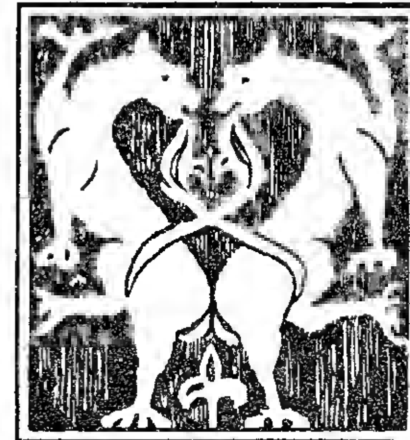
ἘΠΕΤΗΡῚΣ

ἙΤΑΙΡΕΙΑΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ἜΤΟΣ ΚΗ΄

Ἐβραβεύθη ὑπὸ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν καὶ τοῦ ἐν Παρισίοις Συλλόγου πρὸς ἐνίσχυσιν τῶν Ἑλληνικῶν Σπουδῶν.

ΑΘΗΝΑΙ 1958

ΕΠΕΤΗΡΙΣ ΤΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

Διευθυντὴς ὁ καθηγητὴς ΝΙΚΟΛΑΟΣ Β. ΤΩΜΑΔΑΚΗΣ
(ὁδὸς Μασσαλίας 4)

Διαχειριστὴς ὁ ὑφηγητὴς ΓΕΩΡΓΙΟΣ Κ. ΣΠΥΡΙΔΑΚΗΣ
Διευθυντὴς τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν

Ἐπεμελήθησαν τῆς ἐκδόσεως:

Τῶν τόμων Α' – ΙΒ' : Κων. Δυοβουνιώτης - Φ. Κουκουλὲς
» ΙΓ' – ΙΗ' : Κων. Δυοβουνιώτης - Φ. Κουκουλὲς - Δ. Α. Ζακυθηνὸς
Τοῦ τόμου ΙΗ' : Φ. Κουκουλὲς
Τῶν τόμων ΙΘ' – ΚΒ' : Φ. Κουκουλὲς · Ν. Β. Τωμαδάκης
» ΚΓ' – ΚΗ' : Ν. Β. Τωμαδάκης
Τοῦ Εὑρετηρίου τῶν τόμων Α' – Ι' : Ε. Γ. Κριαρᾶς

Τὰ ἀνταλλασσόμενα περιοδικὰ καὶ τὰ πρὸς ἀγγελίαν ἢ κρίσιν βιβλία ἀποστέλλονται πρὸς τὸν διευθυντήν, ὡς καὶ τὰ χειρόγραφα.

Κατ' ἀπόφασιν τοῦ Διοικητ. Συμβουλίου, ἀπὸ τοῦ ἔτους 1956 οἱ Ἑταῖροι καταβάλλοντες τὴν πρὸς τὴν Ἑταιρείαν συνδρομὴν αὐτῶν λαμβάνουσι τὸν τόμον δωρεάν.

ΓΕΩΓΡΑΦΙΚΑ ΟΝΟΜΑΤΑ

Περὶ γεωγραφικῶν ὀνομάτων ἔγραψα εἰς τὸν πρῶτον τόμον τῆς Ἐπετηρίδος Βυζαντινῶν Σπουδῶν καὶ ἀλλαχοῦ, προσθέτω δὲ σήμερον ὀλίγας συμπληρώσεις:

Μαύρη Θάλασσα.

Ἀπὸ τοῦ δωδεκάτου αἰῶνος ἤρχισε νὰ συνηθίζεται τὸ ὄνομα Μαύρη Θάλασσα ἀντὶ τοῦ Εὐξείνου Πόντου, ἀπαντᾷ δὲ ἤδη εἰς τὸν δημώδη κώδικα τοῦ Νικ. Χωνιάτου (σ. 402 καὶ 699). Τινὲς συγγραφεῖς ἐπεξηγοῦν τὸ ὄνομα Εὔξεινος Πόντος διὰ τοῦ Μαύρη Θάλασσα, ὅπως καὶ ὁ Φραντζῆς ἀκόμη, «*τὰ τοῦ Εὐξείνου Πόντου ἤτοι τῆς Μαύρης Θαλάσσης*» (σ. 135 βλ. καὶ 109). Τὸ ὄνομα Μαύρη Θάλασσα ἀπαντᾷ ἀπὸ τοῦ ιβ' αἰῶνος καὶ εἰς ἐπισήμους συμφωνίας, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὸ Jus graecoromanum τοῦ Lingenthal (3, 585) καὶ ἀλλαχόθεν.

Ἀφοῦ συνηθίσθη τὸ ὄνομα, προσετέθη εἰς τὴν φήμην τῶν μητροπολιτῶν τῶν παραλίων πόλεων τῆς Θράκης: οὕτω καλεῖται «*ὁ Βάρνης καὶ Καβάρνης ὑπέρτιμος καὶ ἔξαρχος Μαύρης Θαλάσσης*»[1]. Καὶ ὁ μητροπολίτης Βιζύης ὠνομάσθη «*ὑπέρτιμος καὶ ἔξαρχος Μαύρης Θαλάσσης*»[2].

Ὁ πατριάρχης Διονύσιος ἔγραφε κατὰ τὸ 1555: «Ἱερώτατοι μητροπολῖται Μαύρης Θαλάσσης καὶ ὑπέρτιμοι, ὅ,τε Ἀγχιάλου, Σωζοπόλεως, Μεσημβρίας, Βάρνης τε, Ἀγαθουπόλεως...»[3].

Σπανιώτερον εἶναι τὸ ὄνομα *Ἐπάνω Θάλασσα*: «εἰς τὴν Σινώπην καὶ ἀλλαχοῦ... εἰς τὴν *Ἐπάνω Θάλασσαν*»[4].

Κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὴν Μαύρην Θάλασσαν ὠνομάσθη τὸ Αἰγαῖον, ἀργότερα ὅμως, *Ἄσπρη Θάλασσα*. Τὸ ὄνομα Αἰγαῖον ἐχρησιμοποιεῖτο συγχρόνως μὲ τὸ Μαύρη Θάλασσα π.χ. εἰς τὴν συμφωνίαν Μιχαὴλ Παλαιολόγου καὶ Βενετίας τοῦ 1265[5]. Καὶ εἰς ξένα ἔγγραφα, ἐκδοθέντα ὑπὸ N. Jorga καὶ ἄλλων συγγραφέων, ἀπαντᾷ τὸ *Egeum*, *Egeo*, *Egeopelago* μέχρι τοῦ

---

[1] Θρακικά, τ. 8, 1937, σ. 126. Αὐτ., σ. 153 λέγεται καὶ ὁ «Μεσημβρίας ὑπέρτιμος καὶ ἔξαρχος Μαύρης Θαλάσσης».
[2] Γ. Ζολώτα, Ἱστορία τῆς Χίου, τ. 3, 2, 1928, σ. 229.
[3] Βυζ. Χρονικά, τ. 7, 1900, σ. 682.
[4] ΜΜ 2, 546.
[5] Βλ. Tafel-Thomas, Friedens- und Handelsvertrag..., 1850, σ. 16.

δεκάτου ἕκτου αἰῶνος. Καὶ εἰς ἐπίσημα κείμενα ἑλληνικὰ συνεχίζεται ἡ χρῆσις τοῦ ὀνόματος Αἰγαίου. Οὕτω ὁ Παροναξίας μητροπολίτης ὀνομάζεται «*ὑπέρτιμος καὶ ἔξαρχος παντὸς Αἰγαίου Πελάγους*»[1].

Παραλλήλως πρὸς τὸ ὄνομα Αἰγαῖον καὶ κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὸ Μαύρη Θάλασσα, ἤρχισε νὰ συνηθίζεται τὸ *Ἄσπρη Θάλασσα*, περὶ τῆς πρώτης ἀρχῆς τοῦ ὁποίου δὲν δύναμαι νὰ δώσω ἀσφαλῆ πληροφορίαν.

Αἱ μαρτυρίαι εἰς νεώτερα ἔγγραφα εἶναι ἄπειροι, οἷον εἰς τὸ ἀρχεῖον Λυγνοῦ, εἰς τὸ Δελτίον Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἑταιρείας καὶ ἀλλαχοῦ.

Θεσσαλία.

Τὸ ὄνομα Μακεδονία ἐχρησιμοποιήθη ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν καὶ διὰ περιφερείας τῆς Θρᾴκης (πβ. ΕΕΒΣ 1, σ. 44), τὴν θέσιν δὲ τούτου κατέλαβε τὸ ὄνομα *Θεσσαλία*, κατ' ἐπίδρασιν ἴσως τῆς Θεσσαλονίκης. Ὁ Τζέτζης (χιλιάδ. XIII 400 πβ. καὶ IX 695) ἀμφισβητεῖ τὴν ὀρθότητα τῆς χρήσεως ταύτης, θέλει τὴν ἀρχαίαν σημασίαν τοῦ ὀνόματος: «*Ἄλλο Θεσσαλονίκη τε καὶ ἄλλο Θεσσαλία... Ἡ Θεσσαλία χώρα δέ, ἧς περ καὶ πολλαὶ ἂν πόλεις, Λάρισσα, Φθία, Φάρσαλος, Τρίκκης καὶ ἄλλαι πόσαι...*». Ἀναφέρω μερικὰ παραδείγματα τῆς νέας χρήσεως. Ὁ Νικηφόρος Βρυέννιος (σ. 147) γράφει: «*κατέσχε τὴν ἐν Θεσσαλίᾳ μητρόπολιν, ἣν Θεσσαλονίκην ὀνομάζομεν*». Συνήθης ἡ χρῆσις τοῦ ὀνόματος εἰς τὴν φήμην τοῦ μητροπολίτου Θεσσαλονίκης: «*ἱερώτατος μητροπολίτης Θεσσαλονίκης, ὑπέρτιμος καὶ ἔξαρχος πάσης Θετταλίας*»[2]. «*Ὁ ταπεινὸς μητροπολίτης Θεσσαλονίκης, ὑπέρτιμος καὶ ἔξαρχος πάσης Θεσσαλίας Ἰωάννης*»[3]· «*ὁ ταπεινὸς μητροπολίτης Θεσσαλονίκης, ὑπέρτιμος καὶ ἔξαρχος πάσης Θεσσαλίας Ἱερεμίας*»[4].

Ἐφ' ὅσον Θεσσαλία = Μακεδονία, καὶ *Θεσσαλοὶ* = Μακεδόνες.

Ὁ Μιχαὴλ Ἀτταλειάτης γράφει (σ. 233): «*τὸ γένος τῶν Θετταλῶν ἑώρτασε μὲν ὑπὲρ ἅπαντας τὴν τῆς πόλεως λύτρωσιν, ἔθυσε δὲ τῷ θεῷ καὶ τῷ μεγαλομάρτυρι Δημητρίῳ τὰ σῶστρα*».

Ἀσία.

Οἱ Βυζαντινοὶ διακρίνουν τὴν Ἀσίαν ἢ Μικρὰν Ἀσίαν ἀπὸ τὴν *ἄνω Ἀσίαν* (Ὀξιανήν, Σογδιανὴν κλπ.), ὅπως ὁ Ἰωάννης Λυδὸς (περὶ διοσημειῶν, σ. 116). Εἰς τὸν βίον Εὐαρέστου «*ἡ τῶν Γαλατῶν ἐπαρχία*» τοποθετεῖται «*ἐν τῇ μεγάλῃ Ἀσίᾳ*»[1].

[1] Νέον Ἐπιστολάριον 1782, σ. 42 καὶ 207.
[2] ΜΜ 1, 101.
[3] Échos d'Orient, τ. 26, 1927, σ. 145.
[4] Actes d'Esphigmenou, σ. 22.

Ἡ κυρίως Ἀσία ἢ Μικρὰ Ἀσία (καὶ παρὰ τῷ Ι. Λυδῷ ἔνθ' ἀνωτ., σ. 159) περιλαμβάνει τὴν χώραν ἀπὸ τοῦ Ἀδραμυττίου μέχρι τῆς Μιλήτου. Σαφῶς χωρίζεται αὕτη ἀπὸ τὴν Φρυγίαν καὶ τὴν Καρίαν. Ἔγγραφον μεταγενέστερον, τῶν Σελτσουκικῶν χρόνων ὁμιλεῖ περὶ «*Ἀσίας τῆς Ἰωνίας*»[2], ὄχι μὲ πολλὴν ἀκρίβειαν. Ὁ Χωνιάτης τοποθετεῖ (σ. 194) τὸ Πέργαμον καὶ τὸ Ἀτραμύττιον εἰς τὴν Ἀσίαν.

Ὁ Γεώργιος Μοναχὸς (de Boor, σ. 558) διακρίνει τὴν Ἀσίαν ἀπὸ τὴν Φρυγίαν καὶ Καρίαν, ὅπως καὶ ἄλλα κείμενα. Αἱ «*ἀποθῆκαι τῶν βασιλικῶν κομμερκίων· Ἀσίας καὶ Καρίας*» χωρίζονται σαφῶς[3]. Συνηθισμένον εἶναι τὸ ὄνομα *Μικρὰ Ἀσία* καθ' ὅλον τὸν Βυζαντινὸν μεσαίωνα. Ἀπαντᾷ ἀφ' ἑνὸς εἰς τὴν Σωκράτους Ἐκκλησ. Ἱστορίαν (Hussey, σ. 626), ἀφ' ἑτέρου εἰς τὸν Δούκαν (σ. 13), ἐκ τῶν τελευταίων Βυζαντινῶν συγγραφέων.

Ὁ Κωνσταντῖνος Πορφυρογέννητος γράφει (3, 22)· «*τὸ νῦν καλούμενον Θρακησίων θέμα πάλαι μὲν καὶ κατ' ἀρχὰς Ἀσία Μικρὰ ὠνομάζετο καὶ ὁ ταύτης κρατῶν ἀνθύπατος Ἀσιάρχης ἐλέγετο*».

Μητρόπολις τῆς Ἀσίας ἦτο ἡ Ἔφεσος, δι' αὐτὸ γίνεται σύγχυσις τῶν ὀνομάτων. Ὁ μὲν Μαλάλας ὀνομάζει (σ. 366) «*τὴν Ἔφεσον, πόλιν τῆς Ἀσίας*», ἀλλὰ παρὰ τῷ Ἱεροκλεῖ (Parthey, σ. 313) «*Ἀσία ἡ Ἔφεσος*». Ἡ σχέσις ἐπαρχίας καὶ πόλεως φαίνεται καλῶς εἰς τὴν φήμην τοῦ Ἐφέσου καὶ τοῦ Σμύρνης: «*Ἡσαΐας ἐλέῳ θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος Ἐφέσου ὑπέρτιμος καὶ ἔξαρχος πάσης Ἀσίας*»[4]. «*Ἰωάννης ἐλέῳ θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος τῆς ἁγιωτάτης μητροπόλεως Ἐφέσου καὶ ἔξαρχος πάσης Ἀσίας*»[5]. «*Ὁ ταπεινὸς μητροπολίτης Σμύρνης Μεθόδιος, ὑπέρτιμος καὶ ἔξαρχος πάσης Ἀσίας, καθηγούμενος Πάτμου καὶ πρόεδρος παντὸς Αἰγαίου*»[6].

Οἱ κάτοικοι τῆς ἐπαρχίας Ἀσίας ἐλέγοντο *Ἀσιανοί*, «*ἐπίσκοπος τῆς Ἐφεσίων μητροπόλεως, τῆς Ἀσιανῶν ἐπαρχίας*»[7].

Παλλήνη - Κασσάνδρεια - Βέρροια.

Ἡ σύγχυσις τὴν ὁποίαν ἀπαντῶμεν εἰς τὰς γεωγραφικὰς γνώσεις πολ-

[1] Anal. Bollandiana, τ. 41, σ. 296.
[2] Μαυροκορδάτειος Βιβλιοθήκη. Ἀνέκδοτα ἑλληνικά, σ. 72.
[3] Byzantion, τ. 5, 1930, σ. 605, BZ, τ. 24, 27.
[4] Ἀρχαιολογικὸν Δελτίον 1922, σ. 132.
[5] Revue Études Grecques, τ. 7, 1894, σ. 80.
[6] Νέος Ἑλληνομνήμων, τ. 7, 47.
[7] Mansi 8, 970. Παρὰ Ν. Βρυεννίῳ φέρεται (σ. 74): «ὁ βασιλεὺς Ῥωμαίων ἔχων μεθ' ἑαυτοῦ τὴν τῶν Φρυγῶν καὶ τῶν Λυκαόνων φάλαγγα, ἔτι δὲ καὶ τὴν τῶν Ἀσιανῶν...».

λῶν Βυζαντινῶν συγγραφέων φαίνεται πολὺ σαφῶς εἰς τὴν χρῆσιν τῶν ἀνωτέρω ὀνομάτων. Ἀναφέρω μερικὰ παραδείγματα.

Εἰς χρυσόβουλλον γράμμα τοῦ Ἰωάννου Παλαιολόγου τοῦ ἔτους 1407 λέγεται: *«τὸ περὶ τὴν Παλλήνην ἀνενεώσατο τεῖχος, ὃ Κασσάνδρειαν μὲν ὁ τοῦ Ἀλεξάνδρου πατὴρ ἐκεῖνος ὠνόμασεν... οἱ δὲ μετ' αὐτὸν Ποτίδαιαν»!*[1] Εἰς Χρυσόβουλλον τοῦ Ἀλεξίου Κομνηνοῦ λέγεται: *«ἐν τῇ παλαιᾷ μὲν Παλλήνῃ, νῦν δὲ Κασσάνδρᾳ λεγομένῃ νήσῳ»!*[2] Παρὰ Καμενιάτῃ (σ. 579) ἡ Παλλήνη ὀνομάζεται νῆσος, ἄλλοτε δὲ χερσόνησος[3]. Εἰς τὸν βίον τῆς ὁσίας Θεοδώρας τὸν γραφέντα ὑπὸ Γρηγορίου Κληρικοῦ (Kurtz, σ. 68) λέγεται: *«Βερροίας τῆς πόλεως, ἣν δὴ καὶ Ποτίδαιαν οἱ τῶν πάλαι λόγοι κατονομάζουσι»!* Καὶ ὁ Συνέκδημος τοῦ Ἱεροκλέους (Parthey, σ. 317), γράφει: *«Ποτίδαια ἡ νῦν Κασσάνδρεια, ἤγουν ἡ Βέρροια»!*

Περισσοτέραν γεωγραφικὴν ἀμάθειαν δεικνύει πάντοτε ὁ Χαλκοκονδύλης (Bonn, σ. 19): *«τὴν Ροδόπην διαβάντες ἀφίκοντο εἰς Κασσάνδρειαν, Πύδναν τὸ πάλαι καλουμένην»!*

Πενταδάκτυλον.

Πλὴν τοῦ γνωστοῦ Πενταδακτύλου = Ταϋγέτου, φέρουν τὸ ὄνομα τοῦτο καὶ ἄλλα βουνά, ὄχι τόσον γνωστά.

Πεντεδάκτυλον ὀνομάζεται βουνὸν εἰς τὴν Κύπρον ἤδη εἰς τὸν βίον Σπυρίδωνος ἐπισκόπου Τριμιθοῦντος[4].

Pentedattilo ἤτοι Πεντεδάκτυλο ὀνομάζεται βουνὸ εἰς τὴν Κάτω Ἰταλίαν, παρὰ τὸ Reggio[5].

Κατὰ τὸ Synaxarium Ecclesiae Constantinopolitanae (σ. 633) ὠνομάζετο Πεντεδάκτυλον καὶ βουνὸ εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν.

Ἡ χρῆσις τοῦ ὀνόματος, εἰς τόσον μακρυνὰς ἀπ' ἀλλήλων ἐκτάσεις (νότιος Ἰταλία - Κύπρος) δεικνύει πόσον γενικώτεροι γλωσσικοὶ καὶ γεωγραφικοὶ κανόνες ἦσαν πανελλήνιοι.

Λάμπη.

Λάμπη, παλαιότερον Λάππη καὶ Λάππα[6] εἶναι ὄνομα Κρητικῆς πόλεως.

[1] W. Regel, Χρυσόβουλλα γράμματα τῆς... μονῆς Βατοπεδίου, 1898, σ. 42. Πβ. Dölger, BZ 31, 34.
[2] Βυζαντινὰ Χρονικά, τ. 3, 1896, σ. 121.
[3] Βυζαντινὰ Χρονικά, τ. 5, 1898, σ. 484.
[4] Migne, Patrologia Graeca, τ. 116, στ. 452.
[5] Rohlfs, Scavi linguistici..., σ. 209.
[6] M. Guarduci, Inscriptiones Creticae, τ. 2, 1939, σ. 190. Πβ. Ν. Β.

Ὁ κάτοικος ὑπὸ τοῦ Στεφάνου Βυζαντίου ὀνομάζεται Λαμπαῖος, εἰς τοὺς ἔπειτα χρόνους Λαμπηνός. Εἰς τοὺς πρώτους χριστιανικοὺς χρόνους ἀναφέρεται ἐπίσκοπος Λάππης[1].

Λάμπη εἶναι καὶ ὄνομα δύο μικρασιατικῶν συνοικισμῶν, ἑνὸς εἰς τὴν Βιθυνίαν καὶ ἄλλου εἰς τὴν περιφέρειαν Μαιάνδρου. Ὁ Ν. Χωνιάτης γράφει (σ. 230): *«εἰς Λάμπην ἵκετο καὶ πόλιν Κελαινάς, ἔνθα τοῦ Μαιάνδρου εἰσὶν αἱ ἐκδόσεις»*. Καὶ κατωτέρω (σ. 231) γράφει ὁ Ν. Χωνιάτης ὅτι ὁ Μ. Κομνηνὸς ἦλθεν *«εἰς Χώνας τῆς Φρυγίας, ἐκεῖθεν εἰς Λάμπην καὶ πόλιν Κελαινάς»*. Ὁ Κίνναμος ὀνομάζει (σ. 251) τὴν Λάμπην *«κώμην Ἀσιανήν»*, ἤτοι ἀνήκουσαν εἰς τὴν Ἀσίαν, τὴν μεταξὺ Μαιάνδρου καὶ Ἀδραμυττίου χώραν. Τὸ χωρίον τῆς Ἄννης Κομνηνῆς (1, 216) *«τὴν σκηνὴν κατὰ τὴν Λάμπην πηξάμενος»* ἀναφέρεται εἰς τὴν Βιθυνίαν.

Λάμπα ἢ Λάμπη ἐσώθη καὶ ὡς προσηγορικὸν καὶ δηλοῖ λιμνάζοντα ὕδατα. Καὶ ὡς τοπωνύμιον ἐσώθη πολλαχοῦ.

Κώρυκος - Κούρικος.

Εἰς τὰ νότια τῆς Κιλικίας ὑπῆρχε πόλις ἐμπορική, ἡ ὁποία ἐπεκοινώνει καὶ μὲ τὴν Κύπρον. Δι' αὐτὸ εἶχε καὶ «γενικὸν καμμερκιάριον ἀποθήκης Κουρίκου»[2]. Ὁ Προκόπιος (περὶ Κτισμάτων, σ. 170) ἀναφέρει λουτρὸν καὶ πτωχεῖον εἰς τὴν Κώρυκον, πιθανῶς κτίσματα τοῦ Ἰουστινιανοῦ. Τὸ πτωχεῖον Κωρύκου (= πτωχοκομεῖον) ἀναφέρεται καὶ εἰς ἐπιγραφὰς μικρασιατικὰς καὶ φαίνεται ὅτι δὲν ἦτο ἀσήμαντον κτίριον[3].

Ἡ Κώρυκος ἀπετέλει καὶ ἐπισκοπήν, ἀναφέρεται δ' ἐπίσκοπος Ἀρχέλαος παρὰ Mansi 8, 919[4].

Δράκων.

Δράκων εἶναι συχνὸν ὄνομα ποταμοῦ, ἐδόθη δὲ τοῦτο ἐκ τῶν ἑλικοειδῶν κινήσεων. Ὁ Προκόπιος γράφει (V 2): *«ποταμὸς ὅνπερ ὁμωνύμως τῷ σχήματι Δράκοντα καλοῦσιν οἱ ἐπιχώριοι»*.

Κατὰ τὸν Μανασσῆν[5] Δράκων ὠνομάζετο καὶ ποταμὸς τῆς Ἰσαυρίας.

Τωμαδάκη, Ἡ Ἐπισκοπὴ Λάμπης καὶ οἱ ἐπίσκοποι αὐτῆς, Ἐπ. Ἐπετηρὶς Φιλ. Σχ. Παν. Ἀθηνῶν, 1955 - 1956, σσ. 339 - 353.
[1] Mansi..., τ. XI, σ. 645.
[2] Revue Numismatique, 1905, σ. 326.
[3] Monumenta Asiae Minoris, τ. 3, 1931, σ. 213.
[4] Βλ. καὶ τακτικὰ Benesevitch, Byz. Neugr. Jahrbücher, τ. 5.
[5] BZ 13, 1904, σ. 343.

Ἡ Ἄννα Κομνηνὴ ἀναφέρει ποταμὸν Δράκοντα εἰς τὴν Βιθυνίαν[1]. Τὸ ὄνομα Δράκων ἀπαντᾷ καὶ εἰς τὴν Λῆμνον[2].

Ἐπισκοπὴ Ἀχελῴου.

Ἄλλοτε ἔγραψα περὶ τοῦ ὀνόματος Ἀγχίαλος[3], τὸ ὁποῖον δημοτικώτερον λέγεται Ἀχελὼ καὶ Ἀχελός, ὅθεν καὶ τὸ ἐθνικὸν Ἀχελινός. Ἐκεῖ παρετήρησα ὅτι ἔγιναν καὶ λάθη περὶ τὴν χρῆσιν τοῦ ὀνόματος Ἀχελῷος.

Σήμερον θέλω νὰ προσθέσω ὅτι εἶναι γνωστὴ καὶ ἐπισκοπὴ Ἀχελῴου (διάφορος τῆς μητροπόλεως Ἀγχιάλου) εἰς τὴν Ναυπακτίαν[4] ἐκ τῶν χρόνων Λέοντος τοῦ φιλοσόφου. Πβ. ΜΜ 1, 534 καὶ Βυζαντίδα 1, 1909, 26 *(«ὁ Ἀχελῴου καὶ Ἄρτης»)*[5].

Παππίκιον ὄρος.

Τὸ Παππίκιον ὄρος τῆς Θράκης κακῶς ἐσχετίσθη μὲ τὸ Παγγαῖον παλαιότερον, ὑπὸ δὲ τοῦ Ἀντωνίου Μηλιαράκη πρὸς τὸ ἐν Βουλγαρίᾳ ὄρος Ρίλα. Τὸ ὄνομα ἐν πρώτοις φαίνεται νὰ ἔχῃ σχέσιν πρὸς τὸ κύριον ὄνομα Παππίκιος, τὸ ὁποῖον ἀπαντᾷ εἰς ἐπιγραφὴν χριστιανικὴν Λέσβου: *«ὑπὲρ τῆς ψυχῆς Παππικίου πρεσβυτέρου»*[6].

Ἡ γραφὴ Παπύκιον εἶναι ἐσφαλμένη.

Τὸ Παππίκιον εἶχε πολλὰ μοναστήρια «σεμνεῖα» ἢ «φροντιστήρια». Ὁ Κίνναμος γράφει (σ. 265): *«σεμνείων ἅπερ ἐν ὄρει Παπικίῳ ἵδρυνται πλεῖστα»*. Παρὰ Ν. Χωνιάτη λέγεται (σ. 187): *«ἐπὶ τῶν κατὰ τὸ Παππίκιον ὄρος φροντιστηρίων»*.

Ἀπὸ τὰς πηγὰς ὁρίζεται ἡ γειτονία τοῦ Παππικίου, τὸ ὁποῖον δὲν δύναται νὰ ἔχῃ σχέσιν πρὸς τὸ ὄρος Ρίλα τῆς Βουλγαρίας, ὅπως ἐνόμισεν ὁ Ἀντώνιος Μηλιαράκης[7]. Ὁ Ν. Χωνιάτης γράφει *«εἰς Μοσινόπολιν ἀφικόμεθα καὶ τῷ Παππικίῳ προσβαίνειν ἐμέλλομεν»*. Δι' αὐτὸ ὀρθῶς ὁ Σ.

---

[1] Βλ. W. Ramsay, The historical Geographie of Asia Minor, 1890, σ. 188.

[2] Lingenthal, Jus Graecoromanum, τ. 3, 693.

[3] ΕΕΒΣ, τ. 1, 1924, σ. 49.

[4] Βλ. Gelzer, Ungedruckte und ungenügend veröffentlichte Texte der Notitiae episcopatuum, 1891, σ. 557. Πβ. καὶ τὰ Nova tactica τὰ δημοσιευθέντα ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ Gelzer εἰς τὴν ἔκδοσιν τοῦ Γεωργίου Κυπρίου, σ. 78.

[5] Πβ. καὶ Ν. Β. Τωμαδάκη, Βυζ. Γραμματολογία, Α', 1957, σ. 47 (περὶ τῶν ἐπισκοπῶν τῆς Ναυπακτίας καὶ τὴν λοιπὴν βιβλιογραφίαν).

[6] Ἀρχαιολογικὸν Δελτίον 1929, σ. 26.

[7] Θρακικὴ Ἐπετηρὶς 1897, σ. 71.

Κυριακίδης[1] ἐτοποθέτησε τὸ Παππίκιον παρὰ τὸ σημερινὸν Messina-Kalesi, τὸ ὁποῖον κατέχει τὴν θέσιν τῆς βυζαντινῆς Μοσινοπόλεως, πλησίον τῆς Κομοτηνῆς.

Ὀξεῖα.

Ἀντιγράφω ἀπὸ χρυσόβουλλον τοῦ Μ. Κομνηνοῦ τοῦ 1158 (ἔκδ. Ζέπων 1, 381) τὰ ἐνδιαφέροντα ὀνόματα τῶν νήσων τῆς Προποντίδος: *Ὀξεῖα, Πρώτη, Χάλκη, Πλατεῖα, Ἁγία Γλυκερία, Πρίγκιπος, ἡ τοῦ Ἀντιγόνου, Τραγονήσιον, Τερέβινθος, ἅγιος Ἀνδρέας, ἅγιος Τρύφων, ἅγιος Ἐλευθέριος, Κώδων, Πελαγίας, Θεοτόκος, Μεσονήσιον, Ἴατρος, ἅγιος Δημήτριος.*

Τινὰ ὀνόματα ὅπως Ὀξεῖα, Πλατεῖα εἶναι ἐκ τοῦ σχήματος εἰλημμένα, ἐνῷ ἄλλα εἶναι παλαιότερα ἢ ἁγιώνυμα.

Ὀξεῖα ἐκαλεῖτο καὶ συνοικία τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἄγνωστον διατί. Εἰς τὰ θαύματα τοῦ ἁγίου Ἀρτεμίου λέγεται: *«εἰς τὴν Ὀξεῖαν, πλησίον τῶν Δομνίνου ἐμβόλων»*[2].

Περὶ τοῦ ὄρους Ὀξείας τῆς Βιθυνίας ἔγραψεν ὁ Ι. Μηλιόπουλος[3]. Εἰς ταύτην τὴν Ὀξεῖαν ἀναφέρεται καὶ ἡ δημοσιευθεῖσα εἰς τὰ Ἑλληνικὰ (τ. 6, 88) *«σφραγὶς Σεργίου ποιμένος τῆς Ὀξείας»*.

Στῦλος - Στυλάριον.

Στῦλος ἐλέγετο ὁ κίων, ἐφ' οὗ διέμενον καὶ *στυλῖται* μοναχοί. Οἱ στῦλοι ἱδρύοντο συνήθως πλησίον μοναστηρίων ἢ καὶ λαϊκῶν συνοικισμῶν, ὄχι εἰς τὴν ἔρημον, ὅπου ἐν ἀνάγκῃ δὲν θὰ εὕρισκον τρόφιμα ἢ ἄλλην περίθαλψιν. Ὅπως δὲ ἐκ τοῦ ὀνόματος μονῶν ὠνομάσθησαν καὶ γειτονικοὶ συνοικισμοί, οὕτω συνέβη καὶ μὲ τὸ ὄνομα Στῦλος, τὸ ὁποῖον ἐδόθη εἰς πλῆθος συνοικισμῶν ἢ μονῶν.

Κορυφὴ τοῦ ὄρους Λάτρου τῆς περιφερείας Μαιάνδρου ὠνομάσθη Στῦλος: *«λαύρας τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου... τῆς οὔσης ἐν τῇ κορυφῇ τοῦ Λάτρου ὄρους καὶ ἐπονομαζομένης τοῦ Στύλου»*. (ΜΜ 4, 309).

«Ἐν τῷ Στύλῳ τῷ καλουμένῳ τοῦ Βαρλαάμ»[4].

---

[1] Ἀθηνᾶ, τ. 35, 1924, 219.

[2] Α. Παπαδοπούλου-Κεραμέως, Varia Graeca Sacra, σ. 5. Αὐτ., σ. 40: *«ἄπελθε εἰς τὴν Πόλιν εἰς τὴν Ὀξεῖαν ἐν τῷ ναῷ τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου»*.

[3] BZ 24, 88.

[4] Μετέωρα, βλ. Βυζαντίδα 1, 1909, σ. 306.

Stilo ἀπαντᾷ καὶ εἰς τὴν Κάτω Ἰταλίαν. Ἐκεῖ ἐπολέμησαν οἱ Ἄραβες πρὸς τοὺς Γερμανούς[1].

Στυλάριον ὠνομάζετο τὸ σημερινὸν Καραμπουρνοὺ τῆς Ἐρυθραίας Χερσονήσου: « *ἐν τοῖς μέρεσι τοῦ ὄρους τοῦ κειμένου ἐν τῇ ἐμβολῇ τοῦ κόλπου τῆς Ἰωνίας, ὃ κοινῶς καλοῦσι Στυλάριον πρὸς ἀνατολὰς καταντικρὺ Χίου* »[2].

Στῦλος κατὰ τὸν κ. Τωμαδάκην εἶναι καὶ χωρίον ἐπ. Ἀποκορώνου (Κρήτης), παρὰ τὸ ὁποῖον τὸ μετόχιον τῆς Μονῆς Ἁγίου Ἰωάννου τῆς Πάτμου.

Κ. ΑΜΑΝΤΟΣ

[1] Βλ. G. Schlumberger, La bataille de Stilo en l'an 982. Récits de Byzance et des Croisades, σ. 31.

[2] Δούκας, σ. 112.

THEODORI STUDITAE EPIGRAMMATA

recensuit

ANTONIUS GARZYA

Praefatio

1. Theodori Studitae epigrammata, seu iambi de variis argumentis his, qui sequuntur, libris manu scriptis, mihi quidem notis, continentur[1].

***A.** *Lutetia Parisiorum*, Bibliotheca Nationalis. Cod. Par. gr. 1018 (Colbert. 4779), s. X, ff. 316r - 319v ; continet epp. 8, 3 - 21, 1, 88 - 94, 15.

***N.** *Neapolis*, Bibliotheca Nationalis « Vittorio Emanuele III ». Cod. Neap. gr. II. B. 20 (LIV), a. 1026, ff. 204r - 213v ; epigrammata exhibet 1 - 60, 94, 97 - 101, 111, 103, 95, 128.

***Ma.** *Venetiae*, D. Marci Bibliotheca Nationalis. Cod. Marc. gr. CXLI (=487), s. XI, ff. 248v - 259v ; iamborum seriem amplissimam complectitur, quippe qui unus praebeat huius editionis numeros 106 - 110, atque ep. 129, vv. 9 - 31, qui omnes nunc primum eduntur.

B. *Athos*, Bibliotheca Mon. Panteleemonos. Cod. Ath. Pant. 5543, 37, s. XI, ff. 223v - 232r ; epigrammata servat ab 1 usque ad 68, 1, aliquibus, ut videtur, exceptis.

***M.** *Messana*, Bibliotheca Universitaria. Cod. Mess. gr. 83 (Sct. Salvatoris), a. 1105 in Italia meridionali exaratus, ff. 298v -302r (alias 299v - 303r) ; epp. 1 - 24, 95, 128.

D. *Athos*, Bibliotheca Mon. Dionysii. Cod. Ath. Dion. 3623, 89, s. XII ; epp. 1 - 7.

E. *Athos*, Bibliotheca Mon. Iberorum. Cod. Ath. Ib. 4458, 338, s. XII (?) ; epp. 1 - 30, exceptis quidem 8, 15, 19, 22 - 24.

***P.** *Lutetia Parisiorum*, Bibliotheca Nationalis. Cod. Par. gr. 893 (Reg. 2376), s. XIII ; ff. 233v - 250v ; epigrammatum seriem antehac

[1] Stellula appicta signantur libri quos vel oculis meis vel lucis ope depictos integre contuli, necnon Pn, quem v. d. Justus Monaco, a me rogatus, liberalissime inspexit, atque Va, de cuius natura atque indole me certiorem fecit Emerentiana Vaccaro, Bibliothecae Vallicellianae moderatrix.

vulgatam[1] in totum tradit, i.e. editionis huiusce nn. 1-105, 111-129, 8.

F. *Athos*, Bibliotheca Mon. Chilantarii. Cod. Ath. Chil. 224, 3, s. XIII.

G. *Athos*, Bibliotheca Mon. Laurae. Cod. Laur. 1398. K. 111, s. XIV, f. 224^r, ep. 2, 1-2.

H. *Athos*, Bibliotheca Mon. Laurae. Cod. Laur. 631. E. 169, s. XV; ff. 295^r - 300^v; iamborum seriem per alphabetum descriptam continet, adversus iconomachos, de qua v. infra ad cod. T.

***Pn.** *Panormus*, Bibliotheca Comunalis. Cod. Panorm. gr. 2 Qq-B-123 (5), s. XVI; ff. 49-58^v, 66^rv; epp. 1-60, 94, 97-101, 111, 103, 95, 128.

***C.** *Lutetia Parisiorum*, Bibliotheca Nationalis. Cod. Coisl. gr. 272 (olim 327), s. XVI; f. 213^rv; epp. 3-5, 7.

***Va.** *Roma*, Bibliotheca Vallicelliana. Cod. Vall. gr. CXLII (217), s. XVI (?), N. Allatii, fasciculo 51 (=ff. 388-389) inter alia variorum insertum habet ep. 72.

***V.** *Vaticanus*, Bibliotheca Apostolica. Cod. Vat. gr. 700 (olim 847), s. XVIm (filigr. 7929 Briquet), ff. 234^v - 238^r; epp. 1-60, 94, 97-101, 111, 103, 95, 128.

I. *Lutetia Parisiorum*, Bibliotheca Nationalis. Cod. Par. gr. 896 (Baluz.-Reg. 2376, 2), s. XVII; ff. 529-549; epp. 124, ut in P, latina versione donata exhibet, ex quodam editoris principis apographo veri similiter descripta, manu Joannis B. Cotelier.

L. *Athos*, Bibliotheca Mon. Esphigmeni. Cod. Ath. Esph. 2112, 99, s. XVIII.

O. *Athos*, Bibliotheca Mon. Panteleemonos. Cod. Ath. Pant. 6122, 615, s. XIX, ff. 56^r - 58^v.

Q. *Athos*, Bibliotheca Mon. Panteleemonos. Cod. Ath. Pant. 6161, 654, s. XIX; ff. 179^r - 182^v.

T. *Taurinum*, Bibliotheca nunc Nationalis. Cod. Taur. gr. CCXII. *b*. III. 23, s. XVI; periit incendio a. 1904; ff. 116^v sqq. continebat «iambicos aliquot versus, quos frustra inter iambos de variis argumentis quaesiveris, quos protulit Sirmondus» quosque Josephus Pasini, Bibliothecae Regiae catalogi confector, graece-latine edidit[2].

---

[1] Cf. M i g n e, *PG* t. XCIX, coll. 1779-1812, qui ex editore principe, de quo infra dicetur, totus fere pendet, iambosque exhibet CXXIV.

[2] Cf. J. P a s i n i, *Codices Manuscripti Bibliothecae Regii Taurinensis Athenaei*, Taurini, I, 1749, pp. 305 sqq.

De duodesexaginta versibus agitur in iconomachos, per duas series distinctis, quarum altera per alphabetum, quae eadem in cod. H servatur. Longiora sunt carmina quam ut pro epigrammatis proprie vereque dictis habeantur ideoque ab antiquo e iamborum collectione sunt seiuncta. Hic appendicis more collecta emendataque par denuo visum est proferre.

Ad calcem nostri librorum indicis ut perveniamus, memoriae gratia tantum sunt laudandi tres alii, qui Theodori iambos complectebantur, codices nunc deperditi, duo quidem Matritenses, in Scorialensi Bibliotheca olim adservati[1], unus Taurinensis, de quo Pasini[2] mentionem facit.

Epigrammatum editionem principem (*s*) a Jacobo Sirmond (1559-1652) confectam, ex eius apographis, cum ille obiisset, edendam curavit Jacobus de La Baune, tomo quinto 'operum variorum' viri doctissimi insertam[3].

2. Cum in commentatione nostra, quae inscribitur 'La tradizione manoscritta degli epigrammi di S. Teodoro Studita'[4], cum codicibus attente describendis atque recensendis tum affinitatibus necessitudinibusque inter eos intercurrentibus accurate examinandis, operam nec levem insumpserimus, in hac praefatione exaranda omnia, quae iam disputavimus, delibare tantum licebit, ne in cassum res iterum referantur.

Epigrammatum memoriam in universum intuenti, eam ad unum librum archetypum (*α*) redire clare planeque liquebit, si hosce errores cunctis libris communes perpenderit; 27, 9 *ἄλλος* pro *ἁλός*; 31, 1 *λαμβάνομεν* pro *λαμβάνωμεν*; 48, 2 *καθεῖλα* pro *καθεῖλε*, ibid. *παντάπαξ* pro

---

[1] De quibus videsis M i l l e r, *Catalogue des Manuscrits grecs de la Bibliothèque de l'Escurial*, Paris, 1848, pp. 379, 306; F a b r i c i u s - H a r l e s, *Bibliotheca Graeca*, X, Hamburgi, 1807, p. 435, r.

[2] *O.l.*, p. 382.

[3] J a c o b i S i r m o n d i S. J. P r e s b y t e r i, *Opera Varia, Tom. V. Sancti Theodori Studitae Epistolae aliaque scripta dogmatica — Graece et Latine — pleraque Sirmondo interprete*, Parisiis, e Typographia Regia, MDCXCVI (etiam Venetiis, e Typographia Bartholomaei Javarini, MDCCXXVIII). Iambi occupant paginas in Parisina 753-776, in Venetiana 597-618. Paucos Theodori versus est admonendum editorem principem iam ante Sirmondum invenisse doctissimum D u C a n g e qui in *Glossario* suo mediae et infimae Graecitatis (1688) sub aliquot verbis seu insuetis seu novis, ut, ex. gr., *κελλαρίτης, ἀριστητήριος*, etc., epigrammata descripsit, e codice quodam, ut ait, Thuaneo, verba illa continentia.

[4] Cf. «Bollettino della Badia Greca di Grottaferrata» n.s. XI (1957), pp. 139-156.

παντάναξ, necnon, quamvis minoris videantur esse momenti, 12, 6 πυράς pro πείρας; 17, 3 σιτῶν pro σίτων; 94, 13 ὅπερ pro ᾧπερ. De archetypi aetate autem hoc conicere licet, eum paulo post Theodori mortem (a. 826 p. Chr. n.), cum quidem cursivae, quae dicuntur, litterae nondum erant omnino pervulgatae, nec unciales omnino exoletae, esse exaratum, ut ex 14, 3 ubi V^ac δουδευτικόν loco δουλευτικόν (Δ scil. pro Λ) exhibet, elicere par est.

Ex archetypo *a* tres codicum familiae vel classes discesserunt, quarum primam stirpem Messanensem, alteram Neapolitanam, tertiam Venetam, cognominare statuimus. Genus Messanense solus liber M repraesentat exprimitque, genus Neapolitanum contra codicibus innititur NPnV (quorum consensus littera *x* enotabitur), Venetum libris AMaBPCVa, quos omnes littera, cum congruantur, *y* designabimus.

Qua de triplici distinctione nihil esse quod addubitemus, manifestum apparet ex erroribus vel lectionibus, a nobis suo loco collectis, quibus unaquaeque stirps a ceteris separatur. Quod ad M attinet, his, qui enumerantur, locis praecipuis suus omnino est nec cum alio ullo facit: 2, 4 δή; 5, 2 κλῖνον; 6, 10 εὐτόνως, 6, 11 ἐκ νόμου; 10, 5 σκοπόν, 10, 9 ἤ (pro μή²); 11, 10 δικαίως; 13, 8 τραπέζης, 13, 11 τελεία; 15, 3 ἀγὼν ἐν τούτῳ οὐ μικρὸς ὑμῖν πέλει; 16, 8 κυρίου, 16, 12 ποιῶν; 21, 8 προσευχῶς; 22, 2 καὶ μάχας, 22, 6 τοῖς... (pro μὲν... δὲ); 24, 3 κρωνοί, 24, 5 πορνείας. Familiae *x* lectiones coniunctivae sunt autem haece: 1, 3 κἀκείνης (cum M contra cett.); 5, 9 ὁδὸν (cum M); 6, 12 αὔξων (cum M); 17, 2 τέκνον; 31, 13 om.; 97, 11 φεύγοντες; 99, 4 τ᾿ αὕτη; 111, 8 ἀγαθῶν. Stirps *y* demum hisce singularibus distinguitur variantibus lectionibus: 1, 3 ἐκείνη; 4, 7 τύπον καλῶν τρόπων (cum M); 5, 9 οὐδόν; 6, 12 ἄξων; 17, 2 τεκνίον; 41 tit. εἰς ἐνδυτήν; 47, 1 ἔχων με; 58 tit. ἐπιγράμματα μονόστιχα εἰς σταυρούς; 97, 11 φυγόντες; 99, 4 ταύτῃ; 111, 8 ἀνθ᾿ ὧν.

Inter codices stirpis *x* primas N obtinere nemo est quin animadvertat, si paulum modo consideret Pn Neapolitani esse apographum ideoque eliminandum, V autem librum compositum ac contaminatum qui cum e fonte suo principe, *x* dico, hausit, tum ex altero qui a stirpe Messanensi haud dubie manat [1].

---

[1] Quo omnia, quae disseruimus, tibi melius ante oculos pateant, en, quaeso, singillatim cf. 8, 6 s. συμπαθῶς, οἰκτιρμόνως, βουλευτικῶς τε om. (homoeot. gr.) NPn, exh. V; post 8, 9 repet. 8, 7 NPn tantum; 47, 1 φέρων NPn, φόβων V; 4, 7 om. NPn, exh. V; 46, 1 θεοῦ om. NPn, exh. V; 98, 3 καὶ NPn, πως V; 4, 8 ἔσῃ MV; 11, 2 ταξιάρχης MV; 13, 5 ἀξιοῖ MV; 21, 5 ἄρα MV; 23, 8 δὲ MV. Alterum codicis V antigraphum non M ipsum sed alium eiusdem generis testem fuisse ex hisce elucet locis, ubi V pro se stat exque M discedit: 4, 7 τόπον καλῶν ἔργων; 11, 10 σωφρόνως (dittogr.); 24, 7 μέγα; 25, 2 φεροταγοῦς; 29, 5 τρέφοντος; 31, 1 λαμβάνοντες; 128, 1 χρυσομαργάρῳ.

Ex hypoarchetypi *y* ramis, nullum ex alio adhuc exstante libro pendere licet demonstrare [1] omnesque per se ipsi sunt sumendi. Duo tamen, A et Ma, eundem antigraphum habuisse, quod *z* littera notatur, ex aliquibus coniunctivis patet erroribus, ut, ex. gr., 92 tit. εἰς ῥάκκος ἱστορισμένον AMa: εἰς ῥάκος ἱστορημένον P.

Cum de libris manu scriptis deque eorum cognatione quae maxime videbantur oportere exposuerimus, reliquitur ut de editionis principis (*s*) ratione atque pondere breviter dicamus. Eam postumam in lucem protulisse Jacobum de La Baune supra commemoravimus. In praefatione sua vir ille eruditissimus lectorem certiorem facit se apographis Jacobi Sirmond, qui codicem Regium 2376, nunc Parisinum 893, seu P nostrum, descripserat, usum esse plerumque, nonnullis tamen locis exceptis, ubi ipse lectionem inseruit ex 'aliquot Vaticanis exemplaribus' desumptam, quae Franciscus Card. Barberinus Petri Arcudii manu transcribi siverat transscriptaque Lutetiam mitti. Plures igitur editioni principi exstiterunt fontes, quorum unus est, ut supra dictum, P, alter Vaticanus noster V [2], tertius codex alius ac PV, quem nos frustra adhuc recognoscere sumus conati. Istius haud recogniti vel deperditi libri manu scripti lectiones praecipuae nobis ex *s* tantum, vel in textum receptae vel in margine appictae, nec aliunde [3] notae, hae sunt hic recensitae: s^t 10, 2 σάλπιγξ; 15, 11 διδόντος; 17, 6 σίτων; 20, 1 πόνων; 22, 3 τό; 23, 9 (bis) om.; 28, 10 ἄξιος; 30, 5 ταύτην ὁ τοίνυν (pro ὁ τοί. ταύ.); 32 tit. (et alibi) ἄλλο; 33, 1 ἐνθάδε; 41, 7 θεοτόκῳ; 48, 2 καθεῖλε; 62, 4 λῦσαι φθάνεις (pro inverso ordine); 67,

---

[1] P ex Ma manasse, quae est Veneti vetustas, tecum forsitan coniectes. At, ut tibi, rem aliter se habere, persuasum habeas, animadverte, si placet, quomodo P a Ma separetur: 6, 10 om. Ma (homoeot.) exh. P; 8, 4 om. Ma (hom.) exh. P; 10, 5 τροχὸν Ma στοχὸν P; 67, 1 δακρύων Ma δογμάτων P; 90, 4 ἔνδον Ma ἄνω P. Nec lectorem benignum admoneamus oportet — supervacaneum enim esse videtur — de gravissima, sub textus finem, in P lacuna, codici Ma ignota.

[2] Cf., sis, s^tV in 24, 7, 25, 2, 3, 27, 7, 94, 8, 99, 4 (cum N quoque) 111, 8 (cum N); s^mV in 31, 3, 98, 3, 128, 1; etiam v. aliquot locos ubi *s* cum M facit: 2, 4, 5, 2, 7, 9 (cum N quoque), aliquot ubi cum N: 10, 5, 31 tit., 98, 3.

[3] Nonnullae vero harum lectionum Jacobi vel Sirmond vel de la Baune, virorum Graeca lingua peritissimorum, divinationi procul dubio sunt tribuendae: quae autem sint, discernere non est quomodo possimus.

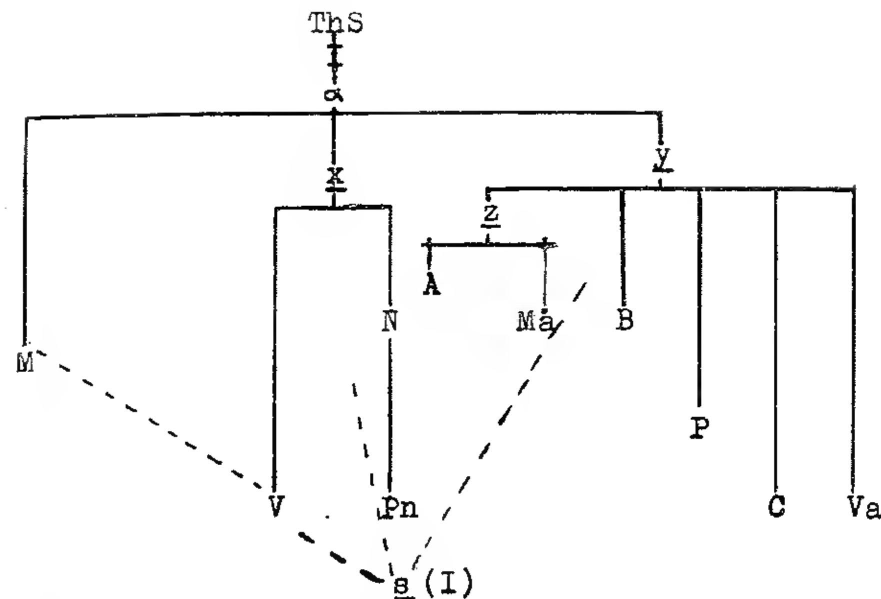
3 *τὰς* om.; 80 tit. *δαλμάτιον*, 80, 3 *ἀμπέφηνας*; 82, 3 *δή*; 84 tit. *ἅγιον*; 85 tit. *ὅσιον*; 86 tit. *ναῦν*; 90, 4 *θεσμάτων*; 92, 3 *ξένας*; 96, 8 *μόνην*; 102, 4 *φέγγος* (an cum Ma?); 111, 7 *ἐμβλέπων*, 111, 8 *θεωρί*; 115, 1 *χορτάσει*; 120, 4 *τό*; 121, 8 *εὐδωθεῖσαν*; sm 2, 8 *πρόσνευσον*; 12, 6 *πείρας*; 27, 9 *ἁλός*; 31, 1 *λαμβάνωμεν*; 128, 2 *πάλει*; 129, 8 *ἐσθλοῖσι*. Cum autem *s* lectiones quasdam variantes una tradiderit, pro codice, contaminato quidem atque interpolato, est habenda, utpote quae textus nostri memoriam, pro parte sua, illa quoque servarit.

3. Ne epigrammatum memoria imperfecte adumbretur nec inchoata rudisque imago eius relinquatur, perpauca, quippe quae a latere tantum ad rem attineant, addere necessest de carminibus in variis codicibus excerptis, nec una simplicique ratione, atque collectis. Theodori iambi in tria, nobis quidem nota[1], corpora videntur esse congregata, quae graecis litteris *β*, *γ*, *δ*, notabimus. Collectio *β* epigrammata tantum 1-29, eademque de monachorum officiis, amplectebatur inscribebaturque *παραγγελίαι ἔγγραφοι διὰ στίχων ἰάμβων*[2]; series *γ* contra iambos continebat a primo usque ad sexagesimum, additis, et hoc ordine, numeris huius editionis 94, 97-101, 111, 103, 95, 128; cuius seriei testimonium nec ambiguum nobis afferunt libri NPnV necnon M, ubi pericopa 95-128 deprehenditur. Amplissima autem, quae priores ambas incluserit plurimosque alios acceperit iambos, exstat series tertia, i.e. *δ*, e tribus ordinibus minoribus constans: de monachorum officiis (1-29), contra iconomachos (30-60), de sanctorum laudationibus (61-93), aliis nonnullis de variis argumentis iambis sub finem subiunctis (94-128). Hanc seriem integram tradidit Ma unus, maximam partem servavit P, per excerpta tantum superstitem in ABVa deprehendimus. Eam non poetae ipsi sed monacho cuidam Studii monasterii — fortasse etiam Naucratium illum qui vicarius Theodori muneri, post eius mortem, successit — esse tribuendam ex eo facile argueris, quod ep. 129 Theodoro dicatur.

4. Haec omnia de epigrammatum memoria posita uno obtutu intueri possumus hocce stemmate expressa.

[1] Quarta iamborum quoque series videtur exstitisse (cf. *Vitam* infra laudatam, p. 28), ad biblicam materiem attinens, e vetere Testamento plerumque desumpta. Quae epigrammatum corpori inserta non est, quoniam probabiliter ex longioribus constabat carminibus, eiusdem fere generis ac iambi contra iconomachos scripti, de quibus supra mentionem fecimus, p. 12 sq.

[2] Cf. Michaelis Monachi Vitam Scti. Theodori Studitae ap. Sirmondi, *o.l.*, p. 25 sq. Istius collectionis «β» vestigium veri similiter exstat in libro E.

Ad textum, ut dicunt, critice constituendum, hoc schemate codicum usus poterit adumbrari:

$\alpha = Mxy$ vel Mx vel My vel xy (cum tres rami omnes praesto sint);
$\alpha = xy$ vel Ny (vel, reservatis quidem reservandis, Vy) vel P (B, C, Va) x vel zx vel Max vel Ax (cum M desit);
$\alpha = My$ vel Mz vel MP (B, C, Va), cum x absit;
$\alpha = y$ vel AP (B, C, Va) vel MaP (B, C, Va) vel zP (B, C, Va), cum Mx non sint praesto.

Cum autem M, x, y unusquisque secum faciat, vel cum congruant inter se varie commiscentes hypoarchetiporum variorum rami inferiores, archetypi restitutio tum incertam se praebebit iudicioque tantum philologorum innitatur oportebit.

Sigla

A = Par. gr. 1018, s. X
N = Neap. gr. II B. 20, a. 1026
Ma = Marc. gr. CXLI, s. XI
B = Ath. Pant. 5543, 37, s. XI
M = Mess. gr. 83, a. 1105
P = Par. gr. 893, s. XIII
Pn = Panorm. gr. 2 Qq - B - 123, s. XVI
C = Coisl. gr. 272, s. XVI
Va = Vallicell. gr. CXLII, s. XVI (?)
V = Vat. gr. 700, s. XVI[m]
s = *editio princeps*, a. 1696

H = Ath. Laur. 631. E. 169, s. XV
T = Taur. gr. CCXII, s. XVI

α = archetypum
x = codicum NPnV consensus
y = codicum AMaBPCVa consensus
z = AMa consensus

l(iber)[c] = l(iber) ex correctione
l[ac] = l ante correctionem
l[pc] = l post correctionem
l[m] = l in margine (l[t] = l in textu)
l[sl] = l supra lineam (l[l] = l in linea)
l[ras] = l in rasura
l[prob] = l probabiliter

Mi = M i g n e, *PG*, t. XCIX, coll. 1779 - 1812.
Trad = A. G a r z y a, *La tradizione manoscritta degli epigrammi di S. Teodoro Studita*, « Bollettino della Badia Greca di Grottaferrata », n.s. XI (1957), pp. 139 - 156.

Conspectus codicum in singulis carminibus praesentium

1 - 2	M	NPnV	MaP	95	M	NPnV	MaP
3 - 5	M	NPnV	MaPC	96			MaP
6	M	NPnV	MaP	97 - 101		NPnV	MaP
7	M	NPnV	MaPC	102			MaP
8 - 20	M	NPnV	AMaP	103		NPnV	MaP
21 - 24	M	NPnV	MaP	104 - 105			MaP
25 - 60		NPnV	MaP	106 - 110			Ma
61 - 71			MaP	111		NPnV	MaP
72			MaPVa	112 - 127			MaP
73 - 87			MaP	128	M	NPnV	MaP
88 - 93			AMaP	129, 1 - 8			MaP
94		NPnV	AMaP	129, 9 - 31			Ma

Theodori Studitae Iambi de variis argumentis

ΘΕΟΔΩΡΟΥ ΤΟΥ ΣΤΟΥΔΙΤΟΥ ΙΑΜΒΟΙ ΕΙΣ ΔΙΑΦΟΡΟΥΣ ΥΠΟΘΕΣΕΙΣ

I.

εἰς τὰ λείψανα τῶν ἁγίων μαρτύρων.

Χάριν βρύουσαν θείαν ἐν τοῖς λειψάνοις
πᾶς τις συλήσει πίστιν αἱμόρρουν φέρων.
Ψαύων γὰρ αὐτῶν, ὡς κἀκείνη κρασπέδου,
ῥώσειε σῶμα, καὶ ψυχὴν ἁγιάσει.

1 *βρύω* intr. Hom., Jos. ant. 13, 66 Or. Sib. 6, 8 : trans. Him. IX 230 Col. 2 *συλάω* Hom. : hic cf. Paul. 2 Cor. 11, 8 *αἱμόρρουν* cf. *αἱμορροέω* Hippocr. : Matth. 9, 20 (*-οοῦσα*) 3 *κράσπεδον* Trag. Xen. *LXX*: 'vestis ora' Theocr. II 53 Ath. IV 159d ; alit. Deut. 22, 12 : pap. mag. 7, 371 Preis. *ἐξάψας κράσπεδον τοῦ ἱματίου σου* Matth. 9, 20 *ἥψατο τοῦ κ. τοῦ ἱματίου αὐτοῦ* cf. Luc. 8, 44 Matth. 14, 36 Marc. 6, 56 4 *ἁγιάζω LXX* Phil. leg. all. 1, 18 ; vulg. *-ίζω*

3 *κἀκείνη* M*x* : *ἐκ-* *y*

II.

εἰς τὴν κέλλαν τοῦ Πατρὸς ἡμῶν.

Θρήνει με, κέλλα, σχοῦσα νωθρὸν ἐργάτην,
μόνον κάκιστον ὧνπερ ἔσχες κτητόρων.
Οὐ λαμπρύνω σε τῶν προσευχῶν τῷ φάει,
οὐ δὴ πιαίνω τῇ ῥοῇ τῶν δακρύων,
οὐδ' αὖ καθαίρω τῆς ἁγνείας τοῖς τρόποις.
Ἀλλ' οὖν σύ, Σῶτερ, Κτίστα, Φωστὴρ τῶν ὅλων
ἔγειρον, ἐξύπνισον εἰς τὸν σὸν φόβον·
πρόσγευσον εἰς ἔρωτα τῆς σῆς ἀγάπης,
πτέρωσον ἀρθῆναί με τῶν παθῶν ἄνω,
ἕως πάρεστι καιρὸς εἰς εὐπραξίαν·
ἵνα προσοίσω δόξαν εὐχαριστίαν
σοι τῷ θέλοντι πᾶσι τὴν σωτηρίαν.

1 *κέλλα* Basil. *PG* 29, 1636c 6 *Φωστὴρ LXX* Gen. 1, 4 Esdr. 1, 8, 76

4 *δὴ xy* : *δὲ* M*s* 8 *πρόσγευσον* M*xy* : *-νευσον* *s*[m]

TITVLUS : *τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν καὶ ὁμολογητοῦ θεοδώρου ἡγουμένου τῶν στουδίου* (*τοῦ στ.* V *τῶν στουδίων* Pn). *ἴαμβοι* (*στίχοι ἴ.* E) *εἰς διαφόρους ὑποθέσεις* ME*x*PMa desunt ACVa

III.

εἰς ἀποτασσομένους.

Ἄνδρες βροτοί, φύγωμεν ἐκ κόσμου πλάνου,
Χριστὸς καλεῖ, δράμωμεν· εὔπλους γὰρ βίος,
ζάλης, μεριμνῶν καὶ στροφῶν ὑπερπλέων·
φροντὶς γὰρ αὕτη τῷ μοναστῇ, καὶ μόνον,
τυχεῖν ἐκείνου τοῦ γαληνοῦ λιμένος,
ἐν ᾧ πέπαυται τῶν λυπηρῶν πᾶς πόνος.
Ὢ πῶς πάνυμνος ὁ ξένος τούτων βίος.
Καὶ τίς φρόνιμος πραγματευτὴς κερδάνων,
ὃς πάντ᾽ ἀφεὶς ἕλοιτο τὸν σταυρὸν φέρειν;

7 *πάνυμνος* ἅπ. λεγ.: idem ac *πανύμνητος* Method. *PG* 18, 352b / *ξένος τινός* Soph. *OR* 219 Heliod. X p. 330, 24 Col. Paul. Eph. 2, 12 8 *πραγματευτής* lat. 'actor': Plut. II 525a Nil. ep. *PG* 79, 2, 269

8 *κερδάνων*: pro *-νῶν* ut vid. παροξυτονήσεως causa (cf. *-νέω* Herod. I 35, *-νῶ* fut. Ar. nub. 259; infra 108, 7).

IV.

εἰς ἡγούμενον.

Οἷόν περ ὕψος τῆς προεδρίας βλέπων,
κατ᾽ ἀξίαν πρόσβαινε τῷ βαθμῷ τρέμων.
Εἵλου γὰρ ἔργον κινδύνων πολλῶν γέμον,
πολλῆς μερίμνης, οὐδὲ μικρᾶς φροντίδος.
Σκόπει, προμηθοῦ γρηγόρως οὓς ἐξάγεις,
μή σου συληθῇ θρέμμα πως ἀπειρίᾳ,
σαυτὸν τεθεικὼς εἰς τύπον καλῶν τρόπων.
Εἴσῃ γὰρ εἰδώς, ὡς ὑφέξεις τὸν λόγον,
ὅταν καθεσθῇ Χριστὸς εἰς πάντων κρίσιν.

tit. *ἡγούμενος* Justin. nov. 7, 1 2 *κατ᾽ ἀξίαν* scil. *ὁδόν*: cf. Plat. Lys. 203a *ἐπορευόμην τὴν ἔξω τείχους* 7 *τέθεικα* PCair. Zen. 324 Strab. I 2, 23 (*προσ-*) / *τύπος τῶν χαρακτήρων* Plut. II 577f cf. hic. Paul. 1 Thess. 1, 7 *LXX* ex. 25, 39 (40) 8 *λόγον ὑπέχειν* Xen. mem. IV 4, 9 9 *καθεσθῇ* (*-εὶς AP* IX 644, 5): *ἐν τῷ συνεδρίῳ κ.* Luc. 2, 46.

7. om. N / *τεθεικὼς* N*y*: *-ηκ-* MV / *τύπον καλῶν τρόπων* M*y*: *τόπον καλῶν ἔργων* V *καλῶν ἔργων τύπον s* 8 *εἴσῃ* N*y*: *ἔ-* MV

V.

εἰς ὑποτακτικόν.

Δεῦρ᾽ ἐλθέ, πύκτα, δεῦρό μοι στῆθι ζέων,
τοὺς αὐχένας σου κλίνων εὐεπηκόως,

ὅλος ταπεινός, νεκρὸς ὢν ἐν τῷ θέλειν·
πᾶν ἐνθύμημα φανερῶν τῆς καρδίας,
ὡς ἂν τελείως ἐμμένῃς τῷ σταδίῳ.
Μή σ᾽ ἐκφοβεῖτο μήτ᾽ ἔρημος, μὴ στύλος,
μήτ᾽ ἄλλο τάγμα τῶν θεοδρόμων βίων.
Προὔχεις ἁπάντων, ὡς θεογράφως ἔχει·
τοῦ μαρτύρων πρώτου γὰρ οὐδὸν ἀνύεις.

tit. *ὑποτακτικός* Marc. erem. *PG* 65, 1093 1 *ζέων* 'a deo inflammatus': cf. Paul. Rom. 12, 11 *πνεύματι ζέοντες* 2 *εὐεπηκόως*: cf. Steph. in Hippocr. I 173 Dietz 3 *ὅλος τ.*: cf. Matth. 13, 33 Luc. 13, 21, 11, 36 *ἔσται φωτεινὸν ὅλον* (sc. *τὸ σῶμά σου*) 9; una cum verbo v. ibi 12, 4 4 *ἐνθύμημα ...τῆς καρδίας*: cf. *ἐνθυμέομαι ἐν ταῖς καρδίαις LXX* Sap. Sal. 9, 4 6 *ἔρημος* (i.e. *ἡ ἔ. χώρα*): Herod. III 102 *LXX* 7 *θεοδρόμων*: de vocis sententia cf. Paul. Gal. 5, 7 *ἐτρέχετε καλῶς κτλ.* 1 Cor. 9, 24-26, al. 8 *θεογράφως*: cf. *-ος* Philost. *PG* 65, 513a 9 *μαρτύρων πρώτου* i.e. Stephanus de quo v. 7, 1.

1 *στῆθι xy*: *-ει* M 2 *κλίνων xy* fere (*-ίνον V*): *κλῖνον* Ms 3 *ὅλος* codd.: an *-ως* scrib.? 6 *σ᾽ ἐκφοβεῖτο* NP: *σ᾽ ἐκφοβήτω* Ma *σε φοβεῖτο* V *σε φοβείτω* C *σε φοβῆτο* M 9 *οὐδὸν y*: *ὁ-* M*x* c. metr.

VI.

εἰς τὸν τὰ δεύτερα φέροντα.

Μωσῆς μὲν ἄρχων, Ναυΐδης δὲ συνθέων,
εὐθὺς μετ᾽ αὐτόν, ὡς παραστάτης ξένος.
Καὶ σὺ πρόσωπον δεύτερον στάσει πέλων,
πῶς τὴν ἀδελφότητα συγκρατεῖς, σκόπει·
ἡγοῦ, καθηγοῦ, καὶ συνασπίζου τόνῳ,
εἰρηνικῶς τε συμπαθῶς καὶ πραέως,
νόμους φυλάττων ἐκ Θεοῦ τοὺς κειμένους,
κρίσεις δικαίας ἐκφέρων ἀπροσκόπως·
νῦν μὲν συναλγῶν τοῖς κάμνουσιν ἐκ πάθους,
νῦν δὲ προθυμῶν τοὺς τρέχοντας ἐκ πόθου·
ἵν᾽ ἀξιωθῇς ἐννόμου δημαρχίας,
ὡς αὐτὸς αὔξων τὸν λεὼν τοῦ Κυρίου.

1 *Μωσῆς* (pro *Μωϋσῆς* 74, 3) Diod. S. XL 3, 3 Or. Sib. *LXX* cf. Bl.-Debr. Gramm. ntl. Gr. 1950[8] § 38 Anh. 53, 1 / *Ναυΐδης*: filius Navae, Josua 8 *ἀπροσκόπως*: Pap. Giess. 79 IV, 8 1 ep. Clem. 20, 10 10 *τρέχοντας*: cf. ad 5, 7 11 *ἔννομος ἐκκλησία* act. Ap. 19, 39 cf. Procl. in Plat. Crat. 93, 5 P. qui *ἔν.* atque *ἔκνομος* oppon. / *δημαρχία* Dem. 57, 26 Plut. Fab. 9 ('tribunatus')

9 *πάθους x*P: *πόθου* MMa *πόθους* V[m] 10 om. Ma / *ἐκ πόθου x*P (et veri simil. Ma qui homoeot. gr. totum versum om.): *εὐτόνως* M 11 *ἐννόμου x* fere (*ἐν ν.* Pn) *y*: *ἐκ ν.* M 12 *αὔξων* M*x* fere (*-ῶν* N): *ἄξων ys* / *λεὼν y*: *λαὸν* NM (*λεὸν* V) c. metr.

VII.

εἰς τὸν οἰκονόμον.

Ἔργον Στεφάνου, τοῦ στέφους τῶν μαρτύρων,
λαχών, ἐπάρχειν εἰς τὸ τὰς χρείας νέμειν
τῇ Χριστολέκτῳ τῶν ἀδελφῶν πληθύϊ,
δίδου κόπους σου τῷ Θεῷ καθ' ἡμέραν,
τηρῶν ἕκαστον ὡς μέλος σὸν ἐμπόνως·
οὐ γὰρ σχέσει τόν, τὸν δὲ μίσει καὶ φθόνῳ,
πάντων δ' ὁμοίως προβλέπων τὸ συμφέρον,
ὡς μὴ κινεῖσθαι τόν τινα πρὸς ἃ χρεών·
ἀλλ' ἐξ ἑαυτοῦ τὸ προσῆκον εἰσφέροις.
Ὡς ἂν πρεπόντως ἐκτελῶν σου τὸν δρόμον,
ἀπροσκόπως τε πανσθενῶς θεοφρόνως,
τὸν μισθὸν εὕροις ἥπερ εἴλω φροντίδος.

1 cf. ad 12, 9 5 *μέλος* v. 10, 11; 13, 7: cf. Paul. Rom. 12, 5 *ἐσμὲν... ἀλλήλων μέλη* 1 Cor. 6, 15 / *ἐμπόνως* Macar. *PG* 34, 793b: cf. *ἔμπονος* Hippocr. äer. 12; alit. *LXX* 3 Macch. 1, 28 11 *ἀπροσκόπως*: v. ad 6, 8 / *πανσθενῶς*: cf. *πανσθενής* Cyr. A. *PG* 70, 1152d *πανσθενεί* Greg. N. *PG* 37, 408a / *θεοφρόνως* Jos. hymnog. 993a 12 *εἴλω*: cf. ep. gr. 314, 5 K. Paul. 2 Thess. 2, 13, v. l. in Ath. XII 546a (*ἀφ-*) *AP* IX 56 (*δι-*)

7 *προβλέπων* codd.: *προσβ-* s 9 *ἑαυτοῦ* MN: *αὐ-* Vy

VIII.

εἰς τοὺς ἐπιστημονάρχας.

Οἱ τῆς ἀδελφότητος ἐξειληφότες,
κρίσιν τε κρίνειν καὶ δίκαιον ἐξάγειν,
μὴ δὴ κατ' ὄψιν ἐξάγοιτε τὰς φάσεις·
μὴ προσπαθείᾳ μηδὲ μήνιδος χάριν,
μὴ προσφιλεῖ τε μηδ' ἀπεχθεῖ καρδίᾳ,
ἀλλ' ἠπίως τε συμπαθῶς οἰκτιρμόνως,
βουλευτικῶς τε μακροθύμως εὐτόνως·
τὸν νοῦν ἀκραιφνῶς ὀξύναντες, ὡς βέλος,
κατὰ σκοπὸν βάλλοιτε τοὺς εὐθεῖς λόγους.
Ὅπως τ' ἀληθὲς παντὶ θηρῶντες λόγῳ,
Θεῷ δικαίας προσφέροιτε τὰς κρίσεις.
Ὧ γὰρ κρινεῖτε, καὶ κριθήσεσθε τρόπῳ.

3 *κατ' ὄψιν κρίνειν* Johann. 7, 24 cf. Lys. XVI 19 *οὐκ ἄξιον ἀπ' ὄψεως... οὔτε φιλεῖν οὔτε μισεῖν οὐδένα, ἀλλ' ἐκ τῶν ἔργων σκοπεῖν* 7 *μακροθύμως* Act. Ap. 26, 3 8 *ἀκραιφνῶς* Phil. Belop. I 100 12 Matth. 7, 1 *ἐν ᾧ γὰρ κρίματι κρίνετε κριθήσεσθε* Paul. Rom. 2, 1 Marc. 4, 24: cf. Sext. sent. 183 Elt. *κρίνων ἄνθρωπον κρίνεται ὑπὸ τοῦ θεοῦ*; Paul. 1 Cor. 4, 5

3 *δὴ* om. MV 4 om. Ma 6 s. *συμπαθῶς* ~ *β. τε* om. NPn 9 post hunc v. (et ante 10) inser. v. 7 NPn 11 *προσφέροιτε* xy: *-ητε* M

IX.

εἰς τοὺς ἐπιτηρητάς.

Τάξει τεθέντες ὀμμάτων τοῖς συγγόνοις,
ὁρᾶτε καὶ τηρεῖτε πάντας εὐσκόπως,
ἐν ἡμέραις, ἐν νυξίν, ἐν μεσημβρίαις,
μήπου πρόσωπα τῶν νέων εἶεν δύο,
μήπου γίνωνται φατρίαι, συσκηνίαι,
παρρησιῶν ὄλεθρος, ἔργα τοῦ σκότους,
στρῆνοι, γέλωτες, ὕβρεως ἀταξίαι,
καὶ πᾶν πονηρὸν τοῦ Θεοῦ πόρρω φέρον·
ταῦτ' ἐκλαλοῦντες πυκνὰ τοῖς πρωτοστάταις,
ἀπροσπαθείᾳ, τῆς ἀληθείας λόγῳ,
τύχοιτε θείας ἀτρεκῶς ἐποψίας,
τὴν ἀντάμειψιν τῶν καλῶν ἐσχηκότες.

tit. *ἐπιτηρητής* ἅπ. λεγ. 2 *εὐσκόπως* ἅπ. λεγ. 5 *φατρία* (att. *φρα-*): Lib. or. XVII 2 *τῶν πονηρῶν καὶ ἀκολάστων φατρίαι*, 'conspiratio' Conc. Chalc. can. 18 (*φατριάρχαι* Patriarchae haeretici interdum dicti) 7 *στρῆνος*, 'cupiditas', *ὁ*, Lyc. 438 Anast. Sin. *PG* 89, 753a, 773b: neutr. plerumque *LXX NT* passim; alit. adj., 'acutus', alio accentu, *στρηνός* (= *στρηνής*), Nicostr. fr. inc. 16 (*στρηνόφωνος* Call. com. 30) 9 *ἐκλαλέω* Dem. I 26 Aen. Gaz. ep. 7 p. 6 Massa Positano act. Ap. 23, 22 10 *ἀπροσπαθείᾳ*: cf. *ἀπροσπαθής* Hierocl. in carm. aur. 11 p. 438 Mull. 11 *ἀτρεκῶς* (att. *ἀκριβῶς*): 'revera' ut in ep. gr. 339, 5 K.

1 *ὀμμάτων τοῖς* xy: *-ατόντων* M 5 *γίνωνται* Mxz: *γέ-* P 7 *στρῆνοι* P: *στρί-* MVz *στρίνιοι* N *στρηνοὶ* s fort. recte 9 *ταῦτ' ἐκλαλοῦντες* xy (*ἐκλοῦ-* V): *ταῦτα λα-* M c. metr.

X.

εἰς τὸν κανονάρχην.

Ἀρχηγὸς ἑστὼς τῆς λύρας τῶν ᾀσμάτων,
ψάλτιγξ φάνηθι τῇ μελουργίᾳ ξένῃ.
Σάλπιζε καιρῷ τὸ ξύλον, καθὼς δέοι.
κίνει δέ σου τὴν γλῶτταν ὡς πλῆκτρον φέρων,
ἀεὶ πρεπόντως τὸν στίχον συνεισάγων,
ἀσύγχυτον, κάλληχον, ὀργάνου δίκην,
τὸ τῆς ἀδελφότητος εὐρυθμῶν στόμα.
Τάσσοις ἅπαντα πᾶσιν ἀξιοχρέως,
μὴ πρὸς χάριν, μὴ μῆνιν, ἢ λύπης δόσιν,
ἀλλ' ἐν δικαίῳ τῷ λόγῳ, καὶ τῷ τρόπῳ.
Πάντες γάρ εἰσι τοῦ Θεοῦ καὶ σοῦ μέλη.
Οὕτως φρονῶν γοῦν ἐκ Θεοῦ λήψῃ στέφος.

2 *ψάλτιγξ· κιθάρα* Hesych. Lex. Suda (*ψάλτης* Ath. VIII 348 f *LXX* I Es. 5, 42 cf. *κιθαριστὴς ἢ ψ. SIG* 578, 15 [Teos IIa]) 3 *ξύλον* seu *σήμαντρον* : Johann. M. *PG* 87, 2860c 2961a Theod. St. *PG* 99, 1713ab 1704d; cf. ep. 20, 7 5 *στίχον* scil. Psalterii seu 9 od.: Theod. St. *PG* 99, 1705d / *συνεισάγω* 'subintroduco' Greg. N. *PG* 38, 92a 6 *ἀσύγχυτος* Phil. I 6, 434 Arr. Epict. IV 11, 8 Basil. *PG* 31, 216b / *κάλληχον* ἅπ. λεγ. 11 cf. ad 7, 5

2 *ψάλτιγξ* ego : *ψάλτηξ* Mx (*σα-* V) *y σάλπιγξ s*; an *ψάλτης* scrib.? 5 *στίχον s* : *-ύ-* NPn *σκοπὸν* M *στοχὸν* APV *τροχὸν* Ma 9 *μὴ*² *xy* : *ἢ* M

XI.

εἰς τὸν ταξιάρχην.

Τοῦ ταξιαρχεῖν τὸν λόγον δεδεγμένος,
ὡς ταξίαρχος τοῦ λεὼ τοῦ Κυρίου,
τάξιν φύλαττε παντὶ καιρῷ καὶ τόπῳ,
ἐν εἰσόδοις ὁμοῦ τε καὶ διεξόδοις,
ἐν ταῖς ὑπανταῖς ὄψεων τῶν ἐξόχων,
ἐν τοῖς ἀθροισμοῖς τοῦ ναοῦ τοῦ Δεσπότου.
Χοροστατῶν ἅπαντας εἱρμῷ καὶ λόγῳ,
τηρῶν ἑκάστου τὴν τεταγμένην βάσιν,
στολὴν ἀπαιτῶν καὶ βάδισμα τὸ πρέπον.
Εἰ ταῦτα ποιεῖς ἐμφρόνως καὶ συντόνως
θεοπρεπῶς τε πραέως κεκριμένως,
ἕξεις χάριν, καὶ μισθὸν ἐκ Θεοῦ μέγαν.

2 *ταξίαρχος* vulgatior quam *ταξιάρχης* tit. Ar. fr. 182, 1 5 *ὑπανταῖς* : cf. *ὑπάντη, εἰς ὑπάντην* lat. 'obviam' gloss. lat; festum quoque appellabatur *ὑπαντή*, purificationis B. Mariae et 'occursus' (Symeonis at Annae viduae) 11 *θεοπρεπῶς* Diod. S. IV 2 Clem Al. *PG* 9, 404b / *κεκριμένως* Plut. II 1142c

2 *ταξίαρχος* Ny : *-άρχης* M, V fere / *τοῦ λεὼ* yV : *τῷ λαῷ* MN fere 10 *ποιεῖς* MxMaP : *-ῇς* AVsl / *συντόνως* Ny : *δικαίως* M *σωφρόνως* V 11 *κεκριμένως* MxP : *-μμ-* z (metr. gr.) fort. recte

XII.

εἰς τὸν κελλαρίτην.

Τίς ὡς σύ, τέκνον, ἐργάτης Θεοῦ πέλει;
Ἔχεις γὰρ ἔργον σφόδρα τῶν ἄλλων πλέον,
τῶν τῆς ἀδελφότητος ἄρχων βρωμάτων.
Ὅλος πρόσελθε πανσθενῶς τῇ φροντίδι,
διδοὺς ἑκάστῳ τὸ προσῆκον ἐν κρίσει.
Πεῖρας δέχοιο τῆς πολυζητησίας,
ἐκεῖνον οὕτως, ἄλλον ἀλλοίως φέρων,
πράως γαληνῶς συμπαθῶς οἰκτιρμόνως.
Οὕτως γὰρ ἕξεις σὺν Στεφάνῳ τὸ στέφος.

tit. *κελλαρίτης* rarior quam *κελλάριος* : papyr.; apophth. P. *PG* 65, 148d 4 *πανσθενῶς* v. ad 7, 11 6 *πολυζητησία* ἅπ. λεγ. 9 cf. 7, 1

6 *πεῖρας* sm : *πυρὰς* codd.

XIII.

εἰς τὸν ἀριστητάριον.

Ἀριστοποιῶν τοῖς ἀδελφοῖς σου, τέκος,
εὖ μοι στίβαζε τῶν τραπεζῶν τὰς θέσεις,
σταθμῷ τὸν ἄρτον, εἴ τι δ' ἂν βρωτὸν τύχῃ,
ἴσως μερίζων, τοῖς δὲ μείζοσι πλέον·
διπλῆς τιμῆς γὰρ ἀξιοῦν τούτους λόγος.
Φείδου δ' ὁμοίως καὶ τὸν ὑστεροστάτην·
ἅπας γάρ ἐστι σὸν μέλος κἂν οὐκ ἴσως.
Καὶ μὴν παρεστὼς ὡς τραπέζῃ Δεσπότου,
ἀποστόλοις νόμιζε δουλείαν φέρειν.
Στρέφου, θεώρει, νηρὸν ἄλλοπερ νέμων,
ἵν' εὖ γένηται καὶ χάρις σοὶ πλουσία.

tit. *ἀριστητάριος* ἅπ. λεγ.: cf. *τὸ ἀριστητήριον BCH* 15, 184 Const. Porph. de cer. 529, 6 2 *στίβαζε* (Du Cange s. v. '*-ω*' accommodare *ἁρμόζεσθαι*'): cf. *στιβάζω* ap. Herm. Mand. 11 necnon *στοιβάζω LXX* Lev. 6, 12 Josu. 2, 6 Reg. 3, 18, 33 Cant. 2, 5, *στυβάδιον στοιβή στυβή* ap. Dimitraku, *M. Λεξ.*, Athenis, 1950, s. vv. 7 *μέλος* cf. ad 7, 5.

tit. *ἀριστητάριον xy* : *-στάρ-* M 2 *στίβαζε* ego : *στύ-* codd. 5 *ἀξιοῦν* Ny : *-οῖ* MV 8 *τραπέζῃ xy* : *-ης* M 11 *πλουσία xy* : *τελεία* M c. metr.

XIV.

εἰς τὸν ὀψοποιόν.

Τὸν ὀψοποιὸν τίς σε, τέκνον, οὐ στέφει,
πολὺν φέροντα τὸν κόπον καθ' ἡμέραν;
Δουλευτικόν σοι χρῆμα, μισθὸς δ' οὖν μέγας,
χρῆσις ῥυπώδης, ἀλλὰ πλυτρὶς πταισμάτων·
φλέγει σε νῦν πῦρ, οὐ τὸ μέλλον δὲ κρίνει.
Προσβὰς σταθηρὸς λοιπὸν εἰς τὴν ἑψίαν,
ἔσωθεν εὐθὺς κλῶν δαλούς, χύτρας κλύε,
βρώσεις προσεψῶν, ὡς Θεοῦ, τὰ τῶν τέκνων·
εὐχαῖς ἁλίζοις ταῦτα ὥσπερ ἀρτύσεις,
ἵν' εὐλογηθῇς ὡς Ἰακὼβ τῷ πάλαι,
καὶ χαῖρε τούτοις ἐκτελῶν σου τὸν δρόμον.

4 *πλυτρίς* ἅπ. λεγ.: id. ac *πλυντρίς* 6 *σταθηρὸς* (cf. *στ. βάδισμα* Phil. II 267, 26) pro *σταθε-* primum occurrit ap. Phil. I 244 Iambl. comm. math. 34 /

λοιπὸν adv.: Polyb. I 15, 11 cf. ep. 15, 9 / *ἑψία* 'coquendi' seu 'coquinae' vi hic tantum usurp. 7 *κλῶν δαλούς* Hom. / *κλύω* pro *κλύζω* hic tantum occurrit 8 *προσεψῶν* ἅπ. λεγ.: cf. *ἑψάω* Olymp. in Mete. 315, 8 *ἑψέω* Hipp. ac. (Sp.) 63 (v. l.) *προσέψω* Orib. fr. 93 9 *ἀλίζοις* metaph.: cf. *πυρὶ ἁλίζεσθαι* Marc. 9, 49 *ἐν αὐτῷ* (sc. *Χριστῷ*) *ἁ.* Ign. Magn. 10, 2 / *ἀρτύσεις* metaph.: cf. *λόγος ἅλατι ἠρτυμένος* Paul. Col. 4, 6 10 cf. Gen. 25, 29 ss. 11 *δρόμος* de vitae cursu dictum: *δ. τελεῖν* act. Ap. 20, 24 *πληροῦν* 13, 25; de martyrum virtute 1 Clem. 6, 2

2 *πολὺν* MxP: -λλ- z 5 *κρίνει* pro *κρινεῖ* παροξυτονήσεως gr. 6 *προσβὰς* ys: *προβ-* Mx 7 *κλύε* xy: *κλίει* M *κλύζε* fort. scrib. 10 *τῷ* metr. gr. ut vid.: an *τὸ* scrib.?

XV.

εἰς τοὺς ῥαφεῖς, ἤτοι βεστιαρίους.

Ὑμεῖς ἔπαρχοι, καὶ διαιτηταὶ μάλα
τῶν τῆς ἀδελφότητος ἀμφιασμάτων,
ἀγὼν ὑμῖν οὐ μικρός ἐν τούτῳ πέλει,
φροντίς δὲ πολλή, καὶ μέριμνα, καὶ κόπος,
ῥάπτειν, νεουργεῖν, ἐκκαθαίρειν, καὶ πλύνειν,
νέμειν ἑκάστῳ τὸ προσαρμόζον λόγῳ,
ἴσως μὲν οὔκ, ἴσως δὲ φίλτρῳ καὶ πόθῳ·
ἄλλου γάρ ἄλλος ἀξιώτερος πόνῳ.
Σκοπεῖτε λοιπὸν ταῦτα ποιεῖν σωφρόνως,
ὅπως ἀμοιβῶν ἀντιλήψεσθε χρέος,
πρὸς τοῦ Θεοῦ διδοῦντος ἀξίας δόσεις.

tit. *ῥαφεῖς* Poll. 7, 42 / *βεστιαρίους* (lat. 'vestiarius'): cf. *βεστίον* PLond. 5, 1654 (IVp) *βέστον βέττον* (= *ἱμάτιον*) Et. M. 195, 45 1 *διαιτηταὶ* 'arbitratores' Pl. leg. 956c 2 *ἀμφιασμάτων* Dion. H. I 568, 15 (v. l.): cf. *ἀμφιάζω* Alciphr. III 6, 3 *LXX* passim; v. Anec. Ox. Cram. II 338 *τό μὲν ἀμφιέζω ἐστὶ κοινῶς, τὸ δὲ ἀμφιάζω δωρικόν* 9 *λοιπόν* cf. ad 14, 6 11 *θεοῦ δόσις* Jos. ant. I 181

3 *ἀγὼν ἐν τ. οὐ μικρός ὑ. πέλει* M c. metr. 10 *ἀμοιβῶν* NVy: -ει- MPn / *ἀντιλήψεσθε* xy: -αι M 11 *διδοῦντος* codd.: -όν- s

XVI.

εἰς τοὺς ἀφυπνιστάς.

Πρὸς πᾶσιν ἄλλοις οὐδ' ὑμῖν μικρὸς κόπος
διεξανιστᾶν τοὺς ὑπνώδεις συγγόνους,
συνεισελαύνειν τούς γυρευτάς εἰς μέσον.
Τοίνυν ἐπειδὰν σαλπίσῃ τις τὸ ξύλον,
ὡς ἄγγελοι παρευθὺ δεδραμηκότες
εἰς πάντα κοιτωνίσκον, εἰς κρυπτὸν τόπον,
ἐγείρετε πρὸς ὕμνον ἀχράντων λόγων,
συνεισφέροντες εἰς νεὼν τοῦ δεσπότου,

ἐν ἡμέραις, ἐν νυξίν, ἐν μεσημβρίαις,
ἕκαστον αὐτῶν προσκαλοῦντες εὐθέτως,
ὅπως ὑμῖν τὸν μισθόν·ἄξιον νέμῃ
ὁ πάντα μετρῶν καί νέμων κατ' ἀξίαν.

tit. *ἀφυπνιστάς* ἅπ. λεγ.: cf. *ἀφυπνισμός* Eust. 1297, 31 2 *διεξανιστᾶν* 'exsuscitare' ἅπ. λεγ. 3 *συνεισελαύνω* Plut. II 814d / *γυρευτὰς* 'circulantes': Johann. Clim. *PG* 88, 1112d Antioch. mon. *PG* 89, 1516b 4 *σαλπίσῃ*: cf. *LXX* Jo. 6, 13 Ath. IV 130b (*ἐσάλπιγξα* class.) / *ξύλον* cf. ad 10, 3 6 *κοιτωνίσκον* Procop. aed. I 3 Artemid. 357: cf. *κοιτών* 'cubiculum' Diod. S. XI 69, 2 *LXX* Jos. VI 382 (damnat Phryn. p. 252 L.) 8 *συνεισφέρω* 'colligo': hoc sensu hic tantum usurp.

8 *δεσπότου* xy cf. 13, 8: *κυρίου* M 12 *μετρῶν* xy: *ποιῶν* M

XVII.

εἰς τὸν νοσοκόμον.

Τό χρῆμα θεῖον ἀσθενῶν βάρη φέρειν.
Τοῦτο λαχών, πύκτευσον, ὦ μοι τεκνίον,
θερμῶς προθύμως, ἐκτελεῖν σου τὸν δρόμον·
ἕωθεν εὐθὺς τούς κλινήρεις σου βλέποις,
ἄλλον πρὸ παντὸς φαρμακεύων τοῖς λόγοις·
εἶτ' αὖ πρεπόντως προσφέροις σίτων δόσεις,
ὡς χρὴ δ' ἑκάστῳ, σὺν διακρίσει λόγου·
μέλος γάρ ἐστι, μὴ παρέρχου τόν πέλας.
Οὕτως ὑπηρετοῦντι μισθός σοι μέγας,
φῶς ἀπρόσιτον, οὐρανῶν εὐκληρία.

tit. *νοσοκόμος* Poll. 3, 12 Just. nov. 7, 1 2 *πύκτευσον* cf. 5, 1 3 *ἐκτελεῖν*... *δρόμον* v. ad 14, 11 4 *κλινήρεις*: Phil. II 317 Gal. I 297 7 *σοφὸς ἐν διακρίσει λόγων* 1 Clem. 48, 5 8 *μέλος* cf. ad 7, 5 / *παρέρχου* cf. 18, 7 10 *φῶς ἀπρόσιτον* Paul. 1 Tit. 6, 16

2 *τεκνίον* My: -νον x 4 *βλέποις* xy: -εις M 6 *εἶτ'* x: *εἶ-* y, M inc. / *προσφέροις* xy: -εις M / *σίτων* s: *σιτῶν* Mxy 7 *λόγου* NV[sl] y: -ων M fort. recte -ον V[1]

XVIII.

εἰς τοὺς νοσοῦντας.

Τὸ τῆς νόσου μοι δῶρον εὖ, τέκνον, δέχου·
ἐπισκοπὴ γάρ ἐστι θείας φροντίδος.
Φέροις ἀνεκτῶς τῆς καμίνου τὴν φλόγα,
ἐν τῷ δροσισμῷ τῆς ἀπευχαριστίας.
Ἰὼβ γένοιο, τούς ἐκείνου φῶν λόγους,
ἐφ' οἷς ἁμαρτεῖν οὐκ ἀνῆκε κἂν λόγῳ.

Κἂν δ' αὖ παρέλθῃ τίς σε, μὴ βλέψας, σίγα,
ἐν πᾶσιν αἰνῶν τῇ κατὰ χρείαν δόσει,
ἵν' εὖ παθήσῃς σώματι πρὸς καρδίαν.

2 ἐπισκοπὴ 'visitatio' : *LXX* Gen. 50, 24 s. Ex. 3, 16 ; 1 Clem. 50, 3 al. cf. W. Bauer, *Wörterb.*[5] s. v. 3 ἀνεκτῶς sine neg. Philod. π. θεῶν 3, fr. 2 : cf. 2 Clem. 10, 5 / καμίνου : de inferis ap. Matth. 13, 42, 50 de via gloss. lat. 4 δροσισμός 'humiditati expositio' Olymp. Alch. p. 87 B, Ps. - Ath. *PG* 28, 748c : cf. δροσίζω δρόσος metaph. ap. Ignat. Magn. 14 *LXX* sent. 32, 2 prov. 19, 12 5 de Job patientia Jacob. ep. 5, 11 ; 1 Clem. 17, 3, II, 6, 8 7 παρέλθῃ cf. 17, 8

7 τίς *xy* : τί M

XIX.

εἰς τοὺς σκυτεῖς.

Πεδιλοποιῶν ὡς ἄριστος ἡ τέχνη.
Ἀποστόλου γάρ ἐστι Παύλου, τοῦ πάνυ.
Ζηλοῦντες αὐτοῦ τοὺς ἱδρῶτας τῶν κόπων,
δέξασθε θερμῶς τοὺς πόνους καθ' ἡμέραν,
ὡς ἐργάται Χριστοῖο, τῆσδε φροντίδος.
δέρρεις τε βύρσας. ὡς δέον, τετμηκότες,
παλαιὰ καινουργοῦντες, εἶτα καὶ νέα.
μὴ νωθρότητι, πρὸς παράχρησιν λόγου,
ῥιπτοῦντες, εἴ τι τῶν ῥιφῆς οὐκ ἀξίων,
ἢ τὴν τομὴν φέροντες ἐλλιπῶς ὕπερ.
Ἅπαντα γὰρ ποιοῦντες ἀξιοχρέως,
τῶν μαρτυρούντων ἐξανύσετε δρόμον.

1 πεδιλοποιός id. ac σκυτεὺς (Ar. av. 491) : ἅπ. λεγ. 6 δέρρις (cf. δέρα δέρος δέρας) *LXX* Zech. 13, 4 *AP* XII 33 7 καινουργέω Alciphr. III 3 8 νωθρότης (i. e. νωθεία) : Hipp. prorrh. I 13, 70 *LXX* Macch. 4, 5 / παράχρησις 'abusio' anon. ap. Lex. Sud. s. v. Ὠριγένης 9 ῥιφή (sc. ῥῖμμα ῥῖψις) : Lycophr. Al. 235, 1326 10 ἐλλιπῶς : cf. Philostr. *VS* I 11 12 δρόμον cf. ad 14, 11

tit. σκυτεῖς BP : σκοιτεῖς AV κοιτεῖς MNMa 8 λόγου *xy* : -ον M

XX.

εἰς τὸ κοιμητήριον.

Ὁ δοὺς τὸν ὕπνον πᾶσιν, εἰς λύτρον κόπων,
ὥνπερ παρέσχεν ἡ διαυγὴς ἡμέρα,
κἀμοὶ παράσχου, Χριστέ μου, Θεοῦ Λόγε,
κοῦφον τὸν ὕπνον, ἡδὺ καὶ ταχυδρόμον,
φαντασμάτων μὲν τῶν κακῶν ἐξωσμένον,
ὀνειράτων δὲ τῶν καλῶν πεπλησμένον.

καὶ μ' ἐξέγειρον, κρουσματοῦντος τοῦ ξύλου,
ἀνέκλητον, σταθηρὸν εὐθύμως ᾄδειν,
ἱστῶν πόδας μου καρτερῶς ἐν αἰνέσει,
φρουρῶν νόας μου δαιμόνων πανουργίας,
γλῶσσαν τρανῶν μου πρὸς τὸ μέλπειν εὐτόνως,
εἰς δόξαν αἶνων τοῦ μεγίστου σου κράτους·
ὅπως τέλειος νυκτερεύσας, ὀρθρίσας,
τὸ φῶς ἴδω τῶν ἐντολῶν πρωΐθεν.

tit. κοιμητήριον *IG* VII 235, 43 (Oropus IV[a]) Ath. IV 143c 4 ταχυδρόμος Nonn. Dion. XXIX 365 *Orph. hymn.* 27, 3 Athan. *PG* 26, 889c 7 κ. ξύλου : cf. ad 10, 3, 17, 6 / κρουσματοῦντος ἅπ. λεγ. : cf. κροῦσμα κρούω κρουσματισμός 8 ἀνέκλητος (i. e. ἀνέγκλητος Paul 1 Cor. 1, 8) : *GDI* 1723, 1729 (adv.) / σταθηρὸν : cf. ad 14, 6 10 νόας acc. ap. Jambl. myst. I 15 11 τρανόω 'perspicuum reddo' : Phil. I 30 13 ὀρθρίσας (sc. -εύσας) : cf. *LXX* gen. 19, 27 *NT* Luc. 21, 38 14 πρωΐθεν : cf. *LXX* ex. 18, 13 (ἀπὸ) Reg. 18, 26 (ἐκ) v. Herod. gr. I 144

1 κόπων codd. : πόνων s 4 ἡδὺ codd. : pro adv. est habend. an -ὺν scrib. ? 8 ἀνέκλητον dubit. scripsi : -υτον codd. ἀνέκκλητον Tomadakis 13 τέλειος *xy* : -ίως M fort. recte

XXI.

εἰς πλουσίους καὶ πένητας.

Ἴσθι τίς ὤν, καὶ τί σοι μένει,
ὅπῃ παροικεῖς, καὶ μετασταίειν ἔχεις,
ὅλος γίνοιο πρός τ' ἄνω τῇ φροντίδι.
Πλῆρές γ' ἐκεῖ φῶς, ἀλλὰ καὶ κρίσις ἄληξ.
Τῷ τῇδ' ὅ τ' εἴποις, αὖρα, ῥοῦς, καὶ νυκτόναρ,
χρυσὸς χοοῦται, δόξ' ἀπανθεῖ, τἄλλα ῥεῖ,
πολύστονα, θρηνηρὰ πάντα τἀνθάδε·
ἔχε προσεκτῶς μή σε κυλίσῃ χρόνος,
ὃ μὴ πάλιν ἀγρετὸν ἢ παικτὸν πέλει.

2 μετασταίειν : ἅπ. λεγ. 4 ἄληξ (ἀ-λήγω) : ἅπ. λεγ. 5 νυκτόναρ : ἅπ. λεγ. 6 χοοῦται : ἅπ. λεγ. 8 κυλίω (cf. κυλίνδω ; Kühn. - Blass II 453) : Paul. 1 Cor. 14, 33 Jos. ant. VI 121 9 παικτός J. Chrys. I 237c

2 ὅπη codd. / ἔχεις M*x* : -οις *x* 4 ἄληξ *xy* : -λλ- M 5 αὖρα : ἆρα MV 8 προσεκτῶς NV*y* : προσευκτῶς Pn προσευχῶς M 9 ὃ ego : οὗ codd. / ἀγρετὸν scripsi : ἄγραιτον codd.

XXII.

εἰς κοσμικούς.

Χριστοῦ μαθηταί, τοῦ καλοῦ καὶ πραέος,
μῆνιν φέροντες εἰς ἑαυτοὺς καὶ μάχας,
πῶς εἰς τὸν αὐτοῦ βαίνετε φρικτὸν δόμον ;

Δώρων πανάγνων πῶς μεθέξετε ξένως;
Καὶ μὴν Ἰούδας ὁ προσελθὼν ἐν δόλῳ,
φιλῶν μὲν ἔξω, μηνιῶν δὲ τοῖς ἔσω,
ὤφθη μαθητὴς πεπρακὼς τὸν Δεσπότην.
Μηδεὶς παρείτω λοιπὸν ἐχθρωδῶς ἔχων,
ξίφος κατ᾽ αὐτοῦ πηγνύων τῇ καρδίᾳ,
αἰώνιον πῦρ ἀντίδωρον λαμβάνων.
Γνόντες τὰ τῇδε, προσφιλῶς σχῶμεν πάνυ.

tit. *κοσμικούς*: 'saeculares' opp. 'regulares' Just. nov. 123, 1, 2 aliter Paul. Tit. 2, 12 2 Clem. 17, 3 3 *φρικτόν*: cf. Callim. fr. 75, 6 Pf. *θεῆς ἴδες ἱερὰ φρικτῆς* Philod. *π. θεῶν* I 17 4 *πανάγνων* (cf. *παναγής πανάγιος*): sch. Aesch. I 10 Amphil. *PG* 39, 37a Sophron. *PG* 87, 3364c 5-7 Matth. 10, 4, 26, 14, 25, 47, 27, 3, al. 6 *μηνιάω* (sc. *-νίω* cf. *μηνιάζω* Et. Gud. s. v. *ἐνεκότουν*) *LXX* Ecclesiastic. 10, 6 Dion. H. Rh. 9, 16 Ael. *NA* 6, 17 8 *ἐχθρωδῶς ἔχειν τινί* Dio C. XLIII 10 9 *δόρυ ἐν κραδίῃ ἐπεπήγει* Il. XIII 442 (*ξίφος*) *πέπηγεν ἐν γῇ* Soph. Ai. 819 10 *αἰώνιον πῦρ* Matth. 18, 8, 25, 41 Iud. ep. 7 11 *προσφαλῶς ἡμῖν ἔχειν* Xen. Hell. II 3, 44

2 *καὶ μάχας* M : *ταῖς μάχαις xy* 4 *δώρων πανάγνων xy* : *-ον -ον* M 6 *μὲν... δὲ xy* : *τοῖς...* M 11 *γνόντες* M*x* : *γνῶ- y*

XXIII.

εἰς ὁδίτην.

Ἐλθὼν καθέζου πᾶς τις ὕβρεως δίχα·
Θεοῦ γάρ ἐστιν οἶκος ἔνθαπερ, φίλε.
Κρούσας δέ, λέξον αἰτίαν, καθ᾽ ἣν πάρει,
πρὸς μικρὸν αὖτε μακροθυμῶν τὴν φάσιν.
Εἴσω δὲ βαίνων σὺν φόβῳ τε καὶ πόθῳ,
τῷ Δεσπότῃ σου τὰς προσευχάς σου δίδου.
Μηδὲν δὲ φάσκε τῶν ματαίων τοῦ βίου,
συντυγχάνων γε τοῖς φυγοῦσι τὸν βίον·
ἀλλ᾽ εἴ τι σεμνόν, εἴ τι τερπνὸν ἐν λόγοις,
ἀποκρίθητι, φράζε πρὸς πᾶν ὃ πρέπει,
ἵν᾽ εὐαγῶς ἐνθένδε, καὶ σωτηρίως,
πάλιν στροφήσῃς εἰς τὰ οἰκεῖα τρέχων.

7 *μάταια λαλεῖν* Ign. Philadelph. 1, 1 cf. *ματαιότης ματαιοτήτων LXX* Eccles. I 2

6 *σου δίδου* M*y* : *ἐκδ. x* 8 *γε* N*y* : *δὲ* MV 10 om. *s* 11 *ἐνθένδε xy* : *ἐντεῦθεν* M

XXIV.

εἰς τοὺς παριόντας.

Πῶς σου πορεύῃ τὴν ὁδόν, φίλε, σκόπει·
τὴν πρακτικὴν δὲ λεκτέον καὶ γνωστέον.

Κρημνοί, λόχοι, θήρατρα πολλὰ τοῦ πλάνου,
τὰ δὲ φθόνοι, γέλωτες, ὕβρεως κόροι,
πορνεία, δόξα, χρημάτων ἔρως, φόνοι
μέθη, κλοπή, μοιχεία, καὶ πᾶν ἄλλο τι,
μὴ προσπαρῇς που, μὴ πέσῃς πτῶμα ξένον.
Κἂν συμβέβηκεν, ἐξανάστα τῷ τάχει·
ἐπεὶ πυρὸς δίκη σε παμφάγου μένει.

2 *δὲ xy* : *τε* M 3 *κρημνοί xy* : *κρωνοί* M 5 *πορνεία xy* : *-ας* M fort. recte 7 *προσπαρῇς xy* : *-ῇ* M / *ξένον* M N^{sl} *y s*^{m} (*-ων* N^{1}) : *μέγα* V*s*

XXV.

ἐπίγραμμα εἰς τὴν μονήν.

Προαύλιον πέφηνα ποίμνης αἰσίας —
τοῦ προταγοῦς γάρ εἰμι φωτοπροδρόμου —
λείας λογικῶν θρεμμάτων πεπλησμένης,
ὧν βίος ἄζυξ, ὧν πόλις ὕψους πόλος,
ὧν πᾶς ἕκαστος καὶ καθ᾽ εἷς ἅπας πόθῳ,
ὧν οὐτινός τι τοῦ δὲ πάντων κτημάτων.
Κλῆρος γὰρ αὐτοῖς ἡ Θεοῦ σχέσις μόνη,
ὡς ἀσφαλής, ὡς ἐσθλὸς ἤνυσται δρόμος,
τῶν κοινοβικῶς πανταχῶς ἐζηκότων.

tit. *μονή* 'monasterium' Just. nov. 133, 1 1 *προαύλιον* i. e. *αὐλή*: Poll. I 77 Lex. Sud. s. v. 2 *πρόταγος* 'dux' Theoph. Sim. p. 256, 3 Bekk. / *φωτοπροδρόμου*: *ἅπ. λεγ.* 7 *σχέσις* 'affectio': cf. *σχετικῶς* Greg. Pont. II ep. I ad Leon. Isau. *σχετικὴ σ.* (de affectiva imaginum adoratione) Du Cange Gloss. s. v.; cf. epp. 7, 6, 106, 8 8 *δρόμος* cf. ad 14, 11 9 *κοινοβικῶς* (metr. gr.) pro *-ιακῶς*: *ἅπ. λεγ.*

2 *προταγοῦς* N*y* : *φεροταγοῦς* V*s* 3 *λείας* N*y* : *λίας* V*s* (*λία* pro *λεῖα* ap. Basil. Sel. de mirac. Sct. Theclae XVII 4 *πόλις* V*y* : *πόλος* N 5 *πόθῳ* V*y* : *πόλος* N 6 *δὲ xy* : *γε* M

XXVI.

εἰς τὸν πυλωρόν.

Ἔσω παρεστὼς ἔνθαπερ, τέκνον, φόβῳ·
πύλη γάρ ἐστι θείας εἰσοδεξόδου.
Δίδου, δέχοιο τὰς φάσεις ἐν συγκρίσει,
ἄγγελλε ταῦτα τῶν ὅσα πρέπον φάναι,
σίγα δ᾽ ἐκεῖνα τῶν ὅσα βλάβην φέρει,
τοῖς ἔνδον, ἔξω, κἂν ἀδελφοῖς, κἂν ξένοις,

κλείων, ἀνοίγων πρὸς δὲ καιρόν, οἷς πρέπει.
Πτωχῷ τε χρείαν νεῖμον· εἰ δὲ μή, λόγον.
Οὕτως γὰρ ἕξεις μισθὸν ἐν παραστάσει.

2 *εἰσοδέξοδος*: Const. Porph. cer. 96, 1 9 *παραστάσει*: metaph. dictum e publico Imperatoris consessu (sc. *σιλέντιον*) ap. Curopal. 12, 20, 33, 4 (Bonn.)

XXVII.

εἰς ἀπερχόμενον ἀδελφὸν εἰς διακονίαν.

Πρὶν ἐκπορεύσῃ τὴν πύλην ταύτην, τέκος,
σφραγῖδα προσθεὶς εἰς ἅπαν μέλους τόπον,
ἴθι πρὸς ἅσπερ ἐξεπέμφθης φροντίδας,
κάτω νενευκὼς ἐξωθούμενος βλάβας,
ψαλμόν, προσευχήν, ταῖν δυοῖν ἓν προσλέγων,
τὰς ἀστικώδεις ἐξωθούμενος βλάβας.
Φεύγοις γυναιξὶ συστραφῆναι, κἂν τύχῃ,
στραφεὶς τάχει δὲ τῆς μονῆς εἴσω μένε,
μὴ ὥσπερ ἰχθὺς ἁλὸς ἔξωθεν θάνῃς.

tit. *διακονία* 'ministerium publicum' act. Ap. 6, 1

7 *συστραφῆναι* Vs: *·ντρα·* Ny 8 *τάχει δὲ* ego (cf. 32, 9): inv. ord. codd. 9 *ἁλὸς* sm: *ἄλλος* codd. (m. gr.?)

XXVIII.

εἰς ὑποστρέφοντα ἀδελφὸν ἀπὸ διακονίας.

Πάλιν στροφήσας, τέκνον, ἐκ τῆς φροντίδος,
σύστρεψον εὐθὺς σαρκὶ καὶ νοῦν σου πλάνον,
εἰκαῖον οὐδὲν ἔνδον ἔξωθεν φέρων,
ἀλλ' εἴ τι σεμνόν, καὶ τὸ τοῖς πρωτοστάταις.
Λόγον γὰρ οὐ φῂς τῆς ματαιοκοσμίας
«Εἶδον, βέβρωκα· καὶ τό, καὶ τό, τυγχάνει»,
καὶ γοῦν ὅτις καὶ τίσδε φωνεῖ σοι τάδε.
Ἀνατροπὴν γὰρ τοῖοδε κιρνῶν τῷ πέλας,
ἀρᾶς προφήτου χρηματίζεις ἄξιος.

tit. *διακονίας* cf. ad 27 tit. 2 *πλάνον*: cf. *π. φέγγη* (de planetis) Maneth. IV 3, *φροντίδος πλάνοι* Soph. *OR* 67 6 *ματαιοκοσμία* (cf. *ματαιοκοπία -εργία -κηρυξία -λογία -πονία -πραγία*): ἅπ. λεγ. 10 *ἀρᾶς προφήτου*: cf. ex gr. *LXX* pr. 108 (Dav.) / ...*χρηματίζεις*...: cf. *τιμῆς καὶ πίστεως χ. ἄξιοι* ('digni habentur') Appian. *BC* II 111

9 *τῷ* y: *τὸ* x 10 *ἄξιος* s: *-ίως* xy (an *ἀρὰς*... *ἀξίως* [«sibi comparat...»] scrib.?)

1-7-1958

XXIX.

εἰς τὸ ξενοδοχεῖον.

Προβᾶτε, δεῦτε, τῇ ξενιζούσῃ στέγῃ,
ἄνδρες πορευταί, τοῖς πόνοις κεκμηκότες,
μετεκλάβοιτε τῶν ἐμῶν ξενισμάτων,
ἄρτου ποθητοῦ, τοῦ τρέφοντος καρδίαν,
ποτοῦ γλυκείου, τοῦ ῥέοντος ἀφθόνως,
σκεπασμάτων τε τῶν ψύχους ἀλλοτρίων.
Ἅ μοι παρέσχε τῷ θεογνώστῳ, φίλοι,
ἐκ τῶν πανόλβων δωρεῶν αὐτοῦ χάριν,
ὁ Δεσπότης μου Χριστός, ὁ πλουτοβρύτης.
Ἐπευλογοῦντες αὐτόν, ὡς κοσμοτρόφον,
κἀμοὶ προσευχὴν ἀντιποιοῦντες μόνον,
ὅπως ἐκεῖθεν τῷ φιλοξένῳ τρόπῳ,
τοὺς Ἀβραὰμ τύχοιμι κόλπους εἰσδῦναι.

tit. *ξενοδοχεῖον* Justin, nov. 120, 1 7 *θεογνώστῳ* gloss. Heph. astrol. I 1 Engelbr. 9 *πλουτοβρύτης* ἅπ. λεγ.: cf. ad 1, 1 10 *ἐπευλογέω* Tzetz. *hist.* IX 206 / *κοσμοτρόφος* de Aegypto Maneth. I 2 de Roma *IG* XIV 1108c 19 13 cf. Johann. 13, 23 *ἐν τοῖς κόλποις αὐτοῦ* (cf. *τ. Ἀβραάμ*) Sammelb. gr. Urk. Aegypt. 2034, 11 (Preisigke) *ἐν κόλποις Ἀβραὰμ καὶ Ἰσὰκ καὶ Ἰακὼβ* Luc. 16, 23 *ἀπενεχθῆναι εἰς τὸν κόλπον Ἀβραὰμ* cf. Theocr. II 120 Bl. - Debrunn. Gramm.[8] § 141, 5 / ...*εἰσδῦναι*: cf. Orph. fr. 32c 8 *δεσποίνας ὑπὸ κόλπον ἔδυν* Antig. Carist. 172

3 *μετεκλάβοιτε* Ny: *μεταβλά-* V *μετεπλάγ-* Pn 5 *ῥέοντος* Pny: *-ως* N *τρέφοντος* V 8 *πανόλβων* Pny: *-κων* NVs 13 *νύχοιμι* Vy: *τύχοι μοι* N fort. recte

XXX.

εἰς ἁγίας εἰκόνας.

Ἥνπερ βλέπεις εἰκόνα Χριστοῦ τυγχάνει,
Χριστὸν δὲ καὐτὴν λέξον, ἀλλ' ὁμωνύμως·
κλήσει γάρ ἐστι ταὐτότης, ἀλλ' οὐ φύσει.
Ἀμφοῖν δὲ προσκύνησις ἀσχίστως μία·
ὁ τοίνυν ταύτην προσκυνῶν Χριστὸν σέβει·
μὴ προσκυνῶν γὰρ ἐχθρὸς αὐτοῦ καὶ πάνυ,
ὡς τὴν ἀναγραφεῖσαν ἔνσαρκον θέαν
τούτου, μεμηνώς, μὴ σεβασθῆναι θέλων.

2 *ὁμωνύμως* 'ambigue': Arist *EN* 1129a 30 de An. 412b 14 3 *ταὐτότης*: Arist. *EN* 1161b 31 Gal. VI 643 7 *ἔνσαρκος, -ον* Porph. abst. I 1 8 *σεβασθῆναι*: Paul. Rom. 1, 25

5 *ὁ τοίνυν ταύτην* xy: *ταύτ. ὁ τοί.* s

XXXI.

ἄλλο.

Εἰ σῶμα Χριστοῦ λαμβάνωμεν ἐσθίειν,
τούτου πίνοντες αἷμα τὸ ζωηφόρον,
πῶς οὐκ ἂν αὐτὸν δείξωμεν γεγραμμένον
οὗ καὶ τὸ σῶμα σχηματόγραπτον πέλει;
Ὡς μὲν γὰρ ἁπλοῦς, οὐ περιγραφὴν ἔχει·
Θεὸς γάρ ἐστι, παντὸς ἔξωθεν τόπου.
Ὡς ἐνδυθεὶς δὲ τὴν καθ' ἡμᾶς οὐσίαν,
ἄνθρωπός ἐστι, συνθέσει γεγραμμένος,
ἔχων ἀφύρτως θάτερον κατ' οὐσίαν,
ὑποστάσει μιᾷ τε συντεθειμένος.
Ὁ τὸν Λόγον τοιῶσδε δοξάζων μάλα
πιστὸν πέφηνε θρέμμα τῆς ἐκκλησίας.
Ἄλλως φρονῶν γὰρ τοῦ Θεοῦ πόρρω θέει.

2 *ζωηφόρον*: Themist. or. 19, 228d 4 *σχηματόγραπτον* (cf. *σχηματογραφέω* Nicom. 118, *-ία*): ἅπ. λεγ. 6 *παντὸς ἔξωθεν τόπου*: cf. 33, 4 7 cf. Arist. de An. I 3, 407b 23 *ψυχὴν... ἐνδύεσθαι σῶμα* 9 *ἀφύρτως* Nic. Dam. p. 144 D. 10 *ὑπόστασις* Paul. Hebr. I 3, al. 11 *Λόγον... δοξάζων*: cf. mart. Polyc. 20, 1 *τὸν κύριον δ.* Herm. vis. 3, 4, 2 / *τοιῶσδε* Adam. phys. vent. 37, 39 Först.

tit. *ἄλλο* N : *-α* P om. VPnMa 1 *λαμβάνωμεν* sm : *-ομ-* NVmy *-οντες* Vt 13 om. *x*

XXXII.

ἄλλο.

Ἐκ μορφοποιοῦ χειρὸς ὡραϊσμένην,
βλέποντες ἄνδρες ἐγγραφεῖσαν ἐνθάδε,
δρέψασθε καρπὸν ὠφελείας ἀξίως,
τὸν νοῦν ἄραντες εἰς τὰς αὐτῶν αἰτίας.
Ἴσον λόγου γὰρ ἡ γραφὴ βοᾷ μέγα,
ὡς «Ἡ τιμή μου, δόξα τῆς αὐτοψίας,
δι' ἣν παρήχθην εἰς ὑπόμνησιν μόνον,
φρουροῦσα, φωτίζουσα τοὺς ἐμοὺς φίλους,
τοὺς προσκυνεῖν δὲ μὴ θέλοντάς με σχέσει,
ἀλλοτριοῦσα τῆς ἄνω κληρουχίας».

1 *μορφοποιοῦ* (cf. *μορφοποιέω* Herm. ap. Stob. I 11): Ps.-Dion. *PG* III 328a / *ὡραϊσμένην*: *LXX* Ecclesiastic. 25, 1 6 *αὐτοψία* de dei visione Jamblic. myst. 76, 14 M. Psell. *PG* 122, 1136d 9 *σχέσει*: cf. ad 25, 7 10 *κληρουχία* 'hereditas': *LXX* Nehem. 11, 20

tit *ἄλλο* s : *-α* P om. *x*Ma 5 s. *μέγα ὥς·* fort. scrib.

XXXIII.

ἄλλο.

Ἄσαρκος ὢν πρὶν Χριστός, οὐκ ἦν ἐν θέᾳ.
Θεὸν γὰρ οὐδείς, φησίν, ἀνθρώπων ἴδεν.
Ἐπεὶ δὲ σαρκὸς ἐνδιδύσκεται πάχος,
ὁ παντὸς ἔξω καὶ χρόνου τε καὶ τόπου,
ἁπτός, παθητὸς γίνεται τῇ συνθέσει.
Βρέφος κυηθεὶς ἐκ κόρης, σπορᾶς ἄνευ,
αὔξει, διψεῖ, πεινεῖ τε καὶ σύμπαν φέρει,
τῶν ἐν θέσει τε καὶ γραφῇ δεδειγμένων.
Πῶς οὖν σὺ λοιπόν, ὦ παράφρον, ὦ τάλα,
οὐ σαρκὶ σεπτῶς Χριστὸν ἐμπεριγράφεις,
κατ' εἶδος αὐτοῦ τὴν ὅλην παρουσίαν;
Ἀλλ' ἢ μεταγνοὺς πιστὸς ἐκ πλάνης γίνου,
ἢ τῆς Θεοῦ πόρρωθεν αὐλῆς ἐκφέρου.

3 *σαρκὸς πάχος* Eur. Cycl. 380 *πάχος* opp. *λεπτότης* Plat. *R* 523c, al. / *ἐνδιδύσκομαι* 'induendi' vi ap. geop. 16, 21, 9 B. *LXX* 2 Reg. 1, 24 4 cf. 31, 6 5 *παθητός* (cf. 18, 9, Bl.-Debrunn. 65, 3): opp. *ἀπαθής* corp. Herm. 6, 2ab 10, 17 (Scott) 7 *διψεῖ* ion.: Arch. fr. 69 D.[3] / *πεινέω* (ion.) Hesych. s. v. **12** *πλάνης* (cf. 36, 4): in malem partem ut est ap. *LXX* prov. 14, 8 *NT* Matth. 27, 64

tit. *ἄλλο* N : *-α* P om. VMa 1 *ἐν θέᾳ* *xy* : *ἐνθάδε* s 2 *οὐδείς φησιν* *x*Ma : inv. ord. P 7 *αὔξει* V*y* : *-η* N / *διψεῖ* V*y* : *-ίψ-* N (*δίψος* Paul. 2 Cor. 11, 27) / *πεινεῖ* *y* : *πίνει* *x* ; an *διψῇ... πεινῇ* scribendum inc. 13 *ἐκφέρου* V*y* : *-ων* N

XXXIV.

ἄλλο.

Ὁ Χριστός ἐστι τῇ γραφῇ δεδειγμένος,
ἐπεὶ βροτὸς πέφηνεν, ὢν Θεὸς φύσει.
Ὁ μὴ γὰρ οὕτως προσβλέπειν αὐτὸν θέλων
φαντασματωδῶς σωματοῦσθαι προσλέγει.

4 *φαντασματωδῶς* ἅπ. λεγ. / *σωματοῦσθαι*: *ψυχὴ... σωματωθεῖσα* Plot. I 6, 5

tit. *ἄλλο* N : *-α* P om. VPnMa

XXXV.

εἰς τὴν ἁγίαν Θεοτόκον.

Ἐν εἰκόνι βλέπων σε, μῆτερ Κυρίου,
φόβῳ πρόσειμι προσκυνεῖν σε, καὶ πόθῳ·
χάρις γὰρ ὄντως τηλικαύτη σοι πέλει,
ὡς τῇ σκιᾷ σου θαυματουργίας βρύειν.

4 *βρύειν*: cf. ad 1, 1

tit. *τὴν* om. Ma 1 *κυρίου* V*y* : *-α* N

XXXVI.

ἄλλο.

Ἐπ' ὠλένης μου μητρόμοιόν μοι βρέφος,
τὸν Παντάνακτα Χριστὸν ἐγγράφως φέρω,
τὸ φῶς ἀπαστράπτοντα τῆς ἀφθαρσίας,
καὶ κόσμον ἐξαίροντα δαιμόνων πλάνης.

1 *μητρόμοιος* Joh. Dam. *PG* 96, 692b 2 *Παντάνακτα*: cf. ad 48, 2 3 *ἀπαστράπτοντα*: abs. Arat. 430 Opp. cyn. I 220 Procl. hymn. 7, 31 *φάος ἀ.* / *ἀφθαρσία* Epic. Men. 123, 4 p. 7 Dia. *LXX* sap. Sal. 2, 23 Paul. Rom. 2, 7 4 *πλάνης* cf. ad 33, 12

tit. *ἄλλο* N : *-α* P om.VMa 4 *ἐξαίροντα* V*y* : *-αι* N / *πλάνης* *x*P : *-ην* Ma

XXXVII.

ἄλλο.

Σὺ τὸν Θεὸν τεκοῦσα, προὔχεις ἀγγέλων.
Ὃν οὐ δύνανται καὶ γὰρ αὐτοὶ προσβλέπειν,
ὡς Υἱὸν αὐτὴ χερσὶν ἀχράντοις φέρεις.

tit. *ἄλλο* N : *-α* P om.VMa 2 *αὐτοὶ* V*y* : *-οῖς* N

XXXVIII.

ἄλλο.

Μητροπρεπῶς τὸν Υἱὸν ἔγγραπτον φέρω,
ὡς ἂν φανείη γνήσιον μητρὸς τέκος,
ὁ πατρομοίως τῆς γραφῆς ἐπηρμένος,
ἐπεί πέρ ἐστι διττὸς ἀπρὶξ τὴν φύσιν.

1 *μητροπρεπῶς* Joh. Dam. *PG* 96, 689a 3 *πατρομοίως*: ἅπ. λεγ.

tit. *ἄλλο* N : *-α* om.VMa

XXXIX.

εἰς τὴν εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ.

Ἐξεικόνισμαι κἂν Θεὸς πέλω φύσει,
ἐπεί πέρ εἰμι καὶ βροτὸς κατ' οὐσίαν·
Καὶ τῇ σκιᾷ μου προσκυνοῦμαι παντί που,
Μήπω μερισμὸν τοῦ κλέους προσλαμβάνων.

1 *ἐξεικονίζω* eodem sensu ap. *LXX* ex. 21, 22 s.

tit. *τὴν* om.Ma 1 *κἂν* *x*P : *καὶ* Ma / ante *φύσει* ins. *τῇ* N 4 *μήπω* N MaP[pc] : *-ως* P[ac prob] *-ου* V

XL.

εἰς τὸν ναὸν τῆς Θεοτόκου.

Τῆς Παρθένου τὸν οἶκον ὁ βλέπων, νόει·
ναὸς γὰρ αὕτη τοῦ Θεοῦ δεδειγμένος,
ναοὺς ἑαυτῆς πανταχοῦ γαίης ἔχει.

tit. *τὸν* om.Ma 3 *ἑαυτῆς* N*y* : *-ῇ* V

XLI.

εἰς ἐνδύτην.

Τὸν κοσμοποιὸν σωματούμενον βλέπων,
σὺν τῇ τεκούσῃ, τῇ γραφῇ τῶν εἰκόνων,
καταπλάγηθι, πῶς Θεὸς βρέφος πέλει,
ἅπαντά τε δρᾷ πρὸς βροτῶν σωτηρίαν,
ἵν' εἰς ἑαυτὸν τὴν φθορὰν κατακρίνας,
τὸ πλάσμα σώσῃ θεότητος τῷ κράτει.
Τὸ δὴ φρονοῦσα τῇ Θεητόκῳ φέρει,
Πρὸς λύτρον αὐτῆς τ' ἀνδρός, ἄχραντον δόμα.

tit. *ἐνδύτης* (cf. *ἐπενδύτης*): Aquila in 1 Reg. 17, 38 Field 1 *σωματούμενον*: cf. ad 34, 4 7 *Θεητόκῳ* pro *Θεο-*: cf. *θεημάχος* Procl. hymn. 7, 8 *θεηπολέω* Lex. Sud. Phot. *θεηγενής* *Orph. Arg.* 1374 Quint. Sm. VI 9 *θεηγόρος* Olymp. alch. p. 83 B. (*-γορέω* 84 B.) *θεηδόχος* Nonn. Dion. XIII 96 *θεηκόλος* Paus. V 15, 10 et sim. 8 *λύτρα τῆς ψυχῆς* *LXX* ex. 30, 12 cf. *NT* Matth. 20, 28 Marc. 10, 45

tit. *εἰς ἐνδύτην* *y* fere : *ἄλλο* N om.V 7 *θεητόκῳ* *xy* (Ma inc.) : *θεο-* *s* 35, 40 tit. collato

XLII.

εἰς τὸ κιβούριον τοῦ Προδρόμου.

Θείας τραπέζης συγκαλύπτραν με βλέπων,
χερουβικὴν νόμιζε ταξιαρχίαν·
Χριστὸν γὰρ ἔνδον μυσταγωγεῖσθαι νόει,
τὸν τῶν ἄνω τε Δεσπότην καὶ τῶν κάτω.

tit. *κιβούριον* (pro vulg. *κιβώριον*): *Chron. Pasch.* 713, 11 Joh. Malal. 490, 3 1 *συγκαλύπτρα* (cf. *-υμμα -υψις*) 'operculum' : ἅπ. λεγ. 3 *μυσταγωγεῖσθαι* Paus. Damasc. 156 D

tit. *τὸ* om.Ma

XLIII.

εἰς τὸ τέμπλον.

Θείαν τράπεζαν πρὸ προσώπου σου βλέπων,
αἰδοῦ τὸ σεπτόν, καὶ ὅλως στῆθι φόβῳ.

tit. *τέμπλον* (alias id. ac *ναός*): pars aedis sacrae inter *βῆμα* et templi corpus ap. Theod. St. *PG* 99, 1796 *Typic.* in *PG* 127, 59, al.

tit. *τὸ* om.*x* / *τέμπλον* ego: *-βλ-* codd.

XLIV.

εἰς τὸ ἅγιον θυσιαστήριον.

Φρικτὸν τὸ βῆμα τοῦτο, καὶ πλῆρες φόβου,
ναὸς Θεοῦ φωτεινός, ἁγνοῖς ἁπτέος.
Πρόσελθε θείως, καὶ μεθέξεις ἀξίως·
πῦρ γὰρ τὸ δῶρον τοὺς ἀναξίους φλέγον.

tit. *θυσιαστήριον* LXX ex. 27, 1 *NT* Matth. 23, 18 1 *βῆμα* 'tribunalis' vi usurp. Isocr. ep. 8, 7 Matth. 27, 19: cf. Or. Sib. 2, 218 Paul. 2 Cor. 5, 10

tit. *τὸ* om.Ma 1 *βῆμα* N*y*: *κῦμα* V / *φόβου* NV[sl] *y*: *-φ* V[1]

XLV.

εἰς τοὺς πυλῶνας τοῦ νάρθηκος.

Πύλας διάρας τοῦ ναοῦ τῶν ἐνθάδε,
ἴθι προσοίσων πνεῦμα συντετριμμένον·
καὶ τοῦτο θῦμα δεκτόν ἐστι Κυρίῳ.

tit. *νάρθηκος*: cf. Et. M. 597, 48 1 *τὸ στόμα διαίρειν* Dem. XIX 112, 207 2 cf. *τὴν καρδίαν συντρίβειν* *LXX* ps. 146 (147) 3; infra 94, 9

tit. *τοὺς* om.Ma

XLVI.

εἰς τὴν πρώτην εἴσοδον τοῦ ναοῦ.

Οἴκου Θεοῦ μέλλοντες εἰσβαίνειν πύλην,
ἔξω γένοισθε τῆς μέθης τῶν φροντίδων·
ἵν' εὐμενῶς εὕροιτε τὸν κριτὴν ἔσω,
λύσεις ὑμῖν διδοῦντα τῶν ὀφλημάτων.

tit. *τὴν* om.Ma 1 *Θεοῦ* om.N 2 om.Pn 4 *ὑμῖν* N*y*: *ἡ-* V

XLVII.

εἰς ναοῦ εἴσοδον· εἰς τὸν σταυρόν.

' Ἔχων με φρουρόν, μὴ πτοοῦ κτύπους φέρων·
καυστὴρ γάρ εἰμι φρικτοειδὴς δαιμόνων'.

1 *κτύπος*: de ostio pulsando Aen. tact. 20, 4 2 *καυστήρ* Hipp. haem. 6: metaph. cf. *καυστηριάζω* ap. Paul. 1 Tit. 4, 2 (v. sch. Lucian. 137, 11 Rabe) / *φρικτοειδής*: ἅπ. λεγ.

tit. om.Ma / *τὸν* om.*x* 1 *ἔχων με* Pn*y*: *-ω μὲν* N *-ομεν* V / *φέρων* NPn: *φόβων* V*y*

XLVIII.

ἐπίγραμμα εἰς σταυρούς.

Ἐφ' ᾧ τυποῦμαι, χώραν οὐ Σατὰν ἔχει·
καθεῖλε γὰρ τὸ κράτος αὐτοῦ Παντάναξ.

2 *Παντάναξ* (cf. 36, 2, 52, 1): Joh. Damasc. *PG* 96, 821c

2 *καθεῖλε* s: *-α* *xy* / *παντάναξ* Pn (cf. 52, 1): *-άπαξ* NV*y*

XLIX.

ἄλλο.

Σοῦ τῇ θέᾳ πόρρωθεν ὁ δράκων τρέχει,
τύπον σε δέρκων τοῦ θεοπλόκου ξύλου.

2 *θεοπλόκου*: cf. Nicet. Paphl. *PG* 105, 40d (*σαγήνη*) / *ξύλον* seu 'crux': *LXX* gen. 40, al.

tit. *ἄλλο* N[m]: *-α* P om.VMa

L.

ἄλλο.

Ὦ σταυρέ, φῶς μου, λάμπε μοι παντὶ χρόνῳ,
πόρρω διώκων τῆς ψυχῆς μου τὸ σκότος.

tit. *ἄλλο* N: *-α* P om.VMa 1 *μου* V*y*: *μοι* N

LI.

ἄλλο.

Οὗτος πεπηγὼς ἐν τόπῳ τοῦ Γολγοθᾶ,
ἤνθησε κόσμῳ ζωτικὴν εὐκαρπίαν.

2 *ἤνθησε* transit. ap. Theodoret. *PG* 80, 85a / *πνεῦμα ζωτικόν* *LXX* sap. Sal. 15, 11

tit. *ἄλλο* NP: om.VMa

LII.

ἄλλο.

Ἐν τῷδε χεῖρας ἐξαπλοῦς ὁ Παντάναξ,
ἤγειρε κόσμον ἐκ βαράθρου πταισμάτων.

1 *τὴν χεῖρα ἐξαπλοῦν* Sext. Emp. math. II 7 / *Παντάναξ*: cf. ad 48, 2 2 *βάραθρον*: metaph. Lucian. am. 5

tit. *ἄλλο* NP: om.VMa 2 *βαράθρου* V*y*: *-ων* N

LIII.

ἄλλο.

Χαίροις, τρόπαιον τῆς ἄνω παντευχίας·
ἐν σοὶ τέτραπται πᾶσα δαιμόνων φάλαγξ.

1 *παντευτυχία* (v. l. cum *πανοπλία* in *LXX* 4 Macch. 3, 12): Eur. Heracl. 787

tit. *ἄλλο* NP : om.VMa 2 ~ *πᾶσα* 54, 2 *πέπαυται* om.V

LIV.

ἄλλο.

Χαίροις τρισευλόγητον, ἄχραντον ξύλον·
ἐν σοὶ πέπαυται τῆς ἀρᾶς ἡ θνητότης.

2 *ἀρᾶς*: cf. ad 28, 10 / *θνητότης*: Diog. Oen. 36

tit. *ἄλλο* NP : om.Ma

LV.

ἄλλο.

Χαίροις, μοναστῶν παντέλαφρον φορτίον·
ἐν σοὶ γὰρ αὐτοῖς κοῦφος ὁ Χριστοῦ δρόμος.

1 *παντέλαφρον*: ἅπ. λεγ. 2 *δρόμος*: cf. ad 14, 11

tit. *ἄλλο* N : om.V*y* 2 inter *ὁ* et *Χριστοῦ* ras. sex litterarum P

LVI.

ἄλλο.

Χαίροις, φυλακτὴρ οὗ παρεδρεύεις τόπου·
σκέποις ἀσινῶς τοὺς μένοντας ἐνθάδε.

1 *φυλακτὴρ* Hom. 2 *ἀσινῶς*: Hippocr. epid. 1, 1 Arist. *HA* 617a 3

tit. *ἄλλο* N : V*y*

LVII.

ἄλλο.

Τυπῶν μέ τις καὶ μόνον ἔμ που δακτύλῳ,
εὐθὺς τὸν ἐχθραίνοντα δαίμονα στρέφει.

tit. *ἄλλο* Pn : om.NV*y* 1 *ἔμπου* codd.

LVIII.

ἐπιγράμματα μονόστιχα εἰς σταυροὺς μοναστῶν.

Σταυρὸς βλεπόντων ἀστραπηφόρον σέλας.

*

Σταυρὸς μοναστῶν εὔδρομος σωτηρία.

*

Σταυρὸς φιλούντων ἐνθέως πορνοκτόνος.

*

Σταυρὸς κλαόντων ἐξαλείπτωρ πταισμάτων.

*

Σταυρὸς φιλάγνων ἀσφαλέστατος φύλαξ.

1 *ἀστραπηφόρον πῦρ* Eur. Bacch. 3 2 *εὔδρομος*: metaph. ap. Max. Tyr. 16 3 *ἐνθέως* Jambl. *VP* 32, 216 / *πορνοκτόνος*: ἅπ. λεγ. 4 *ἐξαλείπτωρ* (cf. *-ειπτικός -λειψις*): ἅπ. λεγ. cf. *τὰς ἁμαρτίας ἐξαλείφειν* act. Ap. 3, 19 5 *φιλάγνων* (cf. *φιλαγέννητος* Greg. Naz. *PG* 36, 88c): ἅπ. λεγ.

tit. *ἐπιγράμματα μονόστιχα εἰς σταυροὺς μοναστῶν y* (*μοναστῶν* om.M): *ἐπ. εἰς στ. μοναστ. x* 4 *κλαόντων* V*y* : *-αίο-* N

LIX.

ἄλλο.

Πᾶς ὁ γράφων με καὶ γράφειν Χριστὸν θέλε,
ἐπείπερ αὐτὸς συμπέπλεκταί μοι πάθει.
Ἐμοῦ γὰρ ἐχθρὸς καὶ καθαιρέτης πέλει
ὁ μὴ γράφων ἐκεῖνον, εἰ καί με γράφει.

tit. *ἄλλο* N : om.V*y*

LX.

μονόστιχον.

Βροτοὺς δᾳδουχῶ καὶ σκοταρχοῦντας φλέγω.

1 *σκοταρχοῦντας*: ἅπ. λεγ.

tit. om.Ma 1 *φλέγω* om.V

LXI.

εἰς τὸν Πρόδρομον.

Εἰκὼν ὑπάρχω τοῦ σεβαστοῦ Προδρόμου,
καὶ τοὺς πόθῳ με προσκυνοῦντας ἀξίως,
ὡς εἰς ἐκεῖνον τὴν τιμὴν ποιουμένους,
σώους φυλάττω αἱρετιζόντων πλάνης.

4 acc. pl. *σώους LXX* 3 Macch. 2, 7

tit. *τὸν* om.Ma 4 *φυλάττω* Ma : *φύλαττε* Ps

LXII.

εἰς τὸν ἅγιον Ἰωάννην τὸν Θεολόγον.

Βροντῆς τὸν υἱόν, ἀστραπὴν τὴν τοῦ λόγου,
ὁρῶν σε γραπτὸν φωτιοῦμαι τοὺς νόας.

Σὺ γὰρ προσάψας πυρσὸν ἀφθάρτων λόγων
λῦσαι φθάνεις τὸν κόσμον ἐκ σκότους πλάνης.

3 *ἅψαι πυρσὸν ὕμνων* Pind. *I* 4 (3) 43 (cf. *AP* 5 praef.); *πυρσὸν ἄναπτε κακῶν* *IG* XII (5), 229, 14

tit. *τὸν* om. Ma 3 *ἀφθάρτων* s: *-στ-* y 4 *λῦσαι φθάνεις* s m.gr.: inv. ord. y

LXIII.

εἰς τὸν ἅγιον Παῦλον τὸν ἀπόστολον.

Χαίροις, δοχεῖον γνώσεως Θεοῦ μέγα,
ἐξ οὗ τὰ θεῖα πάντες ἀντλοῦσι σφόδρα.
Ἐκ γὰρ πλάνης σὺ κόσμον ἐκσπάσας ὅλον,
εἰς ὕψος ἦλθες, οὐρανὸν τρίτον φθάσας.

1 *δοχεῖον*: Gal. II 374 K.

tit. *τὸν* om. Ma 4 *οὐρανὸν* P: *-ῶν* Ma

LXIV.

εἰς τὸν ἅγιον Ζαχαρίαν.

Σὺ τῶν προφητῶν τὸν μέγιστον αὐγάσας,
Θεοῦ προφήτης χρηματίζεις καὶ θύτης·
καρπὸν δὲ θεῖον προσφέρων τῷ Δεσπότῃ,
θύῃ μαχαίρᾳ πρὸ τραπέζης Κυρίου.

tit. *ἅγ. Ζαχαρίαν*: *BHG*² 1880 2 *χρηματίζεις*: cf. ad 28, 10

tit. *τὸν* om. Ma 3 *καρπὸν* P: *-ῶν* Ma

LXV.

εἰς τὸν ἅγιον Διονύσιον.

Πολὺς τὰ θεῖα χρηματίζων, τρισμάκαρ,
τοὺς ἀγγέλους σὺ μυστικῶς διαγράφεις,
καὶ συμπεραίνων πᾶσαν ἱεραρχίαν,
τὸν κόσμον ἔνθεν δογμάτων πληροῖς πλάτει.

tit. *ἅγ. Διονύσιον*: *BHG* 544 ss.

tit. *τὸν* om. Ma 1 *τρισμάκαρ* codd. παροξυτονήσεως gr. cf. ad 70, 2

LXVI.

εἰς τὸν ἅγιον Βασίλειον.

Ἤστραψας αἴγλῃ τοῦ φαεινοῦ σου βίου,
καὶ φαιδρύνεις τὸν κόσμον ἔργοις καὶ λόγοις.

Λαβὼν δὲ τὰς κλεῖς καὐτὸς ὡς Πέτρος νέος,
φύλαξ ὑπάρχεις τῆς πάσης Ἐκκλησίας.

tit. *ἅγ. Βασίλειον*: *BHG* 244 ss. 1 *ἤστραψας*: cf. ad 36, 3 / *αἴγλη* Hom.

tit. *τὸν* om. Ma

LXVII.

εἰς τὸν ἅγιον Γρηγόριον τὸν Θεολόγον.

Βροντῶν τὰ θεῖα τῇ βοῇ τῶν δογμάτων,
ἤχησας ὄντως τὴν ὑπ' οὐρανόν, μάκαρ.
Καὶ πάσας ἀπρὶξ μωράνας τὰς αἱρέσεις,
τὸν κόσμον ἐστήριξας ἐν τοῖς σοῖς λόγοις.

3 *μωράνας* trans.: vulgo in media forma usurp. *LXX* Reg. 2, 24, 6, al.

tit. *τὸν* om. Ma 1 *δογμάτων* P: *δακρύων* Ma

LXVIII.

εἰς τὸν ἅγιον Γρηγόριον τὸν Θαυματουργόν.

Ὡς ἥλιός τις ἐν βίῳ λάμψας μέγας,
διασκεδάζεις νύκτα τῆς μοχθηρίας.
Καὶ θαυματουργῶν τῶν προσευχῶν τῷ φάει,
ἀπεκδιώκεις δαιμόνων ομήνη, Πάτερ.

tit. *ἅγ. Γρηγόριον τ. Θαυματουργόν*: *BHG* 715 (Neocesarensis) 2 *διασκεδάζεις (-έδασις -εδασμός)*: *LXX* ps. 32 (33), 10

tit. *τὸν* om. Ma 1 *τις* P: *τῆς* Ma 4 *ἀπεκδιώκεις* P: *ἀποδιό-* Ma

LXIX.

εἰς τὸν ἅγιον Ἐπιφάνιον.

Ἑωσφόρον σε πράξεως ἡ λαμπρότης
ἔδειξεν ὕψει τῶν μεγίστων θαυμάτων.
Ἐξ ἧς τὰ ῥεῖθρα πλημμυρῶν τῶν δογμάτων,
πάντων θρίαμβος αἱρετιζόντων πέλεις.

tit. *ἅγ. Ἐπιφάνιον*: *BHG* 596 ss. 1 *ἑωσφόρος* de Lucifero saepe dictum: Orig. *PG* 14, 45c, al. cf. 75, 3 4 *θρίαμβος*: id. quod Roman. 'triumphus' Polyb. IV 66, 8

tit. *τὸν* om. Ma

LXX.

εἰς τὸν ἅγιον Ἰγνάτιον τὸν Θεοφόρον.

Ἔχων ἔρωτα Χριστὸν ἐν σῇ καρδίᾳ,
ἀποστόλων σύσκηνος ὤφθης, τρισμάκαρ·

῎Αθλοις δὲ θερμοῖς ἐκφλογίζων τὴν πλάνην,
ἐπιστολαῖς σου Παῦλος ἄλλος τις πέλεις.

tit. *ἅγ. Ἰγνάτιον τ. Θ.* : *BHG* 813, ss. 3 *πλάνην* : cf. ad 33, 12

tit. *τὸν* om.Ma 2 *τρισμάκαρ* : cf. ad 65, 1 *τρὶς μάκαρ* fort. scrib. cf. *ε* 306 *τρὶς μάκαρες καὶ τετράκις*

LXXI.

εἰς τὸν ἅγιον Ἀθανάσιον.

Τίς τοὺς ἀγῶνας τῶν πόνων τῶν σῶν φράσοι,
ὦ πενταθλητά, τῶν διδασκάλων κλέος;
Ὑπὲρ Θεοῦ γὰρ ὡς γίγας δραμὼν μέγας,
στεφηφορῶν καθεῖλες ἐχθροὺς παγκάκους.

tit. *ἅγ. Ἀθανάσιον* : *BHG* 181-82 an 183-86? 2 *πενταθλητά* (cf. *-λέω -λία -λος -λον*, etc.) ἅπ. λεγ. : metaph. *πένταθλος (ἀνήρ)* Plat. amat. 138e Diod. Sic. IX 37 (*ἐν φιλοσοφίᾳ*) 4 *στεφηφορῶν* (sc. *στεφανηφ.*) : Dion. Hal. I 466

tit. *τὸν* om.Ma

LXXII.

εἰς τὸν Χρυσόστομον.

Πηγὴν ἄληκτον παγχρύσων λόγων βλύσας,
ὅλην κατάρδεις τὴν ὑφήλιον, μάκαρ·
θύρας δ' ἀνοίγων τοῖς βροτοῖς σωτηρίας,
εἰς οὐρανοὺς τὸν κόσμον ἐκπέμπεις ὅλον.

1 *ἄληκτον (ἀ-λήγω)* : Phil. I 381 *IG* XIV 2126, 6 / *βλύζειν ἀπὸ τῶν πηγῶν τῆς ἀβύσσου* Theoph. *PG* 8, 19

2 *κατάρδεις* Ma : *-οις* Ps

LXXIII.

εἰς τὸν ἅγιον Κύριλλον.

Θησαυρίσας τὰ θεῖα ποικιλοτρόπως,
ἐπλούτισας τὸν κόσμον ἐνθέοις λόγοις·
καὶ τὰς βεβήλους αἱρέσεις κατασπάσας,
κήρυξ πέφηνας ὀρθοδόξων δογμάτων.

tit. *ἅγ. Κύριλλον* : *BHG* 467 1 *ποικιλοτρόπως* : ἅπ. λεγ.

LXXIV.

εἰς τὸν ἅγιον Γρηγόριον τὸν Νύσσης.

Βρύων ἄβυσσον παγγλύκων λόγων, μάκαρ,
πᾶσαν νοητῶς ἐξετίναξας πλάνην.

Καὶ χρηματίζων Μωϋσῆς ἄλλος μέγας,
ἄγεις ἄριστα τὸν λεὼν τοῦ Κυρίου.

1 *βρύων* : cf. ad 1, 1 / *παγγλύκων* (cf. *παγγλυκερός* Ar. Lys. 170) : ἅπ. λεγ. 2 *πλάνην* : cf. ad 33, 12 3 *χρηματίζων* : cf. ad 28, 10 / *Μωϋσῆς* : aliter 6, 1, 81, 4

tit. *νύσσης s* : *νύσης y* 1 *ἄβυσσον* Ma : *-υσον* P

LXXV.

εἰς τὸν ἅγιον Θεόδωρον τὸν Σικεώτην.

Θεοῦ σὺ δῶρον τοῖς βροτοῖς δοθεὶς μέγα,
ἅπαν καθεῖλες δαιμόνων στῖφος, πάτερ.
Λάμψας γὰρ εὐθὺς ὡς ἑῷος φωσφόρος,
ἰσάγγελος πέφηνας ὕψει τοῦ βίου.

tit. *ἅγ. Θεόδωρον τ. Σ.* : *BHG* 1748 s. 3 *ἑῷος φωσφόρος* : cf. 77, 2, 78, 4 4 *ἰσάγγελος* Luc. 20, 36 Clem. Al. *PG* 8, 293b

tit. *τὸν* om.Ma

LXXVI.

εἰς τὸν ἅγιον Ἀντώνιον.

Στύλος πυρὸς πέφηνας αἴγλῃ τοῦ βίου,
κόσμον ποδηγῶν εἰς τρίβον σωτηρίας.
Τῶν δαιμόνων δὲ τὰς φάλαγγας πτερνίσας,
ἔρημον ᾤκεις ὡς Ἐδέμ τις ἀγγέλων.

tit. *ἅγ. Ἀντώνιον* : *BHG* 140 s. 3 *πτερνίσας* : Hippiatr. 40 Od.-Hopp., Lex. Sud. s.v.

tit. *τὸν* om.Ma

LXXVII.

εἰς τὸν ἅγιον Ἱλαρίωνα.

Τῇ λαμπρότητι τοῦ φαεινοῦ σου βίου,
ἑωσφόρος τὸ πρωῒ λάμπων σὺ πέλεις·
καὶ θαυμάτων ἀκτῖσι κόσμον φαιδρύνων,
ζόφον διώκεις βλαπτικὸν τῶν δαιμόνων.

tit. *ἅγ. Ἱλαρίωνα* : *BHG* 752 ss. 2 *ἑωσφόρος* : cf. ad 69, 1 / *τὸ πρωΐ* : *LXX* gen. 44, 3, 21, 14.

tit. *τὸν* om.Ma 3 *φαιδρύνων* Ma : *καταφ-* P

LXXVIII.

εἰς τὸν ἅγιον Εὐθύμιον.

Σὺ τὴν ἔρημον εἰργάσω Θεοῦ πόλιν·
πυκνοῖς γὰρ αὐτὴν πλήθεσι Χριστοφρόνων,

βολαῖς ἀπαστράψας δὲ ταῖς τῶν θαυμάτων,
τὸν πάντα κόσμον φαιδρύνεις ὡς φωσφόρος.

tit. *ἅγ. Εὐθύμιον*: *BHG* 647 ss. 2 *πυκνοῖς*: cf. Arist. mete. 364b 24 *νέφεσι π. τὸν οὐρανὸν* (de ventibus) / *Χριστοφρόνων*: ἅπ. λεγ. cf. 85, 2 3 *ἀπαστράψας*: cf. ad 36, 3 4 *φωσφόρος* de Lucina dict. ap. Dion. Hal. II cf. 75, 3

tit. *τὸν* om.Ma

LXXIX.

εἰς τὸν ἅγιον Σάββαν.

Ἥρωσας ὄντως τὴν ἔρημον τοῖς πόνοις,
ὡραιότατα ποικίλων ἔργων βρίθων,
πλήσας δὲ ταύτην τῶν νοητῶν ἀστέρων,
ὡς ἥλιός τις ἐν μέσῳ τούτων θέεις.

tit. *ἅγ. Σάββαν*: *BHG* 1608 ss. 2 *βρίθων* Hom.

tit. *τὸν* om.Ma / *Σάββαν* P: *-άβα-* Ma 1 *ἥρωσας* codd. metr. gr. pro *ἡρο-*

LXXX.

εἰς τὸν ἅγιον Δαλμάτον.

Ἐξ ἡλίου τις αὐγάσας ἀστὴρ μέγας,
λάμπεις σὺν αὐτῷ παμφαεῖς εὐπραξίας,
ἔρεισμα δ' ἀμπέφηνας ὀρθοδοξίας,
μανδραρχαΐζεις τῶν μοναστῶν πατρόθεν.

tit. *ἅγ. Δαλμάτον*: *BHG* 481-83 de nomine cf. *Vitam* ab A. Banduri, Imper. Orient. II, Parisiis 1711, 697-710, in lucem prolatam, ubi *Δαλμάτιος*, aliam de qua *act.SS* Aug. I 215, 217, 221 (3. ed. 216, 218, 222) ubi *Δαλμάτος* 2 *λάμπεις* trans: cf. Eur. Hel. 1131 4 *μανδραρχαΐζεις* (*μάνδρα* = *μονή* Epiph. *PG* 41, 156d, al. sed cf. 125, 2): ἅπ. λεγ.

tit. *τὸν* om.Ma / *δαλμάτον* P: *-άτων* Ma *-άτιον* s 3 *ἀμπέφηνας* Mi: *ἂν φύναντες ys ἂν πέφηνας* Tomadakis

LXXXI.

εἰς τὸν ἅγιον Παχόμιον.

Τὸν Ἀβραάμ πως ἐκμιμούμενος, μάκαρ,
πολλῶν πατὴρ γέγονας, ὧν χρυσοῦν γένος.
Ἐξ ἀγγέλου δὲ μυσταγωγίας φέρων,
τῷ σῷ λεῷ τέθεικας, ὡς Μωσῆς, νόμους.

tit. *ἅγ. Παχόμιον*: *BHG* 1396 ss. 4 *Μωσῆς*: cf. ad 6, 1 aliter 74, 3

tit. *τὸν* om.Ma

LXXXII.

εἰς τὸν ἅγιον Ἀρσένιον.

Τῶν δακρύων σου τὴν ψυχὴν ἄρδων χύσει,

καρποὺς ἀνεβλάστησας ἀφθάρτους μάλα·
εὐχαῖς δὲ λαμπραῖς προσλαλῶν Θεῷ σφόδρα,
τῶν ἡσυχαστῶν ἄγγελος πέλεις μέγας.

tit. *ἅγ. Ἀρσένιον*: *BHG* 168 s. cf. Theod. Stud. laudat. Ars. Monach. *PG* 99, 849-81 4 *ἡσυχαστής*: Pallad. vit. Chrys. 29e Justin. nov. 5, 3

tit. *τὸν* om.Ma 3 *δὲ y*: *δὴ s*

LXXXIII.

εἰς τὸν ἅγιον Θεοδόσιον.

Ὡς οὐρανὸν ὑψηλὸν ἐκτείνας βίον,
κατάστερος πέφηνας ἐν πλήθει τέκνων.
Τὰς ἀστραπὰς δὲ πληθύνων τῶν θαυμάτων,
ἐσκόρπισας παντοῖα δαιμόνων νέφη.

tit. de Theodosio monacho prope Hierosolyma († 529) an de Theodosio asceta in Cilicia, s. V, agaturne incertum; cf. *BHG* 1776-79 2 *κατάστερος*: Greg. Naz. *PG* 36, 60b 4 *σκορπίζω*: *LXX* Reg. 2, 22, 15 (damnat Phryn. 218)

tit. *τὸν* om.Ma

LXXXIV.

εἰς τὸν ὅσιον Δῖον.

Ταῖς λαμπρότησι τῶν θεαυγῶν σου τρόπων,
ἐκ τῆς ἑῴας φαιδρὸς ἀστὴρ ἐκθέεις·
καὶ φωτίσας ἄριστα τὴν Βυζαντίδα,
πρῶτος μοναστῶν ποιμνιαρχεῖς ἀξίως.

tit. *ἅγ. Δῖον*: cf. Synax. eccl. Const. Iul. XIX n. 2 (829 s. Delehaye) 1 *θεαυγῶν*: Nicet. Paphlag. *PG* 105, 41c 2 *τῆς ἑῴας* (de Asia Orientali): Julian. 392c Sp., al. cf. Athan. *PG* 25, 312d *οἱ τῆς ἑῴας* (sc. *ἐπίσκοποι*) 4 *ποιμνιαρχεῖς*: ἅπ. λεγ. cf. *ποιμνιάρχης* (i.e. *ὁ ποιμνίου ἄρχων*) Theod. St. *PG* 99, 816bc

tit. *τὸν* om.Ma / *ὅσιον y*: *ἅγιον s* 4 *ποιμνιαρχεῖς* ego: *-ναρ- y* / *ἀξίως* Ma: *ἀρξ-* P

LXXXV.

εἰς τὸν ἅγιον Χριστοφόρον.

Οἰκεῖον αἷμα τῷ Θεῷ δούς, ἀντέχει
ὁ Χριστόμαρτυς Χριστόφρων Χριστοφόρος
κρήνην χέουσαν θαυματουργίας ῥύσιν.
Ἥνπερ πίνοντες οἱ νοσοῦντες βηχίον,
καταψύχουσι τοῦ πάθους, δίψης δίκην,
μάλισθ' ὅταν φοιτῶσι πιστῶς ἐνθάδε.

tit. *ἅγ. Χριστοφόρον*: *BHG* 309 ss. 2 *Χριστόμαρτυς*: Theod. St. *PG* 99, 1228a /

Χριστόφρων: cf. ad 78, 2 4 *βηχίον (βήξ)* 'tussis': Diosc. eupor. II 31 p. 243 5 *καταψύχουσι*: *LXX* gen. 18, 4

tit. *τὸν* om.Ma / *ἅγιον* y: *ὅσιον* s

LXXXVI.

εἰς ναὸν τοῦ ἁγίου ἀποστόλου Πέτρου.

Ὥπερ δέδωκας, Χριστέ, τὰς κλεῖς τῶν ἄνω,
ἔδειμα τούτῳ τόνδε τὸν δόμον κάτω.

tit. *ναὸν* y: *ναῦν* s

LXXXVII.

εἰς τὸν ἅγιον Ἀνδρέαν τὸν ἀπόστολον.

Ὦ πρωτόκλητε, τῶν ἀποστόλων κλέος,
ὁ παμμέγιστος τῶν Πατρῶν φαεσφόρος,
τὸν σὸν λεὼν φύλαττε σὺν τῷ ποιμένι.

1 *πρωτόκλητε*: cf. *Act. cum laud. context.* ed. Bonnet, « Anal. Boll. » XIII, 311-52, inc. *τὸν πρωτόκλητον τῆς ἀποστολικῆς δυοδεκάδος Ἀνδρέαν κτλ.* Epiphan. Vit. p. 82 Dressel (= *PG* 120, 260) *ἐτελειώθη δὲ ὁ ἅγιος καὶ πρωτόκλητος κτλ.* v. *BHG* 93-108 2 *παμμέγιστος*: Ael. *VA* X 2

3 *λεὼν* Ma: *λαὸν* Ps

LXXXVIII.

εἰς τὸν ναὸν τοῦ Χρυσοστόμου.

Τοῖς τὸν σὸν οἶκον παμπόθως ἐγερκόσι
πρεσβευτικὴν πρόσνειμε δωρεάν, Πάτερ.

1 *ναὸν ἐγείρειν* (i.e. 'erigere'): Joh. 2, 19 cf. Lucian. Alex. 10

1 *ἐγερκόσι* z sed cf. 90, 7: *ἠ-* Ps

LXXXIX.

εἰς τὸν ναὸν τῆς Πανευφήμου.

Τοὺς ἐκ πόθου σου τὸν ναὸν δειμαμένους,
μάρτυς, φύλαττε πημονῆς ἐλευθέρους.

tit. *Πανευφήμου*: *BHG* 619-624

XC.

εἰς τὸ τετρακάμαρον.

Θαυμαστὸν ὤφθης ἔργον ὡραῖον πάνυ,
ὡς ἐμψύχῳ δὲ προσλέλειγμαί σοι νέως.
Φέρεις γὰρ ἔνδον εἰκόνων θεωρίαν,
ἄρρητον ὄψιν τῶν ἄνω θεαμάτων.

Αὐτὸν δέχοιο, τῶν ἀποστόλων κλέος,
εὐαγγελιστὰ παμμάκαρ Θεολόγε·
καὶ τοῖς πόθῳ σοι τοῦτον ἐξηγερκόσι,
χάριν παράσχου, καὶ λύσιν τῶν πταισμάτων.

tit. *τετρακάμαρον* (aedes quattuor fornicum): cf. Heron. Jun. 172 Hul. 6 *πάμμακαρ*: *hymn. Orph.* 19, 3 7 *ἐξηγερκόσι* perfecti forma aliunde ignota: cf. ad 88, 1

4 *ἄνω* AP: *ἔνδον* Ma c. metr. / *θεαμάτων* y: *-σμ-* s 6 *παμμάκαρ* codd. an *πάμμακαρ* scrib.?

XCI.

εἰς τὸν ναὸν τῆς ἁγίας Θεοτόκου, εἰς τὸν Τρίτωνα.

Ἡ πᾶσιν ἐγγὺς εἰς βοήθειαν τάχους,
τὸν πλοῦν διευθέτησον ὧν θερμῶς ἔχεις,
προσκειμένων σοι ταῖς λιταῖς σου, Παρθένε.

2 *διευθέτησον*: Genes. p. 87, 18 (Bonn.)

tit. *τὸν*[1] om.A / *τὸν*[2] om.Ma / *Τρίτωνα* MaP: *-ο-* A

XCII.

εἰς ῥάκος ἱστορημένον.

Φρικτὸν τὸ θαῦμα, Χριστὸν ἐν γραφῇ βλέπειν,
δρῶντα πάντα πρὸς βροτῶν σωτηρίαν·
ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς αὐτὸς ὤφθη γὰρ ξένως,
ἄσαρκος ἐλθών, καὶ βροτὸς βαίνων ἄνω.
Μνήμης χάριν δὲ προσφέρει δῶρον τόδε,
ὁ κλεινὸς ὄντως Συμεὼν τῷ Δεσπότῃ.

1 *φρικτόν*: cf. ad 22, 3

tit. *ῥάκος ἱστορημένον* P: *ῥάκκος ἱστορισμένον* z 3 *ξένως* y: *-ος* s

XCIII.

εἰς τὴν εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ.

Ὁ Χριστός εἰμι τῇ γραφῇ δεδειγμένος
καὶ τὸν πεποιθῶς εἰκονουργήσαντά με,
ὡς αἵρεσιν μισοῦντα τῶν ἐναντίων,
Λέοντα Πατρίκιον, ἐν πᾶσι σκέπω.

2 *εἰκονουργήσαντα* (cf. *εἰκονοποιέω* Justin. ap. 1, 19): ἅπ. λεγ. cf. *εἰκονουργία* Phot. *PG* 101, 948d 4 *Λέοντα Π.* de Leone isto Patricio ergaque monachos munifico, necnon monasticarum aedium conditore, cf. epp. 111, 112, 114; de eodem qui monachus fit simul cum uxore 119, 120; etiam v. Theodori *Vitam* passim; app. 110, 3, 125.

XCIV.

εἰς ἔγκλειστον.

Ἐγκλειστός ἐστιν ὃς παθῶν ἔξω μένων
ὅλην καθεῖρξε πρὸς Θεὸν τὴν καρδίαν·
κλείων λογισμοὺς τοὺς γυρευτὰς τῆς πλάνης,
νοῦν αὖτε πέμπων ταῖς ἄνω θεωρίαις,
ἔχων προσευχὴν καυστικὴν τῶν δαιμόνων,
φέρων σιωπὴν μυσταγωγοῦσαν βάθη,
ψυχὴν ἄθλιπτον ἐν χαρᾷ τῶν ἐλπίδων,
ἔργον τε χειρῶν, καὶ κόπον λαιμοῦ τόνῳ,
ᾠδὴν ἄπαυστον, πνεῦμα συντετριμμένον.
Οὕτως ἀνοίγων ἀγγελοπρεπεῖ θέᾳ,
ἀκτινολαμπεῖ τοὺς ὁρῶντας ἐνθέως·
λέγων μὲν οὐδὲν τῶν ἀχρήστων εἰς γέλως,
ἀλλ' ᾧπερ ἔστιν ὠφελεῖσθαι τὸν ξένον,
καὶ ταῦτα φεύγων μακρορημεῖν εἰς κόρον.
Ἂν οὖν δύνῃ πρὸς ταῦτα, σωστικῶς τρέχεις·
εἰ μὴ δέ, φεύγοις εἰς βίον ζώντων ἅμα,
ἐν ᾧ πλειόνως τοὺς ἀγῶνας λαμπρύνεις.

7 *ἄθλιπτος* (id. ac *ἀθλιβής*) Gal. IX 373: metaph. *PSI* I 65, 4 (VIp) 9 de clausula cf. ad 45, 2 10 *ἀνοίγων* 'conspicans nitens' ut vid.: hoc sensu hic tantum occurrit 11 *ἀκτινολαμπεῖ* (id. atque *ἀκτινοβολεῖ*): ἅπ. λεγ. 14 *μακρορημεῖν*: ἅπ. λεγ.

8 *ἔργον* *xy*: *-ων* *s* / *κόπον* *xy*: *-ου* *s* 13 *ᾧπερ* *s*: *ὅ-* *xy* 14 *μακρορημεῖν* *xz*: *-ρημονεῖν* P 15 *τρέχεις* *x*MaP: *-ῃς* A

XCV.

εἰς εὖ βιοῦντα.

Σώφρων κράτιστος ὃς Θεοῦ βιοῖ φόβῳ.
Ψυχῆς κάθαρσις κρεῖσσον ἢ πλοῦτος ῥέων.

2 *κρεῖσσον* M*x*Ma: *-ων* P

XCVI.

εἰς μοναχούς, δακτυλικὸς καὶ ἐλεγεῖος.

Χαίρετε, ἄνδρες ἀριστέες, τοῦ Ἀχιλῆος ὕπερθεν·
κτεῖναι μὲν Ἕκτορα οὗτος κρατερὸν ξιφέρη,
οἱ δέ, μοναζόντων θωρηξάμενοι πολιτείαν,
χεῖρε λαβόντες ἄορ εὐπειθοῦς τῆς ὁσίας.
Σφάξατε τὸν Βελίαρ, σκότεος μεγαλαύχεα νοῦα·

ἔνθεν ἀπήρκατε εἰς οὐρανὸν ἀθλοφόρως,
Δερματίδα προσαφέντες τἀνθάδε τὴν νεκρὰν μόνον.

5 *ἄορ* Hom. 6 *Βελίαρ* Paul. Cor. 2, 6, 15 / *μεγαλαλαύχεα* (vulg. *μεγάλαυχος*): Orph. hymn. 63, 3 Maneth. III 34 8 *δερματίδα*: ἅπ. λεγ.

6 *ἀπήρκατε* P: *-είρ-* Ma / *ἀθλοφόρως* P: *-ος* Ma 7 *μόνον* *y*: *-ην* *s* fort. recte

XCVII.

ἐπίγραμμα εἰς ἑαυτόν.

Ψυχὴ ταπεινή, δεῦρό μοι, δέξαι λόγον·
ὁ καιρὸς ὀξὺς ὡς δρομεὺς διατρέχων·
ἐγγὺς τὸ τέρμα, καὶ παρελθεῖν οὐκ ἔνι.
Μὴ δὴ κάμοιμεν ταῖς ματαίαις φροντίσιν,
ἀντλοῦντες ὄντως εἰς πίθον τετριμμένον,
ξαίνοντες εἰς πῦρ, ὡς γελοιωδῶς ἔχει.
Ἀλλ' εἴ τι θεῖον, εἴ τι σωστικὸν πέλει,
ταῦτα σκοποῦντες καὶ διώκοντες πόθῳ,
ὡς ἂν παρασταίημεν ἐν παρρησίᾳ
τῷ τῶν ἁπάντων καὶ Κριτῇ καὶ Δεσπότῃ,
τὸ πῦρ φυγόντες τῆς γεέννης, ὡς γράφει,
καὶ προστρέχοντες τῷ παναρρήτῳ φάει.

6 *γελοιωδῶς*: schol. Ar. Plut. 681

5 *τετριμμένον* *x*Ma: *-ημέ-* P 10 *κριτῇ... δεσπότῃ* V*x*: *-ὴν... -ην* N 11 *φυγόντες* *y* metr. gr.: *-εύγ-* *x*

XCVIII.

ἐπίγραμμα ἐν τῇ φυλακῇ τῆς Χαλκίτου.

Ξένος Θεοῦ πέφηνεν ὅστις οὐ ξένα
ἔχει τὰ τῇδε πάντα τῶν ἄνω σχέσει.
Οὕτω γὰρ ὤφθη Δεσπότης πως τῶν κάτω.

de Theodoro in exsilium nec semel misso atque in carcerem coniecto cf. *Vitam* 22, 48, 81, 83 s., 87 ss. (*PG* 91, 139, 159, 187, 189, 193 ss.), epp. 99-101, 105a 1 *ξένος Θεοῦ*: cf. ad 3, 7 2 *σχέσει*: cf. ad 25, 7

tit. *Χαλκίτου* *s*: *-ή-* *xy* fere 3 ante hunc versum quaedam excidisse vid. / *πως* V*y*: *καὶ* N*s*

XCIX.

ἐν τῇ αὐτῇ φυλακῇ.

Ἔσχες με, κέλλα, τὸν ξένον παρ' ἐλπίδα·
εὗρον δ' ἐγώ σε φιλτάτην παροικίαν.

Βυζαντὶς ἡ πόλις με βάλλει κἀνθάδε,
λαθοῦσά τ' αὔτη προσπαθείας ἐξάγει.

cf. ad 98 tit.

tit. om. V 1 *με* V*y*: *μὲν* N 4 *τ' αὔτη* *x*: *ταύτη* *y*; an *-τη* scrib.?

C.

ἐν τῇ αὐτῇ φρουρᾷ.

Ἐμοὶ τὸ σῶμα φρουρὰ καὶ μόνον πέλει·
τόπος δὲ πᾶς τις ἐξ ἴσου δεδωμένος.
Πάμπαν Θεοῦ γὰρ οὐ πάροικος τυγχάνω.

cf. ad 98 tit. 3 *πάροικος*: *LXX* gen. 23, 4, al.; de Christiano in terra versante Diognet. *PG* II 1173b

2 *δεδωμένος* metr. gr. *x*Ma^{pr}: *-ομ-* P

CI.

ἐν τῇ αὐτῇ εἱρκτῇ.

Ὥραν καθ' ὥραν τοῦ βίου τέλος σκόπει,
καὶ μακρὰν ἐκ σοῦ τὴν ἀκηδίαν βλέποις.
Τῶν δαιμόνων γὰρ τὸ λέγειν «Ἕως πότε»;
καὶ μὴ τὸ δόξαι τεθνάναι καθ' ἡμέραν.

cf. ad 98 tit. 2 *ἀκηδίαν*: *LXX* ps. 118, 28, al. cf. Euagr. Sc. *PG* 40, 1273a *ὁ τῆς ἀκηδίας δαίμων* Nil. *PG* 79, 1157c *ἀκηδία ἐστὶν ἀτονία ψυχῆς* Cassian. *PL* 49, 359c: «sextum nobis certamen est quod Graeci *ἀκηδίαν* vocant, quam nos taedium, sive anxietatem cordis, possumus nuncupare»

2 *βλέποις* V*y*: *-εις* N 4 *τὸ* V*y*: *τοῦ* N

CII.

ἐπίγραμμα εἰς τὰς φάνας.

Δοχεῖόν εἰμι τῆς ἀκοιμήτου φάνης,
ὑπερφαεῖς τὰς αὐγὰς ἐν ψυχαῖς φέρον.
Ὦ λαμπαδοῦχε τοῦ τριλαμποῦς ἡλίου,
ἄστραψον ἡμῖν φέγγος ἀστραπῆς πλέον,
φωτός με τεύξας, ὁ προσοίσας δ' εὐχάδε·
εὕροις μ' ἐκεῖθεν λάμψιν ἀρρήτου φάους.

1 *δοχεῖον*: cf. ad 63, 1 3 *λαμπαδοῦχε*: Eur. *IA* 1506 4 *ἄστραψον*: cf. ad 36, 3 5 aor. inf. *οἶσαι* Phil. I 611 (dub. Herod. I 157) / *εὐχάδε*: ἅπ. λεγ. cf. Hom. *οἴκαδε* sim. 6 *λάμψιν*: Phil. I 72, al.

tit. *φανάς* fort. scrib. (Hes. fr. 47 Eur. Ion 550) cf. 1 1 *φάνης* παροξυτονήσεως fort. gr. 4 *φέγγος* Ma^{prob}: *φθ-* P

CIII.

πρὸς τὸ ἐπιμελῶς ἀναγινώσκειν τὰ ἐν τοῖς τοίχοις.

Γνῶθι παριὼν τῶν ἀναγράπτων μέρος·
Θεῖον γὰρ οὐδὲν ῥῆμά σοι παροπτέον.

tit. om. V

CIV.

ἐπίγραμμα εἰς οἶκον γυναικῶν φιλοξένων.

Σπλάγχνοις ξενισμῶν εὐρυχωροῦσαι λίαν,
ὥσπερ τις ἄλλος Ἀβραὰμ πατροκράτωρ,
αἱ δεσποτοῦσαι τῆσδε τῆς παροικίας
πλῆθος μοναστῶν δεξιοῦνται σὺν πόθῳ.
Μισοξενούντων τὸ στενόψυχον πάθος
καταισχύνουσαι τῇ πολυσπλάγχνῳ σχέσει,
καὶ τὴν ἄνωθεν κτώμεναι σκηπτουχίαν.

2 *πατροκράτωρ*: ἅπ. λεγ. 3 *δεσποτοῦσαι* (cf. *δεσπόζω*): ἅπ. λεγ. 5 *μισοξενία* *LXX* sap. Sal. 19, 13 / *στενόψυχον* ἅπ. λεγ. 6 *πολυσπλάγχνῳ*: Jacob. ep. 5, 11

2 *πατροκράτωρ* P^{c}: *-κάτ-* Ma 6 *πολυσπλάγχνῳ* P: *-άχν-* Ma

CV.

ἐπίγραμμα εἰς ξένους.

Χριστὸν ξενίζει πᾶς διατρέφων ξένους·
διὸ προθύμως τῇδε τοὺς ξενουμένους
μάλα τρέφοιτε, καὶ τραφήσεσθε ξένως.

. . . .

(105a) *εἴργειν δοκοῦσα τὴν ἐμὴν γλῶσσαν σφάλειν.*
Οὐ γὰρ Θεοῦ δεσμεῖν τις ἰσχύει λόγον,
δι' ὃν με φρουρεῖς τῇδε, Βυζαντίς, πάλαι.

5 *δεσμεῖν* (att. *-εύω*): Luc. 8, 29 Heliod. VIII 9 p. 263 Col. (damnat Moeris p. 122 Piers). 6 cf. ad 98 tit.

2 *ξενουμένους* ego: *-ομ-* Ma 4 ss. de alii carminis frustulo veri simil. agitur praecedenti perperam conglutinato 4 *σφάλειν* Ma παροξυτονήσεως gr. cf. 1, 8, 14, 5

CVI.

ἐπίγραμμα εἴς τινα τόπον τερπνόν.

Ὡραῖος εἴδει καὶ καλὸς τῇ συνθέσει,
ὁ τῇδε χῶρος τέρψιν ἐμποιεῖν ἔχων.
Ὅμως γε τερπνὸς οὐδὲν εἰς ἅπαν πέλει,
ὅταν κρίνοιτο πρὸς Θεοῦ θεωρίαν.

Αὐτὸς γάρ ἐστιν ἡ πανώραιος θέα,
ἡ παμφαὴς τε καὶ διαρκὴς τερπνός τε.
Οὗπερ τὸ φίλτρον εἴ τις ἐκλάβοι ζέον,
σβέννυοι πᾶσαν τὴν ἐπίχθονον σχέσιν,
καὶ πυρποληθεὶς ἐνθέως τὴν καρδίαν
ἐκεῖ ποθοίη προσφθᾶσαι καὶ προσβαίνειν·
ὅπου θεαυγεῖ τὸ τρισήλιον κράτος,
ἔνθα τρυφῶσι τῶν δικαίων τὰ στίφη.

5 *πανώραιος*: ἅπ. λεγ. 6 *διαρκὴς χώρα* Thuc. I 15 7 *ζέον*: cf. ad 5, 1 8 *ἐπίχθονον* metr. gr. / *σχέσιν*: cf. ad 25, 7 9 *πυρπολέω* Hom. 11 *θεαυγεῖ*: cf. ad 84, 1 / *τρισήλιον*: Eust. Al. *PG* 86, 1, 427 (*θεότης*) ps.-Ath. *PG* 28, 76 (*φῶς*)

CVII.

εἰς ἰάμβους συγγραφή.

Τῶν τεττάρων γνοὺς γνώμας αὖ τε καὶ φράσεις
ἥσθην ἀληθῶς τοῦ κατευγλωττισμένου,
ὡς τετραήχους ὀργάνου μελουργίας,
εἰς πατρικόν πως ὕμνον ἐξηρτισμένου.

2 *εὐγλωττίζω* Philostr. *VA* 6, 36 3 *τετραήχους*: ἅπ. λεγ.

2 *ἥσθην* ego: ἵ- Ma

CVIII.

ἐπίγραμμα εἰς τάφους.

Ὁ χῶρος οὗτος μνημάτων ἕρκος πέλων
πότμου γενέσθω μνηματισμός σοι, φίλε.
Καί γε στενάξας ἐννοήθητι τρόμῳ,
ὡς μικρὸς ἤδη καὶ παρέρχῃ τοῦ βίου.
Ἐκεῖ πορευθεὶς οὐ μενεῖς αἰωνίως,
ἐκεῖ καταστὰς ἔνθα τῶν ἔργων κρίσις.
Ἂν ταῦτα δέξῃ, κερδανεῖς ψυχαῖς φάος.

4 *παρέρχῃ*: cf. 17, 8 5 *αἰωνίως*: cf. ad 22, 10 7 *κερδανεῖς*: cf. ad 3, 8

4 *ἠδὲ κ.* fort. scrib. 7 *ψυχαῖς* an *ψυχῆς* inc.

CIX.

εἰς τὴν ἀδελφήν.

Οὗτος τάφος σου καὶ δρόμου παντὸς πέρας,
ἔνθεν με εἰς τὸν Χριστὸν ὑπαντᾷ φόβος.
Φεῦ, πῶς, ἀδελφή, προὔλαβες κενῶν μένος;
Ποῦ μὲν παρῴκεις, ποῦ δὲ θάπτῃ, πῶς δέ τοι;

Οὔπω φοβῇ ⟨τὰ⟩ τῇδε κατ' ἐνυπνίων·
νύξ ἐστιν οὐ γάρ, ἡμέρας δ' ἐκεῖ κρίσις.
Μή μοι λάθοιο πρὸς Θεὸν δ', εἴ σοι λόγος,
Χριστῷ παρελθεῖν τὸν πολύστροφον βίον.

1 *δρόμου*: cf. ad 14, 11

1 *σου* an *σὸν* Ma^c exhibeat inc. 5 *τὰ* inserui 8 *χρηστω* Ma

CX.

ἐπιτάφιος εἰς [κοσμικούς].

Ὦ πικρὲ τύμβε, συμπέρας τὰ τοῦ βίου,
σὺν εὐφροσύνῃ καὶ Μαρίαν νῦν ἔχεις,
νύμφην μὲν οὖσαν τῆσδε τῆς Πατρικίας,
τιμωμέναν δὲ τῶν μεγίστων, ἀξίαν
τοῦ τὴν σπάθην ἐπ' ὦμον ἐν πρώτοις φέρειν,
ἐσθλὴν γυναῖκα τ' ἀνδρὶ προσφιλεστάτην,
οἴκουρον αὖ τε καὶ φιλάστολον πάνυ,
ἤθει καλλίστην, εὐκλεεστάτην γένει,
νεωστὶ τὸν παρόντα λιποῦσαν βίον,
πρὸς εἴκοσι τρεῖς ἐν τρισὶ ζωῆς χρόνοις.

1 cf. 115, 1 / *συμπέρας*: ἅπ. λεγ. 3 *Πατρικίας*: dene Leonis (cf. ad 93, 4) uxore agitur?

tit. ad aliud idemque excisum carmen spectare videtur 6 *προσφιλεστάτην* ego: *προ-* Ma 7 *οἴκουρον* Ma / *πάνυ* ego: *-η* Ma 9 *λιποῦσαν* ego: *λειποῦσαν* Ma metr. gr.

CXI.

εἰς μοναστήριον ἀνδρῶν.

Θεοῦ πόλιν τις εἰ καλοίη τὸν τόπον,
οὐκ ἂν διαπτάοιε τῆς θεωρίας.
Ὁρᾷς γὰρ αὐτόν, κυκλικῶς διαβλέπων
ναοὺς φαεινούς, ὡραϊσμένους ἄγαν,
Οἴκους ἐπ' οἴκους καλλισυνθέτους λίαν,
Κήπους φυτείας, ὡς Ἐδέμ, κεκασμένους,
Πᾶν εἴ τι τούτοις τερπνοειδῶς ἐμπρέπον.
Ἀνθ' ὧν θεώρει, δόξασον θεοφρόνως,
Μεμνημένος Λέοντος ἀξιοχρέως,
Τοῦ κτισματουργοῦ σὺν Θεῷ τῶν ἐνθάδε.

4 *ὡραϊσμένην*: cf. ad 32, 1 5 *καλλισυνθέτους*: ἅπ. λεγ. 6 *καίνυμαι* Hom. 9 *Λέοντος*: cf. ad 93, 4 10 *κτισματουργοῦ*: ἅπ. λεγ.

7 *ἐμπρέπον* *y* fere: *-ων* *x* *ἐμβλέπων* *s* 8 *ἀνθ' ὧν* *y*: *ἀγαθῶν* *x* / *θεώρει* ego: *-ὲ* *xy* *-ὶ* *s* 10 *κτισματουργοῦ* *x*Ma: *-οῦν* P

CXII.
εἰς τὸ δοχεῖον τῆς αὐτῆς μονῆς.

Μονῆς ἀγαστῆς, τῆς καλουμένης νέας,
δοχεῖόν εἰμι καὶ προαύλιον ξένον,
πολλοὺς ξενίζον εἰς ἄμειψιν αἰσίαν
Λέοντος ἐσθλοῦ, δεσπότου τῶν ἐνθάδε.

tit. *δοχεῖον*: cf. ad 63, 1 4 *Λέοντος*: cf. ad 93, 4

tit. *τὸ* om.Ma 2 *ξένων* fort. scrib. 3 *ξενίζον* Ma : *-ων* P

CXIII.
εἰς τὸ αὐτό.

Ὧδε ξενισθεὶς δεξιᾷ προμηθείᾳ,
ἀντίξενον φέροιμι δῶρον ὁ ξένος,
ὧν εὐποροίην τὸ κράτιστον εὖ μάλα,
ὁμοῦ σὺν εὐχαῖς τούσδε τέτταρας στίχους.

2 *ἀντιξενίζειν* Philod. *π. κακιῶν* p. 30 Jens. cf. Eust. 1961, 37

CXIV.
εἰς τάφους.

Τὸ τερπνὸν εἰδὼς καὶ σκιῶδες τοῦ βίου,
Λέων ἔγωγε τῆς μονῆς ὁ συστάτης,
καλὸν τέτευχα τοῖς φιλιλίοις τέγος,
τὸ τῇδε δῶμα τέρματος μνήμην φέρον.
Ἅπας γὰρ ἐσθλὸς θανάτου μεμνημένος,
φῶς εἰσδέχοιτο, καὶ παρέρχεται σκότους.

2 *Λέων*: cf. ad 93, 4 6 *παρέρχεται*: cf. ad 17, 8

6 *παρέρχεται* P : *παρέχ-* Ma

CXV.
ἄλλο.

Ὦ τύμβε πικρέ, τῶν βίου γλυκασμάτων
πάντας κατασπῶν, οὐκ ἐπαρκεῖ χορτάσαι
μικροὺς μεγίστους, ὀλβίους ἀνεστίους,
σοφοὺς ἀμύστους, δυσπροσώπους εὐθέτους,
ὅλους ἀλήθων τέφραν ἴσχεις ἐξ ἴσου,
μηδὲν φέροντας ἢ μόνον τὰ πρακτέα,
ἅπερ παραστῇ τῷ Θεοῦ κριτηρίῳ·

Εἰ μὲν κράτιστα, δόξα τῷ κεκτημένῳ,
εἰ δ' αὖ κάκιστα, φεῦ τε τῷ φαυλοπράττῃ.
Ἄνθρωπε, λοιπὸν πρόσχες οἷόν σοι μένει.

1 cf. 110, 1 / *γλυκασμάτων*: *LXX* prov. 16, 24 9 *φαυλοπράττῃ*: ἅπ. λεγ.
10 *λοιπόν*: cf. ad 14, 6

tit. *ἄλλο s*: *-α* P om.Ma 2 *χορτάσαι y*: *-σει s* 4 *δυσπροσώπους* Ma : *δρυσ-* P
7 *παραστῇ* Ma^{ac}P^{pc} : *-εῖ* Ma^{pc}P^{ac} 10 *μένει* P : *-ῃ* Ma

CXVI.
ἐπίγραμμα εἰς Στέφανον.

Ὧδε Στέφανος ἐγκατέκλεισεν δέμας,
εἰκοστόπεμπτον ἐν βίῳ ζήσας χρόνον·
ῥάδαμνος, εὐθύς, ἀμφικαλλὴς διττόθεν,
ἐξ εὐγενοῦς μὲν αἵματος διαπρέπων,
ἑλὼν δὲ ῥάβδον ἐξ ἀνακτόρων κλέους.
Πᾶσι ποθητὸς χρηστότητι τῶν τρόπων,
γυναῖκα μὴ γνούς, ἀλλὰ παρθένος μένων.
Ὅνπερ προμηθῶς, ἐξ ἀκανθῶν ὡς ῥόδον,
τοῦ τῇδε κόσμου Χριστὸς ἐξάρας τάχει,
ἔχει σὺν ἄλλοις δεξιᾷ χειρὶ στέφων.

3 *ἀμφικαλλής*: ἅπ. λεγ.

1 *ἐγκατέκλεισεν* Ma : *-ε* P c. metr. / *δέμας* MaP^{1} : *ψυχῆ* P^{sl} 3 *εὐθύς* P : *-ής* Ma

CXVII.
εἰς οἰκίαν.

Οἶκος δέδειγμαι τερπνοειδὴς εὖ μάλα
ἀνδρὸς κρατίστου καὶ πανευφήμου λίαν,
ὃς καὶ νεουργεῖ τὴν ὅλην μονὴν πόθῳ,
Θεῷ προσοίσας λύτρον ἀνθ' ἁμαρτάδων.

2 *πανευφήμου*: Amel. ap. Porph. *VP* 67, 4 4 *προσοίσας*: cf. ad 102, 5

CXVIII.
εἰς κοιμηθέντα.

Ὧδε προελθὼν ἐντέθαπται τῷ τάφῳ
Θεοφύλακτος ὁ τρισόλβιος μέροψ·
εὐνοῦχος μὲν ὤν, ἀλλὰ δεξιοῦ γένους,
εὔοπτος ἦλιξ, εὐσεβής γε καὶ μάλα.

Ὃς πρωτοβαθρεῖ ἐν Σπαθαρίων στάσει,
ἐν μακρότησιν ἡμερῶν ἀνακτόρων.
Τὸν τῇδε ναὸν καὶ μονὴν παναισίαν
ἤγειρε τερπνῶς τῷ Θεῷ καὶ Δεσπότῃ,
εἰς λύτρον αὐτοῦ πταισμάτων τῶν ἐν βίῳ.

2 *μέροψ* Hom. 5 *πρωτοβαθρεῖ*: LXX Es. 3, 1 / *σπαθαρίων*: Lyd. mens. 4, 28

CXIX.

εἰς Ἴγνας τὴν μονήν.

Λέων ὁ κλεινὸς καὶ κράτιστος ἀνδράσιν,
τμηθεὶς συνεύνου Χριστοσυμπλόκῳ πόθῳ,
εἷλε μονήρους τὸν τρισόλβιον βίον,
ὡς προξενοῦντα τὴν ἄνω κληρουχίαν·
ὅλην προσάξας τῷ Θεῷ τὴν οἰκίαν,
μονὴν γυναικῶν χρηματίζειν αἰσίαν.
Καὶ τερματισμῷ τοῦ Θεοκλεοῦς δρόμου,
ὧδε τέθαπται, προσμένων τὴν ἡμέραν,
ἐν ἧπερ ἥξει Χριστὸς εἰς πάντων κρίσιν.

1 *Λέων*: cf. ad 93, 4 2 *Χριστοσυμπλόκῳ*: ἅπ. λεγ. cf. *σύμπλοκος* Nonn. Dion. XII 339; supra 49, 2 4 cf. ad 32, 10 7 *τερματίζω* Sext. Emp. math. X 102 / *δρόμου*: cf. ad 14, 11

6 *χρηματίζειν* ys: *σχηματίζειν* Mi

CXX.

εἰς τὴν αὐτοῦ σύμβιον.

Ἄννης τὸ σῆμα συμφυῶς ὧδε βλέπεις,
ὡς τῷ συνεύνῳ συμφρονησάσης ἴσα,
παθεῖν χωρισμὸν εἵνεκα Χριστοῦ μάλα,
καὶ τὸν μονήρους ἀσπάσασθαι σὺν τέκνοις
βίον φαεινὸν οὐρανοκτήτου κλέους.
Ὅθεν γε καὐτὴ προσμένει τὴν ἐλπίδα
πρὸς Χριστὸν αὐτὸν οὐρανοδραμεῖν τότε,
ὅταν περ ἥξῃ τοῦ κρῖναι βροτοὺς ὅλους.

tit. *σύμβιος* 'uxor' tituli pap. Diod. Sic. IV 46 7 *οὐρανοδραμεῖν*: cf. *οὐρανοδρόμος* Tab. Defin. Ad. 41 B 5

tit. *τὴν* om. Ma 1 *βλέπεις* Ma: *-οις* P

CXXI.

εἰς κοιμηθεῖσαν.

Ἐσθλὴ γυναικῶν ἔν τε πίστει καὶ βίῳ,
ἡ τῇδε θεῖσα τὸ κλεῶδες σαρκίον,
καὶ πνεῦμα δοῦσα τῷ Θεῷ καὶ Δεσπότῃ.
Ὃς εὐδόκησεν Εὐδοκίαν εἰκότως
ταύτην καλεῖσθαι τῷ φερωνύμῳ τρόπῳ,
ὡς εὐδοκηθεῖσάν γε παγκάλοις τρόποις,
σὺν ἀνδρὶ κλεινῷ σεμνὸν ἑξοῖσαι βίον,
κἂν τῷ τελευτᾶν εὐοδωθεῖσαν κλῖναι,
πρὸς πίστιν ὀρθὴν τὸν φύσαντα πατέρα.

7 *ἑξοῖσαι*: cf. ad 102, 5

8 *εὐοδωθεῖσαν* y: *εὐδ-* s

CXXII.

εἰς κοιμηθεῖσαν.

Εὔχρηστον ὄντως σκεῦος ἡγιασμένον,
ἰσοστατοῦν γε χρυσοκολλήτῳ στέφει,
ῥαντοῖς καλοῖσι μαργάροις ηὑγασμένῳ,
ἡ τῇδε θεῖσα τὸ τρισόλβιον δέμας.
Νέου γὰρ ἀνδρὸς ἐκτομὴν ὑποστάσα,
ἥρωος ἄλλου τῷ σθένει καὶ τῷ κλέει,
πρὸς Ἀρμενίας τοῖν δυοῖν ὡρμημένων,
ἄριστον ἥδε τοῦτο κέκρικεν μάλα,
τὰ πάντα δοῦναι τῷ Θεῷ καὶ Δεσπότῃ,
ῥακοστολεῖν δὲ τῷ μοναστικῷ τρόπῳ.
Ἴοι κράτιστα τοιγαροῦν ἐν τῷ βίῳ,
κόσμον φέρουσαν τὴν ταπεινὴν καρδίαν,
ἰσοσμάραγδον τὴν ῥοὴν τῶν δακρύων,
ἄγρυπνον ὄμμα καὶ προσευχὴν ὡς φάος·
ταύτῃ τελειοῖ καί γε θείως τὸν δρόμον,
ἀπροσπέλαστον αἱρετιζόντων πλάνῃ.
Διπλοῦν δὲ δῶρον τῷ Θεῷ προσηγμένη,
ἔχει τὸ χαίρειν σὺν δικαίοις εἰς ἅπαν.

2 *ἰσοστατέω* (id. ac *ἰσοσταθμέω*): Liban. decl. 43, 2 3 *μάργαρος* et *-ον* (id. ac *μαργαρίτης*): *Anacreont.* 22, 14 10 *ῥακοστολεῖν* (cf. *ῥάκος*, *στολίζω*): ἅπ. λεγ. **13** *ἰσοσμάραγδον*: ἅπ. λεγ. 15 *δρόμον*: cf. ad 14, 11 16 *ἀπροσπέλαστον*: Strab. I 2, 9 / *πλάνῃ*: cf. ad 33, 12

4 *δέμας* Ma P[1]: *σῶμα* P[sl] 7 *ὡρμημένων* P: *ὁρ-* Ma

CXXIII.

τῇ αὐτῇ.

Ὁ χῶρος ἐσθλὸς — καὶ γὰρ Εἰρήνη τάφος —
εἰρηνοποιὸν πρὸς Θεὸν σχούσης βίον.

1 *εἰρήνη* Ma : *-ης* P

CXXIV.

εἰς Διονύσιον.

Τάφος πέφηνα Διονυσίου μάλα,
ξένου μοναστοῦ πυκτικοῦ κατηκόου,
πολλοὺς δραμόντος ὀρθοδοξίας δρόμους
καὶ μαρτύραθλον ἐξαποίσαντος τέλος.

2 *πυκτικοῦ*: cf. 5, 1 3 cf. ad 14, 11 4 *μαρτύραθλον*: ἅπ. λεγ. / *ἐξαποίσαντος*: cf. ad 102, 5

CXXV.

εἰς εἴσοδον μοναστηρίου.

Ἄννης ἀπαρχὴ τῷ Θεῷ καὶ Δεσπότῃ,
ἡ τῇδε μάνδρα καὶ μονὴ σεβασμία,
ἐπωνυμοῦσα τῆς πανάγνου Παρθένου,
καὶ παρθένους φέρουσα νυμφιοκλέως
ἀσκητικῶς ζῆν ἐνθέως διαπρέπειν.
Ὑπέρ τε λύτρον τῶν ὅλων ἁμαρτάδων,
αὐτῆς γε ταύτης καὶ Λέοντος συζύγου,
μεθ' ὧν Ἰωάννου τε, φιλτάτου τέκνου.

1, 7 *Ἄννης...Λέοντος*: cf. ad 93, 4 2 *μάνδρα*: cf. ad 80, 4 4 *νυμφιοκλέως*: ἅπ. λεγ.

CXXVI.

εἰς Θεόφιλον διάκονον.

Πολλὴ πρόσεστιν ἡ σεβαστή σοι χάρις,
ὅτι πρὸς ἡμῶν οὐδὲν ἐσχηκυῖά τι,
εἰ μὴ προσευχῶν τῶν ἁμαρτωλῶν γέρας·
οὔπω πέπαυται προσφέρειν ἡμῖν δόσεις,
ἅσπερ λαβόντες καὶ πάλιν φιλοφρόνως,
προσοίσομέν σοι τῷ φίλῳ τὰ τῶν φίλων.

1 *προσοίσομεν* Ma : *-ωμεν* Ps

CXXVII.

εἰς Πάμφιλον τὸν τριμαλέθοντα.

Ψυχοφθόρος θὴρ Πάμφιλος δειχθεὶς νέος,
ἐξωστρακίσθη τῆς μονῆς τοῦ Προδρόμου.

tit. *τριμαλέθοντα* (sc. *τρῖμμα ἀλήθοντα*?) cognomen iocose dict. ut vid. 1 *ψυχοφθόρος*: Orph. hymn. 68, 6 2 *μονῆς τοῦ Προδρόμου*: cf. 129, 7

CXXVIII.

ἐπιστολὴ εἰς γραμματικόν.

Τῇ τριστίχῳ σου χρυσομαργάρῳ φράσει,
Σμαραγδότιμον ἀντεπεξάγω χρέος.
Αὐτὸς δ' ᾄδοις μοι μουσικοπρεπῶς πάλιν.

1 *χρυσομαργάρῳ*: Georg. Chart. Call. 4, 11 Gig. cf. ad 122, 3

1 *χρυσομαργάρῳ* MNy: *-μάρῳ* Vsm 2 *χρέος* y: *-ως* Mx 3 *πάλιν* Mxy: *πάλει* sm

[CXXIX].

ἐπίγραμμα εἰς τὸν ὅσιον Πατέρα ἡμῶν Θεόδωρον.

Δῶρον ἀειζώοιο Θεοῦ, μεγάλοιο ἄνακτος,
ἱμερόεν περίπυστον ἐπ' εὐλαβέῃ βιότοιο,
οὔνομα Θειόδωρος, ποίμνης ἡγεύμενος ἦκα,
νωλεμέως νυχίῃσι λιτῇς ἰδὲ τάξεσιν ἄλλαις,
ὑμνοπόλων θεότευκτον ἀγήνορα ὦρσεν ἀοιδήν,
Στουδίου ἣν κληΐζουσιν ἀριπρεπέ' ὄλβιον οἶκον,
ἱρὸν Ἰωάννοιο Χριστοῦ Προδρόμοιο σοφοῖο.
ὃν κεν ἐπ' ἐσθλαῖσι πλῆσεν πλείστης χαρίτεσσι,
στερρῆς σωφροσύνῃσι καὶ ἁγνείης φαέεσσι·
ἀλκινόεντ' ἀπέλεθρα παρέσχετο ἤθεα πάντα,
νυκτινόμων παθέων αἴσχους ἀπάνευθεν ἐόντα,
ἀγλαΐης φαέων δὲ ἀνάπλεα πάμπαν ἀγητά.
Τοῖσι μνησκομένοις διδάγματι θειόει κέλευθα,
ὀκριόεντα † ωπερσας † ἀερσιπότητα δ' εἶχεν.
Λευγαλέου καμάτοιο βαρυζύγεο δ' ἔχετε ἄχθους,
ἴθματ' ἔχειν πτερόεντα πρὸς οὐρανὸν ἀστερόεντα,
ὡς ἄρα Χριστὸς ἔλεξε, βροτῶν πολύολβος ἀρωγός,
ἱστίον ξύμπορον περιδέξιον ἅλματι λαμπρῷ,
τοῦ δ' ἄπο ἄλλο ἔηκεν Ἀνατόλιός τις ἀμύμων.
Ὧι ἔνι ναιετάεσκεν ἀγαυὸν θεῖον ἄημα,
ἱκόμενος Λυδίηθε μετ' ἄλλους ἡγεμονῆας

οὗτος ἀριφραδέως δέμας ἤραρε νῷ θεολαμπεῖ,
μαστεύων Χριστοῖο φαάντα ἴχνια φαιδρά.
Οἷα Θεοῖο λάτρις πήξει βιότητι τ' ἀρίστῃ,
πᾶσιν ἐπ' εὐλαβέῃ διαπρύσιος οἷος ὁ πρῶτος
ἀτρεκείην κραδίῃ φύσιν ἁγνείῃ φορέεσκεν,
τρισσοφαοῦς θεότητος ἐὼν πολύαινος ἐραστής,
ῥωμαλέως τελέθων περ ἀγακλέα πᾶσαν ἐφετμήν,
ἴχνια παντοδαπῶν χαρίτων θεοείδεος ὄλβου,
δῶρον ἔχων ἀρετῆς περικαλλέα εἵματα λαμπρά,
ἰσοφαῆ φύτλης θεοείδεος οὐρανίοιο.

3 *θειόδωρος* ys : *-εο-* Mi quid scriptor voluerit inc. / *ποίμνης* ego : *-αις* Ma *-ης* Ps / *ἧκα* s : *ἤ-* y 4 *ἰδὲ* P cf. Hom. *Δ* 147 : Ma inc. 6 *ἀριπρεπέ'* Ma : *-ὲ* P 8 *ἐσθλαῖσι* Ma fere : *-οῖς* Ps[1] *-οισι* s[m] 18 *ξύμπορον* ego : *ξυπό-* Ma 21 *ἄλλους* ego : *ἄλους* Ma 24 *πήξεν* fort. scrib. 26 *φύσιν* ego : *φισυν* Ma 27 *ἐραστὴς* ego : *αἰρ-* Ma

tit. *τὸν* om. Ma

Appendix

(130.)
Iambi adversus Iconomachos.

Χριστὸς πεφηνὼς ἐξ ἴσου βροτοῖς πόθῳ,
ῥεύσαντας ἡμᾶς ἐκνόμως ὡς παγκρότως
ἵστησι θείως εἶδος ἔγγραπτον μάλα,
στήλας φορήσας τοῖς ἁλοῦσι ἐν σκότει.
Τῷ γὰρ καταργεῖ τὰς λαοπλάνους φρένας
οὐ κοσμολατρῶν καὶ μόνον πρὸς μωρίαν,
ὑπερτέρως δὲ τῶν ἁπλῶς κατ' εἰκόνων.
Θεὸς βροτωθεὶς ἐγχαράττεται θέᾳ·
ἔκνους γὰρ ὅστις οὐ ῥᾷον τοῦτο φράσοι.
Οὐ πᾶσιν, εἰπέ, τὴν ἴσην εἷλε φύσιν,
δέσμας φορήσας καὶ συνεισβὰς ἐνθάδε;
Ὦ Χριστόμηνι, πῶς τεχνάζεις ὡς ὄφις;
Ῥῖψον τὸ τυφλόν, γνοὺς ὅτι Χριστὸς φέρει
ὡς πᾶς τις εἶδος ὢν σθένος Πατρὸς λόγος.

* * *

Οἱ μὴ θέλοντες Χριστὸν ἐν γραφῇ βλέπειν,
ἀρνησίχριστοι, κἂν λέγωσι μὴ πέλειν.

130. TITVLUS *ἴαμβοι θεοδώρου ἡγουμένου στουδίτου* T 2 *παρκράτως* codd. *παγκρότως* Tomadakis 6 *μωρίαν* ego : *-α* ex T Pa(sini) 8 *βρωτωθεὶς* Pa

Ἐν τῇ γραφῇ γὰρ ὁ γραφεὶς κατὰ σχέσιν
καὶ προσβλέποιτο καὶ γεραίροιτο μάλα.
ὃν ἱστοροῦντες οἱ κράτιστοι δεσπόται
διαπτύουσι τὴν θεοστυγῆ πλάνην.
Ἄκουε, πᾶς τις θίασος Χριστωνύμων·
Θεὸς φανεὶς σὰρξ εἰκονίζεται θέᾳ
μένων νοητῶς ἄγραφος κατ' οὐσίαν·
διπλοῦς γάρ ἐστι καὶ φέρει διττῶς ὅλα,
ὅσα πρόσεστι θειότητι τῇ φύσει
καὶ τῇ καθ' ἡμᾶς συγγενῶς ἀνθρωπείᾳ·
ἀμφοῖν τέλειος τοῖς κατ' ἄμφω γνωρίμοις
τὰ θεῖά τε δρῶν καὶ τὰ σαρκὸς ἐμπρέπων·
οὐ φυρμὸν ἀμφοῖν οὐ τροπὴν δεδεγμένος.
Ὁ γοῦν ἀναιρῶν τὴν θεόγραπτον θέαν,
ἄνθρωπον αὐτὸν οὐδαμῶς φάναι λέγοι·
κἂν δυστροπεύῃ καὶ τὸ « ναὶ » φάσκῃ μόνον
Θεὸν δὲ γυμνὸν οὐ Βαλεντινοφρόνως
ὥσπερ φύγοι μὲν τὴν μαχόχριστον πλάνην.

20 *θεοστυγῆ* Pa 33 *Υαλεντινοφρόνως* Pa

(131.)
Alphabetus adversus Iconomachos.

Ἄ*νθρωπος ὢν ὁ Χριστὸς ἔγγραπτος πέλει.*
Β*οᾷ γράφεσθαι Χριστὸν εὐσεβὴς ἅπας,*
Γ*υμνὸν γράφειν οὐ σάρκα δ' ὄντα τὸν Λόγον,*
Δ*ιπλοῦς ὁ Σωτὴρ γραπτὸς αὖ γὰρ καὶ δίχα·*
Ἐ*ν εἰκόνι Χριστοῖο τὸν Χριστὸν βλέπεις.*
Ζ*ῷον γράφοιτο Χριστὸς ὡς ζήσας βίῳ.*
Ἦ*ν εἶδος ἐν Σωτῆρι τοῦτ' ἐν εἰκόνι.*
Θ*εὸς φανεὶς σάρξ καὶ γράφοιτο σὰρξ ἄρα.*
Ἴ*νδαλμα πατρὸς Χριστὸς ὡς μητρὸς φέρει.*
Κ*υρῶν ὁ Σωτήρ, ὡς γράφει, κῆνσον δίδοις·*
Λ*αοπλάνος πᾶς Χριστὸν οὐ γράφειν λέγων.*
Μ*άρτυς γ' ἂν εἰκὼν ὡς Θεὸς βροτὸς φάνῃ.*
Ν*οῦς αἱρετίζων Χριστὸν οὐ θέλει γράφειν.*

131. TITVLUS *τοῦ αὐτοῦ κατ' εἰκονομάχων ἀλφάβητος διὰ ἰαμβικῶν μέτρων ὅτι γραπτὸς ὁ Χριστὸς* HT 6 *ζωὸς* fort. scrib. / *ζήσας* ego : *ῥ-* Pa 7 *ἐν εἰκόνι* ego : ***εἰκὼν ἔνι*** **Pa** 10 *κῆνσον* ego (cf. *κῆνσον διδόναι* Matth. 22, 17) : *κηῦσον* Pa

Ξεσθεὶς χαρακτὴρ Χριστὸν εἷλεν ἐκ μέσου.
Ὁ Χριστός ἐστι τῇ γραφῇ δεδειγμένος·
Πᾶς ὀρθοδοξῶν Χριστὸν ὃν γραπτὸν φέρει.
Ῥάδαμνος ἁγνῆς Χριστός, ὃν γραπτὸν φέρει.
Σῇ, Χριστέ, μορφῇ φροῦδον εἴδωλον πλάνης·
Τὸ χρῆμα σεπτὸν Χριστὸν ἐν γραφῇ βλέπειν.
Ὑλογραφεῖται Χριστὸς ὡς σὰρξ κἂν λόγος.
Φεῦ τῷ γράφεσθαι Χριστὸν εἴργοντι πλάνῳ.
Χριστὸς γράφοιτο μὴ Θεὸς δ᾽, ἀλλ᾽ ὡς μέροψ·
Ψιλὸς παρ᾽ οὐδὲν Χριατὸς ἐγγεγραμμένος.
Ὦ πῶς πλανήτης Χριστὸν ὃς μὴ φῇ γράφειν.

ANTONIUS GARZYA

4 - 7 - 1958

ΑΙΣΘΗΤΙΚΗ ΔΙΑΦΟΡΟΠΟΙΗΣΙΣ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗΣ ΥΜΝΟΓΡΑΦΙΑΣ[1]

Α' - Η ΔΙΑΚΡΙΣΙΣ[2]

1. Γενικὴ εἶναι ἡ σύγχυσις, τῶν διαπραγματευομένων τὸ θέμα τῆς ποιήσεως εἰς τὸ Βυζάντιον, μεταξὺ τῆς θρησκευτικῆς καθόλου στιχουργίας καὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ποιήσεως. Δηλονότι ἀναμειγνύονται κατὰ τὴν ἐξέτασιν εἰδολογικῶς καὶ χρονικῶς ποιηταὶ ἄσχετοι πρὸς ἀλλήλους, ὡς ὁ Γρηγόριος μετὰ τοῦ Ρωμανοῦ καὶ ὁ Πισίδης μετὰ τοῦ Δαμασκηνοῦ. Τοῦτο εἶναι βασικῶς ἄτοπον. Διότι ἡ προέλευσις καὶ ὁ σκοπὸς καὶ τὰ ἐκφραστικὰ μέσα ἑκάστης κατηγορίας ποιητῶν εἶναι διάφορα.

Οὕτω π.χ. *θρησκευτικὴν ποίησιν* ἔχουν πάντες οἱ λαοὶ τῆς γῆς καὶ εἰς πάσας τὰς ἐποχάς. Ὑπὸ τὸν γενικὸν τοῦτον ὅρον νοεῖται ἡ ποίησις ἐκείνη ἡ ὁποία ἐκφράζει ἐσωτερικὰ συναισθήματα τοῦ ἀνθρώπου λατρείας πρὸς τὸ θεῖον, ἀνατάσεως πρὸς τὸ ὑπερπέραν, ἀγωνίας ἐκ τῆς συναισθήσεως τῆς πάλης τῆς ζωῆς πρὸς τὸν θάνατον, κυλινδισμοῦ ἀκόμη ἐκ τῆς ἁμαρτίας. Ἡ θρησκευτικὴ αὕτη ποίησις εἶναι ἰδίᾳ *προσωπική*, μετέρχεται δὲ καὶ προσωπικὰ μέσα ἐκφράσεως, ἀντιθέτως πρὸς τὴν *λατρευτικὴν* ποίησιν, ἡ ὁποία ἐκφράζει γενικώτερα συναισθήματα. Προσωπικὴ π.χ. εἶναι ὡς θρησκευτικὴ ποίησις ἡ τοῦ Πινδάρου, ἐνῷ λατρευτικὴ ἡ τῶν Ὀρφικῶν, οἱ συγγραφεῖς τῶν ὕμνων τῶν ὁποίων δὲν ἐκφράζουν ἁπλῶς τὰ ἴδια συναισθήματα διὰ προσωπικὴν ἱκανοποίησιν, ἀλλὰ προχωροῦν εἰς τὴν ἔκφρασιν τῶν ἱκεσιῶν, τῶν ἐλπίδων, τῆς λατρείας τῶν πιστῶν.

2. Εἰς τὸ Βυζάντιον συμβαίνει νὰ ἔχωμεν προσωπικοὺς ποιητὰς οἱ ὁποῖοι νὰ μὴ ἔγραψαν διὰ λατρευτικοὺς λόγους, ὡς εἶναι ὁ Γρηγόριος ὁ

[1] Διὰ νὰ στηρίξω τὰς ἀπόψεις μου ἐξετάζω εἰς τὸ πρῶτον μέρος ἱστορικῶς καὶ πραγματικῶς τὴν διάκρισιν ὡς ἐγὼ τὴν διδάσκω. Εἰς τὸ δεύτερον μέρος ἐπιχειρῶ σύγκρισιν μεταξὺ δύο ὁμάδων κειμένων (ἀνὰ ἓν θρησκευτικῆς καὶ ἐκκλησιαστικῆς ὑμνογραφίας), τὰ ὁποῖα παραθέτω εἰς τὸ τρίτον μέρος τῆς μελέτης κατὰ τὰς καλυτέρας σημερινὰς ἐκδόσεις, ἐκτὸς τοῦ ΚΖ' ὕμνου τοῦ Ρωμανοῦ, τὸ ὁποῖον καὶ λόγῳ τοῦ μήκους του καὶ τοῦ προσφάτου τῆς ἐκδόσεώς του δὲν ἔκρινα ὅτι ἔπρεπε νὰ παραθέσω.

[2] Πρβλ. Ν. Β. Τωμαδάκη, Εἰσαγωγὴ εἰς τὴν Βυζαντινὴν Φιλολογίαν (β' ἔκδ.), Α', 1958, σσ. 167 - 171.

Θεολόγος ἢ ὁ Συνέσιος. Καὶ ποιητὰς ἐκκλησιαστικοὺς οἱ ὁποῖοι ἔγραψαν διὰ *λειτουργικοὺς* σκοποὺς μόνον, δηλαδὴ λατρευτικούς, ὡς ὁ Ρωμανός. Ἔχομεν ἀκόμη ποιητὰς οἱ ὁποῖοι ἔγραψαν καὶ διὰ τὸν ἑαυτόν των, καὶ διὰ τοὺς πιστούς, ὡς ὁ Σωφρόνιος Ἱεροσολύμων καὶ ὁ Ἰωάννης ὁ Μαυρόπους. Ἄλλοι τέλος, οἱ ἐπιγραμματοποιοὶ κυρίως, ἔγραψαν θρησκευτικὴν ποίησιν παραλλήλως πρὸς τὴν κοσμικήν, ὡς ὁ Ἀγαθίας καὶ ὁ Μανουὴλ Φιλῆς, εἴτε ἐκκλησιαστικὴν ποίησιν παραλλήλως πρὸς τὴν κοσμικήν, ὡς ὁ Θεόδωρος Πτωχοπρόδρομος. Εὐνόητον εἶναι ὅτι καὶ ἡ διάθεσις τῶν ἐν λόγῳ συγγραφέων ἦτο διάφορος. Ἡ ἐκκλησιαστικὴ ποίησις ἦτο κυρίως λειτουργική. Δὲν τὴν ἀποκαλῶ ὅμως λειτουργικήν, διότι δὲν εἰσήγετο πάντοτε εἰς τὴν Ἐκκλησίαν (ἐγράφησαν πολὺ περισσότερα ἀπὸ ὅσα ἐχρειάζετο ἡ Ἐκκλησία εἰς τὰς ἀκολουθίας της), ἢ καὶ ἂν εἰσήχθη δὲν ἔμεινε μέχρι τῶν ἡμερῶν μας. Οὕτω π.χ. οὔτε ὅλοι οἱ κανόνες τοῦ θεοτοκαρίου, οἱ εὑρισκόμενοι χειρόγραφοι, εἰσήχθησαν εἰς τὰ (ἔντυπα ἀπὸ τοῦ ιϛ' αἰ.) λειτουργικὰ βιβλία, οὔτε οἱ ὕμνοι τοῦ Ρωμανοῦ τοῦ Μελῳδοῦ, οἱ ὁποῖοι εἰσήχθησαν καί, διὰ λόγους τοὺς ὁποίους ἔχομεν ἀλλαχοῦ ἀναπτύξει [1], ἐξώσθησαν, διετηρήθησαν, πλὴν προοιμίων τινῶν, πρώτων οἴκων καὶ καθισμάτων.

3. Ἡ προσωπικὴ ποίησις ἐξεπορεύετο ἀπὸ βαθυτάτην μεταφυσικὴν ἀνησυχίαν, ὡς εἰς τὴν περίπτωσιν τῶν Γρηγορίου καὶ Συνεσίου καὶ ἔφθανε μέχρι τῆς ἐκφράσεως ἁπλῶν ἐπαίνων εἰς τοὺς ἐπιγραμματοποιούς. Ἀνεζήτει δ' ἐκφραστικὰ μέσα λόγια, συνήθη εἰς τοὺς συγγραφεῖς τῶν προτύπων της. Τὰ πρότυπά της ὑπῆρξαν ὅμως ἐθνικοὶ τοὺς ὁποίους πάντας δὲν γνωρίζομεν σήμερον. Οὕτω π.χ. οἱ *ὀρφικοὶ ὕμνοι* οἱ ὁποῖοι μᾶς εἶναι γνωστοὶ πρέπει νὰ εἶναι μικρὸν μόνον μέρος τῆς λατρευτικῆς ἐκφράσεως τῆς μυστηριακῆς ταύτης θρησκείας, ἡ ὁποία δὲν ἦτο ἡ μόνη τελετουργικὴ ἔκφρασις τῶν ἀρχαίων. Οἱ *ὁμηρικοὶ* πάλιν ὕμνοι, οἱ *πινδαρικοί*, οἱ *βακχυλίδειοι*, οἱ θρησκευτικοὶ ὕμνοι (προσωπικῆς χροιᾶς) τῶν Ἀλεξανδρινῶν, ὡς τοῦ Καλλιμάχου, ἀνεχωνεύθησαν μέσα εἰς τὸν νέον κόσμον τῆς Χριστιανικῆς θρησκείας, ὅταν μάλιστα οἱ ποιηταί της ἦσαν σοφοὶ καὶ ἔσχον ἐθνικοὺς διδασκάλους, ἠγάπων δὲ μὲ πάθος τοὺς ἀρχαίους ὑμνογράφους, τὸν Ὅμηρον, τοὺς Τραγικοὺς καὶ τοὺς Ἀλεξανδρινοὺς ἀκόμη, πλησιεστέρους αὐτοὺς πρὸς τὴν ἰδιοσυγκρασίαν των.

Ἑπόμενον ἦτο, ὑπὸ τοιαύτας προϋποθέσεις, δεδομένου ὅτι οἱ Χριστιανοὶ προσωπικοὶ ποιηταὶ ἦσαν Ἕλληνες ἢ Ἑλληνίζοντες, νὰ χρησιμοποιήσουν τὸ κατὰ παράδοσιν ὄργανον τῆς Ἑλληνικῆς ποιήσεως καὶ τοὺς τρόπους αὐτῆς, δηλαδὴ τὰ *εἴδη* καὶ τὰ *μέτρα*. Ἡ δὲ προσήλωσις αὕτη πρὸς τὴν παράδοσιν ὑπῆρξε τοσαύτη, ὥστε καὶ *ἰδιωματικῶς* νὰ γράψῃ ὁ Συνέσιος π.χ. Αὐτὸς εἶναι ὁ λόγος διὰ τὸν ὁποῖον δὲν ἐπειράχθηκαν καθόλου οἱ ἐν

[1] Εἰσαγωγὴ Α'², 1958, σσ. 207 - 208.

λόγῳ θρησκευτικοὶ ποιηταὶ χρησιμοποιήσαντες τὰ ἀρχαῖα προσῳδιακὰ μέτρα, δακτυλικά, ἀναπαιστικά, ἰαμβεῖα, ἡρωελεγεῖα, ἀνακρεόντεια κλπ., οὐδὲ ἐδίστασαν ν' ἀκολουθήσουν τὴν χρῆσιν τῶν εἰδῶν (μορφὴ ὕμνων)· ἁπλῶς ἔθετον εἰς παλαιοὺς ἀσκοὺς τὸν νέον οἶνον.

Ἐὰν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν ὅτι οἱ ποιηταὶ οὗτοι ἢ ἐγεννήθησαν καὶ ηὐξήθησαν ὡς ἐθνικοὶ (Συνέσιος) ἢ ἔζησαν πρὸ τῆς διαμορφώσεως τοῦ δόγματος, διὰ τὴν ὁποίαν οἱ ἴδιοι ἐμόχθησαν (ὡς ὁ Γρηγόριος), ἐννοοῦμεν διατὶ ὁ ἐνθουσιαστικὸς τόνος τῆς ποιήσεώς των ἐξέρχεται τοῦ κλοιοῦ τῆς στενῆς δογματικῆς λατρευτικῆς ποιήσεως, τῆς ἀπηχούσης πρωτίστως τὰς Γραφάς, καὶ ἀφίνεται εἰς πτήσεις μεταφυσικάς, παραχωρῶν θέσιν ἔστιν ὅτε καὶ εἰς αὐτὴν τὴν μετάπτωσιν τῆς ἀμφιβολίας ἢ τῆς ἀπογοητεύσεως. Ἐλλείπει ἑπομένως ἡ σταθερότης ἐκείνη ἡ ὁποία εἶναι ἀναγκαία διὰ τὸν ἁπλοῦν ἄνθρωπον, τὸν αἰσθανόμενον τὴν ἀνάγκην νὰ συνομιλήσῃ μετὰ τοῦ Θεοῦ δι' ἁπλῶν ἐξομολογητικῶν ἢ ἱκετευτικῶν ἐκφράσεων. Κατὰ ταῦτα ἡ προσωπικὴ ποίησις εἶναι θρησκευτικὴ ἀλλ' οὐχὶ λατρευτική. Διαφέρει κατὰ τὴν προέλευσιν, τὰ ἐκφραστικὰ μέσα, τὴν παιδείαν καὶ τὴν διάθεσιν τῶν συγγραφέων της.

4. Ἀπεναντίας ἡ ἐκκλησιαστικὴ ποίησις, ἡ λατρευτικοῦ χαρακτῆρος, ἡ γραφεῖσα πρὸς λειτουργικὴν χρῆσιν, ἀδιάφορον ἂν εἰσήχθη ἢ παρέμεινεν εἰς τὰ λειτουργικὰ βιβλία, προέρχεται ἀπὸ τὸν *μοναστικὸν* κόσμον, διὰ τὸν ὁποῖον ἡ γνῶσις ταυτίζεται πρὸς τὴν πίστιν, καὶ ἡ σοφία εἶναι μωρία. Προέρχεται ἀπὸ μοναστηριακὰ κέντρα τῆς Συρίας, τῆς Παλαιστίνης, τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τοῦ Ἄθω κατόπιν, ὅπου βαρύνει ἀμετακλήτως τὸ δόγμα, ἡ ἱερὰ παράδοσις, αἱ Γραφαί, τὰ μαρτύρια τῶν ἁγίων, ἡ Ἐκκλησία. Ποιηταὶ ὅπως ὁ Ρωμανὸς ἢ ὁ Ἀνδρέας Κρήτης δὲν εἶναι ὀλιγώτερον βασανισμένοι ψυχικῶς ἀπὸ τὸν Γρηγόριον, οὐδ' ἔχουν περὶ τοῦ θείου ἁπλουστέραν ἰδέαν ἀπὸ τὸν Συνέσιον. Ζοῦν ὅμως τὴν *ἐπίκοινον ζωὴν* ἡ ὁποία ἑνώνει αὐτοὺς πρὸς τὸ ἐκκλησίασμα διὰ τὸ ὁποῖον γράφουν. Ὑπάρχει δι' αὐτοὺς τὸ *ἐγὼ* ἀλλὰ κυρίως ὑπάρχει τὸ *σύ*. Ὑμνοῦν δι' ἑαυτοὺς καὶ διὰ τοὺς ἄλλους, συντρίβονται, παρακαλοῦν, ἀφηγοῦνται, ψάλλουν, δοξολογοῦν δι' ἑαυτοὺς ἀλλὰ κυρίως διὰ τοὺς πιστούς. Ὑπάρχουν καὶ δι' αὐτοὺς οἱ ἀρχαῖοι ὡς γλῶσσα κυρίως, καὶ ἐπωφελοῦνται τοῦ πράγματος. Ὑπὸ τὴν πίεσιν ἑνὸς ἀρχαϊσμοῦ διαφαινομένου ἀπὸ τοῦ ὀγδόου αἰῶνος, ἐγκαταλείπουν τὴν ἁπλότητα τῆς ἐκφράσεως τοῦ Ρωμανοῦ καὶ τῶν διαδόχων του, ἀλλὰ πάντως στηρίζονται ἐπὶ τῆς γραφικῆς βάσεως. Οἱ ὑμνογράφοι αὐτοὶ ἐπηρεάζονται, ὡς θὰ ἴδωμεν, καὶ ἀπὸ τὴν ἀρχαίαν ποίησιν καὶ δὴ ἀπὸ τὴν χριστιανικὴν ρητορικήν, ἡ ὁποία διεμορφώθη κατὰ τοὺς κλασσικούς. Ἀλλ' εἶναι ἡ φυσικὴ ἐξέλιξις, ἡ αὐθόρμητος πορεία τῆς ἐκφραστικῆς συνηθείας τῆς χριστιανικῆς συναγωγῆς, τῆς «ἐκκλησίας», ἡ ὁποία ὑφίσταται βαθυτάτην *ἑβραϊκὴν* (καὶ ἐν συνεχείᾳ μικρὰν συριακὴν) ἐπίδρασιν.

Δυνάμεθα νὰ τοὺς χωρίσωμεν εἰς τέσσαρας περιόδους. Εἰς τοὺς πρὸ τοῦ Ρωμανοῦ, εἰς αὐτὸν καὶ τοὺς συγγραφεῖς ὕμνων, εἰς τοὺς γνησίους συγγραφεῖς κανόνων, καὶ εἰς τοὺς μετέπειτα ὑμνογράφους (ἀπὸ τοῦ 1000). Αἱ τρεῖς πρῶται κατηγορίαι διακρίνονται ἀπὸ τὴν συνύπαρξιν τοῦ ταλάντου τῆς ποιήσεως καὶ τῆς μουσικῆς. Ἡ τελευταία ἀκολουθεῖ εἰς τὴν μουσικὴν τὰ ἴχνη τῶν προηγηθεισῶν.

Τόσον οἱ μεγάλοι συγγραφεῖς ὕμνων ὅσον καὶ οἱ διαπρεπέστεροι συγγραφεῖς κανόνων, συντόμων, στιχηρῶν, δοξαστικῶν, τροπαρίων καὶ ἰδιομέλων, ἐκτὸς ἐλαχίστων ἐξαιρέσεων (Φωτίου, τοῦ φερομένου ὡς Ἰω. Δαμασκηνοῦ ἀνεψιοῦ του Ἰωάννου, τοῦ καὶ συγγραφέως τῶν ἰαμβικῶν κανόνων), ἀκολουθοῦν τὰ *τονικὰ μέτρα*, σχέσιν ἔχοντα ἀφ' ἑνὸς πρὸς τὴν ἑλληνικὴν ρυθμικὴν διατύπωσιν τῆς μεταφράσεως τῶν ἑβδομήκοντα (ὑπό τινα συριακὴν εἰδολογικὴν ἐπίδρασιν ἐνίοτε, προκειμένου περὶ τῶν ὕμνων).

Κατὰ τὸν αὐτὸν λόγον καὶ ἡ *γλῶσσα* εἶναι δημώδης, οὐχὶ ἡ τῆς ἑλληνικῆς χριστιανικῆς ρητορικῆς (ἡ ὁποία θὰ ἐπηρεάσῃ ἀπὸ τοῦ ὀγδόου αἰῶνος τοὺς *κανόνας*), ἀλλ' ἡ *κοινὴ* τῶν εὐαγγελίων, τῆς ἑλλην. μεταφράσεως τῶν Ο' καὶ τῶν ἑλληνικῶν συναξαρίων καὶ λειμωναρίων!

Ἀλλὰ καὶ ἀπὸ ἀπόψεως περιεχομένου ἡ ἐκκλησιαστικὴ ποίησις εἶναι διάφορος: Οἱ *ὕμνοι* τοῦ Ρωμανοῦ ἔχουν *ἐπικολυρικὸν* χαρακτῆρα, λόγῳ τοῦ διαλόγου, τοῦ ὁποίου στεροῦνται οἱ ὕμνοι τοῦ Συνεσίου, τοῦ Γρηγορίου, τοῦ Σωφρονίου. Χαρακτηρίζονται ἀπὸ τὴν *διήγησιν*, τὸν *διάλογον* καὶ δὴ τὴν ἀνθρωποποιητικὴν δύναμιν τοῦ Ρωμανοῦ. Ἐντός των κινεῖται ὁλόκληρος ἀντικειμενικὸς κόσμος, ἱερὰ πρόσωπα τῶν Γραφῶν, τῆς Ἐκκλησίας, ἄνθρωποι τοῦ λαοῦ. Ὡς πρὸς τοὺς *κανόνας*, οὗτοι εἰσάγουν τὸ *ἐνθουσιαστικὸν* στοιχεῖον τὸ ὁποῖον καταλύει τὴν διήγησιν καὶ τὸν διάλογον, ὑψώνουν τὴν προσευχήν, τὴν ἀγωνίαν, ἀλλὰ καὶ τὴν χαρὰν τοῦ πιστοῦ πρὸς τὰ ἄνω, παρασύρουν πρὸς μίαν πνευματικὴν εὐωχίαν ἱκανοποιοῦσαν τὴν διψαλέαν ψυχὴν τοῦ ἁπλοῦ ἀνθρώπου. Εἶναι περίεργον φαινομενικῶς τὸ ὅτι ἐγράφησαν, ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ ἀρχαϊσμοῦ, εἰς γλῶσσαν μὴ κοινὴν καὶ οἱ ποιηταί των ἐξεμεταλλεύθησαν πολλὰ λόγια στοιχεῖα, σχήματα καὶ ἐκφράσεις. Ἀλλ' ἡ ἀνάγκη τῆς ὑψώσεως ἀπὸ τὰ καθημερινά, μία βαθυτέρα ἀντίθεσις πρὸς τὴν ἀνθρωποποιίαν τῶν ἱερῶν προσώπων τοῦ Ρωμανοῦ, μία τάσις πρὸς διαχωρισμὸν τῶν θείων ἀπὸ τὰ καθημερινὰ ἤγαγεν εἰς αὐτὸν τὸν ἀρχαϊσμόν.

Β' - Η ΣΥΓΚΡΙΣΙΣ

5. Πρὸς διαπίστωσιν τῶν ἀνωτέρω προβαίνω περαιτέρω εἰς ἀντιπαράθεσιν ἀνὰ δύο κειμένων, ἐξ ὧν τὸ πρῶτον ἀνήκει εἰς τὴν προσωπικὴν θρησκευτικὴν ποίησιν καὶ τὸ δεύτερον εἰς τὴν τὴν ἀπρόσωπον λατρευτικήν. Μολονότι δὲ δὲν ἐπελέγησαν ταῦτα διὰ τὴν ἀπόλυτον καθ' ἑαυτὰ αἰσθητικήν των ἀξίαν, ἐν τούτοις ὅμως ἀνήκουν εἰς ἀνεγνωρισμένους ποιητὰς καὶ ὑμνογράφους καί, τὰ λατρευτικῆς ποιήσεως, ἀκούονται ἀκόμη ψαλλόμενα εἰς τὴν Ἐκκλησίαν κατὰ τὰς ἀκολουθίας. Ἑπόμενον ἦτο ὅτι ἅπτονται δογματικῶν θεμάτων, ὡς ἡ ἄσπορος κύησις τοῦ Χριστοῦ καὶ τὸ τρισυπόστατον τῆς θεότητος, ἔχουν γραφῇ εἰς λόγον ὑψηλὸν καὶ καθ' ἑαυτὰ λαμβανόμενα δὲν εἶναι ἁπλᾶ κείμενα δυνάμενα νὰ νοηθοῦν ἐκ πρώτης ὄψεως. Τὸ πρῶτον ζεῦγος εἶναι ἀντιπαράθεσις στίχων τοῦ Συνεσίου († 413)[1] ἐκ τοῦ τρίτου τῶν ὕμνων του ἀφ' ἑνός, καὶ τοῦ Λέοντος Ϛ' († 911) ἐξ ἰδιομέλου τῆς Πεντηκοστῆς, ἀμφοτέρων ἀναγομένων εἰς τὸ Τριαδικὸν τῆς θεότητος. Τὸ δὲ δεύτερον ζεῦγος ἀντιπαράθεσις ἀνακρεοντείου ὕμνου τοῦ Σωφρονίου πατριάρχου Ἱεροσολύμων († 638)[2] πρὸς κανόνα τοῦ Κοσμᾶ Ἱεροσολυμίτου ἐπισκόπου Μαϊουμᾶ (η' αἰ.)[3], ἀμφοτέρων ἀναφερομένων εἰς τὸ θέμα τῆς Ὑπαπαντῆς τοῦ Κυρίου, πρὸς ὃ παρεξετάζεται ὁ ΚΖ' ὕμνος τοῦ Ρωμανοῦ.

6. Εἰς τὴν πρώτην περίπτωσιν Συνεσίου - Λέοντος, ἔχομεν βεβαίως τὴν διαφορὰν α') τῆς *γλώσσης*, δημωδεστέρας ὡς πρὸς τὸν βασιλέα καὶ β') τῆς *στιχουργίας*, προσῳδιακῆς ὡς πρὸς τὸν Συνέσιον, τονικῆς ὡς πρὸς τὸν Λέοντα. Ἐκτὸς τῆς κοινότητος τοῦ *θέματος*, κοινὴ εἶναι ἡ δογματικὴ βάσις δεδομένου ὅτι ἡ διδασκαλία περὶ ἁγίας Τριάδος διεμορφώθη ἤδη κατὰ τὴν β' οἰκουμ. Σύνοδον (381), μεθ' ἣν χρονικῶς γράφουν οἱ ποιηταί, καὶ ὁ ἐγγύτερος καὶ ὁ πρὸς αὐτὴν ἀπώτερος.

Ὁ Συνέσιος ὅμως εἶναι πλησιέστερος πρὸς τὸν Πλωτῖνον *(ἕν, μονάς, ἀριθμός, τριάς)* ἐνῷ ὁ Λέων πρὸς τὰ δόγματα *(τρισυπόστατος, ἀχρόνως, ἅγιος, ἐπεδήμησεν)* καὶ τὴν Γραφὴν *(τὸ παράκλητον πνεῦμα τὸ ἐκ τοῦ πατρὸς ἐκπορευόμενον)*. Ὁ Θεὸς τοῦ Συνεσίου ὁρίζεται ὡς *νοῦς*, *φύσις ἐν νοεροῖς, θῆλυ καὶ ἄρρεν, τὸ τίκτον καὶ τὸ τικτόμενον*. Ὁ Χριστὸς *κλεινὰ σοφία δημιοεργός*, εἰς δὲ τὸν Πατέρα ἀποδίδεται τὸ ἐπίθετον *ἀρρητοτόκος*. Βεβαίως τὸ δόγμα καὶ ἐδῶ εἶναι ἀκέραιον: Ὁ Θεὸς χαρακτηρίζεται *φῶς* καὶ *τριὰς* ὡς εἰς τὸ σύμβολον τῆς πίστεως. *Τριὰς* ὢν ὁ Θεὸς ἐξακολουθεῖ νὰ

---

[1] Εἰσαγωγὴ Α'[2], σσ. 179 - 180.
[2] Αὐτόθι, σσ. 180 - 183.
[3] Αὐτόθι, σ. 206.

εἶναι *μονάς*, ἡ δὲ *τομὴ* τῶν προσώπων τῆς ἁγίας Τριάδος εἶναι *νοερά, καὶ ἄσχιστον ἔτι τὸ μερισθὲν ἔχει!* Εἰς τὸν ῥητορικὸν αὐτὸν λόγον τὸν πλήρη σχημάτων (ἐπαναλήψεων, ἀντιθέσεων κλπ.) διασώζεται ἡ ὑψηλὴ ποίησις: ὁ Θεὸς εἶναι φῶς *κρυπτόμενον ἰδίαις αὐγαῖς!* Ὁ Συνέσιος δὲν σκέπτεται, εἶναι ἔνθεος, *ὑμνῶ σε, μονὰς | ὑμνῶ σε Τριάς*, κραυγάζει καὶ τὸ ῥῆμα δεικνύει, ὅτι δὲν φιλοσοφεῖ ὁ ποιητὴς ἐν ψυχρῷ, ἀλλ' ὅτι οἱ στίχοι του εἶναι πῆξις τοῦ ἐκρηκτικοῦ του ἐνθουσιασμοῦ.

Εἰς τὸν Λέοντα πάλιν ὁ τόνος εἶναι χαμηλότερος ἀλλὰ σταθερώτερος. Ὁ ψάλλων τὸ ἰδιόμελον πιστὸς συλλαμβάνει Θεὸν ὄχι τὸν τῆς Φιλοσοφίας ἀλλὰ τὸν Πίστεως: Πατήρ, Υἱός, Πνεῦμα Ἅγιον διακρίνονται ὀνομαστικῶς καὶ ἐκ τοῦ συμβόλου τῆς Πίστεως ἀντηχοῦν μετουσιωμέναι ἐκφράσεις *(ἐγέννησεν, δοξαζόμενον, ἐκπορευόμενον...)*. Ὁ Θεὸς εἶναι πλέον *μία δύναμις, μία οὐσία, μία θεότης* (πρβλ. τὸ τοῦ Συνεσίου πανθεϊστικόν: ἓν καὶ πάντα, ἓν καθ' ἑαυτὸ καὶ δι' ἁπάντων). Τὸ ἐπίθετον δὲν εἶναι πλέον τὸ ξενίζον τοῦ Συνεσίου *(ἀρρητοτόκε, ἄσχιστον)*, τὸ διὰ μετοχῶν ἐκφραζόμενον. Ὁ Λέων γνωρίζει θεότητα *τρισυπόστατον*, ὁ Υἱὸς εἶναι *συναΐδιος, σύνθρονος* (τῷ Πατρί), τὸ Πνεῦμα ὁρίζεται *ἐν Υἱῷ ἀναπαυόμενον*, ὁ ἀγγελικὸς ὕμνος ἀντηχεῖ ἐντὸς τοῦ ἰδιομέλου: *ἅγιος ὁ Θεός, ἅγιος ἰσχυρός, ἅγιος ἀθάνατος*, ἡ ῥητορικὴ ἔχει ὑποχωρήσει, μολονότι τὸ ποίημα ἀρχίζει μὲ μίαν παρακέλευσιν: *Δεῦτε λαοί,... προσκυνήσωμεν*. Ἀπευθύνεται ἤδη πρὸς τοὺς πιστούς *(λαοί)*, ὄχι πρὸς τὸν μύστην, τὸν ἕνα τοῦ Συνεσίου (*ὑμνῶ*, ὄχι ὑμνοῦμεν)![1] Ἡ παρακέλευσις σὺν τῇ προόδῳ γίνεται πρᾶξις *(προσκυνοῦντες)*, τὸ ἰδιόμελον ἐκφράζει τὸν συνέχοντα τὸν βασιλέα σεμνὸν σεβασμόν, συγκεκρατημένον, ὄχι ἐκρηκτικόν, ὅπως εἰς τὸν Συνέσιον. Τέλος ὁ Λέων ὁμιλεῖ πρὸς τὸ ἐκκλησίασμα, ἐνῶ ὁ Συνέσιος διαλέγεται πρὸς τὸν Θεὸν *(εἶ, Σύ, σέ)*. Εἶναι καὶ τοῦτο δεῖγμα διαφόρου ψυχικῆς στάσεως. Εἰς τὸν βασιλέα ὑπάρχει ὁ κατεσταλαγμένος πιστός, εἰς τὸν φιλόσοφον ἐπίσκοπον ἀνακυκᾶται ἀκόμη ἡ ἑλληνικὴ διάθεσις τῶν ὁμηρικῶν, τῶν ὀρφικῶν κλπ. λατρευτικῶν ὕμνων τῆς ἀρχαίας θρησκείας εἰς τὴν ὁποίαν ἐγεννήθη, ἀπὸ τὴν ὁποίαν δὲν ἠδυνήθη πλέον νὰ ἐκφύγῃ ὁλοσχερῶς διὰ βίου.

7. Εἰς τὴν περίπτωσιν τῆς ἀντιθέσεως τοῦ πατριάρχου Σωφρονίου καὶ τοῦ ἐπισκόπου Κοσμᾶ, ἡ χρονικὴ ἀπόστασις εἶναι πολὺ μικροτέρα, καθὼς ἐλλείπει καὶ τὸ ἐθνικὸν περιβάλλον ἀπὸ τὸ ὁποῖον ἐξεπήδησεν ὁ Συνέσιος. Ὁ Σωφρόνιος ἀσφαλῶς ἀρχαΐζει, ὄχι μόνον ὡς πρὸς τὴν γλῶσσαν, ἀλλὰ καὶ ὡς πρὸς τὴν νοοτροπίαν. Ἀλλ' ἡ διπλῆ ἐπίδρασις τοῦ

[1] Πρβλ. ἐν τούτοις εἰς τὴν λατρευτικὴν ὑμνογραφίαν: *Ὑμνοῦμεν Πατέρα, Υἱὸν καὶ ἅγιον Πνεῦμα Θεόν...* ἢ *Σὲ ὑμνοῦμεν, Σὲ εὐλογοῦμεν, Σοὶ εὐχαριστοῦμεν, Κύριε...*

Ἑλληνισμοῦ καὶ τοῦ Ἑβραϊσμοῦ[1] εἰς τὸν λογιώτατον ἐκεῖνον ἄνδρα, δεῖγμα διχασμοῦ τῆς λογίας ἀπὸ τὴν δημώδη παράδοσιν, δίδει εἰς αὐτὸν εὐκαιρίαν διπλῆς ἐκφράσεως (ἀφοῦ ὁ πατριάρχης ἔγραψε καὶ εἰς ῥυθμοτονικὰ μέτρα λειτουργικὰ μέλη)[2]. Ἑπομένως ὁ ἀρχαϊσμὸς τοῦ Συνεσίου εἶναι περισσότερον ζήτημα *παιδείας παρὰ ζωῆς*· ὁ πατριάρχης τοὺς ἐθνικοὺς ποιητὰς τοὺς γνωρίζει ἐξ ἀναγνώσεων, τοὺς πλησιάζει μὲ θαυμασμόν, τοὺς ἀφομοιώνει μακρὰν πάσης *ἐθνικῆς* διαθέσεως καὶ «εἰδωλολατρικῆς» προελεύσεως. Τὸ *εἶδος*, ἡ *γλῶσσα*, ἡ ἔκφρασις δηλαδὴ τῶν ἀρχαίων τὸν συγκινεῖ καὶ τῆς δίδει μίαν ἀκόμη εὐκαιρίαν νὰ ξαναζήσῃ. Ὑποτάσσει ἑπομένως τὴν θρησκευτικήν του διάθεσιν καὶ τὴν δογματικήν του πίστιν εἰς μίαν ἔκφρασιν ξένην πρὸς τὴν αἰσθητικὴν ἀγωγὴν τοῦ ποιμνίου του καί, πέραν αὐτοῦ, τῆς ὅλης ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας. Τὰ ἀνακρεόντειά του εἶναι τὸ *ἐγώ* του, ἐνῶ ὅταν χρειασθῇ τὸ *σύ*, τὴν κοινότητα τῆς προσευχῆς μετὰ τοῦ ποιμνίου του, θὰ ἐκφρασθῇ διὰ ἰδιομέλων, τροπαρίων ῥυθμοτονικῶν, κατὰ τὴν διαμορφωθεῖσαν ἤδη παράδοσιν τοῦ λειτουργικοῦ λόγου. Ἀλλ' ἐδῶ μονολογεῖ, ὡς ὁ Συνέσιος *(παρέλθω, προσάψω)*, δὲν διαλέγεται.

Διὰ νὰ γίνῃ αἰσθητοτέρα ἡ ἀντίθεσις τῆς διαπραγματεύσεως τοῦ θέματος τῆς Ὑπαπαντῆς ἀπὸ τοὺς ἁγίους ἱεράρχας καὶ ποιητάς, παραθέτω περαιτέρω τὸ ἀπόσπασμα τοῦ Λουκᾶ β', 22 - 39, ὅπου ἡ εὐαγγελικὴ διήγησις τοῦ γεγονότος. Διότι εἰς ἀμφοτέρους ὑπόκειται ἡ διήγησις. Ὁ Σωφρόνιος μάλιστα τὸ λέγει *(βιβλίον κόμιζε, Λουκᾶ,)*.

Ἡ γλῶσσα του εἶναι χαρακτηριστικὴ τῆς προσπαθείας νὰ ὑποκαταστήσῃ τὰ γνώριμα διὰ τῶν ὀλιγώτερον κοινῶν ἢ διὰ τῶν σπανίων. Ἄστυ εἶναι τὰ Ἱεροσόλυμα *(ἄστει)* καὶ ἔθνος οἱ Ἰσραηλῖται *(ἔθνος Ἰσραήλ)*. Ὁμιλεῖ περὶ *μεγάρων· ἱερόν, δόμος θεοῖο* εἶναι δι' αὐτὸς ὁ ναὸς τοῦ Σολομῶντος. Τὸν Χριστὸν ἀποκαλεῖ *ζάθεον πάϊν, γόνον θεοῖο* καὶ τὰ βήματά του εἶναι *δεσποτικὸν ἴχνος*. Ὁμιλεῖ περὶ *μερόπων*, ὁ Χριστὸς εἶναι καὶ *βροτός*, οἱ θεοπάτορες *τοκῆες*, ἡ Μαριὰμ εἶναι ἡ *τεκοῦσα* καὶ ἡ *παρθένος* καὶ πάναγνος *(πάναγνε)*, ἀλλὰ καὶ *κούρη*. Ὁ Συμεὼν *ἱερεύς*, αἱ ἡμέραι τοῦ καθαρισμοῦ τοῦ Λουκᾶ, τὸ σαράντισμα δηλονότι, *ἁγία λοχείη*, ἔχομεν *τρυγόνας* ἀντὶ νεοσσῶν περιστερῶν· ἀναγινώσκομεν περὶ *πελειάδων*, καλούμεθα δὲ *προθέειν*. Αἱ μεταποιήσεις τοῦ λόγου τῆς Γραφῆς ἀπομακρύνουν ἡμᾶς ἀπὸ γνωρίμους ἤχους δηλωτικοὺς γνωρίμων ἐννοιῶν. Ἀντὶ «πᾶν ἄρσεν διανοῖγον μήτραν» ἔχομεν *πᾶν διανοῖγον πύλας*, ἀντὶ τοῦ γραφικοῦ (καὶ

[1] Τοῦτο δι' ἕνα πατριάρχην Ἱεροσολύμων δὲν εἶναι παράδοξον, καθὼς ζῇ εἰς τὸν χῶρον τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης. Ὅμως ὁ Σωφρόνιος ἀποστρέφεται πνευματικῶς τὸν ἰουδαϊσμόν, ὥστε ἡ ἑβραϊκὴ ἐπίδρασις νὰ εἶναι *ἑλληνιστικὴ* (διὰ τοῦ κόσμου τῶν Ἑβδομήκοντα).

[2] Πρβλ. Εἰσαγωγὴ Α'², σ. 182.

λειτουργικοῦ) «κατὰ τὸ ῥ η μ ά σου ἐν εἰρήνῃ», ἐκπληττόμεθα ἀναγινώσκοντες *κατὰ τὸν σὸν ἄρτι μῦθον*, ἡ ῥ ο μ φ α ί α τοῦ Λουκᾶ μεταβάλλεται ἀπὸ τὸν Σωφρόνιον εἰς *δόρυ κάρχαρον!* Εἰς τὰ ῥήματα (καὶ μετοχὰς) εὑρίσκει τις ἀσυνήθεις καὶ νεκροὺς πλέον τύπους *ἀείρει, δοκεύω, ἐσῆγον, ἔσκεν, ἱκάνει, ἱκέσθαι, ὀπάζων, ὁράαν* (= ὁρᾶν), *ὀρέγων, τετακώς*, καθὼς εἰς τὸ ἐπίθετον *μοῦνος, ὄλβιος, σαόφρων*, καὶ τὸ οὐσιαστικὸν *ἄναξ, γενέθλης, κραδίη, μερόπων, μόρος, σῆμα, φύτλης, ψόφον.* Καὶ δὲν εἶναι μόνον αὐτά, προερχόμενα μάλιστα ἀπὸ σύντομον ᾠδήν. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι πολλάκις τὸ μέτρον καταναγκάζει εἰς τὴν χρῆσιν ἀρχαϊκωτέρου τύπου (ὁράαν, σαόφρων). Ἀλλ' ὁμοίως εἶναι φανερὰ ἡ διάθεσις ν' ἀπομακρυνθῶμεν ἀπὸ τὰ τετριμμένα.

Ἀπὸ δογματικῆς ἀπόψεως δὲν ἔχει τίποτε νὰ εἴπῃ ὁ Σωφρόνιος, ἐδῶ τοὐλάχιστον, διότι ἡ Ὑπαπαντὴ δὲν παρέχει εἰς αὐτὸν στάδιον θεολογίας. Τυπικώτατα προσηρμοσμένος πρὸς τὴν διδασκαλίαν τῶν ἁγίων Συνόδων (*σύνθετον - ἀσυγχύτως*, προκειμένου περὶ τῆς διπλῆς φύσεως τοῦ Χριστοῦ), καλύπτει τὴν ἀνησυχίαν του τὸ μὲν διὰ τῆς διηγήσεως, τὸ δὲ διὰ τῆς προσευχῆς. Ἐδῶ τώρα δὲν ὑπάρχει μόνος, αἱ ἐπικλήσεις τῆς κατακλεῖδος τῆς ᾠδῆς *σώζετε πάντας, ἱκέταις γένοισθε τεῖχος*, εἶναι καὶ αὐταὶ ἀπηχήματα ἀρχαίων ὕμνων, ὅπου οἱ θεοὶ *σώζουν* καὶ οἱ ἄνθρωποι εἶναι *ἱκέται*.

Ποῦ ὑπάρχει τότε ἡ ποίησις; Ἂς μὴ τὴν ἀναζητήσωμεν εἰς τὴν διηγηματικὴν χάριν καὶ τὴν ἀνθρωποποιητικὴν δύναμιν τοῦ Ρωμανοῦ, οὐδὲ τὴν βαθεῖαν ἀνθρωπίνην συντριβὴν τοῦ Ἀνδρέου Κρήτης, ἢ τὴν ἐνθουσιώδη ἑορταστικὴν ἐνορχήστρωσιν τοῦ Κοσμᾶ ἢ τοῦ Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ. Ἀκριβῶς αὐτὴ ἡ ἀρχαιοπρέπεια, ἡ λιτότης, ἡ ἀφαίρεσις κάθε ὡραιολογίας τοῦ Λουκᾶ, ἡ ψυχρότης, ἔδωκαν εἰς τὴν ᾠδὴν τοῦ Συνεσίου τὴν χάριν τοῦ μαρμάρου ὅπου ὁ γλύπτης ἀπετύπωσε στατικῶς τὴν κινουμένην πρὶν καὶ σφύζουσαν ζωήν!

8. Ἀπὸ μακροῦ ἔχομεν τὸ κείμενον ὕμνου Ρ ω μ α ν ο ῦ τοῦ Μελῳδοῦ «ἔπος εἰς τὴν ὑπαπαντὴν τοῦ Κυρίου», ὃν ἐξέδωκεν ἐσχάτως (ΚΖ', Ὕμνοι Β', 1954, σσ. 305 - 332) ἡ Λυδία Ἀθανασοπούλου. Τὸ προοίμιον τοῦ ὕμνου «*Χορὸς ἀγγελικὸς ἐκπληττέσθω τὸ θαῦμα, βροτοὶ δὲ ταῖς φωναῖς ἀνακράξωμεν ὕμνον...*» δίδει τὴν καθολικὴν γραμμὴν τὴν ἀκολουθουμένην ὑπὸ τοῦ Ποιητοῦ. Ἀνάμειξις ἀγγέλων καὶ ἀνθρώπων εἰς τὴν ἐνατένισιν τοῦ θαύματος «*τὴν ἄφατον τοῦ θεοῦ συγκατάβασιν*», περὶ ἧς ἐξ ἀφορμῆς τῆς ὑπαπαντῆς γίνεται λόγος δογματικὸς ἐν τῷ ὕμνῳ. Δὲν προτίθεμαι ν' αναλύσω τὸν ὕμνον, ἀφοῦ μάλιστα ἡ ἐκδότρια ἐν σσ. 310 - 311 ἔδωκεν ἤδη διάγραμμα αὐτοῦ. Σημειῶ μόνον πῶς ὁ Ρωμανὸς ὁμιλεῖ εἰς α' πληθυντικὸν πρόσωπον: *βροτοὶ... ἀνακράξωμεν ὕμνον* (στ. 3 - 4). *Τῇ θεοτόκῳ προσδράμωμεν οἱ βουλόμενοι κατιδεῖν τὸν υἱὸν αὐτῆς πρὸς Συμεὼν ἀπαγόμενον* (στ. 34 - 36). *Σὲ δυσωποῦμεν, φιλάνθρωπε, ἀνεξίκακε, πολυέλεε Κύριε,... ἐπίσκεψαι ἅπαντας τοὺς ἀεὶ πεποιθότας σοι, ἀπὸ πάσης ἀνάγκης... λύτρωσαι τὴν ζωὴν ἡμῶν* (στ. 340 - 348). Τοῦτο ἀποδεικνύει, ὅτι ὁ ὕμνος εἶναι κοινὴ καὶ ὄχι προσωπικὴ ἔκφρασις. Ἀξιοσημείωτος εἶναι ἡ δογματικὴ τοποθέτησις τοῦ ὕμνου. Ὁ Συμεὼν προλέγει τὴν ἐμφάνισιν τῶν αἱρετικῶν. Ὁ Ρωμανὸς ἔχει τὴν ἱκανότητα ἀφ' ἑνὸς μὲν νὰ εἰσαγάγῃ εἰς τὸν ὕμνον τὰς ἀγγελικὰς δυνάμεις ἐκπληττομένας ἐπὶ τῷ θαύματι, ἐξ ἄλλου δὲ ν' ἀναπτύξῃ τὴν διήγησιν τοῦ Λουκᾶ, μορφοποιῶν τὰ πρόσωπα, δίδων ἔκτασιν εἰς τοὺς διαλογισμοὺς καὶ τοὺς λόγους αὐτῶν καὶ χρησιμοποιῶν τὸ γνωστὸν εἰς ἡμᾶς ἐκφραστικόν του μέσον τοῦ ἐσωτερικοῦ διαλόγου [1]. Οὕτως ἡ Θεοτόκος ἀνθρωποποιεῖται [2] καὶ ἐνῶ αἱ ἀσώματοι δυνάμεις ὑμνουν τὸν Κύριον, ἡ Μαριὰμ «*ἐβάδιζεν ἀγκάλαις τοῦτον κατέχουσα καὶ διενοεῖτο πῶς καὶ μήτηρ ἐγένετο καὶ παρθένος διέμεινεν*» (στ. 71 - 75), ἐνῶ φυσικὰ τὸ ἀπόρημα τοῦτο εἶχε λύσει χάριν αὐτῆς ὁ ἀρχάγγελος Γαβριὴλ κατ' αὐτὸν τὸν Εὐαγγελισμὸν (πρβλ. ὕμνον ΙΔ'), ἐγνώριζεν δ' ὅτι *ὑπὲρ φύσιν* (στ. 76) εἶχε πραγματοποιηθῆ ἡ γέννησις, *ἐφοβεῖτο καὶ ἔφριττε* (στ. 78, ἐδῶ πίπτει τὸ βάρος τῆς ἀνθρωποποιίας), *καθ' ἑαυτὴν δὲ λογιζομένη, ἐφθέγγετο τοιαῦτα* (στ. 79 - 80). Ἀκολουθεῖ ὁ ἐν νῷ τῆς Παρθένου διάλογος πρὸς τὸν νήπιον βασταζόμενον Υἱόν, διὰ τὸν ὁποῖον ἡ Μαριὰμ ἀπορεῖ: *Γαλακτοτροφήσω ἢ δοξολογήσω;* (στ. 100) καὶ οὕτως πραγματοποιεῖται ἡ εἴσοδος ἐν τῷ ναῷ καὶ ἡ παράδοσις εἰς τὸν Συμεών. Τὸ εὕρημα τοῦτο τοῦ Ρωμανοῦ ἀκολουθεῖται ἀπὸ ἐσωτερικὴν προσευχὴν τοῦ πρεσβύτου, ἀπευθυνομένου πρὸς τὸν Θεὸν «*ἐν τῇ διανοίᾳ*» (στ. 119), θεολογοῦντος καὶ αἰνοῦντος διὰ τοῦ νέου τούτου ἐσωτερικοῦ διαλόγου (στ. 120 - 176). Τὸ περίεργον εἶναι ὅτι τὰ ὅσα ἐν τῇ διανοίᾳ *ἐβόα* [3] ὁ Συμεὼν *ἀκούσασα ἡ παρθένος* (στ. 179) παρίστατο καὶ ἐξίστατο, δι' ὃ ἠναγκάσθη νὰ ἐξηγήσῃ εἰς αὐτὴν προφητεύων (στ. 181 - 267) τὰ τοῦ βίου καὶ τῆς ἀποστολῆς τοῦ Χριστοῦ. Μετὰ τὸν ἐξωτερικὸν τοῦτον διάλογον, καθ' ὃν ὁ Συμεὼν *ἐφθέγξατο*, ἀκολουθεῖ ὁ δεύτερος ἐσωτερικὸς διάλογος δι' οὗ ἀπευθυνθεὶς πάλιν πρὸς τὸ παιδίον ὁ πρεσβύτης *ἐβόησε* (στ. 271 - 320) ὅσα ἐκεῖ ἀναπτύσσουν τὸ τοῦ Λουκᾶ «Νῦν ἀπολύεις».

---

1. Περὶ οὗ πρβλ. τὴν μελέτην μου ἐν ΕΕΒΣ ΚϚ', 1956, σσ. 3 - 25 καὶ Εἰσαγωγὴν Α'[2], 1958, σσ. 269 - 290.

2 Βεβαίως εἶναι ἄνθρωπος μόνον ἡ Μαρία, ἀλλ' οἱ ποιηταὶ ἐμφανίζουν αὐτὴν ὡς θεῖον καὶ ὑπεράνθρωπον πρόσωπον, «*τὴν τιμιωτέραν τῶν χερουβεὶμ καὶ ἐνδοξοτέραν ἀσυγκρίτως τῶν σεραφείμ...*». Τὰ διανοήματά της, οἱ τρόποι της, οἱ λόγοι της εἶναι βασιλίδος καὶ οὐχὶ ἁπλῶς ἑβραιόπαιδος. Ἀπεναντίας πολλάκις ὁ Ρωμανὸς ἀπέδωκεν εἰς αὐτὴν ἁπλοϊκὴν ψυχολογίαν συγχρόνου του λαϊκῆς γυναικός.

3 Ἡ χρῆσις τῶν *φημί, λέγω, βοῶ* ἐπὶ ἐσωτερικῆς ὁμιλίας *ἐν διανοίᾳ* εἶναι συνηθεστάτη εἰς τοὺς Πατέρας καὶ τὸν Ρωμανόν. Πρβλ. ὅσα ἔγραψα ἐν ΕΕΒΣ ΚϚ', 1956, σ. 11 καὶ Εἰσαγωγὴν Α'[2], 1958, σ. 275 - 276.

Ὁ Θεὸς - παιδίον, βρέφος 40 ἡμερῶν, δὲν ἠδύνατο νὰ ὁμιλήσῃ φυσικῶς καὶ ν' ἀπαντήσῃ εἰς τὸν ἐσωτερικῶς προσφωνοῦντα πρεσβύτην. Τοῦτο δίδει εἰς τὸν Ρωμανὸν νέαν εὐκαιρίαν τεχνικῆς: *Ὁ βασιλεὺς τῶν δυνάμεων προσεδέξατο τοῦ δικαίου τὴν δέησιν καὶ* ***ἀοράτως ἐφθέγξατο*** (στ. 322 - 324) ὅσα ἀπὸ τοῦ 325 μέχρι τοῦ 339 στίχου ἕπονται. Αὐτὴ ἡ νέα ἔκφρασις τοῦ φθέγγεσθαι ἀοράτως, σημαίνει ὅτι τὴν φωνὴν τοῦ Κυρίου ᾐσθάνθη ὁ Συμεὼν ἐν τῇ διανοίᾳ του ὁμιλοῦσαν, καθὼς πᾶς πιστὸς προσευχόμενος ἀκούει τῆς φωνῆς τοῦ Κυρίου ἀπαντώσης εἰς τὰ αἰτήματα.

Ἐνῶ ἡ γλῶσσα τοῦ ὕμνου εἶναι ἁπλῆ, ἡ τεχνικὴ τοῦ ρωμανικοῦ ἔπους, τόσον πλησίον πρὸς τὴν χριστιανικὴν Ἑλληνικὴν ρητορικήν, ὅπως ἔχω ἤδη καταδείξει, εἶναι ὅλως διάφορος τῆς γνωρίμου λογίας θρησκευτικῆς ποιήσεως, συγγενοῦς πρὸς τοὺς θρησκευτικοὺς ὕμνους τῶν ἀρχαίων.

Χαρακτηριστικὰ εἶναι τὰ ὅσα ἐπιθετικῶς ἀποδίδει εἰς τὸν Χριστὸν ὁ Ρωμανὸς διὰ τῆς σκέψεως τοῦ Συμεών, μόνον κατὰ τὸν α΄ ἐσωτερικὸν διάλογον (στ. 120 - 176): *ἀγαθός, ἐν ἀληθείᾳ ὑπάρχων ἀόρατος, ἀπαύγασμα τῆς δόξης, ὃν ὁ Ὕψιστος ἐποίησεν ἀπορρήτως, ἀσυλλόγιστος* (= ὃν δὲν δύναταί τις νὰ συλλάβῃ συλλογιστικῶς!), *ἀχώρητος, εἷς, ἔνδοξος, λύχνος ἄσβεστος, λύχνος ὥσπερ κατεχόμενος, μέγας, ὁ μείζονα ἄλλον οὐκ ἔχων, ὁμοούσιος, ὁρατός, κατ' οὐσίαν οὐδὲν ὑπερέχει ὁ Πατὴρ* (αὐτοῦ) *τοῦ Υἱοῦ, πανάγιος, ὁ ποιήσας τὰ σύμπαντα, προαιώνιος, τὸ πῦρ τῆς θεότητος, συνάναρχος, ἡ σφραγὶς τῆς θεότητος, τὸ σωτήριον, ὁ υἱὸς τῆς Μαρίας, τῆς Παρθένου, ὁ ὑπάρχων πρὸ αἰώνων, φιλάνθρωπος, φύλαξ τοῦ νόμου, κατὰ φύσιν - ὑπὲρ φύσιν, φῶς τηλαυγές, ἀσύγχυτον, ἀόριστον καὶ ἀπερινόητον, δι' οὗ φωτίζεται, οὐ φλέγεται πᾶς τις, ὁ φωστὴρ ὁ ἀπρόσιτος, χαρακτὴρ ὁ παντέλειος, χωρητός.*

9. Τὸ ποίημα τοῦ Κοσμᾶ εἰς τὴν Ὑπαπαντήν, εἰδολογικῶς ἔχον τὴν μορφὴν τοῦ κανόνος, ἑπομένως ὑποκείμενον εἰς μίαν ὅλως διάφορον δόμησιν (ὀκτὼ *ᾠδαί*, τῆς δευτέρας ἐκ τῶν ἐννέα τοῦ κανόνος μὴ γεγραμμένης, *εἱρμοὶ* ἑκάστης καὶ πρὸς αὐτοὺς ἁρμοζόμενα *τροπάρια*) καὶ γραμμένον εἰς γλῶσσαν δεχομένην νόμιμον τὴν ἐπίδρασιν τῆς ἀρχαίας, τόσον ὥστε νὰ εἶναι τὸ ὕφος ὑψηλόν, ἀλλ' οὐχὶ ψυχραντικὴν τῶν αἰσθημάτων, τὸ ποίημα λέγω τοῦ Κοσμᾶ εἶναι ὅλως διάφορον. Διάφορος ὁ κανὼν διὰ τὴν τύχην τὴν ὁποίαν ἔσχεν, νὰ ψάλλεται ἀκόμη κατὰ τὴν ἀκολουθίαν τῆς ἑορτῆς, νὰ ζῇ ἑπομένως οὐχὶ διὰ τοὺς σῆτας τῶν κωδίκων καὶ διὰ τοὺς εἰδικοὺς μελετητάς, ἀλλ' ἐντὸς τῆς ψυχῆς τῶν πιστῶν, κατὰ παράδοσιν ἐχόντων τὴν αἴσθησιν τῶν ἐν ταῖς ἀκολουθίαις ψαλλομένων κειμένων, συναποτελούντων μετὰ τῶν δρωμένων τὴν Ὀρθοδοξίαν καὶ τὸ πνεῦμα της, ἔτι δὲ πρός, τὴν ἀγαλλίασιν τῶν πιστῶν. Διάφορος καὶ τώρα ἀκόμη ὅτε γλωσσικῶς ἀπεμακρύνθη περισσότερον ἀπὸ τὸ αἰσθητήριον τοῦ ὀγδόου καὶ τοῦ ἐνάτου αἰῶνος, μὲ

τὴν παρεμβολὴν μάλιστα τοῦ δημώδους ποιητικοῦ λόγου, σήμερον ὅτε ἤλλαξε τὸ πνεῦμα τῆς λατρείας εἰς πολλὰ καὶ ὁ τύπος ἐπεβράδυνε τὸν παλμὸν τῆς καρδίας καὶ προσεγείωσε τὸ ἀναπέτασμα πρὸς τὴν ἔξαρσιν.

Τὸ εἶδος, ἡ συνάρτησις τοῦ κανόνος πρὸς τὰ θέματα τῶν εἱρμῶν, εἰλημμένα (ἐκτὸς τῆς ἐνάτης) ἐκ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, ἐπέβαλον τὴν ἀνάμειξιν τοῦ γεγονότος τῆς καθάρσεως καὶ τῆς Ὑπαπαντῆς, ὡς τοῦτο ἱστορεῖ ὁ Λουκᾶς, πρὸς ὅλως ἄσχετα ἱστορικῶς, δογματικῶς ὅμως ἢ καὶ ἐξωτερικῶς συσχετιζόμενα ἐκ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης συμβάντα: τὴν διάβασιν τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης (ᾠδὴ α΄, εἱρμός), τὰς προφητείας τοῦ Ἡσαΐου (ᾠδὴ ε΄, εἱρμός), τοὺς ἐν τῇ καμίνῳ τρεῖς ἁγίους Παῖδας (ᾠδὴ ζ΄, εἱρμὸς καὶ ᾠδὴ η΄, εἱρμός). Τὴν ἀπόλυτον συνάρτησιν τῶν εἱρμῶν ἀπέφυγεν ὁ Ποιητὴς εἰς τὰς ᾠδὰς γ΄, δ΄ (ὅπου μόνον ἡ Θεοτόκος παρομοιάζεται πρὸς τὴν κιβωτὸν τῆς Π. Διαθήκης), ϛ΄, καὶ θ΄ (ὅπου πάλιν γίνεται λόγος περὶ τῆς ὑποτυπώσεως διὰ τῆς σκιᾶς τοῦ μωσαϊκοῦ νόμου τοῦ μυστηρίου τῆς ἐνανθρωπήσεως). Ἀπεναντίας τὸ γεγονὸς ζῇ, κατὰ τὴν ἔκφρασιν τοῦ Λουκᾶ, πολλαχοῦ τοῦ κανόνος· πρβλ. *τοῖς ὀφθαλμοῖς τὸ σωτήριον, ὃ λαοῖς ἐπέστη* (ᾠδὴ ϛ΄, εἱρμὸς)[1] *νῦν ἀπόλυσον ἐν εἰρήνῃ* (αὐτόθι, τροπ. γ΄). *Καὶ σοῦ τὴν καρδίαν,... ῥομφαία διελεύσεται* (ᾠδὴ ζ΄, τροπ. γ΄) *τὸ ἀντιλεγόμενον σημεῖον οὗτος ἔσται* (ᾠδὴ η΄, τροπ. β΄) *πᾶν ἄρσεν τὸ τὴν μήτραν διανοῖγον ἅγιον Θεῷ* (ᾠδὴ θ΄, εἱρμός). Ζῇ καὶ συντελεῖ εἰς τὸ νὰ ἀναπλάσσεται εἰς τὴν αἴσθησίν μας καὶ ζωογονῆται ἡ εὐαγγελικὴ περικοπὴ τοῦ Λουκᾶ. Ἡ γλῶσσα δὲν ἀποχρωματίζει τὴν γνώριμον αἴσθησιν, μολονότι ἔχει προχωρήσει εἰς συντήρησιν πολὺ πέραν τοῦ Ρωμανοῦ. Ἡ λέξις δὲν ἔχει πάντοτε κοινὴν τὴν προέλευσιν, ἡ χρῆσις δὲν τὴν κατέστησε συνήθη. Ἡ Θεοτόκος εἶναι βεβαίως *ἁγνή, ἄφθορος, ἀπειρόγαμος*, καὶ ὁ Λόγος εἶναι *ἄναρχος, πρωτότοκος*, τὸ φῶς *ἀνέσπερον*, ἀλλὰ τὸ πῦρ *ἄστεκτον*. Ἡ νεφέλη *κούφη*, ὁ Θεὸς *εὐλογητός*, ἀλλὰ καὶ οἱ κόλποι *ὑπέρθεοι*, ἡ ὠλένη *ἀκήρατος*. Ἐπίθετα ὡς *ἀβυσσοτόκος, ἀρραγὴς* (σωτηρία), *νηπιόφρων*, ῥήματα καὶ μετοχαὶ *ἐπεπόλευσε, νηπιάζω* (καὶ οὐσ. *νήπιος* ἐπὶ τοῦ γεννηθέντος Χριστοῦ), *ῥύπτεται* (= καθαρίζεται), *λωβηθέντες, δορυφορούμενος, ἀγκαλοφορούμενος, παλινδρομήσασαν, ὑποφητεύουσα*, ἀντιθέσεις ὡς *πρωτότοκος νήπιος*, σπανιώτερα οὐσιαστικὰ ὡς *ὁ λάτρις, ἡ πέδος, ὁ τεχνίτης* (= δημιουργός), ἐπιρρήματα ὡς *θεαρέστως, ἐνδόξως, ἀτρέπτως, συμβολικῶς, ἐνθέως*, κ.ἄ. ἔχουν ἤδη νέας σημασίας εἰς τὴν μεσαιωνικὴν γλῶσσαν καὶ συμβαδίζουν μετὰ ἐννοιῶν οἷαι *μέλπουσιν, λειτουργοῦντες, μελῳδοῦντες, εὐαγγέλια, αἰνέσεως, χορεύων, εἰρήνη, ἄφεσιν, ἀνάστασιν, τύπον, ὕμνον, ἱεροκήρυκα, μύστην, οὐσία*, δίδοντα νέον περιεχόμενον εἰς τὴν ἀρχαίαν γλῶσσαν. Αἱ εἰκόνες εἶναι ἀνάλογοι. Ἂν περιορισθῶμεν μόνον εἰς τὴν πρώτην ᾠδήν, ὁ συμ-

[1] Πρβλ. καὶ *τοῦ σωτηρίου σου, Χριστέ, ἀγαλλίασιν* (ᾠδὴ θ΄, τροπ. β΄).

βολικὸς *ἥλιος* τοῦ εἱρμοῦ *ἐπεπόλευσέ ποτε τὴν χέρσον ἀβυσσοτόκον πέδον!* Τὸ θαῦμα τῆς ἀσπόρου συλλήψεως συνάπτεται πρὸς τὸ τέρας τοῦ Μωσέως, διαχωρίσαντος τὰ ὕδατα τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης· *ὡσεὶ τεῖχος γὰρ ἐπάγη ἑκατέρωθεν* τὸ τῆς Ἐρυθρᾶς *ὕδωρ λαῷ πεζοποροῦντι*, ὅμως οὐχὶ ἀγνώμονι, ἀλλὰ *θεαρέστως μέλποντι* τὴν βιβλικὴν δοξολογίαν *ἐνδόξως γὰρ δεδόξασται*. Πῶς ν' ἀποδοθῇ ἡ ἀρχὴ τοῦ πρώτου τροπαρίου *Ῥανάτωσαν ὕδωρ νεφέλαι;*[1] Ἥλιος εἶναι καὶ ἐδῶ ὁ Χριστός, κούφη (ἐλαφρὰ) νεφέλη ἡ Μαριάμ, ἐπὶ τῆς ὁποίας *ἐποχούμενος ἐπέστη ὡς βρέφος ἐν τῷ ναῷ* (διὰ τὴν ὑπαντὴν) *ἀκηράτοις ὠλέναις* (βασταζόμενος). Ἡ ἀνάμειξις τοῦ φυσικοῦ καὶ τοῦ ὑπερφυσικοῦ, τοῦ ὑλικοῦ καὶ τοῦ συμβόλου εἶναι τοιαύτη ὥστε οὐδὲ νὰ μεταπέσῃ τις ἐκ τοῦ ἑνὸς εἰς τὸ ἄλλο δύναται· οὕτως μορφοῦται ἡ καλυτέρα ἐντύπωσις τῆς θαυμαστῆς ἐνανθρωπήσεως, καθ' ἣν δὲν συνεχύθη τὸ θεῖον καὶ ἀνθρώπινον.

Ποῖος θὰ ὑποδεχθῇ τὸν Χριστόν; Ὁ γέρων ἱερεὺς καὶ προφήτης ὁ Συμεών. Τοῦτο δὲν ἐκτίθεται διηγηματικῶς, δὲν ἀποδίδεται διὰ λόγου. Ἄλλα εἶναι τὰ αἰσθητικὰ μέσα τοῦ Κοσμᾶ: τὰ παραλυμένα ἀπὸ τὰ γεράματα χέρια τοῦ Συμεὼν καλεῖ νὰ δυναμώσουν καὶ τὰ δυσκίνητα πόδια του νὰ στερεωθοῦν, ὥστε νὰ δυνηθῇ νὰ προχωρήσῃ πρὸς ὑπαντήν, *κινεῖσθαι εὐθυβόλως!* Νὰ σταθῇ γερὰ εἰς τὰ πόδια καὶ ν' ἀγκαλιάσῃ τὸ συμβολικὸν βάρος τοῦ βρέφους ποὺ θ' ἀναλάβῃ εἰς τὰ χέρια του. Καὶ ὁ Συμεὼν δὲν εἶναι μόνος του, εἴμεθα μαζὶ οἱ πιστοὶ τῆς ἑορτῆς, ὄχι ἁπλῶς θεαταί, ἀλλὰ *χορείαν ἀσωμάτοις* (ἀγγέλοις) *στήσαντες* καὶ δοξολογοῦντες τὸν Κύριον! Αὐτὴν τὴν χαρὰν ὁ Ποιητὴς δὲν τὴν περιορίζει εἰς τὸν ἑαυτόν του, ὑψώνει τὴν παράκλησιν πρὸς τοὺς οὐρανοὺς πρὸς τοὺς ὁποίους λέγει· *Συνέσει ταθέντες εὐφράνθητε* καὶ ἑνώνει τὴν παρακέλευσιν πρὸς τὸν φυσικὸν κόσμον *ἀγάλλου δὲ γῆ*. Τὸ ὑπόλοιπον τροπάριον ἑνώνει τὸ θαῦμα τῆς ἐνανθρωπήσεως πρὸς τὴν ἐμφάνισιν τοῦ Χριστοῦ νηπίου, προσαγομένου εἰς τὸν ναόν· *ὁ πρὸ πάντων* παρίσταται *νήπιος*, ἡ προσάγουσα *Μήτηρ* εἶναι *Παρθένος*, ὁ *Υἱὸς* Λόγος προσάγεται τῷ Θεῷ *Πατρί*. Ὁ πιστὸς δὲν συλλογίζεται, δὲν θαυμάζει ἁπλῶς, δὲν γράφει, δοξολογεῖ.

10. Γνωρίζω ὅτι κατὰ τὸν ὄγδοον αἰῶνα ἡ ποίησις τῶν κανόνων ἀπηχεῖ ὅσον ποτὲ ἄλλοτε τὴν ῥητορικὴν καὶ τὴν δογματικὴν τῶν Πατέρων. Ἀλλ' οὐδὲν θὰ ἐδιδασκόμεθα ἂν διεμελίζομεν καὶ ἀποσυνεθέτομεν τοὺς εἱρμοὺς καὶ τὰ τροπάρια εἰς χωρία ἐκ τῶν ὁποίων προῆλθον, εἰς ἀναμνήσεις καὶ ἀναγνώσματα, εἰς ἐπαναλήψεις τῶν πρὶν μελῳδηθέντων. Ὁ ποιητής,

[1] Τὸ ξέσπασμα τῆς βροχῆς εἰς τὴν ἄνυδρον φύσιν εἶναι χαρὰ διὰ τὸν φυσικὸν ἄνθρωπον καὶ ξεδίψασμα τῆς συμβολικῆς γῆς τῆς ξηρανθείσης ὑπὸ τῆς ἁμαρτίας εἶναι ἡ ἐνανθρώπησις τοῦ Χριστοῦ ἀγαθοποιοῦ ὡς εὐεργετικῆς βροχῆς.

ὅταν εἶναι ἄξιος τοῦ ὀνόματος, γνωρίζει ν' ἀναχωνεύῃ τὸ ὑλικόν. Ὁ ὄγδοος αἰὼν δὲν ἠνείχετο πλέον τὴν ῥητορικὴν διδασκαλίαν, δὲν ἀνεπαύετο εἰς τὴν διήγησιν τῶν συναξαρίων, οὐδ' εἰς τὴν ἀνθρωποποιίαν καὶ τοὺς διαλόγους τοῦ Ρωμανοῦ. Τὰ ἱερὰ πρόσωπα τῶν Γραφῶν τὰ ὁποῖα τὸ πρὶν εἶχε καταβιβάσει ὁ Μελῳδὸς μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων καὶ εἶχεν ἀφομοιώσει πρὸς τὰ πάθη των, τὴν σκέψιν καὶ τὰ αἰσθήματά των, ἔχουν ἀνάγκην ὑψώσεως ἐκ νέου. Οἱ κανονογράφοι ἀναλαμβάνουν τὸ ἔργον ὄχι διὰ μιᾶς ἀφηγηματικῆς πλαστικῆς, ὡς θὰ ἀνέμενέ τις, διὰ τῆς δημιουργίας δηλονότι ὑπερουσίων τύπων αἰσθανομένων, σκεπτομένων καὶ ζώντων ἀγγελικῶς, δι' ἀφαιρέσεως τῶν ἀνθρωπίνων παθῶν καὶ συναισθημάτων. Εἰς τὸν Κοσμᾶν καὶ τοὺς μεγάλους συγγραφεῖς τῶν κανόνων ὁ ὑλικὸς κόσμος μεταρσιοῦται μέχρι διαλύσεως, ὁ ἀγγελικὸς καὶ ὁ ὑλικὸς κόσμος συγχέονται μέσα εἰς τὸ πέλαγος τοῦ ἐνθουσιασμοῦ, τῆς χαρᾶς καὶ τῆς ἐξάρσεως. Τυπικῶς δογματικὴ ἡ ποίησις αὕτη, καὶ ὡς ἐκ τούτου μὴ παραβλέπουσα τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν τοῦ Χριστοῦ, ὅμως διέλυσε τὸ ὑλικὸν στοιχεῖον εἰς μίαν ὑπερβατικότητα, ὅπου καταργεῖται ἡ ἔννοια τοῦ ἱστορικοῦ χώρου (σύνδεσις γραφικοῦ καὶ ἑορταστικοῦ στοιχείου τῶν εἱρμῶν) καὶ ἀναμειγνύονται τὸ ἐκκλησίασμα, ὁ ποιητὴς καὶ τὰ λειτουργικὰ πνεύματα. Πῶς ἡ ποίησις αὕτη νὰ μείνῃ προσωπική; Ποῦ εὑρίσκεται ὁ προσωπικὸς χαρακτὴρ τοῦ κανονογράφου; Πῶς οὗτος νὰ διαχωρίσῃ ἑαυτὸν ἀπὸ τὸ πλῆθος τῶν πιστῶν, νὰ μείνῃ ὁ εἷς Συνέσιος τῶν Ὕμνων ἢ Σωφρόνιος τῶν Ἀνακρεοντείων; Καὶ ὅταν ὁ κανὼν ἀφορᾷ εἰς τὰς μαστιζούσας τὸν ἄνθρωπον ψυχικὰς νόσους, καὶ ὅταν εἶναι ἔκφρασις ἐξομολογήσεως, μετανοίας, συντριβῆς, καὶ τότε ἀκόμη ἡ ψυχικὴ ζωὴ εἶναι ἐπίκοινος, ὄχι μοναστική. Ἄλλως τε ζῶμεν τώρα τὴν ζωὴν τοῦ *κοινοβίου*, ὄχι τοῦ *ἀσκητισμοῦ* καθ' ἕκαστον μοναχόν. Ὁ Σωφρόνιος τῆς ἐρήμου, ὁ φίλος τοῦ Ἰωάννου Εὐκρατᾶ, δὲν ὑπάρχει πλέον. Οἱ ποιηταὶ εἶναι *Σαβαΐται*, δηλαδὴ συμμονασταὶ εἰς τὸ κοινόβιον τῶν Ἱεροσολύμων. Κοινὰ εἶναι ἡ πίστις, τὰ πάθη, ἡ προσευχή. Κοιναὶ εἶναι ἡ θλῖψις καὶ ἡ χαρά, κοινὴ ἡ ἔκφρασις. Βεβαίως τὸ χάρισμα τῆς ἐκφράσεως (λόγου καὶ μέλους) δὲν τὸ ἔχουν ὅλοι, καθὼς οὐδὲ ὅλοι ψάλλουν εἰς τοὺς χοροὺς κατὰ τὰς ἀκολουθίας. Ὅμως, καὶ τῶν ἄλλων ψαλλόντων, ἡμεῖς κλαίομεν ἢ χαίρομεν, συγχορεύομεν. Καὶ συγχορεύομεν μετὰ τῶν ἀνθρώπων, τῶν πνευμάτων, τῆς ὑλικῆς δημιουργίας καὶ παντὸς αἰνοῦντος καὶ εὐλογοῦντος τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ.

Γ' - ΤΑ ΚΕΙΜΕΝΑ

I. ΣΥΝΕΣΙΟΥ ΤΟΥ ΚΥΡΗΝΑΙΟΥ ΥΜΝΟΣ Γ' (ἀποσπάσματα)[1]

Μονὰς εἶ μονάδων,
ἀριθμῶν ἀριθμός,
μονὰς ἠδ' ἀριθμός,
νοῦς καὶ νοερὸς
καὶ τὸ νοητὸν
καὶ πρὸ νοητοῦ·
ἓν καὶ πάντα,
ἓν διὰ πάντων,
ἕν τε πρὸ πάντων,
σπέρμα τὸ πάντων,
ῥίζα καὶ ὅρπαξ,
φύσις ἐν νοεροῖς,
θῆλυ καὶ ἄρρεν...
Σὺ τὸ τίκτον ἔφυς,
σὺ τὸ τικτόμενον,
σὺ τὸ φωτίζον,
σὺ τὸ λαμπόμενον,
σὺ τὸ φαινόμενον,
σὺ τὸ κρυπτόμενον,
φῶς κρυπτόμενον
ἰδίαις αὐγαῖς·
ἓν καὶ πάντα
ἓν καθ' ἑαυτὸ
καὶ δι' ἁπάντων·
σὺ γὰρ ἐξεχύθης,
ἀρρητοτόκε,
ἵνα παῖδα τέκῃς
κλεινὰν σοφίαν
δημιοεργόν·
προχυθεὶς δὲ μένεις
ἀτόμοισι τομαῖς
μαιευόμενος.
Ὑμνῶ σε, μονάς,
ὑμνῶ σε, Τριάς·
μονὰς εἶ Τριὰς ὤν,
Τριὰς εἶ μονὰς ὤν·
νοερὰ δὲ τομὰ
ἄσχιστον ἔτι
τὸ μερισθὲν ἔχει.

II. ΛΕΟΝΤΟΣ ΤΟΥ ΒΑΣΙΛΕΩΣ

Ἰδιόμελον Πεντηκοστῆς, ἦχος πλ. δ'[2].

Δεῦτε λαοί, τὴν τρισυπόστατον θεότητα προσκυνήσωμεν,
Υἱὸν ἐν τῷ Πατρὶ σὺν Ἁγίῳ Πνεύματι·
Πατὴρ γὰρ ἀχρόνως ἐγέννησεν
Υἱὸν συναΐδιον καὶ σύνθρονον,
καὶ Πνεῦμα Ἅγιον ἦν ἐν τῷ Πατρὶ
σὺν Υἱῷ δοξαζόμενον·
μία δύναμις, | μία οὐσία, μία θεότης,
ἣν προσκυνοῦντες πάντες λέγομεν·
ἅγιος ὁ Θεὸς | ὁ τὰ πάντα δημιουργήσας δι' Υἱοῦ
συνεργείᾳ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος·
ἅγιος ἰσχυρός, δι' οὗ τὸν Πατέρα ἐγνώκαμεν
καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον ἐπεδήμησεν ἐν κόσμῳ·
ἅγιος ἀθάνατος τὸ παράκλητον Πνεῦμα,
τὸ ἐκ Πατρὸς ἐκπορευόμενον
καὶ ἐν Υἱῷ ἀναπαυόμενον·
Τριὰς ἁγία, δόξα σοι.

(Πηγὴ τῶν περὶ Ὑπαπαντῆς ποιημάτων).

ΛΟΥΚΑΣ Β', [22] Καὶ ὅτε ἐπλήσθησαν αἱ ἡμέραι τοῦ καθαρισμοῦ αὐτῶν κατὰ τὸν νόμον Μωϋσέως, ἀνήγαγον αὐτὸν εἰς Ἱεροσόλυμα παραστῆσαι τῷ Κυρίῳ, [23] καθὼς γέγραπται ἐν νόμῳ Κυρίου ὅτι Πᾶν ἄρσεν διανοῖγον μήτραν ἅγιον τῷ Κυρίῳ κληθήσεται, [24] καὶ τοῦ δοῦναι θυσίαν κατὰ τὸ εἰρημένον ἐν τῷ νόμῳ Κυρίου, ζεῦγος τρυγόνων ἢ δύο νοσσοὺς περιστερῶν. [25] Καὶ ἰδοὺ ἄνθρωπος ἦν ἐν Ἱερουσαλὴμ ᾧ ὄνομα Συμεών, καὶ ὁ ἄνθρωπος οὗτος δίκαιος καὶ εὐλαβής, προσδεχόμενος παράκλησιν τοῦ Ἰσραήλ, καὶ Πνεῦμα ἦν Ἅγιον ἐπ' αὐτόν· [26] καὶ ἦν αὐτῷ κεχρηματισμένον ὑπὸ τοῦ Πνεύματος τοῦ Ἁγίου μὴ ἰδεῖν θάνατον πρὶν ἢ ἂν ἴδῃ τὸν Χριστὸν Κυρίου. [27] καὶ ἦλθεν ἐν τῷ Πνεύματι εἰς τὸ ἱερόν· [27] καὶ ἐν τῷ εἰσαγαγεῖν τοὺς γονεῖς τὸ παιδίον Ἰησοῦν τοῦ ποιῆσαι αὐτοὺς κατὰ τὸ εἰθισμένον τοῦ νόμου περὶ αὐτοῦ, [28] καὶ αὐτὸς ἐδέξατο αὐτὸ εἰς τὰς ἀγκάλας καὶ εὐλόγησεν τὸν Θεὸν καὶ εἶπεν [29] Νῦν ἀπολύεις τὸν δοῦλόν σου, Δέσποτα, κατὰ τὸ ῥῆμά σου ἐν εἰρήνῃ· [30] ὅτι εἶδον οἱ ὀφθαλμοί μου τὸ σωτήριόν σου, [31] ὃ ἡτοίμασας κατὰ πρόσωπον πάντων τῶν λαῶν, [32] φῶς εἰς ἀποκάλυψιν ἐθνῶν καὶ δόξαν τοῦ λαοῦ σου Ἰσραήλ. [33] καὶ ἦν ὁ πατὴρ αὐτοῦ καὶ ἡ μήτηρ θαυμάζοντες ἐπὶ τοῖς λαλουμένοις περὶ αὐτοῦ· [34] καὶ εὐλόγησεν αὐτοὺς Συμεὼν καὶ εἶπεν πρὸς Μαριὰμ τὴν μητέρα αὐτοῦ Ἰδοὺ οὗτος κεῖται εἰς πτῶσιν καὶ ἀνάστασιν πολλῶν ἐν τῷ Ἰσραὴλ καὶ εἰς σημεῖον ἀντιλεγόμενον — [35] καὶ σοῦ δὲ αὐτῆς τὴν ψυχὴν διελεύσεται ῥομφαία —, ὅπως ἂν ἀποκαλυφθῶσιν ἐκ πολλῶν καρδιῶν διαλογισμοί.

[36] Καὶ ἦν Ἄννα προφῆτις, θυγάτηρ Φανουήλ, ἐκ φυλῆς Ἀσήρ· αὕτη προβεβηκυῖα ἐν ἡμέραις πολλαῖς, ζήσασα μετὰ ἀνδρὸς ἔτη ἑπτὰ ἀπὸ τῆς παρθενίας αὐτῆς, [37] καὶ αὐτὴ χήρα ἕως ἐτῶν ὀγδοήκοντα τεσσάρων, ἣ οὐκ ἀφίστατο τοῦ ἱεροῦ νηστείαις καὶ δεήσεσιν λατρεύουσα νύκτα καὶ ἡμέραν. [38] καὶ αὐτῇ τῇ ὥρᾳ ἐπιστᾶσα ἀνθωμολογεῖτο τῷ Θεῷ καὶ ἐλάλει περὶ αὐτοῦ πᾶσιν τοῖς προσδεχομένοις λύτρωσιν Ἱερουσαλήμ.

[39] Καὶ ὡς ἐτέλεσαν πάντα τὰ κατὰ τὸν νόμον Κυρίου, ἐπέστρεψαν εἰς τὴν Γαλιλαίαν εἰς πόλιν ἑαυτῶν Ναζαρέθ.

III. ΣΩΦΡΟΝΙΟΥ ΙΕΡΟΣΟΛΥΜΩΝ

Εἰς τὴν Ἀπαντὴν τοῦ Κυρίου καὶ Θεοῦ[1].

Ἀπὸ Βηθλεὲμ παρέλθω | μετὰ παρθένου τεκούσης,
βρέφος ἀγκάλαις φερούσης | κλυτὸν ἐς δόμον θεοῖο.

[1] Κατὰ τὴν ἔκδοσιν Christ-Paranikas, Anthologia Carm. Christ., 1871, σσ. 8 - 9.
[2] Κατὰ τὸ Πεντηκοστάριον. Πρβλ. Christ-Paranikas, Ἔνθ' ἀνωτ., σ. 109.

[1] Κατὰ τὴν ἔκδοσιν Sophronii Anacreontica; edidit... Marcellus Gigante, Roma 1957, σσ. 46 - 51.

Βιβλίον κόμιζε, Λουκᾶ, | κιθάρην φέρε, προφῆτα,
ἵνα τῷ τεθέντι Χριστῷ | διφυὲς μέλος προσάψω.
Γενέτῃ γάρ ἐστιν ἶσος | θεὸς ἐκ θεοῦ παλάμης, 10
ἴσος αὖ πάλιν τεκούσῃ, | βροτὸς ἐκ βροτοῦ γὰρ ὤφθη.
Διὸ σύνθετον καλέσσω | τὸν ἀσυγχύτως φανέντα,
δύο γὰρ φύσεις τελείας | μετὰ σύνθεσιν δοκεύω. 16

Ἐς θεὸν ὡς γενέτην Χριστὸς ἱκάνει·
δεσποτικοῦ προθέειν σπεύσαμεν ἴχνους·

Ὅτι Χριστὸς ἐς τοκῆα | θεὸν ὡς βρέφος προῆλθεν, 20
προθέειν ποθεῖτε πάντες.
Ἔθιμος δ᾿ εἶπεὶ τελέσθη | ἁγίας χρόνος λοχείης,
καθ᾿ ἃ Μωσέως κελεύει | νόμος εὐσεβοῦς προφήτου,
ζάθεον πάϊν τοκῆες | Ἱερουσαλὴμ ἐσῆγον
βροτὸν ὡς θεῷ προσοίσειν | τὸν ἀεὶ θεῷ συνόντα.
Ζάθεος νόμος γὰρ ἔσκεν | ὅτι πᾶν διανοῖγον ἄρσεν 31
τοκετοῦ πύλας πανάγνους, ἅγιον θεῷ καλείσθω.
θυσίην δ᾿ ὁμοῦ κομίζειν | δύο τρυγόνας κελεύει,
ἀπορουμένοις δὲ τέκνα | τὰ πελειάδων γενέθλης.

Χριστὸς ἐλευθερίην πᾶσιν ὀπάζων
μωσαϊκῶν νομίμων ἄχθος ἀείρει. 39

Ὃς ἐλευθέραν ποιεῖται | μερόπων νόμου γενέθλην,
θεράπων νόμου φαάνθη.
Ἱερεὺς δέ τις κατῴκει | Ἱερουσαλὴμ ἐν ἄστει, 44
Συμεὼν μέγας προφήτης | φορέων θεοῖο πνεῦμα.
Κράτος ἀξίως ἐτίμα | ἁγίαις φρεσὶν θεοῖο,
παράκλησιν οὗτος ἔθνους | μένεν Ἰσραὴλ ἰδέσθαι. 50
Λόγον ἐνθέως βοῶντα | ἅγιον παρέσχε πνεῦμα,
ἵνα μὴ μόρῳ προσέλθῃ | πρὶν ἴδῃ γόνον θεοῖο.
Μεγάρων ἄφνω προῆλθεν, | ἱερὸν δ᾿ ἐσῆλθε θεῖον, 56
ἅγιον γὰρ ἦγε πνεῦμα, | ἵνα Χριστὸν αὐτὸν εὕρῃ.

Ὁ νόμος Μωϋσέως ἄρτι τελέσθη,
ὅτι Χριστὸς προφανεὶς ὤπασε τέρμα. 60

Νόμον οἱ γονεῖς τελοῦντες | ἱερεῖ βρέφος παρέσχον·
ὁ δὲ δέξατο προθύμως | παλάμαις θεὸν δικαίαις.
Ξένα θαύματα σκοπήσας, | ἅπερ οὐ πάρος τις εἶδεν, 66
τετακὼς ἐς ὕψος ὄμμα | λέγε πρὸς βρέφους τοκῆα·
Ὁ θεός, τεόν με δοῦλον | κατὰ τὸν σὸν ἄρτι μῦθον 70

ἀπόλυσον ἐν γαλήνῃ, | ὅτι σου τὸ λύτρον εἶδον.
Προφανῶς γὰρ αὐτὸ πᾶσιν | ὁράαν βροτοῖς παρέσχες,
φάος ἔθνεσιν φαείνειν | κλέος Ἰσραὴλ λεῷ σου. 76

Συμεών, ἐκ προγόνων ὄλβιος ὤφθης,
ὅτι Χριστὸν παλάμαις δέξαο μοῦνος.

Ῥόος ἐκ λόγων θεόπτου | γενέταις ἔτικτε θάμβος· 80
βάθος ἠγνόουν γὰρ οὗτοι | κρύφιον σοφῆς προνοίας.
Συμεὼν τότε προφήτης, | μετὰ τοὺς λόγους ἐκείνους,
ὀρέγων βρέφος κομίζειν | Μαριὰμ λέγεν τεκούσῃ· 86
Τὸ βρέφος, πάναγνε, τοῦτο | ἐς ἔγερσίν ἐστι πολλῶν
μόρον αὖτε ὧν σὺν ἐθνῶν | ἐς ἐναντίον τε σῆμα. 90
Ὑπὸ σὸν δὲ πνεῦμα, κούρῃ | δόρυ κάρχαρον διέλθοι,
κραδιῶν ὅπως ἀπείρων | φανεροὺς λόγους ποήσῃ.

Ἣν νόμος εὐσεβίην πᾶσι φαείνει· 95
πρῶτος ἔγνως Συμεὼν Χριστὸν ἐόντα.

Φάτις εὐθέως ἱκέσθαι | ἱερὰν προφῆτιν Ἄννην·
θυγάτηρ πέλεν Φανουὴλ | ἀπ᾿ Ἀσὴρ ἐοῦσα φύτλης. 100
Χρόνον οὐ βραχὺν γὰρ αὕτη | σαόφρων τέλεσσε χήρα·
ἱερῷ δ᾿ ἀεὶ παροῦσα | θεὸν ἠϋμένιζεν ὕμνοις.
Ψόφον δ᾿ οὐδόλως ποοῦσα | πολιοῖς ποσὶν παρέστη, 106
φανερὸν δὲ τεῦξε Χριστὸν | Ἱερουσαλὴμ πολίταις.
Ψόγον ἐξελοῦσα λήθης | κραδίῃ φύλασσε πάντα, 110
Μαρίη, βρέφος δ᾿ ἑλοῦσα | ἐπὶ Ναζαρὲθ πορεύσυ.

Μαρίη καὶ Συμεὼν καὐτὸς Ἰωσὴφ
μετὰ Ἄννης, ἱκέτας σώζετε πάντας.

Μαρίη κλυτὴ σὺν Ἄννῃ, | Συμεών, ἄναξ Ἰωσήφ,
ἱκέταις γένοισθε τεῖχος. 117

IV. ΚΟΣΜΑ ΤΟΥ ΜΑΪΟΥΜΑ ***Κανὼν εἰς τὴν Ὑπαπαντήν*** [1].

Ἡ ἀκροστιχὶς ***« Χριστὸν γεγηθὼς πρέσβυς ἀγκαλίζεται ».***
Ἦχος γ΄.

Ὠδὴ α΄. Ὁ εἱρμός.

Χ*έρσον ἀβυσσοτόκον πέδον | ἥλιος ἐπεπόλευσέ ποτε·*
ὡσεὶ τεῖχος γὰρ ἐπάγη | ἑκατέρωθεν ὕδωρ

---

[1] Christ-Paranikas, Ἔνθ᾿ ἀνωτ., σσ. 173 - 176.

λαῷ πεζοντοποροῦντι | καὶ θεαρέστως μέλποντι·
ᾄσωμεν τῷ Κυρίῳ· | ἐνδόξως γὰρ δεδόξασται.

Τροπάρια.

Ῥανάτωσαν ὕδωρ νεφέλαι· | ἥλιος ἐν νεφέλῃ γὰρ κούφῃ
ἐποχούμενος ἐπέστη | ἀκηράτοις ὠλέναις
Χριστὸς ἐν τῷ ναῷ ὡς βρέφος· | διὸ πιστοὶ βοήσωμεν·
ᾄσωμεν τῷ Κυρίῳ· | ἐνδόξως γὰρ δεδόξασται.

(β) Ἰσχύσατε χεῖρες Συμεὼν | τῷ γήρᾳ ἀνειμέναι, καὶ κνῆμαι
παρειμέναι δὲ πρεσβύτου | εὐθυβόλως κινεῖσθε
Χριστοῦ πρὸς ὑπαντὴν· χορείαν | σὺν ἀσωμάτοις στήσαντες
ᾄσωμεν τῷ Κυρίῳ· | ἐνδόξως γὰρ δεδόξασται.

(γ) Συνέσει ταθέντες οὐρανοὶ | εὐφράνθητε, ἀγάλλου δὲ ἡ γῆ·
ὑπερθέων γὰρ ἐκ κόλπων | ὁ τεχνίτης φοιτήσας
Χριστὸς ὑπὸ μητρὸς Παρθένου | Θεῷ Πατρὶ προσάγεται
νήπιος ὁ πρὸ πάντων· | ἐνδόξως γὰρ δεδόξασται.

Ὠδὴ γ'. Ὁ εἱρμός.

Τὸ στερέωμα | τῶν ἐπὶ σοὶ πεποιθότων
στερέωσον, Κύριε, | τὴν Ἐκκλησίαν,
ἣν ἐκτίσω τῷ τιμίῳ σου αἵματι.

Τροπάρια.

Ὁ πρωτότοκος | ἐκ τοῦ Πατρὸς πρὸ αἰώνων
πρωτότοκος νήπιος | κόρης ἀφθόρου
τῷ Ἀδὰμ χεῖρα προτείνων ἐπέφανεν.

(β) Νηπιόφρονα | τὸν γεγονότα ἀπάτῃ
πρωτόπλαστον ἔμπαλιν | ἐπανορθώσων
Θεὸς Λόγος νηπιάσας ἐπέφανε.

(γ) Γῆς ἀπόγονον | παλινδρομήσασαν ταύτῃ
θεότητος σύμμορφον | φύσιν ὁ Πλάστης
ὡς ἀτρέπτως νηπιάσας ἀνέδειξε.

Ὠδὴ δ'. Ὁ εἱρμός.

Ἐκάλυψεν οὐρανοὺς | ἡ ἀρετή σου, Χριστέ·
τῆς κιβωτοῦ γὰρ προελθὼν | τοῦ ἁγιάσματός σου,

τῆς ἀφθόρου Μητρός, | ἐν τῷ ναῷ τῆς δόξης σου ὤφθης,
ὡς βρέφος ἀγκαλοφορούμενος·
καὶ ἐπλήσθη τὰ πάντα τῆς σῆς αἰνέσεως.

Τροπάρια.

Γηθόμενος Συμεὼν | τῶν ἀπορρήτων μύστα,
ἡ Θεοτόκος ἐβόα, | ὃν ὑφ' Ἁγίου πάλαι |
κεχρημάτισαι | Πνεύματος νηπιάσαντα Λόγον
Χριστὸν ἐναγκαλίζου, κράζων αὐτῷ·
ἐπληρώθη τὰ πάντα τῆς σῆς αἰνέσεως.

(β) Ἣν ἤλπισας, Συμεών, ἡλικιώτην βρεφῶν,
χαίρων ὑπόλαβε Χριστόν, | τοῦ Ἰσραὴλ τοῦ θείου
τὴν παράκλησιν, | τὸν νόμου ποιητὴν καὶ δεσπότην
πληροῦντα νόμου τάξιν, κράζων αὐτῷ·
ἐπληρώθη τὰ πάντα τῆς σῆς αἰνέσεως.

(γ) Θεώμενος Συμεὼν λόγον τὸν ἄναρχον
μετὰ σαρκός, ἐν θρόνῳ | χερουβικῷ, Παρθένῳ
ἐποχούμενον, | τὸν αἴτιον τοῦ εἶναι τὰ πάντα
ὡς βρέφος, ἐκπλαγεὶς ἐβόα αὐτῷ·
ἐπληρώθη τὰ πάντα τῆς σῆς αἰνέσεως.

Ὠδὴ ε'. Ὁ εἱρμός.

Ὡς εἶδεν Ἠσαΐας | συμβολικῶς ἐν θρόνῳ ἐπηρμένῳ Θεὸν
ὑπ' ἀγγέλων δόξης | δορυφορούμενον,
ὢ τάλας! ἐβόα, ἐγώ·
πρὸ γὰρ εἶδον σωματούμενον Θεόν,
φωτὸς ἀνεσπέρου | καὶ εἰρήνης δεσπόζοντα.

Τροπάρια.

Συνεὶς ὁ θεῖος πρέσβυς | τὴν προφανεῖσαν πάλαι τῷ προφήτῃ δόξαν,
σαρκὶ Λόγον βλέπων | Μητρὶ κρατούμενον,
ὢ χαίροις, ἐβόα, σεμνή·
ὡς γὰρ θρόνος περιέχεις τὸν Θεόν,
φωτὸς ἀνεσπέρου | καὶ εἰρήνης δεσπόζοντα·

(β) Προκύψας ὁ πρεσβύτης | καὶ τῶν ἰχνῶν ἐνθέως ἐφαψάμενος
τῆς ἀπειρογάμου | καὶ Θεομήτορος,
πῦρ, ἔφη, βαστάζεις, ἁγνή·

βρέφος φρίττω ἀγκαλίσασθαι Θεόν,
φωτὸς ἀνεσπέρου | καὶ εἰρήνης δεσπόζοντα.

(γ) *Ῥύπτεται Ἡσαΐας | τοῦ Σεραφὶμ τὸν ἄνθρακα δεξάμενος,* 106
ὁ πρέσβυς ἐβόα | τῇ Θεομήτορι·
σὺ ὥσπερ λαβίδι χερσὶ
λαμπρύνεις με ἐπιδοῦσα ὃν φέρεις,
φωτὸς ἀνεσπέρου | καὶ εἰρήνης δεσπόζοντα.

Ὠδὴ ς΄. Ὁ εἱρμός.

Ἐβόησέ σοι | ἰδὼν ὁ πρέσβυς
τοῖς ὀφθαλμοῖς τὸ σωτήριον, | ὁ λαοῖς ἐπέστη
ἐκ Θεοῦ, Χριστέ, σὺ Θεός μου. 117

Τροπάρια.

Σιὼν σὺ λίθος | ἐναπετέθης
τοῖς ἀπιστοῦσι προσκόμματος | καὶ σκανδάλου πέτρα,
ἀρραγὴς πιστῶν σωτηρία.

(β) *Βεβαίως φέρων | τὸν χαρακτῆρα*
τοῦ πρὸ αἰώνων σε φύσαντος | τὴν βροτῶν δι' οἶκτον 126
νῦν ἀσθένειαν περιέθου.

(γ) *Υἱὸν Ὑψίστου, | υἱὸν Παρθένου,*
Θεὸν παιδίον γενόμενον | προσκυνήσαντά σε
νῦν ἀπόλυσον ἐν εἰρήνῃ. 132

Ὠδὴ ζ΄. Ὁ εἱρμός.

Σὲ τὸν ἐν πυρὶ δροσίσαντα | παῖδας θεολογήσαντας
καὶ Παρθένῳ ἀκηράτῳ ἐνοικήσαντα,
Θεὸν Λόγον ὑμνοῦμεν, | εὐσεβῶς μελῳδοῦντες·
εὐλογητὸς ὁ Θεὸς | ὁ τῶν πατέρων ἡμῶν. 140

Τροπάρια.

Ἀδὰμ ἐμφανίσων ἄπειμι | εἰς Ἅδου διατρίβοντι
καὶ τῇ Εὔᾳ προσκομίσων εὐαγγέλια,
Συμεὼν ἀνεβόα, | σὺν προφήταις χορεύων·
εὐλογητὸς ὁ Θεὸς | τῶν πατέρων ἡμῶν. 146

(β) *Γένος χοϊκὸν ῥυσόμενος | Θεὸς ἕως τοῦ Ἅδου ἥξει·*
αἰχμαλώτοις δὲ παρέξει πᾶσαν ἄφεσιν

καὶ ἀνάβλεψιν πηροῖς | ὡς ἀλάλοις βοῆσαι·
εὐλογητὸς ὁ Θεὸς | ὁ τῶν πατέρων ἡμῶν. 153

(γ) *Καὶ σοῦ τὴν καρδίαν, ἄφθορε, | ῥομφαία διελεύσεται,*
Συμεὼν τῇ Θεοτόκῳ προηγόρευσεν, 156
ἐν σταυρῷ καθορώσῃς | σὸν Υἱόν, ᾧ βοῶμεν·
εὐλογητὸς ὁ Θεὸς | ὁ τῶν πατέρων ἡμῶν.

Ὠδὴ η΄. Ὁ εἱρμός.

Ἀστέκτῳ πυρὶ ἑνωθέντες | οἱ θεοσεβείας προεστῶτες νεανίαι,
τῇ φλογὶ δὲ μὴ λωβηθέντες | θεῖον ὕμνον ἔμελπον·
εὐλογεῖτε πάντα τὰ ἔργα τὸν Κύριον 165
καὶ ὑπερυψοῦτε | εἰς πάντας τοὺς αἰῶνας.

Τροπάρια.

Λαὸς Ἰσραήλ, τὴν σὴν δόξαν | τὸν Ἐμμανουὴλ ὁρῶν παιδίον ἐκ Παρθένου,
πρὸ προσώπου τῆς θείας | κιβωτοῦ νῦν χόρευε·
εὐλογεῖτε πάντα τὰ ἔργα τὸν Κύριον 172
καὶ ὑπερυψοῦτε | εἰς πάντας τοὺς αἰῶνας.

(β) *Ἰδού, Συμεὼν ἀνεβόα, | τὸ ἀντιλεγόμενον σημεῖον οὗτος ἔσται,*
Θεὸς ὢν καὶ παιδίον· | τούτῳ πίστει ψάλλωμεν·
εὐλογεῖτε πάντα τὰ ἔργα τὸν Κύριον
καὶ ὑπερυψοῦτε | εἰς πάντας τοὺς αἰῶνας. 181

(γ) *Ζωὴ πεφυκὼς οὗτος ἔσται | πτῶσις ἀπειθοῦσι νηπιάσας θεῖος Λόγος,*
ὡς ἀνάστασις πᾶσι | τοῖς ἐν πίστει μέλπουσιν·
εὐλογεῖτε πάντα τὰ ἔργα τὸν Κύριον 186
καὶ ὑπερυψοῦτε | εἰς πάντας τοὺς αἰῶνας.

Ὠδὴ θ΄. Ὁ εἱρμός.

Ἐν νόμου σκιᾷ καὶ γράμματι τύπον | κατίδωμεν οἱ πιστοί·
πᾶν ἄρσεν τὸ τὴν μήτραν | διανοῖγον ἅγιον Θεῷ· 192
διὸ πρωτότοκον Λόγον | Πατρὸς ἀνάρχου Υἱὸν
πρωτοτοκούμενον Μητρὶ | ἀπειράνδρῳ, μεγαλύνωμεν.

Τροπάρια.

Τοῖς πρὶν νεογνῶν τρυγόνων ζεῦγος | δυάς τε ἦν νεοσσῶν·
ἀνθ' ὧν ὁ θεῖος πρέσβυς | καὶ σώφρων Ἄννα προφῆτις 200
τῷ ἐκ Παρθένου τεχθέντι | καὶ οἴῳ γόνῳ πατρὸς
ἐν τῷ ναῷ προσιόντι | λειτουργοῦντες ἐμεγάλυνον.

(β) *Ἀπέδωκάς μοι, ἐβόα Συμεών, | τοῦ σωτηρίου σου,*
Χριστέ, ἀγαλλίασιν· | ἀπόλαβέ σου τὸν λάτριν,
τὸν τῇ σκιᾷ κεκμηκότα, | νέον τῆς χάριτος
ἱεροκήρυκα μύστην | ἐν αἰνέσει μεγαλύνοντα.

(γ) *Ἱεροπρεπῶς ἀνθωμολογεῖτο | ὑποφητεύουσα*
ἡ σώφρων καὶ ὁσία | καὶ πρεσβυρὰ τῷ δεσπότῃ
ἐν τῷ ναῷ διαρρήδην· | τὴν Θεοτόκον δὲ
ἀνακηρύτουσα πᾶσι | τοῖς παροῦσιν ἐμεγάλυνεν.

ΝΙΚΟΛΑΟΣ Β. ΤΩΜΑΔΑΚΗΣ

ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑΤΙΚΟΣ ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΧΕΙΡΟΓΡΑΦΩΝ ΚΩΔΙΚΩΝ ΙΕΡΑΣ ΜΟΝΗΣ ΜΕΓΙΣΤΗΣ ΛΑΥΡΑΣ

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟΝ ΣΗΜΕΙΩΜΑ

Κατὰ τὴν τελευταίαν μου ἐπίσκεψιν εἰς τὸ Ἅγιον Ὄρος (θέρος 1957) ἐπέτυχον τὴν ἄδειαν ἀπὸ τὸν καθηγούμενον τῆς Μ. Διονυσίου, ὅπως διὰ τῆς ΕΕΒΣ δημοσιεύσω τὸν συμπληρωματικὸν κατάλογον τῶν χειρογράφων κωδίκων τοῦ Ἱ. τούτου Κοινοβίου, τὸν συνταχθέντα ὑπὸ τοῦ ἀειμνήστου Εὐθυμίου Διονυσιάτου[1].

Ἐν συνεχείᾳ ἐπισκεφθεὶς τὴν Μ. Λαύραν ἀνεκοίνωσα τὸ πρᾶγμα εἰς τὸν ἐκεῖ ἐργαζόμενον ἀγαπητὸν συνάδελφον κ. abbé M. Richard. Οὗτος ἀμέσως μοὶ ὑπέβαλεν, ὅτι θὰ ἠδύνατο νὰ δημοσιευθῇ διὰ τῆς Ἐπετηρίδος καὶ ὁ συμπληρωματικὸς κατάλογος τῆς Μεγίστης Λαύρας, ὀφειλόμενος εἰς τὸν ἀκάματον αὐτῆς βιβλιοθηκάριον Γέροντα Παντελεήμονα. Ἡ ὑπόθεσις συνεζητήθη ἐπὶ τόπου καὶ ὁ Γέρων Παντελεήμων Λαυριώτης ἀμέσως ὑπεσχέθη τὸ πρᾶγμα. Ὄντως, μετὰ τὴν ἀνταλλαγὴν ὡρισμένων ἐπιστολῶν, ἔλαβον αὐτούσιον τὸν κατάλογον τὸν Ἰούνιον 1958, διὰ τοῦ ἐξ Ἁγίου Ὄρους ἐπανερχομένου Γάλλου βυζαντινολόγου κ. A. Guillou, τὸν ὁποῖον καὶ παραδίδω εἰς τὴν δημοσιότητα μὲ τὴν πεποίθησιν ὅτι θὰ εἶναι χρήσιμος εἰς τοὺς ἐρευνητὰς καὶ θὰ καταστήσῃ προσιτὰ πολλὰ κείμενα περιλαμβανόμενα εἰς τοὺς περιγραφομένους κώδικας, καὶ θὰ διασφαλίσῃ αὐτοὺς ἀπὸ τυχὸν ἀπωλείας[2].

Εἶναι γνωστὸν ὅτι ὁ ἀείμν. Σπ. Λάμπρος δὲν ἠδυνήθη νὰ περιλάβῃ ἐν τῷ Ἁγιορειτικῷ του Καταλόγῳ Χειρογράφων περιγραφὴν τῶν τῆς Μ. Λαύρας, διότι οἱ λόγιοι μοναχοὶ τοῦ ἱεροῦ τούτου καθιδρύματος συνέτασσον ἐκεῖνοι κατάλογον καὶ ἐσκόπουν νὰ τὸν ἐκδώσουν. Μολονότι δ᾽ ὁ κατάλογος οὗτος τοῦ Ἀλεξάνδρου Λαυριώτου, ἐκτενὴς καὶ λεπτομερής, ἀπέκειτο πρὸ

---

[1] Οὗτος ἐξεδόθη, ἐπιμελείᾳ τοῦ μαθητοῦ μου Κ. Μανάφη διὰ τῆς ΕΕΒΣ ΚΖ', 1957, σσ. 233 - 271, ὅστις συνέταξε καὶ τοὺς πίνακας. Πρβλ. τοῦ αὐτοῦ, Σημείωμα, αὐτόθι, σσ. 387 - 390.

[2] Κατὰ τοὺς τελευταίους τούτους καιροὺς ἀκούεται ὅτι ξέναι βιβλιοθῆκαι ἢ ἰδιῶται ἀποκτοῦν κώδικας ἁγιορειτικοὺς ἐκ τῶν καταγεγραμμένων ἤδη, ἄγνωστον πῶς ἐξαγομένους ἐκ τῶν οἰκείων βιβλιοθηκῶν.

πολλοῦ ἕτοιμος πρὸς ἔκδοσιν, ἀντ' αὐτοῦ συνεπιλήφθη νέος, συντομώτερος, ὑπὸ τοῦ μοναχοῦ Σπυρίδωνος Καμπανάου ἰατροῦ, ὃν καὶ ἐξέδωκεν ὁ ἐν Γαλλίᾳ διατρίβων ἀείμν. Σωφρόνιος Εὐστρατιάδης[1]. Ἡ ἔκδοσις ἐκείνη ἐπεκρίθη μετὰ δριμύτητος ὑπὸ τοῦ Σ. Εὐλογίου Κουρίλα Λαυριώτου, εἶτα ἐπισκόπου Κορυτσᾶς[2], ὁ ὁποῖος καὶ ἐξιστόρησε τὰ σχετικὰ μὲ τὴν σύνταξιν καὶ δημοσίευσιν τῶν καταλόγων, ὑπέδειξε πολλὰ σφάλματα, περὶ τὸν χρονισμὸν ἰδίᾳ τῶν κωδίκων[3], καὶ περιέγραψε 4 κώδικας μὴ περιληφθέντας ἐν τῷ καταλόγῳ Καμπανάου - Εὐστρατιάδου[4].

Τὸ κύριον μέρος τοῦ ἐκδεδομένου καταλόγου περιλαμβάνει τὴν περιγραφὴν κατ' αὔξοντ' ἀριθμὸν 1967 κωδίκων ἀποκειμένων ἐν τῇ Βιβλιοθήκῃ τῆς Μ. Λαύρας (σσ. 1 - 366) καὶ 79 κωδίκων ἀποκειμένων ἐν τῷ Καθολικῷ (ναῷ) τῆς αὐτῆς Μονῆς (σσ. 367 - 379), ἤτοι ἐν ὅλῳ οἱ περιγραφέντες κώδικες ἀνέρχονται εἰς 2046. Εἰς τὸ Α΄ Παράρτημα περιγράφονται 41 κώδικες τῶν Ἰβήρων, 24 τοῦ Παντοκράτορος, 3 τοῦ Σταυρονικήτα, ἀποκείμενοι εἰς τὰ Καθολικὰ τῶν οἰκείων Μονῶν, καὶ 2 τῆς βιβλιοθήκης τοῦ ἰδίου Εὐστρατιάδου. Ἕπονται μελέται καὶ κείμενα δημοσιευόμενα ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ ἐρευνητοῦ, σχετικὰ μὲ τὸν Θεοφάνην Μηδείας καὶ τὸν Γ. Ἀμιρούτζην. Εἰς τὸ Β΄ Παράρτημα δημοσιεύεται πραγματεία τοῦ Εὐστρατιάδου «Ἐκκλησιαστικοὶ Μελογράφοι», ἀπὸ δὲ τῆς σ. 463 ἄρχονται οἱ Πίνακες τοῦ Καταλόγου τούτου (ὀνομάτων - πραγμάτων, γραφέων, κτητόρων, ἀφιερωτῶν, εἰκονογραφημένων κωδίκων, κωδίκων μετὰ σημειωμάτων, παλιμψήστων, κεχρονισμένων, καὶ ἡγουμένων Λαύρας), κατακλειόμενοι εἰς τὴν σ. 509.

---

[1] Catalogue of the Greek Manuscript in the Library of the Laura on Mount Athos, with notices from other Libraries, by Spyridon of the Laura, monk and Physician and Sophronios Eustratiades, formerly Archbishop of Leontopolis. Cambridge, Harvard Unisersity Press, 1925, 4^0, σσ. (10 +) α΄ - δ΄ + 515 (+ 1). (Harvard Theological Studies XII). Ἑλληνιστὶ ὁ τίτλος: Κατάλογος τῶν κωδίκων τῆς Μεγίστης Λαύρας τῆς ἐν Ἁγίῳ Ὄρει) συνταχθεὶς ὑπὸ Σπυρίδωνος μοναχοῦ Λαυριώτου ἰατροῦ, ἐπεξεργασθεὶς δὲ καὶ διασκευασθεὶς ὑπὸ Σωφρονίου Εὐστρατιάδου, μητροπολίτου πρ. Λεοντοπόλεως, ἐπλουτίσθη καὶ διὰ τῶν ἐν τέλει δύο παραρτημάτων καὶ τῶν ἀναγκαιούντων εὑρετηρίων Πινάκων. Paris 1925 (Ἁγιορειτικὴ Βιβλιοθήκη, τεῦχος Β΄ καὶ Γ΄).

[2] Ἡ Βιβλιοθήκη τῆς μονῆς Μεγίστης Λαύρας, τὰ χειρόγραφα, ὁ ἔντυπος κατάλογος, τὰ ἔντυπα, ἡ ἀθλία κατάστασις καὶ ἡ διαρροή, ΕΕΒΣ ΙΑ΄, 1935, σσ. 323 - 339. Ἄλλως ἐκτίθενται τὰ πράγματα ὑπὸ τοῦ Εὐστρατιάδου ἐν τῷ προλόγῳ τοῦ Καταλόγου, σσ. α΄ - δ΄.

[3] Ἡ ἐν σ. 327 διόρθωσις τοῦ Γδερνέτου εἰς Γκουβερνέτου ἔχει κακῶς, διότι καὶ τὸ (μὴ ὑπάρχον σήμερον) χωρίον καὶ ἡ Μονὴ αὕτη τῆς Κυδωνίας φέρεται εἰς τὰ ἔγγραφα καὶ τοὺς κώδικας ὡς Γδερνέττο (-ου). Πρβλ. προχείρως τὴν εἰς τὸ περ. «Κρητ. Χρονικὰ» Ε΄, 1951, σσ. 263 - 274 μελέτην μου.

[4] Πρβλ. καὶ Marcel Richard, Répertoire des Bibliothèques et de Catalogues de manuscrits grecs, Paris 1948, σσ. 22 - 23.

Ὁ κυρίως κατάλογος, ἐκτὸς τῆς γενικῆς ἀριθμήσεως τῶν κωδίκων, δίδει καὶ τὴν ἀρίθμησιν κατὰ στοιχεῖα τοῦ ἀλφαβήτου (Α - Ω), δηλοῦσαν τὴν ἐνεστῶσαν ταξινόμησιν. Ταῦτα σημειοῦνται διὰ νὰ νοηθῇ ἡ διπλῆ ἀρίθμησις τοῦ Συμπληρώματος, συνεχίζουσα ἐκείνην τοῦ κυρίως Καταλόγου.

Εἰς τὸ Συμπλήρωμα οἱ κώδικες κατεγράφησαν οὐχὶ κατὰ παλαιότητα, οὐδὲ πάντοτε κατά τινα τάξιν εἰδολογικήν, παρενεβλήθησαν δὲ οἱ ξενόγλωσσοι κώδικες συγκεντρωμένοι (ἀρ. 2070 - 2126). Εἶναι προφανές, ὅτι ὁσάκις ὑπῆρχον νέα προσκτήματα κατεγράφοντο καὶ ἠσφαλίζοντο διὰ τῆς περιγραφῆς. Ὁμοίως κατεγράφησαν ὡς κώδικες καὶ σύγχρονά τινα ἀντίγραφα (καὶ δὴ γραφομηχανημένα). Εἶμαι ὑποχρεωμένος νὰ σεβασθῶ τὴν τοιαύτην τάξιν. Ἰδιαιτέραν σημασίαν ἔχει ἐπὶ τοῦ παρόντος ἡ περιγραφὴ τῶν κωδίκων Γ 27 καὶ Γ 28 (πρβλ. Κατάλογον, σσ. 34 - 35), ἐκτενεστέρα ἐδῶ παρὰ εἰς τὸν κυρίως Κατάλογον, μολονότι ἔχομεν ἤδη μίαν ἄλλην περιγραφὴν αὐτῶν (ὡς Κοντακαρίων περιεχόντων ὕμνους τοῦ Ρωμανοῦ) ἀπὸ τὸν Elpidio Mioni[1]. Τὸ Συμπλήρωμα προσθέτει 165 κώδικας, ὧν οἱ 128 ἐν τῇ Βιβλιοθήκῃ, οἱ δ' ὑπόλοιποι 37 ἐν τῷ Καθολικῷ τῆς Μονῆς[2]. Ἐξ αὐτῶν μόλις οἱ ἑπτὰ ἦσαν γνωστοί.

Δὲν ἐπενέβην εἰς τὴν ἔκθεσιν τῆς περιγραφῆς, ἔχων ἐμπιστοσύνην εἰς τὴν πεῖραν τοῦ Γέροντος Παντελεήμονος, ὁ ὁποῖος ἀπὸ δεκαετηρίδων (1933) ὑπηρετεῖ τὴν Βιβλιοθήκην μετὰ ζήλου. Κατὰ παράκλησιν τοῦ ἰδίου, ἐκτὸς τῶν ἐν τέλει ὑπ' αὐτοῦ συνταχθέντων πινάκων, οἱ ἐν τῷ παλαιογραφικῷ μου φροντιστηρίῳ μαθηταὶ καὶ συνεργάται μου παρεσκεύασαν τοὺς ἐπιτασσομένους Πίνακας, διὰ νὰ καταστήσωσι τὸ συμπλήρωμα εὐχρηστότερον.

ΝΙΚΟΛΑΟΣ Β. ΤΩΜΑΔΑΚΗΣ

---

[1] I Kontakaria del Monte Athos, Atti del Ist. Veneto di Sc. Lett. ed Arti, XCVI, parte seconda, 1936, σσ. 23 - 87 + II πίν., ἐν σσ. 48 - 71. Τὴν περιγραφὴν ταύτην δὲν εἶχεν ὑπ' ὄψιν ὁ συγγρ. τοῦ Συμπληρώματος.

[2] Ἕπονται καὶ 8 γραφομηχανημένοι.

Α΄
ΚΩΔΙΚΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ

[1] 2047[1] Ζ 58

Χαρτ. 22×17, αἰῶνος ιθ΄ (1880)
Ἐκλογὴ
φ. θ΄, σελ. 568

1 (φ. α΄). «Ἐκλογή, ἀντιγραφεῖσα ὑπὸ Ἰωάσαφ μοναχοῦ ἁγιοσαββήτου κατὰ μῆνα Ἰούνιον ἐνέτη 1880»[2].

2 (φ. β΄). Στίχοι.

Πολλοὺς μὲν ἡμῖν ἔπνευσεν αὕτη ἡ βίβλος
θείοις πατρᾶσιν (;) ἐξειργασμένους βίους
προκύψας δὲ τ' ἂν ἐξοπῆς χαρδῶν πίε
καί μοι πρὸς αὐτῶν ἄφθονον αἴτει χάριν
ἐμὴ δὲ ταύτῃ τέρμα χεὶρ ἐπήγαγεν
Ἰωάσαφ πανδοσιαίου θύτου καὶ λαιριώτου.

3 (φ. γ΄). Ἡ θεία βίβλος αὕτη ἥτις καὶ ἐκλογὴ ἐπονομάθη παρ' ἐμοί... Ἕπονται στίχοι.

4 (φ. ε΄). Πίναξ τῆς βίβλου ταύτης.

5 (φ. θ΄). Βίος καὶ πολιτεία τοῦ ὁσίου καὶ θεοφόρου πατρὸς ἡμῶν Νήφωνος, οὗ ἡ ἀρχή:

6 (σ. 1-124). Εἰ μυστήριον βασιλέως κρύπτειν καλόν...

Τέλος: ἵνα διὰ πρεσβειῶν αὐτοῦ καὶ δεήσεων τύχοιμεν ἅπαντες τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν...

7 (σ. 125-132). Τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Μεθοδίου Ἐπισκόπου Πατάρων λόγος περὶ τῶν μελλόντων γενέσθαι ἐν ταῖς ἐσχάταις ἡμέραις, δι' αἰτήσεως τοῦ εὐσεβοῦς βασιλέως Λέοντος τοῦ σοφωτάτου[3].

Ἀρχ. Ἐν ταῖς ἐσχάταις ἡμέραις τοῦ ἑβδόμου αἰῶνος ἐπαναστατήσονται οἱ Ἀγαρηνοί...

---

[1] Ὁ δεύτερος αὔξων ἀριθμὸς εἶναι εἰλημμένος ἐκ τοῦ ἐντύπου Καταλόγου τῶν κωδίκων τῆς Μ. Λαύρας, τοῦ συνταχθέντος ὑπὸ Σπυρίδωνος Λαυριώτου ἰατροῦ καὶ ἐπεξεργασθέντος ὑπὸ τοῦ πρ. Λεοντοπόλεως Σωφρονίου Εὐστρατιάδου καὶ ἐκτυπωθέντος ἐν Παρισίοις τῷ 1925. Συνεχίζεται δὲ ἐν τῷ παρόντι. Ὁ δὲ πρῶτος, ὁ ἐντὸς ἀγκυλῶν, ἀπαριθμεῖ τοὺς ἐν τῷ παρόντι Καταλόγῳ περιγραφέντας κώδικας. Ὁ τρίτος τέλος, κατ' ἀλφαβητικὰ στοιχεῖα, δηλοῖ τὴν ταξινόμησιν.

[2] Ὁ κῶδιξ βρίθει ἀνορθογραφιῶν, ἅς περ ἀφῆκα ἀδιορθώτους, εἰμὴ μόνον τὰς ἐν τῷ Πίνακι.

[3] Μεθόδιος Πατάρων ἤκμασε (311) πολὺ ἀρχαιότερον Λέοντος τοῦ Σοφοῦ (865-912).

Τέλος: ἡμᾶς δὲ πάντας γένοιτο ἐπιτυχεῖν τῆς Χριστοῦ βασιλείας...

8 (σ. 133-134). Λόγος Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου (ἢ μᾶλλον ἀπόσπασμα λόγου).

Ἀρχ. Οὐκ ἔξεστι μοναχῷ δοῦναι τὰ ὑπάρχοντα αὐτοῦ ὅπου ἂν βούλεται...

Τέλος: ἐπὶ σοὶ γὰρ ἐλπίζω ὁ Θεός μου ἵνα σύ μου φωτίσῃς τὸν νοῦν καὶ τὴν διάνοιαν ἀμήν.

9 (σ. 135-153). Διήγησις ὠφέλιμος περὶ ἐξόδου ψυχῆς τοῦ ἀββᾶ Μακαρίου τοῦ Αἰγυπτίου.

Ἀρχ. Πορευόμενός ποτε ὁ ἀββᾶς Μακάριος ὁ Αἰγύπτιος ἐν τῇ ἐρήμῳ, ἠκολούθησεν αὐτῷ Ἄγγελος Κυρίου καὶ εἶπεν αὐτῷ.

Τέλος: τότε ἐστάθησαν καὶ οἱ δύο καὶ ἔδωκαν δόξαν τῷ Θεῷ.

10 (σ. 154-156). Ἡ κοίμησις τοῦ ἁγίου Μακαρίου.

Ἀρχ. Ὅταν ἔμελλεν ὁ μέγας Μακάριος νὰ κοιμηθῇ ἐν Κυρίῳ...

11 (σ. 157-164). Περὶ τῆς διαφορᾶς τῶν ἐν τῷ παραδείσῳ εὑρισκομένων.

Ἀρχ. Εἶπε κάποιος ἀπὸ τοὺς ἁγίους πατέρας...

12 (σ. 165-170). Ὅτι αἱ ψυχαὶ τῶν δικαίων ἐν ὥρᾳ θανάτου ἐξέρχονται μετὰ ἀγαλλιάσεως καὶ χαρᾶς, αἱ δὲ τῶν ἁμαρτωλῶν μετὰ ὀδύνης καὶ πόνου.

Ἀρχ. Ἕνας ἀσκητὴς ἐπεθύμα νὰ ἰδῇ ψυχὴν ἁμαρτωλοῦ καὶ δικαίου πῶς ἀνασπῶνται καὶ εὐγαίνουσιν ἀπὸ τὸ σῶμα...

13 (σ. 171-172). Περὶ κατακρίσεως παράδειγμα καὶ περὶ τοῦ ἐρωτηθέντος παρὰ Ἀγγέλου ὑπὲρ τῆς ψυχῆς τοῦ κατακριθέντος ποῦ θῆναι αὐτήν.

Ἀρχ. Ἤκουσεν ἕνας ἀπὸ τοὺς ἀσκητὰς πῶς ἕνας καλόγηρος ἔπεσεν εἰς πορνείαν...

14 (σ. 173-175). Περὶ τοῦ μὴ ταφέντος μετὰ θάνατον ἐκ τῆς πολλῆς ταπεινώσεως αὐτοῦ.

Ἀρχ. Ἕνας ἀδελφὸς καλλιγράφος ὅταν ἔμελλε νὰ ἀποθάνῃ ἐπαρεκάλεσε τὸν γείτονά του...

15 (σ. 176). Περὶ τοῦ μὴ κατακρίναντός ποτέ τινα ἐν ὅλῃ τῇ ζωῇ αὐτοῦ, ὅθεν καὶ οὐ κατεκρίθη.

Ἀρχ. ἕνας ἀδελφὸς Φαραωνίτης, ὀνόματι Ἀρέθας...

16 (σ. 182). Περὶ κατακρίσεως.

Ἀρχ. Ἐπῆγεν ὁ ἀββᾶς Ἰσαὰκ ὁ Θηβαῖος εἰς ἕνα Κοινόβιον...

17 (σ. 184). Ὅτι ὁ Θεὸς ταχέως δέχεται τὸν μετανοοῦντα.

Ἀρχ. Ἕνας ἀδελφὸς ἠρώτησε τὸν ἀββᾶ Ποιμένα...

18 (σ. 187). Περὶ εὐσπλαγχνίας Θεοῦ.

Ἀρχ. Ἄκουσον δὲ καὶ ἄλλην ἱστορίαν...

19 (σ. 198). Περὶ τῆς χάριτος τῶν Μοναχῶν.

Ἀρχ. Ἔλεγεν ὁ ἅγιος Ἀντώνιος...

20 (σ. 200). Περὶ τῆς ὑστερινῆς καταστάσεως τῶν Μοναχῶν.

Ἀρχ. Μίαν φορὰν ἔκαμνε προσευχὴν εἰς τὸν Θεὸν ὁ μέγας πατὴρ ἡμῶν Παχώμιος...

21 (σ. 207). Λόγος παραινετικὸς τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν Ἐφραὶμ τοῦ Σύρου εἰς τὴν Δευτέραν Παρουσίαν.

Ἀρχ. Εἶδέ τις τῶν Ἁγίων πατέρων ἐν ὁράματι Ἀγγέλων Τάγμα κατερχόμενον ἐκ τοῦ οὐρανοῦ...

22 (σ. 211). Περὶ τῶν ἐν τῷ κόσμῳ πολιτευομένων Μοναχῶν νουθεσία ὠφέλιμος.

Ἀρχ. Ἐκεῖνοι ὅπου ἀπαρνήθηκαν τὸν κόσμον καὶ ἐφόρεσαν τὸ ἅγιον σχῆμα καὶ πάλιν εἶναι ἀνάμεσα εἰς τοὺς κοσμικούς, ὅλοι εἶναι γελασμένοι καὶ χαμένος ὁ κόπος τους...

23 (σ. 213). Παροιμίαι χαρμόσυνοι καὶ ὠφέλιμοι πρὸς πάντα ἄνθρωπον.

Ἀρχ. Οὐχ ὅταν ὀλισθήσωμεν ἔν τινι τότε λυπηθῶμεν, ἀλλ' ὅταν ἐμμείνωμεν ἐν αὐτῷ...

24 (σ. 215). Ἑρμηνεία περὶ δικαίων καὶ ἁμαρτωλῶν, πόσαι διαφοραί.

Ἀρχ. Τῶν ἀνθρώπων ἁπάντων οἱ μὲν ἁμαρτωλοί, οἱ δὲ δίκαιοι, ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς ἁμαρτωλοῖς καὶ ἐν τοῖς δικαίοις πολλὴ ἡ διαφορά...

25 (σ. 220). Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου περὶ μετανοίας.

Ἀρχ. Ἕως ὅτου ἐμπνέεις ἀπ' αὐτῆς τῆς κλίνης κατακείμενος καὶ ψυχορραγῶν καὶ τότε μετανόησον καὶ δέχεταί σε ὁ Θεός...

26 (σ. 222). Περὶ τοῦ μὴ ἀπογινώσκειν, ὁρᾶτε τὸν παρόντα ἀδελφὸν ποσάκις ἐπόρνευσε καὶ διὰ μετανοίας ἐδέξατο αὐτὸν ὁ Θεός.

Ἀρχ. Ἀδελφός τις οἰκῶν εἰς τὰ μονήδια, πολλάκις ἐξ ἐνεργείας τοῦ διαβόλου ἔπιπτεν εἰς πορνείαν...

27 (σ. 231). Βλέπε τὸν παρόντα μοναχὸν καὶ μίαν παρθένον καὶ νὰ θαυμάσῃς σοφίαν γυναικός.

Ἀρχ. Ἠτό τις μοναχὸς τῆς Μονῆς τοῦ ἀββᾶ Σεβηριανοῦ...

28 (σ. 234). Περί τινος Ἐπισκόπου πόρνου, ἐλθόντος εἰς μετάνοιαν μετὰ τῆς πόρνης.

Ἀρχ. Ἐν τῇ πόλει τῆς Αἰθιοπίας πλησίον τῆς Γάζης, ἠτό τις Ἐπίσκοπος εὐλαβὴς καὶ ἐλεήμων...

29 (σ. 238). Περὶ τοῦ τυφλοῦ τυμβωρύχου, ὅρα θαῦμα φρικῶδες.

Ἀρχ. Δύο τινὲς μοναχοὶ ἀπῆλθον εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν ἰδεῖν τινα φιλόσοφον, Στέφανον ὀνόματι...

30 (σ. 241). Ἕτερον θαῦμα περὶ τυμβωρύχων φρικωδέστατον βλέπε καὶ φρῖξον.

Ἀρχ. Ἀββᾶς Ἰωάννης ὁ Ἡγούμενος τῆς μονῆς τῶν Γιγάντων, διηγήσατο ἡμῖν...

31 (σ. 246). Παράδειγμα περὶ ἐλεημοσύνης καὶ ὅτι ἀληθῶς ὁ ἐλεῶν πτωχὸν δανείζει Θεῷ.

Ἀρχ. Εἰς τὰς ἡμέρας τοῦ Πατριάρχου Ἀλεξανδρείας Θεοφίλου...

32 (σ. 251). Περί τινος γυναικὸς καὶ τοῦ τέκνου αὐτῆς ἀσκητευσάντων ἔν τινι νήσῳ.

Ἀρχ. Μοναχός τις ἐνάρετος καὶ ἱερεὺς διηγήσατο ἡμῖν λέγων οὕτως...

33 (σ. 258). Περὶ τῶν συμφωνησάντων τεσσάρων πρεσβυτέρων.

Ἀρχ. Εἶπέ τις Γέρων ὅτι ἦτον τέσσαρες πρεσβύτεροι...

34 (σ. 261). Περὶ τῆς μαγικῆς τέχνης εἰς τὴν ἀπώλειαν.

Ἀρχ. Ἐν ταῖς ἡμέραις τοῦ φιλοχρίστου βασιλέως Μαυρικίου...

35 (σ. 266). Περὶ τῆς θείας Μεταλήψεως καὶ τίς ἐστιν ὁ ῥαπίσας τὸν Χριστόν.

Ἀρχ. Ἐν τῇ νήσῳ Κύπρῳ ἐστὶ τὸ ἐμπόριον ὀνομαζόμενον δαδαί (;) ἔνθα ἐστὶ μοναστήριον λεγόμενον τοῦ Φιλοξένου...

36 (σ. 268). Περὶ τοῦ Πατριάρχου Ἀμῶς τοῦ καταφρονήσαντος τὸ μοναχικὸν σχῆμα.

Ἀρχ. Ἐγένετό ποτε Ἀρχιεπίσκοπός τις τῆς Ἁγίας τοῦ Χριστοῦ καὶ Θεοῦ ἡμῶν Πόλεως Ἱερουσαλήμ, ὀνόματι Ἀμώς.

37 (σ. 270). Περὶ τοῦ ἐλευθερώσαντος τὴν μητέρα αὐτοῦ ἐκ τῆς κολάσεως διὰ τῶν ἐλεημοσυνῶν.

Ἀρχ. Διηγήσατο ἡμῖν ὁ Ἁγιώτατος Πατριάρχης Ἀλεξανδρείας Θεόφιλος...

38 (σ. 280). Περὶ τῆς μετὰ πίστεως καὶ εὐλαβείας ἐξομολογήσεως μιᾶς γυναικός.

Ἀρχ. Εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν ἠτό τις γυνὴ ἔνδοξος καὶ περιφανής...

39 (σ. 285). Περὶ συκοφαντίας καὶ φθόνου θαῦμα παράδοξον καὶ περὶ ὑπομονῆς.

Ἀρχ. Ἀντίοχός τις μοναχὸς εὐλαβὴς καὶ φοβούμενος τὸν Θεόν...

40 (σ. 291). Διήγησις περὶ τοῦ γενομένου θαύματος ἐν Ἀφρικῇ, ἐν πόλει Καρθαγένῃ, ὅρα καὶ φρίξον.

Ἀρχ. Εἰς τοὺς χρόνους τοῦ βασιλέως Ἡρακλείου...

41 (σ. 298). Περί τινος μοναχοῦ ὁρᾶτε καὶ φρίξατε.

Ἀρχ. Διηγήσατό τις περί τινος μοναχοῦ...

42 (σ. 305). Νουθεσίαι ἀπὸ διαφόρων βιβλίων τῶν ὁσίων πατέρων λίαν ψυχωφελεῖς...

Ἀρχ. Πρῶτον μὲν ὀφείλει ὁ ἡσυχάζων...

43 (σ. 307). Περὶ διαφορᾶς τῶν ἁμαρτημάτων.

44 (σ. 399). Πῶς δεῖ μαρτυρῆσαι ὑπὲρ Χριστοῦ.

45 (σ. 312). Περὶ ἡσυχίας τοῦ νοός.

Ἀρχ. Εἴ τις ὀργίζεται ἢ θυμοῦται ἢ φιλονικεῖ...

46 (σ. 317). Περὶ τοῦ ἀββᾶ Μαρίνου.
Ἀρχ. Ἕναν καιρὸν ἦτόν τις ἄνθρωπος, τὸ ὄνομά του Εὐγένιος...
47 (σ. 329). Περὶ τοῦ ἐπισκόπου Παυλίνου.
Ἀρχ. Κατανόησον ἀδελφὲ πῶς οἱ παλαιοὶ Ἅγιοι Πατέρες...
48 (σ. 338). Περὶ τοῦ μαλακὰ φοροῦντος ἀσκητοῦ.
Ἀρχ. Μοναχός τις, Ρωμαῖος ὤν, ᾤκησεν ἐν τῇ σκήτῃ ἐγγύτερον τῆς Ἐκκλησίας...
49 (σ. 343). Περὶ τοῦ Ἀσηνᾶ, ὃν ἐπλάνεσεν ὁ διάβολος ἀναληφθῆναι ἐν πυρίνῳ ἅρματι.
Ἀρχ. Εἰς τὴν Ἔδεσσαν ἦτό τις ἀδελφὸς ἐγκρατής, τὸ ὄνομά του Ἀσηνᾶς...
50 (σ. 345). Περὶ τοῦ διαβόλου ὅτι ἐὰν μετανοήσῃ σωθήσεται.
Ἀρχ. Γέρων τις τῶν μεγάλων, ὑπερβὰς καὶ νικήσας τοὺς πειρασμοὺς τῶν δαιμόνων...
51 (σ. 350). Περὶ τῶν δαιμόνων, ὅτι ἐξετάζονται ὑπὸ τοῦ ἀρχηγοῦ αὐτῶν Σατανᾶ.
Ἀρχ. Ἔλεγε κάποιος ἀπὸ τοὺς Γέροντας τοὺς Θηβαίους ὅτι ἐγὼ ἤμουν τέκνον ἱερέως τῶν εἰδώλων...
52 (σ. 253). Περὶ τοῦ ὑποτακτικοῦ τοῦ ἑπτάκις στεφανωθέντος ἐν μιᾷ νυκτί.
Ἀρχ. Γέρων τις ἦτον εἰς τὴν Θηβαίδα καθεζόμενος εἰς ἕνα σπήλαιον...
53 (σ. 357). Περὶ φιλαργυρίας τοῦ Ἐπισκόπου Ἰωάννου.
Ἀρχ. Μίαν φορὰν ἐπῆγεν ἕνας ἱεροδιάκων ἀπὸ τὰ Ἱεροσόλυμα εἰς τὴν Κύπρον...
54 (σ. 362). Περὶ ἐλεημοσύνης.
Ἀρχ. Ὁ ἐν ἁγίοις πατὴρ ἡμῶν Γρηγόριος ἦτο τὸ πρῶτον Ἡγούμενος εἰς ἕνα μοναστήριον καὶ μίαν φορὰν ἦλθε πρὸς αὐτὸν ἕνας ζήτουλας...
55 (σ. 365). Περὶ πολυλογίας.
Ἀρχ. Ἦτο μία καλογραῖα εἰς μίαν χώραν λεγομένην Σαβίνην...
56 (σ. 367). Ὅτι οὐ δεῖ τοὺς μοναχοὺς βραδύνειν ἐν πόλεσι.
Ἀρχ. Διηγήσαντο οἱ μαθηταὶ τοῦ ἁγίου Εὐλογίου...
57 (σ. 369). Περὶ τοῦ ἐμποδίσαντος τὸν δαίμονα ἐκ τῆς ὁδοῦ αὐτοῦ διὰ προσευχῆς.
Ἀρχ. Εἰς τὸν καιρὸν ὁποὺ ἐβασίλευεν Ἰουλιανὸς ὁ παραβάτης...
58 (σ. 371). Περὶ τοῦ ἀπιστοῦντος ὅτι τὸ σῶμα Χριστοῦ ἡ κοινωνία ἐστίν.
Ἀρχ. Ἐδιηγήθη ὁ ἀββᾶς Δανιὴλ λέγων...
59 (σ. 376). Περὶ τοῦ πῶς οἱ ἀξίως κοινωνοῦντες μεγάλης χάριτος ἀξιοῦνται.

Ἀρχ. Ἀκούσατε καὶ ἄλλην διήγησίν τινος ἁγίου Γέροντος διὰ κάποιον Ἐπίσκοπον...
60 (σ. 383). Πῶς δεῖ κοινωνεῖν.
Ἀρχ. Πολλοὺς βλέπω ὁποῦ μεταλαμβάνουν...
61 (σ. 387). Περὶ νηστείας.
Ἀρχ. Ἠρώτησάν τινες τὸν ἀββᾶν Ποιμένα περὶ νηστείας πῶς δεῖ γίνεσθαι καὶ εἶπε...
62 (σ. 389). Περὶ τῆς ἀπρεποῦς ἐλεημοσύνης.
Ἀρχ. Μίαν φορὰν καθεζομένου τινὸς ἁγίου πατρός...
63 (σ. 392). Περὶ τοῦ μοναχοῦ Δουλᾶ.
Ἀρχ. Διηγήσατο ὁ ἀββᾶς Δανιὴλ ὅτι ἐγένετό τις μοναχὸς ἐν κοινοβίῳ Δουλᾶς ὀνόματι...
64 (σ. 399). Περὶ ὑπομονῆς.
Ἀρχ. Ἔλεγε κάποιος Γέρων ἀσκητὴς ὅτι μίαν φορὰν ἐπαράγγειλα ἑνὸς καλλιγράφου νὰ μοῦ γράψῃ τρία βιβλία...
65 (σ. 404). Περὶ τοῦ μὴ προσεύχεσθαι παραλόγως.
Ἀρχ. Ὁπόταν προσευχώμεθα πρέπει νὰ γινώσκωμεν...
66 (σ. 407). Ὅτι καὶ εἰς τὴν κοινὴν τράπεζαν πρέπει νὰ ἐσθίωμεν μετ' εὐλαβείας.
Ἀρχ. Ἀκούσατε ἀδελφοὶ καὶ πατέρες τί παραγγέλλουν οἱ ἅγιοι καὶ πεφωτισμένοι Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας μας.
67 (σ. 416). Παράδειγμα περὶ ἐλεημοσύνης.
Ἀρχ. Ἦτο κάποιος Ἄρχων τοῦ παλατίου Μαγιστριανός...
68 (σ. 420). Περὶ ἐλεημοσύνης.
Ἀρχ. Εἰς τὴν Ἀντιόχειαν τὴν μεγάλην ἦτο πολλῶν λογιῶν διακονίαι καὶ ὑπηρεσίαι τῆς ἐλεημοσύνης...
69 (σ. 424). Περὶ τῶν δύο μοναχῶν μεταστραφέντων ἐν τῷ κόσμῳ καὶ αὖθις μετανοησάντων.
Ἀρχ. Δύο καλόγεροι ἐπολεμήθησαν ἀπὸ τῆς πορνείας καὶ ἐπῆγαν καὶ ἔλαβαν γυναῖκας...
70 (σ. 427). Περὶ τοῦ γενομένου μοναχοῦ ἀρχιληστοῦ σὺν τοῖς δώδεκα μαθηταῖς αὐτοῦ.
Ἀρχ. Ἐδιηγήθηκέ μας κάποιος ἀπὸ τοὺς ἁγίους πατέρας...
71 (σ. 435). Περί τινος παιδίου τῶν Ἑβραίων βαπτισθέντος θαῦμα φρικῶδες.
Ἀρχ. Διηγήσατό τις φιλόχριστος διάκονος ἀπὸ τὴν Μελιτινήν...
72 (σ. 441). Περὶ τοῦ φιλαργύρου κηπουροῦ καὶ περὶ ἐλεημοσύνης παράδειγμα.
Ἀρχ: Εἰς μίαν χώραν ἦτό τις κηπουρός...

73 (σ. 443). Περὶ τῆς καλογραίας τῆς ἐμπεσούσης εἰς πορνείαν καὶ ἐλθούσης εἰς μετάνοιαν.

Ἀρχ. Ἐδιηγήθη τις τῶν πατέρων ὅτι εἰς τὴν Θεσσαλονίκην ἦτο ἀσκητήριον παρθένων γυναικῶν...

74 (σ. 445). Περὶ τοῦ γενομένου μοναχοῦ σὺν τοῖς τέκνοις αὐτοῦ καὶ τῇ γυναικί.

Ἀρχ. Κάποιος ἄρχων τοῦ παλατίου Ἰλλούστριος τὸ ἀξίωμα, ὀνόματι Παῦλος.

75 (σ. 447). Περὶ τῆς ἀρετῆς τοῦ λαχανᾶ.

Ἀρχ. Ἦτον ἕνας Γέρων καθήμενος εἰς τὴν ἔρημον...

76 (σ. 452). Ὅτι ἡ ταπείνωσις μόνη διώκει τοὺς δαίμονας.

Ἀρχ. Ἔλεγεν ἡ ὁσία Θεοδώρα ὅτι οὔτε ἄσκησις...

77 (σ. 454). Πῶς δεῖ προσεύχεσθαι ἀδιαλείπτως κατὰ τὸν Ἀπόστολον Παῦλον.

Ἀρχ. Μίαν φορὰν ὑπῆγαν εἰς τὸν ἀββᾶν Λούκιον εἰς τὸν λεγόμενον ἔνατον...

78 (σ. 456). Περὶ τοῦ λαβόντος τὸν μισθὸν ἐκ Θεοῦ, διὰ τὸ φέρνειν μακρόθεν τὸ νερόν.

Ἀρχ. Ἕνας Γέροντας ἐκάθετο εἰς τὴν ἔρημον...

79 (σ. 458). Περὶ τῆς βοηθείας τοῦ Θεοῦ ὁποῦ στέλλει εἰς τοὺς δούλους αὐτοῦ ὅταν ἐλπίζωσιν εἰς αὐτόν.

Ἀρχ. Μίαν φορὰν ἕνας Γέροντας καθεζόμενος μοναχὸς εἰς ἕνα κελλίον ἠσθένησε καὶ δὲν εἶχε κανένα νὰ τὸν ὑπηρετήσῃ...

80 (σ. 460). Παράδειγμα περὶ κατακρίσεως καὶ πόσης χάριτος ὑστερεῖται ὁ κατακρίνων.

Ἀρχ. Ἦτον δύο ἀδελφοὶ μεγάλης ἀρετῆς εἰς ἕνα κοινόβιον...

81 (σ. 464). Περὶ τῶν μοναχῶν τῶν μὴ δεξαμένων τὴν ἐλεημοσύνην δι᾽ ἀκτημοσύνην.

Ἀρχ. Ἦλθε κάποιος πλούσιος ἀπὸ ξένης καὶ ἤφερε πολλὰ φλωρία εἰς τὸν σκήτην καὶ ἐπαρακάλει τὸν πρεσβύτερον νὰ τὰ μοιράσῃ εἰς τοὺς ἀδελφούς...

82 (σ. 467). Περὶ τοῦ κλέπτοντός τινος Γέροντος.

Ἀρχ. Εἰς τὴν σκήτην ἦτό τις ἀδελφὸς καὶ ἦτο γείτονας ἑνὸς ἁγίου γέροντος...

83 (σ. 469). Περὶ τοῦ βλέποντος τοὺς Ἀγγέλους.

Ἀρχ. Ἔλεγε κάποιος ἀπὸ τοὺς ἁγίους πατέρας...

84 (σ. 472). Περὶ τοῦ ἀοράτως βλέποντος τὴν χάριν τῶν ἑπτὰ Μυστηρίων.

Ἀρχ. Ἄλλος πάλιν διορατικὸς καὶ θαυμαστὸς Γέρων ἔβλεπε τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ...

16 - 7 - 1958

85 (σ. 473). Περὶ τῶν δύο μοναχῶν, τοπικοῦ καὶ ξένου.

Ἀρχ. Εἶπεν ἕνας γέροντας ἀπὸ τοὺς ἁγίους πατέρας ὅτι ἦσαν δύο καλόγεροι...

86 (σ. 476). Περὶ τοῦ βουλομένου θρέψαι τὴν μητέρα αὐτοῦ καὶ ἀοράτως ἐμποδισθέντος.

Ἀρχ. Εἶπεν ἕνας Γέροντας ὅτι ἦτον ἕνας ἀδελφὸς εὐλαβὴς κατὰ πολλὰ καὶ εἶχε μητέρα πτωχήν...

87 (σ. 481). Περὶ τοῦ ὑποτακτικοῦ τοῦ διορθώσαντος τὸν θυμὸν τοῦ γέροντος αὐτοῦ.

Ἀρχ. Ἦτον ἕνας ἀναχωρητὴς εὐλαβὴς καὶ διακριτικός...

88 (σ. 486). Περὶ τοῦ πολεμηθέντος ἀδελφοῦ εἰς πορνείαν καὶ μὴ νικηθέντος, ὅθεν καὶ στεφάνων ἠξιώθη.

Ἀρχ. Δύο ἀδελφοὶ ἀπὸ ἕνα κοινόβιον ἐπῆγαν δι᾽ ὑπηρεσίαν τοῦ μοναστηρίου εἰς μίαν χώραν...

89 (σ. 489). Περὶ τῶν δύο μοναχῶν· ὁ εἷς ἀναχωρητὴς καὶ ὁ ἕτερος Ἡγούμενος.

Ἀρχ. Δύο τινὲς ἐσυμφώνησαν νὰ γένουν καλόγεροι...

90 (σ. 491). Περὶ τοῦ ὑπερηφάνου κοινοβιάρχου μὴ δεξαμένου τὸν Κύριον ἐν σχήματι πτωχοῦ.

Ἀρχ. Ἦτον ἕνας κοινοβιάρχης καὶ εἶχε πολλὴν δόξαν ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους...

91 (σ. 495). Περὶ τῆς ἀρετῆς τοῦ ξυλοφόρου Αἰθίοπος καὶ ὅτι διὰ προσευχῆς αὐτοῦ βροχὴν οὐρανὸς ἔδωκεν.

Ἀρχ. Μίαν φορὰν ἔγινεν εἰς μίαν χώραν ἀβροχία καὶ ξηρασία πολλή...

92 (σ. 498). Ὅτι ὁ πόλεμος τῆς πορνείας ἐκ τῆς πολυφαγίας καὶ πολυποσίας προέρχεται.

Ἀρχ. Ἕνας ἀδελφὸς ἀπὸ τὴν Αἴγυπτον εἶχε πόλεμον τῆς σαρκός...

93 (σ. 500). Περὶ τοῦ πολεμουμένου εἰς πορνείαν χρόνους δώδεκα.

Ἀρχ. Ἕνας Γέρων ἐνάρετος, Πάχων ὀνομαζόμενος ἐκαθίζετο εἰς τὴν σκήτην...

94 (σ. 505). Περὶ τῆς μεγαλοψύχου ὑπομονῆς τοῦ ὑποτακτικοῦ καὶ διὰ προσευχῆς αὐτοῦ ἔσωσε καὶ τὸν Γέροντά του.

Ἀρχ. Ἦτον ἕνας γέροντας κατοικῶν εἰς τὰ κελλία τὰ λεγόμενα ἐρημικά, ἔξωθεν τῆς Ἀλεξανδρείας...

95 (σ. 509). Περὶ τοῦ μὴ λαβόντος ἐλεημοσύνην, διδαχθεὶς ὑπὸ Ἀγγέλου.

Ἀρχ. Μίαν φορὰν ἐπῆγεν εἰς τὴν Ραϊθὼ ἕνας ἄνθρωπος πλούσιος καὶ ἐμοίραζε τὸν πλοῦτόν του εἰς ὅλους τοὺς μοναχούς...

96 (σ. 511). Ὅτι ὅταν ἡμεῖς θέλωμεν δὲν μᾶς βλάπτουν οἱ πονηροὶ λογισμοί.

Ἀρχ. Ἕναν ἀδελφὸν ἐπείραξαν οἱ πονηροὶ λογισμοὶ καὶ εἶχε μεγάλην λύπην...

97 (σ. 514). Περὶ τοῦ τύπτοντος τὴν ἑαυτοῦ σάρκα ἵνα ἔλθῃ αὐτῷ πάθος σωτήριον.

Ἀρχ. Ἕνας ἀδελφὸς ἀφῆκε τὸν κόσμον καὶ ἐμόνασεν εἰς τὸ ὄρος τῆς Νητρίας...

98 (σ. 516). Πόσον ὠφελεῖ ἡ ὑπομονὴ καὶ ὅτι ὁ ἔχων αὐτὴν ὑπερβαίνει πᾶσαν ἀρετήν.

Ἀρχ. Ἐπαρακάλεσεν ἕνας ἀπὸ τοὺς ἁγίους πατέρας τὸν Θεόν...

99 (σ. 519). Περὶ τοῦ πῶς ὁ διάβολος ποικιλοτρόπως πολεμεῖ τὸν ἄνθρωπον.

Ἀρχ. Ὁ ἀββᾶς Μακάριος κατῴκει εἰς τὴν μεγάλην ἔρημον μοναχός...

100 (σ. 524). Περὶ τοῦ ῥίψαντος τὸ τέκνον αὐτοῦ εἰς τὴν φωτίαν ὅρα ὑπακοήν.

Ἀρχ. Ἕνας ἄνθρωπος κοσμικὸς εἶχε παιδία τρία...

101 (σ. 526). Περὶ τῆς ἀρετῆς τῶν δύο κατὰ σάρκα ἀδελφῶν.

Ἀρχ. Δύο ἀδελφοὶ κατὰ σάρκα ἐπῆγαν καὶ ἐκατοίκησαν εἰς μοναστήριον...

102 (σ. 530). Περὶ τῶν σκανδαλισθέντων δύο ἀδελφῶν.

Ἀρχ. Ἔλεγεν ὁ ἀββᾶς Νικήτας περί τινων δύο ἀδελφῶν ὅτι ἦλθαν νὰ καθίσουν εἰς ἕνα κελλὶ νὰ περάσουν τὴν ζωήν των ἀσκητικά...

103 (σ. 532). Περὶ τοῦ θέλοντος ἐξετάσαι τὰς κρίσεις τοῦ Θεοῦ καὶ διδαχθέντος ὑπὸ Ἀγγέλου.

Ἀρχ. Γέρων τις ἐνάρετος ἀπὸ τοὺς ἀσκητὰς εἶχε παρρησίαν πρὸς τὸν Θεόν...

104 (σ. 540). Περὶ τοῦ ἀββᾶ Παύλου τοῦ ἁπλοῦ.

Ἀρχ. Ὁ ἀββᾶς Παῦλος ὁ ἁπλοῦς ὁ μακάριος, ὁ τοῦ ἀββᾶ Ἀντωνίου μαθητής, διηγήσατο τοῖς πατρᾶσι...

105 (σ. 547). Περὶ τοῦ σφραγίσαντος τὸν δαίμονα μέσα εἰς τὸ σταμνίον, πάνυ ὠφέλιμον.

Ἀρχ. Διηγήσατο ἡμῖν ὁ ἀββᾶς Πίωρ λέγων...

Ἐν τέλει (φ. 559) εὕρηνται οἱ ἑξῆς στίχοι.

Ὧδε πέρας εἴληφεν ἡ βίβλος αὕτη
ὑπὸ χειρὸς ἐμοῦ Ἰωάσαφ
Μοναχοῦ Λεβίου καὶ οἱ ἀναγινώσκοντες ἔρρωσθε πάντες
εἰ μὲν δὲ σφαλερὸν εἴρηταί τι ἐν ταύτῃ
ἕνεκεν τούτου δέομαι σύγγνωτέ μοι
ἀνθρώπινον καὶ γὰρ πάθος τὸ ἁμαρτάνειν.

Ἐτελειώθη δὲ εἰς τοὺς 1880 Μαΐου 20.

Ὁ κῶδιξ πολυτελῶς δεδεμένος διὰ δέρματος ἐρυθροῦ καὶ μετὰ πολλῆς ἐπιμελείας καὶ φιλοκαλίας γεγραμμένος. Κοσμεῖται δὲ διὰ θαυμασίων ἐγχρώμων ἀψίδων, ἐπιτίτλων καὶ καλλιτεχνικῶν ἀρχικῶν γραμμάτων μεγάλου μεγέθους, ἅπερ ἀποτελοῦσι τεκμήριον τῆς εὐγενοῦς ἁμίλλης τοῦ γραφέως πρὸς τοὺς παλαιοὺς κωδικογράφους.

[2] 2048 Ζ 59

Χαρτ. 23×18, αἰῶνος ιθ' (1879)

Ἀποστολικὸς Σύλλογος

φ. β', σελ. 231

(φ. α'). Ἐν ἀρχῇ: «Πίναξ τῆς Βίβλου ταύτης».

(φ. β'). «Ἀποστολικὸς Σύλλογος» ἐγράφη παρὰ τοῦ ἐν μοναχοῖς ἐλαχίστου Ἰωάσαφ ἐν τῇ Ἱερᾷ Λαύρᾳ Σάββα τοῦ Ἡγιασμένου, Μαΐου 2, 1879.

1 (σ. 1). Ἡ μετάστασις τοῦ Ἁγίου ἐνδόξου Ἀποστόλου καὶ Εὐαγγελιστοῦ, φίλου, παρθένου, ἐπιστηθίου, ἠγαπημένου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου.

Ἀρχ. Οὗτος ἐκατάγετο ἀπὸ ἕνα χωρίον εὐτελὲς τῆς Γαλιλαίας...

Τέλος: ἢ ποῖος θέλει νομίσει περὶ τούτου κατὰ ἄλλον τρόπον.

2 (σ. 43). Τοῦ ἁγίου Ἀποστόλου Θωμᾶ.

Ἀρχ. Μετὰ τὴν φρικτὴν καὶ ἔνδοξον τοῦ Δεσπότου Χριστοῦ Ἀνάληψιν...

Τέλος: καὶ ἀφῆκε τὴν πρόσκαιρον βασιλείαν διὰ νὰ ἀπολαύσῃ τὴν αἰώνιον...

3 (σ. 76). Τοῦ ἁγίου ἐνδόξου καὶ πανευφήμου Ἀποστόλου Φιλίππου.

Ἀρχ. Οὗτος ἦτον ἀπὸ τὴν χώραν Βηθσαϊδά...

Τέλος: κηρύττοντες τὸ τοῦ Χριστοῦ Εὐαγγέλιον...

4 (σ. 96). Τοῦ ἁγίου Ἀποστόλου καὶ Εὐαγγελιστοῦ Ματθαίου.

Ἀρχ. Οὗτος ἦτον ἀπὸ τὴν Κανᾶ τῆς Γαλιλαίας...

Τέλος: νὰ ἔχετε ἡδονὴν ἀνέκφραστον καὶ εὐφροσύνην ἀνεκδιήγητον...

5 (σ. 112). Εἰς τὴν περίοδον καὶ τὸν ὑπὲρ Χριστοῦ θάνατον τοῦ ἁγίου καὶ πανευφήμου Ἀποστόλου Ἀνδρέου τοῦ Πρωτοκλήτου.

Ἀρχ. Πολλαῖς φοραῖς ἐσυλλογίσθηκα, εὐλογημένοι Χριστιανοί...

Τέλος: Οὕτως ἂς ἀγωνιζώμεθα ἵνα τῆς μὲν κολάσεως ἐλευθερωθῶμεν, τῆς δὲ βασιλείας τῶν οὐρανῶν ἐπιτύχωμεν...

6 (σ. 162). Εἰς τὰς περιόδους καὶ τὸν ὑπὲρ Χριστοῦ θάνατον τῶν ἁγίων ἐνδόξων καὶ Πρωτοκορυφαίων Πέτρου καὶ Παύλου.

Ἀρχ. Ἀπὸ τρία πράγματα λέγουσιν οἱ Ἅγιοι τῆς Ἐκκλησίας μας...

Τέλος: αὐτὰ ἂς πασχήσωμεν νὰ τελειώσωμεν ἵνα καὶ ὁ Θεὸς ἀξιώσῃ ἡμᾶς τῆς αἰωνίου αὐτοῦ βασιλείας...

7 (σ. 216). Ἡ ἐπάνοδος τοῦ λειψάνου τοῦ ἁγίου ἐνδόξου Ἀποστόλου Βαρθολομαίου.

Ἀρχ. Καιρὸς ἐπιτήδειος εἶναι εἰς ἐμέ...

Τέλος: τοῖς μετὰ πίστεως αὐτῷ προστρέχουσιν εἰς δόξαν τοῦ Ὑπεραγάθου Θεοῦ.

8 (σ. 223). Μνήμη τοῦ Ἀποστόλου Ἰούδα.

Ἀρχ. Οὗτος ἦτον ἀπὸ τοὺς δώδεκα Ἀποστόλους...

Τέλος: καὶ ἔλαβε παρ' αὐτοῦ τὸν τοῦ μαρτυρίου ἀμαράντινον στέφανον.

9 (σ. 226). Μνήμη τοῦ ἁγίου ἐνδόξου Ἀποστόλου Ἰακώβου ἀδελφοῦ Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου.

Ἀρχ. Οὗτος ἦτον υἱὸς μὲν Ζεβεδαίου...

Τέλος: καθὼς περὶ τούτου γράφει τὸ δωδέκατον κεφάλαιον τῶν Πράξεων.

10 (σ. 228). Μνήμη τοῦ ἁγίου Ἀποστόλου Σίμωνος τοῦ ζηλωτοῦ.

Ἀρχ. Οὗτος ὁ ἅγιος Ἀπόστολος Σίμων εἶναι ὁ ἴδιος ἐκεῖνος ὁποῦ ὀνομάζεται καὶ Ναθαναήλ...

Τέλος: Ζηλωτὴς δὲ ὠνομάσθη διότι εἶχε ζῆλον πολύν, ἤγουν ἀγάπην θερμὴν καὶ ὑπερβάλλουσαν πρὸς τὸν Θεόν.

11 (σ. 230). Μνήμη τοῦ ἁγίου Ἀποστόλου Ἰακώβου τοῦ Ἀλφαίου.

Ἀρχ. Οὗτος ἦτον ἕνας ἀπὸ τοὺς δώδεκα Ἀποστόλους...

Τέλος: καὶ ἔτζι εἰς τὸν ποθούμενον Χριστὸν παραδίδει τὸ πνεῦμά του.

Ἐν τέλει ἕπονται οἱ ἑξῆς στίχοι.

Πέτρε καὶ Παῦλε, τοῦ Λόγου ἀροτῆρες,
Ἀνδρέα, Ἰάκωβε καὶ Ἰωάννη σοφὲ
Βαρθολομαῖε καὶ Φίλιππε, Θωμᾶ, Ματθαῖε
Σίμων, Ἰούδα, θεῖε Ἰάκωβε
παγκόσμιε, πάντιμε τῶν Μαθητῶν δωδεκάς,
οἱ ἐν τῷ κόσμῳ κηρύξαντες τὴν Παναγίαν Τριάδα
φύσει Θεὸν ἀΐδιον τῆς Ἐκκλησίας
οἱ ἀλάξευτοι ὄντως πύργοι καὶ στύλοι ἀσάλευτοι
τῷ Δεσπότῃ τῶν ὅλων ἱκετεύσατε [πρεσβεύσατε
ἢ τὸν Δεσπότην τῶν ὅλων ἱκετεύσατε]
σωθῆναι ἡμᾶς.

Καὶ οὗτος ὁ κῶδιξ ὡς καὶ οἱ κατωτέρω ὑπ' ἀρ. Ζ 61, 62, 63 κεκοσμημένοι εἰσὶ δι' ἐπιτίτλων, προμετωπίδων καὶ ἀρχικῶν καλλιτεχνικῶν γραμμάτων, καθὸ ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ γραφέως γραφέντες, τοῦ μακαρίτου Ἰωάσαφ Ἁγιοσαββίτου τοῦ ἐκ τῆς νήσου Λέρου, τοῦ μετέπειτα κοινοβιάσαντος ἐν τῇ καθ' ἡμᾶς Ἱερᾷ Λαύρᾳ, ἐξ οὗ καὶ Λαυριώτου, καὶ ἀποβιώσαντος ἐν αὐτῇ τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1936. Προσετέθησαν δὲ εἰς τὴν Βιβλιοθήκην τῆς Ἱερᾶς ἡμῶν Μονῆς καὶ τὰ πέντε ταῦτα χειρόγραφα παρὰ τοῦ Γέροντος Σάββα

Ἱεροδιακόνου Λαυριώτου τοῦ Σαμίου, κατὰ πνεῦμα υἱοῦ τοῦ γεγραφότος, βρίθουσι δὲ σολοικισμῶν καὶ ἀνορθογραφιῶν κλπ.

[3] 2049 Ζ 60

Χαρτ. 23×17, αἰῶνος ιθ' (1888)

Ἁγίου Ἐφραὶμ εὐχαί

σελ. 8 καὶ 4 φύλ. ἄγραφα

1 (σ. 1). Τοῦ ὁσίου Πατρὸς ἡμῶν Ἐφραὶμ εὐχὴ εἰς τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν.

Ἀρχ. Ὁ ἀναμάρτητος Υἱὸς τοῦ Θεοῦ...

2 (σ. 6). Τοῦ αὐτοῦ εὐχὴ πρὸ τοῦ ὑπνῶσαι.

Ἀρχ. Κύριε Ἰησοῦ Χριστὲ ὁ Θεὸς ἡμῶν, ὁ τὴν ἁγίαν σου Μητέρα τιμιωτέραν ἀναδείξας τῶν ἐπουρανίων Δυνάμεων...

[4] 2050 Ζ 61

Χαρτ. 23×18, αἰῶνος ιθ' (1878)

Βιβλίον Πατερικὸν

φ. ϛ', σελ. 436

1 (φ. α'). Βιβλίον Πατερικόν, ἐγράφη διὰ χειρὸς τοῦ ἐν μοναχοῖς Ἰωάσαφ Σαββαΐτου ἐν τῇ ἱερᾷ Λαύρᾳ τοῦ ἁγίου Σάββα 1878.

2 (φ. β'). Στίχοι εἰς τὴν Θεοτόκον.

Μαριὰμ Παντάνασσα Μήτηρ Κυρίου,
φρούρει παναλκεῖ ἰσχύϊ θειοτάτῃ
τοὺς ἀναγινώσκοντας τὴν βίβλον ταύτην
εἰς ψυχικὴν ὄνησιν ἁπλότητι καρδίας
τὸν δὲ γράψαντα ῥῦσαι πυρὸς γεέννης.

Καὶ κατωτέρω ἕτεροι στίχοι ἱκετήριοι πρὸς τὴν Θεοτόκον.

Ὄρος Θεοῦ κατάσκιον, Παρθένε Παναγία,
τοὺς ἐν τῷ κόσμῳ φύλαττε ὡς ἡμῶν προστασία
. . . .

3 (φ. γ'). Ἕτεροι στίχοι εἰς τὴν Θεοτόκον κατ' ἀλφάβητον.

Ἄνοιξον δέομαι Ἁγνὴ τὰ ταπεινά μου χείλη
τοῦ ἀνυμνεῖν καὶ ἐπαινεῖν τὰ σὰ καὶ ἀναγγέλλειν
Βάτον σὲ εἶδε Μωϋσῆς κλπ. μέχρι τοῦ Ω.
. . . .

4 (φ. ε'). Πίναξ ἀναλυτικὸς τῶν περιεχομένων.

5 (σ. 1). Προοίμιον τῆς παρούσης βίβλου.

Ἀρχ. Ὦ μοναχέ, ὅπου ἀπαρνήθης κόσμον καὶ τὰ ἐν κόσμῳ...

6 (σ. 4). Βίος ἐν συνόψει τοῦ ἁγίου Νείλου [τοῦ Ἀθωνίτου].

Ἀρχ. Ὁ μακάριος Νεῖλος πατρίδα μὲν εἶχεν τὴν Τζακωνίαν εἰς τὴν Πελοπόννησον, ἀπὸ κωμόπολιν καλουμένην Ἅγιος Πέτρος...

7 (σ. 12). Ἀρχὴ σὺν Θεῷ τῶν θαυμάτων καὶ ἐμφανείας τοῦ ὁσίου καὶ Θεοφόρου πατρὸς ἡμῶν Νείλου, διδασκαλιῶν καὶ νουθεσιῶν καὶ παραινέσεων πρὸς τοὺς ἐν Ἄθῳ καὶ ἁπανταχοῦ οἰκοῦντας Μοναχούς. Εὐλόγησον Πάτερ.

Ἀρχ. Μοναχός τις Θεοφάνης τοὔνομα ἦλθεν ἀπὸ Καισαρείας εἰς τὸ Ἅγιον Ὄρος κατὰ τὸ ἔτος 1805...

8 (σ. 52). Περὶ τῆς εὑρέσεως τῶν τιμίων λειψάνων τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν Νείλου.

Ἀρχ. Οἱ Μοναχοὶ τῆς Σκήτεως τῶν Καυσοκαλυβίων καὶ οἱ κελλιῶται τῶν σπανῶν...

9 (σ. 74). Ὀπτασία φοβερὰ ἀπειλῆς τρομερᾶς προμηνυούσης ὀργὴν θεήλατον, ἐπερχομένην εἰς τὸ Ὄρος ἐξ ἁμαρτιῶν μας.

Ἀρχ. Ἀφοῦ ἔγραψεν ὁ Θεοφάνης τὰ εἰς τὸ ὑαλίον τυπωθέντα ἐκεῖνα θαυμαστῶς γράμματα...

10 (σ. 85). Ὁμιλία διεξοδικὴ τοῦ Ἁγίου (Νείλου) περὶ ἡσυχαστῶν.

Ἀρχ. Ἀκούσατε, ὦ ἱερομόναχοι καὶ μοναχοί...

11 (σ. 109). Διήγησις τοῦ ἁγίου περὶ γέροντός τινος.

Ἀρχ. Εἰς τὴν ἔρημον τοῦ Ἰορδάνου...

12 (σ. 125). Διήγησις ἑτέρα.

Ἀρχ. Εἰς ἕνα κοινόβιον εὑρίσκετο εἷς πνευματικὸς καταφρονητὴς τῶν θείων κανόνων...

13 (σ. 135). Περὶ τοῦ ἄρτου ὁποῦ ὁ Ἀδὰμ μετὰ τὴν παράβασιν ἤσθιεν εἰς τὴν ἐξορίαν του.

14 (σ. 140). Περὶ τῆς ἀργολογίας ὁποῦ γίνεται εἰς τὴν τράπεζαν, πόσην βλάβην ψυχῆς προξενεῖ εἰς τοὺς μοναχοὺς καὶ εἰς πάντας.

Ἀρχ. Ὁ ψυχικὸς θάνατος ὁποῦ προέρχεται ἀπὸ τὴν ἀργολογίαν τῆς τραπέζης...

15 (σ. 147). Περὶ τοῦ ἐσχάτου αἰῶνος καὶ ἐσχάτων μοναχῶν.

Ἀρχ. Διὰ τοῦτο σᾶς λέγω ὅταν παρέλθωσιν ἀπὸ τοῦ νῦν καιροῦ...

16 (σ. 148). Περὶ τῆς ὀγδόης Συνόδου.

Ἀρχ. Εἰς δὲ τὴν ἐποχὴν ὁποῦ ἀδήλως θέλει γίνει νέα ἡ ὀγδόη Σύνοδος, ἡ ὁποία θέλει διαλέξει τὴν φιλονεικίαν καὶ νὰ καθαρίσῃ τὸν καλὸν σῖτον ἀπὸ τὸν κακόν, τὴν Ὀρθοδοξίαν ἀπὸ τὰς αἱρέσεις...

17 (σ. 158). Περὶ τῆς ἐλεύσεως τοῦ ἀντιχρίστου.

Ἀρχ. Πρὶν τῆς ἐλεύσεως τοῦ ἀντιχρίστου τοῦ αἰσθητοῦ θέλει σκοτισθῆ ἡ διάνοια τῶν ἀνθρώπων ἀπὸ τὰ πάθη καὶ νὰ πληθυνθῆ ἡ ἀνομία καὶ ἡ ἀσέβεια...

18 (σ. 173). Περὶ τῶν κηρίων τοῦ μνημοσύνου ὑπόδειγμα.

Ἀρχ. Εἷς εὐλαβὴς καὶ ἐνάρετος ἀπαρνηθεὶς τὸν κόσμον...

19 (σ. 183). Διήγησις περὶ τοῦ βοσκοῦ τοῦ ἁπλοῦ.

Ἀρχ. Ἐτυχέ ποτε καὶ ἀπέρασεν ἀπ' ἐκεῖνα τὰ μέρη ἕνας ἐρημίτης...

20 (σ. 194). Τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Ἀθανασίου Ἀρχιεπισκόπου Ἀλεξανδρείας λόγος εἰς τὸ θαῦμα τὸ γεγονὸς ἐν Βηρυτῷ περὶ τῆς τιμίας καὶ σεβασμίας εἰκόνος τοῦ Κυρίου καὶ Θεοῦ ἡμῶν.

Ἀρχ. Ἄρατε τοὺς ὀφθαλμοὺς ὑμῶν καὶ ἴδετε τὸ κοινὸν καὶ παράδοξον θαῦμα, ὅπερ γέγονε νῦν ἐν ταῖς ἡμέραις ἡμῶν...

21 (σ. 202). Διήγησις περί τινος βασιλέως τῶν Αἰθιόπων.

Ἀρχ. Διηγήσατο μέγας Γέρων λέγων: ὅτι βασιλέα ἐγνώριζον τῶν Αἰθιόπων, Χριστιανὸν καὶ ἐλεήμονα μέγαν...

22 (σ. 206). Θαῦμα περὶ ἄλλου τινὸς βασιλέως.

Ἀρχ. Φαίνεται εἰς τὸν Λειμῶνα τῶν ἀνθέων ὅτι ἦτον ἕνας βασιλεὺς εἰς τὴν Φραγκίαν περισσὰ πλούσιος καὶ εὐτυχής...

23 (σ. 220). Βίος καὶ μετάνοια τῆς μακαρίας Ταϊσίας τῆς ποτε πόρνης.

Ἀρχ. Ἀγαπητοί μου ἀδελφοὶ καὶ πατέρες, βούλομαι διηγήσασθαι ὑμῖν τὴν φαιδρὰν ταύτην καὶ θαυμαστὴν διήγησιν...

24 (σ. 225). Διήγησις τοῦ θαυμαστοῦ καὶ πολυπαθοῦς ὁσίου πατρὸς ἡμῶν Σερβίου καὶ τῆς μετὰ τὴν αὐτοῦ κοίμησιν καταδρομῆς τῆς σκήτεως αὐτοῦ, τὴν ὁποίαν ὁ ἅγιος Νεῖλος ἐδιηγήθη πρὸς τὸν Θεοφάνην.

Ἀρχ. Οὗτος ὁ ὅσιος πατὴρ ἡμῶν Σέρβιος ἦτον ἀπὸ τὴν Σερβίαν...

25 (σ. 323). Περὶ καταχρήσεως τῶν κοινοβίων καὶ ἰδιορρύθμων μονῶν.

Ἀρχ. Τὴν σήμερον ὅμως ὅλα τὰ παρέβηκαν καὶ κατεφρόνησαν...

26 (σ. 325). Ὅτι ὁ ὅσιος Νεῖλος ἀπεστάλη παρὰ Θεοῦ ἵνα ἐλέγξῃ τὴν παρανομίαν ἵνα μὴ ἀπωλεσθῶσι κακῶς οἱ ἀπειθεῖς.

Ἀρχ. Διὰ τοῦτο πάλιν σᾶς λέγω ἐξ ἀγάπης καὶ λύπης κινούμενος...

27 (σ. 330). Λόγοι παραπονητικοὶ τῆς Θεοτόκου πρὸς τοὺς μοναχοὺς τοῦ Ὄρους.

Ἀρχ. Λαός μου τί ἐποίησά σοι καὶ τί μοι ἀνταπέδωκας;...

28 (σ. 333). Ὅτι ὁ ἅγιος μεσιτεύει νὰ μὴ ἀναχωρήσῃ ἡ Θεοτόκος.

Ἀρχ. Δυσωπήσατε πατέρες τὴν Θεοτόκον νὰ μὴν ἀναχωρήσῃ...

29 (σ. 337). Εὐχὴ τοῦ ἁγίου.

Ἀρχ. Ἀλλ' ὦ Κυρία Θεοτόκε Παρθένε...

30 (σ. 338). Ἐπανάληψις τοῦ ἁγίου πρὸς προτροπὴν μετανοίας.

Ἀρχ. Ὦ ὁσιώτατοι πατέρες, ἁπαξάπαντες οἱ ἐν τῷ Ὄρει τούτῳ...

31 (σ. 342). Εἰδοποίησις μὲ ποῖον τρόπον μέλλει ἀναχωρῆσαι ἡ Θεοτόκος ἐκ τοῦ Ὄρους τοῦ Ἄθω.

Ἀρχ. Μὲ ποῖον δὲ τρόπον ἆρά γε μέλλει ἐξελθεῖν ἐκ τοῦ Ὄρους τούτου.

32 (σ. 346). Ἱστορία παραβολική.

Ἀρχ. Εἷς διδάσκαλος εἶχε μαθητὰς καὶ ἐμαθήτευσεν ἱκανοὺς ἀπὸ αὐτῶν καὶ ἔγιναν καὶ αὐτοὶ διδάσκαλοι καὶ ἐμαθήτευσαν ἄλλους... Εἶτα ἕπεται ἑρμηνεία τῆς παραβολῆς.

33 (σ. 365). Ἐρωταποκρίσεις διαλογικῆς.

Ἀρχ. Τίς οὗτος ὁ παραγινόμενος; ἤτοι τίνες εἰσὶν οἱ μοναχοὶ οὗτοι οἱ ἐσχάτως ἐν τῷ Ὄρει τοῦ Ἄθω ἐλθόντες;...

34 (σ. 377). Περί τινος μοναχοῦ ἐναρέτου ὅτι μὲ τὸ νὰ ἐδέχετο ἐλεημοσύνην ἀπωλέσθη ψυχικῶς.

Ἀρχ. Ἕνας μοναχὸς ἐνάρετος ἀγωνιζόμενος εἰς τὴν μοναδικὴν πολιτείαν...

35 (σ. 382). Τοῦ ἀββᾶ Παμβὼ περὶ τῶν ψαλλόντων.

Ἀρχ. Ὁ ἀββᾶς Παμβὼ ἀπέστειλε τὸν μαθητήν του εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν νὰ πωλήσῃ τὸ ἐργόχειρόν του...

Ἕπονται δύο ἕτερα ὅμοια.

36 (σ. 399). Περί τινος προσκυνητοῦ ἐλθόντος εἰς τὸ Ὄρος καὶ σκανδαλισθέντος διὰ τὴν πολιτείαν καὶ διαγωγὴν τῶν μοναχῶν καὶ ἀπωλέσθη.

Ἀρχ. Ἕνας προσκυνητὴς ἐλθὼν ἐδῶ εἰς τὸ Ὄρος μὲ εὐλάβειαν...

37 (σ. 406). Διήγησις ψυχωφελὴς περὶ τῆς θείας λειτουργίας ἐκ τοῦ χειρογράφου βιβλίου τοῦ ἁγίου Γρηγεντίου.

Ἀρχ. Εὑρισκόμενος ὁ ἅγιος Γρηγέντιος εἰς Μεδιόλανα...

38 (σ. 434). Ἐκ τοῦ Γεροντικοῦ.

Ἀρχ. Ἠρωτήθη Γέρων, κατέπλευσέ ποτε πλοῖον...

39 (σ. 435). Ἐκ τοῦ βίου τοῦ ἀββᾶ Ἀγάθωνος.

Ἀρχ. Εἷς ποτε τῶν ἀδελφῶν ἠρώτησε τὸν ἀββᾶ Ἀγάθωνα...

Ὁ κῶδιξ καλῶς καὶ στερεῶς δεδεμένος διὰ δέρματος, χρώματος μπλὲ βαθέος, φέρων ἐπὶ τῆς ῥάχεως τὴν ἐπιγραφὴν «Πατερικόν».

[5] 2051 Ζ 62

Χαρτ. 23×18, αἰῶνος ιθ′ (1878)

Βιβλίον Πατερικὸν

φ. β′, σελ. 317

(φ. α′). Πίναξ τῆς βίβλου ταύτης.

(φ. β′). Βιβλίον Πατερικόν, περιέχον τοὺς βίους τῶν διὰ Χριστὸν σαλῶν. Ἐγράφη παρὰ τοῦ ἐλαχίστου ἐν μοναχοῖς Ἰωάσαφ Σαββαΐτου κατὰ μῆνα Μάρτιον τοῦ 1878.

1 (σ. 1). Βίος καὶ πολιτεία τῶν ὁσίων πατέρων ἡμῶν Ἰωάννου καὶ Συμεὼν τοῦ διὰ Χριστὸν σαλοῦ.

Ἀρχ. Κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ βασιλέως Ἰουστίνου τοῦ νέου...

Τέλος: ἐκεῖ δὲ ἀνέπαυσε τὰς ψυχὰς αὐτῶν εἰς ὁμοίαν δόξαν...

2 (σ. 55). Βίος καὶ πολιτεία τοῦ ὁσίου καὶ Θεοφόρου πατρὸς ἡμῶν Ἀνδρέου τοῦ διὰ Χριστὸν σαλοῦ.

Ἀρχ. Βίον θεάρεστον καὶ πολιτείαν ἄμεμπτον ἀνδρὸς ἐναρέτου, ὦ φίλτατοι, βούλομαι ὑμῖν διηγήσασθαι...

Τέλος: οὕτως γὰρ δοξάζει ὁ Θεὸς τοὺς αὐτὸν δοξάζοντας διὰ τῆς ἐναρέτου καὶ λαμπρᾶς αὐτῶν πολιτείας... Καὶ κατωτέρω ἡ ἑξῆς σημείωσις τοῦ γραφέως: «Τέλος τοῦ βίου τοῦ ὁσίου καὶ θεοφόρου πατρὸς ἡμῶν ἀνδρέου τοῦ διὰ Χριστὸν σαλοῦ γενομένου, ὅποιος δὲ ἀναγνώσει ἢ γράψει ἢ ἀκροασθεῖ τὸν βίον καὶ τοὺς ἀγῶνας αὐτοῦ, νὰ ἔχει βοήθειαν τὸν ὅσιον ἀνδρέαν ψυχῇ τε καὶ σώματι ἀμήν. Μέμνησται δὲ καμοῦ τοῦ ἀναξίου ἰωάσαφ μοναχοῦ λέριου καὶ οἱ ἀναγινώσκοντες τὰς ἀνδραγαθίας τοῦ ἁγίου ὁποῦ ἐκοπίασα, καὶ ἔγραψα ὡς ἐδυνήθηκα τὰς ἀγαθοεργείας του ἀφίνοντας τὰ περισσότερα διὰ νὰ μὴν βαρένονται οἱ ἀναγινώσκοντες».

3 (σ. 302). Περὶ τῆς παρθένου ὁποῦ ἐκαμώνετο διὰ τὸν Χριστὸν σαλὴ καὶ τρελλή.

Ἀρχ. Εἰς αὐτὸ τὸ γυναίκειον Μοναστήριον ἦτον μία Παρθένος ἡ ὁποία ἐκαμώνετο πῶς εἶναι τρελλή...

4 (σ. 307). Περὶ τοῦ γέροντος Δανιήλ.

Ἀρχ. Ἦν τις γέρων ἐκ σκήτει ὀνόματι Δανιὴλ καὶ εἶχε μαθητήν...

5 (σ. 311). Ἕτερον περὶ τοῦ ἀββᾶ Δανιήλ.

Ἀρχ. Ἀνέβη ὁ ἀββᾶς Δανιὴλ ἀπὸ τῆς σκήτεως...

[6] 2052 Ζ 63

Χαρτ. 22×16, αἰῶνος ιθ′

Βίοι καὶ Διηγήσεις

σελ. 317

1 (σ. 1). Βίος καὶ πολιτεία τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν Μακαρίου τοῦ Ρωμαίου.

Ἀρχ. Παρακαλοῦμεν ἡμεῖς οἱ ταπεινοὶ μοναχοί...

Τέλος: ὅθεν καὶ οἱ ἀκούσαντες ἅπαντες τότε καὶ οἱ μετὰ ταῦτα μέλλοντες ἀκούειν...

2 (σ. 33). Περί τινος ἀδελφοῦ πολεμηθέντος εἰς πορνείαν.

Ἀρχ. Ἀδελφός τις ἐπολεμήθη ὑπὸ τοῦ δαίμονος τῆς πορνείας...

3 (σ. 40). Περί τινος ἀδελφοῦ, ὃν ἐπλάνεσεν ὁ διάβολος.

Ἀρχ. Μοναχός τις εὐλαβής, ὀνόματι Γρηγόριος...

4 (σ. 51). Διήγησις περί τινος γέροντος ὁποῦ εἶδε τὴν πολιὰν καὶ ὑπερηφανεύθη.

Ἀρχ. Καθεζόμενός ποτέ τις γέρων ἐν τῇ ἐρήμῳ...

5 (σ. 64). Διήγησις περὶ τοῦ Ἰούδα, πῶς καὶ ποῦ ἐγεννήθη καὶ τί ἔγινε καὶ τί τέλος ἔλαβε.

Ἀρχ. Διηγεῖται ὁ Ἀπόστολος Παῦλος καὶ λέγει ὅτι ρίζα πάντων τῶν κακῶν ἐστιν ἡ φιλαργυρία...

6 (σ. 94). Ἑτέρα μηχανὴ τοῦ διαβόλου, ὅρα.

Ἀρχ. Ὅταν θελήσῃ ἄνθρωπος πιᾶσαι ζῶον τὸ λεγόμενον σίμια, ὅ ἐστι μαϊμοῦ· αὕτη γὰρ τῇ φύσει πονηρὰ ὑπάρχει...

7 (σ. 100). Διήγησις ὠφέλιμος περὶ ἱερωσύνης δεσμοῦ.

Ἀρχ. Ἐν τοῖς χρόνοις ὅταν ἐμαρτύρησεν ὁ ἅγιος Μερκούριος ὁ μεγαλομάρτυς, ἦτον ἕνας ἱερεὺς εἰς μίαν χώραν πολλὰ μεθυστής...

8 (σ. 117). Περὶ ἁγίων εἰκόνων ὁποῦ εἶναι πολλὰ χαλασμέναι τί νὰ γίνῃ εἰς αὐτάς.

Ἀρχ. Ἕνας γέροντας ἁγιώτατος εὑρίσκετον εἰς τὰ μέρη τῆς Ἀνατολῆς εἰς ἕνα τόπον ἔρημον μόνος του...

9 (σ. 121). Περὶ τοῦ ἀββᾶ Σεραπίωνος.

Ἀρχ. Ἔλεγον περὶ τοῦ ἀββᾶ Σεραπίωνος ὅτι ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ὑπήντησε ριγοῦντι πτωχῷ...

10 (σ. 123). Περὶ τοῦ ἀββᾶ Δανιήλ.

Ἀρχ. Εἶπεν ὁ ἀββᾶς Δανιὴλ ὅτι ἦν ἐν Βαβυλῶνι θυγάτηρ τινός...

11 (σ. 125). Διήγησις περὶ τοῦ ἀββᾶ Θεωνᾶ.

Ἀρχ. Διηγήσατο ἡμῖν ὁ ἀββᾶς Θεωνᾶς περὶ τοῦ ἀββᾶ Μαρκέλλου...

12 (σ. 133). Βίος τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν καὶ ἀσκητοῦ Μάρκου τοῦ Ἀθηναίου.

Ἀρχ. Διηγήσατο ἡμῖν ὁ ἀββᾶς Σεραπίων, ὁ ὑπάρχων ἐν τῇ ἐσωτάτῃ ἐρήμῳ τῆς Αἰγύπτου, λέγων...

Τέλος: ὁ παραλαβὼν τὸν ἅγιον καὶ δοῦλον αὐτοῦ Μάρκον...

13 (σ. 158). Διήγησις περὶ τοῦ γεγονότος θαύματος ἐν Αἰγύπτῳ.

Ἀρχ. Κατὰ τοὺς χιλίους τετρακοσίους ὀγδοήκοντα ἓξ χρόνους ἀπὸ Χριστοῦ καὶ ἐπέκεινα, τῶν Ἀγαρηνῶν ἐκεῖσε κυριευόντων, ὑπὸ τοῦ ἁγιωτάτου Πατριάρχου Ἀλεξανδρείας Ἰωακεὶμ τοῦ ἐξ Ἀθηνῶν καὶ Συμεὼν μοναχοῦ τοῦ τσαγγάρη...

14 (σ. 208). Διήγησις ὠφέλιμος Μάλχου μοναχοῦ.

Ἀρχ. Μακρὰν ἀπὸ τὴν Ἀντιόχειαν τῆς Συρίας ἕως τριάντα μίλια, εἶναι ἕνα χωρίον ὀνομαζόμενον Μαρώνεια...

15 (σ. 221). Διήγησις περὶ ἀγάπης πάνυ ὠφέλιμος.

Ἀρχ. Ἕνας ἱερεὺς καὶ ἕνας εὐλαβὴς διάκονος ἔχοντες ἀναμεταξύ των ἀγάπην τὴν τοῦ Θεοῦ πεφιλημένην...

16 (σ. 234). Περὶ τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν Εὐφροσύνου τοῦ μαγείρου.

Ἀρχ. Οὗτος ἐγεννήθη ἀπὸ ἀγροίκους καὶ χωρικοὺς γονεῖς...

17 (σ. 240). Περὶ τῶν ἁγίων πέντε κανονικῶν Παρθένων τῶν ὑπὸ τοῦ πρεσβυτέρου αὐτῶν ἀποτμηθεισῶν, Θέκλας, Μαριάμνης, Μάρθας, Μαρίας καὶ Ἐνναθᾶ.

Ἀρχ. Κατὰ τοὺς χρόνους Σαβωρίου τοῦ βασιλέως τῶν Περσῶν...

18 (σ. 250). Περί τινος γέροντος διήγησις πάνυ ὠφελίμη.

Ἀρχ. Κάποιος γέρων ἀναχωρητὴς ἦτον ἀσκητεύων...

19 (σ. 258). Ἀκούσατε καὶ ἄλλην διήγησιν ἢ καὶ ἐκδίκησιν ὁποῦ ἔκαμεν ὁ Θεὸς εἰς ἕνα ληστὴν φονέα.

Ἀρχ. Ἕνας κλέπτης καὶ φονεὺς ἕνα καιρὸν ὑπάγει καὶ πέφτει εἰς ἕνα καστρότειχον παλαιὸν νὰ κοιμηθῇ εἰς τὸν ἥσκιον...

20 (σ. 261). Περὶ τοῦ πραγματευτοῦ καὶ τοῦ σκυλίου.

Ἀρχ. Ἄλλος πάλιν ἦτον πραγματευτὴς καὶ εἶχε κοντά του ἕνα σκυλάκι μικρόν...

21 (σ. 265). Περὶ τοῦ παίζοντος τὴν λύραν.

Ἀρχ. Ἀκούσατε καὶ ἄλλην διήγησιν θαυμαστήν: εἰς τὸν παλαιὸν καιρὸν ἦτον ἕνας ἀπὸ ταῖς Ἀθήναις ὁποῦ ἔπαιζε τὴν λύραν...

22 (σ. 268). Περὶ τοῦ ἱερέως καὶ τοῦ φίλου του, τοῦ δώσαντος 500 φλωρία.

Ἀρχ. Ἀκούσατε πάλιν καὶ ἄλλο ὁποῦ ἔκαμεν ὁ Πανάγαθος Θεός: ἦτον ἕνας ἱερεὺς ὁποῦ εἶχεν ἕνα φίλον καὶ ἐκεῖνος ἐθάρρησεν εἰς τὴν φιλίαν ὁποῦ εἶχεν εἰς τὸν ἱερέα, καὶ ἔχοντας εἰς τὸ σακκοῦλι του 500 φλωρία, τὰ ἔδωσε τοῦ παπᾶ τοῦ φίλου του νὰ τοῦ τὰ φυλάξῃ ἕως οὗ νὰ ἔλθῃ ἀπὸ τὸ ταξίδιόν του...

23 (σ. 272). Ἕτερον διήγημα φοβερὸν καὶ παράδοξον, περὶ ἱερέων ἀναξίων, ὅτι ἡ θεία δίκη οὐκ ἀργῶς ἐκδικεῖ τοὺς τολμητὰς καὶ αὐθάδεις.

Ἀρχ. Εἰς τὰς ἡμέρας τῶν θειοτάτων βασιλέων Λέοντος καὶ Ἀλεξάνδρου, ἄρχων τις εἰς τὴν Πελοπόννησον ἀγόρασε σκλάβον, Τάταρον τὸ γένος, καὶ τὸν ἔδωκε τοῦ ἱερέως...

24 (σ. 279). Περὶ τοῦ ἱερατικοῦ ἀξιώματος.

Ἀρχ. Εἰς τῆς Λαοδικείας τὸ κάστρον ἦτον ἕνας ἱερεὺς εὐλαβὴς καὶ φοβούμενος τὸν Θεόν...

25 (σ. 282). Λόγος κατὰ ἀρσενοκοίτων.

Ἀρχ. Καθὼς δὲν εὑρίσκεταί τινας τόσον θηριώδης...

Ἐν τέλει εὕρηται φυλλάδιον ἔντυπον περιέχον τὸ «Θαῦμα τοῦ ἁγίου Γεωργίου τοῦ Μεγαλομάρτυρος καὶ θαυματουργοῦ ὅπου ἐθανάτωσε τὸ θηρίον τὸν δράκοντα. Ἐξεδόθη δαπάναις τοῦ Μπουχαλάκη Γαβριὴλ μοναχοῦ ἁγιονορίτου καὶ Ρηνακάκη Ἰωακὶμ» ἐν σελ. 7, οὗ ἡ ἀρχή: Εἰς τὰ μέρη τῆς Ἀνατολῆς, εἰς τὴν ἐπαρχίαν τῆς Ἀτταλείας...

Καὶ περὶ τὸ τέλος ὁ Πίναξ τῶν περιεχομένων τοῦ χειρογράφου.

[7] 2053 Ζ 64

Χαρτ. 21×16, αἰῶνος ιζ' (1602)

Διάφορα

φ. θ'+276

Ἐν ἀρχῇ φ. α'. «Τοῦτο τὸ βιβλίον ἅγιον ἐστίν, ἐπειδὴ ἀναθεματίζει καὶ ἀποβάλλει τοὺς ἀθέους λατίνους, καὶ ὅλους τοὺς αἱρετικούς, μὲ θαυμασίας ἀντιρρήσεις, καὶ τοὺς πιστοὺς καὶ ὀρθοδόξους στηρίζει καὶ βεβαιώνει».

Ἐν φ. β'. «† Τὸ παρὸν περικαλὲς βιβλίον ὑπάρχει ἐμοῦ φωτεινοῦ καὶ νοταρίου τῆς μεγάλης ἐκκλησίας. † καὶ τῶν φίλων. † Ὁ Νοτάριος τῆς Μ. Ἐκκλησ. Φωτεινὸς ,ζρι' = 1602». Καὶ κατωτέρω οἱ ἑξῆς στίχοι:

Ἡ βίβλος αὕτη πέφυκεν ἐμοῦ τοῦ νοταρίου
καὶ εἴ τις τέως βουληθεῖ ταύτην ἀποστερῆσαι
κεχωρισμένος ἔσετε τριάδος τῆς ἁγίας
ἐν τῷ αἰῶνι τοῦτο τε καὶ τῷ ἐλευσομένῳ.

Τὰ φύλλα γ' δ' ε' ς' ζ' ἄγραφα. Ἐν δὲ τοῖς φύλλοις η' καὶ θ' ὁ πίναξ τῶν περιεχομένων.

1 (φ. 1). † Τοῦ τῇ Θεοῦ χάριτι εὐσεβοῦς νομοφύλακος Ἰωάννου διακόνου τοῦ Εὐγενικοῦ ἀντιρρητικὸς τοῦ βλασφήμου καὶ ψευδοῦς ὅρου τοῦ ἐν Φλωρεντίᾳ ἐκτεθέντος κατὰ πρὸς λατίνους Σύνοδον: †.

Ἀ ρ χ. Τὸν μὲν πάντας ἀνθρώπους πραότητι διαφερόμενον νενικηκότα Δαβίδ...

Τ έ λ ο ς: ...τὸν ἐν προσκυνητῇ Τριάδι δοξαζόμενον ἕνα Θεὸν τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον, ἀμήν.

Ἐνταῦθα σημειοῖ ὁ Ἀλέξανδρος Λαυριώτης: «Ἐδημοσιεύθη ἐν τῷ Τόμῳ Καταλλαγῆς».

Ἐν τῇ ὤᾳ φέρονται σημειώσεις τινές, αἵτινες, ὡς εἰκάζω, θὰ εἶναι τοῦ Προηγουμένου Κυρίλλου Λαυριώτου, ἀναγνώσαντος τὸν λόγον καὶ σημειώσαντος τὰς κρίσεις του.

2 (φ. 63β'). Τοῦ ἁγίου Κυρίλλου ἐκ τοῦ δ' βιβλίου τῶν Θησαυρῶν.

Ἀ ρ χ. Καθάπερ ἐφ' ἡμῖν ὁ νοῦς τοῦ ἀνθρώπου ἐστὶ καὶ κατ' οὐσίαν καὶ κατ' ἐνέργειαν...

Εἶτα ἕπονται καὶ ἄλλων Ἐκκλησιαστικῶν Πατέρων κεφάλαια θεολογικὰ καὶ δογματικά.

Τὰ φύλλα 76, 77, 78, 79 ἄγραφα.

3 (φ. 80). Ἐπιστολὴ συνοδικὴ τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Σωφρονίου ἀρχιεπισκόπου Ἱεροσολύμων, ἐν ᾗ κατὰ πάσης ἐστὶν αἱρέσεως.

Ἀ ρ χ. Βαβαὶ παμμακάριστος πῶς μοι φίλον νῦν τὸ ἡσύχιον καὶ πολὺ τοῦ πρὶν προσφιλέστερον...

4 (φ. 108β'). Νομοκάνων καὶ περὶ Συνόδων τῶν ἐν διαφόροις τόποις καὶ πόλεσι συνελθόντων κατὰ διαφόρους ἐποχὰς μέχρι Φωτίου ἔνθα ἀπαριθμοῦνται ἐν ὅλῳ ρνε'.

Τὰ φύλλα 145 - 148 ἄγραφα.

5 (φ. 149). Μιχαὴλ τοῦ σοφωτάτου καὶ προέδρου τῶν φιλοσόφων τοῦ Ψελλοῦ σύνοψις ἐν ἐπιτόμῳ τῶν νομικῶν κεφαλαίων (διὰ στίχων).

Ἀ ρ χ.: «*Πολὺ καὶ δυσθεώρητον τὸ μάθημα τοῦ νόμου*
ἐν λόγῳ δυσερμήνευτον ἀλλ' ὅμως ἀναγκαῖον»

. . . .

Τ έ λ ο ς: «*Ἀρκεῖ σοι ταῦτα, δέσποτα, τῶν νομίμων εἰς μνήμην*
τὰ δὲ [κα]νονικώτερον ἐγράφη, στεφηφόρε,
καί σοι συνοπτικώτερον βιβλίον εἰργασάμην».

Ἐνταῦθα Κύριλλος ὁ Λαυριώτης ὁ βιβλιοφάγος, ὁ πλεῖστα ὅσα βιβλία χειρόγραφά τε καὶ ἔντυπα ἀρχαῖα μελετήσας καὶ σχολιάσας ταῦτα ὡς βαθὺς μελετητής, γράψας δὲ σημειώσεις εἰς τὰ περιθώρια πάντων τῶν ὑπ' αὐτοῦ ἀναγνωσθέντων βιβλίων — ἴχνη τῆς διαβάσεώς του, οὕτως εἰπεῖν — ὡς τεκμήρια τῆς βιβλιοκρισίας του, σημειοῖ τάδε:

«φληναφίας πλείστας ἐφλυάρησας, νὰ χαθῆς καὶ σὺ καὶ αὖται, τζαρλατᾶνος εἶσαι, φλύαρος, ἀδόλεσχος, φράγκος, γάδδαρρος».

Τὰ φύλλα 183β' - 188 ἄγραφα.

6 (φ. 189). Τάξις γινομένη ἐπί τε τῷ ἑσπερινῷ καὶ τῷ ὄρθρῳ, τῇ θείᾳ λειτουργίᾳ καὶ ἐπὶ τῇ χειροτονίᾳ τοῦ ἐπισκόπου.

Ἐν τῇ κάτω ὤᾳ σημειοῖ καὶ αὖθις ὁ Κύριλλος: «ἀφεροὺμ ἀφερούμ, βάρβαρε, διὰ τὴν πολυλογίαν σου τὴν ἀδιάκριτον».

7 (φ. 196). Περὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν ὀφφικίων.

8 (φ. 197β'). Τοῦ ἁγίου ἱερομάρτυρος Παμφίλου ἐκ τῆς ἐν Ἀντιοχείᾳ τῶν Ἀποστόλων Συνόδου, τουτέστιν ἐκ τῶν συνοδικῶν αὐτῶν κανόνων μέρος τῶν ὑπ' αὐτοῦ εὑρεθέντων εἰς τὴν τοῦ Ὠριγένους βιβλιοθήκην.

9 (φ. 198β'). Παμφίλου: ἐκ τοῦ συνοδικοῦ τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν Σωφρονίου πατριάρχου γεγομένου Ἱεροσολύμων, οὗ ἔπεμψεν ἐν Ῥώμῃ περὶ τῆς Παναγίας καὶ Ζωοποιοῦ Τριάδος τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ ἡμῶν, Πατρός, Υἱοῦ καὶ Ἁγίου Πνεύματος. Εἶτα ἕπονται καὶ ἄλλων τινῶν Ἐκκλησ. Πατέρων θεολογικὰ καὶ δογματικά.

Ἐν τῇ ἄνω ὤᾳ σημείωσις Κυρίλλου: «ἀληθὴς καὶ ὀρθόδοξος καὶ ἐντελεστάτη αὕτη ἡ θεολογία».

Καὶ ἄλλαι σημειώσεις τοῦ Κυρίλλου εὕρηνται ἐν τῷ παρόντι κώδικι, τὰς ὁποίας παραλείπω ὡς μικρᾶς σημασίας οὔσας.

10 (φ. 205). Τί περὶ Θεοῦ εἶπον οἱ Ἕλληνες σοφοί. Ἄρχεται οὕτως: «Πυθαγόρας: Ὁ Θεὸς ἐστὶ νοῦς καὶ λόγος καὶ πνεῦμα, καὶ ὁ λόγος σαρκω-

θεὶς ἐκ τοῦ πατρός». Εἶτα Σωκράτης, Σόλων, Διαλία, Φίλις, Κλεομήδης, Ὅμηρος, Ἀριστοτέλης, Γαληνός, Σίβυλλα, Πλάτων, Πλούταρχος. Ἕκαστος ἐξ αὐτῶν ἀνὰ ἓν ρητόν[1]. Καὶ ἐν τῇ ἀριστερᾷ ᾤᾳ ἡ ἑξῆς σημείωσις τοῦ Κυρίλλου: «Ταῦτα οὐκ εἶπον οἱ σοφοὶ Ἕλληνες, οὔ, οὐδαμῶς· ἀλλὰ ὕστερον Χριστιανοί».

11 (φ. 206). Περὶ παραιτήσεως Ἐπισκόπου.

12 (φ. 206β'). Ἐπιστολὴ τῆς Γ' Συνόδου, πρὸς τὴν ἐν Παμφυλίᾳ εὐαγῆ Σύνοδον.

Ἀρχ. Ἐπίσκοπός τις Εὐστάθιος δι' ἀπραγμοσύνην ἀπειρηκώς...

13 (φ. 210). Περὶ τῶν παρ' αἱρετικῶν κεχειροτονημένων, ἐκ τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἱστοριῶν συλλογὴ μερική.

Ἀρχ. Ἄρειος ὁ τῆς μανίας ἐπώνυμος ἐξεκόπη τῶν πιστῶν...

14 (φ. 221). Περὶ Ἐκκλησιαστικῶν ὀφφικίων.

Ἀρχ. Τῶν τῆς Ἐκκλησίας ἀρχόντων· ὡς ἡ παλαιὰ ἔχει παράδοσις, πρῶτός ἐστιν ὁ μέγας Οἰκονόμος...

15 (φ. 224β'). † Τὰ κελλία τῶν καρεῶν: † χιλανταρηνὰ ιε, λαυριότικα ε, ῥούσικα ς, ἁγιοπαυλίτικα β, ξενοφωτινὸ α, ξηροποταμινὸ α, ἰβήρικο α, σταυρονικητιανὰ β, φιλοθεήτικο α, βατοπαιδινὰ β, παντοκράτορας α, καρακαλινὰ β, δοχιαρίτικο α, ζωγραφίτικα β, σιμωνίτικα β. † ὅσα μοναστήρια δὲν ἔχουν κελία: τοῦ κουτλουμοῦσι, τοῦ διονυσίου, τοῦ σίμωνος ἡ πέτρα (σημ. ἀνωτέρω ἔχει σιμωνίτικα δύο) τοῦ γρηγορίου, τοῦ κασταμωνήτι.

---

[1] Ἰδοὺ ἀντιγράφω ταῦτα ὧδε:

Σωκράτης: Καὶ τό ὄνομα αὐτοῦ αὐξηθήσεται καὶ τιμηθήσεται ὑπὸ πάντων ἐφ' ὅλην τήν οἰκουμένην.

Σόλων: Καὶ λαμβάνει σάρκα ἀπὸ ἑβραΐδα Παρθένον καί καλέσουσιν αὐτόν ἄφεσιν καὶ ἀγαλλίασιν.

Διαλία: Ὁ Χριστός μέλλει γεννηθῆναι ἐκ Παρθένου Μαρίας καὶ πιστεύσω εἰς αὐτόν.

Φίλις: Γόνος ἐκ γόνου κατελθὼν γόνος γόνου ἐπί μήτρας οἰκῆσαι θέλων καί γεννηθεὶς ἄνθρωπος, τέλειος Θεός.

Κλεομήδης: Ὁ τὸν οὐρανόν τε τανύσας καί τὴν γῆν ἐπὶ ὑδάτων ἑδράσας, ὕστερον γεννᾶται ἐξ ἀχράντου Μαρίας τῆς Παρθένου.

Ὅμηρος: Ἥξει πρός ἡμᾶς ὀψὲ γῆς ἄναξ πόλου καί σάρκα φανεῖται δίχα τινὸς σφάλματος.

Ἀριστοτέλης: Φῶς τῆς ἁγίας Τριάδος λάμψει ἐπί πᾶσαν τήν κτίσιν.

Γαληνός: Καί πάλιν ἔρχεται κρῖναι ζῶντας καὶ νεκρούς καί ἀποδόσει ἑκάστῳ κατά τὰ ἔργα αὐτοῦ.

Σιβύλλα: Καί σταυρωθήσεται ὑπό Ἑβραίων ἀπίστων καί μακάριοι οἱ ἀκούοντες αὐτοῦ.

Πλάτων: Θεὸς ἦν μέν ἀεί καί ἔστι καί ἔσται, οὔτε ἀρξάμενον οὔτε παυσάμενον.

Πλούταρχος: Ὀψέ ποτε ἥξει ὁ ἄναρχος ἀνάρχου γόνος, καὶ τὴν πολυσχιδῆ ταύτην ἐλάσιε γῆν.

16 (φ. 225). Σημείωμα τοῦ Παναγιωτάτου Πατριάρχου κὺρ Γερμανοῦ κατὰ τοῦ Μητροπολίτου Ναυπάκτου κὺρ Ἰωάννου.

Ἀρχ. Ὁ θεοφιλέστατος ἐπίσκοπος Ἄρτης Ἰωάννης ἀρτίως σε ἤδη τετυχηκὼς καὶ ἀνεπλήρωσε... Ἐδημοσιεύθη εἰς τὸ Σύνταγμα Ποτλῆ, σημειοῖ ὁ Ἀλέξανδρος Λαυριώτης ἐν τῷ τέλει τοῦ σημειώματος.

17 (φ. 227β'). † Κωνσταντίνου ἀρχιεπισκόπου δυρραχίου τοῦ Καβάσιλα ἐρωτήσεις πρὸς τὸν Ἐπίσκοπον Κίτρου κὺρ Ἰωάννην.

Ἀρχ. Εἰ πρόκριμα τῷ ἀρχιερεῖ τὸ εἰσέρχεσθαι εἰς τὰς λατινικὰς ἐκκλησίας καὶ προσκυνεῖν ἡνίκα ἂν προσκληθείη παρ' αὐτῶν...

18 (φ. 230). «Ἐξήγησις τῶν ἱερῶν καὶ θείων κανόνων τῶν τε ἁγίων καὶ πανσέπτων Ἀποστόλων καὶ τῶν ἱερῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων, ἀλλὰ μὲν καὶ τῶν μερικῶν, ἤτοι Τοπικῶν καὶ τῶν λοιπῶν ἁγίων Πατέρων, πονηθεῖσα τοῖς μακαριωτάτοις καὶ σοφωτάτοις ἐκείνοις ἀνδρᾶσι τῷ τε μοναχῷ Ἰωάννῃ Ζωναρᾷ τῷ ἀπὸ τῆς σεβασμίας μονῆς τῆς ἁγίας Γλυκερίας, τῷ καὶ πρότερον γεγονότι μεγάλῳ δρουγγαρίῳ τῆς βίγλας καὶ πρωτοασηκρήτῃ καὶ μεθ' ἱκανοὺς ὕστερον χρόνους καὶ τῷ θεοφιλεστάτῳ διακόνῳ τῆς ἁγίας ταύτης τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίας νομοφύλακι καὶ πρώτῳ τῶν Βλαχερνῶν τῷ Βαλσαμὼν[μῶνι] καὶ Θεοδώρῳ, τῷ μετὰ χρόνους τινὰς γεγονότι Πατριάρχῃ Θεουπόλεως μεγάλης Ἀντιοχείας καὶ πάσης Ἀνατολῆς».

Σημ. Οὐδέν τι πλέον τοῦ μακροσκελοῦς τίτλου ὑπάρχει.

19 (φ. 231). Τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Ἰωάννου ἀρχιεπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως τοῦ Χρυσοστόμου λόγος πρὸς τοὺς μονάζοντας ἐν Αἰγύπτῳ, οὗ ἡ ἀρχή: Ταῖς ὑμετέρας ἱκεσίαις ἡ γῆ χλοηφορεῖ καὶ δένδρα καρποῖς βριθόμενα...

20 (φ. 239). Τοῦ μακαρίτου καὶ ἡγιασμένου ἱερομονάχου [καὶ ἡγουμένου] κὺρ Ἰακώβου [Πρικανᾶ] πρὸς τοὺς ἐν τῇ ἁγίᾳ λαύρᾳ ἀσκουμένους.

Σημ. Τὸ Ἡγουμένου καὶ Πρικανᾶ μεταγενεστέρως δι' ἄλλης χειρός.

Ἀρχ. Ἰδοὺ καλοί μου πατέρες καὶ ἀδελφοί, κἀγὼ ὁ ἁμαρτωλὸς Ἰάκωβος τὴν ἡμέραν τοῦ θανάτου μου ἀναλογιζόμενος, γράφω πρὸς ὑμᾶς τοὺς κυρίους μου...

Τέλος: σώζεσθε πατέρες μου ἅγιοι σώζεσθε· καὶ πάλιν ἐρῶ σώζεσθε. Μεθ' ὃ ἕπεται ἡ ἑξῆς σημείωσις: «ἡ ὄπησθεν διαθήκη εἶναι τοῦ ὁσιωτάτου κὺρ Ἰακώβου τοῦ χρηματίσαντος καθηγουμένου ἐν τῇ ἡμετέρᾳ σεβασμίᾳ λαύρᾳ. ἐν τοῖς χρόνοις τῶν χριστιανῶν τῶν βασιλέων τῶν παλαιολόγων ἐπὶ τῆς Πατριαρχείας Φιλοθέου τοῦ ἁγιωτάτου καὶ σοφωτάτου: —».

21 (φ. 245β'). Μηνολόγιον, οὗ ἐν τῷ τέλει φ. 249 ἕπονται τὰ ἑξῆς περὶ νηστείας περίεργα: «τοῦ ἁγιωτάτου πατριάρχου κὺρ Ἰωάννου περὶ τοῦ ἐν ποίαις τῶν σταυροσίμων ἡμέραις δεῖ καταλύειν εἰς μετάλυψιν τυροῦ καὶ ὠῶν, ἐξ ἀναφορᾶς τοῦ μοναχοῦ Μάρκου καὶ ἡγουμένου τῆς πέτρας: † Πᾶσαν τετράδαν καὶ παρασκευὴν δέον ἐστὶν ξηροφαγεῖν ἐκτὸς εἰμὴ ἐν μιᾷ τούτων

συναντήσει συμβαίη ἡ τῆς ἑορτῆς τοῦ Χριστοῦ γεννήσεως ἢ τῶν Φώτων, τῆς τε ἑβδομάδος τῆς τυροφάγου καὶ τῆς ὅλης εὐδομάδος τοῦ ἀντίπασχα, τοῦ εὐαγγελισμοῦ τῆς Θεοτόκου, τῶν ἁγίων ἀποστόλων, τῆς μεταμορφώσεως καὶ τῆς κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου· ἐν ταύταις γὰρ ταῖς θείαις ἑορταῖς ἔξεσται ἡμῖν διάκρισιν ποιεῖν καὶ τυροῦ καὶ ἰχθύος μεταλαμβάνειν ἐν μὲν ταῖς ἄλλαις καὶ ἀμφοτέρων, ἐν δὲ τοῦ εὐαγγελισμοῦ ἰχθύων: †». Πρὸ τούτων δὲ ἐν φύλ. 248β' σημειοῦνται τάδε: «ταῦτα πάντα ἀδελφοὶ οὐχ᾽ ἁπλῶς καὶ ὡς ἔτυχεν ὡς ἄν τις οἰθείη ἐτέθη παρ᾽ ἡμῶν ἀλλὰ διαφόροις τυπικοῖς ἐντυχόντες, τὴν πραγματείαν τοῦ λόγου διὰ τὴν ὑπακοὴν ἐποιησάμεθα. σὺ δὲ τὰς συνήθεις εὐχὰς τῷ Θεῷ ὑπὲρ ἡμῶν προσάγων μὴ διαλίπης: —».

22 (φ. 250). Αὗται αἱ παιδεῖαι Σολομὼν αἱ ἀδιάκριτοι, ἃς ἐγράψαντο οἱ φίλοι Ἐξεκίου τοῦ βασιλέως τῆς Ἰουδαίας.

Ἀρχ. Δόξα Θεοῦ κρύπτει λόγον, δόξα δὲ βασιλέως τιμᾷ πράγματα.

Οὐρανὸς ὑψηλός, γῆ δὲ βαθεῖα, καρδία δὲ βασιλέως ἀνεξέλεγκτος.

Τύπτε ἀδόκιμον ἀργύριον καὶ καθαρισθήσεται καθαρὸν ἅπαν.

Τέλος: Πτωχὸν ὑπερήφανον καὶ πλούσιον ψεύστην, γέροντα μοιχὸν ἐλαττούμενον συνέσει.

23 (φ. 257). Περὶ Διοκλητιανοῦ καὶ Μαξιμιανοῦ τῶν τυράννων.

Ἀρχ. † Ἤδη δὲ εἰκοστὸν ἀνύσαντος ἐνιαυτὸν Διοκλητιανοῦ παρὰ τῇ ἀρχῇ...

Καὶ λήγει: ἐπὶ δὲ τοῦ λέοντος τοῦ Ἰσαύρου ὅτε πάπας Γρηγόριος διὰ τὴν ἐκείνου κακοδοξίαν ἀποστὰς τοῦ ὑπείκειν τῷ ἀσεβεῖ βασιλεῖ καὶ δασμοφορεῖν καὶ τοῦ κοινωνεῖν τοῖς ἀσεβέσι προστάταις.

Ἐν τῇ ἄνω ᾤᾳ εὕρηται ἡ ἑξῆς σημείωσις τοῦ Κυρίλλου: «⁜ ἡ εὐλογημένη βασίλισσα Εἰρήνη ἐτύφλωσε τὸν υἱόν της ὄχι διὰ φιλαρχίαν, οὐχί, ἀλλὰ ἐπειδὴ ἐβούλετο αὐτὸς ὁ υἱός της ὁ διάβολος, νὰ στήσῃ τὴν εἰκονομαχίαν, καθὼς καὶ ὁ πατήρ του καὶ ὁ πάππος του. λοιπὸν καλῶς τὸν ἔκαμε τὸν θεοκατάρατον».

24 (φ. 263). † Ἀετίου ἀμηδηνοῦ κόμητος τοῦ ὀψικίου λόγος δωδέκατος, περὶ ἰσχιάδος καὶ περὶ ἰγνίος καὶ σφυροῦ καὶ σκέλους ἀλγοῦντος.

Ἀρχ. Ἰσχιαδικοὶ καλοῦνται κυρίως, οἷς ἂν τὸ ἄλγημα ἐρίδεται κατά τινος ἄρθρου τῶν ἰσχίων...

Τέλος: ἐπὶ δὲ τῶν διὰ παράλυσιν τοῦ μυὸς τοῦ τραχήλου τῆς κύστεως καὶ ἐν τῷ ἐγρηγορέναι τούτοις πάσχειν: —».

25 (φ. 270). Ὁμιλία διαλεχθεῖσα εἰς τοὺς ,ᾳυξβ χρόνους ὄνομα τῷ Ἀμηρᾷ παχομπέϊς. † Ὁμιλία περὶ τῆς ὀρθῆς καὶ ἀληθοῦς πίστεως τῶν Χριστιανῶν, διαλεχθεῖσα παρὰ κυροῦ Γενναδίου τοῦ σχολαρίου πρὸς τοὺς σοφιστὰς Πέρσας τῶν ἀγαρινῶν, προτροπῇ τοῦ μεγάλου αὐθεντὸς ἔμπροσθεν αὐτοῦ, ἐρωτηθεὶς παρ᾽ αὐτῶν τί πιστεύεται ὑμεῖς οἱ Χριστιανοὶ καὶ οὕτως ἀπεκρίνατο: Πιστεύομεν ὅτι ἔστι Θεὸς δημιουργὸς πάντων ὅσα εἰσὶν ἀπὸ τοῦ εἶναι...

17 - 7 - 1958

Τέλος: καὶ εἰμὴ ἦν ἡ πίστις αὕτη ἐκ θελήματος τοῦ Θεοῦ διελύθη ἂν εὐκόλως.

26 (φ. 273). Ἀκολουθία τοῦ ἁγίου μεγάλου μύρου.

Ὁ κῶδιξ ἡμιεφθαρμένος καὶ ἡμιεσταχωμένος διὰ σανίδων.

(Ἐσταχώθη ἐσχάτως (1945) ὑπὸ τοῦ Γέρ. Παύλου Λαυριώτου).

[8] **2054 Ζ 65**

Χαρτ. 29×21, αἰῶνος ιζ' (1690)

Εὐαγγέλιον

φ. β' 106

Ἐν β' β' παραφύλλῳ εὕρηται ἡ ἑξῆς σημείωσις: «Τὸ παρὸν Εὐαγγέλιον ἐκόμισεν ἐκ Σκύρου ὁ Γέρων Λάζαρος Λαυριώτης τὸ 1924». Ἐν φύλλῳ 1ῳ ἐντὸς πλαισίου γέγραπται κεφαλαίοις γράμμασι: «Θεῖον και ιερὸν Ευαγέλιον Κυριακοδρομιον περιέχων και τῶν εωρτῶν ολου τοῦ χρόνου καὶ τῶν εορταζομένων αγίων και τα ενδεκα εωθινὰ». Ἐν δὲ τῷ τέλει (φ. 106) ἡ ἀφιέρωσις τοῦ Εὐαγγελίου εἰς τὴν Λαύραν ὡς ἀκολούθως: «Τὸ παρὸν θεῖον, καὶ ἱερὸν εὐαγγέλιον. ἐγράφη ὑπὸ χειρὸς ἐμοῦ, λεοντίου ἱερομονάχου, ἀναξίου καὶ ἁμαρτωλοῦ καὶ οἱ ἀναγινώσκοντες ευχεσταί μου διὰ τὸν Κύριον. ὅπως λυτροθῶ τῆς αἰωνίου κολάσεως ἐνέτει, χιλιοστῶ, ἑξακοσιοστῶ, ἐνενικοστῷ. ,αχϞ 1690 καὶ τὸ ἀφιερόνω εἰς τὸ ἱερὸν καὶ βασιλικὸν ἅγιον μοναστήριον, τῆς ἁγίας λαύρας τοῦ ἁγίου ὄρους τοῦ ἄθονος τοῦ ὁσίου καὶ θεοφόρου πατρὸς ἡμῶν ἀθανασίου, διὰ ψυχικὴν σωτηρίαν».

Ὁ κῶδιξ ἐσταυρωμένος διὰ σανίδων.

[9] **2055 Ζ 66**

Χαρτ. 21×16, αἰῶνος ιθ'

Στοιχεῖα τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ Δικαίου. Προλεγόμενα, προοίμιον

φ. 87

[10] **2056 Ζ 67**

Χαρτ. 20×15, αἰῶνος ΙΖ'

Θηκαρᾶς, ἤτοι ὕμνοι καὶ εὐχαὶ εἰς τὴν Ἁγίαν Τριάδα ὑπὸ Θηκαρᾶ Μοναχοῦ

φ. 174

1 (φ. 5). Τοῦ σοφωτάτου Θηκαρᾶ καὶ ἁγιωτάτου. Ὕμνος Τριαδικὸς σὺν εὐχῇ εἰς τὸ μεσονυκτικόν. Λέγεται δὲ εἰς τὴν ἀρχὴν μετὰ τὸ εἰπεῖν τὸ Τρισάγιον, ἐκ τῶν δογμάτων τοῦ ἁγίου Διονυσίου.

Ἐκλογὴ καὶ σύνταξις Θηκαρᾶ Μοναχοῦ.

Ἀρχ. Δόξα τῇ ἀπειροτάτῃ καὶ παναιτίῳ καὶ ζωαρχικῇ βασιλείᾳ σου...

Τὸ φύλλον τοῦτο ὡς καὶ τὸ προηγούμενον συνεπληρώθησαν, ὧν ἡ γραφὴ νεωτάτη.

2 (φ. 66β'). Κανὼν χαιρετισμὸς [χαιρετιστήριος] εἰς τὴν Ὑπεραγίαν Θεοτόκον, ποίημα τοῦ εὐσεβεστάτου βασιλέως κυροῦ Θεοδώρου τοῦ λάσκαρη.

Ἦχος α', ᾠδὴ α'. Σοῦ ἡ τροπαιοῦχος.

Χαίροις ἱλαστήριον ψυχῶν,... οὗτινος μετὰ τὸ τέλος συνεχίζονται οἱ Ὕμνοι.

3 (φ. 109). Εὐχαὶ συλλεχθεῖσαι ἀπὸ τῆς θείας Γραφῆς. Τὰ πλεῖστα δὲ ἀπὸ τοῦ ἁγίου Ἐφραίμ, τοῖς βουλομένοις πολεμῆσαι τὴν ἑαυτῶν πρὸς τὰ πάθη καὶ τὰς ἡδονὰς ἐγκειμένην προαίρεσιν.

Πένθος τῇ Δευτέρᾳ ἑσπέρας.

Δέξαι δέησιν μυσαροῦ καὶ ἀκαθάρτου στόματος...

4 (φ. 157). Εὐχὴ κατανυκτικὴ καὶ ὡραία εἰς τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν, ἧς ἡ ἀρχή: Ἐξομολογοῦμαί σοι Δέσποτα...

Ὁ κῶδιξ δεδεμένος διὰ πεπαλαιωμένου χαρτονίου καλυπτομένου διὰ μεμβράνης ἡμιεφθαρμένης καὶ ρερυπωμένης, φερούσης δίστηλον γραφὴν τοῦ ιγ' αἰῶνος.

[11] 2057 Ζ 68

Χαρτ. 21×16, αἰῶνος ΙΖ'

Ἀκολουθίαι

φ. 83

1. Ἐν ἀρχῇ τροπάριά τινα (μέχρι τῆς Δ' ᾠδῆς) ἐκ τοῦ κανόνος τῆς Ὁσίας Μάρθας, μητρὸς τοῦ Ἁγίου Συμεὼν τοῦ θαυμαστορείτου.

Ἐν φύλ. 4 ὑποσημείωσις: «εὔχεσθε οἱ ἀναγινώσκοντες ἁμαρτωλοῦ Νείλου»[1].

2 (φ. 5). «Μὴν Ἰούλιος εἰς τὰς δ' τοῦ Ὁσίου Πατρὸς ἡμῶν Ἀνδρέου Κρήτης καὶ τῆς Ὁσίας Μάρθας μητρὸς τοῦ Ἁγίου Συμεὼν τοῦ θαυμαστορείτου καὶ προεόρτια τοῦ Ὁσίου πατρὸς ἡμῶν Ἀθανασίου τοῦ ἐν τῷ Ἄθῳ».

3 (φ. 16). «Τῷ αὐτῷ μηνὶ ε' τοῦ Ὁσίου πατρὸς ἡμῶν Ἀθανασίου τοῦ ἐν τῷ Ἄθῳ».

4 (φ. 50). «Μηνὶ τῷ αὐτῷ ϛ'. Μεθεόρτια τοῦ Ὁσίου πατρὸς ἡμῶν Ἀθανασίου καὶ τοῦ Ὁσίου πατρὸς ἡμῶν Σισόη τοῦ Μεγάλου».

5 (φ. 70β'). Ἀκολουθία τοῦ μικροῦ Ἁγιασμοῦ.

6. Ἐν τέλει δύο φύλλα μεμβράϊνα (82-83) περιέχοντα λόγον εἰς τὴν Σταύρωσιν, ἄνευ ἀρχῆς καὶ τέλους.

Ἡ γραφὴ τοῦ Ι' αἰῶνος. Ὁ κῶδιξ ἀκέφαλος, κολοβὸς καὶ ἐλλιπής.

[1] Ἐκ τῆς γραφῆς ἀποδείκνυται ὅτι εἶναι ὁ γραφεὺς τοῦ κώδικος.

[12] 2058 Η 114α'

Χαρτ. 27×20, αἰῶνος ΙΔ'

Καινὴ Διαθήκη

φ. 273

1 (φ. 1). Πίνακες καὶ Μηνολόγιον.

Ἐν φύλ. 10β' σημ. «† Βιβλίον τῶν Κατηχουμένων τῆς ἁγίας λαύρας τοῦ Ὁσίου πατρὸς ἡμῶν Ἀθανασίου».

2 (φ. 11). «Ἀρχὴ σὺν Θεῷ Πραξαπόστολος».

Αἱ Πράξεις τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων ἐν φύλ. 11. Καθολικαὶ Ἐπιστολαὶ φ. 132β' καὶ τὰ 4 Εὐαγγέλια φ. 148.

Ἐν φύλ. 272β': «Τέλος τοῦ κατὰ Ἰωάννην ἁγίου Εὐαγγελίου, † πληρώσας, εἶπον, δόξα σοι ὁ Θεός. Ἀμὴν Μιχαὴλ ὁ παλάτης τοῦ εὐφιγένη ὁ υἱός. ἀμήν».

Προφανῶς ὁ Μιχαὴλ οὗτός ἐστιν ὁ γράψας τὸν κώδικα. Καὶ εὐθὺς κατωτέρω μεταγενεστέρα γραφή: «† Τῶν Κατηχουμένων εὔχεσταί μι τὸ αμαρτο[λῷ] σίμονι».

Ἐν δὲ τῷ τέλει ἐπίσης διὰ μεταγενεστέρας χειρὸς ἐσημειώθησαν τὰ ἑξῆς: «Ἐτοῦτὸ βειβλοίων τῶν κα[τη]χουμαινῶν τὴς ἁγείας λαβρὰς καὶ ἀναθαίμα οὐ ποῦ να τω παρι ἀπο τὸ μοναστιρην...».

Ὁ κῶδιξ ἡμιεφθαρμένος.

[13] 2059 Ι 204

Περγ. 17×15, αἰῶνος ια' (περὶ τὰ τέλη τοῦ ι' ἢ ἀρχὰς τοῦ ια')

Διαθήκη τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου

φ. 58

1 (φ. 1). «Κανονικὸν τοῦ Ὁσίου Πατρὸς ἡμῶν Ἀθανασίου τοῦ ἐν τῷ Ἄθῳ» οὗ ἡ ἀρχή: «Οἱ τὸν μονότροπον τοῦ μονήρους βίου...».

Τέλος: «...τὸ λοιπὸν τέκνα σώζοισθε καὶ μέμνησθέ μου τῆς ταπεινώσεως».

2 (φ. 44β'). «Ἡ διατύπωσις τοῦ ὁσίου καὶ μακαρίου Πατρὸς ἡμῶν Ἀθανασίου» ἧς ἡ ἀρχή: «Πατέρες καὶ ἀδελφοὶ ἠγαπημένοι καὶ τίμιοι...».

Τέλος: «...ἐν πάσαις ὑμῶν ταῖς προσευχαῖς μνημονεύετε ὅπως εὕροιμι ἔλεος καὶ ἄφεσιν τῶν πολλῶν μου ἁμαρτημάτων ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς κρίσεως».

Φύλλα τινὰ τοῦ κώδικος ἡμικατεστραμμένα. Ἐν φύλ. 17 καὶ 18 ἡ γραφὴ διάφορος.

Ἐν ἀρχῇ 4 φύλλα (τὰ δύο ἐσχισμένα) καὶ ἐν τέλει 3 φ. χαρτῴου κώδικος τοῦ 16ου αἰῶνος, οὗ τὸ κείμενον ἐκ τοῦ βίου τοῦ Ἁγίου Ξενοφῶντος.

Ὁ κῶδιξ καλύπτεται διὰ δέρματος μέλανος μετὰ χαρτονίου. Ὁ παρὼν κῶδιξ ἐγράφη πιθανῶς ὑπὸ τοῦ Ὁσίου καὶ Θεοφόρου πατρὸς ἡμῶν Ἀθανασίου.

[14] 2060 Κ 122

Περγ. 25×18 αἰῶνος ια' (περὶ τὰ τέλη τοῦ ια' ἢ ἀρχὰς τοῦ ιβ')

φ. 201

Βίοι Ἁγίων, λόγοι καὶ Διηγήσεις, ἔνθα καὶ ὁ βίος τοῦ Ὁσίου Πατρὸς ἡμῶν Ἀθανασίου, οὗ ἡ ἀρχή: «Οἱ τῶν ἀρίστων ἀνδρῶν ἀνάγραπτοι βίοι...».

Σημ. Τοῦ κώδικος τούτου ἐκτενῆ περιγραφὴν ὑπ' ἐμοῦ βλέπε εἰς χειρόγραφον προσθήκην μεταξὺ τῶν σελίδων 244-245 τοῦ ἐντύπου Καταλόγου τῶν κωδίκων.

Τοῦ αὐτοῦ κώδικος περιγραφὴν ἐδημοσίευσεν ὁ ἡμέτερος συνάδελφος Γέρων Εὐλόγιος Κουρίλας Λαυριώτης καὶ ἤδη Μητροπολίτης Κορυτσᾶς ἐν τῷ ια' τόμῳ τῆς «Ἐπετηρίδος τῆς Ἑταιρείας τῶν Βυζαντινῶν Σπουδῶν» καὶ ἐν ἰδίῳ τεύχει ὑπὸ τὸν τίτλον «Τὰ χειμηλαρχεῖα καὶ ἡ βιβλιοθήκη τῆς ἐν Ἄθῳ Μονῆς Μεγίστης Λαύρας» ἐν Ἀθήναις 1935.

[15] 2061 Λ 201

Χαρτ. 22×15, αἰῶνος ιη'-ιθ' (1809) (βλέπε περὶ τούτου ἐν σελ. 320)

σελ. 528

Χρονογράφος, οὗ τὸ περιεχόμενον ὅμοιον, πλὴν τινων διαφορῶν, πρὸς τὸ τοῦ κώδικος Λ 41 περιγραφομένου ἐν τῷ τετυπωμένῳ Καταλόγῳ.

Ἀμφότεροι οἱ κώδικες οὗτοι ἐγράφησαν ὑπὸ τοῦ βιβλιοφίλου, φιλομούσου καὶ φιλοπονωτάτου Προηγουμένου Κυρίλλου Λαυριώτου, Πελοποννησίου, γράψαντος πρῶτον τὸν Λ 41 καὶ δεύτερον τὸν Λ 201.

Ὁ κῶδιξ ἐσταχωμένος διὰ σανίδων, ἐπενδεδυμένων διὰ κιτρίνης μεμβράνης, φερούσης γραφὴν τοῦ ιβ' αἰῶνος.

[16] 2062 Γ 137

Χαρτ. 23×17, αἰῶνος ιη'

Βυζαντινὴ Ἱστορία διὰ στίχων

φ. 103+115

1 (φ. 1). Κωνσταντίνου Δαπόντε τοῦ μετονομασθέντος Καισαρίου Βίβλος Βασιλειῶν. Τόμος πρῶτος, βιβλίον πρῶτον, Βασιλεία Βυζαντίου.

Ἀρχὴ παντός ἐστι Θεός, ἀρχόμενος δοξάζω
τὸν Θεὸν τοίνυν καὶ ἀρχὴν αὐτὸν ποιῶν κραυγάζω.

Ἀρχ. *Σὺ Ἰησοῦ μου προηγοῦ ταύτης τῆς ἱστορίας,*
ἕνεκεν ἀληθείας τε καὶ χάριν σωτηρίας.

(φ. 193β'). Τέλος:
Δείχνοντες τοῦτον ὡς καθὼς γράφομεν κορυφαῖον
τῶν βασιλέων ὅλωνῶν καὶ παλαιῶν καὶ νέων.

(φ. 17). Βασιλεία Χριστιανῶν πρώτη.
Ἀρχὴ τοῦ τῶν Χριστιανῶν βασιλειῶν βιβλίου
δόξα τῇ θείᾳ καὶ σεπτῇ βασιλείᾳ Κυρίου.

Ὁ Ἅγιος Κωνσταντῖνος ὁ Μέγας καὶ πρῶτος βασιλεὺς Χριστιανῶν.
Καὶ ἐβασίλευσε λοιπὸν ὁ μέγας Κωνσταντῖνος
ἥλιος ὁ ὑπέρτερος ἡλιακῆς ἀκτῖνος.

Συνεχίζεται δὲ ἡ ἱστορία διὰ στίχων μέχρι Γρατιανοῦ, φ. 103β'.

2 (φ. 2). Ἑρμηνεία εἰς τὸν προφήτην Ἰεζεκιήλ.

Ἐν τῇ ἄνω ὤᾳ σημειοῦται: Ἡ ἀρχὴ τοῦ βιβλίου παλαιοῦ ὄντος, ὄντας χαλασμένη, ἄρχισ' ἀπ' ἐδῶ εἰς τὸν Ἰεζεκιήλ.

Καὶ ἄρχεται: ἑνδεκάτῳ ἔτει τῆς τούτου βασιλείας, ὀγδόῳ δὲ τῆς οἰκείας ἡγεμονείας πάλιν ἐπιστρατεύει τοῖς Ἱεροσολύμοις...

Τέλος: ἄφεσιν ἡμῖν ἁμαρτημάτων παρὰ τοῦ Σωτῆρος τῶν ὅλων αἰτοῦντας, μεθ' οὗ τῷ πατρὶ ἡ δόξα...

[17] 2063 Γ 138

Χαρτ. 18×12, αἰῶνος ιη'

Βυζαντινὴ Ἱστορία

φ. 584

1 (φ. 1). Κωνσταντίνου Δαπόντε τοῦ μετονομασθέντους Καισαρίου. Τόμος δεύτερος. Βασιλειῶν βιβλίον Δ'-Ζ'.

Κωνσταντῖνος τριακοστὸς ὄγδοος, εἰς δὲ τὸ ὄνομα πέμπτος, καὶ Εἰρήνη τριακοστὴ ἐννάτη.

Ἀρχ. *Ὁ ἀξιώσας με καλῶς τὸν πρῶτον νὰ πληρώσω*
τὸν τόμον καὶ τοῖς ἀδελφοῖς ὡς δώρημα νὰ δώσω.

Λήγει δὲ ἡ ἱστορία μέχρι Κωνσταντίνου τοῦ Παλαιολόγου.

2. Ἐν φ. 258β'-263 εὕρηνται αἰνίγματα τοῦ σοφωτάτου Ψελλοῦ πρὸς τὸν βασιλέα Μιχαὴλ τὸν Δούκα.

Ἄγγελος καὶ νοῦς.

Ἔστι ζῷον λογικόν, Δέσποτα στεφηφόρε, ὁρῶν, οὐκ ἔχον ὀφθαλμούς, ἐκτὸς ποδῶν βαδίζον, ἐστερημένον κεφαλῆς...

3 (φ. 581-584). Ἐν τοῖς τελευταίοις φύλλοις εὕρηνται τροπάρια καὶ ὕμνος εἰς τὴν Θεοτόκον.

Ἀμφότεροι οἱ κώδικές εἰσι δεδεμένοι διὰ δέρματος καὶ χαρτονίου, εἰσὶ δὲ αὐτόγραφοι τοῦ Δαπόντε κατὰ τὸν Σεβασμιώτατον Ἅγιον Κορυτσᾶς κ. Εὐλόγιον Κουρίλαν Λαυριώτην, δημοσιεύσαντα σύντομον περιγραφὴν τῶν κωδίκων τούτων ἐν τῷ ΙΑ' τόμῳ τῆς «Ἐπετηρίδος τῆς Ἑταιρείας τῶν Βυζαντινῶν Σπουδῶν» καὶ ἐν ἰδίῳ τεύχει. (Ἀνατύπωσις, Ἀθῆναι 1935, βλ. ἀνωτ., σ. 113).

[18] 2064 Ε 194

Μεμβρ. 31×21, αἰῶνος ια΄

Βίος, Ἐγκώμιον καὶ Διαθήκη τοῦ Ὁσίου Ἀθανασίου

φ. 192

1 (σ. 1-288). Ὁ βίος τοῦ Ὁσίου καὶ Θεοφόρου Πατρὸς ἡμῶν Ἀθανασίου, οὗ ἡ ἐπιγραφή: «Διήγησις τοῦ βίου καὶ τῶν διακρίσεων καὶ οἰκονομιῶν καὶ θαυμάτων τοῦ Ὁσίου καὶ Θεοφόρου Πατρὸς ἡμῶν Ἀθανασίου». Ἡ δὲ ἀρχή: «Ἰδοὺ καὶ ὁ καθ' ἡμᾶς βίος...» καὶ τὸ τέλος: «...σοὶ μετά γε Θεὸν πᾶσαν τὴν ἡμῶν ἐπιγράφοντες σωτηρίαν ἐν αὐτῷ Χριστῷ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα κλπ.».

Ἐξεδόθη ὑπὸ Ι. Πομιαλόβσκη, Ρώσσου, ἐν Πετρουπόλει τῷ 1895.

2 (σ. 288-324). Ἐγκώμιον εἰς τὸν Ὅσιον καὶ Θεοφόρον πατέρα ἡμῶν Ἀθανάσιον τὸν ἐν τῷ Ἄθῳ, οὗ ἡ ἀρχή: «Οὐδὲ τῆς τῶν ὁσίων μνήμης σί φιλόθεοι προσκορεῖς...».

Τέλος: «...ὃν σὺ πρὸ παντὸς ἄλλου δοξάσαι ἐπὶ τῆς γῆς ἐσπσύδασας καὶ προείλου...».

Ἐξεδόθη ὑπὸ Παντελεήμονος Μοναχοῦ Λαυριώτου ἐν Ἀθήναις τὸ 1937 ἐν τῷ ΙΕ΄ τόμῳ τοῦ περιοδικοῦ τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς Ἀθηνῶν «Θεολογία», ἐξ οὗ καὶ ἀνατύπωσις ἐγένετο εἰς ἰδιαίτερον τεῦχος μετὰ εἰσαγωγῆς. Τῷ 1948 ἐγένετο Β΄ ἔκδοσις ὑπὸ Σωτ. Σχοινᾶ ἐν Βόλῳ μετὰ προλόγου καὶ εἰκόνος τοῦ Ἁγίου.

3 (σ. 326-360). Τυπικὸν ἤτοι κανονικὸν τοῦ ὁσίου καὶ θεσφόρου πατρὸς ἡμῶν Ἀθανασίου τοῦ ἐν τῷ Ἄθῳ, οὗ ἡ ἀρχή: «Οἱ τὸν μονότροπον τοῦ μονήρους βίου δρόμον εὐστόχως κατὰ θεῖον σκοπόν...».

Τέλος: «...τὸ λοιπὸν τέκνα σώζοισθε καὶ μέμνησθέ μου τῆς ταπεινώσεως».

Ἐξεδόθη τὸ πρῶτον ὑπὸ Μανουὴλ Ι. Γεδεὼν ἐν τῷ βιβλίῳ του «Ὁ Ἄθως» ἐν Κωνσταντινουπόλει 1885 ἀντιγραφὲν ἐκ τοῦ ὑπ' ἀριθ. ΣΚΗ΄ Ἰβηριτικοῦ κώδικος.

4 (σ. 361-372). Ἡ Διατύπωσις τοῦ ὁσίου καὶ μακαρίου πατρὸς ἡμῶν Ἀθανασίου, ἧς ἡ ἀρχή: «Πατέρες καὶ ἀδελφοὶ ἠγαπημένοι καὶ τίμιοι καὶ τέκνα πνευματικὰ καὶ ἐπιπόθητα, ἐπειδὴ ἐγὼ ὁ ταπεινὸς μοναχὸς Ἀθανάσιος...».

Τὸ τέλος: «...Καὶ ἐμοῦ τοῦ ταπεινοῦ καὶ ἁμαρτωλοῦ ἐν πάσαις ὑμῶν ταῖς προσευχαῖς μνημονεύετε, ὅπως εὕροιμι ἔλεος καὶ ἄφεσιν τῶν πολλῶν μου ἁμαρτημάτων ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς κρίσεως».

5 (σ. 372). Ὑποτύπωσις καταστάσεως τῆς λαύρας τοῦ ὁσίου Ἀθανασίου.

Ἄρχεται οὕτως: «Ὅπως δοιηκούμεθα ἐν ταῖς συνάξεσι τῆς ἁγίας καὶ ἐνδόξου τριημέρου ἀναστάσεως τοῦ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ».

Ἰστέον ὅτι μετὰ τὸ παρελθεῖν τρίτην φυλακὴν τῆς νυκτός, ἤτοι τὴν ἐννάτην ὥραν...».

Τέλος: «...Ταῦτα οὖν πάντα τὰ παρὰ ἡμῶν κανονισθέντα βουλόμεθα πάντοτε ἐν τῇ συνοδίᾳ ἀναγινώσκεσθαι τοῦ μηδένα τῶν ἀδελφῶν ἄγνοιαν προφασίζεσθαι. Δῴη δὲ ἡμῖν ὁ Κύριος...».

Τὸ Τυπικόν, ἡ Διατύπωσις καὶ Ὑποτύπωσις, ἅτινα καὶ Διαθήκη καλοῦνται, ἐξεδόθησαν σὺν ἄλλοις Ἁγιορειτικοῖς ἐπισήμοις ἐγγράφοις ὑπὸ τοῦ Γερμανοῦ Philipp Meyer (Φιλίππου Μάγερ) ἐν Λειψίᾳ τὸ 1894. Ἐκ δὲ τῆς ἐκδόσεως ταύτης ἐγένετο ἀνατύπωσις ὑπὸ Ἰωάννου Χρ. Χατζηϊωάννου ἐν Ἀθήναις 1939, τεῦχος Α΄.

Ὁ κῶδιξ φέρει ἐν τῇ ᾤᾳ πλείστας σημειώσεις τοῦ προηγουμένου Κυρίλλου Λαυριώτου, Πελοποννησίου, ὧν τινας ἀντιγράφω ὧδε: Ἐν σελ. 361 ἔνθα ἡ Διατύπωσις «καὶ αὕτη διαθήκη ἐστί' ὅμως ἐκείνην μὲν (τὴν Διαθήκην, ἤτοι τὸ Τυπικὸν ἢ Κανονικὸν) πρότερον ἐποίησεν, ἐπὶ τῆς βασιλείας Ἰωάννου (τοῦ Τσιμισκῆ), ταύτην δὲ (τὴν Διατύπωσιν) ὕστερον ἐπὶ τῆς βασιλείας Βασιλείου (τοῦ Β΄, 976 καὶ ἐντεῦθεν). Ἑτέρα σημείωσις: ἐκ τούτου δείκνυται ὅτι ἡ τοῦ Αὐγούστου τεσσαρακοστὴ οὐκ ἦν τότε...». Ἐν σελ. 356: «ὡς φαίνεται ἐκ τούτου ὅτι ὁ ἅγιος ἔγραψε ταύτην τὴν Διαθήκην (τὴν Διατύπωσιν) πρὸ τῆς τελειώσεως αὐτοῦ πέντε χρόνους τοὐλάχιστον».

Ἐν φύλ. 189β΄: «ὅρα ἐν τῷ τυπικῷ ὁμοῦ τε καὶ κανονικῷ τοῦ ἁγίου, οἵαις ἀραῖς, πρὸς δὲ καὶ ἀναθέμασι, καθυποβάλλει τοὺς εἰσάγοντας εὐνούχους ἢ παῖδας ἐν τῇ λαύρᾳ ταύτῃ, ἢ μὴ ἐξάγοντας τούτους· ὃ δὴ ἐν τῷ παρόντι αἰῶνι (δεκάτῳ ὀγδόῳ, περὶ τὰ τέλη) παρεωράθη, οὐκ οἶδ' ὅπως διὰ πολλὰ αἴτια ὥς φασιν ἤδη οἱ ὁσιώτατοι πατέρες».

Ἐν τῷ τέλει τοῦ κώδικος εὕρηνται στίχοι ἰαμβικοὶ εἰς τὸν ἅγιον Ἀθανάσιον καὶ ἕτεροι πολιτικοὶ εἰς τὴν Μονὴν καὶ διάφοροι σημειώσεις.

Οἱ στίχοι ἐσημειώθησαν ὑπὸ τοῦ Ἐπισκόπου Σταϊγῶν Παϊσίου, περιελθόντος τὰς Ἱερὰς Μονὰς τοῦ Ἁγίου Ὄρους ἐν ἔτει 1800. Ἐδημοσιεύθησαν δὲ ὑπ' ἐμοῦ, ὡς ἐπίσης καὶ ἡ ὡς ἄνω σημείωσις (φ. 189β΄) τοῦ Κυρίλλου σὺν τῷ Ἐγκωμίῳ τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου.

Ὁ κῶδιξ εἶναι δεδεμένος διὰ δέρματος, καλῶς διατετηρημένος, καλλιγραφικῶς καὶ ὀρθογραφικῶς γεγραμμένος, κοσμεῖται δὲ καλλιτεχνικῶς δι' ἐγχρώμων προμετωπίδων, φερουσῶν ὡραῖα πτηνά. Ἐγράφη δὲ πιθανώτατα ὑπὸ Ἀθανασίου τινός, μαθητοῦ τοῦ διαδόχου τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου, Ἀντωνίου.

Ὁ κῶδιξ οὗτος φυλάσσεται ἤδη ἐν τῷ Θησαυροφυλακίῳ τῆς Μονῆς. Ἐπὶ τοῦ πρώτου φύλλου εὕρηται ἡ εἰκὼν τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου, ἔγχρωμος, ἥτις ἐδημοσιεύθη ὑπ' ἐμοῦ μετὰ τῆς ᾀσματικῆς ἀκολουθίας τοῦ Ὁσίου πατρὸς ἡμῶν Ἀθανασίου ἐν τῷ περιοδικῷ «Ἁγιορειτικὴ Βιβλιοθήκη»,

ἔτος Γ', ἀριθ. 31-32, ἐν Βόλῳ 1939 καὶ ἐν τῇ Β' ἐκδόσει τοῦ Ἐγκωμίου 1948.

Σύντομον περιγραφὴν τοῦ κώδικος τούτου ἐδημοσίευσα ἐν τῷ περιοδικῷ «Ἑλληνικὴ Ἐπιθεώρησις», ἀριθ. 324, Ὀκτώβριος 1934, ἔνθα ἐδημοσιεύσαν καὶ αἱ ὡς ἀνωτέρω μερικαὶ σημειώσεις τοῦ Κυρίλλου, συμπληρωματικὴ δὲ τοιαύτη ἐδημοσιεύθη ἐν τῇ «Θεολογίᾳ» μετὰ τοῦ Ἐγκωμίου ἐν τῇ Εἰσαγωγῇ.

Τοῦ παρόντος κώδικος μνείαν ποιεῖται καὶ ὁ ἡμέτερος συνάδελφος Γέρων Εὐλόγιος Κουρίλας (ἤδη Μητροπολίτης Κορυτσᾶς) ἐν τῇ πραγματείᾳ του «Τὰ κειμηλαρχεῖα καὶ ἡ βιβλιοθήκη τῆς Μ. Μ. Λαύρας», τόμος ΙΑ' τῆς «Ἑπετηρίδος τῆς Ἑταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν», σελ. 382 ἐν Ἀθήναις 1935 καὶ ἐν ἰδίῳ τεύχει.

[19] 2065 Α 121

Χαρτ. 38×25, αἰῶνος ΙΖ' (1614)

Κυριακοδρόμιον, περιέχων καὶ λόγους πανηγυρικούς

φ. 301 δίστηλ.

1 (φ. 1). «Προοίμιον. — Μάξιμος ἱερομόναχος ὁ Πελοποννήσιος τοῖς ἁπανταχοῦ εὑρισκομένοις χριστωνύμοις λαοῖς ἱερωμένοις τε καὶ λαϊκοῖς ἐν Κυρίῳ χαίρειν».

Ἀρχ. «Ἔπρεπε καθὼς λέγει ὁ μέγας Χρυσόστομος Ἰωάννης εἰς τὰ προλεγόμενα τῆς ἐξηγήσεως τοῦ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγελίου, ὅτι νὰ μὴ κατασταθῇ τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων νὰ ἔχῃ τὴν βοήθειαν τῶν γραμμάτων...».

Τέλος: «...διότι αὐτὴ μόνον εἶναι ἀπὸ ὅλα τὰ πράγματα ἀθάνατη καὶ κάμνει καὶ τοὺς ἀνθρώπους εὐδαίμονας, ἤγουν σοφοὺς μακαρίους. Ἔρρωσθε».

† αχιδ: μαρτίῳ ζ: εἰς Ἰωάννινα:

Ἀκολουθεῖ ὁ πίναξ τῶν περιεχομένων. «Πίναξ πέφυκα τοῦ παρόντος βιβλίου:».

2 (φ. 3). «Τοῦ σοφωτάτου καὶ λογιωτάτου κυροῦ Μαξίμου ἱερομονάχου διδαχαὶ εἰς τὰς Κυριακὰς τοῦ ὅλου ἐνιαυτοῦ. Κυριακὴ τοῦ τελώνου καὶ φαρισαίου».

Ἀρχ. «Ἕνας γεωργὸς ὁποῦ νὰ ἐκοπίαζεν ὅλον τὸν χειμῶνα νὰ σπείρῃ...».

Τέλος: «...Εἰπὲ καὶ σὺ μὲ τὸν τελώνην, ὁ Θεὸς ἱλάσθητί μοι τῷ ἁμαρτωλῷ, διὰ νὰ λάβῃς τὴν ἄφεσιν τῶν ἁμαρτιῶν σου καὶ νὰ γενῇς ἄξιος τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν...».

3 (φ. 9). «Κυριακὴ τοῦ ἀσώτου».

Ἀρχ. «Πολλὴν καὶ μεγάλην χαρὰν ἤθελε πάρῃ ἕνας ὁποῦ νὰ ἤθελεν ἔχῃ μίαν πολύτιμον πέτραν χαϊμένην...».

Τέλος: «...Καὶ τοιουτοτρόπως θέλει μᾶς δεκτῇ εἰς τὴν χαρὰν ἐκείνην τὴν ἀτελεύτητον τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν...».

4 (φ. 13β'). «Κυριακὴ τῆς ἀποκρέω».

Ἀρχ. «Ἕνας ἄνθρωπος, ἀδελφοί, ὁποῦ νὰ ἦτον δουλευτὴς καὶ ὑπηρέτης ἑνὸς βασιλέως μεγάλου...».

Τέλος: «...διὰ νὰ μὴν ἀκούσωμεν ἐκεῖνα ὁποῦ ἤκουσαν τὰ ἐρίφια, ἀμὴ ἐκεῖνα ὁποῦ ἤκουσαν τὰ πρόβατα...».

5 (φ. 17β'). «Κυριακὴ τῆς τυροφάγου».

Ἀρχ. «Τί ὄφελος ἤθελε κάμῃ εἰς τοῦ λόγου του ἕνας ἄνθρωπος...».

Τέλος: «...Καὶ ἂς δώσωμεν καὶ τῶν πτωχῶν ἀπὸ τῆς τραπέζης ἡμῶν, ἵνα εὐφρανθοῦν καὶ ἐκεῖνοι, εἰς δόξαν τοῦ Κυρίου ἡμῶν...».

6 (φ. 23). «Κυριακὴ α' τῆς ἁγίας τεσσαρακοστῆς».

Ἀρχ. «Ἐκεῖνος ὁ ἄνθρωπος ἀδελφοί, ὁποῦ ἤθελε λυπηθῇ τοῦ λόγου του εἰς τὸν καιρὸν τοῦ θέρους...».

Τέλος: «...θέλει ἁπλώσει ὁ Θεὸς τὰς χεῖράς του νὰ μᾶς βάλῃ εἰς τὰ ἀγαθὰ τῆς βασιλείας του...».

7 (φ. 27β'). «Κυριακὴ β' τῶν νηστειῶν».

Ἀρχ. «Τοῦτο καλὰ τὸ ἔλεγεν ὁ Προφήτης, Κύριε, ἐν θλίψει ἐμνήσθημέν σοι, ἤγουν εἰς τὰς ἀνάγκας μας καὶ εἰς ταῖς στενοχωρίαις μας, ἐνθυμούμεσθεν τὸν Θεόν...».

Τέλος: «...διὰ νὰ μᾶς ἀγαπήσῃ καὶ ἡμᾶς ὁ Θεός, καὶ νὰ δεχθῇ καὶ τὰ ὅσα κάμωμεν διὰ τὴν ψυχήν μας...».

8 (φ. 36). «Κυριακὴ γ' τῶν νηστειῶν».

Ἀρχ. «Πολλὴν καὶ μεγάλην χαρὰν ἤθελεν ἔχει ἕνας ἄνθρωπος...».

Τέλος: «...ὅτι αὐτοὶ θέλουν ἀξιωθῇ τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν...».

Σημ. ὁ ἀριθμὸς 36 διπλοῦς.

9 (φ. 44β'). «Κυριακὴ δ' τῶν νηστειῶν».

Ἀρχ. «Ἕνας ἄνθρωπος ὁποῦ εὑρίσκεται σιμὰ εἰς ἕνα βασιλέα...».

Τέλος: «...Μετὰ ταῦτα νὰ μᾶς ἀξιώσῃ τῆς αἰωνίου του καὶ ἀτελευτήτου βασιλείας τῶν οὐρανῶν...».

10 (φ. 50). «Κυριακῇ ε' τῶν νηστειῶν».

Ἀρχ. «Τὰ μικρὰ παιδία ἀδελφοί, ἕως ὁποῦ εἶναι μικρά, δὲν γυρεύουν ἀπὸ τοὺς γονεῖς τους ἄλλο...».

Τέλος: «...αὐτὰ ἂς κάμνωμεν καὶ θὰ κατορθώσωμεν, διὰ νὰ μᾶς ἀξιώσῃ ὁ Θεός...».

11 (φ. 57β'). «Τῇ Κυριακῇ τῶν βαΐων».

Ἀρχ. «Μία χώρα μεγάλη εὐσεβῶν ἀνθρώπων...».

Τέλος: «...νὰ ὑπάγωμεν μαζί του εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα, εἰς τὴν ἄνω Ἱερουσαλήμ...».

12 (φ. 64). «Τοῦ αὐτοῦ Μαξίμου εἰς τὰς κατὰ Ἰωάννην Κυριακάς.

Τῇ ἁγίᾳ καὶ μεγάλῃ λαμπρᾷ Κυριακῇ τοῦ Πάσχα. Εἰς τὸ ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος».

Ἀρχ. «Καθὼς ἕνας βασιλεὺς σοφός...».

Τέλος: «...ψάλλειν καὶ λέγειν, πᾶσα πνοὴ αἰνεσάτω τὸν Κύριον...».

13 (φ. 74). «Κυριακῇ τοῦ Θωμᾶ».

Ἀρχ. «Πολλὴν καὶ μεγάλην χαρὰν μὰ τὴν ἀλήθειαν ἤθελε πάρει ἕνας ἄνθρωπος...».

Τέλος: «...ἀλλὰ νὰ σπουδάζωμεν νὰ ἀρέσωμεν τοῦ Χριστοῦ διὰ νὰ τύχωμεν τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν...».

14 (φ. 80). «Κυριακῇ τῶν μυροφόρων».

Ἀρχ. «Ἕνας ἄνθρωπος ἀδελφοί, ὁποῦ θέλει νὰ κερδήσῃ...».

Τέλος: «...καὶ ἔτζη νὰ μᾶς ἐμφανίσῃ τοῦ λόγου του ἐκείνην τὴν ἐμφάνειαν...».

15 (φ. 85β'). «Κυριακῇ τοῦ παραλύτου».

Ἀρχ. «Ἕνας ἄνθρωπος ὁποῦ νὰ εἶχε μίαν μεγάλην καὶ ἀνιάτρευτον ἀσθένειαν...».

Τέλος: «...θέλει μᾶς εἰπεῖ καὶ ἡμᾶς ὁ ἰατρὸς ὁ ἀληθινός, ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός, ἔγειραι ἆρον τὸν κράββατόν σου καὶ περιπάτει...».

16 (φ. 92). «Κυριακῇ τῆς σαμαρείτιδος».

Ἀρχ. «Καθὼς ἕνας ψαρᾶς, ἀδελφοί, ὁπόταν θέλῃ νὰ πιάσῃ ψάρια...».

Τέλος: «...διὰ νὰ καταντήσωμεν εἰς τὰ δίκτυα ἐκεῖνα ἢ εἰς τὸ δίκτυον ἐκεῖνο τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν...».

17 (φ. 97). «Κυριακῇ τοῦ τυφλοῦ».

Ἀρχ. «Ἕνας ἄνθρωπος ἀδελφοί, ὁποῦ νὰ ἤθελεν ἦσται εἰς μίαν σκοτεινὴν φυλακὴν βαλμένος...».

Τέλος: «...διὰ νὰ ἀξιωθοῦμεν τῆς ἡμέρας ἐκείνης...».

18 (φ. 102β'). «Κυριακῇ τῶν ἁγίων Πατέρων».

Ἀρχ. «Ἐὰν εἶναι κανένας ἄνθρωπος ἀδελφοί, ὁποῦ θέλει νὰ ἔμπῃ εἰς ἕνα βασίλειον...».

Τέλος: «...Ἀλλὰ τοὺς ἁγίους Πατέρας ἂς μιμηθοῦμεν...».

19 (φ. 110). «Κυριακῇ τῆς ἁγίας Πεντηκοστῆς».

Ἀρχ. «Ὁπόταν ἕνας ἄνθρωπος ἀδελφοί, ἤθελεν εὑρίσκεσθαι εἰς ἕνα τόπον ἔρημον...».

Τέλος: «...καὶ μετὰ τοῦτο θέλομεν γενῇ ἄξιοι τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν...».

20 (φ. 115). «Τοῦ αὐτοῦ κυροῦ Μαξίμου εἰς τὰς κατὰ Ματθαῖον Κυριακάς. Κυριακῇ πρώτῃ Ματθαίου τῶν ἁγίων Πάντων».

Ἀρχ. «Ἐὰν εἶναι καὶ κάθε ἕνας ἄνθρωπος ἀγαπᾷ καὶ ἔχει προθυμίαν».

Τέλος: «...ἀμὴ νὰ μᾶς εἰπῇ, δεῦτε οἱ εὐλογημένοι...».

21 (φ. 121β'). «Κυριακῇ β' τοῦ Ματθαίου».

Ἀρχ. «Ὁπόταν θέλῃ ἕνας οἰκοκύρης νὰ ἀνακαινουργώσῃ τὸ σπίτι του...».

Τέλος: «... καὶ νομὴν εὑρήσει τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν...».

22 (φ. 126β'). «Κυριακῇ γ' Ματθαίου».

Ἀρχ. «Καθὼς ἐκεῖνοι ὁποῦ θέλουν νὰ περάσουν ἕνα μέγα πέλαγος...».

Τέλος: «...καὶ οὕτω νὰ μᾶς ἀξιώσῃ τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν...».

23 (φ. 131β'). «Κυριακῇ δ' τοῦ Ματθαίου».

Ἀρχ. «Καθὼς ἡ φωτία δείχνει ποῖον εἶναι τὸ καθαρὸν μάλαγμα...».

Τέλος: «...νὰ ἀνακλιθοῦν μετὰ Ἀβραὰμ καὶ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακὼβ εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν...».

24 (φ. 135β'). «Κυριακῇ ε' Ματθαίου».

Ἀρχ. «Ὁπόταν χαλάσῃ ἑνὸς ἀμπελίου ἡ φράκτη του...».

Τέλος: «...καὶ διὰ [νὰ] συνδοξασθοῦμεν μὲ αὐτὸν εἰς τὴν ζωὴν τὴν αἰώνιον...».

25 (φ. 141). «Κυριακῇ ς' Ματθαίου».

Ἀρχ. «Καθὼς ἤθελε κάμει ἕνας καλὸς καὶ σοφὸς βασιλεύς...».

Τέλος: «...καὶ νὰ ὑπᾶμεν εἰς τὸ σπίτι μας τὸ ἀληθινόν...».

26 (φ. 145β'). «Κυριακῇ ζ' Ματθαίου».

Ἀρχ. «Καθὼς καμμίαν φορὰν ἕνας καλὸς πατέρας...».

Τέλος: «...θέλει μᾶς εἰπεῖ δεῦτε οἱ εὐλογημένοι κλπ.».

27 (φ. 151β'). «Ὁμιλία ἀναγινωσκομένη Κυριακῇ ὀγδόῃ τοῦ Ματθαίου».

Ἀρχ. «Πάλιν θαυματουργᾷ ἀδελφοί, ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς εἰς τὴν ἔρημον...».

Τέλος: «...τέλος πάντων νὰ μᾶς ἀξιώσῃ καὶ τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν...».

28 (φ. 154β'). «Κυριακῇ θ' Ματθαίου».

Ἀρχ. «Οἱ καλοὶ καὶ τεχνῖταις ἰατροί, ὁπόταν ἀσθενήσῃ τινάς...».

Τέλος: «...ἤγουν εἰς τὸν Παράδεισον καὶ εἰς αὐτὴν τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν...».

29 (φ. 160). «Κυριακῇ δεκάτῃ Ματθαίου».

Ἀρχ. «Καθὼς ἕνας στρατιώτης ὁπόταν εἶναι καλὰ ἁρματωμένος...».

Τέλος: «...ἀλλὰ ἀβλαβεῖς θέλομεν ἀναβῇ εἰς τὸ ὄρος τοῦ Θεοῦ, εἰς τὴν ἄνω Ἱερουσαλήμ...».

30 (φ. 164β'). «Κυριακῇ ια' Ματθαίου».

Ἀρχ. «Ποῖος ἄνθρωπος, ὁποῦ νὰ ἦτον χρεώστης ἑνοῦ (ἑνὸς) μεγάλου βασιλέως...».

Τέλος: «...διὰ νὰ συγχωρήσῃ καὶ ἡμᾶς ὁ Θεός...».

31 (φ. 168β'). «Κυριακῇ ιβ' Ματθαίου».

Ἀρχ. «Καθὼς ὁ χρυσικός, ὁπόταν θέλῃ νὰ δοκιμάσῃ τὸ μάλαμα...».

Τέλος: «...θέλομεν γενῆ ἄξιοι τοῦ θησαυροῦ τῆς βασιλείας τῶν αὐρανῶν...».

32 (φ. 171β'). «Κυριακῇ ιγ' Ματθαίου».

Ἀρχ. «Καθὼς ἕνας καλὸς πατέρας, ὅποτε βλέπει τὰ παιδία του ἀποῦ δὲν τὸν ἀκούουν εἰς τὸ θέλημά του...».

Τέλος: «...διὰ νὰ γενοῦμεν ἄξιοι νὰ πίνωμεν τὸ πόμα τὸ καινόν...».

33 (φ. 175β'). «Κυριακῇ ιδ' Ματθαίου».

Ἀρχ. «Πολλῶν λογιῶν καὶ μὲ πολλοὺς τρόπους...».

Τέλος: «...νὰ συναπολαμβάνωμεν τὰ αἰώνια ἀγαθά...».

34 (φ. 180). «Κυριακῇ ιε' Ματθαίου» «...ζήτει ὀγδόην τοῦ Λουκᾶ».

35 (φ. 180β'). «Κυριακῇ ις' Ματθαίου».

Ἀρχ. «Καθὼς ἕνας διδάσκαλος ὁποῦ μαθαίνει μαθητάς...».

Τέλος: «καὶ τῆς ἀπολαύσεως τῶν αἰωνίων ἀγαθῶν καταξιώσῃ ἡμᾶς...».

36 (φ. 182). «Κυριακῇ ιζ' Ματθαίου, ἤγουν τῆς Χαναναίας».

Ἀρχ. «Ἕνας ὁποῦ παντέχει νὰ ἀπολαύσῃ τίποτες ἀπὸ ἕναν μεγάλον αὐθέντην...».

Τέλος: «...τὴν ἄφεσιν τῶν ἁμαρτιῶν μας καὶ τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν...».

37 (φ. 184β'). «Κυριακῇ πρὸ τῆς Ὑψώσεως».

Ἀρχ. «Τὸ βάθος καὶ τὸ ὕψος τῶν ὀλίγων συλλαβῶν ἐτούτων...»,

Τέλος: «...καὶ ἂς δράμωμεν μὲ καλὰ ἔργα εἰς τὸν Χριστόν...».

38 (φ. 188). «Κυριακῇ μετὰ τὴν Ὕψωσιν».

Ἀρχ. «Ἕνας βασιλεὺς νὰ εἶχε πόλεμον μὲ ἕναν ἐχθρόν του μέγαν...».

Τέλος: «...καὶ βαστῶντες αὐτὸ τὸ στερεὸν ἅρμα...».

39 (φ. 193). «Τοῦ αὐτοῦ σοφιστοῦ Μαξίμου, εἰς τὰς κατὰ Λουκᾶν Κυριακάς, Κυριακῇ πρώτῃ Λουκᾶ».

Ἀρχ. «Καθὼς ἕνας καλὸς κυνηγὸς ὁποῦ ἠξεύρει νὰ κυνηγᾶ καὶ εἰς τὴν γῆν καὶ εἰς τὴν θάλασσαν...».

Τέλος: «...καὶ ἂς ἀκολουθήσωμεν τὸν Χριστόν, ἵνα καὶ συνδοξασθῶμεν αὐτῷ...».

40 (φ. 197β'). «Κυριακῇ β' Λουκᾶ».

Ἀρχ. «Ἕνας ἄνθρωπος ὁποῦ νὰ εἶχεν ἕνα πολύτιμον πρᾶγμα χαϊμένον...».

Τέλος: «...νὰ φθάσωμεν εἰς τὴν πόλιν ἐκείνην τὴν ἐπουράνιον...».

41 (φ. 202). «Κυριακῇ γ' Λουκᾶ».

Ἀρχ. «Ἂν εἶναι καὶ ἕνας ὁποῦ νὰ ἔχῃ ἄλλα πολλὰ πράγματα...».

Τέλος: «...νὰ μᾶς ἀναστήσῃ καὶ νὰ μᾶς δώσῃ ζωὴν αἰώνιον...».

42 (φ. 205β'). «Κυριακῇ δ' Λουκᾶ».

Ἀρχ. «Καθὼς ἕνας γεωργός, ὁποῦ θέλει νὰ κάμῃ πολὺ γέννημα...».

Τέλος: «...καὶ νὰ μᾶς συναριθμήσῃ μὲ τοὺς ἁγίους του...».

43 (φ. 209β'). «Κυριακῇ ε' Λουκᾶ».

Ἀρχ. «Τάχα τί σᾶς φαίνεται, ἀδελφοί, καλύτερον εἶναι νὰ φάγῃ καὶ νὰ πίῃ τινὰς μίαν ἡμέραν...».

Τέλος: «...μετὰ τοῦ πτωχοῦ Λαζάρου καὶ μετὰ πάντων τῶν ἁγίων...».

44 (φ. 214β'). «Κυριακῇ ϛ' Λουκᾶ».

Ἀρχ. «Ἕνας ἄνθρωπος ὁποῦ νὰ εἶναι ἀσθενὴς καὶ ἀδύνατος...».

Τέλος: «...ἂς φύγωμεν, λέγω, τὰ ἔργα αὐτῶν, καὶ ἂς ἀκολουθήσωμεν τὸν Χριστόν...».

45 (φ. 217β'). «Κυριακῇ ζ' Λουκᾶ».

Ἀρχ. «Καθὼς ὅταν εὔγῃ ἕνας βασιλεὺς νὰ ὑπάγῃ εἰς ἕνα κάστρον νὰ τὸ διορθώσῃ...».

Τέλος: «...διὰ νὰ μᾶς εἰπῇ καὶ ἡμᾶς ἡ πίστις σας σᾶς ἔσωσε, σύρτε εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν...».

46 (φ. 221). «Κυριακῇ η' Λουκᾶ».

Ἀρχ. «Πολλοὶ σιμώνουν εἰς τὴν φωτίαν, ὄχι νὰ φωτισθοῦν ἢ νὰ πυρωθοῦν...».

Τέλος: «...τί νὰ κάμωμεν νὰ κληρονομήσωμεν τὴν αἰώνιον ζωήν...».

47 (φ. 224β'). «Κυριακῇ θ' Λουκᾶ».

Ἀρχ. «Τὸν πλοῦτον πάλιν ἀδελφοὶ ὀνειδίζει ἡ θεία Γραφὴ σήμερον...».

Τέλος: «...καὶ ἂς στολίσωμεν τὴν ψυχήν μας μὲ λαμπρὰς ἀρετάς...».

48 (φ. 227β'). «Κυριακῇ ι' Λουκᾶ».

Ἀρχ. «Ἕνας καλὸς καὶ εὔσπλαγχνος βασιλεύς...».

Τέλος: «...καὶ ἂς τοῦ δώσωμεν τὴν πρέπουσαν εὐχαριστίαν, ἵνα καὶ τῶν αἰωνίων ἀγαθῶν ἐπιτύχωμεν...».

49 (φ. 231). «Κυριακῇ ια' Λουκᾶ».

Ἀρχ. «Ἕνας μέγας βασιλεὺς νὰ ἤθελε θελήσει νὰ κάμῃ μίαν μεγάλην τράπεζαν...».

Τέλος: «...ἂς γενοῦμεν ἄξιοι τούτου τοῦ δείπνου...».

50 (φ. 234β'). «Κυριακῇ ιβ' Λουκᾶ».

Ἀρχ. «Πολλοὶ νομίζουν ὅτι μὲ τὸ νὰ εἶναι ἀπὸ γένος εὐγενικὸν καὶ ἀρχοντικόν...».

Τέλος: «...διὰ νὰ λαμβάνωμεν εὐχὴν καὶ εὐλογίαν καὶ ἀπὸ τοὺς ἱερεῖς καὶ ἀπὸ τὸν Θεόν...».

51 (φ. 236β'). «Κυριακῇ ιγ' Λουκᾶ».

Ἀρχ. «Οἱ καλοὶ ἰατροὶ ὅποτες πιάσουν νὰ ἰατρεύσουν...».

Τέλος: «...καὶ ὡς ἀετοὶ ὑψιπέται νὰ πετάσωμεν...».

52 (φ. 240). «Κυριακῇ ιδ' Λουκᾶ...».

Ἀρχ. «Ἕνας δουλευτὴς ἑνὸς βασιλέως ἕως ὁποῦ εἶναι εἰς τὴν ὑποταγὴν τοῦ βασιλέως...».

Τέλος: «...νὰ ἀκούσωμεν τὴν γλυκυτάτην ἐκείνην φωνήν...».

53 (φ. 242β'). «Κυριακῇ ιε' Λουκᾶ».

Ἀρχ. «Ἀνίσως ἕνας ὅπου θέλει νὰ ἀποκτήσῃ ἕνα πρᾶγμα...».

Τέλος: «...ἵνα αἰωνίως εὐφραίνεσαι μετὰ πάντων τῶν ἁγίων...».

54 (φ. 246). «Κυριακῇ πρὸ τῆς Χριστοῦ γεννήσεως».

Ἀρχ. «Πολλάκις ἀδελφοὶ οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς...».

Τέλος: «...ἔπειτα καθαρῶς νὰ μεταλαμβάνωμεν καὶ οὕτω...».

55 (φ. 250). Κυριακῇ μετὰ τὴν Χριστοῦ γέννησιν».

Ἀρχ. «Ἄνωθεν ἐξαρχῆς καὶ πάντοτε ἀδελφοί...».

Τέλος: «...καὶ μετὰ πολλῆς εὐχαριστίας νὰ δοξάζωμεν...».

56 (φ. 256). «Κυριακῇ πρὸ τῶν Φώτων».

Ἀρχ. «Ἐὰν ἕνας ὁποῦ θέλει νὰ κάμῃ ἕνα κακὸν ἔργον...».

Τέλος: «...διὰ νὰ τὸν ἔχωμεν εἰς ἐκείνην τὴν αἰώνιον ζωήν...».

57 (φ. 260β'). «Κυριακῇ μετὰ τὰ φῶτα».

Ἀρχ. «Ἕνας ἄνθρωπος ὁποῦ νὰ ἐχρεώστα ἑνοῦ βασιλέως πολὺ χρέος...».

Τέλος: «καὶ ἂς μὴν ἀμελοῦμεν τὴν σωτηρίαν μας...».

58 (φ. 264). «Τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Γρηγορίου ἀρχιεπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως τοῦ Θεολόγου, λόγος εἰς τὴν γέννησιν τοῦ Χριστοῦ, ἤτοι τὰ Θεοφάνεια».

Ἀρχ. «Χριστὸς γεννᾶται, δοξάσατε...».

Τέλος: «...ὅσον ἐφικτὸν τοῖς δεσμοῖς τῆς σαρκός...».

59 (φ. 271). «Τοῦ σοφωτάτου Μαξίμου τοῦ ἱεροκήρυκος τοῦ Πελοποννησίου, λόγος εἰς τὴν Χριστοῦ γέννησιν».

Ἀρχ. «Πᾶσα δικαιοσύνη εἶναι, ὅτι ὅποιος εἶναι ἀσθενής...».

Τέλος: «...καὶ νὰ μᾶς δώσῃ τὰ μέλλοντα ἀγαθὰ τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν...».

60 (φ. 279). «Τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Γρηγορίου ἀρχιεπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως τοῦ Θεολόγου. Λόγος εἰς τὰ ἅγια Φῶτα».

Ἀρχ. «Πάλιν Ἰησοῦς ὁ ἐμός, καὶ πάλιν μυστήριον...».

Τέλος: «...ἧς νῦν μετρίως ὑποδέχεσθε τὴν μίαν αὐγὴν ἐκ μιᾶς τῆς θεότητος...».

61 (φ. 287). Τοῦ αὐτοῦ, «λόγος εἰς τὸ Ἅγιον Πάσχα καὶ εἰς τὴν βραδύτητα».

Ἀρχ. «Ἀναστάσεως ἡμέρα καὶ ἡ ἀρχὴ δεξιά...».

Τέλος: «...καὶ νεμομένους καὶ νέμοντας ἓν εἶναι πάντας...».

62 (φ. 289). «Τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Ἀντιπάτρου Ἐπισκόπου Βόστρων. Λόγος εἰς τὸ γενέσιον τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου καὶ Βαπτιστοῦ καὶ εἰς τὴν Ζαχαρίου σιγὴν καὶ εἰς τὸν ἀσπασμὸν τῆς Θεοτόκου».

Ἀρχ. «Ἐν γεννητοῖς γυναικῶν οὐδένα Ἰωάννου μείζονα...».

Τέλος: «...Ἐγὼ δέ φημι εὐλογητὸς ὁ Θεὸς τῶν Χριστιανῶν...».

63 (φ. 293). «Τοῦ σοφωτάτου Μαξίμου καὶ ἱεροκήρυκος τοῦ Πελοποννησίου, λόγος εἰς τοὺς πρωτοκορυφαίους τῶν Ἀποστόλων Πέτρον καὶ Παῦλον».

Ἀρχ. «Ἕνας βασιλεὺς ἀδελφοί, νὰ εἶχεν ἕνα παλάτιον γεμάτον λίθους τιμίους...».

Τέλος: «...μάλιστα μὲ αὐτὸν τὸν Χριστόν...».

64 (φ. 299). Τοῦ αὐτοῦ «λόγος εἰς τὴν κοίμησιν τῆς Θεοτόκου».

Ἀρχ. «Ὅποιος ἤθελεν εὕρει τὸν τρόπον τῆς σωτηρίας αὐτοῦ...».

Τέλος: «...διότι τῷ ὁμοίῳ τὸ ὅμοιον καταλαμβάνεται...».

Ὁ κῶδιξ παλαιοεσταχωμένος διὰ σανίδων καλυπτομένων ἔξωθεν διὰ δέρματος. Τοῦ παλαιοῦ σταχώματος ἡμικαταστραφέντος μετεσταχώθη παρὰ τοῦ συναδέλφου ἡμῶν Γέροντος Παύλου Παυλίδου ἰατροῦ, ὅστις ἀσχολούμενος ἀπό τινος χρόνου εἰς τὴν βιβλιοδετικήν, προσεφέρθη αὐθορμήτως νὰ δέσῃ χειρόγραφά τε καὶ ἔντυπα βιβλία τῆς Βιβλιοθήκης. Κατόπιν ὑποβληθείσης σχετικῆς πρὸς τοῦτο αἰτήσεώς μου εἰς τὴν Ἱερὰν Σύναξιν τῆς Μονῆς, ἐγκρινάσης ταύτης τὴν οἰκειοθελῶς καὶ ἀνιδιοτελῶς ὑποσχεθεῖσαν ἐπαινετὴν ὑπηρεσίαν τοῦ ἐρασιτέχνου ἀδελφοῦ, ἐπεδόθη οὗτος μεθ' ἱεροῦ ζήλου, δέσας μέχρι τοῦδε ἱκανὸν ἀριθμὸν χειρογράφων τε καὶ ἐντύπων, ἐπιδείξας ἀξιοθαύμαστον προθυμίαν εἰς τὸ ἔργον τοῦτο.

Σημειῶ ταῦτα πρὸς τιμήν του καὶ πρὸς γνῶσιν διηνεκῆ τῶν ἐντυγχανόντων (Δεκέμβριος 1939).

[20] **2066 Α 122**

Χαρτ. 40×29, αἰῶνος ΙΖ'

Βίοι καὶ Μαρτύρια Ἁγίων τοῦ Μηνὸς Φεβρουαρίου

φ. 136

1 (φ. 1). Ἐν ἀρχῇ ὀκτὼ φύλλα (1 - 8) καὶ ἐν τέλει ἕτερα ὀκτὼ (129 - 136) φ. ἐξ ἑτέρου κώδικος (αἰ. ις') περιέχοντα ὑπομνήματα εἰς τὸ Εὐαγγέλιον διαφόρων Ἐκκλησιαστικῶν Πατέρων (ἄνευ ἀρχῆς καὶ τέλους).

2 (φ. 9). Ὁ πίναξ τῶν περιεχομένων (ἐλλιπής).

3 (φ. 10). «Μηνὶ Φεβρουαρίῳ α'. Μαρτύριον τοῦ ἁγίου Μεγαλομάρτυρος Τρύφωνος».

Ἀρχ. «Τοῦ Κυρίου καὶ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ μετὰ τὴν θείαν καὶ θεανδρικὴν αὐτοῦ πρὸς ἀνθρώποις ἐπιφάνειαν...».

Τέλος: «...τὸν τῆς ἀφθαρσίας στέφανον ἀνεδέσατο...».

4 (φ. 17). «Μαρτύριον τῆς ἁγίας ἐνδόξου μάρτυρος τοῦ Χριστοῦ Ἀγάθης».

Ἀρχ. «Βασιλεύοντος Δεκίου τοῦ παρανόμου...».

Τέλος: «...ἐγένετο δὲ τὸ θαῦμα μηνὶ Φεβρουαρίῳ ε΄ ἐν ᾗ καὶ ἤθλησεν ἡμέρᾳ, ἐν ᾗ καὶ ἑορτάζοντες...».

5 (φ. 22). «Βίος καὶ πολιτεία καὶ μερικὴ θαυμάτων διήγησις τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν καὶ θαυματουργοῦ Λουκᾶ τοῦ νέου, τοῦ ἐν Ἑλλάδι κειμένου».

Ἀρχ. «Οὐ χρόνος ἦν ἀληθῶς ὁ τοῦ καλοῦ βίος καὶ τῆς περὶ τὴν ἀρετὴν σπουδῆς αἴτιος...».

Τέλος: «...ὃ καὶ ἐμοὶ γένοιτο καὶ πᾶσι τοῖς σὲ βοηθὸν ἐπιγραφομένοις...».

6 (φ. 57). «Μαρτύριον τοῦ ἁγίου ἐνδόξου μεγαλομάρτυρος Θεοδώρου τοῦ Στρατηλάτου».

Ἀρχ. «Λικινίῳ τῷ δυσσεβεῖ, πολλῇ κεχρημένῳ τῇ περὶ τὰ εἴδωλα δεισιδαιμονίᾳ...».

Τέλος: «...νοσημάτων φυγαδευτήριον εἰς δόξαν τοῦ μεγάλου Θεοῦ...».

7 (φ. 64β΄). «Μαρτύριον τοῦ ἁγίου μεγαλομάρτυρος Νικηφόρου».

Ἀρχ. «Οὐδὲν ἔοικεν ἀγάπης εἶναι μακαριώτερον...».

Τέλος: «...ἣ καὶ δικαίως εἶδε μόνη τὰς ἀμοιβὰς διανέμειν κοσμηθῆναι στεφάνοις...».

8 (φ. 71). «Μαρτύριον τοῦ ἁγίου ἐνδόξου ἱερομάρτυρος Χαραλάμπους».

Ἀρχ. «Βασιλεύοντος τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, πᾶσα δαιμονικὴ λατρεία πέπαυται...».

Τέλος: «Ἐτελειώθη δὲ ὁ ἅγιος Χαράλαμπος μηνὶ Φεβρουαρίῳ δεκάτῃ, πρεσβεύων ὑπὲρ τῶν ἁμαρτωλῶν πάντοτε...».

9 (φ. 79). «Μαρτύριον τοῦ ἁγίου ἐνδόξου ἱερομάρτυρος Βλασίου».

Ἀρχ. «Βλάσιος ὁ ἱερομάρτυς, ἄξια τοῦ τοιοῦδε τέλους τῆς μαρτυρίας, καὶ τὸν προτοῦ βίον ἀληθῶς ἐπεδείξατο...».

Τέλος: «...ἐν τῷ μέλλοντι δὲ καὶ ζωὴν τὴν ἐν Χριστῷ δίδωσι τοῦ μεγάλου Θεοῦ καὶ Σωτῆρος πάντων...».

10 (φ. 84β΄). «Τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Ἰωάννου ἀρχιεπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως τοῦ Χρυσοστόμου ὁμιλία ἐγκωμιαστικὴ εἰς τὸν ἐν ἁγίοις πατέρα ἡμῶν Μελέτιον ἐπίσκοπον Ἀντιοχείας καὶ εἰς τὴν σπουδὴν τῶν συνελθόντων».

Ἀρχ. «Πανταχοῦ τῆς ἱερᾶς ταύτης ἀγέλης περιφέρων τοὺς ὀφθαλμούς...».

Τέλος: «...οὕτω κἀκεῖ δυνηθῆναι γενέσθω πλησίον τῆς αἰωνίας αὐτοῦ σκηνῆς, καὶ τῶν ἀποκειμένων τυχεῖν ἀγαθῶν...».

11 (φ. 89). «Βίος καὶ πολιτεία τοῦ ὁσίου καὶ θεοφόρου πατρὸς ἡμῶν Μαρτινιανοῦ».

Ἀρχ. «Ὃν τρόπον αἱ τῶν προλαβόντων νόσοι σωματικαὶ πηρώσεις...».

Τέλος: «...ἀλλὰ Χριστῷ καθιερούσας ἁγνῶς τῷ πάντων Δεσπότῃ...».

12 (φ. 102β΄). «Τῷ αὐτῷ μηνὶ ιζ΄ μαρτύριον τοῦ ἁγίου καὶ ἐνδόξου μεγαλομάρτυρος Θεοδώρου τοῦ Τήρωνος».

Ἀρχ.: «Μαξιμιανῷ καὶ Μαξιμίνῳ τοῖς βασιλεῦσι, πολλή τις καὶ ἄσχετος ἡ ὁρμὴ κατὰ τῆς τῶν Χριστιανῶν κεκίνητο πίστεως...».

Τέλος: «...Ταῦτα τοῦ παρανόμου βασιλέως, παρανομώτερον ὑπηρέτην ἀκηκοότα, φάναι λέγεται, θεόθεν σοι βασιλεῦ». Ἐλλιπὲς ὡς φαίνεται.

13 (φ. 109). «Μαΐῳ μηνὶ κδ΄ ἐγκώμιον εἰς τὸν βίον τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν Συμεὼν τοῦ ἐν τῷ θαυμαστῷ ὄρει».

Ἀρχ.: «Ἰουστίνου τοῦ πάλαι τὰ ῥωμαίων σκῆπτρα διέποντος...».

Τέλος: «...καὶ νῦν τῇ μόνῃ καὶ ἀληθινῇ τριάδι παριστάμενος ἐντυγχάνει ὑπὲρ ἡμῶν...».

14 (φ. 115). «Μαξίμου τοῦ σοφωτάτου καὶ ῥήτορος τῶν ῥητόρων, λόγος εἰς τὸν τίμιον προφήτην καὶ βαπτιστὴν τοῦ Κυρίου καὶ πρόδρομον».

Ἀρχ.: «Ἐχρῆν τὸν ἐν γεννητοῖς γυναικῶν μείζονα...».

Τέλος: «...εὐχαριστήρια ἑορτάζονται εἰς δόξαν τοῦ τοῖς αὐτοῦ μέλεσιν ἐνδοξασθέντος Χριστοῦ...».

15 (φ. 122). «Τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Ἰωάννου ἀρχιεπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως τοῦ Χρυσοστόμου, ἐγκώμιον εἰς τὸν ἐν ἁγίοις πατέρα ἡμῶν Εὐστάθιον ἐπίσκοπον Ἀντιοχείας καὶ εἰς τὴν σπουδὴν τῶν συνελθόντων».

Ἀρχ.: «Σοφός τις ἀνὴρ καὶ φιλοσοφεῖν εἰδώς...».

Τέλος: «...ζηλώσωμεν τῶν ἁγίων τούτων τὰς ἀρετάς, ἵνα καὶ τῶν στεφάνων κοινωνήσωμεν...».

Ὁ κῶδιξ εἰς τὰ περιθώρια σκωληκόβρωτος· ἐσταχωμένος δὲ διὰ χαρτονίου περιβεβλημένου ἔξωθεν διὰ μεμβράνης, φερούσης δίστηλον κείμενον τοῦ ια΄ αἰῶνος, ἐν μὲν τῇ προσθίᾳ ὄψει τοῦ κώδικός ἐστιν ὁμιλία εἰς τὰς ἐπιστολὰς τοῦ Παύλου, ἐν δὲ τῇ ὀπισθίᾳ περικοπαὶ ἐκ τῆς παλαιᾶς Διαθήκης.

[21] 2067 Α 123

Χαρτ. 40×27, αἰῶνος ιθ΄ (1871)

Ἐκκλησιαστικὸν Δίκαιον

σελ. 405

1 (σ. 1). Στοιχεῖα τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ Δικαίου. Προλεγόμενα - Προοίμιον. Κεφ. Α΄ Περὶ Ἐκκλησίας. Ἐν σελ. 91 «Τέλος τῆς Πραγματείας τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ Κανονικοῦ Δικαίου. Ἐγράφη διὰ χειρὸς τοῦ Πρωτοσυγκέλλου Ἰωακεὶμ ἐξ Ὀρτακίου τῆς ἐπαρχίας τοῦ Ἁγίου Λιτίζης. Μαρτίου 2. 1871».

2 (σ. 93). Στοιχεῖα Ἱερᾶς Ἑρμηνευτικῆς. Προλεγόμενα. 1) Ἐννοεῖν.

3 (σ. 95). Κεφάλαιον Α΄ Περὶ νοήματος.
4 (σ. 117). Ἠθικὴ Φιλοσοφία καὶ Φυσικὴ Θεολογία Ἠθική.
5 (σ. 139). Μεταφυσικῶν Ὑποτυπώσεων Βιβλία δύο. Εἰσαγωγή. Μεταφυσικῆς βιβλίον Α΄ περιέχον τὴν Ὀντολογίαν.
6 (σ. 151). Ἠθικὴ Φιλοσοφία καὶ Φυσικὴ Θεολογία Ἠθική.
7 (σ. 160). Φυσικὴ Θεολογία.
8 (σ. 173). Ἱστορία τῆς Θεολογίας.
9 (σ. 190) Στοιχεῖα τῆς Ποιμαντικῆς Θεολογίας.
10 (σ. 236). Κατηχητικαὶ Σημειώσεις ἐξ ὑπαγορεύσεως.
11 (σ. 241). Ὁμιλιτική.
12 (σ. 253). Ὁρισμὸς τοῦ Ἅδου.
13 (σ. 256). Ἐκκλησιαστικὸν Δίκαιον διαιρούμενον εἰς ζητήματα, εἰς τρόπον εὐμνημόνευτον καὶ περιληπτικὸν πρὸς χρῆσιν ἐν καιρῷ τῆς ἐνιαυσίου ἐξετάσεως τῶν ἐξετασομένων Μαθητῶν. Ζήτημα Α΄ Περὶ τῆς ἐκκλησίας ἐν γένει.
14 (σ. 277). Ζητήματα Δογματικῆς Θεολογίας.
15 (σ. 295). Ζητήματα Ἠθικῆς Θεολογίας.
16 (σ. 310). Ζητήματα Ποιμαντικῆς Θεολογίας.
17 (σ. 322). Ζητήματα τῆς Ἱστορίας τῆς Θεολογίας.
18 (σ. 331). Ζητήματα Πατρολογίας, ἤτοι τῆς περὶ τοὺς Ἁγίους Πατέρας σπουδῆς.
19 (σ. 339). Κατήχησις, εἴτουν Σύνοψις τῆς Ὀρθοδόξου χριστιανικῆς διδασκαλίας, ἐκτεθεῖσα κατ' ἐρωταπόκρισιν.
20 (σ. 348). Κατήχησις μεθερμηνευθεῖσα ἐκ τῆς Σλαβονικῆς γλώσσης εἰς τὴν καθομιλουμένην Ἑλληνικὴν γλῶσσαν.
21 (σ. 355) Σημειώσεις εἰς τὴν ἠθικὴν Θεολογίαν.
22 (σ. 356). Εἰσαγωγὴ τοῦ μαθήματος τῆς ἠθικῆς Θεολογίας.
23 (σ. 368). Σημειώσεις εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Θεολογίας.
24 (σ. 372). Προεισοδιώδεις γνώσεις εἰς τὴν Ἐκκλησιαστικὴν Ἱστορίαν. Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας ὕλη καὶ τέλος.
25 (σ. 276). Σύντομος προεισαγωγὴ εἴς τε τὴν Παλαιὰν καὶ Νέαν Ἱστορίαν.
26 (σ. 377). Λόγος προτρεπτικὸς εἰς τὴν ἀνάγνωσιν τῶν Ἁγίων Γραφῶν, οὗτινος προτάσσεται Προοίμιον ἀρχόμενον: «Καθὼς τεχνίτης τις δὲν δύναται νὰ κατασταθῇ ἄριστος μιᾶς τέχνης...». Εἶτα «Ὑπόθεσις».
Ἀρχ.: «Τίς τῶν ἀνθρώπων ἐπιστήσας εἰς ἑαυτὸν τὴν προσοχήν...».
27 (σ. 382). Ζητήματα Ρητορικῆς.
28 (σ. 383). Ζητήματα Ρητορικῆς Α ἐκτεθείσης πλατύτερον κατ' ἐρωταπόκρισιν.
29 (σ. 391). Λόγος εἰσαγωγικὸς εἰς τὴν Δογματικὴν Θεολογίαν ἐκφωνηθεὶς ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ ὑπὸ τοῦ τακτικοῦ Καθηγητοῦ τῆς Θεολογίας Διονυσίου Κλεόπα τῇ 26 Νοεμβρίου 1856 ἐν Ἀθήναις.

Ἀρχ.: «Προσκληθεὶς ὑπὸ τῆς σεβαστῆς Κυβερνήσεως εἰς τὴν σεμνὴν ἕδραν τῆς καθηγεσίας ἐν τῇ Θεολογικῇ Σχολῇ τοῦ Ὀθωνείου τούτου Πανεπιστημίου...».

Τελευτᾷ δὲ ὁ μακρότατος οὗτος λόγος μὲ τὰς λέξεις: «...καὶ ἄφθαρτον καὶ ἀμίαντον τὴν τῆς Ὀρθοδοξίας κληρονομίαν εἰς τὰς ἐπερχομένας γενεὰς ἐνδόξως μεταδιδόντες».

Ὁ κῶδιξ δεδεμένος διὰ χονδροῦ χαρτονίου.

[22] 2068 Α 124

Χαρτ. 40×27, αἰῶνος ιθ΄

Στοιχεῖα Θεολογίας

σελ. 214

1 (σ. 1). Στοιχεῖα τῆς Ὀρθοδόξου Χριστιανικῆς Δογματικῆς Θεολογίας.
2 (σ. 119). Εἰσαγωγὴ εἰς τὴν ἠθικὴν Θεολογίαν.
Ὁ κῶδιξ δεδεμένος διὰ χονδροῦ χαρτονίου, ἡμικατεστραφέντος ἤδη.

[23] 267 Γ 27

Μεμβρ. 22×16, αἰῶνος ια΄

Κοντάκια καὶ Οἶκοι[1]

φ. 108 ἀκέφ. κολοβ.

Κοντάκια καὶ Οἶκοι τοῦ Μηνολογίου ἀρχομένου ἀπὸ τῆς 25ης Νοεμβρίου, τῆς ἀρχῆς ἐλλειπούσης.
1 (φ. 1). Ἐν ἀρχῇ οἱ δύο τελευταῖοι οἶκοι εἰς τὰ Εἰσόδια τῆς Θεοτόκου.
2 (φ. 1). «Κοντάκιον εἰς ἅγιον ἱερομ. Πέτρον Ἀλεξανδρείας» (ἀν.) καὶ εἷς οἶκος. «Μηνὶ τῷ αὐτῷ κε΄».
3 (φ. 1β). «Τῷ αὐτῷ μηνὶ ΚΕ΄. Κοντάκιον εἰς ἁγίαν μεγαλομάρτυρα Αἰκατερίνα» καὶ οἶκος.
4 (φ. 2). «Μηνὶ τῷ αὐτῷ ΚΖ΄. Κονδ(άκιον) εἰς ἅγιον Ἰάκωβον τὸν Πέρσιν» καὶ οἶκοι δύο.
5 (φ. 2). «Μηνὶ τῷ αὐτῷ ΚΗ΄. Κονδ(άκιον) εἰς ὁσιομάρ. Στέφανον τὸν Νέον» καὶ οἶκος (ἀν.).
6 (φ. 2β΄). Μηνὶ τῷ αὐτῷ Α΄. Κονδ(άκιον) εἰς ἅγιον Ἀπόστ. Ἀνδρέαν» καὶ οἶκοι τρεῖς,
7 (φ. 3). «Μηνὶ Δεκεμβρίῳ Δ΄. Κονδ(άκιον) εἰς ἁγίαν μεγαλομάρτυρα Βαρβάραν» καὶ οἶκος.

---

[1] Αἱ ἐνδείξεις ἀν(έκδοτον) διετηρήθησαν ὡς ἐν τῷ χει/φῳ καταλόγῳ. Αὗται πολλάκις δὲν ἀνταποκρίνονται πρὸς τὴν σημερινὴν πραγματικότητα (καὶ δὴ μετὰ τὴν ἔκδοσιν 4 τόμων τοῦ Ρωμανοῦ ἐν τῇ ἀθηναϊκῇ ἐκδόσει 1952 - 1959).

8 (φ. 3β'). «...Ε'. Κονδ(άκιον) εἰς ὅσιον πατέρα ἡμῶν Σάβαν» καὶ οἶκοι τρεῖς.

9 (φ. 4). «...ϛ'. εἰς ἅγιον ἱεράρχην καὶ μέγαν Νικόλαον» καὶ οἶκοι τρεῖς. «Ἕτερον Κονδ(άκιον) τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Νικολάου, ἰδιόμελον» καὶ οἶκος (ἀν. τὸ β').

10 (φ. 5). «...Η'. Κονδ(άκιον) εἰς ἅγιον Πατάπιον» καὶ οἶκος.

11 (φ. 5β'). «...Θ'. Κονδ(άκιον) εἰς σύλλιψιν τῆς ἁγίας Ἄννης ὅτε συνέλλ. τὴν Θεοτόκον» καὶ οἶκος.

12 (φ. 5 β'). «...ΙΑ'. Κονδ(άκιον) τοῦ ὁσίου Δανιὴλ τοῦ στυλίτου» καὶ οἶκος.

13 (φ. 6). «...ΙΒ'. Κονδ(άκιον) εἰς ἐν ἁγίοις Σπυρίδωνα» καὶ οἶκος.

14 (φ. 6β'). «...ΙΓ'. Κονδ(άκιον) (ἀν.) εἰς ἅγιον μεγαλομάρτυρα τοῦ Χριστοῦ Εὐστράτιον» καὶ οἶκοι δύο. Ἐνταῦθα λείπουσι φύλλα.

15 (φ. 7). «...ΚΒ'. Κονδ(άκιον) εἰς ἁγίαν μάρτυρα Ἀναστασίαν» καὶ οἶκος.

16 (φ. 7). «...ΚΓ'. Κονδ(άκιον) τῶν ἁγίων μαρτύρων ι' τῶν ἐν Κρίτ[η] καὶ οἶκος.

17 (φ. 7β') «...Πρὸ τῆς Χριστοῦ Γεννήσεως Κονδ(άκιον) τῶν ἁγίων Προπατόρων καὶ εἰς ἁγίους Γ' παῖδας» καὶ οἶκοι τρεῖς, φέροντες ἀκροστιχίδα «τοῦ...».

18 (φ. 8). «Τῇ Β' Κυρ. πρὸ τῆς Χῦ Γεννήσεως Κονδ(άκιον) εἰς μνήμην τῶν ἁγίων Προπατόρων Ἀβραάμ, Ἰσαὰκ καὶ Ἰακὼβ» καὶ οἶκοι τρεῖς.

19 (φ. 9). «...ΚΔ'. Κονδ(άκιον) τῇ Παραμονῇ τῆς Χῦ Γεννήσεως» καὶ οἶκοι τρεῖς.

20 (φ. 9β'). «...ΚΕ'. Κονδ(άκιον) εἰς Χῦ Γέννησιν» καὶ οἶκοι 23, φέροντες ἀκροστ. «τοῦ ταπεινοῦ Ρωμανοῦ ὕμνος».

21 (φ. 13β'). «Τῇ ἐπαύριον τῆς Χῦ Γεννήσεως Κονδ(άκιον) ἕτερον εἰς αὐτὴν ἑορτὴν» (εἰς τὴν Σύναξιν τῆς Θεοτόκου) καὶ οἶκος.

22 (φ. 14). «Μηνὶ τῷ αὐτῷ Κονδ(άκιον) εἰς τὸν ἅγιον Πρωτομάρτυρα Στέφανον» καὶ οἶκοι τρεῖς.

23 (φ. 14β'). «Ἕτερον Κονδ(άκιον) τοῦ...» αὐτοῦ ἁγίου καὶ οἶκος.

24 (φ. 15). «Τῇ Κυριακῇ μετὰ τὴν Χῦ Γέννησιν Κονδ(άκιον) μεθέορτον» καὶ οἶκος.

25 (φ. 15). «Μηνὶ τῷ αὐτῷ ΚΘ'. Κονδ(άκιον) εἰς τὰ ἅγια νήπια» καὶ οἶκος.

26 (φ. 15β'). «...ΛΑ'. Κονδ(άκιον) εἰς ἁγίαν μάρτυρα Ἀνυσίαν» καὶ οἶκος (ἀν.).

27 (φ. 16). «Μηνὶ Ἰανουαρίῳ Α'. Κονδ(άκιον) τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Βασιλείου» καὶ οἶκοι τρεῖς, φέροντες ἀκροστιχίδα «τοῦ...».

28 (φ. 16β'). «Μηνὶ τῷ αὐτῷ Ε'. Κονδ(άκιον) εἰς τὴν παραμονὴν τὸν Φῶτον» καὶ οἶκος (ἀν.).

29 (φ. 17). «...ϛ'. Κονδ(άκιον) εἰς ἅγια Φῶτα» καὶ οἶκοι ιη'. Ἡ ἀκροστιχὶς «Τοῦ ταπεινοῦ Ρωμανοῦ».

30 (φ. 20β'). «...Ζ'. Κονδ(άκιον) εἰς τὴν ἐπαύριον τῶν Φῶτον» καὶ οἶκοι ιη'. «Ἡ ἀκροστιχίς: Τοῦ ταπεινοῦ Ρωμανοῦ».

31 (φ. 24). «...Θ'. Κονδ(άκιον) εἰς ἅγιον μάρτυρα Πολύευκτον» καὶ οἶκος.

32 (φ. 24β). «...Ι'. Κονδ(άκιον) τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Γρηγορίου Νύσης» καὶ οἶκος.

33 (φ. 25). «...ΙΑ'. Κονδ(άκιον) εἰς τὸν ὅσιον Θεοδώσιον τὸν κοινωβιάρχην» καὶ οἶκος.

34 (φ. 25β'). «...ΙΔ'. Κονδ(άκιον) τῶν ἁγίων ἀββάδων τῶν ἐν Σινᾷ καὶ Ραηθοῦ» καὶ οἶκος.

35 (φ. 25β'). «...Ιϛ'. Κονδ(άκιον) εἰς τὴν προσκύνησιν τῆς τιμίας ἁλύσεως τοῦ ἀποστόλου Πέτρου» καὶ οἶκος.

36 (φ. 26). «...ΙΖ'. Κονδ(άκιον) εἰς τὸν ὅσιον καὶ μέγαν Ἀντώνιον» καὶ οἶκοι τρεῖς, ὧν ἡ ἀκροστιχὶς «Τοῦ...».

37 (φ. 26β'). «...Ἕτερον Κονδ(άκιον) τοῦ ἁγίου Ἀντωνίου» καὶ οἶκος (ἀν.).

38 (φ. 27). «...ΙΗ'. Κονδ(άκιον) εἰς τὸν ἅγιον Ἀθανάσιον τὸν μέγαν» καὶ οἶκος (ἀν.).

39 (φ. 27). «...Κ'. Κονδ(άκιον) εἰς τὸν ὅσιον πατέρα ἡμῶν Εὐθύμιον» καὶ οἶκοι τρεῖς (ἀν.).

40 (φ. 27β'). «...ΚΒ'. Κονδ(άκιον) εἰς τὸν ἅγιον ἀπόστολον Τιμόθεον καὶ μάρτυρα Ἀναστάσιον» καὶ οἶκος.

41 (φ. 28). «...ΚΓ'. Κονδ(άκιον) εἰς τὸν ἅγιον ἱερομάρτυρα Κλήμεντα» καὶ οἶκος (ἀν.).

42 (φ. 28β'). «...ΚΕ'. Κονδ(άκιον) εἰς τὸν ἐν ἁγίοις πατέρα Γρηγόριον τὸν Θεολόγον» καὶ οἶκοι τρεῖς.

43 (φ. 29). «...ΚΖ'. Κονδ(άκιον) εἰς τὴν ἀνακομιδὴν τοῦ ἐν ἁγίοις Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου» καὶ οἶκοι τρεῖς.

44 (φ. 29β'). «...ΚΗ'. Κονδ(άκιον) εἰς τὸν ὅσιον πατέρα ἡμῶν Ἐφραὶμ» καὶ οἶκοι τρεῖς.

45 (φ. 30β'). «Κονδ(άκιον) εἰς τὴν ἀνακομιδὴν τοῦ ἁγίου Ἰγνατίου τοῦ Θεοφόρου» καὶ οἶκος.

46 (φ. 30β'). «...Λ'. Κονδ(άκιον) τῶν ἁγίων ἀναργύρων Κύρου καὶ Ἰωάννου» καὶ οἶκος.

47 (φ. 31). «Μηνὶ Φεβρουαρίῳ Α'. Κονδ(άκιον) εἰς τὸν ἅγιον μάρτυρα Τρύφωνα» καὶ οἶκος.

48 (φ. 31β'). «Μηνὶ τῷ αὐτῷ Β'. Κονδ(άκιον) εἰς τὴν Ὑπαπαντὴν ὅτε προσηνέχθη ὁ ΚC ἐν τῷ Ναῷ» καὶ οἶκοι ιη' «ἡ ἀκροστιχίς: τοῦ ταπεινοῦ Ρωμανοῦ τὸ ἔπος». Οὐχ ἧττον ἐν τῇ πραγματικότητι ἡ ἀκροστιχὶς ἔχει οὕτω: «Τοῦτο Ρωμανοῦ τὸ ἔπος».

49 (φ. 36). «...Γ'. Κονδ(άκιον) εἰς τὸν ἅγιον Συμεῶν τὸν Θεοδόχον» καὶ οἶκος.

50 (φ. 36). «...Ε'. Κονδ(άκιον) εἰς τὴν ἁγίαν μάρτυρα Ἀγάθην» καὶ οἶκος.

51 (φ. 36β'). «...Θ'. Κονδ(άκιον) εἰς τὸν ἅγιον μάρτυρα Νικηφόρον» καὶ οἶκος.

52 (φ. 36β'). «...ΙΑ'. Κονδ(άκιον) εἰς τὸν ἅγιον ἱερομάρτυρα Βλάσιον» καὶ οἶκος (ἀν.).

53 (φ. 37). «...ΙΓ'. Κονδ(άκιον) τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν Μαρτινιανοῦ» καὶ οἶκος.

54 (φ. 37β'). «...ΙΗ'. Κονδ(άκιον) εἰς τὸν ἐν ἁγίοις Λέοντα Πάπαν Ρώμης» καὶ οἶκος.

55 (φ. 37β'). «...ΚΓ'. Κονδ(άκιον) τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν Πολυκάρπου» καὶ οἶκος.

56 (φ. 38) «...ΚΔ'. Κονδ(άκιον) εἰς τὴν εὕρεσιν τῆς τιμίας κεφαλῆς τοῦ Προδρόμου» καὶ οἶκος.

57 (φ. 38β'). «Μηνὶ Μαρτίῳ Ϛ'. Κον(δάκιον) τῶν ἁγίων μβ' μαρτύρων» καὶ οἶκος.

58 (φ. 39). «Μηνὶ τῷ αὐτῷ Θ'. Κονδ(άκιον) τῶν ἁγίων μ' μαρτύρων» καὶ οἶκοι ε' φέροντες ἀκροστιχίδα: «Τοῦ τα...».

59 (φ. 40β). «...ΙΑ'. Κονδ(άκιον) τοῦ ἁγίου μάρτυρος Κοδράτου καὶ τῶν μετ' αὐτοῦ» καὶ οἶκοι δύο (ἀν.).

60 (φ. 41). «...ΚΕ'. Κονδ(άκιον) εἰς τὸν Εὐαγγελισμὸν τῆς Θεοτόκου» Τῇ Ὑπερμάχῳ... καὶ οἱ 24 γνωστοὶ ἀλφαβητικοὶ οἶκοι.

61 (φ. 46β'). «† Μηνὶ Ἀπριλλίῳ Α. Κονδ(άκιον) τῆς ὁσίας Μαρίας τῆς Αἰγυπτίας» καὶ οἶκος. (Ἐνταῦθα λείπουσι φύλλα).

62 (φ. 47). «Μηνὶ τῷ αὐτῷ ΙΔ'. Κονδ(άκιον) τοῦ ἁγίου προφήτου Ἐλισσέου» καὶ οἶκος.

63 (φ. 47). «Τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ. Κονδ(άκιον) τοῦ ἁγίου Μεθοδίου Ἀρχιεπισκόπου» καὶ οἶκος.

64 (φ. 47β'). «Μηνὶ τῷ αὐτῷ ΙΗ'. Κονδ(άκιον) εἰς τὸν ἅγιον μάρτυρα τοῦ Χῦ Λεόντιον» καὶ οἶκος.

65 (φ. 47β'). «...ΚΔ'. Κονδ(άκιον) εἰς τὸ Γενέσιον τοῦ Προδρόμου» καὶ οἶκοι τρεῖς.

66 (φ. 48β'). «...ΚΕ'. Κονδ(άκιον) εἰς τὴν ὁσιομάρτυρα Φεβρωνίαν» καὶ οἶκος.

67 (φ. 48β'). «...ΚΘ'. Κονδ(άκιον) εἰς τοὺς ἁγίους Ἀποστόλους Πέτρον καὶ Παῦλον» καὶ οἶκοι τρεῖς.

«† Μηνὶ Ἰουλίῳ Α τῶν ἁγίων ἀναργύρων Κοσμᾶ καὶ Δαμιανοῦ. Ζήτει Νοεμβρίῳ Α:».

68 (φ. 49β'). «Μηνὶ τῷ αὐτῷ Β. Κονδ(άκιον) εἰς τὴν τιμίαν ἐσθῆτα τῆς Θεοτόκου» καὶ οἶκοι τρεῖς, ὧν ἡ ἀκροστιχίς: «Τοῦ...».

69 (φ. 50). «...Η'. Κονδ(άκιον) τοῦ ἁγίου μεγαλομάρτυρος Προκοπίου» καὶ οἶκοι τρεῖς, ὧν ἡ ἀκροστιχὶς «Στε...».

70 (φ. 51). «...ΙΑ'. Κονδ(άκιον) εἰς τὴν ἁγίαν καὶ πανεύφημον Εὐφημίαν, τὴν τὸν ὅρον τῆς πίστεως δεξαμένην» καὶ οἶκος.

71 (φ. 51β'). «...ΙΕ'. Κονδ(άκιον) εἰς τὸν ἅγιον Κήρυκον καὶ Ἰουλίτταν» καὶ οἶκος.

72 (φ. 51β'). «...ΙΖ'. Κονδ(άκιον) εἰς τὴν ἁγίαν μάρτυρα Μαρήναν» καὶ οἶκος.

73 (φ. 52). «...Κ'. Κονδ(άκιον) εἰς τὸν ἅγιον προφήτην Ἠλίαν» καὶ οἶκοι τρεῖς. «Τον...».

74 (φ. 52β'). «...ΚΒ. Κονδ(άκιον) τῶν ὁσίων πατέρων Ἰωάννου καὶ Συμεὼν τοῦ διὰ ΧΝ σαλοῦ» καὶ οἶκοι τρεῖς (ἀν.).

75 (φ. 53β'). «...εἰς τὸν ἅγιον Φωκᾶν» καὶ οἶκοι τρεῖς.

76 (φ. 54). «Εἰς τὴν κοίμησιν τῆς ἁγίας Ἄννης τῆς μητρὸς τῆς Θεοτόκου» καὶ οἶκοι τρεῖς (ἀν.).

77 (φ. 54β'). «Εἰς τὰς ΚΖ' τοῦ ἁγίου Παντελεήμονος» καὶ οἶκος.

78 (φ. 55). «Μηνὶ Αὐγούστου Α. Κονδ(άκιον) τῶν ἁγίων Μακαβαίων» καὶ οἶκοι τρεῖς. «Του...» (ἀν.).

79 (φ. 55β'). «Μηνὶ τῷ αὐτῷ Β. Κονδ(άκιον) εἰς τὴν ἀνακομιδὴν τοῦ ἁγίου Στεφάνου» καὶ οἶκοι δύο (ἀν.).

80 (φ. 56). «...Ϛ'. Εἰς τὴν ἁγίαν Μεταμόρφωσιν τοῦ Κῦ ἡμῶν Ἰῦ Χῦ» καὶ οἶκοι ΙΗ' φέροντες ἀκροστιχίδα: «Εἰς τὴν Μεταμόρφωσιν».

81 (φ. 59). «...Ι. Κονδ(άκιον) εἰς τὸν ἅγιον μάρτυρα Λαυρέντιον» καὶ οἶκοι τρεῖς. «Του...».

82 (φ. 60). «...ΙΑ Κονδ(άκιον) τοῦ ὁσίου Μύρωνος» καὶ οἶκοι δύο.

83 (φ. 60β'). «...ΙΒ. Κονδ(άκιον) τοῦ ἁγίου ἱερομάρτυρος Εὔπλου»

84 (φ. 60β'). «...ΙΕ ἡ κοίμησις τῆς Υ Θκου» καὶ οἶκοι ΚΓ' ὧν ἡ ἀκροστιχίς: «Τοῦ ταπεινοῦ Κοσμᾶ ὕμνος».

85 (φ. 64β'). «Κονδ(άκιον) ἰδιόμελον τῇ ἐπαύριον τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου» καὶ οἶκοι δύο (ἀν.).

86 (φ. 65). «...ΙΗ'. Κονδ(άκιον) τῶν ἁγίων μαρτύρων Φλόρου καὶ Λαύρου» καὶ οἶκοι τρεῖς. «Τοῦ...» (ἀν.).

87 (φ. 65β'). «...ΚΕ. Κονδ(άκιον) τοῦ ἁγίου Ἀποστόλου Τίτου» καὶ οἶκος.

88 (φ. 65β΄). «...ΚϚ. Κον(δάκιον) τῶν ἁγίων μαρτύρων Ἀδριανοῦ καὶ Ναταλίας καὶ οἶκοι δύο.

89 (φ. 66). «...ΚΘ. Κονδ(άκιον) εἰς τὴν ἀποτομὴν τοῦ Προδρόμου» καὶ οἶκοι τρεῖς. «Του...».

90 (φ. 67). «...ΛΑ. Τὰ καταθέσια τῆς τιμίας ζώνης» καὶ οἶκοι δύο (ἀν.). Τοῦ Τριῳδίου καὶ Πεντηκοσταρίου.

91 (φ. 67β΄). «Κονδ(άκιον) ψαλλόμενον τῇ Κυριακῇ τοῦ Ἀσώτου» καὶ οἶκοι τρεῖς. «Τοῦ...».

92 (φ. 68). «Κονδ(άκιον) ἀναπ(αύσιμον) ψαλλόμενον τῷ Σαββάτῳ τῆς ἀποκρέου» καὶ οἶκοι ἕξ, φέροντες ἀκροστιχίδα: «Θρῆνος» (ἀν.).

93 (φ. 69β΄). «† Ἕτερον Κονδ(άκιον) ἀναπ(αύσιμον) ψαλλόμενον τῷ Σαββάτῳ τῆς ἀποκρέου καὶ τῆς Ν» (Πεντηκοστῆς). «Μετὰ τῶν ἁγίων ἀνάπαυσον Χε...» καὶ οἶκοι ΚϚ΄ φέροντες ἀκροστιχίδα τήνδε: «Ἀναστασίου τοῦ ταπεινοῦ αἶνος».

94 (φ. 73). «Κονδ(άκιον) τῇ Κυριακῇ τῆς ἀποκρέου» καὶ οἶκοι ΚΔ΄, ὧν ἡ ἀκροστιχίς: «Τοῦ ταπεινοῦ Ρωμανοῦ τὸ ἔπος».

95 (φ. 78). «Κονδ(άκιον) ψαλλόμενον τῷ Σαββάτῳ τῆς τυροφάγου» καὶ οἶκοι ΚΒ΄ φέροντες ἀκροστιχίδα τήνδε: «Τοῦ ταπ[ει]νοῦ Ρωμανοῦ ψαλμός».

96 (φ. 81). «† Τῇ Κυριακῇ τῆς τυροφάγου. Κονδ(άκιον) εἰς τὸν πρωτόπλαστον Ἀδὰμ» καὶ οἶκοι ΚΒ, ὧν ἡ ἀκροστιχίς: «εἰς τὸν πρωτόπλαστον Ἀδάμ».

97 (φ. 82). «Τῷ α Σαββάτῳ τῶν Νηστειῶν. Κονδ(άκιον) εἰς τὸν μεγαλομάρτυρα Θεόδωρον» καὶ οἶκοι τρεῖς. «Τοῦ...».

98 (φ. 83). «Τῇ Α Κυριακῇ τῶν νηστειῶν. Κονδ(άκιον) τῆς ὀρθοδοξίας καὶ εἰς τὴν ἀναστείλωσιν τῶν ἁγίων εἰκόνων» καὶ οἶκος.

99 (φ. 83). «Κονδ(άκιον) τῇ α Κυριακῇ τῶν ἁγίων νηστειῶν (ἕτερον) καὶ οἶκοι τρεῖς. «Του...» (ἀν.).

100 (φ. 84). «Κονδ(άκιον) ψαλλόμενον τῇ Κυριακῇ τῆς σταυρωπροσκυνισίμου» καὶ οἶκοι τρεῖς (ἀν.).

101 (φ. 84β΄). «† Κονδ(άκιον) τῇ τετράδι τῆς μεσονηστείμου» «Οὐκέτι φλογίνη ρωμφαῖα...» καὶ οἶκος.

102 (φ. 85). «† Κονδ(άκιον) ψαλλόμενον εἰς τὸν μέγαν Κανῶνα καὶ εἰς μετανοοῦντας» τόδε: «Ἐξαγορεύω σοι Κε τὴν ἀνομίαν μου καὶ προσπίπτων κραυγάζω σοι· σοὶ μόνῳ ἥμαρτον ἐλέησόν με: —» (ἀν.) καὶ οἶκος.

103 (φ. 85β΄). «† Κονδ(άκιον) τῷ Σαββάτῳ τοῦ ἁγίου καὶ Δικαίου Λαζάρου» καὶ οἶκοι τρεῖς.

104 (φ. 86). «† Τῇ Κυριακῇ τῶν Βαΐων Κονδ(άκιον)» καὶ οἶκοι τρεῖς.

105 (φ. 86β΄). «† Κονδ(άκιον) τῇ ἁγίᾳ καὶ μεγάλῃ Δευτέρᾳ». (Ἐλλείπουσι φύλλα).

106 (φ. 87). «† Κονδ(άκιον) τῇ ἁγίᾳ καὶ μεγάλῃ Ε» καὶ οἶκοι Δ΄.

107 (φ. 88). «† Κονδ(άκιον) τῇ ἁγίᾳ καὶ μεγάλῃ Παρασκευῇ» καὶ οἶκοι ιζ΄, φέροντες ἀκροστιχίδα: «Τοῦ ταπινοῦ Ρωμανοῦ».

108 (φ. 91). «† Τῷ ἁγίῳ καὶ μεγάλῳ Σαββάτῳ Κονδ(άκιον) καὶ οἶκοι τρεῖς. «Οψα...» = Ὁ ψαλμὸς... (ἀν.).

109 (φ. 92). «Ἕτερον Κονδ(άκιον) τῷ μεγάλῳ Σαββάτῳ» καὶ οἶκος.

110 (φ. 92β΄). «† τῇ ἁγίᾳ καὶ μεγάλῃ Κυριακῇ τοῦ Πάσχα. Κονδ(άκιον). Ἦχ. πλ. Δ΄, ἰδιόμελον. Εἰ καὶ ἐν τάφῳ... Γυναιξὶ μυροφόροις τὸ χαῖρε *προσέταξας...*» καὶ οἶκοι ΚΔ΄ φέροντες ἀκροστιχίδα: «Τοῦ ταπεινοῦ Ρωμανοῦ ψαλμός».

111 (φ. 98β΄). «† τῇ Κυριακῇ τοῦ ἀντίπασχα Κονδ(άκιον) καὶ οἶκος.

112 (φ. 99). «Τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ Κονδ(άκιον) ἕτερον εἰς τὴν ἀπιστείαν τοῦ ἀπ. Θωμᾶ» καὶ οἶκος (ἀν.).

113 (φ. 99β΄). «Κυριακῇ Β΄ ἀπὸ τοῦ Πάσχα Κονδ(άκιον) τῶν μυροφόρων» καὶ οἶκος.

114 (φ. 100). «Κυρ. Γ΄ ἀπὸ τοῦ Πάσχα Κονδ(άκιον) εἰς τὸν παράλυτον» καὶ οἶκος (ἀν.).

115 (φ. 100). «Ἕτερον Κονδ(άκιον) τοῦ παραλύτου» τὸ γνωστὸν μετά τινος παραλλαγῆς, καὶ οἶκος.

116 (φ. 100β΄). «Τῇ Δ τῆς μεσοΝ. (Μεσοπεντηκοστῆς) Κονδ(άκιον)» καὶ οἶκοι τρεῖς. «Τοῦ...».

117 (φ. 101β΄). «† Κυρ. Δ ἀπὸ τοῦ Πάσχα Κονδ(άκιον) εἰς τὴν Σαμαρείτιδα» καὶ οἶκος (ἀν.).

118 (φ. 101β΄). Τῇ Κυριακῇ τοῦ τυφλοῦ κοντάκιον καὶ οἶκος (ἀν.).

119 (φ. 102). «Τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ Κονδ(άκιον) ἕτερον εἰς τὸν τυφλὸν» καὶ οἶκος.

120 (φ. 102β΄). «Τῇ Ε τῆς Ἀναλήψεως Κονδ(άκιον)» καὶ οἶκοι ΙΗ΄ ὧν ἡ ἀκροστιχίς: «τοῦ ταπεινοῦ Ρωμανοῦ».

121 (φ. 108). «† τῇ Κυρ. πρὸ τῆς Ν. Κονδ(άκιον) εἰς τοὺς ἁγίους πατέρας τοὺς ἐν Νικαίᾳ...».

Ἀπὸ τοῦ 89ου φύλλου μέχρι τοῦ τελευταίου, τὰ φύλλα τοῦ κώδικος εἰς τὸ κάτω μέρος εἰσὶν ἐφθαρμένα.

Πλείονα περὶ τοῦ κώδικος τούτου ὡς καὶ περὶ τοῦ ἑπομένου Γ 28 βλ. ἐν τέλει τῆς περιγραφῆς τοῦ ἑπομένου κώδικος.

[24] **268 Γ 28**

Μεμβρ. 20×15, αἰῶνος ια΄

Κοντάκια καὶ Οἶκοι

φ. 230 ἀκέφ. κολοβ.

1 (φ. 1). Οἱ τέσσαρες τελευταῖοι οἶκοι τῆς Ὑψώσεως τοῦ Τιμίου Σταυροῦ.

2 (φ. 2β'). «μηνὶ τῷ αὐτῷ [Σεπτεμβρίῳ] ιε' Κονδ(άκιον) τοῦ ἁγίου μάρτυρος Νικήτα» καὶ οἶκοι τρεῖς» ὧν ἡ ἀκροστιχίς: «Γρη...».

3 (φ. 3β'). «...ΙϚ'. Κονδ(άκιον) τῆς ἁγίας μάρτυρος Εὐφημίας» καὶ οἶκοι τρεῖς, ὧν ἡ ἀκροστιχίς: «Του...».

4 (φ. 4β'). «...Κ. Κονδ(άκιον) τοῦ ἁγίου Εὐσταθείου καὶ τῆς συνωδίας αὐτοῦ» καὶ οἶκοι δ' φέροντες ἀκροστιχίδα τήνδε: «Υμνο...».

5 (φ. 5β'). «...ΚΓ. Κονδ(άκιον εἰς τὴν σύληψιν τοῦ Προδρόμου» καὶ οἶκοι τρεῖς. «Του...».

6 (φ. 6β'). «...ΚΔ. Κονδ(άκιον) τῆς ἁγίας μάρτυρος Θέκλης» καὶ οἶκοι τρεῖς. «Εις...» δύο (τὸ ἓν ἀνέκδοτον τὸ α').

7 (φ. 7β'). «...ΚΕ. Κονδ(άκιον) τῆς ὁσίας Εὐφροσύνης» καὶ οἶκοι τρεῖς. «Επο...».

8 (φ. 8β'). «...ΚϚ. Κονδ(άκιον) εἰς τὴν μετάστασιν τοῦ Θεολόγου καὶ Εὐαγγελιστοῦ Ἰωάννου» καὶ οἶκοι πέντε. «Υμν[ο]ς Α...».

9 (φ. 9β'). «...ΚΘ τῶν ἁγίων μαρτύρων Καλυτίνων (;) Κονδ(άκιον)» καὶ οἶκοι δύο. «Ωδ...» (ἀν.).

10 (φ. 10). «...Λ. Κονδ(άκιον) τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τῆς μεγάλης ἀρμενίας» καὶ οἶκοι τρεῖς. «Ἡ ὡδ...».

11 (φ. 11β'). «Ἕτερον Κονδ(άκιον) τοῦ ἁγίου Γρηγορίου...» καὶ οἶκος (τὸ ἓν ἀνέκδοτον τὸ β').

12 (φ. 12). «Μηνὶ Ὀκτοβρίῳ Α'. Κονδ(άκιον) τοῦ ἁγίου ἀποστόλου Ἀνανίου» καὶ οἶκοι τρεῖς.

13 (φ. 12β'). «Τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ Κονδ(άκιον) τοῦ ἁγίου Ρωμάνου τοῦ ποιητοῦ» καὶ οἶκοι τρεῖς. «Του...».

14 (φ. 14). «...Β. Κονδ(άκιον) τῶν ἁγίων Κυπριανοῦ καὶ Ἰούστης» καὶ οἶκοι τρεῖς. «Του...».

15 (φ. 15). «...Γ. Κονδ(άκιον) τοῦ ἁγίου Διονυσίου τοῦ ἀρεοπαγήτου» καὶ οἶκοι τρεῖς.

16 (φ. 16β'). «...Ϛ. Κονδ(άκιον) εἰς τὸν ἅγιον Θωμᾶν τὸν ἀπόστολον καὶ οἶκοι τρεῖς.

17 (φ. 17β'). «...Ζ'. Κονδ(άκιον) τῶν ἁγίον Σεργίου καὶ Βάκχου» καὶ οἶκοι τρεῖς. «Επο...».

18 (φ. 18). «...Η. Κονδ(άκιον) τῆς ὁσίας Πελαγίας τῆς πόρνης» καὶ οἶκοι τρεῖς.

19 (φ. 19). «...Ι. Κονδ(άκιον) τῶν ἁγίων μαρτύρων Εὐλαμπίου καὶ Εὐλαμπίας» καὶ οἶκοι τρεῖς. «Ταπ...».

20 (φ. 20). «...ΙΒ. Κονδ(άκιον) τῶν ἁγίων μαρτύρων Πρόβου, Ταράχου καὶ Ἀνδρονίκου» καὶ οἶκοι δύο. «Το...».

21 (φ. 20β'). «...ΙΓ. Κονδ(άκιον) τὼν ἁγίων Κάρπου καὶ Παπύλου» καὶ οἶκοι τρεῖς. «Η ωδ...».

22 (φ. 21β'). «...ΙΔ. Κονδ(άκιον) τῶν ἁγίων Ναζαρίου, Γερβασίου, Προτασίου καὶ Κελσίου» καὶ οἶκοι δύο.

23 (φ. 22β'). «...ΙϚ. Κονδ(άκιον) τοῦ ἁγίου Λογγίνου». Ἐνταῦθα ἐλλείπουσι φύλλα.

24 (φ. 23). Τρεῖς οἶκοι τοῦ Εὐαγγελιστοῦ Λουκᾶ. «...[ὦ]δή...».

25 (φ. 23β'). «...ΙΘ. Κονδ(άκιον) τοῦ ἁγίου Ἀβερκίου» καὶ οἶκοι δύο.

26 (φ. 24). «...Κ. Κονδ(άκιον τοῦ ἁγίου Ἀρτεμίου» καὶ οἶκοι τρεῖς. «Του...».

27 (φ. 25). «...ΚΑ. Τοῦ ἁγίου Ηλαρίωνος» καὶ οἶκοι τρεῖς. «Επο...».

28 (φ. 26). «...ΚΒ. Ἐγκένια τοῦ ἁγίου...» Κοντάκιον τοῦ ἁγίου Ἀβερκίου (ἀνέκδοτον) καὶ οἶκοι τρεῖς.

29 (φ. 27). «...ΚΔ. Κονδ(άκιον) τοῦ ἁγίου Ἀρέθα καὶ τῆς συνωδίας αὐτοῦ» καὶ οἶκοι τρεῖς. «Του...».

30 (φ. 28). «...ΚΕ. Κονδ(άκιον) τῶν ἁγίων μαρτύρων Μαρκιανοῦ καὶ Μαρτυρίου» καὶ οἶκοι τρεῖς. «Ωδη...».

31 (φ. 29). «...ΚϚ. Κονδ(άκιον) τοῦ ἁγίου Δημητρίου· φέρων ἀκροστιχίδα τήνδε: Στεφάνου ὁ αἶνος» οἱ οἶκοι πέντε. «Στεφα...».

32 (φ. 30β'). «Ἕτερον Κονδ(άκιον) τοῦ ἁγίου Δημητρίου· φέρων ἀκροστιχίδα τήνδε: Ποίημα ἄλλο». Οἱ τρεῖς πρῶτοι. «Ποι...» (ἀν.).

33 (φ. 31β'). «Μηνὶ Νοεμβρίῳ Α'. Κονδ(άκιον) τῶν ἁγίων Ἀναργύρων» καὶ οἶκοι πέντε, ὧν ἡ ἀκροστιχίς: «Ποιημ...».

34 (φ. 33). «Ἕτερον Κονδ(άκιον) τῶν ἁγίων ἀναργύρων» καὶ οἶκοι τρεῖς. «Του...» (ἀν.).

35 (φ. 33β'). «...Β. Κονδ(άκιον) τῶν ἁγίων μαρτύρων Ἀκινδύνου, Πηγασίου, Ἀνεμποδίστου, Ἀφθονίου, Ἐλπιδηφόρου. Φέρων ἀκροστιχίδα τήνδε: τοῦ τάλα ἔπος». Οἱ τρεῖς πρῶτοι. «Του...».

36 (φ. 35). «...Γ. Κονδ(άκιον) τὸν ἁγίων Ἀκεψιμᾶ καὶ τῶν σὺν αὐτῷ» καὶ οἶκοι τρεῖς. «Του...».

37 (φ. 35β'). «...Ϛ. Κονδ(άκιον) τοῦ ἁγίου Παύλου τοῦ ὁμολογητοῦ» καὶ οἶκοι τρεῖς. «Ο αι...» = Ὁ αἶνος...

38 (φ. 36β'). «...Ζ. (9) Κονδ(άκιον) τῆς ὁσίας Ματρώνας» καὶ οἶκοι δύο. «Ρω...» = Ρωμανοῦ... (ἀν.).

39 (φ. 37β'). «...Η. Κονδ(άκιον) εἰς τοὺς Ἀσωμάτους. Ρωμανοῦ ποίημα. Φέρων ἀκροστιχίδα τήνδε: εἰς τὸν Ἀρχιστράτηγον». Οἱ ὀκτὼ πρῶτοι. «Εἰς τὸν Ἀρ...».

40 (φ. 39β'). «...Ι. Κονδ(άκιον) τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Ἐλεήμονος» καὶ οἶκοι τρεῖς. «Εις...».

41 (φ. 40β'). «...ΙΑ. Κονδ(άκιον) τοῦ ἁγίου Μηνᾶ» καὶ οἶκοι δύο. «Μη...».

42 (φ. 41). «...ΙΓ. Κονδ(άκιον) εἰς τὴν κύμισιν τοῦ Χρυσοστόμου» ἔχον οὕτως: «...Ἐκ τῶν οὐρανῶν... προσκυνεῖν τὴν Τριάδα τὸν ἕνα Θεὸν...» καὶ οἶκοι τρεῖς. «Ταπ...».

43 (φ. 42β'). «...ΙΔ. Κονδ(άκιον) τοῦ ἁγίου ἀποστόλου Φιλίππου» καὶ οἶκοι Δ'. «Ποιη...» (ἀν.).

44 (φ. 44). «...ΙΕ. Κωνδ(άκιον) τῶν ἁγίων ὁμολογητῶν» [Γουρία κλπ.] καὶ οἶκοι τρεῖς. «Του...».

45 (φ. 44β'). «...ΙϚ. Κονδ(άκιον) τοῦ ἁγίου Ματθαίου καὶ εὐαγγελιστοῦ ἀποστόλου» καὶ οἶκοι τρεῖς. «Ὠδή...».

46 (φ. 46). «...ΙΖ. Κονδ(άκιον) τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Θαυματουργοῦ» καὶ οἶκοι τρεῖς. «Ποι...».

47 (φ. 47). «...ΙΗ. Κονδ(άκιον) τοῦ ἁγίου μάρτυρος Πλάτωνος» καὶ οἶκοι τρεῖς. «Ταυ...».

48 (φ. 48). «...ΙΘ'. (18) Κονδ(άκιον) τοῦ ἁγίου ἱερωμάρτυρος Ρωμάνου» καὶ οἶκοι δύο. «Το...» (ἀν.).

49 (φ. 48β'). «...ΚΑ. Κονδ(άκιον) τῆς Παναγίας Θεοτόκου ὅτε ἀπεδόθη εἰς τὰ Ἅγια τῶν Ἁγίων» καὶ οἶκοι τρεῖς. «Του...».

50 (φ. 49β'). «τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ Κονδ(άκιον) [ἕτερον ἀν.] τῆς Παναγίας Θεοτόκου» καὶ οἶκοι τρεῖς. «Ποι...».

51 (φ. 51). «...ΚΒ. Κονδ(άκιον) τῆς ἁγίας Κηκηλίας» καὶ οἶκοι τρεῖς. «Αθλ...».

52 (φ. 52). «...ΚΔ. Κονδ(άκιον) τῆς ἁγίας μάρτυρος Αἰκατερίνης» καὶ οἶκοι τρεῖς. «Του...» [Νοεμβρ. 25].

53 (φ. 52β'). «...ΚΓ. Κονδ(άκιον) τῶν ἁγίων Ζ' (ἑπτὰ) Παίδων τῶν ἐν Ἐφέσῳ» [Ὀκτ. 22 καὶ Αὐγ. 4] καὶ οἶκοι τρεῖς. «Του...».

54 (φ. 53β'). «...ΚΕ. [24] Κονδ(άκιον) τοῦ ἁγίου Πέτρου Ἀλεξανδρείας» (ἀν.) καὶ οἶκοι Ϛ'. «Επος το...».

55 (φ. 55). «...ΚΖ. Κονδ(άκιον) τοῦ ἁγίου Ἰακώβου τοῦ Πέρσου» καὶ οἶκοι τρεῖς. «Αιν...» = Αἶνος...

56 (φ. 56). «...Λ. Κονδ(άκιον) τοῦ ἁγίου Ἀνδρέου τοῦ ἀποστόλου» καὶ οἶκοι τρεῖς. «Ο αι...» = Ὁ αἶνος...

57 (φ. 57). «Μηνὶ Δεκεμβρίῳ Δ. Κονδ(άκιον) τῆς ἁγίας Βαρβάρας» καὶ οἶκοι τρεῖς. «Ταυ...».

58 (φ. 58). «Μηνὶ τῷ αὐτῷ Ε. Κονδ(άκιον) τοῦ ἁγίου Σάβα» καὶ οἶκοι τρεῖς. «Συμ...».

59 (φ. 59). «ἕτερων Κονδ(άκιον) τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν Σάβα» καὶ οἶκοι τρεῖς. «Ὠδή...».

60 (φ. 60). «...Ϛ. Κονδ(άκιον) τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν Νικολάου» «Ἐν τοῖς Μύροις ἅγιε, ἱερουργὸς ἀνεδείχθης, τοῦ Χριστοῦ γὰρ *σήμερων*, τὸ εὐαγγέλιον πληρώσας...» καὶ οἶκοι τρεῖς. «Αἰν...».

61 (φ. 61). Ἕτερον Κονδ(άκιον) τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν Νικολάου» καὶ οἶκοι ἀλφαβητικοί, οἱ τρεῖς πρῶτοι.

62 (φ. 62β'). «ἕτερων Κονδ(άκιον) τοῦ ἁγίου Νηκολάου» καὶ οἶκοι δύο. «Ωδ...» (τὰ δύο τελευταῖα ἀνέκδοτα).

63 (φ. 63). «...Η. Κονδ(άκιον) τοῦ ἁγίου Παταπίου» καὶ οἶκοι γ'.

64 (φ. 64). «...Θ. εἰς τὴν σύλληψιν τῆς ἁγίας Ἄννης» (ἀν.) καὶ οἶκοι δύο. «Αδ...».

65 (φ. 65). «...ΙΑ. Κονδ(άκιον) τοῦ ἁγίου Δανιὴλ τοῦ στυλήτου τοῦ ἐν τῷ ἀνάπλῳ (;) καὶ οἶκοι τρεῖς. «Ἡ ᾠδ...».

66 (φ. 66). «...ΙΒ. Κονδ(άκιον) τοῦ ἁγίου Σπυρίδονως» καὶ οἶκοι τρεῖς. «Σπο...».

67 (φ. 67). «...ΙΓ. Κονδ(άκιον) τοῦ ἁγίου Εὐστρατίου καὶ τῆς συνωδίας αὐτοῦ» καὶ οἶκος.

68 (φ. 67β'). «...ΙΕ. Κονδ(άκιον) τοῦ ἁγίου Ἐλευθερίου» καὶ οἶκοι τρεῖς.

69 (φ. 68). «...Κ. Κονδ(άκιον) τοῦ ἁγίου Ἰγνατίου τοῦ Θεοφόρου» καὶ οἶκοι τρεῖς. «Αιν...».

70 (φ. 69). «...ΚΑ. (19) Κονδ(άκιον) εἰς τὸν ἅγιον Βονιφάτιον» καὶ οἶκος.

71 (φ. 69β'). «...ΚΒ. Κονδ(άκιον) τῆς ἁγίας μάρτυρως Ἀναστασίας» καὶ οἶκοι τρεῖς. «Του...».

72 (φ. 70β'). «...ΚΓ. Κον(δάκιον) τῶν ἁγίων Δέκα» [μαρτύρων τῶν ἐν Κρήτῃ] καὶ οἶκος.

73 (φ. 71). «Ἕτερων Κονδ(άκιον) εἰς τοὺς ἁγίους Δέκα μάρτυρας» καὶ οἶκος.

74 (φ. 71β'). «Κυριακὴ τῶν Προπατόρων: φέρων ἀκροστιχίδα τήνδε: τοῦ ταπεινοῦ Ρωμανοῦ ὁ ψαλμὸς οὗτος». «Χειρώγραφον εἰκῶνα μὴ σεβασθέντες, *ἀλλ' ἄγραφον οὐσίαν* θωρακισθέντες, *τρεῖς μακάριοι*...», Καὶ οἶκοι δέκα. «Τοῦ ταπεινο...».

75 (φ. 75). «Τῇ Κυριακὴ Κονδ(άκιον) τῶν ἁγίων προπατόρων ὁμοῦ καὶ προεώρτιων τῶν τοῦ Χῦ Γενεθλίων φέρων ἀκροστιχίδα τήνδε: ταύτη ἡ ᾠδὴ τάλα» «Εὐφραίνου Βηθλεέμ...». Καὶ οἶκοι τέσσαρες. «Ταυτ...».

76 (φ. 76β'). «...ΚΕ. Κωνδ(άκιον) εἰς τὴν ἡμέραν τῶν Χῦ Γένων: φέρον ἀκροστιχίδα τήνδε: «Τοῦ ταπεινοῦ Ρωμανοῦ ὁ ὕμνος». Οἱ οἶκοι οὕτως ἀπαρτίζουν τὴν ἀκροστιχίδα: «Τοῦ ταπεινοῦ Ρωμανοῦ ὕμνος».

77 (φ. 82β'). «Τῇ ἐπαύριον τῶν Χῦ Γένων: φέρων ἀκροστιχίδα τήνδε: Τῶν...» τὰ λοιπὰ ἐξίτηλα. Καὶ οἶκοι πέντε. «Των ἐπ...» (ἀν.).

78 (φ. 83β'). «Κονδ(άκιον) μεθέορτων· φέρων ἀκροστιχίδα τήνδε: ὁ ὕμνος Ρωμανοῦ». Τὸ γνωστὸν Κάθισμα «Κατεπλάγη Ἰωσήφ...». Οἶκοι οἱ τρεῖς πρῶτοι. «Ὁ ὕμ...».

79 (φ. 84β'). «...ΚΖ. Κονδ(άκιον) τοῦ ἁγίου Στεφάνου τοῦ πρωτομάρτυρος: φέρων ἀκροστιχίδα τήνδε: ᾠδὴ τῷ Στεφάνῳ». Οἶκοι οἱ τρεῖς πρῶτοι: «Ὠδή...».

80 (φ. 85β'). «...ΚΘ. Κονδ(άκιον) τῶν ἁγίων Νηπίων: φέρον ἀκροστιχίδα τήνδε: τοῦ ταπεινοῦ Ρωμανοῦ» καὶ οἶκοι τρεῖς. «Του...».

81 (φ. 87). «ἕτερον Κονδ(άκιον) τῶν ἁγίων νηπίων». Καὶ οἶκοι τρεῖς. «Του...».

82 (φ. 88). «Τῇ Κυριακῇ μετὰ τὴν Χῦ Γέναν, φέρων ἀκροστιχίδα τήνδε: ᾆσμα τάλα». Οἶκοι οἱ τρεῖς πρῶτοι. «Ἀσμ...».

83 (φ. 89). «Μηνὶ Ἰανουαρίῳ Α. Κονδ(άκιον) τοῦ ἁγίου Βασηλίου καὶ οἶκοι τρεῖς. «Τοῦ...».

84 (φ. 90). «ἕτερον Κονδ(άκιον) τοῦ ἁγίου Βασηλείου» (ἀν.) καὶ οἶκοι.

85 (φ. 90β'). «Μηνὶ τῷ αὐτῷ ϛ. Κονδ(άκιον) εἰς τὰ ἅγια Φῶτα· φέρων ἀκροστιχίδα τήνδε: τοῦ ταπεινοῦ Ρωμανοῦ».

86 (φ. 95β'). «Τῇ ἐπαύριον Κονδ(άκιον) εἰς τὰ ἅγια Θεοφάνια εἰς τὰ ἀπόλ⟨ο⟩υτρα» (τοῦ Προδρόμου) καὶ οἶκοι πέντε, ὧν ἡ ἀκροστιχίς: «Τοῦ τα...».

87 (φ. 97). «...Η. Κονδ(άκιον) τοῦ ἁγίου Ἀρσενίου» (Μαΐου 8) (ἀν.) καὶ οἶκοι τρεῖς.

88 (φ. 98). «...Θ. Κονδ(άκιον) τοῦ ἁγίου μάρτυρος Πολυεύκτου» καὶ οἶκοι τρεῖς. «Επο...».

89 (φ. 99). «...Ι. Κονδ(άκιον) τοῦ ἁγίου Γρηγορίου Νύσης» καὶ οἶκοι τρεῖς. «Εἰς...».

90 (φ. 100). «...ΙΑ. Κονδ(άκιον) τοῦ ἁγίου Θεοδοσίου» καὶ οἶκοι ἀλφαβητικοὶ τρεῖς. «ΑΒΓ...».

91 (φ. 101β'). «...ΙΔ. Κονδ(άκιον) τῶν ἁγίων Ἀββάδων» καὶ οἶκοι τρεῖς.

92 (φ. 102β'). «...ΙΖ. Κονδ(άκιον) τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν Ἀντωνίου» καὶ οἶκοι τρεῖς (ἀν.).

93 (φ. 103β'). «...ΙΗ. Κονδ(άκιον) τοῦ ἁγίου Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας» καὶ οἶκοι τρεῖς. «Του...».

94 (φ. 105). «...Κ. τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν Εὐθυμίου Κονδ(άκιον)» (ἀν.) καὶ οἶκος.

95 (φ. 105). «ἕτερον Κωνδ(άκιον) τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν Εὐθυμίου» (ἀν.) καὶ οἶκοι πέντε.

96 (φ. 106β'). «...ΚΒ. Κονδ(άκιον) τοῦ ἁγίου ἀποστόλου Τιμοθέου» καὶ οἶκοι τρεῖς. «Ἡ ᾠδ...».

97 (φ. 107β'). «...ΚΓ. Κονδ(άκιον) τοῦ ἁγίου Κλήμεντος καὶ Ἀγαθαγγέλου» καὶ οἶκοι τρεῖς. «Του...».

98 (φ. 108β'). «...ΚΕ. Κονδ(άκιον) τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου» καὶ οἶκοι τρεῖς. «Εἰς...».

99 (φ. 109β'). «...ΚΖ. Κονδ(άκιον) εἰς τὴν ἀνακομηδὴν τοῦ λειψάνου τοῦ Χρυσοστόμου» (ἀν.) καὶ οἶκοι τέσσαρες.

100 (φ. 111). «...ΚΗ. Κονδ(άκιον) τοῦ ἁγίου Ἐφρὲμ τοῦ Σύρου» καὶ οἶκοι τρεῖς. «Εἰς...».

101 (φ. 112). «...ΚΘ. Κονδ(άκιον) εἰς τὴν ἐπάνοδον τοῦ λειψάνου τοῦ ἁγίου Ἰγνατίου τοῦ Θεοφόρου» καὶ οἶκοι τρεῖς. «Ἰγν...».

102 (φ. 113). «...ΛΑ. Κονδ(άκιον) τῶν ἁγίων ἀββα Κύρου καὶ Ἰωάννου» καὶ οἶκοι τρεῖς. «Ταν...».

103 (φ. 114). «Μηνὶ Φευρουαρίῳ Α'. Κονδ(άκιον) τοῦ ἁγίου μάρτυρος Τρύφωνος» (ἀν.) καὶ οἶκοι τρεῖς. «Τοῦ...».

104 (φ. 115β). «Μηνὶ τῷ αὐτῷ Β. Κονδ(άκιον) εἰς τὴν Ὑπαπαντὴν τοῦ Κῦ ἡμῶν Ιῦ Χῦ φέρων ἀκροστιχίδα τήνδε: Τοῦ ταπεινοῦ Ρωμανοῦ». Ἐνῷ οἱ ἀκολουθοῦντες οἶκοι ἀπαρτίζουν τὴν ἀκροστιχίδα: «Τοῦτο Ρωμανοῦ τὸ ἔπος».

105 (φ. 120β'). «...Ε. Κονδ(άκιον) τῆς ἁγίας μάρτυρος Ἀγάθης» (ἀν.) καὶ οἶκοι τρεῖς. «Εἰς...»,

106 (φ. 122). «...Θ. Κονδ(άκιον) τοῦ ἁγίου μάρτυρος Νικηφόρου» καὶ οἶκοι δύο.

107 (φ. 123). «...ΙΑ. Κονδ(άκιον) τοῦ ἁγίου ἱερομάρτυρος Βλασίου» (ἀν.) καὶ οἶκοι δύο. [Σημ. Ἀπορίας ἄξιον εἶναι ὅτι καὶ ὁ προηγούμενος κῶδιξ καὶ ὁ παρὼν δὲν ἔχουσι Κοντάκιον εἰς τὸν Ἅγιον Χαράλαμπον].

108 (φ. 124). «...ΙΓ. Κονδ(άκιον) τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν Μαρτινιανοῦ» καὶ οἶκοι τρεῖς.

109 (φ. 124β'). «...ΙΔ. Κονδ(άκιον τοῦ ὁσίου Αὐξεντίου» καὶ οἶκοι τρεῖς.

110 (φ. 125β'). «...ΙΗ. Κονδ(άκιον) τοῦ ὁσίου Λέοντος πάπα Ρώμης» καὶ οἶκοι τρεῖς. «Τοῦ...».

111 (φ. 126β'). «...ΚΓ. Κονδ(άκιον) τοῦ ἁγίου Πολυκάρπου» καὶ οἶκοι τρεῖς. «Τοῦ...».

112 (φ. 127β'). «...ΚΔ. Κονδά(κιον) εἰς τὴν εὕρεσιν τῆς τιμίας κεφαλῆς τοῦ Προδρόμου καὶ Βαπτιστοῦ Ἰωάννου» καὶ οἶκοι τρεῖς. «Εἰς...».

113 (φ. 128β'). «ΜΗΝΙ ΜΑΡΤΙΩ ϛ. Κονδ(άκιον) τῶν ἁγίων μβ: νέων μαρτύρων» καὶ οἶκοι τρεῖς.

114 (φ. 129β'). «μηνὶ τῷ αὐτῷ Θ. Κονδ(άκιον) τῶν ἁγίων μ μαρτύρων» καὶ οἶκοι ιη', ὧν ἡ ἀκροστιχίς: «Τοῦ ταπ[ε]ινοῦ Ρωμανοῦ ὕ[μνος].

115 (φ. 136). «...ΙΒ. Κον(δάκιον) τοῦ ἁγίου Θεοφάνους» καὶ οἶκοι τρεῖς. «Ἔπο...».

116 (φ. 137). «...ΚΕ. Κονδ(άκιον) εἰς τὸν εὐαγγελισμὸν τῆς Παναγίας Θεοτόκου» «Τῇ ὑπερμάχῳ...» καὶ οἱ ΚΔ' γνωστοὶ ἀλφαβητικοὶ οἶκοι.

117 (φ. 144) «Μηνὶ Ἀπριλλίῳ Α. Κονδ(άκιον) τῆς ἁγίας Μαρίας τῆς Αἰγυπτίας» καὶ οἶκοι δύο.

118 (φ. 144β'). «μηνὶ τῷ αὐτῷ Ϛ. Κονδ(άκιον) εἰς τὸν ἅγιον Εὐτύχιων πατριάρχην Κωνσταντινουπόλεως» καὶ οἶκοι τρεῖς. «Ἡ ᾠδ...».

119 (φ. 145β'). «...ΚΒ. Κονδ(άκιον) τοῦ ὁσίου Θεοδώρου οικω» (Συκεώτου) καὶ οἶκοι τρεῖς.

120 (φ. 146β'). «...ΚΓ. Κονδ(άκιον) τοῦ ἁγίου μεγαλωμάρτυρος Γεωργίου» καὶ οἶκοι τρεῖς. «Τοῦ...». Σημ. Ἐκ τοῦ φύλλου 146 ἀπεκόπη μία λωρὶς πρὸ τῆς σελιδώσεως τοῦ κώδικος.

121 (φ. 147β'). «...ΚΕ. τοῦ ἁγίου ἀποστόλου καὶ εὐαγγελιστοῦ Μάρκου Κονδ(άκιον)» καὶ οἶκοι τρεῖς. «Τοῦ...».

122 (φ. 148). «...ΚϚ. τοῦ ἁγίου ἱερωμάρτυρος Βασιλέως ἐπισκόπου Ἀμασίας Κονδ(άκιον)» (ἀν.) καὶ οἶκοι τρεῖς. «Τοῦ...».

123 (φ. 149). «...Λ. Κονδ(άκιον) τοῦ ἁγίου ἀποστόλου Ἰακώβου τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ Θεωλόγου» καὶ οἶκοι τρεῖς.

124 (φ. 150). «Μηνὶ Μαΐῳ Γ'. Κονδ(άκιον) τῶν ἁγίων Τιμοθέου καὶ Μαύρας» καὶ οἶκοι δύο.

125 (φ. 151). «Μηνὶ τῷ αὐτῷ Ε. Κονδ(άκιον) τῆς ἁγίας μάρτυρος Εἰρήνης» (ἀν.) καὶ οἶκοι τρεῖς. «Τοῦ...».

126 (φ. 152). «...Ϛ. Κονδ(άκιον) τοῦ Δικαίου Ἰὼβ» καὶ οἶκοι τρεῖς. «Ὁ αἶ...» = Ὁ αἶνος...

127 (φ. 152β'). «...Η. Κονδ(άκιον) τοῦ ἁγίου Ἀκακίου» καὶ οἶκοι τρεῖς.

128 (φ. 153β'). «...Θ. Κονδ(άκιον) τοῦ προφήτου Ἡσαΐου» καὶ οἶκοι δύο.

129 (φ. 154). «...ΙΑ. Κονδ(άκιον) τοῦ ἁγίου μάρτυρος Μωκίου» καὶ οἶκος.

130 (φ. 154β'). «...ΙΒ. Κονδ(άκιον) τοῦ ἁγίου Ἐπιφανείου» καὶ οἶκοι τρεῖς (ἀνέκδοτον).

131 (φ. 155β'). «...ΙΔ. τοῦ ἁγίου μάρτυρος Εἰσιδώρου καὶ οἶκοι δύο.

132 (φ. 156). «...Κ. Κονδ(άκιον) τοῦ ἁγίου Θαλελέου» καὶ οἶκοι τρεῖς. «Τοῦ...».

133 (φ. 157). «...ΚΑ. Κονδ(άκιον) τοῦ ἐν ἁγίοις βασιλέων Κωνσταντίνου καὶ Ἐλλένης». Ἦχος Γ'. «Κωνσταντίνως σήμερον· σὺν τὴ μητρὶ Ἐλλένη· τὸν σταυρὸν ἐκφένουσιν· τὸ πανσεβάσμιον ξύλον· ἅπαντας τοὺς ἰουδαίους· πρὸσ ἀγαγοῦσα, ὅπλον γὰρ ἐν τοῖς πολέμοις τῶν Βασιλέων. δι ἡμᾶς γὰρ ἀνεδείχθη σιμεῖον· μέγα τὸ πρὸ αἰώνων φρικτῶν» (!!). (Καὶ φρικτῶν, ὄντως, σφαλμάτων γέμει τὸ ὡς ἄνω Κοντάκιον). Καὶ οἶκοι τρεῖς.

134 (φ. 158). «...ΚΒ. Κονδ(άκιον) εἰς τὸν ἅγιον μάρτυρα Βασιλῆσκον» (ἀν.) καὶ οἶκοι τρεῖς. «Εὐθ...».

135 (φ. 159β'). «...ΚΔ. Κονδ(άκιον) τοῦ ὁσίου Συμεὼν τοῦ ἐν τῷ θαυμαστῷ ὄρει» καὶ οἶκοι ἀλφαβητικοὶ τρεῖς. «ΑΒΓ...».

136 (φ. 161). «Μηνὶ Ἰουνίῳ Β. Κονδ(άκιον) τοῦ ὁσίου Νικηφώρου τοῦ πατριάρχου» καὶ οἶκοι τρεῖς. «Αἶν...».

137 (φ. 162). «...Δ. Κονδ(άκιον) τοῦ ἁγίου Μητρωφάνους» καὶ οἶκοι τρεῖς. «Τοῦ...».

138 (φ. 163). «...Θ. Κονδ(άκιον) τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Κυρίλλου» καὶ οἶκος.

139 (φ. 163β'). «...ΙΑ. Κονδ(άκιον) τοῦ ἁγίου ἀποστόλου Βαρνάβα» καὶ οἶκοι τρεῖς. «Ὁ αἶ...».

140 (φ. 164β'). «...ΙΔ. Κονδ(άκιον) τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν Μεθοδίου πατριάρχου» καὶ οἶκοι τρεῖς. «Ὁ αἶ...».

141 (φ. 165β'). «...ΙΔ. Κονδ(άκιον) τοῦ προφήτου Ἐλισαίου» καὶ οἶκοι τρεῖς. «Ἡ ᾠδ...».

142 (φ. 166β'). ΙΖ. Κονδ(άκιον) τῶν ἁγίων Μανουήλ, Σαβὲλ καὶ Ἠσμαῆλ» καὶ οἶκοι τρεῖς. «Τοῦ...».

143 (φ. 167β'). «...ΙΗ. Κονδ(άκιον) τοῦ ἁγίου λεωντίου» καὶ οἶκοι τρεῖς. «Τοῦ...».

144 (φ. 168β'). «...Κ. Κονδ(άκιον) τῶν ἁγίων μαρτύρων Λεωνίδους καὶ τῶν Ζ παρθένων» (ἀν.) καὶ οἶκοι τρεῖς. «Τοῦ...».

145 (φ. 169β'). «...ΚΑ. Κονδ(άκιον) τοῦ ἁγίου Ἰουλιανοῦ» καὶ οἶκοι τρεῖς. «Εἷς...».

146 (φ. 170β'). «...ΚΔ. Κονδ(άκιον) εἰς τὸ γενέσιον τοῦ Προδρόμου» καὶ οἶκοι ἕξ.

147 (φ. 172). «...ΚΕ. Κονδ(άκιον) τῆς ἁγίας μάρτυρος Φεβρωνίας» καὶ οἶκοι τρεῖς. «Τοῦ...».

148 (φ. 173). «...ΚΘ. Κονδ(άκιον) τῶν ἁγίων ἀποστόλων Πέτρου καὶ Παύλου» (ἀν.) καὶ οἶκοι τρεῖς.

149 (φ. 174β'). «Τη αὐτὴ ἡμέρα [δηλ. ΚΘ' Ἰουνίου] (30). Κονδ(άκιον) τῶν ἁγίων ἀποστόλων τῶν ΙΒ. Φέρων ἀκροστιχίδα τήνδε: του ταπ[ε]ινου Ρωμανοῦ ὁ ψαλμός».

(φ. 180). «Ζήτει τῶν ἁγίων ἀναργύρων εἰς τὴν α' τοῦ Νοεμβρίου».

150 (φ. 180β'). «Μηνὶ Ἰουλίῳ Β. Κονδ(άκιον) εἰς τὰ καταθέσια τῆς τημίας ἐσθῆτως τῆς ὑπερ ἁγίας ΘΚου» καὶ οἶκοι τρεῖς. «Τοῦ...».

151 (φ. 181β'). «μηνὶ τῷ αὐτῷ Η. Κονδ(άκιον) τοῦ ἁγίου Προκοπίου» καὶ οἶκοι τρεῖς. «Στε...».

152 (φ. 182β'). «...Ι. Κονδ(άκιον) τοῦ ἁγίου Ἀνδρέου τοῦ ἱερωσολυμήτου» (Ἰουλ. 4) καὶ οἶκοι δύο.

153 (φ. 183). «...ΙΕ. Κονδ(άκιον) τῶν ἁγίων Κηρύκου καὶ Ἰουλίττης» καὶ οἶκοι τρεῖς. «Τοῦ...».

154 (φ. 184). «...ΙΖ. Κονδ(άκιον) τῆς ἁγίας μάρτυρος Μαρίνης». Ἦχος Δ' Ἐπεφάνης σήμερον. «Τὸν ναόν σου πάνσεμνε, ὡς ἰατρεῖον, ψυχικὸν εὑράμενοι, ἐν τούτῳ πάντες οἱ πιστοί, μεγαλοφώνως ὑμνοῦμέν σε, παρθενομάρτυς Μαρίνα πανεύφημε». (Ἡ στίξις καὶ ἡ ὀρθογραφία διωρθωμένα) (ἀν.). Οἱ οἶκοι τρεῖς.

155 (φ. 185). «...ΙΗ. Κονδ(άκιον) τοῦ ἁγίου Αἰμιλιανοῦ» καὶ οἶκοι τρεῖς. «Τοῦ...».

156 (φ. 185β'). «...ΙΘ. Κονδ(άκιον) τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν Δίου» καὶ οἶκοι τρεῖς. «Προ...».

157 (φ. 186β'). «...Κ. Κονδ(άκιον) τοῦ ἁγίου προφήτου Ἡλιοὺ» καὶ οἶκοι τρεῖς. «Του...».

158 (φ. 187β'). «...ΚΕ. Κονδ(άκιον) εἰς τὴν μνήμην τῆς ἁγίας Ἄννης καὶ Εὐπραξίας καὶ Ὀλυμπιάδος» (ἀν.) καὶ οἶκοι δύο.

159 (φ. 188β'). «Ἕτερον Κονδ(άκιον) τῆς ἁγίας Ἄννης» καὶ οἶκος.

160 (φ. 189). «...ΚΖ. Κονδ(άκιον) τοῦ ἁγίου μάρτυρος Παντελεήμονως» καὶ οἶκοι τρεῖς. «Τοῦ...».

161 (φ. 190). «Μηνὶ Αὐγούστῳ Α. Κονδ(άκιον) τῶν ἁγίων Μακαβ-βαίων καὶ οἶκοι τρεῖς. «Αἶν...».

162 (φ. 191). «Μηνὶ τῷ αὐτῷ Β. Κονδ(άκιον) εἰς τὴν ἀνακομιδὴν τοῦ λειψάνου τοῦ ἁγίου α μάρτυρος Στεφάνου» καὶ οἶκοι τρεῖς. «Τοῦ...».

163 (φ. 192). «...Ϛ. Κονδ(άκιον) εἰς τὴν μεταφόρφωσιν τοῦ Κῦ ἡμῶν Υῦ Χῦ» καὶ οἶκοι ΙΖ' φέροντες ἀκροστιχίδα τήνδε: «Εἰς τὴν Με[τ]αμόρφωσιν».

164 (φ. 106β'). «Ἕτερον Κονδ(άκιον) τῆς αὐτῆς ἑωρτῆς» ὅπερ ἐστὶ τὸ προεόρτιον. Καὶ οἶκοι δύο. «Αι...».

165 (φ. 197β'). «...ΙΒ. Κονδ(άκιον) τῶν ἁγίων παρτύρων Φωτίου καὶ Ἀνηκήτου» καὶ οἶκοι τρεῖς.

166 (φ. 198β'). «...ΙΕ. Κονδ(άκιον) εἰς τὴν Κύμησιν τῆς Ὑπεράγίας ΘΚου» καὶ οἶκοι ιβ', ὧν ἡ ἀκροστιχίς: «Τοῦ ταπεινοῦ Κ» = Κοσμᾶ.

167 (φ. 201β'). «Ἕτερον Κονδ(άκιον) εἰς τὴν αὐτὴν ἑωρτὴν» ὅπερ ἐστὶ τὸ προεόρτιον. Καὶ οἶκοι τρεῖς. «Τοῦ...».

168 (φ. 202β'). «...ΙΗ. Κονδ(άκιον) τῶν ἁγίων μαρτύρων Φλόρου καὶ Λαύρου» καὶ οἶκοι τρεῖς.

169 (φ. 203β'). «...ΚΒ. Κονδ(άκιον) τοῦ ἁγίου μάρτυρος Ἀγαθονίκου» καὶ οἶκοι δύο. «Το...».

170 (φ. 204). «...ΚΕ. Κονδ(άκιον) τοῦ ἁγίου ἀποστόλου Τίτου» καὶ οἶκοι τρεῖς.

171 (φ. 205). «...ΚΖ. Κονδ(άκιον) τῶν ἁγίων μαρτύρων Ἀδριανοῦ καὶ Ναταλίας» καὶ οἶκοι τρεῖς. «Κυρ...».

172 (φ. 206). «...ΚΘ. Κονδ(άκιον) εἰς τὴν ἀποτομὴν τοῦ Προδρόμου» Ἦχος Δ'. Πρ. Ἐπεφάνης σήμερον. «Ὁ Ἡρώδης Πρόδρομε, παρανομήσας, γυναικὶ παρέσχετο, τὴν κεφαλήν σου τὴν σεπτήν· ἣν προσκυνοῦντες δοξάζομεν. Ἡρωδιὰς δέ, θρηνεῖ καὶ ὀδύρεται» (ἀν.) καὶ οἶκοι δύο. «Ει...».

173 (φ. 207). «Ἕτερον Κονδ(άκιον) εἰς τὴν ἀποτομὴν τοῦ Προδρόμου» «ἰδιόμελλον» τὸ γνωστόν. Καὶ οἶκοι τρεῖς. «Τοῦ...».

Τριῴδιον:

174 (φ. 208). «Κυριακὴ πρὸς τἀποκρέου. Κονδ(άκιον) εἰς τὸν ἄσωτον ΥΝ. Φέρων ἀκροστιχίδα τήνδε: τοῦ ταπεινοῦ Ρωμανοῦ». Τὸ κάθισμα «Ἀγκάλας πατρικάς...» καὶ οἶκος. «Τ...».

175 (φ. 209). «Κονδ(άκιον) ἕτερον τοῦ ἀσώτου» τὸ γνωστὸν καὶ οἶκοι τρεῖς. «Τυε».

176 (φ. 210). «Τῷ Σα[ββάτῳ] τῆς ἀποκρέου Κονδ(άκιον) εἰς Κυμη(θέντας)». Ἦχος Δ'. Πρ. Ἐπεφάνης σήμερον. «Τοὺς ἐν πίστει Κύριε, ἐκ τῶν προσκαίρων, προσελάβου ἄφεσιν, αὐτοῖς παράσχου ἀγαθέ, ἐν τῇ δευτέρᾳ ἐλεύσει σου· σὺ γὰρ ὑπάρχεις, Θεὸς πολυέλεος» (ἀν.). Καὶ οἶκοι τρεῖς. «Αἶν...».

177 (φ. 211). «Τῇ Κυριακῇ τῆς ἀποκρέου. Κονδ(άκιον) τῆς Β παρουσίας τοῦ Κῦ ἡμῶν Ιῦ Χῦ: — Ρωμανοὺ Ἦ(χ) α'. Φέρων ἀκροστιχίδα τήνδε: τοῦ ταπεινοὺ Ρωμανοὺ τὸ ἔπος» (πλῆρες).

178 (φ. 218β'). «Τὴ Κυριακὴ τῆς τυροφαγου ἀκροστιχ.: εἰς τον προτόπλαστον ἀδὰμ Κονδ(άκιον)» (πλῆρες).

179 (φ. 220β'). «Τῷ α Σα[ββάτῳ] τοῦ ἁγίου μεγαλομάρτυρος Θεοδόρου» (ἀν.) καὶ οἶκοι τρεῖς. «Τοῦ...».

180 (φ. 229β'). «Κονδ(άκιον) τῆς μεσονιστίμου» (Κυρ. τῆς Σταυροπροσκυνήσεως) καὶ οἶκοι Ζ', φέροντες ἀκροστιχίδα: «Τοῦ ταπε[ινοῦ]...».

181 (φ. 224β'). «Κονδ(άκιον) εἰς τὸν ἅγιον Λάζαρον» καὶ οἶκοι ἑπτά.

182 (φ. 226). «Κονδ(άκιον) εἰς τὰ Βαΐα. Φέρων ἀκροστιχίδα τήνδε: εἰς τὰ Βαΐα Ρ[ωμανοῦ]» παραλειφθέντων τῶν τελευταίων ἓξ οἴκων.

183 (φ. 229). «Κονδ(άκιον) τὴ ἁγία καὶ μεγάλη Δευτέρα» καὶ οἶκοι τρεῖς. «Εἰς...».

184 (φ. 229β'). «Κονδ(άκιον) τὴ ἁγία καὶ μεγάλη Γ» (Τρίτη) καὶ οἶκοι τρεῖς. «Τοῦ...».

185 (φ. 230). «Κονδ(άκιον) τῇ ἁγία καὶ μεγάλη Δ».

Οἱ δύο οὗτοι κώδικες Γ 27 καὶ Γ 28 περιεγράφησαν ἐν τῷ τετυπωμένῳ Καταλόγῳ, πλὴν ἐλλιπῶς καὶ πλημμελῶς ἐξετέθη τὸ περιεχόμενον αὐτῶν. Διαπιστοῦται δὲ τοῦτο εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ἅμα ὁ προσεκτικὸς παρατηρητὴς ἀνοίξῃ τὸν κώδικα Γ 27 καὶ ρίψῃ ἓν βλέμμα ἐν τῷ οἰκείῳ μέρει τοῦ Καταλόγου. Ἀλλὰ καὶ περαιτέρω ἐὰν ἔχῃ τὴν ὑπομονὴν πᾶς τις ἐνδιαφερόμενος καὶ διεξέλθῃ ἀμφοτέρους τοὺς κώδικας ἢ τὴν ὡς ἄνω ἀναλυτικὴν περιγραφὴν αὐτῶν, παραλληλίζων ταύτην πρὸς τὴν ἐν τῷ ἐντύπῳ Καταλόγῳ, θὰ εὕρῃ ἐν αὐτῷ σὺσιωδεστάτας παραλείψεις.

Τούτου ἕνεκα ἐποιησάμην ἐν τῷ ἀνὰ χεῖρας Συμπληρώματι ἀναλυτικὴν περιγραφὴν τοῦ περιεχομένου. Κοντάκιά τινα παραλλάσσουσι τῶν ἐν ταῖς ἐκδόσεσιν. Ἔνια δὲ τούτων εἰσὶν ἀνέκδοτα, ἅπερ ἐσημείωσα ἐν παρενθέσει διὰ τῶν ἀρχικῶν (ἀν.) τουτέστιν ἀνέκδοτον.

Οἱ ἀναφερόμενοι ἐν τοῖς δυσὶ τούτοις κώδιξι ποιηταὶ ἐν ταῖς ἀκροστιχίσι τῶν οἴκων εἰσὶν οἱ ἑξῆς: Ρωμανός, Κοσμᾶς (εἰς τὴν Κοίμησιν τῆς Θεοτόκου), Ἀναστάσιος, Στέφανος καί τις «Τάλας» οἷον «Ἆσμα τάλα». Καλοῦνται δὲ οἱ οἶκοι ἐν ταῖς ἀκροστιχίσι: ὕμνος, ψαλμός, αἶνος, ἔπος, ποίημα, ᾠδή, ᾆσμα, θρῆνος. Ἀμφότεροι οἱ κώδικες βρίθουσιν ἀνορθογραφιῶν. Ἄδετοι ὄντες πρότερον, ἐδέθησαν ἤδη παρὰ τοῦ Γέροντος Παύλου Παυλίδου ἰατροῦ Λαυριώτου. Τὰ τοῦ Ρωμανοῦ κοντάκια ἐσημειώθησαν διὰ τοῦ σημείου τοῦ σταυροῦ, χρώματος ἐρυθροῦ, τὸ δὲ ἕτερον σημεῖον τοῦ σταυροῦ, χρώματος κυανοῦ, δηλοῖ τὰ περιληφθέντα ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ Ἰταλοῦ Giuseppe Cammelli ἐν Φλωρεντίᾳ 1930 [1]. Ἐκ τῶν κοντακίων τούτων τοῦ Ρωμανοῦ, τινὰ μὲν εἶναι πλήρη, τινὰ δὲ ἐλλιπῆ, ἤτοι παρελείφθησαν ὑπὸ τοῦ ἀντιγραφέως οἶκοι. Εἶναι δὲ τὰ τοῦ Ρωμανοῦ ἐνεπίγραφα κοντάκια ἐν ὅλῳ 22 ἤτοι 9 εἰς τὸ Γ 27 καὶ 13 εἰς τὸ Γ 28 καὶ εἶναι ὅλα ἐκδεδομένα.

[25] 2069 Δ 87

Χαρτ. 30×20, αἰῶνος κ' (1904)

Μηναῖον τῶν ιβ' μηνῶν, ἀρχόμενον ἀπὸ τοῦ Μαρτίου

φ. 578+α'

1 (φ. 1). «Μηναῖον τοῦ Μαρτίου περιέχον τὴν πρέπουσαν αὐτῷ ἅπασαν ἀκολουθίαν μετὰ καὶ τοῦ Τυπικοῦ. Ἤδη μεθ' ὅσης εἰπεῖν τῆς ἐπιμελείας ἐκ τῶν πολλῶν σφαλμάτων ἐκκαθαρθέν, καὶ πολλαῖς προσθαφαιρέσεσι τακτοποιηθέν, καὶ ἀκριβῶς διορθωθὲν παρὰ τῆς Κεντρικῆς πνευματικῆς Ἐπιτροπῆς. Ἐκδίδεται τῇ ἐγκρίσει καὶ ἀδείᾳ τῆς τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας. Ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἐκ τῆς τυπογραφίας Ἀνδρέου Κορομηλᾶ. 1843».

2 (φ. 171). «Τυπικὰ ἐκ τῶν Ρωσσικῶν Μηναίων. Μὴν Σεπτέμβριος». Ἑλληνιστί, ἐν πολλοῖς δὲ Ρωσσιστί.

3 (φ. 302). «Ἀκολουθίαι πλήρεις καὶ ἐλλείποντα εἴς τινων Ἁγίων Ἑορτὰς τοῦ Μηνὸς Ἰουνίου καὶ Ἰουλίου. Ἐρανισθεῖσαι καὶ ἀντιγραφεῖσαι ἔκ τῶν τε ἐν Μετεώροις Μοναστηρίοις τῆς Θεσσαλίας, καὶ Σιναίῳ Ὄρει, καὶ Ἄθῳ ἀρχαίων χειρογράφων. Μετεγράφησαν καὶ ἐτέθησαν οὕτως εἰς τάξιν ἐν ἔτει 1885. Ἐν τῇ Σκήτῃ τοῦ Ἁγίου Βασιλείου τῇ κατὰ τὸ Καρμήλιον ὄρος παρὰ Χαρίτωνος Ἱερομ. Κατὰ δὲ τὸ 1904 κατὰ Αὔγ. Μῆνα, ἐνταῦθα

---

[1] Σημ. Διευθ. Τοῦτο δὲν ἠδυνήθημεν νὰ τηρήσωμεν, φυσικά, κατὰ τὴν τύπωσιν τοῦ Συμπληρώματος.

παρὰ Μεθοδίου Ἱερομονάχου Ἡλιοπολίτου (ἐξ Ἀϊδινίου) τοῦ ἐν Κερασίᾳ ἐφησυχάζοντος, προθυστέρως ἐξ ἀνάγκης.—Ἰουνίου ιζ'. Κανὼν τριῶν Μαρτύρων [Μανουήλ, Σαβὲλ καὶ Ἰσμαήλ], ποίημα τοῦ Ἁγίου Γερμανοῦ».

Ἐν ἀρχῇ ἐπὶ τῆς προσθίας ὄψεως τοῦ παραφύλλου ἐσημειώθησαν ὑπὸ τοῦ ἰατροῦ Σπυρίδωνος Λαυριώτου αἱ κατ' ἀλφάβητον μονόστιχοι γνῶμαι Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου καὶ ἄλλα τινὰ Πατερικά.

Ἐν δὲ τῇ ὀπισθίᾳ ὄψει τοῦ αὐτοῦ παραφύλλου εὕρηται ἡ ἑξῆς ἀφιέρωσις:

«Ὁ πρῶτος οὗτος τόμος ἰδιόχειρος τοῦ ἀειμνήστου ἱερομονάχου καὶ πνευματικοῦ Μεθοδίου τοῦ ἐφησυχάσαντος ἐν τῷ σπηλαίῳ τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου, ἀφιεροῦται εἰς τὴν χειρόγραφον βιβλιοθήκην τῆς Ἱερᾶς ἡμῶν Μονῆς Μεγίστης Λαύρας καὶ ὁ ἀποξενώσας αὐτὸν ἐξ αὐτῆς ἔσεται ὑπὸ ἐπιτίμια ἱεροσυλίας. Σπυρίδων Λαυριώτης Ἰατρός».

Ἐν δὲ τῷ τέλει ἐπὶ τοῦ παραφύλλου ἐσημειώθησαν ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ Σπυρίδωνος τὰ περιεχόμενα τοῦ κώδικος.

Ὁ ὀγκώδης οὗτος τόμος εἶναι λίαν πυκνογεγραμμένος ἐν μικρογραφίᾳ, ἔργον τεράστιον καὶ θαῦμα ὑπομονῆς τοῦ τελευταίου αἰῶνος.

«Περιληπτικὴ ἀναγραφὴ τῶν Σλαβικῶν κωδίκων τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Μεγίστης Λαύρας» [1].

[26] 2070 Ζ 1

Χαρτ. 18×12, αἰῶνος ιη'

φ. 181

1 (φ. 2). «Τροπάρια καὶ Κοντάκια».

2 (φ. 48). «Μουσικόν». Χερουβικὰ Πέτρου Λαμπαδαρίου καὶ Στεφάνου «Ἑλληνιστί». Εἶτα τὸ τοῦ Μηνολογίου, τοῦ Τριῳδίου καὶ Πεντηκοσταρίου «Σλαβιστί».

Ἐν τέλει Τρισάγιον Ἑλληνιστί.

[27] 2071 Ζ 2

Χαρτ. 15×11, αἰῶνος ιζ'

φ. 127

«Λειτουργικὸν Ἐκκλησιαστικοῦ περιεχομένου».

---

[1] Αὕτη ἐγένετο ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ προκατόχου μου μακαρίτου Χριστοφόρου παρά τινος Καθηγητοῦ Σλαβομαθοῦς (ἀριστερόχειρος δέ). Ἐπὶ ἁπλοῦ τεμαχίου χάρτου γενομένη προχείρως καὶ συντομωτάτη οὖσα, περιελήφθη ὧδε ὅσον οἷόν τε ἐκτενέστερον, συμπληρωθεισῶν παρ' ἐμοῦ παραλείψεών τινων, οἷαί εἰσιν αἱ διαστάσεις τῶν κωδίκων, ἡ ἀπαρίθμησις τῶν φύλλων, ἡ κατὰ προσέγγισιν χρονολόγησις πολλῶν, ἡ ὕλη καὶ ἡ κατάστασις τῶν κωδίκων, τὰ ἐνιαχοῦ Ἑλληνιστὶ κείμενα καὶ σημειώσεις, χρονολογίαι καὶ λοιπὰ οὐσιώδη καὶ ἐπουσιώδη στοιχεῖα. Ἅπασα ἡ τοῦ ὡς εἴρηται καθηγητοῦ περιγραφὴ τῶν κωδίκων περικλείεται ἐντὸς εἰσαγωγικῶν.

Ἡ γραφὴ τοῦ κώδικός ἐστι διάφορος.
Ὁ κῶδιξ σητόβρωτος ἐν τῷ περιθωρίῳ.

[28] **2072 Ζ 3**
Χαρτ. 15×10, αἰῶνος ιη'
φ. 166

«"Εντυπον» ἀκέφ. κολοβ. ἄδετον.

[29] **2073 Ζ 4**
Χαρτ. 13×12, αἰῶνος ιζ'
φ. 124

«Ψαλτήριον», κολοβ.
Φύλλα τινὰ ἐφθαρμένα.

[30] **2075 Ζ 5**
Χαρτ. 16×11, αἰῶνος ιη' «(1784)»
φ. ος' (76)

Ἡ θεία «λειτουργία Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου».
Ἐν ἀρχῇ ἐπὶ τοῦ παραφύλλου εὕρηται σημείωσις ἔνθα καὶ τὸ ἔτος αψπδ'. Πλὴν ἡ σημείωσίς ἐστι μεταγενεστέρα, ἡ δὲ γραφὴ τοῦ κώδικος παλαιοτέρα.

[31] **2075 Ζ 6**
Χαρτ. 17×12, αἰῶνος «ιη'-ιθ'»
φ. 71

«Μουσικός».

[32] **2076 Ζ 7**
Χαρτ. 16×12, αἰῶνος ιδ'
φ. 138

1 «Κανόνες» τῆς «Θεοτόκου Σερβιστί».
3 (φ. 122β'). Περὶ τῶν ιβ' ζωδίων Ἑλληνιστί.
Τὰ δύο πρῶτα φύλλα ἐν οἷς εὕρηνται σημειώσεις καὶ τὰ ἔτη 1480 καὶ 1489 ἡμιεφθαρμένα.
Ἀπὸ δὲ τοῦ φύλλου 123 μέχρι τέλους ἅπαντα τὰ φύλλα εἰς τὸ κάτω ἄκρον ἐφθαρμένα.

[33] **2077 Ζ 8**
Περγ. 16×22, αἰῶνος ιγ'
φ. 193

«Ψαλτήριον Σερβιστί», ἀκέφ. ἀρχόμενον ἀπὸ τοῦ δεκάτου ψαλμοῦ.
Ὁ κῶδιξ λίαν ρερυπωμένος ἐκ τῆς πολλῆς χρήσεως.

[34] **2078 Ζ 9**
Χαρτ. 16×11, αἰῶνος ιε'
φ. 345

«Σύμμικτος».
Τὰ φύλλα 74-81, 93-97 ἄγραφα.

[35] **2079 Ζ 10**
Χαρτ. 15×11, αἰῶνος «ιζ'»
φ. 167

«Ψαλτήριον Βουλγαριστί».

[36] **2080 Ζ 11**
Χαρτ. 19×15, αἰῶνος ιζ'
φ. 345

«Ψαλτήριον (ἔντυπον)» μετὰ Ὡρολογίου (;) ἄνευ χρονολογίας.

[37] **2081 Ζ 12**
Χαρτ. 19×14, αἰῶνος ιε'
φ. ς'+270

Τὰ τέσσαρα «Εὐαγγέλια Βουλγαριστί».
Ὁ κῶδιξ περὶ τὰ ἄκρα ἐφθαρμένος.

[38] **2082 Ζ 13**
Χαρτ. 21×14, αἰῶνος «ιδ'»
φ. 61

Ἡ θεία «λειτουργία τοῦ Χρυσοστόμου» κεφαλαίοις γράμμασι.
Τῆς λειτουργίας προηγοῦνται 15 φύλλα, ὧν τὸ κείμενον ἀγνοῶ, μικροτέρας δὲ γραφῆς.
Ἐν ἀρχῇ ἐπὶ τοῦ παραφύλλου εὕρηται ἡ ἑξῆς σημείωσις Ἑλληνιστί. «Ἐὰν τὸ μελετὰς μὲ προθυμίαν λαμβάνης μέγαν Πλοῦτον καὶ Σοφίαν 1860 Μαΐου: 6».

[39] **2083 Ζ 14**
Χαρτ. 20×16, αἰῶνος ιζ'
φ. 109

«Ἠλία Μηνιάτου Πέτρα σκανδάλου Ρωσσιστί».
Ὁ κῶδιξ ἡμιεφθαρμένος καὶ ἄδετος.

[40] **2084 Ζ 15**
Χαρτ. 20×15, αἰῶνος ιζ' ἢ ις'
ἀκέφ. κολοβ. φ. 279

«Ἑρμηνεία Ἀριστοτέλους (;) Λατινιστί».
Ὁ κῶδιξ λίαν μικρογραφικῶς καὶ καλλιγραφικῶς γεγραμμένος (ἄδετος).

[41] 2085 Ζ 16
Χαρτ. 22×16, αἰῶνος «ιη'-ιθ'»
φ. 286

«"Εργα Βασιλείου τοῦ Μεγάλου καὶ ἄλλων» Πατέρων «Ρουμανιστί».
Ἐν φύλλῳ 12β' σεσημείωται τὸ ἔτος 1796.
Ἐν τοῖς φύλλοις 32β' καὶ 33 εὕρηνται τροπάριά τινα Ἑλληνιστί, ἀνορθογράφως καὶ κακογεγραμμένα.
Ὁ κῶδιξ ἐσταχωμένος διὰ σανίδων καλυπτομένων ἔξωθεν διὰ μεμβράνης φερούσης γραφὴν Ἑλληνιστὶ τοῦ ιβ' αἰῶνος.

[42] 2086 Ζ 17
Χαρτ. 20×16, αἰῶνος «ιη'»
φ. β'+230

«Ἠθικοπλαστικὸν ἔργον Ρωσσιστί».
Ὁ κῶδιξ ἐν πολλοῖς σητόβρωτος.

[43] 2087 Ζ 18
Χαρτ. 20×15, αἰῶνος ις'-ιζ'
φ. α'+227

«Ψαλτήριον».
Ὁ κῶδιξ ῥερυπωμένος καὶ ἡμικατεστραμμένος.

[44] 2088 Ζ 19
Χαρτ. 21×16, αἰῶνος ιζ'
ἀκέφ. κολοβ. φ. 92

«Ψαλτήριον».

[45] 2089 Ζ 20
Χαρτ. 20×14, αἰῶνος ιζ'
φ. 212

«Ψαλτήριον Σερβικόν».
Ἐπὶ τῆς σανίδος τοῦ περικαλύμματος ἔσωθεν εὕρηται ἡ ἑξῆς σημείωσις Ἑλληνιστί: «Το παρὸν ψαλτήριον ηπάρχι της σεβασμίας βασιληκῆς λαύρας καὶ ἥτης Το ἀποξενόσι να ἔχι τὰς ἀρᾶς τον αγίων πατέρων».

[46] 2090 Ζ 21
Χαρτ. 21×16, αἰῶνος «ιε'-ις'»
φ. 123

Ὡρολόγιον «Σερβικόν».
Ἐπὶ τοῦ τελευταίου φύλλου (123β') ἐσημειώθησαν Ἑλληνιστί: «Το παρὸν ορολόγιον ηπάρχι κ.τ.λ.» ὡς ἡ ἀνωτέρω σημείωσις, παρὰ τῆς ἰδίας χειρός.

[47] 2091 Ζ 22
Χαρτ. 22×15, αἰῶνος «ις'-ιζ'»
φ. 147

«Σύμμικτος Βουλγαρικὸς (περιέχει ἀπόκρυφον)».

[48] 2092 Ζ 23
φ. 204

«Δίπτυχον (Συνοδικὸν) Ρωσσικόν».
Ἐν φύλ. 7 «Βουργάρικα Γράμματα».
Ἐν φ. 43β'-44 «γὲνεᾶ τοῦ σάλτηκόβ. μϊχαῆλοβήτζη». φ. 46β' «Γενεᾶ τοῦ διάκου Βασίλη».
Πλεῖστα φύλλα τοῦ κώδικός εἰσιν ἄγραφα. Ἐν πολλοῖς εὕρηνται ὀνόματα Ἑλληνιστὶ γεγραμμένα.
Ἐν φ. 106 «1657 μινη οκτοβρηου 8 εγράφτηκα εγω ό διμιτρηος του παπαγιώργι εις τω άγιον μοναστήρη τῆς αγίας λαβρας, από χορηων ωνωμαζωμενο... τελος». Ἐν φ. 124β' «τα ονόματα τοῦ μεγάλου λογοθέτου ρακοβήτζα».
Ἐν φ. 202β' «γερο νήκανδρο πίρε κεριὰ διατὸ ἅγιον αντόνιον της κερασιᾶς εγινε ενγιητῆς... χρόσια 15».
Ὁ κῶδιξ κοσμεῖται δι' ἐγχρώμων προμετωπίδων.

[49] 2093 Ζ 24
Χάρτ. 20×14, αἰῶνος «ιζ'»
φ. 261

«Ψαλτήριον».
Ὁ κῶδιξ λίαν ῥερυπωμένος, πεπαλαιωμένος καὶ ἡμικατεστραμμένος.
Ἐν φ. 165β' «† Ψαλτήριον τῆς ἁγίας λαύρας».

[50] 2094 Ζ 25
Χαρτ. 20×16, αἰῶνος «ιη'»
φ. α'+103

«Ἠθικοπλαστικὸν Ρωσσικόν».
Ἐν ἀρχῇ (φ. α') ἐν τῇ κάτω ᾤᾳ εὕρηται ἡ ἑξῆς σημείωσις Ἑλληνιστί: «τὸ παρὸν βιβλίον ἐμοῦ Γερασίμου Ἱερομονάχου λαυρηοτου ὁ ἐξ ρώσσον, καὶ δραγωμήρη».
Ἔσωθεν τοῦ περιβλήματος τοῦ κώδικος ἄνω ἐν ἀρχῇ: «1756 ἄβγουςος...».

[51] 2095 Ζ 26
Χαρτ. 21×14, αἰῶνος «ιθ'»
φ. 302

«Μουσικὸν Ρουμανικόν».

Ἐν φ. 298β' εὕρηται τὸ ἔτος 1805.
Τὸ ἐκ χαρτονίου στάχωμα τοῦ κώδικος, σητόβρωτον ὄν, ἀφῃρέθη.

[52] **2096 Ζ 27**
Χαρτ. 21×15, αἰῶνος « ιδ' »
φ. 185

« Ψαλτήριον Βουλγαρικόν ».
Ἐν ἀρχῇ καὶ ἐν τέλει σημειώσεις τινὲς καὶ χρονολογίαι Σλαβιστί.
Ὁ κῶδιξ ἡμιεφθαρμένος.

[53] **2097 Ζ 28**
Χαρτ. 20×16, αἰῶνος « ιη' » (ἀρχὰς)
φ. 199

« Ἔργα Θεοφάνους Προκοπόβιτς Ἀρχιεπισκόπου Νοβγοροδίου » εἰς Ρωσσικὴν γλῶσσαν.
Ἐν ἀρχῇ ἐπὶ τοῦ παραφύλλου ἐσημειώθησαν μεταγενεστέρως: « Λόγοι πανηγυρικοὶ τοῦ Βαρλαὰμ Κολώνης ». Ἡ Ἑλληνικὴ αὕτη σημείωσις ἀνήκει πιθανῶς εἰς τὸν Ἀλέξανδρον Εὐμορφόπουλον Λαυριώτην ἢ εἰς τὸν προηγούμενον Χρυσόστομον.
Καὶ ἄλλη τις σημείωσις προγενεστέρα εὕρηται Ἑλληνιστὶ ἐν τῷ 1φ φύλλῳ, ἡ ἑξῆς: « καὶ τόδε σοῖν τοῖς ἄλλοις γερασίμου Ιερομονάχου ρώσσου... ».
Ὁ γραφικὸς χαρακτὴρ τοῦ κώδικος παρουσιάζει πλείστας διαφοράς. Ἐν φύλ. 184 εὕρηται τὸ ἔτος 1717.
Ὁ κῶδιξ σητόβρωτος.

[54] **2098 Ζ 29**
Χαρτ. 21×15, αἰῶνος « ιζ' »
φ. α'+264

« Σύμμικτος Ἐκκλησιαστικός ».
1 (φ. 12β'). Ψαλτήριον μετὰ τῶν Ὠδῶν.
Ἐν τοῖς πρώτοις φύλλοις 1-11 Πίνακες καί τινα ἄλλα.
2 (φ. 184β'). Μηνολόγιον.
3 (φ. 228). Παρακλητική.
4 (φ. 240). Ἐπακταί.
5 (φ. 241[2]). Πασχάλια καί τινα ἄλλα.
Ἐν ἀρχῇ ἡ εἰκὼν τοῦ ἁγίου Γρηγορίου (τοῦ Θεολόγου;). Ἐν φ. 12 ἔνθα ἄρχεται τὸ ψαλτήριον εὕρηται ἡ εἰκὼν τοῦ Προφητάνακτος Δαβίδ. Ἐν φ. 217β' ἡ εἰκὼν τοῦ Μεγάλου Βασιλείου.
Ἐν τέλει (φ. 261β' - 263) ὀνόματα Ἀρχιερέων, Ἱερομονάχων καὶ Μοναχῶν.
Ἐπὶ τοῦ περιβλήματος ἐν τέλει ἔσωθεν: « Προηγουμένου Ναθαναήλ ».

[55] **2099 Ζ 30**
Χαρτ. 21×15, αἰῶνος « ιη' - ιθ' »
φ. 137

« Ἠθικοπλαστικὸν Ρουμανικόν ».
Ὁ κῶδιξ σητόβρωτος.

[56] **2100 Ζ 31**
Μεμβρ. 21×15, αἰῶνος ιδ'
φ. 244

« Εὐαγγέλιον Σερβικόν ».
Ἐν φ. 13β' εὕρηται σημείωσις Σλαβιστί, ἐν ᾗ ἀναγράφεται τὸ ὄνομα Γαβριὴλ ἱερομόναχος, ᾗς ἕπεται ἑτέρα σημείωσις Ἑλληνιστί, ἡ ἑξῆς: « Βιβλίον τοῦ ἁγίου Ἀντωνίου ».
Ἐν δὲ τῷ τέλει ἑτέρα σημείωσις Σλαβιστὶ ἔνθα σημειοῦται τὸ ὄνομα Γερμανὸς ἱερομόναχος. Ἡ τελευταία ὅμως γραμμὴ τῆς σημειώσεως — ἐν ᾗ καὶ ἡ χρονολογία, δυσδιάκριτος ἤδη οὖσα — ἀπεσβέσθη.
Ἐν ἀρχῇ τρία φύλλα καὶ ἐν τέλει δύο φύλλα, ἄγραφα, ἐπίσης μεμβράϊνα. Ὄπισθεν τοῦ προτελευταίου ἀγράφου φύλλου, ἠκρωτηριασμένου ὄντος κατὰ τὸ ἄνω μέρος, σεσημείωται Ἑλληνιστὶ ἡ λέξις « τετραβάγγελο ».

[57] **2101 Ζ 32**
Χαρτ. 21×15, αἰῶνος ις'
φ. 212

1 (φ. 2). « Ψαλτήριον » μετὰ τῶν ᾠδῶν.
2 (φ. 139β'). Κανόνες τῆς Θεοτόκου;

[58] **2102 Ζ 33**
Χαρτ. 22×15, αἰῶνος ιε'
φ. 365

« Εὐαγγέλιον Σερβικόν ».
Τὰ τέσσαρα Εὐαγγέλια.
Ἐν τῷ τελευταίῳ παραφύλλῳ εὕρηται σημείωσις, ἐν ᾗ ἀναγράφεται τὸ ἔτος ζα = 1493;

[59] **2103 Ζ 34**
Χαρτ. 21×15, αἰῶνος « ις' - ιζ' »
φ. 82

« Σύμμικτος Ἐκκλησιαστικὸς Σερβικός ».
1 (φ. 1). Ἱεροδιακανικόν; καὶ Λειτουργ. Χρυσοστόμου;
2 (φ. 62β'). Λειτουργία τοῦ Μεγ. Βασιλείου;
Ἐν τέλει ἐπὶ τοῦ ἐξωφύλου (82β') εὕρηται σημείωσις μεταγενεστέρα

δι' ἐρυθρᾶς μελάνης, ἔνθα ἀναγράφονται τὸ ἔτος ,ζρπβ' 1674 καὶ τὸ ὀνόματα «ἠγουμένου σάβα ἱερομονάχου... Γρηγορίου ἱερομονάχου».

Ὁ κῶδιξ ἡμιεφθαρμένος.

[60] 2104 Ζ 35
Χαρτ. 20×16, αἰῶνος ιη' «1748»
φ. 198

«Ἀπόκρυφον Ρωσσιστί».

Ἐν τέλει ὑπάρχει σημείωσις, ἐν ᾗ καὶ τὸ ἔτος 1748 καὶ δι' ἑλληνικῶν χαρακτήρων:

«Θέλος † Καὶ τῷ Θεῷ δόξα» † = τέλος.

Ἡ γραφὴ τοῦ κώδικος καλλιγραφική.

Ὁ κῶδιξ σκωληκόβρωτος. Τὸ περίβλημα καταστραφὲν ἀφῃρέθη.

[61] 2105 Ζ 36
Χαρτ. 20×14, αἰῶνος ις'
φ. 130

«Σύμμικτος Ἐκκλησιαστικὸς Βουλγαρικός».

Τὰ ὑπ' ἀρ. 3, 7, 8, 18, 19, 24, 25, 30, 37, 38, 42, 48, 51 (ἥμισυ), 52, 56, 58, 59, 60, 61, 62 φύλλα εἰσὶ μεμβράϊνα. Τὰ δὲ ὑπ' ἀρ. 51, 52, 56, 58, 59, 62, 5½ φύλλα παλίμψηστα.

Τὰ ἐν ἀρχῇ (1 καὶ 2) καὶ ἐν τέλει (129, 130) τέσσαρα χαρτῷα φύλλα ἐσχισμένα καὶ μόνον μικραὶ λωρίδες σῴζονται.

Ὁ κῶδιξ ἡμικατεστραμμένος, ὡς ἐπίσης καὶ ἡ στάχωσίς του.

[62] 2106 Ζ 37
Χαρτ. 21×15, αἰῶνος ιε'
φ. 179

«Κῶδιξ Γεωργιανός».

Γραφὴ καλιγραφική.

[63] 2107 Ζ 38
Χαρτ. 21×15, αἰῶνος ιζ'
κολοβ. φ. 36

«Σύμμικτος Ἐκκλησιαστικὸς Σερβικός».

[64] 2108 Ζ 39
Χαρτ. 22×16, αἰῶνος «ις'»
φ. 62

«Τροπάρια».

Ἐν ἀρχῇ Τροπάρια Σερβιστί; (ἀκολουθία ἴσως).

Περιέχει καὶ λόγους Χρυσοστόμου καὶ Βασιλείου.

Ἐν φ. 62β' «ἐγὼ ὁ Ἰωάννης κριτικὸς ἔλαβ» μεταγενεστ.

[65] 2109 Ζ 40
Μεμβ. 22×15, αἰῶνος ιγ'
φ. 192

«Τροπάρια».

Μηναῖον Σεπτ. - Αὐγούστου, εἶτα Ὀκτώηχος ἢ Παρακλητική, Τριῴδιον, Πεντηκοστάριον, Εὐχολόγιον (ἴσως).

Τοῦ Μηναίου προηγοῦνται 14 φύλλα περιέχοντα τροπάρια ἴσως τῆς Παρακλητικῆς. Βουλγαριστί;

Τὰ φύλλα 1 - 104 μεμβράϊνα, τὰ δὲ λοιπὰ 105 - 192 χαρτῷα.

Ὁ κῶδιξ ρερυπωμένος. Τὰ χαρτῷα φύλλα ἡμιεφθαρμένα.

[66] 2110 Ζ 41
Χαρτ. 21×14, αἰῶνος ις'
φ. δ'+193

«Σύμμικτος Ἐκκλησιαστικὸς Σερβικός;» (οὐδὲν πλέον τούτου ἐσημείωσεν ὁ εἰρημένος Καθηγητής. Εἰκάζω ὅμως ὅτι εἶναι Συναξαριστὴς περιέχων βίους Ἁγίων).

Ἐν ἀρχῇ τρία φύλλα (β' - δ') περιέχουσι κείμενον: «Περὶ τοῦ πῶς δεῖ ἐκτελεῖσθαι τὴν θείαν λειτουργίαν» Ἑλληνιστί, τοῦ ιε' - ις' αἰῶνος.

Ἐν φ. α' εὕρηται σημείωσις Σλαβιστί, κάτωθι δὲ αὐτῆς ἀπεκόπη τετραγωνικῶς τεμάχιον ἐκ τοῦ φύλλου.

Ἐν τέλει (φ. 192 καὶ 193β') εὕρηνται ὡσαύτως Σλαβικαὶ σημειώσεις ἔνθα καὶ χρονολογία.

Ὁ κῶδιξ ἡμικατεστραμμένος.

[67] 2111 Ζ 42
Μεμβρ. 26×16, αἰῶνος ιγ'
ἀκέφ. φ. 246

Ἀνθολόγιον «Σερβικὸν» (περιέχει καὶ τὴν Ἀκολ. τοῦ ὁσ. π. ἡ. Ἀθανασίου πλήρη).

Ἐν τέλει σεσημείωται: «Βιβλίον τοῦ ἁγίου Ἀντωνίου τοῦ ἐν κερασέα» καὶ δι' ἑτέρας χειρός: «τῆς Λαύρας ἀνθολόγιον».

Ὁ κῶδιξ ρερυπωμένος.

[68] 2112 Ζ 43
Χαρτ. 32×21, αἰῶνος «ιε'»
φ. α'+249

«Εὐαγγέλιον Σερβικόν».

Τὰ τέσσαρα Εὐαγγέλια μετ᾽ ἐγχρώμων πλαισίων ἐν ἀρχῇ ἑκάστου Εὐαγγελίου.

Ἐν ἀρχῇ καὶ ἐν τέλει ἐν τοῖς παραφύλλοις καὶ τῷ περιβλήματι εὕρηνται Σλαβικαὶ σημειώσεις, ἐν αἷς καὶ χρονολογία.

[69] 2113 Ζ 44
Χαρτ. 31×21, αἰῶνος ιϛ' «(1560)»
φ. 129

«Ὀκτώηχος Σερβική».

Ἐν φ. 124β' καὶ ἐν τέλει τὸ ἔτος ,ζξη' = 1560.

Ἐν τῷ τελευταίῳ φύλλῳ εὕρηται σημείωσις Σερβ.

[70] 2114 Ζ 45
Χαρτ. 28×22, αἰῶνος ιϛ'
φ. 284

«Εὐαγγέλιον Σερβικόν».

Τὰ τέσσαρα Εὐαγγέλια μετ᾽ ἐπιτίτλων ἐγχρώμων.

Ἐν ἀρχῇ τέσσαρα φύλλα ἄγραφα. Ἐν τῇ προσθίᾳ ὄψει τοῦ δ' φύλλου δύο βραχεῖαι σημειώσεις Σλαβιστί. Ἐν δὲ τῇ ὀπισθίᾳ ὄψει τοῦ αὐτοῦ φύλλου ἐσημειώθησαν Ἑλληνιστὶ τὰ ἑξῆς: «† εὐαγγέλιον τῆς θείας λαύρας τοῦ ἁγίου ἀθανασίου καὶ οὐδεὶς ἀποξενόσι αὐτῶ· ἡ δὲ τὶς ἀπὸξενόση αὐτῶ ἐκ τῆς αγιας λαυρας τῶ ἀρμαρίω ἐχέτω τᾶς ἀρας των τριακοσίων, δέκα καὶ ὀκτώ, θεοφώρων πρων ἡμων. καὶ τὸν αγιον πρὰ ἡμ ἀθανάσιον, ἀντήδηκσν ἐνημέρα κρίσεως.— ».

Καὶ ἐν τέλει ὀκτὼ φύλλα ἄγραφα. Ἐν δὲ τῷ ἑβδόμῳ σημείωσις Σλαβιστί.

[71] 2115 Ζ 46
Χαρτ. 30×21, αἰῶνος «ιε'»
φ. 297

«Εὐαγγέλιον Σερβικόν».

[72] 2116 Ζ 47
Μεμβρ. 31×23, αἰῶνος ιγ'
ἀκέφ. κολοβ. φ. 96

«Εὐαγγέλιον» Βουλγαρικόν.

Ἐσταχώθη παρὰ τοῦ Γέροντος Παύλου Παυλίδου ἰατροῦ Λαυριώτου τῷ 1939.

[73] 2117 Ζ 48
Χαρτ. 28×20, αἰῶνος ιε' (1454;)
φ. 181

Ἀπόστολος «Σερβιστί».

Ἐν ἀρχῇ ἐπὶ τοῦ ἐξωφύλλου ἐσημειώθη:

«Κησίτα ἀπόστολσκα...»

Ἐν φ. 11 «ἀπόστολος».

Ἐν τέλει (φ. 180) εὕρηται σημείωσις Σλαβιστὶ ἐν ᾗ καὶ τὸ ἔτος ,ϛϡξβ' = 1454;

Καὶ ἐν φ. 180β' - 181 καὶ ἐπὶ τοῦ σταχώματος ἐν τέλει εὕρηνται ἐπίσης Σλαβικαὶ σημειώσεις.

[74] 2118 Ζ 49
Χαρτ. 29×21, αἰῶνος «ιδ'»
φ. 300

«Πραξαπόστολος Βουλγαριστί».

Ἐν ἀρχῇ τρία φύλλα ἄγραφα. Ἐπὶ τοῦ πρώτου εὕρηται ἡ ἑξῆς σημείωσις Ἑλληνιστί: «βιβίον των κατίχουμένων τῆς λαύρας· καὶ ἤ τις τὸ αποξενωσι νὰ ἔχει τὴν κατάραν τοὺ ἁγίου αθανασιου: — ».

[75] 2119 Ζ 50
Χαρτ. 31×19, ἔτους «1773;»
φ. 399

«Εὐαγγέλιον Ρωσσικὸν (ἔντυπον)».

Τὰ τέσσαρα Εὐαγγέλια μετὰ τῶν εἰκόνων τῶν Εὐαγγελιστῶν.

Ἐν φ. 10β' κάτωθι τῆς εἰκόνος τοῦ Εὐαγγελιστοῦ εὕρηται χειρόγρ. σημείωσις Ρωσιστί. Ὡσαύτως χειρόγραφοι Ρωσσικαὶ σημειώσεις εὕρηνται καὶ ἐν φ. 116β' - 117, ἐν ἀγράφῳ φύλλῳ 183β', ἐν φ. 363β' καὶ ἐν τῷ τελευταίῳ παραφύλλῳ 399.

Τὸ βιβλίον εἶναι ἐσταχωμένον διὰ παχέων σανίδων περιβεβλημένων ἔξωθεν δι᾽ ὑφάσματος (βελούδου) βαθέος κυανοῦ.

[76] 2120 Ζ 51
Χαρτ. 28×21, αἰῶνος «ιε'»
φ. 165

«Θεοτοκάριον» (δίστ.).

Ἐν τέλει σημειώσεις τινὲς σλαβιστί.

Ὁ κῶδιξ ἡμιεφθαρμένος.

[77] 2121 Ζ 52
Χαρτ. 28×20, αἰῶνος ιϛ'
φ. 245

1 Λόγοι Πανηγυρικοί, Χρυσοστόμου, Πρόκλου, Γρηγορίου Νύσσης, Ἀθανασίου Ἀλεξανδρείας, Γρηγορίου Νεοκαισαρείας, Ἀνδρέου Κρήτης κ.ἄ.

2 (φ. 222). Βίος τοῦ ἁγίου Πέτρου τοῦ Ἀθωνίτου.

Ἐν φ. 5β΄ καὶ 291β΄ δύο Σλαβικαὶ σημειώσεις.
Ἐν φ. 239β΄. «† πανηγηροικο».
Ἐν δὲ τῷ τέλει: «† βϊβλιον τοῦ ἁγίου Ἀντωνίου τοῦ ἐν κερασέα :—††».

[78] 2122 Ζ 53
Χαρτ. 29×21, αἰῶνος «ιε΄».
φ. 95

Μηναῖον Φεβρουαρίου.
Τὰ πρῶτα φύλλα ἡμιεφθαρμένα.
Μέγα μέρος τοῦ κώδικος ἐβράχη.

[79] 2123 Ζ 54
Χαρτ. 29×21, αἰῶνος ιε΄
φ. 342

Ἀνθολόγιον, περιέχον ᾀσματικὰς ἀκολουθίας.
Ἐν τῇ προσθίᾳ ὄψει τοῦ ἐν ἀρχῇ παραφύλλου ἐσημειώθησαν:
«ΜΪΝΈΑ ΠΡΑЗΗϭΑΙΊΗΑΔ Α'ΗΑΟ᾽ΛόΓΙΟΝЪ»
Ἐπίσης καὶ ἐν τῇ ὀπισθίᾳ ὄψει τοῦ ἰδίου παραφύλλου εὕρηται μακροσκελὴς σημείωσις Σλαβιστί.
Ὁ κῶδιξ ῥερυπωμένος καὶ εἰς τὰ ἄκρα σητόβρωτος.

[80] 2124 Ζ 55
Χαρτ. 28×21, αἰῶνος ις΄
φ. 251

Μηναῖον Σεπτεμβρίου καὶ Ὀκτωβρίου.
Ἐν φ. 1β΄ εὕρηται ἡ ἑξῆς σημείωσις Ἑλληνιστί: «† τὸ παρὸν μυνέ[ον] ὑπάρχη τῆς θείας καὶ ιερᾶς λαύρας τ^ου^ ὁσί^ου^ καὶ θεοφόρ^ου^ πρ`ς ἡμῶν ἀθανάσ/ου τοῦ ἐν τῶ ἄθω: —».

[81] 2125 Ζ 56
Χαρτ. 28×21, αἰῶνος ιδ΄
φ. 404

Ἀνθολόγιον, περιέχον ᾀσματικὰς ἀκολουθίας τῶν Δεσποτικῶν καὶ Θεομητορικῶν καὶ τῶν μεγάλων Ἁγίων ἑορτῶν, ἀρχόμενον ἀπὸ τοῦ Σεπτεμβρίου.
Ἐν φ. 323β΄ καὶ 400β΄ εὕρηνται δύο σημειώσεις Σλαβιστί.

[82] 2126 Ζ 57
Χαρτ. 27×20, αἰῶνος «ιε΄»
φ. 302

«Τριῴδιον».
Ἐ ἀρχῇ ἐν τῷ δευτέρῳ παραφύλλῳ ἔσωθεν εὕρηται ἡ ἑξῆς σημείωσις:
«ΤΡΪόΔЪ ‖, R†,'ΤΗΛΑ».

12 - 9 - 1958

Τέλος τῆς τῶν Σλαβικῶν κωδίκων ἀναγραφῆς. Τῷ δὲ Θεῷ δόξα, τιμὴ καὶ προσκύνησις.
Τῇ ἁγίᾳ καὶ μεγάλῃ Τρίτη, Ἀπριλίου 10, 1940, Π.Λ.[1].

[83] 2127 Μ 55β΄
Χαρτ. 19×15, αἰῶνος κ΄ (1918)
σελ. α΄-γ΄+24. Ἕπονται ἱκανὰ φύλλα ἄγραφα.

Κατάλογος τῶν Ἡγουμένων, οἱ ὁποῖοι ἐχρημάτισαν ἀπὸ τῆς συστάσεως τῆς Ἱερᾶς Μονῆς τῆς Μεγίστης Λαύρας, Α΄, ἐκ τοῦ μεμβραΐνου τεύχους, ἤτοι Κουβαρᾶς, Β΄, ἐκ τριῶν βιβλίων Ὁμολόγων, Γ΄, ἐξ ἑνὸς βιβλίου τῆς Προθέσεως καὶ Δ΄, ἐκ διαφόρων ἐπιγραφῶν καὶ ἐγγράφων. Καὶ οὕτω ἀπαρτίζεται σειρὰ ὅλων τῶν Ἡγουμένων ἀπὸ τῆς συστάσεως τῆς Ἱερᾶς Μονῆς, ὑπὸ Ἱεροδιακόνου Γερμανοῦ Α. Λαυριώτου, τῇ 12 Δεκεμβρίου 1918.
Συμπληρωθεὶς κατὰ τὸ δυνατὸν (1940) ὑπὸ Γ.Π.Λ. μετὰ παρατηρήσεων (1941).

[84] 2128 Δ 88
Χαρτ. 24×18, αἰῶνος ιη΄ (1759)
ἀκέφ., φ. 405

Διάφορα

1 (φ. 1-95). Συνεσίου Ἐπιστολαὶ μετ' ἐξηγήσεως.
2 (φ. 95). Τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου ἐπισκόπου Ναζιανζηνοῦ εἰς τοὺς λόγους καὶ εἰς τὸν ἐξισωτὴν[2] Ἰουλιανὸν λόγος μετ' ἐξηγήσεως, οὗ ἡ ἀρχή: Τίς ἡ τυραννίς.
3 (φ. 110). Τοῦ αὐτοῦ εἰς τοὺς Μακκαβαίους λόγος μετ' ἐξηγήσεως, οὗ ἡ ἀρχή: Τί δὲ οἱ Μακκαβαῖοι;
4 (φ. 226). Πλουτάρχου Χαιρωνέως περὶ παίδων ἀγωγῆς ἐξήγησις.
Ἀρχ. Τί τις ἂν ἔχοι εἰπεῖν.
5 (φ. 158). Θεμιστίου φιλοσόφου τοῦ ἐπικληθέντος εὐφραδοῦς περὶ φιλίας ἐξήγησις.
αψνθ (=1759) μαρτίου κα
Ἀρχ. Τί δέ ποτε.
6 (φ. 200). Γρηγορίου Ναζιανζηνοῦ εἰς Βασίλειον ἐπίσκοπον Καισαρείας Καππαδοκίας Ἐπιτάφιος μετ' ἐξηγήσεως, οὗ ἡ ἀρχή: Ἔμελλεν ἄρα.
7 (φ. 260). Ἐξήγησις εἰς τὸν περὶ πολυπραγμοσύνης λόγον τοῦ Πλουτάρχου.

[1] Οἱ ὡς ἄνω κώδικες τοποθετημένοι εἰς τὴν στήλην τοῦ στοιχείου Ζ φέρουσι τὸ γράμμα Ζ καὶ αὔξοντα ἀριθμὸν ἀπὸ τοῦ 1-57. Ἀφαιρουμένων τριῶν ἐντύπων καὶ ἑνὸς Λατινικοῦ (χειρογράφου) μένουσι 53. Ἐξ αὐτῶν δὲ πάλιν οἱ τρεῖς εἶναι Ρουμανικοί.
[2] ἐξισωτής = ἀνώτερος ὑπάλληλος, φίλος τοῦ Γρηγορ.

Ἀρχ. Τὸ νὰ φύγῃ νὰ ἀποκλίνῃ νὰ ἀποδράσῃ τινάς.

8 (φ. 288). Ἐξήγησις περὶ τοῦ ἀκούειν.

Ἀρχ. Ὦ Νίκανδρε, ἐγὼ ἀφ' οὗ συνέγραψα ἐσύνθεσα ἐσύνταξα, τὸ φρόντισμα τὸ γύμνασμα τὸν στοχασμὸν τὴν διδασκαλίαν.

9 (φ. 319). Φωτίου τοῦ ἁγιωτάτου πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως ἐκ τῆς πρὸς Μιχαὴλ τὸν ἄρχοντα Βουλγαρίας ἐπιστολῆς τί ἐστιν ἔργον ἄρχοντος.

Ἀρχ. Οὕτω τοιγαροῦν φρονῶν.

10 (φ. 351). Ἐξήγησις τοῦ τῆς Ὑπαπαντῆς Κανόνος.

Ἀρχ. Ὁ Γέρων καὶ παρῆλιξ Συμεὼν ὁ Θεοδόχος.

11 (φ. 357). Ἐξήγησις τοῦ τῶν Βαΐων Κανόνος.

Ἀρχ. Αἱ βρύσεις ὁ πυθμὴν τοῦ κατωτάτου μέρους τοῦ πλήθους τῶν ὑδάτων τῆς ἐρυθρᾶς θαλάσσης.

12 (φ. 362). Ἐξήγησις τοῦ τῆς Μεγάλης Παρασκευῆς Κανόνος.

Ἀρχ. Ὦ ἐνυπόστατε (;) Υἱὲ καὶ Λόγε τοῦ Θεοῦ.

13 (φ. 363 β'). Ἐξήγησις τοῦ τοῦ Πάσχα Κανόνος.

Ἀρχ. Ἡ παροῦσα ἡμέρα.

14 (φ. 367). Κανὼν τῆς Πεντηκοστῆς. (Ἐξήγησις).

Ἀρχ. Ἰστέον ὅτι αἱ ᾠδαὶ ἐννέα εἰσίν.

15 (φ. 368 β'). Ἐξήγησις τοῦ Ἰαμβικοῦ Κανόνος.

Ἀρχ. Ὦ Υἱὲ καὶ Λόγε τοῦ Θεοῦ.

16 (φ. 375). Ἐξήγησις τοῦ Κανόνος τῆς Χριστοῦ Γεννήσεως.

Ἀρχ. Ὁ Υἱὸς καὶ Λόγος τοῦ Θεοῦ.

17 (φ. 376). Ἐξήγησις τοῦ Ἰαμβικοῦ.

Ἀρχ. Αὐτὰ τὰ ποιήματα τὰ Ὑμνητικά.

18 (φ. 388). Ἐξήγησις τοῦ πρώτου Κανόνος τῶν Φώτων.

Ἀρχ. Ὁ Δεσπότης καὶ Θεὸς τῶν ἁπάντων.

19 (φ. 400). Ἐξήγησις τοῦ Κανόνος τῆς Ὑψώσεως τοῦ Τιμίου Σταυροῦ, ποίημα τοῦ κυρίου Κοσμᾶ.

Ἀρχ. Ὁ προφήτης καὶ θεόπτης Μωϋσῆς.

Ἐπὶ τοῦ πρώτου παραφύλλου ἐσημείωσεν ὁ Γέρων Παῦλος Παυλίδης Ἰατρὸς τὰ ἑξῆς: «Ὁ παρὼν Κῶδηξ (κῶδιξ) ιη' αἰῶνος ἀντεγράφη ὑπό τινος Ἱεροδιακόνου Ζαχαρίου (ἐγράφη οὐχὶ ὑπὸ ἑνὸς) ὡς ἀναφέρει ἡ σελὶς 94 περὶ τὰ ἔτη 1759 (περὶ τοῦ ἔτους βλέπε φ. 158) παρεδόθη δὲ ἐμοί, τῷ ἐν ἰατροῖς ἐλαχίστῳ, Παύλῳ μοναχῷ Λαυριώτῃ ὑπὸ τοῦ γηραιοῦ Κουφο-Παρθένη κατὰ μῆνα Ἰούλιον τοῦ 1944 ἐγὼ δέ, τὸ ἐπ' ἐμοὶ περισυλλέξας αὐτόν, καὶ σταχώσας, ἀσύντακτον καὶ ἀκέφαλον ὄντα, συντάσσω αὐτὸν τῇ τῆς Μεγίστης Λαύρας — ὀλβιωτάτῃ Βιβλιοθήκῃ — ».

Ἐν δὲ τῷ τελευταίῳ παραφύλλῳ ἐποίησεν ὁ αὐτὸς Πίνακα τῶν Περιεχομένων.

[85] 2129 Ζ 69

Χαρτ. 21×15, αἰῶνος ιθ'
σελ. 182, ἀκέφ. ἐλλιπ. κολοβ.

Γεωλογία

Ἄρχεται ἀπὸ σελ. 5 - 182, ἐν σελ. 95 - 96 ἐγράφη ὁ ἀριθ. 97 - 98, ἀπὸ σελ. 154 - 171 ἄγραφα φύλλα.

Στάχωμα καινουργές.

[86] 2130 Ζ 70

Χαρτ. 20×15, αἰῶνος ιθ' (1859)
φ. 61

Ἐξήγησις Ἑλληνικῶν μαθημάτων

1 (φ. 1 - 4). Ἀποφθέγματα.

2 (φ. 4β' - 12). Ἐνύπνιον Λουκιανοῦ.

3 (φ. 12 - 16). Ἰω. Χρυσοστόμου λόγος περὶ προσευχῆς.

Ἀρχ. «Διὰ δύο αἰτίας πρέπει νὰ μακαρίζωμεν».

4 (φ. 16 - 19). Αἰσώπου μῦθοι.

5 (φ. 19 - 34). Γεωγραφία καὶ Ἐθνογραφία.

6 (φ. 34 - 45). Ξενοφῶντος Κύρου Ἀνάβασις.

7 (φ. 45 - 52). Ἰω. Χρυσοστόμου λόγος πρὸς Εὐτρόπιον.

Ἀρχ. «Πάντοτε μέν, κατ' ἐξοχὴν ὅμως τώρα».

8 (φ. 52 - 53). Τοῦ αὐτοῦ περὶ προσευχῆς. «Ὅτι ἡ προσευχὴ εἶναι συνομιλία μὲ τὸν Θεὸν κλπ.».

9 (φ. 54 - 61). Ἐκ τῆς Κύρου παιδείας. Βιβλ. Α'. «Ὅτι ὁ Κῦρος διὰ τὰς ἀρετάς του ἦρξε πολλῶν καὶ παντοίων Ἐθνῶν».

Ἐπὶ τοῦ α' ἐξωφύλλου εὕρηται τὸ ἑξῆς σημείωμα: «Καὶ τόδε σὺν τοῖς Ἄλλοις κτῆμα κἀμοῦ τοῦ ἐν Ἱεροδιακόνοις ἐλαχίστου, υἱὸς τοῦ Παῤῥησίου Χατζήνικολάου Ζαγοραίου.

1859 φευρουαρίου: β, ἐν Ὕδρα».

[Ἀντιγραφὴ ὑπ' ἐμοῦ δυσαναγνώστου σημειώματος, εὑρισκομένου ἐν ἀρχῇ τοῦ κώδικος Θ 120 μὴ περιεχομένου ἐν τῷ ἐντύπῳ Καταλόγῳ οὐδὲ ἐν τῷ χειρογράφῳ:

«1734 γηναρήου — 6

Ἔπηεισα τωπαρὸν βηβλήων εἰς φηλάδια — τις ἄγιας (;) μωνῆς τᾶυτης. καὶ ἔγράψαμεν. τὸν κανώνα καὶ [ἔσ]περηνόν. ναδηαβάζετε. ἀενάος τὸν χρῶνον. καὶ εσήνθησέτω. ὁ παπακαλήνικος ὁ πνεβματηκὸς απο τοκαυσοκαλήβη. καὶ ἐπροσηλωσέ το. της παναγήας καὶ ὅπηος τω ἀποξηνόση. να ἔχη την κατάραν της παναγῆας

ἀγηώπετρῆτικο, ὠνωμαζῶμενον τῆς παναγήας»].

[87] 2131 Ε 28β'

Χαρτ. 21×16, αἰῶνος ιθ'

φ. 31

Ἀκολουθία

Ἀκολουθία τῶν Ἁγίων Πάντων.

Ἐν ἀρχῇ ἓν φύλλον ψαλτηρίου ἐξ ἑτέρου κώδικος τοῦ ιζ' αἰῶνος.

Ἐν τέλει φ. 28 περιέχονται Ἐκλογαὶ Πολυελέου.

[88] 2132 Μ 119

Χαρτ. 20×15, αἰῶνος ιε' (1483)

φ. 238, κολοβ.

Ἑρμηνεία

Καλέκα Ἑρμηνεία εἰς τὰς Εὐαγγελικὰς περικοπάς.

Ἐν ἀρχῇ κεῖνται 5 φύλλα, ὧν ἡ γραφὴ δι' ἄλλης χειρός, τὸ δὲ περιεχόμενον ἐκ τῶν Εὐαγγελίων. Θὰ εἶναι ἴσως ἐξ ἑτέρου κώδικος.

Εἶτα ἐν φ. 6 «Ἀρχὴ σὺν Θεῷ τὰ εὐαγγέλια μετὰ ἑρμηνείας τοῦ ὅλου ἐνιαυτοῦ ἃ ἐξηγῆται καλέκας ὁ πανσοφώτ.».

Ἄρχεται ἀπὸ τῆς Β' Κυριακῆς τῶν νηστειῶν μέχρι τῆς ΚΖ' Κυριακῆς.

Ἐν φ. 216: «† πέτρος γρατζαντῖνος. Ἐπληρώθη διὰ χειρὸς τῆς ἐμῆς χαμερπείας. Διὰ ἐξόδους τοῦ πανοσιωτάτου καὶ διδασκάλου ἱερομσνάχου καὶ πνευματικοῦ, κυροῦ Σάβα. Ἔτος ,ϛϡϞα' (= 6991 = 1483). Ἐν Πάτρες (;)».

Τὰ φύλλα 65 καὶ 219 ἄγραφα. Ἐν φ. 216β', 217 καὶ 218 ἑτέρα γραφὴ καὶ κείμενον (κανόνες Συνόδων)· (ἀστάχωτον).

[89] 2133 Μ 120

Χαρτ. 18×13, αἰῶνος ις'

φ. 208, ἀκέφ. κολοβ.

Ἀνθολόγιον

Περιέχει συλλογὴν ἀκολουθιῶν καὶ τροπαρίων ἐκ τῶν Μηναίων, Τριῳδίου, Πεντηκοσταρίου καὶ Παρακλητικῆς ἀτάκτως ἀναμεμιγμένων (ἀστάχωτον).

[90] 2134 Μ 121

Χαρτ. 21×16, αἰῶνος ιε'

φ. 204, ἀκέφ. κολοβ.

Τριῴδιον

Ἄρχεται ἀπὸ τῆς δευτέρας τῆς Β' ἑβδομάδος καὶ λήγει μέχρι τῆς Δευτέρας τῆς Ε' ἑβδομάδος (ἀστάχωτον).

[91] 2135 Μ 122

Χαρτ. 20×16, αἰῶνος ιζ' (1687)

φ. 67

Λειτουργία

Ἡ θεία λειτουργία τοῦ ἁγ. Ἰω. Χρυσοστόμου.

Ἐν φ. 66 εὕρηται ἡ ἑξῆς σημείωσις: «κατὰ τὸ αχπζ' † γέγραπται ἡ παρούσα λειτουργεία διὰ χειρὸς ἀθάνασοιοῦ, καὶ ἀφιέρωται ἐν τῶ σεβασμίω ναῶ τοῦ ἁγίου μεγαλομάρτυρος γεωργίου: τοῦ ἐν τῆ σεβαρμία (λαύρα, —» (ἡμιεφθ.).

[92] 2136 Μ 123

Χαρτ. 22×16, αἰῶνος ιδ'

φ. 325, ἀκέφ. κολοβ.

Αἰλιανοῦ περὶ ζώων

Αἰλιανοῦ Κλαυδίου Περὶ ζώων ἰδιότητος ἐν βιβλίοις ιε'. (Σημ. Τὸ πλῆρες σύγγραμμα τοῦ Αἰλιανοῦ περὶ ζώων ἰδιότητος ἀποτελεῖται ἀπὸ 17 βιβλία. Ὁ παρὼν ὅμως κῶδιξ περιέχει τὰ 15, τὰ δὲ δύο τελευταῖα ἐλλείπουσιν, ἅτε κολοβοῦ ὄντος τοῦ κώδικος).

Ὁ κῶδιξ σητόβρωτος καὶ ἐν κακίστῃ καταστάσει.

[93] 2137 Μ 124

Χαρτ. 20×14, αἰῶνος ιζ' (1678)

φ. 57

Ἀκολουθία

Ἀκολουθία τοῦ ἁγίου μεγαλομάρτυρος Γοβδελαᾶ, συντεθεῖσα ὑπὸ τοῦ ἱερομονάχου Καλλιοπίου τοῦ Κρητός.

Εἶναι πιστὴ ἀντιγραφὴ ἐκ τῆς ἐντύπου (Ἑνετίησι 1661). Ἀντεγράφη δὲ «ἐν ἔτει ,αχοη' χειρὶ Παρθενίου ἱερομονάχου».

Ἐν φ. 56β' ὑπάρχει τὸ ἑξῆς σημείωμα: «† του πάρὼν φειλάδιον ὑπάρχει καμοὺ δοιώνισίου (;) μοναχοὺ λαβρηὅτι: — [ἐν ἔτει] ,αψλα'» (ἀστάχωτον).

[94] 2138 Μ 125

Βομβ. 25×16, αἰῶνος ιγ'

φ. 174, ἀκεφ.

Πινδάρου, Ἡσιόδου, Σοφοκλέους

1 (φ. 1-30). Πινδάρου Ὀλύμπια μετὰ παλαιῶν ἐξηγήσεων. Ἐλλείπουσιν αἱ πρῶται δύο ᾠδαί. Ἄρχεται ἀπὸ τῆς γ' ᾠδῆς (Εἰς Θεοξένια).

2 (φ. 31 ἄγραφον· φ. 3). Ἡσιόδου Ἔργα καὶ Ἡμέραι μετ' ἐξηγήσεως Μανουὴλ Μοσχοπούλου. Διακόπτεται μέχρι τοῦ φύλλου 33 καὶ ἄρχεται ἀπὸ τοῦ φ. 34 καὶ λήγει μέχρι τοῦ φ. 65.

3 (φ. 66 ἄγραφον· φ. 67-102). Σοφοκλέους Αἴας μαστιγοφόρος μετὰ σχολίων.
4 (φ. 102β΄-137). Τοῦ αὐτοῦ Ἠλέκτρα μετὰ σχολίων.
5 (φ. 138-174). Τοῦ αὐτοῦ Οἰδίπους τύραννος μετὰ σχολίων.
6 (φ. 174β΄). Μετρικὰ σημειώματα.
Ὁ κῶδιξ ἐσταχώθη. Ἐν ἀρχῇ φύλλα τινὰ ἡμικατεστραμμένα.

[95] 2139 Μ 126
Χαρτ. 19×19, αἰῶνος ιδ΄
φ. 221, ἀκέφ. κολοβ.
Ἰσαὰκ τοῦ Σύρου

1 (φ. 1). Ἰσαὰκ τοῦ Σύρου Ἐπισκόπου Νικευΐ Λόγοι καὶ Ἐπιστολαί. Ἀρχ. ἀπὸ τοῦ δ΄ λόγου (φ. 3). Δὲν ἠριθμήθησαν οὔτε οἱ λόγοι οὔτε αἱ ἐπιστολαὶ διότι ὁ κῶδιξ εἶναι εἰς κακίστην κατάστασιν.

[96] 2140 Μ 127
Χαρτ. 22×15, αιῶνος ιζ΄ (1630)
φ. 63, ἀκέφ.
Ἐκλογὴ καὶ Ἀκολουθίαι

1 (φ. 1). Ἐκλογὴ ἐκ τῶν Ψαλμῶν.
2 (φ. 26). Ἀκολουθία τοῦ Ἁγ. Προφήτου Ἠλιού.
3 (φ. 56). Ἀκολουθία τοῦ Μικροῦ Ἁγιασμοῦ.
Ἐν φ. 55β΄ εὕρηται τὸ ἑξῆς σημείωμα: «† Ἔτει ,ζρλη΄ (=1630) ἐγράφη χειρὶ ραφαὴλ ἱερομονάχου: φευρουαρίου ΚΖ΄ διὰ ἐξόδου Παύλου Μοναχοῦ (;) ὅς της ἀποξενώση τὴν ἀκολουθίαν ταύτην ἀπὸ τὸ κελλίον τοῦ Προφήτου Ἠλία ἐχέτω τὴν κατάραν του, ἀμήν».
Ὁ κῶδιξ πεπαλαιωμένος, ρερυπωμένος καὶ ἐφθαρμένος.

[97] 2141 Μ 128
Χαρτ. 20×15. αἰῶνος ιδ΄ (1392)
φ. 102, ἀκέφ.
Μηναῖον

Μηναῖον τοῦ μηνὸς Νοεμβρίου, οὕτινος ἡ ἀρχὴ ἐξέπεσεν. Ἄρχεται ἀπὸ τῆς 2ας.
Ἐν τέλει εὕρηται τὸ ἑξῆς δίστιχον:

† χάρις δημισᾶ (;) πρὸς Θεοῦ πρεσβυτέρῳ
Ἰωάννῃ τούτου γε τοῦ ἔργου χάριν.

καὶ ἡ χρονολογία: «Ἐγράφη ἐν ἔτι ,ς϶΄ (=1392) ἐννάτω...».
Ὁ κῶδιξ ἀστάχωτος, ἀλλ᾽ ἐν καλῇ καταστάσει.

[98] 2142 Μ 129
Λειτουργία
Χαρτ. 20×12, αἰῶνος ιζ΄
φ. 54, κολοβ.

1 (φ. 1). Ἡ θεία καὶ ἱερὰ λειτουργία τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου.
2 (φ. 42). Ἀκολουθία τοῦ μικροῦ ἁγιασμοῦ.
Ὁ κῶδιξ ἀστάχωτος καὶ ὁπωσδήποτε ἐν καλῇ καταστάσει.

[99] 2143 Μ 130
Διάφορα
Χαρτ. 21×15, αἰῶνος ιε΄
φ. 138, ἀκέφ.

1 (φ. 1). Ἐκλογὴ Ψαλτηρίου.
2 (φ. 31). Ἡ γνωστὴ διπλῆ παράκλησις τῆς Θεοτόκου καὶ τοῦ Ὁσίου πατρὸς ἡμῶν Ἀθανασίου.
3 (φ. 43β΄). Κανὼν εἰς ψυχορραγοῦντα.
4 (φ. 48). Ἕτερος κανὼν ἐν καιρῷ πολέμου.
5 (φ. 59). Κανὼν παρακλητικὸς εἰς τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν ψαλλόμενος ἐπὶ συμφορᾷ ἢ ἀνομβρίᾳ.
6 (φ. 69β΄). Ἕτερος κανὼν εἰς τὴν Θεοτόκον.
7 (φ. 81β΄). Ἐγκώμια εἰς τὸν Ἐπιτάφιον.
8 (φ. 92). Ἰδιόμελα εἰς τὸν Εὐαγγελισμὸν τῆς Θεοτόκου καὶ εἰς ἄλλας ἑορτὰς καὶ κοντάκια εἰς διαφόρους Ἁγίους καὶ ἰδιόμελα, ἐκ τῶν ὁποίων τινὰ ἀνέκδοτα.
9 (φ. 112β΄). Εὐχαὶ διάφοροι.
10 (φ. 130). Ἀκολουθία τοῦ μικροῦ Ἁγιασμοῦ (ἐλλιπής).
Ἐν φ. 47β΄ σημειοῦνται τὰ ἑξῆς: «† εὔξασταὶ καὶ μικαταράσται. δῖα τὸν Κύριον δῖάχοιρὸς ἐμου τοῦ ἁμαρτωλοῦ Παρθενοίου. ἐν οἰερωμονάχου. Τοῦ κοιμιτιρίου».
Ὁ κῶδιξ πεπαλαιωμένος καὶ ρερυπωμένος καὶ ἐν πολλοῖς ἐφθαρμένος.

[100] 2144 Μ 131
Λειτουργίαι
Χαρτ. 21×15, αἰῶνος ιζ΄
φ. 102, κολοβ.

1 (φ. 1). Ἡ θεία λειτουργία τοῦ Χρυσοστόμου.
2 (φ. 38). Ἡ θεία λειτουργία τοῦ Μ. Βασιλείου.
3 (φ. 89). Ἀποστολοευαγγέλια ἀναγινωσκόμενα εἰς τὴν θ. λειτουργίαν ἐν ὅλῃ τῇ ἑβδομάδι.
Ὁ κῶδιξ ἀστάχωτος καὶ ἐν καλῇ καταστάσει.

[101] 2145 Μ 132
Ἀκολουθίαι
Χαρτ. 19×15, αἰῶνος ιζ'
φ. 100

1 (φ. 1). Ἀκολουθία τῆς θείας Μεταλείψεως.

2 (φ. 25). Ἀκολουθία τοῦ ὄρθρου (κατὰ τὸ πλεῖστον εὐχαί).

3 (φ. 45). Εὐχαὶ συλλεγεῖσαι ἀπὸ τῆς θ. Γραφῆς καὶ ἀπὸ τοῦ Ἁγίου Ἐφραὶμ τοῖς βουλομένοις πολεμῆσαι τὰ ἑαυτῶν πάθη καὶ τὰς ἡδονάς.

Ἐν τέλει διάφοροι σημειώσεις ἀσήμαντοι, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ ἡ ἑξῆς: «...ἐγένετο ἀστένια εἰς τὸ μοναστήρι μας καὶ ἀπέθαναν πατέρες δέκα πέντε» ὧν τὰ ὀνόματα ἀναγράφονται.

Τὰ φ. 24 καὶ 44 ἄγραφα.

Ὁ κῶδιξ ἐσταχωμένος καὶ σητόβρωτος.

[102] 2146 Μ 133
Διάφορα
Χαρτ. 19×15, αἰῶνος ις' (1578)
σελ. 735, κολοβ.

1 (σ. 1). «Μάρκου ἀρχιεπισκόπου Ἐφέσου ὁμιλία ῥηθεῖσα ἐν φεραρία πόλει τῆς Ἰταλείας πρὸς τοὺς καρδιναλίους καὶ ἑτέρους τῶν λατίνων διδασκάλους περὶ τοῦ παρ' αὐτοῖς δοξαζομένου καθαρσίου πυρός».

Ἀρχ. «Ἐπειδὴ μετ' ἀγάπης ἀποκρίνασθαι».

Ἀπὸ σελ. 2-15 ἐλλείπουσι τὰ φύλλα.

2 (σ. 27). Τοῦ αὐτοῦ πρὸς τοὺς αὐτοὺς ὁμιλία Β' περὶ τοῦ αὐτοῦ καθαρσίου πυρός.

Ἀρχ. «Πολλῆς μὲν ὡς ἀληθῶς ἐρεύνης».

3 (σ. 90). Τοῦ αὐτοῦ «Ἀποκρίσεις πρὸς τὰς ἐπενεχθείσας αὐτῷ ἀπορίας καὶ ἐρωτήσεις ἐπὶ ταῖς ῥηθείσαις ὁμιλίαις παρὰ τῶν καρδιναλίων καὶ τῶν ἄλλων λατινικῶν διδασκάλων ἐν κεφαλαίοις ιδ'».

Ἀρχ. «Ἐπειδὴ σαφέστερον ἡμᾶς ἀπαιτεῖτε».

4 (σ. 113). «Ζωναρᾶ δρουγγαρίου τῆς βίγλης τοῦ πρωτασυγκρίτου (!). Τῷ τιμιωτάτῳ μοναχῷ Ἡσαΐᾳ κυρῷ δομεστίκῳ περὶ τοῦ ὁποῖον ἀπαντᾷ τέλος ταῖς ψυχαῖς χωριζομέναις, τοῦ σώματος καὶ ὅπουπερ αὗται ἀπέρχονται.

Ἀρχ. «Καὶ περὶ μὲν τῶν δικαίων».

5 (σ. 120). Τοῦ αὐτοῦ «εἰ χρὴ προσέχειν τοῖς λέγουσιν ὅτι αἱ ἀπελθοῦσαι ψυχαὶ κατά τινα τύπον ἀναπαυόμεναι οὔτε δέονται ὑπὲρ ἡμῶν αὐτοπροσώπως τῷ Χριστῷ παριστάμεναι, οὔτε τοῖς ἐνταῦθα ὅλως ἐφίστανται, καὶ περὶ ψυχῆς».

Ἀρχ. «Οἱ ἀπελθόντες Ἅγιοι».

6 (σ. 132). Τοῦ αὐτοῦ. «Τῷ τιμιωτάτῳ μοναχῷ κυρῷ Νεκταρίῳ εἰ χρὴ

προσέχειν τοῖς λέγουσιν ὅτι ἀποφάσει μόνον καὶ οὐκ ἀληθείᾳ εἰσῆλθεν εἰς τὸν παράδεισον ὁ λῃστής.

Ἀρχ. «Τοῦ Παύλου τινὲς ἀκούσαντες».

7 (σ. 137). «Τοῦ ἁγιωτάτου μητροπολίτου Ἐφέσου κὺρ Μάρκου ὅτι οὐχ ὡς νομίζουσιν οἱ τὰ πλεῖστα καινοτόμοι λατῖνοι ἐν τῇ ἱερᾷ μυσταγωγίᾳ τελοῦσι τὰ θεῖα δῶρα τὰ δεσποτικὰ ῥήματα παρὰ τοῦ ἱερέως λεγόμενα, ἀλλ' ἡ τῆς εὐχῆς δύναμις μετὰ ταῦτα καθὼς ἡ ἡμετέρα ὀρθόδοξος Ἐκκλησία δοξάζει».

Ἀρχ. «Ἡμεῖς ἐκ τῶν ἱερῶν Ἀποστόλων».

8 (σ. 150). «Τοῦ αὐτοῦ κατὰ ἀζύμων».

Ἀρχ. «Οὐδὲν ἐπὶ τῶν ἐν τῇ τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίᾳ».

9 (σ. 155). «Ἐπιστολὴ ἀντίγραφος Πέτρου Πατριάρχου Θεουπόλεως μεγάλης Ἀντιοχείας πρὸς τὸν ἀρχιεπ. Ἀκυλίας, ἤτοι Βενετίας. Περί τε τοῦ μὴ ἑαυτὸν οἴεσθαι πατριάρχην καὶ περὶ Ἀζύμων».

Ἀρχ. «Πολλῆς ὑμῖν εὐφροσύνης».

10 (σ. 177). Τοῦ τῇ Θεοῦ χάριτι εὐσεβοῦς νομοφύλακος Ἰωάννου διακόνου τοῦ Εὐγενικοῦ. Ἀντιρρητικὸς τοῦ βλασφήμου καὶ ψευδοῦς ὅρου τοῦ ἐν Φλωρεντίᾳ συντεθέντος κατὰ τὴν πρὸς λατίνους Σύνοδον».

Ἀρχ. «Τὸν μὲν πάντας ἀνθρώπους».

11 (σ. 360). «Συναχθέντες οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει εὑρισκόμενοι ἀρχιερεῖς, καθηγούμενοι καὶ πνευματικοί, ταύτην ἐξέθηκαν πρὸς τὸν βασιλέα τὴν ἀπολογίαν, ἧς ἡ ἀρχή: Ἐπεὶ ὡρκίσθημεν παρὰ τῆς κραταιᾶς καὶ ἁγίας βασιλείας σου».

12 (σ. 384). Τοῦ Ἁγίου Μαξίμου Περὶ τῶν δύο φύσεων τοῦ Κυρίου.

13 (σ. 385). Θεοδώρου Ἀγαλλιανοῦ διακόνου καὶ ἱερομνήμονος τῆς Ὀρθοδόξου τῶν Γραικῶν Ἐκκλησίας. Συλλογὴ δογματικῶν κεφαλαίων.

14 (σ. 450). Τοῦ σοφωτάτου καὶ λογιωτάτου καὶ ὁσιωτάτου ἐν ἱερομονάχοις κὺρ Μακαρίου, τοῦ κατὰ κόσμον Μακρῆ πρὸς λατίνους ὅτι τὸ λέγειν καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον ἐκπορεύεσθαι οὔτε ἀναγκαῖον ἐστί, ἀλλὰ καινοτομία τῆς ὀρθοδόξου πίστεως. Διῄρηται δὲ ὁ λόγος ἐν δέκα κεφαλαίοις.

Ἀρχ. «Τὰ θεῖα τῶν Χριστιανῶν δόγματα».

15 (σ. 473). «Βαρλαὰμ μοναχοῦ ὅτι οὐχ ἁπλῶς ὑπόθεσις τὸ νομίζειν ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεσθαι τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον, ἀλλὰ ἀνάγκη πᾶσα τοῖς εὐσεβεῖν αἱρουμένοις ἐκ μόνου τοῦ πρώτου αἰτίου προάγειν τὰ ἐκεῖθεν ἀχρόνως ἐκλάμψαντα, καὶ κεφαλαιώδης ἔκθεσις τοῦ ἡμετέρου δόγματος».

Ἀρχ. «Ὅτι μὲν οὖν ὑποκειμένου».

16 (σ. 527). «Τοῦ αὐτοῦ πρὸς τὸν Ἀρχιεπίσκοπον Νικόλαον (;) περὶ τῆς τοῦ Πάπα ἀρχῆς.

Ἀρχ. «Φῂς ὅτι τῶν ἀδυνάτων ἐστὶ τὸν Πάπαν μὴ ὀρθόδοξον εἶναι».

17 (σ. 540). «Ἐπίγραμμα Ἀνδρονίκου τοῦ μεγάλου δρουγγαρίου τῆς βίγλης περὶ τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ Ἁγίου πνεύματος».

18 (σ. 677). «Μάρκου Ἐφέσου Ἐπιστολὴ πεμφθεῖσα πρὸς τοὺς ἁπανταχοῦ τῆς οἰκουμένης Ὀρθοδόξους Χριστιανοὺς περὶ τῶν λατινικῶν ἀθέσμων, ἐθνῶν καὶ δογμάτων».

Ἀρχ. «Οἱ τὴν κακὴν ἡμᾶς αἰχμαλωσίαν αἰχμαλωτεύσαντες».

19 (σ. 692). «Ἰωάννου Ζωναρᾶ πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Μανουὴλ τὸν Κομνηνόν. Εἰ χρὴ προσέχειν τοῖς λέγουσι τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι καὶ ὅτι οὐ ταὐτὸν ἀποστολὴ καὶ ἐκπόρευσις».

Ἀρχ. Εἰ δέ σοι καὶ περὶ τῆς ἀρρήτου τοῦ Παναγίου Πνεύματος ἐκπορεύσεως».

20 (σ. 710). «Φωτίου Πατριάρχου καὶ ἑτέρων περὶ τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ Ἁγίου Πνεύματος».

21 (σ. 714). «Τοῦ αὐτοῦ ἐγκύκλιος ἐπιστολὴ πρὸς τοὺς τῆς Ἀνατολῆς ἀρχιεπισκοπικοὺς θρόνους» περὶ τοῦ αὐτοῦ θέματος.

Ἀρχ. «Οὐκ ἦν ἄρα ὡς ἔοικε κόρος».

Ἐν σελ. 691 εὕρηται τὸ ἑξῆς σημείωμα: «Τέλος εἴληφε τὸ παρὸν βιβλίον ἐν Κυδωνίᾳ πόλει Κρήτης ἐν μηνὶ Μαΐῳ ιγ' ἔτει ἐκ τῆς πρὸς ἡμᾶς τοῦ Θεοῦ Λόγου ἀρρήτου συγκαταβάσεως ,αφοη' ἐκ δὲ τῆς κοσμοποιίας, ,ζπς'. Τέλος καὶ τῷ Θεῷ δόξα».

Ὁ κῶδιξ σητόβρωτος καὶ ἀστάχωτος.

[103] 2147 Μ 134

Ἀστρολογικὸν

Χαρτ. 22×16, αἰῶνος ιε'

φ. 162, ἀκέφ. κολοβ.

Ἀστρολογικὸν μετὰ σχημάτων καὶ πλείστων πινάκων.

1 (φ. 17). Κλεομήδους κυκλικῆς θεωρίας μετεώρων δεύτερον.

2 (φ. 32). Σχῆμα παριστάνον ἔκλειψιν Σελήνης.

3 (φ. 35). Τοῦ αὐτοῦ ἄριστον. Ἐν τῇ ᾤᾳ ὑπάρχει ἡ ἑξῆς νεωτέρα σημείωσις: Νικολάου ἀρτα(κηνοῦ) Γεωμέτρου ἀκμάσαντος τὸ 1341 μ.Χ.

4 (φ. 38). Ὅσαι τῶν πόλεων μετωνομάσθησαν ὕστερον.

Ἀρχ. «Ἐπίδαμνος, τὸ νῦν Δυρράχιον. Ἐπίδαυρος πόλις τῆς Πελοποννήσου ἢ τῆς Ἀχαΐας λίμνη πρώην, λυγγνὶς ἐκαλεῖτο».

5 (φ. 38β'). Μιχαὴλ Νοταρίου τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας τοῦ Χρυσοκόμη (;) ἔκδοσις γεγονεία εἰς τὸ Ἰουδαϊκὸν ἑξαπτέρυγον κατὰ τὸ ,ς϶μγ' (=1435) ἔτος ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τοῦ παντός.

Ἀρχ. «Τῆς τῶν πλανητῶν καὶ ἀστέρων φορᾶς».

6 (φ. 44β'). Περὶ σεληνιακῶν ἐκλείψεων.

7 (φ. 46). Περὶ ἡλιακῶν ἐκλείψεων.

8 (φ. 50). Σχῆμα τοῦ ἡλίου, τῆς σελήνης καὶ τῆς γῆς (ἔκλειψις σελήνης).

9 (φ. 51). Περὶ ἐποχῆς.

Ἀρχ. «Τὰς τῶν ἀστέρων δὲ μεταβάσεις».

10 (φ. 51β'). Ἰσαὰκ τοῦ Ἀργυροῦ μέθοδος λογικωτέρα ἡλιακῶν καὶ σεληνιακῶν κύκλων.

Ἀρχ. «Ἐπειδὴ πρῶτον ἡμῖν τῶν προκειμένων».

11 (φ. 53). Πίνακες ἀστρονομικοὶ περὶ κινήσεως τοῦ ἡλίου καὶ τῆς σελήνης.

12 (φ. 99). Τοῦ ἁγιωτάτου Μητροπολίτου Ἐφέσου εἰς τοὺς ἐν Ἰταλίᾳ συστάντας νέους προχείρους κανόνας τοὺς καλουμένους κύκλους, ὑπὸ Ἰουδαίου τινὸς καλουμένου Ἰακώβ.

Ἀρχ. «Ἡ τῶν κανόνων τούτων σύστασις γέγονε μὲν παρά τινος τῶν ἐν Ἰταλίᾳ μαθηματικῶν κατὰ τὸ ,ατξα' ἔτος».

13 (φ. 106). Σύνταγμα ἀστρονομικὸν (γραφὴ μικροσκοπική).

14 (φ. 114). Κανόνες καὶ πίνακες περὶ κινήσεως τῶν μηνῶν τοῦ χρόνου, περὶ ἐκλείψεων τοῦ ἡλίου καὶ τῆς σελήνης, περὶ ζωδίων, περὶ τῆς κρύψεως τοῦ ἡλίου κλπ.

15 (φ. 124). Παράδοσις εἰς τοὺς Περσικοὺς προχείρους κανόνας τῆς ἀστρονομίας.

Ἀρχ. «Ἡ τῶν Περσικῶν κανόνων σύστασις γέγονε παρὰ τοῖς ἐκεῖσε μαθηματικοῖς».

16 (φ. 193β'). Περὶ σεληνιακῶν ἐκλείψεων καὶ φ. 145 περὶ ἡλιακῶν τοιούτων.

17 (φ. 150β'). Κανόνια κινήσεων κλπ.

Τὰ φ. 97 καὶ 98 ἄγραφα.

Ὁ κῶδιξ σητόβρωτος καὶ ἀστάχωτος.

[104] 2148 Μ 135

Ἑρμηνεία τῆς Μουσικῆς

Χαρτ. 21×16, αἰῶνος ιη'

φ. 85

1 (φ. 1). Ἑρμηνεία εἰς τὴν μουσικὴν τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ.

Ἐρωταποκρίσεις τῆς παπαδικῆς τέχνης περὶ σημαδίων καὶ τόνων καὶ φωνῶν καὶ πνευμάτων καὶ κρατημάτων καὶ παραλλαγῶν καὶ ὅσα ἐν τῇ παπαδικῇ τέχνῃ διαλαμβάνουσι.

Ἀρχ. «Ἐγὼ μὲν ὦ παῖδες».

2 (φ. 54β'). Ἑρμηνεία περὶ τοῦ τερερὲμ καὶ ἀπόδειξεις παρὰ διαφόρων διδασκάλων ὅτι καλῶς καὶ εὐλόγως παρὰ τοῖς Ὀρθοδόξοις ψάλλεται ἐν τῇ ἁγίᾳ καὶ Καθολικῇ Ἐκκλησίᾳ.

Ἀ ρ χ. « Αὕτη ἡ ἑρμηνεία ἐγράφη... παρὰ Νικολάου Μαλαξοῦ ». Εἶτα ἀκολουθοῦσιν ἑτέρων διδασκάλων διάφοροι ἑρμηνεῖαι.

3 (φ. 78). Διήγησις εἰς τὸν βίον τοῦ μεγάλου μαΐστορος τῆς μουσικῆς τέχνης κυροῦ Ἰωάννου τοῦ Κουκουζέλη.

Ἀ ρ χ. « Δεῦτε πάντες οἱ λαοί ».

4 (φ. 82β'). Θαῦμα τῆς Ὑπεραγίας Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου.

Ἀ ρ χ. « Ἐν τοῖς μέρεσι τοῖς Ἀνατολικοῖς ».

Ὁ κῶδιξ δεδεμένος καὶ ἐν καλῇ καταστάσει.

[105] 2149 M 136

Λειτουργία

Χαρτ. 25×17, αἰῶνος ιζ'

φ. 43, ἀκέφ.

1 (φ. 1). Ἡ θεία καὶ ἱερὰ λειτουργία τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου Χρυσοστόμου.

Ἄρχεται ἀπὸ τοῦ « Ὅτι σὸν τὸ κράτος » μετὰ τὸ Εὐλόγει ἡ ψυχή μου τὸν Κύριον.

2 (φ. 31). Ἀκολουθία τοῦ μικροῦ ἁγιασμοῦ.

Ἡ γραφὴ καλλιγραφική, Τὰ ἀρχικὰ γράμματα καλλιτεχνικά.

Ὁ κῶδιξ ἀστάχωτος, διατηρηθεὶς ἐν καλῇ καταστάσει.

[106] 2150 M 137

Γρηγορίου Παλαμᾶ

Χαρτ. 20×14, αἰῶνος ιε'

φ. 72, ἀκέφ.

1 (φ. 1). Τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Γρηγορίου ἀρχιεπισκόπου Θεσσαλονίκης τοῦ Παλαμᾶ. Κεφάλαια συλλογιστικὰ κατὰ τῆς αἱρέσεως τῶν Ἀκινδυνιστῶν. Καὶ πρὸς Λατίνους περὶ οὐσίας καὶ ἐνεργείας.

Ἀ ρ χ. « Εἰ ταὐτὸν ἐπὶ Θεοῦ οὐσία καὶ ἐνέργεια ».

2 (φ. 9β'). Τοῦ αὐτοῦ διάλεξις μετὰ Γρηγορᾶ τοῦ φιλοσόφου. Ἐλλείπει ἡ ἀρχή, ἄρχεται ἀπὸ « ...τοιαῦτα πάντα καὶ φυσικὰ τοῦ Θεοῦ ἐστι καὶ ἄκτιστα ».

3 (φ. 13). Τοῦ αὐτοῦ ἡ αὐτὴ διάλεξις. (Σημ. ἡ πρώτη ἀκέφ. καὶ κολοβ.). Ἐπίτομος κατὰ τὸ δυνατὸν διήγησις τῆς ἐκ τοῦ παλατίου ἐνώπιον τοῦ βασιλέως γενομένης διαλέξεως τοῦ Θεσσαλονίκης ἁγίου Γρηγορίου καὶ Γρηγορᾶ τοῦ φιλοσόφου, συγγραφεῖσα παρά τινος τῶν τῆς συγκλήτου λογάδων καὶ αὐτηκόου γεγονότος.

Ἀ ρ χ. « Ὁ Παλαμᾶς: Ὁρισθεὶς παρὰ τοῦ ἁγίου ἡμῶν βασιλέως ». (Σημ. καὶ αὐτὴ κολοβή, ἐλλείπουσι φύλλα, ὡς φαίνεται).

4 (φ. 21). Τοῦ αὐτοῦ κεφάλαια 150 φυσικὰ καὶ θεολογικά, ἠθικά τε καὶ πρακτικὰ καὶ καθαρτικὰ τῆς Βαρλααμίτιδος λύμης.

Ἀ ρ χ. « Ἠρχθαι τὸν κόσμον καὶ ἡ φύσις διδάσκει ».

Ὁ κῶδιξ ἄδετος καὶ ἐν μέρει σητόβρωτος.

[107] 2151 M 138

Λειτουργία

Χαρτ. 21×15, αἰῶνος ιη'

φ. 21

Ἡ θεία λειτουργία τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου.

Ὁ κῶδιξ περιβάλλεται διὰ δύο φύλλων μεμβράνης ὡς στάχωσιν φερόντων γραφὴν τοῦ ια' αἰῶνος ἐκ τῆς Καινῆς Διαθήκης.

[108] 2152 M 139

Παρακλητική

Χαρτ. 20×14, αἰῶνος ιθ'

φ. 51, ἀκέφ.

(φ. 26β'). Παρακλητικὴ ἀκέφ. ἀρχομένη ἀπὸ τοῦ ἤχου πλ. δ' εἶτα ἐξαποστειλάρια καὶ ἑωθινά.

(φ. 34). Κανὼν παρακλητικὸς εἰς τὴν Ὑπεραγίαν Θεοτόκον (ὁ μικρός).

(φ. 41) Μηνολόγιον συνοπτικόν, περιέχον τρία προσόμοια εἰς ἕκαστον μῆνα, ἅτινα συμπεριλαμβάνουσιν ὅλα τὰ ὀνόματα τῶν Ἁγίων τοῦ μηνός.

(φ. 47). Κανὼν ἱκετήριος ψαλλόμενος εἰς τὰς ἐπουρανίας δυνάμεις καὶ εἰς πάντας τοὺς Ἁγίους, Ἰωσὴφ τοῦ Ὑμνογράφου, ἔχων ἀκροστιχίδα τὰ 24 γράμματα τοῦ ἀλφαβήτου.

Ἐν τέλει « Ἰωσὴφ Ἱερομονάχου ».

Ὁ κῶδιξ φέρει εἰς τὴν ὀπισθίαν πλευρὰν τὸ ἐκ σανίδος καὶ δέρματος παλαιὸν στάχωμά του, ἔσωθεν τοῦ ὁποίου ὑπάρχει ἓν φύλλον μεμβράνης ἐπικεκολλημένης ἐπὶ τῆς σανίδος, οὗ ἡ γραφὴ (συναξ.) τοῦ ιδ' αἰῶνος.

[109] 2153 M 140

Παρακλητική

Χαρτ. 20×14, αἰῶνος ιθ'

φ. 102, ἀκέφ., ἐλλειπ., κολοβ.

1 (φ. 1β'). Κανόνες νεκρώσιμοι κατ' ἦχον.

2 (φ. 51). Ἀκολουθία τοῦ ἐξοδιαστικοῦ.

3 (φ. 90). Ὁ κανὼν τῆς Παναγίας « Χριστοῦ βίβλον ἔμψυχον ».

4 (φ. 98β'). Κανὼν παρακλητικὸς εἰς τὴν Θεοτόκον ἦχος πλ. β' « Κύματι θαλάσσης ».

Ἐλλείπουσιν αἱ τρεῖς τελευταῖαι ᾠδαὶ Ζ', Η' καὶ Θ'.

Ἐν ἀρχῇ 4 φύλλα ἀπεσπάσθησαν.

Ὁ κῶδιξ ἐσταχωμένος καὶ ῥερυπωμένος.

[110] 2154 Μ 141
Κλῖμαξ Ἰωάννου
Χαρτ. 18×14, αἰῶνος ιδ' ἢ ιε'
φ. 141

Ὁ κῶδιξ ἀστάχωτος, ἔχει βραχῇ καὶ διὰ τοῦτο εἰς πολλὰ φύλλα ἐν ἀρχῇ καὶ ἐν τέλει ἡ γραφὴ ἐγένετο ἐξίτηλος. Τὸ φ. 4 διπλοῦν, τὰ φ. 122 καὶ 123 ἐσχισμένα κατὰ τὸ ἥμισυ.

[111] 2155 Μ 142
Ἑρμηνεία
Χαρτ. 15×10, αἰῶνος ιϛ'
φ. 139, ἀκέφ., κολοβ.

(φ. 25β'). «Νικήτα (τοῦ καὶ Δαβίδ;) δούλου Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ φιλοσόφου Ἑρμηνεία τῶν τετραστίχων τοῦ μεγάλου πατρὸς ἡμῶν Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου».

Τὰ προηγούμενα 25 φύλλα περιέχουσι α' Οἴκους εἰς τὸν Τίμιον Σταυρὸν ἀπὸ τοῦ στοιχείου Π (φ. 1-4). β' Ἰατροσόφιον καὶ Ἀστρονομικά τινα (φ. 4-15). γ' Κανὼν εἰς ἦχον β'. Τὰ γράμματα ἀπεσβέσθησαν, δὲν διακρίνονται καλῶς (φ. 16).

Μεταξὺ τῶν φ. 23-24 ἀπεκόπησαν φύλλα.

Ὁ κῶδιξ ἡμιεσταχωμένος.

[112] 2156 Μ 143
Ἑρμηνεία τῶν Ζωγράφων
Χαρτ. 21×16, αἰῶνος ιθ'
φ. 232

Ἐπὶ τοῦ α' ἐξωφύλλου σημειοῦται: «Ἑρμηνεία τῆς Ζωγραφικῆς. ὅπιος θέλη νὰ καταλάβη πρέπη νὰ τὴν ἀναγνόση νακαταλάβη πόσα ὀρέα πράγματα ἔχει μέσα διάφοροι παράδοσες τῆς ζωγραφικῆς ἦνε καταγραμένη εἰς τὰς αωλβ (1832) σεμπτεβρίου 20: ἐν ὕδρα ἐκ χυρὸς Α: χα: κ: 5:».

Ὄπισθεν τοῦ αὐτοῦ ἐξωφύλλου: «Τοῦτο τὸ βιβλίον περιῆλθε εἰς χεῖρας Ἰωαννικίου Μαυροπούλου Μοναχοῦ Ἁγιογράφου καταγωμένου ἐκ Νεαπόλεως (Νεῦ-σεχῆρ) τῆς Καπαδοκίας ἐν ἔτη 1920. Καρυαὶ Ἁγίου Ὄρους τῇ 15 Σ/βρίου».

Καὶ ἐπὶ τοῦ α' ἐξωφύλλου: «Σκουρτούδι ἔτος 1877».

Ἐν ἀρχῇ φ. 1-11 ὁ πίναξ τοῦ βιβλίου.

Ἐν δὲ τῷ τέλει τοῦ Προλόγου φ. 14: «Ὁ τῶν ζωγράφων ἐλάχιστος Διονύσιος ἱερομόναχος ὁ ἐκ φουρνᾶ:».

Τὰ φ. 195, 199-203 ἄγραφα. Ἐπίσης ἄγραφα εἶναι καὶ ἀπὸ τοῦ φ. 207-232.

Ὁ κῶδιξ ἐσταχωμένος καὶ καλῶς διατετηρημένος.

[113] 2157 Μ 144
Ἐπιστολάριον
Χαρτ. 20×15, αἰῶνος ιθ'
φ. 76

Τύποι ἐπιστολῶν. Ἐν φ. 75β' εὕρηται ἡ ἑξῆς σημείωσις: «† ἐγράφησαν παρ' ἐμοῦ αὗται αἱ ἐπιστολαί, ἀμβροσίου μοναχοῦ τοῦ ἰβηρίτου. καὶ ἔχη α 200 γραφτικόν, δηὰ συνδρομῆς καὶ ἐξόδου Παπὰ μακαρίου. ἰβηρίτου. ἐκ νίσου χίου».

[114] 2158 Μ 145
Λόγοι
Χαρτ. 20×15, αἰῶνος ιθ' (1839)
σελ. 180

1 (σ. 1). Ἰσοκράτους πρὸς Δημόνικον παραίνεσις ἐν παραφράσει.
Ἀρχ. «Ὦ Δημόνικε ἡμεῖς θέλομεν εὑρεῖν καὶ τὰς γνώμας».
2 (σ. 26). Τοῦ αὐτοῦ πρὸς Νικοκλέα περὶ βασιλείας.
Ἀρχ. «Ὦ Νικόκλεις, ὅσοι μὲν συνηθίσωσι».
3 (σ. 31). Ἐξήγησις εἰς τὸν κανόνα τοῦ Ἁγίου Κοσμᾶ εἰς τὴν ἑορτὴν τοῦ Σταυροῦ.
4 (σ. 38). Ἰωάννου Χρυσοστόμου. Ἐγκώμιον εἰς τοὺς Ἁγίους Πάντας.
Ἀρχ. «Ἀφοῦ ἐτελέσαμεν ἑορτάσαμεν τὴν ἁγίαν ἑορτὴν τῆς ἁγίας Πεντηκοστῆς».
5 (σ. 68). Τοῦ αὐτοῦ εἰς τὴν παραβολὴν τοῦ ἀσώτου.
Ἀρχ. «Ἀδελφοὶ ἡμεῖς χρεωστοῦμεν πάντοτε νὰ κηρύττωμεν τὴν τοῦ Θεοῦ πρὸς ἡμᾶς ἀγάπην».
6 (σ. 111). Βασιλείου Ἐπισκόπου Σελευκείας. Λόγος εἰς τὸ «Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν» οὗ ἡ ἀρχή: «Ὅλη ἡ ζωὴ ἡμῶν τῶν ἀνθρώπων».
7 (σ. 154). Ἡ συνέχεια ἐκ τῆς σελ. 31 τῆς ἐξηγήσεως τοῦ κανόνος τοῦ Σταυροῦ.

Ἐν ἀρχῇ τοῦ ἐξωφύλλου γέγραπται: «Νικόλαος Κιαχαγιᾶς γέγραφα 1839 Νοεμβρίου 15». Καὶ κατωτέρω: «Καὶ τόδε πρὸς τοῖς ἄλλοις Ἰωάσαφ μοναχοῦ Σιμονοπετρίτου πέφυκα κτῆμα».

[115] 2159 Μ 146
Πολυέλεος
Χαρτ. 19×12, αἰῶνος κ'
φ. 48

«Τοῦ σοφωτάτου ἐν ἱερομονάχοις Νικηφόρου τοῦ Βλεμύδου: ἐκλογὴ τῆς δαβιτικῆς βίβλου συλλεγεῖσα καὶ τεθεῖσα ἁρμοζόντως ἑκάστη ἑορτῇ».

[116] 2160 Ε 195

Εὐχολόγιον

Χαρτ. 14×10, αἰῶνος ις'

φ. 98, ἀκέφ., κολοβ.

Βιβλίον ἐκκλησιαστικὸν ἐν εἴδει Εὐχολογίου μικροῦ (Ἁγιασματάριον) περιέχον εὐχὰς καί τινα ἄλλα. Ἡ γραφὴ καλλιγραφική, ἀλλ' ἀνορθόγραφος. Ἐν ἀρχῇ καὶ ἐν τέλει φύλλα τινὰ ἐφθαρμένα.

[117] 2161 Ε 196

Ἱεροδιακονικὸν

Χαρτ. 16×11, αἰῶνος ιθ'

φ. 35, ἀκέφ., κολοβ.

Ἱεροδιακονικόν. Ἀστάχωτον.

[118] 2162 Ε 197

Διάφορα

Χαρτ. 15×10, αἰῶνος ιη'

ἀκέφ., κολοβ., φ. 117

1 Ἐν ἀρχῇ περιέχει κανόνας, πολυέλεον, παράκλησιν.

2 (φ. 41). Γεροντικόν.

3 (φ. 71). Ἀθανασίου Ἀλεξανδρείας Περὶ τῆς ἐν Βηρυτῷ ἁγίας εἰκόνος τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ.

Ἀρχ. «Ἄρατε τοὺς ὀφθαλμοὺς τῆς διανοίας ὑμῶν».

4 (φ. 78). «Βίος καὶ πολιτεία τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν Ἀμφιλοχίου Ἐπισκόπου Ἰκονίου, οὗ ἡ ἀρχή: «Ἦν τις ἀνὴρ μοναχὸς ὀνόματι Ἀμφιλόχιος».

5 (φ. 88β'). Τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Βασιλείου λόγος περὶ πολιτείας καὶ ἀρετῆς (μικρὸν τεμάχιον μόνον).

6 (φ. 90). Λόγος ἀδήλου (ἀκέφαλος).

8 (φ. 96β'). Τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν Ἐφραὶμ τοῦ Σύρου περὶ μνήμης θανάτου.

8 (φ. 106β'). Βίος καὶ πολιτεία τοῦ ὁσίου Ξενοφῶντος καὶ τῆς συνοδείας αὐτοῦ, οὗ ἡ ἀρχή: «Ἀγαπητοὶ διηγήσατο μέγας γέρων».

Ἡ γραφὴ τοῦ κώδικος ἀπὸ φ. 71-90 νεωτέρα. Ὁ κῶδιξ ἀστάχωτος.

[119] 2163 Ε 198

Νομοκάνων

Χαρτ. 17×11, αἰῶνος ιη' (1750)

φ. 122

1 (φ. 1). Πίναξ σὺν Θεῷ τοῦ παρόντος Νομίμου ὅπως τὸ ζητούμενον εὕρῃς εὐκόλως.

2 (φ. 20). Νουθεσία εἰς πνευματικὸν καὶ ἀσφάλεια.

3 (φ. 109). Ἀκολουθία τοῦ μικροῦ Ἁγιασμοῦ.

Ἐν φ. 103β' ἡ χρονολογία ,αψν'. Τὰ φ. 107, 108 ἄγραφοι.

Ὁ κῶδιξ δεδεμένος καὶ καλῶς διατετηρημένος.

[120] 2164 Ε 199

Διάφορα

Χαρτ. 15×10, αἰῶνος ιζ' (1619)

φ. 140

1 (φ. 1). «Περὶ (τοῦ) ποῖα ἁμαρτήματα συγχωροῦνται μετὰ τὸν θάνατον διὰ τῶν λειτουργιῶν καὶ τῶν εὐχῶν καὶ τῶν ἐλεημοσυνῶν ὁποῦ γίνονται διὰ τοὺς ἀποθνήσκοντας».

2 (φ. 2β'). «Βίος τῆς ὁσίας καὶ ἁγίας Θεοδώρας (τῆς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ) οὗ ἡ ἀρχή: «Ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις ἐπὶ Ζήνωνος τοῦ βασιλέως».

3 (φ. 31). Ἐρωταποκρίσεις.

4 (φ. 40). Τύποι ἐπιστολῶν.

5 (φ. 48). Ἐρωταποκρίσεις.

6 (φ. 55). Ἰατροσόφιον.

7 (φ. 84). Λόγος τοῦ ἀββᾶ Ἰσαὰκ πρὸς ἀρχαρίους μοναχούς, μεταφρασθεὶς παρὰ Διονυσίου Ἱερομονάχου τοῦ Στουδίτου, οὗ ἡ ἀρχή: «Ἀδελφοὶ καὶ πατέρες, αὐτὰ τὰ λόγια καὶ ταῖς παραγγελίαις ταῖς ἔγραψεν ὁ ἀββᾶς Ἰσαάκ».

8 (φ. 92). Τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Βασιλείου τοῦ μεγάλου λόγος ἀσκητικὸς πῶς δεῖ κοσμεῖσθαι τὸν μοναχόν, μεταφρασθεὶς παρὰ Διονυσίου Ἱερομονάχου τοῦ Στουδίτου, οὗ ἡ ἀρχή: «Πρέπει τὸν μοναχὸν ἀπὸ ὅλα τὰ πράγματα τοῦ κόσμου».

9 (φ. 98). Εἰς ἀρχαρίους μοναχοὺς καὶ ἀγραμμάτους.

Ἀρχ. «Τοῦτον τὸν τύπον τηρήτωσαν οἱ μὴ ἐπιστάμενοι γραφῆς». Καί τινα ἄλλα.

10 (φ. 108). Ἀκολουθία τοῦ μικροῦ Ἁγιασμοῦ.

Ἕπονται καί τινα ἄλλα ἥττονος σημασίας.

Ἐν φ. 104β' εὕρηται ἡ ἑξῆς σημείωσις: «† ἐγράφη ἐπὶ ἔτος ,ζρκζ' (=1619) Ἰουνίου κβ' ἡμέρα Τρίτη. Παχώμιος Ἱερομόναχος καὶ σὸς ἀδελφός».

Ὁ κῶδιξ ἐσταχωμένος καὶ καλῶς διατετηρημένος ἡ δὲ γραφή του δὲν εἶναι ὁμοιόμορφος.

[121] 2165 Ε 200

Εἱρμολόγιον Μουσικὸν

Χαρτ. 15×10, αἰῶνος ιη'

φ. 131

(φ. 1). «Ἀρχὴ σὺν Θεῷ Ἁγίῳ τοῦ εἱρμολογίου τονισθέντος τε καὶ

καλλωπισθέντος παρὰ τοῦ εὐτελοῦς ἱερομονάχου κυροῦ Θεοφάνους τοῦ ἐξ Ἀθηνῶν, οὗ Καρύτζης ἐπωνυμία. Ἀρκτέον δὲ α' ἐκ τῶν ἀναστασίμων κανόνων κατ' ἦχον».

Ὁ κῶδιξ ἐσταχωμένος διὰ χαρτονίου, ἐβράχη δὲ κατὰ μέγα μέρος καὶ ὡς ἐκ τούτου ἐφθάρη κατὰ τὰ ἄκρα.

[122] 2166 Ε 201

Γεωπονικὸν

Χαρτ. 15×10, αἰῶνος ιη'

φ. 54, ἀκέφ.

Ὁ κῶδιξ ἐσταχωμένος καὶ καλῶς διατετηρημένος.

[123] 2167 Γ 139

Διάφορα

Χαρτ. 25×17, αἰῶνος ιθ'

φ. 110

1 (φ. 1). «Γεωργίου Κορεσίου παραδείγματα (ἀποφθέγματα) εἰς διάφορα συμβαλλόμενα.

(Πλεῖστα ἐξ αὐτῶν ἐδημοσιεύθησαν ὑπ' ἐμοῦ ἐν τῇ «Ἁγιορειτ. Βιβλιοθήκῃ»).

2 (φ. 7). Ἀποφθέγματα διάφορα καὶ διδασκαλίαι τῶν θεοφόρων πατέρων.

(Καὶ ἐκ τούτων ἐδημοσιεύθησάν τινα).

3 (φ. 11). Θεοδωρήτου Ἐπισκόπου Κύρου τῆς Ἀντιοχείας ἱστορία θαυμασία.

4 (φ. 14). Διήγησις Γεωργίου τινός.

5 (φ. 14β'). Διήγησις περὶ Ἡγουμένου τινὸς ὑψηλόφρονος.

6 (φ. 16). Διήγησις καὶ ὀπτασία γυναικός τινος Ὀρθοδόξου, Σοφιανῆς λεγομένης πάνυ ὠφέλιμος καὶ σωτηριώδης.

7 (φ. 25β'). Ὀπτασία τοῦ Ὁσίου πατρὸς ἡμῶν Ἀκακίου τοῦ Καυσοκαλυβίτου. (Περικοπὴ ἐκ τοῦ βίου αὐτοῦ).

8 (φ. 26). Θαύματα τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου.

9 (φ. 33). Φωτίου πατρ. Κωνσταντινουπόλεως ἐκ τῆς πρὸς Μιχαὴλ Ἄρχοντα Βουλγαρίας ἐπιστολῆς κεφάλαια παραινετικὰ 118.

10 (φ. 63). Κατήχησις τῇ Κυριακῇ πρὸ τῆς Χριστοῦ Γεννήσεως.

11 (φ. 65). Στίχοι διάφοροι (εἰς τὴν Παναγίαν, εἰς τὴν Β' Παρουσίαν κλπ.) τοῦ Καισαρίου Δαπόντε καὶ μερικοὶ τοῦ Πτωχοπροδρόμου. Μακαρισμοὶ καὶ ταλανισμοὶ (οἱ τελευταῖοι οὗτοι ἐδημοσιεύθησαν).

12 (φ. 69). Διάλογος ἐν ᾧ εἰσάγεται Ἠλίας καὶ Μωϋσῆς διαλεγόμενοι ἐν Παραδείσῳ. (Ἐδημοσιεύθη).

13 (φ. 71). Διάλογοι Ἑλληνικοὶ χάριν τῶν ἀρχαρίων.

14 (φ. 77). Ἐπιστολὴ Ἰωάσαφ Ἱερομονάχου Παρίου πρός τινα Ἱερωμένον ἐρωτήσαντα περὶ τῆς Ἱερᾶς Μεταλήψεως.

15 (φ. 89). Ἀδήλου λόγος εἰς τὸν Ἀδάμ.

16 (φ. 99). Εἰς πονηρούς.

17 (φ. 109β'). Αἱ καταβασίαι τῆς ἑορτῆς τοῦ Σταυροῦ.

Ἐν φ. 62β': «Ἐγράφη τὸ ‚αωξη' ἐν τῇ Μονῇ Ξηροποτάμου».

Τὰ φύλλα 89-110 ἀποτελοῦν ἀπόσπασμα ἐξ ἑτέρου κώδικος.

[124] 2168 Ι 205

Πατερικὸν

Χαρτ. 28×20, αἰῶνος ιθ'

φ. 39, κολοβ.

1 (φ. 1-11). Ἀδήλου λόγος εἰς τὴν Β' παρουσίαν.

2 (φ. 11-12). Ἀδήλου παραίνεσις

3 (φ. 12-13). «Τοῦ μακαρίου Ἀμφιλοχίου (Ἐπισκόπου Ἰκονίου) λόγος παραινετικὸς περὶ ἀρετῆς καὶ ὅτι δεῖ ἐν νῷ ἔχειν καθ' ἑκάστην ἡμέραν τὸν θάνατον καὶ εἰς τὴν ματαιότητα τοῦ κόσμου».

(Ἐδημοσιεύθη ὑπ' ἐμοῦ ἐν τῇ «Ἁγιορ. Βιβλιοθήκῃ»).

4 (φ. 13-39). Πατέρων διδαχαί.

(Πλεῖσται ἐξ αὐτῶν κατ' ἐκλογὴν ἐδημοσιεύθησαν ὑπ' ἐμοῦ ἐν τῇ «Ἁγιορ. Βιβλιοθήκῃ»).

Ἐν ἀρχῇ ἐπὶ τοῦ ἐξωφύλλου γέγραπται: «Στεφάνου Λαυριώτου Προηγουμένου».

Ὁ παρὼν κῶδιξ καθὼς καὶ ὁ ἀνωτέρω ἐσταχώθησαν νεωστὶ ὑπὸ τοῦ Γ. Παύλου ἰατροῦ Λαυριώτου.

[125] 2169 Η 100β'

Μουσικὸν

Χαρτ. 20×13, αἰῶνος ιη'

σελ. 769

Μουσικόν, περιέχον χερουβικά, κοινωνικά, κεκραγάρια, πολυελέους, δοξολογίας κλπ.

Ὁ κῶδιξ δεδεμένος καὶ εἰς καλὴν κατάστασιν.

[126] 2170 Ε 202

Διάφορα

Χαρτ. 18×11, αἰῶνος ιθ' (περὶ τὰ μέσα)

φ. 134

Περιέχει ἀντιγραφὰς χρησίμων καὶ ὠφελίμων ἐκ διαφόρων βιβλίων ἐντύπων καὶ χειρογράφων.

Ἐν φ. 3β' σημειοῦται διὰ μολυβδίδος: «Κτῆμα Γρηγορ. Ἱερ. τοῦ ἐκ Σκοπέλου».

[127] 2171 Ε 203

Διάφορα

Χαρτ. 14×10., αἰῶνος ιθ' (μέσα)

φ. 166

Ὅμοιον πρὸς τὸ ἀνωτέρω.

Τέλος: «Κτῆμα Γρηγ. Ἱερομ. τοῦ ἐκ Σκοπέλου».

[128] 2172 Ε 204

Παράκλησις

Χαρτ. 22×15, αἰῶνος κ' (1956)

Παράκλησις καὶ Οἶκοι εἰς τὴν Θεοτόκον τὴν ἐπικεκλημένην Κουκουζέλισσαν.

Ποιηθεῖσαι ὑπὸ τοῦ Μοναχοῦ Γερασίμου Μικραγιαννανίτου καὶ καλλιγραφεῖσαι ὑπὸ Ἰωακεὶμ Σιμωνοπετρίτου δαπάνῃ τοῦ Γέροντος Ἀλεξάνδρου Λαυριώτου καὶ ἀφιερωθεῖσαι ὑπὸ τοῦ ἰδίου εἰς τὴν χειρόγραφον Λαυριωτικὴν Βιβλιοθήκην. Γραφὴ ἐξόχως καλλιτεχνικὴ προσομοιάζουσα καταπληκτικῶς τοῖς ἐντύποις. Ἐν Ἁγίῳ Ὄρει 1956

Β'
ΚΑΘΟΛΙΚΟΥ

Χειρόγραφα [1]

523 80

Τυπικὸν

36×24, αἰῶνος. ιη' (1740)

φύλλα 140+α'-β'

Ἐν φ. 127β' εὕρηνται τὰ ἑξῆς: «Ἐγράφη τὸ παρὸν τυπικὸν μετὰ πλήστης ἐπιμελείας, διὰ συνδρομῆς τε καὶ προτροπῆς, τοῦ πανοσιωτάτου καὶ σεβασμιωτάτου ἁγίου προηγουμένου, καὶ σκευοφύλακος τῆς ἱερᾶς ἡμῶν μονῆς, μεγίστης λαύρας Κυρίου Κυρίου Διονυσίου. Τελειωθέν, κατὰ τὸ ,αψμον ἔτος Ἐν μηνὶ νοεμβρίῳ —».

[1] Τὰ χειρόγραφα ἀπὸ τοῦ ἀριθμοῦ 1 - 79 περιέχονται ἐν τῷ τετυπωμένῳ Καταλόγῳ τῶν χειρογράφων τῆς Βιβλιοθήκης, τῷ συνταχθέντι ὑπὸ τοῦ μ. Σπυρίδωνος ἰατροῦ, πλὴν τῶν ὑπ' ἀριθ. 45, 48, 49, 57 ἅτινά εἰσιν ἔντυπα. Τὸ ὑπ' ἀριθ. 77 οὐχ εὑρέθη. Ἀπὸ δὲ τοῦ ἀριθ. 80 καὶ ἐφεξῆς οὐκ ἦσαν καταγεγραμμένα καὶ ἠριθμημένα, εἶναι δὲ ἅπαντα χαρτῷα.

Τὰ τελευταῖα φύλλα περιέχουν διαφόρους σημειώσεις καὶ τὰ δύο πρῶτα ἐν ἀρχῇ τὸν πίνακα.

524 81

Τυπικὸν

39×26, αἰῶνος ιζ'

φ. 161, τὸ 138ον ἄγραφον

Ἐν ἀρχῇ: «Τυπικὸν τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἀκολουθίας τῆς ἐν Ἱεροσολύμοις ἁγίας λαύρας τοῦ ὁσίου καὶ θεοφόρου πατρὸς ἡμῶν σάβα:».

525 82

Μηναῖον Ἰανουαρίου

29×20, αἰῶνος ιη' (1717)

φ. 111

Τόμ. Β' ἀπὸ τῆς 16ης (τὸν Α' τόμ. βλ. ἀριθ. 71)

Ἐν φ. 109 «† ἐγράφη μὲν χειρὶ διονυσίου ψάλτου, τοῦ ἐκ τῆς νήσου Κφ. ἐν τῇ μεγίστῃ λαύρᾳ. ἐν ἔτει ,ζ225 (=1717) ἐν μηνὶ μαρτίῳ δ'».

526 83

Παρακλητικὴ

33×23, αἰῶνος ιθ' (1847)

φ. 186

Τόμ. Α' περιέχων τοὺς τέσσαρας πρώτους ἤχους (α'-δ')

Ἐν τέλει ἡ χρονολογία: «,αωμζ'. ἰουλίῳ. ιη».

527 84

Παρακλητικὴ

31×22, αἰῶνος ιθ' (1855)

φ. 160

Τόμ. Β' περιέχων τοὺς λοιποὺς τέσσαρας ἤχους (πλ. α' - πλ. δ')

Ἐν τέλει ἡ χρονολογία.

528 85

Μηναῖον Αὐγούστου

27×19, αἰῶνος ιθ'

φ. 251

529 86

Παράκλησις διπλῆ τῆς Θεοτόκου καὶ τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου

30×21, αἰῶνος ιθ' (1809)

φ. 10

Περιέχει τοὺς δύο κανόνας τῆς μικρᾶς καὶ μεγάλης παρακλήσεως τῆς

Θεοτόκου καὶ δύο κανόνας τοῦ Ἁγ. Ἀθανασίου ἦχ. πλ. δ'. Ἁρματηλάτην καὶ ἦχ. β'. Δεῦτε λαοί.

530 87

Ἀκολουθία πλήρης τοῦ Ἁγίου Μελετίου Ἀρχιεπισκόπου Ἀντιοχείας

29×20, αἰῶνος ιθ'

φ. 23

531 88

Τριῴδιον

33×24, αἰῶνος ιη' (1749)

φ. 227

Τόμ. Α' μέχρι τῆς Παρασκευῆς τοῦ Λαζάρου (τὸν Β' τόμ. βλ. ἀριθ. 63).

Ἐν φ. 225 τὸ ἔτος 1749.

532 89

Πεντηκοστάριον

34×25, αἰῶνος ιθ' (1836)

φ. 210

Τόμ. Β' ἀρχόμενος ἀπὸ τῆς Μεσοπεντηκοστῆς (τὸν Α' τόμ. βλ. ἀριθ. 64).

Ἐν φ. 207β' ἡ χρονολογία: «,αωλς. Μαρτίῳ κς'».

533 90

Μηνολόγιον τοῦ ὅλου ἐνιαυτοῦ, περιέχον ἀπολυτίκια καὶ κοντάκια· μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ πολλὰ μὴ περιεχόμενα ἐν τοῖς ἐντύποις

21×13, αἰῶνος ιη' (1759)

φ. 150

Ἐν φ. 5 σημειοῦνται τὰ ἑξῆς: «γινώσκετε οἱ ἀναγινώσκοντες ὅτι τὸ πρωτότυπον ἦτο πολλὰ ἀδιόρθωτον. καὶ τὰ τροπάρια ἀσύνθετα. ὅθεν μὲ πολλὴν ἐπιμέλειαν καὶ κόπον εἴς τε διόρθωσιν καὶ εἰς γράψιμον νὰ ξεκαθαρίσω ἀπὸ τὸ πρωτότυπον τὰ γράμματα».

Καὶ κατωτέρω ἕτερον σημείωμα προγενέστερον, δι' ἄλλης χειρός, καὶ λίαν δυσανάγνωσνον: «Ἐν τῷ αὐτῷ (;) ὑπομνήματι, δυνατὸν ἡμῖν τοῖς φιλομαθέσι, ἐθέλουσιν εἰδέναι, τὰ ὅσα μεταγράφω. = Ἐπειδὴ καὶ τὸ ὡρολόγιον τὸ μικρόν, τὸ παλαιόν, ὅπου εἶναι εἰς τὸν δεξιὸν χορόν, τοῦ Καθολικοῦ ἡμῶν καὶ ἱεροῦ ναοῦ ἦτον τοῦ μακαρίτη μου γέροντος, προηγουμένου δέ, κυροῦ νεοφύτου, τοῦ ἐκ τῆς χίου νήσσου. ἀπὸ χωρίον πατρικά. Ὅθεν διὰ νὰ σώζεται, τοιγαροῦν τὸ τοιούτω, ἕως τοῦ αἰῶνος, ἔστοντας καὶ νὰ εἶναι, πλουσιώτατον, ἀπὸ τὸ ἄλλο τὸ κοινὸν δηλονότι, εἰς ἕτερα τροπάρια, ἀπολυτίκια καὶ κοντάκια τῶν ἁγίων, ὡς καθῶς ὁποῦ φαίνονται δέ, καὶ ἄλλα

χρειαζώμενα, ὁποῦ λέγονται, εἰς τὸ ἱερόν μας καθολικόν, εἰς τὰς ἑορτὰς ἡμῶν, καὶ ἀγρυπνίας. Τὸ λοιπόν, ἔβαλα καὶ τὸ ἐσίκοσαν, οἷον, τὸ ἐμετέγραψαν μὲ δικά μου ἔξοδα, καὶ τὸ ἐπροσήλωσα εἰς τὸν ἀριστερὸν χορόν, τοῦ καθολῖκοῦ, τῆς ἐκκλησίας ἐμῶν, ἐγγὺς τοῦ σταδίου, ὁποῦ... ἐκεῖ γοῦν νὰ εὑρίσκεται καὶ νὰ εἶναι, ἕως ὁ ἥλιος διαλάμπη. ἀδιάσπαστον, καὶ ἀμετακίνητον, καὶ ἀμετάνκιστον εἰς ἄλλον τόπον, (ἢ τὸ παρὸν) ἵνα κρίμα λήψεσθαι, οἱ τοιοῦτοι, ἰδοὺ τοιγαροῦν ἰδία μου χειρὶ... καὶ προσέχεται...». Τὸ κάτω μέρος τοῦ φύλλου ἐστὶν ἐσχισμένον.

Καὶ ἐν φ. 135 ἕτερον σημείωμα δ' ἄλλης χειρός: «ἐτελειώθη τὸ παρὸν μηνολόγιον τῷ ,αψνθῳ, ἐν μηνὶ ὀκτωβρίῳ, διαχειρὸς τοῦ ταπεινοῦ κυπριανοῦ τοῦ ἐκ μετζόβου, μοναχοῦ λαυριώτου καὶ ἀθανασίου τέκνον. ἐγράφη δὲ προτροπῇ καὶ προστάξει τοῦ μακαρίτου γέροντός μου προηγουμένου κὺρ ἀθανασίου, καὶ τοῦ μακαρίτου προηγ. κὺρ Διονυσίου, νὰ εὑρίσκεται εἰς τὸ καθολικὸν τοῦ ὁσίου ἀθανασίου τοῦ ἐν τῷ ἄθῳ, ὡς πλουσιώτατον ὁποῦ εἶναι νὰ μὴν τολμήσῃ τις ἀπαλλοτριῶσαι αὐτό, διότι δὲν εὑρίσκεται ποθὲν τοιοῦτον, καὶ ἐγὼ ἔκαμα πολὺν κόπον νὰ τὸ μεταγράψω καὶ νὰ τὸ διορθώσω, διότι τὸ πρωτότυπον ἦτον σκοτεινώτατον.

ὁ ταπεινὸς κυπριανὸς μετζοβίτης: —».

534 91

«Μωσαϊκὸν τοῦ ἐνιαυτοῦ, τουτέστι συμπλήρωμα ἀνεκδότων ὕμνων, κανόνων κλπ. ἐνίων Ἁγίων»

33×23, αἰῶνος ιθ' καὶ κ'

φ. 98

Κατὰ τὸ πλεῖστον δοξαστικὰ εἰς Ἁγίους μὴ ἔχοντας τοιαῦτα ἐν τοῖς ἐντύποις Μηναίοις.

535 92

Ἀκολουθία τοῦ Ὁσίου Θεοδοσίου τοῦ Κοινοβιάρχου

27×20, αἰῶνος ιθ'

φ. 14

536 93

Παράκλησις διπλῆ, τῆς Θεοτόκου μετὰ τοῦ Ὁσίου πατρὸς ἡμῶν Ἀθανασίου ἐπὶ πυρκαϊᾷ δασῶν

27×18

φ. 10

Ποίημα Γερασίμου Μικραγιαννανίτου καὶ ἀντιγραφὴ Γέροντος Παύλου Λαυριώτου Ἰατροῦ. 1943.

537 94

Ὡς ἀνωτέρω

φ. 12

538 95
Ἐκλογάριον
23×18, αἰῶνος κ'
σελ. 37

539 96
Ἐκλογάριον
23×15, αἰῶνος ιθ'
σελ. 29 (ἐν τέλει ἄγραφα φύλλα)

540 97
Ἐκλογάριον
22×16, αἰῶνος ιθ'
σελ. 26

541 98
Κανὼν Ἀναστάσιμος τοῦ Πάσχα
24×17, αἰῶνος ιη' (1800)
φ. 15

Ἐν φ. 9 «Τῇ Τρίτῃ τῆς ἁγίας ἀναστάσεως τῆς λαμπρᾶς, μὲ λιτανείαν ἀναβαίνομεν εἰς τὴν στέρναν τοῦ μύλου, διὰ νὰ ποιήσωμεν τὸν ἁγιασμὸν κλπ.». (Ἤδη ἀπὸ μακροῦ χρόνου τοῦτο γίνεται τῇ Παρασκευῇ τῆς Διακαινησίμου).

Ἕπεται ἡ ἀκολουθία τοῦ μικροῦ ἁγιασμοῦ καὶ διάφοροι εὐχαί.

Ἐν τέλει ἡ χρονολογία: ,αω' Ὀκτωβρ. ιε'.

542 99
Κανών, ὅμοιος

543 100
Ἀκολουθίαι
25×17, αἰῶνος ιθ' (1849)
φ. 43

1 (φ. 1). Ἀκολουθία τοῦ ἐξοδιαστικοῦ τῶν Μοναχῶν.
2 (φ. 22 καὶ 27). Ἀκολουθία εἰς μνημόσυνα.
3 (φ. 35). Ἀκολουθία εἰς ψυχορραγοῦντα.

Ἐν φ. 39: «,αωμθ. ἰουνίου. ιε' τὸ παρὸν νεκρόσιμον ἐγράφη δι' ἐπιμελείας καὶ ἐξόδων, τοῦ πανοσιωτάτου ἁγίου προηγουμένου καὶ ἐπιτρόπου, Κυρίου Κυρίλλου, εἰς μνημόσυνον αὐτοῦ».

Ἐν τῷ τελευταίῳ φύλλῳ: «Κατήχησις εἰς κοιμηθέντα ἀδελφόν.

Ἀδελφοὶ καὶ Πατέρες, ὁ θάνατος εἶναι κοινὸς εἰς ὅλους ἡμᾶς, καὶ σήμερον ἢ αὔριον ἔχομεν νὰ ἀποθάνωμεν καὶ ἡμεῖς καὶ πρέπει νὰ ἐνθυμώμεθα καὶ νὰ φροντίζωμεν καὶ νὰ εἴμεθα πάντοτε ἕτοιμοι δι' αὐτὴν τὴν ἄδηλον ὥραν τοῦ θανάτου μας. λοιπὸν χρέος ἔχομεν ἅπαντες νὰ ἐνθυμηθῶμεν τὸν παρόντα κεκοιμημένον ἀδελφόν μας, τὸ βράδυ εἰς τὸν κανόνα μας, κάμνοντες ἀπὸ ἕνα κομβοσχοίνιον, δι' ἀνάπαυσιν τῆς ψυχῆς του, διὰ νὰ μᾶς ἐνθυμηθοῦν καὶ ἡμᾶς ἄλλοι ἀδελφοὶ εἰς τὸν θάνατόν μας· καὶ ἐὰν ἔσφαλε καὶ αὐτὸς εἰς ἡμᾶς τίποτε ὡς ἄνθρωπος, τώρα μᾶς παρακαλεῖ νὰ τὸν συγχωρήσωμεν ἅπαντες ἐξ ὅλης ψυχῆς καὶ καρδίας· λέγοντες: ὁ Θεὸς συγχωρήσοι καὶ ἐλεήσοι αὐτὸν (ἐκ γ') καὶ ἀναπαύσοι αὐτὸν ἔνθα οἱ δίκαιοι ἀναπαύονται. Ἀμήν. —»[1].

544 101
Ἀκολουθίαι
36×25, αἰῶνος ιθ' (1841)
φ. 32

1 (φ. 1). Ἀκολουθία τοῦ Εὐαγγελισμοῦ τῆς Θεοτόκου.
2 (φ. 14). Ἀκολουθία τοῦ Ὁσίου πατρὸς ἡμῶν Ἀθανασίου ἐπιμελῶς γεγραμμένη καὶ πολυτελῶς δεδεμένη.

Ἐν φ. 3 ἡ εἰκὼν τῆς Θεοτόκου καὶ τοῦ Ἀρχαγγέλου Γαβριὴλ ἔγχρωμος.

Ἐν φ. 15 ἡ εἰκὼν τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου ἐπίσης ἔγχρωμος, βαστάζοντος διὰ τῆς δεξιᾶς χειρὸς ἐκκλησίαν καὶ διὰ τῆς ἀριστερᾶς ῥάβδον.

Ἐν τέλει φ. 32β' ἡ ἑξῆς χρονολογία: «Ἐγράφη ἐν ἔτει ,αωμα' ἐν Μηνὶ ἀπριλλίῳ, κβ'».

545 102
Ἀκολουθία πλήρης τοῦ Ἁγίου Μάρτυρος Βενιαμὶν τοῦ Διακόνου τοῦ ἐν Περσίᾳ ἀθλήσαντος. (Ὀκτωβρ. 13)
23×16, αἰῶνος ιθ'
φ. 20

Ἐν φ. 10 ὁ κανὼν τοῦ Ἁγίου, οὗ ἡ ἀκροστιχίς: «Βενιαμὶν κήρυκι ᾆσμα προσφέρω». Ἐν δὲ τῇ θ' ᾠδῇ περιέχονται τὰ σύμφωνα στοιχεῖα τοῦ Νικόδημος ὀνόματος ἄνευ τῶν Θεοτοκίων, ἅτινα περιέχουσιν ἔπαινον εἰς τὰ θεῖα μέλη τῆς Παρθένου, ἀρχόμενα κατὰ τάξιν ἀπὸ κεφαλῆς ἕως ποδῶν ἐκ τοῦ Ἄσματος τῶν Ἀσμάτων ἐρανισθέντα». Ἦχος δ'. Ἀνοίξω τὸ στόμα μου.

546 103
Στιχολογία
20×15, αἰῶνος κ'
σελ. 35

[1] Ἀναγινώσκεται ἐπὶ τοῦ τάφου τοῦ μεταστάντος κατὰ τὴν κηδείαν ὑπὸ τοῦ προεξάρχοντος προηγουμένου.

547 104

Κανὼν ἰαμβικὸς εἰς τὴν Ὑπαπαντὴν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ποίημα Γερασίμου Ἱερομ. Ἰωαννούλη τοῦ Ζακυνθίου

23×16, αἰῶνος ιθ'

φ. 5

Ἐν τέλει: «Χεὶρ Ἱεροθέου Ἱεροδιακόνου Λαυριώτου 1872 Ἰανουαρίου 15».

548 105

Κανών, ὡς ἀνωτέρω

21×17, αἰῶνος κ'

φ. 5

Ἐν τέλει: «Ἐτελιώθη ἐν Μηνὴ Νοεμβρίου, 1. Ὑπὸ τοῦ ἐλαχίστου ἐν Μοναχοῖς, Ὀρέστου Λαυριώτου. Τὸ ἔτος, 1928».

549 106

Κανών, ὡς ἀνωτέρω

21×17

φ. 15

550 107

Κανὼν ἰαμβικὸς εἰς τὴν Ὕψωσιν τοῦ Τιμίου Σταυροῦ

19×13

φ. 9

Ποίημα τοῦ Ὁσίου Παύλου τοῦ Ξηροποταμινοῦ καὶ ἀντιγραφὴ τοῦ Γ. Παύλου Λαυριώτου ἰατροῦ 1946.

551 108

Κανών, ὡς ἀνωτέρω

552 109

Κανών, ὡς ἀνωτέρω

553 110

Ἀκολουθία τῆς Τραπέζης κατὰ κοινοβιακὴν τάξιν

20×13, αἰῶνος ιθ'

φ. 5

Ἐν τέλει: «Χεὶρ Εὐθυμίου Ἱεροδ. Π. Δ. Λαυριώτου» (ἄδ.).

554 111

Πανηγυρικὸν Γ'

38×26, αἰῶνος ιθ'

φ. 111

1 (φ. 1-12). Λεοντίου Ἐπισκόπου Νεαπόλεως τῆς Κύπρου λόγος εἰς Συμεῶνα, καὶ ὅτε ἐδέξατο τὸν Κύριον εἰς ἀγκάλας αὐτοῦ.

Ἀρχ. «Εὐφραινέσθωσαν οἱ οὐρανοὶ καὶ ἀγαλλιάσθω ἡ γῆ».

2 (φ. 13-17). Τοῦ ἐν ἁγίοις Πατρὸς ἡμῶν Γερμανοῦ ἀρχιεπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως λόγος εἰς τὸν Εὐαγγελισμὸν τῆς ὑπερευλογημένης ἐνδόξου Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας, οὗ ἡ ἀρχή: «Τῆς παρούσης τιμίας καὶ βασιλικῆς συνάξεως».

3 (φ. 18-24). Λόγος ἐγκωμιαστικὸς εἰς τοὺς δύο μεγίστους Ἀρχαγγέλους Μιχαὴλ καὶ Γαβριήλ, οὗ ἡ ἀρχή: «Ἀνίσως ἀγαπητοί μοι πατέρες καὶ ἀδελφοὶ ἤθελε δοθῇ εἰς ἐμὲ τὸν ταπεινόν».

Καὶ εἰς τὸ τέλος τοῦ λόγου τὸ ἔτος ,αωλγ'.

4 (φ. 25-38). Δαμασκηνοῦ Μαναχοῦ καὶ ὑποδιακόνου λόγος εἰς τὴν Γέννησιν τοῦ Κυρίου καὶ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ.

Ἀρχ. «Αἱ ἑορταὶ τῆς Ἐκκλησίας ἡμῶν».

Ἐν τῷ τέλει τοῦ λόγου σημειοῦνται τὰ ἑξῆς: «ὁ ἀνωτέρω λόγος ἐκ τοῦ ὅλως ἁπλοῦ Ἰδιώματος τοῦ ὑποδιακόνου Δαμασκηνοῦ μετηνέχθη εἰς ἣν φαίνεται ὑφὴν τοῦ λόγου μὲ τὰ τινῶν προσθαφαιρέσεων ὑπὸ τοῦ ἐλαχίστου προηγουμένου Κοσμᾶ Λαυριώτου 1878 κατὰ μῆνα ὀκτώβριον».

5 (φ. 39-47). Νεκταρίου Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως διήγησις δι' ἣν αἰτίαν τῷ πρώτῳ σαββάτῳ τῶν ἁγίων νηστειῶν ἑορτάζομεν τὴν μνήμην τοῦ ἁγ. μεγαλομάρτυρος Θεοδώρου τοῦ Τύρωνος καὶ περὶ νηστείας καὶ ἐλεημοσύνης.

Ἀρχ. «Δίκαιον εἶναι εἰς ἡμᾶς σήμερον νὰ φωνάξωμεν μὲ τὸν προφητάνακτα Δαβίδ».

6 (φ. 48-55). Τοῦ ἐν ἁγίοις Πατρὸς ἡμῶν Ταρασίου ἀρχιεπ. Κωνσταντινουπόλεως λόγος εἰς τὰ Εἰσόδια τῆς Ὑπεραγίας Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας.

Ἀρχ. «Φαιδρὰ καὶ παράδοξος ἡ παροῦσα πανήγυρις».

7 (φ. 56-57). Λέοντος ἐν Χριστῷ τῷ ἀθανάτῳ πάντων Βασιλεῖ εὐσεβοῦς βασιλέως λόγος εἰς τὴν ἐκ πύλης ἐσφραγισμένης αὐτοῦ Χριστοῦ τοῦ τῆς Δόξης Βασιλέως προέλευσιν ἐν δούλου σχήματι τοῖς δούλοις ἐπιφανέντος.

Ἀρχ. «Θεοῦ ἐν σαρκὶ δοξάζομεν γέννησιν». Κολοβὸς μέχρι τῶν λέξεων «ἐπὶ γὰρ εὐδόκησε τὸν ἑαυτοῦ».

8 (φ. 57-64). Τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Ἀνδρέου Κρήτης τοῦ ἱεροσολυμίτου λόγος εἰς τὴν Ὕψωσιν τοῦ Τιμίου καὶ Ζωοποιοῦ καὶ προσκυνητοῦ Σταυροῦ.

Ἀρχ. «Σταυροῦ πανήγυριν ἄγομεν».

9 (φ. 64β'-72). Τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Βασιλείου Ἐπισκόπου Σελευκείας λόγος εἰς τὴν ἐνανθρώπησιν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ[1], οὗ ἡ ἀρχή: «Μεγάλοις τῶν ἐγκωμίων εὑρήσει τὰς ἀφορμάς».

---

1 Ἢ μᾶλλον εἰς τὴν Σύναξιν τῆς Θεοτόκου τὴν ἑπομένην τῶν Χριστουγέννων τῇ 26η.

Εἰς τὸ τέλος τοῦ λόγου ἡ χρονολογία: «,αωξα'. δεκεμβρίῳ ιε'».

10 (φ. 73-78). Τοῦ σοφωτάτου Μοναχοῦ Ἰακώβου λόγος ἐγκωμιαστικὸς εἰς τὴν Γέννησιν τῆς Ὑπεραγίας Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας.

Ἀρχ. «Σήμερον προσκαλεῖ ὅλους ἡμᾶς εἰς τὴν ἐδικήν της τράπεζαν».

11 (φ. 79-92). Ὁμιλία τοῦ ἐν ἁγίοις Πατρὸς ἡμῶν Γρηγορίου ἀρχιεπισκόπου Θεσσαλονίκης τοῦ Παλαμᾶ εἰς τὴν πρὸς τὰ Ἅγια τῶν Ἁγίων εἴσοδον τῆς Πανυπεράγνου Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας καὶ εἰς τὸν ἐν αὐτοῖς θεοειδέστατον βίον της. Μεταφρασθεῖσα ἐκ τοῦ Ἑλληνικοῦ ἐν τῇ μεγίστῃ λαύρᾳ παρὰ τοῦ παναγιωτάτου ἡμῶν Δεσπότου κυρίου κυρίου Γρηγορίου [Ε'].

Ἀρχ. «Ἕνας πολλὰ δυνατός».

12 (φ. 93-100). Δαμασκηνοῦ ὑποδιακόνου τοῦ Στουδίτου λόγος εἰς τὰ Ἅγια Θεοφάνεια τοῦ Κυρίου καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, οὗ ἡ ἀρχή: «Ὁ παντοκράτωρ Θεὸς καὶ πολυέλεος».

Μετὰ τὸ τέλος τοῦ λόγου ἕπονται τὰ ἑξῆς: «Καὶ ὁ παρὼν λόγος ἐκ τοῦ ὅλος ἁπλοῦ ἰδιώματος τοῦ ὑποδιακόνου Δαμασκηνοῦ καὶ Στουδίτου εἰς ἣν φαίνεται ὑφὴν τοῦ λόγου μετηνέχθη μετά τινων προσθαφαιρέσεων ὑπὸ τοῦ Πανοσιωτάτου Προηγουμένου κ. Κοσμᾶ λαυριώτου ἔτος 1878».

13 (φ. 101-104). Λόγος τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Ἰωάννου ἀρχιεπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως τοῦ Χρυσοστόμου εἰς τὴν Ἁγίαν Παρθένον καὶ Θεοτόκον Μαρίαν (τῇ 26ῃ Δεκεμ.) οὗ ἡ ἀρχή: «Πᾶσαι μὲν αἱ μαρτυρικαὶ πανηγύρεις θαυμασταί».

14 (φ. 104β'-111). Τοῦ αὐτοῦ εἰς τὴν αὐτὴν ἑορτήν.

Ἀρχ. «Πάλιν τῇ παρρησίᾳ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος».

Καὶ οἱ δύο οὗτοι λόγοι ἐν ἑνὶ φυλλαδίῳ ὄντες βρίθουσιν ἀνορθογραφιῶν. Ὁ κῶδιξ ἐσταχώθη ἐσχάτως (1946) ὑπὸ τοῦ Γ. Παύλου Λαυριώτου ἰατροῦ. Σύγκειται δὲ ἐκ πολλῶν φυλλαδίων διαφόρου μεγέθους καὶ ποικίλης γραφῆς.

555 112

«Δήλωσις περὶ τοῦ εὑρίσκειν εὐκόλως τὸν βουλόμενον ἐν ποίοις ἁπλοῖς βιβλίοις εἰσὶν οἱ λόγοι τῶν Δεσποτικῶν τε καὶ Θεομητορικῶν ἑορτῶν καὶ οἱ βίοι τῶν ἁγίων οἱ τιθέμενοι εἰς ἀνάγνωσιν ἐν ὅλῳ τῷ χρόνῳ».

Ἄρχεται ἀπὸ τοῦ Σεπτεμβρίου

22×15, αἰῶνος ιθ'

φ. 18

Ἐν ἀρχῇ κεῖται ἡ ἑξῆς σημείωσις: «Καὶ τοῦτο Κτῆμα τῆς ἐν τῷ Καψοκαλυβίῳ θείας Μονῆς τοῦ Τιμίου Προδρόμου τοῦ πνευματικοῦ κυρίου Τιμοθέου».

Σὺν αὐτῷ ἐτέθη φυλλάδιόν τι ἐκ φύλλων ἓξ μεταγενέστερον, περιέχον:

«Περὶ τῆς ἑορτῆς τοῦ Εὐαγγελισμοῦ συμπιπτούσης κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς Ἁγίας καὶ Μεγάλης Παρασκευῆς. Τύπος τῆς Ἀκολουθίας».

Ἐν τῷ τέλει: «Σημ. ἡ παροῦσα διάταξις τῆς ἀκολουθίας ταύτης, διετάχθη παρὰ τῆς Ἱ. Συνόδου τῆς Ἑλλάδος».

556 113

Διάφορα

26×19, αἰῶνος ιη' (1783)

1 (φ. 1). Κανὼν εἰς τὸν Εὐαγγελιστὴν Ἰωάννην. Ποίημα Ἰωσήφ. Ἦχος δ'. Ἀνοίξω τὸ στόμα μου.

2 (φ. 5). Οἶκοι εἰς τὸν αὐτόν. Ποίημα Ἰωάννου τοῦ Εὐγενικοῦ χαρτοφύλακος τῆς Μεγ. Ἐκκλησίας.

3 (φ. 14). Κανὼν παρακλητικὸς εἰς τοὺς ιβ' Ἀποστόλους. Ποίημα Νικοδήμου τοῦ Ναξίου, ἦχος πλ. δ'. Ἁρματηλάτην.

4 (φ. 18β'). Οἶκοι εἰς τοὺς κορυφαίους Ἀποστόλους Πέτρον καὶ Παῦλον. Ποίημα τοῦ αὐτοῦ Νικοδήμου.

Ἐν φ. ... τὸ ἔτος 1783.

Σὺν αὐτῷ ἐτέθησαν καὶ ἕτερα πέντε φυλλάδια διαφόρου γραφῆς αἰ. ιθ' περιέχοντα ὡς ἀκολούθως:

Φυλλάδιον Α'. Κανὼν εἰς τὴν Θεοτόκον, μὴ ὑπάρχων ἐν τῷ ἐντύπῳ Θεοτοκαρίῳ. Ἦχος πλ. δ'. Ἁρματηλάτην.

Ἕτερος κανὼν εἰς τὴν Θεοτόκον, μὴ εὑρισκόμενος ἐπίσης ἐν τῷ Θεοτοκαρίῳ, ποίημα Ἀθανασίου πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως τοῦ Κρητός, οὗ ἡ ἀκροστιχίς: «Δέχου παντευλόγητε Ἀθανασίου θρῆνον». Ἦχος δ'. Ἀνοίξω τὸ στόμα μου.

Ἐν τῷ τέλει εὐχὴ λεγομένη εἰς ἄγραν ἰχθύων. Καὶ ἑτέρα εὐχὴ Μακαρίου Ἱερομονάχου τοῦ Μακρῆ λεγομένη ἐπὶ ταῖς ἐλαίαις μὴ καρποφορούσαις.

Φυλλάδιον Β'. «Στίχοι τινὸς ἐναρέτου ἀνδρὸς λίαν θαυμάσιοι καὶ ψυχωφελεῖς, πρὸς τὴν ἀμώμητον Θεοτόκον καθ' ἑκάστην ἐπιφωνούμενοι ἐν κατανύξει».

Φυλλάδιον Γ'. Στιχηρὰ λεγόμενα ἐν τῷ Ἑσπερινῷ τοῦ Ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ τῇ Β' Κυριακῇ τῶν νηστειῶν. Ἦχος πλ. α'. Ὅσιε πάτερ. (Τρία προσόμοια, ἑπτὰ ἰδιόμελα καὶ δύο καθίσματα).

Φυλλάδιον Δ'. Ἀκολουθία (συμπληρωματικὴ) τοῦ Ὁσίου Ἀβρααμίου (Ὀκτ. 29). Κανὼν νεοσύνθετος, οὗ ἡ ἀκροστιχὶς ἄνευ τῶν Θεοτοκίων: «Ὕμνον δεύτερον τῷ Ἀβραμίῳ ᾄδω». Ἦχος πλ. δ'. Ἁρματηλάτην.

Φυλλάδιον Ε'. Κανὼν ἐγκωμιαστικὸς εἰς τὸν Ὅσιον Πατέρα ἡμῶν Ἀθανάσιον τὸν ἐν τῷ Ἄθῳ ἀσκήσαντα, προσῳδιακός. Ποίημα τοῦ σοφωτάτου Ἰωάννου τοῦ Σγουρῆ. Ἦχος α'. Ἔσωσε λαόν.

Ἕτερος κανὼν τοῦ αὐτοῦ εἰς τὸν αὐτὸν Ἅγιον Ἀθανάσιον, οὗ ἡ ἀκροστιχίς: «Τῶν ἀρετῶν κλάδων ἀφθιτόκλητον ᾄδω νῦν χαίρων». Ἦχος γ'. Χέρσον ἀβυσσοτόκον.

Μουσικοὶ κώδικες

557 114

21×16, αἰῶνος ιη'

φ. 80

(φ. 1). Ἑσπέρια τοῦ Ὁσίου Πατρὸς ἡμῶν Ἀθανασίου, ἦχος β'. Ποίοις εὐφημιῶν.

(φ. 4). Δοξαστικὰ καὶ λοιπὰ ἰδιόμελα τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου.

(φ. 29). Νικολάου Δοχειαρίτου εἰς τὴν ἀρτοκλασίαν τῶν Χριστουγέννων. «Ἡ Γέννησίς σου» ὀκτάηχον.

(φ. 39β'). Τοῦ αὐτοῦ ἕτερον ὀκτάηχον εἰς τὴν ἑορτὴν τῶν Θεοφανείων.

(φ. 48β'). Τοῦ αὐτοῦ ὀκτάηχον εἰς τὴν Κυριακὴν τῶν Βαΐων.

(φ. 55). Τοῦ αὐτοῦ ὀκτάηχον τῇ Πέμπτῃ τῆς Ἀναλήψεως.

(φ. 61). Κοσμᾶ Ἱερομονάχου Λαυριώτου ὀκτάηχον: «Ἐσφραγισμένου τοῦ μνήματος».

(φ. 68). Νεκταρίου Βλάχου εἰς τὴν ἑορτὴν τῆς Πεντηκοστῆς. Εὐλογητὸς εἶ, Χριστέ.

(φ. 74). Νικολάου Ἱερομονάχου Δοχειαρίτου ὀκτάηχον εἰς τὴν Μεταμόρφωσιν.

Ὁ κῶδιξ ἐγράφη μετ' ἐπιμελείας καὶ φιλοκαλίας, κοσμεῖται δὲ δι' ὡραίων μικρογραφιῶν.

558 115

22×16, αἰῶνος ιη'

φ. 51

Νικολάου Δοχειαρίτου καὶ Νεκταρίου Βλάχου εἰς τὰς αὐτὰς ὡς ἀνωτέρω ἑορτὰς ὀκτάηχα

(φ. 42). Δοξαστικὰ τοῦ Ἁγίου Μιχαὴλ Ἐπισκ. Συνάδων.

(φ. 50). Εἰς τὴν Σύναξιν τῶν Ἀρχαγγέλων τὸ καὶ νῦν Θεοτοκίον ἦχος πλ. α'. Συγχάρητε ἡμῖν.

559 116

23×28, αἰῶνος ιθ'

φ. 6.

Περιέχει μόνον τὰ δοξαστικὰ
τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου Κουκουζέλη

Δακτυλογραφημένοι κώδικες (γραφομηχανῆς)

560 1

Ἀκολουθίαι

32×23

1 (σελ. 1-30). Ἀκολουθία τῶν Ἁγίων Μαρτύρων Ἀδριανοῦ καὶ Ναταλίας καὶ τῶν Ὁσίων Ἰωάσαφ καὶ Βαρλαάμ. (Αὔγ. 26).

2 (σελ. 1-16). Ἀκολουθία τοῦ Ἁγίου Μεγαλομάρτυρος Γοβδελαᾶ. (Σεπτ. 29).

3 (σελ. 1-7). Κανὼν τοῦ Ὁσίου Σάββα τοῦ Ἡγιασμένου. Ἦχος β'. Ἐν βυθῷ κατέστρωσε.

561 2

Ἀκολουθία τοῦ Ὁσίου Πατρὸς ἡμῶν Ἀθανασίου

32×23

σελ. 41

(Δυστυχῶς εὕρηνται πολλὰ λάθη ἐν αὐτῇ ἐξ ἀπροσεξίας τοῦ ἀντιγραφέως).

562 3

Ἀκολουθία, ὡς ἀνωτέρω

σελ. 40

563 4

Μεθέορτα τοῦ Ὁσίου Πατρὸς ἡμῶν Ἀθανασίου

32×23

σελ. 35

564 5

Ὡς ἀνωτέρω

32×23

σελ. 35

Καὶ αἱ τέσσαρες αὗται φυλλάδαι πολυτελῶς δεδεμέναι.

565 6

Τυπικὸν τῆς Σεβασμίας καὶ Ἱερᾶς Μονῆς Μεγίστης Λαύρας τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου περὶ τῆς ἑορτῆς τοῦ Εὐαγγελισμοῦ

32×23

σελ. 13

566 7

Ἀκολουθία τῆς Θεοτόκου, Κουκουζελίσσης

(Α΄ Κυριακὴ τοῦ Ὀκτωβρίου)

31×20

σελ. 25

Ἀρχ. «Ἱερὰ Ἀκολουθία τῆς Ὑπεραγίας Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου τῆς «Φωβηνῆς, Κουκουζελίσσης καὶ Τριχερούσης» τῆς οὔσης ἐν τῇ Μεγίστῃ Λαύρᾳ. Συντεθεῖσα μὲν ὑπὸ Γερασίμου Μοναχοῦ Μικραγιαννανίτου δι᾽ ἐξόδων ὅμως καὶ φροντίδων τοῦ Πανοσιολογιωτάτου καὶ Σεβαστοῦ Γέροντος Κυρίου Κυρίου Γερμανοῦ Ἱεροδιακόνου τοῦ Λαυριώτου· οὗτινος ἐξόδοις καὶ δακτυλεγράφη (!) κατὰ τὸ Σ.Ε. 1930. Χεὶρ Ἀντωνίου Μοναχοῦ ἄνωθεν Καυσοκαλυβίων».

567 8

Χαιρετισμοὶ καὶ παράκλησις εἰς τὴν Θεοτόκον

31×20

σελ. 21

Ἀρχ. «Ὑπόμνημα, χαιρετισμοὶ καὶ παράκλησις εἰς τὴν Ὑπεραγίαν Δέσποιναν ἡμῶν Θεοτόκον, τὴν ἐπονομαζομένην «Φωβηνήν, Κουκουζέλισσαν καὶ Τριχεροῦσαν» τὴν ἐν τῇ Ἱερᾷ Μ. Μεγίστης Λαύρας εὑρισκομένην. Συνταχθέντα μὲν ὑπὸ Γερασίμου Μοναχοῦ Μικραγιαννανίτου, φροντίσι δὲ καὶ ἐξόδοις τοῦ Πανοσιολογιωτάτου καὶ Σεβαστοῦ Γέροντος κυρίου κ. Γερμανοῦ Ἱεροδιακόνου τοῦ Λαυριώτου, δι᾽ ἐξόδων τοῦ ὁποίου καὶ δακτυλεγράφησαν κατὰ τὸ Σ.Ε. 1930. Χεὶρ Ἀντωνίου Μ. Ἄνωθ. Καυσοκαλυβ.».

Ἀμφότεραι πολυτελέστατα, καλλιτεχνικώτατα καὶ κομψότατα δεδεμέναι.

18 - 9 - 1958

Ἀλφαβητικὸς Πίναξ τῶν Ἀκολουθιῶν χειρογράφων τε καὶ ἐντύπων[1]

[1] Τό στοιχεῖον χ. σημαίνει χειρόγραφον, τό ε. ἔντυπον καί τὸ γ. γραφομηχανῆς. Ὁ δέ ἀριθμός τόν ἀριθμόν τοῦ βιβλίου.

[2] Ἢ μᾶλλον Μακαρίων τῶν Αἰγυπτίων, ἀμφοτέρων δηλονότι, καθό καί ἡ Ἀλεξάνδρεια Αἴγυπτός ἐστι.

Πίναξ τῶν χειρογράφων Μηναίων κατὰ τὴν τάξιν τοῦ Μηνολογίου[1]

Μὴν			Ἀριθ.
Σεπτέμβριος			61
Ὀκτώβριος			75
Νοέμβριος	Τόμ.	Α' 1 - 15	67
»	»	Β' 15 - 30	62
Δεκέμβριος	»	Α' 1 - 19	68
»	»	Β' 20 - 31	69
Ἰανουάριος	»	Α' 1 - 15	71
»	»	Β' 16 - 31	82
Φεβρουάριος			70
Μάρτιος			60
Ἀπρίλιος			73
Μάϊος			74
Ἰούνιος			66
Ἰούλιος			72
Αὔγουστος			85

ΓΕΡΩΝ ΠΑΝΤΕΛΕΗΜΩΝ ΛΑΥΡΙΩΤΗΣ (Κύπριος)
Βιβλιοθηκάριος Μ. Λαύρας

Σημ. Αἱ ὑπ' ἀριθ. 45, 48, 49 Ἀκολουθίαι Νεοφύτου, Χαραλάμπους καὶ Σεργίου καὶ Βάκχου εἶναι μὲν ἔντυποι, εὕρηνται δὲ καταγεγραμμέναι μεταξὺ τῶν χειρογράφων, ὡς προείρηται.

[1] Ἐπειδὴ τὰ Μηναῖα δὲν ἐγράφησαν εἰς τὴν σειράν των ἐν τῷ ἐντύπῳ Καταλόγῳ, ἀλλὰ ἀτάκτως καὶ ἀδιακρίτως, φύρδην μίγδην, διὰ νὰ καταγραφῶσι δὲ ἐν τῷ παρόντι Καταλόγῳ θὰ ἀνατραπῇ ἡ σειρὰ τοῦ ἀριθμοῦ καὶ θὰ ἐπέλθῃ ἄλλη ἀταξία χείρων τῆς πρώτης, διὰ τοῦτο παραθέτομεν τὸν ἀνωτέρω πίνακα πρὸς εὐχερῆ εὕρεσιν αὐτῶν.

Α' - ΠΙΝΑΞ ΟΝΟΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΠΡΑΓΜΑΤΩΝ

Β' - ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ ΩΝ ΕΡΓΑ ΕΝ ΤΟΙΣ ΚΩΔΙΞΙΝ

Γ' - ΠΙΝΑΞ ΓΡΑΦΕΩΝ ΚΩΔΙΚΩΝ

Δ' - ΠΙΝΑΞ ΚΤΗΤΟΡΩΝ ΚΩΔΙΚΩΝ

Ε' - ΠΙΝΑΞ ΚΕΧΡΟΝΙΣΜΕΝΩΝ ΚΩΔΙΚΩΝ

2141	1392	**2135**	1687	**556**	1783	**2050**	1878
2132	1483	**2054**	1690	**2074**	1784	**2051**	1878
2117	1434 (;)	**525**	1717	**541**	1800	**2048**	1879
2113	1560	**523**	1740	**532**	1836	**2047**	1880
2146	1578	**2104**	1748	**2158**	1839	**2049**	1888
2053	1602	**531**	1749	**544**	1841	**2069**	1904
2065	1614	**2163**	1750	**526**	1847	**2127**	1918
2164	1619	**2128**	1759	**543**	1849	**2172**	1956
2140	1630	**533**	1759	**527**	1855		
2137	1678	**2119**	1773	**2067**	1871		

Σημ. Οἱ πίνακες Α' - Ε' συνετάχθησαν ὑπὸ τοῦ κ. Κωνσταντίνου Α. Μανάφη, φοιτητοῦ τῆς Φιλολογίας.

CHRONICON BREVE

de Graecorum imperatoribus, ab anno 1341 ad annum 1453 e codice Vaticano graeco 162

Edidit Raymundus-J. Loenertz O.P.

Chronici fragmentum quod in lucem proferimus scriptum est in folio 80, recto et verso, codicis Vaticani graeci 162 (chart. s. XVI). Huius codicis prima pars (f. 1-84ª) constat fasciculis novem. Septem primi sunt quiniones; ultimus habet folia quinque (81-84ª). Octavus est quaternio[1]. Inter istum et ultimum inserta sunt folia duo (79 et 80) qui, olim sibi agglutinata, nunc vix cohaerent. Ista quando codici adiuncta sunt, primum fortasse scriptura vacabat[2]. Alterum desumptum erat ex alio libro, in quo fuerat sextum decimum. Hoc enim numero, graecis litteris (ιϛ') in medio superiore margine, ante et retro signatur. In foliis praecedentibus scripta erant nomina imperatorum; quod superest fragmentum incipit a successore Theodori I Lascaris, Ioanne III Duca Batatze. Ab imperio Ioannis V Palaeologi catalogus vertitur in Annales[3], quae desinunt in Constantinum XII, qui cum imperio et patria occubuit ad Portam Sancti Romani, die 29 Maii anni 1453.

---

[1] Ioann. Mercati et Pius Franchi de' Cavalieri (Codices Vaticani descripti, Codices graeci, t. I, Romae, 1923) censebant fasciculum istum quinionem esse, ut praecedentes. At dum frequens codicem evolvo solvuntur e compagine folia 79 et 80, quinionis, ut videbantur, ultima, et patefit veritas, forte fortuna, nullo meo merito neque ingenio. Hoc dico ne cum summis illis viris contendere videar, quibus me ne componere quidem audeo.

[2] In folio 79 scripta sunt nomina officiorum sacri Palatii et magnae Ecclesiae Constantinopolitanae, ab illa manu quae in imo folio 78ᵛ patriarcharum catalogo, in Pachomium, ex metropolita Zichnarum, desinenti, primum addidit ὁ νῦν θεόληπτος ,αφιϛ' deinde ἱερεμίας. Eadem manus in folio 84-84ᵛ recensuit nomina et annos Otmanidarum, ab Orthogrule ad captam a Suleimano II claram Rhodon, 1522.XII.25. Alia prorsus manus folium 80 ante et retro a summo ad imum densis litteris implevit, vix margine relicto.

[3] Idem fit in imperatorum catalogo vulgatissimo, edito in Appendice ad Georgium personatum Codinum (Bonn, p. 149-165), necnon in illis quorum extrema inserta sunt in opere mox laudando sub numeris 12, 29, 36, 50.

Textum, in codice continue scriptum, per capita digessimus, quorum singulis praeposuimus annos quibus gesta sunt quae in eis narrantur. In calce notavimus verba quae librarius [delevit]. Graecorum scriptorum, qui de eisdem rebus egerunt, testimonia adiecimus. Recentiorum commentaria ibi tantum adduximus ubi res hoc expostulare videbatur. Pretium huius opusculi facile percipiet qui fontes a nobis laudatos adibit, praesertim Chronica brevia, collecta et edita a cll.vv. S. Lampro et C. Amanto[1].

---

[1] S. Lampros-K. Amantos, Βραχέα Χρονικά, Athenis, 1932. Opus istud laudabimus compendio, sub litteris Βρ. Χρ.

1222.I - 1254.X.30.

1. Ἐν δὲ τῇ Ἀνατολῇ με⟨τὰ⟩ τὸν Λάσκαριν ὁ ἐπὶ τῇ θυγατρὶ αὐτοῦ f. 80 κυρᾷ Εἰρήνῃ γαμβρὸς αὐτοῦ Ἰωάννης ὁ Δούκας ὁ Βατάτζης χρόνους λβ´ μῆνας ι´.

1254.X.30 - 1258.VIII.

2. Καὶ μετ᾽ αὐτὸν ὁ υἱὸς αὐτοῦ Θεόδωρος ὁ Λάσκαρις ἔτη δ´. οὗ τὸν υἱὸν Ἰωάννην ἐτύφλωσεν ὁ Παλαιολόγος.

1258.XII.1 - 1282.XII.11.

3. Μιχαὴλ Κομνηνὸς ὁ Παλαιολόγος ἔτη κδ´, οὗ τῷ γ´ ἔτει τῆς βασιλείας ἑάλω ἡ Κωνσταντινόπολις παρὰ τῶν Ῥωμαίων ἐν ἔτει ,ϛψξη´, ἰουλίῳ κε´, ἰνδ. δ´. ἀπέθανεν ὁ Κομνηνὸς Παλαιολόγος Μιχαὴλ ἐν ἔτει ,ϛψ϶α´, ἰνδ. ια´, δεκεμβρίῳ ια´.

1282.XII.11 - 1328.V.24.

4. Ἀνδρόνικος Κομνηνὸς Παλαιολόγος ἔτη...

1281.VI c. - 1320.X.12.

5. Μιχαὴλ Κομνηνὸς Παλαιολόγος ὁ υἱὸς αὐτοῦ ἔτη...

1328.V.24 - 1341.VI.15.

6. Ἀνδρόνικος Παλαιολόγος ὁ υἱὸς αὐτοῦ, ὁ κράτιστος καὶ στρατηγικώτατος.

1341.VI.15 - 1391.II.16.

7. Καὶ μετ᾽ αὐτὸν ὁ υἱὸς αὐτοῦ Ἰωάννης ὁ Παλαιολόγος, ὃν ἐπεγάμβρευσεν ἐπὶ τῇ ἰδίᾳ θυγατρὶ Ἑλένῃ ὁ μέγας δομέστικος, Ἰωάννης ὁ Καντακουζηνός.

---

6 ἔτη δ´. οὗ [τῷ γ´ ἔτει] τὸν υἱὸν

---

1. *Εἰρήνη* : Georgius Acropolita, 15 : 20,6 Heisenberg.

2. *ἐτύφλωσεν* : 1261.XII.25 ; Georgius Pachymeres, Mich. Pal. III 10 : I 190,16 - 192,19 Bonn : E. de Muralt, Essai de chronographie byzantine, t. II, Bâle et Genève, 1871, p. 403 n⁰ 3.

3. *,ϛψξη´* : leg. *,ϛψξθ´* = 1261.VII.25 ; Βρ. Χρ. 15,2-3 ; de Muralt, 396 n⁰ 19.

7. *ἐπεγάμβρευσεν* : 1347.V.21 ; Ioannes Cantacuzenus IV 4 : III 29,15-18 Bonn ; Ducas X : 38,19 Bonn ; Vizantijskij Vremennik, N.S., 2 (1949) 286,206-207, ex codice Mosquensi 426 ; de Muralt, 611 n⁰ 31.

1347.II.3 - 1354.XII.10.

8. Καὶ μεθ᾽ ἱκανὸν λαμβάνει τὴν βασιλείαν Ἰωάννης ὁ Καντακουζηνὸς ὁ πενθερὸς αὐτοῦ, καὶ βασιλεύει ἔτη η´. ἔστεψε δὲ καὶ τὸν υἱὸν αὐτοῦ Ματθαῖον βασιλέα. ὁ δὲ Παλαιολόγος ἔφυγεν ἐν τῇ Σαμοθρᾴκῃ.

1353.III.17 - 1354.XII.10.

9. Εἶτα λάθρα εἰσιὼν τὴν Πόλιν μετὰ μιᾶς τριήρους τῇ ἡμέρᾳ τῶν βαΐων, πάλιν λαμβάνει τὴν βασιλείαν. τὸν δὲ Καντακουζηνὸν καταβιβάσας ἐποίησε μοναχὸν ἐν τῇ μονῇ τῶν Μαγγάνων, μεταμφιάσας τοῦτον Ἰωάσαφ μοναχόν.

1373.V.6 - 1376.VII.

10. Ὁ γοῦν Ἰωάννης ὁ Παλαιολόγος ἔχων υἱοὺς δ´, Ἀνδρόνικον, Μανουήλ, Μιχαὴλ καὶ Θεόδωρον, ἀνηγόρευσε τὸν Ἀνδρόνικον βασιλέα, τὸν δὲ Μανουὴλ ἠξίωσε δεσπότην.— Μετὰ δὲ χρόνους τινάς, ἐπαναστάντες ἀλλήλοις, κατέσχεν ὁ πατὴρ τὸν Ἀνδρόνικον υἱὸν καὶ ἐτύφλωσεν αὐτὸν καὶ εἶχεν αὐτὸν ἐν φυλακῇ.

---

8. *μεθ᾽ ἱκανὸν* : 1347.II.3, anno sexto post mortem Andronici III, Cantacuzenus Urbem ingressus est ; de Muralt, 608 n⁰ 11 ; Βρ. Χρ. 47,16-17 ; Échos d'Orient, 36 (1937) 169 - 170, ex codice Atheniensi 1429 ; Viz. Vrem. 2, p. 286,192-196. *ἔστεψε* : imperator salutatus est Matthaeus anno 1353, primo vere ; de Muralt, 640 n⁰ 13 ; coronatus a patriarcha Philotheo Coccino subscripsit tomo synodali anni 1351, anno 1354, meuse Februario ; Patrologia Graeca, t. 151, col. 764 C ; cf. de Muralt, 643 n⁰ 12 ; Βρ. Χρ. 50,10-12. *Σαμοθρᾴκῃ* : Lemnum confugisse Ioannem narrat Nicephorus Gregoras, Tenedum Cantacuzenus ; de Muralt 640 n⁰ 8 et 10 ; Samothraces neuter meminit.

9. *εἰσιὼν ... βαΐων* : 1353.III.17 Ioannes Palaeologus non Urbem intravit, sed sinum Chrysoceraticum ; at repulsam passus post tres dies recessit ; Cant. IV 35 : III 255,1 - 256,18 ; Greg. XXVIII 18 : III 187,19 - 188,9 Bonn. Urbem occupavit 1354.XI.22 ; Νέος Ἑλληνομνήμων, 14 (1907) 403 ; Cant. IV 39 : III 284,18-22 ; Greg. XXIX 27 : III 241,17 - 242,3 ; cf. Βρ. Χρ. 47,20-21. *μοναχὸν* : 1354.XII.10 ; Νέος Ἑλληνομνήμων, loc.cit. ; Cant. IV 42 : III 306,12 - 307,13 ; Greg. XXIX 30 : III 243,18 - 244,3 ; Βρ. Χρ. 50,15.

10. *Ἀνδρόνικον* : natus 1348.IV.11 ; Viz. Vrem., 2, p. 286,207-208. *Μανουήλ* : natus 1350.VI.27 ; Revue des Études Byzantines, 15 (1957) 183. *Μιχαήλ* : huius primus meminit Urbanus papa V in litteris ad patrem, datis Avenione 1366.VII.1 ; O. Raynaldus, Ann. eccl., ad 1366, vi. *ἐπαναστάντες* : nominativo absoluto noster frequentius utitur. Ad rem : 1373.V.6 - 30 ; Βρ. Χρ. 47,44-46 ; Ducas XII : 43,14 - 45,1 ; Laonicus Chalcocandyles I : I 36,20 - 42,4 E. Darkó ; Dorotheus, Monembasiae metropolita, Βιβλίον ἱστορικόν, Venetiis, 1743, p. 404. *ἐτύφλωσεν* : Ducas, Chalcocandyles, Dorotheus, locc. citt. ; cf. Βρ. Χρ. 47,52 ; 50,9.

1376.VII. - 1379.VI.

11. *᾿Αποδρὰς δὲ τῆς φυλακῆς ἔφυγε καὶ ἀπῆλθεν εἰς τὸν Γαλατᾶν. παραλαβόντες δὲ οἱ Γενουῖται ἐνίσχυσαν αὐτὸν ἐν δυνάμει.— ᾿Εν δὲ τῷ ,ϛωπδ', ἰουλίῳ μηνί, λάθρα εἰσήγαγον τοῦτον ἐν τῇ Πόλει, καὶ παραλαβὼν τὴν βασιλείαν τὸν πατέρα καὶ τὴν μητέρα καθεῖρξεν ἐν φυλακῇ. ὡσαύτως καὶ τὸν δεσπότην Μανουήλ, τὸν καὶ τὴν βασιλείαν λαβόντα παρ' ἐκείνου, σφότρα ἐφυλάκισε σὺν τῷ ἀδελφῷ Θεοδώρῳ.*

1373.XI.3 - 1376/79.

12. *῾Ο γὰρ τούτων ἀδελφὸς Μιχαήλ, ὁ καὶ ἐν τῇ Τραπεζοῦντι ἐλθὼν καὶ μὴ παραλαβών, ἀλλ' ἐπιστραφείς, γέγονε γαμπρὸς τοῦ δεσπότου Τωμπροτίτζα ἐπὶ τῇ θυγατρί, καὶ ἀπεκτάνθη παρὰ τοῦ γυναικαδελφοῦ αὐτοῦ, τοῦ λεγομένου Τερτερῆ.*

1379.VI c. - VII.1.

13. *Μετὰ δὲ δύο ἐνιαυτοὺς φυγόντες ἐκ τῆς φυλακῆς ὅ τε ᾿Ιωάννης ὁ Παλαιολόγος καὶ οἱ υἱοὶ αὐτοῦ, κὺρ Μανουὴλ ὁ καὶ βασιλεὺς καὶ ὁ κὺρ Θεόδωρος, ἀπῆλθον εἰς τὸν ἀμηρᾶν ᾿Αμουράτην, υἱὸν τοῦ ᾿Ορχάνη· καὶ μετ' οὐ πολὺ παρέλαβον τὴν βασιλείαν.*

---

45 *σφότρα* sic !
47 *πραπεζοῦντι* cod.
52 *δύο [χρόνους] ἐνιαυτοὺς*

---

11. Βρ. Χρ. $15,_{15-19}$; $47,_{54-56}$; $52,_{31-33}$; Ducas XII : $45,_{1-14}$; Chalc. II : I $55,_{4}$ - $57,_{9}$; Demetrius Cydonius in epistulis ad Calopherum et ad Helenam Augustam, G. Cammelli, Démétrius Cydonès, Correspondance, Paris, 1930, n⁰ 25 et 28. *ἰουλίῳ* : 1376.VII.10 aut 11 Urbem impugnare coepit; Augusti 12 eam intravit, mense Octobri patrem et fratres carceri mancipavit. Inde postquam evaserunt Genuensibus obsidem custodiendam tradidit matrem, unaque cum illa patrem eius et sorores, anno 1379 ante mensem Iulium; Dem. Cyd. in epistula ad Helenam Aug.; Cammelli, n⁰ $28,_{120-171}$; v. etiam Emman. Palaeol., in laudatione funebri Theodori fratris, ed. S. Lampros, Παλαιολόγεια καὶ Πελοποννησιακά, t. III, Athenis, 1926, $34,_{8-17}$.

12. *ἐλθὼν* : 1373.XI.11 - 15; Michaël Panaretus ad ann. 6882; Νέος ῾Ελληνομνήμων, 4 (1907) $288,_{22}$ - $289,_{1}$. *Τωμπροτίτζα* : N. Iorga in Analele Academiei Române, S. II, 36 (1913 - 14) 1043 - 1070; idem in Bulletin de la Section historique de l'Académie roumaine, 2 (1914) 289 - 307. P. Mutafčiev in Revue des Études slaves, 7 (1927) 27 - 41.

13. Βρ. Χρ. $15,_{19-22}$; $52,_{34-38}$; Ducas XII : $45,_{14}$ - $46,_{10}$; Chalc. II : I $57,_{9}$ - $58,_{5}$. *παρέλαβον* : 1379.VII.1; Βρ. Χρ. $15,_{21}$; $52,_{34}$.

24 - 10 - 1958

1379.VII.1 - 1381.V.

14. *῾Ο δὲ κὺρ ᾿Ανδρόνικος, λαβὼν τὴν τούτου ὁμόζυγον Μαρίαν, τὸν πάππον Καντακουζηνὸν καὶ τὴν μητέρα ῾Ελένην, ἀπῆλθεν εἰς τὸν Γαλατᾶν. καὶ μετ' οὐ πολὺ τάχα εἰρήνευσαν, στραφεὶς ὁ Καντακουζηνὸς εἰς τὴν Πόλιν.*

1391.II.16 - 1425.VII.21.

15. *῾Η δὲ κυρὰ ῾Ελένη ἀποκαρεῖσα, ὡς ῾Υπομονὴ μοναχὴ κληθεῖσα, εἰσήχθη εἰς τὴν γυναικείαν μονὴν τῆς κυρᾶς Μάρθας.— Βασιλεύει κὺρ Μανουὴλ ὁ Παλαιολόγος. οὗτος πολὺν χρόνον βασιλεὺς γενόμενος τέθνηκεν ἐτῶν ρε'. οὗτος μετὰ τῆς γυναικὸς τῆς κυρᾶς ῾Ελένης τῆς Σέρβας, τῆς μονοφθάλμου, τῆς φύσει φρονίμου, γεννᾷ υἱοὺς ϛ'. ᾿Ιωάννην, Θεόδωρον, Κωνσταντῖνον τὸν Δράγασιν, Δημήτριον, Θωμᾶν καὶ ᾿Ανδρόνικον τὸν λωβόν.*

1415.IV - V et 1430.VII.

16. *Οὗτος ὁ κὺρ Μανουὴλ ἔκτισε τὸ ῾Εξαμίλιον, πρὸ καιροῦ χαλασθέν, καὶ παρέλαβε τὸν Μωρέαν ὅλον, καὶ ἐν πολέμῳ λαβὼν τὴν Γλαρέντζαν ἐχάλασε ταύτην, πρότερον τοῦ πάπα ὄντος.*

---

71 *ὄντος* sic !

---

14. V. testimonia allata supra ad cap. 13. *πάππον...μητέρα* : supra ad cap. 11. *εἰρήνευσαν* : 1381.V; Fr. Miklosich - Ios. Müller, Acta et diplomata graeca medii aevi, t. II, Vindobonae, 1862, 344 p. 25 - 27.

15. *ἀποκαρεῖσα* : post mortem coniugis (1391.II.16), sed non statim. Nam die 20 Iulii anni sequentis in senatu Veneto recitabantur litterae oratoris Veneti, Constantinopoli scriptae, quibus narrabat se tam ab imperatore (Emmanuele) quam ab eius matre (Helena) de re publica auditum fuisse; Analele Acad. Rom., 36, p. 1109 n⁰ xxxiv, ex actis senatus Veneti, Venezia, Arch. St., Senato, Misti 42, f. 70ᵛ. *τέθνηκεν* : 1425.VII.21. Georgius Sphrantzes, Chronicon minus, P.G., t. 156, col. 1031C - D; Βρ. Χρ. $1,_{23-27}$; $15,_{58-62}$; $38,_{26-27}$; $44,_{6}$. *ρε'* sic, pro *οε'*; Rev. Ét. Byz., 15, p 183. *υἱοὺς* : Ducas XXIII : $134,_{1-8}$; Chalc. IV : I $192,_{11-14}$; Dorotheus, 406; Βρ. Χρ. $50,_{18-20}$. *λωβὸν* : Ducas XXIX : $197,_{4}$; Chalc. IV : I $193,_{6}$; Dorotheus, 406.

16. *ἔκτισε* : 1415.IV.8 - V.2; Sphrantzes 1026B - C; Βρ. Χρ. $18,_{4-11}$; $19,_{30-31}$; $23,_{5-12}$; $27,_{42-44}$; Mazaris, ed. Fr. Boissonade, Anecdota Graeca, t. III, Parisiis, 1831, 177 - 179. Emmanuel Palaeologus, Epistula ad David et Damianum monachos, ed. in Silloge Bizantina in onore di Silvio Giuseppe Mercati, Roma, 1957, 299 - 304. *ὅλον* : Ducas XX : $102,_{15-20}$; Chalc. IV : I $173,_{10-19}$; $203,_{4-8}$. *Γλαρέντζαν* : Habuit hanc Constantinus despota, dotem uxoris a Carolo Tocco, Romaniae despota, anno 1428; Sphrantzes 1033 D; Βρ. Χρ. $9,_{5-7}$; $29,_{34-36}$. *ἐχάλασε* : anno 1430; Sphrantzes 1043 A; Βρ. Χρ. $9,_{14-15}$; $29,_{41-42}$.

1394 - 1402.

17. Ἐν τῇ Φραγκίᾳ γενόμενος ⟨τοῦ⟩ ἑνωτικὸς γενέσθαι οὐ γέγονε, δι᾽ αἰτίαν τοιαύτην· | Παϊαζήτης ὁ σουλτάν, ὁ λεγόμενος Ἠλταρίμ, οἷον f. 80v ἀστραπή, κυριεύσας καὶ πορθήσας κόσμον ⟨ὅλον⟩ ἀπέκλεισε καὶ τὴν Κωνσταντινόπολιν χρόνους θ', ὡς γενέσθαι τὸ μουζοῦρι τὸ σιτάρι ἄσπρα ρ', καὶ οὐχ εὑρίσκετο. ὁ γοῦν βασιλεὺς ἀπορήσας, λαβὼν τὴν δέσποιναν καὶ μέρος τῶν ἀρχόντων καὶ τοὺς βίους αὐτῶν, καὶ ἐμβὰς εἰς τριήρη, ἐπὶ Φραγκίαν ἐπορεύθη τοῦ ἑνωθῆναι, μόνον βοηθηθῆναι τὴν Πόλιν, καταλείψας τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ εἰς τὴν Πόλιν βασιλεύειν, τὸν κὺρ Ἀνδρόνικον.

1402.VII.28.

18. Οἱ δὲ ἐν τῇ Πόλει, λιμοκτονηθέντες, ὁ λαὸς ἔφυγεν. ἔλαβον δὲ τὰς κλεῖς τῆς Πόλεως τινὲς τῶν ἀρχόντων καὶ ἐπορεύοντο ἐν τῷ Κοτυαείῳ πρὸς τὸν σουλτάνον, παραδοθῆναι τὴν Πόλιν. ἐλθὼν δὲ ὁ Περσαρχηγὸς μετὰ δυνάμεως συνάπτει πόλεμον μετὰ τοῦ Παγιαζήτου, καὶ νικᾷ αὐτὸν ἐν Σεβαστείᾳ τῇ μεγάλῃ καὶ λαμβάνει τὸν Παϊαζήτην ζῶντα καὶ λαμβάνει τὴν Ἀνατολὴν καὶ αἰχμαλωτίζει πάλιν αὐτὴν ἐν ἔτει ,ϛϡδ', ἰνδ. δ', μηνὶ δ(ε)κευ(ρίῳ) ϛ', ἡμέρᾳ παρασκευῇ.

1403.VI.9 - 1408.IX.22.

19. Οἱ δὲ τὰς κλεῖς λαβόντες ἄρχοντες ὑπέστρεψαν χαρωποί. μηνύ-

73 *γενέσθαι [τὸ μουζοῦρι τὸ σιτάρι ἄσπρα ρ' καὶ οὐχ εὑρίσκετο, ἀπορήσας] οὐ γέγονεν* cf. lin. 76-77.
79 *βοηθῆναι* cod.
90 *χαροποιοί* cod.

17. *ἀπέκλεισε* : 1394 - 1402 ; Βρ. Χρ. 15,45-47 ; Ducas XXVIII : 190,3 ; Chalc. II : I 77,11-18. *ἐμβὰς* : 1399.XII.10 ; Βρ. Χρ. 18,15-16 ; cf. 15,51-52 ; Ducas XIV : 54,23 - 55,4 ; Chalc. II : I 78,19-22. *ἀδελφὸν* : leg. *ἀδελφιδοῦν*. *Ἀνδρόνικον* : non Andronicus, sed filius eius *(ὁ τοῦ Ἀνδρονίκου)*, Ioannes VII Palaeologus, Emmanuelis ex fratre nepos ; Fr. Dölger, Johannes VII, Kaiser der Rhomäer, Byzantinische Zeitschrift, 31 (1931) 21 - 36 ; G. T. Kolias, Ἡ ἀνταρσία Ἰωάννου ζ' ἐναντίον Ἰωάννου ε' Παλαιολόγου (1390), Ἑλληνικά, 11 (1952) 34 - 64. Anno 1393 Emmanuel Ioannem nepotem adoptavit ; Rev. Ét. Byz., 15, p. 183 - 184. Ioannes VII Urbem ingressus est 1399.XII.4 ; Βρ. Χρ. 18,12-16 ; cf. 15,50-54. *γενέσθαι* : Ducas XIV : 55,11-16.

18. *περσαρχηγός* : Timur Lenk. *πόλεμον* : Ancyrae, anno Domini 1402, mundi 6910, indictione 10, die Iulii 28, feria sexta ; Sphrantzes 1025 A ; Βρ. Χρ. 6,3-4 ; 41,1-4 ; 15,47-49.

19. *ἦλθεν* : 1403.VI.9 ; « *ἐπειδήπερ ὁ μὲν ἅγιος βασιλεὺς ἐπανῆκεν ἀπὸ τῆς Ἰτα-*

σαντες δὲ τὸν βασιλέα κὺρ Μανουὴλ ἦλθεν ἐκ τῆς Φραγκίας καὶ ἔλαβε τὴν Πόλιν βασιλεύων. τὸν δὲ κὺρ Ἀνδρόνικον ἔστειλεν ἐν Θεσσαλονίκῃ δεσπόζειν αὐτήν. καὶ κἀκεῖ τέθνηκεν ἄπαις.

1419.I.19.

20. Οὗτος δ' ὁ κὺρ Μανουὴλ ἔτι ζῶντος τοῦ ⟨πατρὸς αὐτοῦ⟩ στεφθεὶς βασιλεὺς ⟨στέφει⟩ τὸν υἱὸν αὐτοῦ κὺρ Ἰωάννην ἐν ἔτει ,ϛϡκδ', ἰνδ. ι', μαΐῳ κα'.

1408.IX.22 - 1423.IX.13.

21. Ἀποθανόντος δὲ τοῦ Ἀνδρονίκου στέλλει ὁ κὺρ Μανουὴλ ὁ βασιλεὺς εἰς Θεσσαλονίκην τὸν υἱὸν αὐτοῦ ὕστατον, Ἀνδρόνικον τὸν λωβόν. καὶ αὐτὸς ὁ λωβὸς πωλεῖ τὴν Θεσσαλονίκην τῶν Βενετίκων φλ(ωρία) βενετικὰ ,κ, καὶ ἐξῆλθεν ἐκεῖθεν.

1422.VI.11 - 1424.II.20.

22. Εἰς τὴν ἡμέραν τούτου τοῦ κὺρ Μανουὴλ ἐποίησε μάχην ὁ Μου-

91-92 *τὴν [βασιλείαν] πόλιν*
92 *βασιλεύων* : leg. *βασιλεύειν?*
101 ante *φλ.* duo vel tres litterae deletae legi nequeunt.

λίας, μεθ' οὗ καὶ αὐτὸς ἔγωγε ἐπανῆλθον, ἰουνίῳ θ'... ». Macarius Ancyranus in cod. Parisino gr. 1379, f. 74 ; cf. Βρ. Χρ. 15,55-56. Sphrantzes 1025 B : « *εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ ιβ' ἔτους* ». *Ἀνδρόνικον* : supra ad cap. 17. *τέθνηκεν* : 1408.IX.22 ; Fr. Dölger, Op. cit., p. 36 n. 1 ; idem, Aus den Schatzkammern des heiligen Berges, München, 1948, nº 30, p. 86 ; G. Mercati in Studi Byzantini, 2 (1927) 241 - 242 ; Βρ. Χρ. 47,77-78 ; v. etiam Appendicem ad Georgium Codinum, p. 286 Bonn.

20. *ζῶντος τοῦ πατρός* : Βρ. Χρ. 29,25-26. *στεφθείς* : 1373.IX.25 ; Βρ. Χρ. 47,48 ; Ism. Bullialdus in notis ad Ducam, p. 555 Bonn. *στέφει* : loqui videtur de nuptiis Ioannis et Annae Moscovitae, quae vita functa est anno 1417, mense Augusto ; Sphrantzes 1027 C ; Ducas XX : 98,7-16. *,ϛϡκδ'* : aut 6924/1416, indictione 9, aut 6925/1417, indictione 10.

21. *Ἀνδρονίκου* : supra ad capp. 18 et 19. *Ἀνδρόνικον* : Sphrantzes 1025 C ; Ducas XXIX : 197,1-4. *λωβὸν* : supra ad cap. 15. *πωλεῖ* : « *ἐσυμβουλεύθη μωρῶς καὶ πουλεῖ Θεσσαλονίκην τὴν περίφημον καὶ θαυμαστὴν διὰ φλωρία χιλιάδες πενῆντα* » Dorotheus, p. 406 ; v. P. Lemerle, La domination vénitienne à Thessalonique, Miscellanea G. Galbiati, t. III (Fontes Ambrosiani, 27), Milano, 1951, p. 221. — « *Παρεδόθη ἡ μεγαλόπολις Θεσσαλονίκη εἰς χεῖρας τῶν Λατίνων, ἤγουν τῶν Βενετίκων, ἐν μηνὶ σεπτεμβρίῳ ιγ', τῷ ,ϛϡλα' ἔτει, ἰνδικτιῶνος α', παρὰ κὺρ Ἀνδρονίκου, δεσπότου Θεσσαλονίκης, τοῦ Παλαιολόγου* » ; cod. Vat. gr. 162, f. 81.

22. *μάχην* : 1422.VI.11 - IX.6 ; Sphrantzes 1029 D - 1030 A ; Ioannes Cananus, De bello Constantinopolitano anni ab orbe condito 6930 (VI.10 - VIII.24) ; post Georgium Phrantzen, Bonn 1838, p. 457 - 479 ; Βρ. Χρ. 1,1-7 ; 6,8 ;

ράτπεϊς μὲ τὴν Πόλιν καὶ ἐπολέμησεν αὐτὴν καὶ οὐκ ἴσχυσεν· ἀλλ' ὅμως ἐσυμβιβάσθησαν.

1430.III.29.

23. *Τὴν δὲ Θεσσαλονίκην ὁ σουλτάνος ἀπέκλεισε χρόνους θ', καὶ παρέλαβεν αὐτὴν εὔκαιρον οὖσαν ἐν ἔτει ,ϛϡλη', ἰνδ. β', μαρτίου ⟨κθ'⟩, ἡμέρᾳ τετράδι πρωῒ τοῦ μεγάλου κανόνος.*

1425.VII.21.

24. *Τὸ δὲ τοῦτο μαθὼν κὺρ Μανουὴλ ὁ βασιλεὺς τὰ τῆς Θεσσαλονίκης λειποθυμήσας ἀπέθανε.*

1430 - 1441.

25. *Τὸν δὲ Θεόδωρον, Δράγασιν καὶ Θωμᾶν ἔστειλεν εἰς τὸν Μωρέαν κὺρ Ἰωάννης ὁ βασιλεὺς δεσπόζειν αὐτόν. καὶ ὁ μὲν Θωμᾶς λαμβάνει γυναῖκα τὴν τοῦ πρίγγιπος θυγατέρα καὶ τὴν αὐθεντίαν του· ὁ δὲ Δημήτριος Κατακουζηνοῦ τοῦ Στραβομήτη τὴν κόρην· ὁ δὲ Δράγασις τοῦ αὐθέντου Μιτυλήνης.*

---

117 *του* : *τοῦ* cod.

47,83-85 ; Ducas XXVIII : 181,21 - 188,9 ; Chalc. V : II 7,15 - 12,8. *ἐσυμβιβάσθησαν* : 1424. II.20, die dominico ; Βρ. Χρ. 1,17-19 ; Sphrantzes 1030 C - D ; Ducas XXIX : 196,2-9.

23. *ἀπέκλεισε* : 1424 ; Ducas XXIX : 197,4-10. *παρέλαβεν* : 1430.III.29, feria quarta, indictione 8 ; I o a n n e s A n a g n o s t a, De extremo excidio Thessalonicensi, Bonn, 1838, post Phrantzen, 507,2-4 ; Βρ. Χρ. 21,7-8 ; 22,2 ; Sphrantzes 1043 A ; Ducas XXIX : 198,2 - 201,8.

24. *ἀπέθανε* : 1425.VII.21 ; Sphrantzes, 1031 C - D ; Βρ. Χρ. 1,23-27 ; 15,58-62 ; 38,26-27 ; 44,6. — Ducas (XXVIII : 188,9-12) mortem Emmanuelis refert ad annum 1422 !

25. *πρίγγιπος θυγατέρα* : Anno 1430, mense Ianuario, Thomas, Emmanuelis f., Palaeologus uxorem duxit Catharinam, Centurionis, Achaiae principis, f., Asaninam Zaccaria ; Sphrantzes 1042 D - 1043 A. *Στραβομήτη* : Demetrius Cantacuzenus, cognomento Strabometes (i.e. Lusco - Demetrius) ; Ducas XXVIII : 190,5 ; Sphrantzes 1029 A et D ; Chalc. VIII : II 159,20-23 ; G e o r g i u s P h r a n t z e s, Chronicon maius III 4 : 255,19-20 et 283,2 Bonn. Demetrius despota primam uxorem habuit Zoen, magni ducis filiam Paraspondylinam, secundam Theodoram, Pauli filiam, Asaninam ; Sphrantzes 1045 A et 1048 C. *Μιτυλήνης* : Anno 1441 Constantinus, Emmanuelis filius, et Catharina, Lesbi domini filia, Gattilusia, dextras iunxerunt ; Sphrantzes 1048 C - D ; domino Lesbi nomen erat Dorinus ; Ducas XLIV : 328,10-11.

1436.III.25 - 1448.VI.24.

26. *Ὁ δὲ Θεόδωρος ἐλθὼν λαβεῖν τὴν Πόλιν, φαρμακευθεὶς ἐν Σηλυβρίᾳ τέθνηκεν.*

1446.XI.27 - XII.10.

27. *Οἱ δὲ ἄλλοι ἀδελφοὶ σκανδαλιζόμενοι, ἐδιέβη ὁ Ἀμουράτπαιεις καὶ ἐπῆρε τὸ Ἑξαμίλιον καὶ ἐκούρσευσεν αὐτῷ, καὶ πάλιν εἰρήνευσαν. ὁ δὲ Δημήτριος ἦν μετὰ τοῦ βασιλέως καὶ ἦν κατὰ τῶν Χριστιανῶν ἐπίβουλος.*

1437.XI.27 - 1440 II.1.

28. *Ὁ γοῦν Ἰωάννης ὁ βασιλεὺς ἰδὼν τὴν ἀπορίαν τῆς Πόλεως ἐπορεύθη ἐν τῇ Φραγκίᾳ ἐν ἔτει ⟨,ϛϡμϛ'⟩, μετὰ τοῦ πάπα Εὐγενίου, καὶ γέγονε σύνοδος ἡ η'. ἔλιπε δὲ χρόνους β' καὶ ἥμισυ, ἔχων μετ' αὐτοῦ τὸν Δημήτριον, ὡς ἐπίβουλον τῆς Πόλεως.*

1440.II.1.

29. *Ἐλθόντες δὲ εὗρον τὰς δεσποίνας αὐτῶν τεθαμμένας. καὶ λαμβάνει ὁ Δημήτριος τοῦ Ἀσάνη τὴν θυγατέρα εἰς τὴν Μεσέμβρια, παρὰ γνώμης τῆς μητρὸς καὶ τοῦ βασιλέως, καὶ εὐλογεῖται αὐτήν. καὶ ἐξ αὐτῆς γεννᾷ θυγατέρα τὴν Ἑλένην.*

---

121 *Πόλιν* ex *βασιλείαν*
121 *φαρμακευθεὶς [ἀπέθανε] ἐν*
125 *αὐτῷ* sic : leg. *αὐτὸ* vel *αὐτοὺς*
126 *κατὰ* supra versum ; in versu *κόντρα*, deletum.

---

26. *ἐλθὼν* : 1436.III.25 ; Sphrantzes 1045 A - B ; anno 1443, mense Decembri, Theodorus despota iterum e Peloponneso Constantinopolim venit, non ipsam sibi vindicaturus sed Selymbriam accepturus ; Sphrantzes 1049 D ; ibi anno 1448, mense Iunio, peste, non veneno, ablatus est ; Sphrantzes 1051 C ; Βρ. Χρ. 9,23-24 ; 29,49-50 ; Chalc. VII : II 111,16 - 112,1.

27. *ἐπῆρε* : 1446.XII.8-9, feria sexta et sabbato ; Βρ. Χρ. 4,7-8 ; 8,17 ; 27,76-84 ; Sphrantzes 1051 B ; Βρ. Χρ. 9,19-22 ; 29,45-48 ; Ducas XXXII : 222,21 - 223,14 ; de Muralt, 863 n° 6. *ἐπίβουλος* : v. Sphrantzes 1049 A - C, ad ann. 1441 - 1443 ; Chalc. VI : II 80,19 - 81,10.

28. *ἐπορεύθη* : 1437.XI.27 ; Sphrantzes 1406 A ; Silvester Syropulus IV : 67 - 68 Creighton ; cf. Βρ. Χρ. 6,11-21 ; 11,5-6 ; 27,95 ; 50,21-22. *ἔλιπε* : reversus est 1440.I 31 aut II.1 ; Sphrantzes 1048 B ; Syropulus XI 10 : 328 ; Βρ. Χρ. 6,20-21 ; 19,36-37. *ἐπίβουλον* : supra ad cap. 27 ; Dorotheus, 407 : « *καὶ ὁ βασιλεὺς εἰσέβη εἰς τὸ ἐδικόν του κάτεργον, καὶ ἐπῆρε καὶ Δημήτριον τὸν δεσπότην, ὡς κακότροπον, ὅτι ἐφοβεῖτο νὰ μὴν κάμῃ εἰς τὴν βασιλείαν σκάνδαλα, ὡς καὶ ἄλλαις φοραῖς...* ».

29. « *μετὰ δὲ δύο χρόνους ἦλθεν ὁ βασιλεὺς εἰς τὴν Πόλιν ... καὶ ηὗρε τὴν δέσποιναν Μαρίαν ἀπεθαμένην... ὁμοίως καὶ ὁ δεσπότης ηὗρε τὴν γυναῖκά του ἀπεθαμένην...* » ; Dorotheus, 407 ; cf. Ducas XXXI : 215,12-14 ; Sphrantzes 1048 A.

1449.VIII. - XI.

30. *Παρακληθεὶς δὲ ὑπὸ τοῦ βασιλέως δέδωκεν αὐτῷ τὸν Μωρέαν μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ κὺρ Θωμᾶ. τὸν δὲ Δράγασιν εἶχεν ἐν τῇ Πόλει τοῦ βασιλεῦσαι.*

1448.X.31 - 1449.III.12.

31. *Ἀπέθανε δὲ ὁ κὺρ Ἰωάννης ὁ βασιλεὺς ἐν ἔτει ,ςϡνζ', ἰνδ. θ', νοεμβρίῳ α', καὶ λαμβάνει τὴν βασιλείαν Κωνσταντῖνος ὁ Δράγασις. ζῇ δὲ ἡ μήτηρ αὐτῶν κυρὰ Ἑλένη, Ὑπομονὴ μοναχὴ εἰς τοῦ ὑπο βασιλέως.*

1450.III.23 - 1451.I.31.

32. *Θνήσκει δὲ καὶ ὁ Μουρατπαίεις ἐν ἔτει (,ς)ϡνθ', ἰανουαρίῳ λ', ἡμέρᾳ σαββάτῳ. θνήσκει δὲ καὶ ἡ μήτηρ τοῦ βασιλέως κυρὰ Ἑλένη.*

1451.I.31 - 1453.V.29.

33. *Γέγονε δὲ αὐθέντης ὁ Μαχουμετπαίεις, καὶ κτίζει τὰ Νεόκαστρα καὶ κλείει τὴν Πόλιν καὶ λαμβάνει ταύτην πολέμῳ ἐν ἔτει ,ςϡξα', ἰνδ. α', μαΐω κθ', ἡμέρᾳ γ' πρωΐ.*

1458 - 1459.

34. *Οἱ δὲ ἀδελφοὶ ⟨αὐτοῦ, αὐθένται⟩ τοῦ Μωραίως, σχισθέντες ἀλλήλων, καὶ ὁ μὲν Δημήτριος συμβουλῇ Ἀσάνου ⟨ἤθελε⟩ νὰ λάβῃ γαμβρὸν τὸν σουλτάνον καὶ παραδώσῃ τὸν Μωρέαν, καὶ ἀπώλεται τῶν Χριστιανῶν τὸ γένος ἐν μαχαίρᾳ.*

---

144 *ὑπο* sic : leg. *εἰς τοῦ υἱοῦ τὴν βασιλείαν?*
154 *Ἀσάνου [λαμβάνειν] νὰ λάβῃ*

---

30. *δέδωκεν* : 1449.VIII c. ; Sphrantzes 1052 B - C ; Βρ. Χρ. 9,35-36 ; 50,27 ; Chalc. VII : II 141,7-23.

31. *ἀπέθανε* : 1448.X.31 ; Sphrantzes 1051 D ; Βρ. Χρ. 9,25-27 ; 29,51-52 ; Ducas XXIII : 223,1-20 ; Chalc. VII : II 140,23-24.

32. *Μουράτπαεις* : 6959/1451.I.30, sabbato. Dissentiunt a nostro ceteri, nec inter se consentiunt : Ducas XXIII : 229,10-11 (6958.II.2) ; Βρ. Χρ. 36,18 (6959.II.6, sabbato) ; 37,14 (6959.II.3) ; Sphrantzes 1053 A (6959.II) ; Βρ. Χρ. 9,37-38 (6959.IX.10) ; 29,58 (6959.IX.11) ; « *τὸ νθ', φεβρουαρίῳ ι', ἀπέθανεν ὁ ἀμοιρᾶς Ἀμουράτπεης εἰς τὴν Ἀνδριανούπολιν* » ; cod. Vat. gr. 162, f. 81v. *Ἑλένη* † 1450.III.23 ; Sphrantzes 1052 C.

33. *κτίζει* : 1452.III ; Sphrantzes 1060 B - C ; Βρ. Χρ. 3,22-23 ; 25,10 ; 27,88 ; 33,50 ; 45,16-17 ; 47,89-90 ; Ducas XXXIV : 237,17 - 238,1 ; Chalc. VIII : II 147,1-19.

34. *παραδώσῃ* : 1460.V.30 ; Βρ. Χρ. 12,13-17 ; 27,106-107 ; cf. Sphrantzes 1068 D - 1069 B ; Ducas XLV : 340,3-9 ; Chalc. IX : 227,17 - 228,9.

1470.IXc.

35. *Ὁ δὲ αὐτὸς τέθνηκεν ἐν Ἀδριανουπόλει, μετονομασθεὶς Δαυὶδ μοναχός.*

1460.VII - XI.

36. *Ὁ δὲ κὺρ Θωμᾶς ἔφυγε ἐν Φραγκίᾳ, καὶ οὕτως ἀπώλετο ἡ βασιλεία Ῥωμαίων ἐν τῷ δυστυχεῖ Δράγασι. Κωνσταντῖνος καὶ Ἑλένη ἔκτισε τὴν Πόλιν, Κωνσταντῖνος καὶ Ἑλένη τὴν ἐχάλασεν· ἐπληρώθη δὲ ὁ χρησμὸς τὸ μαμάϊμι.*

---

35. *τέθνηκεν* : 1470 IX c. ; Sphrantzes 1078 A. Βρ. Χρ. 9,105-106 ; 29,82-83 ;

36. *ἔφυγεν* : 1460 - 62 ; Sphrantzes 1069 B - 1070 C. 1071 D. 1072 A - C ; Βρ. Χρ. 9,79-85.92 ; 23,1-4 ; 29,80 ; 50,28 ; Ducas XLV : 340,2-3 ; Chalc. IX : 238,18 - 239,5.
χρησμὸς : Ducas XLII : 318,12 - 319,15.

ÉTUDES SUR LE GRAND PALAIS DE CONSTANTINOPLE

LE SIGMA

Le Sigma était une salle du Grand Palais semi-circulaire, appelée ainsi par suite de sa ressemblance avec la lettre sigma, en croissant de lune. Le Continuateur de Théophane[1] attribue à Théophile (829-842) sa construction et son affirmation, appuyée par divers chroniqueurs, ne semble pas contestable. D'autre part, les Patria[2] citent, parmi les édifices constantiniens du Grand Palais l'Idikon, le Vestiaire, le Kaballarios, le Sigma et l'Oatos. Que les rédacteurs des Patria aient bien en vue le Sigma de Théophile, le fait paraît certain, malgré l'opinion d'Ebersolt[3]. Il n'y avait pas, en effet, au Grand Palais d'autre salle de ce nom. De plus, dans l'énumération des Patria, le Sigma de Constantin Le Grand est signalé en même temps que divers édifices, situés dans les parages du Sigma de Théophile, comme l'Idikon, le Kaballarios et l'Oatos[4]. Au surplus, il paraît avéré que le Sigma existait déjà à l'époque d'Irène (797-802), sinon sous ce nom, du moins sous le nom d'Hémicycle, au témoignage de Cédrène et de Léon grammatikos[5]. D'après ces chroniqueurs, c'est derrière une dalle de l'Hémicycle, appelé, plus tard Sigma, qu'Irène avait caché de grosses sommes d'argent, pour les soustraire à la cupidité de ses ministres. C'est encore, du reste, sous son ancien nom d'Hémicycle, que le Livre des Cérémonies désigne le plus souvent le Sigma.

Primitivement, l'Hémicycle devait être une sorte de grand hall semicirculaire et couvert, situé vers l'extrémité est de la galerie de Daphnè et relié à cette galerie par l'Abside. Comme l'Hémicycle était

[1] Theoph. Cont. 140-141. Cf. Syméon-Magister 640; Leo gramm. 225.

[2] Preger, Script. orig. CP, II, 145.

[3] J. Ebersolt, Le Grand Palais de Constantinople et Le Livre des Cérémonies, Paris 1910, 124, n. 3.

[4] L'Oatos se trouvait près de l'Eglise du Seigneur et non du côté de l'Eglise Nouvelle, comme pourrait le faire supposer une lecture superficielle du texte : *καὶ τὸ Ὠατόν, τὸ πρὸς τὴν Νέαν κείμενον καὶ μέχρι τῆς Σιδηρᾶς.*

[5] Cedr. II, 31 ; Leo gramm. 202.

au niveau de la galerie de Daphnè, élevée d'un étage, il devait être lui-même construit également sur étage. L'Hémicycle mettait en communication le palais de Daphnè avec les édifices situés à l'est. Lorsqu'à la fin du VIe siècle, Justin II (565-578) construisit le Salon d'Or et ses annexes, créant ainsi à côté du palais de Daphnè un merveilleux palais, le Palais Sacré, la communication entre l'ancien et le nouveau Palais se fit tout naturellement par l'Hémicycle, ainsi que de nombreux itinéraires du Livre des Cérémonies en font foi. Même après les innovations de Théophile, ce fut toujours l'Hémicycle qui assura la liaison entre les deux palais, mais l'Hémicycle fut à cette époque complètement transformé par la création du Sigma, comme nous le verrons.

Lorsque Théophile commença ses travaux, l'Hémicycle était, comme on l'a dit, une salle en demi cercle, élevée sur étage. Théophile fit évider la partie centrale de la salle et, sous l'ouverture pratiquée, disposa la phiale, laquelle occupait ainsi l'étage inférieur. La phiale, enclose dans l'Hémicycle et par suite moins vaste, était, comme lui, en demi cercle de l'Hémicycle ainsi évidé; il ne restait plus que le pourtour en forme de croissant de lune. C'est à ce pourtour que l'on donna le nom de Sigma, à cause de sa ressemblance avec le Sigma grec, en croissant lunaire lui aussi. Le Sigma n'était, en somme, qu'une galerie en hémicycle, entourant la phiale et la dominant.

Le pourtour extérieur du Sigma était fermé par un mur revêtu de plaques de marbre polychrome; son pourtour intérieur, du côté de la phiale, était bordé par une colonnade, qui soutenait le toit de l'édifice. Cette colonnade était formée de 15 colonnes en marbre de Dokimia, marbre blanc à veines violettes, ville de Phrygie, voisine de Synnada[1]. Il est probable qu'une balustrade existait entre les colonnes. C'est à cause de cette colonnade que le Continuateur de Théophane[2] appelle le Sigma *ὁ τοῦ Σίγμα περίστυλος*. Pris isolément, le Sigma représentait exactement la forme d'un croissant lunaire, dont les cornes, enclosant la phiale, étaient dirigées vers l'ouest. Considéré dans son ensemble, sans tenir compte de l'excavation centrale, le Sigma constituait un véritable hémicycle, comme primitivement, alors que la phiale n'existait pas encore. C'est pourquoi le Livre des Cérémonies continue, malgré la transformation faite par Théophile, à donner le nom d'Hémicycle à toute la construction.

[1] J. Ebersolt, op.cit., 110, n. 3 et références.

[2] Th. Cont. 141.

D'après ce qui précède, il n'est pas impossible de concilier l'assertion des chroniqueurs, attribuant à Théophile la fondation du Sigma, avec celle des Patria, reportant à Constantin le Grand l'honneur d'avoir bâti cet édifice[1]. On peut supposer que Constantin le Grand construisit l'Hémicycle et que Théophile se borna à modifier la disposition des lieux, en élevant le Sigma et en créant la phiale.

Le Sigma, appelé Hémicycle, apparaît dans le Livre des Cérémonies comme un véritable atrium oriental du Palais de Daphnè. C'est par le Sigma que l'on passait pour se rendre du Palais Sacré à Daphnè : c'est également par le Sigma que l'on passait pour se rendre à la Magnaure. A l'est, le Sigma communiquait avec le Triconque, œuvre de Théophile, par trois portes : la porte centrale en argent, les deux portes latérales en bronze poli, *ἐκ γεγανωμένου χαλκοῦ*. A l'ouest le Sigma communiquait par une porte avec l'Abside, située à l'extrémité est de la galerie de Daphnè ; au nord, le Sigma communiquait également par une porte avec le passage du Seigneur, par lequel on pouvait gagner directement la Magnaure, par la Sacelle et l'Oatos et la Chalcè, par le Makron des Candidats et les quartiers militaires. Au nord-est, le Sigma communiquait avec le passage des Quarante Saints, prolongé à partir du Lausiakos en direction de l'Erôs. Au sud, il est possible que le Sigma ait été relié aux édifices environnants, mais aucun texte ne permet de l'affirmer. Enfin, le Sigma communiquait avec son étage inférieur et avec la phiale par un escalier en vis ou Styrax, *ὁ Στύραξ*[2], *τὸ ξυλίνον Στυράκιον*[3]. Cet escalier en vis était peut-être disposé à l'intérieur d'une colonne[4].

L'issue est du Sigma est indiquée par le Continuateur de Théophane[5]. On pénétrait dans le Triconque par trois portes, la porte centrale en argent et les deux portes latérales en bronze poli. Le Livre des Cérémonies mentionne également la porte d'argent, faisant communiquer le Sigma avec le Triconque[6], ainsi que les portes latérales[7].

Issue ouest. Le Sigma communiquait avec l'Abside, comme en

---

[1] Les Patria se servent pour désigner l'hémicycle constantinien du mot Sigma, parce qu'il était en usage alors et qu'on considérait le Sigma comme l'équivalent de l'hémicycle.

[2] Th. Cont. 140.

[3] Cer. II, 18, 600.

[4] Cer. II, 18, 600.

[5] Th. Cont. 140.

[6] Cer. I, 66, 298.

[7] Cer. I, 68, 303.

font foi de nombreux itinéraires du Livre des Cérémonies. Le Palais de Daphnè, on le sait, se reliait au Palais Sacré par l'Abside, dont la porte donnait sur l'Hémicycle ou Sigma, d'où l'on pouvait gagner les salles du Palais Sacré. Les dignitaires attendaient l'ouverture de la porte de l'Abside, donnant sur l'Hémicycle, dans l'hémicycle de l'Abside, c'est à dire, dans l'Abside elle-même, salle semicirculaire elle aussi[1]. A Noël[2], les dignitaires se rendaient « dans l'hémicycle de l'Abside » ; lorsque le Palais s'ouvrait, ils entraient « dans l'hémicycle de l'Abside » et allaient attendre l'empereur « dans l'hémicycle de l'Abside, ou du Triconque ». Le texte, à force d'être précis, devient obscur. Il faut l'interpréter ainsi.

Les dignitaires attendent l'ouverture du Grand Palais dans l'hémicycle de l'Abside, c'est à dire, dans l'Abside elle-même, salle en hémicycle. Le datif indique qu'ils stationnent en cet endroit. Lorsque la porte, faisant communiquer l'Abside avec l'hémicycle du Sigma, est ouverte, ils entraient évidemment dans une autre salle. Cette salle ne peut qu'être l'hémicycle du Sigma, appelé ici Hémicycle de l'Abside, parce qu'il touchait à l'Abside. L'accusatif indique le mouvement et montre que les dignitaires s'avançaient à travers la salle pour aller attendre l'empereur dans l'hémicycle de l'Abside, c'est à dire, du Triconque. Le datif marque l'arrêt dans cet endroit. Bien que le Livre des Cérémonies appelle parfois l'hémicycle du Sigma hémicycle de l'Abside, il réserve généralement cette appellation à la région de l'hémicycle ou Sigma, qui touchait à l'Abside, donnant de préférence le nom d'hémicycle du Triconque à la partie de l'hémicycle du Sigma qui touchait cet édifice.

La porte de l'Abside s'ouvrait plutôt au nord-ouest de l'hémicycle, ou Sigma, qu'à l'ouest même. L'Abside semble avoir été située plutôt dans l'axe du Passage des XL Saints que dans l'axe de la porte d'argent du Triconque, sur le flanc ouest de l'hémicycle ou Sigma, dans l'axe de la porte d'argent et du ciborium du trône. Théophile avait, en effet, bâti un édifice à deux étages, le Pyxitès, qui devait occuper la place qu'Ebersolt assigne sur son plan à l'Abside. Celle-ci doit donc être rejetée plus au nord, probablement au niveau de la corne septentrionale du Sigma. Si la porte de l'Abside s'était ouverte au centre du flanc ouest de l'hémicycle ou Sigma, en s'avançant, au sortir de la porte de l'hémicycle ou Sigma, on aurait

---

[1] Cer. I, 23, 128 ; I, 26, 143 ; I, 70, 360.

[2] Cer. I, 23, 128.

été arrêté par l'excavation formée par la phiale et obligé de la contourner. Au contraire, si la porte de l'Abside s'ouvrait sur la corne nord du Sigma, le trajet de l'Abside au Triconque se trouvait simplifié et direct. La voie primitive, qui reliait Daphnè au Palais Sacré, passait par l'hémicycle ou Sigma et le passage des XL Saints et cette voie avait dû normalement être établie dans l'axe même de l'Abside. La seconde voie, créée par Théophile à travers le Triconque, fut établie un peu plus au sud et ne devait pas, par la suite, se trouver exactement dans l'axe de l'Abside.

Issue nord. Au nord, l'hémicycle ou Sigma s'ouvrait par une porte sur le passage du Seigneur, porte dite du Spatharikion. Le Livre des Cérémonies[1] montre, en effet, l'empereur se rendant de l'église du Seigneur au Salon d'Or, suivant le passage du Seigneur, pénétrant dans l'hémicycle du Triconque et suivant le passage des XL Saints[2]. Au chapitre 30 du livre I, le Livre des Cérémonies donne le même itinéraire, mais, au lieu de l'hémicycle du Triconque, il mentionne le Triconque[3]. Il n'est pas douteux que par Triconque il veuille désigner l'hémicycle, qui n'en est qu'une annexe.

Pour se rendre du Salon d'Or à la terrasse de la Magnaure, l'empereur passait par le passage des XL Saints et le Sigma, d'où il gagnait l'église du Seigneur, évidemment par le passage du Seigneur. Il passait ensuite par la Sacelle et l'Oatos, d'où il montait sur une passerelle, *στενωπός*, qui aboutissait de plain pied sur la terrasse de la Magnaure[4]. C'est cette même passerelle, que le Livre des Cérémonies, appelle pont, *γέφυρα*[5]. L'emploi de ces passerelles, pour relier deux points de niveaux différents, est fréquent au Grand Palais. Ni Labarte ni Ebersolt ne semblent avoir compris le sens spécial du mot *στενωπός*, qu'ils traduisent par « passage resserré »[6]. D'après ce qui présède, il semble établi que, pour se rendre du Salon d'Or, soit à l'église du Seigneur, soit au-delà à la Magnaure, on devait traverser le Sigma ou hémicycle.

Du Salon d'Or on marchait en direction est-ouest jusqu'au Sigma,

[1] Cer. I, 17, 107-108.
[2] Cf. Cer. I, 10, 84, 85.
[3] Cer. I, 30, 169.
[4] Cer. II, 10, 545. Cf. II, 15, 567.
[5] Cer. I, 41, 214, 215.
[6] J. Labarte, Le Palais impérial de CP et ses abords..., Paris 1861, 122, suppose qu'il s'agit d'un petit porche. J. Ebersolt, Le Grand Palais de CP..., 73, 135.

dans lequel on entrait par une porte est, ou plus exactement, nord-est, pour en sortir par une porte nord et marcher alors en direction nord. L'itinéraire inverse est également indiqué. Mais le Livre des Cérémonies ne jalonne pas toujours d'une façon détaillée les itinéraires et se contente souvent de marquer quelques points de repère, en sous entendant le passage à travers une ou plusieurs salles. C'est ainsi que la patricienne à ceinture, en quittant le Salon d'Or, débouche dans le Lausiakos et se dirige vers l'Erôs, pour marcher de là en direction de la Magnaure[1]. De l'Erôs, situé à l'extrémité du passage des XL Saints prolongé et tout près du Sigma, la patricienne à ceinture a dû nécessairement traverser le Sigma et en sortir sur le passage du Seigneur. Au retour, la même patricienne à ceinture, allant de la Magnaure à la terrasse du Salon d'Or (terrasse du Phare), passe par l'Erôs et le passage des XL Saints[2]. De la Magnaure, elle a dû suivre la voie normale, c'est à dire, le passage du Seigneur jusqu'au Sigma, pénétrer dans le Sigma par la porte nord et en sortir par la porte nord-est, s'ouvrant sur le passage des XL Saints.

Dans ces itinéraires, le passage à travers le Sigma est sous-entendu. Le rédacteur du cérémonial l'a signalé dans d'autres itinéraires identiques; il estime inutile d'insister, d'autant plus que la traversée du Sigma était nécessaire. Pour se rendre du Salon d'Or à Daphnè, on devait nécessairement traverser l'hémicycle ou Sigma, comme de nombreux itinéraires, sur lesquels nous reviendrons plus loin, en font foi. Or, le Livre des Cérémonies montre le préposite se rendant du Salon d'Or à l'Augoustéon, passant par le Lausiakos, l'Erôs et Daphnè[3]. Ici, le rédacteur du cérémonial croit inutile de mentionner le passage des XL Saints, dont l'Erôs marquait l'extrémité occidentale et le Sigma, qu'il fallait nécessairement traverser, pour atteindre Daphnè par l'Abside.

Pour se rendre de la Magnaure aux XIX Lits, grande salle à manger du palais de Daphnè, l'empereur suit le passage en direction de l'Erôs, *διαβατικὰ ὡς ἐπὶ τὸν Ἔρωτα*[4]. Ce passage n'est autre que le passage du Seigneur sous un nom différent, comme le suppose très justement Ebersolt[5]. L'itinéraire est, d'ailleurs, suffisamment jalonné

[1] Cer. I, 50, 260.
[2] Cer. I, 50, 261.
[3] Cer. I, 55, 270.
[4] Cer. I, 39, 200; I, 41, 213.
[5] J. Ebersolt, op.cit., 118, n. 2.

pour qu'on puisse le reconstituer avec certitude. De la Magnaure, l'empereur a vraisemblablement suivi le passage du Seigneur jusqu'à l'Erôs; il a ensuite pénétré dans le Sigma pour gagner, par l'Abside et Daphnè l'Augousteus, d'où il lui était facile d'atteindre le tricline des XIX Lits. Il pouvait, d'ailleurs, choisir aussi un itinéraire plus direct. De la Magnaure, il a pu suivre le passage du Seigneur jusqu'à bauteur du Makron des Candidats et, par le Consistoire, gagner l'Onopodion, d'où il lui était facile d'atteindre le tricline des XIX Lits.

L'Erôs, construit par Théophile, était situé, au dire du Continuateur de Théophane[1], à gauche et à l'est du Sigma, c'est à dire, au nord-est. D'après le Livre des Cérémonies, ainsi qu'on vient de le voir, l'Erôs était situé à l'extrémité occidentale du passages des XL Saints, lequel aboutissait au Sigma et à l'extrémité sud du passage du Seigneur, lequel aboutissait également au Sigma. La position de l'Erôs peut donc être déterminée assez exactement. Cet édifice se trouvait entre les deux passages précités, près de l'endroit où ils rejoignaient le Sigma.

Issue nord-est. Le Sigma s'ouvrait sur le passage des XL Saints, en direction de l'Erôs, par une porte à un battant en métal poli, dite *μονόθυρον γανωτὸν τοῦ ἡμικυκλίου*[2] ou encore *γανωτὴ πύλη τοῦ μονοθύρου*[3] ou enfin, simplement *μονόθυρον*[4]. Cette même porte est aussi désignée sous le nom de *γανωτὴ πύλη τοῦ Τρικόγχου*[5]. Cette porte ne doit pas être confondue avec une autre porte également à un battant, mais non en métal poli, située dans les mêmes parages et dite *μονόθυρον τοῦ Εἰδικοῦ*[6] ou *μονόθυρον εἰς τὸ Ἰδικὸν*[7] ou encore *ἐπὶ τὸν Εἰδικὸν*[8] ou plus simplement *πύλη εἰς τὸ Εἰδικὸν*[9], ni avec la porte en métal poli, mais non à un battant, dite *γανωτὴ πύλη εἰς τὸν Λαυσιακόν*[10].

Lorsque l'empereur se rendait du Salon d'Or par le passage des

[1] Th. Cont. 143.
[2] Cer. I, 66, 298.
[3] Cer. I, 68, 310.
[4] Cer. I, 70, 347.
[5] Cer. I, 10, 72. Cf. J. Ebersolt, op.cit., 124, n. 4.
[6] Cer. I, 14, 91.
[7] Cer. I, 30, 169; I, 52, 263; I, 66, 297.
[8] Cer. I, 32, 174-175; I, 35, 180.
[9] Cer. II, 1, 519. Sur cette porte, cf. J. Ebersolt, op.cit., 124, n. 2.
[10] Cer. II, 1, 518.

XL Saints au Sigma, il pénétrait dans le Sigma par la porte précitée[1]. Chaque fois que l'empereur revenait du palais de Daphnè au Salon d'Or, par le passage des XL Saints, il sortait de l'hémicycle ou Sigma par cette porte[2]. De même, chaque fois que l'empereur se rendait du Salon d'Or à Daphnè par le passages des XL Saints, il pénétrait dans l'hémicycle ou Sigma par cette porte[3]. Quoique la porte polie à un battant de l'hémicycle ne soit pas expressément signalée, il est certain que, lorsque l'empereur se rendait du Salon d'Or par les XL Saints, soit à la Magnaure, soit à l'église du Seigneur, il devait pénétrer dans le Sigma par la porte précitée: au retour il sortait, très vraisemblablement, par la même porte. Lors des réceptions d'ambassadeurs à la Magnaure, le palais n'était pas ouvert pour la réception quotidienne; les dignitaires se rendaient directement à la Magnaure. Les chambellans arrivaient par l'église du Seigneur; lorsque l'empereur était prêt, il sortait du Salon d'Or par le passage des XL Saints et le Sigma; il faisait, en passant, ses dévotions dans l'église du Seigneur, puis, par la Sacelle, l'Oatos et la passerelle montant à la terrasse de la Magnaure, il pénétrait dans la Magnaure et il rentrait au Palais Sacré par le même itinéraire[4].

Issue au sud. Le Livre des Cérémonies ne donne aucun renseignement, sur les sorties sud du Sigma. Mais il semble probable que les bâtiments, élevés par Théophile sur le flanc méridional du Triconque et du Sigma, devaient communiquer avec cet édifice.

Le Sigma, dans sa partie qui s'appuyait au Triconque, devait avoir une certaine largeur. C'est, en effet, là que se dressait l'édicule du trône et que se groupaient les dignitaires pour saluer l'empereur. Les deux cornes du Sigma, qui enclosaient la phiale, devaient être moins larges et aller peut être en s'amincissant en pointe. C'est sur la région large du Sigma, qu'on appelait hémicycle du Triconque, à cause de son voisinage avec ce bâtiment, que s'ouvrait la porte polie à un battant, ainsi que la porte nord Les dignitaires, en effet, venant de l'Abside, s'avançaient à travers l'hémicycle de l'Abside (ou région du Sigma touchant l'Abside) jusqu'à l'hémicycle du Triconque (ou région du Sigma touchant le Triconque), pour y recevoir l'empereur

[1] Cer. I, 66, 298.
[2] Cer. I, 68, 310; I, 70, 347-348.
[3] Cer. I, 10, 72. D'après le texte, l'empereur a dû certainement suivre le pâssage des XL Saints, comme les chambellans.
[4] Cer. II, 15, 566-567.

arrivant par la porte polie à un battant. Près de cette porte se trouvait un oratoire sous le vocable de Saint Jean, devant lequel avait lieu la réception[1].

Au centre de la région large du Sigma, devant la porte médiane d'argent qui, du Triconque, s'ouvrait sur le Sigma et à proximité de l'excavation formée par la Phiale, se dressait un édicule, dont le toit était soutenu par quatre colonnettes en marbre vert de Thessalie[2]. Comme le suppose très justement Ebersolt[3], il s'agit de l'édicule, où l'on disposait le trône, lorsque l'empereur venait assister du haut du Sigma aux cérémonies, qui se déroulaient dans la phiale. Cet édicule est signalé dans divers passages du Livre des Cérémonies, sous le nom de *πρόκυμμα*. Avant les réceptions, on attachait aux colonnettes un rideau, *παρακυπτικόν*[4]. C'est pourquoi, on appelait aussi cet édicule par métonymie *παρακυπτικόν*[5]. Quant aux *θυρίδες*, mentionnées au chapitre 67 du Livre I du Livre des Cérémonies, ce ne sont autre chose que les fenêtres du Sigma sur la phiale, ménagées dans les entrecolonnements du Sigma. Aussi, est-ce à tort qu'Ebersolt suppose qu'il s'agit des portes du Triconque sur le Sigma[6]. L'édicule du trône s'élevait sur une estrade de marbre, *πουλπίτον, μαρμαρινοὶ πουλπίτοι*[7] et il était entouré d'une balustrade[8]. Le trône impérial, élevé probablement de quelques degrés au-dessus de l'estrade, devait dominer la phiale et permettre à l'empereur d'assister aux spectacles.

Le Sigma, *τὸ Σίγμα*, est désigné sous ce nom par les chroniqueurs[9]. Souvent aussi, le Sigma est désigné sous le nom d'hémicycle de la phiale mystique du Triconque, *ἡμικύκλιον τῆς μυστικῆς φιάλης τοῦ Τρικόγχου*[10] ou d'hémicycle du Triconque, *ἡμικύκλιον τοῦ Τρικόγχου*[11], ou d'hémicycle de l'Abside, *ἡμικύκλιον τῆς ἀψῖδος*[12], ou hémicycle de

---

1 Cer. I, 66, 297-298; I, 68, 309-310. Cf. R. Janin, La géogr. eccl. de l'Emp. byz. III, Paris 1953, 278-279.
2 Th. Cont. 142-143.
3 J. Ebersolt, op.cit., 112, n. 3.
4 Cer. II, 18, 600. Cf. Cer. I, 65, 298-299; I, 67, 303.
5 Cf. J. Ebersolt, op.cit., 101, n. 1. et 146.
6 J. Ebersolt, op.cit., 112, n. 4.
7 Cer. I, 67, 303.
8 Cer. I, 63, 283.
9 Patria II, 145; Th. Cont. 140-141, 640; Leo gramm. 202, 225; Cedr. II, 31.
10 Cer. I, 32, 174; I, 35, 180; I, 66, 297, 300.
11 Cer. I, 10, 72, 84; I, 17, 107; I, 68, 304, 309.
12 Cer. I, 23, 128; I, 72, 360.

l'Abside, c'est à dire, du Triconque, *ἡμικύκλιον τῆς ἀψῖδος ἤγουν τοῦ Τρικόγχου*[1] ou simplement d'hémicycle, *τὸ ἡμικύκλιον*[2]. L'identité de l'hémicycle et du Sigma, qui ressort d'ailleurs des textes, est expressément confirmée par Cédrène: *ἐν τῷ ἡμικυκλίῳ, ὃ νῦν λέγεται σίγμα*[3].

Parfois, le Livre des Cérémonies désigne, par suite vraisemblablement d'une distraction du rédacteur, le Sigma sous le nom de *μυστικὴ φιάλη τοῦ Τρικόγχου*[4]. Qu'il soit en réalité question du Sigma, le fait est certain. Dans le texte précité, les dignitaires, en effet, groupés dans la phiale mystique du Triconque, reçoivent l'empereur dans l'hémicycle de la phiale du Triconque, donc dans le Sigma. Ils se trouvaient donc bien dans la même salle.

Quant à l'abside du Triconque, *ἀψὶς τοῦ Τρικόγχου*, dont parle le texte, il ne peut s'agir que du Triconque lui-même, vaste salle voûtée, flanquée de trois conques ou absides[5]. L'empereur, en effet, lorsque les dignitaires avaient pris congé de lui dans l'Abside du Triconque, c'est à dire, dans le Triconque lui-même, poursuivait sa route et passait par la porte à l'Idikos et l'escalier du Lausiakos, pour déboucher dans le Lausiakos et gagner de là, par le Triconque, le Salon d'Or. Aussi ne semble-t-il pas possible que le Livre des Cérémonies ait voulu désigner, sous le nom d'abside du Triconque l'Abside elle-même comme le suppose Ebersolt[6], car, dans ce cas, le Livre des Cérémonies aurait signalé ensuite le passage de l'empereur à travers les monuments du Triconque.

De même que le Livre des Cérémonies donne accidentellement, et par erreur ou distraction, au Sigma le nom de phiale attenante, de même, il donne parfois, par abus de langage, le nom de Sigma à la phiale elle-même[7]. D'après ce texte, les deux factions, la veille de la réception solennelle, pénétraient dans le Sigma, *εἰς τὸ Σίγμα*, où avait lieu une danse aux flambeaux. C'est évidemment dans la phiale même et non dans le Sigma proprement dit que les factions exécutent leurs exercices chorégraphiques, conformément à la tradition. Les deux

---

1 Cer. I, 23, 128.
2 Cer. I, 66, 298; I, 68, 310.
3 Cedr. II, 31.
4 Cer. I, 32, 174.
5 La terminologie architecturale des Byzantins était assez imprécise. Aussi le mot *ἀψὶς* est-il souvent synonyme du mot *καμάρα* et prend le sens de voûte. Cf. J. Ebersolt, op.cit., 24, n. 5.
6 J. Ebersolt, op.cit., 121, n. 2.
7 Cer. I, 62, 278-279.

factions, en effet, après avoir acclamé l'empereur, montaient sur les gradins, *ἀνέρχονται εἰς τὰ βάθρα*, pour réciter leurs litanies gratulatoires. Elle se trouvaient donc, comme le fait justement observer Ebersolt, déjà dans la phiale même[1].

Il est probable que le nom de Sigma n'entra en usage qu'au cours du IXe siècle, après la modification effectuée par Théophile. Le Sigma de Théophile n'était, en somme, que le pourtour de l'antique hémicycle, évidé pour recevoir la phiale, mais on s'habitua à donner le nom de Sigma à l'ensemble de l'édifice et à considérer le Sigma et l'hémicycle comme synonymes.

Labarte et Ebersolt énumèrent les divers édifices élevés par Théophile autour du Sigma et du Triconque, en leur attribuant une position plus ou moins justifiée. La situation des édifices, élevés au sud du Triconque et du Sigma, n'offre pas grand intérêt à être fixée, car ces édifices ne se trouvaient pas sur la grande voie, qui reliait les divers palais entre eux. Le position exacte des édifices situés à l'ouest et au nord du Triconque et du Sigma est, par contre, intéressante à connaître.

Le Continuateur de Théophane[2] indique, d'une façon précise, la situation du *Pyxitès,* dont l'étage supérieur servait de vestiaire au clergé. L'édifice se dressait en face et en avant, *ἀντικρὺ καὶ κατὰ μέτωπον*, de l'édicule du trône, près des gradins de la Phiale, du côté ouest du Sigma. L'édicule du trône, on l'a dit, s'élevait dans l'axe de la porte d'argent. Le Pyxitès, situé en face de l'édicule, se trouvait par conséquent, au moins approximativement, dans l'axe de la porte d'argent, porte médiane du Triconque. L'Abside ne pouvait donc pas occuper la place que lui assigne Ebersolt sur son plan, puisque cette place était déjà occupée. Il faut nécessairement la rejeter plus au nord, du côté de la corne septentrionale du Sigma.

Le Continuateur de Théophane[3] écrit que *l'Erôs* se trouvait sur la gauche, c'est-à-dire au nord et à l'est du Sigma. Le Continuateur de Théophane mentionne l'Erôs parmi les monuments qui, à partir du Triconque, s'échelonnaient dans la direction de l'ouest: ces monuments étaient le Carien, le Sigma, le Pyxitès et l'Erôs[4]. L'Erôs, situé sur le flanc nord-est du Sigma devait donc se trouver sur le

[1] J. Ebersolt, op.cit., 113, n. 3.
[2] Th. Cont. 143.
[3] Th. Cont. 143.
[4] Th. Cont. 143.

flanc nord-ouest du Triconque. La position de l'Erôs à l'extrémité ouest du passage des XL Saints, et près de l'extrémité sud du passage du Seigneur, ressort au surplus du Livre des Cérémonies, dont le témoignage concorde parfaitement avec celui du Continuateur de Théophane.

D'après le Continuateur de Théophane[1], on avait devant soi les divers monuments bâtis par Théophile, lorsque, de l'église du Seigneur, on se dirigeait vers le Palais, évidemment en passant par le passage du Seigneur: *εὐθὺς ἀπὸ τοῦ Κυρίου εἰςιὼν κατὰ πρόσωπον ὑπαντιώσας εὑρήσεις αὐτὰς (οἰκοδομάς).* Tout en admettant que l'on puisse traduire *ἀπὸ τοῦ Κυρίου* par «à partir de l'église du Seigneur», Labarte[2] traduit: «en venant du palais du Seigneur», c'est à dire, du palais occupé par l'empereur, traduction insoutenable, qui conduit son auteur à situer *le Carien* au sud du Triconque, alors que sans aucun doute possible, ce tricline s'élevait au nord.

Parmi les édifices théophiliens situés au sud du Triconque, le Continuateur de Théophane[3] ne cite pas, en effet, le Carien. Il est, d'ailleurs, évident que le Continuateur de Théophane, partant de l'église du Seigneur pour énumérer les édifices, fait cette énumération en commençant par le nord. Arrivé au Triconque, il décrit les édifices en direction de l'ouest, à partir du Triconque: Sigma, Erôs, Phiale, Pyxitès. Puis, il parle d'un tricline isolé, la Perle, situé au nord-est du Triconque; enfin, il passe aux bâtiments au sud du Triconque.

Le Carien est le premier bâtiment décrit entre l'église du Seigneur et le Triconque. Ce bâtiment se trouvait donc incontestablement au nord, ou peut-être, un peu au nord-ouest du Triconque. Le seul édifice franchement au nord-est du Triconque était la Perle. La position qu'Ebersolt assigne sur son plan au Carien, qui avoisinait le Triconque, est sensiblement exacte. Il ne semble pas, cependant, que le Carien se trouvât exactement sur le passage des XL Saints.

Théophile s'était fait construire au Carien une chambre, qu'il habitait pendant l'hiver, pour se mettre à l'abri des vents violents du midi. Cette chambre fut plus tard assignée comme résidence au papias ou concierge[4] très vraisemblablement le concierge, chargé d'ou-

[1] Th. Cont. 139.
[2] J. Labarte, op.cit., 153.
[3] Th. Cont. 144 et 145.
[4] Th. Cont. 144.

vrir la porte qui, du passage du Seigneur s'ouvrait sur le Sigma et donnait accès au Palais, lorsqu'on s'y rendait de la Magnaure ou de l'église du Seigneur. Il est donc tout naturel que l'on ait placé un concierge, à proximité du Sigma. Le Carien se trouvait donc plutôt dans le voisinage du passage du Seigneur.

Théophile s'était également fait construire à la Perle une chambre, qu'il habitait du printemps à la fin de l'automne. Cette chambre somptueuse, reliée par l'ouest à la Perle, était bordée de portiques sur ses côtés est et sud; sur le côté nord s'étendait une admirable terrasse, *ἡλιακόν*, d'où l'on apercevait l'ancien Tzykanistèrion, sur l'emplacement duquel l'empereur Basile Ier (867-886) devait ériger l'Eglise Nouvelle, les deux phiales et le jardin du Mésokèpion[1]. Labarte situe avec raison cette terrasse devant la Perle[2]; Ebersolt, par contre, dispose, à tort, sur son plan la terrasse devant le Carien. La Perle devait être assez sensiblement au nord, pour que l'on pût de sa terrasse apercevoir l'ancien Tzykanistèrion, situé le long de la mer, bien au dessous de la terrasse du Phare.

A proximité de l'hémicycle ou Sigma se trouvait aussi un antique édifice constantinien: le *Caballarios*. Les Patria[3] citent le Caballarios dans un groupe d'édifices, comprenant la Magnaure, l'église du Seigneur, l'Idikon, le Vestiaire, le Caballarios, le Sigma et l'Oatos. La mention du Caballarios, en même temps que du Sigma, semble indiquer que ces deux édifices, n'étaient pas très éloignés; la mention de l'Oatos est également significative.

Le Livre des Cérémonies fait plus d'une fois allusion au Caballarios, qui semble avoir encore existé au Xe siècle, mais il ne précise pas sa situation. La position, que lui assigne Labarte[4] est insoutenable. Ebersolt[5] suppose qu'il faut chercher cette issue du côté du Salon d'Or, mais comme le Caballarios est un édifice constantinien, on ne comprend guère comment il aurait pu servir d'issue au Salon d'Or, construit à la fin du VIe siècle. Labarte fait du Caballarios un local où l'on gardait les chevaux; hypothèse absolument insoutenable, puisque cette salle servait de salle d'attente aux dignitaires et de lieu de passage aux cortèges. Ebersolt[6] pense que le Caballarios était

[1] Th. Cont. 144.
[2] J. Labarte, op.cit., 200.
[3] Patria II, 145.
[4] J. Labarte, op.cit. 86 et plan n. 120.
[5] J. Ebersolt, op.cit., 160.
[6] J. Ebersolt, op.cit., 159.

ainsi nommé, parce qu'il avoisinait l'une des écuries du Grand Palais. Hypothèse non moins inexacte. Aucune écurie impériale n'existait et ne pouvait exister du côté du Salon d'Or, ni même à l'intérieur du Grand Palais. Les seules écuries connues étaient situées près des principales issues: 1° vers les Skyla[1]; 2° à la Chalcè, où le Livre des Cérémonies signale, dans les Scholes, une écurie de mulets[2]; 3° à Magnaure[3]; 4° Il est vraisemblable qu'il y avait une écurie au Tzykanistèrion, qui est peut être celle que construisit ou restaura magnifiquement Michel III (842-867)[4]. Il est, d'ailleurs, probable que les grandes écuries impériales se trouvaient en dehors de l'enceinte du Grand Palais. Les écuries de l'impératrice étaient situées du côté du Chryséon[5]. En général, on amenait de l'extérieur les chevaux impériaux[6], au moins, à la haute époque. Il est permis de supposer que les écuries palatines n'étaient destinées qu'à loger les chevaux indispensables au service de l'empereur; quant aux autres, ils étaient gardés dans les grandes écuries urbaines. Le Caballarios tirait, semble-t-il, son nom des tapisseries qui le décoraient. Parmi les tapisseries palatines, en effet, le Livre des Cérémonies[7] cite des tapisseries représentant des chevaux *(ὁ καβαλλάριος)*.

Lors d'une procession solennelle à la Grande Eglise, dès le matin, les préposites et tous les chambellans, se rendaient au Caballarios et s'y asseyaient. Lorsque le grand papias ouvrait le Grand Palais, ils entraient et allaient s'asseoir au Panthéon, antichambre au nord du Salon d'Or, auquel on accédait par le passage des XL Saints[8]. Lorsque l'empereur était prêt, il sortait du Salon d'Or par le Phylax, pièce voisine du Panthéon, et gagnait par le Sigma le palais de Daphnè[9].

Les préposites et les chambellans, venant du dehors, ne sont pas entrés au Grand Palais par les Skyla, car ils auraient attendu l'ouverture du Palais dans l'Hippodrome couvert, ni par Daphnè, autrement ils auraient attendu, soit dans l'Hippodrome de Daphnè, soit dans

[1] N. Mesaritis, p. 27, 45.
[2] Cer. II, 15, 572.
[3] Cer. I, 41, 215.
[4] Patria II, 225.
[5] Cer. II, 15, 583.
[6] Cer. II, 51, 699.
[7] Cer. II, 15, 581.
[8] Cf. J. Ebersolt, op.cit., 86 et 87.
[9] Cer. I, 1, 6-7.

l'Abside: ils ne sont évidemment pas venus par le Tzykanistèrion, entrée exceptionnelle; ils n'ont donc pu venir que par la Chalcè ou par la Magnaure, car, à partir de l'église du Seigneur, ces deux itinéraires se confondaient. Les personnages en question ont donc certainement suivi le passage du Seigneur, pour arriver au Caballarios, où ils ont stationné, en attendant l'ouverture de l'hémicycle ou Sigma. Du Sigma, ils ont suivi les passages des XL Saints pour gagner le Panthéon. Quant à l'empereur, son itinéraire n'est pas douteux: sortant du Salon d'Or par l'une des issues nord, il a nécessairement passé par le passage des XL Saints pour déboucher dans le Sigma, suivant l'usage.

D'après ce qui précède, le Caballarios doit être cherché dans le voisinage du Sigma et sur le flanc nord de cet édifice. Les préposites et les chambellans, du reste, ne sont pas venus, semble-t-il, par la Chalcè, car le passage à travers l'église du Seigneur n'est pas indiqué. En venant, en effet, de la Chalcè, l'église du Seigneur était la première issue qu'il fallait franchir, avant d'arriver au Sigma. Ils ont dû venir par la Magnaure. Cette hypothèse s'appuie sur un texte du Livre des Cérémonies[1].

Le 2 février 933, à l'occasion du sacre du patriarche Théophylacte, le Grand Palais fut ouvert par l'issue qui mène à l'église du Seigneur et les chambellans firent par là leur entrée, comme de coutume, *κατὰ τὸ εἰωθός*. Lorsque l'empereur fut prêt, il sortit avec sa suite de préposites et de chambellans pour se rendre par la Magnaure et les galeries dans les catéchumènes de Sainte Sophie. L'issue, qui conduit du Grand Palais à l'église du Seigneur, ne peut être que la porte nord du Sigma, qui s'ouvrait sur le passage du Seigneur, comme on l'a vu.

Lorsque l'empereur devait aller à cheval de son Palais à quelque sanctuaire de la capitale[2], les préposites et les chambellans étaient invités à se rendre au Palais, en pénétrant par l'issue choisie par l'empereur pour monter à cheval. Conformément à cet ordre, ils entraient, soit par le Caballarios, soit par l'église du Seigneur, soit par l'Hippodrome, soit par le Tzykanistèrion, soit par Daphnè. C'était toujours, en effet, en sortant par ces issues que l'empereur montait à cheval.

Première entrée par l'église du Seigneur. Lorsque l'empereur sortait à cheval ou rentrait à cheval par la Chalcè, il traversait toujours l'église du Seigneur, ouverte pour la circonstance, comme de nombreux itinéraires du Livre des Cérémonies en font foi. Devant la Chalcè, les dignitaires montaient ou descendaient de cheval, l'empereur seul ayant le droit de pénétrer à cheval à l'intérieur de son palais. Dans les Courtines, devant la grande porte du quartier des Excubiteurs, l'empereur montait à cheval ou en descendait. Le Livre des Cérémonies montre l'empereur rentrant au Grand Palais par la Chalcè, traversant les Courtines, descendant de cheval devant la grande porte des Excubiteurs, traversant le quartier des Excubiteurs, passant devant les trois portes du Consistoire ou Makron des Candidats, pénétrant dans l'église du Seigneur et en sortant par le passage du Seigneur, entrant dans l'hémicycle du Triconque et par le passage des XL Saints gagnant le Salon d'Or[1]. Pour sortir du Grand Palais, l'empereur passait également par l'église du Seigneur, montait à cheval à la porte des Excubiteurs, traversait les Courtines et la Chalcè[2].

D'après le passage actuellement étudié[3], les préposites et les chambellans devaient se rendre au Grand Palais par la voie que l'empereur devait suivre pour en sortir ce jour-là; ces personnages, lorsque l'empereur devait sortir par l'église du Seigneur et la Chalcè, entraient par ces mêmes issues. De la Chalcè, ils se rendaient donc par les quartiers militaires et le Makron des Candidats à l'église du Seigneur, d'où, par le passage du Seigneur, ils gagnaient l'hémicycle et par le passage des XL Saints, le Salon d'Or. L'église du Seigneur mettait, en somme, en communication le palais de la Chalcè avec le Grand Palais.

Deuxième entrée par l'Hippodrome. Théophile, se rendant de la Chalcè aux Skyla, traversa l'Hippodrome découvert ou Grand Hippodrome et, après avoir passé par le Kathisma, il s'avança à travers Daphnè (la cour ou l'hippodrome) jusqu'à l'Hippodrome couvert, situé plus bas, c'est à dire, plus au sud et il fit son entrée dans les Skyla[4]. L'hippodrome, dont il est question dans le chapitre 13 du Livre II des Cérémonies, n'est autre que cet Hippodrome couvert, situé à proximité des Skyla. C'est dans cet Hippodrome couvert que

[1] Cer. II, 38, 635.
[2] Cer. II, 13, 557.

[1] Cer. I, 10, 84-85; I, 17, 107-108; I, 30, 168-169.
[2] Cer. I, 17, 99. Sur ces divers itinéraires, cf. J. Ebersolt, op.cit., 38-39.
[3] Cer. II, 13, 557.
[4] App. 507.

Théophile descendit de cheval pour entrer dans les Skyla. Lorsque l'empereur allait visiter les hôpitaux de la ville, c'est de ce même hippodrome qu'il montait à cheval[1]. Il existait, d'ailleurs, une écurie devant les Skyla[2]. La porte des Skyla s'ouvrait sur ce même hippodrome de Daphnè ou Hippodrome couvert. Dans le réglement d'ouverture du Grand Palais, les officiers chargés de ce service, après avoir ouvert la porte donnant du Justinianos sur les Skyla, ouvraient ensuite la porte donnant des Skyla sur l'Hippodrome couvert[3].

L'entrée du Grand Palais, par l'Hippodrome couvert, est encore mentionnée ailleurs dans le Livre des Cérémonies. Lors de la fête de Saint Elie, le Sénat se rendait à l'Hippodrome (de Daphnè ou Hippodrome couvert) et, lorsque le papias ouvrait le Grand Palais, le Sénat pénétrait dans les Skyla[4]. Lors de la fête des Rameaux, les dignitaires se rendaient par l'Hippodrome couvert au Grand Palais; lorsque ce dernier était ouvert, ils allaient se réunir dans le Justinianos; ils étaient évidemment entrés par les Skyla[5]. Lorsque l'empereur sortait du Grand Palais par les Skyla et l'Hippodrome (couvert ou de Daphnè), il passait invariablement par les deux grandes galeries, le Lausiakos et le Justinianos. L'entrée, signalée au chapitre 13 du Livre II du Livre des Cérémonies, correspond, sans aucun doute possible, à l'entrée par les Skyla. De l'Hippodrome couvert, les personnages précités entraient aux Skyla et gagnaient le Salon d'Or par le Justinianos et le Lausiakos.

Troisième entrée par Daphnè. L'entrée par Daphnè correspondait à la porte d'ivoire, qui s'ouvrait sur la cour ou Hippodrome de Daphnè. Par cette porte, on accédait à l'escalier en colimaçon montant à la galerie de Daphnè, d'où par l'Abside et l'hémicycle, ou Sigma, on pouvait gagner le Salon d'Or, soit par la porte polie à un hattant de l'hémicycle et le passage des XL Saints, soit par le passage du Triconque et le Lausiakos. Lorsque l'empereur devait sortir par la porte d'ivoire et monter à cheval dans la cour, ou Hippodrome de Daphnè, les personnages cités au chapitre 13 du Livre II du Livre des Cérémonies entraient au Grand Palais par la cour de Daphnè et la porte d'ivoire et suivaient l'itinéraire indiqué.

---

[1] Cer. I, 33, 177; I, 34, 178.
[2] N. Mesaritis, p. 27, 45.
[3] Cer. II, 1, 518.
[4] Cer. I, 19, 114.
[5] Cer. 132, 171.

Quatrième entrée par le Tzykanistèrion. Le Tzykanistèrion s'étendait à l'est de la terrasse du Phare, au delà de l'Eglise Nouvelle, le long de la mer ou plutôt du Bosphore. L'empereur sortait par cette issue, lorsqu'il se rendait dans l'un des sanctuaires du Grand Palais, situés dans la plaine, comprise entre le pied de la Ière colline et le rivage[1]: Le Tzykanistèrion s'ouvrait du côté de la ville par une porte grillée.

Pour se rendre du Salon d'Or au Tzykanistèrion, l'itinéraire normal est décrit dans le Livre des Cérémonies: Salon d'Or, terrasse du Phare, passerelle de la porte à un battant, escalier du Boukoléon, vraisemhlahlement l'escalier, qui descendait de la passerelle et qui aboutissait à la porte à un hattant, laquelle était une première issue du Grand Palais à l'est. Au bas de cet escalier, après avoir franchi la porte à un hattant, on tournait à droite, en direction du sud, pour descendre au narthex de l'Eglise Nouvelle[2]. Du narthex de l'Eglise Nouvelle par les portiques bordant l'église et les jardins du Mésokèpion, il était facile de gagner le Tzykanistèrion[3].

Le Livre des Cérémonies indique un autre itinéraire. De la terrasse du Phare, une passerelle aboutissait de plain pied sur la terrasse supérieure du narthex de l'Eglise Nouvelle; de cette dernière terrasse, un escalier descendait dans le narthex, d'où il était facile de gagner le Tzykanistèrion, ainsi qu'on l'a vu. L'empereur empruntait cette voie au retour, lorsqu'il revenait sans apparat du narthex de l'Eglise Nouvelle au Grand Palais[4]. C'est également cette voie que prirent les ambassadeurs arabes, pour se rendre de la terrasse du Phare au Tzykanistèrion[5]. L'escalier, qui montait du narthex de l'Eglise Nouvelle sur la terrasse supérieure du narthex, est appelé par le Livre des Cérémonies τὸ μυστικὸν ἀναβάσιον[6] et, ailleurs, τὸ τῆς Νέας ἀναβάσιον[7]. Dans ce deuxième itinéraire, on passait directement de l'Eglise Nouvelle à la terrasse du Phare, sans avoir à passer par la porte à un hattant et l'escalier du Boukoléon. Ebersolt ne semble

---

[1] Cf. Mordtmann, Esquisse topographique de Constantinople, Lille 1892, § 99. Edifice: Saint Lazare, N. D. Hodighitria, palais et couvent des Manganes, quartier des τόποι...
[2] Cer. I, 19, 117; I, 20, 120.
[3] Cf. Cer. II, 15, 586, l'itinéraire des ambassadeurs arabes.
[4] Cer. I, 19, 118; I, 20, 121.
[5] Cer. II, 15, 586.
[6] Cer. I, 19, 118; I, 20, 121.
[7] Cer. II, 11, 549.

pas avoir très nettement distingué les deux itinéraires, conduisant du Phare à l'Eglise Nouvelle.

Au chapitre II du Livre II des Cérémonies[1], il est dit que le clergé de l'Eglise Nouvelle ouvre la porte de l'escalier de celle-ci, pour monter rejoindre le clergé palatin. Cette porte, qui se trouvait dans le narthex même et donnait accès à l'escalier privé, montant sur la terrasse supérieure du narthex, n'a rien de commun avec la porte à un battant, située au bas de l'escalier de la passerelle du Phare ou escalier du Boukoléon, la porte à un battant, *ἡ τῆς Μονοθύρου λεγομένη εἴσοδος*, étant située à proximité d'un oratoire de Saint Jean Théologue[2].

La passerelle à un battant, *στενωπὸς τοῦ Μονοθύρου* du Livre des Cérémonies, fut bâtie par Basile Ier au témoignage du Continuateur de Théophane[3], qui la qualifie *ὁ αἰθέριος καὶ ἡλιοβολούμενος μαρμαρόστρωτος περίπατος* et nous apprend qu'elle partait de la porte à un battant pour rejoindre la terrasse du Phare. Quant à la passerelle, qui reliait directement la terrasse du Phare à la terrasse supérieure du narthex de l'Eglise Nouvelle, il est possible qu'elle ait été construite postérieurement au règne de Basile Ier (867-886), peut-être par son fils, Léon VI (886-912), car il construisit Saint-Démétrius[4] sur le Phare et créa peut-être, à cette occasion, la seconde passerelle. Le Continuateur de Théophane n'y fait aucune allusion, en parlant de la construction de l'Eglise Nouvelle par Basile Ier.

Les chapitres 19 et 20 du Livre I du Livre des Cérémonies, où il en est question, ont été, d'ailleurs, rédigés après le règne de Basile Ier, soit sous Léon VI le Sage, auquel il est fait allusion[5], soit sous le règne de Constantin VII Porphyrogénnète (913-959)[6]. Sans doute, les fêtes de Saint-Elie (chapitre 19) et de la dédicace de l'Eglise Nouvelle (ch. 20) ont été instituées par Basile Ier[7], mais, comme les chapitres 19 et 20 ont été rédigés après le règne de Basile Ier, ils décrivent vraisemblablement les cérémonies alors en usage.

L'escalier dit du Boukoléon, qui descendait de la première passerelle du Phare à la porte à un battant, est peut-être identique à

[1] Cer. II, 11, 549.
[2] Th. Cont. 336.
[3] Th. Cont. 336.
[4] Cf. R. Janin, La géogr. ecclés. de l'Emp. byz. III, Paris 1953, 96.
[5] Cer. I, 19, 115.
[6] J. B. Bury, the Cerem. Book of Constantine Porphyrogennetos. The Engl. Hist. Rev. (1907) 420; Cf. J. Ebersolt, op.cit., 188-189.
[7] Scholies. Cer. I, 19, 114; I, 20, 118

l'escalier, que le Continuateur de Théophane[1] appelle l'escalier du Tzykanistèrion, *καταβάσιον τοῦ Τζυκανιστηρίου*. Il est, cependant, plus vraisemblable d'admettre que l'escalier du Tzykanistèrion continuait l'escalier du Boukoléon, en direction de l'est jusqu'au Tzykanistèrion sans qu'il fût besoin alors de passer par l'Eglise Nouvelle. Le Continuateur de Théophane[2] rapporte que Léon VI, voulant faire arrêter l'hétaireiarque, feignit de se rendre à Saint Lazare[3] et plaça Jean Garida et quelques soldats dans une chambre avoisinant l'escalier du Tzykanistèrion, *εἰς τὸ καταβάσιον τοῦ Τζυκανιστερίου ἐν τῷ κουβουκλίῳ*. Pendant que l'empereur descendait, les soldats se jetèrent sur l'hétaireiarque et s'en saisirent. Mordtman[4] a mal interprété le texte du Continuateur de Théopbane et parle du *καταβάσιον εἰς τὸν ἅγιον Λάζαρον*, alors que l'auteur parle de l'escalier du Tzykanistèrion.

Léon VI, pour se rendre à Saint Lazare, a dû traverser la passerelle du Phare, descendre l'escalier du Boukoléon, passer par la porte à un battant et descendre l'escalier du Tzykanistèrion, le long duquel a eu lieu l'arrestation, dans l'enceinte même du Grand Palais. L'escalier du Tzykanistèrion est, peut-être, l'escalier, qui se détachait de l'escalier du Boukoléon, sur la droite, et descendait au narthex de l'Eglise Nouvelle, bâtie sur l'emplacement de l'ancien Tzykanistèrion. On sait qu'entre le Phare et l'Eglise Nouvelle, Basile Ier avait construit de nombreux édifices et c'est sans doute dans l'un d'entre eux que se cachèrent les soldats, chargées d'arrêter l'hétaireiarque. L'itinéraire suivi par Léon VI devait être le même que l'itinéraire emprunté par les ambassadeurs arabes, pour se rendre du Phare au Tzykanistèrion, sauf qu'au lieu de passer par la seconde passerelle et la terrasse de l'Eglise Nouvelle, Léon VI passa par la première passerelle et la porte à un battant.

Enfin, lorsque l'empereur montait à cheval par le Tzykanistèrion c'est au Tzykanistèrion que les ambassadeurs arabes montèrent à cheval pour rentrer au Chryséon, leur résidence, dans la plaine du côté de l'Acropole[5]; les personnages cités au chapitre 13 du Livre II du Livre des Cérémonies[6] devaient se rendre au Grand Palais par le Tzykanistèrion et la voie indiquée ci-dessus: Eglise Nouvelle, esca-

[1] Th. Cont. 859; cf. Leo gramm. 273.
[2] Th. Cont. 859.
[3] Sur le monastère de St-Lazare, cf. R. Jannin, op.cit., 309-310.
[4] Mordtmann, op.cit.
[5] Cer. II, 15, 586.
[6] Cer. II, 13, 557.

lier du Tzykanistèrion, porte à un battant, escalier du Boukoléon, passerelle de la porte à un battant, terrasse du Phare, Salon d'Or.

Cinquième entrée : par le Caballarios[1]. Les quatre issues précédentes écartées, la seule issue devant laquelle l'empereur pouvait monter à cheval est la Magnaure. L'une des portes de la terrasse de la Magnaure s'ouvrait, en effet, sur l'embranchement de la Mésè, conduisant de la Chalcé au Puits-Sacré, en contournant la place de l'Augoustéon. L'existence d'une porte, menant de la Magnaure du côté de l'Augoustéon, est confirmée par un passage obscur du Livre des Cérémonies : *ὡς εἰς τὴν πύλην τοῦ Αὐγουστέως* (lire : *Αὐγουστέωνος*)[2]. La présence d'une écurie à la Magnaure[3] indique, du reste, qu'il y avait là une sortie, où l'empereur montait à cheval.

Pour se rendre de la Magnaure au Grand Palais, il fallait passer de la terrasse de la Magnaure sur une passerelle, *στενωπός, γέφυρα*, à l'extrémité de laquelle se trouvait un escalier, *καταβάσιον τῆς γεφύρας*[4], qui aboutissait à hauteur de l'Oatos, sur le passage du Seigneur ; en suivant ce passage, on arrivait au Sigma, d'où par le passage des XL Saints, on pouvait atteindre le Salon d'Or. Lorsque de la Magnaure la nouvelle impératrice se rendait aux bains, les consuls l'attendaient au pied de l'escalier descendant de la passerelle, *εἰς τὴν πόδωσιν τῆς γεφύρας*, les patrices se tenant sur la passerelle même, *εἰς τὴν τράπεζαν τῆς γεφύρας*. Lorsque l'impératrice arrivait, les patrices l'escortaient jusqu'au bas de l'escalier et, ensuite, depuis le bas de l'escalier de la passerelle jusqu'à l'escalier de Sainte Christine, qui menait aux bains, escalier peut-être identique à l'escalier des bains, *τὸ καταβάσιον τοῦ λουτροῦ*[5].

Lorsqu'on se rendait de la Magnaure au Grand Palais, la première issue que l'on rencontrait était celle qui s'ouvrait sur le Sigma. C'est donc devant le Sigma que les chambellans devaient attendre pour pénétrer à l'intérieur du Grand Palais, comme on l'a vu.[6]. Lorsque le chapitre 13[7] déclare que les préposites et les chambellans entrent par le Caballarios, il entend dire que les dits personnages sont venus par

---

[1] Cf. J. Ebersolt, op.cit., 159 et 215, n. 1, où il déclare « qu'il est vain de le localiser ».
[2] Cer. I, 41, 204. Cf. J. Ebersolt, op.cit., 75, n. 1.
[3] Cer. I, 41, 215.
[4] Cer. I, 41, 215.
[5] Cer. I, 41, 215.
[6] Cer. I, 1, 6.
[7] Cer. II, 13, 557.

la Magnaure et ont stationné au Caballarios, en attendant qu'on ouvre le Sigma. Le Caballarios doit donc être cherché à proximité du Sigma.

Lors de la naissance d'un porphyrogénnète, le corps sénatorial en costume de gala se rendait au Grand Palais. De son côté, le patriarche y venait aussi et récitait les prières rituelles dans le Salon d'Or, selon le cérémonial du jeudi de Pâques. Les prières finies, il rentrait au patriarcat et le corps sénatorial pénétrait alors dans le Salon d'Or pour féliciter l'empereur[1]. A la haute époque, on procédait autrement. Le patriarche ne se rendait pas au Grand Palais. L'empereur recevait d'abord le corps sénatorial dans le tricline de Justinien, comme il a été dit, c'est-à dire, suivant le cérémonial du jeudi de Pâques[2]. On congédiait ensuite l'assemblée et tous les assistants sortaient vers le Caballarios ; une procession solennelle avait lieu alors à Sainte Sophie, selon le rite ordinaire des grandes processions.

Si l'on se reporte au chapitre 14 du Livre I du Livre des Cérémonies[3], on voit que le jeudi de Pâques, les dignitaires en costume de gala se rendaient en procession au tricline de Justinien ; ensuite, le patriarche mandé entrait par l'Abside et par le Triconque, la porte à un battant du Trésor Privé, l'escalier du Lausiakos, le Lausiakos, le Tripeton et l'Horologion et se rendait au Salon d'Or, où avait lieu la cérémonie du baiser de paix pour tout le clergé. Le texte ne parle pas des dignitaires, qui probablement avaient été préalablement reçus par l'empereur dans le tricline de Justinien, où ils se tenaient. C'est sans doute à cela que fait allusion le chapitre 16[4] du Livre II du Cérémonial, lorsqu'il est dit que l'empereur recevait en premier lieu le corps sénatorial dans le tricline de Justinien. Ce dernier était évidemment entré au Grand Palais par le tricline de Justinien, comme il le faisait le jeudi de Pâques, car le chapitre 16 se reporte, en effet, au cérémonial de ce jour pour l'ensemble[5]. Après sa réception dans le tricline de Justinien, le corps sénatorial congédié sort du côté du Caballarios et une procession a lieu à Sainte-Sophie, selon le cérémonial des grandes processions, indiqué au chapitre I du Livre I du Cérémonial.

---

[1] Cer. II, 16, 616.
[2] Cer. I, 14, 91.-92.
[3] Cer. I, 14, 91-92.
[4] Cer. II, 16, 616.
[5] Au début du chap. 21 du Livre II (p. 615), il est dit : « Tout le corps sénatorial sort ». Il faut compléter avec le chap. 14 du Livre I (p. 91), où il est dit : « Le corps sénatorial entier sort et se rend dans le Tricline de Justinien ».

L'empereur partait de l'Augousteus avec sa suite intime et passait dans la Main d'Or, où venaient lui présenter leurs hommages les grands dignitaires, groupés dans l'Onopodion. Ceux-ci se joignaient à la procession et revenaient dans l'Onopodion, où ils «adoraient» encore l'empereur. Ce dernier descendait ensuite dans le Consistoire, où l'attendaient les autres dignitaires et sénateurs, qui, après l'«adoration» coutumière, se joignaient au cortège[1]. Ainsi les dignitaires et sénateurs ne partaient pas avant l'empereur de l'Augousteus, mais attendaient dans l'Onopodion et le Consistoire le passage de la procession, pour s'y joindre.

Comme les processions avaient lieu généralement de bon matin, avant que les dignitaires eussent été reçus par l'empereur au Grand Palais, les dits dignitaires et sénateurs se rendaient donc directement de chez eux à l'Onopodion et au Consistoire, pour y attendre le passage de la procession impériale; ils devaient très probablement entrer alors par la Chalcè, individuellement. Si les dignitaires et sénateurs se trouvaient déjà au Grand Palais, à l'heure de la procession, ils devaient alors gagner l'Onopodion et le Consistoire par la voie la plus directe.

Comme le plus souvent, ils étaient venus au Grand Palais pour y délibérer des affaires publiques et que les séances, qui leur étaient consacrées, avaient lieu d'ordinaire, soit dans le tricline de Justinien soit dans le tricline du Lausiakos, pour gagner le Consistoire et l'Onopodion, ils devaient sortir du Grand Palais par l'issue la plus voisine, autrement dit, par le Sigma ou Hémicycle. Pour gagner du Sigma le Consistoire, ils auraient pu passer par l'Abside, la galerie de Daphnè, l'Augousteus, la Main d'Or et l'Onopodion, mais cette voie était plus longue et, d'ailleurs, l'empereur et sa suite personnelle occupaient l'Augousteus. La seule voie, qu'ils pouvaient suivre, était le Passage du Seigneur et le Makron des Candidats, communiquant avec le Consistoire par trois portes d'ivoire.

L'itinéraire du chapitre 21 du Livre II du Cérémonial est donc le suivant[2]: Du tricline de Justinien, le corps sénatorial passe dans le Lausiakos, d'où il gagne le Sigma, soit par l'escalier du Lausiakos, la porte à un battant du Trésor privé, le Triconque et la porte d'argent, soit par l'escalier en colimaçon, le passage des XL Saints prolongé en direction de l'Erôs et la porte polie à un battant de l'Hémicycle ou Sigma. Du Sigma, il sort par la porte nord sur le passage du

[1] Cer. I, 1, 9-10; I, 10, 72, 73; I, 23, 129-30.
[2] Cer. II, 21, 616.

Seigneur, qu'il suit jusqu'au Makron des Candidats et passe par la porte d'ivoire dans le Consistoire; puis, de là, les hauts dignitaires montent dans l'Onopodion par l'escalier du Consistoire et les portes de bronze du Consistoire et l'Onopodion. La sortie du côté du Caballarios ne peut être que celle du Sigma sur le passage du Seigneur. Le Caballarios doit donc être cherché sur le côté nord du Sigma.

Le Caballarios est encore cité à propos des funérailles d'un empereur. Le chapitre 60 du Livre I du Cérémonial[1] décrit le cérémonial des funérailles impériales et ne semble pas se référer à un cas particulier. Sans doute, les funérailles de Constantin VII Porphyrogénnète eurent lieu, selon le rite indiqué au chapitre 60 (exposition du corps aux XIX Lits et à la Chalcè, avertissement du maître des cérémonies), mais il est peu probable qu'une innovation ait été faite aux usages, à cette occasion. La dépouille mortelle de l'empereur sortait du Grand Palais par le Caballarios et était portée aux XIX Lits et ensuite de là à la Chalcè. L'empereur était évidemment mort dans ses appartements du Grand Palais, voisins du Salon d'Or.

Pour se rendre de ces appartements aux XIX Lits, il fallait sortir du Grand Palais pour entrer au palais de Daphnè et passer par conséquent par l'Hémicycle ou Sigma. Pour se rendre du Salon d'Or au Sigma, deux voies s'offraient, comme on l'a vu: l'une, moins grandiose (Panthéon, passage des XL Saints, Lausiacos, porte polie du Lausiacos, escalier en colimaçon, passage des XL Saints prolongé en direction de l'Erôs, porte polie à un battant de l'hémicycle, hémicycle ou Sigma), l'autre plus majestueuse (Salon d'Or, Horologion, Tripéton, Lausiakos, grand escalier du Lausiakos, porte de l'Idikon, Triconque, porte d'argent, hémicycle ou Sigma). C'est évidemment cette seconde voie qui fut suivie, car il eût été difficile de passer par des couloirs ou passages assez étroits et par un escalier tournant.

Du Sigma aux XIX Lits, deux voies s'offraient également: la première, par l'Abside, la galerie de Daphnè, l'Augousteus, la Main d'Or, l'Onopodion, le portique des XIX Lits, les XIX Lits, la seconde par le passage du Seigneur, le Makron des Candidats, le Consistoire, l'Onopodion, le portique des XIX Lits. On pouvait encore déboucher du Makron des Candidats sur le tribunal des XIX Lits et par l'héliakon du Tribunal et la porte de cet héliakon déboucher sur le portique des XIX Lits, exactement devant la porte du tricline des XIX Lits. C'est évidemment la seconde voie, que suivit le cortège, car le passage

[1] Cer. I, 60, 275.

à travers l'Abside n'est pas mentionné et il est question, au contraire, de la sortie par le Caballarios. Il est probable qu'à partir du Makron des Candidats, le cortège gagnait le Tribunal, afin d'éviter les escaliers montant du Consistoire à l'Onopodion. Le Tribunal, vaste place d'armes, convenait mieux au déploiement d'un grand cortège et le cortège était, d'un autre côté, plus direct. De plus, les marches, qui du Tribunal montaient à l'héliakon étaient plus aisées à gravir que l'escalier étroit du Consistoire.

Dans ces conditions, la sortie par le Caballarios doit nécessairement être cherchée du côté du Sigma. C'était la sortie nord de cette salle, devant laquelle se trouvait le Caballarios, formant salle d'attente.

Cette issue nord du Sigma sur le passage du Seigneur est appelée porte du Spatharikion[1]. Le Spatharikion était un poste de spathaires, gardes nobles affectés au service de l'empereur. Les spathaires du Spatharikion sont cités plus d'une fois dans le Livre des Cérémonies[2]. Ils étaient chargés de veiller sur l'issue du Sigma, du côté du passage du Seigneur. D'autres spathaires veillaient aussi du côté de l'Hippodrome, vraisemblablement sur l'entrée des Skyla, les spathaires de l'Hippodrome[3]. Les candidats, eux aussi gardes nobles, avaient également un poste dans les parages[4].

Lors de la fête de l'Exaltation de la Sainte Croix, les dignitaires se rendaient au Spatharikion. Lorsque l'empereur allait sortir, on ouvrait la porte du Spatharikion et les chambellans entraient et saluaient l'empereur (évidemment au Salon d'Or). Escorté par eux, l'empereur sortait du Grand Palais et était reçu par les dignitaires, en dehors de la porte du Spatharikion. L'empereur se rendait alors aux catéchumènes de Sainte-Sophie par la Magnaure, les galeries supérieures et l'escalier de bois[5].

Lors de la fête de l'Orthodoxie, l'empereur sortait du Grand Palais par la porte du Spatharikion et se rendait aux catéchumènes de Sainte-Sophie par la voie précitée[6].

Le jeudi de Pâques, lors de la cérémonie de l'agape au Salon d'Or, le patriarche se rendait au Grand Palais par l'Abside (il était

[1] Cf. J. Ebersolt, Le Grand Palais de Constantinople et le Livre des Cérémonies 158, 159, 215, n. 1.

[2] Cer. II, 52, 718, 735.

[3] Cer. II, 52, 718.

[4] Cer. II, 52, 718. Cf. id. 737.

[5] Cer. I, 22, 125.

[6] Cer. I, 28, 157.

entré, selon la coutume, par Daphnè, c'est à dire, par la porte d'ivoire et la galerie de Daphnè); de l'Abside, il gagnait le Salon d'Or par les passages du Triconque, la porte à un battant du Trésor Privé, l'escalier du Lausiakos, le Lausiakos, le Tripéton et l'Horologion. Au retour, le patriarche est escorté par les chambellans jusqu'à la porte du Spatharikion[1]. Pour rentrer au patriarcat, le patriarche ne passe pas par l'Abside et Daphnè, mais par une voie plus courte, celle que suivait l'empereur pour se rendre dans les catéchumènes de Sainte-Sophie: porte du Spatharikion, passage du Seigneur, Magnaure, galerie supérieure de la Magnaure.

Les chambellans, on l'a vu, stationnaient dans le Caballarios, en attendant l'ouverture du Grand Palais par le Sigma[2]. Ici, les mêmes chambellans stationnent avec les dignitaires dans le Spatharikion, en attendant l'ouverture de la porte du Spatharikion[3]. On peut supposer qu'à une certaine époque, on établit un poste de spathaires, soit dans le Caballarios, soit à proximité, pour surveiller l'issue du Grand Palais au nord, en direction de la Magnaure. La porte voisine de ce poste, c'est à dire, la porte du Sigma sur le passage du Seigneur prit alors le nom de porte du Spatharikion.

Labarte[4] a correctement placé la porte du Spatharikion, qu'il fait s'ouvrir, dans le voisinage du Sigma, sur le passage du Seigneur. Il en est de même de Paspatis[5] et de Bjeljaev[6]. Par contre, Ebersolt[7] écrit que la porte du Spatharikion livrait passage à l'empereur, lorsqu'il allait directement du Grand Palais à la Magnaure et que jamais il ne passait par cette porte, lorsqu'il allait du Salon d'Or à l'église du Seigneur. Il suppose que cette issue se trouvait sur le côté nord du Salon d'Or et que par cette issue on pouvait aller directement du Salon d'Or à la Magnaure, sans passer par le Triconque et le passage du Seigneur. Cette assertion est, semble-t-il, inexacte.

Plusieurs itinéraires montrent, en effet, l'empereur se rendant du Salon d'Or à la Magnaure par le passage des XL Saints, le Sigma et l'église du Seigneur[8] et l'empereur rentrait de la Magnaure au Salon

[1] Cer. I, 14, 96.

[2] Cer. I, 1, 6-7.

[3] Cer. I, 22, 124-125.

[4] Labarte, Le Palais, 68-69 et plan.

[5] Paspatis, Anaktora 194-195.

[6] Bjeljaev, Byzantina II, 238.

[7] J. Ebersolt, Le Grand Palais... 159 et n. 3.

[8] Cer. II, 10, 545; II, 15, 567.

d'Or par la même voie, sans pompe, μυστικῶς[1]. D'un autre côté, pour se rendre du Salon d'Or, en direction de la Magnaure, la zôstè passait par l'Erôs; revenant de la Magnaure au Phare, terrasse du Salon d'Or, elle passait également par l'Erôs et la passage des XL Saints[2]. Le passage à travers le Sigma est évidemment sous-entendu, l'Erôs se trouvant à côté du Sigma.

Pour se rendre à la Magnaure en grand appareil, l'empereur, on vient de le voir, passait par le Sigma, pour en revenir sans pompe; alors qu'il aurait dû, tout naturellement, choisir la voie la plus courte, l'empereur suivait cependant la même voie qu'à l'aller. Même observation pour la zôstè, revenant de la Magnaure au Phare. Si la porte du Spatharikion avait été une issue au nord du Salon d'Or en direction directe de la Magnaure, l'empereur aurait certainement opté pour cet itinéraire, au retour, comme la zôstè.

Il y a lieu de remarquer que si le Salon d'Or avait été relié, directement à la Magnaure, sans passer par le Sigma, la voie en question aurait nécessairement rejoint le passage du Seigneur à hauteur de l'Oatos, d'où partait l'escalier montant à la passerelle de la terrasse de la Magnaure. Cette voie oblique aurait traversé les terrains en pente. A partir de l'Oatos, le sol semble s'être déjà abaissé en direction de l'est. Le Livre des Cérémonies signale divers escaliers dans le voisinage de l'Oatos (escalier de Ste Christine, escalier des bains)[3]. La Perle, qui se trouvait dans ces parages avait également une terrasse, qui dominait le sol. La terrasse du Phare n'était pas non plus au niveau du sol sur son côté nord et il est probable que le passage des XL Saints était sur un mur surélevé. L'escalier en colimaçon, qui séparait en deux tronçons ce passage, à hauteur du Lausiakos, indique une dépression du sol de l'ouest à l'est.

Après avoir assisté aux cérémonies, qui se déroulaient dans la Phiale des Verts, les dignitaires se rendaient au Lausiakos et de là, à la terrasse du Phare. Pour suivre cet itinéraire, ils se rendaient du Lausiakos à la Thermastra, qu'ils traversaient pour monter ensuite un escalier et entrer par la porte des diétaires; de là, par la niche en abside qui était devant le Panthéon, ils débouchaient par la porte à un battant sur la terrasse du Phare.

Cet itinéraire est compliqué et d'explication fort difficile[4]. Il est

[1] Cer. II, 10, 548 et II, 15, 567.
[2] Cer. I, 50, 260-261.
[3] Cer. I, 41, 214-215.
[4] J. Ebersolt, op.cit., 153, n. 6. Cf. aussi, p. 92, n. 1.

certain que du Lausiakos on pouvait gagner directement la Thermastra[1]. Celle-ci se trouvait à un niveau inférieur à celui du Lausiakos. Elle était située à l'ouest de ce tricline[2]. Après avoir traversé la Thermastra, les dignitaires montaient un escalier et entraient par la porte du Diétarikion. Selon toute probabilité, le Diétarikion était situé sur le flanc nord du Salon d'Or, du côté du passage des XL Saints, dans le voisinage du Panthéon, issue du Salon d'Or sur le passage des XL Saints[3]. Les dignitaires, qui se trouvaient au rez-de-chaussée ont dû monter par un escalier au premier étage, lequel escalier aboutissait à une porte s'ouvrant sur le local habité par les diétaires[4]. Comme du Diétarikion les dignitaires traversaient l'abside du Salon d'Or situé devant le Panthéon, il est nécessaire de chercher le Diétarikion dans le voisinage de cette abside nord du Salon d'Or.

Après avoir traversé l'abside nord, les dignitaires débouchaient par la porte à un battant sur la terrasse du Phare. Pour gagner du Salon d'Or cette porte, on l'a vu, on passait par l'abside du Panthéon (abside nord) et par le Phylax[5].

Le Phylax était un local, où l'on conservait certains, objets précieux[6]; il était situé dans le voisinage de l'abside nord-est du Salon d'Or ou abside de St Théodore. Du Phylax on devait sortir sur le passage des XL Saints[7]. Après avoir prié dans la conque du Salon d'Or, où se trouvait une ikône du Christ (abside de St Théodore), l'empereur sortait par le Phylax et se dirigeait vers le Sigma. Il s'y rendait évidemment par le passage des XL Saints, seule voie possible à partir de ce point[8]. Le Phylax était, d'ailleurs, très voisin de la porte à un battant, qui s'ouvrait du passages des XL Saints sur la terrasse du Phare.

[1] Cer. I, 70, 340. Cf. aussi II, 18, 605-606, où l'on voit les dignitaires, qui se trouvaient vraisemblablement dans le Lausiakos, descendre dans la Thermastra. Mais il est peu probable que les dignitaires aient pris cet itinéraire.
[2] Sous le nom général de Thermastra, on désignait probablement l'étage inférieur du Palais de Daphnè et peut-être aussi du Grand palais.
[3] Cf. J. Ebersolt, op cit., 92, n. 1.
[4] Les diétaires faisaient partie de la domesticité palatine et veillaient à l'entretien des salles. Les diétaires ouvraient les portes du Salon d'Or (Cer. II, 1, 518-519). Cf. J. Ebersolt, op.cit., 92.
[5] Cer. I, 20, 119.
[6] Cer. II, 15, 571, 580, 582. Cf. J. Ebersolt, op.cit., p. 78 n. 3 et 5, 82 n. 1, 91, 106 n. 5.
[7] Cer. I, 1, 7.
[8] Cer. I, 9, 71.

La zôstè était amenée du Phylax à la Théotokos du Phare, pour y recevoir ses insignes et elle revenait les revêtir au Phylax[1] et devait nécessairement passer par la porte à un battant. Revenant de la Magnaure, la zôstè passait, par l'Erôs, le passage des XL Saints, pour déboucher sur la terrasse du Phare, évidemment par la porte à un battant[2].

La grande abside orientale du Salon d'Or ou abside du trône, s'ouvrait sur la terrasse du Phare par une porte d'argent à deux vantaux, due à la munificence de Constantin VII Porphyrogennète[3]. Cette porte orientale, *αἱ ἀνατολικαὶ πύλαι*, est citée plusieurs fois dans le Livre des Cérémonies[4]. Lorsque l'empereur allait passer de l'abside orientale du Salon d'Or sur la terrasse du Phare, deux chambellans ouvraient à la fois les deux vantaux de la porte[5]; au retour, l'empereur passait par cette même porte[6]. Lorsque l'empereur se rendait du Salon d'Or au nord du Phare pour y célébrer son mariage, il passait également par cette porte orientale, lamée d'argent[7] devant laquelle s'étendait un seuil de marbre[8].

Outre la porte orientale d'argent de l'abside du trône, deux autres portes s'ouvraient sur la terrasse du Phare. L'une, en argent, se trouvait à l'extrémité est du vestibule, longeant le flanc sud du Salon d'Or, *μακρὸν τοῦ κοιτῶνος*, vestibule qui desservait les appartements impériaux[9]. L'autre, à un battant, *μονόθυρον*, se trouvait à l'extrémité est du passage des XL Saints, longeant le flanc nord du Salon d'Or[10]. C'est très probablement à cette porte que fait allusion le Continuateur de Théophane[11] et Léon grammatikos[12].

L'itinéraire, suivi par les dignitaires, d'après le chapitre 64, rédigé avant le règne de Basile Ier (867-886), qui supprima les phiales des factions, est anormal. Du Lausiakos, il leur aurait été facile de gagner le passage des XL Saints et de là, la porte à un battant sur la terrasse du Phare. La seule explication vraisemblable est que les dignitaires ont dû sortir du Grand Palais, après la cérémonie dans la phiale des Verts, et y rentrer par la Thermastra, en suivant le même itinéraire que les ambassadeurs, le corps municipal et les divers personnages, ayant figuré dans les cérémonies qui se sont déroulées dans la phiale des Verts, ont suivi pour se rendre de la phiale des Verts à celle des Bleus. La phiale des Verts était située en contre-bas du flanc sud du trikline de Justinien et la phiale des Bleus au-dessous du flanc oriental, de la terrasse du Phare. Aucune voie directe ne reliait et ne pouvait relier entre elles les deux phiales, étant donné la nature du terrain, fort escarpé de ce côté. La terrasse du Phare dominait, en effet, à pic le Boukoléon, sur son côté sud; il était, par suite, malaisé de la contourner de ce côté; il aurait fallu descendre jusqu'au niveau de la mer, pour remonter par des escaliers, menant du Boukoléon en direction du Phare.

Les Verts, après la cérémonie dans leur Phiale, ont dû quitter le Grand Palais et revenir dans l'hippodrome de Daphnè pour rentrer chez eux. Mais, comme les divers personnages conviés à la cérémonie, parade, corps municipal, ambassadeurs, devaient assister à une cérémonie similaire dans la phiale des Bleus, ils ont dû rentrer au Grand Palais par la Thermastra et de là, gagner la phiale des Bleus, au bas de la terrasse du Phare, par les pièces du rez de chaussée. Dans cet itinéraire, ils ont dû très probablement passer sous le Lausiakos, monter par l'escalier aboutissant à la porte du Diétarikion et de là, gagner par la porte à un battant la terrasse du Phare, d'où ils ont dû descendre dans la phiale par un escalier.

Que la terrasse du Phare ait primitivement communiqué directement avec la phiale des Bleus par un escalier, le fait est certain. Les quatre domestiques des tagmes descendent dans la phiale sur un signe du maître des cérémonies[1]; ces hauts personnages se tenaient évidemment sur la terrasse du Phare avec les autres dignitaires, entourant l'empereur. Lorsque la cérémonie avait lieu dans la phiale du Triconque, les « grands domestiques », autrement dit, les quatre domestiques des tagmes, étaient également invités à descendre dans la phiale, qui communiquait avec le Sigma par un escalier[2]. C'est par cet escalier

1 Cer. I, 50, 257-258. A moins que le Phylax ne soit celui de l'église même.
2 Cer. I, 50, 261.
3 Theoph. Cont. 450.
4 Cer. I, 19, 114; I, 21, 124; II, 15, 586, 592.
5 Cer. I, 64, 290.
6 Cer. I, 64, 292.
7 Cer. I, 39, 201-202.
8 Cer. I, 19, 114 et I, 64, 290.
9 Cer. I, 19, 116; I, 20, 119; I, 21, 124; I, 24, 137. Cf. Labarte, Le Palais impérial 177-178; J. Ebersolt, Le Grand Palais, 91.
10 Cer. I, 20, 119; I, 64, 289.
11 Theoph. Cont. 857.
12 Leo gramm. 271.

1 Cer. I, 64, 291. Cf. I, 64, 287.
2 Cer. I, 66, 299.

que l'on descendait à l'ancien Tzykanistèrion et au Boukoléon, avant que Basile Ier ait construit la passerelle de la porte à un battant, στενωπὸς τοῦ μονοθύρου.

Comme le Livre des Cérémonies n'indique pas l'itinéraire de la parade du corps municipal et des ambassadeurs, pour se transporter de la phiale des Verts à celle des Bleus, il est difficile de préciser la voie suivie. Il est probable que ces personnages ont suivi, à partir de la Thermastra la même voie que les patrices stratèges et sénateurs, au moins, jusqu'à l'escalier montant au Diétarikion. Mais il se peut que, au lieu de monter par cet escalier au Diétarikion, pour gagner la terrasse du Phare et de là descendre dans la phiale des Bleus, ils aient pris une autre voie et qu'ils soient sortis par une porte de l'étage inférieur pour gagner la phiale, en contournant la terrasse du Phare par son flanc nord. Cet itinéraire, du reste, est peu probable, car on voit les dèmarques, après leur réception par le préposite dans le tricline de Justinien, partir de là pour descendre dans leur phiale respective[1].

On peut supposer que le dèmarque des Verts a passé du tricline de Justinien sur la terrasse dominant sa phiale et que de cette terrasse il est descendu dans la phiale. On peut encore supposer que les deux dèmarques sont sortis du tricline du Justinien pour gagner leur phiale respective, le dèmarque des Verts, en longeant extérieurement le flanc méridional du Justinianos, le dèmarque des Bleus, en passant par la Thermastra, la porte du Diétarikion, la porte à un battant du Phare, ou en contournant par le bas la terrasse du Phare. Quant aux sénateurs, après la cérémonie dans la phiale des Verts, groupés dans le Lausiakos, ils sont, sans doute, sortis du Grand Palais par le Justinianos, pour y rentrer par la Thermastra. Parcourant alors l'étage inférieur du Grand Palais, en direction de l'est, ils ont dû passer sous le Lausiakos, pour monter par un escalier au Diétarikion et par la porte à un battant, déboucher sur la terrasse du Phare. On ne comprendrait guère, en effet, que les dignitaires, pour aller du Lausiakos au Phare, aient d'abord gagné la Thermastra, en direction opposée. Ils ont dû, très vraisemblablement, sortir du Grand Palais pour y rentrer.

D'après le cérémonial byzantin, en effet, les personnes qui devaient assister à deux cérémonies consécutives au Grand Palais, sortaient de ce dernier après la première cérémonie et y rentraient pour assister à la seconde. Ainsi, les ambassadeurs arabes, après la réception à

[1] Cer. I, 64, 285.

la Magnaure, sortaient par la porte d'ivoire dans l'hippodrome de Daphnè, pour rentrer au Grand Palais par les Skyla et assister au banquet donné en leur honneur[1]. De même, lorsque l'empereur devait assister à deux cérémonies, à Sainte-Sophie, il sortait de l'église dans le Puits sacré, après la première cérémonie, et rentrait, ensuite, par le Puits sacré dans l'église, pour assister à la deuxième cérémonie[2].

L'Hémicycle ou Sigma apparaît donc comme le point de jonction des grandes artères, reliant les palais de Daphnè, de la Chalcè et de la Magnaure au Grand Palais. Lieu de passage, l'hémicycle ou Sigma était naturellement percé de nombreuses portes: A l'ouest, porte de l'Abside, menant à la galerie de Daphnè et, par cette galerie, à la porte d'ivoire, issue ouest du Grand Palais. Au nord, porte du Spatharikion, menant au passage du Seigneur et de là, soit à la Magnaure par la Sacelle, l'Oatos et la passerelle, soit à la Chalcè par l'église du Seigneur, le Makron des Candidats et les quartiers militaires; à l'est, porte polie à un battant, s'ouvrant sur le passage des XL Saints, conduisant au Salon d'Or et à la terrasse du Phare, et, également, porte d'argent et portes latérales de bronze poli, conduisant au Triconque et de là, par la porte à un battant de l'Idikos, au Lausiakos et au Salon d'Or.

Devant la porte nord, ou porte du Spatharikion, se trouvait un local, le Caballarios, servant de salle d'attente et probablement dans la suite de poste des spathaires.

R. GUILLAND

[1] Cer. II, 15, 584. Même cérémonial pour la princesse Olga, Cer. II, 15, 595.
[2] Cer. I, 35, 184.

ΔΙΟΡΘΩΣΕΙΣ ΕΙΣ ΤΗΝ «ΠΕΙΡΑΝ» ΕΥΣΤΑΘΙΟΥ ΤΟΥ ΡΩΜΑΙΟΥ

Ἡ δυσμενὴς στάσις τοῦ βυζαντινοῦ νομοθέτου ἔναντι τῆς νομολογίας τῶν δικαστηρίων[1], συνέβαλεν ἴσως εἰς τὴν σπάνιν τῆς συντάξεως νομολογιακῶν συλλογῶν, εἰς τρόπον ὥστε καθ' ὅλην τὴν ὑπερχιλιετῆ διάρκειαν τῆς βυζ. αὐτοκρατορίας μόνον δύο τοιαύτας συλλογὰς νὰ συναντῶμεν: τὴν «Πεῖραν» Εὐσταθίου τοῦ Ρωμαίου καὶ τὰς «ἀποφάνσεις» τοῦ ἀρχιεπισκόπου πάσης Βουλγαρίας Δημητρίου τοῦ Χωματιανοῦ[2]. Ἡ πρώτη ἐκ τούτων[3], ἡ ὁποία θὰ μᾶς ἀπασχολήσῃ σήμερον, συνταχθεῖσα περὶ τὰ μέσα τοῦ ια΄ αἰῶνος, εἶναι ἐκ τῶν σπουδαιοτέρων μνημείων τῆς νομικῆς ἐπιστήμης τῶν μετὰ τὴν ἔκδοσιν τῶν Βασιλικῶν χρόνων· διότι ἐκ τῆς «Πείρας» πληροφορούμεθα τὴν ἐν τῇ πράξει ἐφαρμογὴν τῶν νόμων κατὰ τοὺς ι΄ καὶ ια΄ αἰῶνας, παρεκκλίνουσαν συχνὰ τῶν ἐπισήμων κειμένων, ἐξ ἐπιδράσεως τοῦ ἐθιμικοῦ δικαίου[4]. Ἐν ᾧ ὅμως ἄλλων βυζ. νομικῶν κειμένων διεσώθησαν πλείονα τοῦ ἑνὸς χειρόγραφα, ἐκ τῆς ἀντιβολῆς τῶν ὁποίων πρὸς ἄλληλα

---

[1] Βασ. 9. 1. 79. *«ὁ νόμος κελεύει μηκέτι τὸν δικαστὴν ἀκολουθεῖν ἑτέρᾳ ψήφῳ γεγενημένῃ· ἀλλὰ σκοπεῖν τὸ κατὰ νόμον ἀκόλουθον καὶ οὕτω ἀποφήνασθαι»*. Παρεμφερὴς διάταξις προϋπῆρχεν ἐν τῷ Κώδικι τοῦ Ἰουστινιανοῦ (7. 45. 13). Τὴν διάταξιν τῶν Βασιλικῶν ἐπαναλαμβάνει ἡ Σύνοψις Βασιλικῶν (Ψ. III. 7), ἡ Πεῖρα (ΝΑ΄ ιη΄), ἡ Ἑξάβιβλος τοῦ Ἀρμενοπούλου (1. 4. 33) καὶ τὸ ἀνέκδοτον «Νομικὸν» τοῦ Καμπανίας Θεοφίλου (ΛΓ΄ 36)· ὡς πρὸς τὸ τελευταῖον, ἡ δῆθεν ἔκδοσίς του ὑπὸ τῶν Ταπεινοῦ καὶ Βασιλειάδου (Κωνσταντινούπολις 1887), ὑπὸ τὸν τίτλον «Πρόχειρον Νομικόν», σὺν πλείστοις ἄλλοις, παραλείπει τὸ ἐδάφιον τοῦτο.

[2] Ἀλλὰ καὶ αὗται εἶναι λίαν ἀμφίβολον, ἐὰν ἀπέβλεπον εἰς τὴν παροχὴν βοηθήματος πρὸς τοὺς νομικούς, ἢ ἁπλῶς, ἑκατέρα τούτων, εἰς τὴν συγκέντρωσιν τῶν γνωμοδοτήσεων ἑνὸς καὶ μόνου νομομαθοῦς· τοὐλάχιστον ὡς πρὸς τὴν «Πεῖραν», ἡ ἐπιφύλαξις αὕτη δικαιολογεῖται λόγῳ τοῦ ὅτι αὕτη συνετάχθη ὑπὸ μαθητοῦ καὶ θαυμαστοῦ τοῦ Εὐσταθίου.

[3] Περὶ τῆς «Πείρας» πρβλ. κυρίως τὴν μελέτην τοῦ Α. Χριστοφιλοπούλου, Παρατηρήσεις εἰς τὴν Πεῖραν Εὐσταθίου τοῦ Ρωμαίου, ἐν π. Byz. neugr. Jahrbücher 17 (1939 - 1943) 82 - 91, ὅπου λύονται εὐστόχως διάφορα σχετικὰ πρὸς τὴν «Πεῖραν» ζητήματα· εἰς τὴν αὐτόθι βιβλιογραφίαν πρόσθες: H. J. Scheltema, Ueber die Natur der Basiliken, ἐν π. Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis 23 (1955) 303.

[4] Πρβλ. κυρίως Κ. Τριανταφυλλόπουλον, ἐν Μ.Ε.Ε., τ. Ζ΄, 917β.

ἔχουν ἐπιτευχθῆ ἱκανοποιητικαί, σχετικῶς, κριτικαὶ ἐκδόσεις, τῆς «Πείρας» διεσώθη, ἀτυχῶς, ἓν καὶ μόνον ἀντίγραφον καὶ τοῦτο μόλις τοῦ ιε΄ αἰῶνος[1]. Ἀλλὰ καὶ ἡ παράδοσις τοῦ κειμένου ἐν τῷ μοναδικῷ τούτῳ χειρογράφῳ εἶναι αὐτόχρημα ἀπελπιστική· τὰ χάσματα[2], αἱ παραλείψεις ὁλοκλήρων προτάσεων ἐξ ἀπροσεξίας τοῦ γραφέως, λόγῳ τοῦ ὁμοιοτελεύτου[3], αἱ ἐκ παρανοήσεως ἢ παραναγνώσεως τοῦ ἐξ ἧς ἡ ἀντιγραφὴ κειμένου διαστροφαὶ τοῦ χφ. εἶναι τόσαι, ὥστε ἀπετέλεσεν ἀληθῆ ἆθλον τοῦ ἐκδότου τῆς «Πείρας», τοῦ πολλοῦ Zachariä von Lingenthal (ἐφεξῆς = Z.) τὸ νὰ κατορθώσῃ νὰ ἐκδόσῃ ταύτην, ὡς τὴν ἐξέδωκεν[4]. Παρὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Z. ἀποκατάστασιν πλείστων ὅσων χωρίων καὶ συμπλήρωσιν χασμάτων τοῦ χφ., ἐπὶ τῇ βάσει κυρίως τῶν Βασιλικῶν καὶ τῆς Ἑξαβίβλου τοῦ Ἀρμενοπούλου[5], τὰ χάσματα καὶ τὰ ἐφθαρμένα μέχρις ἀκαταλήπτου χωρία τοῦ χφ. ἐξακολουθοῦν νὰ εἶναι πάμπολλα. Εὐστοχωτάτας τινὰς διορθώσεις — 18 τὸν ἀριθμὸν — ἐπήνεγκεν ὁ Α. Χριστοφιλόπουλος[6]. Τὸν ἀριθμὸν τῶν διορθώσεων τούτων ἐπιχειρῶ ν' αὐξήσω σήμερον διὰ τῶν εὐθὺς κατωτέρω προτεινομένων, ἀγνοῶ ὅμως ἐὰν μετὰ τῆς αὐτῆς ἐπιτυχίας· ἐκ τῶν ὑπὸ τοῦ Z. προτεινομένων ἐν τῇ ἐκδόσει του διορθώσεων ἀναφέρω μόνον ὅσας δὲν ἀποδέχομαι· τὰς ἄλλας, ἀποτελούσας τὴν μεγίστην πλειοψηφίαν, ἀποδέχομαι ὡς ὀρθάς, ἢ πάντως ὡς λίαν πιθανάς.

---

[1] Ἐν τῷ κώδικι LXXX, 6, φ. 478 - 631 τῆς Λαυρεντιανῆς Βιβλιοθήκης ἐν Φλωρεντίᾳ.

[2] Πρβλ. Α. Χριστοφιλόπουλον, ἔνθ' ἀν. 87, H. Scheltema, ἔνθ' ἀν. 303. Ὁ Z., προλογίζων τὴν ἔκδοσιν τῆς «Πείρας», γράφει περὶ τοῦ χφ. ταύτης: «*plurima insuper ex ingenio emendanda esse vidi, quum vel ipse Laurentianus Codex nequaquam bonae notae sit*». Γενικῶς περὶ τῆς ἱκανότητος τοῦ Z. περὶ τὴν ἀνάγνωσιν βυζ. νομικῶν χφ., πρβλ. Fr. Pringsheim, Zum Plan einer neuen Ausgabe der Basiliken (Βερολ. 1956) 7: «*...bei der hohen Kunst des Lesens über die Zachariae verfügte...*».

[3] Π.χ. Πεῖρα Η΄ κα΄, λ΄, ΙΖ΄ ιζ΄, ΚΕ΄ ξθ΄, ΚϚ΄ ιβ΄, ΛϚ΄ κγ΄, ΛΘ΄ β΄, ΜΕ΄ ιβ΄.

[4] Practica ex actis Eustathii Romani (Lipsiae 1856), ὡς πρῶτον τόμον τοῦ Jus graeco - romanum. Ἐκ τῆς ἐκδόσεως ταύτης ἀνετυπώθη ἡ Πεῖρα ὑπὸ Ἰω. Ζέπου (Ἀθ. 1902) καὶ ὑπὸ τῶν Ἰω. καὶ Παν. Ζέπων, ὡς τόμος IV τοῦ Jus graecoromanum (Ἀθ. 1931), μετὰ τοῦ προλόγου, τῶν κριτικῶν σχολίων καὶ τῶν εὑρετηρίων τοῦ Z.

[5] Πίνακα τῶν παραλλήλων χωρίων μεταξὺ Πείρας καὶ Βασιλικῶν παραθέτει ὁ Z., ἔνθ' ἀν. 303 - 307 (ἐν τῇ ἀνατυπώσει Ζέπων: 588 - 591) καὶ μεταξὺ Πείρας καὶ Ἑξαβίβλου, 301 - 302 (Ζέπων: 586 - 587). Τὴν Πεῖραν ἐχρησιμοποίησε καὶ ὁ Δημήτριος ὁ Χωματιανός, ἅπαξ μόνον (Α΄ β΄)· πρβλ. ἐν J. B. Pitra, Analecta sacra... Selecta Paralipomena (1891), στ. 190· αἱ λοιπαὶ αὐτόθι (στ. 36, 117, 159, 602 καὶ 612) ἀναφοραὶ εἰς τὸν Εὐστάθιον τὸν Ρωμαῖον ἀφοροῦν εἰς ἄλλα ἔργα του. Πάντως ὁ Χωματιανὸς ἐκφράζεται αὐτόθι μετὰ θαυμασμοῦ διὰ τὴν δικανικὴν δεινότητα τοῦ Εὐσταθίου.

[6] Ἔνθ' ἀν. 88 - 91.

Διὰ τῶν προτεινομένων ὑπ' ἐμοῦ διορθώσεων[1], ἡ ἐπερχομένη ἐν τῷ συνόλῳ τοῦ κειμένου τῆς « Πείρας » βελτίωσις εἶναι βεβαίως ἀνεπαίσθητος, διότι τὰ χάσματα καὶ τὰ δυσκατάληπτα χωρία ἐξακολουθοῦν νὰ εἶναι *πολλά*· παρὰ τὴν θλιβερὰν ταύτην διαπίστωσιν, δὲν ἐνόμισα, ὅτι ἔπρεπε νὰ παραιτηθῶ ἀπὸ τοῦ νὰ δημοσιεύσω τὰς διορθώσεις ταύτας· μέχρι τῆς τυχὸν ἀνακαλύψεως ἑτέρου χφ. τῆς « Πείρας », ἀποδίδοντος πιστότερον τὸ ἀρχικὸν κείμενον, νομίζω, ὅτι ἔστω καὶ αἱ ὀλίγαι αὗται, ὡς αἱ ἐπὶ χεῖρας, διορθώσεις τοῦ κειμένου δὲν στεροῦνται χρησιμότητος.

Ἐὰν τὸ κείμενον τῶν Βασιλικῶν ἐχρησιμοποιήθη ὑπὸ τοῦ Ζ. πρὸς ἀποκατάστασιν τοῦ κειμένου τῆς « Πείρας », ἀντιστρόφως καὶ τὸ κείμενον τῆς « Πείρας » δύναται, μέχρις ἑνὸς σημείου, νὰ χρησιμοποιηθῇ πρὸς ἀποκατάστασιν τοῦ κειμένου τῶν Βασιλικῶν. Τοῦτο εἶχεν ἐγκαίρως ἀντιληφθῆ ὁ ἐκδότης τῶν Βασιλικῶν Κάρολος Γουλιέλμος Ἐρνέστος Heimbach (1851), χρησιμοποιήσας ἀντίγραφον τῆς « Πείρας » γραφὲν ὑπό τινος Maier, δεδομένου, ὅτι ἡ ἔκδοσις τῆς « Πείρας » ὑπὸ τοῦ Ζ. συνετελέσθη βραδύτερον (1856)· παρὰ ταῦτα, ἀπὸ τῆς πλευρᾶς ταύτης, καλὸν θὰ ἦτο νὰ γίνῃ ἐκ νέου ἡ ἀντιβολὴ τῶν ὑπὸ τοῦ Εὐσταθίου παραθετομένων κειμένων τῶν Βασιλικῶν πρὸς τὰ χφ. τούτων[2] καὶ δὴ ἐκ νέου ἐκ τοῦ λαυρεντιανοῦ κώδικος, ἐφ' ὅσον μάλιστα ἐξεφράσθη ἐσχάτως ὑπὸ τοῦ κυρίως συντάκτου τῆς νέας ἐκδόσεως τῶν Βασιλικῶν H. Scheltema[3] ἡ γνώμη, ὅτι ἡ ἔκδοσις τοῦ Ζ. εἶναι ἐλλιπής.

Α' δ' *Ὅτι ἐν τοῖς πεκουλιαρίοις συναλλάγμασιν, ἐν οἷς συγχωρηθῇ τῷ νέῳ παρὰ τοῦ πατρὸς ἡ διοίκησις τούτων...* Ὁ Ζ. ἀντί: *ἐν οἷς*, προτείνει: *ἐν ᾧ*. Ἀντί: *ἐν οἷς*, ἤ: *ἐν ᾧ*, θὰ προέτεινα: *ἐάν*.

Α' ιδ' *Ἀλλὰ καὶ τῶν παίδων ἐξ αὐτοῦ ὑποχωρησάντων διὰ τὸ τὸν πατέρα εἰς δεύτερον ἐλθεῖν γάμον, μηδ' αὐτοῦ τὴν συνοικίαν τούτων εὐφόρως φέροντος.* Ἀντί: *ὑποχωρησάντων*, γραπτέον: *ἀποχωρησάντων*. Ἀντί: *συνοικίαν*, γραπτέον: *συνοίκησιν*, ὡς κατωτέρω, ἐν τῷ αὐτῷ ἐδαφίῳ.

[1] Τὰ κάτωθι ἐξ ἐδάφια τῆς Πείρας ἐν τῇ ἐκδόσει τῶν Ζέπων εἶναι διορθωτέα ὡς ἑξῆς: Α' ιγ' ἀντί: *ἐπὶ τὸ ἐλευθερωθῆναι* γρ. *ἐπὶ τῷ ἐλ.*, Μ' γ' ἀντί: *ὅστιδήποτε*, γρ.: *ὅστιςδήποτε*, ΜΒ' ιβ' ἀντί: *βλαπιέτω*, γρ.: *βαπιέτω*, ΜΘ' κς' ἀντί: *ἀπόπιων*, γρ.: *ἀπόπων*, ΝΑ' κα' ἀντί: *ἐπαρχιακῶν*, γρ.: *ἐπαρχικῶν* καὶ ΝΘ' γ' ἀντί: *πρὸς καταδίκης*, γρ.: *πρὸ καταδίκης*. Τὰ σφάλματα ταῦτα εἶναι προφανῶς τυπογραφικά, διότι ἐν τῇ ἐκδόσει των οἱ Ζέποι δὲν διώρθωσαν τὸ κείμενον τοῦ Ζ.

[2] Π.χ. θεωρῶ ὀρθοτέραν τὴν ἐν Πείρᾳ ΙΘ' κη' γραφήν: *ὑπέρπλεον*, τῆς ἀντιστοίχου ἐν Βασ. 25. 7. 49: *ὑπερπαῖον*.

[3] Ἐνθ' ἀν. 303. Ἐν τῇ ὑπ' αὐτοῦ καὶ τοῦ N. Van der Wal ἀναληφθείσῃ νέᾳ ἐκδόσει τῶν Βασιλικῶν (Basilicorum libri LX, τ. I, τοῦ κειμένου, 1955, σ. XIV) ἡ Πεῖρα συγκαταλέγεται μεταξὺ τῶν ἐμμέσων πηγῶν τῆς νέας ἐκδόσεως τῶν Βασιλικῶν.

Θ' ϑ' *Ὅτι ὅτε δυνατοὶ δικάζονται περὶ κτημάτων ἀνακοινώσεως ὄντων χωρίταις.* Τό: *χωρίταις* εἶναι, φρονῶ, ἀτυχὴς διόρθωσις τοῦ Ζ. τοῦ ἐν τῷ χφ.: *χωρίοις*. Διορθωτέον ὅμως τό: *ὄντων*, εἰς: *ἐν τοῖς*, ὁπότε εὐοδοῦται ἡ ἔννοια: *ἐν τοῖς χωρίοις*.

Θ' ι' *ὡς ἐχούσης πλείονα τόπια*. Φρονῶ διορθωτέον: *πλείονας τόπους*.

Θ' ι' *προεκόμισαν δὲ... ἔγγραφον, γράφων*· προφανῶς: *γράφον*.

Θ' ι' *καὶ τῷ τρίτῳ μέρει τοῦ χωρίου ἀρκεσθέντες ἐκείναντο*. Ἀντὶ τοῦ ἀνυπάρκτου: *ἐκείναντο*, ὁ Ζ. προτείνει: *ἔμειναν* ἢ *ἐμύναντο*. Θὰ προέτεινα: *ἐκείραντο*.

Ι' α' *Φησὶ γὰρ τὸν δεχόμενον εἰς προστασίαν τινά, κἂν συγκλητικός ἐστι, πλέον τοῦ διατεταγμένου τιμωρεῖσθαι*. Προφανῶς πρὸ τοῦ: *πλέον*, πρέπει νὰ ἐπαναληφθῇ ἡ λ.: *δεχόμενον*.

ΙΒ' α' *Ὅτι γυναικὶ ἐγγυωμένη βοηθεῖται*. Ὁ Ζ. σημειοῖ, ὅτι ἐξυπακούεται: *τὸ δόγμα*. Νομίζω ἁπλουστέραν τὴν διόρθωσιν: *γυνὴ ἐγγυωμένη*, ὡς ἔχει, ἄλλως τε, καὶ ἐν Ἁρμ. 3. 6. 6.

ΙΒ' ς' *οὐδὲ τὸ δικαστήριον τὴν τοιαύτην προσήκατο πρότασιν*. Μᾶλλον: *προσήψατο*.

ΙΒ' ς' *οὐδὲ ἡ ἐντεθεῖσα τῷ ἐγγράφῳ περὶ τῆς ἀλληλεγγύου εἰσπράξεως συμφωνία*. Ὡς ὀρθῶς παρατηρεῖ ὁ Ζ., ἡ φράσις εἶναι ἐλλιπής· ἀντὶ τῆς προτεινομένης ὅμως συμπληρώσεως: *κρατεῖ*, θὰ προέτεινα: *ἔχει ἰσχύν*, συμφωνοτέραν πρὸς τὰ συμφραζόμενα.

ΙΓ' β' *Τὴν δὲ διπλασίονα διαδιδράσκουσι*. Ἐξοβελιστέον τό: *δέ*.

ΙΔ' ε' *καὶ οὕτως ἐδίδου τὸ χιστὸν τῇ διαθήκῃ*. Ὁ Ζ. προτείνει: « *βιστὸν* i.e. visum? »· θὰ προέτεινα: *πιστόν*.

ΙΕ' ς' *καὶ εἰς ἰδιώτην καταβιβάζονται τῷ λόγῳ τῆς ἐκποιήσεως*. Θὰ προέτεινα: *μεταβιβάζονται λόγῳ τ.ἐ.*

ΙΕ' η' Ἀντὶ τοῦ ἀκαταλήπτου: *διακερίξονται*, ὁ Ζ. προτείνει: *διακηρύξονται* ἤ: *διακηρύσσονται*· θὰ προέτεινα: *διαχειρίζονται*.

ΙΕ' η' *τὰς δὲ λοιπὰς τρεῖς μερίδας εἰς τοὺς χωρίτας διαιρεῖσθαι*· καὶ ἀντί: *διαιρεῖσθαι*, μᾶλλον: *δωρεῖσθαι*· διότι εὐθὺς κατωτέρω ὁρίζει: *καὶ τούτους ὡς τὸ πρῴην διαιρεῖν ταῦτα εἰς ἑαυτούς*.

ΙΕ' ιβ' *ἐπειδὴ ἦλθεν ἡ τριακονταετία*· διορθωτέον: *παρῆλθεν*.

ΙΕ' ιβ' *ἐμήνευσεν αὐτῷ*· προφανῶς: *ἐμήνυσεν αὐτῷ*.

ΙΕ' ιγ' *ἐὰν ἔσωθεν τοῦ θρηκοῦ τῶν τάφων*. Ἀντὶ τῆς ἀνυπάρκτου λ. *θρηκοῦ*, ὁ Ζ. προτείνει: *ῥηχοῦ*. Θὰ προέτεινα τὴν συνώνυμον λ.: *θριγκοῦ*, ὡς μᾶλλον προσεγγίζουσαν πρὸς τὴν χειρόγραφον παράδοσιν.

ΙΕ' ιδ' *τοῦ ἕκτου τῆς προσόδου κατασπωμένου*· διορθωτέον: *κατασχομένου*.

ΙΕ' ιε' *ὅπερ ὑπὲρ ἀποταγῆς ἔλαβεν*· προφανῶς: *ἔλαβον*.

ΙϚ' κβ' *ὑπῆλθε τὴν κηδεμονίαν παραιτησάμενος*· διορθωτέον: *ἀπῆλθε*.

ΙΖ' ιδ' *χρόνῳ τινὶ ὕστερον ἀφήνδασε πρὸς τὸν γάμον·* ἀντὶ τοῦ ἀκαταλήπτου: *ἀφήνδασε*, θὰ προέτεινα: *ἀπεδυσπέτησε* — ὡς αὐτόθι ΙΖ' ιθ' — ἤ: *ἀφηνίασε.*

ΙΖ' ιδ' *καὶ τὸ ἄδηλον τῆς ἐκβάσεως·* διορθωτέον: *διὰ τὸ ἄδηλον τ.ἐ.*

ΙΖ' ιδ' *δοκεῖ γάρ πως μηδὲ παρακαθεῖναι τὸ πρῶτον χαρτίον·* ἀντί: *παρακαθεῖναι*, γραπτέον: *παρακαταθῆναι.*

ΙΖ' ιδ' (ἐν τέλει) *ἐὰν ὁ πατὴρ ἀπήρεκε πρῶτον·* μᾶλλον: *ἀπείρητο.*

ΙΖ' ιϛ' *ὁπότε κἂν ἠδίκητό τι περιφανῶς ὁ πατήρ·* ἀντί: *περιφανῶς* γραπτέον: *προφανῶς.*

ΙΖ' ιθ' (ἐν τέλει) *οὐ γὰρ αὐτὴ ἀνέλυε τὸν γάμον.* Ἀντί: *ἀνέλυε*, γραπτέον: *ἔλυε.*

ΙΗ' β' ἀντί: *ἐπίτροπος*, γραπτέον μᾶλλον: *ἐπίσκοπος*, ἐφ' ὅσον εὐθὺς ἀνωτέρω μνημονεύει: *ἐπισκοπήν.*

ΙΗ' β' *οὐ γὰρ ἐπὶ τό ἀοίκητον εἶναι τὸ κτῆμα ἐξεδίδοτο·* προφανῶς: *ἐπὶ τῷ ἀοίκητον...*

ΗΙ' ϛ' *τὴν ἐκ τῶν κλιμάτων πρόσοδον·* προφανῶς: *κλημάτων*, ἀφ' οὗ πρόκειται περὶ ἀμπελώνων.

ΙΘ' α' *σὺ δὲ μὴ ἔχων τὰ ἐνέχυρα καταθῇς διὰ ῥητῆς προθεσμίας προκομίζειν αὐτά.* Ἀντί: *καταθῇς*, μᾶλλον: *ὑποσχῇς.*

ΙΘ' δ' *ὅτι μετὰ τὴν τετράμηνον τῆς καταδίκης·* συμπληρωτέον: *ὅτι μετὰ τὴν τετράμηνον ἀναβολὴν κατὰ τὴν φύσιν τῆς καταδίκης*, ὡς ἐν Βασ. 9. 3. 88.

ΙΘ' ιζ' *καὶ οἱ πρὸ τῆς ψήφου χρόνοι ἐκλήθησαν.* Ὁ Ζ. προτείνει: *ἐκλείσθησαν·* νομίζω ὀρθότερον: *ἐκρίθησαν.*

ΙΘ' ιη' καὶ ιθ' *Ἐάν... συναινέσει.* Διορθωτέον: *συναινέσῃ*, ὡς καὶ τὸ ἀντίστοιχον χωρίον ἐν Βασ. 25. 8. 4. 1.

ΙΘ' κα' ἀντί: *καταβάλλῃ*, γραπτέον: *καταβάλῃ*, ὡς καὶ τὸ ἀντίστοιχον χωρίον ἐν Βασ. 25. 7. 35.

ΚΒ' γ' Ὁ Ζ. ἀπορεῖ, πῶς: «*ὁ ὑπερθεματισμὸς τετραχῶς γίνεται*», ἐν ᾧ, ἐν συνεχείᾳ, ἀπαριθμοῦνται μόνον τρεῖς τρόποι· πράγματι ὅμως τέσσαρες τρόποι ἀπαριθμοῦνται, ἀλλ' ὁ δεύτερος τούτων διέλαθε τὴν προσοχὴν τοῦ Ζ. λόγῳ ἀνορθογραφίας τοῦ χφ. «*εἰ τὰ τοῦ πολλοῖς ἐνεχομένου...*», ἀντὶ τοῦ ὀρθοῦ: *ἢ τὰ τοῦ πολλοῖς ἐνεχομένου.* Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει, μετὰ τὴν προηγουμένην τῆς προτάσεως λ. *ἀποτειχίζεται* θετέον τελείαν (.) ἀντὶ κόμματος (,).

ΚΕ' β' *Ὅτι ἰδοῦσα ὑποψίαν γυνή...* Ὁ Ζ. διορθοῖ τὴν ἀκατάληπτον φράσιν διὰ τοῦ: *ὑποῦσα ὑποψίᾳ.* Ἐν τούτοις ἡ ἁπλουστέρα διόρθωσις, ἀσφαλῶς δὲ καὶ ἡ ὀρθοτέρα, θὰ ἦτο: *ἡ δοῦσα ὑποψίαν γυνή...*

ΚΕ' ι' *κατὰ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ ἢ θυγατρός.* Ἀντί: *αὐτοῦ*, προφανῶς: *αὐτῆς.*

ΚΕ' ιβ' *ὁ δὲ πενθερὸς κατασπασθήσῃ ταύτην.* Ὁ Ζ. διορθοῖ: *κατασπαταλήσῃ·* νομίζω ὅτι ὀρθοτέρα, ὡς πλησιεστέρα πρὸς τὸ χφ., διόρθωσις εἶναι: *κατασπαθήσῃ* (ἐκ τοῦ κατασπαθέω -ῶ).

ΚΕ' κα' *ἢ ταύτην ἔλεγεν ὁ μάγιστρος...* Μᾶλλον: *δεῖ ταύτην...*

ΚΕ' μα' *Ὅτι λαβοῦσα τις ἄνδρα, εἶτα τούτου ἑταίρας ἔρωτι ληφθέντος...* Προφανῶς τὸ ὀρθὸν εἶναι: *ἑτέρας*, διότι ἐν προκειμένῳ δὲν εἶναι ἀπαραίτητον ἡ ἄλλη γυνὴ νὰ ἦτο καὶ ἑταίρα.

ΚΕ' μζ' *ἀλλὰ τῶν ἄλλων τῶν παρὰ τοῦ ἀνδρός·* διορθωτέον: *ὧν παρὰ τοῦ ἀνδρός...*

ΚΕ' μη' *ἀλλ' ἀπορριπίζουσι ἐκ τῆς τοῦ νόμου διατάξεως μένειν τοὺς βαθμοὺς ἐπὶ τῆς ταυτότητος βουλομένης·* ἡ ἔννοια εὐοδοῦται, ἐὰν διαγραφῇ τό: *ἐκ*, τεθῇ δὲ κόμμα (,) μετὰ τό: *ἀπορριπίζουσι.*

ΚΕ' μθ' *ἐκ τοῦ μὴ κρῖναι τυχὸν τὴν προῖκα...* Νομίζω διορθωτέον: *ἐκ τοῦ μὴ δοῦναι τυχὸν τὴν προῖκα...*

ΚΕ' νζ' *ἀλλὰ τὸν ἄνδρα ἐρυθριῶν...* Προφανῶς: *ἐρυθριᾶν.*

ΚΕ' νζ' *ἢ δόλῳ τὰ τῆς γυναικὸς δίκαια καταπερθῇ.* Οὕτω διώρθωσεν ὁ Ζ. τὴν γραφὴν τοῦ χφ.: *καταπροθῇ.* Νομίζω διατηρητέον τό: *καταπροθῇ*, ἐκ τοῦ καταπροΐημι = ἐγκαταλείπω, προδίδω.

ΚΕ' νζ' *ἢ κατὰ τῶν ὑποσχομένων χωρήσῃ τὴν προῖκα.* Ἀντί: *χωρήσῃ* προφανῶς: *χορηγῆσαι.*

ΚΕ' ξγ' Ἀντί: *κύριος τῆς γυναικός*, γραπτέον: *κύριος τῆς προικός.*

ΚΕ' ξδ' *ἐπεὶ δὲ συνεβιβάσθην ἡ γυνή...* Προφανῶς: *συνεβιβάσθη ἡ γυνή.*

ΚΕ' οα' *πρὸς φιλανθρωπίαν ἅπασαν μὲν ὁ νόμος ὁρᾷ.* Ἀντί: *ἅπασαν μέν*, γραπτέον: *ἅπας ἡμῖν*, ὡς καὶ ἐν Βασ. 28. 12. 1.

ΚΕ' οα' *καταλίποι ταύτης ὁ ἀνήρ.* Διορθωτέον: *ταύτῃ.*

ΚΕ' οα' (ἐν τέλει): *καταδοῦναι βασιλικὸν καὶ νόμιμον τρόπον.* Κατὰ Βασ. 28. 12 (ἐν τέλει), ἀντὶ τῶν ἀνωτέρω, γραπτέον: *κατ' οὐδένα βασκαίνομεν τρόπον.*

ΚΕ' οε' *τὸ νόμιμον μέρος τοῖς γονεῦσιν ὀφείλει ἀποκληροῦν* ἀντί: *ἀποκληροῦν*, γραπτέον: *ἀποπληροῦν.*

ΚϚ' ιβ' *καὶ οὕτως τὸν ἐγγυητήν...* Ἀντί: *οὕτως*, γραπτέον: *εἶτα.*

ΚϚ' ιβ' (ἐν τέλει) *φράζει γὰρ οὗτος τὸ αὐτὸ κεφάλαιον.* Προφανῶς: *εἰς τὸ αὐτό...*

ΚϚ' ιγ' (ἐν τέλει) *εἰς τὰ πᾶν καταδικάζεται.* Προφανῶς: *εἰς τὸ πᾶν καταδικάζεται.*

ΚϚ' ιζ' *παραγραφόμενον τὸν χρεώστην ἀντιπαραγράφεται.* Παρελείφθησαν, πρὸ τοῦ ῥήματος, αἱ λ. *ὁ δανειστής*, ὡς ἐν ἐν Βασ. 25. 8. 9.

ΚϚ' κβ' *λογιζομένῳ μὲν ἀντὶ τοῦ χρέους τοῦτο.* Διορθωτέον: *λογιζομένου μ. ἀ. τ. χ. τούτου.*

ΚΗ' α' *ὅτι δοῦλος συνήθειαν ἔχων πρὸς ⟨ἀπ⟩ελευθέραν...* Προφα-

νῶς, ἀντί: *συνήθειαν*, γραπτέον: *συνάφειαν*, ὡς ἐκ τῆς συνεχείας δείκνυται.

Λ' α' *πῶς γὰρ ἂν εἰδεῖεν, ὅπερ οὐκ οἴδασιν;* Ὁ Ζ. διορθοῖ, ἀντί: *οἴδασιν*, *ἴσασιν*· νομίζω, ἡ ὅλη φράσις διορθωτέα οὕτω: *πῶς γὰρ ἂν οἰδεῖεν, ὅπερ οὐκ εἶδον;*

Λ' ιζ' *ἐκμάρτυρον* καὶ κατωτέρω: *ἐκμαρτύρων καί*: *ἐκμάρτυρα*· ταῦτα διορθωτέον: *ἐκμαρτυρίαν*, *ἐκμαρτυρίων* καὶ *ἐκμαρτύρια*, ὡς, ἄλλως τε, ἐν Βασ. ἐκδ. Heimbach τ. II σ. 402.

Λ' κς' *μεστὸς δὲ*· *ἄρα κλπ.* Ἡ ἀκατάληπτος φράσις διορθοῦται εὐτυχῶς ἐκ τοῦ Ἀρμ. 1. 6. 11, λαβόντος τὴν διάταξιν, προφανῶς, ἐξ ὀρθοτέρου κειμένου τῆς Πείρας: *μεστὸς ἄρα ταύτης ὁ μισθωτὸς καὶ διὰ τοῦτο ἀπόβλητος.*

Λ' μ' *πῶς οὗτος ποῦ κατήντησαν οἶδεν;* Ἀντί: *οἶδεν*, γραπτέον: *εἶδεν*.

Λ' μα' *καὶ παρ' αὐτῶν τῶν δύο κομισθεῖσα.* Διορθωτέον: *κομισθείσης.*

Λ' ξγ' *οὐδένα φόρον ἔχει ἀξίας ἢ στρατείας ἢ ἐπαρχίας ἰδίας ἐπικαλεῖσθαι.* Ἐκ τοῦ ἀντιστοίχου χωρίου τῶν Βασ. 21. 1. 38, διορθωτέον: *οὐδένα φόρον ἢ ἀξίαν ἢ στρατείαν ἢ ἐπαρχίαν ἰδίαν ἐπικαλεῖσθαι.*

Λ' ο' *ὅτι ἐνταῦθα λεγομένης δίκης*· ἴσως: *γινομένης.*

Λ' π' *εἰ μὲν γὰρ μόνοι μεθ' ἑτέρου ἑνὸς τὴν γραφὴν ἀπηρνήσαντο, τὴν τῆς δίκης διατίμησιν παρέσχον ἂν τῷ παραλαβόντι.* Διορθωτέα τὰ ῥήματα εἰς τὴν εὐκτικήν: *ἀπηρνήσαιντο* καί: *παρέσχειεν.*

ΛΑ' ς' *εἰ γὰρ τῇ δοκιμασίᾳ αὐτοῦ ἀποδώσομεν.* Ὁ Ζ. διορθοῖ: *τὴν δοκιμασίαν αὐτοῦ ἀποδεξόμεθα.* Ἐν Βασ., Suppl. Zachariae σ. 257, ἔχει: *ἀποδέξομεν.*

ΛΔ' α' *τότε δὲ ἥττων τῶν κε' ἐνιαυτῶν καὶ ἡ γυνὴ νόμον ἀγνοήσασα οὐ συγγινώσκεται.* Προφανῶς ἡ φράσις συμπληρωτέα ὡς ἑξῆς: *τότε δὲ ὁ ἥττων τῶν κε' ἐνιαυτῶν ἀφῆλιξ καὶ ἡ γυνὴ νόμον ἀγνοήσαντες οὐ συγγινώσκονται.*

ΛΕ' ε' ἀντί: *παρακατέχει*, γραπτέον: *παρακατέχων.*

ΛϚ' ιβ' ἀντί: *περιδραξάμενος*, γραπτέον: *περιφραξάμενος.*

ΛΖ' β' ἀντί: *ὁ δὲ τῶν χωριτικῶν*, γραπτέον: *ὁ δὲ τῶν χωριτῶν.*

ΛΗ' θ' *εἶτα ὁ ἀγοραστὴς ἐποίησε τὴν γυναῖκα.* Διορθωτέον: *ἔπεισε.*

ΛΗ' ι' ἀντί: *ἀλλ' οἱ τῆς μονῆς*, γραπτέον: *ἀλλ' οἱ τῆς μονῆς.*

ΛΗ' ιγ' *ἐχρῆν τοῖς νόμοις εἴκειν τὸν ἰδιώτην.* Θὰ προέτεινα: *ἕλκειν τ. ἰ.*

ΛΗ' ιε' *καὶ πάσης ἀπαλλαγείση δίκης.* Διορθωτέον: *ἀπαλλαγείη.*

ΛΗ' μζ' *αὐτὸς δὲ ῥάθυμος ὢν ὁ ἀγοραστὴς οὐκ ἔγνω...* Εὐοδοῦται ἡ ἔννοια διὰ τῆς μεταθέσεως τῶν λέξεων: *αὐτὸς δὲ ὁ ἀγοραστής, ῥάθυμος ὤν, οὐκ ἔγνω...*

Μ' α' ἀντί: *ἀπαναγκάζεται*, γραπτέον: *ἐπαναγκάζεται*, ὡς καὶ ἐν Ἀρμ. 1. 3. 58.

Μ' ιβ' *κατέχοντες μὲν γὰρ τὴν γῆν γενναιότερον ἀνταιρήσουσιν.* Ὁ Ζ. προτείνει: *ἀνταροῦσιν* ἤ: *ἀντερήσουσιν.* Θὰ προέτεινα: *ἀνταρήσουσιν* (τοῦ ρ. ἀνταίρω).

ΜΑ' ιη' *δύναται αὐτὸς ὁ ⟨φαλκιδιούμενος⟩ κατὰ τῶν πραγμάτων, ἔχων ἰσχὺν ἐκείνων αὐτῶν τῶν σωμάτων...* Πρὸς εὐόδοσιν τῆς ἐννοίας, ὁ Ζ. προτείνει τὴν προσθήκην τῆς λ. *χωρεῖν*, ἢ ἄλλης παρεμφεροῦς, μετὰ τὴν λ. *πραγμάτων.* Ἐντούτοις διορθοῦται ἡ φράσις ἁπλῶς διὰ τῆς ἀλλαγῆς τῆς στίξεως, μετατιθεμένου τοῦ κόμματος (,) ἀπὸ τῆς λέξεως: *πραγμάτων*, μετὰ τὴν λ. *ἰσχύν.*

ΜΑ' ιθ' Ἡ ἀκατάληπτος φράσις: *πλῆρες καθεστῶτα ποσότητος*, νομίζω ὅτι διορθοῦται οὕτω: *πλήρους καθεστῶτας ἰσότητος*, δηλ. ὅτι ἐὰν ὁ ἀγρός, τὰ χρήματα καὶ ὁ οἶκος τυγχάνουν πλήρους ἰσότητος κατὰ τὴν ἀξίαν.

ΜΑ' ιθ' *ὁρᾶται τὸ πρᾶγμα περιστάμενον*· προφανῶς: *περιιστάμενον.*

ΜΑ' κβ' *φαλκιδίου λόγον εἰπὼν ὁ μάγιστρος.* Τό: *εἰπὼν* ἀντικαταστατέον διὰ τοῦ: *ποιῶν*· πρβλ. καὶ ΜΑ' κζ': *πρὸς φαλκιδίου λόγον τὸ ἱκανὸν ποιῆσαι.*

ΜΒ' ε' *Τοιοῦτόν τι γέγονε καί τις εἰσελθὼν...* Τό: *καὶ* ἀντικαταστατέον διὰ τοῦ: *ὅτε.*

ΜΓ' η' *καὶ εἶναι ταύτην κυρίαν.* Ὁ Ζ. διορθοῖ τό: *ταύτην*, εἰς: *ταύτης*· δὲν θεωρῶ ἀπαραίτητον τὴν διόρθωσιν· διατηρουμένης τῆς γραφῆς: *ταύτην*, ἐξυπακούεται: *τὴν γυναῖκά μου*· διορθουμένης τῆς γραφῆς εἰς: *ταύτης*, ἐξυπακούεται: *τῆς ὑποστάσεώς μου.*

ΜΓ' η' *τὸ δὲ τὸν διοικητὴν τῆς ὑπάρξεώς μου*· προφανῶς: *ὑπάρξεώς του.*

ΜΓ' θ' *ἰσχυρὰν χρωματίσαι παραγραφήν*· προφανῶς: *χρηματίσαι.*

ΜΕ' η' *Συμφωνεῖς δὲ σοὶ ὁ πατήρ.* Πρὸς ἀποκατάστασιν τῆς ἐννοίας, ὁ Ζ. διώρθωσε: *συμφωνεῖς δὲ σὺ ὁ πατήρ*, χωρὶς ὅμως νὰ γίνῃ καταληπτοτέρα ἡ φράσις, τὸ ὁποῖον θὰ ἐπετυγχάνετο ἁπλούστατα διὰ τῆς ἐκκοπῆς τοῦ σῖγμα τοῦ ῥήματος: *συμφωνεῖ δὲ σοὶ ὁ πατήρ.*

ΜΕ' η' Ἀντί: *τὰ διαρκῆ*, γραπτέον: *τὰ ζωαρκῆ.*

ΜϚ' β' *ὅτι ἐπὶ ἀποτιμήσεως ἀγρῶν ἢ οἴκων προσώπῳ τινὶ καταλιμπανομένης ..* προφανῶς, ἀντί: *ἀποτιμήσεως*, γραπτέον: *χρήσεως.*

ΜϚ' δ' *ἢ ποῦ μένει ὁ τὴν κυρίαν ἔχων τοῦ οἴκου;* Ἀντί: *κυρίαν*, γραπτέον: *κυριότητα* (ἤ: *δεσποτείαν*, ἵνα συμφωνήσῃ λεκτικῶς πρὸς τὰ ἐν τῷ ἐδαφίῳ συμφραζόμενα).

ΜΘ' β' *εἰ δὲ διέλθῃ ὁ ιβ' χρόνος, οὐ δεῖ νόμους ἀπηριθμημένους προβάλοιτο.* Ὁ Ζ. πρὸς διόρθωσιν τοῦ ἐφθαρμένου χωρίου, προτείνει: *οὐ δύναται, ἵνα μὴ νόμους τοὺς ἀπηριθμημένους παραβαίνῃ.* Νομίζω τὴν διόρθωσιν ἀπομακρυνομένην πολὺ τοῦ κειμένου· θὰ προέτεινα: *οὐ δύναται, εἰ μὴ νόμους ἀπηριθμημένους προβάλοιτο.*

ΜΘ' β' *τοῦτο ἂν εἴη μνηστείας ἀληθῶς λύσις*· ὀρθώτερον: *ἀληθοῦς*, ὡς καὶ ἡ χειρόγραφος παράδοσις.

ΜΘ΄ δ΄ *Ὁ μὴ ἐπὶ τοιούτῳ σκοπῷ, ἀλλ' ἐπὶ διαφθορᾷ οἰκίας ὅλης καὶ βίου συγχύσει καὶ διαπαρθενεύσει ἁπλῶς νεάνιδος νυκτὸς παρεισδύς, εἰς ὅσον ἐκτραχύνει τὴν ὕβριν;* Ἀντί: *ἁπλῶς*, γραπτέον: *ἁπλῆς* καὶ ἀντί: *ὅσον*, γραπτέον: *πόσον*.

ΜΘ΄ δ΄ *ὥσπερ τὰ φθαρτικὰ τῶν καρπῶν ζωΐφια δρόσοι καὶ πάχναι τὰ καλὰ τῶν γεννημάτων ἐκκαίουσαι.* Ὁ Ζ. διορθοῖ τό: *δρόσοι* εἰς: *δρόσου*· θὰ προέτεινα νὰ μείνῃ τό: *δρόσοι*, προστιθεμένου ἑνός: *καί*· *(ζωΐφια καὶ δρόσοι καὶ πάχναι)*· ἐπίσης ἀντί: *ἐκκαίουσαι*, γραπτέον: *ἐκκαίουσι*.

ΜΘ΄ ιθ΄ *καὶ ἁμαρτήματος ἐπιστροφή*· γραπτέον μᾶλλον: *ἀποστροφή*.

ΜΘ΄ κ΄ *Ἐὰν παράσχω γυναικὶ πράγματα, ἐφ' ᾧ παρασχεῖν ὑπὲρ αὐτῆς ἐν προικί*· οὕτω καὶ ἐν Βασ. 29. 1. 5. Θὰ προέτεινα ἐν τούτοις, ἀντί: *ἐφ' ᾧ*, νὰ γραφῇ: *ἐπὶ τῷ*.

ΜΘ΄ κε΄ *εἴ τις προικῷα γράφειε πρὸς ἐλευθέραν τὴν ἀρχὴν ἢ καὶ ἀπελευθέραν γυναῖκα*· πρβλ. Βασ. 28. 4. 48. Ἀντί: *τὴν ἀρχήν*, γραπτέον: *ἐξ ἀρχῆς*.

ΜΘ΄ λγ΄ *ὁ γοῦν τοιοῦτος νόμος οὐχ αἵματος μίξιν ἀλλὰ σεμνοπρέπειαν τῷ συγκλητικῷ γένει περιποιεῖ.* Ἡ ἀκατάληπτος ἔννοια εὐοδοῦται, ἐὰν ἀντικαταστήσωμεν τὴν λ.: *νόμος* διὰ τῆς λ.: *γάμος* καὶ ἄν, ἀντί: *ἀλλὰ σεμνοπρέπειαν*, γράψωμεν: *ἀλλ' ἀσεμνοπρέπειαν*.

ΜΘ΄ λδ΄ *ὅτε τὰ τῆς ἱερολογίας ὑπεθιάζετο.* Ἀντὶ τῆς ἀνυπάρκτου λ.: *ὑπεθιάζετο*, γραπτέον, φρονῶ: *ὑπεθειάζετο*.

ΜΘ΄ λϛ΄ *τοῦ ἀνεψιοῦ ἐπιβάψαντος μίξιν ἀθέμιτον*· ἀντί: *ἐπιβάψαντος* γραπτέον: *ἐφάψαντος*.

ΜΘ΄ λζ΄ *ἡ δὲ Μαρία πρὸς τὴν τῆς ἐξαδέλφης αὐτῆς θυγατέρα καὶ βαθμοὺς διέστηκε πέντε.* Ἀντί: *καί*, γραπτέον: *κατά*.

ΜΘ΄ λζ΄ *τὸ δ' ἑξῆς διάδι νόμος τὸ συνοικέσιον ῥητῶς ἐφίησι.* Ὁ Ζ. παρῃτήθη ἀπὸ τοῦ νὰ εὕρῃ διόρθωσιν τῆς ἀκαταλήπτου φράσεως· ἴσως διορθωτέον: *τῇ δ' ἑξῆς δυάδι νόμος...*

ΜΘ΄ λζ΄ *συνάπτων τὸ δὲ χηρευγὲν αἷμα καὶ συνάγων.* Ὁ Ζ., ἀντὶ τοῦ ἀκαταλήπτου *χηρευγέν*, προτείνει: *διαιρεθέν*· πάντως δεῖται τακτοποιήσεως ἡ φράσις ὡς ἑξῆς: *συνάπτων δὲ τὸ διαιρεθὲν αἷμα...*

ΜΘ΄ λζ΄ *συρρέοντα εἰς μισάγγιόν τι.* Προφανῶς: *μισγκάκειαν τινά.* Ὁ Ζ., προτείνων τὴν λ. *μεσαγγεῖον*, φαίνεται, ὅτι ἠγνόει τὴν ὕπαρξιν τῆς λ. *μισγκάκεια* = κοιλάς, χαράδρα, περὶ ἧς ἐνταῦθα πρόκειται.

Ν α΄ Τὰ ἐν τέλει ῥήματα: *προεφωνήσω, ἐπροφωνήσω*, προφανῶς διορθωτέα εἰς: *προφωνήσω*.

Ν΄ δ΄ *εὗρε τὸν γείτονα συγχωροῦντα... κτίσαι τὰ οἰκήματα ἄνευ διαστολῆς.* Ἀντί: *διαστολῆς*, θὰ προέτεινα: *διαστάσεως*, ἧς λ. γίνεται χρῆσις εὐθὺς κατωτέρω (ἐδάφ. ε΄).

Ν΄ ε΄ *μένειν μὲν ἐντὸς τούτου ἀκαθαίρετα.* Ἀντί: *ἀκαθαίρετα*, προφανῶς: *ἀκαθαίρετον*.

8 - 11 - 1958

ΝΑ΄ ιβ΄ *ὅτι ἀπὸ τοῦ ἀσαφοῦς οὐδὲ λαμβάνει ὁ ἐνάγων.* Προφανῶς: *οὐδέν*.

ΝΑ΄ ιϛ΄ Ὀρθῶς ἔχει ἡ φράσις: *φέρε τυχὸν γενέσθαι*, χωρὶς νὰ εἶναι ἀναγκαία ἡ προσθήκη τῆς λ. *ψῆφον*, ὡς προτείνει ὁ Ζ.

ΝΑ΄ κε΄ ἀντί: *διαξίμους*, γραπτέον: *διωξίμους*.

ΝΑ΄ κε΄ *ἵνα ὑποσχῇ αὐτὸς πρὸς τὸ μέρος αὐτῆς ὅλην τὴν ποινήν.* Ἀντί: *ὑποσχῇ*, γραπτέον: *ὑποστῇ*.

ΝΑ΄ κε΄ *χρηματικῶς διδοὺς καὶ τὰς ὀκλάσεις καὶ ἐξόδους τῆς γυναικός.* Ἀντί: *ὀκλάσεις*, ὁ Ζ. προτείνει: *κλάσεις*· θὰ προέτεινα: *ὀχλήσεις*.

ΝΑ΄ κϛ΄ *ὅτι κακίας ἐστὶ τὸ τοιοῦτον τὸ φθονῷ μὴ ἐᾶν τὸν γείτονα ὠφελεῖσθαι.* Ἀντί: *φθονῷ*, γραπτέον: *φθόνῳ*.

ΝΓ΄ α΄ ἀντί: *ἡ τῶν προσώπων ποιότης*, γραπτέον: *ἡ τῶν προσώπων ποσότης*.

ΝΓ΄ δ΄ *καὶ ἀπὸ ἀσφαλείας τοῦ ἐγγράφου.* Ἀντί: *ἀσφαλείας*, γραπτέον: *ἀσαφείας*.

ΝΔ΄ ι΄ *τὸ τρίτον εἰς ψυχικὴν διανομὴν ὀφείλει προχωρῆσαι.* Ἀντί: *προχωρῆσαι*, γραπτέον: *παραχωρῆσαι*.

ΞΑ΄ δ΄ *καχλάζων ἄνωθεν ἐπεχέη ὕδωρ.* Προφανῶς: *καχλάζον*.

ΞΑ΄ δ΄ *καταβραθέντος τῇ τοῦ θερμοῦ βίᾳ τοῦ δέρματος.* Ἀντί: *καταβραθέντος*, θὰ προέτεινα: *καταβρωθέντος*.

ΞΑ΄ δ΄ *ἔδει τὸν υἱὸν ἀναδέσμῳ τηρεῖσθαι φυλακῇ.* Ἀντί: *ἀναδέσμῳ*, ὁ Ζ. προτείνει: *ἀδέσμῳ*· θὰ προέτεινα: *ἐν ἀδέσμῳ*.

ΞΒ΄ α΄ *ἐπειδὴ συναπτέας ἕνεκα τῆς ἀγχιστείας γίνονται οἱ γάμοι.* Οὕτω καὶ ἐν Βασ., ἐκδόσεως Heimbach, τ. IV, σ. 520. Ἐν τούτοις, ἀντί: *συναπτέας*, θὰ προέτεινα: *συναπτῶς*.

ΞΒ΄ γ΄ *ἢ οὐδὲν διαφεύγει.* Γραπτέον: *ᾗ οὐδὲν διαφεύγει*.

ΞΓ΄ ε΄ *ὅτε δὲ μόνος ἀπέλθῃ.* Διορθωτέον: *ἐπέλθῃ*· πρβλ. ΞϚ΄ κζ΄.

ΞΕ΄ α΄ *ὅσαν ἂν προκρίνῃς σύ.* Προφανῶς: *ὅσην...*

ΞΕ΄ ε΄ *ἵνα ἐξ αὐτοῦ πάθῃ τὸ ἱκανόν.* Ἀντί: *πάθῃ*, γραπτέον: *λάβῃ*.

ΞΕ΄ ζ΄ *ὡς καὶ εἴ τις ἄλλος ἐμοῦ καὶ Πέτρου κληρονομήσει.* Ἀντί: *καὶ Πέτρου*, θὰ προέτεινα: *ἢ Πέτρου*· σημειωτέον ὅμως ὅτι καὶ ἐν Suppl. Bas. τοῦ Heimbach, σ. 283, ἐν τῷ ἀντιστοίχῳ χωρίῳ ἔχει: *καὶ Πέτρου*.

ΞϚ΄ ἐπίτιτλος. *...ὅτι ἡ διάταξις τοῦ ἀνδρός ἐστι.* Ἀκατάληπτος ἡ φράσις, κατὰ τὸν Ζ. Ἴσως, μετὰ τὴν λ. *διάταξις*, προσθετέον: *περί*.

ΞΖ΄ α΄ *τοῦ υἱοῦ τελευτήσαντος, τὴν διαθήκην ἐκεῖνος οὐκ ἤμειψεν.* Ἀντί: *ἤμειψεν*, γραπτέον: *ἤλλαξεν*.

ΞΘ΄ γ΄ *Ὅτι ὅτε ἐνάγει τὶς καὶ ἐπέρχεται ἴσως αὐτῷ ὅρκος.* Ἀντί: *ἐπέρχεται*, γραπτέον: *ἐπάγεται* (πρβλ. ΞΘ΄ β΄) ἢ: *ἐπιφέρεται* (πρβλ. ΞΘ΄ γ΄).

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ Σ. ΓΚΙΝΗΣ

ΠΡΟΣΘΗΚΑΙ ΕΙΣ ΤΟ «ΠΕΡΙΓΡΑΜΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΜΕΤΑΒΥΖΑΝΤΙΝΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ»

Ἐν τόμῳ ΚΒ΄ (1952) σ. 33-59 τῆς ἐπὶ χεῖρας Ἐπετηρίδος ἐδημοσίευσα τὸ πρῶτον τὸ Περίγραμμα τοῦτο, περιέχον 206 λήμματα, θεωρῶν τὴν σύνταξίν του ἀπαραίτητον προϋπόθεσιν καὶ βάσιν τῆς ἐπιχειρηθησομένης τυχὸν συγγραφῆς τῆς ἱστορίας τοῦ Μεταβυζαντινοῦ Δικαίου· ὡς πρώτη[1] ἀπόπειρα συντάξεως συστηματικοῦ Περιγράμματος τῆς περιόδου ταύτης τῆς ἱστορίας τοῦ Δικαίου, ἐπαρουσίαζε τοῦτο πολλὰς ἐλλείψεις, ὡς ἐκ τούτου δ' ἠναγκάσθην, μετὰ τετραετίαν νὰ δημοσιεύσω τοῦτο ἐκ νέου (ἐν ΕΕΒΣ ΚϚ΄ 1956, σ. 164-197), τῶν λημμάτων ἀνελθόντων εἰς 380. Αἱ παραλείψεις ὅμως ἐξακολουθοῦν, ἀτυχῶς, νὰ εἶναι πολλαί· κατὰ τὰ δύο μόλις διαρρεύσαντα ἀπὸ τῆς β΄ ἐκδόσεως ἔτη, ἐσημείωσα 41 νέα λήμματα, τινὰ τῶν ὁποίων ὀφείλονται εἰς μεταγενεστέρας ἐκδόσεις, τὰ περισσότερα ὅμως εἰς ἀναδιφήσεις παλαιοτέρων δημοσιεύσεων. Ἐνόμισα, ὅτι θὰ παρεῖχεν ἐνδιαφέρον ἡ ἀνακοίνωσις σήμερον τῶν νέων τούτων λημμάτων.

Ἐν πρώτοις εἰς τὰς συντομογραφίας (ΚΒ΄ σ. 39 καὶ ΚϚ΄ σ. 165-166) δέον νὰ προστεθῶσιν αἱ ἑξῆς:

Argenti = Ph. Argenti, Chius vincta or the occupation of Chios by the Turks (1566)... Cambridge 1941.

Καλινδέρη = Μιχ. Καλινδέρη, Τὰ λυτὰ ἔγγραφα τῆς δημοτ. Βιβλιοθήκης Κοζάνης (Θεσσαλονίκη 1951).

Πετροπούλου = Γ. Α. Πετροπούλου, Νοταριακαὶ Πράξεις Παξῶν (Ἀθ. 1958).

1365. Δίπλωμα Φιλίππου Β΄, ἡγεμόνος τῶν Ἀνδηγαυῶν, ἐπικυροῦν δύο προγενεστέρας (τοῦ 1357) ἀποφάσεις τοῦ ἀδελφοῦ του Ροβέρτου,

[1] Παλαιότερον ἐγένετο ἀπόπειρα συντάξεως τοιούτου Περιγράμματος, ἀλλ' ἐν τῷ πλαισίῳ τῆς ἱστορίας τοῦ Βυζαντινοῦ Δικαίου, ὑπὸ τοῦ Zachariä von Lingenthal (Delineatio 1839, σ. 85 ἐπ. καὶ Geschichte d. griech. röm. Rechts, 1892, σ. 46-51) ἐξ 70 λημμάτων. Ἐπὶ τῇ βάσει τούτου, ἐγένοντο μεταγενεστέρως τὰ περιγράμματα τοῦ G. W. E. Heimbach, ἐν Ersch-Gruber, Allg. Encycl., τ. 87 (1869), σ. 1 ἐπ. καὶ τοῦ Γ. Α. Πετροπούλου, Ἱστορία καὶ Εἰσηγήσεις τοῦ ρωμ. Δικαίου (1944), σ. 267-273 καὶ ἐν Μ.Ε.Ε., τ. 10, σ. 640β-641α.

καθ' ἃς ἀνεγνωρίζοντο ἅπαντα τὰ προνόμια 33 ὀρθοδόξων ἱερέων
τῆς ὑπαίθρου Κερκύρας, προνόμια πηγάζοντα ἀπὸ τοῦ δεσπότου
Ἠπείρου Μιχαὴλ Β΄ (1246), ἐδ. ὑπὸ Ἰω. Α. Ρωμανοῦ, ἐν
ΔΙΕΕΕ 2 (1888-1889) σ. 587 ἐπ.

1535. Ἀπόσπασμα ἀχτναμὲ ὑπὲρ Χίου, σχετικῶς πρὸς τὸ δικαίωμα τοῦ
διαθέτειν, ἐδ. ὑπὸ Stéphanopoli, σ. 13 σημ. 3.

1572. Βεράτιον σ. Σελὴμ Β΄ ὑπὲρ πΚ. Ἱερεμίου Β΄ «*...πᾶσαν ἐξουσίαν*
τοῦ ἔδωκε καὶ δεσποτείαν εἰς πάντας τούς... ἱερωμένους καὶ λαϊ-
κούς, καὶ νὰ κάμῃ κατὰ τὸν νόμον καὶ κατὰ τὴν πίστιν αὐτοῦ, νὰ
μὴ δὲν ἔχῃ κανένα ἐμπόδιον ἀπό τινος...» (Πατριαρχ. Κπ. Ἱστο-
ρία, ἐν Turcograecia σ. 177).

1636. Προνόμια ὑπὲρ τῆς ἑλλ. Κοινότητος Στεφανουπόλεως τῆς Τρανσυλ-
βανίας, χορηγηθέντα ὑπὸ τοῦ Γεωργίου Rákoczy, περιέχονται ἐν
χφ. 976 Βιβλ. Ρουμανικῆς Ἀκαδημίας· πρβλ. N. Camariano,
ἐν π. Balcania 6 (1943) σ. 204 ἐπ.

1640. Ὀρθόδοξος Ὁμολογία τῆς πίστεως τῆς... Ἀνατολικῆς, συνταχθεῖσα
ρωσσιστὶ ὑπὸ Πέτρου Μογίλα, μητρ. Κιέβου, ἀνεδ. ἐν μετα-
φράσει ὑπὸ Ι. Μεσολωρᾶ, Συμβολικὴ (1883) Α΄ σ. 474-487.
Περὶ τοῦ γάμου σχέσιν ἔχουν αἱ ἐρωτήσεις ϟθ΄, ρ΄, ρα΄, ριε΄, ριϛ΄.

1696. Ψήφισμα 19 Μαΐου Ἑνετ. Γερουσίας, περὶ τρόπου ἐκλογῆς μητρο-
πολιτῶν καὶ ἐπισκόπων ἐν Πελοποννήσῳ, ἐδ. ὑπὸ Ἰακ. Βισβίζη,
ἐν ΕΑΙΕΔ 7 (1956) σ. 5 ἐπ.

1699. Συνθήκη τοῦ Κάρλοβιτς, τῆς 16/26 Ἰαν., μεταξὺ Τουρκίας καὶ
Αὐστρίας, ἐξ 20 ἄρθρων.

1700. Γράμμα πατρ. καὶ συνοδ. περὶ κωλυμάτων γάμου ἐκ πνευμ. συγγε-
νείας, ἐδ. ὑπὸ Γεδεών, Καν. Διατ. Α΄ σ. 166 ἐπ. καὶ ὑπὸ Θεο-
τοκᾶ σ. 167, ἐκ χφ. Κριτίου σ. 246.

1704. τῆς 15 Σεπτ. Φιρμάνιον περὶ φορολογίας τῶν εἰς γάμον ἐρχομένων
παρθένων, τέκνων ραγιάδων, μνημ. ὑπὸ Ἰ. Βασδραβέλλη, ἐκ
κώδ. 10. σ. 85 Ἱεροδικείου Θεσσαλονίκης, ἐν π. Μακεδονικὰ 2, σ. 92.

1706. Γράμμα πΚ. περὶ κωλυμάτων γάμου ἐκ πνευμ. συγγενείας, ἐδ. ὑπὸ
Θεοτοκᾶ, σ. 168, ἐκ κώδ. Κριτίου σ. 246.

1709. «*Τάξις τῆς νοδαρικῆς*» τῆς νήσου Παξῶν, ἐδ. ὑπὸ Γ. Πετρο-
πούλου, σ. 158-159.

1715. Συνθήκη παραδόσεως νήσου Τήνου εἰς τοὺς Τούρκους, ἐδ. ὑπὸ
Ἐπ. Γεωργαντοπούλου, Τηνιακὰ (1889) σ. 233.

1716-1733. Διάγνωσις πΚ., δι' ἧς κηρύσσεται διαλελυμένη ἡ μεθ' ἱερο-
λογίας μνηστεία, ἀποδημοῦντος τοῦ μνηστῆρος ἐπὶ πενταετίαν, ἐδ.
ὑπὸ Γεδεών, Καν. Διατ. Α΄ σ. 209.

1721. Φιρμάνιον τῆς 21 Ὀκτ., περὶ ἀπαγορεύσεως συνάψεως τρίτου γάμου

μεταξὺ χριστιανῶν, μέσῳ τῶν τουρκικῶν Ἀρχῶν, μνημ. ὑπὸ Ἰ. Βασδραβέλλη, ἐκ κωδ. 30, σ. 182, Ἱεροδικείου Θεσσαλονίκης, ἐν π. Μακεδονικὰ 2, σ. 104.

1755. Φιρμάνιον σ. Ὀσμὰν Γ΄, περὶ μὴ τελέσεως γάμου μεταξὺ μουσουλμάνου καὶ χριστιανῆς, ἄνευ συναινέσεως ἀμφοτέρων. Πρβλ. Χρ. Β. Μαυροπούλου, Τουρκ. ἔγγραφα ἀφορῶντα ἱστορίαν Χίου (Ἀθ. 1920) σ. 119.

1763. Βεράτιον ὑπὲρ μ. Βιδινίου Ἰωσήφ· τὸ πρωτότυπον ἐν Ἐθν. Βιβλ. Σόφιας· ἐξεδόθη μετὰ τσεχικῆς μεταφρ. ὑπὸ Joseph Kabrda. Παρατηρήσεις ἐπ' αὐτοῦ ὑπὸ μ. Ἡλιουπόλεως Γενναδίου, ἐν π. Ὀρθοδοξία 13 (1938) σ. 169-175.

1776. *«...πίστιν ποιοῦμεν οἱ κάτωθι... νοτάριοι... Παξῶν... ὅτι παλαιόθεν δὲν ἦτο ποτὲ ἡ συνήθεια νὰ γίνεται ἡ ἀνάγνωσις εἰς τὶς διαθῆκες... μόνον ἄρχισεν ἡ αὐτὴ συνήθεια ἀπὸ τοὺς ρεβιζόρους τῶν Κορυφῶν καὶ μᾶς ἐδόθη εἰς εἴδησιν ἀπὸ τοῦ 1776 ἕως τοῦ νῦν καὶ ἔτζι πράττομεν τὴν σήμερον [1783]...».* Ἐδ. ὑπὸ Πετροπούλου, σ. 368.

1797. Ἱεροδικαστικὴ πρᾶξις 21 Δεκ. περὶ διακανονισμοῦ κληρονομίας ἐξ ἀδιαθέτου μεταξὺ ἑλλήνων ἀδελφῶν, ἐξ ὧν ὁ εἷς ἐξισλαμίσθη, ζῶντος τοῦ πατρός των, μνημ. ὑπὸ Ἰ. Βασδραβέλλη, ἐκ κώδ. 169, σ. 49, Ἱεροδικείου Θεσσαλονίκης, ἐν π. Μακεδονικὰ 2, σ. 114.

1814. *«Εἴδησις ἀπὸ μέρος Καντζελλαρίας τῆς νήσου Πετζῶν πρὸς ἅπαντας τοὺς καπετανέους»,* ἐδ. ὑπὸ Ἰ. Βισβίζη, ἐν ΕΑΙΕΔ 3 (1950) σ. 10 ἑπ.

1817. Νικ. Κεφαλᾶ, Θαλάσσιος νομοθεσία, συναθροισμένη ἀπὸ διαφόρους νομοθέτας θαλασσίους εὐρωπαϊκοὺς καὶ πλουτισμένη ἀπὸ διαφόρους φυλαττομένας συνηθείας ...(Βιέννη).

1821. Ὀργανισμὸς Πελοποννησιακῆς Γερουσίας, 27 Δεκ. Κεφ. Α΄ *«Χρέη καὶ δικαιώματα τῶν ἐφόρων τοῦ χωρίου εἶναι... δ΄) νὰ συμβιβάζωσι τὰς συμπιπτούσας διαφορὰς καὶ κρίσεις, τὰς ὁποίας ὅταν δὲν δύνανται νὰ ἐξισάσωσι, νὰ μεταπέμπωσιν εἰς ἀνώτερον κριτήριον».* Κεφ. Γ΄ λα΄. *«Ἄχρι τοῦ διοργανισμοῦ τῶν τακτικῶν νόμων θέλουσιν ἔχειν τὸ κῦρος οἱ σωζόμενοι νόμοι τῶν χριστιανῶν βασιλέων τῆς Κωνσταντινουπόλεως».* Ἐδ. ὑπὸ Ἀ. Μάμουκα, Τὰ κατὰ τὴν ἀναγέννησιν τῆς Ἑλλάδος, Α΄ σ. 113 καὶ 120.

— Ὀργανισμὸς Γερουσίας Δυτ. Ἑλλάδος τῆς 4 Νοεμβρίου. Κεφ. Ε΄: Καθῆκον τοῦ προεστῶτος ἢ τῶν δύο προεστώτων ἑκάστου χωρίου εἶναι: ... 4) *«ὁ συμβιβασμὸς τῶν ἐμπιπτουσῶν διαφορῶν καὶ κρίσεων, τὰς ὁποίας, ὅταν δὲν ἠμποροῦν νὰ ἐξισάσουν, νὰ πέμπουν εἰς ἀνώτερον Κριτήριον»,* ἐδ. ὑπὸ Ἀ. Μάμουκα, ἔνθ' ἀν. σ. 31

— Νομικὴ Διάταξις Ἀνατ. Χέρσου Ἑλλάδος, 15 Νοεμβρίου. Τμ. Α΄
κεφ. Α΄ περὶ ἰθαγενείας. Μεταξὺ ἄλλων: § ΙΘ΄. *«Ξένος δὲν δύνα-
ται ἑλληνίδα νὰ συζευχθῇ».* § ΚΔ΄: *«Ξένος, ἂν ἑλληνίδα ἔφθασε
νὰ συζευχθῇ, ξένη αὐτὴ θεωρεῖται ἀπὸ τοὺς Νόμους, καὶ τὰ τέκνα
αὐτῶν ξένα, καὶ οἱ ἀπόγονοι αὐτῶν ξένοι».* Τμ. Β΄, κεφ. Γ΄ § Ι΄:
*«Εἰς ἕκαστον τούτων τῶν χωρίων, κατ' ἐκλογὴν διορίζονται μὲ
κοινὴν τῶν κατοίκων συγκατάθεσιν, ἕνας ἢ δύο... Αὐτοὶ οἱ προε-
στῶτες νὰ κρίνωσι καὶ τὰς ὑποθέσεις τῶν χωρίων· αἱ ἀποφάσεις
αὐτῶν ἀνακρίνονται ἀπὸ τὸ γενικὸν Κριτήριον τῆς ἐπαρχίας».*
§ Κ΄: *«Ἡ ἐπαρχία ὅσα ἰδιαίτερα ἔθιμα ἔχει, προβάλλει εἰς τὸν
Ἄρειον Πάγον, καὶ αὐτὸς ἀποφασίζει».* Τμ. Γ΄ κεφ. Α΄ § Α΄:
«Οἱ Κοινωνικοὶ Νόμοι σήμερον δὲν προσδιορίζονται». Β΄ *«Οἱ
Κοινωνικοὶ Νόμοι τῶν ἀειμνήστων χριστιανῶν αὐτοκρατόρων τῆς
Ἑλλάδος μόνοι ἰσχύουσι κατὰ τὸ παρὸν εἰς τὴν Ἀνατ. Χέρσον
Ἑλλάδα».* § Γ΄: *«Ὁ Ἄρειος Πάγος νὰ φροντίσῃ νὰ μεταφέρῃ εἰς
τὴν σημερινὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν τοῦτο τὸ μέρος τῶν Βασιλικῶν,
προσδιορίζων τὰς ἀντιφάσεις κατὰ τὸ κοινῶς συμφερώτερον».*
§ Δ΄: *«Ὁ Ἄρειος Πάγος νὰ προσκαλέσῃ τοὺς ἀρχιερεῖς τῶν ἐπαρ-
χιῶν τῆς περιφερείας του, καὶ νὰ καθυποβάλῃ εἰς τὴν ἐπίκρισιν
αὐτῶν τὴν ἐκλογὴν ταύτην τῶν Κοινωνικῶν Νόμων καὶ ἐπικυρω-
θεῖσαν οὕτω νὰ δημοσιεύσῃ διὰ τοῦ τύπου.* Τμ. ϛ΄ κεφ. Α΄ § Α΄:
«Ἀπὸ τὰ αὐτὰ Βασιλικὰ νὰ γίνῃ καὶ τούτων ἐκλογή». § Β΄: *«Ἡ
ἐκλογὴ νὰ εἶναι ἀνάλογος μὲ τοὺς καιροὺς καὶ τὰς περιστάσεις».*
§ Γ΄: *«Νὰ καθυποβληθῇ καὶ αὐτῶν ἡ ἐκλογὴ εἰς τὴν ἐπίκρισιν
τῶν ἀρχιερέων διὰ τοῦ Κριτηρίου τοῦ Ἀρείου Πάγου».* § ϛ΄:
*«Εἰς τὰ ἐμπορικὰ παραδέχεται ἡ Ἀνατ. Χέρσος Ἑλλάς, ἐπὶ τοῦ
παρόντος τὸν Ἐμπορικὸν Κώδικα τῆς Γαλλίας, ἂν καὶ ἡ Ἐθνικὴ
Βουλὴ δέχεται αὐτόν».* Ἐδ. ὑπὸ Ἀ. Μάμουκα, ἔνθ' ἀνωτ. Α΄
σ. 43-76.

1822. Ὀργανισμὸς τῶν Ἑλληνικῶν Ἐπαρχιῶν, τῆς 30 Ἀπριλίου. § λγ΄: *«Οἱ [δημογέροντες] ἐκτελοῦσι τὰ χρέη τῶν εἰρηνοποιῶν Κριτῶν».* Ἐδ. ὑπὸ Ἀ. Μάμουκα, ἔνθ' ἀνωτ. Γ΄ σ. 67.

— Ποιν. Στρατ. διατάξεις τῆς 2 Μαρτίου, ἐδ. ὑπὸ Ἰ. Θεοφανίδου, Ἱστορ. Ἀρχεῖον, τ. Α΄ ἱστορ. σχόλια, σ. 171 ἑπ.

1829. Ἔγγραφον 19 Μαρτίου Δημογεροντίας Σπετσῶν πρὸς Ἰ. Καποδίστριαν, περὶ ἐφαρμογῆς τῶν ἐθίμων των, ἐδ. ὑπὸ Ἰ. Βισβίζη, ἐν π. Ἀθηνᾶ 53 (1949) σ. 239.

— Ἐγκύκλιον γράμμα Ἰγνατίου, μ. Ἡρακλείας, κατὰ τῶν πολυτελῶν κεντημάτων, κλπ. τῶν διδομένων χάριν προικός, ἐδ. ἐν π. Ὀρθοδοξία 29 (1954) σ. 78 ἑπ.

1830. Ἐγκύκλιος Σεπτεμβρίου, τῆς ἐπὶ τῆς Δικαιοσύνης Γραμματείας, ὑπ' ἀριθ. 3172, περὶ ἐθίμων, ἐδ. ὑπὸ Ἰ. Βισβίζη, ἐν π. Ἀθηνᾶ, 53 (1949) σ. 250 ἐπ.

1835. Ἐγκύκλιος πΚ. τῆς 31 Δεκ., περὶ τῶν ἀπαιτουμένων πρὸς ἔγκυρον τοῦ γάμου σύστασιν, ἐδ. ὑπὸ Γεδεών, Καν. Διατ. Α' σ. 369 καὶ ὑπὸ Θεοτοκᾶ, σ. 195 ἐπ.

1836. Φιρμάνιον σ. Μαχμοὺτ Β', περὶ προνομίων τῶν νήσων Πάτμου, Ἰκαρίας, Λέρου καὶ Καλύμνου, ἐδ. ὑπὸ Μ. Μαλανδράκη, ἐν π. Ἑλληνικὰ 11, σ. 187.

— Συμφωνητικὸν 1 Αὐγ. περὶ ρυθμίσεως τῶν προικοσυμφώνων ἐν Βούρμπιανη τῆς Ἠπείρου, ἐδ. ὑπὸ Κ. Φρόντζου, ἐν π. Ἠπειρ. Ἑστία 4 (1955) σ. 322 ἐπ.

1838. Ἔγγραφος Συμφωνία ἀπὸ 17 Μαΐου περὶ τοῦ ἀνωτάτου ὁρίου προικὸς ἐν χωρίοις Ζαγορίου, ἐδ. ὑπὸ Κ. Φρόντζου, ἔνθ' ἀνωτ. σ. 229-231.

1840. Περὶ ρυθμίσεως τῶν προικοσυμφώνων κλπ. ἐν ἐπαρχίᾳ Πωγωνιανῆς καὶ Βελλᾶς τῆς Ἠπείρου, ἀπὸ 1 Σεπτ., ἐδ. ὑπὸ Κ. Φρόντζου, ἔνθ' ἀνωτ. σ. 328 ἐπ.

1842. Βεράτιον σ. Ἀβδοὺλ Μετζὴτ πρὸς τὸν Ἡρακλείας Διονύσιον, ἐδ. ὑπὸ Τ. Γριτσοπούλου, ἐν ΑΘΛΓΘ 21 (1956) σ. 238 ἐπ.

— Συμβόλαιον βεκίλη Ζαγορίου, ἐδ. ὑπὸ Δ. Μ. Σάρρου, ἐν Δωδώνῃ, ἠπειρ. ἡμερολογίῳ τοῦ 1899, σ. 83 ἐπ. Ἄρθρ. Ε': « *Ὅλας τὰς μερικὰς ὑποθέσεις καὶ συμπιπτούσας διαφορὰς τῶν πατριωτῶν θέλει τὰς διορίζει ἔξω εἰς τὰ χωρία νὰ θεωρῶνται ἀπὸ τοὺς προκρίτους καὶ εἰδημονεστέρους χωριανοὺς μὲ κομπρομεσιακὸν ἔγγραφον κατ' ἐκλογὴν τῶν ἰδίων διαφερομένων, καὶ ὁποίαν ἀπόφασιν κάμουν οἱ αἱρετοὶ κριταὶ θέλει ἔχει τὸ κῦρος καὶ ὁ κοινὸς βεκίλης εἶναι εἰς χρέος νὰ ἐκτελῇ αὐτήν, εἰς ὅποιον δὲ χωρίον δὲν εὑρίσκονται εἰδήμονες νὰ διορίζωνται ἀπὸ ἄλλα χωρία* ».

1845. τῆς 5 Ἰουλίου, « *Στίμα* » ἐπὶ τῶν προικῶν Ζαγορίου, ἐδ. ὑπὸ Δ. Σάρρου, ἐν π. Ἠπ. Χρονικὰ 2 (1927) σ. 297 καὶ ἀνεδ. ὑπὸ Κ. Φρόντζου, ἔνθ' ἀνωτ. σ. 315 ἐπ.

— τῆς 28 Ἰουνίου. Θέσπισμα περὶ προικῶν ἐν Ἰωαννίνοις, ἐδ. ὑπὸ Κ. Φρόντζου, ἔνθ' ἀνωτ. σ. 317 ἐπ.

1855. τῆς 1 Φεβρ. Πρακτικὸν περὶ καθηκόντων τινῶν τῆς δημογεροντίας [Χίου], ἐδ. ὑπὸ Argenti, σ. 231-232.

1861. τῆς 27 Σεπτ. Ὀργανισμὸς τῆς Κοινότητος [Χίου], ἐδ. ὑπὸ Argenti, σ. 232-244 (ἐξ ἄρθρων 52).

1869. Ἐγκύκλιος 16 Ἰουνίου, μ. Πρεβέζης Σεραφείμ, περὶ ἀρραβῶνος (βάσει π/κῆς ἐγκυκλίου) ἐν κώδικι μ/πόλεως Πρεβέζης (σ. 267-268), ἐδ. ὑπὸ Φιλαρέτου Βιτάλη, ἐν π. Ἠπειρ. Ἑστία 6 (1957) σ. 623. § Ζ': « *Ἐν τῇ διαλύσει ἀρραβῶνος, μόνον τὸ τοῦ ἀρραβῶνος δακτυλίδιον θέλει δίδει διπλοῦν ὁ μετανοῶν, τὰ δὲ ἄλλα συμβάντα ἔξοδα εἰς φαγοπότια καὶ κεράσματα θέλουν λογίζεσθαι μηδέν, οὐδὲ ἠμποροῦν νὰ ἀπαιτῶνται* ».

1914. Καταστατικὸν τῆς ἁγιωτάτης Ἐκκλησίας τῆς Κύπρου. Ἐγκρίσει τῆς Ἰ. Συνόδου. (Λευκωσία 1914). Τὰ ἄρθρα 67-79 περὶ γάμου καὶ διαζυγίου.

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ Σ. ΓΚΙΝΗΣ

ΑΝΑΛΕΚΤΑ ΕΚ ΤΗΣ ΕΚΛΟΓΗΣ ΤΩΝ ΙΣΑΥΡΩΝ

Τὸ δίκαιον τῆς Ἐκλογῆς τῶν Ἰσαύρων, καίτοι ἱκανὴν προσείλκυσε τὴν προσοχὴν καὶ μελέτην τῶν περὶ τὸ βυζαντινὸν δίκαιον ἀσχολουμένων, ἔχει εἰσέτι πολλὰς πτυχὰς εἴτε δεομένας περαιτέρω ἀναπτύξεως καὶ ἐρεύνης εἴτε καὶ ὅλως κεκρυμμένας καὶ ἀγνώστους. Μικρὰς συμβολὰς εἰς τὴν μελέτην τοῦ δικαίου τῆς Ἐκλογῆς προσπαθοῦμεν ὅπως προσκομίσωμεν διὰ τῶν ἐνταῦθα δημοσιευομένων παρατηρήσεων[1].

1. Φροντίς.

Τὴν λέξιν « *φροντὶς* » μεταχειρίζεται ἡ Ἐκλογὴ ἐν II, 5, 6 καὶ 7 ἐν τῷ καθορισμῷ τῶν σχέσεων τοῦ ἐπιζῶντος συζύγου, ἀνδρὸς ἢ γυναικός, καὶ τῶν τέκνων. Ὁ ἐπιζῶν γονεὺς καθίσταται « *ἐγκάτοχος* » τῆς περιουσίας καὶ ἔχει τὴν « *φροντίδα καὶ διοίκησιν* » τοῦ οἴκου. Ἡ ἐπιλογὴ τῆς λέξεως « *φροντὶς* » δὲν ἔχει γίνει ὑπὸ τῆς Ἐκλογῆς ἄνευ βαθυτέρας τινὸς σημασίας.

Τὴν λέξιν ταύτην μεταχειρίζεται ὁ Μοδεστῖνος εἰς τὸ ὑπ' αὐτοῦ ἑλληνιστὶ συγγραφὲν ἔργον περὶ ἀπαλλαγῶν ἀπὸ τῆς ἐπιτροπείας καὶ κηδεμονίας[2],

---

[1] Αἱ παραπομπαὶ εἰς τὸ κείμενον τῆς Ἐκλογῆς γίνονται κατὰ τὴν ἔκδοσιν τοῦ Zachariae, Collectio librorum juris Graeco-romani ineditorum. Ecloga Leonis et Constantini; Epanagoge Basilii, Leonis et Alexandri (Lipsiae 1852). Κατὰ τὴν σύνταξιν τοῦ παρόντος δὲν ἠδυνήθην νὰ συμβουλευθῶ τὸ ἔργον τοῦ Dupouy, Le droit civil romain d'après l'Ecloga (Bordeaux 1902) μὴ γνωρίζων δὲ τὰς σλαυικὰς γλώσσας δὲν ἠδυνήθην νὰ χρησιμοποιήσω τὰς ἐργασίας τῶν N. Blagoev, Die Ekloge (1931), Aleksiev, Die Bestimmungen der Ekloge über die Vererbung ἐν Maked. Pregled, τόμ. 4 (1928), Aleksiev, Beitrag zum altbulgarischen Familienrecht (1930/31), Aleksiev, Zur Frage des Erbschaftsrechtes auf altbulgarischem Boden ἐν Juridiceska Misal, τόμ. 16 (1933) πάσας ἐν βουλγαρικῇ γλώσσῃ, περὶ ὧν βλ. βιβλιοκρισίας ἐν B.Z. τόμ. 28 (1928), σελ. 231, τόμ. 32 (1932), σελ. 247, τόμ. 33 (1933), σελ. 234 καὶ 473.

Ἑτέρας παρατηρήσεις ἐπὶ τῆς Ἐκλογῆς ἔχομεν δημοσιεύσει ἐν Ἐφημερίδι τῶν Ἑλλήνων Νομικῶν, τόμ. 21 (1954), σελ. 1111 ἑπ., ὧν συνέχεια δέον νὰ θεωρηθῶσιν αἱ νῦν δημοσιευόμεναι.

[2] Κατὰ τὸν H. Krüger ἐν Studi Bonfante, τόμ. 2, σελ. 323, τὸ ἔργον τοῦτο τοῦ Μοδεστίνου συνετάγη ὑπ' αὐτοῦ λατινιστί, μεταφρασθὲν μεταγενεστέρως εἰς τὴν ἑλληνικήν. Βλ. ὅμως Chiazzese, Introduzione allo studio del diritto romano[3] (1947), σελ. 252, σημ. 1.

ὡς ὅρον περιλαμβάνοντα τὴν ἐπιτροπείαν καὶ κηδεμονίαν: D. 27, 1, 4 § 1 « *Ἐὰν πατὴρ ἐν τρισὶν ἢ φροντίσιν ἢ ἐπιτροπῶν ἢ κουρατοριῶν, ὁ υἱὸς αὐτοῦ οὐκ ἐνοχληθήσεται* ». D. 27, 1, 12 § 1 « *Εἰσὶν καὶ ἄλλοι, οἵ, κἂν ἤδη ὦσιν ἐπίτροποι ἢ κουράτορες διηνεκῶς λοιπὸν ἀπολύονται τῆς φροντίδος* »[1].

Εἰς ἐπιγραφὴν ἐκ Μικρᾶς Ἀσίας γεγραμμένην ῥωμαϊστὶ καὶ ἑλληνιστὶ ἀναγινώσκομεν: Jovi optimo maximo tutori κ.τ.λ., ἑλληνιστὶ δέ: *Διῒ κρατίστῳ μεγίστῳ φροντιστῇ*[2].

Ὁμοίως καὶ εἰς τοὺς παπύρους·

P. Cair. Masp. 67026 (551 μ.Χ.) στ. 4 ἑπ. « *καταλῦσαι τὸν βίον ἐπὶ παισὶν τῷ Ἱκέτῃ καὶ τῇ αὐτοῦ ἀδελφῇ ἐπὶ νέας ἔτι τυγχάνουσιν ἡλικίας ὑπὸ τὴν τοῦ εἰρημένου θείου φροντίδα* »[3].

Εἰς βυζαντινὸν ἔγγραφον ἔτους 1392 λέγεται « *ἐγὼ ἱερεὺς ὁ δευτερεύων τῶν ἱερέων ὁ πατὴρ αὐτῆς εὑρίσωμε ὡς κουράτωρ καὶ φροντιστής* »[4].

Βλέπομεν δηλ. ὅτι εἰς τὰς ὡς ἄνω πηγὰς ἡ λέξις « *φροντὶς* » χρησιμοποιεῖται πρὸς δήλωσιν ποῦ περιεχομένου σχέσεων ὡς ἡ ἐπιτροπεία ἢ ἡ κηδεμονία. Χρησιμοποιουμένη ὑπὸ τῆς Ἐκλογῆς πρὸς δήλωσιν τῶν μεταξὺ γονέων καὶ τέκνων σχέσεων ὑποδεικνύει καὶ τὸ περιεχόμενον τῶν σχέσεων τούτων, ὅπερ δὲν εἶναι ἡ potestas τοῦ ῥωμαϊκοῦ δικαίου, ἀλλὰ σχέσις ἀνάλογος πρὸς τὴν ἐπιτροπείαν καὶ κηδεμονίαν.

2. Ἔξοδος.

Ἐκλ. VI, 7 « *Ἐάν τις τελευτῶν ὁρίσῃ λεγάτα μετὰ τὴν πρόσφορον προδήλως ἔξοδον ταῦτα διδόσθωσαν καὶ μὴ ἔχειν ἄδειαν τὸν κληρονόμον εἰς ἑτέραν πρόφασιν τὸ ἐαθὲν λεγάτον ἐξοδιάζειν, ἀλλὰ τοῦτο ἀποκαθιστᾶν τῷ λεγατευθέντι* ».

Κατὰ τὸν Δ. Γκίνην[5] « *ἔξοδος* » σημαίνει ἐνταῦθα τὴν πλήρωσιν τῆς αἱρέσεως ἢ προθεσμίας, ἄρα ἡ ἔννοια τοῦ κειμένου εἶναι ὅτι τὰ κληροδοτή-

---

[1] Βλ. Altmann, Die Wiedergabe römischen Rechts in griechischer Sprache bei Modestinus « *de excusationibus* » ἐν Stud. et Doc. Hist. et Jur. τόμ. XXI (1955), σελ. 3.

[2] Ἐδημοσιεύθη ἐν Mitt. d. deutsch. Archäol. Inst., Athen. Abt., 1908, σελ. 151.

[3] Φροντιστὴς ὑπὸ τὴν ἔννοιαν ἐπιτρόπου ἐν B.G.U. 352, B.G.U. 869. Βλ. Weiss ἐν Arch. f. Papyrusforsch., τόμ. 4, σελ. 91 ἑπ., Taubenschlag, The law of Greco-roman Egypt in the light of the Papyri (1944), σελ. 119.

[4] Miklosich-Müller, Acta Patriarchatus Constantinopolitani, τόμ. II (1862), σελ. 159. Πρόκειται περὶ πάππου, ὅστις ἀναλαμβάνει ὡς κηδεμὼν τὴν ἐπιμέλειαν τῆς περιουσίας τοῦ ἐγγόνου του.

[5] Ἐν BNJ, τόμ. 8, σελ. 194.

ματα καταβάλλονται μετὰ τὴν πλήρωσιν τῆς αἱρέσεως ἢ προθεσμίας, ὑφ' ἣν ἐκληροδοτήθησαν. 'Αλλ' αὕτη δὲν εἶναι ἡ ἀληθὴς ἔννοια, ὡς προκύπτει καὶ ἐκ τοῦ ἀμέσως κατωτέρω λεγομένου ὅτι ὁ κληρονόμος δὲν δύναται *« εἰς ἑτέραν πρόφασιν τὸ ἐαθὲν λεγάτον ἐ ξ ο δ ι ά ζ ε ι ν »*, φράσις ἡ ὁποία, ὡς φανερόν, ἐν ἀμέσῳ εὑρηται συναφείᾳ πρὸς τὰ προηγούμενα.

'Ορθῶς ὁ Spulber μεταφράζει τὴν λέξιν *« ἔξοδος »* διὰ τοῦ δαπάνη (dépense)[1]. Κατ' αὐτὸν ὅμως ἡ γενικωτέρα ἔννοια τοῦ χωρίου εἶναι ὅτι τὰ ἔξοδα διὰ τὴν ἀποκατάστασιν τοῦ κληροδοτήματος εἰς τὸν κληροδόχον εἶναι εἰς βάρος τοῦ κληρονόμου[2]. 'Αλλ' ἐὰν ἐνταῦθα *« ἔξοδος »* ἐσήμαινε πράγματι τὴν δαπάνην διὰ τὴν ἀποκατάστασιν τοῦ κληροδοτήματος, ἡ ἔννοια θὰ ἦτο προφανῶς ὅτι ὁ κληρονόμος *« μὴ ἔχων ἄδειαν εἰς ἑτέραν πρόφασιν τὸ ἐαθὲν λεγάτον ἐξοδιάζειν »* δύναται νὰ ἐξοδεύσῃ ἐκ τοῦ κληροδοτήματος τὰς δαπάνας ἀποκαταστάσεως.

'Η ἔννοια τοῦ χωρίου εἶναι, καθ' ἡμᾶς, ἁπλουστάτη, ἡ ἑξῆς· τὰ κληροδοτήματα ἀποκαθίστανται μετὰ τὴν πρόσφορον δαπάνην, ὅπερ οὐδὲν ἄλλο σημαίνει εἰμὴ ὅτι ταῦτα δίδονται ἐκ τῆς καθαρᾶς περιουσίας, μετ' ἀφαίρεσιν δηλ. τῶν χρεῶν τῆς κληρονομίας[3]. Τούτων δ' οὕτως ἐχόντων ἡ ὑπὸ τοῦ Σπ. Βάση[4] προτεινομένη διόρθωσις *« κ α τ ὰ τὴν πρόσφορον προδήλως ἔξοδον »* δὲν δύναται νὰ γίνῃ ἀποδεκτή.

3. Διόρθωσις εἰς 'Εκλ. XII, 3.

'Εκλ. XII, 3 *« Τοῦ διηνεκοῦς ἐμφυτευτοῦ, εἰ μὲν εὐαγοῦς οἴκου ἐστίν, ἐπὶ τ ρ ι ε τ ί α ν ἀγνωμονοῦντος τὸ ἐτήσιον τέλος ἢ καὶ χεῖρον ποιοῦντος τὸ ἐμφυτευθὲν πρᾶγμα, ἄδειαν ἔχειν ἡ δεσποτεία τοῦτον ἐκ τοῦ ἀκινήτου ἐξῶσαι δικαίου, τὰ δὲ ὡς εἰκὸς παρ' αὐτοῦ χρεωστούμενα παραχωρεῖν· εἰ δὲ ἑτέρων τινῶν ἐμφυτευτὴς ὑπάρχει, ἐπὶ τριετίαν ἀγνωμονῶν ἢ ἀμελῶν τοῦ ἐμφυτευθέντος ἀκινήτου δικαίου καὶ αὐτὸς ἐξεούσθω κατὰ τὸν ὅμοιον τρόπον »*.

Νομίζομεν ὅτι ἀντὶ τοῦ ἐν ἀρχῇ *« ἐπὶ τ ρ ι ε τ ί α ν ἀγνωμονοῦντος »*

---

[1] C. A. S p u l b e r, L'Eclogue des Isavriens, texte, traduction, histoire (1929) ἐν τῇ μεταφρ. τοῦ χωρίου. 'Η λέξις *« ἔξοδος »* ὑπὸ τὴν αὐτὴν ἔννοιαν εὕρηται καὶ ἐν 'Εκλ. XVI, 3 *« μὴ ἔχειν ἄδειαν τοὺς κληρονόμους τὸ τὸ τοιοῦτον στράτευμα ἔχον πρόσωπον ἐπιζητεῖν ἕνεκεν τῆς γινομένης ἐ ξ ό δ ο υ ὑπὲρ αὐτοῦ τὸ ὁτιοῦν »*.

[2] Βλ. S p u l b e r, αὐτόθι, ὡς καὶ ἐν BNJ, τόμ. 9, σελ. 213.

[3] 'Ως ὥριζε καὶ τὸ ρωμαϊκὸν δίκαιον, D. 35, 2, 66 § 1 = Βασιλ. 41, 1, 65 *« Ὥσπερ τὰ ληγάτα καὶ αἱ μετὰ θάνατον δωρεαί, εἰ μὴ μετὰ συμπλήρωσιν τῶν χρεῶν οὐ παρέχονται. Καὶ πολλῶν χρεῶν εὑρισκομένων οὐ δίδονται »*. Βλ. καὶ τὴν λεπτομερῆ ἀνάπτυξιν τῆς Ecloga privata aucta VII, 6.

[4] Περί τινων χωρίων τῆς 'Εκλογῆς Λέοντος καὶ Κωνσταντίνου ἐν Βυζαντίδι, τόμ. 1 (1909), σελ. 337.

γραπτέον *« ἐπὶ δ ι ε τ ί α ν »*. Εἶναι γνωστὸν ὅτι κατὰ τὸ βυζαντινορρωμαϊκὸν δίκαιον διὰ τὰς ἐμφυτεύσεις τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἀκινήτων ἤρκει διετὴς καθυστέρησις τοῦ ἐτησίου ἐμφυτευτικοῦ κονόνος, ἐνῷ ἐπὶ τῶν λοιπῶν ἐμφυτεύσεων ἀπῃτεῖτο τριετὴς καθυστέρησις, ἵνα ἐκπέσῃ ὁ ἐμφυτευτής[1]. Τοῦτο δέον νὰ δεχθῶμεν ὅτι καθιεροῖ καὶ ἡ 'Εκλογὴ καὶ δὲν εἰσάγει καινοτομίαν, διότι ἄλλως ἡ ἐν τῷ ὡς ἄνω χωρίῳ ἀντίθεσις μεταξὺ ἐκκλησιαστικῶν καὶ λοιπῶν ἐμφυτεύσεων (*« εἰ μὲν εὐαγοῦς οἴκου ἐστίν... εἰ δὲ ἑτέρων τινῶν... »*) θὰ ἦτο ἄνευ ἀντικειμένου, ἐὰν καὶ διὰ τὰς ἐκκλησιαστικὰς ἐμφυτεύσεις ἀπῃτεῖτο τριετὴς καθυστέρησις τοῦ κανόνος.

4. 'Αναγνώρισις 'Ισαυρικῆς Νεαρᾶς.

'Εν Ecloga privata aucta II, 10 ἀναγινώσκομεν τὰ ἑξῆς:

« Καὶ ταῦτα μὴ μόνον ἐπὶ τοῖς ἀπὸ τοῦ παρόντος γαμικοῖς συναλλάγμασι γινομένοις εἰς τὸν ἀεὶ χρόνον συντηρείσθω, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τοῖς πρότερον προελθοῦσιν ἐγγράφως τὸν παρόντα ἡμῶν εὐσεβῆ νόμον κρατεῖν καὶ ἰσχύειν παρακελευόμεθα. Σπεύδοντες γὰρ τῇ συνεργείᾳ τοῦ παντοδυνάμου θεοῦ ἡμῶν πάντα σύνδεσμον ἀδικίας διαλύεσθαι, τὴν παροῦσαν σύντομον νσμοθεσίαν τοῖς γαμικοῖς ὁρίσασθαι συνείδομεν συναλλάγμασι, διὰ τὸ συμπλοκὰς ἐκ τῶν τέκνων τοῖς γονεῦσι πρασγίνεσθαι χάριν πατρῴων καὶ μητρῴων αὐτῶν πραγμάτων, κἀντεῦθεν γονεῖς πρὸς τέκνα κινεῖσθαι καὶ τέκνα κατὰ γονέων καθίστασθαι καὶ μάχας καὶ ἐρεσχελίας, δίκας καὶ συντριβὰς μέσον αὐτῶν ἀναφύεσθαι· ἀντὶ γὰρ τῆς προσηκούσης καὶ ἐποφειλομένης ὡς λέλεκται τοῖς γονεῦσι παρὰ τῶν παίδων αἰδοῦς τε καὶ τιμῆς μεγάλαι μᾶλλον φιλονεικίαι καὶ θλίψεις παρὰ τῶν παίδων αὐτοῖς προσεγένοντσ, ὡς ἐντεῦθεν παραβάτας αὐτοὺς τῶν ἐντολῶν τοῦ θεοῦ ἀποδείκνυσθαι »[2].

'Ο Zachariae ὑποσημειοῖ ἐν τῇ ἐκδόσει τῆς Ecloga privata aucta τὰ κάτωθι: *« Vestigia constitutionis deperditae »* δηλ. ἴχνη ἀπωλεσθείσης Νεαρᾶς, χωρὶς νὰ ἀσχολῆται μὲ τὴν ἐνδεχομένην προέλευσιν τοῦ ἀποσπάσματος τούτου.

'Απλῆ ἐν τούτοις παραβολὴ τοῦ ὡς ἄνω κειμένου πρὸς τὰ ἐν 'Εκλ. II, 5 καὶ 6 νομοθετούμενα περὶ τῶν σχέσεων τοῦ ἐπιζῶντος συζύγου καὶ τῶν τέκνων πείθει περὶ τῆς μεταξὺ τῶν κειμένων τούτων ὑπαρχούσης συναφείας, τόσον ἀπὸ ἀπόψεως περιεχομένου ὅσον καὶ ἀπὸ ἀπόψεως λεκτικῆς διατυπώσεως.

---

[1] Βλ. Νεαρὰν 'Ιουστιν. 120, κεφ. 8, C. 4, 66, 2 § 1.

[2] Τὸ χωρίον τοῦτο ἐξεδόθη ὑπὸ τοῦ Z a c h a r i a e καὶ ἐν J.G.R., τόμ. III (Novellae Constitutiones), σελ. 62 ἑπ., ὁμοῦ μετ' ἄλλων τινῶν ἀδήλων ἀποσπασμάτων, ὑπὸ τὸν τίτλον Fragmenta incerta. 'Υποσημειοῦται δὲ ὁ Zachariae *« haec fragmenta et incertae originis et dubiae fidei sunt »*.

Καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Ἐκλογῇ λέγεται ὅτι πρὸ τῆς δημοσιεύσεως αὐτῆς εἶχον ἐκδοθῇ ὑπὸ τῶν Ἰσαύρων Νεαραὶ συναφοῦς πρὸς ὡρισμένας τῶν διατάξεων αὐτῆς περιεχομένου, Προοίμιον Ἐκλ. «*διά τε τῶν παρ' ἡμῶν νεαρῶς θεσπισθέντων ἐπὶ συγχαζόντων πραγμάτων καὶ συναλλαγμάτων*», Ἐκλ. II, 3 «*κατὰ τὰ παρ' ἡμῶν ἀρτίως εὐσεβῶς νομοθετούμενα*»[1].

Ἐκφράζομεν ὅθεν τὴν γνώμην ὅτι τὸ ὡς ἄνω χωρίον τῆς Ecloga privata aucta ἀποτελεῖ τμῆμα τοιαύτης τινὸς Ἰσαυρικῆς Νεαρᾶς. Ὅτι δὲ ὄντως εἶχεν ἐκδοθῇ Νεαρὰ ρυθμίζουσα θέματα τοῦ δικαίου τοῦ γάμου πληροφορούμεθα ἐξ Ἐκλ. II, 3. Ἀλλὰ καὶ ἂν ἡ γνώμη ἡμῶν αὕτη δὲν ἤθελε γίνει δεκτή, οἱαδήποτε καὶ ἂν εἶναι ἡ προέλευσις τοῦ ἀποσπάσματος τούτου, ἡ συνάφεια αὐτοῦ πρὸς τὰς διατάξεις Ἐκλ. II, 5 καὶ 6 δὲν δύναται νὰ ἀμφισβητηθῇ.

5. *Ἐκλογὴ καὶ Cod. Bodleianus 3399.*

Εἰς τὰ Ἀνέκδοτά του, σελ. 212 - 226 καὶ ὑπὸ τὸν τίτλον Fragmenta Novellarum Iustiniani e variorum commentariis excepta ἐδημοσίευσεν ὁ Zachariae 30 περιλήψεις Ἰουστινιανείων Νεαρῶν προερχομένας ἐκ τοῦ Cod. Bodl. 3399[2]. Περὶ τῶν ἀποσπασμάτων τούτων ὁ Zachariae λέγει ὅτι ἐλήφθησαν ἐξ ἐπιτομῆς Νεαρῶν ἀγνώστου συγγραφέως, μερικὰ δὲ ἐξ αὐτῶν πιθανὸν νὰ ἀνήκωσιν εἰς τὴν ἐπιτομὴν Νεαρῶν τοῦ Ἀνωνύμου[3].

---

[1] Πρβλ. Scheltema, Über die Natur der Basiliken ἐν Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis, τόμ. 23 (1955), σελ. 294, «*Die Ecloga nun stützt sich, soweit sie kein justinianisches Recht enthält, auf spätere Konstitutionen, die alle verlorengegangen sind, deren aber eine in Ecl. II, 3 erwähnt wird*». Ὁ Scheltema φαίνεται νομίζων ὅτι πᾶσαι αἱ μὴ περιέχουσαι Ἰουστινιάνειον δίκαιον διατάξεις τῆς Ἐκλογῆς ἐρείδονται ἐπὶ προγενεστέρως ἐκδοθεισῶν Νεαρῶν, ὅπερ ὅμως εἶναι ἀναπόδεικτον καὶ ἀπίθανον.

[2] Ὁ κῶδιξ οὗτος ὡς καὶ ὁ Cod. Marcianus 579 περιέχουσι τὴν ἀνέκδοτον Epitome ad Prochiron mutata. Ἐκ τοῦ αὐτοῦ Cod. Bodl. 3399 ἐδημοσίευσεν ὁ Zachariae εἰς τὰ Ἀνέκδοτα, σελ. 208 - 210, ἕτερα ἀποσπάσματα ἐξ ἐπιτομῆς Νεαρῶν ἀποδοθείσης ὑπ' αὐτοῦ εἰς τὸν Ἀνώνυμον, τὸν γνωστὸν σχολιαστὴν τῶν Πανδεκτῶν. Ὁ Zachariae ἀπέδωσε τὰ ἀποσπάσματα ταῦτα εἰς τὸν Ἀνώνυμον, διότι φέρουσι συνεχῆ ἀρίθμησιν (τμα', τμε' κ.τ.λ.) ἐκ σχολίου δὲ τοῦ Ἀνωνύμου (Heimbach, Βασιλ., τόμ. I, σελ. 395 σχολ. «*πίστεως γράμματα*») συνάγεται ὅτι οὗτος μετεχειρίζετο ἐπιτομὴν Νεαρῶν, ἥτις ἦτο διῃρημένη εἰς θέματα φέροντα συνεχῆ ἀρίθμησιν. Πρβλ. περὶ τῆς ἐπιτομῆς ταύτης τῶν Νεαρῶν καὶ Noailles, Les Collections de Novelles de l'empereur Justinien (1912), σελ. 200 ἑπ.

[3] Zachariae, Ἀνέκδοτα, σελ. 212. Εἰς τὴν μελέτην του ὅμως Über den Verfasser und die Quellen des (Pseudo - Photianischen) Nomokanon in XIV Titeln (1885), σελ. 9 ἤχθη ὁ Zachariae εἰς ἐν μέρει διάφορα συμπεράσματα δεχθεὶς ὅτι ὁ Ἀνώνυμος - Ἐναντιοφανὴς δὲν εἶναι ὁ συγγραφεὺς τῆς ἐπιτομῆς ταύτης, ἀλλ' ἁπλῶς ἐχρησιμοποίησε αὐτὴν εἰς τὰ ἔργα του.

Ἓν γεγονός, μὴ ἔχον μέχρι τοῦδε παρατηρηθῆ[1], καθόσον γνωρίζω, εἶναι ὅτι τινὰ τῶν ἀποσπασμάτων τούτων ἀπαντῶνται καὶ ἐν τῇ Ἐκλογῇ τῶν Ἰσαύρων, ὡς ἕπεται:

Ἀπόσπασμα I (Νεαρὰ 1)[2] = Ἐκλ. V, 7.
Ἀπόσπασμα III (Νεαρὰ 18, κεφ. 8) = Ἐκλ. XIV, 12.
Ἀπόσπασμα X (Νεαρὰ 78, κεφ. 2) = Ἐκλ. VIII, 7.
Ἀπόσπασμα XII, B (Νεαρὰ 90, κεφ. 2) = Ἐκλ. XIV, 8.
Ἀπόσπασμα XII, C (Νεαρὰ 90, κεφ. 3) = Ἐκλ. κατὰ τὸ χργφ. Cod. Vind. jur. gr. 2, XIV, 8[3].
Ἀπόσπασμα XII, E (Νεαρὰ 20, κεφ. 4) = Ἐκλ. XIV, 11[4].

Ἡ τυχὸν ἐκδοχὴ ὅτι τὰ ὡς ἄνω κείμενα προσετέθησαν μεταγενεστέρως εἰς τὸ κείμενον τῆς Ἐκλογῆς εἶναι ὅλως ἀπίθανος. Ἐφ' ὅσον δὲν προσκομίζεται ἀπόδειξις περὶ τοῦ ἐναντίου[5], ἔχομεν πάντα λόγον νὰ πιστεύωμεν ὅτι ταῦτα ἠντλήθησαν ὑπὸ τῶν συντακτῶν τῆς Ἐκλογῆς ἐκ τῆς αὐτῆς πηγῆς ὅθεν ἠντλήθησαν καὶ τὰ ἐν τῷ Cod. Bodl. ὑπάρχοντα, δηλ. ἐξ ἀπωλεσθείσης ἐπιτομῆς ἢ ἐπιτομῶν Ἰουστινιανείων Νεαρῶν[6].

---

[1] Οὐδ' ὑπὸ τοῦ Μομφερράτου, ὅστις εἰς τὴν ἔκδοσίν του τῆς Ἐκλογῆς συνέλεξε δαψιλῶς τὰ παράλληλα χωρία.

[2] Πρὸ τοῦ ἀποσπάσματος φέρεται «*Ἐκ τοῦ συντόμου κεφ. ι'*» ὁ δὲ Zachariae, Ἀνέκδοτα, σελ. 212, σημ. 1 ὑποσημειοῦται: «*Fortasse indicatur epitome Anonymi*».

[3] Βλ. Zachariae, ἔκδ. Ἐκλογῆς, σελ. 39, σημ. 21. Τὸ ἀπόσπασμα τοῦτο φέρεται καὶ ἐν τῇ Ecloga privata aucta, Zachariae, αὐτόθι, ἀποτελεῖ δὲ τὸ 12ον κεφ. τοῦ XIV τίτλου κατὰ τὴν ἔκδοσιν Ἐκλογῆς τοῦ Μομφερράτου.

[4] Τινὰ τῶν ἀποσπασμάτων φέρονται καὶ εἰς τὸ Παράρτημα (Appendix) τῆς Ἐκλογῆς κατὰ τὴν ἔκδοσιν τοῦ Zachariae, Ἀνέκδοτα, σελ. 184 - 194. Ἡ ταύτισις τούτων ἐγένετο ἤδη ὑπὸ τοῦ Zachariae εἰς τὰς σχετικὰς ὑποσημειώσεις τῆς ἐκδόσεως τῶν ἀποσπασμάτων. Εἶναι δὲ ταῦτα: Ἀπόσπασμα II (Νεαρὰ 4, κεφ. 1 καὶ 2) = App. Ecl. XXXI (App. Ecl. κατὰ τὴν ἔκδ. Μομφερράτου I, ε'), Ἀπόσπασμα XI (Νεαρὰ 89, κεφ. 12) = App. Ecl. IV, 1, 2, Ἀπόσπασμα XIII (Νεαρὰ 115, κεφ. 6) = App. Ecl. XXIX, μετὰ μεγάλων ὅμως διαφορῶν.

[5] Δὲν ἀποτελεῖ τοιαύτην ἀπόδειξιν τὸ ὅτι τὸ ἀπόσπασμα XII, C ἐλλείπει ἐκ πολλῶν χργφ. τῆς Ἐκλογῆς. Τὸ ἀπόσπασμα τοῦτο φέρεται ἐν τῷ χργφ. Cod. Vind. jur. gr. 2, ἐν τῇ Ecloga privata aucta (βλ. Zachariae, ἐκδ. Ἐκλογῆς, σελ. 39, σημ. 21) καὶ εἰς τὸ χργφ. ἐξ οὗ ἐξέδωκεν ὁ Μομφερρᾶτος, δὲν δύναται ὅθεν νὰ ἀποκλεισθῇ ἡ ἐκδοχὴ ὅτι ὑπῆρχεν καὶ εἰς τὸ ἀρχικὸν κείμενον τῆς Ἐκλογῆς, ἐκπεσὸν κατὰ τὴν ἀντιγραφήν. Ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῇ ὑποθέσει ὅτι προσετέθη μεταγενεστέρως δὲν δημιουργεῖται πρόκριμα καὶ διὰ τὰ λοιπὰ ἀποσπάσματα.

[6] Προκειμένου περὶ τῶν πηγῶν ἐξ ὧν ἤντλησεν ἡ Ἐκλογὴ ὁ Zachariae ἐν Wien. Jahrb. d. Lit., τόμ. 88 (1839), σελ. 76 λέγει: «*Die Ecloga ist ürberhaupt so selbständig, so aus einem Gusse gearbeitet worden, dass es unmöglich ist, die Quellen anzugeben, aus denen ihre Verfasser schöpften, wenn sie auch allerlei Bücher als Quellen gebraucht haben mögen*». Ταῦτα εἶναι κατὰ βάσιν ὀρθά, δέον-

6. Ἡ κατὰ τὴν Ἐκλογὴν ὑποχρέωσις τῆς μητρὸς πρὸς προίκισιν.

Κατὰ γνωστὴν καινοτομίαν τῆς Ἐκλογῆς ΙΙ, 5 ἡ ἐπιζῶσα σύζυγος, ἐφ' ὅσον ἐκ τοῦ γάμου ἐγεννήθησαν τέκνα, καθίσταται ἐγκάτοχος[1] *«τῆς τε προικὸς καὶ ἀνδρῴας ἁπάσης ὑπάρξεως»*[2]. Ἀλλὰ τὰ δικαιώματα ταῦτα παρέχονται πρὸς ἐξυπηρέτησιν τῶν ἀνωτέρων σκοπῶν τῆς οἰκογενείας· ἡ μήτηρ ἔχει τὴν φροντίδα καὶ διοίκησιν τοῦ οἴκου, ὡς εἰδικώτεραι δὲ ὑποχρεώσεις αὐτῆς ἀναφέρονται ὅτι ὀφείλει *«καθὼς πρέπει γονεῦσι τὰ τέκνα ἐκπαιδεύειν τε καὶ γαμοστολεῖν καὶ προῖκα ἐπιδιδόναι καθὼς ἂν βουληθείη»*. Διὰ τοῦ *«γαμοστολεῖν»* νοεῖται ἡ ὑποχρέωσις τῆς μητρὸς ὅπως προπαρασκευάσῃ διὰ γάμον, εὐρύτερον ὅπως ἀποκαταστήσῃ διὰ τοῦ γάμου τὰ τέκνα αὐτῆς[3]· ἐν συνεχείᾳ δὲ ὁρίζεται ὅτι ἡ μήτηρ ἔχει τὴν ὑποχρέωσιν καὶ ὅπως προικίσῃ ταῦτα.

Τὸ ρωμαϊκὸν δίκαιον ἠγνόει κατ' ἀρχὴν τὴν πρὸς προίκισιν ὑποχρέωσιν τῆς μητρός· ἐξαιρετικῶς ἀνεγνώριζε ταύτην ἐπὶ μεγάλης καὶ δεδοκιμασμένης αἰτίας ἢ ἐν τῷ νόμῳ εἰδικῶς ὁριζομένης[4]. Κατὰ τὴν Ἐκλογήν, ἀντιθέτως,

---

ται ὅμως τροποποιήσεως, διότι ἤδη ἀποδεικνύεται ὅτι ἔνιαι τῶν διατάξεων τῆς Ἐκλογῆς ἐλήφθησαν αὐτουσίως ἐκ προγενεστέρας ἐπεξεργασίας.

Ὁ Zachariae, αὐτόθι, ἀρνεῖται ὅτι οἱ συντάκται τῆς Ἐκλογῆς ἔκαμαν χρῆσιν τῆς Ἐπιτομῆς Νεαρῶν τοῦ Ἀθανασίου. Τοιαύτη ὅμως χρῆσις ἐγένετο κατὰ τὴν διατύπωσιν τοῦ χωρίου XIV, 1 τῆς Ἐκλογῆς, ὡς δεικνύει ἡ παραβολὴ πρὸς Ἀθανάσιον V, 5 (Heimbach, Ἀνέκδοτα, τόμ. I, σελ. 75). Παρατηρητέον προσέτι ὅτι τό χωρίον Ἐκλ. XVII, 41 συνετάγη ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ ἴνδηκος τοῦ Δωροθέου (σχόλ. 16 εἰς Βασιλ. 60, 3, 30, 3, Heimb., τόμ. V, σελ. 304), ὡς ὀρθῶς διέγνωσεν ὁ Ashburner, The Farmer's Law ἐν Journ. of Hell. Stud., τόμ. 32 (1912), σελ. 72, σημ. 4. Ἐπὶ τῇ βάσει τῆς Ἐπιτομῆς τῶν Νεαρῶν τοῦ Θεοδώρου συνετάγη τὸ χωρίον Ἐκλ. XIV, 9 = Θεόδ. περίληψις Νεαρᾶς 90, κεφ. 2 (Zachariae, Ἀνέκδοτα, σελ. 89, σχόλ. 7 εἰς Βασιλ. 21, 1, 46 Heimb., τόμ. 2, σελ. 420).

[1] Πρβλ. περὶ τῆς λέξεως ταύτης ἡμετέραν μελέτην, Ἐπὶ τοῦ ἐξ ἀδιαθέτου κληρονομικοῦ δικαιώματος τῶν συζύγων ἐν Ἐφημερίδι τῆς Ἑλληνικῆς καὶ Ἀλλοδαπῆς Νομολογίας, τόμ. 74/75 (1955/1956), σελ. 55, σημ. 4 καὶ 58, σημ. 12.

[2] Διδακτική εἶναι ἀπό ἀπόψεως παραβολῆς τῶν δικαίων ἡ σύγκρισις τῆς διατάξεως Ἐκλ. II, 5 πρὸς τό βιρμανικὸν δίκαιον, ὡς τοῦτο ἐκτίθεται ὑπὸ τοῦ Kohler ἐν Zeitschr. f. vergl. Rechtsw., τόμ. 6 (1886), σελ. 175 ἑπ. Πρβλ. ἐπίσης Kohler, Das Recht der Chins ἐν τῷ αὐτῷ τόμῳ τοῦ ὡς ἄνω περιοδ., σελ. 193. Διὰ τὰ ἐν τῇ Δύσει πρβλ. τό βιβλίον τοῦ N. Tamassia, Il testamento del marito (1905).

[3] Πρβλ. Σχόλιον εἰς Πίνδαρον Νεμ. 3, 97 *«Ἐγαμοστόλησεν τῷ Πηλεῖ ὁ Χείρων τὴν Θέτιν»*, Μαλάλαν ἔκδ. Βόννης, σελ. 244, 10 *«Ἔκτισαν... καὶ Τρίνυμφον εὐπρεπέστατον πάνυ, κοσμήσαντες αὐτὸ ἀγάλμασιν εἰς τό γαμοστολεῖσθαι τὰς πολιτίδας παρθένους πάσας»* καὶ τὴν μετάφρασιν τοῦ ἐκδότου «...*uti virginibus Antiochenis quibuscunque, nuptialia sua celebrantibus, inserviret*».

[4] C. 5, 12, 14 «*ex magna et probabili vel lege specialiter expressa causa*».

ἡ ὑποχρέωσις αὕτη εἶναι κατὰ γενικὸν τρόπον διατετυπωμένη[1]. Ἀλλ' ἀκριβῶς λόγῳ τῆς γενικότητος τῆς διατυπώσεως ἀνακύπτουσιν ἐν τῷ καθορισμῷ τῆς ὑποχρεώσεως ταύτης τῆς μητρὸς οὐσιώδη ζητήματα καὶ ἀπορίαι, ἡ εἰς ἃς ἀπάντησις δὲν δύναται νὰ δοθῇ ἀσφαλής.

Ἐρωτᾶται ἂν ἡ μήτηρ εἶχεν ὑποχρέωσιν νὰ συστήσῃ προῖκα ἐκ τῆς ἰδίας αὐτῆς περιουσίας ἢ ἡ σύστασις τῆς προικὸς θὰ ἐγίνετο ἐπὶ τοῦ ἐκ τῆς πατρικῆς κληρονομίας μεριδίου τῶν θυγατέρων ἢ καὶ ἀμφότερα[2].

Διὰ τῶν λέξεων *«προῖκα ἐπιδιδόναι»* νοεῖται μόνον ἡ παροχὴ προικὸς ὑπὲρ τῆς θυγατρὸς ἢ ἐνταῦθα πρόκειται εὐρυτέρα ἔννοια καὶ δέον νὰ νοήσωμεν καὶ παροχήν τινα πρὸς τὰ ἄρρενα τέκνα; Ἐν καταφατικῇ ἀπαντήσει θὰ ἀνέκυπτε τὸ αὐτὸ ὡς ἄνω ἐρώτημα, ἂν δηλ. ἡ παροχὴ θὰ ἐδίδετο ἐκ τῆς περιουσίας τῆς μητρὸς ὡς προγαμιαία δωρεὰ[3] ἢ ὑπὸ ἄλλην τινὰ μορφὴν[4] ἢ θὰ συνίστατο ἁπλῶς εἰς τὴν παραχώρησιν τοῦ ἐπὶ τῆς πατρικῆς κληρονομίας μεριδίου των.

Εἰς πάντα τὰ ἀνωτέρω, οὐσιώδη διὰ τὴν ἑρμηνείαν τῆς ὑποχρεώσεως

Ὡς νόμῳ εἰδικῶς ὁριζομένη αἰτία φέρεται ἐν ταῖς πηγαῖς ἡ τῶν μὴ ὀρθοδόξων μητέρων, ὑποχρεουμένων ὅπως συστήσωσι προῖκα εἰς τὰς ὀρθοδόξους θυγατέρας των, C. 1, 5, 19.

[1] Περὶ ὑποχρεώσεως τοῦ πατρὸς διὰ σύστασιν προικὸς ἢ προγαμιαίας δωρεᾶς ὑπὲρ τῶν τέκνων δὲν λέγεταί τι εἰδικῶς, δὲν δύναται ὅμως νὰ γεννηθῇ ἀμφιβολία ὅτι ὁ πατὴρ ἦτο ὑπόχρεως, τοῦ κενοῦ τούτου συμπληρουμένου ὑπὸ τῶν διατάξεων τῆς Ἰουστινιανείου νομοθεσίας. Ἄλλωστε ἐν Ἐκλ. II, 5 ὑπονοεῖται ἡ τοιαύτη ὑποχρέωσις, διότι λέγεται γενικῶς *«καθὼς πρέπει γονεῦσι»*.

[2] Ἐάν τυχὸν ἤθελε γίνει δεκτόν ὅτι ἡ ὑποχρέωσις τῆς μητρὸς δέν συνίστατο ἁπλῶς εἰς τὴν σύστασιν προικὸς ἐκ τοῦ ἐπί τῆς πατρικῆς κληρονομίας μεριδίου τῆς θυγατρός, θὰ ἀνέκυπτε περαιτέρω καί τὸ ἐρώτημα ἂν ἡ ὑποχρέωσις τῆς μητρὸς πρὸς προίκισιν ὑφίστατο καί ὑπάρχοντος πατρὸς (ἀθροιστικῶς μετ' αὐτοῦ ἢ ἐπιβοηθητικῶς) ἢ ἀνέκυπτε μόνον μετά τὸν θάνατον τούτου. Πάντως κατά τὴν Ἐκλογὴν ἡ ὑποχρέωσις τῆς μητρός συνδέεται μὲ τὴν περίπτωσιν καθ' ἣν ὁ πατὴρ ἔχει ἀποβιώσει.

[3] Ἐν Ἐκλ. V, 1 λέγεται ὅτι οἱ ὑπεξούσιοι δέν δύνανται νὰ συντάξωσι διαθήκην διά τὰ *«ἐκ τῶν γονέων ἐπιδοθέντα αὐτοῖς ὀνόματι προικός»*, τό δὲ Prochiron Legum VI, 2 ἀποδίδει τοῦτο διὰ τοῦ *«ὀνόματι προικός καὶ προγαμιαίας δωρεᾶς»*.

[4] *«Προικοδότησις»* τοῦ ἄρρενος τέκνου πρόκειται ἐν τῷ σχολίῳ g εἰς Ἀρμενόπουλον 5, 9, 7 (Heimb.). Πρβλ. ἐπίσης Miklosich-Müller, Acta et Diplomata, τόμ. II, σελ. 221 (Συνοδ. Ἀπόφ. ἔτους 1394): *«συνεφώνησε δὲ καὶ αὐτῷ ὡς γνησίῳ υἱῷ δοῦναι χάριν προικός ἐν τῷ γαμικῷ αὐτοῦ συναλλάγματι ὑπέρπυρα πολιτευόμενα ι' καὶ εἴδη τινά»*. Βλ. ἐπίσης Acta et Diplomata, τόμ. II, σελ. 375. Ἡ εἰς τάς πηγάς ταύτας ἀναφερομένη προὶξ τοῦ ἄρρενος τέκνου εἶναι ἡ κατὰ τήν σύναψιν τοῦ γάμου γινομένη ὑπὸ τῶν γονέων καί ἐκ τῆς περιουσίας αὐτῶν ἐπίδοσις πρός τόν υἱὸν περιουσιακῶν στοιχείων. Ἂν καί κατὰ πόσον καὶ εἰς τό χωρ. Ἐκλ. II, 5 εὑρισκόμεθα πρό τοιαύτης παροχῆς δὲν εἶναι σαφές, καθ' ἡμᾶς δέ, ὡς καί ἐκ τῶν κατωτέρω ἐν τῷ κειμένῳ λεγομένων συνάγεται, ἀπίθανον.

ταύτης τῆς μητρὸς καὶ τὴν ἀποκάλυψιν τῆς ἀκριβοῦς φύσεως αὐτῆς, ζητήματα, δὲν δίδεται ὑπὸ τῆς Ἐκλογῆς ἀπάντησίς τις. Ἐὰν ἡ σιωπὴ τῆς Ἐκλογῆς δὲν ὑποδηλοῖ ὅτι τὰ ζητήματα ταῦτα ἔδει νὰ ρυθμίζωνται κατὰ τὰς κατ' ἰδίαν περιπτώσεις ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ ἐθιμικοῦ δικαίου ἢ τῶν ἀρχῶν τῆς ἐπιεικείας, διὸ καὶ δὲν τίθενται ἐκ τῶν προτέρων δεσμευτικοὶ κανόνες, πάντως, καθ' ἡμᾶς, ἡ μᾶλλον ἀβίαστος καὶ πιθανὴ ἐκδοχὴ εἶναι ὅτι μὲ τὸν γάμον τῶν θηλέων ἢ ἀρρένων τέκνων ἡ μήτηρ ὑποχρεοῦται νὰ παραχωρήσῃ εἰς αὐτὰ ἐλεύθερον τὸ ὅλον ἢ τμῆμα, κατὰ τὴν κρίσιν της, τοῦ ἐπὶ τῆς πατρικῆς κληρονομίας μεριδίου των, παραιτουμένη τῶν ἐπ' αὐτοῦ ἐκ τῆς διατάξεως II, 5 δικαιωμάτων της. Ἐκ τοῦ μεριδίου τούτου θὰ συνιστᾶτο φυσικῷ τῷ λόγῳ διὰ τὰς θυγατέρας ἡ προὶξ αὐτῶν.

Σημειωτέον τέλος ὅτι τὸ ποσὸν τῆς προικὸς ἀφήνεται εἰς τὴν ἐλευθέραν κρίσιν τῆς μητρὸς (*«καθὼς ἂν βουληθείη»*). Καὶ ἐνταῦθα διαδηλοῦται ἡ ἀπόλυτος ἐμπιστοσύνη τῆς Ἐκλογῆς ἐπὶ τὴν εὐθυκρισίαν τῆς μητρός, ὑπὸ τῆς ὁποίας ἄλλωστε ἐμπιστοσύνης διαπνέεται καὶ ἡ ὅλη ὑπὸ τῆς Ἐκλογῆς νέα διαρρύθμισις τῶν περιουσιακῶν σχέσεων τῆς οἰκογενείας.

7. *Ἡ προφορικὴ κληροδοσία ἐν τῇ Ἐκλογῇ.*

Ἐν Ἐκλ. VI, 12 ὁρίζονται τὰ ἑξῆς: *«Εἰ δέ τις τελευτῶν τῷ οἰκείῳ κληρονόμῳ ἀγράφως ἢ καὶ χωρὶς μαρτύρων τὴν ἰδίαν καταλείψει ὑπόστασιν καὶ τὴν ταύτης ἐκείνῳ ἐντελεῖται διοίκησιν, καὶ ἀναφυῇ τις ἐγκαλῶν λεγάτον αὐτῷ ἐαθῆναι παρὰ τοῦ τελευτήσαντος, παραστῆσαι δὲ διὰ μαρτύρων ἢ καὶ ἑτέρως πως ἀληθείας τὰ παρ' αὐτοῦ λεγόμενα ἔχεσθαι οὐ δύναται, διδόσθω τῷ λόγῳ τοῦ κληρονόμου».*

Τὸ χωρίον τοῦτο φαίνεται ἐκ πρώτης ὄψεως λίαν περίεργον, διότι ἐκ τῆς φράσεως *«ἢ καὶ χωρὶς μαρτύρων τὴν ἰδίαν καταλείψει ὑπόστασιν»* ἀποκομίζει τις τὴν ἐντύπωσιν ὅτι ἐνταῦθα γίνεται λόγος περὶ διαθήκης ἄνευ τῆς συμπράξεως μαρτύρων, ἐνῷ κατὰ τὴν Ἐκλογὴν διὰ τὴν ἄγραφον ἢ ἔγγραφον διαθήκην ἀπαιτοῦνται κανονικῶς μὲν 7 μάρτυρες (Ἐκλ. V, 2 καὶ 3) κατ' ἐξαίρεσιν δὲ 5 ἢ 3 (Ἐκλ. V, 4)' *«εἰ δὲ καὶ τρεῖς μὴ εὑρεθῶσιν, ἄκυρον τοῦ διατιθεμένου ὑπάρχειν τὴν βούλησιν»* (Ἐκλ. V, 4). Πῶς εἶναι λοιπὸν δυνατὸν νὰ καταλείψῃ τίς τινι τὴν ἰδίαν ὑπόστασιν ἄνευ μαρτύρων, ὡς λέγει τὸ χωρίον VI, 12;

Ἐγγυτέρα ὅμως μελέτη τοῦ πράγματος πείθει ὅτι ἡ διάταξις αὕτη τῆς Ἐκλογῆς δὲν ἔχει σχέσιν τινὰ πρὸς τὸν τύπον τῶν διαθηκῶν, ἀλλ' ὅτι ἡ φράσις *«ἀγράφως ἢ καὶ χωρὶς μαρτύρων τὴν ἰδίαν καταλείψει ὑπόστασιν καὶ τὴν ταύτης ἐκείνῳ ἐντελεῖται διοίκησιν»* ἀναφέρεται εἰς τὰ εἰς τὸν κληρονόμον ἐπιβληθέντα κληροδοτήματα. Τούτων δὲ οὕτως ἐχόντων δυνάμεθα νὰ ἀνεύρωμεν καὶ τὴν πηγήν, ἐξ ἧς ἐλήφθη τὸ κατὰ τρόπον κακότεχνον καὶ

18 - 11 - 1958

παραπλανητικὸν συντεταγμένον κείμενον τοῦτο[1]: πηγὴ εἶναι ἡ διάταξις Cod. Iust. 6, 42, 32 περὶ τῆς οὕτω καλουμένης προφορικῆς κληροδοσίας: *«Quaestionem ex facto emergentem resecantes et voluntati mortuorum prospicientes sancimus, si sine scriptura et praesentia testium fideicommisso derelicto κ.τ.λ.»*[2].

Συμφώνως πρὸς τὴν διάταξιν ταύτην τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ὁ διατεινόμενος ὅτι κατελείφθη ὑπὲρ αὐτοῦ κληροδοσία διὰ προφορικῆς τοῦ διαθέτου παραγγελίας πρὸς τὸν βεβαρημένον[3] καὶ χωρὶς νὰ ἔχῃ τηρηθῆ ὁ διὰ τὰς διαθήκας ἢ τοὺς κωδικέλλους ἀπαιτούμενος τύπος, ἠδύνατο, ἀφοῦ ὤμνυε τὸν τῆς συκοφαντίας ὅρκον, νὰ ἀπαιτήσῃ τὸ κληροδότημα παρὰ τοῦ βεβαρημένου, οὗτος δὲ δὲν ἠδύνατο νὰ ἀντιτάξῃ κατ' αὐτοῦ τὴν ἔλλειψιν τοῦ νομίμου τύπου, ἀλλ' ἐὰν ἠρνεῖτο τὴν περὶ κληροδοσίας προφορικὴν παραγγελίαν, ὤφειλε νὰ ἐνισχύσῃ τὴν ἄρνησίν του ἐνόρκως, ἄλλως κατεδικάζετο νὰ καταβάλῃ τὸ κληροδότημα[4].

Περὶ τοῦ προφορικοῦ τούτου κληροδοτήματος[5] πραγματεύεται κατὰ βάσιν καὶ τὸ χωρίον τοῦτο τῆς Ἐκλογῆς καὶ δὲν εἰσάγεται δι' αὐτοῦ τροποποίησίς τις τῶν ἐπὶ διαθηκῶν κρατούντων τύπων' *«ἀγράφως ἢ καὶ χωρὶς μαρτύρων»* λέγει ἡ Ἐκλογὴ *«sine scriptura et praesentia testium»* ἡ διάταξις τοῦ Κώδικος.

8. *Ἐκκλησία καὶ ἀπελεύθεροι.*

Ἐν Ἐκλ. VIII, 5 ὁρίζεται ὅτι ἐὰν ὁ καθ' ἕνα τῶν νομίμων τρόπων ἀπελευθερωθεὶς κατείχετο ἐν δουλείᾳ, ἠδύνατο, προσφεύγων εἰς τὴν ἐκκλησίαν ἢ τὸν ἁρμόδιον ἄρχοντα, νὰ ἀποδείξῃ τὴν ἐλευθερίαν του καὶ νὰ ἀπολαύσῃ ταύτης[6].

---

1 Ἐν τῇ ἐκδόσει τῆς Ἐκλογῆς ὑπὸ τοῦ Μομφερράτου, ἐν ᾗ ὑποσημειοῦνται τὰ παράλληλα χωρία ἐκ τοῦ Ἰουστινιανείου δικαίου καὶ ἐξ ἄλλων πηγῶν, προκειμένου περὶ Ἐκλ. VI, 12 δὲν σημειοῦται χωρίον τι ἐκ τοῦ Ἰουστινιανείου δικαίου, ἀλλὰ μόνον τὸ χωρίον τῆς Ecloga ad Prochiron mutata VIII, 20 = Ἐκλ. VI, 12.

2 Βλ. ἐν γένει περὶ τῆς κληροδοσίας ταύτης Windscheid - Πολυγένους, Κληρον. § 629.

3 Ἀμφισβητεῖται ἂν ἠδύνατο νὰ γίνῃ καὶ δι' ἀνακοινώσεως διὰ γραφῆς ἢ δι' ἀγγέλου πρὸς τὸν κληρονόμον, βλ. Windsheid - Πολυγένους § 629, σημ. 3.

4 Βλ. Γ. Μπαλῆ, Κληρονομ. δίκαιον (1930) § 389.

5 *«Ἐὰν καταλείψῃ τις ἀγράφως fideicommisson παρὰ τοῦ ἰδίου κληρονόμου κ.τ.λ.»* λέγει ὁ Θεόφιλος, Παράφρασις Εἰσηγήσεων 2, 23, 12 (Ζέπων, J.G.R., τόμ. III, σελ. 138).

6 Ἡ Ἐκλογὴ λέγει *«προσερχέσθω τῇ ἁγίᾳ τοῦ θεοῦ ἐκκλησίᾳ καὶ τοῖς προσφόροις ἄρχουσι καὶ παρ' αὐτοῖς τὰ τῆς ἐπιτεθείσης ἐλευθερίας δεικνύτω καὶ ταύτης ἀπολαυέτω».* Προφανῶς ὅμως ἡ ἔννοια εἶναι ὅτι ἠδύνατο νὰ προσφύγῃ εἴτε εἰς τὴν ἐκκλησίαν εἴτε εἰς τὸν ἁρμόδιον ἄρχοντα, μὴ ἀπαιτουμένου ὅπως προσφύγῃ εἰς ἀμφοτέρους ὁμοῦ.

Ἡ διὰ τῆς διατάξεως ταύτης ἀπονομὴ εἰς τὴν ἐκκλησίαν δικαιοδοσίας πρὸς προστασίαν τῶν ἀπελευθέρων ἀπὸ προσβολῶν κατὰ τῆς ἐλευθερίας των εἶναι ἀξία προσοχῆς. Κωνσταντῖνος ὁ Μέγας διὰ δύο διατάξεών του καθώρισεν ὡς τρόπον ἀπελευθερώσεως τὴν manummissio in ecclesiam, δὲν ἀπένειμεν ὅμως εἰς τὴν ἐκκλησίαν δικαιοδοσίαν ἐπὶ προσβολῶν τῆς ἐλευθερίας τοῦ κατὰ τὸν τρόπον τοῦτον ἐλευθερωθέντος καὶ πρὸς λύσιν τῶν συναφῶν ἀμφισβητήσεων[1]. Δὲν εἶναι ὅμως ἀπίθανον ὅτι ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἡ ἐκκλησία ἤσκει ἐν τοῖς πράγμασι τὴν δικαιοδοσίαν ταύτην, διότι ὁ κατὰ τὸν τρόπον τοῦτον ἀπελευθερωθεὶς εἰς τὴν ἐκκλησίαν συνήθως θὰ κατέφευγεν, ὁσάκις ἠμφεσβητεῖτο ἡ ἐλευθερία του ἢ προσεβάλλετο ἐν αὐτῇ.

Ἡ Ἐκλογὴ ρητῶς καθιεροῖ τὴν ἁρμοδιότητα ταύτην τῆς ἐκκλησίας καὶ μάλιστα οὐχὶ μόνον προκειμένου περὶ τῶν ἐν αὐτῇ ἀπελευθερωθέντων, ἀλλὰ καὶ καθ' οἱονδήποτε τρόπον ἂν εἶχε ἀπελευθερωθῇ τις[2]. Ἡ δικαιοδοσία αὕτη τῆς ἐκκλησίας ἐξηκολούθησεν ἀσκουμένη καὶ κατὰ τοὺς μεταγενεστέρους χρόνους, ὡς προκύπτει ἐκ Νεαρᾶς τοῦ Ἀλεξίου Α' τοῦ Κομνηνοῦ[3], ἥτις ὁρίζουσα τὰ τῆς ἀποδείξεως ἐπὶ δικῶν ἀπελευθερώσεως ἢ διεκδικήσεως εἰς δουλείαν προϋποθέτει ὅτι αὗται κρίνονται ἐνώπιον ἐκκλησιαστικῶν ἢ πολιτικῶν δικαστηρίων[4].

9. *Ἡ εὐθύνη τοῦ πωλητοῦ διὰ τὰ πραγματικὰ ἐλαττώματα τοῦ πωληθέντος.*

Ἐκλ. IX, 1 « *Ἄγραφος καὶ ἔγγραφος πρᾶσις καὶ ἀγορασία ἐφ' οἱῳδήποτε εἴδει καὶ πράγματι τῆς τιμῆς στιχουμένης συνίσταται ἀδόλῳ τῶν συναλλασσόντων συμφωνίᾳ. Ἡνίκα οὖν ἡ τιμὴ τῷ πράτῃ, τὸ δὲ εἶδος τῷ ἠγορακότι δοθῇ, τὴν τοιαύτην πρᾶσιν ἐκ μεταμέλου ἑνὸς αὐτῶν μὴ ἀνατρέπεσθαι. Δεῖ γὰρ τὸν ἀγοραστὴν πρὸ τοῦ συναλλάγματος δι' ἐρευνῆς*

---

[1] Cod. Theod. 4, 7, 1, Cod. Just. 1, 13, 1. Ὁ ἱστορικὸς Σωζόμενος, Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία I, 9 (ἐν Migne, P.G., τόμ. 67) ἀναφέρει ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος *« τρεῖς ἔθετο νόμους »*. Περὶ τοῦ περιεχομένου τῆς τρίτης ταύτης διατάξεως οὐδὲν γνωρίζομεν, πρβλ. Sargenti, Il diritto privato nella legislazione di Costantino (1938), σελ. 61, σημ. 1.

[2] Ἐν τῇ Δύσει ἡ ἐκκλησία συνῆγεν ὅτι οἱ ἐν αὐτῇ ἐλευθερούμενοι ἐτέλουν ὑπὸ τὴν προστασίαν της, βλ. Schupfer, Il diritto privato dei popoli Germanici[2], τόμ. I (1913), σελ. 271. Κατὰ δὲ τὴν Σύνοδον τοῦ Mâcon (ἔτους 585), κεφ. 7 (Mansi, Collectio Conciliorum, IX, στήλη 951) οἱοσδήποτε ἤθελε νὰ προσβάλῃ τὴν ἐλευθερίαν ἑνὸς ἀπελευθέρου, ἔδει νὰ ἀπευθυνθῇ πρῶτον εἰς τὸν ἐπίσκοπον, βλ. Schupfer, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 271 ἐπ., ἔνθα καὶ ἄλλαι πηγαὶ ἐκ τοῦ δικαίου τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας.

[3] Zachariae, J.G.R., τόμ. III, Coll. IV, Nov. 35 (ἔτους 1095).

[4] Βλ. ἰδίᾳ τὸ προοίμιον τῆς μνησθείσης Νεαρᾶς.

γίνεσθαι ἀκριβοῦς καὶ οὕτω συναλλάσσειν. Εἰ δὲ ὡς εἰκὸς μετὰ τὴν πρᾶσιν εὑρεθῇ τὸ πραθὲν σῶμα ἐλεύθερον ἢ καὶ δαιμονιῶν, τοῦτο ἀναδίδοσθαι ».

Ἔχει πρὸ πολλοῦ παρατηρηθῆ ὅτι τὸ κείμενον τοῦτο ἀγνοεῖ τὴν solo consensu συναπτομένην ἀγοραπωλησίαν τοῦ ρωμαϊκοῦ δικαίου καὶ καθιεροῖ τὴν δι' ἀμέσου καταβολῆς τῶν ἑκατέρωθεν παροχῶν τελειουμένην[1]. Ἀλλὰ τὸ κείμενον τοῦτο εἶναι τὰ μάλα ἐνδιαφέρον καὶ διὰ τὴν ἱστορίαν τῆς εὐθύνης διὰ τὰ πραγματικὰ ἐλαττώματα τοῦ πωληθέντος. Ἡ Ἐκλογὴ ἐπιβάλλει εἰς τὸν ἀγοραστὴν τὴν ὑποχρέωσιν ὅπως πρὶν προβῇ εἰς τὴν ἀγοραπωλησίαν ἐξετάσῃ πρότερον ἐπιμελῶς τὰ κατ' αὐτήν, ἐν ἀμέσῳ δὲ συνεχείᾳ ὁρίζει ὅτι ἡ ἀναστροφὴ χωρεῖ ἐπὶ ἀγοραπωλησίας δούλων, ὁσάκις ὁ ὡς δοῦλος πωληθεὶς εἶναι πράγματι ἐλεύθερος ἢ οὗτος κατέχεται ὑπὸ δαίμονος. Ἐκ τῶν δύο τούτων ὁρισμῶν, συνδεδυασμένως ἑρμηνευομένων, ἄγεταί τις εἰς τὸ πιθανὸν πόρισμα ὅτι μετὰ τὴν τελείωσιν τῆς ἀγοραπωλησίας δὲν χωρεῖ ἀναστροφὴ αὐτῆς ἕνεκεν τῶν κεκρυμμένων ἐλαττωμάτων τοῦ πράγματος εἰμὴ μόνον ἐπὶ ἀγοραπωλησίας δούλων, ὡς λεπτομερέστερον θέλει ἐκτεθῇ κατωτέρω.

Ἀλλ' ἐνῷ ὡς πρὸς τὸ διὰ τὴν Ἐκλογὴν πόρισμα τοῦτο καταλείπεται καὶ χῶρος ἀμφιβολιῶν, ὡς ἐκ τῆς ἄκρας συντομίας τοῦ σχετικοῦ κειμένου, οὐδεμίαν καταλείπει ἀμφιβολίαν ἡ ἐκτενέστερον τὸ θέμα διαπραγματευομένη Ecloga privata aucta. Καὶ αὕτη ἐν X, 4 τονίζει τὴν ὑποχρέωσιν τοῦ ἀγοραστοῦ ὅπως ἐξετάσῃ ἐπιμελῶς τὰ τῆς ἀγοραπωλησίας, περιέχει αὐτόθι ὁρισμὸν ὅμοιον πρὸς τὸν τῆς Ἐκλογῆς διὰ τὴν ἀγοραπωλησίαν δούλων ἐν δὲ X, 3 ὁρίζει τὰ ἀκόλουθα· « *Καὶ εἰ μὲν ἐξ ὑπαρχῆς τοῦ συναλλάγματος περὶ ἐλαττώματος ἤγουν αἰτίας τοῦ διαπραθέντος πράγματος συνεφωνήθη καὶ ἐνεγράφη, ἐρρώσθω τὰ συμπεφωνημένα. Εἰ δὲ οὐδὲν περὶ ἐλαττώματος ἤγουν αἰτίας τοῦ διαπραθέντος πράγματος ἐμνημονεύθη καὶ ἐνεγράφη, ἀσάλευτον εἶναι τὸ τοιοῦτον συνάλλαγμα· καὶ ἑαυτὸν ὁ ἀγοραστὴς μέμφεσθαι διὸ πρὸ τῆς ἀγορασίας περὶ ἐλαττώματος οὐκ ἠκρίβωσεν ἢ καὶ ἐξειργάσατο ἢ καὶ ἐν ὠκεανῇ συγγραφῇ περὶ κεκρυμμένης αἰτίας τοῦ πεπραμένου πρά-*

---

[1] Βλ. Zachariae, Geschichte[3], σελ. 290, προκειμένου περὶ τῆς Ecloga privata aucta X, 2 ὁριζούσης ταὐτὰ μὲ Ἐκλ. IX, 1, Wieacker, Lex Commissoria (1932), σελ. 110, Ferrari, I documenti Greci medioevali di diritto privato dell'Italia meridionale νῦν ἐν Scritti giuridici, τόμ. I (1953), σελ. 251, Σόντην ἐν Ἀρχ. Ἰδιωτ. Δικ., τόμ. 5 (1938), σελ. 112 ἐπ. Κατὰ τὴν Ἐκλογὴν καὶ τὴν Ecl. priv. aucta φαίνεται ἀπαιτουμένη τόσον ἡ καταβολὴ τοῦ τιμήματος ὅσον καὶ ἡ παράδοσις τοῦ πράγματος· κατ' ἄλλας βυζαντινὰς πηγάς, μακρὰν καὶ ταύτας εὑρισκομένας τῆς solo consensu συναπτομένης ἀγοραπωλησίας τοῦ ρωμ. δικαίου, ἀρκεῖ ἡ ὑπό τινος τῶν μερῶν ἐκπλήρωσις τῆς ἰδίας παροχῆς· οὕτω Πρόχειρος Νόμος XIV, 1, Ἐπαναγωγὴ XXIII, 1 « *οὐ μόνον δὲ ἀλλὰ κἂν ὁ ἕτερος ἢ τὴν καταβληθεῖσαν τιμὴν ἀναλάβοι ἢ τὸ διαπραθὲν πρᾶγμα παραλάβοι, ἐφ' ᾧ τὴν πρᾶσιν ἀδιάλυτον προβῆναι, καὶ οὕτως τὰ τῆς πράσεως ἐρρῶσθαι* ».

γματος ἐντεῦθῆναι ἐν τῷ συμφώνῳ παρεσκευάσε». Ἡ διάταξις εἶναι σαφής· ὁ πωλητής, πλὴν ἐναντίας συμφωνίας, δὲν εὐθύνεται διὰ τὰ πραγματικὰ ἐλαττώματα τοῦ πωληθέντος.

Ἡ διάταξις αὕτη τῆς Ecloga privata aucta εἶναι σημαντική. Ἀποτελεῖ ἰσχυρὸν ἐπιχείρημα περὶ τῆς ἐννοίας τῆς ἀντιστοίχου διατάξεως τῆς Ἐκλογῆς, πιθανώτατον δ' εἶναι ὅτι ἐνταῦθα ἡ Ecloga privata aucta δὲν ἑρμηνεύει ἁπλῶς τὴν Ἐκλογήν, ἀλλ' ἀποδίδει αὐτὸ τοῦτο τὸ κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους κρατοῦν δίκαιον.

Ὅτι τὸ δίκαιον τοῦτο τελεῖ εἰς ἀντίθεσιν πρὸς τὸ ρωμαϊκὸν εἶναι φανερόν. Ἡ ἐπὶ τοῦ θέματος ρωμαϊκὴ νομοθεσία ἔχει ἐν ὀλίγοις ὡς ἑξῆς: κατὰ τὸ ἀστικὸν δίκαιον ὁ πωλητὴς ηὐθύνετο διὰ τὰ κεκρυμμένα ἐλαττώματα τοῦ πράγματος, ἐὰν γνωρίζων ταῦτα δὲν τὰ κατέστησε γνωστὰ εἰς τὸν ἀγοραστήν. Κατὰ τὸ ἀγορανομικὸν ἔδικτον ἐπὶ πωλήσεως δούλων καὶ κτηνῶν ὁ πωλητὴς ηὐθύνετο διὰ τὰ ἐλαττώματα καὶ ἂν ἔτι ἠγνόει ταῦτα. Αἱ διατάξεις τοῦ ἀγορανομικοῦ ἐδίκτου ἐπεξετάθησαν εἶτα ἐπὶ πωλήσεως παντὸς εἴδους πραγμάτων[1].

Ἐλέχθη ἤδη ὅτι κατὰ τὴν Ecloga privata aucta X, 3 ἡ ἐν τῷ πράγματι ἀνακάλυψις κεκρυμμένων ἐλαττωμάτων δὲν δίδει εἰς τὸν ἀγοραστὴν δικαίωμά τι, πλὴν ἀντιθέτου συμφωνίας. Ἐν ἀμέσῳ δὲ συνεχείᾳ (Ecl. priv. aucta X, 4) ὁρίζεται, ὡς καὶ ἐν τῇ Ἐκλογῇ, ὅτι, ἐὰν ὁ πωληθεὶς δοῦλος *(«τὸ πραθὲν σῶμα»)* ἀποδειχθῇ ἐλεύθερος ἢ δαιμονιῶν, δύναται νὰ ἀναστραφῇ ἡ ἀγοραπωλησία *(«τοῦτο ἀναδίδοσθαι»)*. Ἡ μόνη συνεπῶς ἐξαίρεσις, ἥτις γίνεται δεκτὴ προκειμένου περὶ πραγματικῶν ἐλαττωμάτων εἶναι ἡ ἀναστροφὴ τῆς ἀγοραπωλησίας ὁσάκις ἀντικείμενον αὐτῆς εἶναι δοῦλος καὶ τοῦτο ἐὰν ὁ δοῦλος κατέχεται ὑπὸ δαίμονος[2]. Ἀλλὰ καὶ τὸ τελευταῖον τοῦτο δὲν εἶναι σύμφωνον πρὸς τὸ ρωμαϊκὸν δίκαιον· κατ' αὐτό, ἵνα χωρήσῃ ἐπὶ δούλων ἡ ἀναστροφή, τὸ πάθος ἔδει νὰ εἶναι σωματικόν· διὰ τὰ ψυχικὰ πάθη δὲν ἐδίδετο κατ' ἀρχὴν δικαίωμα ἀναστροφῆς[3], κατ' ἐξαίρεσιν δὲ τὰ ψυχικὰ πάθη ἔδιδον τὸ δικαίωμα τοῦτο, ἐὰν ἦσαν ἀπόρροια σωματικοῦ πάθους[4].

Ἡ καθιέρωσις εὐθύνης τοῦ πωλητοῦ διὰ τὰ πραγματικὰ ἐλαττώματα μόνον ἐπὶ πωλήσεως δούλων, οὐχὶ δὲ προκειμένου περὶ ἄλλων ἀντικειμένων,

---

[1] Βλ. Jörs-Kunkel, Römisches Privatrecht (1935), σελ. 233 ἑπ. Ἡ ἐπέκτασις θεωρεῖται ἔργον τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ἐπιτευχθὲν διὰ παρεμβολῶν εἰς τὰ σχετικὰ κείμενα, βλ. Jörs-Kunkel, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 235, σημ. 15.

[2] Ἀπὸ ἀπόψεως εὐθύνης διὰ τὰ πραγματικὰ ἐλαττώματα ἐνδιαφέρει βεβαίως μόνον ἡ περίπτωσις καθ' ἣν ὁ δοῦλος κατέχεται ὑπὸ δαίμονος.

[3] Ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ ὁ ἀγοραστὴς εἶχε τὴν actio empti τοῦ ἀστικοῦ δικαίου, ἧς ὅμως ἀγωγῆς προϋπόθεσις ἦτο ἡ παρὰ τῷ πωλητῇ γνῶσις τοῦ ψυχικοῦ πάθους, βλ. D. 21, 1, 4 § 4.

[4] D. 21, 1, 4 § 4.

ἔχει τὴν καταγωγήν της εἰς τὸ δημῶδες δίκαιον, καὶ δὴ προέρχεται ἐκ τοῦ ἑλληνικοῦ δικαίου. Τὸ ἀττικὸν δίκαιον δὲν καθιέρου εὐθύνην διὰ τὰ πραγματικὰ ἐλαττώματα, εἰμὴ μόνον εἰς τὰς ἀγοραπωλησίας δούλων[1]. Ὁμοίως καὶ τὸ ἑλληνιστικὸν δίκαιον δὲν γνωρίζει τὴν γενικὴν εὐθύνην, ἣν καθιέρου τὸ ρωμαϊκὸν δίκαιον, οἱ δὲ ἑλληνιστικοὶ πάπυροι τοιαύτην εὐθύνην μνημονεύουσι διὰ τὰ ἐλαττώματα δούλων, ἀλλὰ καὶ ταύτην ὑπὸ περιορισμούς: ὁ πωλητὴς εὐθύνεται διὰ τὴν *«ἐπαφὴν»* καὶ *«ἱερὰν νόσον»* τῶν δούλων[2].

Ἡ καθιέρωσις ὡς λόγου ἀναστροφῆς τοῦ ὅτι ὁ δοῦλος κατέχεται ὑπὸ δαίμονος, οὐ μόνον εἶναι ἀντίθετος πρὸς τοὺς συναφεῖς ὁρισμοὺς τοῦ ρωμαϊκοῦ δικαίου, ἀλλὰ παρουσιάζει ὁμοιότητα πρὸς τὰς §§ 39 καὶ 113 τῆς Συρορρωμαϊκῆς Νομοβίβλου (παραλ. L). Κατ' αὐτὴν καὶ ὁσάκις ἠγόρασέ τις δοῦλον εἰς οἵαν κατάστασιν εὑρίσκεται, δηλ. παρῃτήθη τοῦ δικαιώματος τῆς ἀναστροφῆς τῆς ἀγοραπωλησίας διὰ τὰ κεκρυμμένα ἐλαττώματα αὐτοῦ, παρέχεται οὐχ ἧττον αὐτῷ τὸ δικαίωμα ἀναστροφῆς, ἐὰν κατὰ μὲν L § 39 ὁ δοῦλος κατέχεται ὑπὸ δαίμονος κατὰ δὲ L § 113 ὑπὸ διαβόλου. Ὁ λόγος τῆς αὐστηρᾶς ταύτης εὐθύνης ὀφείλεται κατὰ τὸν Bruns εἰς ἐπίδρασιν ἀνατολικῶν, χριστιανικῶν ἀντιλήψεων[3]. Βεβαίως αἱ ρυθμίσεις, ἃς ἀκολουθοῦσιν ἡ Συρορρωμαϊκὴ Νομόβιβλος καὶ ἡ Ecloga privata aucta δὲν συμπίπτουσιν, εἰς ἀμφοτέρας ὅμως εἶναι χαρακτηριστικὴ ἡ σημασία, ἥτις ἀποδίδεται εἰς τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ δοῦλος κατέχεται ὑπὸ δαίμονος.

10. Ἡ εὐθύνη τοῦ θεματοφύλακος.

Ἡ ὑπὸ τῆς Ἐκλογῆς ρύθμισις τῆς εὐθύνης τοῦ θεματοφύλακος δίδει ἀφορμὴν διὰ μίαν ἐνδιαφέρουσαν καὶ διδακτικὴν παραβολὴν πρὸς σχετικοὺς ὁρισμοὺς ἑτέρων ἀρχαίων δικαίων[4].

---

[1] Βλ. νῦν Pringsheim, The Greek law of sale (1950), σελ. 473 ἑπ. Κατὰ πόσον ἐπὶ τῇ βάσει Λυσίου, Κακολογιῶν 10, δύναται νὰ ὑποστηριχθῇ διὰ τὸ ἀττικὸν δίκαιον εὐθύνη διὰ τὰ κεκρυμμένα ἐλαττώματα ἐπὶ ἀγοραπωλησίας κτηνῶν, βλ. Pringsheim, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 478, σημ. 1.

[2] Pringsheim, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 480 ἑπ. *«Ἱερὰ νόσος»* σημαίνει ἐπιληψίαν· τί σημαίνει *«ἐπαφὴ»* ὑπάρχει ἀμφισβήτησις, ἄλλων φρονούντων ὅτι σημαίνει λέπραν, ἄλλων δικαίωμα τρίτου. Εἰς πάπυρον δημοσιευθέντα ὑπὸ E. Visser ἐν Aegyptus, τόμ. 15 (1935), σελ. 274, ἀναγόμενον τὸν 3ον αἰῶνα μ.Χ., ὁ πωλητὴς ὑπισχνεῖται τὴν δούλην *«πισ[τὴν κ]αὶ ἄδραστον οὖσαν ἐκτὸς [ἱ]ερᾶς νόσου καὶ ἐπαφῆς [κ]αὶ ἀνεπίλημπτον ὑπὸ δαίμονος»*.

[3] Bruns ἐν Bruns-Sachau, Syrisch-römisches Rechtsbuch (1880), σελ. 219 ἑπ. Πρβλ. καὶ τὸν ἀνωτέρω μνημονευθέντα πάπυρον, καθιεροῦντα εὐθύνην διὰ τὸν δαίμονα, διὰ δὲ τὴν ὁρολογίαν καὶ Edict. Rothari § 230 *«Si quis comparaverit mancipium et postea lebrosus aut daemoniosus apparuerit κ.τ.λ.»*.

[4] Περὶ τῆς εὐθύνης τοῦ θεματοφύλακος εἰς τὰ ἀρχαῖα δίκαια βλ. τὴν συγκεν-

Κατὰ τὴν Ἐκλογὴν ὁ θεματοφύλαξ ἀπαλλάσσεται τῆς εὐθύνης λόγῳ τῆς ἐκ τυχηρῶν ἢ ἀνωτέρας βίας καταστροφῆς ἢ ἀπωλείας τῶν παρακατατεθέντων πραγμάτων, ἐὰν ὁμοῦ μετὰ τῶν παρακατατεθέντων ἀπωλέσθησαν καὶ τὰ ἴδια αὐτοῦ πράγματα, Ἐκλ. XI, 1 « *Εἰ δὲ καὶ δεήσει συμφοράν τινα εἴτε ἀπὸ πυρκαΐας ἢ καὶ ἀπὸ κλοπῆς ἐπελθεῖν αὐτῷ καὶ σὺν τοῖς ἰδίοις αὐτοῦ ἀπολέσθαι κἀκεῖνα, τηρείτωσαν οἱ ἀκροαταὶ καὶ ἀνέγκλητον τὸν τὴν τοιαύτην παρακαταθήκην ἐσχηκότα φυλαττέσθωσαν, ὡς ἀκουσίως αὐτὰ ἀπολέσαντα* ».

Εἰς τὸ ἀνωτέρω κείμενον ἀναφέρονται δύο περιπτώσεις, ἡ περίπτωσις κλοπῆς (τυχηρὸν) καὶ πυρκαϊᾶς (ἀνωτέρα βία), ἀλλ' ἡ ἀναγραφὴ αὐτῶν εἶναι προφανῶς ἐνδεικτικὴ καὶ οὐχὶ περιοριστική[1].

Κατὰ τὸ ρωμαϊκὸν δίκαιον ὁ θεματοφύλαξ ἀπηλάσσετο τῆς εὐθύνης ἐν περιπτώσει ἀνωτέρας βίας, ηὐθύνετο δὲ διὰ δόλον καὶ βαρεῖαν ἀμέλειαν. Μοναδικὴ εἶναι ἡ διάταξις τοῦ χωρίου D. 16, 3, 32, καθ' ὃ ὁ θεματοφύλαξ εὐθύνεται διὰ τὴν ἐν τοῖς ἰδίοις ἐπιμέλειαν (diligentia quam suis, culpa in concreto)[2].

Ἐν τῇ Ἐκλογῇ βλέπομεν εἰσαγόμενον τὸ ἀκόλουθον στοιχεῖον: τόσον ἐπὶ τῶν τυχηρῶν ὅσον καὶ ἐπὶ ἀνωτέρας βίας ὁ θεματοφύλαξ ἀπαλλάσσεται τῆς εὐθύνης, ἐὰν ὁμοῦ μετὰ τῶν παρακατατεθέντων ἀπώλεσε καὶ τὰ ἴδια αὐτοῦ πράγματα.

Ἐνδιαφέρων εἶναι ὁ παραλληλισμὸς τῆς διατάξεως ταύτης τῆς Ἐκλογῆς πρὸς τοὺς ἐπὶ τοῦ θέματος ὁρισμοὺς ἑτέρων ἀρχαίων δικαίων[3].

Κατὰ τὸ ἀρχαῖον ἰνδικὸν δίκαιον, Nârada 2, 9 « *ἐὰν ἡ παρακαταθήκη*

τρωτικὴν ἔκθεσιν τοῦ Post ἐν Grundriss der ethnologischen Jurisprudenz, ἰταλ. μετάφρ. ὑπὸ Bonfante καὶ Longo, τόμ. 2 (1906), σελ. 487.

[1] Τοῦτο συνάγεται καὶ ἐξ Ἐκλ. X, 1, ἔνθα προκειμένου περὶ τοῦ λαβόντος ἐνέχυρα δανειστοῦ τὰ τῆς εὐθύνης αὐτοῦ διὰ τὴν ἀπώλειαν τῶν ἐνεχύρων ρυθμίζονται κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ λέγεται: « *μὴ δυναμένου τοῦ τὰ τοιαῦτα κατεσχηκότος ἐνέχυρα λέγειν τι κατὰ τοῦ δανεισαμένου ἢ ὅτι ἀπώλεσεν αὐτὰ ἢ ἑτέραν τινὰ προσφέρειν πρόφασιν, εἰ μήπω ἀποδειχθῇ τοιαύτην ὡς εἰκὸς ἐπελθεῖν συμφοράν, ὅτε ἀπώλεσεν αὐτὰ καὶ σὺν τοῖς ἰδίοις ἀπολεσθῆναι καὶ τὰ ἀλλότρια* ». Εἰς τὸ « *τοιαύτην συμφορὰν* » δέον νὰ ἐννοηθῇ ἐκ τῶν προηγουμένως ἐν τῷ χωρίῳ τούτῳ λεγομένων « *ἐχθρικὴν ἐπιδρομὴν ἢ ναυάγιον θαλάσσης ἢ καὶ ἑτέραν τὴν οἱανοῦν ἀφορμήν* ».

[2] Περὶ τῆς εὐθύνης τοῦ θεματοφύλακος ἐν τῷ ρωμαϊκῷ δικαίῳ βλ. Rotondi, La misura della responsabilità nell'actio depositi ἐν Scritti giuridici, τόμ. 2 (1922), σελ. 91 ἑπ., εἰδικώτερον δὲ ὡς πρὸς τὸ χωρίον D. 16, 3, 32, αὐτόθι, σελ. 105 ἑπ. Ἡ εὐθύνη τοῦ θεματοφύλακος διὰ βαρεῖαν ἀμέλειαν εἶναι μετακλασικῆς προελεύσεως, Jörs-Kunkel, Römisches Privatrecht (1935), σελ. 222, σημ. 2, Rotondi, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 98 ἑπ.

[3] Βλ. ἤδη Koschaker, Rechtsvergleichende Studien zur Gesetzgebung Hammurapis (1917), σελ. 29.

ἀπωλέσθη ὁμοῦ μετὰ τῆς περιουσίας τοῦ θεματοφύλακος, ἡ ἀπώλεια θέλει εἶναι εἰς βάρος τοῦ παρακαταθέτου »[1].

Κατὰ τὸ ἀρχαῖον σουηδικὸν δίκαιον ὁ θεματοφύλαξ δὲν εὐθύνεται, ἐὰν τὸ παρακατατεθὲν ἐκλάπη ἢ ἐκάη ἢ ἡρπάγη ὁμοῦ μετὰ τῶν ἰδίων αὐτοῦ πραγμάτων[2].

Ὅσον ἀφορᾷ τὸ ἀρχαῖον γερμανικὸν δίκαιον, ἐν Codex Euricianus (περὶ τὸ 475 μ.Χ.) κεφ. 280 καὶ 282 (βλ. καὶ Lex Visigothorum V, 5, 3 καὶ 5) ὁρίζεται ὅτι ἂν ἀπωλέσθησαν τὰ παρακατατεθέντα καὶ τὰ ἴδια πράγματα τοῦ θεματοφύλακος, οὗτος ἀπαλλάσσεται πάσης εὐθύνης· ἐὰν ἐκ τῆς συμφορᾶς ὁ θεματοφύλαξ διέσωσε μόνον τὰ ἴδια, εὐθύνεται πλήρως ἔναντι τοῦ παρακαταθέτου· ἐὰν ἐν μέρει μόνον διέσωσε τὰ ἴδια, εὐθύνεται κατ' ἀνάλογον μέρος· ἐὰν τέλος διέσωσε μόνον τὰ ξένα, δικαιοῦται ἀποζημιώσεως διὰ τὰ ἀπωλεσθέντα ἴδια[3].

Ἐν ὄψει τῶν ὡς ἄνω ὁρισμῶν τοῦ γερμανικοῦ δικαίου ὁ Stobbe ὑποστηρίζει ὅτι τὸ γεγονὸς ὅτι διεσώθησαν τὰ πράγματα τοῦ θεματοφύλακος, ἐνῷ ἀπωλέσθησαν τὰ ἀλλότρια, δημιουργεῖ ἀμάχητον τεκμήριον περὶ τῆς ἀμελείας αὐτοῦ[4].

Κατὰ τὸν Koschaker πρόκειται περὶ τῆς ἀρχῆς τῆς diligentia quam suis[5].

Κατὰ τὸν Levy αἱ λύσεις ἐρείδονται ἐπὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ καταμερισμοῦ τοῦ κινδύνου μεταξὺ θεματοφύλακος καὶ παρακαταθέτου[6].

Κατόπιν ὅσων ἐξετέθησαν ἀνωτέρω συνάγεται ὅτι παραμένει πρόβλημα ἡ ἱστορικὴ προέλευσις τοῦ σχετικοῦ ὁρισμοῦ τῆς Ἐκλογῆς. Ἀποδίδει οὗτος κατὰ ἰδιόρρυθμον τρόπον διατετυπωμένην τὴν ἔννοιαν τῆς diligentia quam

---

[1] Παρὰ Koschaker, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 29.

[2] Βλ. v. Amira, Nordgermanisches Obligationenrecht, τόμ. 1 (1882), σελ. 454.

[3] Μνημονευτέον προσέτι ὅτι εἰς συμπίλημα ἐκ τοῦ ρωμαϊκοῦ καὶ τοῦ βησιγοτθικοῦ δικαίου συνταγὲν ἐν τῇ Δύσει τὸν 9ον αἰῶνα καὶ δημοσιευθὲν ὑπὸ τοῦ Gaudenzi, Un antica compilazione di diritto romano e visigoto (1886) ἐν κεφ. XVIII ἀπαντᾶται περὶ τῆς εὐθύνης τοῦ θεματοφύλακος ὁ ὁρισμὸς « *quod si suam et alienam perdiderit causam nihil dare cogatur* ». Ἀλλὰ καὶ κατὰ τὸ κανονικὸν δίκαιον τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας « *Bona fides abesse praesumitur, si, rebus tuis salvis exsistentibus, depositas amisisti* » (Decretal. Gregor. lib. III, tit. XVI (De deposito) cap. II, ἔκδ. Friedberg).

[4] Stobbe, Zur Geschichte des deutschen Vertragsrechts (1855), σελ. 215 ἑπ., ἰδίᾳ σελ. 218.

[5] Koschaker, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 29. Πρβλ. καὶ Wenger ἐν Krit. Vjschr. f. Gesetzg. u. Rechtsw., τόμ. 18 (54), 1919, σελ. 12 ἑπ.

[6] E. Levy, Weströmisches Vulgarrecht. Das Obligationenrecht (1956), σελ. 178 ἑπ.

suis (culpa in concreto), ὅτε καὶ δὲν δύναται νὰ ἀποκλεισθῇ ἡ συνάφεια πρὸς τὸ ρωμαϊκὸν δίκαιον, ἐν ὄψει τοῦ χωρίου D. 16, 3, 32 ; ἢ πρόκειται ἐπίδρασις γερμανικῶν ἢ ἀνατολικῶν ἀντιλήψεων ; ἢ ἀποτελεῖ ὁρισμὸν τοῦ λαϊκοῦ δικαίου, κοινὸν καὶ εἰς ἄλλα ἀρχαῖα δίκαια ;

Ἐν τέλει τονιστέον ὅτι καθ' ὅμοιον τρόπον διατυποῦται ἐν τῇ Ἐκλογῇ καὶ ἡ εὐθύνη τοῦ ἐνεχυρούχου δανειστοῦ ὡς πρὸς τὰ ληφθέντα ἐνέχυρα, Ἐκλ. X, 1. Δὲν ἰσχύει ὅμως τὸ αὐτὸ ὡς πρὸς τὰ ἀντικείμενα τοῦ δανείου, προφανῶς διότι τῆς κυριότητος μεταβιβαζομένης εἰς τὸν ὀφειλέτην τὸν κίνδυνον τῆς καταστροφῆς ἢ ἀπωλείας φέρει οὗτος, πρβλ. Ἐκλ. X, 1 *«μὴ ἔχοντος ἄδειαν τοῦ δανεισαμένου ἐχθρικὴν ἐπιδρομὴν ἢ ναυάγιον θαλάσσης ἢ καὶ ἑτέραν τὴν οἱανοῦν ἀφορμὴν πρὸς διαστροφὴν ἢ ἀναγωγὴν προτίθεσθαι τοῦ δανείσαντος»*.

11. Ἡ μεταξὺ τῶν ἀδελφῶν κοινοκτημοσύνη.

Ἐν Ἐκλ. XVI, 2 ὁρίζονται τὰ ἀκόλουθα:

« Εἰ δὲ καταλειφθῶσιν ἀδελφοὶ μετὰ τὴν τελευτὴν τῶν γονέων αὐτῶν καί τις ἐξ αὐτῶν στρατευθῇ καὶ ὁ ἕτερος μείνῃ ἐν τῷ οἴκῳ, εἰ μὲν σύμφωνον ποιήσουσι μετ' ἀλλήλων, τὰ μεταξὺ αὐτῶν στοιχηθέντα κρατείτωσαν· εἰ δὲ ἀστοιχήτως τοῦτο ποιήσουσι καὶ μέχρι δεκαετίας μετὰ τὸ στρατευθῆναι ἕνα ἐξ αὐτῶν συζήσουσι, πάντα τὰ ἐπικτηθέντα αὐτοῖς εἴτε ἀπὸ ρόγας εἴτε ἀπὸ καμάτων τοῦ κοινοῦ αὐτῶν οἴκου καὶ σπουδῆς τοῦ ἐν τῷ οἴκῳ μείναντος ἀδελφοῦ ἢ ἀδελφῶν ἐξ ἴσου καὶ ἐπ' ἴσης μοίρας κομίζεσθαι αὐτούς. Μετὰ δὲ τὴν δεκαετίαν ἕως ἑτέρων τριῶν χρόνων συζώντων αὐτῶν μετ' ἀλλήλων καὶ μετὰ τοῦτο συμβῇ αὐτοὺς ἀπ' ἀλλήλων διαιρεθῆναι, ἐπαίρειν τὸν στρατιώτην ἐξαιρέτως τὸν ἵππον αὐτοῦ σὺν τῷ σελλοχαλίνῳ καὶ τῷ ἅρματι αὐτοῦ καὶ ἐὰν ὡς εἰκὸς ἐπεκτήσατο λωρίκιον καὶ μόνον, τὰ δὲ λοιπὰ πάντα μερίζεσθαι αὐτοὺς ἀδελφικῶς ἐξ ἴσου καὶ ἐπ' ἴσης μοίρας. Εἰ δὲ καὶ ἐπέκεινα τῶν ιγ̅ χρόνων συζήσουσι μετ' ἀλλήλων, καὶ εὑρεθῇ τι ἐκ τῶν μετὰ ταῦτα ρογῶν αὐτοῦ ἐπικτησάμενος καὶ σώζεται, καὶ τοῦτο κομίζεσθαι αὐτόν. Τὰ δὲ προνοίᾳ θεοῦ ἐπικτηθέντα αὐτῷ ἐκ πρώτης ἡμέρας τοῦ στρατευθῆναι αὐτὸν ἀπό τε σκύλων καὶ φιλοτιμιῶν καὶ σώζονται καὶ ταῦτα ὁμοίως ἔχειν αὐτὸν ἐξαιρέτως».

Τὸ κείμενον τοῦτο εἶναι σημαντικώτατον, διότι παρέχει ἄμεσον ἀπόδειξιν περὶ τῆς ὑπάρξεως τοῦ θεσμοῦ τῆς οἰκογενειακῆς κοινοκτημοσύνης καὶ δὴ τοιαύτης μεταξὺ ἀδελφῶν[1]. Ἐνταῦθα δὲν πρόκειται ἁπλῶς περὶ σχέσεων

[1] Ἡ οἰκογενειακὴ κοινοκτημοσύνη ἀποτελεῖ θεσμὸν εὐρύτατα διαδεδομένον παρὰ τοῖς ἀρχαίοις δικαίοις, καὶ σήμερον ἔτι ζῇ εἰς τὸ δίκαιον τοῦ λαοῦ. Πρβλ. τὴν ἐπισκόπησιν τῶν διαφόρων δικαίων παρὰ G. Cohn, Gemeinderschaft und Hausgenossenschaft ἐν Zeitschr. f. vergl. Rechtsw., τόμ. 13 (1889), σελ. 1 ἑπ., Koh-

πηγαζουσῶν ἐκ τῆς ἀδιανεμήτου πατρικῆς κληρονομίας καὶ περιοριζομένων
εἰς ταύτην[1], ἀλλὰ περὶ κοινοκτημοσύνης ὑπὸ τὴν κυρίαν τοῦ ὅρου ἔννοιαν:
αἱ κτήσεις τῶν ἀδελφῶν καθίστανται κοιναί.
Ἡ μεταξὺ τῶν ἀδελφῶν κοινοκτημοσύνη αὕτη δὲν ἐπιβάλλεται ὑπὸ τῆς
Ἐκλογῆς ὡς ὑποχρεωτικὸν δίκαιον, ἀλλὰ ρυθμίζεται ἡ λειτουργία αὐτῆς·
προϋποτίθεται οὕτω ὑπάρχουσα ὡς παρὰ τῷ δικαίῳ τοῦ λαοῦ ἐπιπολάζων
θεσμός. Ἵνα δημιουργηθῇ τοιαύτη κοινοκτημοσύνη ἀπῃτεῖτο βεβαίως ἡ περὶ
αὐτῆς θέλησις τῶν ἐνδιαφερομένων, δυναμένη κατὰ τὰς περιστάσεις, νὰ ὑπο-
νοῆται καὶ σιωπηρῶς, ὁσάκις οἱ ἀδελφοὶ ἔμενον ἐν τῷ κοινῷ οἴκῳ ἐργαζόμε-
νοι ἀπὸ κοινοῦ, διὸ καὶ ἡ Ἐκλογὴ λέγει *«καὶ ὁ ἕτερος μείνῃ ἐν τῷ οἴκῳ»*,
«συζήσουσι», *«συζώντων αὐτῶν μετ' ἀλλήλων»*.
Ἡ Ἐκλογὴ ρυθμίζει νομοθετικῶς τὰς συνεπείας, ἃς ἔχει ἐπὶ τῆς κοινο-
κτημοσύνης ἡ ὑπό τινος τῶν ἀδελφῶν ἀνάληψις ὑπηρεσίας ἐν τῷ στρατεύ-
ματι. Διότι ὄντως ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ ἀνακύπτουσι δυσχέρειαι ἀναφορι-
κῶς πρὸς τὸ πῶς θὰ διακανονισθῶσιν αἱ περιουσιακαὶ σχέσεις τῶν ἀδελφῶν,
δεδομένου ὅτι ἄλλοι ἐξ αὐτῶν παραμένουσιν ἐργαζόμενοι ἐν τῷ κοινῷ οἴκῳ,
ἐνῷ ἄλλοι ἀσχολοῦνται ἐκτὸς αὐτοῦ περὶ ἀλλότρια. Ἡ Ἐκλογὴ ὁρίζει ὅτι
ἐὰν οἱ ἀδελφοὶ ρυθμίσωσι διὰ συμφωνίας τὰς πρὸς ἀλλήλους σχέσεις των,
ἐφαρμόζεται ἡ συμφωνία αὕτη· ἐν ἐλλείψει τοιαύτης συμφωνίας, ἐὰν ἡ κοι-
νοκτημοσύνη λυθῇ ἐντὸς δεκαετίας ἀπὸ τῆς στρατεύσεως, πάντα τὰ ἐπικτη-
θέντα εἴτε ἐκ τοῦ μισθοῦ τοῦ στρατιώτου (ρόγας) εἴτε ἐκ τῆς ἐργασίας τῶν ἐν
τῷ οἴκῳ ἀδελφῶν θέλουσι διανεμηθῇ κατ' ἴσα μέρη· ἐὰν λυθῇ μετὰ τὴν δεκαε-
τίαν καὶ κατὰ τὴν διάρκειαν ἑτέρων τριῶν ἐτῶν, ὁ στρατιώτης δικαιοῦται
νὰ λάβῃ ἐπὶ πλέον τὴν πολεμικὴν ἀποσκευὴν αὐτοῦ, τὰ δὲ λοιπὰ μερίζονται
ἐξ ἴσου· ἐὰν παραταθῇ πέρα τῶν 13 ἐτῶν, ὁ στρατιώτης δικαιοῦται νὰ λάβῃ
ἐπὶ πλέον τὰ ἐκ τῶν μισθῶν αὐτοῦ κατὰ τὸ ὑπὲρ τὰ 13 ἔτη διάστημα κτη-
θέντα ὡς ἐπίσης τὰ πολεμικὰ λάφυρα (σκῦλα) καὶ τὰ ἐκ χαριστικῆς αἰτίας
(φιλοτιμίας) περιελθόντα εἰς αὐτόν, ἔστω καὶ ἂν ἐκτήθησαν ἀπὸ τῆς ἀρχῆς
τῆς στρατεύσεως[2], πάντα δὲ τὰ λοιπὰ μερίζονται ἐξ ἴσου.

ler ἐν τῷ αὐτῷ περιοδικῷ, τόμ. 7, σελ. 167. Διὰ τὸ ἀρχαῖον ἑλληνικὸν δίκαιον
βλ. Schrader, Reallexicon der Indogermanischen Altertumskunde (1901),
σελ. 220, M. San Nicolò ἐν Zeitschr. f. vergl. Rechtsw., τόμ. 39, σελ. 289,
διὰ τὸ σλαυικὸν δίκαιον Rundstein ἐν τῷ αὐτῷ περιοδικῷ, τόμ. 15 (1902), σελ.
215, διὰ τὸ ἀρχαῖον ρωμαϊκὸν δίκαιον Arangio-Ruiz, Istituzioni di diritto
romano[11] (1952), σελ. 537. Ἀλλὰ καὶ εἰς χωρία τῶν Πανδεκτῶν γίνεται πολλάκις
λόγος περὶ τοῦ consortium fraternum, π.χ. D. 10, 2, 39 § 3, D. 17, 2, 52 §§ 5 καὶ
8, D. 29, 2, 78 κ.ἄ.

[1] Περὶ τοῦ συχνοῦ τούτου φαινομένου ἐν τῷ ἀρχαίῳ ἑλληνικῷ κόσμῳ βλ. F. B.
Jevons ἐν Journ. of Phil., τόμ. 16, σελ. 102 ἑπ.

[2] Ὑπὸ τὴν προϋπόθεσιν πάντως ὅτι ἡ κοινοκτημοσύνη λύεται μετὰ 13 ἔτη ἀπὸ
τῆς στρατεύσεως.

Ἀξία μνείας εἶναι ἡ σύγκρισις τῆς διατάξεως ταύτης τῆς Ἐκλογῆς πρὸς τὸ κεφ. 167 τοῦ Ἐδίκτου τοῦ βασιλέως τῶν Λογγοβάρδων Ροθάρεως (636-652 μ.Χ.). Καὶ ἐδῶ ὑπὸ καθεστὼς οἰκογενειακῆς μεταξὺ ἀδελφῶν κοινοκτημοσύνης, ὁ νομοθέτης ἀναγκάζεται νὰ ρυθμίσῃ τὰς συνεπείας ἐνδεχομένης στρατεύσεώς τινος τῶν ἀδελφῶν.

Edict. Rothari, cap. 167 « *De fratres, qui in casam communem remanserent. Si fratres post mortem patris in casa commune remanserint, et unus ex ipsis in obsequium regis aut judicis aliquas res adquisiverit, habeat sibi in antea absque portionem fratrum; et qui foras in exercitum aliquit adquisiverit, commune sit fratribus quod in casa commune dimiserit. Et si quis in suprascriptis fratribus gairethinx fecerit, habeat in antea cui factum fuerit* κ.τ.λ. »[1].

Κατὰ τὸ ἔδικτον τοῦ Ροθάρεως τὰ ἐκ τῆς στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας εἰσοδήματα τῶν ἐν κοινοκτημοσύνῃ βιούντων ἀδελφῶν εἰσέρχονται εἰς τὸ κοινὸν ταμεῖον· τοῦτο ὅμως δὲν ἰσχύει διὰ τὰ κτηθέντα ἐν τῇ ἰδιαιτέρᾳ ὑπηρεσίᾳ τοῦ βασιλέως[2] ἢ διὰ τὰ ἐκ δωρεᾶς (gairethinx)[3], ἅτινα παραμένουσιν ἀτομικὴ ἰδιοκτησία.

Ὅτι ἡ μεταξὺ ἀδελφῶν κοινοκτημοσύνη τῆς Ἐκλογῆς προέρχεται ἐξ ἐπιδράσεως γερμανικῶν ἰδεῶν εἶναι βεβαίως ἀποκρουστέον, διότι ὁ θεσμὸς τῆς οἰκογενειακῆς κοινοκτημοσύνης δὲν εἶναί τι ἴδιον τοῦ γερμανικοῦ μόνον δικαίου. Ἀλλὰ δὲν δύναται νὰ ἀποκλεισθῇ τὸ ἐνδεχόμενον ὅτι οἱ Ἴσαυροι ἐν τῇ διατυπώσει τῆς διατάξεώς των ταύτης εἶχον πρὸ ὀφθαλμῶν ἀναλόγους ὁρισμοὺς τοῦ ἀρχαίου γερμανικοῦ δικαίου. Διότι μεταξὺ τῶν δύο διατάξεων, παρὰ τὰς ἐπὶ μέρους διαφορὰς καὶ τὴν πολυπλοκωτέραν ρύθμισιν τῆς Ἐκλογῆς, ὑπάρχουσι βασικαὶ ὁμοιότητες· ἀμφότεραι πραγματεύονται τὸ αὐτὸ θέμα, τὴν στράτευσιν μέλους τῆς κοινοκτημοσύνης, ἀμφότεραι τὰ ἐκ τῆς στρατεύσεως εἰσοδήματα θέτουσιν εἰς τὸ κοινὸν ταμεῖον.

Ἴσως ἡ ὁμοιότης νὰ ὀφείληται εἰς ἁπλῆν σύμπτωσιν, ἀλλὰ δὲν δύναται νὰ ἀποκλεισθῇ καὶ τὸ ἀντίθετον[4].

---

[1] Παρατίθεται κατὰ τὴν ἔκδοσιν τοῦ Bluhme, Edictus ceteraeque Langohardorum Leges (1869), σελ. 34.

[2] Διότι ἡ παρὰ τῷ βασιλεῖ ὑπηρεσία βασίζεται ἐπὶ τῆς σχέσεως ἐμπιστοσύνης, ὅθεν τὰ ἐκ τῆς αἰτίας ταύτης κτηθέντα δέον νὰ παραμείνωσιν ἀποκλειστικὴ ἰδιοκτησία τοῦ διὰ τῆς ἐμπιστοσύνης τοῦ βασιλέως τιμηθέντος, βλ. P. del Giudice, Le tracce di diritto romano nelle leggi longobarde (1886), σελ. 20.

[3] Περὶ τῆς ἐννοίας τῆς λ. gairethinx βλ. K. v. Amira, Grundriss des germ. Rechts (1901), σελ. 18, 80, 156. Ἤδη κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Ροθάρεως ἡ λ. αὕτη ἰσοδυνάμει πρὸς τὴν ἐνώπιον ἐλευθέρων προσώπων γινομένην καθολικὴν δωρεάν, βλ. προχείρως Enciclopedia Italiana ἐν λ.

[4] Παραβολὴ τοῦ δικαίου τῆς Ἐκλογῆς πρὸς τὰ δίκαια τῶν γερμανικῶν φύλων δὲν ἔχει γίνει. Τοιαύτη παραβολὴ ἐγένετο ὑπὸ τοῦ Ashburner διὰ τὸν Γεωργικὸν Νόμον ἐν Journ. of Hell. Stud., τόμ. 32 (1912), σελ. 85 ἑπ., τὰ πορίσματα τῆς ὁποίας εἶναι ὅτι ὄντως διατάξεις τινὲς αὐτοῦ παρουσιάζουσιν ὁμοιότητας πρὸς διατάξεις τῶν leges barbarorum (Edict. Rothari, Lex Burgundionum, Lex Visigothorum). Πρβλ. καὶ Dölger, Ist der nomos georgikos ein Gesetz des Kaisers Justinian II? ἐν Münch. Beitr. z. Papyrusforsch., τόμ. 35 (1945), σελ. 38, σημ. 1. Ἀλλὰ κατὰ τὸν Ashburner, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 84, τὸ γεγονὸς τοῦτο δὲν πρέπει νὰ ὑπερεκτιμᾶται, διότι οἱ συντάκται τοῦ Γεωργικοῦ Νόμου καὶ τῶν ἀνωτέρω νομοθετημάτων εἶχον νὰ ἀντιμετωπίσωσιν ἐν πολλοῖς ὅμοια ζητήματα, ἡ δὲ ταυτότης τῶν λύσεων, ἃς ἔδωκαν, δὲν ὑποδεικνύει ὅτι ἐλήφθησαν ἐκ κοινῆς πηγῆς. Κατὰ τὸν L.-R. Ménager, Notes sur les codifications byzantines et l'Occident ἐν Varia. Études de droit romain, 3 (1958), σελ. 239 ἑπ., ἡ συγγένεια ὡρισμένων διατάξεων τοῦ Γεωργικοῦ Νόμου πρὸς τὰς leges barbarorum ὀφείλεται εἰς κοινὰς ρωμαϊκὰς ρίζας, βλ. καὶ B. S(inogowitz) ἐν B Z., τόμ. 51 (1958), σελ. 254.

12. Τὸ πρόβλημα τῆς ἱστορικῆς προελεύσεως τοῦ ἐν τῇ Ἐκλογῇ δικαίου.

Πρὸ αἰῶνος καὶ πλέον ὁ Witte, ἀσχοληθεὶς εἰς μελέτην του, ἡ ὁποία καὶ σήμερον εἶναι λίαν διδακτικὴ καὶ χρήσιμος, μὲ τὰς ἐν τῇ Ἐκλογῇ καινοτομίας, ἀπέδωσε ταύτας εἰς ἐπίδρασιν τοῦ ἐθιμικοῦ δικαίου[1]. Φυσικὰ καθ' ἣν ἐποχὴν ἔγραφε, δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ θέσῃ καὶ νὰ ζητήσῃ νὰ ἀπαντήσῃ εἰς τὸ ἐρώτημα ποίας προελεύσεως ἦσαν τὰ ἔθιμα ταῦτα. Εἰς τὴν ἐπίδρασιν τοῦ πνεύματος τῶν ἐπαρχιῶν καὶ τῶν αὐτόθι τοπικῶν ἐθίμων ἀποδίδει τὰς καινοτομίας καὶ ὁ G. Finlay· ἡ ἀναρχία, ἥτις διέκοψεν ἐπὶ μακρὸν τὴν διοικητικὴν ἐπικοινωνίαν μεταξὺ τῶν ἐπαρχιῶν καὶ τῆς πρωτευούσης παρέσχεν ηὐξημένην αὐθεντίαν εἰς τὰς τοπικὰς συνηθείας καὶ παρενέβαλεν ἐμπόδια εἰς τὴν ἀπονομὴν τοῦ δικαίου ἐπὶ τῇ βάσει τῆς Ἰουστινιανείου νομοθεσίας[2].

Τῷ 1836 ὁ Zachariae λέγει ὅτι ἡ εἰς τὴν Ἐκλογὴν ἐπίδρασις νέων, ἐν μέρει σλαυικῶν ἐν μέρει γερμανικῶν, νομικῶν ἀντιλήψεων, δὲν δύναται νὰ μὴ ἀναγνωρισθῇ[3]. Ἀλλ' εἰς τὸ περὶ τοῦ βυζαντινοῦ δικαίου ἔργον του[4] δὲν φέρει ἀποδείξεις περὶ τούτου. Ἄλλωστε ἐν τῷ θεμελιώδει τούτῳ ἔργῳ του ὁ Zachariae δὲν ἀσχολεῖται εἰδικώτερον περὶ τὴν ἱστορικὴν καταγωγὴν τῶν ἐξελίξεων τοῦ βυζαντινοῦ δικαίου, ὁσάκις αὗται δὲν ἠδύναντο νὰ ἀποδοθῶσιν εἰς ἐπίδρασιν τῶν χριστιανικῶν ἀντιλήψεων καὶ τοῦ κανονικοῦ δικαίου,

---

[1] K. Witte, Über einige byzantinische Rechtscompendien des 9ten und 10ten Jahrh. ἐν Rhein. Mus. f. Jurispr., τόμ. 3 (1829), σελ. 48 ἑπ., ἰδίᾳ σελ. 51, σημ. 93, σελ. 75.

[2] G. Finlay, History of the Byzantine Empire from 716 to 1057 (1853), σελ. 38.

[3] Zachariae ἐν τῇ ἐκδόσει τῶν Ροπῶν (1836), σελ. 86.

[4] Geschichte des griechisch-römischen Rechts[3] (1892).

ἴσως διότι συνησθάνετο ὅτι τοιοῦτον ἔργον ἀπῄτει μείζονα ἀνάπτυξιν τῶν περὶ τὴν ἱστορίαν τῶν ἀρχαίων δικαίων κλάδων τῆς ἐπιστήμης.

Πρῶτος, καθ' ὅσον γνωρίζω, ὁ Karst, καὶ δὴ παρεμπιπτόντως, διετύπωσε τὴν γνώμην ὅτι τὸ δίκαιον τῆς 'Εκλογῆς ἐμπνέεται κατὰ μέγα μέρος ἐξ ἑλληνικῆς προελεύσεως ἐθίμων[1]. 'Η ἄποψις περὶ τῆς ἑλληνικῆς καταγωγῆς τοῦ δικαίου τῆς 'Εκλογῆς ἀναπτύσσεται ἐπὶ εὐρείας θεμελιώσεως ὑπὸ τοῦ Γ. Μαριδάκη[2].

Τὴν ἐκ διαμέτρου ἀντίθετον γνώμην ἐκπροσωποῦσιν οἱ Σλαῦοι μελετηταί. 'Υπὸ τοῦ Oroschakoff πληροφορούμεθα ὅτι ὁ Τ. Uspenskii ἐν ἔτει 1886 ὑπεστήριξεν ὅτι ἡ 'Εκλογὴ καὶ ὁ Γεωργικὸς Νόμος δὲν ἀποτελοῦσιν εἰμὴ κωδικοποιήσεις τῶν ἠθῶν καὶ τῶν ἐθίμων τῶν εἰς τὰς ἑλληνικὰς περιοχὰς ζώντων Σλαύων[3].

Διὰ τοὺς Βουλγάρους ἡ 'Εκλογὴ δὲν ἀποδίδει εἰμὴ τὸ δίκαιον τῶν προγόνων των[4].

Τέλος κατὰ τὸν Brandileone ἡ ἐπίδρασις τοῦ χριστιανικοῦ πνεύματος ἐπὶ τῆς 'Εκλογῆς εἶναι πολὺ μεγαλυτέρα ἢ ὅσον κοινῶς πιστεύεται[5].

"Οτι τὸ δίκαιον τῆς 'Εκλογῆς τῶν 'Ισαύρων συνδέεται ἀρρήκτως πρὸς τὸ δημῶδες, ἑλληνικῆς προελεύσεως δίκαιον, τὸ ἐπιπολάζον εἰς τὰ εὐρύτερα λαϊκὰ στρώματα τοῦ βυζαντινοῦ κράτους, δὲν δύναται, καθ' ἡμᾶς, νὰ γεννηθῇ ἀμφιβολία. Μία νέα ὅμως, ὑπὸ τῆς ἐπιστήμης ἀπαιτουμένη, ἔρευνα τοῦ δικαίου τοῦ σημαντικωτάτου τούτου βυζαντινοῦ νομοθετήματος δέον νὰ ἐξε-

---

[1] J. Karst, Grundriss der Geschichte des armenischen Rechtes ἐν Zeitschr. f. vergl. Rechtsw., τόμ. 20 (1907), σελ. 110.

[2] Γ. Μαριδάκη, Τὸ ἀστικὸν δίκαιον ἐν ταῖς Νεαραῖς τῶν βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων (1922), passim.

[3] H. Oroschakoff, Ein Denkmal des bulgarischen Rechtes (Zakon Sudni Ljudem) ἐν Zeitschr. f. vergl. Rechtsw., τόμ. 33, σελ. 165, σημ. 33. 'Ο Oroschakoff μάλιστα, αὐτόθι, ἀνέλαβε καὶ νὰ ἐκμαιεύσῃ σχετικὴν ὑπὲρ τῶν απόψεων τούτων γνώμην τοῦ Kohler. 'Αλλ' αἱ ἐκ τῶν προτέρων ἐκφερόμεναι γνῶμαι, ἐξ οἱασδήποτε νομικῆς αὐθεντίας καὶ ἂν προέρχωνται, δὲν δύνανται νὰ γίνωσι δεκταί· ἡ μελέτη τοῦ δικαίου τῆς 'Εκλογῆς εἶναι ἔργον πολὺ δυσχερέστερον ἢ ὅσον ἀρχικῶς φαίνεται, προϋποθέτει δὲ μακρὰν καὶ εἰδικὴν περὶ τὸ ἀντικείμενον ἐνασχόλησιν, ὁ δὲ Kohler δὲν εἶχεν εἰδικὸν ἀντικείμενον τῶν ἐρευνῶν του τὸ βυζαντινὸν δίκαιον.

[4] Τοιοῦτον εἶναι τὸ περιεχόμενον τῶν ἐργασιῶν τοῦ Aleksiev (βλ. ἀνωτ., σελ. 264, σημ. 1), ὡς πληροφορούμεθα ἐκ τῶν βιβλιοκρισιῶν ἐν τῇ B.Z., τόμ. 28 (1928), σελ. 231, τόμ. 32 (1932), σελ. 247. 'Ως πληροφορούμεθα ὑπὸ τοῦ Spulber, L'Eclogue des Isavriens (1929), σελ. 106, σημ. 1, ἕτερος Βούλγαρος, ὁ N. Blagoev, δὲν δέχεται τὴν ἐπίδρασιν τοῦ σλαυικοῦ δικαίου, διατυπῶν τὴν γνώμην διὰ μίαν πιθανὴν ἐπίδρασιν τοῦ ἀραβικοῦ δικαίου.

[5] Fr. Brandileone, A proposito di un recente libro Greco sul diritto civile bizantino ἐν Rivista Italiana per le scienze giuridiche, N.S., τόμ. I (1926), σελ. 397.

τάσῃ τὸ δίκαιον τῆς 'Εκλογῆς καὶ ἐντὸς τοῦ εὐρυτέρου πλαισίου τῶν ἐν τῇ 'Ανατολῇ πολιτευθέντων δικαίων[1], τῶν σλαυικῶν δικαίων καὶ τῶν ἀρχαίων γερμανικῶν νομοθετημάτων[2]. Τοῦτο δὲ ὄχι μόνον πρὸς ἀπόκρουσιν τῶν ὑποστηριζομένων σλαυικῶν ἢ γερμανικῶν ἐπιδράσεων, ἀλλὰ καὶ πρὸς διαπίστωσιν τυχὸν ὁμοίων ρυθμίσεων, χωρὶς ὅμως νὰ λησμονῆται ὅτι αἱ παρουσιαζόμεναι τυχὸν ὅμοιαι ρυθμίσεις δὲν σημαίνουσι πάντοτε καὶ ἐπηρεασμὸν δικαίου τινὸς ὑπὸ ἑτέρου.

ΝΙΚΟΛΑΟΣ Π. ΜΑΤΣΗΣ

---

[1] Μεταξὺ τούτων οἱ κανόνες τῆς νεστοριανῆς ἐκκλησίας ἀποτελοῦσι πολύτιμον πηγήν, πρβλ. ἡμετέραν μελέτην ἐν 'Εφημερίδι τῆς 'Ελληνικῆς καὶ 'Αλλοδαπῆς Νομολογίας, τόμ. 74/75 (1955 - 1956), σελ. 60.

[2] 'Εξ ἑτέρου περὶ τοῦ γεγονότος ὅτι τὸ ἀρχαῖον γερμανικὸν δίκαιον παρουσιάζει ἀξιοσημειώτους ἀντιστοιχίας πρὸς τὸ ἀρχαῖον ἑλληνικὸν καὶ τὸ ἀρχαῖον ἰνδικὸν δίκαιον πρβλ. Brandileone ἐν Scritti di storia del diritto privato italiano, τόμ. I (1931), σελ. 6.

ΥΜΝΟΙ (ΚΟΝΤΑΚΙΑ) ΣΩΖΟΜΕΝΟΙ ΕΙΣ ΧΕΙΡΟΓΡΑΦΑ ΤΗΣ ΒΑΛΛΙΚΕΛΛΙΑΝΗΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ ΤΗΣ ΡΩΜΗΣ

Ἐνῷ ἐξέδιδον τὸν ὕμνον Ρωμανοῦ τοῦ Μελῳδοῦ «εἰς ὁσίους μοναχοὺς ἀσκητὰς καὶ μοναζούσας»[1] παρετήρησα ὅτι εἰς πολλὰ χειρόγραφα, τὰ ὁποῖα δὲν ἦσαν Κοντακάρια, ἐσῴζετο κείμενον τοῦ ὕμνου ἐπὶ πλέον τοῦ κοντακίου καὶ τοῦ α' οἴκου. Τοῦτο μὲ παρεκίνησε ν' ἀρχίσω τὴν ἔρευναν εἰς διάφορα χειρόγραφα περιέχοντα κείμενα ἀκολουθιῶν διὰ νὰ συλλέξω τὰ ἐκεῖ τυχὸν ὑπάρχοντα κείμενα ὕμνων. Ἤρχισα ἀπὸ τοὺς κώδικας τῆς Βατικανῆς Βιβλιοθήκης (Fondo Vaticano) καὶ ἐπεξέτεινα τὴν ἔρευναν εἰς τοὺς κώδικας τῆς Βιβλιοθήκης Vallicelliana[2]. Διὰ τὴν ἐργασίαν εἰς τὴν ὡς ἄνω Βιβλιοθήκην ἠκολούθησα τὴν ἑξῆς μέθοδον. Ἔλαβον ἀνὰ χεῖρας τὸν κατάλογον χειρογράφων τῆς Βιβλιοθήκης τὸν συνταχθέντα ὑπὸ E. Martini[3], ὅταν δὲ συνήντων τὰς ἐνδείξεις Κοντάκιον, Μηναῖον, Ὕμνος, Εὐχολόγιον, Παρακλητική, Τριῴδιον, Πεντηκοστάριον κλπ. ἢ ἁπλῶς Ἀκολουθία ἢ ἄλλο λειτουργικὸν κείμενον ἀνεζήτουν τὸ ἀντίστοιχον χειρόγραφον. Ἀπ' ἐκεῖ ἀντέγραφον τὸ κείμενον σημειῶν τινα διὰ τὴν λειτουργικὴν χρῆσιν τοῦ κώδικος, τὴν θέσιν τοῦ ὕμνου κλπ.

Πολλάκις ἡ ἔρευνα ἐτερματίζετο ἄνευ τινὸς ἀξιολόγου ἀποτελέσματος, διότι ἡ ἔνδειξις τοῦ καταλόγου ἀφεώρα εἰς μουσικὸν κείμενον ἢ ἄλλα εἴδη λειτουργικῶν ποιητικῶν κειμένων πλὴν κοντακίων. Ὑπῆρξαν ὅμως περιπτώσεις κατὰ τὰς ὁποίας ὁλόκληρος ὕμνος ἐπρόβαλλεν ἀπὸ κώδικα περιέχοντα μόνον κανόνας ἢ ἁπλᾶ μηναῖα ἢ κείμενον τελείως διάφορον τῶν ποιητικῶν καὶ τῶν ὕμνων. Ἄλλοτε πάλιν εἰς διάφορα φύλλα, τὰ ὁποῖα εἶχον δεθῆ πρὸς ὑποστήριξιν τῆς ῥάχεως κώδικός τινος καὶ προήρχοντο ἀπὸ ἄλλους κώδικας πολυτίμους, ὑπῆρχε κείμενον ὕμνων.

Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον κατώρθωσα νὰ συλλέξω 72 ὕμνους. Ἐξ αὐτῶν σῴζονται ἄλλων τὰ κοντάκια[4] μόνον καὶ ἄλλων ἐπὶ πλέον ὁ α' οἶκος. Ἄλλων

---

[1] Ρωμανοῦ τοῦ Μελῳδοῦ, Ὕμνοι, τόμος Γ', 1957, σσ. 287 - 353.

[2] Λατινιστὶ Vallicellana, ἰταλιστὶ Vallicelliana.

[3] E. Martini, Catalogo di Manoscritti Greci esistenti nelle Biblioteche italiane, Volume II, Milano 1902. Catalogus Codicum Graecorum qui in Bibliotheca Vallicellana Romae adservantur, σσ. 1 - 271.

[4] Διὰ τοὺς ὅρους κοντάκιον, οἶκος κλπ. πβ. Ν. Β. Τωμαδάκη, Εἰσαγωγὴ

ὅμως σῴζεται ἐκτενέστερον κείμενον. Κατόπιν ὅλων αὐτῶν, καὶ ὅσων κατωτέρω θὰ δειχθοῦν, θεωρῶ ἀπαραίτητον τὴν καταγραφὴν καὶ συναγωγὴν εἰς κατὰ βιβλιοθήκας κατάλογον τῶν ὕμνων τῶν εὑρισκομένων εἰς ἄλλους πλὴν κοντακαρίων κώδικας. Τὸ πρᾶγμα εἶχεν ἤδη σημειώσει ὁ Σ. Εὐστρατιάδης[1]. Ἤδη, ὅτε πλέον ἔχομεν περιγραφὰς τῶν Πατμιακῶν κοντακαρίων (ἀρ. 212 καὶ 213) καὶ τῶν Σιναϊτικῶν 925, 926 καὶ 927 καὶ προβλέπεται ὅτι εἰς τοὺς μεθεπομένους τόμους τῶν Ὕμνων τοῦ Ρωμανοῦ τοῦ Μελῳδοῦ θὰ ἔχομεν περιγραφὰς καὶ τῶν λοιπῶν, καιρὸς νὰ στραφῇ καὶ πρὸς αὐτὴν τὴν κατεύθυνσιν ἡ ἔρευνα. Διὰ τῆς περαιτέρω ἐκδιδομένης περιγραφῆς παραδίδω τὰ πορίσματα τῆς ἐρεύνης εἰς τὴν Βαλλικελλιανὴν Βιβλιοθήκην, ἔχω δὲ ἑτοίμην περιγραφὴν τῶν ὕμνων τῶν σῳζομένων εἰς χειρόγραφα τοῦ Fondo Vaticano τῆς Βατικανῆς Βιβλιοθήκης καὶ ἐλπίζω συντόμως νὰ ὁλοκληρώσω τὴν ἔρευναν εἰς τὰς Βιβλιοθήκας τῆς Ρώμης. Ἀλλὰ δὲν ὑπάρχουν μόνον εἰς τὴν Ρώμην Βιβλιοθῆκαι χειρογράφων. Ὁμολογῶ ὅτι πρόκειται περὶ κοπιώδους ἐργασίας, ἡ ὁποία δύναται ἐλάχιστα ν' ἀποδώσῃ. Ὅμως μόνον μετὰ τὴν καταγραφὴν καὶ τῶν εἰς ἄλλα, πλὴν τῶν κοντακαρίων, λειτουργικὰ βιβλία εὑρισκομένων ὕμνων θὰ εἴμεθα εἰς θέσιν νὰ εἴπωμεν τὴν ὁριστικὴν λέξιν ἐπὶ τῆς ὑμνογραφίας. Ἡ μέθοδος τὴν ὁποίαν ἠκολούθησα εἶναι, νομίζω, ἡ ἀποδοτικωτέρα. Ἀλλὰ δὲν ὑπάρχουν πάντοτε ἀκριβεῖς κατάλογοι τῶν χειρογράφων τῶν Βιβλιοθηκῶν καὶ ὅταν ὑπάρχουν δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ εἶναι κανεὶς βέβαιος τί ἐννοεῖ ὁ καταλογογράφος ὑπὸ τὴν ἔνδειξιν *«ὕμνος»* ἢ *«κοντάκιον»*[2], ἢ ἂν οὗτος, προερχόμενος πολλάκις ἐκ τῶν κλασσικῶν σπουδῶν, ἔδωκε σημασίαν εἰς κείμενον ὕμνου. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι ἡ περιγραφὴ δὲν δύναται νὰ γίνῃ διὰ μικροταινιῶν, ἀλλὰ ἀπ' εὐθείας διὰ τῶν χειρογράφων. Ὁ περιγράφων τοὺς ὕμνους δέον νὰ σημειώνῃ τὴν μέθοδον τὴν ὁποίαν ἠκολούθησε καί, ἔστω καὶ ἀρνητικῶς, νὰ δίδῃ εἰς τὴν εἰσαγωγὴν τοὺς ἀριθμοὺς ὅλων τῶν κωδίκων, τοὺς ὁποίους ἠρεύνησεν. Τοῦτο θὰ ἀποτελέσῃ τὴν ἀσφαλιστικὴν δικλεῖδα δι' ἕνα μέλλοντα ἐρευνητήν, εἰς τρόπον ὥστε νὰ γνωρίζῃ οὗτος τί ἠρευνήθη καὶ νὰ μὴ ἐρευνήσῃ τὰ αὐτὰ χειρόγραφα.

Εἰς τὴν Βιβλιοθήκην Vallicelliana ἠρεύνησα τοὺς ὑπὸ τὰ στοιχεῖα B 14, B 22, B 35, B 86, B 128, C 28, C 29, C 34 (III), C 46, C 110, D 61 (olim D 60), E 22, E 54, E 55, F 25, F 33, F 56, G 74, R 32, Allacci LXIV, Allacci XCII, Allacci CXL κώδικας. Ἐκ τούτων εὗρον κείμενα

εἰς τὴν Βυζαντινὴν Φιλολογίαν, τόμος Α', τεῦχος Β', ἔκδοσις δευτέρα, Ἡ βυζαντινὴ ποίησις, Ἀθῆναι, 1958, σσ. 193 - 201.

[1] Σ. Εὐστρατιάδης, Ρωμανὸς ὁ μελῳδὸς καὶ τὰ ποιητικὰ αὐτοῦ ἔργα, ΕΕΒΣ, ΙΕ', 1929, σ. 196.

[2] Ὁ ὅρος κοντάκιον χρησιμοποιεῖται καὶ εἰς τὴν σχεδογραφίαν, διὰ τὰ χειρόγραφα δηλ. τὰ περιέχοντα γραμματικὰ γυμνάσματα.

ὕμνων εἰς τοὺς κώδικας Β 22, Β 35, Ε 54, Ε 55, G 74, R 32, καὶ Allacci LXIV.

Οἱ πλεῖστοι τῶν ἐρευνηθέντων κωδίκων ἀνήκουν εἰς τοὺς ιβ΄-ιγ΄ αἰῶνας. Ἰδιαιτέρα σημασία πρέπει νὰ δοθῇ εἰς τὸν Β 35 (παλίμψηστον) τοῦ ὁποίου τὸ ἀρχαιότερον κείμενον εἰς γραφὴν μεγαλογράμματον ἀνήκει εἰς τὸν ι΄ αἰ. καὶ περιέχει τμῆμα ὕμνου. Τὸ παρεχόμενον κατωτέρω κείμενον δὲν εἶναι τὸ μόνον σῳζόμενον. Δυστυχῶς λόγῳ ἐλλείψεως ἀκτίνων Χ δὲν ἠδυνήθην νὰ ἀναγνώσω καὶ νὰ περιγράψω πλήρως τὰ σῳζόμενα. Ὅ,τι παρέχω εἶναι ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἠδυνήθην νὰ ἀναγνώσω ἰδίοις ὄμμασιν. Τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ κώδικος εἶναι ὅτι παρέχει τὸ πρῶτον γνωστὸν σῳζόμενον κείμενον ὕμνου. Χαρακτηριστικὸν ὅτι παρέχει « Κοντάκιον» καὶ ὄχι « Κονδάκιον ».

Σημασίαν διὰ τὴν ὑμνογραφίαν ἐμφανίζει καὶ ὁ Β 22. Εἰς τὸν κώδικα αὐτὸν ἀκριβῶς πρὸ τοῦ ἀνακλωμένου τῶν οἴκων (μόνον, ὄχι δὲ καὶ τῶν κοντακίων) σημειοῦται αΝ῀ καὶ ἄλλοτε αΝα῀, μόνον δὲ εἰς τὸν ὕμνον 18 σημειοῦται αΝα῀ο/. Ἡ σημείωσις αὕτη εἶναι συνεπὴς καθ' ὅλους τοὺς ὕμνους τοὺς περιεχομένους εἰς τὸν κώδικα πλὴν 3[1] ἐκ τῶν 37. Πῶς ἑρμηνεύεται ἄραγε αὐτὴ ἡ συντομογραφία; Σημαίνει « *ἀναφωνεῖ (ὁ λαός)* » ἢ « *ἀνακράζει* »; Διατί ὅμως ὄχι « *ἀνακλώμενον* »; Ἡ παρὰ τῷ 18ῳ ὕμνῳ συντομογραφία ὁδηγεῖ περισσότερον πρὸς αὐτὴν τὴν ἄποψιν. Ἂν πράγματι σημαίνῃ τὸ τελευταῖον, πρέπει νὰ θεωρηθῇ ἀσφαλὴς καὶ μόνη ἀνταποκρινομένη πρὸς τὰ πράγματα ἡ μαρτυρία τοῦ Σουΐδα· « *ἀνακλώμενον, τὸ ἀπηχούμενον. Ὡς ἐπὶ τοῦ κυρίου Ῥωμανοῦ τοῦ Μελῳδοῦ· Σὺ γὰρ ὑπάρχεις τὸ φῶς τὸ ἀπρόσιτον* ». Πάντως ἡ συντομογραφία αὐτὴ δὲν δύναται νὰ ἀνταποκρίνεται εἰς τὴν λέξιν « *ἐφύμνιον* ». Διὰ τὸν ὅρον « *ἀνακλώμενον* » ἔγραψα καὶ ἄλλοτε[2] καὶ ἐπιφυλάσσομαι νὰ ἐπανέλθω. Πρὸς τὸ παρὸν σημειῶ ὅτι ἡ μαρτυρία τοῦ Β 22 εἶναι σημαντική.

Ὁ κῶδιξ Ε 54, πλουσιώτατος εἰς κανόνας καὶ μάλιστα πολλοὶ τῶν ὁποίων περιέχουν καὶ β΄ ᾠδὴν (μολονότι εἶναι τῶν μηνῶν Δεκεμβρίου, Μαρτίου, Ἀπριλίου), σπανίως παρέχει κοντάκιον καὶ α΄ οἶκον μετὰ τὴν ϛ΄ ᾠδήν. Παρέχει ὅμως τὸ « *Αἱ ἀγγελικαὶ προπορεύεσθε δυνάμεις* » ὑπὸ ἀκροστιχίδα « *Αἶνος ταπεινοῦ Ῥωμανοῦ εἰς τὰ Γενέθλια* » εἰς τὰ στιχηρὰ τῆς κε΄ Δεκεμβρίου μετὰ τὴν θ΄ ᾠδὴν τοῦ κανόνος. Παραδίδω ὅμως κατωτέρω περιγραφὴν τοῦ κειμένου θεωρήσας τοῦτο ἀναγκαῖον μέχρις ὅτου δειχθῇ ὅτι τὸ ποίημα αὐτὸ τοῦ Ρωμανοῦ ἀνήκει πράγματι εἰς τὰ στιχηρὰ καὶ δὲν εἶναι ὕμνος τοῦ ὁποίου ἐξέπεσε τὸ κοντάκιον.

---

[1] Οἱ ὕμνοι οὗτοι εἶναι οἱ ἑξῆς· 6, 17 καὶ 31.

[2] Πβ. Τὰ Κοντακάρια τῆς Πάτμου, ὁ ὑπ' ἀριθ. 213 κῶδιξ, ἐν Ρωμανοῦ τοῦ Μελῳδοῦ, Ὕμνοι, τόμ. Β΄, 1954, σσ. σο΄ - σοβ΄.

19 - 11 - 1958

Οἱ κώδικες Ε 55 καὶ R 32 παραδίδουν πάντοτε « *Κοντάκιον* » καὶ ποτὲ « *Κονδάκιον* ».

Ὁ κῶδιξ Allacci LXIV παρουσιάζει τὸ ἑξῆς ἐνδιαφέρον. Συνήθως εἰς τὴν ᾤαν καὶ ἔναντι τοῦ Κοντακίου σημειοῦται αρ. Ἐφ' ὅσον ἡ συντομογραφία αὕτη ἀναφέρεται εἰς οἴκους τίθεται συνήθως ἔναντι τοῦ β΄ ἢ γ΄ καὶ σπανίως τοῦ α΄. Εἰς τὸν γ΄ οἶκον τοῦ ὕμνου 71 σημειοῦται εὐκρινέστερον « αρχ ». Σημαίνει λοιπὸν « *ἀρχή* », « *ἄρχεται* »; Εἰς τὴν ἄποψιν αὐτὴν ἄγει τὸ γεγονὸς ὅτι ὅπου ἡ συντομογραφία αὕτη ὑπάρχει, συνήθως ἀρχίζει τὸ διηγηματικὸν μέρος τοῦ ὕμνου.

Ἐκ τῆς παραθέσεως τῶν κειμένων παρατηρεῖται ὅτι ἐκ τῶν 12 κοντακίων καὶ 135 οἴκων τὰ 14 κοντάκια καὶ οἱ 13 οἶκοι ἦσαν μέχρι τοῦδε ἄγνωστοι ἄλλοθεν. Ἀλλὰ καὶ τὰ κείμενα τῶν λοιπῶν ἐμφανίζουν πολλὰς διαφορὰς οὕτως, ὥστε νὰ παρέχουν ἀρκετὸν φιλολογικὸν ἐνδιαφέρον. Ἐπὶ πλέον, ὅσα ἀνωτέρω ἐσημειώθησαν περὶ συντομογραφιῶν κλπ., δεικνύουν πόσας πολυτίμους πληροφορίας εἶναι δυνατὸν νὰ ἔχωμεν διὰ τὴν ὑμνογραφίαν καὶ ἐκ τῆς καταγραφῆς τῶν εἰς ἄλλα χ/φα, πλὴν κοντακαρίων, εὑρισκομένων ὕμνων.

Κατὰ τὴν καταγραφὴν τῶν ὕμνων ἠκολούθησα τὸ ἑξῆς σύστημα: Ἀναγράφω πρῶτον τὸν ἀριθμὸν τοῦ κώδικος καὶ κατόπιν τὰ λοιπὰ στοιχεῖα (Μεμβράνινος ἢ χαρτῷος, φύλλα, αἰών). Περαιτέρω παρέχω στοιχεῖά τινα περὶ τοῦ περιεχομένου τοῦ κώδικος, καί, ἐφ' ὅσον περιέχει λειτουργικὸν ποιητικὸν κείμενον, πληροφορίας περὶ τοῦ εἴδους του (στιχηρά, κανόνας, καθίσματα) καὶ τῆς θέσεως, ὅπου εὑρίσκεται τὸ κοντάκιον (ἐφ' ὅσον δὲν ὑπάρχει ὡς συνήθως μετὰ τὴν ϛ΄ ᾠδήν). Διὰ περισσοτέρας πληροφορίας παραπέμπω εἰς τὸν κατάλογον τοῦ E. Martini[1]. Τὴν ἡμέραν τῆς ἑορτῆς ἀντιγράφω ἐκ τοῦ κώδικος, ἀλλὰ παραπέμπω μόνον διὰ τοὺς ὕμνους εἰς folia. Ἐφ' ὅσον ὁ περιγραφόμενος ὕμνος ὑπάρχει εἰς τὰ μέχρι τοῦδε περιγεγραμμένα κοντακάρια τῆς Πάτμου (212 καὶ 213)[2] (P καὶ Q), τοῦ Σινᾶ 925 (σ), 926 (s) καὶ 927 (Σ)[3] καθὼς καὶ τῆς Συνοδικῆς Βιβλιοθήκης τῆς Μόσχας 437 (m)[4] παραπέμπω ἐκεῖ διὰ τῶν ἀντιστοίχων ἀριθμῶν. Αἱ παραπομπαὶ αὗται ἰσχύουν καὶ διὰ τὰς γενομένας ἐκδόσεις, ὡς καὶ ἄλλης φύσεως σημειώσεις τὰς ὁποίας ἔθεσαν οἱ περιγράψαντες τοὺς ὡς ἄνω κώδικας κοντακίων. Ἐφ' ὅσον τὰ κείμενα τῶν κατωτέρω περιγραφομένων ὕμνων δὲν παραδίδονται διὰ τῶν

---

[1] E. Martini, ἔνθ' ἀν.

[2] Μάρκου Ν. Ναουμίδου-Παναγ. Γ. Νικολοπούλου, Τὰ Κοντακάρια τῆς Πάτμου (Κώδικες 212 καὶ 213 ΙΑ' αἰῶνος), ἐν Ρωμανοῦ τοῦ Μελῳδοῦ, Ὕμνοι, τόμ. Β΄, σσ. α΄-τε΄.

[3] Νικολάου Α. Λιβαδάρα, Κονδακάρια τοῦ Σινᾶ (κώδικες 925, 926, 927), ἐν Ρωμανοῦ τοῦ Μελῳδοῦ, Ὕμνοι, τόμ. Γ΄, σσ. α΄-υξ΄.

[4] Amfilochij, Kondakarij v' Sretcheskom' nodlinnikě XII - XIII porykopisi Moskovskoj synodaluoj biblioteki No 437, Mockba 1879.

ὡς ἄνω κοντακαρίων, ἀλλ' ὑπάρχουν εἰς τὰ ἔντυπα λειτουργικὰ βιβλία ἢ εἶναι ἐκδεδομένα ἢ ἁπλῶς γνωστὰ ἐξ ἄλλων κωδίκων, παραπέμπω ἐκεῖ[1]. Δι' ὕμνους ἀγνώστους ἄλλοθεν σημειῶ, ὅτι εἶναι ἄγνωστοι ἐν ὅλῳ ἢ ἐν μέρει.

Διὰ τὰ ἀνακλώμενα τῶν οἴκων οὐδὲν σημειῶ ἐφ' ὅσον δὲν διαφέρουν πραγματικῶς, οὐχὶ μόνον συντακτικῶς. Ἐσημείωσα ἐπίσης καὶ τὰς διαφόρους γραφὰς τῶν περαιτέρω ἐκδιδομένων κειμένων ὕμνων ἀπὸ τῶν γνωστῶν ἐκδεδομένων κειμένων τῶν περιγραφῶν ἐνδεικτικῶς. Διὰ παρενθέσεων σημειῶ τὰς ἐν τῇ ᾤᾳ γραφάς. Ἐπίσης ἀνέπτυξα τὰς συντομογραφίας σιωπηρῶς.

Μετὰ τὸ τέλος τῆς περιγραφῆς ἐπέταξα πίνακας κοντακίων (προοιμίων), οἴκων, ἀνακλωμένων καὶ ἁγίων. Ἐσημείωσα ὅμως μόνον ὅσα δὲν ὑπάρχουν εἰς τοὺς ἀντιστοίχους πίνακας Ν. Λιβαδάρα-Γ. Μοραγλῆ[2]. Ἡ ὕπαρξις ἐκεῖ τῶν στίχων τῶν ὕμνων (κοντακίων, οἴκων, ἀνακλωμένων) ἢ τῶν ὀνομάτων τῶν ἁγίων δὲν σημαίνει ὅτι εἶναι ἄγνωστα ἄλλοθεν, ἀλλ' ὅτι δὲν ὑπάρχουν εἰς τοὺς ὡς ἄνω πίνακας. Τὸν τρόπον αὐτὸν τῆς συντάξεως τῶν πινάκων ἐθεώρησα καλύτερον διὰ νὰ φθάσωμεν κάποτε διὰ τῶν ἀλληλοσυμπληρώσεων εἰς πλήρεις πίνακας ὕμνων (κοντακίων, οἴκων, ἀνακλωμένων) καὶ ἁγίων διὰ τῶν χειρογράφων. Ὅπου πρόκειται περὶ στίχου ἢ ἁγίου ὑπάρχοντος εἰς τὰ κοντακάρια τῆς Πάτμου ἢ τοῦ Σινᾶ, ἀλλὰ μὴ ἀνευρισκομένου εἰς τοὺς ὡς ἄνω πίνακας, παρέπεμψα καὶ εἰς τὸν ἀντίστοιχον ἀριθμόν.

(Ρώμη).

ΠΑΝΑΓ. Γ. ΝΙΚΟΛΟΠΟΥΛΟΣ

[1] Διὰ τῶν ἔλεγχον τῶν ἐκδεδομένων ἢ μὴ ὕμνων ἐχρησιμοποίησα ἐπὶ πλέον βοηθητικῶς καὶ τὸ ὑπὸ ἔκδοσιν Incipitarium τῶν ἐκκλησιαστικῶν ποιητικῶν κειμένων τῆς δεσποινίδος E. Follieri, τὴν ὁποίαν καὶ ἐντεῦθεν εὐχαριστῶ.

[2] Νικολάου Α. Λιβαδάρα, ἔνθ' ἀν., σσ. τκα' - τλα' (ἁγίων), τλβ' - τμγ' (προοιμίων), τμδ' - υκε' (οἴκων) καὶ υκς' - τμβ' («ἐφυμνίων»).

α) Β 22[1]

Μεμβράνινος, αἰῶνος ιγ', φύλλα 180.

Μηνιαῖον μηνῶν Σεπτεμβρίου, Ὀκτωβρίου. Περιέχει δι' ἑκάστην ἑορτὴν ἐν ἀρχῇ κάθισμα, εἶτα στιχηρά, τὸν κανόνα καὶ μετὰ τὴν γ' ᾠδὴν τοῦ κανόνος πολλάκις ἕτερον κάθισμα, μετὰ δὲ τὴν ς' ᾠδὴν κοντάκιον καὶ οἶκον (ἢ οἴκους). Ἡ σειρὰ αὕτη πολλάκις διαταράσσεται.

Μηνὶ Σεπτεμβρίῳ α'. Ἀρχὴ τῆς Ἰνδίκτου καὶ μνήμη τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν Συμεὼν τοῦ Στυλίτου καὶ ἄθλησις τῶν ἁγίων μαρτύρων Καλλίστου, Εὐσταθίου, Ἑρμογένους καὶ τῶν ἁγίων μ' γυναικῶν.

1. *Κονδ⟨άκιον⟩, ἦχος β'. ⟨Ἰδιόμελον⟩.*

f. 4r

Τὰ ἄνω ζητῶν τοῖς ἄνω συναπτόμενος
καὶ ἅρμα πυρὸς τὸν στῦλον ἐργασάμενος,
δι' αὐτοῦ συνόμιλος
τῶν ἀγγέλων γέγονας, ὅσιε,
σὺν αὐτοῖς Χριστῷ τῷ Θεῷ
πρεσβεύων ἀπαύστως ὑπὲρ πάντων ἡμῶν.

Ὁ οἶκος[2].

Τοῦ Συμεὼν τὸν ἄμεμπτον βίον...

Ὑπάρχει εἰς σ 1 καὶ Σ 3.

Μηνὶ Σεπτ(εμβρίῳ) β'. Τοῦ ἁγίου ἱερομάρτυρος Μάμαντος καὶ τοῦ ὁσίου Ἰωάννου τοῦ Νηστευτοῦ.

2. *Κονδ⟨άκιον⟩ (ἦχ. γ'). Πρός· «Ἡ Παρθένος...».*

f. 7v

Ἐν τῇ ῥάβδῳ, ἅγιε, τῇ ἐκ Θεοῦ σοι δοθείσῃ
τὸν λαόν σου ποίμανον ἐπὶ νομὰς ζωηφόρους,
θῆρας δὲ τοὺς ἀοράτους καὶ ἀνημέρους
σύντριψον ὑπὸ τοὺς πόδας τῶν σὲ ὑμνούντων,
ὅτι πάντες οἱ[3] ἐν κινδύνοις
προστάτην, Μάμα, θερμὸν κεκτήμεθα.

⟨Ὁ οἶκος⟩. Πρός· «Τὴν Ἐδέμ...».

Ὁ προγνώστης Θεὸς προορῶν σου τὸ τέλειον...

Ὑπάρχει εἰς σ 2 καὶ Σ 4. Εἰς σ 2, καὶ Σ 4 ὁ οἶκος ὡς δεύτερος.

[1] E. Martini, ἔνθ' ἀν., σσ. 8 - 10.

[2] Ἐν τῇ ᾤᾳ σημειοῦται· «αυ'τι».

[3] Εἰς σ 2 δὲν ὑπάρχει ἡ λέξις· «οἱ».

Μηνὶ Σεπτεμβρίῳ γ'. Τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν Θεοκτίστου καὶ τοῦ ἁγίου ἱερομάρτυρος Ἀνθίμου.

3. *Κονδάκιον. ἦχος δ'. Πρός· «Ὁ ὑψωθεὶς ἐν...».*

f. 10v Ἐν ἱερεῦσιν εὐσεβῶς διαπρέψας
καὶ μαρτυρίου τὴν ὁδὸν διανύσας
τὰ τῶν εἰδώλων ἔσβεσας σεβάσματα
πρόμαχος γενόμενος τῆς σῆς ποίμνης, θεόφρον,
διὸ σὲ καὶ γεραίρουσα μυστικῶς ἐκβοᾷ σοι·
ἐκ τῶν κινδύνων ῥῦσαί με ἀεὶ
ταῖς σαῖς πρεσβείαις πατὴρ ἡμῶν, Ἄνθιμε.

⟨Ὁ οἶκος⟩. Πρός· «Τῇ Γαλιλαίᾳ...».

Ἐνθείς μοι γνῶσιν θεϊκὴν τὸν ζόφον τῆς ἀγνοίας...

Ὑπάρχει εἰς σ 3 καὶ Σ 5.

Μηνὶ Σεπτεμβρίῳ ε'. Τοῦ προφήτου Ζαχαρίου τοῦ πατρὸς τοῦ Προδρόμου.

4. *Κονδάκιον. Ἦχος γ'. Πρός· «Ἡ Παρθένος σήμερον...».*

f. 15r Ὁ προφήτης[1] σήμερον καὶ ἱερεὺς τοῦ Ὑψίστου
Ζαχαρίας τέθεικεν[2] ὁ γεννητὴς τοῦ Προδρόμου
τράπεζαν τῆς προφητείας πιστοὺς ἐκτρέφων,
πῶμα[3] δὲ δικαιοσύνης πᾶσιν[4] κεράσας
διὰ τοῦτο τελειοῦται
ὁ μέγας μύστης Θεοῦ τῆς χάριτος.

Ὁ οἶκος. Πρός· «Τὴν Ἐδὲμ Βηθλεέμ...».

Τὴν τοῦ νόμου σιγὴν[5] ὁ ἱεράρχης δέδεκται...

Ὑπάρχει εἰς Σ 10.

(Ἐν τῇ ἄνω ᾤᾳ f. 16r). ***Μηνὶ Σεπτεμβρίῳ ς', Μνήμη τοῦ γεγονῶτος θαύματος ὑπὸ τοῦ ἀρχιστρατήγου Μιχαὴλ ἐν Χώναις*** (sic). ***ζήτει τὴν ἀκολουθίαν αὐτῆς εἰς τὴν η' νοεμβρίου μηνὸς ἤγουν εἰς τὸ παλαιὸν μήναιον***).

Μηνὶ Σεπτεμβρίῳ ς'. Τοῦ ἁγίου ἱερομάρτυρος Κυρίλλου ἐπισκόπου Γορτύνης καὶ τῆς Κρήτης.

Ὅμως τὸ κοντάκιον ἀναφέρεται εἰς τοὺς ἀσωμάτους.

5. *Κονδάκιον εἰς τοὺς ἀσωμά⟨τους⟩. Ἦχος γ'. Πρός· «Ἡ Παρθένος σήμερον...».*

f. 18r Τῶν ἀγγέλων προήρυτος (;) καὶ ἀρχιστράτηγος ὤφθης,

[1] *πρεσβύτης*, Σ 10.
[2] *πρόκειται*, Σ 10.
[3] *πόμα* κῶδιξ.
[4] *πάντας* Σ 10.
[5] *πηγὴν* Σ 10.

τῆς Τριάδος ἔνθεος καὶ λειτουργὸς ἀνεδείχθης.
Ἔδειξας ἐν πολέμοις τὸ τῆς ἀξίας σου κράτος,
γέγονας ἐν κινδύνοις τοῖς ἀνυμνοῦσί σε φύλαξ
ἐν ἀΰλῳ παρουσίᾳ,
ὁ μέγας ἄρχων τῶν ἀσωμάτων χορῶν.

Ὁ οἶκος. Πρός· «Τὴν Ἐδὲμ Βηθλεέμ...»[1].

Ἐν ἀνοίξει, Σωτήρ, στόματος ἀναξίου μου...

Μαρτυρεῖται διὰ πρώτην φορὰν τὸ κοντάκιον. Ὁ οἶκος ὡς α' οἶκος εἰς Ρ 41 (ὕμνος εἰς τοὺς Ἀσωμάτους, η' Νοεμβρίου). Ἐπίσης δὲν παραδίδεται διὰ τῶν μέχρι τοῦδε περιγραφέντων κονταχαρίων τὸ ὄνομα τοῦ ἁγίου ἱερομάρτυρος Κυρίλλου. Καὶ τὸ ἀνακλώμενον διὰ πρώτην φοράν.

Μηνὶ Σεπτεμβρίῳ ζ'. Τοῦ ἁγίου μάρτυρος Σώζοντος.

6. *Κονδάκιον ⟨Ἦχος δ'⟩. Πρός· «Ἐπεφάνης σήμερον...».*

f. 25r Τῶν μαρτύρων γέγονας τίμιον κλέος
καὶ τῷ κόσμῳ ἔλαμψας τῶν ἰαμάτων ἀστραπὰς
ὡς ἐκ Θεοῦ πλουτιζόμενος,
Σώζων παμμάκαρ, λιταῖς σου φρουρῶν ἡμᾶς.

⟨Ὁ οἶκος⟩. Πρός· «Τῇ Γαλιλαίᾳ...».

Τὸν ἀνατείλαντα φαιδρῶς ἐν τῇ σεπτῇ καὶ θείᾳ...

Μαρτυρεῖται τὸ πρῶτον τὸ κοντάκιον καὶ ὁ οἶκος.

Μηνὶ Σεπτεμβρίῳ ζ'. Τὸ Γενέθλιον τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου.

7. *Κονδάκιον. Ἦχος δ'.*

f. 28v Ἰωακεὶμ καὶ Ἄννα ὀνειδισμῷ[2] ἀτεκνίας
καὶ Ἀδὰμ καὶ Εὔα ἐκ τῆς φθορᾶς τοῦ θανάτου
ἠλευθερώθησαν, ἄχραντε, ἐν τῇ ἁγίᾳ γεννήσει σου.
Αὐτὴν ἑορτάζει καὶ ὁ λαός σου,
ἐνοχῆς τῶν πταισμάτων λυτρωθεὶς ἐν τῷ κράζειν σοι·
ἡ στεῖρα τίκτει τὴν Θεοτόκον καὶ τροφὸν τῆς ζωῆς ἡμῶν.

Ὁ οἶκος.

Ἡ προσευχὴ ὁμοῦ καὶ στεναγμός...

Ὑπάρχει εἰς σ 5 καὶ Σ 16.

Μηνὶ Σεπτεμβρίῳ θ'. Τῶν ἁγίων καὶ δικαίων Ἰωακεὶμ καὶ Ἄννης.

8. *Κονδάκιον. ⟨Ἦχος β'⟩. Πρός· «Τὰ ἄνω ζητῶν...».*

f. 35v Εὐφραίνεται[3] νῦν ἡ Ἄννα τῆς στειρώσεως

[1] *Βιθλεὲμ* κῶδιξ.
[2] *ὀνειδισμοῦ* σ 5.
[3] *εὐφρένεται* κῶδιξ.

λυθεῖσα δεσμῶν καὶ τρέφει τὴν πανάχραντον
συγκαλοῦσα ἅπαντας ἀνυμνῆσαι τὸν δωρησάμενον
ἐκ τῆς νηδύος αὐτῆς[1] τοῖς βροτοῖς[2]
τὴν μόνην μητέρα καὶ ἀπείρανδρον.

Ὁ οἶκος. Πρός· «Τράνωσόν μου...».

Ἡ τῶν δεσμῶν τῆς πρὶν ἀτεκνίας...

Ὑπάρχει εἰς σ 6 καὶ Σ 17.

Μηνὶ Σεπτεμβρίῳ ια'. Τῆς ἁγίας Θεοδώρας.

9. *Κονδάκιον. (Ἦχος β'). Πρός· «Χορὸς Ἀγγελικός...».*

f. 40r Τὴν νύκτα τῶν παθῶν ἐκφυγοῦσα, θεόφρων,
προσῆλθες νοητῶς τῷ ἡλίῳ τῆς δόξης,
ἀσκήσει νεκρώσασα τῆς σαρκὸς τὰ σκιρτήματα.
Ὅθεν γέγονας ὑπογραμμὸς μοναζόντων
καὶ ἀνόρθωσις τῶν ὑποπεπτωκότων ἐν βίῳ
διὸ σὲ γεραίρομεν.

⟨Ὁ οἶκος⟩. (Πρός· «Τράνωσόν μου...»).

Τοῦ ἡλίου μὲν δύναντος ὁ ἀρχέκακος...

Τὸ Κοντάκιον μαρτυρεῖται ἐκ τοῦ Βατοπεδινοῦ κώδικος 1041 (πβ. Σ. Εὐστρατιάδην, ἔνθ' ἀν., σ. 208) καὶ τοῦ Μηναίου. Ὁ οἶκος διὰ πρώτην φοράν.

Μηνὶ Σεπτεμβρίῳ ιγ'. Τὰ Ἐγκαίνια τῆς ἁγίας Ἀναστάσεως Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν καὶ τοῦ ἁγίου ἱερομάρτυρος Ὀλβιανοῦ καὶ τῶν σὺν αὐτῷ, καὶ τοῦ ἁγίου Κορνηλίου[3] τοῦ ἑκατοντάρχου. (Τὸ κοντάκιον εὑρίσκεται εἰς f. 166v. Οἶκος δὲν σῴζεται).

10. *Κονδάκιον. Ἦχος δ'.*

f. 166v Ὡς τοῦ ἄνω στερεώματος τὴν εὐπρέπειαν
καὶ τὴν κάτω συναπέδειξας ὡραιότητα
τοῦ ἁγίου σκηνώματος τῆς δόξης σου, Κύριε,
Κραταίωσον αὐτὸν[4] εἰς αἰῶνα αἰῶνος
καὶ πρόσδεξαι ἡμῶν τὰς ἐν αὐτῷ
προσαγομένας σοι δεήσεις
διὰ τῆς Θεοτόκου,
ἡ πάντων ζωὴ καὶ ἀνάστασις.

1 *αὐτοῖς* κῶδιξ.
2 *τοὺς βροτοὺς* κῶδιξ.
3 *Κορνιλίου,* κῶδιξ.
4 *αὐτὸ* σ 8.

Ὑπάρχει εἰς σ 8. Πβ. ἐπίσης καὶ D. Sofronio Gassisi, Un antichissimo «Κοντάκιον» inedito ed un innografo anonimo del secolo VI, σ. 34. Τὰ ὀνόματα τῶν ἁγίων Ὀλβιανοῦ καὶ Κορνηλίου δὲν παραδίδονται διὰ τῶν κοντακαρίων.

Μηνὶ Σεπτεμβρίῳ ιδ'. Ἡ ὕψωσις τοῦ τιμίου καὶ ζωοποιοῦ Σταυροῦ.

11. *Κονδάκιον. Ἦχος δ'.*

f. 49v Ὁ ὑψωθεὶς ἐν τῷ Σταυρῷ ἑκουσίως
τῇ ἐπωνύμῳ σου καινῇ[1] πολιτείᾳ
τοὺς οἰκτιρμούς σου δώρησαι[2], Χριστὲ ὁ Θεός.
Εὔφρανον ἐν τῇ δυνάμει σου τοὺς πιστοὺς βασιλεῖς ἡμῶν
νίκας χορηγῶν αὐτοῖς κατὰ τῶν πολεμίων,
τὴν συμμαχίαν ἔχοντες τὴν σήν,
f. 50r ὅπλον | εἰρήνης, ἀήττητον τρόπαιον.

Ὁ οἶκος· Πρός· «Τῇ Γαλιλαίᾳ τῶν Ἐθνῶν...».

Ὁ μετὰ τρίτον οὐρανὸν ἀρθεὶς ἐν παραδείσῳ...

Ὑπάρχει εἰς σ 9 καὶ Σ 23. Ἐτέθη προσόμοιον διὰ τοὺς οἴκους, ἐνῷ πρόκειται περὶ ἰδιομέλου.

Μηνὶ Σεπτεμβρίῳ ιε'. Τοῦ ἁγίου μάρτυρος Νικήτα.

12. *Κονδάκιον. Ἦχος β'. Πρός· «Τὰ ἄνω ζητῶν...».*

f. 60r Τῆς πλάνης τεμὼν τὸ κράτος τῇ ἐνστάσει σου
καὶ νίκης λαβὼν τὸ στέφος ἐν τοῖς ἄθλοις σου,
τοῖς ἀγγέλοις, ἔνδοξε, συναγάλλει[3],
Νικήτα φερώνυμε,
σὺν αὐτοῖς Χριστῷ τῷ Θεῷ
πρεσβεύων ἀπαύστως ὑπὲρ πάντων ἡμῶν.

Ὁ οἶκος. (Πρός· «Τράν⟨ωσόν μου...»⟩).

Γνῶσιν τὴν σὴν ἐνθεὶς τῇ ψυχῇ μου...

Ὑπάρχει εἰς σ 10 καὶ Σ 24.

Μηνὶ Σεπτεμβρίῳ ις'. Τῆς ἁγίας καὶ πανευφήμου μάρτυρος Εὐφημίας.

13. *Κονδάκιον. Ἦχος δ'. Πρός· «Ὁ ὑψωθεὶς ἐν τῷ ⟨Σταυρῷ⟩...».*

f. 62v Ἐν τῇ ἀθλήσει σου καλῶς ἠγωνίσω
καὶ μετὰ θάνατον ἡμᾶς ἁγιάζεις
ταῖς τῶν θαυμάτων λάμψεσιν[4], πανεύφημε,

1 *καὶ νῦν* κῶδιξ.
2 in super lineam. *Δώρησε* κῶδιξ.
3 *συναγάλλη* κῶδιξ.
4 *βλύσεσιν* σ 11.

Ὅθεν σου τὴν κοίμησιν τὴν ἁγίαν ὑμνοῦμεν
πίστει παριστάμενοι[1] ἐν τῷ θείῳ ναῷ σου,
ὅπως ῥυσθῶμεν νόσων χαλεπῶν[2]
καὶ τῶν θαυμάτων τὴν χάριν ἀντλήσωμεν[3].

Ὁ οἶκος. Πρός· «Τῇ Γαλιλαίᾳ»...».

Τῆς πανευφήμου ὁ ναὸς παράδεισος ἐδείχθη...

Ὑπάρχει εἰς σ 11, Σ 25 καὶ Σ 397.

(***Μηνὶ Σεπτεμβρίῳ ιζ΄. Τῶν ἁγίων μεγάλων μαρτύρων Πίστεως, Ἐλπίδος καὶ Ἀγάπης καὶ τῆς μητρὸς αὐτῶν Σοφίας.*** Εἰς f. 65r μετὰ τὴν ϛ΄ ᾠδὴν χῶρος κενὸς ἀνάλογος διὰ τὸ κονδάκιον. Γράφεται μόνον· «***Κονδ.***»).

(***Μηνὶ Σεπτεμβρίῳ ιη΄. Τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν Εὐμενίου ἐπισκόπου Γορτύνης.*** Εἰς f. 67r μετὰ τὴν ϛ΄ ᾠδὴν χῶρος ἀνάλογος διὰ τὸ κονδάκιον).

Μηνὶ Σεπτεμβρίῳ κ΄. Τοῦ ἁγίου Εὐσταθίου[4] καὶ τῆς συνοδίας[5] αὐτοῦ.

14. *Κονδάκιον. ⟨Ἦχος β΄⟩. Πρός· «Τὰ ἄνω ζητῶν...».*

f. 72v Τὰ πάθη Χριστοῦ σαφῶς μιμησάμενος
f. 73r καὶ τούτου (sic) πιὼν[6] πιστῶς | τὸ ποτήριον
κοινωνός, Εὐστάθιε[7],
καὶ τῆς δόξης μέτοχος[8] γέγονας,
παρ᾽ αὐτοῦ τοῦ πάντων Θεοῦ
λαμβάνων ἐξ ὕψους στέφος ἄφθαρτον[9].

Ὁ οἶκος. Πρός· «Τράνωσόν μου».

Ὕμνον μοι δώρησαι ὡς οἰκτίρμων...[10].

Ὑπάρχει εἰς σ 12 καὶ Σ 29.

---

1 *καταφεύγοντες* σ 11.
2 *ψυχικῶν* σ 11.
3 *ἀντίσωμεν* κῶδιξ.
4 *Εὐσταθείου* κῶδιξ.
5 *συνοδίας* κῶδιξ.
6 *πιῶν* κῶδιξ.
7 *Εὐστάθειε* κῶδιξ.
8 *σύγκληρος* σ 12.
9 *τὴν θείαν δύναμιν* σ 12.
10 *ὁ Θεός μου* σ 12, Σ 29.

Μηνὶ Σεπτεμβρίῳ κγ΄. Ἡ σύλληψις τοῦ Προδρό(μου).

15. *Κονδάκιον. ⟨Ἦχος α΄⟩. Πρός· «Χορὸς ἀγγελικός».*

f. 80v Εὐφραίνεται[1] λαμπρῶς Ζαχαρίας ὁ μέγας
σὺν τῇ πανευκλεεῖ[2] Ἐλισάβετ συζύγῳ[3],
καρπὸν κομιζόμενοι[4] Ἰωάννην τὸν Πρόδρομον,
ὃν ὁ ἄγγελος εὐηγγελίσατο χαίρων
καὶ οἱ ἄνθρωποι[5] τιμῶμεν ἀξιοχρέως[6],
ὡς μύστην τῆς χάριτος.

Ὁ οἶκος.

Τὸ ἱερὸν Εὐαγγέλιον ἀναπτύξωμεν...

Ὑπάρχει εἰς σ 13 καὶ Σ 31.

Μηνὶ Σεπτεμβρίῳ κδ΄. Τῆς ἁγίας πρωτομάρτυρος καὶ ἰσαποστόλου Θέκλης.

16. *Κονδάκιον. Ἦχος β΄. (Πρός· «Τὰ ἄνω ζητῶν»).*

f. 83r Τρωθεῖσα τὴν σὴν καρδίαν, καλλιπάρθενε,
τῷ πόθῳ Χριστοῦ μνηστῆρος κατεφρόνησας
καὶ πυρὸς κατετόλμησας
τῶν θηρῶν τε στόματα ἔφραξας
καὶ σωθεῖσα ἐπέμενες
f. 83v τὸν Παῦλον | ζητοῦσα[7], Θέκλα πρώταθλε.

Ὁ οἶκος. Πρός· «Τράνωσόν μου».

Ὑπὸ τοῦ Παύλου μαθητευθεῖσα...

Ὑπάρχει εἰς σ 14 καὶ Σ 32.

Μηνὶ Σεπτεμβρίῳ κϛ΄. Ἡ μετάστασις τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου.

17. *Κονδάκιον. Ἦχος β΄. Πρός· «Τῷ Θεῷ ἀπὸ μήτρας...».*

f. 89r Ποταμοὺς ἐξηρεύξω θεολογίας
ἐκ βυθοῦ ἐξαντλήσας ἀκαταλήπτου
καὶ τοῖς ἐν κόσμῳ τρανῶς ἀνεκήρυξας

---

1 *εὐφρένεται* κῶδιξ.
2 *πανευκλεῆ* κῶδιξ.
3 *συλλόγῳ* σ 13.
4 *ἀξίως συλλαμβάνοντες* σ 13.
5 *οἱ οὐρανοὶ* σ 13.
6 *ἀξιωχρέως* κῶδιξ.
7 *ζηλοῦσα* σ 14.

σὺν τῷ ἀνάρχῳ Πατρὶ ὁμοούσιον, θεολόγε ἀπόστολε,
διὸ ὑπὲρ ἡμῶν δυ⟨σώπει⟩ τὸν Κύριον.

Ὁ οἶκος. Πρός· «Τράνωσόν ⟨μου⟩...».

Μέγας Χριστοῦ[1] ὁ ἱερογράφος...

Τὸ κοντάκιον μαρτυρεῖται διὰ πρώτην φοράν. Ὁ οἶκος εἰς σ 16. Εἰς Σ 36 ὡς β΄ οἶκος ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν «*Ἄλλος οἶκος*». Πβ. καὶ ἀρ. 62 τῆς παρούσης περιγραφῆς.

(*Μηνὶ Σεπτεμβρίῳ κθ΄. Τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν Κυριακοῦ ἡγουμένου τοῦ Σουκᾶ* (sic) *καὶ τοῦ ἁγίου μάρτυρος Καλλίστου.* Μετὰ τὴν ς΄ ᾠδὴν τοῦ κανόνος (f. 95v) χῶρος κενὸς ἀνάλογος διὰ τὸ κοντάκιον).

Μηνὶ Σεπτεμβρίῳ λ΄. Τοῦ ἁγίου ἱερομάρτυρος Γρηγορίου τῆς Μεγάλης Ἀρμενίας καὶ τῆς ἁγίας μάρτυρος Ῥιψιμίας.

18. *Κονδάκιον.* (*Ἦχος β΄*). *Πρός· «Τοὺς ἀσφαλεῖς καὶ θεηγόρους κήρυκας...».*

f. 98r Τὸν εὐκλεῆ καὶ ἱεράρχην ἅπαντες,
ὡς ἀθλητὴν τῆς ἀληθείας σήμερον,
οἱ πιστοὶ[2] ἐν ᾠδαῖς καὶ ὑμνῳδίαις εὐφημήσωμεν
Γρηγόριον[3] ποιμένα καὶ διδάσκαλον,
Γρηγόριον τὸν[4] φωστῆρα τὸν παγκόσμιον.
Χριστῷ γὰρ πρεσβεύει[5] τοῦ σωθῆναι ἡμᾶς.

Ὁ οἶκος. Πρός· «Τράνωσόν μου τὴν γλῶτταν...».

Τοῦτον τὸν μέγαν ἐν ἀθληφόροις...

Ὑπάρχει εἰς Σ 40. Τὸ ὄνομα τῆς ἁγίας Ῥιψιμίας δὲν παραδίδεται εἰς τὰ μέχρι τοῦδε περιγραφέντα κοντακάρια.

Μηνὶ Ὀκτωβρίῳ α΄. Τοῦ ἁγίου ἀποστόλου Ἀνανίου.

19. *Κονδάκιον. Ἦχος β΄. Πρός· «Τὴν ἐν πρεσβείαις...».*

f. 101v Ὁ ἐν πρεσβείαις θερμότατος[6] ἀντιλήπτωρ
καὶ τοῖς αἰτοῦσιν ταχύτατα[7] εἰσακούων
δέξαι τὴν δέησιν, Ἀνανία, ἡμῶν

---

[1] *Μ. ὑπάρχων ἱερ.* σ 16, Σ 36.
[2] *νῦν ἐν ᾠδαῖς* Σ 40.
[3] *τὸν γρήγορον* Σ 40.
[4] *τὸν* om. Σ 40.
[5] *πρεσβεύεις* Σ 40.
[6] *θερμώτατος* κῶδιξ.
[7] *ἐγγύτατα* Σ 42.

καὶ τὸν[1] Χριστὸν δυσώπει τοῦ ἐλεῆσαι ἅπαντας,
τὸν μόνον ἐν ἁγίοις δοξαζόμενον.

⟨Ὁ οἶκος⟩. (Πρός· «Τράνωσόν μου...»).

Τῷ φωτισμῷ τῆς ἐλλάμψεώς σου...[2].

Ὑπάρχει εἰς Σ 42. Τὸ ἀνακλώμενον δὲν μαρτυρεῖται ἄλλοθεν. Εἰς τὸν οἶκον τὸ ἀνακλώμενον εἶναι· «*ὁ μόνος ἐν ἁγίοις ἀναπαυόμενος*».

Μηνὶ Ὀκτωβρίῳ γ΄. Τοῦ ἁγίου Διονυσίου τοῦ Ἀρεοπαγίτου.

20. *Κονδάκιον. Ἦχος πλ. δ΄. Πρός· «Τῇ ὑπερμάχῳ στρατηγῷ...».*

f. 106v Τὰς οὐρανίους διαβὰς πύλας ἐν πνεύματι,
μαθητευθεὶς τῷ ὑπὲρ τρεῖς οὐρανοὺς φθάσαντι
ἀποστόλῳ, Διονύσιε, τῶν ἀρρήτων
ἐπλουτίσθης πᾶσαν γνῶσιν καὶ κατηύγασας
τοὺς ἐν σκότει τῆς ἀγνοίας καὶ ἐλάμπρυνας[3]
διὸ κραυγάζω σοι, πάτερ παγκόσμιε.

⟨Ὁ οἶκος⟩.

Ἄγγελος ἐξ οὐρανῶν ἀρεταῖς χρηματίσας...

Ὑπάρχει εἰς σ 19 καὶ Σ 44. Τὸ ἀνακλώμενον μαρτυρεῖται τὸ πρῶτον. Εἰς τὸν οἶκον τὸ ἀνακλώμενον· «*Χαῖρε, πάτερ παγκόσμιε*».

Μηνὶ Ὀκτωβρίῳ ε΄. Τῶν ἁγίων μαρτύρων Μαμέλχθης καὶ Χαριτίνης.

21. *Κονδάκιον. (Ἦχος δ΄). Πρός· «Ὁ ὑψωθεὶς ἐν τῷ ⟨Σταυρῷ...⟩».*

f. 111r Οἱ ἀγῶνες σου, σεμνή, καὶ τὰ ἔπαθλα,
οἱ ἱδρῶτες, ἁγνή, καὶ τὰ αἵματα
τοῦ διαβόλου ᾔσχυναν[4] τὰ τρόπαια.
Χριστὸν γὰρ τὸν νυμφίον σου ἐκ καρδίας ποθοῦσα,
οὐ μάστιγας, οὐ θάνατον δι᾿ Αὐτὸν ἐπτοήθης,
ἀλλ᾿ ἀνετέθης ὅλη τῷ Θεῷ
τῆς ἀφθαρσίας φοροῦσα τὸν στέφανον.

Μαρτυρεῖται τὸ πρῶτον. Τὰ ὀνόματα τῶν ἁγίων δὲν παραδίδονται εἰς τὰ κοντακάρια.

Μηνὶ Ὀκτωβρίῳ ς΄. Τοῦ ἁγίου ἀποστόλου Θωμᾶ.

22. *Κονδάκιον. (Ἦχος δ΄). Πρός· «Ἐπεφάνης...».*

f. 114r Ὁ σοφίας χάριτι[5] πεπληρωμένος,

---

[1] *τῷ Χριστῷ δ. τ. ἐ. πάντας ὁ μ. ἐν ἁγ. ἀναπαυόμενος* Σ 42.
[2] *ἐκλάμψεως* Σ 42.
[3] *ἀγ. καθεύδοντας διὸ κράζω σοι· Χαῖρε* σ 19 καὶ Σ 44.
[4] *ἴσχυναν* κῶδιξ.
[5] *χάριτος* σ 20.

ὡς[1] Χριστοῦ ἀπόστολος καὶ ὑπηρέτης ἀληθής[2],
ἐν παρρησίᾳ[3] ἐβόησε·
Σύ μου ὑπάρχεις Θεός τε καὶ Κύριος[4].

Ὁ οἶκος. Πρός· « Τῇ Γαλιλαίᾳ ».

Τὸν τοῦ Κυρίου μαθητὴν καὶ μέγαν μυστολέκτην...

Ὑπάρχει εἰς σ 20 καὶ Σ 46.

Μηνὶ Ὀκτωβρίῳ ζ΄. Τῶν ἁγίων μαρτύρων Σεργίου καὶ Βάκχου.

23. *Κονδάκιον. Ἦχος β΄. Πρός· « Τὰ ἄνω ζητῶν... ».*

f. 116v Τὸν νοῦν πρὸς ἐχθροὺς ἀνδρείως παρατάξαντες
τὴν πᾶσαν αὐτῶν ἀπάτην κατελύσατε
καὶ τὴν νίκην ἄνωθεν
εἰληφότες μάρτυρες, πανεύφημοι,
ὁμοφρόνως ἀνεκράζετε[5]
καλὸν καὶ τερπνὸν τὸ συνεῖναι Θεῷ.

⟨Ὁ οἶκος⟩. Πρός· « Τράνωσόν ⟨μου...⟩.

Ἐν οὐρανοῖς, Χριστέ, κατοικοῦντες...

Ὑπάρχει εἰς σ 21 καὶ Σ 47.

Μηνὶ Ὀκτωβρίῳ η΄. Τῆς ὁσίας Πελαγίας.

24. *Κονδάκιον. (Ἦχος β΄). Πρός· « Τὰ ἄνω ζητῶν... ».*

f. 119r Τὸ σῶμα τὸ σὸν νηστείαις καταστίξασα (sic)[6]
ἀγρύπνοις εὐχαῖς τὸν κτίστην ἱκετεύουσα[7]
διὰ τὰς πράξεις, ἔνδοξε[8],
ὅπως λάβῃς τελείαν[9] συγχώρησιν
καὶ ἐδέξω τὴν ἄφεσιν
ὁδὸν μετανοίας ὑποδείξασα[10].

Ὁ οἶκος. « Τράνωσόν μου τὴν γλῶτταν... »[11].

Ὅσοι τὸν βίον[12] ἐν ἁμαρτίαις ἐμολύνατε δεῦτε...

---

1 *ὁ Χρ.* σ 20.
2 *ἀληθῶς* σ 20.
3 *μετανοίᾳ* σ 20.
4 *Σὺ γὰρ ὑπάρχεις Θεός μου* σ 20.
5 *ἀνεκράζεται* κῶδιξ.
6 *καταιήξασα* P 2.
7 *καθικέτευες* P 2 *καὶ ἱκέτευες* σ 7.
8 *διὰ τὴν ἁμαρτίαν σου* σ 7, *διὰ γὰρ τὰς πράξεις σου* P 2.
9 *τελείαν τὴν συγ.* P 2.
10 *ὑπ. ἡμῖν* σ 7, Σ 19, Σ 49, P 3.
11 Ὁ P δὲν σημειοῖ προσόμοιον.
12 *Ὅσοι ἐν βίῳ ἐν ἁμ.* σ. 7, Σ 19, Σ 49, P 3.

Ὑπάρχει εἰς Σ 49 καὶ P 3. Ἀποδιδόμενον εἰς ὁσίαν Θεοδώραν εἰς σ 7 καὶ Σ 19. Εἰς P 3 ὡς β΄ οἶκος.

Μηνὶ Ὀκτωβρίῳ θ΄. Τοῦ ἁγίου ἀποστόλου Ἰακώβου τοῦ Ἀλφαίου.

25. *Κονδάκιον. Ἦχος πλ. δ΄. Πρός· « Ὡς ἀπαρχὰς τῆς φύσεως... ».*

f. 121r Ὁ μαθητὴς καὶ φίλος σου καὶ μιμητὴς τοῦ πάθους σου
τῇ οἰκουμένῃ Θεόν σε ἐκήρυξεν ὁ εὐκλεὴς Ἰάκωβος.
Ταῖς αὐτοῦ ἱκεσίαις ἐξ ἐχθρῶν παρανόμων
τὴν ἐκκλησίαν σου καὶ πᾶσαν πόλιν σου
διὰ τῆς Θεοτόκου συντήρησον,
πολυέλεε.

⟨Ὁ οἶκος⟩. Πρός· « Αὐτὸς μόνος ὑπάρχεις... »[1].

Ῥεῖθρα λόγων[2] παράσχου μοι, Κύριε,...

Ὑπάρχει εἰς Σ 50. Προσηρμοσμένον διὰ τὴν ἑορτὴν τοῦ ἁγίου Φιλίππου εἰς σ 46, Σ 89 καὶ P 54.

Μηνὶ Ὀκτωβρίῳ ιβ΄. Τῶν ἁγίων μαρτύρων Πρόβου, Ταράχου καὶ Ἀνδρονίκου.

26. *Κονδάκιον. Ἦχος β΄*[3].

f. 127v Τριάδος ἡμῖν τὴν δόξαν ἐμφανίσαντες,
f. 128r γενναῖοι Χριστοῦ ὁπλῖται | καλλιμάρτυρες[4],
ἐν σταδίῳ σήμερον κραταιῶς ἠλέγξατε[5]
ἅπασαν τῶν τυράννων ἀθεότητα
τῇ πίστει γενναίως ἐναθλήσαντες.

⟨Ὁ οἶκος⟩. Πρός· « Τράνωσόν μου... »[6].

Οἱ ἀπλανεῖς ἀστέρες Κυρίου...

Ὑπάρχει εἰς σ 23, Σ 53 καὶ P 6. Εἰς τὰ κοντακάρια αὐτὰ ὁ οἶκος ὡς β οἶκος τοῦ ὕμνου.

Μηνὶ Ὀκτωβρίῳ ιδ΄. Τῶν ἁγίων μαρτύρων Ναζαρίου, Γερβασίου, Προτασίου καὶ Κελσίου.

27. *Κονδάκιον. Ἦχος β΄. Πρός· « Τὰ ἄνω ζητῶν... ».*

f. 132v Λαμπτῆρες φαιδροὶ φανέντες θεῖοι μάρτυρες,

---

1 Ὁ P δὲν σημειοῖ προσόμοιον.
2 Ἡ γραφὴ « *λόγων* » πιστοποιεῖ τὸ ὀρθὸν τοῦ παρὰ Σ 50 « *λόγον* ». *λόγου* σ 46, P 2.
3 Ὁ P 6 μελίζει πρὸς « *Τὰ ἄνω ζητῶν* ».
4 *καὶ μάρτυρες* σ 23. *θεῖοι μάρτυρες* P 6.
5 *σὺν Ταράχῳ Πρόβος τε καὶ Ἀνδρόνικος ἤλεγξαν* σ 23, P 6.
6 Ὁ P 6 δὲν σημειοῖ προσόμοιον.

τὴν κτίσιν φωτὶ θαυμάτων καταυγάζετε,
νοσημάτων λύοντες τὴν βαθεῖαν νύκτα ἑκάστοτε
καὶ Χριστῷ τῷ μόνῳ Θεῷ
πρεσβεύοντες ἀπαύστως ὑπὲρ πάντων ἡμῶν.

Ὁ οἶκος. Πρός· «Τράνωσόν μου...»[1].

Ὡς φωταυγεῖς καὶ θεῖοι φωστῆρες...

Ὑπάρχει εἰς Ρ 8.

Μηνὶ Ὀκτωβρίῳ ιϛ'. Τοῦ ἁγίου Λογγίνου τοῦ ἑκατοντάρχου.

28. *Κονδάκιον. Ἦχος δ'. «Ἐπεφάνης σήμερον τῇ οἰκουμένῃ...».*

f. 136v Εὐφροσύνῃ γέγηθεν ἡ Ἐκκλησία
ἐν τῇ μνήμῃ σήμερον τοῦ ἀοιδίμου ἀθλητοῦ
Λογγίνου ἀνακράζουσα·
Σύ μου τὸ κράτος, Χριστέ, καὶ κραταίωμα.

(Ὁ οἶκος). Πρός· «Τῇ Γαλιλαίᾳ...»[2].

Τὸν οὐρανὸν σκότῳ πολλῷ καὶ γῆν τε σειομένην...[3].

Ὑπάρχει εἰς Σ 59 καὶ Ρ 9.

Μηνὶ Ὀκτωβρίῳ ιζ'. Τοῦ προφήτου Ὠσηέ.

29. *Κονδάκιον. (Ἦχος δ'). Πρός· «Ἐπεφάνης σή(μερον)...».*

Φωτισθέντες πνεύματι τῷ παναγίῳ
τὰ τῆς γῆς πληρώματα καταφωτίζετε[4] ἀεὶ
ταῖς τῶν θαυμάτων λαμπρότησι,
μάρτυρες θεῖοι, ἀγγέλων συνόμιλοι.

Μαρτυρεῖται τὸ πρῶτον. Τὸ ὄνομα τοῦ προφήτου δὲν παραδίδεται διὰ τῶν μέχρι τοῦδε περιγραφέντων κοντακαρίων.

Μηνὶ Ὀκτωβρίῳ ιη'. Τοῦ ἁγίου ἀποστόλου καὶ εὐαγγελιστοῦ Λουκᾶ.

30. *Κονδάκιον. Ἦχος β'. Πρός· «Τοὺς ἀσφαλεῖς καὶ θεοφθόγγους...».*

f. 141r Τὸν ἀληθῆ τῆς εὐσεβείας κήρυκα
καὶ μυστικὸν[5] τὸν ἀπορρήτων ῥήτορα,
τὸν ἀστέρα τῆς Ἐκκλησίας
Λουκᾶν τὸν θεῖον εὐφημήσωμεν·

[1] Ὁ Ρ 8 δὲν σημειοῖ προσόμοιον.
[2] Εἰς Ρ 9. *Ὁ μετὰ τρίτον οὐρανόν.*
[3] *σιωμένην* κῶδιξ.
[4] *καταφωτίζεται* κῶδιξ.
[5] *μυστικῶν* κῶδιξ.

ὁ Λόγος γὰρ αὐτὸν ἐξελέξατο
σὺν Παύλῳ τῷ σοφῷ Ἐθνῶν διδάσκαλον,
ὁ μόνος γινώσκων τὰ ἐγκάρδια.

(Ὁ οἶκος). Πρός· «Τράνωσόν μου...»[1].

Γνῶσιν πλουτήσας τὴν ἀνωτάτω...

Ὑπάρχει εἰς σ 26, Σ 62 καὶ Ρ 10.

Μηνὶ Ὀκτωβρίῳ κ'. Τοῦ ἁγίου μάρτυρος Ἀρτεμίου.

31. *Κονδάκιον. Ἦχος β'. Πρός· «Τοὺς ἀσφαλεῖς...».*

f. 145r Τὸν εὐσεβῆ καὶ στεφηφόρον μάρτυρα
τὸν κατ' ἐχθρῶν νίκης ἀράμενον τρόπαια[2]
συνελθόντες ἐπαξίως ἐν ὑμνῳδίαις[3] εὐφημήσωμεν.
Ἀρτέμιον τὸν μύστην τῆς χάριτος,
f.v 145 θαυμ(άτων) τὸν δοτῆρα πλουσιώτατον
πρεσβεύει γὰρ Κυρίῳ ὑπὲρ πάντων ἡμῶν.

Ὁ οἶκος. Πρός· «Τράνωσον...».

Τίς τοὺς ἀγῶνάς σου ἐξαρκέσει...

Ὑπάρχει εἰς σ 27, Σ 64 καὶ Ρ 12.

Μηνὶ Ὀκτωβρίῳ κα'. Τοῦ ὁσίου Ἱλαρίωνος.

32. *Κονδάκιον. Ἦχος γ'. Πρός· «Ἡ Παρθένος σήμερον τὸν (ὑπερούσιον)...».*

f. 148r Ὡς φωστῆρα ἄδυτον τοῦ νοητοῦ σε ἡλίου[4]
συνελθόντες σήμερον ἀνευφημοῦμεν ἐν ὕμνοις
καὶ τοὺς ἐν σκότει[5] τῆς ἀγνωσίας
ἅπαντας ἀναβιβάζων πρὸς θεῖον ὕψος,
Ἱλαρίων, διὸ βοῶμεν·
Χαίροις[6] πάντων τῶν ἀσκητῶν ἡ κρηπίς.

Ὁ οἶκος. Πρός· «Τὴν Ἐδὲμ Βηθλ(εέμ)...»[7].

Ἐρασθεὶς τοῦ Χριστοῦ τὰ θεῖα παραγγέλματα...

Ὁ ὕμνος εἰς σ 28, Σ 65 καὶ Ρ 14.

[1] Ὁ Ρ 10 δὲν σημειοῖ προσόμοιον.
[2] *στέφος* σ 27.
[3] *συνελθόντες ἐν ὑμνῳδίαις* σ 27.
[4] *ἄδ. τῇ Ἐκκλησίᾳ* σ 28.
[5] *ἔλαμψας τοῖς ἐν τῷ σκότει* σ 28, Ρ 14.
[6] *Ὦ χαίροις, πάτερ, τῶν* Ρ 14.
[7] *Βιθλ.* κῶδιξ.

Μηνὶ Ὀκτωβρίῳ κγ'. Τοῦ ἁγίου ἀποστόλου Ἰακώβου τοῦ ἀδελφοθέου.

33. *Κονδάκιον. Ἦχος δ'. Πρός· «Ὁ ὑψωθεὶς ἐν τῷ Σταυρῷ...».*

f. 152r Ὁ τοῦ Πατρὸς μονογενὴς Θεὸς Λόγος
ἐπιδημήσας πρὸς ἡμᾶς ἐπ' ἐσχάτων[1]
τῶν ἡμερῶν, Ἰάκωβε θεσπέσιε,
πρῶτον σε ἀνέδειξεν τῶν Ἱεροσολύμων
ποιμένα καὶ διδάσκαλον καὶ πιστὸν οἰκονόμον
τῶν μυστηρίων τῶν πνευματικῶν·
ὅθεν σὲ πάντες τιμῶμεν[2] Ἰακώβ.

⟨Ὁ οἶκος⟩. (Πρός· «Τῇ Γαλιλαίᾳ...».

Τὸν γόνον σε τοῦ Ἰωσὴφ καὶ Ἱεροσολύμων...

Ὑπάρχει εἰς σ 30, Σ 68, Ρ 17. Εἰς s 103 καὶ Σ 290 προσηρμοσμένον εἰς Μαρίαν τὴν Μαγδαληνήν, μὲ διάφορον α' οἶκον. Τὸ ἀνακλώμενον εἰς τὸν οἶκον· «...*Ἰάκωβε*».

(Ἀπὸ f. 154 ἕως f. 162 σῴζονται μόνον τὰ κάτω ἡμίση τῶν φύλλων. Ἐν ἄνω ἥμισυ μόνον εἰς f. 55).

⟨Μηνὶ τῷ αὐτῷ κδ'. Τοῦ ἁγίου Ἀρέθα καὶ τῆς συνοδίας αὐτοῦ⟩.

34. *Κονδάκιον. Ἦχος δ'. Πρός· «Ἐπεφάνης σήμερον...».*

f. 154v Εὐφροσύνης πρόξενος ἡμῖν ἐπέστη[3]
ἡ φωσφόρος σήμερον τῶν ἀθλοφόρων ἑορτή,
ἣν ἀνυμνοῦντες δοξάζομεν[4]
τὸν ἐν ὑψίστοις ὑπάρχοντα Κύριον.

f. 54r *Ὁ οἶκος· Πρός· «Τῇ Γαλιλαίᾳ τῶν Ἐθνῶν».*

Τὸν νοῦν μου φώτισον, Χριστέ, τῇ αἴγλῃ τῶν ἀγώνων...

Ὑπάρχει εἰς σ 32, Ρ 20.

⟨Μηνὶ τῷ αὐτῷ κε'. Κονδάκιον τῶν ἁγίων μαρτύρων Μαρκιανοῦ καὶ Μαρτυρίου⟩.

35. *Κονδάκιον. Ἦχος δ'. Πρός· «Ὁ ὑψωθεὶς ἐν τῷ Σταυρῷ ἑκουσίως...».*

f. 157r Ἀγωνισάμενοι καλῶς ἀπὸ βρέφους,
Μαρκιανὲ σὺν τῷ σοφῷ Μαρτυρίῳ,
τὸν ἀποστάτην Ἄρειον καθείλατε[5],

[1] *αἰσχάτων* κῶδιξ.
[2] *σὲ τιμῶμεν πάντες Ἰάκωβε* σ 28.
[3] *εἰς τὸν αἰῶνα* σ 32.
[4] *δοξάσωμεν* σ 32.
[5] *καθείλετε* Ρ 22.

ἄσπιλον τηρήσαντες τὴν ὀρθόδοξον πίστιν,
Παύλῳ συνεπόμενοι τῷ καλῷ διδασκάλῳ·
ὅθεν σὺν τούτῳ ηὕρατε[1] ζωήν,
ὡς τῆς Τριάδος ὑπέρμαχοι ἄριστοι.

Ὁ οἶκος· Πρός· «Τῇ Γαλιλαίᾳ τῶν Ἐθνῶν...»[2].

Ὡς ὑπηρέται εὐσεβεῖς θεοῦ τοῦ φιλανθρώπου...

Ὁ ὕμνος εἰς Σ 71 καὶ Ρ 22. Ὁ οἶκος τελευτᾷ εἰς «...*ἐπουρανίων χορούς*» διότι δὲν σῴζεται τὸ ἕτερον ἥμισυ τοῦ φύλλου.

Μηνὶ Ὀκτωβρίῳ κθ'. Τοῦ ἁγίου Ἀβραμίου τοῦ ἀναχωρητοῦ.

36. *Κονδάκιον. Ἦχος γ'. «Ἡ Παρθένος σήμερον...».*

f. 165v Ἐν σαρκὶ ὡς ἄγγελος ἐπὶ τῆς γῆς ἀνεδείχθης
καὶ ἀσκήσει γέγονας πεφυτευμένος[3] ὡς ξύλον
ὕδατι τῆς ἐγκρατείας κατατρυφήσας,
ῥεύμασιν τῶν σῶν δακρύων ῥύπον ἐκπλύνων·
διὰ τοῦτο ἀνεδείχθης
δοχεῖον θεῖον[4], Ἀβράμιε, πνεύματος.

Ὁ οἶκος. Πρός· «Τὴν Ἐδὲμ Βηθλεέμ...».

Τὰ φθαρτὰ παριδὼν τὴν ἀφθαρσίαν εἴληφας...

Ὑπάρχει εἰς ο 34, Σ 76 καὶ Ρ 25. Τὸ ἀνακλώμενον εἰς τὸν οἶκον· «*δοχεῖον θεῖον, Ἀβράμιε, πνεύματος*».

Μηνὶ Ὀκτωβρίῳ λ'. Τοῦ ἁγίου ἱερομάρτυρος Μαρκιανοῦ ἀρχιεπισκόπου Συρακούσης.

37· *Κονδάκιον. Ἦχος β'. Πρός· «Ἐν σαρκὶ τῶν ἀγγέλων...».*

f. 168v Οὐρανόθεν τὴν χάριν ὡς δεδεγμένος
τοὺς ναοὺς τῶν δαιμόνων ἀποκαθάροις (sic)
καθολικὴν Ἐκκλησίαν ἐποίησας,
ἐν ᾧ ἑστῶτες ἐν φόβῳ ὑμνοῦμέν σε,
Μαρκιανὲ μακάριε,
διὸ ὑπὲρ ἡμῶν δυσώπει τὸν Κύριον.

Ὁ οἶκος. Πρός· «Τράνωσόν μου τὴν γλῶ⟨σσαν⟩...».

Γνῶσιν τὴν ἄρρητον κεκτημένος...

Τὸ Κοντάκιον μαρτυρεῖται τὸ πρῶτον. Ὁ οἶκος εἰς Ρ 26. Τὸ ἀνακλώμενον εἰς τὸν οἶκον. «*Πρεσβεύων ἀπαύστως ὑπὲρ πάντων ἡμῶν*».

[1] *εὕρασθε* Ρ 22.
[2] *Πρὸς τό· Ὁ μετὰ τρίτον οὐρανὸν* Ρ 22.
[3] *πεφυτευμένον* σ 34.
[4] *θεῖον* Ρ 25.

β') Β 35[1]

Μεμβράνινος. Παλίμψηστος. Τὸ ἀρχαιότερον τοῦ ι' αἰῶνος, τὸ νεώτερον τοῦ ιγ'. Φύλλα 189. Εἰς τὸ φύλλον 165r (παλίμψηστον) διακρίνονται οἱ στίχοι τοῦ Κοντακίου εἰς τὸν ἅγιον ἱερομάρτυρα Πολύκαρπον (κγ' Φεβρουαρίου) εἰς γραφὴν μεγαλογράμματον.

⟨Μηνὶ Φεβρουαρίῳ κγ'. Τοῦ ἁγίου ἱερομάρτυρος Πολυκάρπου⟩.

38. *Κοντάκιον*. *Ἦχος α'*. «*Χορὸς ἀγγελικός...*».

f. 165r Καρποὺς τοὺς λογικοὺς τῷ Κυρίῳ προσφέρων[2],
Πολύκαρπε σοφέ, ἀρετῶν τὰς θυσίας
διὸ καὶ ἀξιόθεος ἱεράρχης δεδόξασαι·
ὅθεν σήμερον οἱ φωτισθέντες τοῖς[3] λόγοις
ἀνυμνοῦμέν σου τὴν ἀξιέπαινον μνήμην
δοξάζοντες Κύριον.

⟨*Ὁ οἶκος*⟩.

Τὴν τῆς[4] σοφίας χρηστότητα ἀρυσάμενος...

Ὑπάρχει εἰς σ 100, Σ 203 καὶ Ρ 202. Ὁ Ε. Martini (ἔνθ' ἀν., σ. 17) ἀνέγνωσε καὶ παραθέτει εἰς τὸν κατάλογόν του τοὺς στίχους ἀπὸ «*...θεος ἱεράρχης...*». ἕως τὸ τέλος (α' στίχον τοῦ οἴκου).

γ') Ε 54[5]

Μεμβράνινος. Αἰῶνος ιγ' (ἕως τὸ φύλλον 88) καὶ ιβ' (ἀπὸ f. 89 μέχρι τέλους). Περιέχει καθίσματα, στιχηρὰ καὶ κανόνας (πολλοὺς μὲ β' ᾠδήν). Μετὰ τὴν γ' ᾠδὴν σπανίως κάθισμα καὶ μετὰ τὴν ς' σπανίως κοντάκιον.

Μηνὶ Δεκεμβρίῳ κε'. Ἡ κατὰ σάρκα γέννησις τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ.

39. *Κονδάκιον*. *Ἦχος γ'*.

f. 84v Ἡ παρθένος σήμερον τὸν ὑπερούσιον τίκτει
καὶ ἡ γῆ τὸ σπήλαιον τῷ ἀπροσίτῳ[6] προσάγει.
Ἄγγελοι μετὰ ποιμένων δοξολογοῦσιν,
μάγοι δὲ μετὰ ἀστέρος ὁδοιποροῦσιν

[1] Ε. Martini, ἔνθ' ἀν., σσ. 17-21.
[2] *προσάγεις* Ρ 202.
[3] *σοῖς λ.* σ 100.
[4] *τῆς σῆς σ.* Ρ 202.
[5] Ε. Martini, ἔνθ' ἀν., σσ. 118-119.
[6] *ἀπροσήτω* κῶδιξ.

δι' ἡμᾶς γὰρ ἐγεννήθη
παιδίον νέον, ὁ πρὸ αἰώνων Θεός.

Ὁ οἶκος.

Τὴν Ἐδὲμ Βηθλεὲμ ἤνοιξεν, δεῦτε ἴδωμεν...

Ὑπάρχει εἰς σ 72, Σ 143 καὶ Ρ 128.
Μετὰ τὴν θ' ᾠδὴν τοῦ αὐτοῦ κανόνος.

40. *Στιχηρὰ εἰς τοὺς αἴνους*. (*Ἦχος πλ. β'*).

f. 85v Αἱ ἀγγελικαὶ προπορεύεσθε δυνάμεις...
Ἰδὼν[1] Ἰωσὴφ τὰς ἐπουρανίους δυνάμεις...
Νίκην κατ' ἐχθρῶν κεκτημένοι τὸν τεχθέντα...
Ὄρος νοητὸν ἀνεδείχθης, ὦ Παρθένε,...
f. 86r Σάλπιγγος φωνὴν ἀναλάβετε, ποιμένες...
Τέτοκεν χαρὰν ἡ ἀπείρανδρος Παρθένος...
Αὐλῶν ποιμενικῶν ἀποβάλλεσθε[2], ποιμένες...[3]
Ποῖος[4] νοῦς βροτῶν ἑρμηνεύσει σοῦ τὸν τόκον...
Ἐν ἀλαλαγμῷ, πιστοί, κροτήσωμεν[5] τὰς χεῖρας...
Ἰδοὺ[6] τέτοκεν τὸν Ἐμμανουὴλ ἡ Παρθένος...
Νόμου ποιητὴς ὑπὸ νόμον ἐσαρκώθη...
Ὄντως ἡ χαρὰ ἐν σπηλαίῳ νῦν ἐτέχθη...
Ὕμνον ὁ χορὸς τῶν ἀσωμάτων ἀναμέλπει...
Ῥάμνος (sic) θεϊκὸς ἀνακέκλιται[7] ἐν φάτνῃ...
f. 86v Ὥσπερ ἐκ πατρὸς ἀνεβλάστησας ἀμήτωρ...
Μέγα τοῦ πατρὸς πεφανέρωται ἐκ κόρης...
Ἄνθος Ἰεσσαὶ ἐξελεύσεται ἐκ ῥάβδου...
Ναίεσθε[8] λοιπὸν οἱ φυλάσσοντες ποιμένες...
Ὄρος τοῦ Θεοῦ προετύπωσέν σε πάλαι...
Ὕμνον αἰνετὸν ἀνυμνήσατε ἀπαύστως...
Ἔδειξεν ἡμῖν συναγάλλεσθε, Παρθένε,...
Ἴδωσαν λαοὶ τὸ σωτήριον τῆς δόξης...
Σήμερον Ἀδὰμ ἀνακέκληται ἐκ πλάνης...

[1] *ἴδων* κῶδιξ.
[2] *ἀποβάλλεσθαι* κῶδιξ.
[3] *ποιμαίνει* κῶδιξ.
[4] *ποῖος* κῶδιξ.
[5] *κρωτήσωμεν* κῶδιξ.
[6] *Ἰδοῦ* κῶδιξ.
[7] *ἀνακέκλυται* κῶδιξ.
[8] *Ναίεσθαι* κῶδιξ.

f. 87r Τύπος κιβωτοῦ προτετύπωται[1] Παρθένος...
Ἄφραστον, φρικτὸν τὸ μυστήριον τοῦ Λόγου...
Γῆ καὶ οὐρανὸς συναγάλλεσθε ὁρῶντες...
Ἔγνωσαν σαφῶς ὅτι σήμερον ἐτέχθη...
Νῦν τὴν Βηθλεὲμ[2] ἑτοιμάσωμεν σπουδαίως...
Ἐν τῇ πενιχρᾷ θεασάμενος ὡς βρέφος...
Θεόθεν σαφῶς παιδευόμενοι οἱ μάγοι...
f. 87v Λίβανον, χρυσὸν κομισάμενοι καὶ σμύρναν...
Ἰδοὺ ἡ ἁγνὴ ἀνεβόησεν Παρθένος...
Ἄνω στρατιαὶ καὶ οὐράνιοι δυνάμεις...

Pitra, ἐν AS, I, σσ. 222-228 ἐκδίδει, ἔχων ὑπ' ὄψιν του καὶ τὸ περιγραφόμενον χειρόγραφον. Τὸ ἀνακλώμενον· « *Εὐλογημένος ὁ τεχθεὶς Θεὸς ἡμῶν, δόξα σοι* ». Ὁ οἶκος « *Αὐλῶν ποιμενικῶν...* » ἔχει παρηλλαγμένον ἀνακλώμενον· « *Εὐλογημένος ὁ καρπός, ἁγνή, τῆς κοιλίας σου* ».

Μηνὶ τῷ αὐτῷ ⟨Μαρτίῳ⟩ ϛ'. Τοῦ ἁγίου μάρτυρος Κόνωνος καὶ τ⟨ῶν ἁγίων⟩ μβ' μαρτύρων τῶν νέων· Θεοδώρου[3], Καλλίστου, ⟨Θεοφίλου⟩, Βασὼν* (sic) *καὶ τῆς συνοδείας αὐτῶν.

41. *Κονδάκιον τῶν ἁγίων μβ'. Ἦχος β'. Πρός· « Τὰ ἄνω ζητῶν... ».*

f. 92v ⟨Τοὺς νεο⟩φανεῖς ὁπλίτας τῆς ἀληθείας,
ὡς ὑπὲρ Χριστοῦ ⟨προθύμως⟩ σφαγιασθέντας
ἐγκωμίων στέμμασιν
⟨ἐπαξίως⟩ πάντες στεφανώσωμεν
ὑπὲρ[4] ἡμῶν πρεσ⟨βεύοντας Χριστῷ⟩
ὡς πύργους καὶ φύλακας τῆς Ῥωμαίων ἀρχῆς[5].

⟨Ὁ οἶκος⟩.

⟨Τὸ τοῦ Χριστοῦ ἀμήχανον⟩ κάλλος...

Ὑπάρχει εἰς σ 108, Σ 209 καὶ Ρ 206. Τὸ κοντάκιον καὶ ὁ οἶκος παραδίδονται εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς ἑορτῆς καὶ ὄχι μετὰ τὴν ϛ' ᾠδὴν τοῦ κανόνος. Τὸ φύλλον τοῦ κώδικος κατεστραμμένον. Τὰ ὀνόματα τῶν μαρτύρων πλὴν τοῦ Κόνωνος δὲν παραδίδονται διὰ τῶν κοντακαρίων.

⟨Μηνὶ τῷ⟩ αὐτῷ θ'. Τῶν ἁγίων τεσσαράκοντα μαρτύρων.

42. *Κονδάκιον. Ἦχος πλ. β'. Πρός· « Τὴν ὑπὲρ ἡμῶν πληρώσας οἰκονομίαν... ».*

f. 100r Πᾶσαν στρατιὰν τοῦ κόσμου καταλάμποντες (sic)[6]

---

1 *προτετύπωτε* κῶδιξ.
2 *Βιθλεὲμ* κῶδιξ.
3 *Θεωδώρου* κῶδιξ.
4 *καὶ δι' ἡμᾶς* σ 108.
5 *φ. πιστοτάτου λαοῦ* σ 108, *ὡς πύργοι καὶ πρόβολοι* Ρ 206.
6 *καταλιπόντες* Ρ 240.

τὸν ἐν οὐρανοῖς δεσπότην[1] (sic) προσεκολλήθητε,
ἀθλοφόροι Κυρίου τεσσαράκοντα.
Διὰ πυρὸς γὰρ καὶ ὕδατος διελθόντες, μακάριοι,
ἐπαξίως ἐκομίσασθε
δόξαν ἐκ τῶν οὐρανῶν καὶ στεφάνων πληθύν.

⟨Ὁ οἶκος⟩.

Τῷ[2] θρόνῳ ἀστέκτῳ ἐποχουμένῳ...

Ὑπάρχει εἰς σ 109, Σ 210 καὶ Ρ 210. Καὶ τὸ ὡς ἄνω κείμενον δὲν παραδίδεται μετὰ τὴν ϛ' ᾠδήν, ἀλλ' εἰς τὴν ἀρχήν.

Μηνὶ τῷ αὐτῷ κδ'. Προεόρτια εἰς τὸν Εὐαγγελισμὸν τῆς Θεοτόκου καὶ τοῦ ὁσίου Ζαχαρίου.

43. *Κονδάκιον. Ἦχος πλ. β'.*

f. 139 Προστασία τῶν Χριστιανῶν ἀκαταίσχυντε[3],
μεσιτεία[4] πρὸς τὸν ποιητὴν ἀμετάθετε,
μὴ παρίδῃς ἁμαρτωλῶν δεήσεων φωνάς,
ἀλλὰ πρόφθασον ὡς ἀγαθὴ
εἰς τὴν βοήθειαν ἡμῶν τῶν πιστῶς κραυγαζόντων σοι[5].
Τάχυνον εἰς πρεσβείαν καὶ σπεῦσον εἰς ἱκεσίαν[6]
ἡ προστατεύουσα ἀεί, Θεοτόκε, τῶν τιμώντων[7] σε.

Ὁ οἶκος

Ἔκτεινόν σου παλάμας, ἐν αἷς ὁ πάντων δεσπότης...

Εἰς σ 151 ὡς κοντάκιον παρακλητικὸν μετὰ τὸ Σάββατον τῆς Πεντηκοστῆς. Εἰς s 108 ἐπίσης ὡς κοντάκιον παρακλητικόν, ἀλλὰ μετὰ τὴν λα' Αὐγούστου. Εἰς Σ 366 μετὰ τὴν Κυριακὴν τῶν ἁγίων Πάντων. Διὰ πρώτην φορὰν τὴν παραμονὴν τοῦ Εὐαγγελισμοῦ. Ὁ οἶκος δὲν παραδίδεται εἰς σ 151 καὶ Σ 366. Εἰς s 108 ὡς ἄνω. Παρ' Εὐστρατιάδῃ (ΕΕΒΣ ΚΕ', 1955, σσ. 274-275) ὡς ε' οἶκον. Τὸ ἀνακλώμενον εἰς τὸν οἶκον « *ἀλλ' ὡς ἔχουσα σπλάγχνα οἰκτιρμῶν* ».

Μηνὶ τῷ αὐτῷ ⟨Ἀπριλίῳ⟩ κγ'. Τοῦ ἁγίου μεγαλομάρτυρος Γεωργίου.

44. *Κονδάκιον[8]. Ἦχος δ'. Πρός· « Ὁ ὑψωθεὶς ἐν τῷ Σταυρῷ ἑκουσίως... ».*

f. 216v Γεωργηθεὶς ὑπὸ Θεοῦ ἀνεδείχθης

---

1 *τῷ ἐν οὐρ. δεσπότῃ* Ρ 210.
2 *Τῷ ἐν θρόνῳ* σ 109, Ρ 210
3 *ἀκατέσχυνιε* κῶδιξ.
4 *μεσιτήα* κῶδιξ.
5 *τῶν ἐν πίστει κραζόντων σοι* σ 151.
6 *εἰς σωτηρίαν* σ 151.
7 *τιμόντων* κῶδιξ.
8 *Κωνδ.* κῶδιξ.

τῆς εὐσεβείας γεωργὸς τιμιώτατος.
Τῶν ἀρετῶν τὰ δράγματα συλλέξας ἑαυτῷ
σπείρας γὰρ ἐν δάκρυσιν, εὐφροσύνην θερίσας[1]
ἀθλήσας δὲ δι' αἵματος τὸν Χριστὸν ἐκομίσω
καὶ ταῖς πρεσβείαις, ἅγιε, ταῖς σαῖς
πᾶσιν παρέχεις πταισμάτων συγχώρησιν.

Ὑπάρχει εἰς σ 113, s 3, Σ 228 καὶ Ρ 227.

45. ⟨*Κονδάκιον*⟩. *Ἦχος δ'. Πρός· «Ἐπεφάνης σήμερον τῇ οἰκουμένῃ...».*

Ὡς τὸν δρόμον τελέσας τῆς ἀληθείας
καὶ τυράννου ἅπασαν καταβαλόντα[2] ἰσχὺν
ἐδέξω στέφος, Γεώργιε,
καὶ ἀνεδείχθης ἀγγέλων συμμέτοχος.

Μαρτυρεῖται διὰ πρώτην φοράν.

46. ⟨*Κονδάκιον*⟩. *Ἦχος πλ. δ'. Πρός· «Τὴν Σοφίαν τ⟨οῦ⟩».*

Εὐσεβείας τοῖς δρόμοις ἀνδραγαθῶν,
ἀσεβείας τὴν πλάνην καταβαλών,
μάρτυς, κατεπάτησας τοῦ ἐχθροῦ τὰ φρυάγματα.
Ὅθεν ἐπαξίως, ἀμοιβὴν[3] τῶν βασάνων,
ἐδέξω τὸν στέφανον καὶ παρέχεις ἰάματα,
ἀθλοφόρε Γεώργιε, πρέσβευε Χριστῷ τῷ Θεῷ
τῶν πταισμάτων ἄφεσιν δωρήσασθαι.

Μαρτυρεῖται διὰ πρώτην φοράν.

δ') Ε 55[4]

Ἀποτελεῖται ἐκ δύο μερῶν, α') ἑνὸς χαρτῴου (ff. 1-16) καὶ β') ἑνὸς μεμβρανίνου. Τὸ μεμβράνινον μέρος ἀποτελεῖται ἐκ δύο τμημάτων διαφόρων, α') ff. 17-127 β') ff. 128-264. Τὸ β' τοῦτο τμῆμα εἶναι τοῦ ιγ' αἰῶνος καὶ περιέχει στιχηρὰ καὶ κανόνας μηνῶν Ἰουνίου-Ἰουλίου. Ἐνίοτε καθίσματα μετὰ τὴν ϛ' ᾠδήν.

⟨Μηνὶ Ἰουλίῳ θ'⟩. Τοῦ ἁγίου Παγκρατίου.

47. *Κοντάκιον. Ἦχος πλ. δ'. Πρός· «Τῷ φαεινῷ σου βίῳ...».*

f. 19r Ἱερωσύνῃ θείᾳ ἀξίως τετίμησαι

---

[1] *θερήσας* κῶδιξ. *θερίζεις* σ 113, Ρ 227.
[2] *καταβαλῶντα* κῶδιξ.
[3] *ἀμοιβεῖν* κῶδιξ.
[4] E. Martini, ἔνθ' ἀν., σσ. 119-125.

τὴν Ἐκκλησίαν, πάτερ, λαμπρύνας δι' αἵματος,
Παγκράτιε θαυμαστοκράτορ,
ὢ[1] τοῦ Χριστοῦ τῆς Σικελίας (sic) πρόμαχε,
πρέσβευε ὑπὲρ ἡμῶν τῶν ἑορταζόντων
ἐν πόθῳ τὴν μνήμην σου.

Μαρτυρεῖται διὰ πρώτην φοράν.

Μηνὶ Ἰουλίῳ ⟨ι⟩ε'. Τῶν ἁγίων μαρτύρων Κηρύκου καὶ Ἰουλίττης.

48. *Κοντάκιον. Ἦχος δ'. Πρός· «Ἐπεφάνης σήμερον...».*

f. 47v Ἐν ἀγκάλαις φέρουσα ἡ Χριστοφόρος[2]
Ἰουλίττα Κήρυκον ἐν τῷ σταδίῳ ἀνδρικῶς[3]
ἀγαλλομένη ἐκραύγαζεν.
Σὺ τῶν μαρτύρων, Χριστέ, τὸ κραταίωμα.

Μαρτυρεῖται εἰς Σ 284, Ρ 283, 2.

49. *Ἄλλο.*

Ἐπὶ τέκνον[4] σήμερον εὐφραινομένην
Ἰουλίτταν βλέποντες καὶ Κήρυκον[5] τὸν ἀθλητὴν
ἀγαλλόμενοι μέλψωμεν[6].
Σὺ τῶν μαρτύρων, Χριστέ, τὸ κραταίωμα.

f. 48r *Ὁ οἶκος. Πρός· «Τῇ Γαλιλαίᾳ...»·*

Τὸν νοῦν μου φώτισον, Χριστέ, φωτὶ τῶν ἐντολῶν σου...

Ὑπάρχει εἰς Ρ 283, 1.

50. *Ἄλλο. Ἦχος γ'. Πρός· «Ἡ Παρθένος σήμερον...».*

Θεοκήρυξ Κήρυκε καὶ τῆς Τριάδος ὁπλῖτα[7],
σὺν μητρί σου αἴτησαι[8] τὸν τῶν ἁπάντων δεσπότην[9]
λύτρωσιν τοῖς αἰχμαλώτοις παρασχεθῆναι,
νίκας δὲ τοῖς βασιλεῦσι κατὰ βαρβάρων
καὶ τῷ κόσμῳ τὴν εἰρήνην
δοθῆναι, μάκαρ, καὶ μέγα ἔλεος[10].

Ὑπάρχει εἰς Ρ 284.

---

[1] *ὁ* κῶδιξ.
[2] *Χριστομάρτυς* Ρ 283.
[3] *τὸν ἀθλοφόρον τοῦ Χριστοῦ* Ρ 283.
[4] *τέκνῳ* Ρ 283.
[5] *Κήρυκόν τε* Ρ 283.
[6] *ψάλλομεν* Ρ 283.
[7] *ὁ τὴν Τριάδα κηρήξας* Ρ 284.
[8] *αἴτισαι* κῶδιξ.
[9] *τὸν προαιώνιον κτίστην* Ρ 284.
[10] *καὶ ὤφθης παιδίον κῆρυξ ὁμοῦ καὶ μάρτυς Χριστοῦ* Ρ 284.

Μηνὶ Ἰουλίῳ ⟨ι⟩ζ'. Τῆς ἁγίας Μαρίνης.

51. *Κοντάκιον. Ἦχος β'. Πρός· « Τὰ ἄνω ζητῶν... ».*

f. 59v Στερρῶς τὴν ψυχήν, Μαρῖνα, καθοπλίσασα,
αὐτὴ δὲ σαφῶς τὸν δόλιον κατέτρωσας
καὶ Χριστῷ προσέφερες[1] πανολβίῳ πλοῦτον ἀσύλητον
σεαυτὴν βοῶσα αὐτῷ·
Σὲ μόνον, Σωτήρ μου, ἐπόθησα.

Μαρτυρεῖται διὰ πρώτην φοράν.

52. *Ἄλλο. Ἦχος γ'. Πρός· « Ἡ Παρθένος σήμερον... ».*

Ἡ μάρτυς σήμερον ἐχθροῦ τὴν κάραν συνθλάττει
τὸν τῆς νίκης στέφανον ἐξ οὐρανόθεν (sic) λαβοῦσα,
ὃν γὰρ οἱ προφῆται κρατεῖν οὐκ ἴσχυσαν,
αὕτη καὶ δεσμεύσασα ποιναῖς μαστίζει.
Διὰ τοῦτο ἀνεδείχθη
μαρτύρων κλέος ὁμοῦ καὶ καύχημα.

Ὁ οἶκος. Πρός· « Τὴν Ἐδέμ... ».

Ἀνυμνήσωμεν νῦν τὴν ἀθλοφόρον ᾄσμασιν...

Τὸ κοντάκιον μαρτυρεῖται τὸ πρῶτον. Ὁ οἶκος εἰς Ρ 285 α'.

Μηνὶ Ἰουλίῳ ιη'. Τοῦ ἁγίου μάρτυρος Αἰμιλιανοῦ.

53. *Κοντάκιον. Ἦχος β', Πρός· « Τὰ ἄνω ζητῶν... ».*

f. 64v Ἀγάπῃ Χριστοῦ τὴν πλάνην ἀπωσάμενος
βασάνων ποιναῖς γενναίως ἐκαρτέρησας
σαυτὸν τοῖς ζητοῦσιν σε
ἐμφανίσας, μάκαρ Αἰμιλιανέ,
καὶ ἀθλήσας ὤφθης νικητής,
πρεσβεύων ἀπαύστως ὑπὲρ πάντων ἡμῶν.

Ὁ οἶκος. Πρός· « Τράνωσόν μου... ».

Τῷ μυστικῷ κρατῆρι τὰ χείλη, ἀθλοφόρε, προσψαύσας...

Μαρτυρεῖται διὰ πρώτην φοράν.

Μηνὶ Ἰουλίῳ κ'. Τοῦ ἁγίου προφήτου Ἠλιοὺ καὶ τοῦ προφήτου Ἰεζεκιήλ.

54. *Κοντάκιον. Ἦχος α'. Πρός· « Ὁ μήτραν π⟨αρθενικὴν⟩... ».*

f. 78v Ὁ πύλας οὐρανοῦ κλείσας θείῳ ἐν πνεύματι
καὶ ὄμβρους ἐξ οὐρανοῦ ὑετίσας ἐν πέρασιν

[1] *προσήφερες* κῶδιξ.

πρέσβευε καὶ νῦν, μέγιστε Ἠλία, κήρυξ Χριστοῦ,
τὴν ἐξ ὕψους θείαν χάριν δωρήσασθαι
καὶ περίσωζε πάσης πλάνης τοὺς γεραίροντας
τὸν μόνον φιλάνθρωπον.

Ὁ οἶκος.

Ἅρμα Θεοῦ καὶ ἱππεὺς αὐτοῦ...

Μαρτυρεῖται διὰ πρώτην φοράν. Τὸ ὄνομα τοῦ προφήτου Ἰεζεκιὴλ δὲν παραδίδεται διὰ τῶν κοντακαρίων.

55. *Ἄλλο. Ἦχος β'.*

Προφῆτα καὶ πρόοπτα
τῶν μεγαλουργιῶν τοῦ Θεοῦ ἡμῶν,
Ἠλία μεγαλώνυμε,
ὁ τῷ φθέγματί σου στήσας τὰ ὑδατόρρυτα[1] νέφη,
πρέσβευε ὑπὲρ ἡμῶν τὸν μόνον φιλάνθρωπον.

Ὁ ⟨οἶκος⟩.

Τὴν πολλὴν τῶν ἀνθρώπων ἀνομίαν...

Ὑπάρχει τὸ κοντάκιον καὶ ὁ οἶκος εἰς Σ 288 καὶ Ρ 289.

Μηνὶ Ἰουλίῳ κβ'. Τοῦ ἁγίου ἱερομάρτυρος Φωκᾶ καὶ τῆς ἁγίας Μαρίας τῆς Μαγδαληνῆς.

56. *Κοντάκιον. Ἦχος δ'. Πρός· « Ἐπεφάνης σήμερον... ».*

f. 88r Ἐξ ἑῴας ἔλαμψας[2] ὡς ἱεράρχης
τοῦ Χριστοῦ, πατὴρ ἡμῶν, καὶ τὴν ἑσπέραν δᾳδουχεῖς
τοῖς θεηγόροις διδάγμασιν·
ὅθεν ὡς μέγαν[3] τιμῶμεν διδάσκαλον.

Μαρτυρεῖται τὸ πρῶτον.

57. *Ἄλλο. Πρός· « Ὁ ὑψωθεὶς ἐν τ⟨ῷ Σταυρῷ...⟩ ».*

Ὁ κραταιώσας κατ' ἐχθρῶν τὸν σὸν κήρυκα,
Φωκᾶν τὸν τίμιον, Χριστέ, τελειώσας
εἰλικρινεῖ πεποιθήσει τὸν δρόμον, Σωτήρ,
δώρησαι εὐχαῖς αὐτοῦ τῶν πταισμάτων τὴν λύσιν
τοῖς πίστει ἑορτάζουσιν τὴν σεπτὴν τούτου μνήμην,
ὡς χορηγὸς ἁπάντων τῶν καλῶν,
μόνος ὑπάρχων καὶ φύσει φιλάνθρωπος.

Μαρτυρεῖται τὸ πρῶτον.

[1] *ὑδατόρυτα*, κῶδιξ.
[2] *ἔλλαμψας* κῶδιξ.
[3] *μέγα* κῶδιξ.

Μηνὶ Ἰουλίῳ κζ΄. Τοῦ ἁγίου μεγαλομάρτυρος Παντελεήμονος.

58. *Κοντάκιον. Ἦχος β΄. Πρός· «Τὴν ἐν πρεσβείαις...».*

f. 101v Τόν ἐν τοῖς ἄθλοις ἀήττητον ἀθλοφόρον
καὶ ἐν κινδύνοις ἀμετάθετον προστάτην
πάντες τοῖς ᾄσμασιν στεφανώσωμεν,
ὥσπερ ὁπλίτης χαίρων ἐν οὐρανοῖς αὐλίζεται·
πρεσβεύων ἀπαύστως ὑπέρ πάντων ἡμῶν.

⟨Ὁ οἶκος⟩. Πρός· «Τράνωσόν μου...».

Ὁ δι᾽ ἡμᾶς τὴν σάρκα φορέσας...

59. *Ἄλλο. Ἦχος πλ. α΄ ὑπ.* (;).

Μιμητὴς ὑπάρχων τοῦ ἐλεήμονος
καὶ ἰαμάτων τὴν χάριν κομισάμενος,
ἀθλοφόρε καὶ μάρτυς Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ,
ταῖς εὐχαῖς σου τὰς ψυχικὰς ἡμῶν νόσους θεράπευσον
ἀπελαύνων τοῦ [1] πολεμίου τά σκάνδαλα
ἐκ τῶν βοώντων· Σῶσον ἡμᾶς, Κύριε [2].

Ὁ οἶκος.

Τοῦ ἀναργύρου τὴν μνήμην, τοῦ γενναίου τὴν ἄθλησιν...

Ὑπάρχει εἰς Σ 295 καὶ Ρ 299.

Μηνί (;), ἡμέρα (;), ἁγίου (;).

60. *Κοντάκιον. Ἦχος δ΄. Πρός· «Ἐπεφάνης σήμερον...».*

f. 103r Τῆς ἑῴας, ὅσιε, ἐξανατείλας
ἐν τῇ πόλει ἔλαμψας [3] τοῦ Βυζαντίου, διδαχαῖς
καταφωτίζων τοὺς πίστει σοι
προσαγομένους τῇ δυνάμει τοῦ πνεύματος.

Μαρτυρεῖται διὰ πρώτην φοράν. Ἐκ τοῦ κειμένου δέν εἶναι δυνατὸν νὰ ταυτισθῇ πρός τινα ἅγιον. Τὸ περιεχόμενον ὁδηγεῖ εἰς τόν Ἱλαρίωνα (Ἰουνίου ς΄) ὁ ὁποῖος ἦλθεν ὡς διδάσκαλος εἰς τὸ Βυζάντιον. Ἀλλὰ τό Μηναῖον δέν παραδίδει τὸ ὡς ἄνω κοντάκιον καὶ δὲν δυνάμεθα ἀκόμη νὰ τὸ ταυτίσωμεν.

⟨Μηνί Ἰουλίῳ κε΄. Εἰς τὴν Ἁγίαν Ἄνναν⟩.

61. *Κοντάκιον. Ἦχος γ΄. Πρός· «Ἡ Παρθένος σήμερον...».*

f. 120v Εὐφημείσθω σήμερον ἡ τοῦ Χριστοῦ κατά σάρκα
μητρός μήτηρ ᾄσμασιν, Ἄννα, ἡ πάντων λαμπρότης.

[1] *τοῦ ἀεὶ πολ.* Ρ 299.
[2] *Ἅγιε* Ρ 299.
[3] *ἔλαμψας* κῶδιξ.

Ἄγγελοι μετὰ ἀνθρώπων δορυφοροῦσιν,
ἄνθρωποι μετὰ ἀγγέλων δοξολογοῦσιν
τιμῶντες [1] αὐτῆς τὴν μνήμην,
διδόντες δόξαν τῷ εὐεργέτῃ Θεῷ.

Ὁ οἶκος. Πρός· «Τὴν Ἐδὲμ Βηθ⟨λεέμ...⟩».

Τόν τὰ πάντα χειρὶ τῇ σῇ κατέχων, Κύριε,...

Μαρτυρεῖται διὰ πρώτην φοράν.

Μηνὶ Μαΐῳ ⟨η΄. Εἰς τὸν ἅγιον Ἰωάννην τὸν Θεολόγον⟩.

62. *Κοντάκιον. Ἦχος β΄. Πρός· «Τῷ Θεῷ ἀπό μήτρας...».*

Ποταμοὺς ἐξηρεύξω θεολογίας
ἐκ βυθοῦ ἐξαντλήσας ἀκαταλήπτου
καὶ τοῖς ἐν κόσμῳ τρανῶς ἀνεκήρυξας
σὺν τῷ ἀνάρχῳ Πατρί ὁμοούσιον,
Θεολόγε ἀπόστολε,
διὸ ὑπ⟨ὲρ ἡμῶν δυσώπει τὸν Κύριον⟩.

Ὁ οἶκος. Πρός· «Τράνωσόν μου...».

Μέγας Χριστοῦ ὁ ἱερογράφος...

Τό Κοντάκιον μαρτυρεῖται διὰ πρώτην φοράν. Ὁ οἶκος εἰς σ 16, Σ 36 καὶ Ρ 240 (Σεπτεμβρίου κς΄) ὡς β΄ (πλὴν τοῦ σ 16). Πβ. καὶ ὑπ᾽ ἀριθ. 17 κοντάκιον τῆς παρούσης περιγραφῆς. Τὸ ἀνακλώμενον εἰς τὸν οἶκον· «*ὁ θεολόγ⟨ος καί φίλος Χριστοῦ⟩*».

ε΄) G 74 [2]

Χαρτῷος. Αἰῶνος ις΄. Φύλλα V+1-76.

⟨Μηνὶ Ἰανουαρίῳ κα΄. Μαξίμου Ὁμολογητοῦ⟩.

63. *⟨Κοντάκιον. Ἦχος πλ. δ΄. Πρός· «Τῇ ὑπερμάχῳ...»⟩.*

f. II Τὸν τῆς Τριάδος ἐραστήν, τόν μέγαν Μάξιμον,
τὸν ἐκδιδάξαντα τρανῶς πίστιν τὴν ἔνθεον
τοῦ πιστεύειν τόν Χριστὸν ἐν δύο φύσεσι
θελήσεσί τε καὶ ἐνεργείαις ὑπάρχοντα,
μεγαλοφώνως οἱ πιστοὶ εὐφημήσωμεν ἀνακράζοντες.
Χαῖρε, κήρυξ τῆς πίστεως.

Δὲν μαρτυρεῖται διὰ τῶν κοντακαρίων. Ὑπάρχει εἰς τό Μηναῖον.

[1] *τιμόντες* κῶδιξ.
[2] Ε. Martini, ἔνθ᾽ ἀν., σσ. 192-194.

ς') R 32[1]

Μεμβράνινος. Ἐκ διαφόρων ἐποχῶν (ια', ιβ', ιγ' αἰ.). Φύλλα 103. Κῶδιξ περιέχων ποικίλα. Εἰς φύλλα 2-7 (ιβ' αἰ.) τμῆμα ἐκ τροπολογίου.

⟨Μηνὶ Ἰουλίῳ κδ'⟩. Τῆς ὁσίας Εὐπραξίας καὶ Ὀλυμπιάδος. ⟨Ἁγίας μάρτυρος Χριστίνης⟩.

64. *Κοντάκιον. Ἦχος δ'. Πρός· «Ἐπεφάνης σήμερον...».*

f. 4r Παρθενίας ἄνθεσιν πεποικιλμένη
καὶ λαμπτῆρα ἄσβεστον Χριστόν ποθοῦσα ἐκ ψυχῆς,
Χριστωνυμίᾳ κεκόσμησαι
κλέος μαρτύρων, Χριστῖνα ἀοίδιμε.

Ὁ οἶκος. Πρός· «Τῇ Γαλιλαίᾳ...».

Τὸν θεῖον ἔρωτα Χριστοῦ ἐν στέρνοις κεκτημένη...

Ὑπάρχει εἰς Σ 291. Εἰς τὸν κώδικα σῴζεται μετὰ τὴν ς' ᾠδὴν τοῦ κανόνος εἰς τὴν ὁσίαν Εὐπραξίαν καὶ Ὀλυμπιάδα. Ὡς πιστοῦται ὅμως ἐκ τοῦ Σ 291 καὶ τοῦ περιεχομένου ἀποδίδεται εἰς τὴν ἁγίαν μάρτυρα Χριστῖναν. Τά ὀνόματα τῶν ὁσίων δὲν παραδίδονται διὰ τῶν κονταχαρίων.

ζ') Fondo Allacci LXIV[2]

Μεμβράνινος. Αἰῶνος ια'. Φύλλα 50.
Περιέχει κανόνας, στιχηρὰ καὶ κοντάκια.

Μηνὶ Δεκεμβρίῳ ς'. Τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν Νικολάου Μύρων.

65. *Κονδάκιον. Ἦχος πλ. δ'. Πρός· «Τῇ ὑπερμάχῳ...».*

f. 4r Τῇ ὑπερμάχῳ κραταιᾷ ἀντιλήψει σου
οἱ λυτρωθέντες διά σοῦ, πάτερ, τῶν θλίψεων
ἀναγράφομεν[3], Νικόλαε, χαριστήρια.
Ἀλλ' ὡς ἔχων παρρησίαν πρὸς τὸν Κύριον
ἐκ παντὸς ἡμᾶς κινδύνου[4] ἐλευθέρωσον,
ἵνα κράζωμεν[5]. Χαίροις προστάτα θερμότατε.

⟨Ὁ οἶκος⟩. Πρὸς τό· «Ἄγγελ⟨ος πρωτοστάτης...»⟩.

Ἅπαντες συνελθόντες τόν Χριστοῦ ἱεράρχην...

---

[1] E. Martini, ἔνθ' ἀν., σ. 200.
[2] E. Martini, ἔνθ' ἀν., σ. 211.
[3] *χρεωστικῶς σοι προσφέρομεν* σ 60, P 95.
[4] *ἐκ παντοίων με κινδύνων* σ 60, P 95.
[5] *ἵνα κράζω σοι* σ 60, P 95.

Τὸ κοντάκιον ὑπάρχει εἰς σ 60, Σ 116 καὶ P 95. Ὁ οἶκος μαρτυρεῖται διὰ πρώτην φοράν.

Τοῦ αὐτοῦ ἕτερος κανὼν εἰς τὸν ὄρθρον. (Μετὰ τὴν γ' ᾠδήν).

66. *Κονδάκιον. Ἦχος πλ. δ' φέρον ἀκροστιχίδα· Τοῦ Στουδίτου.*

f. 7v Τῷ φαεινῷ σου βίῳ ἀστράψας ὡς ἥλιος
περιφανὴς τῷ κόσμῳ ἐδείχθης τοῖς θαύμασι,
Νικόλαε ἱερωμάκαρ[1],
ὁ τοῦ[2] Χριστοῦ θεράπων πιστότατος,
πρέσβευε ὑπὲρ ἡμῶν
τῶν ἑορταζόντων ἐν πόθῳ τὴν μνήμην σου[3].

⟨Οἱ οἶκοι⟩.

Τὸν μύρῳ θείῳ χρισθέντα τῶν Μύρων ἀρχιερέα...
Ὁ κόσμος ὅλος ὡς ἄλλου φωστῆρος φωτοβολοῦντος...
Ὑμνεῖται ὄντως ἀξίως ἐν πᾶσι τὸ ὄνομά σου...
Σὺ τοὺς δεσμώτας ἐρρύσω θανάτου τοῦ πικροτάτου...
Τίς οὕτως ἄλλος ἐπώφθη ἐν[4] θλίψεσι προασπίζων...[5]
Οὐκ ἔστιν ὅστις ἐν λύπῃ[6] οὐ προσφεύγει τῇ σῇ σκέπῃ...
Ὑπὲρ τὰ ἄνθη κυπρίζει ἡ λάρναξ τῶν σῶν λειψάνων...
Δωρεῖσαι ὄντως ποικίλης θεόθεν εὐεργεσίας...
Ἱκετηρίαν λαμβάνων οὐ βραδύνῃς καθυπακοῦσαι...
Τὴν χάριν ταύτην ἰδίως[7] ὑπὲρ πάντας τοὺς ἁγίους...
Ὁ δι' ἡμῶν σοι πρεσβεύων ἐκ βαθέων ἀνακράζει...
Ὑπερκοσμίως[8] ὑπάρχων καὶ χαίρων[9] σὺν τοῖς ἀγγέλοις...

Ὑπάρχει εἰς P 94. Εἰς τοὺς οἴκους «*Δωρεῖσαι ὄντως...*» καὶ «*Τὴν χάριν ταύτην*» τὸ ἀνακλώμενον: «*τῶν κινδυνευόντων...*».

Μετὰ τὴν ς' ᾠδήν.

67. *Κονδάκιον ἕτερον. Ἦχος γ'. Πρὸς τό· «Ἡ Παρθένος σήμερον».*

f. 9v Ἐν τοῖς μύροις, ἅγιε, ἱερουργὸς ἀνεδείχθης.
Τοῦ Χριστοῦ γάρ σήμερον τό Εὐαγγέλιον πληρώσας,

---

[1] *Ἱερομάκαρ* P 94.
[2] *ὁποῦ* κῶδιξ.
[3] *τῶν κινδυνευόντων προστάτα θερμότατε* P 94.
[4] *ταῖς θλίψεσι* P 94.
[5] *ἐπιφαίνων* P 94.
[6] *λύπαις* P 94.
[7] *ἤδη* P 94.
[8] *ὑπερκόσμιος* P 94.
[9] *χορεύων* P 94.

ἔθηκας τὴν ψυχήν σου ὑπὲρ λαοῦ σου,
ἔσωσας τοὺς ἀθῴους ἐκ τοῦ θανάτου·
διὰ τοῦτο ἡγιάσθης
ὁ μέγας μύστης Θεοῦ τῆς χάριτος.

⟨Ὁ *οἶκος*⟩. *Πρὸς τό·* « *Τὴν Ἐδέμ…* ».
Ἀνυμνήσωμεν οὖν τὸν ἱεράρχην ᾄσμασιν…
Ἰδοὺ οὖν[1], ἀδελφοί[2], τοῦ ἱεράρχου σήμερον…
Ὑπάρχει εἰς σ 59, Σ 115 καὶ Ρ 92.

Μηνὶ Δεκεμβρίῳ ιγ΄. Τῶν ἁγίων μαρτύρων Εὐστρατίου, Αὐξεντίου, Εὐγενίου, Μαρδαρίου καὶ Ὀρέστου καὶ τῆς ἁγίας μάρ⟨τυρος⟩ Λουκίας τῆς Παρθένου.

68. *Κανδάκιον τῶν ἁγίων. Ἦχος πλ. β΄. Πρὸς τό·* « *Τὴν ὑπὲρ ἡμῶν…* ».

f. 19r Τοὺς ὑπὲρ Χριστοῦ παθόντας[3] μέχρι θανάτου
καὶ τὰ ἐπὶ γῆς λιπόντας πάντα ἡδέα
ἐν ᾠδαῖς καὶ ὕμνοις τιμήσωμεν
τῷ Δεσπότῃ κραυγάζοντες· θαυμαστὸς εἶ, πολυέλεε,
καὶ τελῶν ἀνεξιχνίαστα·
Θεὸς γὰρ ἅγιος εἶ καὶ ἁγίοις ἐνοικεῖς.

⟨Ὁ *οἶκος*⟩. *Πρὸς τό·* « *Τὰ τῆς γῆς ἐπὶ τῆς γῆς κατα⟨λιπόντες…* »⟩.
f. 19v Κατὰ πάντα θαυμαστὸς ὑπάρχων, Λόγε,…
Μαρτυρεῖται διὰ πρώτην φοράν.

Μετὰ τὴν ς΄ ᾠδὴν τοῦ κανόνος εἰς τὸν ὄρθρον.

69. *Κονδάκιον. Ἦχος πλ. δ΄. Πρὸς τό·* « *Τῷ φαεινῷ σου βίῳ ἀστράψας…* ».

f. 22r Τὸν ἐν σοφίᾳ πάσῃ πρεπόντως ἐκλάμψαντα
καὶ ἐραστὴν τῆς ἄνω σοφίας γενόμενον[4]
Εὐστράτιον τὸν ἀριστέα ᾀσματικῶς ὑμνήσωμεν λέγοντες
πρέσβευε ὑπὲρ ἡμῶν
τῶν ἑορταζόντων ἐν πόθῳ τὴν μνήμην σου.

⟨Ὁ *οἶκος. Πρός·*⟩ « *Τὸν μύρῳ θείῳ…* ».
Μεγάλως μάρτυς τὸ θράσος δυνάμει τοῦ σταυρωθέντος…
Μαρτυρεῖται διὰ πρώτην φοράν.

---

[1] *νῦν* σ 59, Σ 115, Ρ 92.
[2] *ἑορτὴ* Ρ 92.
[3] *παθῶντας* κῶδιξ.
[4] *γενόμενος* κῶδιξ. In super lineam *-ν*.

Μηνὶ Δεκεμβρίῳ ιζ΄. Τοῦ προφήτου Δανιὴλ καὶ τῶν ἁγίων γ΄ παίδων Ἀνανία, Ἀζαρία, Μισαὴλ καὶ τὰ ἐγκαίνια τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου τῶν Α (sic).

70. *Κονδάκιον εἰς τὰ ἐγκαίνια τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου. Ἦχος πλ. β΄. Πρὸς τό·* «*Τὴν ὑπὲρ ἡμῶν πληρώσας…*».

f. 19r Τὸν ἐν οὐρανοῖς ἀχώρητον κατ᾿ οὐσίαν
φέρει ἐν γαστρὶ Παρθένος κατ᾿ εὐδοκίαν
καὶ σπηλαίῳ γεννῆσαι ἐπείγεται νῦν,
ἧς ὁ τύπος διεσώσατο Δανιὴλ λάκκον ἀπήμονα
καὶ φλογὸς τρεῖς παῖδες κράζοντας·
ἐκ κόρης μέλλει ἁγνῆς γεννᾶσθαι ὁ Λυτρωτής.

⟨Ὁ *οἶκος*⟩. *Πρὸς τό·* « *Τὰ τῆς γῆς ἐπὶ τῆς γῆς κατ⟨αλιπόντες…* »⟩.
Ὢ φρικτοῦ καὶ φοβεροῦ καὶ παραδόξου…
Διετύπου Ἀβραὰμ τὸν σόν, Παρθένε…
Ἡ σκηνὴ ἡ τὸν Θεὸν ἔχουσα ἔνδον…
Μαρτυρεῖται διὰ πρώτην φοράν.

Εἰς τὸν ὄρθρον κανὼν τῶν ἁγίων γ΄ παίδων καὶ Δανιὴλ τοῦ προφήτου καὶ τὰ ἐγκαίνια τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου.
(Μετὰ τὴν ς΄ ᾠδήν).

71. *Κονδάκιον τῶν ἁγίων γ΄ παίδων. Ἦχος πλ. β΄. Ῥωμανοῦ ποίη⟨μα⟩.*

f. 37v Χειρόγραφον εἰκόνα μὴ σεβασθέντες,
ἀλλ᾿ ἄγραφον οὐσίαν θωρακισθέντες,
τρισμακάριοι, ἐν τῷ σκάμματι
τοῦ πυρὸς ἐδοξάσθητε·
ἐν μέσῳ δὲ φλογὸς ἀνυποστάτου
f. 38r ἱστάμενοι | Θεὸν ἐπεκαλεῖσθε·
Τάχυνον ὁ οἰκτίρμων καὶ σπεῦσον ὁ ἐλεήμων
εἰς τὴν βοήθειαν ἡμῶν ὅτι δύνασαι[1] βουλόμενος.

⟨*Οἱ οἶκοι*⟩.

Τάχυνον ὁ οἰκτίρμων καὶ σπεῦσον ὁ ἐλεήμων…
Ὅτε ἐν Βαβυλῶνι τὸ τῆς εἰκόνος γεγόνει (sic)…
Ὕμνον σοι ὑπὲρ πάντων προσέφερον ὡς ἐκ πάντων…
Ὑπάρχει εἰς σ 66, Σ 133, Ρ 123. Πβ. σημείωσιν εἰς ἀριθ. 72 τῆς παρούσης περιγραφῆς.

---

[1] *δύνασε* κῶδιξ.

(Κυριακὴ πρὸ τῆς τοῦ Χριστοῦ Γεννήσεως, (f. 42r). ***Ζήτει κοντάκιον Χριστοῦ Γεννήσεως).***

Κυριακὴ πρὸ τῆς Χριστοῦ Γεννήσεως.

72. *Κονδάκιον φέρον ἀκροστιχίδα· Τοῦ ταπεινοῦ Ῥωμανοῦ ὁ ψαλμὸς*
f. 45r *οὗτος. (Ἦχος πλ. β'). Χειρόγραφον εἰκόνα...*

⟨Οἱ οἶκοι⟩.

Τάχυνον ὁ οἰκτίρμων καὶ σπεῦσον ὁ ἐλεήμων...
f. 45v Ὅτε ἐν Βαβυλῶνι τὸ τῆς εἰκόνος γεγόνει (sic)...
Ὕμνον οὖν ὑπὲρ πάντων προσέφερον ὡς ἐκ πάντων...
Ταῦτα τότε ἐβόων οἱ περὶ τὸν νεανίαν...
Ἄνω οὖν ἐπὶ ὕψους ἐστηλωμένου τοῦ μύσους... [1]
f. 46r Πάνυ γὰρ ἠγανάκτουν καὶ ἐδυσφόρουν Χαλδαῖοι...
Ἔμαθεν οὖν ὁ ἄναξ καὶ θυμωθεὶς ἐπὶ τοῦτο...
Ἵσταντο οὖν οἱ πάντες ἐνώπιον τοῦ δολίου...
Νῦν οὖν σκέψαι τί δρᾶσαι καὶ φρόντισον τί τελέσαι...
Οὕτω λέγοντες τότε ὑφῆψαν τὸ βασιλέα...
f. 46v Ὕπνον οὖν ὑποπτεύσας ὄναρ εἶναι νομίσας
Ῥήματα δὲ τοιαῦτα ἀκούσαντες οἱ γενναῖοι...
Ὥστε οὖν μὴ νομίσῃς [2] ἀκοῦσαί τι περὶ τούτου...
Μέγαν ἔχωμεν πόθον πρὸς τὸν Θεὸν οἱ τρεῖς παῖδες...
Ἅμα ἤκουσε τούτων ὁ ἄθλιος καὶ παράφρων...
f. 47r Νάφθᾳ οὖν καὶ στυπίῳ καὶ κληματίδι καὶ θείῳ...
Ὅτε οὖν ἐπυρώθη ἡ κάμινος τῶν Χαλδαίων...
Ὕβρις τις ἐπηνέχθη [3] ὑμῖν ἐκ τῶν ὑπηκόων...
Οὕτω λέξαντες τότε οἱ μεγιστᾶνες τοῖς νέοις...
Ψόγον οὖν οὐκ ἐπείγει ἡμῖν τὸ οὕτως τεθνάναι...
f. 47v Ἄραντες οὖν τοὺς παῖδας οἱ ἐπὶ τοῦτο ταχθέντες...
Λέλυτο παραχρῆμα ἡ δύναμις τῆς γεέννης...
Μόνον γὰρ συγκατέβη τοῖς περὶ τὸν Ἀζαρίαν...
Ὅλην οὖν τὴν καρδίαν ἐκδόντες πρὸς ὑμνῳδίαν...
Στήσαντες οὖν οἱ παῖδες χορὸν ἐν μέσῳ καμίνου...
f. 48r Ὅθεν καταπλαγέντες ἐξέστησαν τῇ καρδίᾳ...
Ὕμνος οὖν τῷ εὐσπλάγχνῳ καὶ αἶνος τῷ φιλανθρώπῳ...
Τούτων οὕτως ψαλλόντων καὶ οὕτως λιτανευόντων...

[1] *μύσους* κῶδιξ.
[2] *νομίσεις* κῶδιξ.
[3] *ἐπινέχθη* κῶδιξ.

25 - 11 - 1958

Ὅλως δὲ ἠλλοιώθη καὶ συνεχύθη τὰς φρένας...
Σέβω οὖν κἂν μὴ θέλω τὸν Κύριον τῶν Ἑβραίων...

Ὑπάρχει ὅπου καὶ ὁ ὑπ' ἀριθ. 71 τῆς παρούσης περιγραφῆς. Τὸν ὕμνον ἐξέδωκε κριτικῶς (ὄχι ὅμως καὶ ἐκ τοῦ παρόντος κώδικος, τοῦ ὁποίου τὸ περιεχόμενον παρέμενεν ἄγνωστον) ὁ Μ. Ναουμίδης, ἐν Ρωμανοῦ τοῦ Μελῳδοῦ Ὕμνοι, τόμος Γ', σσ. 207 - 285.

Α') ΠΙΝΑΞ ΚΟΝΤΑΚΙΩΝ

Β') ΠΙΝΑΞ ΟΙΚΩΝ

Γ') ΠΙΝΑΞ ΑΝΑΚΛΩΜΕΝΩΝ

Δ') ΠΙΝΑΞ ΑΓΙΩΝ

ΑΠΟ ΤΑΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΤΗΣ ΝΗΣΟΥ ΚΥΘΝΟΥ

Ὁ Ταξιάρχης τοῦ «Βελιδιοῦ» καὶ ἡ Παναγία τοῦ «Νίκους».

Γενικαὶ διαπιστώσεις. Συνεχίζοντες τὴν μελέτην τῆς μεταβυζαντινῆς ἐκκλησιαστικῆς ἀρχιτεκτονικῆς τοῦ Αἰγαίου καὶ εἰδικώτερον τῶν Κυκλάδων[1], θὰ ἐξετάσωμεν δύο ναοὺς τῆς νήσου Κύθνου, τῶν ὁποίων ὁ ἀρχιτεκτονικὸς τύπος καὶ ἡ ἐξωτερικὴ συγκρότησις παρουσιάζουν ἐξαιρετικὸν ἐνδιαφέρον. Τὸ ἐνδιαφέρον των εἶναι διπλοῦν καὶ συνίσταται: τόσον εἰς τὸν σχετικῶς σπάνιον δι' ἐνίας τῶν Κυκλάδων τύπον ναοῦ τρικλίτου τρουλλωτῆς βασιλικῆς τὸν ὁποῖον ἐμφανίζουν, συνοδευομένης μάλιστα ὑπὸ ἀσυνήθους καὶ ἰδιοτύπου νάρθηκος ὑπὸ μορφὴν προπύλου, ὅσον καὶ εἰς τὴν ἰδιόρρυθμον ἐξωτερικήν των διαμόρφωσιν, τὴν ἀκολουθοῦσαν τὴν αἰγαιοπελαγιτικὴν αἰσθητικὴν παράδοσιν[2] τῆς αὐστηρᾶς γεωμετρικότητος καὶ τῆς καθαρᾶς καὶ σαφοῦς στερεοτομίας τῶν χρησιμοποιουμένων διὰ τὴν κάλυψιν γυμνῶν, ἄνευ κεράμων, θόλων καὶ τῶν ἀδιαρθρώτων λευκῶν ἐπιφανειῶν καὶ κυβικῶν ὄγκων.

Καὶ τὰ δύο παραδείγματα ναῶν προέρχονται ἀπὸ μονὰς διαλελυμένας πρὸ ἑκατὸν πεντήκοντα ἐτῶν περίπου, τῶν ὁποίων ἀπετέλουν τὰ καθολικά.

Ὁ πρῶτος ναὸς γνωστὸς ὑπὸ τὴν ἐπωνυμίαν Ταξιάρχης τοῦ «Βελιδιοῦ», εὑρίσκεται εἰς τὸ κέντρον περίπου τῆς νήσου, μακρὰν τῆς θαλάσσης τὴν ὁποίαν οὐδ' ἀντικρύζει κἄν, εἰς τὴν τοποθεσίαν Βελίδι, καὶ ἐν τῷ μέσῳ τῆς ἀποστάσεως μεταξὺ Χώρας καὶ τοῦ χωρίου Δρυοπίς, εἰς μίαν ἐρημικὴν καὶ γαλήνιον μικρὰν κοιλάδα περιβαλλομένην ὑπὸ λόφων καὶ ἀποκεκρυμμένην.

Ὁ δεύτερος ναός, ὁ φερόμενος ὡς Παναγία τοῦ «Νίκους», γνωστότερος καὶ πλέον φημισμένος τοῦ πρώτου, εὑρίσκεται εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ ὑψηλοτέρου λόφου μιᾶς ἁλύσεως λόφων, ἁπλουμένων παραλλήλως πρὸς τὴν πρωτεύουσαν τῆς Κύθνου, τὴν Χώραν — τὸν ἕτερον ἐκ τῶν δύο ἀξιολόγων

---

[1] Βλ. Δ. Βασιλειάδη, Ἡ ἀξονικὴ τοξοστοιχία στὴν αἰγαιοπελαγίτικη ἐκκλησιαστικὴ ἀρχιτεκτονική, Τεχνικὰ Χρονικά, τόμ. XXXII (1955), τεῦχ. 369 - 370, σελ. 114 - 117, τοῦ αὐτοῦ, Εἰσαγωγὴ στὴν αἰγαιοπελαγίτικη λαϊκὴ ἀρχιτεκτονική, 1955, σ. 30 - 34, εἰκ. 29 - 42, 46, 62, 63.

[2] Βλέπε διὰ τὴν διάκρισιν τῆς σχολῆς τῶν νήσων ἢ τῆς αἰγαιοπελαγιτικῆς ἀποχρώσεως εἰς τὸ σύνολον τῆς μεταβυζαντινῆς ἐκκλησιαστικῆς ἀρχιτεκτονικῆς, Γ. Σωτηρίου, Χριστιανικὴ καὶ βυζαντινὴ ἀρχαιολογία, 1940, σ. 502, Δ. Βασιλειάδη, Εἰσαγωγὴ στὴν αἰγαιοπελαγίτικη λαϊκὴ ἀρχιτεκτονική, 1955, σ. 32, 33.

οἰκισμῶν τῆς νήσου — τὴν ἄλλοτε ὠνομαζομένην Μεσαριάν[1]. Ἡ θέα ἐκ τοῦ λόφου τούτου ἐκτείνεται πρὸς βορρᾶν κατὰ τὴν θάλασσαν ἀνεμπόδιστος, κατέναντι τοῦ τρικυμιώδους καὶ ἀποκρήμνου ἀκρωτηρίου τοῦ Κατακεφάλου· ἀπὸ ἐκεῖ οἱ βόρειοι ἄνεμοι ἐφορμοῦν μὲ ἀκάθεκτον ὁρμὴν ἐπὶ τὸν περικαλλῆ ναόν, κτυποῦν τοὺς κομψοὺς τρούλλους του μετὰ μανίας καὶ τοὺς μετατρέπουν εἰς πολύβοα τεράστια κογχύλια, καθὼς εἰσδύουν συρρίζοντες ἀπὸ τὰ μικρὰ παράθυρά των τὰ ὡς σχισμαὶ στενά.

Τὸ «Βελίδι» καὶ τὸ «Νίκος» ἀποτελοῦν δύο πασίγνωστα τοπωνύμια, τὰ ὁποῖα ἐλάμπρυνον αἱ δύο φημισμέναι ἀνὰ τὴν νῆσον ἐκκλησίαι αἱ ἀπομείνασαι ὡς σεβάσμια καὶ περίκομψα λείψανα ἐκ τῶν ὁμωνύμων μονῶν.

Εἰς παλαιοτέραν ἐποχὴν ἡ νῆσος εἶχεν ἐν συνόλῳ ἑπτὰ μονὰς[2] ἢ μᾶλλον μικρὰ μοναστήρια[3] μὲ περιωρισμένον ἀριθμὸν μοναχῶν[4]: τοῦ ἁγίου Γεωργίου, τοῦ Προφήτου Ἠλιοῦ, τῶν Ταξιαρχῶν Μηλεῶν, τῶν Ταξιαρχῶν Βελιδιοῦ, τῆς Παναγίας τοῦ Νίκους, τοῦ Προδρόμου, καὶ τῆς Στρατηλατίσσης. Τὰ σωζόμενα καθολικὰ τῶν μονῶν τούτων εἶναι μονόκλιτα καὶ τρίκλιτα θολοσκεπῆ καὶ ἐπιπεδόστεγα κτίσματα, πέριξ τῶν ὁποίων ὑψοῦντο ἐν περιβόλῳ διώροφα κελλία[5]. Ἡ μονὴ Ταξιαρχῶν Βελιδιοῦ καὶ τὰ περὶ αὐτὴν κτήματα φέρεται ἐκ παραδόσεως ὅτι ἀνῆκον εἰς τὸν Λατῖνον Ἐπίσκοπον[6]. Ἔγγραφα τῶν ἐτῶν 1797 καὶ 1798 τῆς μονῆς ταύτης εὑρίσκονται εἰς τὴν ἐν Παρισίοις Ἐθνικὴν Βιβλιοθήκην[7] ἀποτεθειμένα. Ἐπίσης ἔγγραφα ἀφορῶντα τὴν δια-

---

[1] Περὶ τοῦ ὀνόματος «Μεσσαριά» ὡς γεωγραφικοῦ ἐν Κύθνῳ καὶ ἀλλαχοῦ βλ. Ἀντ. Μηλιαράκη, Μεσσαριά, 1893, σ. 17 ἀνατύπου ἐκ τοῦ τόμ. Δ' (1892), τοῦ ΔΙΕΕ, ἐπίσης βλ. Γ. Ν. Χατζιδάκι, Περὶ τοῦ ἐτύμου τῆς λέξεως Μεσαρεᾶς, Ἀθηνᾶ, τόμ. Ϛ' (1894), σ. 3 - 64, 473.

[2] Κατὰ Ἀντ. Βάλληνδαν, Κυθνιακά, 1882, σ. 39, καὶ Ἱστορία τῆς νήσου Κύθνου, 1896, σ. 53, 98. Ὁ καθολικὸς ἐπίσκοπος Σύρου Ant. Giustiniani, εἰς τὴν ἐν ἔτει 1700 συνταχθεῖσαν ἔκθεσίν του περὶ τῆς καταστάσεως τῶν ἐκκλησιῶν τῶν Κυκλάδων, ἀναβιβάζει τὰ μοναστήρια τῆς νήσου Κύθνου εἰς ἓξ (βλ. Ἀρχιμ. Ἐμμ. Ι. Καρπαθίου, Ἡ λατινικὴ προπαγάνδα καὶ αἱ Κυκλάδες κατὰ τὸν ΙΗ' αἰῶνα, 1936, σ. 30).

[3] Κατὰ τὸν ἐπίσκοπον Giustiniani χαρακτηρίζονται ὡς «καταλύματα» (ἔνθ' ἀν., σ. 30).

[4] Μιχ. Ἰακ. Μαρκόπολι, Ἡ δυτικὴ ἐκκλησία τῆς πόλεως Κύθνου, ἐν Εἰκονογραφημένῃ Ἑστίᾳ, 1895, σ. 126.

[5] Ἔνθ' ἀν. Κυθνιακά, σ. 39.

[6] Ἀντ. Βάλληνδα, Ἱστορία τῆς νήσου Κύθνου, 1896, σ. 41, 47, Ἐμμ. Ι. Καρπαθίου, ἔνθ' ἀν., σ. 32.

[7] Τὰ ἔγγραφα ταῦτα φέρονται ὑπ' ἀριθ. 94 καὶ 95 καὶ τίτλον «Ἀναφοραὶ τῆς μονῆς τῶν παμμεγίστων Ταξιαρχῶν τῆς καλουμένης Βελιδίων;». Τὸ ἐρωτηματικὸν ἐτέθη ὑπὸ τοῦ δημοσιεύσαντος Σπ. Λάμπρου ἐν Νέῳ Ἑλληνομνήμονι (Ὀγδοήκοντα πατριαρχικὰ σιγίλλια καὶ τεσσαράκοντα τέσσαρα μοναστηριακὰ ἔγγραφα τῆς ἐν Παρισίοις Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης, τόμ. Γ' (1906), σ. 400), πιθανῶς λόγῳ τοῦ δυσαναγνώστου.

λελυμένην μονὴν τῶν Ταξιαρχῶν Βελιδιοῦ, ἀναφερόμενα εἰς τὴν χρονικὴν περίοδον 1834 - 1852, φυλάσσονται εἰς τὰ Γενικὰ Ἀρχεῖα τοῦ Κράτους[1]. Ἡ μονὴ τῶν Ταξιαρχῶν ὑπῆρξε καὶ μετόχιον τῆς μονῆς Ταξιαρχῶν τῆς νήσου Σερίφου[1], εἰς τὴν ὁποίαν παρεχωρήθη τῷ 1836 ὑπὸ τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως[1], λόγῳ τῆς ἐνδείας εἰς ἣν περιέπεσεν ἡ τελευταία αὕτη, ἡγουμενεύοντος ἐν Βελιδίῳ Νικηφόρου[2] τινός. Τέλος ἡ μονὴ τῆς Σερίφου ἐπώλησε, κατὰ τὴν νεωτέραν ἐποχήν, τὰ κτήματα τοῦ μετοχίου τοῦ Βελιδιοῦ εἰς διαφόρους Δρυοπιδεῖς. Ἐκ τῶν ἑπτὰ μονῶν τῆς Κύθνου ἀναφέρεται ἀορίστως, ὑπὸ τοῦ καθολικοῦ ἐπισκόπου Σύρου Giustiniani, ὅτι αἱ κυριώτεραι δύο ἦσαν σταυροπηγιακαί[3], χωρὶς νὰ καθορίζωνται καὶ αἱ ὀνομασίαι των[4]. Ὑπὸ τοῦ Ἀντ. Βάλληνδα ἀναφέρεται ὡς, σταυροπηγιακῇ ἀξίᾳ, μονὴ ἡ τῆς Παναγίας τοῦ Νίκους καὶ ἡ τοῦ Προδρόμου, καὶ δημοσιεύεται τὸ σχετικὸν νεώτερον σιγίλλιον[5] καθιερώσεως τῆς τελευταίας ταύτης. Τέλος ὁ Περ. Ζερλέντης στηριζόμενος μόνον εἰς τὰ πατριαρχικὰ σιγίλλια τῆς βιβλιοθήκης τῶν Παρισίων, τὰ ὑπὸ τοῦ Σπ. Λάμπρου ἐκδοθέντα, ἐκφράζει τὴν γνώμην ὅτι ὑπῆρχεν ἓν μόνον σταυροπηγιακὸν μοναστήριον ἐν Κύθνῳ, τὸ τῆς ἁγίας Μαρίνης[6].

Ἡ πλέον ἀξιομνημόνευτος ἐκ τῶν μονῶν τούτων ἦτο ἡ τῆς Παναγίας τοῦ Νίκους, λόγῳ τοῦ ὑπάρξαντος κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους αὐτόθι σχολείου, τὸ ὁποῖον ἀπετέλει ἐπὶ ἔτη τὸ μοναδικὸν πνευματικὸν κέντρον τῆς νήσου. Ἐκ τῶν μικρῶν εἰσοδημάτων τῆς μονῆς συνετηρεῖτο ὁ διδάσκαλος τῆς σχολῆς[7], ὅστις παρέμενεν ἐκεῖ μετὰ τῶν μικρῶν μαθητῶν του οἱ ὁποῖοι συνήθως διημέρευον, ἐνῷ οἱ ἐκ τοῦ πλέον ἀπομεμακρυσμένου χωρίου, τῆς Δρυοπίδος, διενυκτέρευον ἐν αὐτῇ[8]. Εἰς τὸ σχολεῖον τοῦτο ἀπὸ τοῦ 1809 ἐδίδαξεν ὁ ἱεροδιάκονος Μακάριος Φιλιππαῖος, ἐκπαιδευθεὶς ἐν τῇ σχολῇ τοῦ γένους[9],

[1] Βλέπε τὸν ὑπ' ἀριθ. 565 (Γ, Χ, 4, γ, c) φάκελλον τῶν μοναστηριακῶν ἐγγράφων τῶν Γενικῶν Ἀρχείων τοῦ Κράτους.

[2] Τρύφ. Εὐαγγελίδου, Ἡ νῆσος Σέριφος, 1909, σ. 105.

[3] Ἐμμ. Καρπαθίου, ἔνθ' ἀν., σ. 30.

[4] Ἀντ. Βάλληνδα, Ἱστορία, σ. 98, 106.

[5] Τὸ σιγίλλιον ἐπιβεβαιώσεως προγενεστέρου, καθιεροῦντος τὴν γυναικείαν μονὴν τοῦ Προδρόμου ὡς σταυροπηγιακήν, ἐξεδόθη ὑπὸ τοῦ Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Καλλινίκου τοῦ Β' ἐν ἔτει 1691, δημοσιευθὲν ὑπὸ τοῦ Ἀντ. Βάλληνδα εἰς τὰ Κυθνιακά, σ. 39 - 42, καὶ ἀναδημοσιευθὲν ὑπὸ τοῦ Ἀντ. Γούναρη, Ἡ Κύθνος, 1938, σ. 60 - 63. Βλέπε μνείαν περὶ αὐτοῦ καὶ εἰς Μ. Γεδεών, Πατριαρχικοὶ πίνακες, 1891, σ. 612.

[6] Περ. Ζερλέντη, Ἱστορικαὶ ἔρευναι, Οἱ ἐπὶ πατριάρχου Γρηγορίου τοῦ ἀπὸ Σμύρνης ἀνὰ τὰς Κυκλάδας πατριαρχικοὶ ἔξαρχοι ἔτει 1797, τόμ. Α' (1913), σ. 102, 119, Ἐμμ. Καρπαθίου, ἔνθ' ἀν., σ. 30, ὑποσημ. 4.

[7] Ἀντ. Βάλληνδα, Κυθνιακά, σ. 39, τοῦ αὐτοῦ, Ἱστορία, σ. 107.

[8] Ἔνθ' ἀν., Κυθνιακά, σ. 97, ἔνθ' ἀν., Ἱστορία, σ. 106 - 107.

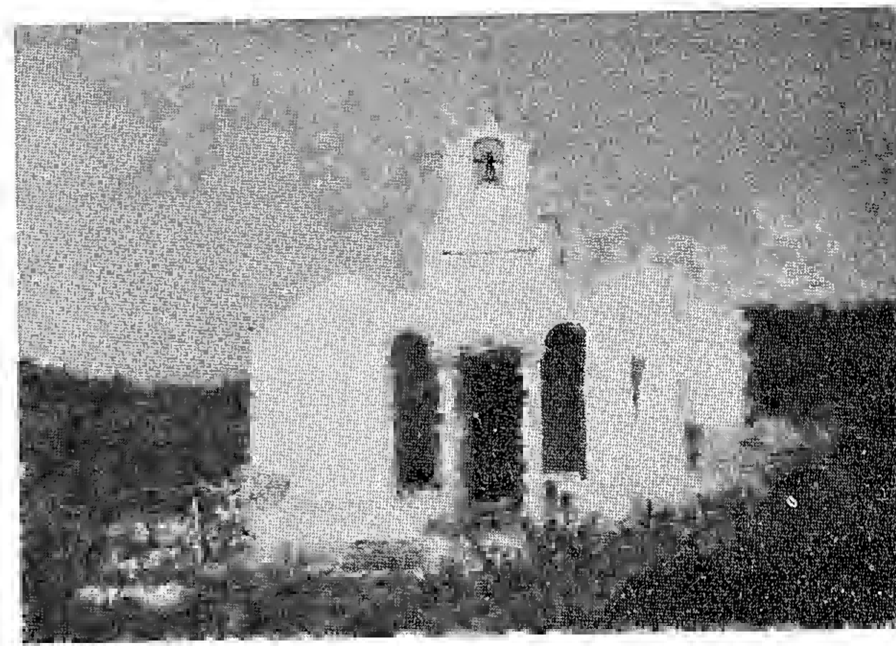
[9] Ἔνθ' ἀν., Κυθνιακά, σ. 96, ἔνθ' ἀν., Ἱστορία, σ. 106. Βλέπε καὶ τὸν ὑπ' ἀριθ. 576 (Γ, Χ, 4, γ, η) φάκελλον τῶν μοναστηριακῶν ἐγγράφων τῶν Γ.Α.Κ.

πρὸς τοῦ ὁποίου τὸ ὄνομα συνεδέθη τὸ σχολεῖον καὶ τὸν ὁποῖον μετὰ ταῦτα διεδέχθη ὁ Γεώργιος Σερούιος[1].

I

Ὁ Ταξιάρχης τοῦ «Βελιδιοῦ».

Σήμερον ἀπὸ τὴν παλαιὰν μονὴν τοῦ Βελιδιοῦ σώζεται ἡ ἐκκλησία της (εἰκ. 1), ἥτις λειτουργεῖται κατὰ καιρούς, διατηρημένη μὲ ἀρκετὴν φροντίδα[2], κατάλευκος, σεβασμία, καὶ ἐντυπωσιάζουσα τὸν διαβάτην εἰς τὴν ἐρημίαν τοῦ τόπου, περιβαλλομένη ὑπὸ τῶν ἐρειπίων τῶν κελλίων εἰς στοργικὸν ἐναγκαλισμόν, σχηματιζομένου πέριξ αὐτῆς θλιβεροῦ φαιοῦ κύκλου ἐκ σωρῶν λίθων.

Εἰκ. 1. Ἡ δυτικὴ πλευρὰ τοῦ ναοῦ τοῦ Ταξιάρχου.

Ὁ κυρίως ναός. Ὁ ναὸς συγκροτεῖται ἐκ δύο διακεκριμένων μερῶν (εἰκ. 2): τοῦ κυρίως ναοῦ καὶ τοῦ νάρθηκος - προπύλου. Ὁ κυρίως ναὸς

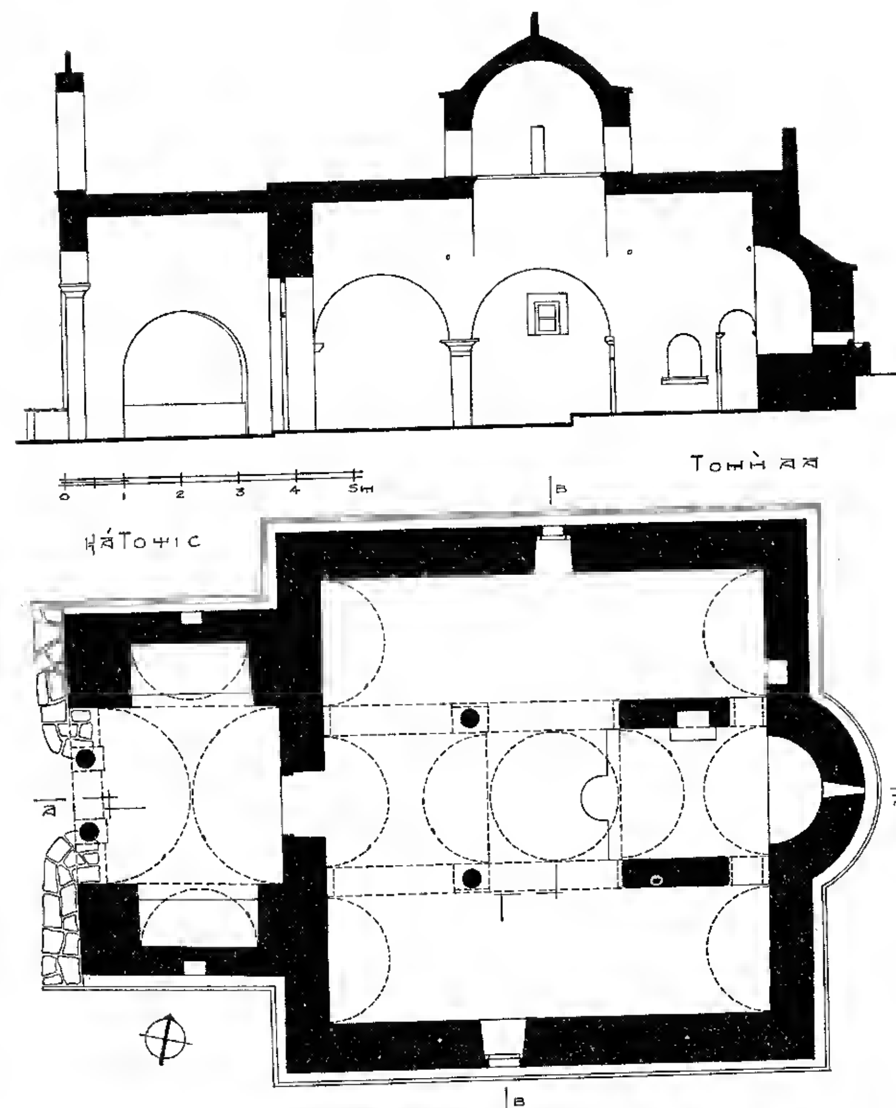
[1] Ἀντ. Βάλληνδα, Ἱστορία, σ. 108 - 110.

[2] Τοῦ ναοῦ ἐπιμελεῖται ὁ σύνδεσμος ἐπαγγελματιῶν Δρυοπίδος, ὅστις τελεῖ καὶ τὴν πανήγυρίν του, καθ' ὅσον ἐγείρεται οὗτος ἐπὶ κτημάτων του.

παρουσιάζει ἐν κατόψει σχῆμα τετράγωνον, ἀντὶ τοῦ προσιδιάζοντος εἰς βασιλικὰς ὀρθογωνίου, ἐσωτερικῶν διαστάσεων 7.20×7.20 μ., ἀπολήγων πρὸς ἀνατολὰς εἰς μίαν μόνον εὐρεῖαν καμπυλόσχημον ἀψῖδα καὶ ὑποδιαιρεῖται εἰς τρία ἰσοπλατῆ κλίτη (πλάτ. μεσαίου κλίτους 2.28 μ., πλάτ. πλαγίων κλιτῶν 2.20 μ.) ὑπὸ δύο σειρῶν στηριγμάτων. Ἡ ὑποδιαίρεσις διὰ τοξοστοιχιῶν συντελεῖται κατὰ τρόπον ἐξαίροντα τὸν χαρακτῆρα παραθέσεως τῶν κλιτῶν, τὸν ἀνακύπτοντα τόσον ἐκ τοῦ τετραγώνου σχήματος τοῦ κυρίως ναοῦ ὅσον καὶ ἐκ τοῦ ἰσοπλατοῦς τῶν κλιτῶν, διὰ τῆς παρουσίας τῶν τμημάτων τοίχου εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ ἱεροῦ, τὸ μεσαῖον μόνον τμῆμα τοῦ ὁποίου ἐξαίρεται εὑρισκόμενον κατὰ βαθμῖδα ὑψηλότερον τοῦ ὑπολοίπου ναοῦ. Εἰς τὸν ἀριστερὰ τοῦ μεσαίου τμήματος τοῦ ἱεροῦ τοῖχον ἀνοίγεται ὀρθογώνιος κόγχη χρησιμεύουσα ὡς πρόθεσις καὶ εἰς ἀμφοτέρους τοὺς τοίχους τούτους διανοίγεται ἐπίσης ἀνὰ μία μικρὰ τοξωτὴ δίοδος ἐπικοινωνίας μετὰ τῶν παρακειμένων ἐπὶ τῶν πλαγίων κλιτῶν τμημάτων τῶν ἱερῶν, ἅτινα ὅμως στεροῦνται κογχῶν-ἀψίδων καὶ γενικῶς δὲν διαρθροῦνται μετὰ τοῦ ἐνδιαμέσου κυρίως ἱεροῦ κατὰ τρόπον μαρτυροῦντα ποιάν τινα λειτουργικὴν συμμετοχὴν καὶ τῶν τμημάτων τούτων τοῦ ναοῦ κατὰ τὴν τέλεσιν τῶν ἀκολουθιῶν. Ὥστε καὶ εἰς τὴν περιοχὴν τῶν ἱερῶν ἐπεκτείνεται καὶ εἶναι ἐμφανὴς ὁ χαρακτὴρ τῆς ἁπλῆς παραθέσεως καὶ ὄχι τῆς ὀργανικῆς συνδέσεως τῶν πλαγίων κλιτῶν μετὰ τοῦ κεντρικοῦ κλίτους.

Ἑκάστη σειρὰ στηριγμάτων συγκροτεῖ δίτοξον τοξοστοιχίαν στηριζομένην ἐπὶ τοῦ δυτικοῦ τοίχου τοῦ ναοῦ, ἐπὶ ἑνὸς ἐνδιαμέσου κίονος καὶ ἐπὶ τμήματος τοίχου ἀρχομένου παρὰ τὴν κόγχην τοῦ ἱεροῦ καὶ καταλήγοντος ὑπὸ τὴν ἀρχὴν τοῦ τρούλλου. Τὸ τμῆμα τοῦτο τοίχου διατρυπᾶται ὑπὸ στενοῦ καὶ χαμηλοῦ τοξωτοῦ ἀνοίγματος ἐπικοινωνίας τῶν ἱερῶν. Εἰς τὴν διάρθρωσιν τῆς τοξοστοιχίας τὸ ὑπ᾽ ὄψιν μικρὸν ἄνοιγμα λόγῳ τῶν περιωρισμένων διαστάσεών του δὲν ἐπιτελεῖ προορισμὸν τόξου, ἀλλ᾽ ἐμφανίζει τὴν ἐντοπισμένην προαναφερθεῖσαν λειτουργίαν διόδου.

Ἡ στήριξις τῶν δύο τόξων ἑκάστης τοξοστοιχίας γίνεται ἐπὶ τοῦ δυτικοῦ τοίχου, μέσῳ ὑφαψιδίου μορφῆς λοξοτμήτου πλακός, ἐπὶ τοῦ κίονος, μέσῳ κιονοκράνου τοῦ ὁποίου ὁ ἄβαξ ἐξέχει ὑπὸ μορφὴν ἐπιθήματος, καὶ ἐπὶ τοῦ πρὸς τὸ ἱερὸν πεσσοειδοῦς τοίχου, μέσῳ τοῦ ἐπικράνου-ὑφαψιδίου τῆς παραστάδος εἰς τὴν ὁποίαν διαμορφοῦται καταλήγων ὁ οἱονεὶ πεσσοειδὴς οὗτος τοῖχος. Ἐπιτυχὴς εἶναι ἡ σύνδεσις τῶν ἀναλογιῶν τῶν εὐρέων καὶ χαμηλῶν τόξων τῆς τοξοστοιχίας πρὸς τὸν μικρὸν καὶ ἐπίσης χαμηλὸν κίονα, ἀποκρυσταλλουμένου οὕτω τρόπον τινὰ τοῦ μεγαλυτέρου πλάτους τῶν πλαγίων κλιτῶν καὶ γενικώτερον τῆς εὐρυχωρίας τοῦ ναοῦ καὶ εἰς τὴν κατὰ μῆκος τομήν, καὶ ὄχι μόνον εἰς τὴν κατὰ πλάτος, μὲ τὴν ἀντίστοιχον διαμόρφωσιν τῆς τοξοστοιχίας (βλ. κατὰ μῆκος τομὴν τῆς εἰκ. 2). Χαρακτηριστικὴ τέλος καὶ ἐπίσης ἐπιτυχὴς εἶναι ἡ διαμόρφωσις τοῦ τμήματος τοίχου

Εἰκ. 2. Ἡ κάτοψις καὶ ἡ κατὰ μῆκος τομὴ τοῦ ναοῦ τοῦ Ταξιάρχου.

τῆς τοξοστοιχίας μὲ στρογγυλευμένας ἐλαφρῶς τὰς γωνίας του, ἐν εἴδει βεργίου εὐμεγέθους, εἰς τρόπον ὥστε ἡ μετάβασις ἀπὸ τοῦ ἐντελῶς κυκλικοῦ σχήματος τοῦ ἐνδιαμένου κίονος πρὸς τὸ ὀρθογώνιον σχῆμα τοῦ τοίχου γίνεται βαθμιαίως καὶ ἁρμονικῶς, διὰ διαδοχῆς καμπύλων σχημάτων συγγενῶν (κύκλου, δύο μικρῶν τεταρτοκυκλίων - βεργίων), διατηρουμένης οὕτω μορφικῆς τινὸς ἀλληλουχίας περὶ τὴν διαμόρφωσιν τῶν ὑποστηριγμάτων τοῦ τρούλλου.

Ἡ κάλυψις τῶν κλιτῶν τῆς τρικλίτου ταύτης βασιλικῆς γίνεται διὰ τριῶν ἰσοϋψῶν ἡμικυλινδρικῶν θόλων, βαινόντων ἐπὶ τῶν δύο τοξοστοιχιῶν καὶ τῶν δύο κατὰ μῆκος ἐξωτερικῶν τοίχων (εἰκ. 3 τομὴ κατὰ πλάτος). Ὁ ἡμικυλινδρικὸς θόλος τοῦ μεσαίου κλίτους διακόπτεται εἰς τὴν περιοχὴν μεταξὺ τῶν δύο ἐνδιαμέσων κιόνων καὶ τῶν δύο τοίχων τοῦ ἱεροῦ καὶ ἀντικαθίσταται ὑπὸ ἑνὸς ἡμισφαιρικοῦ τρούλλου διαμορφουμένου ἐξωτερικῶς ὡς ἐλαφρῶς κωνοειδοῦς θόλου, βαίνοντος ἐπὶ χαμηλοῦ κυλινδρικοῦ τυμπάνου. Ἡ στήριξις τοῦ τρούλλου ἐπὶ τοῦ ἡμικυλινδρικοῦ θόλου τοῦ μεσαίου κλίτους γίνεται ὡς συνήθως διὰ τεσσάρων σφαιρικῶν τριγώνων. Ὁ διαχωρισμὸς τῶν φερόντων στοιχείων, ἤτοι τοῦ ἡμικυλινδρικοῦ θόλου καὶ τῶν σφαιρικῶν τριγώνων, ἀπὸ τοῦ φερομένου — ἐπικαθημένου — τρούλλου, γίνεται διὰ παρεμβολῆς ἐξέχοντος μετὰ ταινίας μέλους.

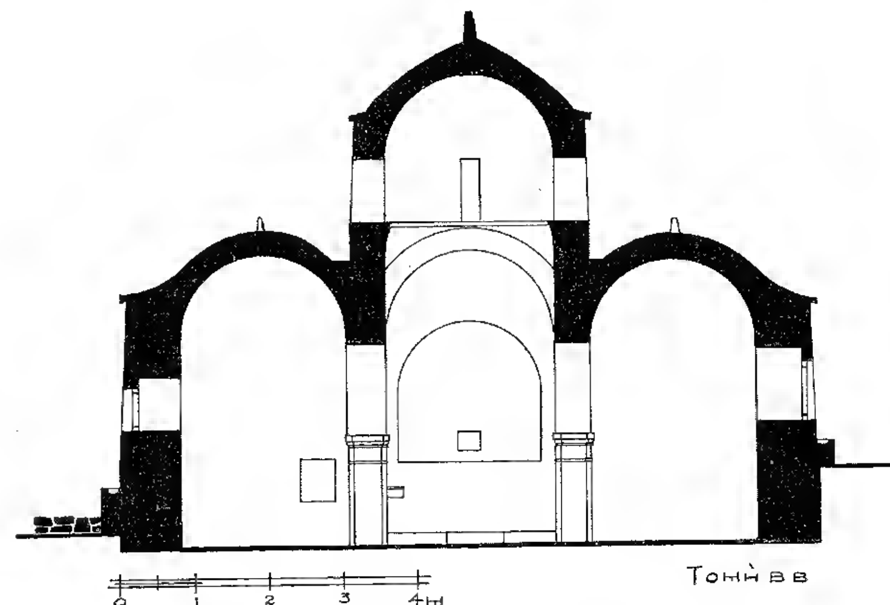
Ὁ ἐξεταζόμενος τύπος ναοῦ ἀποτελεῖ τρίκλιτον καμαροσκεπῆ βασιλικὴν μετὰ τρούλλου, μὲ ἰσοπλατῆ καὶ ἰσοϋψῆ κλίτη, τετράγωνον σχῆμα κυρίως ναοῦ, καὶ διάρθρωσιν κατόψεως ἁπλουστάτην, συνοδευομένην ὑπὸ νάρθηκος μορφῆς εὐρέος μετ' ἀρκοσολίων προπύλου, καλυπτομένου ὑπὸ ἡμικυλινδρικοῦ θόλου καὶ διαμορφουμένου κατὰ τὴν δυτικὴν πλευράν του διὰ τριῶν τοξωτῶν ἀνοιγμάτων ἐν εἴδει τριβήλου.

Χαρακτηριστικὴ καὶ ἐνδιαφέρουσα ἀπὸ ἀπόψεως συγκροτήσεως τῶν τοξοστοιχιῶν τοῦ ναοῦ τοῦ Ταξιάρχου (εἰκ. 2) εἶναι ἡ παρουσία τῶν τμημάτων τοίχων - πεσσῶν, οἱ ὁποῖοι ὑποδηλοῦν ἐπὶ τῶν τοξοστοιχιῶν τὴν ἀνάμνησιν ἑνὸς ἐνδιαμέσου τύπου ναοῦ μεταξὺ τῆς καθ' αὑτὸ θολωτῆς τρικλίτου βασιλικῆς καὶ τῶν σταυροειδῶν ἐγγεγραμμένων ναῶν· ἡ τοιαύτη ἀνάμνησις ἐνισχύεται διὰ τῆς συγκροτήσεως τῶν τοξοστοιχιῶν διὰ δύο μόνον κιόνων, καθ' ὅσον ὁ τροῦλλος ὑψοῦται πλέον ὑπεράνω τοῦ γεωμετρικοῦ κέντρου τῆς κατόψεως καὶ ἄνωθεν τῶν οἱονεὶ τεσσάρων κεντρικῶν σημείων στηρίξεως ἐπὶ τῶν τοξοστοιχιῶν τοῦ ναοῦ, ἤτοι τῶν ἄκρων τῶν δύο πεσσοειδῶν τοίχων καὶ τῶν δύο κιόνων. Ἄλλως τε πρὸς μίαν τοιαύτην θεώρησιν, κατὰ τὴν ὁποίαν διαφαίνεται ἡ μακρινὴ ἀνάμνησις τοῦ συνδυασμοῦ τῆς θολωτῆς τρικλίτου βασιλικῆς πρὸς τὸν σταυροειδῆ ἐγγεγραμμένον, ἐκτὸς τῶν προαναφερθεισῶν ἐνδείξεων, συμβάλλει εἰς τὴν ὑπὸ ἐξέτασιν περίπτωσιν τοῦ ναοῦ τοῦ Ταξιάρχου καὶ τὸ τετράγωνον σχῆμα τῆς κατόψεώς του.

Συγγενῆ παραδείγματα τρικλίτου τρουλλαίας βασιλικῆς μὲ τετράγωνον πε-

ρίπου σχῆμα ἔχομεν καὶ ἀλλαχοῦ, ὡς λόγου χάριν ἐν Ρόδῳ[1], ἐν Κύπρῳ[2], κλπ.

Πάντως παρατηροῦμεν ὅτι τὸ τετράγωνον σχῆμα τῆς κατόψεως τῆς βασιλικῆς τοῦ Βελιδιοῦ[3], τὸ ἰσοπλατὲς καὶ ἰσοϋψὲς τῶν κλιτῶν (εἰκ. 3), τὸ μικρὸν σχετικῶς ὕψος τοῦ ναοῦ, καθὼς καὶ ἡ κάλυψις δι' ἡμικυλινδρικῶν

Εἰκ. 3. Ἡ κατὰ πλάτος τομὴ τοῦ Ταξιάρχου.

θόλων, ὡς καὶ τὸ κυλινδρικὸν σχῆμα τοῦ τυμπάνου τοῦ τρούλλου καὶ ἡ καμπυλόσχημος ἁψὶς τοῦ ἱεροῦ, ἀποτελοῦν στοιχεῖα ἐνθυμίζοντα ζωηρῶς ἀνατολικὰ πρότυπα[4] τῶν θολωτῶν τρικλίτων βασιλικῶν τῶν ἀναπτυσσομένων

---

[1] Βλ. Al. Gabriel, La cité de Rhodes, τόμ. II (1923), σ. 189, εἰκ. 134, Ἀν. Ὀρλάνδου, Βυζαντινὰ καὶ μεταβυζαντινὰ μνημεῖα τῆς Ρόδου, Ἀρχ. Βυζ. Μνημ. Ἑλλάδ., τόμ. Ϛ' (1948), τεῦχ. 1, σ. 69 - 70, εἰκ. 57.

[2] Βλ. Γ. Σωτηρίου, Τὰ βυζαντινὰ μνημεῖα τῆς Κύπρου, 1935, σ. 52, 53, εἰκ. 43, πίν. 54α.

[3] Εἰς τὴν ἐργασίαν τοῦ Ἀντ. Γουναρη, Ἡ Κύθνος, 1938, ἐν πίνακι ἔναντι τῆς σελίδος 96 ὑπάρχει φωτογραφία ναοῦ μὲ ὑπότιτλον «Ὁ ἱστορικὸς ἱερὸς Ναὸς τῆς Παναγίας τοῦ Νίκους»· προφανῶς πρόκειται περὶ λάθους, καθ' ὅσον ὁ παριστώμενος ναὸς εἶναι ὁ τῶν Ταξιαρχῶν Βελιδιοῦ.

[4] Ὁ ἰσχυρισμὸς τοῦ Ἀντ. Βάλληνδα (βλ. Ἱστορία τῆς νήσου Κύθνου, 1896, σ. 53) περὶ τοῦ ναοῦ τῆς μονῆς Ταξιαρχῶν Βελιδιοῦ, ὅτι οὗτος ἔχει «ρυθμὸν φραγκικοῦ ναοῦ ἀσυνήθη εἰς τὰς λοιπὰς μονὰς τῆς νήσου», καίτοι ἐκφερθεὶς ὑπὸ ἀξίου ἱστορικοῦ (μὴ ἐξῳκειωμένου ὅμως περὶ τὴν τέχνην), δὲν εἶναι ἀκριβὴς ὡς

κατὰ πλάτος μᾶλλον ἢ κατὰ μῆκος, καθὼς καὶ ἐξ ἄλλων ἐνδείξεων μορφολογικῶν ἐκ τοῦ νάρθηκος πλέον προερχομένων προκύπτει ἡ μνημονευθεῖσα ἀνατολικὴ ἐπιρροή, ὡς θὰ ἴδωμεν κατωτέρω.

Ὁ φωτισμὸς τοῦ ναοῦ ἐπιτυγχάνεται διὰ τῶν τεσσάρων μικρῶν καὶ στενῶν παραθύρων τοῦ τρούλλου καὶ ἑνὸς τῆς ἁψῖδος τοῦ ἱεροῦ, καθὼς καὶ ἐκ δύο μεγαλυτέρων κάπως παραθύρων ἐπὶ τῆς βορείας καὶ νοτίας πλευρᾶς του καὶ ἐπὶ πλέον ἐμμέσως διὰ τῆς δυτικῆς θύρας εἰσόδου, μέσῳ τοῦ τριβήλου τοῦ νάρθηκος.

Σημειοῦμεν τὴν παρουσίαν ἠχητικῶν ἀγγείων εἰς τὸ μέσον κλῖτος, ἑκατέρωθεν παρὰ τὰς γενέσεις τοῦ ἡμικυλινδρικοῦ του θόλου (βλ. κατὰ μῆκος τομὴν εἰκ. 2), καὶ εἰς τὸ νότιον κλῖτος ἀνὰ πέντε ἑκατέρωθεν καὶ εἰς τὰς ἰδίας θέσεις· εἰς τὸ βόρειον κλῖτος δὲν διακρίνονται ἠχητικὰ ἀγγεῖα πιθανῶς φραχθέντα κατά τινα ἐπισκευήν.

Ὁ νάρθηξ. Ἐν συνεχείᾳ θὰ ἐξετάσωμεν τὴν ἐνδιαφέρουσαν καὶ ἀσυνήθη διαμόρφωσιν τοῦ νάρθηκος ὑπὸ μορφὴν εὐρέος προπύλου μετὰ δύο κιόνων, καλυπτομένου ὑπὸ ἡμικυλινδρικοῦ θόλου, τοποθετημένου κατ' ἐπέκτασιν τοῦ ἡμικυλίνδρου καλύψεως τοῦ μεσαίου κλίτους, πλαισιουμένου ἑκατέρωθεν ὑπὸ ἀρκοσολίων, καὶ σχηματίζοντος κατὰ τὴν δυτικὴν πλευράν του τρίβηλον συνιστάμενον ἐκ τριῶν τοξωτῶν ἀνοιγμάτων καὶ μὲ τὸ μεσαῖον ἄνοιγμα εὐρύτερον καὶ ἐλαφρῶς ὑψηλότερον τῶν πλαγίων. Καὶ τὰ τρία ἀνοίγματα τοῦ τριβήλου γεφυροῦνται δι' ἡμικυκλικῶν τόξων[1], ἐκ τῶν ὁποίων τὰ δύο ἀκραῖα τόξα ὡς ἰσοπλατῆ εἶναι καὶ ἰσοϋψῆ, ἐνῶ τὸ μεσαῖον ὡς πλατύτερον εἶναι συνεπῶς καὶ ὑψηλότερον. Ἡ διάταξις αὕτη προσαρμόζεται αἰσθητικῶς καλύτερον πρὸς τὴν ἐξωτερικῶς τριγωνικὴν - ἀετωματοειδῆ μορφὴν τοῦ ἡμικυλινδρικοῦ θόλου καλύψεως τοῦ νάρθηκος. Τέλος εἰς τὸ πρόπυλον τοῦτο παρουσιάζεται δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ τῷ εἰσερχομένῳ ἀνὰ ἓν ἀρκοσόλιον (εἰκ. 2): Οὕτως ἔχομεν στήριξιν τῶν ἑκατέρωθεν τοῦ τριβήλου λιθίνων κλιμάκων (εἰκ. 4) ἐπὶ τῶν ἡμικυλινδρικῶν θόλων τῶν ἀρκοσολίων τῶν τοποθετημένων χαμηλότερον τοῦ κατὰ μῆκος κυλινδρικοῦ θόλου τοῦ προπύλου, καὶ μὲ τὸν ἄξονά των κάθετον πρὸς τὸν κύριον ἄξονα τοῦ νάρθηκος· ἤτοι ἔχομεν τρόπον καλύψεως τοῦ προπύλου ὅμοιον πρὸς τὸν τρόπον στεγάσεως τῶν ἀρκοσολίων, μὲ τὴν διαφορὰν ὅτι οἱ ἐγκάρσιοι ἡμικύλινδροι εἶναι αἰσθητῶς μικρότεροι τοῦ κατὰ μῆκος, οἱονεὶ ἀτροφικοί, ὡς

πείθεταί τις: τόσον ἐκ τῶν ἐν τῇ μελέτῃ ταύτῃ ἐκφερομένων περὶ τῆς ἀρχιτεκτονικῆς τοῦ μνημνείου, ὅσον καὶ ἐκ τῆς παραβολῆς αὐτοῦ πρὸς τὴν συγγενῆ καὶ ἐπίσης τρίκλιτον μετὰ τρούλλου βασιλικὴν τῆς Παναγίας τοῦ Νίκους (βλέπε εἰκ. 1, 2, 3, 8, 9).

[1] Τὸ μεσαῖον τόξον ἔχει φραχθῆ εἰς μεταγενεστέραν ἐποχήν, κατ' ἐπισκευὴν τοῦ ναοῦ, ἐμφανιζόμενον σήμερον ὡς εὐθὺ καὶ ὄχι τοξωτὸν ὑπέρθυρον (βλ. εἰκ. 1).

ἀνήκοντες εἰς τὰ ἀρκοσόλια· εἰς τοὺς τάφους τούτους ἐθάπτοντο οἱ ἀδελφοὶ τῆς μονῆς.

Ὁ νάρθηξ τοῦ ναοῦ τοῦ Ταξιάρχου, λόγῳ μορφῆς καὶ λόγῳ θέσεως καὶ ἀρθρώσεως πρὸς τὸν κυρίως ναόν, μᾶς ὑπενθυμίζει ζωηρῶς τὰ μνημειώδη πρόπυλα τὰ τοποθετούμενα πρὸ τῶν εἰσόδων τῶν μεγαλοπρεπῶν ναῶν τῆς Τραπεζοῦντος[1] καὶ φαίνεται ὅτι ἐκ μικρασιατικῶν πιθανῶς προτύπων ἐνεπνεύσθη ὁ ἀρχιτέκτων τὸ σχέδιόν του. Καὶ εἰδικώτερον μάλιστα φαίνεται πιθανὸν ὅτι τὰ πρόπυλα μετὰ τριβήλου, κυλινδρικοῦ θόλου καλύψεως, καὶ ἀμφικλινοῦς ἀπολήξεως, τοῦ κομψοῦ καὶ περικαλλοῦς ναοῦ τῆς ἁγίας Σοφίας Τραπεζοῦντος κυρίως, ἐκτὸς τῶν ἄλλων Τραπεζουντιακῶν ναῶν, ἐχρησίμευσαν ὡς πρότυπα τοῦ νάρθηκος τοῦ ναοῦ τοῦ Ταξιάρχου. Ἄλλως τε λίαν χαρακτηριστικὴ καὶ διαφωτιστικῶς ἐνδεικτική, περὶ Τραπεζουντιακῆς προελεύσεως τοῦ τύπου προπύλου τοῦ ναοῦ τοῦ Ταξιάρχου, εἶναι καὶ ἡ γενικωτέρα ὁμοιότης τοῦ σχεδίου τοῦ ναοῦ τούτου πρὸς τοὺς ναοὺς τῆς Τραπεζοῦντος ἐν τῷ συνόλῳ των θεωρουμένων. Καὶ ἀληθῶς, ὡς εἶναι γνωστόν, οἱ ἀρχιτεκτονικοὶ τύποι τῶν ναῶν τούτων τοῦ Πόντου περιστρέφονται κυρίως περὶ τὴν τρίκλιτον βασιλικὴν ἀνατολικοῦ τύπου[2] (ναοὶ ἁγίας Ἄννης καὶ Νακὶπ Τζαμισὶ) καὶ τὴν τρίκλιτον τρουλλαίαν βασιλικὴν[2] (ναοὶ Χρυσοκεφάλου, καὶ ἁγίου Εὐγενίου) ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὸν σταυροειδῆ ἐγγεγραμμένον[2] (ναοὶ ἁγίας Σοφίας, ἁγίου Βασιλείου, Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου ἢ Θεογεννητρίας Κυρούλας), ἤτοι ἡ ὁμοιότης τοῦ ὑπὸ ἐξέτασιν ναοῦ πρὸς Τραπεζουντιακούς, παρὰ τὴν ἁπλοποιημένην μορφήν του, εἶναι ἐκτεταμένη καὶ πολλαπλῆ μὴ ἐντοπιζομένη μόνον εἰς τὴν μορφὴν καὶ τὴν ἄρθρωσιν τοῦ νάρθηκος - προπύλου.

---

[1] Βλέπε διὰ τὰ πρόπυλα τῆς Τραπεζοῦντος: G. Millet, Les monastères et les églises de Trébizonde, Bull. Corres. Héllenique, τόμ. 19 (1895), σ. 447-449, 453, εἰκ. 19, 20, 21, πίν. XVIII, N. Baklanov, Deux monuments byzantins de Trébizonde: I. L'église de Saint Eugéne, II. La Chrysocéphales, Byzantion, τόμ. IV (1927-1928), σ. 369, 383, εἰκ. 3, 7, N. Brounov, La Sainte Sophie de Trébizonde, ἐν Byzantion, τόμ. Δ' (1927-1928), σ. 398, εἰκ. 11c, 13, 14, 15, Χρυσάνθου, Μητροπολίτου Τραπεζοῦντος, Ἡ ἐκκλησία Τραπεζοῦντος, ἐν Ἀρχείῳ Πόντου, τόμ. 4ος καὶ 5ος (1933), σ. 378, 394, 423, 424, εἰκ. 34, 35, 36, Γ. Σωτηρίου, Χριστιανικὰ μνημεῖα τῆς Μ. Ἀσίας, 1920, σ. 46, Γ. Σωτηρίου, Χριστιανικὴ καὶ βυζαντινὴ ἀρχαιολογία, 1940, σ. 439-440, εἰκ. 288.

[2] Περὶ τῶν ναῶν τῆς Τραπεζοῦντος βλέπε: G. Millet, Les monastéres et les églises de Trébizonde, B.C.H., τόμ. 19 (1895), σ. 419-459, N. Baklanov, Deux monuments byzantins de Trébizonde, Byzantion, τόμ. IV (1927-1928), σ. 363-391, N. Brounov, La Sainte Sophie de Trébizonde, Byzantion, τόμ. IV (1927-1928), σ. 393-405, Χρυσάνθου, Μητροπολίτου Τραπεζοῦντος, Ἡ ἐκκλησία Τραπεζοῦντος, ἐν Ἀρχείῳ Πόντου, τόμ. 4ος καὶ 5ος (1933), σ. 372, 375-515, Γ. Σωτηρίου, Χριστιανικὴ καὶ βυζαντινὴ ἀρχαιολογία, 1940, σ. 439-440, εἰκ. 288.

Βεβαίως ὁ περιγραφεὶς τύπος νάρθηκος - προπύλου ἀποτελεῖ γνωστὸν τύπον παρομοίας μορφῆς βυζαντινοῦ πυλῶνος[1] μετὰ τριβήλου, τὸν ὁποῖον συναντῶμεν τοποθετημένον εἰς περιβόλους βυζαντινῶν μονῶν μέ τινας διαφορὰς ὡς πρὸς τὸν τρόπον καλύψεως λόγου χάριν. Προσέτι συγγενῆ τύπον προστῴου, ἐκτεινομένου ὅμως καθ' ὅλον τὸ πλάτος τῆς ἐκκλησίας, συναντῶμεν εἰς τὸν ναὸν τοῦ χωρίου Σαμάρη τῆς Μεσσηνίας, συγκροτούμενον ἐκ τριῶν τοξωτῶν ἀνοιγμάτων ἐκ τῶν ὁποίων τὸ μέσον εἶναι ὑψηλότερον τῶν πλαγίων[2]. Παρόμοια τρίτοξα προστῷα ἐκτὸς τῆς Ἑλλάδος συναντῶνται εἰς Ἀρμενίαν[3] καὶ Καύκασον[3]. Ἐν τούτοις ἐκρίθη πιθανώτερον ὅτι τὰ πρότυπα τοῦ νάρθηκος τοῦ Ταξιάρχου ὑπῆρξαν Τραπεζουντιακὰ καὶ ὄχι Ἑλλαδικά, λόγῳ τῆς ὁμοίας διαρθρώσεως διὰ τριβήλου, τῆς καλύψεως δι' ἡμικυλινδρικοῦ θόλου καὶ τῆς δικλινοῦς ἀπολήξεως ἐξωτερικῶς, τῆς ὁμοίας συνδέσεως κυρίως ναοῦ καὶ προπύλου, τῆς συγγενοῦς κατόψεως τοῦ συνοδευομένου ὑπ' αὐτοῦ ναοῦ καὶ τέλος τῆς διαπιστωθείσης ἐκτεταμένης ἐπικοινωνίας καὶ ἐπαφῆς τῆς νήσου Κύθνου πρὸς τὴν Ἀνατολήν[4]. Ἡ τοποθέτησις τοῦ

---

1 Βλέπε σχέδια πυλώνων - προπύλων μετὰ τριβήλου μονῶν τῆς Ἑλλάδος ἐντὸς πόλεων ἱδρυμένων, παρομοίας μορφῆς πρὸς τὸν νάρθηκα τοῦ Ταξιάρχου, Ἀ ν. Ὀ ρ λ ά ν δ ο υ, Μοναστηριακὴ ἀρχιτεκτονική, ἔκδ. Β', 1958, σ. 24 - 25, εἰκ. 15, 17, 18, 19, 20.

2 G. M i l l e t, L'école grecque dans l'architecture byzantine, 1916, σ. 173, εἰκ. 31, 32, 88, Γ. Σ ω τ η ρ ί ο υ, Χριστιανικὴ καὶ Βυζαντινὴ ἀρχαιολογία, σ. 237, 418, εἰκ. 130. Τέλος εἶναι γνωστὰ τά, ἐν συνεχείᾳ ἀναφερόμενα, ὅλως διαφόρου μορφῆς καὶ ἀρθρώσεως προστῷα, μνημονευόμενα ἐνταῦθα πρὸς ἀντιδιαστολὴν καὶ διάκρισιν ἀπὸ τῶν ἐν τῷ κειμένῳ προαναφερθέντων, τὰ ὁποῖα ἐμφανίζουν ἐπαρκεῖς ὁμοιότητας πρὸς τὸ ὑπὸ ἐξέτασιν Κυθνιακόν. Τὰ κυριώτερα ἐξ αὐτῶν τῶν προστῴων, τῶν ὅλως διαφόρου μορφῆς καὶ ἀρθρώσεως, εἶναι τὰ ἑξῆς: α) Τὰ μικρὰ καὶ χαμηλὰ πλάγια διαμερίσματα ὑπὸ μορφὴν προπύλων, τὰ ἀπαντώμενα εἰς τὴν Σερβικὴν βυζαντινὴν ἀρχιτεκτονικὴν τῆς σχολῆς τῆς Ρασκίας (G. M i l l e t, L'école grecque dans l'architecture byzantine, 1916, σ. 169 - 170, εἰκ. 86 - 87, τ ο ῦ α ὐ τ ο ῦ, L'ancien art Serbe, Les églises, 1919, σ. 52, 54, 56, εἰκ. 39, 42 - 43, 44 κ.ἑ., καὶ Γ. Σ ω τ η ρ ί ο υ, Χριστιανικὴ καὶ Βυζαντινὴ ἀρχαιολογία, 1940, σ. 477, 478), β) Τὰ πρόπυλα τῶν ναῶν τῆς ἀνατολικῆς Ρωσίας (N. B r o u n o v, La Sainte Sophie de Tréhizonde, Byzantion, τόμ. IV (1927 - 1928), σ. 405, N. B r u n o v, Die fünfschiffige kreuzkuppelkirche in der byzantinischen Baukunst, Byzantinische Zeitschrift, τόμ. XXVII (1927), σ. 73, 74, εἰκ. 3). γ) Τὰ προστῷα τῶν ναῶν τῆς δυτικῆς Μάνης (G. T r a q u a i r, The churches of western Mani, British school at Athens, τόμ. XV (1908 - 1909), σ. 178 - 180, πίν. XI, XII). Καὶ δ) Τὰ μικρὰ καὶ κομψὰ προστῷα μετὰ δύο κιόνων τὰ διακοσμοῦντα καὶ ἐξαίροντα τὰς εἰσόδους τῶν ναῶν τῆς Ἑλλάδος (G. M i l l e t, L'école grecque dans l'architecture byzantine, 1916, σ. 167 - 168, εἰκ. 16, 69, 70, 75, 84, Γ. Σ ω τ η ρ ί ο υ, Χριστιανικὴ καὶ βυζαντινὴ ἀρχαιολογία, 1940, σ. 411).

3 Ἔνθ' ἀν. G. M i l l e t, L'école, σ. 173, εἰκ. 89.

4 Πράγματι ἐπὶ Τουρκοκρατίας, δηλαδὴ εἰς ἐποχὴν εἰς ἣν ἀνάγεται πιθανῶς ἡ κτίσις τοῦ ναοῦ τοῦ Ταξιάρχου, ὡς καὶ κατὰ τοὺς πρὸ καὶ μετὰ τὴν Ἑλληνικὴν

νάρθηκος εἰς τὴν περίπτωσίν μας ἐγένετο συμμετρικῶς ὡς πρὸς τὴν κάτοψιν τοῦ κυρίως ναοῦ καὶ κατὰ τὴν προέκτασιν τοῦ κατὰ μῆκος ἄξονός του[1].

Ἐπανάστασιν εἰσέτι χρόνους, συχνοτάτη ἦτο ἡ ἐπικοινωνία καὶ ἐπαφὴ τῶν νησιωτῶν πρὸς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν, τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ τὴν Ἀνατολὴν ἐν γένει, μεταβαινόντων ἐκεῖ ὅπως ἐργασθοῦν, ὡς ἐργάται εἰς κτήματα καὶ ὡς οἰκοδόμοι, καὶ ἐπανερχομένων μετὰ ταῦτα εἰς τὰς νήσους των, ὅπου μετέφερον πολλὰ τῶν ὅσων ἐκεῖ εἶδον. Τοιαύτας πληροφορίας εἶχον ἀπὸ γέροντα Ἄνδριον τεχνίτην ἐκ Κορθίου, ὡς καὶ ὑπὸ τοῦ Σταματίου Γκούμα καὶ τοῦ γέροντος Ἰωάννου Γονίδη, ἀμφοτέρων ἐκ Κύθνου (καθὼς καὶ ὑπὸ ἄλλων νησιωτῶν), οἱ ὁποῖοι μὲ διεβεβαίωσαν ὅτι παλαιοὶ Κύθνιοι καὶ ὁ πάππος τοῦ πρώτου εἶχον ἐργασθῆ ὡς ἐργάται εἰς κτήματα τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Ὁ L. Ross ἀναφέρει ὅτι πρὸ τῆς ἐπαναστάσεως ἀπουσίαζον ἐκ τῆς νήσου συνεχῶς, ἀποδημοῦντες εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, τὴν Σμύρνην καὶ τὴν Μικρὰν Ἀσίαν, περὶ τοὺς τριακοσίους - τετρακοσίους Κύθνιοι ἐργαζόμενοι ἐκεῖ ὡς τεχνῖται, ἐργάται, ἔμποροι (βλ. L. R o s s, Reisen auf den griechischen Inseln des ägäischen Meeres, 1840, σ. 122 - 123). Ἀλλ' αἱ συνεχεῖς ἀποδημίαι τῶν Κυθνίων ἐπὶ Τουρκοκρατίας εἰς Ἀνατολὴν εἶναι γνωσταὶ καὶ ἐκτεταμέναι (βλ. Ἀ ν τ. Β ά λ λ η ν δ α, Κυθνιακά, σ. 29, 89, τ ο ῦ α ὐ τ ο ῦ, Ἱστορία τῆς νήσου Κύθνου, 1896, σ. 95, Φ. Κ ο υ κ ο υ λ έ, Γλωσσικὰ ἐκ Κύθνου, Λεξικογραφικὸν Ἀρχεῖον, τόμ. 6 (1923), σ. 272, σημ. 1, σ. 274, σημ. 2), καὶ μάλιστα πρὸς ἀνακοπήν των καθ' ὅσον ἡ νῆσος ἐκινδύνευεν νὰ ἐρημωθῇ, τὸ εἰκοσιτετραμελὲς Κυθνιακὸν Συμβούλιον ἐψήφισε περὶ τὰ τέλη τῆς Τουρκοκρατίας, ἐν ἔτει 1812, νομοθέτημα τὸ ὁποῖον ἐν Κεφ. Η' προέβλεπε στέρησιν τῆς ἰδιοκτησίας (ἔνθ' ἀν., Κυθνιακά, σ. 87, 89, ἔνθ' ἀν., Ἱστορία, σ. 95) — δήμευσιν σχεδὸν ὑπὲρ τῶν πλησιεστέρων συγγενῶν — τῶν ὑπανδρευομένων ἐκτὸς τῆς πατρίδος καὶ μὴ ἐπανερχομένων ὅπως ἐγκατασταθοῦν μετὰ τῶν συζύγων των εἰς τὴν πατρικὴν γῆν (ἔνθ' ἀν., Κυθνιακά, σ. 87, 89, ἔνθ' ἀν., Ἱστορία, σ. 95, Ἀ ν τ. Γ ο ύ ν α ρ η, Ἡ Κύθνος, 1938, σ. 147, 169). Ἐπίσης ἀναφέρεται ὅτι δύο τεχνῖται ἐκ Περγάμου ἐπώπτευσαν εἰς τὴν ἐν ἔτει 1636 ἀνακαίνισιν τοῦ ναοῦ τῆς Μεταμορφώσεως τοῦ Σωτῆρος ἐν Χώρᾳ Κύθνου (Μεσαριά), τὴν γενομένην ὑπὸ τοῦ ἱερέως Ἰωάννου Βάβλιδα ἢ Βάλληδα (ἔνθ' ἀν., Κυθνιακά, σ. 34). Ἄλλως τε καὶ ἡ ἐκ παραδόσεως καλουμένη «πανούκλα τοῦ Λούτσου», ἡ ἐνσκήψασα κατὰ τὸ ἔτος 1736 ἐν Κύθνῳ, ὠφείλετο εἰς τὸν Κύθνιον ἐκ Μεσαρίας Χρουσάκην ἐπιστρέφοντα εἰς τὴν πατρίδα του ἐκ τῆς Ἀνατολῆς (Ἀ ν τ. Β ά λ λ η ν δ α, Κυθνιακά, σ. 103, τ ο ῦ α ὐ τ ο ῦ Ἱστορία, σ. 94, καὶ Π ε ρ. Ζ ε ρ λ έ ν τ η, Ἱστορικαὶ ἔρευναι, Πατριαρχικὸν σταυροπηγιακὸν μοναστήριον τοῦ Ταξιάρχου Μιχαὴλ ἐν τῇ νήσῳ Σερίφῳ, τόμ. Α' (1913), σ. 90). Ἀλλὰ καὶ ἀπ' εὐθείας διὰ θαλάσσης εἰς τοὺς πλέοντας ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ἐν τῷ Εὐξείνῳ ἡ ἐπικοινωνία καὶ μετὰ τοῦ βορείου τμήματος τῆς Μ. Ἀσίας, δηλαδὴ τοῦ Πόντου, ἦτο πιθανή. Ὥστε ἡ ἐπαφὴ καὶ ἐπικοινωνία, κατὰ τοὺς χρόνους τῆς πιθανῆς κτίσεως τῶν καθολικῶν τῶν μονῶν τῶν Ταξιαρχῶν καὶ τῆς Παναγίας, δηλ. περὶ τὸν 16ον ἢ 17ον αἰῶνα ὡς θὰ ἴδωμεν, μετὰ τῆς Ἀνατολῆς μαρτυρεῖται διὰ πολλῶν εἰδήσεων.

1 Πρβλ. τὴν ὁμοίαν τοποθέτησιν τοῦ δυτικοῦ προπύλου τοῦ ναοῦ ἁγίας Σοφίας Τραπεζοῦντος: βλ. N. B r o u n o v, La Sainte Sophie de Tréhizonde, Byzantion, τόμ. IV (1927 - 1928), εἰκ. 13, 15. Βεβαίως τὰ πρόπυλα — πυλῶνες τῆς ἁγίας Σοφίας Τραπεζοῦντος ἦσαν ἐνσωματωμένα μὲ τὰς παρακειμένας κιονοστηρίκτους στοάς, αἵτινες ὁμοῦ συνίστων εἶδός τι περιστώων (N. B r o u n o v, La Sainte Sophie de Tréhizonde, Byzantion, τόμ. IV (1927 - 1928), σ. 397, 405, εἰκ. 11c).

Οὕτως ὁ κατὰ μῆκος ἄξων τοῦ κυρίως ναοῦ, ὅστις εἶναι ἴσος πρὸς τὸν κατὰ πλάτος, λόγῳ τοῦ τετραγώνου σχήματος τῆς κατόψεως, ἐπιμηκύνεται τονιζόμενος καὶ ἐπικρατῶν ἐπὶ τοῦ κατὰ πλάτος, ὡς συμβαίνει εἰς τὰς κατ᾽ ἐξοχὴν βασιλικάς, δηλαδὴ τὰς ἐμφανιζούσας κάτοψιν ὀρθογωνίου σχήματος.

Τέλος ὁ κατὰ μῆκος ἄξων τῆς κατόψεως τῆς βασιλικῆς ἐν τῷ συνόλῳ της θεωρουμένης, ὑποδηλοῦται καὶ εἰς τὸ ἐξωτερικὸν τοῦ ναοῦ διὰ τῆς παρουσίας τοῦ τρούλλου ἐπὶ τοῦ μεσαίου κλίτους καὶ τοῦ μονοτόξου κωδωνοστασίου ἐπὶ τοῦ ἰδίου ἄξονος καὶ συγχρόνως ἐπὶ τοῦ ἄξονος τοῦ τριβήλου τοῦ νάρθηκος (εἰκ. 4).

Ὁ νάρθηξ φαίνεται σύγχρονος πρὸς τὴν βασιλικήν, ἂν κρίνωμεν ἀπὸ τὴν κάλυψίν του τὴν ὁμοίαν πρὸς τὸν κυρίως ναὸν καὶ τὴν ἁπλῆν καὶ ἀπέριττον ἀρχιτεκτονικήν του, τὴν συνδεομένην ὀργανικῶς καὶ ἁρμονικῶς πρὸς τὴν αὐστηρὰν καὶ συγχρόνως χαρίεσσαν ἀρχιτεκτονικὴν τῆς βασιλικῆς.

Ὁλόκληρος ὁ ναὸς περιζώννυται ἐξωτερικῶς, καὶ εἰς μικρὸν ἀπὸ τοῦ ἐδάφους ὕψος, ὑπὸ ἀνοικτῶν κτιστῶν ὑδρορροῶν (λουκίων) ἡμικυκλικῆς διατομῆς πρὸς συγκέντρωσιν καὶ προσαγωγὴν τῶν ἐκ τῶν θόλων καὶ τῶν τοίχων καταρρεόντων ὀμβρίων ὑδάτων, τόσον πολυτίμων εἰς τὴν ξηρὰν καὶ ἄνυδρον νῆσον, εἰς ὑπόγειον δεξαμενὴν μετὰ περιστομίου, εὑρισκομένην εἰς μικρὰν ἀπόστασιν πρὸ τῆς εἰσόδου τοῦ νάρθηκος. Κατὰ τὴν ΒΑ γωνίαν τῆς μονῆς ὑπάρχουν ἕτεραι τρεῖς ὑπόγειοι δεξαμεναὶ ὕδατος, ἐπιχρισμέναι δι᾽ ὑδραυλικοῦ ἀσβεστοκονιάματος (κουρασάνι) τροφοδοτούμεναι ἐκ τῆς αὐλῆς, ἐπικοινωνοῦσαι μεταξύ των δι᾽ ἑνὸς μικροῦ μονοτόξου ἀνοίγματος ἑκάστη, καὶ καλυπτόμεναι διὰ λιθίνων φερουσῶν παχειῶν πλακῶν, γεφυρουσῶν τὰ μικρά των ἀνοίγματα, καθιστάμενα ἔτι βραχύτερα διὰ τῆς παρεμβολῆς κατὰ τὰς γωνίας των ἑτέρων γωνιακῶν πλακῶν. Τέλος παρατηροῦμεν ὅτι ἡ ἐξ ἐγχωρίου παραδόσεως φερομένη εἴδησις, καθ᾽ ἣν ὁ ναὸς τῶν Ταξιαρχῶν Βελιδιοῦ ἦτο μικτὸς[1] ἀσκουμένης τῆς λατρείας ἐν αὐτῷ κατὰ τὸ ὀρθόδοξον καὶ τὸ καθολικὸν δόγμα, εἶναι ἄκρως πιθανή: α) Διότι ἐν Κύθνῳ, τόσον εἰς τὴν Χώραν καὶ

Ἐν τούτοις καθ᾽ ἣν ἐποχὴν θεωροῦμεν ὅτι ἐχρησίμευσαν τὰ πρόπυλα ταῦτα ὡς πρότυπα τοῦ Κυθνιακοῦ. δηλονότι ἐπὶ Τουρκοκρατίας, οἱ κατακτηταὶ εἶχον κατεδαφίσει τὰς μεταξὺ τῶν πυλώνων συνδετικὰς στοὰς τοῦ ναοῦ τῆς ἁγίας Σοφίας, ὥστε οὗτος ἐνεφάνιζεν ἔκτοτε τὴν σημερινὴν μορφὴν ἀρθρώσεως ναοῦ καὶ προπύλων (ἔνθ᾽ ἀν., σ. 405). Χαρακτηριστικὴ περὶ τῆς ἀκτινοβολίας τῆς ἀρχιτεκτονικῆς τοῦ μνημείου τούτου καὶ τῆς ἐπιρροῆς του ἐπὶ τὸν θεατὴν εἶναι ἡ πληροφορία τοῦ Μητροπολίτου Τραπεζοῦντος Χ ρ υ σ ά ν θ ο υ ('Η 'Εκκλησία Τραπεζοῦντος, 'Αρχεῖον Πόντου, τόμ. 4ος καὶ 5ος (1933), σ. 422): «Εἰς τὸ δυτικὸν ἄκρον τῆς πρὸς δυσμὰς τῆς ὠχυρωμένης πόλεως ἁπλουμένης πλατείας τῶν λευκῶν (Καβὰκ μεϊντὰν) ὑψοῦται ὁ ναὸς τῆς ἁγίας Σοφίας, οὗτινος ἡ κομψότης καὶ τὸ κάλλος ἐφελκύει τὰ βλέμματα τῶν ἑκάστοτε ἐκ τῶν ἀκτῶν τοῦ Βοσπόρου εἰς Τραπεζοῦντα πλεόντων».

[1] 'Α ν τ. Β ά λ λ η ν δ α, 'Ιστορία, σ. 53.

Δρυοπίδα ὅσον καὶ εἰς τὴν ὕπαιθρον, ἐπιχωριάζει ὁ τέως ἄγνωστος τύπος τῆς μονοκλίτου μετὰ δύο κογχῶν ἱεροῦ βασιλικῆς[1] διασῳζούσης ἐπίσης τύπον ναοῦ κοινῆς ἄλλοτε λατρείας. β) Διότι ἐπίσης ἐπιχωριάζων τύπος βασιλικῆς μὲ ἐκτεταμένην διάδοσιν ἐν τῇ νήσῳ ταύτῃ, εἶναι ὁ τύπος τῆς δικλίτου βασιλικῆς διασῳζούσης ἐπίσης τύπον ναοῦ κοινῆς λατρείας. γ) Διότι ἀμφότεροι οἱ προαναφερθέντες τύποι παρουσιάζουν ἐκπλήσσουσαν ἐξάπλωσιν εἰς τὰς Κυκλάδας καὶ ὡς ἀλλαχοῦ ἔχομεν δείξει προκειμένου διὰ τὰς δικλίτους βασιλικὰς[2] ἡ προέλευσίς των εἶναι δυτική, τῆς ἐξαπλώσεώς των ὀφειλομένης εἰς τὴν ἐπὶ Φραγκοκρατίας ἐπιβληθεῖσαν συλλειτουργίαν[3] καὶ δ) Διότι ἐξ εἰδήσεων ἱστορικῶν πληροφορούμεθα ὅτι καὶ προϋπάρχοντας ἐπισήμους ὀρθοδόξους ναοὺς κατέλαβον οἱ Φράγκοι[4] σὺν τῷ χρόνῳ μετὰ τὴν κατάκτησιν τῶν νήσων καὶ ἄλλων χωρῶν, ἢ κατέστησαν αὐτοὺς κοινῆς λατρείας, ὡς λ.χ. συνέβη μὲ τὸν ναὸν τῆς Καταπολιανῆς τῆς Πάρου[5]. Ὥστε καὶ εἰς τὴν τρίκλιτον βασιλικὴν τοῦ Βελιδιοῦ εἶναι ἄκρως πιθανὸν νὰ συνέβη τὸ ἴδιον, ἄγνωστον ὅμως εἰς ποίαν ἐποχήν, καίτοι μὴ προσφερομένου πρὸς τοῦτο λειτουργικῶς τοῦ τρικλίτου σχεδίου της.

Ἐξωτερικὴ διαμόρφωσις. Ἐνδιαφέρουσα καὶ ἐπιτυχὴς εἶναι ἡ ἐξωτερικὴ διαμόρφωσις τοῦ ναοῦ (εἰκ. 4) ἀκολουθοῦσα τὸ γνησίως ἰδιόρρυθμον πνεῦμα τῆς μεταβυζαντινῆς ἐκκλησιαστικῆς ἀρχιτεκτονικῆς παραδόσεως τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου τὸ ἀποτυπούμενον εἰς τοὺς Κυκλαδικοὺς ναούς. Διαπιστοῦμεν λοιπὸν τὴν παρουσίαν τῶν κυρίων γνωρισμάτων τῆς ἀρχιτεκτονικῆς ταύτης ἤτοι: τῆς κατασκευῆς παχέων τοίχων δι᾽ ἁπλῆς λιθοδομῆς ἄνευ παρεμβολῆς πλίνθων καὶ τῆς χρησιμοποιήσεως βαρέων γυμνῶν, ἄνευ κεράμων[6], θόλων ἐπικαλυπτομένων δι᾽ ὑδραυλικοῦ ἀσβεστοκονιάματος προστατευτικοῦ

---

[1] Περὶ τοῦ τύπου τούτου ναοῦ δημιουργηθέντος καὶ ἑρμηνευομένου διὰ τῆς κοινῆς καὶ τῶν δύο δογμάτων λατρείας θὰ πραγματευθῶμεν προσεχῶς εἰς σχετικὴν ἐργασίαν μας.

[2] Βλ. Δ. Β α σ ι λ ε ι ά δ η, Ἡ ἀξονικὴ τοξοστοιχία στὴν αἰγαιοπελαγίτικη ἐκκλησιαστικὴ ἀρχιτεκτονική, Τεχνικὰ Χρονικά, τόμ. XXXII (1955), τεῦχ. 369 - 370, σ. 114 - 117. Ἐκτεταμένην διερεύνησιν τῶν ἐπίσης τέως ἀγνώστων δικλίτων βασιλικῶν τῶν Κυκλάδων θὰ ἔχωμεν τὴν εὐκαιρίαν συντόμως νὰ παρουσιάσωμεν.

[3] Ἔνθ᾽ ἀν. Δ. Β α σ ι λ ε ι ά δ η, Ἡ ἀξονικὴ τοξοστοιχία, σ, 116, 117.

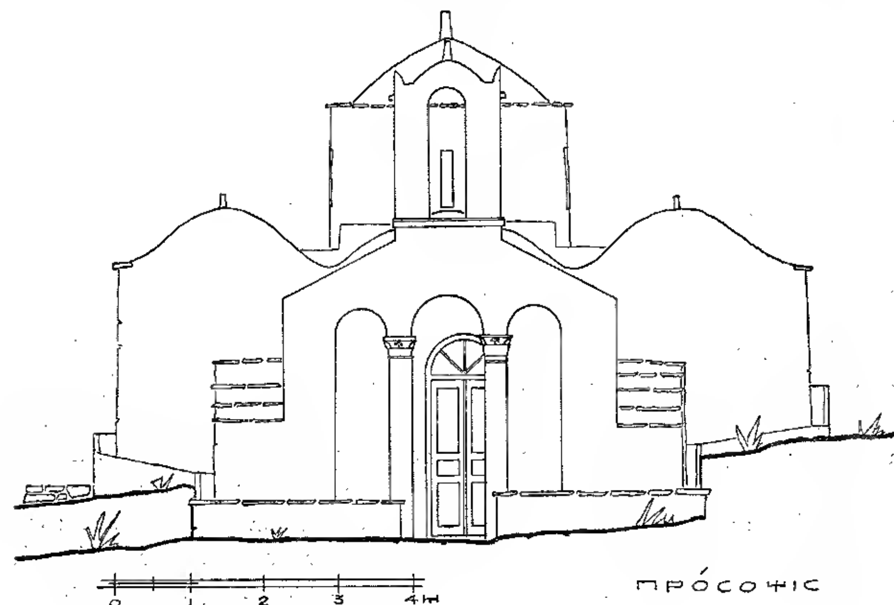
[4] Τ. Ν ε ρ ο ύ τ σ ο υ, Χριστιανικαὶ Ἀθῆναι, Δελτ. Ἱστορ. Ἐθνολ. Ἑταιρ., τόμ. Δ΄ (1892), σ. 65, 82.

[5] Π ε ρ. Ζ ε ρ λ έ ν τ η, Ὁ ἐν Παροικίᾳ ναὸς Παναγίας τῆς Καταπολιανῆς, Νησιωτικὴ Ἐπετηρίς, τόμ. Α΄ (1918), σ. 148 - 149, Α ἰ μ. Σ ά ρ ο υ, Περὶ μεικτῶν ναῶν ὀρθοδόξων καὶ καθολικῶν ἐν Χίῳ, Ἐπ. Ἑτ. Βυζ. Σπουδῶν, τόμ. ΙΘ΄ (1949), σ. 203.

[6] Διὰ τὴν προέλευσιν τῶν ἄνευ κεράμων θόλων τῆς μεταβυζαντινῆς ἐκκλησιαστικῆς ἀρχιτεκτονικῆς τοῦ Αἰγαίου βλέπε: Δ. Β α σ ι λ ε ι ά δ η, Εἰσαγωγὴ στὴν αἰγαιοπελαγίτικη λαϊκὴ ἀρχιτεκτονική, 1955, σ. 34.

καὶ στεγανοποιοῦντος (κουρασάνι)· τῆς χρήσεως ἀδιαρθρώτων ἐπιφανειῶν καὶ ὄγκων· τῆς διανοίξεως μικρῶν, ἐλαχίστων τὸν ἀριθμόν, καὶ περιωρισμένων διαστάσεων ἀκοσμήτων συνήθως ἀνοιγμάτων· τῆς χρησιμοποιήσεως τοῦ λευκοῦ κατ' ἀποκλειστικότητα σχεδὸν χρώματος τοῦ ἐξαϋλοῦντος καὶ ἐν ταὐτῷ ἐμψυχοῦντος τὴν βαρεῖαν ὑλικὴν ὑπόστασιν τῶν τοίχων καὶ τῶν θόλων κλπ.

Μορφολογικῶς παρατηροῦμεν ὅτι οἱ τρεῖς κατὰ μῆκος ἡμικυλινδρικοὶ θόλοι τῶν κλιτῶν τοῦ ναοῦ τοῦ Ταξιάρχου συνδέουν τὰ ἐξωράχιά των κατὰ

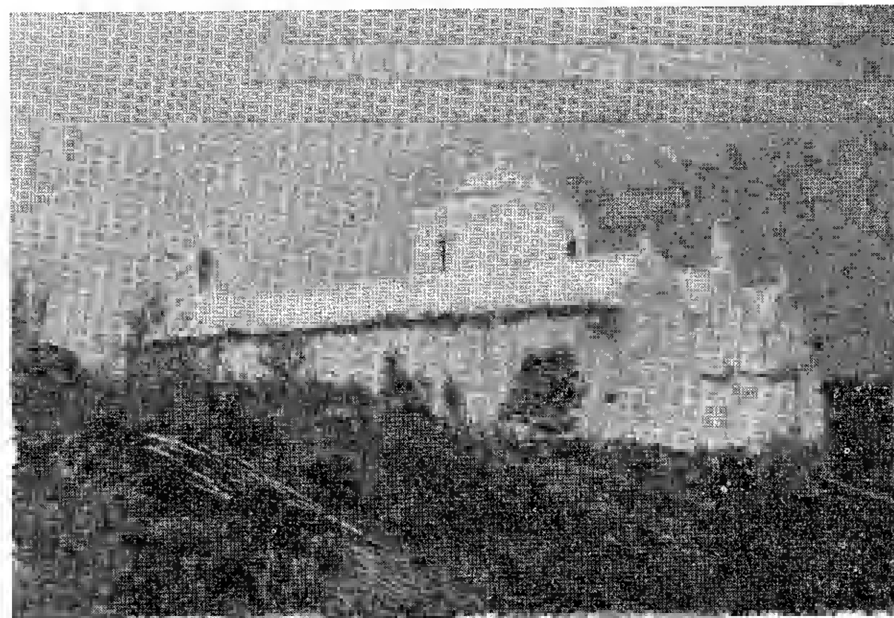

Εἰκ. 4. Ἡ πρόσοψις τοῦ ναοῦ τοῦ Ταξιάρχου.

τρόπον ἐπιτυχῆ διὰ τῆς δημιουργίας κοιλοκύρτων καμπύλων, οἱονεὶ κυματοειδῶν γραμμῶν (εἰκ. 4 καὶ 5), αἱ ὁποῖαι παρὰ τὴν ἐκ πρώτης ὄψεως γεωμετρικὴν πενιχρότητά των ἀνακαλοῦν εἰς τὴν μνήμην πλοῦτον, ποικιλίαν καὶ κίνησιν μὲ τὴν ζωντανότητά των.

Ὁ τροῦλλος ἔχει κυλινδρικὸν τύμπανον μετὰ ὁριζοντίου ἐκ λεπτῶν σχιστολιθικῶν πλακῶν ἀνεπαισθήτου γεισώματος, διὰ τοῦ ὁποίου ἀρθροῦται πρὸς τὸν ἀνακύπτοντα ἡμισφαιρικόν του θόλον. Ἐπίσης παρατηροῦμεν ὅτι τὰ παράθυρα τοῦ τρούλλου δὲν εἶναι τοξωτά, ἀλλὰ διαμορφοῦνται εὐθυγράμμως. Συγγενὲς πρὸς τὸν τροῦλλον σχῆμα καὶ ἀνάλογον ἄρθρωσιν ἐπιστέψεως πρὸς αὐτόν, ὅσον καὶ πρὸς τοὺς ἡμικυλίνδρους καλύψεως, ἐμφανίζει καὶ ἡ εὐρεῖα καμπυλόσχημος ἁψὶς τοῦ ἱεροῦ (εἰκ. 5). Τέλος ὁ νάρθηξ μορφοῦται πλαστικῶς διὰ τοῦ χαρίεντος καὶ κομψοῦ τριβήλου του, προσδίδοντος εἰς

τὴν μονολιθικότητα τοῦ μνημείου ὁλόκληρον τὴν φύσει ἐξ αὐτοῦ ἐλλείπουσαν πλαστικότητα καὶ κίνησιν καὶ ἐπαναλαμβάνοντος σχηματικῶς καὶ ἐν μικρογραφίᾳ τὴν μορφὴν τῆς συνθέσεως τῶν τριῶν ἡμικυλίνδρων καλύψεως τῶν κλιτῶν (εἰκ. 4). Ἑκατέρωθεν τοῦ τριβήλου τοῦ νάρθηκος ὑπάρχουν κτιστὰ καθίσματα (πεζούλια), ἐπιτελοῦντα συγχρόνως ἐν προόψει τὴν σύνδεσιν τοῦ μνημείου πρὸς τὸ ἔδαφος. Προσέτι παρατηροῦμεν ὅτι ἡ διαμόρφωσις τῶν ὑπὲρ τὰ ἀρκοσόλια ὄγκων τῆς τοιχοποιίας τοῦ νάρθηκος-προπύλου, ὑπὸ

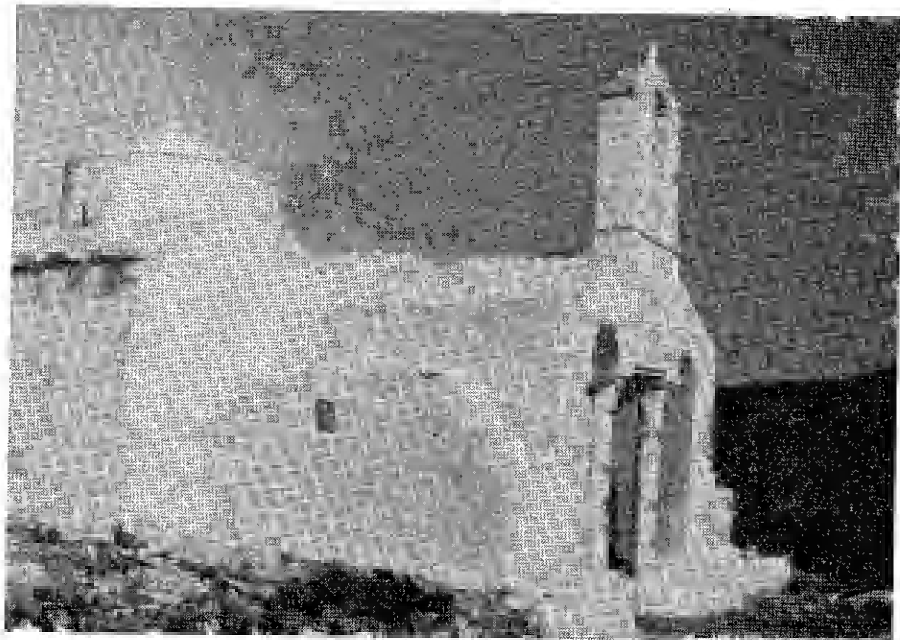
Εἰκ. 5. Ἡ ΝΑ ἄποψις τοῦ Ταξιάρχου.

μορφὴν λιθίνων κλιμάκων ἀνόδου ἐπὶ τῶν θόλων, προσδίδει ἐπὶ πλέον γραφικότητα εἰς τὰς σοβαρὰς καὶ ἱεροπρεπεῖς ἀδιαρθρώτους ὄψεις τοῦ μνημείου, λύουσα κατ' εὐτυχῆ τρόπον καὶ τὸ στατικὸν πρόβλημα τῆς παραλαβῆς τῶν ὠθήσεων τῆς εὐρείας καμάρας τῆς στεγαζούσης τὸν νάρθηκα, ἐφ' ὅσον αὗται ἐπιτελοῦν συγχρόνως καὶ ἐπὶ πλέον τὴν λειτουργίαν ἀντηρίδων του, πληροῦσαι καὶ ἀρθροῦσαι τὰς εἰσεχούσας πρὸς δυσμὰς γωνίας μεταξὺ κυρίως ναοῦ καὶ νάρθηκος (εἰκ. 6).

Ἄλλως τε ἡ ὑπὲρ τὸ τρίβηλον τοποθέτησις τοῦ μονοτόξου μικροῦ κωδωνοστασίου, συμπληροῦσα τὴν διάτρητον ἀρχιτεκτονικὴν ἔκφρασιν τοῦ νάρθηκος ἐπὶ πρώτου ἐπιπέδου, ἀποτελεῖ συγχρόνως ἔντονον ἀντιπαράθεσιν αἰσθητικῆς ὑφῆς πρὸς τὸν μονολιθικὸν τρόπον παρουσιάσεως τοῦ ὄγκου τοῦ κυρίως ναοῦ, ὅστις ἀναπτύσσεται ἐπὶ δευτέρου ἐπιπέδου (εἰκ. 7). Πάντως

παρὰ τὴν ὕπαρξιν τοῦ κωδωνοστασίου καὶ τοῦ τρούλλου, τὰ ὁποῖα ἀμφότερα ἀποτελοῦν ἀνατεινόμενα καὶ ἑπομένως ἀνατείνοντα μέλη, καὶ αἱ τέσσαρες ὄψεις τοῦ ναοῦ ἀναπτύσσονται καθ' ὁριζοντίαν ἔννοιαν (εἰκ. 1, 4, 5) ἐμφανίζουσαι ἠρέμους καὶ ἁρμονικὰς ἀναλογίας, ἀλλ' ἰδιαιτέρως θελκτικαὶ παραμένουν αἱ ἀναλογίαι, ἡ λιτὴ μορφολογία καὶ ἡ ἄρθρωσις τῶν ὄγκων τῆς προσόψεως (δυτικῆς ὄψεως) τοῦ ναοῦ.

Τέλος παρατηροῦμεν ὅτι τὸ κωδωνοστάσιον εἶναι ἁπλοῦν καὶ ἀπέριττον,

Εἰκ. 6. Ἡ ΒΔ ἄποψις τοῦ νάρθηκος - προπύλου τοῦ ναοῦ τοῦ Ταξιάρχου.

ὑψούμενον ὑπὲρ τὸν νάρθηκα, καὶ συγκροτούμενον ἐξ ἀνοίγματος μονοτόξου μὲ τὸ ἡμικυκλικὸν τόξον του, βαῖνον ἐπὶ δύο τετραγώνων πεσσῶν, ἄνευ οἱουδήποτε ἰδιαιτέρου τονισμοῦ ἢ πλαισιώσεως· σημειοῦμεν μόνον τὴν παρουσίαν δύο ἁπλουστάτων ἀλλ' ἐκφραστικῶν καὶ γραφικωτάτων ἀπολήξεων, ὑπὸ μορφὴν ἐσχηματοποιημένων ἀκροκεράμων, λίαν συνήθων εἰς Κυκλαδικὰ κωδωνοστάσια, ἑκατέρωθεν τοῦ ἐξωραχίου τοῦ τόξου τοποθετημένων καὶ μιᾶς μαρμαρίνης κολουροκωνικῆς διακοσμητικῆς ἀπολήξεως ἐπὶ τῆς κλειδὸς τοῦ ἐξωραχίου τοῦ τόξου τοῦ κωδωνοστασίου, ἐπίσης συνηθιζομένης ἀντὶ σταυροῦ εἰς τὴν μεταβυζαντινὴν ἐκκλησιαστικὴν ἀρχιτεκτονικὴν τοῦ Αἰγαίου. Εἰς τὰς εἰκ. 4 καὶ 5 διακρίνομεν τὰς κολουροκωνικὰς αὐτὰς ἐκ μαρμάρου ἀπολήξεις ἐπὶ τοῦ θόλου τοῦ τρούλλου καὶ τῶν τριῶν ἡμικυλινδρικῶν θόλων

καλύψεως τῶν κλιτῶν, ὡς διακοσμητικὰ θέματα ἐντόνως ἀφῃρημένης καὶ γραφικῆς τεχνοτροπίας καὶ διὰ τοῦτο ἰσχυρᾶς ὑποβολῆς. Τὸ κωδωνοστάσιον ὑψοῦται ἐπὶ τοῦ δυτικοῦ τοίχου τοῦ νάρθηκος - προπύλου κατ' ἐπέκτασίν του, ἀρθρούμενον πρὸς αὐτὸν διὰ μαρμαρίνου μετὰ ταινίας μέλους καὶ ἀναπτύσσον καθ' ὕψος τὸν ἄξονα συμμετρίας τῆς προσόψεως διὰ τῆς τοποθετήσεώς του κατὰ τὴν προέκτασιν τοῦ ἄξονος τοῦ τριβήλου (εἰκ. 4, 6, 7).

Ἀξιοπρόσεκτος ἐν τέλει εἶναι ἡ ὑφὴ τῆς συμμετρίας τῆς προσόψεως, ἡ

Εἰκ. 7. Τὸ πρόπυλον - νάρθηξ τοῦ Ταξιάρχου μετὰ τοῦ κωδωνοστασίου καὶ τῶν κλιμάκων ἀνόδου ἐπὶ τῶν θόλων.

ὁποία παρὰ τὴν μορφικὴν αὐστηρότητά της — κατανομὴ ὁμοιοσχήμων μορφῶν ἑκατέρωθεν τοῦ κατακορύφου ἄξονος συμμετρίας (εἰκ. 1, 4) — δὲν φθάνει μέχρι τῆς γεωμετρικῆς αὐστηρότητος, ἥτις προϋποθέτει πλήρη ταύτισιν τῶν ἑκατέρωθεν τοῦ ἄξονος μορφῶν. Οὕτω διαπιστοῦμεν διαφοροποίησιν τῆς συμμετρίας τῶν ὄψεων καὶ ἐλευθερίαν περὶ τὴν ἀρχιτεκτονικήν των σύνθεσιν, κινουμένην ἐντὸς τῶν ὁρίων τῆς σαφοῦς διακρίσεως ἀξόνων, πλὴν ὅμως κατὰ τρόπον διακριτικὸν πλήρη γραφικότητος καὶ ἀφελείας ἀπομακρυνούσης ἀπὸ τὴν ξηρότητα καὶ τὴν ἀκαμψίαν τῆς αὐστηρᾶς γεωμετρικῆς συμμετρίας καὶ τῆς γεωμετρικῆς μορφῆς. Αἱ παρεκκλίσεις αὗται ἐκ τῆς συμμετρίας, πραγματοποιούμεναι ἐπὶ τῆς τραχείας ὑφῆς τῶν λευκῶν καὶ γυμνῶν ἐπιφανειῶν τῶν τοίχων καὶ τῶν θόλων, συνθέτουν τὴν «ζωντανότητα» καὶ

τὴν ἀνεξήγητον χάριν τῶν μεταβυζαντινῶν αἰγαιοπελαγιτικῶν μνημείων. Αἱ εἰκόνες τῶν ὄψεων, τόσον τοῦ Ταξιάρχου (εἰκ. 4), ὅσον καὶ τῆς Παναγίας (εἰκ. 11), δὲν μᾶς παρέχουν τὴν δυνατότητα παρακολουθήσεως τῶν διαπιστουμένων παρεκκλίσεων καὶ ἀνεπαισθήτων ἐν τῷ συνόλῳ των ἀσυμμετριῶν, λόγῳ τῆς μικρᾶς κλίμακος σχεδιάσεως καὶ τῆς ἐν συνεχείᾳ σμικρύνσεως· πάντως ἐμφανής, παρὰ τὴν σμίκρυνσιν, παραμένει λ.χ. εἰς τὰς προσόψεις καὶ τῶν δύο ναῶν (εἰκ. 4 καὶ 11) ἡ ἔλλειψις ἀξονισμοῦ τῶν ἐπὶ δευτέρου ἐπιπέδου εὑρισκομένων θυρῶν εἰσόδου πρὸς τὸν κυρίως ναόν· ἢ ἐπίσης ἡ εἰς τὴν εἰκόνα 4 ἐμφαινομένη συγκρότησις τῆς ἀριστερὰ τοῦ τριβήλου τοῦ νάρθηκος λιθίνης κλίμακος ἀνόδου ἐπὶ τῶν θόλων διὰ τεσσάρων βαθμίδων καὶ τῆς ἀριστερὰ κλίμακος διὰ πέντε· ἢ τέλος τὰ εἰς τὴν εἰκ. 4 παριστώμενα ἀνισοϋψῆ κιονόκρανα τῶν κιόνων τοῦ τριβήλου.

Ὁ γλυπτὸς διάκοσμος. Ἐκ τῶν γλυπτῶν μελῶν τοῦ ναοῦ ἀναφέρομεν τὰ δύο ἐπὶ τοῦ τοίχου ὑφαψίδια τῆς τοξοστοιχίας καὶ τὰ δύο προσομοιάζοντα πρὸς λεβητοειδῆ μετ' εἴδους ἐπιθήματος μικροῦ ὕψους κιονόκρανα, τὰ ἐπιστέφοντα τοὺς κοντούς, ἐξ ἑνὸς τεμαχίου ἀρραβδώτους κορμούς, καὶ κοσμούμενα ὑπὸ ἑνὸς ἐλαφρῶς ἀναγλύφου σταυροῦ μεταξὺ δύο φύλλων καλάμου. Ἐπίσης ἀναφέρομεν τὰ δύο ἀνισοϋψῆ μετ' ἐπιθημάτων χαμηλὰ λεβητοειδῆ κιονόκρανα τῶν τόξων τοῦ τριβήλου τοῦ νάρθηκος, τὰ διακοσμούμενα δι' ἐλαφρῶς ἀναγλύπτου σταυροῦ καὶ ἐπίσης φύλλων καλάμου κατὰ τὰς γωνίας. Τὰ κιονόκρανα ταῦτα βαίνουσιν ἐπὶ ὑψηλῶν ἐξ ἑνὸς τεμαχίου ἀρραβδώτων μετ' ἐγκοπῆς πρὸς τὰ ἄνω λιθίνων κορμῶν, ἐπικαλυπτομένων, ὡς καὶ ὅλα τὰ προαναφερθέντα γλυπτὰ μέλη, διὰ παχέων ἀλλεπαλλήλων στρωμάτων διαλελυμένης ἀσβέστου, κατὰ τὴν γραφικὴν καὶ ἐνδιαφέρουσαν νησιωτικὴν συνήθειαν[1], ὅταν δὲν ἐξικνῆται μέχρις ὑπερβολῆς προκαλοῦσα συχνάκις καταστροφὰς τοιχογραφιῶν κλπ. διὰ τῶν συχνῶν καὶ ἄνευ διακρίσεως ἐπιχρίσεων. Ἐπίσης σημειοῦμεν σποραδικῶς εἰς διάφορα σημεῖα τοῦ ἐξωτερικοῦ τοῦ ναοῦ διασπάρτως τοποθετημένα μαρμάρινα γλυπτὰ μέλη χριστιανικῆς προελεύσεως διακοσμοῦντα ἐξωράχια κυλινδρικῶν θόλων, τὴν κορυφὴν τοῦ τρούλλου, τὸ κωδωνοστάσιον κλπ., ἢ ἐντοιχισμένα ἐπὶ τῶν κατερειπωμένων κελλίων, ὑποδηλοῦντα ἐνδεικτικῶς τὴν προϋπαρξιν ἄλλου ναοῦ, ἐκ τοῦ ὁποίου ἀπέμειναν τὰ μέλη ταῦτα. Πάντως διαπιστοῦμεν ὅτι ὅλα τὰ γλυπτὰ μέλη τοῦ

---

[1] Βλέπε περὶ τῆς συνηθείας ταύτης καὶ τῶν αἰσθητικῶν ἀποτελεσμάτων τῆς ἐκτεταμένης χρήσεως τοῦ λευκοῦ χρώματος τῆς ἀσβέστου εἰς τὴν κοσμικὴν καὶ ἐκκλησιαστικὴν ἀρχιτεκτονικὴν τοῦ Αἰγαίου: Δ. Βασιλειάδη, Εἰσαγωγὴ στὴν αἰγαιοπελαγίτικη λαϊκὴ ἀρχιτεκτονική, 1955, σ. 27-29, τοῦ αὐτοῦ, Ἡ λαϊκὴ ἀρχιτεκτονικὴ τῆς Αἰγίνας, 1957, σ. 15 ἀνατύπου ἐκ τοῦ ΙϚ' τόμου τῆς Λαογραφίας, τεῦχ. 2.

ἐσωτερικοῦ τοῦ κυρίως ναοῦ καὶ τοῦ προνάου ἔχουν ὀργανικῶς τοποθετηθῆ συμφώνως πρὸς τὴν ὑπ' αὐτῶν ἐπιτελουμένην λειτουργίαν, ὥστε καὶ ἐὰν εὑρίσκωνται ἐκεῖ εἰς δευτέραν χρῆσιν ἐτοποθετήθησαν ἐν τούτοις ὀρθῶς. Γενικῶς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ ναοῦ εἶναι λιτὸν καὶ πενιχρόν, ἄνευ ἑτέρου γλυπτοῦ διακόσμου, ἀποκτᾷ ὅμως ἐλαφρότητα καὶ εὐγένειαν διὰ τοῦ ἐξαΰλοῦντος τὰ πάντα λευκοῦ χρώματος.

Τὸ τέμπλον καὶ αἱ εἰκόνες. Ὁ ναὸς στερεῖται τοιχογραφιῶν, ἀκολουθῶν καὶ κατὰ τοῦτο τὴν νησιωτικὴν παράδοσιν συμφώνως πρὸς τὴν ὁποίαν σπανίως καὶ κατ' ἐξαίρεσιν μόνον συναντῶμεν εἰς τοὺς Κυκλαδικοὺς μεταβυζαντινοὺς ναοὺς τοιχογραφίας. Εἰς τὸ τμῆμα τοῦ ἱεροῦ τὸ ἀντιστοιχοῦν εἰς τὸ μέσον κλῖτος ὑπάρχει ξυλόγλυπτον τέμπλον μετρίας τέχνης, ἐπιστεφόμενον ὑπὸ δύο ξυλογλύπτων ζωνῶν, κοσμουμένων διὰ κληματίδων μετὰ φύλλων ἀμπέλου. Ἐπὶ τοῦ τέμπλου ὑπάρχουν δύο μεγάλαι εἰκόνες μετρίας τέχνης: Οἱ ἅγιοι Τεσσαράκοντα καὶ ἡ Θεοτόκος μετὰ τοῦ βρέφους. Ἐπὶ τῆς εἰκόνος τῆς Παναγίας διαφαίνεται ἐπιγραφὴ δυσδιάκριτος καὶ δυσανάγνωστος λόγῳ φθορῶν καὶ ἀποσβέσεως. Τέλος εἰς τὸ ἄνω τμῆμα τοῦ τέμπλου, ὑπεράνω τῶν ζωνῶν, ὑπάρχουν εἰκονίδια τοῦ δωδεκαόρτου καλῆς τέχνης.

Χρονολόγησις. Παρατηροῦμεν ὅτι ἐλλείπουν ἐντελῶς χρονολογίαι καὶ ἐπιγραφαὶ ἐγχάρακτοι ἢ γραπταὶ ὥστε νὰ κατατοπισθῶμεν, ἔστω καὶ ἐνδεικτικῶς, περὶ τοῦ χρόνου κτίσεως ἢ ἀνακαινίσεως τοῦ ναοῦ· ἡ μόνη ὑπάρχουσα ἐπιγραφὴ ἐπὶ τῆς εἰκόνος τῆς Παναγίας δυστυχῶς, ὡς ἐσημειώσαμεν, δὲν προσφέρει οὐδεμίαν πληροφορίαν σχετικῶς, λόγῳ τῆς καταστάσεως εἰς ἣν εὑρίσκεται. Μνεία τῶν μονῶν τῶν ὁποίων οἱ ὑπὸ ἐξέτασιν ναοὶ ἀπετέλουν τὰ καθολικὰ γίνεται ὑπὸ τοῦ περιηγητοῦ Pit. de Tournefort κατὰ τὸ ἐν ἔτει 1700 ταξίδιόν του εἰς τὰς νήσους τοῦ Ἀρχιπελάγους καὶ τὴν Ἀνατολήν. Ἀναφέρει λοιπὸν ὁ Tournefort μόνον τὰς μονὰς τῆς Παναγίας[1] καὶ τοῦ Ταξιάρχου[1] ὡς εὑρισκομένας ἐν ἐνεργείᾳ, τὰς δὲ ὑπολοίπους ὡς ἐγκαταλελειμμένας. Ἑπομένως ἡ κτίσις των εἶναι πάντως προγενεστέρα τοῦ $18^{ου}$ αἰῶνος. Ἐπίσης χρονολογικὴν ἔνδειξιν περὶ τῆς πιθανῆς κτίσεως τοῦ ναοῦ ἀποτελεῖ καὶ ἡ ἐκ παραδόσεως φερομένη εἴδησις, καθ' ἣν ὁ ναὸς τῶν Ταξιαρχῶν Βελιδιοῦ ἦτο μικτὸς καὶ ἡ ὁμώνυμος μονὴ καὶ οἱ περὶ αὐτὴν ἀγροὶ ἀνῆκον εἰς τὸν Λατῖνον ἐπίσκοπον Τζίας καὶ Θερμίων[2]· ὥστε, ἐὰν δεχθῶμεν ὡς ἀκριβῆ τὴν ἀνωτέρω ἀορίστως φερομένην εἴδησιν, δυνάμεθα νὰ θεωρή-

---

[1] Pit. de Tournefort, Relation d'un voyage du Levant, τόμ. I (1717), σ. 327.

[2] Ἀντ. Βάλληνδα, Ἱστορία, σ. 41, 47, 53.

σωμεν τὸν ναὸν τῶν Ταξιαρχῶν ὡς ἀναγόμενον εἰς τὴν πρὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ 16ου αἰῶνος περίοδον (ὑπόθεσις μὴ ἀποκλειομένη καὶ λόγῳ τοῦ τετραγώνου σχήματος τῆς κατόψεως καὶ γενικώτερον τοῦ ἀρχιτεκτονικοῦ τύπου τοῦ ναοῦ), ἐφ' ὅσον ὡς γνωστὸν ἡ Φραγκοκρατία κατελύθη εἰς τὰς Κυκλάδας ἐν γένει κατὰ τὸ 1537 [1], ἂν καὶ ἐν Κύθνῳ καὶ ἐπί τινων μικρῶν νήσων παρετάθη ἡ κυριαρχία τῶν Γοζαδίνων μέχρι τοῦ 1617 [2] μὲ περικεκομμένα ὅμως δικαιώματα καὶ ὡς φόρου ὑποτελῶν τῶν δυναστῶν τούτων τῆς νήσου Κύθνου εἰς τοὺς Τούρκους. Διότι βεβαίως κατὰ τὴν μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1537 - 1617 χρονικὴν περίοδον ὑπὸ συνθήκας ὑποτελείας τῶν Φράγκων δυναστῶν τῆς νήσου εἰς τοὺς Τούρκους, δὲν ἦτο πιθανὴ οὔτε καθιέρωσις ναοῦ κοινῆς τῶν δύο δογμάτων λατρείας, οὔτε ὑπαγωγὴ κτημάτων ὑπὸ τὸν Λατῖνον ἐπίσκοπον. Ὥστε συνδυάζοντες πρὸς τὰ ἀνωτέρω καὶ τὸ ὅτι ὁ τύπος συγγενοῦς τρικλίτου βασιλικῆς μετὰ τρούλλου πρὸς τὴν τοῦ Ταξιάρχου τοῦ Βελιδιοῦ συνηθίζεται τόσον κατὰ τοὺς ἐσχάτους βυζαντινοὺς χρόνους ὅσον καὶ ἐπὶ Τουρκοκρατίας, πρὸς τὸ γεγονὸς τῆς ἐκτάκτου εὐπορίας ἐν Κύθνῳ τῆς ἐκδηλωθείσης ἀπὸ τὰς ἀρχὰς τοῦ 16ου μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ 17ου αἰῶνος [3], διὰ τῆς ἀνεγέρσεως ναῶν καὶ ἱστορήσεως εἰκόνων [4], καταλήγομεν εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι κατὰ τὴν περίοδον ταύτην, ἤτοι περὶ τὸν 16ον αἰῶνα εἶναι πιθανὸν νὰ ἐκτίσθη καὶ ὁ ναὸς τοῦ Ταξιάρχου, χωρὶς ἐν τούτοις νὰ δύναται νὰ ἀποκλεισθῇ καὶ προγενεστέρα κτίσις του.

II

Ἡ Παναγία τοῦ «Νίκους».

Εἰς τετάρτου περίπου ὥρας ἀπόστασιν ἀπὸ τῆς χώρας Κύθνου εὑρίσκεται ἡ μονὴ τῆς Παναγίας ἠμιερειπωμένη σήμερον, πλὴν διασώζουσα τὸ καθολικόν της ἀνέπαφον, ἐπὶ λόφου ἐποπτεύοντος τὴν κωμόπολιν — προβαλλομένη ἐπὶ τοῦ σκοτεινοχρόου βάθους τῶν λόφων — καὶ τὴν ὁποίαν τρόπον τινὰ κρατεῖ ὑπὸ τὴν προστασίαν της ἡ Θεοτόκος, ἡ τιμωμένη τὴν 15ην Αὐγούστου, καθ' ἣν τελεῖται ἡ μεγαλοπρεπεστέρα καὶ προσφιλεστέρα πανήγυρις τῆς νήσου. Εἰς τὴν πανήγυριν ταύτην συρρέουν κατ' ἔτος πάντες οἱ Κύθνιοι, ὡς καὶ οἱ ἐκτὸς τῆς νήσου διαβιοῦντες, ὅπως ζήσουν μίαν ὀλιγοήμερον ἐπιστροφὴν εἰς τὴν πατρίδα, ἡ ὁποία τοὺς ἕλκει πάντοτε ἀκατανικήτως. Ἐπίσης

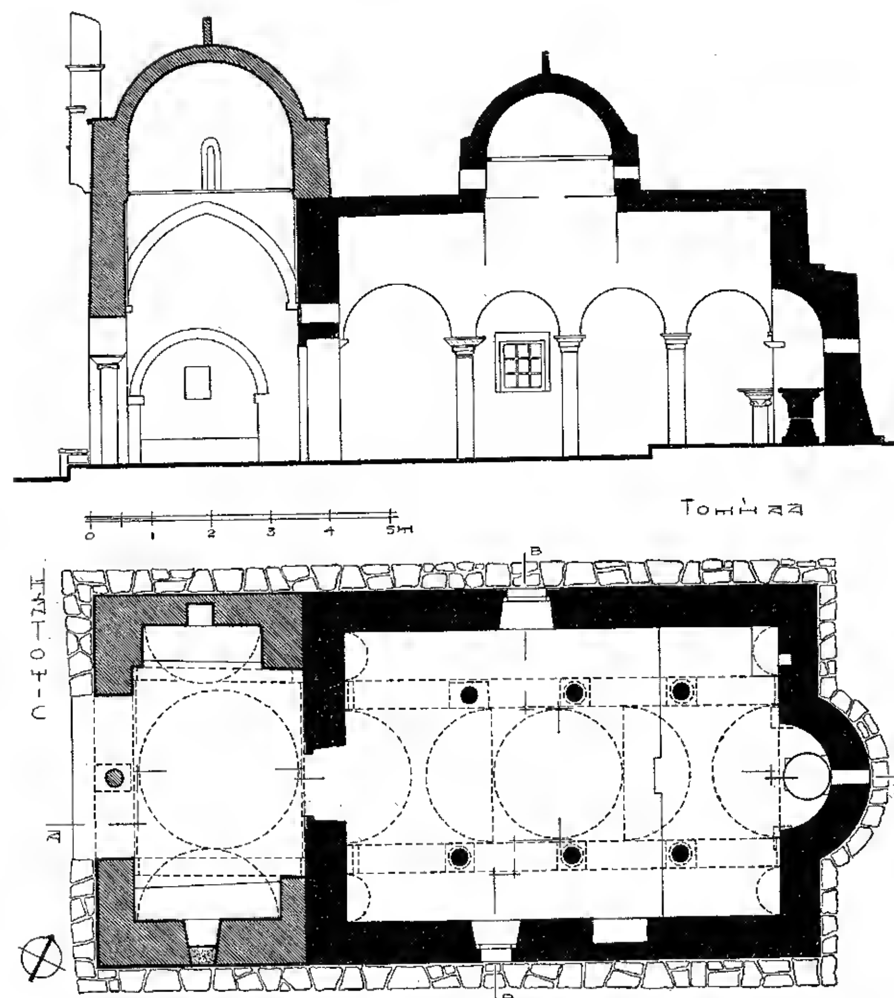
---

[1] K. Hopf, Urkunden und Zusätze zur Geschichte der Insel Andros, 1856, σ. 7, 8.

[2] J. Ersch - J. Gruber, Allgemeine Encyclopädie der Wissenschaften und Künste, τόμ. Α' (1868), λ. Gozzadini, σ. 415, 423.

[3] Ἀντ. Βάλληνδα, Κυθνιακά, σ. 35.

[4] Ἔνθ' ἀν., σ. 35.

Εἰκ. 8. Ἡ κάτοψις καὶ ἡ κατὰ μῆκος τομὴ τοῦ ναοῦ τῆς Παναγίας.

ἐκτὸς τῆς πανηγύρεως ὁ ναὸς λειτουργεῖται κατ' ἀραιὰ διαστήματα καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τοῦ ἔτους[1].

Ὁ κυρίως ναός. Ὁ ναὸς τῆς Παναγίας συγκροτεῖται καὶ αὐτός, ὡς καὶ ὁ προηγουμένως ἐξετασθείς, ἐκ δύο διακεκριμένων μερῶν: τοῦ κυρίως ναοῦ καὶ τοῦ νάρθηκος-προπύλου.

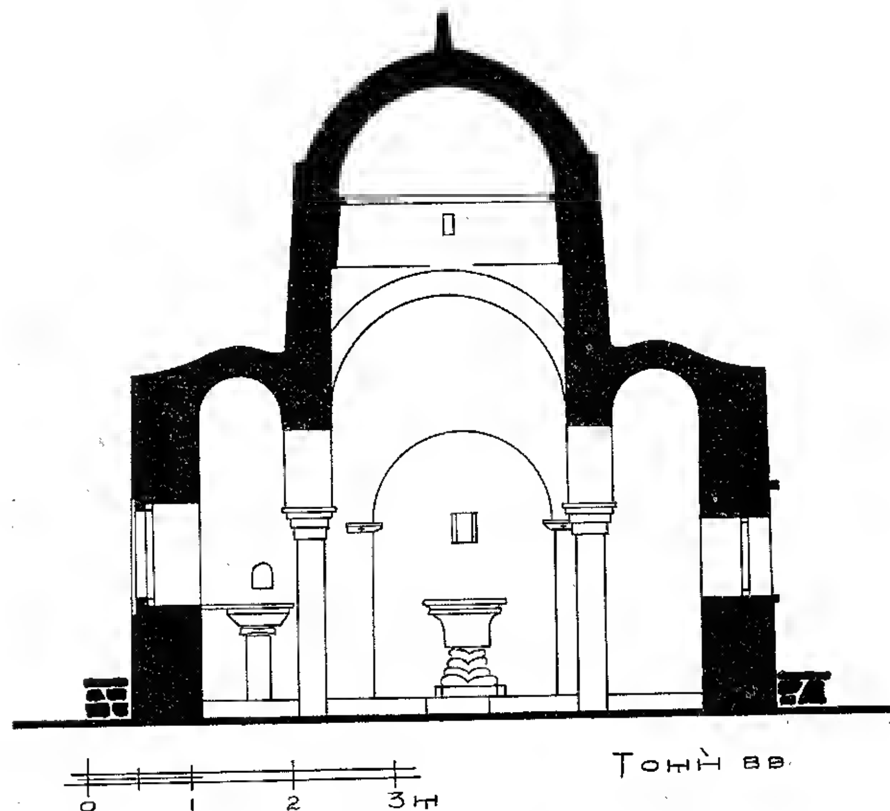
Ὁ κυρίως ναὸς (εἰκ. 8) ἔχει ἐν κατόψει ὀρθογώνιον σχῆμα ἐσωτερικῶν διαστάσεων 4.85×7.30 μ. ἀπολῆγον πρὸς ἀνατολὰς εἰς μίαν μόνον εὐρεῖαν καμπυλόσχημον ἀψῖδα καὶ ὑποδιαιρεῖται διὰ δύο τετρατόξων τοξοστοιχιῶν εἰς τρία ἀνισοπλατῆ κλίτη, ἐκ τῶν ὁποίων τὸ μεσαῖον ἔχει πλάτος 2.30 μ. καὶ τὰ πλάγια 0.80 μ. ἕκαστον· ἤτοι τὰ πλάγια κλίτη, διὰ τοῦ ἐντόνως μικροτέρου πλάτους καὶ τοῦ ἐλαφρῶς μικροτέρου ὕψους των, ἐμφανίζονται ὑποτεταγμένα τελείως εἰς τὸ μέσον κλῖτος, τὸ ὁποῖον ἐπικρατεῖ ἐξαιρόμενον καὶ ἐπιβαλλόμενον ἐπὶ τῶν ἄλλων (βλ. τομὴν κατὰ πλάτος εἰκ. 9), καθιστάμενα οἱονεὶ ἀτροφικά, περιπίπτοντα οὕτω εἰς σχετικὴν ἀφάνειαν, καὶ δευτέραν ὅλως μοῖραν, καὶ δημιουργοῦντα εἰς τὸν εὑρισκόμενον ἐντὸς τοῦ ναοῦ τὴν ἐντύπωσιν μονοκλίτου μᾶλλον καὶ ὄχι τρικλίτου βασιλικῆς. Ἡ τοιαύτη αἴσθησις τοῦ ἐσωτερικοῦ τῆς βασιλικῆς ἐπιτείνεται ἐκ τοῦ τρούλλου τοῦ ἐπικαθημένου ἐπὶ τοῦ μέσου κλίτους καὶ τονίζοντος τοῦτο ἔτι πλέον καθ' ὕψος. Ὥστε ὁ ἀρχιτεκτονικὸς τύπος τοῦ ναοῦ διὰ τοῦ ὑπερβολικοῦ πλάτους τοῦ μέσου κλίτους, τὸ ὁποῖον εἶναι τριπλάσιον τοῦ πλάτους τῶν πλαγίων κλιτῶν, ὑφίσταται παράλλαξιν. Ἑκάστη τοξοστοιχία, διήκουσα ἀπὸ τοῦ ἀνατολικοῦ πρὸς τὸν δυτικὸν τοῖχον τοῦ ναοῦ, στηρίζει τὸ ἀκραῖα τόξα της ἐπὶ λοξοτμήτων ὑφαψιδίων βαινόντων ἐπὶ τῶν τοίχων τούτων καὶ ἐπὶ τριῶν ἐνδιαμέσων μονολίθων ἀρραβδώτων κιόνων, τῇ μεσολαβήσει εἴδους τινὸς εὐρυνομένων πρὸς τὰ ἄνω μετὰ σπειρῶν κιονοκράνων. Τὰ τρία πρῶτα ἀπὸ τοῦ ἱεροῦ τόξα εἶναι ἰσοϋψῆ καὶ ἰσοπλατῆ, τοῦ τετάρτου μόνον τοῦ πρὸς τὸν δυτικὸν τοῖχον ὄντος εὐρυτέρου καὶ συνεπῶς ὑψηλοτέρου καὶ δημιουργοῦντος εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ χώρου ἐλαφροτάτην καὶ ἀνεπαίσθητον αἴσθησιν ἀρρυθμίας τινὸς καὶ ἀνωμαλίας περὶ τὴν συγκρότησιν τῆς τοξοστοιχίας.

Πάντως τὸ λίαν περιωρισμένον πλάτος τῶν πλαγίων κλιτῶν τοῦ ναοῦ τῆς Παναγίας δημιουργεῖ αἴσθησιν στενότητος τοῦ χώρου εὑρίσκουσαν τὴν ἔκφρασίν της, ὄχι μόνον εἰς τὴν κατὰ πλάτος τομὴν (βλ. εἰκ. 9), ὡς εἶναι φυσικόν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν κατὰ μῆκος (εἰκ. 8), διὰ τῶν σχετικῶς στενῶν καὶ ὑψηλῶν ἀνοιγμάτων τῆς τοξοστοιχίας καὶ τῶν λεπτῶν καὶ ἐπίσης ὑψηλῶν κιόνων της.

Τὸ δάπεδον τοῦ ἱεροῦ εἶναι κατὰ βαθμῖδα ὑπερυψωμένον ὡς πρὸς τὸ δάπεδον τοῦ κυρίως ναοῦ, ἐκτεινόμενον εἰς τὴν περιοχὴν τὴν πρὸ τοῦ πρώτου

[1] Τὰ περὶ τὴν μονὴν κτήματα ἀνήκουν σήμερον εἰς τὸν Ἰωάννην Κοκκιασμένον.

πρὸς ἀνατολὰς ζεύγους κιόνων· σήμερον ὁ ναὸς εἶναι πλακοστρωμένος διὰ μικρῶν λευκῶν καὶ μελανῶν πλακῶν σιμέντου αἱ ὁποῖαι δημιουργοῦν δυσάρεστον καὶ ἄκρως ἀντιαισθητικὴν ἐντύπωσιν εἰς τὸν προσκυνητήν, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν νάρθηκα ὅστις εἶναι ἐστρωμένος διὰ μεγάλων λιθίνων τετραγωνι-

Εἰκ. 9. Ἡ κατὰ πλάτος τομὴ τῆς Παναγίας.

κῶν πλακῶν εὑρισκομένων εἰς συμφωνίαν πρὸς τὴν κλίμακα τοῦ μνημείου (βλ. εἰκ. 14). Τὰ πλάγια κλίτη στεροῦνται ἀψίδων καὶ μόνον τὸ βόρειον φέρει μικρὰν ὀρθογώνιον ἀβαθῆ κόγχην ἐπέχουσαν θέσιν προθέσεως, διὰ τῆς δημιουργίας πρὸ αὐτῆς μαρμαρίνης τραπέζης στηριζομένης ἐπὶ κιονοκράνου μετ' ἐπιθήματος βαίνοντος ἐπὶ κοντοῦ τμήματος κορμοῦ κίονος, ἀμφοτέρων προερχομένων πιθανῶς ἐξ ἄλλης προϋπαρξάσης κατὰ τὴν θέσιν ταύτην ἐκκλησίας[1].

[1] Ἔνδειξιν περὶ τῆς προϋπάρξεως ἄλλης παλαιοτέρας ἐκκλησίας ἀποτελεῖ καὶ ἡ

Ὁ φωτισμὸς τοῦ ναοῦ εἶναι ἀνεπαρκὴς συντελούμενος διὰ τῶν δύο στενωτάτων ὡς σχισμαὶ παραθύρων τοῦ τρούλλου καὶ τοῦ ἐπίσης στενοῦ καὶ μικροῦ παραθύρου τῆς ἀψῖδος τοῦ ἱεροῦ, καθὼς καὶ ἐκ δύο εὐρυτέρων κάπως παραθύρων ἀνοιγομένων ἐπὶ τῆς βορείας καὶ νοτίας πλευρᾶς του καὶ ἐπὶ πλέον ἐμμέσως διὰ τῆς δυτικῆς θύρας εἰσόδου μέσῳ τοῦ διτόξου ἀνοίγματος τοῦ νάρθηκος. Ἓν μικρὸν παράθυρον ἐπὶ τοῦ τοίχου τοῦ νοτίου ἀρκοσολίου τοῦ νάρθηκος ἐφράχθη κατ' ἐπισκευὴν τοῦ ναοῦ, εἰς τρόπον ὥστε καὶ ὁ νάρθηξ φωτίζεται ἐκ τοῦ διτόξου ἀνοίγματος προσπελάσεως μόνον, καθ' ὅσον ὁ καλύπτων αὐτὸν εὐρὺς τροῦλλος στερεῖται ἐντελῶς παραθύρων (τὸ ἐν τομῇ ἐμφανιζόμενον εἶναι ψευδοπαράθυρον)[1].

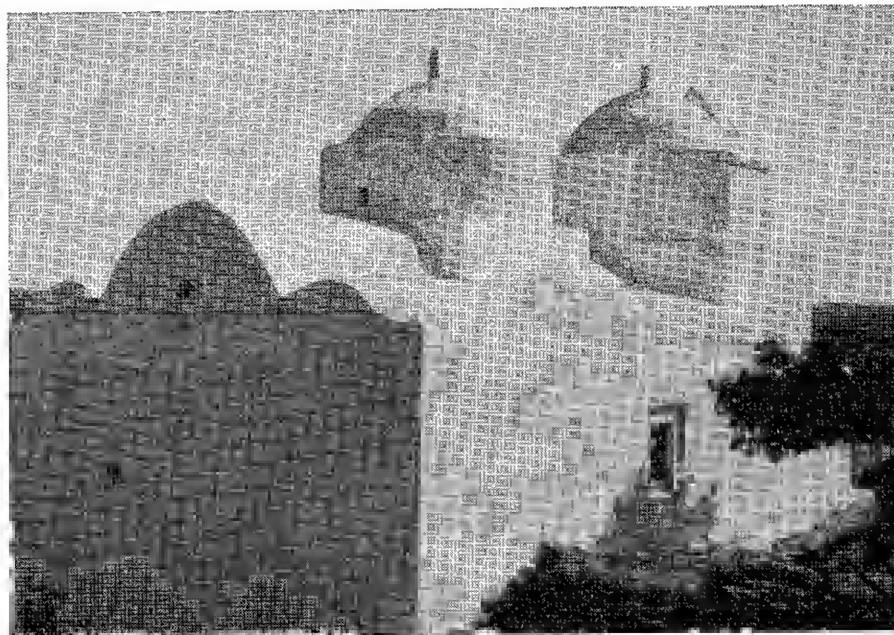
Ἡ στέγασις τῶν τριῶν κλιτῶν τῆς τρουλλωτῆς ταύτης βασιλικῆς γίνεται διὰ δύο μικρῶν ἡμικυλινδρικῶν θόλων καλυπτόντων τὰ ἀκραῖα στενὰ κλίτη καὶ δι' ἑνὸς λίαν μεγαλυτέρου καὶ ὑψηλοτέρου καλύπτοντος τὸ μεσαῖον εὐρύτερον κλῖτος τοῦ ναοῦ, πάντων μορφῆς ἡμικυκλικοῦ τόξου καὶ στηριζομένων ἐπὶ τῶν τοξοστοιχιῶν καὶ τῶν δύο κατὰ μῆκος ἐξωτερικῶν τοίχων. Ἀπὸ στατικῆς ἀπόψεως σημειοῦμεν τὸ μέγα πάχος τῶν ἐξωτερικῶν τοίχων, ὡς δεχομένων τὰς μονοπλεύρους ὠθήσεις τῶν ἡμικυλινδρικῶν θόλων τῶν πλαγίων κλιτῶν, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν διαμόρφωσιν τῆς τοξοστοιχίας διὰ μικροτέρου πάχους, λόγῳ τῶν ἀμφιπλεύρων ὠθήσεων τῶν ἡμικυλινδρικῶν θόλων πλαγίου καὶ μέσου κλίτους, τῶν ἀμοιβαίως ἐξουδετερουμένων. Ἀνάλογος εἶναι ἡ σχέσις ἡ ὑφισταμένη μεταξὺ πάχους τοίχου καὶ πάχους τοξοστοιχίας καὶ εἰς τὸν ἐξετασθέντα ναὸν τοῦ Ταξιάρχου.

Ἡ καμάρα τοῦ μέσου κλίτους διακόπτεται εἰς τὴν περιοχὴν τῶν δύο ἐνδιαμέσων τόξων ἑκάστης τοξοστοιχίας, ἀντικαθισταμένη ὑπὸ ἡμισφαιρικοῦ τρούλλου διαμορφουμένου διὰ λίαν χαμηλοῦ κυλινδρικοῦ τυμπάνου. Ἡ στήριξις τοῦ τρούλλου ἐπὶ τῆς καμάρας τοῦ μέσου κλίτους γίνεται κατὰ τὰ γνωστὰ τῇ βοηθείᾳ τεσσάρων σφαιρικῶν τριγώνων, ἐμφανιζομένων ἐξωτερικῶς ἐντὸς τῆς ἀνεπαισθήτως κολούρου πρισματικῆς τετραγωνικῆς βάσεως, ἐπὶ τῆς ὁποίας ἑδράζεται τὸ τύμπανον τοῦ τρούλλου. Ἡ βάσις αὕτη, ἡ περικλείουσα κατὰ τὰς γωνίας της τὰ τέσσαρα σφαιρικὰ τρίγωνα, ἐμφανίζεται ὡς ἐκφυομένη ἐκ τοῦ μέσου τοῦ κεντρικοῦ ἡμικυλίνδρου καλύψεως τοῦ κλίτους (εἰκ. 10). Οὕτως ἡ ἁπλῆ καὶ κάπως ἀρχαϊκὴ κάλυψις τῶν κλιτῶν δι' ἡμικυλινδρικῶν θόλων διακόπτεται ἀπὸ τὴν σχετικῶς τολμηρὰν τοποθέτησιν τοῦ τρούλλου.

ὑπὸ τοῦ Ἀντ. Βάλληνδα (Κυθνιακά, α. 39) ἀναγνωσθεῖαα πιθανῶς χρονολογία 1000 (;) ἐπὶ ἀνυπάρκτου αήμερον ἐν τῷ ναῷ μαρμαρίνου κηροπηγίου.

[1] Ἐνδεχόμενον καὶ τοῦτο νὰ ἐφράχθη μεταγενεατέρως· πάντως σήμερον δὲν διαφαίνεται ἐπὶ τῆς τοιχοποιίας τοῦ τυμπάνου τοῦ τρούλλου τί τό ὑποδηλοῦν τὴν προϋπαρξιν παραθύρου ἐπ' αὐτοῦ.

Ἐλαφρότατα κόλουρος εἶναι καὶ ὁ κύλινδρος τοῦ τυμπάνου τοῦ τρούλλου[1], καθὼς καὶ ὅλοι οἱ ἐπὶ μέρους ἢ συνολικοὶ ὄγκοι τοῦ ναοῦ ἐμφανίζουν ἐλαφρὰν πρὸς τὰ ἄνω μείωσιν, ὑπαγορευομένην ἐκ λόγων εὐσταθεστέρας στηρίξεως. Ἐν τούτοις αἱ μειώσεις αὗται τῶν ὄγκων προκαλοῦν δευτερογενῶς αἰσθητικὰ ἀποτελέσματα ἀξιόλογα, ὡς εἶναι ἡ ὀπτικῶς συντελουμένη ἐλά-

Εἰκ. 10. Ἡ ΒΑ ἄποψις τῆς Παναγίας.

φρυνσις τῶν ὄγκων καὶ ἡ δημιουργία ἀνατεινομένων μελῶν καὶ μορφῶν συμβαλλουσῶν εἰς τὴν γενικὴν ἀνάτασιν τοῦ μνημείου.

Ὁ ἐξεταζόμενος ναὸς ἀποτελεῖ τρίκλιτον καμαροσκεπῆ βασιλικὴν μετὰ τρούλλου, μὲ ἐντόνως ἀνισοπλατῆ, καὶ ἀνισοϋψῆ κλίτη, ὀρθογώνιον συνολικῶς σχῆμα, καὶ ἄρθρωσιν ἐν κατόψει καὶ τομῇ ἁπλουστάτην· ἐπὶ πλέον ἔχει προστεθειμένον νάρθηκα μετὰ βαθέων ἀρκοσολίων, ὑπὸ μορφὴν εὐρέος προπύλου ἰσοπλατοῦς καὶ πρὸς τὰ τρία κλίτη τῆς βασιλικῆς, καλυπτόμενον ὑπὸ

---

[1] Ἐλαφρὰν πρὸς τὰ ἄνω ατένωαιν τοῦ κυλινδρικοῦ τυμπάνου τοῦ τρούλλου αυναντῶμεν καὶ εἰς Ροδιακοὺς τρούλλους (βλ. Ἀν. Ὀρλάνδου, Βυζαντινὰ καὶ μεταβυζαντινὰ μνημεῖα τῆς Ρόδου, Ἀρχ. Βυζ. Μνημ. Ἑλλάδος, τόμ. Ϛ΄ (1948), τεῦχ. 1, σ. 84, εἰκ. 68, α. 110, εἰκ. 98), καθὼς καὶ εἰς Κυπριακοὺς (βλ. Γ. Σωτηρίου, Βυζαντινὰ μνημεῖα τῆς Κύπρου, 1935, πίν. 15β, 16α, 34α,β, 40β).

εὐμεγέθους τυφλοῦ τρούλλου καὶ διαμορφούμενον κατὰ τὴν δυτικὴν πλευράν του διὰ δύο τοξωτῶν ἀνοιγμάτων μετὰ ἐνδιαμέσου ἀξονικοῦ ὑποστηρίγματος. Παρόμοιος τύπος βασιλικῆς ἄνευ νάρθηκος εἶναι συνήθης ἐπὶ Τουρκοκρατίας καὶ ἐμφανίζεται δι' ἀναλόγων παραδειγμάτων πρὸς τὸ τῆς Παναγίας τοῦ Νίκους, τόσον εἰς τὴν ἠπειρωτικήν, ὅσον καὶ εἰς τὴν νησιωτικὴν Ἑλλάδα. Τοιαῦτα παραδείγματα τρικλίτων τρουλλαίων βασιλικῶν συγγενῶν πρὸς τὴν ὑπὸ ἐξέτασιν ἀναφέρομεν: Τὸν ναὸν τῶν Ταξιαρχῶν[1] εἰς τὸ χωρίον Κριτσίνι παρὰ τὸ Παλαιογαρδίκιον Θεσσαλίας, τὸν ναὸν τῶν ἁγίων Θεοδώρων[2] Πουλιάνας παρὰ τὰ Τρίκκαλα, τὸν ναὸν τῆς μονῆς Φανερωμένης[3] Σαλαμῖνος, τῆς Κοιμήσεως Θεοτόκου[4] Ὕδρας, τῆς Ἁγίας Τριάδος[5] Σπετσῶν, τοῦ ἁγίου Μάμαντος[6] Μόρφου Κύπρου, τὸ καθολικὸν τῆς μονῆς τοῦ ἁγίου Νεοφύτου[7] παρὰ τὸ Κτῆμα Πάφου Κύπρου κ.ἄ.

Ἐν συνεχείᾳ παρατηροῦμεν ὅτι ἡ τρουλλωτὴ βασιλικὴ τῆς Παναγίας τοῦ Νίκους ἐμφανίζει καθαρώτερον καὶ ἀμιγῆ τύπον βασιλικῆς ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν βασιλικὴν τοῦ Ταξιάρχου, μὴ σχετιζόμενον πρὸς ἀναμνήσεις ἀναμίξεων μετὰ σταυροειδῶν ἀρχιτεκτονικῶν τύπων, ὡς διεπιστώσαμεν ὅτι συνέβαινεν κατὰ τὴν τυπολογικὴν διερεύνησιν τοῦ ναοῦ τοῦ Ταξιάρχου Βελιδιοῦ. Ἡ τοιαύτη καθαρότης τοῦ τύπου βασιλικῆς τῆς Παναγίας ὀφείλεται τόσον εἰς τὸ ὀρθογώνιον σχῆμα τῆς κατόψεώς της, τὴν συγκρότησιν τῶν τοξοστοιχιῶν της μόνον διὰ κιόνων, καὶ ὄχι καὶ τμημάτων τοίχων, καὶ μάλιστα διὰ μεγαλυτέρου ἀριθμοῦ κιόνων (τριῶν ἀνὰ τοξοστοιχίαν), ὅσον καὶ εἰς τὴν κατὰ ἐλεύθερον τρόπον τοποθέτησιν τοῦ τρούλλου της μὴ συσχετιζομένου καθ' ὁλοκληρίαν ὡς πρὸς τὰ ὑποκείμενα στηρίγματα.

Τέλος σημειοῦμεν ὅτι τὰ ἐκ τοῦ ναοῦ τῆς Παναγίας ἀναγνωριζόμενα ὡς ἀνατολικὰ στοιχεῖα περιορίζονται μόνον εἰς τὰς κατὰ μῆκος καμάρας, τὸ κυλινδρικὸν τύμπανον τοῦ τρούλλου τοῦ κυρίως ναοῦ, τὴν ἡμικυκλικὴν ἀψῖδα ἱεροῦ καὶ ἐνδεχομένως τὴν μορφὴν τῆς ἀρθρώσεως τῆς δυτικῆς ὄψεως τοῦ νάρθηκος διὰ διτόξου ἀνοίγματος, ὡς θὰ ἴδωμεν κατωτέρω.

---

[1] Ἀν. Ὀρλάνδου, Δύο ἀνέκδοτοι ναοὶ τῆς περιοχῆς Τρικκάλων, ΑΒΜΕ, τόμ. Γ' (1937), τεῦχ. 2, σ. 161 - 165, εἰκ. 6, 7, 8, 9.

[2] Γ. Σωτηρίου, Ἡ ἐν Σαλαμῖνι μονὴ τῆς Φανερωμένης, ΕΕΒΣ, τόμ. Α' (1924), σ. 138, ἔνθ' ἀν., Ἀν. Ὀρλάνδου, ΑΒΜΕ, τόμ. Γ' (1937), σ. 163, ὑποσημ. 1, καὶ Γ. Σωτηρίου, Χριστιανικὴ καὶ Βυζαντινὴ ἀρχαιολογία, 1940, σ. 499.

[3] Γ. Σωτηρίου, ἔνθ' ἀν., ΕΕΒΣ, τόμ. Α' (1924), σ. 109 - 138.

[4] Ἔνθ' ἀν. Ἀν. Ὀρλάνδου, ΑΒΜΕ, τόμ. Γ' (1937), τεῦχ. 2, σ. 163, Γ. Σωτηρίου, Χριστιανικὴ καὶ Βυζ. ἀρχ., σ. 499.

[5] Γ. Σωτηρίου, ἔνθ' ἀν., σ. 499.

[6] C. Enlart, L'art gothique et la Rennaissance en Chypre, τόμ. I (1899), σ. 190, 191, εἰκ. 98, Γ. Σωτηρίου, Τὰ βυζαντινὰ μνημεῖα τῆς Κύπρου, 1935, σ. 50, 51, εἰκ. 40, πίν. 44.

[7] Γ. Σωτηρίου, ἔνθ' ἀν., σ. 50, 51, εἰκ. 41, πίν. 56.

Ὁ νάρθηξ. Ὁ κυρίως ναὸς ἔχει πρὸς δυσμὰς προσκεκολλημένον εὐρὺ νάρθηκα προστεθέντα μεταγενεστέρως ὡς ἀποδεικνύεται: α) ἐκ τοῦ ὑπὲρ τὴν δυτικὴν θύραν εἰσόδου ὑπάρχοντος μικροῦ παραθύρου (φεγγίτου, βλ. τομὴν εἰκ. 8), τὸ ὁποῖον δὲν θὰ εἶχε λόγον ὑπάρξεως ἐπὶ τοῦ δυτικοῦ τοίχου τοῦ κυρίως ναοῦ ἐὰν ὁ τοῖχος οὗτος ἦτο καὶ ἀρχικῶς μεσότοιχος, ὡς συμβαίνει σήμερον, β) ἐκ τῆς διαφορετικῆς μορφῆς τῶν τεσσάρων τόξων ἑδράσεως τοῦ τρούλλου τοῦ νάρθηκος (τεθλασμένα τόξα), ἐν σχέσει πρὸς τὴν μορφὴν τῶν τόξων τῆς τοξοστοιχίας τοῦ κυρίως ναοῦ (ἡμικυκλικὰ τόξα, βλ. εἰκ. 8 τομὴν κατὰ μῆκος), καὶ γ) ἐκ τῆς διαφορετικῆς καὶ πολὺ μεγαλυτέρας κλίμακος τὴν ὁποίαν ἀκολουθεῖ ἡ ἀρχιτεκτονικὴ τοῦ νάρθηκος, ὡς πρὸς τὴν ἀρχιτεκτονικὴν τῆς βασιλικῆς, εὑρισκομένου εἰς ἐμφανῆ καὶ ἀσύνδετον παράθεσιν πρὸς αὐτήν.

Ὁ νάρθηξ - πρόπυλον ἐκτείνεται καθ' ὅλον τὸ πλάτος τοῦ ναοῦ εὐθυγραμμιζόμενος πρὸς τοὺς ἐξωτερικοὺς μακροὺς τοίχους τοῦ κυρίως ναοῦ, ἀποκρύπτων αὐτὸν καὶ παραλλάσσων κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἐξωτερικῶς τὸν ἀρχιτεκτονικὸν τύπον τῆς ἐκκλησίας εἰς τὸν ἐξ ἀποστάσεώς τινος παρατηροῦντα, ὥστε δημιουργεῖται ἡ ψευδὴς ἐντύπωσις ὅτι πρόκειται περὶ μονοκλίτου βασιλικῆς. Ἡ κάλυψις τοῦ μεγαλυτέρου τμήματος τοῦ νάρθηκος γίνεται δι' εὐρυτάτου καὶ εὐμεγέθους τυφλοῦ τρούλλου, μετὰ ὀκταπλεύρου τυμπάνου, στηριζομένου ἐπὶ τεσσάρων τεθλασμένων τόξων καὶ τεσσάρων σφαιρικῶν τριγώνων· τὰ ὑπόλοιπα μικρὰ πλάγια τμήματα τοῦ νάρθηκος σχηματίζουν ἀρκοσόλια (τάφους μοναχῶν), συνεπῶς καλύπτονται δι' ἐγκαρσίως βαινόντων ἡμικυλινδρικῶν θόλων, χαμηλῶν, ἀπεχόντων ἱκανῶς ἐκ τῆς βάσεως τοῦ ὑπερκειμένου καὶ εἰς μέγα σχετικῶς ὕψος μετεωριζομένου τρούλλου (βλ. εἰκ. 8 τομήν). Καὶ τέλος κατὰ τὴν δυτικὴν πλευράν του ἀρθροῦται διὰ διτόξου ἀνοίγματος μὲ τὸν κίονά του τοποθετημένον κατ' ἄξονα τοῦ νάρθηκος καὶ τοῦ ναοῦ. Ἡ μορφὴ αὕτη νάρθηκος, καίτοι ἀσυνήθης, δὲν εἶναι ἄγνωστος εἰς βυζαντινοὺς καὶ μεταβυζαντινοὺς ναοὺς καὶ συναντᾶται ὑπὸ μορφὴν προσομοιάζουσαν — δηλ. ἄνευ ἀξονικοῦ στηρίγματος — πρὸς τὸν νάρθηκα τῆς Παναγίας, εἴς τινας ναοὺς τῆς Κρήτης[1]· ἡ προέλευσις τῶν κρητικῶν τούτων ναρθήκων ἀνάγεται εἰς τὴν Ἀνατολήν[2]. Πάντως ἡ κάλυψις τοῦ νάρθηκος τῆς Παναγίας διὰ τρούλλου, καθὼς καὶ ἡ ἄρθρωσίς του πρὸς τὸν κυρίως ναόν, τὸν ἀπομακρύνει ἀπὸ τὸν τύπον Τραπεζουντιακοῦ προπύλου - πτερυγίου τὸν ὁποῖον ἐμφανίζει ὁ Ταξιάρχης. Καθίσταται ὅμως ἄκρως ἀσυνήθης καὶ ἰδιότυπος εἰς ἑλλαδικοὺς ναοὺς ἡ μορφὴ αὕτη ἀνακαλοῦσα εἰς

---

[1] Βλέπε τοιαῦτα παραδείγματα ναρθήκων εἰς G. Gerola, Monumenti Veneti nell'isola di Creta, τόμ. II (1908), εἰκ. 253, 255, 256, 257, 264, 265.

[2] G. Millet, L'école grecque dans l'architecture byzantine, 1916, σ. 46, 165, 172.

τὴν μνήμην καὶ πάλιν ἀνατολικὰ (μικρασιατικὰ) — ὡς καὶ ὁ νάρθηξ τοῦ Ταξιάρχου — πρότυπα: διὰ τῆς διανοίξεως τοῦ διτόξου ἀνοίγματος ἐπὶ τοῦ δυτικοῦ τοίχου μὲ τὸ στήριγμά του κατ' ἄξονα τοῦ ἀνοίγματος καὶ τοῦ νάρθηκος, καὶ ἐπὶ πλέον μὲ τὸ ἴδιον στήριγμα συμπίπτον καὶ πρὸς τὸν κύριον ἄξονα τοῦ ναοῦ[1].

᾿Ανάλογα παραδείγματα πρὸς τὸ Κυθνιακὸν νάρθηκος διαφόρου καλύψεως, μὲ τοποθέτησιν στηρίγματος κατ' ἄξονα ἀνοίγματος καὶ νάρθηκος, καὶ συγχρόνως εὑρισκομένου ἐπὶ τοῦ κατὰ μῆκος ἄξονος τοῦ ναοῦ, συναντῶμεν εἰς πυλῶνας-νάρθηκας χριστιανικῶν ναῶν τῆς Μ. ᾿Ασίας[2]. Ὥστε συνδυασμὸν Κρητικῶν καὶ Μικρασιατικῶν προτύπων δυνάμεθα νὰ θεωρήσωμεν ὅτι ἀντιπροσωπεύει ὁ νάρθηξ τῆς Παναγίας, καθ' ὅσον ἐκτὸς τῆς διαπιστωθείσης εἰς τὴν οἰκείαν θέσιν ἐκτεταμένης ἐπικοινωνίας τῶν Κυθνίων πρὸς τὴν Μ. ᾿Ασίαν, ἔχομεν ἐπὶ πλέον ἐποίκους ἐκ Κρήτης[3] καταφεύγοντας εἰς Κύθνον ἐπὶ ῾Ενετοκρατίας καὶ Τουρκοκρατίας. Κατ' ἄλλην ἐκδοχὴν ἡ κατ' ἄξονα τοῦ ἀνοίγματος τοῦ νάρθηκος καὶ κατ' ἄξονα τοῦ ναοῦ σύγχρονος τοποθέτησις στηρίγματος (τοῦ κίονος ἐν προκειμένῳ), εἰς τὸ ὑπ' ὄψιν παράδειγμα τοῦ ναοῦ τῆς Παναγίας, θὰ ἠδύνατο νὰ ἀποδοθῇ καὶ εἰς δυτικὴν ἐπιρροὴν ἀσκηθεῖσαν διὰ τῆς ἐκτεταμένης ἐφαρμογῆς τῶν δικλίτων βασιλικῶν εἰς τὰς Κυκλάδας γενικῶς, καὶ ἰδιαιτέρως εἰς τὴν νῆσον Κύθνον, αἵτινες ἀρθροῦνται δι' ἀξονικῆς τοξοστοιχίας[4] ὑπὸ δυτικὴν ἐπίδρασιν. Πρὸς τὴν κατεύθυνσιν

---

[1] Βλέπε ἀνάλογον παράδειγμα νάρθηκος, καλυπτομένου ὑπὸ χαμηλοῦ τυφλοῦ τρούλλου μὲ ἀξονικὸν στήριγμα, εἰς G. Gerola, Monumenti Veneti nell'isola di Creta, τόμ. II (1908), σ. 234, εἰκ. 252, 254, μὲ τὴν διαφορὰν ὅτι εἰς τὸ παράδειγμα τοῦτο τῆς Κρήτης ὑπάρχουν ἐπὶ πλέον καὶ ἕτερα δύο δίτοξα ἀνοίγματα, ἀντιστοιχοῦντα εἰς τὰς θέσεις τὰς καταλαμβανομένας ὑπὸ τῶν ἀρκοσολίων τῆς Παναγίας τοῦ Νίκους.

[2] G. Strzygowski, Kleinasien, 1903, σ. 10-14, εἰκ. 5, 9, W. Ramsay-G. Bell, The thousand and one churches, 1909, σ. 41, εἰκ. 2, 4, σ. 53, εἰκ. 13, σ. 59, εἰκ. 18, σ. 65, εἰκ. 24, σ. 118, εἰκ. 80, σ. 151, εἰκ. 113, σ. 152, εἰκ. 117, εἰκ. 126 κ.ἑ., Ch. Diehl, Manuel d'art byzantin, 1925, τόμ. I, σ. 89, 90, εἰκ. 29 κ.ἄ. ᾿Επίσης ἀναφέρομεν συγγενὲς μεμονωμένον ἑλλαδικὸν παράδειγμα νάρθηκος καλυπτομένου δι' ἡμικυλινδρικοῦ θόλου μὲ ἀξονικὸν στήριγμα, τὸν ναὸν τῆς Κοιμήσεως εἰς Σοφικὸν Κορινθίας (βλ. τὸ σχέδιον εἰς ᾿Αν. ᾿Ορλάνδου, Βυζαντινοὶ ναοὶ τῆς ἀνατολικῆς Κορινθίας, ᾿Αρχ. Βυζ. Μνημ. ῾Ελλάδ., τόμ. Α' (1935), τεῦχ. 1, σελ. 64, εἰκ. 8).

[3] ᾿Αντ. Βάλληνδα, Κυθνιακά, σ. 35, 81, Φαίδ. Κουκουλέ, Γλωσσικὰ ἐκ Κύθνου, Λεξικογραφικὸν ᾿Αρχεῖον, τόμ. 6 (1923), σ. 276. Διαπιστοῦται μάλιστα ὅτι ἡ κρητικὴ διάλεκτος ἐπέδρασεν ἐπὶ τὸ Κυθνιακὸν ἰδίωμα (ἔνθ' ἀν., σ. 276).

[4] Βλ. Δ. Βασιλειάδη, ῾Η ἀξονικὴ τοξοστοιχία στὴν αἰγαιοπελαγίτικη ἐκκλησιαστικὴ ἀρχιτεκτονική, Τεχνικὰ Χρονικά, τόμ. XXXII (1955), τεῦχ. 369-370, σ. 114-117.

27-12-1958

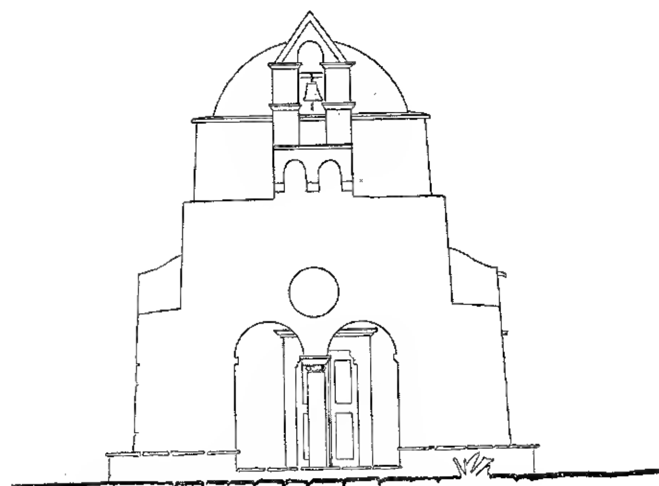
ταύτην τῆς ἀποδοχῆς ἐπιρροῆς δυτικῶν προτύπων θὰ μᾶς ἔφερε προσέτι: ἡ τοποθέτησις τοῦ κωδωνοστασίου ἐν ἐπαφῇ πρὸς τὸ τύμπανον τοῦ τρούλλου, ἡ ὑπὸ μορφὴν ἀκροπυργωμάτων διαμόρφωσις τοῦ ὑποβάθρου στηρίξεως τοῦ κωδωνοστασίου, ἡ ὑπερυψωμένη μορφὴ τοῦ τόξου του, τὸ ὀξυκόρυφον σχῆμα τοῦ ἐπιστέφοντος αὐτὸ ἀετώματος, καθὼς καὶ ἡ παρουσία τοῦ μεγάλου κυκλικοῦ ἀνοίγματος δίκην φεγγίτου τοῦ ὑπερκειμένου τοῦ διτόξου ἀνοίγματος κλπ. Πάντως μία ἐνδιάμεσος θέσις δυναμένη ἐπαρκῶς νὰ εὐσταθήσῃ νομίζομεν ὅτι θὰ ἦτο ἡ ἀκόλουθος: ὅτι τὰ πρότυπα, συμφώνως πρὸς τὰ ὁποῖα ἐγένετο ἡ διαμόρφωσις τοῦ νάρθηκος-προπύλου τῆς Παναγίας τοῦ Νίκους, ἦσαν ἀναμίκτως ἀνατολικὰ καὶ δυτικὰ συγχρόνως, ἐφ' ὅσον εἰδικῶς εἰς τὴν προκειμένην περίπτωσιν, ἀλλὰ καὶ γενικώτερον εἰς τὴν μεταβυζαντινὴν ἐκκλησιαστικὴν ἀρχιτεκτονικὴν τῶν Κυκλάδων, ἀποδεικνύεται εἰς τὸν ἐρευνῶντα διαρκῶς διὰ περισσοτέρων καὶ πειστικωτέρων παραδειγμάτων ἡ τοιαύτη πανταχοῦ παροῦσα, συνυπάρχουσα, καὶ ἐνίοτε δυσκόλως διαχωριζομένη, διφυὴς ἐπιρροή.

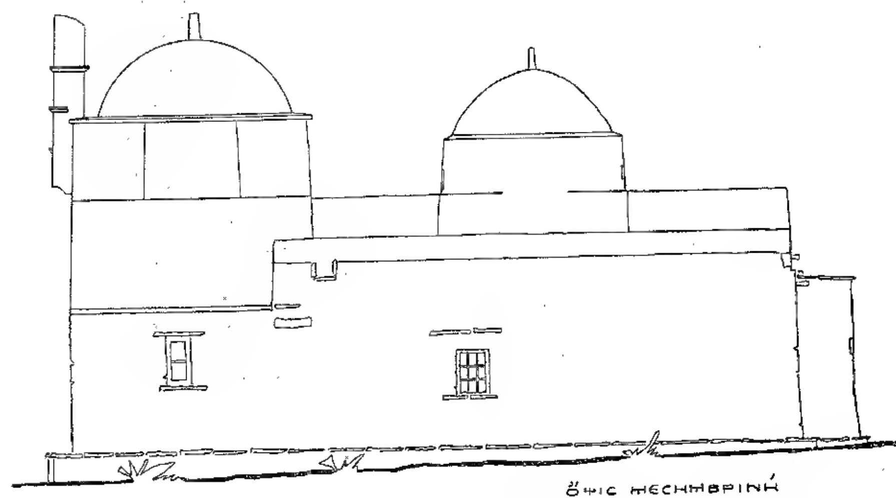
Τέλος ἐκ τῆς συγκριτικῆς θεωρήσεως τῶν δύο ναρθήκων τῶν ἐξετασθεισῶν βασιλικῶν (εἰκ. 2, 4 καὶ 8, 11) διαπιστοῦμεν τὴν ὕπαρξιν βασικῶν ὁμοιοτήτων μεταξύ των, ὥστε νὰ δυνάμεθα νὰ τοὺς κατατάξωμεν εἰς τὸν αὐτὸν τύπον παρά τινας ἐμφανεῖς διαφοράς. Οὕτως εἰς τὰς διαφορὰς πρέπει νὰ καταλεχθῶσιν ἡ κάλυψις τῶν ναρθήκων καὶ ὁ τρόπος ἀρθρώσεώς των πρὸς τὸν κυρίως ναόν, ἐνῷ εἰς τὰς παρουσιαζομένας ὁμοιότητας πρέπει νὰ τοποθετήσωμεν τὸ γενικόν των σχέδιον τὸ συνιστάμενον: α) εἰς τὴν διαμόρφωσίν των ὑπὸ μορφὴν προπύλων διτόξων καὶ τριτόξων, β) εἰς τὴν διάρθρωσίν των ἑκατέρωθεν τοῦ ἄξονος προσπελάσεως διὰ τυφλῶν βαθέων τόξων ὑπὸ μορφὴν ἀρκοσολίων, γ) εἰς τὴν ἐμφάνισιν τῶν συμμετρικῶς ἐν προόψει παρουσιαζομένων χαμηλῶν ἐπιπέδων καλύψεως τῶν ἀρκοσολίων τούτων — ποικιλλομένων εἰς τὴν εἰκ. 7 διὰ λιθίνων κλιμάκων — τῶν συγκροτούντων τὴν ὑπὸ μορφὴν ὑπερμεγέθων ἀναβαθμῶν διαμόρφωσιν τῆς προσόψεως· καὶ τέλος δ) εἰς τὴν ὁμοίαν τοποθέτησιν τοῦ κωδωνοστασίου ἐπὶ τοῦ ἄξονος τοῦ δυτικοῦ τοίχου τοῦ νάρθηκος.

᾿Επὶ τῶν ὁμοιοτήτων τούτων στηριζόμενοι δυνάμεθα νὰ θεωρήσωμεν ὅτι τὸ σχέδιον τοῦ ἑνὸς νάρθηκος ἐπέδρασεν ἐπὶ τοῦ ἑτέρου.

Τὸν ναὸν περιτρέχει ἐξωτερικῶς κτιστὸν πλακοστρωμένον θρανίον μικροῦ κυμαινομένου ὕψους κατὰ τόπους, ἀναλόγως τῆς κλίσεως τοῦ ἐδάφους, χρησιμεῦον διὰ τὴν προστασίαν τῶν θεμελίων τοῦ ναοῦ ἐκ τῶν ὀμβρίων ὑδάτων καὶ ὡς κάθισμα κατὰ τὰ ὑψηλότερα αὐτοῦ μέρη, πρὸς τὴν δυτικὴν πλευρὰν τοῦ ναοῦ.

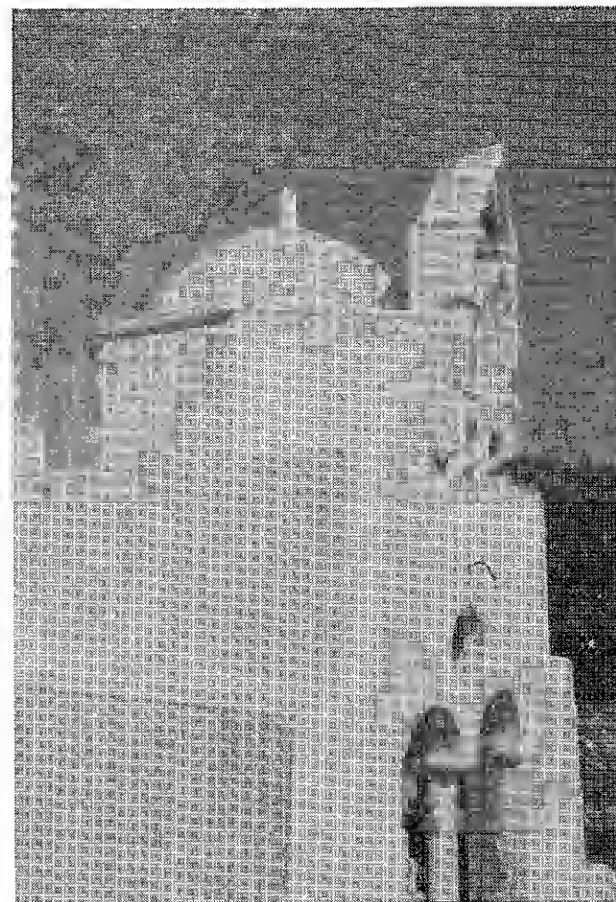
Τέλος παρατηροῦμεν ὅτι, εἰς μικρὰν ἀπόστασιν πρὸ τῆς εἰσόδου τοῦ νάρθηκος, ὑπάρχει μεγάλη ὑπόγειος δεξαμενὴ μετὰ περιστομίου πρὸς συλλογὴν τῶν ὀμβρίων ὑδάτων αὐλῆς, θόλων καὶ δωμάτων.

Εἰκ. 11. Ἡ πρόσοψις καὶ ἡ μεσημβρινὴ ὄψις τοῦ ναοῦ τῆς Παναγίας.

Ἡ ἐξωτερικὴ διαμόρφωσις. Ἡ διαμόρφωσις τοῦ ναοῦ τῆς Παναγίας ἀποκτᾷ μίαν μετωπικότητα ἐκφραζομένην διὰ τῆς συγκεντρώσεως πολλαπλῶν μορφολογικῶν στοιχείων ἐπὶ τῆς προσόψεως καὶ μόνον, τὰ ὁποῖα συγκροτοῦν τὴν πολυειργασμένην ταύτην δυτικὴν ὄψιν τοῦ μνημείου. Ἀντιθέτως

Εἰκ. 12. Ἡ ΒΔ ἄποψις τοῦ νάρθηκος - προπύλου τοῦ ναοῦ τῆς Παναγίας.

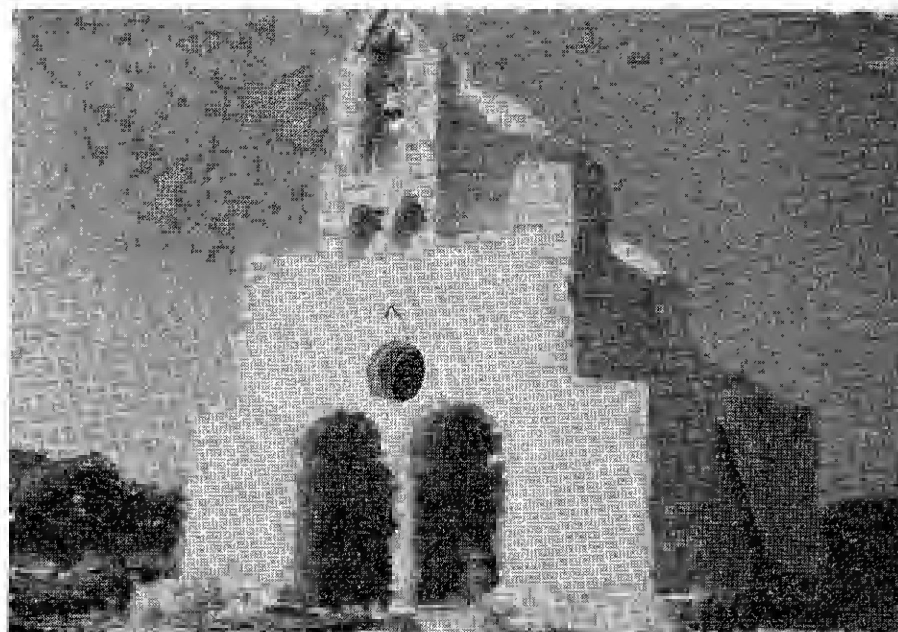
αἱ ἄλλαι ὄψεις παραμένουν ἁπλαῖ καὶ ἀδιάρθρωτοι, χωρὶς νὰ διανθίζωνται καὶ ὑπὸ ἑτέρων ἀρχιτεκτονικῶν στοιχείων, διατρυπώμεναι μόνον ὑπὸ ἐλαχίστων καὶ μικρῶν διαστάσεων ἀκοσμήτων ἀνοιγμάτων μὲ εὐθέα καὶ ὄχι τοξωτὰ ὑπέρθυρα, εἰς τρόπον ὥστε κυριαρχοῦν ἐντελῶς τὰ πλήρη ἐπὶ τῶν κενῶν τὰ ὁποῖα σχεδὸν εἶναι ἀνύπαρκτα, δημιουργουμένης τῆς ἐντόνως μονολιθικῆς ἐκφράσεως τῶν ὄψεων τούτων. Ἡ πρόσοψις ἐμφανίζει σύνθεσιν ἀσυνήθη εἰς μεταβυζαντινοὺς ναούς, πλήρη ὑποβλητικότητος καὶ φαντασμαγορίας (εἰκ.

11, 13), ὀφειλομένην εἰς ὀρθὰς ἀναλογίας καὶ δόκιμον ἄρθρωσιν πολλαπλῶν νεοφανῶν, ὡς πρὸς τὴν θέσιν ἐν τῇ ὁποίᾳ ἐτοποθετήθησαν καὶ τὴν πλοκὴν τὴν ὁποίαν ἐμφανίζουν, ἀρχιτεκτονικῶν στοιχείων ὡς: τὸ δίτοξον ἄνοιγμα τὸ χρησιμεῦον ὡς θύρα, ὁ ὑπερκείμενος κυκλικὸς φεγγίτης, ἡ δι' ἀναβαθμῶν διάπλασις τοῦ ἐπὶ πρώτου ἐπιπέδου εὑρισκομένου ὄγκου τοῦ νάρθηκος καὶ ἡ ἐπίστεψις τοῦ ὅλου δι' εὐμεγέθους, ἀλλ' εἰς καλὴν ἀναλογίαν, ὀκταγωνικοῦ τυφλοῦ τρούλλου, ἐκ τοῦ ὁποίου φαίνεται ἐκφυόμενον ὀργανικῶς καὶ πλαστικῶς τὸ κομψὸν καὶ χαρίεν κωδωνοστάσιον (εἰκ. 12, 13). Ἡ ἰδιοτυπία τῆς συνθέσεως τῆς προσόψεως ἐπιτείνεται ἐκ τῆς διατρήτου διαπλάσεώς της καὶ τῶν πρὸς τὰ ἄνω αἰσθητῶς μειουμένων ὄγκων της. Προσέτι ἀξιόλογος εἶναι ἡ ἠρέμως ἀνατεινομένη μορφὴ τῆς ὄψεως ταύτης, διὰ τοῦ ἐξ ἐπαλλήλων ὑπερκειμένων θεμάτων τονιζομένου κατακορύφου ἄξονός της, ἥτις ἀντιπαρατίθεται ἐπιτυχῶς πρὸς τὴν καθ' ὁριζοντίαν ἔννοιαν ἀνάπτυξιν τῶν πλαγίων ὄψεων, πλουτίζουσα οὕτω τὰς προοπτικὰς ἀπόψεις τοῦ ναοῦ.

Πάντως καὶ εἰς τὴν Παναγίαν τοῦ Νίκους, καθὼς καὶ εἰς τὸν Ταξιάρχην τοῦ Βελιδιοῦ, παρατηρεῖται συρροὴ ἀνοιγμάτων ἐπὶ τῆς προσόψεως καὶ σπάνις ἀνοιγμάτων ἐπὶ τῶν πλαγίων ὄψεων.

Τὸ κωδωνοστάσιον τῆς Παναγίας τοῦ Νίκους (εἰκ. 11, 12, 13) εἶναι συνθετώτερον καὶ πλουσιώτερον διαμορφωμένον τοῦ κωδωνοστασίου τοῦ ναοῦ τῶν Ταξιαρχῶν· συγκροτεῖται ἐξ ἀνοίγματος μονοτόξου μὲ τὸ τόξον του βαῖνον ἐπὶ δύο τετραγώνων πεσσῶν, τονιζομένων ὑπὸ λοξοτμήτων μελῶν κατὰ τὸ μέσον τοῦ ὕψους των καὶ εἰς τὰς γενέσεις τοῦ ὑπερυψωμένου τόξου του, πλαισιουμένου δὲ ὑπὸ ὀξυκορύφου ἀμφικλινοῦς ἀπολήξεως. Τὸ σύνολον τοῦτο βαίνει ἐπὶ τριῶν λιθίνων κιλλιβάντων (φουρουσίων), γεφυρουμένων ὑπὸ δύο καμπυλοσχήμων τοξυλλίων, συγκροτούντων μορφὴν ἐνθυμίζουσαν ἀκροπυργώματα, καὶ εὑρίσκεται ἐν ἀρθρώσει (ἐπαφῇ) πρὸς τὴν δυτικὴν ἕδραν τοῦ ὀκταγωνικοῦ τυμπάνου τοῦ τρούλλου τοῦ νάρθηκος, οἱονεὶ ἐκφυόμενον ὀργανικῶς καὶ πλαστικῶς ἐξ αὐτοῦ (εἰκ. 12). Ἐπὶ πλέον παρατηροῦμεν ὅτι τὸ σύστημα τῶν δύο τοξυλλίων τῶν συγκροτούντων τὴν βάσιν τοῦ κωδωνοστασίου, ἀποτελοῦν σχηματικὴν ἐν μικρογραφίᾳ ἐπανάληψιν καθ' ὕψος τοῦ ἰδίου θέματος τοῦ ὑποκειμένου διτόξου ἀνοίγματος προσπελάσεως εἰς τὸν νάρθηκα, συνιστᾷ λεπτομερειακὴν ἀρχιτεκτονικὴν - διακοσμητικὴν διάταξιν ἰσχυρᾶς ἐπιβολῆς, καθ' ὅσον ὑποβοηθεῖ εἰς τὴν συγκρότησιν τοῦ ἄξονος συμμετρίας τῆς προσόψεως (εἰκ. 13). Ἡ ἐπὶ τοῦ δυτικοῦ τοίχου τοῦ κυρίως ναοῦ θύρα εἰσόδου (εἰκ. 11 πρόσοψις) ἀφίσταται ἐλαφρῶς τοῦ προαναφερθέντος ἄξονος τῆς προσόψεως, ἀλλ' ὡς εὑρισκομένη εἰς τὸ βάθος τοῦ νάρθηκος, ἐπὶ δευτέρου ἐπιπέδου, δὲν διαταράσσει τὴν συμμετρίαν παρὰ τὸν τονισμόν της διὰ μαρμαρίνου θυρώματος. Τὸ θύρωμα τοῦτο (εἰκ. 14) συγκροτεῖται ἐκ δύο πλατέων ἐπιπέδων μαρμαρίνων κατακορύφων τεμαχίων (σταθμῶν) καὶ ἑνὸς ἁπλοῦ ἐπιπέδου μαρμαρίνου ὑπερθύρου, βαίνοντος ἐπὶ

δύο κιλλιβάντων μορφῆς λεσβίου κυματίου, πάντων ἐν ἐλαφροτάτῃ ἐσοχῇ ὡς πρὸς τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ τοίχου τοποθετημένων καὶ ἐπιστεφομένων ὑπὸ λεπτοῦ γεισώματος. Ὑπεράνω τοῦ γεισώματος ὑπάρχει μικρὸς ὀρθογώνιος φεγγίτης καὶ πλὰξ ἐνεπίγραφος ἀναφερομένη εἰς τὴν ἐν ἔτει 1950 γενομένην ἀνακαίνισιν τοῦ ναοῦ.

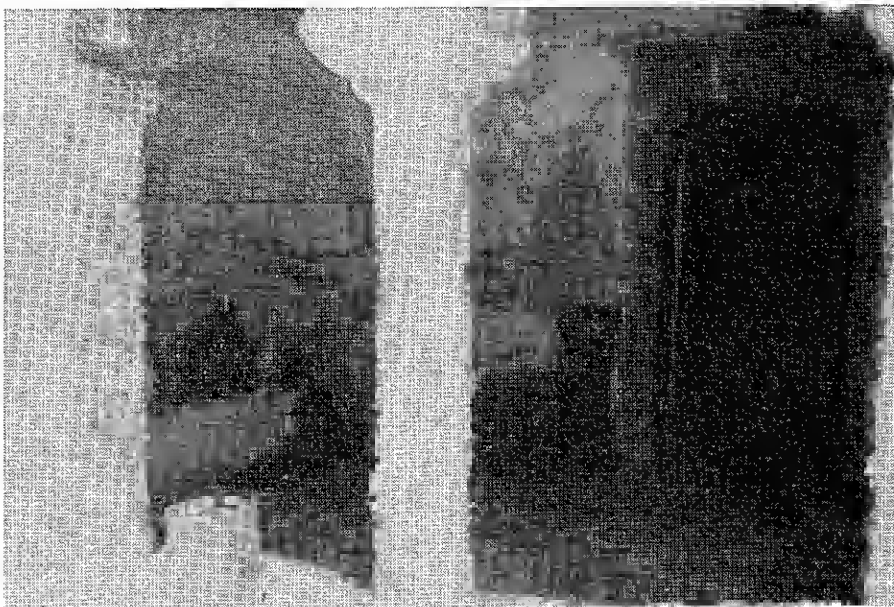

Εἰκ. 13. Ἡ δυτικὴ πλευρὰ τοῦ ναοῦ τῆς Παναγίας.

Γλυπτὸς διάκοσμος. Ὡς πρὸς τὰ γλυπτὰ τοῦ ναοῦ παρατηροῦμεν ὅτι ἐκ τῶν ἓξ κιονοκράνων του τὰ πέντε εἶναι ὅμοια, προσομοιάζοντα πρὸς ἀνεστραμμένας βάσεις κιόνων, αἵτινες ἀποτελοῦνται ἐκ τῶν ἄνω ἐξ ἄβακος καὶ σπείρας πεπλατυσμένης μορφῆς, μικρᾶς ταινίας εἴδους τινὸς σκοτίας, καὶ ἑτέρας μικροτέρας σπείρας πρὸς τὴν βάσιν τοῦ κιονοκράνου. Τὸ ἕκτον κιονόκρανον εἶναι διαφορετικόν, ἤτοι ἰωνικὸν μεθ' ἑλίκων, προσκεφαλαίων καὶ λίαν ἐξέχοντος ἐπιθήματος, μεθ' ἑνὸς σταυροῦ ἐφ' ἑκάστης τῶν δύο ἀπέναντι πλευρῶν του μεταξὺ φύλλων ἀκάνθης· τὸ ἐπίπεδον τῶν ἑλίκων του δὲν εἶναι παράλληλον πρὸς τὰ ἐπίπεδα τῶν τόξων τῆς τοξοστοιχίας, ἀλλὰ κάθετον πρὸς αὐτά, ἤτοι τὸ κιονόκρανον εἶναι τοποθετημένον κατὰ τρόπον μὴ ὀρθὸν καὶ ὀργανικὸν ὑποδηλοῦντα ἐνδεχομένως δευτέραν μεταγενεστέραν καὶ ἀδόκιμον χρῆσιν του. Οἱ κορμοὶ τῶν κιόνων ἀποτελοῦνται ἐξ ἑνὸς τεμαχίου, εἶναι ἀρράβδωτοι καὶ ἐλαιοχρωματισμένοι, καθὼς καὶ τὰ κιο-

νόκρανα, διὰ παχέος στρώματος, βαθέος ἐλαιώδους χρώματος, λίαν ἀνεπιτυχοῦς ἀποχρώσεως, ἀποκρύπτοντος καὶ τὴν ποιότητα τοῦ λίθου (μαρμάρινοι κίονες;).

Ἐπὶ τοῦ ἀξονικοῦ κίονος τοῦ διτόξου ἀνοίγματος εἰσόδου τοῦ νάρθηκος ὑπάρχει παρόμοιον πρὸς τὸ τοῦ κυρίως ναοῦ κιονόκρανον (εἰκ. 14), ἐπίσης ἰωνικὸν μεθ' ἑλίκων, προσκεφαλαίων καὶ λίαν ἐξέχοντος ἐπιθήματος, τοποθετημένον ὅμως ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸ τοῦ κυρίως ναοῦ ὀρθῶς, ἤτοι μὲ

Εἰκ. 14. Τὸ ἀξονικὸν στήριγμα καὶ τὸ ἓν ἀρκοσόλιον τοῦ νάρθηκος τῆς Παναγίας.

τὰς ἕλικάς του παραλλήλως πρὸς τὰ τόξα, καὶ δι' ἀλλεπαλλήλων στρώσεων ἀσβέστου ἐπιχρισμένον, ὥστε μόλις διακρίνονται σταυροὶ καὶ ἄλλα κοσμήματα.

Ἄλλα γλυπτὰ μέλη μὲ διαφόρους διακοσμήσεις (σταυρούς, ἄκανθας, φύλλα καλάμου κλπ.) συναντῶμεν εἰς τὰ ὑφαψίδια τῆς τοξοστοιχίας, καθὼς καὶ εἰς τὰς γενέσεις τοῦ τεταρτοσφαιρίου τῆς κόγχης τοῦ ἱεροῦ, ἀρκούντως ἀποκεκρυμμένα καὶ πάλιν λόγῳ ἐπαλλήλων ἀσβεστοχρίσεων.

Ἡ ἁγία τράπεζα συγκροτεῖται ἐκ δύο μελῶν τοποθετημένων ἐπαλλήλως, εἰλημμένων ἐξ ἄλλων παλαιοτέρων κτισμάτων, ἤτοι: ἐξ ἑνὸς κορινθιάζοντος μὲ ἀκάνθας κιονοκράνου (ἕλικες δὲν διακρίνονται) ἀνεστραμμένως τοποθετημένου καὶ χρησιμεύοντος ὡς βάσεως (βλ. τομάς, εἰκ. 8 καὶ 9) καὶ μιᾶς βάσεως ὀγκώδους ἰωνικοῦ ἢ κορινθιακοῦ κίονος καὶ αὐτῆς ἀνεστραμμένης καὶ ἀποτελούσης τὸ καθ' αὑτὸ θυσιαστήριον.

Τέλος εἰς τὴν αὐλήν, μεταξὺ ναοῦ καὶ ἐρειπωμένων κελλίων, ὑπάρχουν διεσπάρτως μαρμάρινα μέλη διαφόρων προορισμῶν καὶ ἐποχῶν ὡς: βάσεις κιόνων, κιονόκρανα, τμῆμα ὀρθοστάτου μαρμαρίνου τέμπλου μετὰ κοσμημάτων, τμῆμα κορμοῦ κίονος μετὰ ῥαβδώσεων κλπ.

Τὸ τέμπλον καὶ αἱ εἰκόνες. Καὶ ὁ ναὸς οὗτος, ὡς καὶ ὁ προηγουμένως ἐξετασθείς, στερεῖται παντελῶς τοιχογραφιῶν ἔχων μερικὰς ἀσημάντου τέχνης φορητὰς εἰκόνας, καθὼς καὶ ἄλλας τινὰς ἐπὶ τοῦ τέμπλου του. Τὸ τέμπλον εἶναι ξυλόγλυπτον φέρει κοσμήματα ἐκ παλαιῶν διακοσμητικῶν θεμάτων, ἤτοι κληματίδων, ἀχιβάδων, πτερωτῶν δρακόντων κλπ. καὶ ξυλόγλυπτον χρονολογίαν 1869, χωρὶς ὅμως νὰ δύναταί τις μετὰ βεβαιότητος νὰ ἰσχυρισθῇ ὅτι ὁλόκληρον κατεσκευάσθη τὸ ἔτος τοῦτο καὶ ὄχι ἐν μέρει εἰς προγενεστέραν ἐποχήν. Ἐπ' αὐτοῦ ἀναγράφεται ΔΣ (= Δ. Σταθοπούλου) καὶ δεξιὰ τὸ ἔτος 1869. Πάντως τὸ τέμπλον εἶναι μετρίας τέχνης καὶ φέρει νέας καὶ ἀσημάντους εἰκόνας. Ἐπὶ εἰκόνος τοῦ Χριστοῦ ὑπάρχει ἡ ἀφιέρωσις: «Ὑπὸ Μαριόρας Δ. Σταθοπούλου 1883». Τέλος μεταξὺ τῶν νέων εἰκόνων ὑπάρχει καὶ μία παλαιοτέρα καλῆς τέχνης· παρομοίας τέχνης ἀλλ' ἡμικατεστραμμένον εἶναι καὶ τὸ δωδεκάορτον. Μικρὸς ξυλόγλυπτος, πολύχρωμος καὶ ἐπίχρυσος ἐπιτάφιος νεωτέρας ἐποχῆς φυλάσσεται ἐντὸς τοῦ ἱεροῦ. Ἐνεπίγραφος μικρὰ πλὰξ ἐντετοιχισμένη ὑπεράνω τῆς μεταξὺ κυρίως ναοῦ καὶ νάρθηκος θύρας ἀναφέρει ὅτι ὁ ναός: «Ἀνεκαινίσθη δαπάναις Δώρας Δ. Μενεΐδου ἐν ἔτει 1950».

Χρονολόγησις. Σήμερον δὲν εὑρίσκεται πλέον ἐν τῷ ναῷ τὸ μικρὸν μαρμάρινον κηροπήγιον, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ὁ Ἀντ. Βάλληνδας ἐν ἔτει 1882 ὑποθέτει ὅτι ἀνέγνωσε τὴν χρονολογίαν 1000[1]. Ἐπίσης δὲν ἀνευρέθη καὶ ὁ ἐπὶ μαρμάρου γεγλυμμένος δικέφαλος ἀετὸς ὁ ἐπίσης ἀναφερόμενος ὑπὸ Βάλληνδα[2]. Πάντως ἐκτὸς τῆς προφορικῆς παραδόσεως τῆς κυκλοφορούσης εἰς τὴν νῆσον περὶ παλαιότητος τοῦ ναοῦ τῆς Παναγίας, ἐνδεικτικὴ τῆς προϋπάρξεως ἄλλου παλαιοτέρου ναοῦ, ὅστις κατεστράφη τίς οἶδεν πότε, εἶναι καὶ ἡ μαρτυρία ἡ προερχομένη ἐκ τοῦ ἰδίου τοῦ μνημείου, διὰ τῆς χρησιμοποιήσεως παλαιοτέρων γλυπτῶν μελῶν χριστιανικῆς τέχνης ἐν τῷ σημερινῷ ναῷ. Ὥστε δυνάμεθα νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι, ἐπὶ παλαιοτέρου ναοῦ ἢ πλησίον του καὶ μάλιστα διὰ χρησιμοποιήσεως μέρους τοῦ ὑλικοῦ του, ἐκτίσθη εἰς νεωτέραν σχετικῶς ἐποχὴν ὁ ναὸς τῆς Παναγίας. Ἐπὶ βιβλίου ἀνήκοντος εἰς τὸν ναὸν ὑπῆρχεν ἐνθύμησις, μεταξὺ ἄλλων, ἱερομονάχου τινὸς Νεκταρίου, ἱστοροῦσα τὸν τρόπον ἀποκτήσεως τοῦ βιβλίου ἐν ἔτει ͵αψζ' (= 1707)[3].

---

[1] Ἀντ. Βάλληνδα, Κυθνιακά, σ. 39.
[2] Ἔνθ' ἀν., σ. 39.
[3] Βλ. Ἀντ. Βάλληνδα, Ἱστορία, σ. 98-99.

ἑπομένως δυνάμεθα καὶ ἐξ αὐτοῦ νὰ συμπεράνωμεν ὅτι προϋπῆρχε τοῦ 1707 ὁ ναός, ὡς ἄλλως τε ἐξάγεται καὶ ἀπὸ μνείαν τῆς μονῆς τῆς Παναγίας ὑπὸ τοῦ Tournefort[1]. Ἐλλείψει ὅμως εἰδήσεων, ὡς καὶ ἐπιγραφικῶν καὶ ἄλλων συναφῶν στοιχείων ἐξ αὐτοῦ τούτου τοῦ ναοῦ προερχομένων, στηριζόμενοι ἐπὶ τοῦ ὅτι: α) ὁ ἀρχιτεκτονικὸς τύπος παρομοίας τρικλίτου βασιλικῆς μετὰ τρούλλου πρὸς τὴν τῆς Παναγίας τοῦ Νίκους συνηθίζεται πολὺ κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Τουρκοκρατίας καὶ β) ἀπὸ τὰς ἀρχὰς τοῦ 16ου μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ 17ου αἰῶνος[2] ἐσημειώθη ἐν Κύθνῳ ἔκτακτος εὐπορία ἐκδηλωθεῖσα διὰ τῆς ἀνεγέρσεως ναῶν καὶ ἱστορήσεως εἰκόνων[3]· καταλήγομεν εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι ὁ ναὸς οὗτος τῆς Παναγίας τοῦ Νίκους φαίνεται κτισθεὶς περὶ τὸν 16ον ἢ 17ον αἰῶνα.

Συμπέρασμα. Καὶ τὰ δύο μελετηθέντα παραδείγματα ἐκκλησιῶν τῆς Κύθνου, τόσον τοῦ Ταξιάρχου ὅσον καὶ τῆς Παναγίας, ἀνήκουν εἰς τὰ ἀντιπροσωπευτικώτερα δείγματα αἰγαιοπελαγιτικῶν μεταβυζαντινῶν ἐκκλησιῶν διὰ τὴν ἁπλότητα, τὴν λιτότητα τῆς συγκροτήσεως καὶ τὴν ἰδιορρυθμίαν, τόσον τοῦ ἀρχιτεκτονικοῦ των τύπου, ὅσον καὶ τῆς διαμορφώσεως τοῦ ἐξωτερικοῦ των. Ἡ ἀρχιτεκτονικὴ τῶν ὄψεων βασίζεται ἐπὶ μιᾶς ἁπλῆς μορφολογίας καὶ ἐπὶ μιᾶς περιωρισμένης εἰς τὸ ἐλάχιστον διακοσμήσεως· οὕτως ἡ ἰδιότυπος μορφὴ καὶ χάρις τῶν ὄψεων στηρίζεται μόνον ἐπὶ τῆς συναρπαστικῆς, διὰ τὴν ἁπλότητα καὶ τὴν εἰλικρίνειάν της, πλοκῆς τῶν ὄγκων καὶ τοποθετήσεως τῶν ἀνοιγμάτων.

Τέλος θὰ ἀπετέλει οὐσιώδη παράλειψιν ἐὰν δὲν ὑπεγραμμίζετο ἡ σημασία τοῦ ἐντόνου φωτὸς τοῦ Αἰγαίου διὰ τὴν ἀνάδειξιν καὶ ἐλάφρυνσιν τοῦ πιέζοντος βάρους τῶν ὄγκων, διὰ τῆς δημιουργίας ἐντόνων φωτοσκιάσεων, ἁπαλυνομένων ὅμως ὑπὸ τῆς τραχείας καὶ ἀνωμάλου ὑφῆς τῆς ἐπιφανείας τῶν ἄνευ λείου ἐπιχρίσματος ἐπιφανειῶν τῶν τοίχων καὶ τῶν θόλων.

Χαρακτηριστικὴ προσέτι εἶναι ἡ ἀντιθετικὴ αἴσθησις ἡ δημιουργουμένη εἰς τὸν θεατήν, ἀφ' ἑνὸς ἀπὸ τὴν χιονώδη λευκότητα τῶν ναῶν τούτων καὶ ἀφ' ἑτέρου ἀπὸ τὴν ἄξενον τραχύτητα καὶ σκληρότητα τοῦ περιβάλλοντος. Ἡ αἴσθησις αὕτη γίνεται ἐντονωτέρα κατὰ τὸ θέρος ὅτε οἱ βράχοι, τὸ χῶμα, καὶ «οἱ ξερολιθιὲς» ἀμαυροῦνται περικαλυπτόμενα ὑπὸ τῆς ἀτμώδους καὶ παλλομένης ἀχλύος τοῦ καύσωνος, καθιστάμενα πύρινα, τραχέα καὶ ἄξενα. Ἐν τούτοις ἡ ὑφὴ αὕτη τοῦ τοπίου ἀποτελεῖ τὴν ἀτμόσφαιραν καὶ τὸ κλῖμα ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἀναδεικνύεται, κατὰ τρόπον ἔξοχον καὶ ὑποβλητικόν, ἡ αὐστηρὰ καὶ συγχρόνως χαρίεσσα ἀρχιτεκτονικὴ τῶν μνημείων.

---

[1] Pit. de Tournefort, Relation d'un voyage du Levant, τόμ. I (1717), σ. 327.

[2] Ἀντ. Βάλληνδα, Κυθνιακά, σ. 35.

[3] Ἔνθ' ἀν., σ. 35.

Εἰς ὑστάτην καὶ συνολικὴν θεώρησιν εὐρυτέρας ἀξιολογήσεως τῶν δύο ἐξετασθέντων παραδειγμάτων ἐκκλησιῶν τῆς αἰγαιοπελαγιτικῆς μεταβυζαντινῆς ἀρχιτεκτονικῆς σχολῆς, τῶν πλήρων ταπεινότητος καὶ ἁγιωσύνης, διαπιστοῦμεν: Τὴν προσήλωσιν τῆς χριστιανικῆς ψυχῆς τῶν ἁπλῶν καὶ εὐλαβῶν ἀνθρώπων εἰς τὴν ἀστείρευτον πηγὴν τῆς παραδόσεως, τῆς διαρκῶς ἐμπνεούσης καὶ ὑποβαλλούσης γονίμους ἰδέας. Τὴν δημιουργίαν τόπων λατρείας ἐμψυχουμένων ὑπὸ τῆς ἀγαπώσης καὶ πιστευούσης ἀνθρωπίνης καρδίας καὶ διὰ τοῦτο πλήρων αἰσθήματος. Δηλαδὴ μνημείων ταπεινῶν μέν, ἀλλ' ἀληθῶν «σκευῶν ἐκλογῆς», ἐκφραζόντων κατὰ τρόπον συμβολικὸν τὸ ἀπροσμέτρητον τῆς ἀγάπης καὶ τὴν δύναμιν τοῦ ἀληθοῦς.

Δ. ΒΑΣΙΛΕΙΑΔΗΣ

Η ΚΤΙΤΟΡΙΚΗ ΕΠΙΓΡΑΦΗ ΝΑΪΣΚΟΥ ΤΟΥ ΜΥΣΤΡΑ

Εἰς τὸν Μυστρᾶν ὑπεράνω τοῦ ναοῦ τῆς Περιβλέπτου καὶ βορειότερον πρὸς τὴν Μονὴν τῆς Παντανάσσης σώζονται τὰ ἐρείπια ναΐσκου, ἔχοντος τὸν τύπον αἰθούσης καμαροσκεποῦς[1]. Περὶ αὐτοῦ ὁ G. Millet ἐδέχθη κατὰ τὴν παράδοσιν, ὡς φαίνεται, ὅτι ἐτιμᾶτο ἐπ' ὀνόματι τῶν Ταξιαρχῶν[2]. Τὸ ναΰδριον ἐκαθάρισα ἀπὸ τῶν σεσωρευμένων λίθων καὶ χωμάτων[3] τὸ 1952. Κατὰ τὰς γενομένας τότε ἐργασίας εὑρέθη ἐντὸς τῆς Προθέσεως μαρμαρίνη πλάξ, φέρουσα ἐπὶ τῆς μιᾶς ὄψεως ἐγχάρακτον ἰαμβεῖον[4] (εἰκὼν 1). Ἡ ἑτέρα ὄψις αὐτῆς, παραμείνασα ἀκατέργαστος, μαρτυρεῖ ὅτι ἡ πλὰξ ἦτό ποτε ἐντετειχισμένη. Τὴν ἐπιγραφὴν μεταγράφω ὡς ἀκολούθως:

Ἔχει λαξευθῆ κατ' ἐπιπεδόγλυφον τεχνικὴν ἐπὶ λίθου διαστάσεων 0,57×0,26×0,09. Ἐντύπωσιν προξενοῦν αἱ παράλληλοι, ὁριζόντιοι ταινίαι, αἱ διαστέλλουσαι τοὺς στίχους, χαραχθεῖσαι, ὡς φαίνεται, κατ' ἐπίδρασιν γραμμῶν, συναντωμένων εἰς ἐπιγραφὰς γραπτάς[5]. Ἡ ἐν τέλει τοῦ πρώτου, τοῦ δευτέρου καὶ τοῦ ἕκτου στίχου καμπύλη προφανῶς ἐτέθη εἰς πλήρωσιν ἐναπομένοντος κενοῦ. Παρόμοιον συμβαίνει εἰς χειρόγραφα[6].

Ἤγερται ναὸς οὗτας ἐκ βάθρων, ξένε,
παρά γε ταῦ εὐγενεστάτου Λαυκόνη·
χάριν γὰρ αὐτοῦ ψυχικῆς σωτηρίας
αὐτῷ θύειν δίδωσι πᾶσι τοῖς θύταις ∕
Ἤγερται δὲ καὶ ἁ τοῦ Σωτῆρας θόλος
ἔταυς ,Ϛ ⁹οῦ Ξοῦ Γ' Ἰν(δικτιῶν)ος Γ ÷|÷

---

[1] Βλ. Ν. Β. Δ ρ α ν δ ά κ η, Ἀνασκαφὴ παρεκκλησίων τοῦ Μυστρᾶ, ἐν Π.Α.Ε. τοῦ ἔτους 1952, ἐν Ἀθήναις 1954, παρένθετον πίνακα 1 καὶ σ. 510. Ἡ κάτοψις τοῦ ναϋδρίου ἐν σ. 509.

[2] G. M i l l e t, Monuments byzantins de Mistra, Paris 1910, πίν. 1, 6[6], κ.ἀ.

[3] Ν. Β. Δ ρ α ν δ ά κ η ς, ἔνθ' ἀνωτέρω, σ. 510.

[4] Ἐκ τῶν ἓξ στίχων τῆς ἐπιγραφῆς ἰαμβικοὶ εἶναι οἱ πέντε πρῶτοι.

[5] Βλ. π.χ. τὴν ἐπιγραφὴν τοῦ εἰς Ἀρτὸν Ρεθύμνης ναΐσκου τοῦ ἁγίου Γεωργίου (1401), ἐν Κρητ. Χρον. ΙΑ', 1957, μεταξὺ τῶν σσ. 88 καὶ 89 πίν. Α', εἰκ. 2.

[6] Ὅπως π.χ. εἰς τὸν Σιναϊτικὸν κώδικα (V. G a r d h a u s e n, Griechische Palæographie, Zweite Auflage, Leipzig, 1913, σ. 406 καὶ Ἐδ. Θ ό μ ψ ω ν ο ς, Ἐγχειρίδιον Ἑλληνικῆς καὶ Λατινικῆς παλαιογραφίας, κατὰ μετάφρασιν Σπ. Λάμπρου, ἐν Ἀθήναις 1903, σ. 137).

Εἰκὼν 1. Ἡ κτιτορικὴ ἐπιγραφὴ ναΐσκου τοῦ Μυστρᾶ.

Στ. 1. *Ἤγερται.* Ἀντὶ ἐγήγερται. Ἄνευ ἀττικοῦ ἀναδιπλασιασμοῦ ἀπαντᾷ ἤδη παρ' Ἰωσήπῳ ὁ ὑπερσυντέλικος ἤγερτο[1]. *Ξένε.* Ἴσως ἡ λέξις ὑποδηλοῖ ὅτι ἡ ἐπιγραφὴ εἶχεν ἐντειχισθῆ ἐπὶ τῆς ἐξωτερικῆς πλευρᾶς ἑνὸς τῶν τοίχων τοῦ ναοῦ, ὑπὲρ τὸ καταρρεῦσαν ἀνώφλιον μᾶλλον τῆς βορείου θύρας, τῆς βλεπούσης κατὰ τὴν πόλιν, καὶ ἦτο ὁρατὴ εἰς τοὺς παροδίτας. Μετὰ τὴν κατερείπωσιν τοῦ κτηρίου ἡ πλὰξ περισυλλεγεῖσα ὑπό τινος θὰ μετεφέρθη πρὸς ἀσφάλειαν ἐντὸς τοῦ Ἱεροῦ εἰς τὴν Πρόθεσιν, ὅπου σὺν τῷ χρόνῳ ἐπεχώσθη.

Στ. 2. *Τοῦ εὐγενεστάτου Λουκάνη.* Ἡ παράλειψις τοῦ βαπτιστικοῦ ὀνόματος εἶναι πιθανὸν ὅτι μηνύει ἄνδρα πασίγνωστον ὑπὸ τὸ ἀναγραφόμενον ἐπώνυμον. Τοιοῦτος δὲ πρέπει τότε νὰ ἦτο ὁ ἰσχυρὸς ἄρχων Νικηφόρος Λουκάνης, ὅστις ἐπρωτοστάτησεν εἰς τὰς ἐν Πελοποννήσῳ στάσεις τῶν ἐσχάτων χρόνων τῆς Βυζαντινῆς ἐποχῆς[2], εἶχεν ἄστατον καὶ ῥαδιοῦργον χαρακτῆρα[3] καὶ ἀπεκλήθη « Πελοποννησιοφθόρος » ὑπὸ τοῦ ἱστορικοῦ Γ. Σφραντζῆ. Κατὰ πᾶσαν πιθανότητα αὐτὸς ὑπῆρξεν ὁ κτίτωρ, ὃν ἀναφέρει ἡ προκειμένη ἐπιγραφή. Ἡ ἄποψις στηρίζει τὴν γνώμην καθ' ἣν ὁ ἀνὴρ ἀνῆκεν εἰς τὸ περιβάλλον τοῦ δεσπότου τοῦ Μυστρᾶ Δημητρίου[4], μολονότι ἐμφανίζεται συμπράττων μετὰ τοῦ δεσπότου Θωμᾶ[5]. Πάντως εἶναι παραδεδομένον ὅτι ὁ Λουκάνης ὑπεξέκαυσε τὴν μεταξὺ τῶν δύο ἀδελφῶν δεσποτῶν ἔριν τοῦ 1459[6]. Διατελέσας τὸ προηγούμενον ἔτος φρούραρχος τοῦ Ἀκροκορίνθου[7] φέρεται προαποθανὼν τοῦ τελευταίου πολέμου[8], ὃν ἤγειρεν ὁ κατὰ Μάϊον τοῦ 1460 ἐπανελθὼν εἰς Πελοπόννησον Μωάμεθ ἐναντίον τῶν ἀντιμαχομένων δεσποτῶν, καταλύσας ἀμφοτέρους.

Κατὰ τὸν Νῖκον Βέην ὁ Λουκάνης κατήγετο ἐξ ἀφανοῦς γένους[9]. Ἡ εἰς αὐτὸν ἀπονομὴ ἐν τῇ ἐπιγραφῇ τοῦ ἐπιθέτου εὐγενέστατος προφανῶς ὀφείλεται εἰς τὴν ἰσχὺν ἣν ὁ ἀνὴρ ἀπέκτησε καὶ εἰς τὸ σημαντικὸν μέρος, τὸ ὁποῖον διεδραμάτιζεν εἰς τὰ γεγονότα τῆς Πελοποννήσου κατὰ τὸν ΙΕ' αἰῶνα μεσοῦντα.

Στ. 4. Ὁ Λουκάνης ἀνήγειρε τὸν ναὸν καὶ εἰς αὐτόν, καίπερ ἱδρυθέντα

---

1 Λεξικὸν τῶν Liddell-Scott κατὰ μετάφρασιν Μιχ. Κωνσταντινίδου, τόμ. Β', Ἀθῆναι, 1934, λ. *ἐγείρω*.

2 D. Zakythinos, Le despotat grec de la Morée, τόμ. I, Paris 1932, σσ. 248, 256, 261.

3 Βλ. καὶ Νίκον Βέην ἐν ἄρθρ. *Λουκάνης Νικηφόρος* τοῦ Ε.Λ.Ε.

4 D. Zakythinos, ἔνθ' ἀνωτ., σ. 261.

5 Ν. Βέης.

6 Παρὰ Δ. Ζακυθηνῷ, αὐτόθι.

7 Βλ. καὶ Ν. Βέην.

8 Βλ. καὶ Ν. Κ(α)λ(ομενόπουλο)ν ἐν ἄρθρ. *Λουκάνης Νικηφόρος* τῆς Μ.Ε.Ε.

9 Ἔνθ' ἀνωτέρω.

ὡς ἰδιόκτητον[1], « θύειν δίδωσι πᾶσι τοῖς θύταις ». Ἡ φράσις δυνατὸν νὰ σημαίνῃ ἢ ὅτι ὁ ναὸς παρέμεινε μὲν ἰδιόκτητος, ἀλλ' ἐκ παραλλήλου, « χάριν ψυχικῆς σωτηρίας » τοῦ ἱδρυτοῦ, παρεχωρεῖτο τὸ δικαίωμα εἰς οἱονδήποτε ἐν ἐνεργείᾳ ἱερέα ἄνευ εἰδικῆς ἀδείας τοῦ ἰδιοκτήτου νὰ τελῇ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τὴν θείαν λειτουργίαν ἢ ὅτι τὸ ἱερὸν κτίσμα παρεχωρήθη εἰς τὴν δημοσίαν λατρείαν. Ἐν τῇ δευτέρᾳ περιπτώσει ἡ φράσις δὲν εἶναι νομίζω ἀπηλλαγμένη μεγαλορρημοσύνης.

Θύταις. Οὐχὶ σπανίως εἰς χριστιανικὰς ἐπιγραφὰς οἱ ἱερεῖς ἀποκαλοῦνται θύται[2].

Στ. 5. *Σωτῆρος.* Ὁλόκληρος ὁ στίχος ἐπαναλαμβάνει τὴν ἔννοιαν τοῦ πρώτου στίχου, μνημονεύων καὶ τὸ ὄνομα τοῦ ναοῦ, ὅπερ ἐκεῖ εἶχε παραλειφθῆ. Ἀπίθανον προσπίπτει νὰ νοῆται ἀκαθορίστως ὡς « θόλος τοῦ Σωτῆρος » ἄλλος ναός, εἰς τὸν ὁποῖον κυρίως ἀναφέρεται ἡ παρατιθεμένη χρονολογία, χωρὶς μάλιστα νὰ ἔχῃ ἀναγραφῆ τὸ ὄνομα τῆς « ἐκ βάθρων » ἐγερθείσης ἐκκλησίας, δι' ἣν ἐχαράχθη ἡ ἐπιγραφή. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει εἶναι πιθανὸν ὅτι ὁ σύνδεσμος καὶ προσετέθη διὰ μετρικοὺς λόγους. Ναὸν τοῦ Σωτῆρος ἐν Μυστρᾷ δὲν ἔχω ὑπ' ὄψει. Καὶ ὑπάρχουν μὲν εἰς τὴν νεκρὰν πόλιν πολλοὶ ναΐσκοι, ἀλλὰ τῶν πλείστων τὰ ὀνόματα ἀπήλειψεν ὁ χρόνος. Εἰς τὸν Χριστὸν ἦτο καθιερωμένος ὁ ἐν Μυστρᾷ ναὸς τῆς Μονῆς Ζωοδότου, ὁ ταυτιζόμενος ὑπὸ τοῦ Μ. Χατζηδάκη πρὸς τὸν ναὸν τῆς Ἁγίας Σοφίας[3], ὅστις ὅμως ἱδρύθη περὶ τὸ 1350 ὑπὸ τοῦ Μανουὴλ Καντακουζηνοῦ. Ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Σωτῆρος πρέπει νὰ νοήσωμεν ναὸν τιμώμενον ἐπ' ὀνόματι τῆς Μεταμορφώσεως τοῦ Χριστοῦ[4]. Ναΰδριον τῆς Μεταμορφώσεως ὑπάρχει

---

1 Καὶ ἐν τῇ νεωτέρᾳ Ἑλλάδι κατὰ τὴν ἰσχύουσαν (μέχρι τοῦ 1940) νομοθεσίαν « *ἀρχαιοτάτῃ λόγῳ τοῦ κτήτορος... διάκρισις τῶν ναῶν εἰς ἰδιοκτήτους, μοναστηριακοὺς καὶ ἐνοριακοὺς πρόκειται. Ὁ ἰδιόκτητος ναός, ὑπὸ τὴν ἀποκλειστικὴν ἰδιώτου κυριότητα τελεῖ... ἡ δ' ἐν αὐτῷ ἱερουργία, κλήσει τοῦ ἰδιοκτήτου, παρ' ἐφημερίου ἐν ἐνεργείᾳ ἐπιτελεῖται. Τοιοῦτος ναὸς εἰς ἐνοριακὸν μετατίθεται, ὁμογνώμονι ἐνορίας καὶ ἰδιώτου ἐννόμῳ πράξει, ἡ δὲ εἰς κοινὴν χρῆσιν ἰδιοκτήτου ναοῦ ἔκδοσις τοιαύτην τοῦ ἐπ' αὐτοῦ δεσπόζοντος σιωπηρὰν βούλησιν δηλοῖ* » (Εὐαγ. Φιλιππότου, Σύστημα Ἐκκλησιαστικοῦ δικαίου κατὰ τὰ παρ' ἡμῖν κρατοῦντα, Τμῆμα δεύτερον, Δημόσιον Ἐκκλησίας δίκαιον, ἐν Ἀθήναις 1915, σσ. 266 - 267). Εἶναι πιθανώτατον ὅτι ὅμοια ἴσχυον ἐν Ἑλλάδι εἰς χρόνους παλαιοτέρους καὶ κατὰ τὸν 15ον αἰῶνα.

2 Ὡς εἰς ἐπιγραφὴν τῆς Μαιονίας τοῦ 1057 - 1058 (H. Grégoire, Recueil des inscriptions grecques chrétiennes d'Asie Mineure, Paris 1922, σ. 121[1]), εἰς ἐπιγραφὰς τῆς Κρήτης (G. Gerola, Monumenti veneti dell'isola di Creta, vol. quarto, Venezia 1932, σσ. 431, 437, 508, 547, 566).

3 Μ. Χατζηδάκη, Μυστρᾶς, β' ἔκδ., Ἀθῆναι 1956, σ. 68.

4 Οὕτω π.χ. οἱ ναοὶ α) ἅϊ - Σωτῆρας (περὶ τὸ 1000) εἰς τὴν Γαρδενίτσαν τῆς Μάνης β) ὁ Σωτὴρ (12ου αἰ.) παρὰ τὴν Ἄμφισσαν (Α. Ὀρλάνδος, Α.Β.Μ.Ε., Α, 1935, σ. 181) γ) ὁ ναὸς « τοῦ Κ(υρίο)υ ἱμῶν Ἰ(η)σοῦ Χ(ριστο)ῦ καὶ σωτῆρος » (1303) εἰς Μεσκλὰ Κρήτης (Α.Β.Μ.Ε., Η', 1955 - 1956, σσ. 128, 166) εἶναι ἀφιε-

μὲν ἔξω καὶ ΒΑ τοῦ Μυστρᾶ, ἐπὶ χθαμαλοῦ γηλόφου ἐντὸς κυπαρισσῶνος, ἀλλὰ τοῦτο εἶναι πολὺ νεώτερον. Ἔπειτα φαίνεται, ἀπίθανον νὰ μετεφέρθη ἡ προκειμένη πλὰξ ἔκ τινος ἄλλου ναοῦ ἔξω τοῦ Μυστρᾶ εὑρισκομένου εἰς τὸν ναΐσκον τὸν λεγόμενον «τῶν Ταξιαρχῶν», ἐνῶ μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τῶν ἐξωτερικῶν τειχῶν τῆς πόλεως μεσολαβοῦν ἱκανοὶ τὸν ἀριθμὸν ναοί. Δι' αὐτὸ πιθανώτερον εἶναι ὅτι ἡ ἐπιγραφὴ ἀναφέρεται καὶ εἶχεν ἐντειχισθῆ εἰς τὸ ναΰδριον ἐν ᾧ εὑρέθη, ὅπερ δὲν ἐτιμᾶτο ἐπ' ὀνόματι τῶν Ταξιαρχῶν, ὡς θέλει ἡ παράδοσις, ἀλλ' ἦτο καθιερωμένον εἰς τὸν Σωτῆρα.

Θόλος. Ἐν τῇ ἐννοίᾳ τῆς καμάρας, ὡς καὶ νῦν[1], καὶ κατὰ συνεκδοχὴν ἀντὶ τοῦ ναός.

Στ. 6. Τὸ ἔτος 6963 ἀπὸ κτίσεως κόσμου ἰσοδυναμεῖ πρὸς τὸ ἀπὸ Χριστοῦ γεννήσεως 1455, καθ' ὃ εἴχομεν ὄντως τρίτην ἰνδικτιῶνα.

Κατὰ ταῦτα ὁ ἐν Μυστρᾷ ναΐσκος, ὅστις ἐθεωρεῖτο φερώνυμος τῶν Ταξιαρχῶν εἶχεν ἱδρυθῆ ὑπὸ ἰσχύοντος ἰδιώτου πρὸς τιμὴν τοῦ Σωτῆρος. Ἡ ἐν τῇ ἐπιγραφῇ μεγαλόστομος μνημόνευσις τῆς παραχωρήσεως καθ' ἣν ὁ κτίτωρ «θύειν δίδωσι πᾶσι τοῖς θύταις», μηνύουσα, ὡς νομίζω, ἐξαίρεσιν φαίνεται ἐνισχύουσα τὴν ἄποψιν[2] ὅτι τὰ μεμονωμένα ναΰδρια τοῦ Μυστρᾶ ἦσαν ἰδιωτικὰ κτίσματα.

Ν. Β. ΔΡΑΝΔΑΚΗΣ

ρωμένοι εἰς τὴν Μεταμόρφωσιν τοῦ Χριστοῦ. Καὶ εἰς ἀνέκδοτα συμβόλαια τοῦ Κρητὸς νοδάρου Μανουὴλ Βαρούχα (τέλη 16ου - ἀρχαὶ 17ου αἰῶνος), ἀποκείμενα εἰς τὰ Κρατικὰ Ἀρχεῖα τῆς Βενετίας (ἱκανὰ τῶν συμβολαίων τούτων ἑτοιμάζει πρός δημοσίευσιν ἡ φιλόλογος κ. Μαρία Παπαδάκη - Δρανδάκη, παρ' ἧς καί ἐδανείσθην τάς παρεχομένας μαρτυρίας) μνημονεύεται: α) Ἐκκλησία τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ εἰς τό χωρίον Μοναστηράκι Ἀμαρίου (συμβόλαιον τοῦ 1606 ἐν φύλλ. οη' recto τοῦ κώδικος Βαρούχα). Ὁ ναὸς ὑφίσταται ἀκόμη, ἀδιάφορον ἂν διεσκευασμένος, ὡς ἐνοριακὴ ἐκκλησία τῆς Κοινότητος καὶ πανηγυρίζει κατὰ τήν ἑορτήν τῆς Μεταμορφώσεως. β) ὁ «Σωτήρας Χριστός μέσα εἰς τό χωρίον Πισταγὴ» (συμβόλαιον τοῦ 1608 ἐν φύλλ. ρ' recto). Ὁ ναὸς ἀφιερωμένος εἰς τήν Μεταμόρφωσιν τοῦ Σωτῆρος σώζεται εἰσέτι ἐντός τοῦ χωρίου Βισταγή Ἀμαρίου. Καί σήμερον ὑπό τά ὀνόματα ὁ Σωτήρας Χριστὸς καὶ ἁγιὰ - Σωτήρα (τό δεύτερον καί ἐν νέῳ Μυστρᾷ) νοοῦνται ναοὶ τῆς Μεταμορφώσεως τοῦ Χριστοῦ.

[1] Π.χ. ἐν τῇ καθωμιλημένῃ τοῦ Ρεθύμνου Κρήτης. Ἀπαντᾷ ὅμως καί εἰς τὴν λογίαν γλῶσσαν.

[2] M. Sotiriou, Mistra, deuxième édition, Athènes, 1956, σ. 64.

ΤΟ ΒΥΖΑΝΤΙΟΝ ΜΕΤΑΞΥ ΑΝΑΤΟΛΗΣ ΚΑΙ ΔΥΣΕΩΣ

Πρὸ διακοσίων ἐτῶν ἡ ἔννοια τοῦ Βυζαντίου ἦτο συνδεδεμένη μετὰ τῶν ἐννοιῶν τῆς παρακμῆς, τῆς βαρβαρότητος, τῶν πολιτικῶν καὶ αὐλικῶν μηχανορραφιῶν, τῶν ἐπαναστάσεων. Ἡ ἱστοριογραφία τοῦ αἰῶνος τοῦ Διαφωτισμοῦ, θραύουσα τὴν παράδοσιν τῶν μεγάλων ἐρευνητῶν τοῦ δεκάτου ἑβδόμου αἰῶνος, τοῦ Labbe, τοῦ Ducange, οἵτινες ἐθεμελίωσαν τὴν σπουδὴν τῆς Βυζαντινῆς Ἱστορίας ἐπὶ τῆς ἐρεύνης τῶν πηγῶν, εἶδε τὴν μεσαιωνικὴν Ἑλληνικὴν Αὐτοκρατορίαν ὡς ἐποχὴν συνεχοῦς παρακμῆς, ὡς περίοδον σκοτεινήν, ἀπεχθῆ καὶ ἀπαισίαν τῆς ἀνθρωπίνης Ἱστορίας. Αἱ ἀπόψεις αὗται, ἀπόρροια τῶν γενικωτέρων θεωρήσεων τῆς φιλοσοφικῆς σκέψεως κατὰ τὸν δέκατον ὄγδοον αἰῶνα, διετυπώθησαν ἰδίᾳ ὑπὸ τοῦ Βολταίρου. Κατὰ τὸν φιλόσοφον «ἡ Ἑλληνικὴ Αὐτοκρατορία ὑπῆρξε τὸ ὄνειδος τῆς γῆς». «Ποία ἱστορία, ἔλεγεν, ἀφανῶν ληστῶν, τιμωρουμένων διὰ τὰ ἐγκλήματά των ἐν δημοσίῳ χώρῳ δύναται νὰ εἶναι φοβερωτέρα καὶ ἀηδεστέρα;» Ἐξ ἄλλου, ὁ Ἐδουάρδος Γίββων διὰ τοῦ μνημειώδους κατὰ τὰ ἄλλα ἔργου του The History of the Decline and Fall of the Roman Empire (1776 - 1788) κατηύθυνε τὴν ἱστορικὴν ἔρευναν πρὸς σφαλερὰς ὁδούς[1].

Ἀπητήθη σύντονος ἐπιστημονικὴ προσπάθεια ὁλοκλήρου ἑκατονταετίας, διὰ νὰ διασκεδασθοῦν αἱ δυσμενεῖς καὶ ἄλλως ἐπιπόλαιοι αὗται γνῶμαι, διὰ νὰ ἀποκαλυφθῇ ἡ διεθνὴς σημασία καὶ ἡ πνευματικὴ καὶ καλλιτεχνικὴ προσφορὰ τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας, οὕτω δὲ — συντελούσης καὶ τῆς γενικωτέρας μεταβολῆς τῆς Εὐρωπαϊκῆς διανοήσεως — νὰ ἀποκατασταθῇ αὕτη ἐν τῷ πλαισίῳ τῆς καθολικῆς Ἱστορίας.

Τὸ πρῶτον τοῦτο βῆμα ὑπῆρξε μέγα ἐπίτευγμα τῆς ἱστορικῆς ἐπιστήμης· ὅμως, μετὰ παρέλευσιν αἰῶνος, ἡ ἑρμηνεία τοῦ Βυζαντίου παρουσιάζει πολλὰ κενά, ὁ χαρακτὴρ τοῦ πολιτισμοῦ του ἀμφισβητεῖται, πλεῖσται δὲ πλευραὶ τῆς ἱστορικῆς αὐτοῦ φυσιογνωμίας ἢ παραμένουν σκοτειναὶ ἢ προβάλλονται ὑπὸ ἐσφαλμένην προοπτικήν. Τοῦτο ὀφείλεται οὐ μόνον εἰς τὴν

[1] Ernst Gerland, Das Studium der byzantinischen Geschichte vom Humanismus bis zur Jetztzeit, ἐν Ἀθήναις, 1934. Πρβλ. A. A. Vasiliev, History of the Byzantine Empire, νέα ἔκδ., Madison, 1952, σελ. 3 κἑ. G. Ostrogorsky, Histoire de l'Etat byzantin, ἐν Παρισίοις, 1956, σελ. 25 κἑ.

ἀνεπάρκειαν ἢ εἰς τοὺς σφαλεροὺς προσανατολισμοὺς τῆς ἐρεύνης, ἀλλὰ καὶ εἰς αὐτὴν τὴν φύσιν τοῦ Βυζαντινοῦ Κράτους καὶ τοῦ Βυζαντινοῦ πολιτισμοῦ. Ἐν Βυζαντίῳ πολιτεία καὶ πνευματικὸς βίος ἐν γένει ἐμφανίζονται ὑπὸ μορφὰς λίαν συνθέτους. Ἔνιοι τῶν συντελεστῶν αὐτῶν ὑπέστησαν ἐν τῇ ἀνελίξει των μεγάλας μεταμορφώσεις. Ὅθεν δυσχερὴς ἀποβαίνει πολλάκις ἡ διακρίβωσις τῆς προελεύσεως καὶ τῆς σημασίας πολιτικῶν τινων καὶ πνευματικῶν ἐκδηλώσεων. Ἕνεκα τούτου δυσερμήνευτος καὶ σφόδρα ἀμφισβητούμενος τυγχάνει ὁ καθόλου χαρακτὴρ τοῦ Κράτους καὶ τοῦ πολιτισμοῦ.

Τὰ κατωτέρω παρατηρήματα ἀποτελοῦν συμβολὴν εἰς τὴν διευκρίνησιν τῶν προβλημάτων, τῶν ἀναφερομένων εἰς τὴν ἑρμηνείαν τοῦ Βυζαντινοῦ Κράτους καὶ πολιτισμοῦ. Ὅλως ἰδιαιτέρως ἐρευνᾶται τὸ πρόβλημα τῆς θέσεως τοῦ Βυζαντίου μεταξὺ Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως, μεταξὺ Εὐρώπης καὶ Ἀσίας, ὡς καὶ τὸ θέμα τῶν σχέσεων τοῦ Βυζαντινοῦ πολιτισμοῦ μετὰ τῶν πολιτισμῶν τῆς Ἀσίας καὶ τῆς Εὐρώπης. Νοεῖται οἴκοθεν ὅτι ζητήματα τοιαύτης σημασίας δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ εὕρουν τὴν λύσιν των ἐν τῇ βραχείᾳ ταύτῃ διατριβῇ. Ἐνταῦθα θὰ ἐκτεθοῦν γενικώτεραί τινες ἀπόψεις, αἱ ὁποῖαι εἶναι ἐνδεχόμενον νὰ συμβάλουν εἰς τὴν ὀρθὴν θέσιν τῶν προβλημάτων καὶ εἰς τὴν ἀκριβεστέραν ἐκτίμησιν αὐτῶν.

Α'

Ἐν Βυζαντίῳ ἡ Ἀσία ἐνίκησε τὴν Εὐρώπην κατὰ τρόπον ἀποφασιστικόν, εἶπεν ἐπιγραμματικῶς ὁ Walter Otto [1]. Ἡ ἀντίληψις ὅτι τὸ Βυζαντινὸν Κράτος καὶ ὁ πολιτισμὸς αὐτοῦ ἀνήκουν εἰς τὴν πολιτικὴν καὶ τὴν πολιτιστικὴν σφαῖραν τῆς Ἀνατολῆς ἢ τῆς Ἀσίας δὲν εἶναι πολὺ παλαιά. Ἐπιγράφων τὸ ἔργον του imperium orientale sive antiquitates Constantinopolitanae (τόμοι δύο, ἐν Παρισίοις 1711, ἀνατύπωσις ἐν Βενετίᾳ 1729), ὁ Ἄνσελμος Banduri ἐνόει τὸν ὅρον *ἀνατολικὸς* ἐν συναφείᾳ πρὸς τὸ Ρωμαϊκὸν Κράτος καὶ ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸ δυτικὸν τμῆμα αὐτοῦ. Ἐξ ἄλλου οἱ μεγάλοι συγγραφεῖς τοῦ δεκάτου ὀγδόου αἰῶνος, ὁ Montesquieu [2], ὁ Le Beau, ὁ Γίββων, ἀπέβλεψαν κυρίως πρὸς τὴν θεμελιώδη ἀρχὴν τῆς παρακμῆς καὶ τῆς βραδείας πτώσεως τοῦ Ρωμαϊκοῦ κόσμου [3]. Ἡ περὶ ἀνατολικοῦ χαρακτῆρος τοῦ Βυζαντινοῦ πολιτισμοῦ δοξασία ἀναφαίνεται καὶ ἀοιδήλως διατυποῦται ἀφ' ἧς ἡ σπουδὴ τῆς βυζαντινῆς Ἱστορίας, ἀποκοπεῖσα τῆς ἐρεύνης τῆς ὀψιαιτέρας Ρωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας, ἀνεδείχθη εἰς ἴδιον ἱστορικὸν κλάδον.

Ἐκ τῶν νεωτέρων ἱστορικῶν, οἵτινες τὰ μάλιστα συνέβαλον εἰς τὴν ἀποκατάστασιν τοῦ Βυζαντίου, ὁ Κάρολος Diehl ἰδιαζόντως ἐξῆρε τὰ ἀνατολικὰ στοιχεῖα τῆς πολιτικῆς συγκροτήσεως καὶ τοῦ πολιτισμοῦ του. Κατὰ τὸν διαπρεπῆ τοῦτον ἑρμηνευτὴν τῆς γενέσεως καὶ τῆς διαμορφώσεως τῆς μεσαιωνικῆς Ἑλληνικῆς Αὐτοκρατορίας, τὸ Βυζάντιον πρὸς τῇ Ἑλληνικῇ καὶ τῇ Ρωμαϊκῇ παραδόσει ἀφωμοίωσε πλεῖστα πολιτιστικὰ στοιχεῖα τῆς Ἀνατολῆς: «τὸ Βυζαντινὸν Κράτος ἦτο κράτος μεσαιωνικόν, κράτος ἀνατολικόν, κείμενον εἰς τὰ σύνορα τῆς Εὐρώπης καὶ ὡς ἐκ τούτου εὑρισκόμενον εἰς στενὴν καὶ ἄμεσον ἐπαφὴν μετὰ τοῦ Ἀσιατικοῦ κόσμου. Τινὲς τῶν ἐπαρχιῶν αὐτοῦ, ἡ Αἴγυπτος, ἡ Συρία, τμῆμα ὡσαύτως τῆς Μικρᾶς Ἀσίας εἶχον ἐπιπολαίως ἐξελληνισθῆ, αἱ δὲ ἐπαρχίαι αὗται κατὰ τὸν πέμπτον καὶ τὸν ἕκτον αἰῶνα ἤσκησαν μεγίστην ἐπίδρασιν ἐπὶ τῶν προσανατολισμῶν τοῦ Βυζαντινοῦ πνεύματος. Ἐξ ἄλλου, τὸ Βυζάντιον διετήρει πυκνὰς ἐπικοινωνίας μετὰ τῆς Ἀρμενίας, μετὰ τῆς Περσίας τῶν Σασσανιδῶν, βραδύτερον μετὰ τοῦ Ἀραβικοῦ κόσμου τῶν χαλιφῶν, ὁλοκλήρου δὲ τῆς Ἀνατολῆς ταύτης ἡ ῥοπὴ ἠσκεῖτο ἐπὶ τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Κατὰ τὸν τρόπον τοῦτον μετὰ τῆς ἀρχαίας παραδόσεως ἀνεμειγνύετο ἡ προσφορὰ τῆς Ἀσιατικῆς Ἀνατολῆς, ἐκ τοῦ συνδυασμοῦ δὲ τούτου ἐγεννήθη ὁ πρωτότυπος καὶ λαμπρὸς Βυζαντινὸς πολιτισμός» [1]. «Ἀπ' ἄκρου εἰς ἄκρον τῆς ἱστορίας τοῦ Βυζαντίου, λέγει ἀλλαχοῦ ὁ Κάρολος Diehl, ἰσχυρὸν ἀνατολικὸν ῥεῦμα διατρέχει τὸν πολιτισμὸν αὐτοῦ, τὴν λογοτεχνίαν, τὴν τέχνην...» Ἀπὸ πολλῶν ἀπόψεων ἐξεταζόμεναι, ἡ Βαγδάτη καὶ τὸ Βυζάντιον παρουσιάζουν πολλὰς ὁμοιότητας ἕνεκα τῆς χλιδῆς καὶ τῆς πομπώδους ἐθιμοτυπίας, δι' ὧν ἀρέσκονται νὰ περιβάλλωνται οἱ ἡγεμόνες των, ἕνεκα τῶν αὐλικῶν μηχανορραφιῶν, τῶν ἀποτόμων εὐνοιῶν καὶ τῶν ἀποτόμων δυσμενειῶν, ἕνεκα τῶν συχνῶν στρατιωτικῶν ἐπαναστάσεων, ἕνεκα τῶν φραγμῶν τοῦ γυναικωνίτου, τῆς ἀγάπης τῆς τρυφῆς καὶ τῆς μεγαλοπρεπείας, ἕνεκα τῆς αἱμοχαροῦς σκληρότητος [2]. Παρομοίας σκέψεις εὑρίσκομεν καὶ παρ' ἄλλοις τῶν παλαιοτέρων μεγάλων ἐρευνητῶν τῶν Βυζαντινῶν πραγμάτων. «Πολὺ οἰκειότερον ἢ πρὸς τοὺς ἐν τῇ Δύσει, λέγει ὁ Κάρολος Krumbacher, ἔχουσιν οἱ Βυζαντινοὶ πρὸς τοὺς ἀμέσως γειτνιά-

---

[1] Walter Otto, Kulturgeschichte des Altertums, ἐν Μονάχῳ, 1925, σελ. 93. Πρβλ. Norman H. Baynes, Byzantine Studies and Other Essays, ἐν Λονδίνῳ, 1955, σελ. 79.

[2] Paul Lemerle, Montesquieu et Byzance, Le Flambeau, 31e année, No 4.

[3] Περὶ τῆς ἐννοίας τῆς παρακμῆς συναφῶς πρὸς τὸ Βυζαντινὸν Κράτος βλ. Paul Lemerle, La notion de décadence à propos de l'Empire byzantin, ἐν Classicisme et Déclin Culturel dans l'Histoire de l'Islam, Symposium de Bordeaux, 1957, σελ. 263 - 272.

[1] Charles Diehl, Les grands problèmes de l'Histoire byzantine, ἐν Παρισίοις, 1943, σελ. 9.

[2] Charles Diehl, Byzance. Grandeur et décadence, ἐν Παρισίοις, 1928, σελ. 269 κἑ. Πρβλ. καὶ τὴν νεωτάτην Ἀγγλικὴν μετάφρασιν: Byzantium. Greatness and Decline, New Jersey, 1957, σελ. 238 κἑ.

ζοντας λαοὺς τῆς Ἀνατολῆς κατά τε τὰς σκέψεις καὶ τὰς συνηθείας καὶ τὰ συμφέροντα. Πρὸς τοὺς Σύρους, Ἄραβας, Πέρσας, Ἰουδαίους, Ἀρμενίους καὶ Τούρκους εἶχον ἐπὶ τοσοῦτον χρόνον στενὰς ἀμοιβαίας σχέσεις, ὥστε ὁ ὁλικός αὐτῶν χαρακτὴρ προσέλαβέ τι τὸ ἡμιασιατικόν»[1].

Αἱ γνῶμαι αὗται, διαδιδόμεναι ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεάν, εὑρίσκουν καὶ σήμερον ἔτι θέσιν εἰς τὰς γενικωτέρας περὶ Βυζαντίου θεωρίας τῆς νεωτάτης ἱστοριογραφίας. Κατὰ τὸ ἐν Ῥώμῃ συνελθὸν δέκατον διεθνὲς Συνέδριον τῶν Ἱστορικῶν Ἐπιστημῶν (4 - 11 Σεπτεμβρίου 1955), μελετωμένου τοῦ θέματος «Ἡ ἰδέα τῆς Σταυροφορίας», ἄνδρες διαπρεπεῖς, ὁ P. Rousset καὶ ὁ P. Lemerle, οὐδόλως ὤκνησαν νὰ προβάλουν καὶ ταύτας τὰς προτάσεις, ὅτι οἱ Ἕλληνες τῶν μέσων χρόνων «διὰ τοῦ πολιτισμοῦ των εὑρίσκονται πλησιέστερον πρὸς τὸ Ἰσλὰμ ἢ πρὸς τοὺς Φράγκους»[2] καὶ ὅτι «ἀρχαιόταται πολιτιστικαὶ ἐπικοινωνίαι εἶχον φέρει ἐγγύτερον τὸ Βυζάντιον μετὰ τῶν μᾶλλον προηγμένων λαῶν τοῦ Ἰσλὰμ» κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε ἀπό τινων ἐπόψεων «τὸ Βυζάντιον ἦτο πλησιέστερον πρὸς τὸ Ἰσλὰμ ἢ πρὸς τοὺς Φράγκους, πρὸς τὴν Ἀνατολὴν ἢ πρὸς τὴν Δύσιν»[3].

Ἰδιαιτέρως ὀδυνηρὰν ἐντύπωσιν προξενεῖ εἰς τὸν μελετητὴν τῶν Βυζαντινῶν πραγμάτων ὁ τρόπος, καθ' ὃν ἐμφανίζεται ὁ πολιτισμὸς τοῦ Βυζαντίου ἐν τῇ καθόλου ἱστορίᾳ τῶν πολιτισμῶν τοῦ μέσου αἰῶνος ἐν τῇ κατὰ τὰ ἄλλα ἀρίστῃ «Histoire générale des civilisations» (ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ Maurice Crouzet, τόμος τρίτος: Le Moyen âge. L'expansion de l'Orient et la naissance de la civilisation occidentale» ὑπὸ E. Perroy, J. Auboyer, Cl. Cahen, G. Duby, M. Mollat, ἐν Παρισίοις, 1955). Ὁ συγγραφεὺς τῶν σχετικῶν κεφαλαίων κ. Claude Cahen, καθηγητὴς ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τοῦ Στρασβούργου, διήρθρωσε τὴν ὕλην του κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε τὸ Βυζάντιον νὰ ἐντάσσηται πάντοτε ὡς ἐξάρτημα καὶ ἐπίμετρον τῶν ἀνατολικῶν πολιτισμῶν, ἰδιαίτατα δὲ τοῦ Ἰσλαμισμοῦ! Οὕτω, ἐν τῷ δευτέρῳ κεφαλαίῳ τοῦ πρώτου μέρους (σελ. 30 κέ.), τὸ ὁποῖον ἐπιγράφεται «Ἡ κατάρρευσις τοῦ Ῥωμαϊκοῦ κόσμου: ἡ Ἀνατολὴ (Ε' - Ζ' αἰὼν)» ὅλως ἀκαίρως παρεμβάλλονται παράγραφοι περὶ τοῦ Κράτους τῶν Σασσανιδῶν, περὶ τῆς λογοτεχνίας καὶ τῆς τέχνης αὐτῶν. Ἡ διάταξις ἀντιστρέφεται προκειμένου περὶ τῆς ἐκθέσεως τῶν πραγμάτων, τῶν ἀφορώντων εἰς τὸν ἕβδομον, τὸν ὄγδοον καὶ τὸν ἔνατον αἰῶνα. Τὸ τέταρτον κεφάλαιον τοῦ αὐτοῦ

[1] Karl Krumbacher, Ἱστορία τῆς Βυζαντηνῆς Λογοτεχνίας, μεταφρασθεῖσα ὑπὸ Γεωργίου Σωτηριάδου, τόμ. Α', σελ. 55.

[2] L'idée de Croisade: Introduction, ὑπὸ Paul Rousset, ἐν Comitato Internazionale di Scienze Storiche. X Congresso Internazionale di Scienze Storiche. Roma 4 - 11 Settembre 1955, Relazioni, vol. III: Storia del Medioevo, ἐν Φλωρεντίᾳ, 1955, σελ. 545.

[3] Paul Lemerle, Byzance et la Croisade, Αὐτόθι, σελ. 618.

πρώτου μέρους ἐπιγράφεται «Αἱ ἀρχαὶ τοῦ Ἰσλὰμ» (σελ. 86 κέ.). Ἐν αὐτῷ περιλαμβάνονται ἐν τέλει βραχεῖαι παράγραφοι περὶ τοῦ «ἀβεβαίου βίου τοῦ Βυζαντίου» (σελ. 111 - 114) καὶ τῆς Εἰκονομαχίας (σελ. 114 - 116). Τὸ ἕκτον κεφάλαιον, ἐπιγραφόμενον «Ἀκμὴ καὶ κρίσεις ἐν τῇ Ἐγγὺς Ἀνατολῇ (Θ' - Ι' αἰὼν)» (σελ. 155 κέ.), ἀναφέρεται πρωτίστως εἰς τὸν Μουσουλμανικὸν κόσμον. Εἰδικαί τινες παράγραφοι ἀφιεροῦνται εἰς τὸ Βυζάντιον: «Ἡ Βυζαντινὴ κοινωνία» (σελ. 168 - 169), «Ἡ πολιτικὴ ἀναγέννησις ἐν Βυζαντίῳ» (σελ. 176 - 178), «Ἡ Βυζαντινὴ φιλολογία» (σελ. 190 - 192). Αὐτὴ ἡ Βυζαντινὴ Τέχνη ἐντάσσεται εἰς τὴν παράγραφον: «Αἱ τέχναι ἐν τῇ Ἐγγὺς Ἀνατολῇ» (σελ. 192 - 196). Βραχὺς γίνεται λόγος περὶ τῶν Σλαβικῶν χωρῶν καὶ περὶ τοῦ ἐκχριστιανισμοῦ τῶν Σλάβων.

Ἐν τῷ δευτέρῳ μέρει τὸ δεύτερον κεφάλαιον, ἀναφερόμενον εἰς τὸν ἑνδέκατον, τὸν δωδέκατον καὶ τὸν δέκατον τρίτον αἰῶνα, φέρει τὸν τίτλον: «Παρακμὴ καὶ ἀγῶνες τοῦ Ἰσλὰμ καὶ τοῦ Βυζαντίου» (σελ. 291 κέ.). Ἐν αὐτῷ ἡ ἱστορία τῆς μεσαιωνικῆς Ἑλληνικῆς Αὐτοκρατορίας ἐκτίθεται οἱονεὶ ἐν ἐπιμέτρῳ τῆς ἱστορίας τοῦ Ἰσλάμ. Βραχύ τι σημείωμα (σελ. 308 - 311), ἐπιγραφόμενον: «Τὸ λυκόφως τοῦ Βυζαντίου», σκοπὸν κύριον ἔχει νὰ διαπιστώσῃ τὸν θάνατον αὐτοῦ. Τέλος, ἐν τῷ τρίτῳ μέρει, ἐν τῷ τετάρτῳ κεφαλαίῳ περὶ τῆς «διαμορφώσεως τῆς Ὀθωμανικῆς δυνάμεως» (σελ. 512 κέ.), γίνεται λόγος περὶ τοῦ τέλους τοῦ ἐλευθέρου βίου τῆς χριστιανικῆς χερσονήσου τοῦ Αἵμου.

Ἀνενδοιάστως λέγομεν ὅτι ἡ τοιαύτη διάταξις τῆς ὕλης εἶναι ὅλως ἀντεπιστημονικὴ καὶ ἀποτελεῖ αὐτόχρημα παρερμηνείαν τοῦ Βυζαντίου καὶ ἱστορικὴν παραχάραξιν. Οὐχὶ διάφορον γνώμην δύναταί τις νὰ ἀποκομίσῃ ἀποβλέπων εἰς τὸ περιεχόμενον τῶν σελίδων, τὰς ὁποίας ὁ συγγραφεὺς ἀφιεροῖ εἰς τὸν Βυζαντινὸν πολιτισμόν. Καταχωρίζομεν κατωτέρω χαρακτηριστικά τινα κείμενα: «Παραβαλλόμενον πρὸς τὸν Μουσουλμανικὸν κόσμον, τὸ Βυζάντιον, κατὰ τὸν ὄγδοον αἰῶνα, ἐμφανίζεται ἀσήμαντον...» (σελ. 111). «Μεταξὺ τῶν μέσων τοῦ ἐνάτου καὶ τῶν ἀρχῶν τοῦ δεκάτου αἰῶνος, ὁ Μουσουλμανικὸς κόσμος ἐπωφελήθη ἐκ τῆς πλήρους πνευματικῆς ἀνθήσεως καὶ τῆς ὑλικῆς ἀκμῆς, τὰς ὁποίας παρεσκεύασαν οἱ δύο προηγούμενοι αἰῶνες... Ὑφίσταται, λοιπόν, ἰσορροπία τῶν δύο Αὐτοκρατοριῶν [τῆς Βυζαντινῆς καὶ τῆς Ἀραβικῆς] καὶ ἀναμφιβόλως ὡσαύτως *συμμετοχὴ εἰς ἓν καὶ τὸ αὐτὸ σύστημα δομῆς τοῦ πολιτισμοῦ.*» Μεταξὺ αὐτῶν, ἀντιτιθεμένων πρὸς ἀλλήλας, ἀποκαθίσταται «κλίμα συμβιώσεως». Ἀνήκουν ἀμφότεραι «εἰς τὴν αὐτὴν ἀνθρωπίνην ἡλικίαν» ἕνεκα τῆς κοινωνικῆς των ὀργανώσεως καὶ τοῦ πνευματικοῦ των βίου (σελ. 155). Ἀναφερόμενος εἰδικώτερον εἰς τὴν κοινωνικὴν ὀργάνωσιν, ὁ κ. Cahen λέγει ὅτι «μετὰ πολλῶν ἀποχρώσεων καὶ ἰδιοτυπιῶν, ἡ Βυζαντινὴ κοινωνία ἐξελίσσεται κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον, καθ' ὃν καὶ ἡ κοινωνία τοῦ Μουσουλμανικοῦ κόσμου» (σελ. 168). «Παρὰ τὰς

διαφοράς των, δὲν ὑπάρχει σαφὴς διαχωρισμὸς μεταξὺ τῆς Μουσουλμανικῆς καὶ τῆς Βυζαντινῆς τέχνης. 'Αμφότεραι ἀνταποκρίνονται εἰς τὰς ἀνάγκας κοινωνιῶν, αἱ ὁποῖαι, ὡς εἴδομεν, ἐξελίσσονται παραλλήλως· ἀμφότεραι χρησιμοποιοῦν ἀνάλογον τεχνικὴν» (σελ. 192), κλπ.

Β'

Κατὰ τὰ ἀνωτέρω ἐκτεθέντα, τὸ Βυζάντιον ἐμφανίζεται — μετά τινων ἀποχρώσεων, ἄλλοτε ἐντονωτέρων καὶ ἄλλοτε ἀσθενεστέρων — ὡς κράτος ἀνατολικὸν ἢ καὶ 'Ασιατικόν, ὁ Βυζαντινὸς πολιτισμὸς ὡς πολιτισμός, εἰς τὴν γένεσιν καὶ τὴν διαμόρφωσιν τοῦ ὁποίου ἡ 'Ανατολὴ καὶ ἡ 'Ασία ἔπαιξαν πρωτεύοντα ῥόλον, ὡς πολιτισμὸς παράλληλος τῶν μεγάλων πολιτισμῶν τῆς 'Ασίας, τοῦ Περσικοῦ καὶ τοῦ 'Αραβικοῦ. Οἱ τὰς γνώμας ταύτας ὑποστηρίζοντες προβάλλουν ὡρισμένα χαρακτηριστικά, τὰ ὁποῖα δικαιώνουν, ὡς νομίζουν, τοὺς ἰσχυρισμούς των: τὴν περὶ κράτους θεωρίαν καὶ τὸν δεσποτισμόν, τὴν θεωρίαν περὶ τῆς ἐκ Θεοῦ προελεύσεως τῆς αὐτοκρατορικῆς δυνάμεως, τὰ ἐξωτερικὰ σύμβολα τῆς ἐξουσίας, τὴν αὐλικὴν ἐθιμοτυπίαν, τὴν ἐκζήτησιν τῆς μεγαλοπρεπείας καὶ τῆς χλιδῆς, τὴν ἀμφίεσιν ἐν γένει, τὴν σκληρότητα καὶ τὰς σωματικὰς ποινάς, τὴν δίαιταν καὶ τὴν ἐν τῇ κοινωνίᾳ θέσιν τῶν γυναικῶν, τὴν μαγείαν καὶ τὴν ἀστρολογίαν, τὰς προλήψεις, ἀπόψεις τινὰς τοῦ θρησκευτικοῦ καὶ τοῦ μοναχικοῦ συστήματος, τὰς ῥοπὰς τοῦ πνευματικοῦ βίου.

Διεξερχόμενός τις τὰς προτάσεις ταύτας, θὰ ἠδύνατο ἐν προοιμίῳ νὰ παρατηρήσῃ ὅτι ἡ ἔννοια τῶν καθαρῶν, τῶν οἱονεὶ *καθαρσαίμων* πολιτισμῶν εἶναι ἔννοια σφαλερά. 'Εν αὐτῇ τῇ φύσει τοῦ πολιτισμοῦ ὑπάρχει ἡ ἰδιότης τοῦ ἐπεκτείνεσθαι, τοῦ μεταδίδοσθαι καὶ εἰς τὸν χῶρον καὶ εἰς τὸν χρόνον. Ὅλοι οἱ μεγάλοι πολιτισμοί, ὁ 'Ελληνικός, ὁ Ρωμαϊκός, ὁ Εὐρωπαϊκὸς ἐδέχθησαν καὶ ἀφωμοίωσαν παντοῖα ὀθνεῖα στοιχεῖα. Κατὰ κανόνα τὰ μεγάλα ἔθνη ἀνοίγονται εἰς εὐρείας ἐπικοινωνίας, ἀσκοῦν καὶ δέχονται ἐπιδράσεις, εἶναι δὲ τοσούτῳ μεγαλυτέρα ἡ δημιουργικὴ καὶ πλαστική των ἱκανότης καθόσον εἶναι μεγαλυτέρα καὶ ἡ δεκτικότης καὶ ἡ ἀφομοιωτική των δύναμις.

'Υπὸ τὸ εὐρύτερον τοῦτο πρῖσμα βλέποντες τὰ πράγματα, συνομολογοῦμεν ὅτι τὸ Βυζάντιον ἐδέχθη ἀνατολικὰς ἐπιδράσεις. 'Αναμφισβητήτως ἡ προσφορὰ τῆς 'Ασίας, διὰ διαφόρων ἀρτηριῶν καὶ ἀγνώστων ἀτραπῶν, ἔφθασε μέχρι τῆς Κωνσταντινουπόλεως. 'Ιδέαι καὶ ἄνθρωποι, θεσμοὶ καὶ τεχνοτροπίαι μοιραίως ἤχθησαν μέχρι τῆς φωτεινῆς πόλεως τοῦ Βοσπόρου, ἔνθα συνετελέσθη ἡ Βυζαντινὴ σύνθεσις. Πρέπει πάντως νὰ σημειωθῇ ὅτι πολλαὶ τῶν ἀνατολικῶν ἐπιδράσεων, αἱ ὁποῖαι κατὰ τὴν γνώμην ἱστορικῶν τινων συγγραφέων διακρίνουν τὸν πολιτισμὸν τοῦ Βυζαντίου ἀπὸ τοῦ τῆς Δύσεως, διωχετεύθησαν εἰς τὴν Βυζαντινὴν Αὐτοκρατορίαν διὰ τῆς Ρώμης, διὰ τοῦ συγκρητισμοῦ της, διὰ τοῦ Ρωμαϊκοῦ πολιτισμοῦ, τῆς κρηπῖδος ταύτης τοῦ πολιτισμοῦ τῆς δυτικῆς Εὐρώπης[1].

'Αλλὰ καὶ αὐτοὶ οἱ ὅροι *'Ανατολὴ* καὶ *ἀνατολικὸς* ἔχουν ἀνάγκην προσδιορισμοῦ. 'Ως παρετήρησεν ὁ πατὴρ Paul Peeters, οἱ ὅροι οὗτοι «δηλοῦν ῥευστήν τινα πραγματικότητα, τῆς ὁποίας τὰ ὅρια εἶναι ἀβέβαια». Κατὰ τὸν ἐρευνητὴν τοῦτον, ἀσχολούμενον, ὡς θὰ ἴδωμεν κατωτέρω, περὶ τὴν προέλευσιν τῆς Βυζαντινῆς 'Αγιογραφίας, ὁ περιληπτικὸς ὅρος *'Ανατολὴ* «δηλοῖ τοὺς πληθυσμούς, τὰς γλώσσας καὶ τὴν παιδείαν ἐνίων περιοχῶν, τὰς ὁποίας ἐν μέρει ἐκάλυψεν ὁ 'Ελληνικὸς πολιτισμός, ἀλλὰ τὰς ὁποίας δὲν ἀπηλλοτρίωσε τῶν φυλετικῶν αὐτῶν χαρακτήρων»[2]. Νοοῦνται δὲ τοιαῦται ἡ Αἴγυπτος, ἡ Συρία καὶ ἡ Μεσοποταμία, ἡ 'Αρμενία μετὰ τῆς 'Ιβηρίας. 'Απὸ τῆς ἡμετέρας ἀπόψεως ὁ ὁρισμὸς οὗτος τῆς 'Ανατολῆς φαίνεται στενός, ἐν δὲ ταῖς μνημονευθείσαις χώραις ὑπάρχουν στοιχεῖα, ἅτινα ἀδιστάκτως προσαρτῶνται εἰς τὸν 'Ελληνικὸν καὶ τὸν Βυζαντινὸν πολιτισμόν. Ὅθεν, ὁμιλοῦντες περὶ 'Ανατολῆς καὶ ἀνατολικῶν ῥοπῶν ἐν γένει, εἰς τὰς ὡς ἄνω γεωγραφικὰς καὶ πολιτιστικὰς περιοχὰς περιλαμβάνομεν καὶ δύο μεγάλους πολιτικοὺς καὶ πνευματικοὺς συγκρητισμούς, τὸν Περσικὸν καὶ ἀκολούθως τὸν 'Αραβικόν.

Περαιτέρω, πρὶν ἢ ἔλθωμεν εἰς τὴν ἐξέτασιν τῶν ἀπασχολούντων ἡμᾶς προβλημάτων, εἶναι ἀνάγκη νὰ ἴδωμεν τὴν «Βυζαντινὴν θεωρίαν», νὰ ἴδω-

---

[1] Δ. 'Α. Ζακυθηνοῦ, Βυζάντιον. Κράτος καὶ κοινωνία. 'Ιστορικὴ ἐπισκόπησις, ἐν 'Αθήναις, 1951, σελ. 39.

[2] Paul Peeters, Orient et Byzance. Le tréfonds oriental de l'Hagiographie byzantine, Subsidia Hagiographica, 26, ἐν Βρυξέλλαις, 1950, σελ. 8 κέ. Βλέπων τὸ θέμα ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τῆς τέχνης, ὁ Paul Lemerle, Le style byzantin, ἐν Παρισίοις, 1933, σελ. 31 κέ., διακρίνει κατὰ τὸν τέταρτον καὶ τὸν πέμπτον αἰῶνα δύο «ζώνας», τῶν ὁποίων κύριον γνώρισμα εἶναι ἡ γειτνίασις ἢ μὴ τῆς θαλάσσης. 'Η πρώτη, ἡ 'Ελληνικὴ ζώνη, περιλαμβάνει, πλὴν τῆς 'Ελλάδος, τὰς παραθαλασσίας χώρας τῆς ἀνατολικῆς Μεσογείου καὶ τὰς πόλεις, τὰς κειμένας ἐπὶ τῶν μεγάλων ἀρτηριῶν, ὁδῶν ἢ κοιλάδων, τοῦ ἐσωτερικοῦ. 'Εκεῖ ἀνεπτύχθη ἡ καλλιτεχνικὴ *κοινή*, εἶδος κοινῆς γλώσσης, ἡ ὁποία ὑπέστη μὲν σποραδικῶς τοπικὰς ἐπιδράσεις, παρουσιάζει δ' οὐχ ἧττον ὁμοιομορφίαν. 'Η δευτέρα ζώνη ἀποτελεῖται ἐκ τῶν μεσογειακῶν τμημάτων τῆς Βαλκανικῆς χερσονήσου καὶ τῆς Μικρᾶς 'Ασίας, ἐκ τοῦ ἐσωτερικοῦ τῆς Συρίας καὶ τῆς Αἰγύπτου, ἐκ τῆς Μεσοποταμίας, τῆς 'Αρμενίας καὶ τῆς Περσίας. 'Εν ἀντιθέσει πρὸς τὰς πρώτας, αἱ χῶραι τῆς δευτέρας ταύτης ζώνης δὲν παρουσιάζουν ἑνότητα. Τὸ κοινὸν αὐτῶν χαρακτηριστικὸν εἶναι ὅτι ἀντέστησαν εἰς τὴν ἐπίδρασιν τοῦ 'Ελληνικοῦ πνεύματος καὶ τῆς 'Ελληνικῆς Τέχνης καὶ ὅτι τοὐναντίον ὑπέστησαν βαθεῖαν τὴν 'Ιρανικὴν ἢ Σημιτικὴν ῥοπήν. 'Εννοεῖται ὅτι μεταξὺ τῶν δύο τούτων ζωνῶν δὲν ὑπάρχουν πάντοτε ἀπόλυτα ὅρια, διότι ἀλλαχοῦ ἡ 'Ελλὰς εἰσεχώρησε βαθύτερον πρὸς τὸ ἐσωτερικόν, ἀλλαχοῦ ἡ 'Ανατολὴ προέβη μέχρι τῆς θαλάσσης. 'Ο ἰδιάζων οὗτος τρόπος καθορισμοῦ τῆς ἐννοίας τῆς 'Ανατολῆς ἐπὶ τῇ βάσει πολιτιστικῶν τεκμηρίων εἶναι ἄξιος προσοχῆς.

μεν ἐν ἄλλοις λόγοις τί ἐδόξαζον καὶ ἐπρέσβευον περὶ πάντων τούτων αὐτοὶ οἱ Ἕλληνες τῶν μέσων χρόνων. Οἱ Βυζαντινοὶ ἐθεώρουν ἑαυτοὺς μοναδικοὺς ἐπιγόνους καὶ συνεχιστὰς τῆς Ρωμαϊκῆς παραδόσεως. Ἦσαν Ρωμαῖοι καὶ Αὔσονες, τὸ δὲ κράτος των Ρωμαϊκόν. Πᾶς ἡγεμών, ἀντιποιούμενος τὴν ἰδιότητα καὶ τὴν προσηγορίαν τοῦ Ρωμαίου αὐτοκράτορος, ἦτο εἰς τὰ ὄμματά των σφετεριστής. Ὅθεν οἱ Βυζαντινοὶ διέστειλαν ἀείποτε ἑαυτοὺς ἀπὸ τῶν ἄλλων λαῶν τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Δύσεως. Αἱ ξέναι ἐπικράτειοι, μετὰ τῶν ὁποίων ἤρχοντο ἀναγκαίως εἰς ἐπαφήν, ἐτάσσοντο εἰς κλίμακα ἱεραρχίας, ἡ ὁποία εἶναι ἐξόχως χαρακτηριστικὴ τῶν κρατουσῶν περὶ οἰκουμενικότητος ἀρχῶν [1].

Κατὰ τὰ ἄλλα, καὶ ἔναντι τῆς Ἀνατολῆς καὶ ἔναντι τῆς Δύσεως οἱ Βυζαντινοὶ συνεχίζουν τὴν παλαιὰν ἀντίληψιν περὶ τῆς διαφορᾶς μεταξὺ Ἕλληνος καὶ Βαρβάρου [2]. Ἀλλ' ἡ στάσις των ἔναντι τῆς Ἀνατολῆς ὑπῆρξε πάντοτε σαφής: ἡ Ἀνατολή, τὰ ἀνατολικὰ καὶ Ἀσιατικὰ κράτη, οἱ ἀνατολικοὶ πολιτισμοὶ ἀπετέλουν κόσμους ἀλλοτρίους καὶ ἀντιπάλους. Ἀνάγκαι πολιτικαὶ ἐπέβαλλον τὴν ἐπικοινωνίαν μετὰ τῶν λαῶν τούτων τῆς Ἀνατολῆς, πᾶσα ὅμως μετ' αὐτῶν συμβίωσις ἢ συνδιαλλαγὴ ἐκρίνετο ἀδύνατος. Ὅτε ὁ χαλίφης Al-Mamoun (813-833), πειρώμενος νὰ προσελκύσῃ εἰς τὴν αὐλήν του τὸν Λέοντα τὸν Φιλόσοφον ἢ Μαθηματικόν, προσέφερεν εἰς τὸν αὐτοκράτορα Θεόφιλον μεγάλας ποσότητας χρυσοῦ καὶ ἀΐδιον εἰρήνην, οὗτος ἠρνήθη νὰ ἐπιτρέψῃ τὴν ἀποδημίαν τοῦ φιλοσόφου, λέγων ὅτι εἶναι «ἄλογον τὸ οἰκεῖον δοῦναι ἑτέροις καλὸν καὶ τὴν τῶν ὄντων γνῶσιν ἔκδοτον ποιῆσαι τοῖς ἔθνεσι» (εἰς τοὺς ξένους, τοὺς μὴ ἀνήκοντας εἰς τὴν χριστιανικὴν κοινότητα), τὴν τῶν ὄντων γνῶσιν, «δι' ἧς τὸ Ῥωμαίων (τῶν Βυζαντινῶν, τῶν Ἑλλήνων) γένος θαυμάζεταί τε καὶ τιμᾶται παρὰ πᾶσιν» [3].

Ἔτη τινὰ ἐνωρίτερον, τῷ 827, ὁ αὐτοκράτωρ τοῦ Βυζαντίου Μιχαὴλ ὁ Β' στέλλει πρὸς τὸν ἐν τῇ Δύσει συνάδελφόν του Λουδοβῖκον τὸν εὐσεβῆ τὰ ἔργα τοῦ Ψευδο-Διονυσίου τοῦ Ἀρεοπαγίτου [4]. Τὰ δύο περιστατικά, ἀναφερόμενα εἰς τὴν αὐτὴν ἐποχήν, χαρακτηρίζουν δύο διαφορετικὰς στάσεις ἔναντι τοῦ ἔξω κόσμου. Παρὰ τὰς ὑφισταμένας ἀντιθέσεις, εἴτε διεφέροντο εἴτε

[1] G. Ostrogorsky, Die byzantinische Staatenhierarchie, ἐν Seminarium Kondakovianum, τόμ. 8 (1936), σελ. 41 κἑ. Franz Dölger, Die «Familie der Könige» im Mittelalter: Byzanz und die europäische Staatenwelt, 1953, σελ. 34 κἑ.

[2] Norman Baynes, The Hellenistic Civilisation and East Rome: Byzantine Studies and Other Essays, σελ. 20 κἑ.

[3] Τὰ μετὰ τὸν Θεοφάνη, σελ. 190 (Bonn).

[4] Franz Dölger, Regesten der Kaiserurkunden des oströmischen Reiches, ἀριθμ. 408. H. Omont, Manuscrit des Œuvres de S. Denys l'Aréopagite envoyé de Constantinople à Louis le Débonnaire, ἐν Revue des études grecques, τόμ. 17 (1904), σελ. 230 κἑ. Πρβλ. F. Lot, Chr. Pfister, Fr. Ganshof, Histoire du Moyen Age, τόμ. Α', σελ. 628.

ἤρχοντο εἰς φιλικὰς σχέσεις μετ' αὐτῶν, οἱ Βυζαντινοὶ ἀπέβλεπον πρὸς τοὺς
λαοὺς καὶ τοὺς ἡγεμόνας τῆς χριστιανικῆς Δύσεως κατὰ τρόπον ἰδιάζοντα,
εἶχον δηλονότι τὴν συνείδησιν ὅτι συνεδέοντο μετ' αὐτῶν διὰ στενοτάτων
δεσμῶν πολιτικῆς καὶ πνευματικῆς συγγενείας.

Τὰ ἑξῆς καταχωριζόμενα καὶ ἀναλυόμενα κείμενα διαφωτίζουν, μεταξὺ
ἄλλων, τὸ ψυχολογικὸν τοῦτο θέμα. Ἐφιστῶμεν ἐν πρώτοις τὴν προσοχὴν
τοῦ ἀναγνώστου ἐπὶ τοῦ δεκάτου τρίτου κεφαλαίου τοῦ «Πρὸς τὸν ἴδιον
υἱὸν Ῥωμανὸν» ἔργου τοῦ Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου. Ἐν
μακρᾷ παρεκβάσει ὁ συγγραφεὺς ὁμιλεῖ περὶ τῶν συνοικεσίων μεταξὺ τοῦ
αὐτοκράτορος καὶ τῶν μελῶν τοῦ αὐτοκρατορικοῦ οἴκου καὶ ξένων ἐθνῶν.
Παρατηρεῖται γενικῶς ὅτι ἕκαστον ἔθνος «διάφορα ἔχον ἔθη καὶ διαλλάτ-
τοντας νόμους τε καὶ θεσμοὺς ὀφείλει τὰ οἰκεῖα κρατύνειν καὶ ἀπὸ τοῦ
αὐτοῦ ἔθνους τὰς πρὸς ἀνάκρασιν βίου κοινωνίας ποιεῖσθαι καὶ ἐνεργεῖν.
Ὥσπερ γὰρ ἕκαστον ζῷον μετὰ τῶν ὁμογενῶν τὰς μείξεις ἐργάζεται, οὕτω
καὶ ἕκαστον ἔθνος οὐκ ἐξ ἀλλοφύλων καὶ ἀλλογλώσσων, ἀλλ' ἐκ τῶν ὁμογε-
νῶν τε καὶ ὁμοφώνων τὰ συνοικέσια τῶν γάμων ποιεῖσθαι καθέστηκεν
δίκαιον». Ὅθεν, ἐάν ποτε ἔθνος τι «τῶν ἀπίστων τούτων καὶ ἀτίμων»
ἐπιζητήσῃ «συμπενθεριάσαι μετὰ τοῦ βασιλέως Ῥωμαίων», ὀφείλει ὁ βασιλεὺς
νὰ ἀποκρούσῃ τὴν τοιαύτην παράλογον αἴτησιν, λέγων ὅτι ὑπάρχει «παραγ-
γελία καὶ διάταξις φοβερὰ καὶ ἀπαραποίητος» τοῦ Κωνσταντίνου τοῦ Μεγά-
λου «τοῦ μηδέποτε βασιλέα Ῥωμαίων συμπενθεριάσαι μετὰ ἔθνους παρηλ-
λαγμένοις καὶ ξένοις ἔθεσι χρωμένου τῆς Ῥωμαϊκῆς καταστάσεως, μάλιστα
δὲ ἀλλοπίστου καὶ ἀβαπτίστου, *εἰ μὴ μετὰ μόνων τῶν Φράγκων*· τούτους
γὰρ μόνους ὑπεξείλετο ὁ μέγας ἐκεῖνος ἀνήρ, Κωνσταντῖνος ὁ ἅγιος, ὅτι καὶ
αὐτὸς τὴν γένεσιν ἀπὸ τῶν τοιούτων ἔσχε μερῶν, *ὡς συγγενείας καὶ ἐπιμει-
ξίας πολλῆς τυγχανούσης Φράγκοις τε καὶ Ῥωμαίοις*» [1].

Τὰ προβλήματα, τὰ ὁποῖα προέκυψαν ἐκ τοῦ Σχίσματος τῶν Ἐκκλη-
σιῶν, τῶν Νορμανδικῶν ἐπιδρομῶν καὶ ἀκολούθως ἐκ τῶν Σταυροφοριῶν,
κατέστησαν, ὡς ἦτο φυσικόν, δυσχερεῖς τὰς μετὰ τῆς Δύσεως σχέσεις. Κατ'
ἀκολουθίαν παρὰ τοῖς Βυζαντινοῖς συγγραφεῦσι τῆς ἐποχῆς δυσμενεστάτη
ἐπικρατεῖ γνώμη περὶ τῶν Λατίνων καθόλου. Ὅμως, ἰδίᾳ κατὰ τὴν κρί-
σιμον ταύτην περίοδον, καὶ παρὰ Λατίνοις καὶ παρὰ Βυζαντινοῖς σαφεστάτη
ὑπῆρξεν ἡ πεποίθησις ὅτι οἱ χριστιανικοὶ κόσμοι τῆς Εὐρώπης ἀπαρτίζουν
κοινότητα καὶ ὅτι ἀμφότεροι ὑπέχουν τὴν εὐθύνην τῆς ἀμύνης τοῦ Εὐρωπαϊ-

[1] Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου, Πρὸς τὸν ἴδιον υἱὸν Ῥωμανόν, 13, 106 κἑ.: Constantine Porphyrogenitus De administrando Imperio, ἔκδ. Gy. Moravcsik - R. J. H. Jenkins, ἐν Βουδαπέστῃ, 1949, σελ. 70 κἑ. Πρβλ. Franz Dölger, Europas Gestaltung im Spiegel der Fränkisch-byzantinischen Auseinandersetzung des 9. Jahrhunderts: Byzanz und die europäische Staatenwelt, σελ. 286.

κοῦ χώρου. Ὁ αὐτοκράτωρ Μιχαὴλ Ζ΄ ὁ Δούκας, ἐν τῷ πρὸς τὸν Ροβέρτον Γισκάρδον χρυσοβούλλῳ τοῦ 1073/1074, τὸ ὁποῖον εἶναι ἔργον τοῦ Μιχαὴλ τοῦ Ψελλοῦ, γράφει πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ τὰ ἑξῆς· « διδάσκουσι γάρ με αἱ ἱερατικαὶ βίβλοι καὶ αἱ ἀληθεῖς ἱστορίαι, ὅτι μία τίς ἐστιν ἀρχὴ καὶ ῥίζα ταῖς καθ᾽ ἡμᾶς ἡγεμονίαις καὶ ὡς ὁ αὐτὸς σωτήριος λόγος ἀμφοτέραις ἐφήπλωται... Οὐκοῦν ἄτοπον καὶ ἀλόγιστον τοὺς κατὰ τὴν εὐσέβειαν συνημμένους καὶ συνηρμοσμένους κατὰ τὴν τοῦ γένους κοινότητα διῃρῆσθαι καὶ κατὰ τὴν τῆς γνώμης ἑτερότητα καὶ ὁμονοοῦντας περὶ τὰ μείζονα, ἑτερογνωμονεῖν περὶ τὰ ἐλάττονα, καὶ στασιάζειν πρὸς ἀλλήλους[1] περὶ τῶν ἐν ἀμφοτέροις ἡγεμονιῶν, ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν Θεὸν ἡγεμόνα προστησαμένους τῶν οἰκείων ἀρχῶν· τοῦτο γὰρ οὐδὲν ἕτερόν ἐστιν ἢ κατατομὴ τοῦ αὐτοῦ σώματος καὶ τῶν οἰκειοτάτων μελῶν σπαραγμὸς καὶ διαίρεσις »[2]. Ἔτη τινὰ βραδύτερον, τῷ 1097, ὅτε ἡ ἀντίθεσις μεταξὺ Σταυροφόρων καὶ αὐτοκράτορος εἶχε φθάσει εἰς τὸ ἐπικινδυνότερον σημεῖον, ὁ Ἀλέξιος ὁ Κομνηνὸς ἐδίσταζε νὰ ἔλθῃ εἰς ἀνοικτὴν ῥῆξιν μετὰ τῶν Λατίνων, « τὸν *ἐμφύλιον παρεκκλίνων φόνον* »[3]· ἦτο δὲ *φόνος ἐμφύλιος* ὁ φόνος τῶν Σταυροφόρων τῆς Δύσεως.

Οὐχ ἧττον χαρακτηριστικὸν εἶναι καὶ τὸ ἀκόλουθον κείμενον. Ἐλήφθη τοῦτο ἐκ τοῦ δευτέρου κατὰ Λατίνων λόγου, τὸν ὁποῖον ἔγραψεν ὁ Γεώργιος Ἀκροπολίτης περὶ τὸ ἔτος 1257. Αἰτιώμενος τοὺς Λατίνους καὶ πρὸς αὐτοὺς στρεφόμενος λέγει· « τί τὸν κοινὸν διαλύομεν σύνδεσμον ; τί τὸ πνευματικὸν σχοινίον τὸ ἡμᾶς συνάγον ἐκτέμνομεν ; τί τὴν τρίπλοκον σειρὰν οὐ διαφυλάττομεν, καθὼς ἡμῖν παραδέδοται ; Τοῦτο γὰρ οὐ ψυχῶν μόνον ὑπῆρχε συναπτικόν, ἀλλὰ καὶ σωμάτων συνεκτικόν. Ἐξ ὅτου δὲ διατέτμηται φθόνῳ Σατὰν τοῦ ἀρχῆθεν τοῖς ἡμετέροις βασκαίνοντος, ὅσα καὶ οἷα ἐποίει κακά ! Ὡς ἔοικε γοῦν τῆς ἀρχαίας ἡμετέρας ἀγάπης οὐκέτι ἔχετε μνήμην, ὦ Ἰταλοί. Εἰ γοῦν ἐν λήθῃ ταύτης γεγένησθε, ἐγὼ ταύτης ὑμᾶς ἀναμνήσαιμι. Οὐκ ἄλλα ἄττα τῶν ἐθνῶν εἰς τοσαύτην προέβη τὴν ὁμόνοιαν καὶ τὴν σύμπνοιαν ὡς Γραικοί τε καὶ Ἰταλοί. Καὶ εἰκότως· ἐκ Γραικῶν γὰρ τοῖς Ἰταλοῖς καὶ αἱ λογικαὶ ἐπιστῆμαι καὶ τὰ μαθήματα. Κἀντεῦθεν, ἵνα μὴ

[1] Πιθανὸν φαίνεται ὅτι ἐνταῦθα ὁ Ψελλὸς εἶχεν ὑπ᾽ ὄψιν χωρίον τῆς « Πολιτείας » τοῦ Πλάτωνος (Ε, 470), ἔνθα ὁ φιλόσοφος γράφει· « Ἕλληνας μὲν ἄρα βαρβάροις καὶ βαρβάρους Ἕλλησι πολεμεῖν μαχομένους τε φήσομεν καὶ πολεμίους φύσει εἶναι καὶ πόλεμον τὴν ἔχθραν ταύτην κλητέον· Ἕλληνας δὲ Ἕλλησιν, ὅταν τι τοιοῦτον δρῶσιν, φύσει μὲν φίλους εἶναι, νοσεῖν δ᾽ ἐν τῷ τοιούτῳ τὴν Ἑλλάδα καὶ *στασιάζειν*, καὶ *στάσιν* τὴν τοιαύτην ἔχθραν κλητέον ».

[2] Κ. Ν Σάθα, Μεσαιωνικὴ Βιβλιοθήκη, τόμ. Ε΄, σελ. 389. Πρβλ. Franz Dölger, Die « Familie der Könige » im Mittelalter: Byzanz und die europäische Staatenwelt, σελ. 36 - 37, σημ. 3.

[3] Ἄννα ἡ Κομνηνή, Ι΄, 9, 5 καὶ 6 (ἔκδ. B. Leib, τόμ. Β΄, σελ. 222 - 223).

τοῖς ἐθνικοῖς τούτοις ὀνόμασι [τῶν Γραικῶν καὶ τῶν Ἰταλῶν] περιγράφωνται, τῇ πρεσβυτέρᾳ Ῥώμῃ ἑτέρα νέα ἀντῳκοδόμηται, ἵνα ἐξ οὕτω μεγίστων πόλεων, κοινὸν ἐχουσῶν τοὔνομα, Ῥωμαῖοι πάντες κατονομάζοιντο καί, ὡς τὸ τῆς πίστεως κοινόν, οὕτως ἔχοιεν καὶ τὸ τῆς κλήσεως. Καὶ ὡς ἐκ Χριστοῦ ταὐτὸ τὸ τιμιώτατον ἔλαχον ὄνομα, οὕτω καὶ τὸ ἐθνικὸν αὐτοῖς ἐπηγάγοντο. Καὶ πάντα δὲ τὰ ἄλλα ὑπῆρχε τούτοις κοινά, ἀρχαί, νόμοι, λόγοι, βουλαί, δικαστήρια, αὐτὴ ἡ εὐσέβεια, οὐδὲν ὅ τι μὴ κοινὸν Ῥωμαίοις τοῖς παλαιοτέροις καὶ νεωτέροις. Ἀλλ᾽ ὢ τῆς μεταβολῆς ! εἰς ἔχθιστον ἄγαν τὰ τῆς προτέρας συμπνοίας κατήντηκε, καὶ καθὼς ἐπερισσεύομεν τῇ φιλίᾳ, οὕτω δὴ ὑπερπερισσεύομεν καὶ τῷ μίσει »[1]. Εἶναι ἐξόχως σημαντικὸν ὅτι τὴν συγγένειαν καὶ τὴν ὁμόνοιαν ὁ Ἀκροπολίτης στηρίζει οὐχὶ ἐπὶ τῆς δυνάμεως καὶ τῆς ἑνιαίας πολιτείας, ἀλλ᾽ ἐπὶ τῆς κοινότητος τῆς πίστεως, τοῦ δικαίου, τῶν πολιτικῶν θεσμῶν, τῆς παιδείας καὶ τοῦ πολιτισμοῦ.

Θὰ ἠδύνατό τις νὰ μηκύνῃ ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου τὸν λόγον, ἀναφέρων καὶ ἄλλα κείμενα, ἅτινα κατὰ τὸν δέκατον τέταρτον καὶ τὸν δέκατον πέμπτον αἰῶνα καθίστανται πυκνότερα, πρὸς τοῖς ἄλλοις δὲ καὶ τὰ χαρακτηριστικώτατα ἔργα τοῦ Δημητρίου Κυδώνη. Τοῦτο ὅμως δὲν δύναται νὰ ἀποτελέσῃ ἀντικείμενον τῆς παρούσης μελέτης. Τὰ παρατεθέντα χωρία, ἐκ διαφόρων ληφθέντα ἐποχῶν, ἱκανῶς, νομίζομεν, διαφωτίζουν τὴν στάσιν τοῦ Βυζαντίου ἔναντι τῆς Δύσεως.

Γ΄

Ἐρχόμενοι νῦν εἰς τὴν μελέτην τῶν ἀντικειμενικῶν συντελεστῶν, λέγομεν ὅτι αὕτη, ἀποτέμνουσα πάντα τὰ ἐπιφανειακὰ στοιχεῖα, ὀφείλει νὰ χωρήσῃ κατὰ τὰς μεθόδους, αἵτινες ἴσχυσαν ἐν ταῖς κοινωνιολογικαῖς ἐπιστήμαις. Κατὰ ταῦτα ἡ σπουδή, ἡ ἀξιολόγησις καὶ ὁ γενικώτερος χαρακτηρισμὸς τῶν διαφόρων ἐκδηλώσεων τοῦ Βυζαντινοῦ βίου πρέπει νὰ στηριχθοῦν ἐπὶ τῆς ἀνατομίας τῆς πολιτείας, τῆς κοινωνίας καὶ τοῦ πολιτισμοῦ, διεξαγομένης καὶ ἐν συναφείᾳ πρὸς τὸ παρελθὸν καὶ ἐν συναφείᾳ πρὸς ὁμοειδεῖς πολιτείας, κοινωνίας καὶ πολιτισμούς. Εἶναι ἑπομένως ἀνάγκη νὰ γίνῃ ἐνταῦθα βραχὺς λόγος περὶ τῆς κρατικῆς θεωρίας καὶ τῆς συγκροτήσεως τοῦ Κράτους, περὶ τῆς δομῆς τῆς κοινωνίας καὶ περὶ τοῦ πνευματικοῦ καθόλου βίου, περὶ τῆς παιδείας, τῆς διανοήσεως, τῆς Λογοτεχνίας καὶ τῆς Τέχνης.

Ὁ J. B. Bury εἶπεν ὅτι τὸ « Βυζαντινὸν Κράτος οὐδέποτε ἔλαβε τὴν ἀρχὴν »[2] καὶ ὅτι τὸ Ρωμαϊκόν, μεταμορφωθὲν εἰς Βυζαντινόν, « δὲν μετε-

[1] Γεωργίου τοῦ Ἀκροπολίτου, Λόγος δεύτερος περὶ τῆς ἐκ πατρὸς τοῦ ἁγίου πνεύματος ἐκπορεύσεως : Georgii Acropolitæ Opera, ἔκδ. A. Heisenberg, τόμ. Β΄, σελ. 64.

[2] J. B. Bury, A History of the Later Roman Empire, α΄ ἔκδ., τόμ. Α΄ (1889), σελ. V.

βλήθη εἰς ἄλλο τι κράτος ἀλλ' εἰς ἑαυτό» (it did not change into any other Empire than itself)[1]. Ἡ τοιαύτη μεταβολὴ καὶ ἐξέλιξις τοῦ Βυζαντίου, τοῦ κράτους καὶ τοῦ πολιτισμοῦ, θὰ ἠδύνατο νὰ παραβληθῇ πρὸς πυραμίδα. Ἡ βάσις ἦτο εὐρυτάτη καὶ σύνθετος. Καθόσον τὸ οἰκοδόμημα ἀνυψοῦτο, ἐπὶ τοσοῦτον ἐστενοῦτο. Κατὰ τὴν ἐποχήν, καθ' ἣν ὅλως συμβατικῶς τοποθετοῦμεν τὴν ἀφετηρίαν τῆς Αὐτοκρατορίας (324 ἢ 395), αὕτη ἀπετέλει πολύπλευρον πολιτικήν, κοινωνικὴν καὶ πνευματικὴν πραγματικότητα. Τὸ ἐπικρατοῦν ἐν αὐτῇ στοιχεῖον ἦτο ἡ ἰδέα τοῦ Κράτους, αὐτὴ ἡ κρατικὴ ἰσχύς. Εἰς ταύτην ὑπετάσσοντο πάντες οἱ ἄλλοι ἑτερότροποι καὶ ἐνίοτε ἀντιτιθέμενοι πρὸς ἀλλήλους συνθετικοὶ συντελεσταὶ καὶ αὐτὴ παρεῖχε τὴν συνοχήν. Ἑτεροτρόπους καὶ ἐνίοτε ἀντιμαχομένους πρὸς ἀλλήλους παράγοντας συνίστων ἡ γεωγραφικὴ διαμόρφωσις, ἡ κατανομὴ τῶν ζωνῶν τοῦ κλίματος, τὸ ἀνθρώπινον στοιχεῖον, ἐξεταζόμενον ἀπὸ ἐπόψεως ἐθνολογικῆς, αἱ πολιτιστικαὶ παραδόσεις, αἱ ψυχικαὶ ἰδιοσυστασίαι, αἱ κοινωνικαὶ δομαὶ καὶ ἱεραρχίαι, αἱ θρησκεῖαι.

Ὁρμώμενον ἐκ τῆς εὐρείας ταύτης βάσεως, τὸ Βυζαντινὸν Κράτος — συντελούντων καί τινων βιαίων γεγονότων, ὡς ἡ Ἀραβικὴ ἐπέκτασις κλπ. — ἐπέτυχε σὺν τῷ χρόνῳ νὰ συγχωνεύσῃ τὰ ἀντιτιθέμενα στοιχεῖα, νὰ διαλλάξῃ τὰς ἐκ διαφόρων σημείων ἀσκουμένας ῥοπὰς καὶ νὰ ἀπαρτίσῃ ἰδιοτύπους μορφὰς κρατικῆς παραδόσεως καὶ ἴδιον πνευματικὸν βίον. Χρονικῶς ἡ μεταμόρφωσις αὕτη τοποθετεῖται εἰς τὸν κρισιμώτατον ἕβδομον αἰῶνα, αἱ ὁριστικαὶ ὅμως ἀποκρυσταλλώσεις πρέπει νὰ ἀναζητηθοῦν μετὰ τὴν Εἰκονομαχίαν, ἥτις ἀποτελεῖ μεγίστην κρίσιν τῆς Βυζαντινῆς συνειδήσεως. Διὰ τῆς ἁπλουστεύσεως τῶν συνθετικῶν του στοιχείων τὸ Βυζάντιον κατέστησε μᾶλλον ἔκδηλα τὰ καίρια χαρακτηριστικά, τὰ ὁποῖα διὰ τῆς ἐξελίξεως θὰ δώσουν τὸν δεσπόζοντα τόνον εἰς τὸν Βυζαντινὸν ἐν γένει πολιτισμόν. Ὑπῆρξαν δὲ ταῦτα τὸ ἀποτέλεσμα τῆς συναντήσεως καὶ τῆς ἀμοιβαίας ἐπιδράσεως δύο μεγάλων ἱστορικῶν παραδόσεων, τῆς Ἑλληνικῆς καὶ τῆς Ρωμαϊκῆς, εἰς ἃς ὁ Χριστιανισμὸς παρέσχε τὰς δυνάμεις τῆς συνοχῆς καὶ τῆς διαλλαγῆς. Ἡ συνάντησις τῶν τριῶν τούτων μεγίστων ἱστορικῶν πραγματικοτήτων καὶ πνευματικῶν δυνάμεων συνετέλεσεν εἰς τὸ νὰ μεταμορφωθῇ τὸ κράτος ἰσχύος, ὅπερ ἀνήγειρεν ἡ ὀργανωτικὴ μεγαλοφυΐα τῆς Ρώμης, ἑπομένης εἰς Ἑλληνικὰ καὶ Ἑλληνιστικὰ πρότυπα, εἰς κράτος πολιτισμοῦ, κατὰ τὴν ἀξίωσιν τῆς Ἑλληνικῆς παραδόσεως.

Εἰδικώτερον οἱ πολιτικοὶ καὶ οἱ διοικητικοὶ θεσμοὶ τῆς μεσοχρονίου Ἑλληνικῆς Αὐτοκρατορίας ὡρμήθησαν ἀπὸ τοῦ μεταγενεστέρου Ρωμαϊκοῦ Κράτους, ὡς τοῦτο διεμορφώθη κατὰ τὸν τρίτον λήγοντα καὶ τὸν τέταρτον ἀρχόμενον αἰῶνα διὰ τῶν μεταρρυθμίσεων τοῦ Διοκλητιανοῦ καὶ τοῦ Κωνσταντίνου. Κατὰ τὸν μακρὸν βίον του, τὸ Βυζάντιον, παρὰ τὸ ἐπικρατοῦν ἐν τῇ πολιτικῇ καταστάσει συντηρητικὸν πνεῦμα, ἀνεκαίνισε τὸ διοικητικὸν αὐτοῦ σύστημα. Οὐσιώδεις μεταβολαὶ ἐπηνέχθησαν εἰς αὐτὸ κατὰ τὸν ἕβδομον καὶ τὸν ἑνδέκατον καὶ δωδέκατον αἰῶνα, ἀκολούθως δὲ κατὰ τοὺς ὑστάτους χρόνους. Ὅμως κατὰ βάσιν ὁ διοικητικὸς αὐτοῦ ὀργανισμὸς παρέμεινε μέχρι τέλους ἀκόλουθος πρὸς τὰ Ρωμαϊκὰ πρότυπα καὶ πρὸς τὴν παράδοσιν. Αἱ πλεῖσται τῶν ἐπενεχθεισῶν τροποποιήσεων, αἵτινες ὑπῆρξαν μᾶλλον τὸ ἀποτέλεσμα βραδείας καὶ ἀφανοῦς προσαρμογῆς ἢ λελογισμένων μεταρρυθμίσεων, συνίσταντο εἰς τὴν παρακμὴν καὶ τὸν ἀφανισμὸν ἢ τὴν ἀχρήστευσιν παλαιοτέρων θεσμῶν. Οὐχὶ σπανίως τὴν θέσιν τούτων κατελάμβανον, προαγόμενοι ἐκ τῆς ἀφανείας, θεσμοὶ τέως ἐξηρτημένοι ἐκ τοῦ εἰς παρακμὴν περιπεσόντος παλαιοτέρου θεσμοῦ. Διδακτικώτατον παράδειγμα παρέχει ἡ ἱστορία δύο ἐπιφανεστάτων κρατικῶν λειτουργῶν, τοῦ Magister officiorum καὶ τοῦ *λογοθέτου τοῦ δρόμου*. Ὡσαύτως διὰ τὸν ἀνακαινισμὸν τοῦ κρατικοῦ συστήματος τῆς διοικήσεως ἡ Αὐτοκρατορία ἐπαναφέρει εἰς τὴν ζωὴν θεσμοὺς καὶ μεθόδους, τῶν ὁποίων ἡ προέλευσις εἶναι ἀναμφισβητήτως Ἑλληνιστική.

Περαιτέρω ἡ μελέτη τοῦ πολιτικοῦ καθεστῶτος τοῦ Βυζαντίου, τῆς περὶ κράτους καὶ ἐξουσίας θεωρίας καὶ αὐτοῦ ἐν γένει τοῦ ἤθους τῆς πολιτείας θὰ ἀπέβαινεν ἐξόχως διαφωτιστικὴ τῶν ἀπασχολούντων ἡμᾶς προβλημάτων. Ἡ περὶ ἐξουσίας θεωρία τῶν Βυζαντινῶν ἐρείδεται ἐπί τινων θεμελιωδῶν ἱστορικῶν καὶ ἠθικῶν συντελεστῶν: ἐπὶ τῆς Ρωμαϊκῆς παραδόσεως καὶ ἐπὶ τῆς ἰδέας τῆς πραγματοποιήσεως ἐν τῷ κόσμῳ τῆς *τελείου πόλεως*, κατὰ τὴν Ἀριστοτέλειον ἐκδοχήν, τῆς ἰδεώδους πολιτείας, διὰ τῆς προνοίας, τῆς εὐεργεσίας, τῆς φιλανθρωπίας, τῆς εὐσεβείας καὶ τοῦ δικαίου. Ἡ εὐεργεσία εἶναι ἐκ τῶν «σκοπῶν» τῆς βασιλικῆς δυνάμεως· «ἡνίκα τῆς εὐεργεσίας ἐξατονήσῃ, δοκεῖ κιβδηλεύειν κατὰ τοὺς παλαιοὺς τὸν βασιλικὸν χαρακτῆρα»[1]. Διὰ τοῦτο ὁ αὐτοκράτωρ τοῦ Βυζαντίου, ἀπόλυτος μονάρχης οὐχὶ ὅμως κατὰ κληρονομίαν, ἀντλεῖ τὴν ἐξουσίαν ἀπὸ τοῦ θείου, εἶναι «εἰκὼν ζῶσα Χριστοῦ καὶ ἔμψυχος», εἶναι φιλόχριστος, θεοπρόβλητος, θειότατος. Περιβάλλεται διὰ τῆς αὐλικῆς ἐθιμοτυπίας καὶ τυγχάνει τῶν ὑψίστων τιμῶν· ὅμως ἐνωρίτατα ἠτόνησεν ἡ λατρεία, ἡ πρὸς τὸν Ρωμαῖον αὐτοκράτορα ἀπονεμομένη, ὡς ἀντιβαίνουσα πρὸς τὴν χριστιανικὴν διδασκαλίαν. Ἀντ' αὐτῆς σὺν τῷ χρόνῳ κατίσχυσεν ἡ ἰδέα ὅτι ὁ βασιλεὺς εἶναι ὁ ἐπίτροπος τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τῆς γῆς, «οἷα μεγάλου βασιλέως [τοῦ Θεοῦ] ὕπαρχος», ὡς ἔλεγεν ἤδη ὁ Εὐσέβιος ὁ Παμφίλου[2]. Ὡς τοιοῦτος, κατὰ θείαν νεῦσιν προεξάρχει τῶν

[1] J. B. Bury, Selected Essays, Cambridge, 1930, σελ. 218.

[1] Ἐπαναγωγή, Β', γ': Ἰω. καὶ Π. Ζέπου, Jus Græcoromanum, τόμ. Β', σελ. 241.

[2] Πρβλ. Norman Baynes, Ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 48.

ἀνθρωπίνων καὶ ὑπηρετεῖ εἰς τὴν προαγωγὴν τῆς «ἐμπιστευθείσης παρὰ τοῦ Θεοῦ πολιτείας»[1]. Ὡς ἐκ τούτου ἐγεννήθη ἐν τῷ ἀνωτάτῳ πολιτικῷ θεσμῷ καὶ ποιά τις ἔννοια συγκαταβάσεως καὶ ταπεινώσεως.

Ἡ ἀρχὴ τοῦ Βυζαντινοῦ αὐτοκράτορος δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ταυτισθῇ μετὰ τοῦ *δεσποτισμοῦ* τῆς Ἀσίας, οὔτε ἄλλωστε μετὰ τοῦ *πεφωτισμένου δεσποτισμοῦ* (despotisme éclairé) τῆς νεωτέρας Εὐρώπης. Ἐν αὐτῷ τούτῳ τῷ κρατικῷ ὀργανισμῷ ὑπάρχουν σώματα πολιτειακὰ καὶ συντελεσταὶ περιοριστικοὶ τῆς δυνάμεως τοῦ ἀνωτάτου ἄρχοντος, ἡ Σύγκλητος, ὁ Λαός, ἡ Ἐκκλησία. Ἐξ ἄλλου ὁ αὐτοκράτωρ καὶ ἐν τῇ νομοθετικῇ αὐτοῦ ἐξουσίᾳ καὶ ἐν τῇ ἐκτελεστικῇ περιορίζεται ὑπὸ τοῦ δόγματος, ὑπὸ τῶν θείων καὶ ἱερῶν κανόνων, ὑπὸ τῆς χριστιανικῆς καθόλου ἠθικῆς. Κατὰ τὴν *Ἐπαναγωγήν*, «ὑπόκειται ἐκδικεῖν καὶ διατηρεῖν ὁ βασιλεὺς πρῶτον μὲν πάντα τὰ ἐν τῇ θείᾳ γραφῇ γεγραμμένα, ἔπειτα δὲ καὶ τὰ παρὰ τῶν ἑπτὰ ἁγίων συνόδων δογματισθέντα, ἔτι δὲ καὶ τοὺς ἐγκεκριμένους Ρωμαϊκοὺς νόμους». Διὸ «ἐπισημότατος ἐν ὀρθοδοξίᾳ καὶ εὐσεβείᾳ ὀφείλει εἶναι ὁ βασιλεὺς καὶ ἐν ζήλῳ θείῳ διαβόητος»[2].

Αὐτοπεριορίζεται ὡσαύτως ὁ αὐτοκράτωρ, τοῦτο μὲν διὰ τῆς ταχθείσης ὑψηλῆς ἀποστολῆς τοῦ ἀνωτάτου πολιτικοῦ θεσμοῦ, τοῦτο δὲ διὰ τῆς ἰσχύος τοῦ νόμου. Ὁ Βυζαντινὸς βασιλεὺς εἶναι «ἔννομος ἐπιστασία», ὁ δὲ νόμος, «θεῖον εὕρημα», εἶναι ὁ πραγματικὸς κυρίαρχος ἐν τῇ πολιτείᾳ καὶ ἐν τῇ κοινωνίᾳ. Ὡς παρετήρησεν ὁ Steven Runciman, «φραγμὸς εἰς τὴν καθεστωτικὴν ἐξουσίαν τοῦ αὐτοκράτορος, ἰσχυρότερος καὶ μονιμώτερος τῆς Συγκλήτου καὶ τῶν *δήμων*, ἦτο τὸ Δίκαιον. Ὁ αὐτοκράτωρ ἦτο ἡ πηγὴ τοῦ Δικαίου καὶ ὅμως κατὰ τρόπον παράδοξον τοῦτο παρέμεινεν ἀνώτερον αὐτοῦ»[3]. Σειρὰ ὅλη νομοθετικῶν καὶ ἄλλων κειμένων ἐξαίρει τὴν δύναμιν τοῦ νόμου ἐν τῇ κοινωνικῇ εὐταξίᾳ. Ἐν τῷ προοιμίῳ τῆς *Ἐκλογῆς* λέγεται· «ὁ δεσπότης καὶ ποιητὴς τῶν ἁπάντων Θεὸς ἡμῶν, ὁ κτίσας τὸν ἄνθρωπον καὶ τιμήσας αὐτὸν τῇ αὐτεξουσιότητι, νόμον αὐτῷ κατὰ τὸ προφητικὸν δεδωκὼς εἰς βοήθειαν, πάντα αὐτῷ τά τε πρακτέα καὶ ἀπευκτέα δι' αὐτοῦ κατέστησε γνώριμα...»[4] «Καὶ γάρ, λέγεται ἐν τῇ *Ἐπαναγωγῇ*, ὁ νόμος παρὰ Θεοῦ κατάρχειν τῶν ἐν τῷ σταδίῳ τῆς προαιρέσεως ἀποδυομένων ἀνθρώπων καὶ μονονουχὶ βασιλεύειν τῆς δεξιᾶς φάλαγγος ἐχειροτονήθη, ὡς μεμαθήκαμεν· διὸ βασιλεὺς καὶ βασιλέων ἐστὶν ἀνέκαθεν, καὶ βασιλέων οὐ τῶν τυχόντων,

[1] Νεαρὰ 103 [86] τοῦ Ἰουστινιανοῦ, προοίμιον: ἔκδ. Zachariæ von Lingenthal, τόμ. Β', σελ. 42.

[2] Ἐπαναγωγή, Β', δ' καὶ ε': Ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 241.

[3] Steven Runciman, La civilisation byzantine, ἐν Παρισίοις, 1934, σελ. 76.

[4] Ἐκλογή, προοίμιον: Ἰω. καὶ Π. Ζέπου, Jus Græcoromanum, τόμ. Β', σελ. 12.

ἀλλὰ τῶν ἐν ὀρθοδοξίᾳ καὶ δικαιοσύνῃ πάνυ μνημονευομένων καὶ ᾀδομένων»[1]. Μεστὴ ὑψηλῶν νοημάτων εἶναι οὐχ ἧττον ἡ Νεαρὰ τοῦ Κωνσταντίνου τοῦ Θ' τοῦ Μονομάχου, τοῦ ἔτους 1045, «ἐπὶ τῇ ἀναδείξει καὶ προβολῇ τοῦ διδασκάλου τῶν νόμων», ἔργον τοῦ Ἰωάννου τοῦ Μαυρόποδος: «καὶ τίς ἑτέρα φροντίς, ποῖον ἔργον ἢ σπούδασμα βασιλείᾳ μᾶλλον προσῆκον τῆς περὶ τοὺς νόμους προνοίας; τιμὴ γὰρ βασιλέως κατὰ τὸ λόγιον κρίσιν ἀγαπᾶν καὶ δικαιοσύνην καὶ κρίμα κατόρθωσις τοῦ θρόνου αὐτοῦ· ἅπερ ἄλλως ἀμήχανον βασιλεῖ προσγενέσθαι, πλὴν ἐκ νόμου καὶ διὰ νόμου, δι' οὗ βασιλεῖς βασιλεύουσι καὶ δυνάσται καὶ ἄρχοντες κυριεύουσι γῆς...» Ἐν συνεχείᾳ ὁ αὐτοκράτωρ, διαστέλλων τὴν τυραννίδα ἀπὸ τῆς βασιλείας, λέγει· «διαφέρειν γὰρ τύραννον ἐν τούτῳ καὶ βασιλέα, ὅτι ὁ μὲν (ὡς ὁ λόγος) *νόμον ἔχει τὸν τρόπον*, βασιλεὺς δὲ τὸ ἔμπαλιν *τρόπον ἔχει τὸν νόμον*, ἐπιστασίαν μὲν ἔννομον τὴν ἀρχὴν ἐπιστάμενος, τῆς δ' ἀρχῆς σοφὸν κυβερνήτην τὸν νόμον ἀσπασίως παραλαμβάνων, ὅστις εὕρημα μέν ἐστι καὶ δῶρον Θεοῦ, τέχνη δὲ καὶ λέγεται καὶ πιστεύεται τοῦ καλοῦ τε καὶ ἴσου, ἐπανορθοῦται δὲ πάντα τὸν ἀνθρώπινον βίον καὶ θαυμαστήν τινα τάξιν πρυτανεύει τοῖς πράγμασι· τάξις δὲ τὸ κεφάλαιον, ὡς ἔπος, τῶν ἀγαθῶν, ἣ καὶ τὰ ἐπίγεια συνέχει καὶ τὰ οὐράνια»[2]. Θὰ ἠδύνατό τις νὰ προσαγάγῃ καὶ ἄλλα πολλὰ χαρακτηριστικὰ κείμενα, πρὸς τούτοις δὲ καὶ τὴν μακρὰν ἐπιστολὴν τοῦ πατριάρχου Φωτίου πρὸς τὸν ἄρχοντα τῶν Βουλγάρων Μιχαήλ[3].

Ἐν τῇ νομοθετικῇ αὐτοῦ ἐξουσίᾳ ὁ αὐτοκράτωρ περιωρίζετο οὐ μόνον ὑπὸ τοῦ δόγματος, τῶν ἐκκλησιαστικῶν κανόνων καὶ τῆς χριστιανικῆς ἠθικῆς, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ τῆς παραδόσεως καὶ τῶν γενικῶν ἀρχῶν τοῦ Δικαίου, οἱονεὶ ὑπ' αὐτοῦ τούτου τοῦ νόμου, τοῦ ὁποίου ἦτο ἡ πηγή. Ὡς παρετήρησεν ὁ J. B. Bury, ἡ ἰσχὺς τοῦ μονάρχου περιωρίζετο ὑπὸ ἀγράφων τινῶν ἀρχῶν. «Ὁ ἡγεμὼν ἦτο ὁ ὕπατος νομοθέτης, ἦτο δὲ ὑπεράνω τῶν νόμων, solutus legibus. Δὲν ὑπῆρχε δικαστήριον, ἐνώπιον τοῦ ὁποίου θὰ ἠδύνατο νὰ ἀχθῇ· ὅμως ἐδεσμεύετο ὑπὸ τῶν ἀρχῶν καὶ τῶν τύπων τοῦ νόμου, ὅστις ἦτο ἡ μεγάλη δόξα τοῦ Ρωμαϊκοῦ πολιτισμοῦ. Ἠδύνατο νὰ τροποποιήσῃ τοὺς νόμους, ἠδύνατο νὰ καθιερώσῃ νέους νόμους, ἀλλ' οὐδεὶς αὐτοκράτωρ ἠμφεσβήτησέ ποτε τὴν ὑποχρέωσιν νὰ προσαρμόζῃ τὰς πράξεις του πρὸς τὸν νόμον ἢ ἐτόλ-

[1] Ἐπαναγωγή, προοίμιον: Αὐτόθι, σελ. 237.

[2] Ἰω. καὶ Π. Ζέπου, Αὐτόθι, τόμ. Α', σελ. 618 κέ. Δ. Ἀ. Ζακυθηνοῦ, Βυζαντινὰ κείμενα, ἐν Ἀθήναις, 1957, σελ. 157 κέ.

[3] Ἰωάννου Βαλέττα, Φωτίου τοῦ σοφωτάτου καὶ ἁγιωτάτου πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Ἐπιστολαί, ἐν Λονδίνῳ, 1864, σελ. 202 κέ. Δ. Ἀ. Ζακυθηνοῦ, Αὐτόθι, σελ. 112 κέ. Κείμενα διαφωτίζοντα ἐν γένει τὴν πολιτικὴν θεωρίαν τῶν Βυζαντινῶν μετέφρασεν ἐπ' ἐσχάτων καὶ ἡρμήνευσεν ὁ Ernest Barker, Social and Political Thought in Byzantium from Justinian I to the last Palæologus. Passages from Byzantine writers and documents, ἐν Ὀξφόρδῃ, 1957.

μησε νὰ ἰσχυρισθῇ ὅτι ἠδύνατο νὰ παρίδῃ αὐτόν. Ἂν καὶ θεωρητικῶς ἦτο ὑπεράνω τοῦ νόμου, συγχρόνως ἐδεσμεύετο ὑπ' αὐτοῦ, ἦτο alligatus legibus, ὡς ὁ Θεοδόσιος ὁ Β' ῥητῶς ἀναγνωρίζει »[1]. Μεταξὺ τῶν γενικωτέρων ἀρχῶν τοῦ Δικαίου, ἡ *Ἐπαναγωγὴ* κελεύει « τοὺς νόμους ἀπὸ τῶν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον συμβαινόντων οὐ μὴν τῶν σπανίως συνάγεσθαι δεῖ... »[2], κατὰ δὲ τὰ *Βασιλικὰ* « καὶ κατὰ βασιλέως οἱ γενικοὶ κρατείτωσαν νόμοι καὶ πᾶσα παράνομος ἐκβαλλέσθω ἀντιγραφή »[3]. Τὸ ἀποκορύφωμα τῶν ἰδιαζουσῶν τούτων ῥοπῶν τοῦ Βυζαντινοῦ πολιτεύματος καὶ τῆς περὶ ἐξουσίας θεωρίας εὕρηται ἐν τῷ χρυσοβούλλῳ τοῦ Μανουὴλ τοῦ Α' τοῦ Κομνηνοῦ τοῦ ἔτους 1159. Ἐν τῷ προοιμίῳ τοῦ κειμένου τούτου ὁ αὐτοκράτωρ, ἐξαίρων τὴν σημασίαν τοῦ Δικαίου, λέγει ὅτι πάντοτε κατέβαλε προσπάθειαν, ἵνα κατὰ τὸ δίκαιον ἐνεργῇ. Ἐπειδὴ ὅμως τὸ πλανᾶσθαι ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει ὑπάρχει « καὶ οὐκ ἀπεικός ἐστιν ὑποπτεῦσαι μηδὲ τὴν εὐσεβῆ διαδρᾶναι ἡμῶν γαληνότητα καὶ εἴτε κατὰ λήθην (δυσμαχώτατον γὰρ ταύτην ἅπαντες ἴσασιν) εἴτε καθ' ἕτερον τρόπον οἰκονομίας διορίσασθαί τι ἐγγράφως τὴν βασιλείαν μου μὴ τῆς τοῦ δικαίου ἀκριβείας καθάπαξ ἐχόμενον... » Ἐν τῇ ἀμφιβολίᾳ ταύτῃ ὁ Μανουὴλ ἐξέδωκε τὸ χρυσόβουλλον, δι' οὗ διορίζεται ταῦτα· « ἵνα εἴ τι δι' ὅλου τοῦ καιροῦ τῆς αὐτοκρατορίας ἡμῶν ἀγράφως ἢ ἐγγράφως ὡρίσθη παρὰ τῆς βασιλείας μου ἐναντίον τῷ δικαίῳ καὶ τῇ τῶν νόμων εὐθύτητι, ἄκυρον τοῦτο διαμείνῃ καὶ τὸ ἄπρακτον ἕξει παντάπασιν »[4].

Καθόλου εἰπεῖν, ἐν τῷ κρατικῷ ὀργανισμῷ καὶ ἐν τῇ πολιτικῇ ἱστορίᾳ τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας ὑπάρχουν πλευραὶ τολμηραὶ καὶ ῥοπαὶ αὐτόχρημα δημοκρατικαί, αἵτινες καταπλήσσουν τὸν νεώτερον ἐρευνητήν. Θὰ ἠδύνατό τις νὰ προσθέσῃ ὅτι ὁ Ρωμαῖος αὐτοκράτωρ τῶν ὑστέρων χρόνων τείνει περισσότερον πρὸς τὸν δεσποτισμὸν καὶ τὸν ἀσιανισμὸν ἢ ὁ αὐτοκράτωρ τοῦ Βυζαντίου, τοῦ ὁποίου τὴν ἀπόλυτον ἀρχὴν περιορίζει καὶ ἀπαλύνει ἡ χριστιανικὴ κοσμοθεωρία.

Δ'

Ὁ κ. Claude Cahen (Ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 168) συνάπτει τὴν Βυζαντινὴν κοινωνίαν μετὰ τῆς Μουσουλμανικῆς. « Μεθ' ἱκανῶν ἰδιοτυπιῶν, γράφει, ἡ Βυζαντινὴ κοινωνία ἐξελίσσεται κατὰ τὴν αὐτὴν κατεύθυνσιν, καθ' ἣν καὶ ἡ κοινωνία τοῦ Μουσουλμανικοῦ κόσμου ». Τὸ ὅτι δύο ἢ πλείονες κοινωνίαι, τελοῦσαι ὑπὸ ἀναλόγους πολιτικὰς καὶ οἰκονομικὰς συνθήκας, ὑφιστάμεναι τὴν πίεσιν τῶν αὐτῶν συντελεστῶν, ἀναπτύσσονται ἢ παρακμάζουν κατὰ τρόπον παράλληλον, οὐδόλως δηλοῖ καὶ συγγένειαν τῶν κοινωνιῶν τούτων. Συμφώνως πρὸς τὰς μεθόδους τῆς Κοινωνιολογίας, ἡ ταξινόμησις καὶ ἡ σύγκρισις τῶν κοινωνιῶν γίνονται ἐπὶ τῇ βάσει ποσοτικῶν καὶ ποιοτικῶν κριτηρίων, ἀναφερομένων εἰς τὴν ἐσωτερικὴν διάρθρωσιν, εἰς τὴν δομήν, εἰς τὴν ἐν γένει μορφολογίαν καὶ τὴν ἀνάλυσιν τῶν συστατικῶν στοιχείων τῆς κοινωνίας.

[1] J. B. Bury, The Constitution of the Later Roman Empire: Selected Essays, σελ. 114-115.

[2] Ἐπαναγωγή, Α', β': Ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 240.

[3] Πρβλ. J. B. Bury, Ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 124.

[4] Ἰω. καὶ Π. Ζέπου, Jus Græcoromanum, τόμ. Α', σελ. 385 κέ.

Ὑπὸ τὸ πρῖσμα τοῦτο ἐξεταζομένη, ἡ Βυζαντινὴ κοινωνία κρίνεται ὡς κοινωνία ἐξόχως συντηρητική, διεπομένη ὑπὸ τῶν κανόνων τοῦ Ἑλληνορρωμαϊκοῦ Δικαίου τῆς οἰκογενείας καὶ τῆς ἰδιοκτησίας — τῶν κανόνων ἀκριβῶς ἐκείνων, οἵτινες διέπουν τὰς σημερινὰς Εὐρωπαϊκὰς χώρας. Οὐδαμοῦ ἀλλαχοῦ ἐν Εὐρώπῃ αἱ παρεκκλίσεις ὑπῆρξαν τόσον περιωρισμέναι καὶ οὐδαμοῦ ἀλλαχοῦ τὸ ἐθιμικὸν Δίκαιον ἤσκησε τόσον μετρίαν ἐπίδρασιν, ὅσην ἐν Βυζαντίῳ, ἰδίᾳ ἐν τῷ κυρίῳ κορμῷ τῆς Αὐτοκρατορίας καὶ κατὰ τὴν μέσην καὶ τὴν μεταγενεστέραν περίοδον. Οὕτως ἡ μεσαιωνικὴ Ἑλληνικὴ κοινωνία διεμορφώθη συμφώνως πρὸς θεμελιώδεις τινὰς ἀρχάς: τὰς ἀρχὰς τῆς μονογαμικῆς οἰκογενείας, τῆς κατ' ἀρρενογονίαν διαδοχῆς (famille agnatique), τῆς patria potestas, τῆς ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας. Ὁ Χριστιανισμὸς παρέσχεν εἰς τὰς σχέσεις ταύτας, τὰς ὁποίας ἐρρύθμιζε τὸ Ἑλληνορρωμαϊκὸν Δίκαιον, εὐρεῖαν καὶ σταθερὰν ἠθικὴν βάσιν.

Αἱ γενικαὶ ἀρχαὶ τῆς κοινωνικῆς ὀργανώσεως συνέβαλον εἰς τὴν ἀπολύτρωσιν τοῦ ἀτόμου ἐκ τῆς δουλείας τῆς ὁμάδος καὶ τῆς πατριαρχικῆς οἰκογενείας, συμφώνως πρὸς τὰς γενικωτέρας ἀπαιτήσεις τοῦ Ἑλληνορρωμαϊκοῦ καὶ τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ Δικαίου. Κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον διετηρήθη καὶ ἡ ἐξατομίκευσις τῆς ἰδιοκτησίας, ἓν τῶν κυριωτέρων χαρακτηριστικῶν τῶν κλασσικῶν καὶ τῶν νεωτέρων κοινωνιῶν. Ὅθεν οὐχὶ ἀστόχως ὁ Louis Bréhier εἶπεν ὅτι « ἡ Βυζαντινὴ κοινωνία ἦτο Εὐρωπαϊκὴ διὰ τῶν θεσμῶν τῆς οἰκογενείας, διὰ τῆς προσηλώσεως εἰς τὰς ἀρχαίας παραδόσεις, ὡς ἡ λατρεία τῶν νεκρῶν, διὰ τῆς γλώσσης καὶ τῆς Ἑλληνικῆς παιδείας »[1]. Ἔκ τινος ἀπόψεως, τὸ δίκαιον τῆς ἰδιοκτησίας διετήρησεν ἀμιγέστερον τὸν Ἑλληνορρωμαϊκὸν χαρακτῆρα ἐν Βυζαντίῳ ἢ ἐν τῇ Δυτικῇ Εὐρώπῃ, ἔνθα ἡ Φεουδαρχία ἐπέφερεν εἰς αὐτὸ οὐσιώδεις περιορισμούς. Ἐν τῷ συνόλῳ δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι διὰ τῶν γενικωτέρων ἀρχῶν της, διὰ τοῦ δεσπόζοντος χριστιανικοῦ της πνεύματος, ἡ Βυζαντινὴ κοινωνία οὐ μόνον εἶναι Εὐρωπαϊκή, ἀλλὰ καὶ προδιέγραψε τὰς μορφὰς τῆς Εὐρωπαϊκῆς, ὅτι ὑπῆρξεν αὐτὸ τοῦτο ἡ ἐκ προοιμίων Εὐρωπαϊκὴ κοινωνία.

Νεώτεροι συγγραφεῖς παρετήρησαν ὅτι ὑπάρχει ἐν τῷ κοινωνικῷ βίῳ

[1] Louis Bréhier, Le monde byzantin, τόμ. Γ': La civilisation byzantine, ἐν Παρισίοις, 1950, σελ. 571.

στοιχεῖόν τι, τὸ ὁποῖον διακρίνει τοὺς δύο πολιτισμούς, τὸν Βυζαντινὸν καὶ τὸν Δυτικόν, εἶναι δὲ τοῦτο ἡ θέσις τῆς γυναικός. Ἰδίως ἐμποιεῖ δυσμενῆ ἐντύπωσιν ἡ *θαλάμευσις*, «ὁ ἐγκλεισμὸς τῶν γυναικῶν εἰς τὸν γυναικωνίτην»[1]. Εἰς ταῦτα δυνάμεθα νὰ ἀντιτάξωμεν ὅτι, συγχέοντες τὰς ἐποχάς, ὑπερβάλλομεν τὸν ρόλον τοῦ γυναικωνίτου καὶ ὅτι λεπτομερεστέρα ἔρευνα τοῦ θέματος θὰ ἀποκαλύψη φιλελευθέρας πλευρὰς ἐν τῷ βίῳ τῶν γυναικῶν τοῦ Βυζαντίου· ὡσαύτως ὅτι ἡ Ἀρχαιότης εἶχεν ἀναλόγους θεσμοὺς καὶ ὅτι ἡ αὐστηρότης τῶν σχέσεων τῶν δύο φύλων δὲν εἶναι φαινόμενον ἀποκλειστικῶς Βυζαντινὸν ἐν τῇ μεσαιωνικῇ Εὐρώπῃ. Κατ᾿ οὐδένα ὅμως τρόπον ἡ θέσις καὶ ἡ δίαιτα τῶν γυναικῶν ἐν Βυζαντίῳ πρέπει νὰ παραβάλλωνται μετὰ τῶν ἐν Ἀνατολῇ κρατούντων. Συστηματικὴ ἔρευνα τῶν νομικῶν κειμένων καὶ ἀκριβὴς ἐκτίμησις τῶν τεκμηρίων τῶν πηγῶν ἐπιτρέπουν νὰ ἀχθῶμεν εἰς συμπεράσματα ὅλως διάφορα. Ἐν τῇ μελέτῃ περὶ τῶν γυναικῶν ἐν τῇ Βυζαντινῇ νομοθεσίᾳ ἡ Georgina Buckler συνήγαγε πλεῖστα στοιχεῖα, ἐξ ὧν προκύπτει ὅτι «αἱ γυναῖκες τοῦ Βυζαντίου κατὰ τὴν ἑνδεκάτην καὶ τὴν δωδεκάτην ἑκατονταετηρίδα ἀπέλαυον τοιαύτης ἀσφαλείας ἐν τῷ νόμῳ καὶ τοιαύτης σημασίας ἐν τῇ πράξει, οἵας σπανίως αὗται ὑπερέβαλον ἐν ἄλλαις κοινωνίαις»[2].

Ἐν τῷ συνόλῳ τὸ Βυζάντιον ἔχει νὰ ἐπιδείξῃ γυναῖκας ἀξίας θαυμασμοῦ, εὐπαιδεύτους, συγγραφεῖς, γυναῖκας διακριθείσας ἐν τῇ πολιτικῇ, μητέρας, πλήρεις αὐτοθυσίας καὶ ἠθικῆς ἐπιβολῆς, στοργικὰς ἀδελφὰς καὶ θυγατέρας. Ἐπανειλημμένως γυναῖκες ἐκλήθησαν νὰ ἀναλάβουν τὰς βαρυτάτας εὐθύνας τῆς πολιτείας, τοῦτο δὲ οὐχὶ ἐκ τοῦ γυναικῶνος, ἀλλ᾿ ἐν τῇ ἐνασκήσει τῆς ἐξουσίας ἢ ἐν τῇ ἐκτελέσει ἁρμοδιοτήτων, ἀπορρεουσῶν ἐξ αὐτῶν τῶν κανόνων τοῦ καθεστῶτος. Τὸ χρυσόβουλλον, διὰ τοῦ ὁποίου ὁ Ἀλέξιος ὁ Κομνηνός, ἀναλαμβάνων τὴν κατὰ τοῦ Γισκάρδου ἐκστρατείαν, ἀνέθηκεν τὴν τῶν ἁπάντων διοίκησιν, τὴν ἀντιβασιλείαν τρόπον τινά, «τῇ ἠγιασμένῃ καὶ πανεντιμοτάτῃ μητρί», τῇ Ἄννῃ τῇ Δαλασσηνῇ, εἶναι μνημεῖον ἐξαίρετον υἱικῆς στοργῆς καὶ ἐν ταὐτῷ τεκμήριον πολιτικῶν τινων ἀντιλήψεων, λίαν χαρακτηριστικῶν διὰ τὸ ἀπασχολοῦν ἡμᾶς ἐνταῦθα θέμα[3]. Αἱ ἠθικαὶ φυσιογνωμίαι μητέρων, ὡς περιέγραψαν αὐτὰς ἄνδρες διαπρεπεῖς, ὡς ὁ Θεόδωρος Στουδίτης καὶ ὁ Μιχαὴλ Ψελλός, ἀποκλείουν, νομίζομεν, πάντα ἀπαράδεκτον παραλληλισμόν. Γενικῶς, ἑπόμενοι εἰς τὴν Georgina

[1] Αὐτόθι, σελ. 10 κέ.

[2] Georgina Buckler, Women in Byzantine Law about 1100 A.D., ἐν Byzantion, τόμ. 11 (1936), σελ. 393. Περὶ τῆς γυναικὸς ἐν Βυζαντίῳ ἐν γένει βλ. Φαίδωνος Κουκουλέ, Βυζαντινῶν βίος καὶ πολιτισμός, τόμ. Β', II, ἐν Ἀθήναις, 1948, σελ. 163 κέ.

[3] Ἄννα ἡ Κομνηνή, Γ', 6, 3 κέ. (ἔκδ. B. Leib, τόμ. Α', σελ. 120 κέ.).

21 - 1 - 1959

Buckler, ἐπαναλαμβάνομεν ἐν κατακλεῖδι τὸ ὑπὸ τοῦ Καρόλου Diehl λεχθέν, ὅτι «ὀλίγα κράτη ἐπεφύλαξαν εἰς τὴν γυναῖκα τοιαύτην θέσιν, οἵαν τὸ Βυζαντινόν, καὶ ὀλίγα κράτη παρεχώρησαν εἰς αὐτὴν μεγαλύτερον ρόλον»[1].

Ε΄

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἐκτεθέντων προέκυψεν ἐπαρκῶς ὅτι οἱ πολιτικοὶ καὶ κοινωνικοὶ θεσμοί, ἡ ὀργάνωσις τοῦ κράτους καὶ τῆς κοινωνίας, οἱ κανόνες τοῦ Δικαίου, οἱ διέποντες καὶ ταύτην καὶ ἐκεῖνο, στηρίζονται ἐπὶ τῆς εὐρείας βάσεως τῆς Ἑλληνορρωμαϊκῆς παραδόσεως καὶ μόνης ταύτης. Τὸ Βυζαντινὸν Κράτος πρέπει, ὡς ἐλέχθη, νά θεωρῆται ἐν τῷ Εὐρωπαϊκῷ μέσῳ αἰῶνι «ὡς ἐπιβίωμα τῶν καταστάσεων καὶ τῶν θεσμῶν παλαιοῦ τινος κόσμου»[2]. Ἀλλ᾿ ὁ ἀρχαϊσμὸς ἀκριβῶς οὗτος ἀποτελεῖ τὴν κρηπῖδα, ἐφ᾿ ἧς ᾠκοδομήθη ἡ νεωτέρα Εὐρώπη. Συμπληροῦντες τὰ ἐν τοῖς πρόσθεν γραφέντα, καταχωρίζομεν βραχείας τινὰς παρατηρήσεις περὶ τοῦ πνευματικοῦ βίου τοῦ Βυζαντίου, περὶ τῆς παιδείας καὶ τῆς σκέψεως, περὶ τῆς γραμματείας καὶ τῆς τέχνης.

Ἡ παιδεία ἐν Βυζαντίῳ ὑπῆρξεν Ἑλληνική. Ἔτι μᾶλλον, τὸ Βυζάντιον ὑπῆρξεν ὁ μοναδικὸς χῶρος Ἑλληνικῆς παιδείας κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας[3]. Ἡ ἐγκύκλιος καὶ ἡ ἀνωτέρα παίδευσις περιελάμβανον τὴν μελέτην τῆς Γραμματικῆς καὶ τῆς Γεωμετρίας, τῆς Φιλοσοφίας καὶ τῆς Ρητορικῆς, τὴν ἑρμηνείαν ἀρχαίων συγγραφέων καὶ ποιητῶν[4]. Ἡ πρώϊμος χριστιανικὴ σκέψις ἐταλαντεύθη πρὸ τοῦ προβλήματος τῆς σπουδῆς τῆς ἀρχαίας πνευματικῆς παραδόσεως, ἐνωρὶς ὅμως ἄνδρες ἐπιφανεῖς, ὁ Βασίλειος ὁ Μέγας, ὁ Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνός, συνεφιλίωσαν τὴν νέαν κοινωνίαν μετὰ τῆς Ἑλληνικῆς σκέψεως καὶ Γραμματείας. Εἰς ταύτας ἀνεζήτησαν οὐ μόνον παιδευτικὰς ἀξίας, ἀλλὰ καὶ τρόπους θεμελιώσεως τῆς ἀνατελλούσης κοσμοθεωρίας. Οὕτως οἱ Ἕλληνες τῶν μέσων αἰώνων δὲν ἀπεξενώθησαν τῆς προγονικῆς κληρονομίας· ἠξιώθησαν τοὐναντίον τῆς κοινωνίας μετὰ τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Ἀριστοτέλους, τοῦ Ἰσοκράτους καὶ τοῦ Πλουτάρχου. Ἐκ τῶν ποιητῶν ὅλως ἰδιαιτέρας τιμῆς ἠξιοῦτο ὁ Ὅμηρος. Ἐν τῇ ἁβρᾷ κοινωνίᾳ τῆς Κωνσταντινουπόλεως οἱ στίχοι του ἐχρησιμοποιοῦντο ἐπικαίρως. Ὡς παρετηρήθη, κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ὁ Ὅμηρος ἦτο ἴσως τόσον οἰκεῖος παρὰ τῇ πεπαιδευ-

[1] Charles Diehl, Figures byzantines, A', σελ. 5. Πρβλ. Georgina Buckler, Ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 416.

[2] Norman Baynes, Ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 47.

[3] Δ. Ἀ. Ζακυθηνοῦ, Βυζάντιον, Ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 64 κέ.

[4] Φαίδωνος Κουκουλέ, Βυζαντινῶν βίος καὶ πολιτισμός, τόμ. Α', I, ἐν Ἀθήναις, 1948. Louis Bréhier, La civilisation byzantine, σελ. 456 κέ.

μένῃ τάξει τῆς Βυζαντινῆς κοινωνίας ὅσον ὁ Shakespeare ἐν τῇ σημερινῇ Ἀγγλίᾳ[1]. Κατὰ τὰ ἄλλα πρέπει νὰ λεχθῇ ὅτι, ὡς ἐν πάσαις ταῖς μεσαιωνικαῖς κοινωνίαις, οὕτω καὶ ἐν Βυζαντίῳ ὑφίστατο ὡς πρὸς τὴν παιδείαν μεγάλη ἀνισότης μεταξὺ τῆς ἀρχούσης τάξεως καὶ τοῦ ὄγκου τῶν ὑπηκόων. Οὐχ ἧττον θὰ ἠδύνατό τις νὰ ἰσχυρισθῇ ὅτι ἡ κοινωνία τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τῶν ἄλλων ἀστικῶν κέντρων ἐμφανίζει σαφῆ ὑπεροχήν, παραβαλλομένη πρὸς τὰς κοινωνίας τῆς δυτικῆς καὶ τῆς κεντρικῆς Εὐρώπης. Πλὴν τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱεραρχίας (clercs), ὑπῆρχεν ἐν Βυζαντίῳ εὐπαίδευτος διοικητική, στρατιωτικὴ καὶ ἀστικὴ τάξις. Αὐτοκράτορες, στρατηγοί, ναύαρχοι διεκρίθησαν ἐν τῇ Θεολογίᾳ, τῇ Ρητορικῇ καὶ τῇ ποιήσει, ἐν τῇ σπουδῇ τῶν γραμμάτων καὶ ἐν τῇ ἀντιγραφῇ καὶ τῇ συλλογῇ χειρογράφων. Θεωροῦμεν δὲ ὡς ἔξοχον δεῖγμα παιδείας καὶ ἁβρότητος τὴν ἀπὸ τοῦ ἑνδεκάτου αἰῶνος ἀναφανεῖσαν συνήθειαν τοῦ χαράσσειν ἐπὶ τῶν μολυβδίνων σφραγίδων (μολυβδοβούλλων) ἐμμέτρους ἐπιγραφὰς διὰ στίχων ἰαμβικῶν τριμέτρων, ψευδο-πενταμέτρων καὶ πολιτικῶν[2].

Ὁ χαρακτὴρ οὗτος τῆς παιδείας καὶ ἡ θεμελίωσις τοῦ χριστιανικοῦ δόγματος συνετέλεσαν εἰς τὴν διαμόρφωσιν τῆς Βυζαντινῆς σκέψεως. Πρό τινος καιροῦ ὁ ὅρος *Βυζαντινὴ Φιλοσοφία* θὰ ἐφαίνετο τολμηρὸς καὶ σήμερον ἔτι ὑπάρχουν οἱ ἀρνούμενοι τὴν ὕπαρξιν Φιλοσοφίας ἐν Βυζαντίῳ[3]. Ἡ ἀνεπαρκὴς ἔρευνα τῶν πραγμάτων ἤγαγεν εἰς τὰ ἐσπευσμένα ταῦτα συμπεράσματα. Πάντως εἶναι εἰσέτι πρόωρον νὰ χαρακτηρίσωμεν τὴν Βυζαντινὴν φιλοσοφίαν. Πολλὰ ἔργα, ἰδίᾳ τῶν τελευταίων αἰώνων, παραμένουν ἀνέκδοτα, κακῶς ἐκδεδομένα ἢ ἀνεπαρκῶς γνωστά. Τοῦτο ὅμως δύναται ἀπὸ τοῦδε νὰ λεχθῇ, ὅτι ἡ μεσαιωνικὴ Ἑλληνικὴ διανόησις ἐστηρίχθη ἐπὶ τῆς μελέτης ὅλων τῶν ἀρχαίων σχολῶν, φιλοσοφημάτων καὶ ῥοπῶν, κατὰ τὸν τρόπον δὲ τοῦτον αἱ πηγαὶ τῆς ἐμπνεύσεως δὲν περιωρίσθησαν εἰς μόνον τὸ φιλοσόφημα τοῦ Ἀριστοτέλους. Ἀπὸ τοῦ ἑνδεκάτου μάλιστα αἰῶνος ὁ Πλάτων καὶ ἡ νεοπλατωνικὴ φιλοσοφία ἔτυχον ἰδίας προσοχῆς καὶ μεγάλης ἠξιώθησαν τιμῆς. Ὁ περίφημος Πατμιακὸς κῶδιξ (νῦν Clarcianus 39 τῆς Ὀξφόρδης) τοῦ Πλάτωνος, γραφεὶς τῷ 895 διὰ τὴν βιβλιοθήκην τοῦ Ἀρέθα καὶ περιέχων σχόλια αὐτοῦ, εἶναι σήμερον ἐκ τῶν κυριωτέρων τῆς χειρογράφου παραδόσεως τοῦ Ἀθηναίου φιλοσόφου[4].

Ἡ πρώτη ἐποχὴ τῆς Βυζαντινῆς Φιλοσοφίας, ἐκτεινομένη ἀπὸ τοῦ

[1] J. B. Bury, Selected Essays, σελ. 182, σημ. 1.

[2] Πρβλ. V. Laurent, Les bulles métriques dans la Sigillographie byzantine, ἐν Ἑλληνικοῖς, τόμ. 4 (1931), σελ. 191 κέ.

[3] Πρβλ. Κ. Ἀξελοῦ, Les lignes de force de la spiritualité byzantine, Bulletin de l'Association Guillaume Budé, No 3, 1957.

[4] Σ. Β. Κουγέα, Ὁ Καισαρείας Ἀρέθας καὶ τὸ ἔργον αὐτοῦ, ἐν Ἀθήναις, 1913, σελ. 99.

τετάρτου μέχρι τοῦ ἑβδόμου αἰῶνος, ὑπῆρξε κρισιμωτάτη διὰ τὰς τύχας τῆς διανοήσεως. Κατὰ τὴν χρονικὴν ταύτην περίοδον ἐτέθησαν αἱ φιλοσοφικαὶ βάσεις τῆς θρησκείας, ὑφ' ἣν ὁ Ἑλληνορρωμαϊκὸς κόσμος διὰ τῶν ἐπιγεννημάτων του ἐκλήθη νὰ συνεχίσῃ τὴν οἰκουμενικήν του ἀποστολήν. Τιτανικὴ ὑπῆρξεν ἡ πάλη τῆς ἀνερχομένης χριστιανικῆς κοσμοθεωρίας καὶ τῆς φθινούσης Ἀρχαιότητος. Ὅμως τὸ ἀποτέλεσμα τοῦ ἀγῶνος ὑπῆρξεν ἡ συμφιλίωσις τῆς Ἑλληνικῆς φιλοσοφίας μετὰ τῆς χριστιανικῆς σκέψεως. Οὕτω τὸ Βυζάντιον «ἐπανέρχεται εἰς τὴν Ἑλληνικὴν διανόησιν διὰ μέσου τῆς χριστιανικῆς διανοήσεως» καὶ «ἀναλαμβάνει νῦν τὸ ἔργον νὰ διαμορφώσῃ τὴν χριστιανικὴν διανόησιν τῇ βοηθείᾳ τῆς Ἑλληνικῆς διανοήσεως»[1]. Τὸ ἔργον τοῦτο δὲν συνετελέσθη ἄνευ συγκρούσεων. Ἀναγνωρίζεται σήμερον ὅτι αἱ χριστολογικαὶ διενέξεις, αἱ ὁποῖαι συνετάραξαν τὴν Ἐκκλησίαν, ὑπῆρξαν συναφεῖς πρὸς τὴν προσπάθειαν τοῦ συγκερασμοῦ τῆς ἀρχαίας Φιλοσοφίας μετὰ τῆς χριστιανικῆς σκέψεως[2]. Ὁπωσδήποτε ἡ νέα θρησκεία παρεσκεύασε μὲν νέαν ἠθικήν, οὐχὶ ὅμως καὶ νέαν φιλοσοφίαν. Καθ' ὃν δὲ τρόπον ὁ Χριστιανισμὸς παρέσχεν εἰς τὸν θρησκευτικῶς ἀναρχούμενον Ἑλληνορρωμαϊκὸν κόσμον ἑνιαίαν θρησκείαν, κοσμοθεωρίαν καὶ ἠθικήν, κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ἡ Ἑλληνικὴ σκέψις παρέσχεν εἰς τὸν γεννώμενον χριστιανικὸν κόσμον τοὺς τρόπους τοῦ συλλογίζεσθαι καὶ τοῦ εἶναι· ἐχειραγώγησεν αὐτὸν πρὸς τὴν ὁδὸν τῶν μεγάλων πνευματικῶν ἀξιῶν τῆς παραδόσεως. Ἐκ τοῦ πνευματικοῦ τούτου ἀγῶνος δὲν προέκυψαν βεβαίως ἔργα πρωτότυπα καὶ ἀθάνατα· οὐχ ἧττον ὁ πολιτισμὸς τῆς Εὐρώπης, τοῦ Βυζαντίου καὶ τῆς Δύσεως, ὑπήχθη ὑπὸ τὴν πειθαρχίαν τοῦ Ἑλληνικοῦ πνεύματος καὶ ὡδηγήθη πρὸς τὴν μεγάλην τροχιὰν τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Πᾶν ὅ,τι ἀπεδείχθη ἀσυμβίβαστον πρὸς τὴν Ἑλληνορρωμαϊκὴν νοοτροπίαν ἀπεκόπη καὶ ἢ παρέμεινεν εἰς τὸ περιθώριον τοῦ «βαρβαρικοῦ» κόσμου ἢ ἐνσωματώθη βραδύτερον μετὰ τῆς νέας κοσμοθεωρίας τοῦ Ἰσλαμισμοῦ. Ἀπὸ τοῦ δεκάτου καὶ τοῦ ἑνδεκάτου αἰῶνος ἡ Βυζαντινὴ Φιλοσοφία, ἐλευθερουμένη τῆς κηδεμονίας τῆς Θεολογίας, κυμαινομένη μεταξὺ Ὀρθολογισμοῦ καὶ Μυστικισμοῦ, ἠνοίχθη εὐρύτατα εἰς τὴν ἐπήρειαν τῶν Πλατωνικῶν καὶ τῶν νεοπλατωνικῶν φιλοσοφημάτων.

Διά τε τὰς πηγὰς τῆς ἐμπνεύσεως καὶ τὰς μεθόδους ἡ Βυζαντινὴ Φιλοσοφία συνεχίζει κατά τινα τρόπον τὴν τῆς φθινούσης Ἀρχαιότητος. Ἐν τούτῳ εὑρίσκεται εἰς ἄμεσον συνάφειαν πρὸς τὴν μεσαιωνικὴν σκέψιν τῆς Δύσεως. Πολλὰ εἶναι τὰ σημεῖα ἐπαφῆς μεταξὺ τῶν δύο πνευματικῶν σφαιρῶν τῆς χριστιανικῆς διανοήσεως, συχναὶ δὲ εἶναι αἱ ἑκατέρωθεν ἀσκούμεναι

[1] Β. Τατάκη, La Philosophie byzantine, ἐν Παρισίοις, 1949, σελ. 24.

[2] Πρβλ. Endre Ivanka, Hellenisches und Christliches im frühbyzantinischen Geistesleben, ἐν Βιέννῃ, 1948.

ἐπιδράσεις. Καὶ αὕτη καὶ ἐκείνη εἶναι συνδεδεμέναι μετὰ τῆς Θεολογίας, τὴν ὁποίαν ὑπηρετοῦν. Ἀμφότεραι μετὰ πάθους ἠσχολήθησαν περὶ τὸ πρόβλημα τῆς σχέσεως τῆς ὑφισταμένης μεταξὺ γνώσεως καὶ πίστεως. Κατὰ τὸν Emile Bréhier, ἡ δυτικὴ μεσαιωνικὴ φιλοσοφία « ὑπῆρξεν εὐρεῖα πνευματικὴ ἐμπειρία ». Ἡ ἐμπειρία αὕτη συνίσταται εἰς τὴν « εἰσαγωγὴν τῆς ὀρθολογιστικῆς σκέψεως, τὴν ὁποίαν παρήγαγεν ἡ Ἑλλάς, εἰς τὸν χριστιανικὸν πολιτισμόν· συνίσταται ἐν γενικαῖς γραμμαῖς εἰς τὴν λύσιν τοῦ προβλήματος τῶν σχέσεων τοῦ λόγου καὶ τῆς πίστεως »[1]. Ὁ αὐτὸς πνευματικὸς ἀγὼν εἶναι τὸ κυριαρχοῦν χαρακτηριστικὸν τῆς Βυζαντινῆς Φιλοσοφίας. « Ἡ Βυζαντινὴ Φιλοσοφία, λέγει ὁ Louis Bréhier, εἶναι ἡ ἔκφανσις τῆς χριστιανικῆς σκέψεως, ἡ ὁποία ἀγωνίζεται νὰ στηριχθῇ ἐπὶ τῆς Ἑλληνικῆς παραδόσεως εἴτε διὰ τοῦ λόγου καὶ τῆς ἀποδείξεως (Πλατωνικὴ καὶ Ἀριστοτελικὴ Σχολή), εἴτε διὰ τῆς ἐνοράσεως τοῦ θείου καὶ τῆς ἐκστάσεως »[2]. Ἀναμφισβητήτως ὁ ὁρίζων τῶν ἀρχαίων προτύπων εἶναι εὐρύτερος ἐν Βυζαντίῳ ἢ ἐν τῇ δυτικῇ Εὐρώπῃ· ὅμως ἡ Βυζαντινὴ διανόησις δὲν προήχθη εἰς τὴν φιλοσοφικὴν σύνθεσιν ὅσον ἡ δυτική. Ἡ ὑφισταμένη μεταξὺ τῶν δύο τούτων πνευματικῶν σφαιρῶν τοῦ μεσαιωνικοῦ χριστιανικοῦ κόσμου διαφορὰ κεῖται ἐν τούτῳ, ὅτι τὸ Βυζάντιον δὲν ἐδέχθη τὸν λόγον ὡς ὄργανον τελείας γνώσεως καὶ ὅτι « διὰ τὴν γνῶσιν τοῦ Θεοῦ δέχεται μόνην τὴν μυστικὴν καὶ νοητικὴν μέθοδον, ἀρνουμένη τὴν μέθοδον τὴν λογικήν »[3]. Πρέπει ὅμως νὰ παρατηρηθῇ ὅτι ὁ Μυστικισμὸς οὗτος ὑπῆρξεν ὅλως ἰδιότυπος, διότι διὰ τοῦ Ψευδο-Διονυσίου τοῦ Ἀρεοπαγίτου παρεσκεύασε τὴν εἰσδοχὴν τῆς νεοπλατωνικῆς σκέψεως εἰς τὴν χριστιανικὴν διανόησιν[4].

ϛ'

Αἱ αὐταὶ θεμελιώδεις ἀρχαὶ καὶ αἱ αὐταὶ γενικώτεραι περιστάσεις συνετέλεσαν εἰς τὴν διαμόρφωσιν τῆς Βυζαντινῆς Γραμματείας. Αὕτη παρουσιάζει πλοῦτον μορφῶν. Συνεχὴς καὶ ποικίλη, μεγάλη εἰς ὄγκον εἶναι ἡ φιλολογικὴ παραγωγὴ τῶν Ἑλλήνων τῶν μέσων αἰώνων. « Τὸ Βυζάντιον, λέγει ὁ Steven Runciman, παρήγαγεν ἐλάχιστα ἀθάνατα ἀριστουργήματα, δύναται ὅμως νὰ καυχηθῇ διὰ τὴν μακρὰν σειρὰν συγγραφέων εὐφυῶν καὶ εὐστρόφων, πολὺ περισσοτέρων παρὰ εἰς οἱανδήποτε ἄλλην χώραν κατὰ τὴν αὐτὴν ἐποχήν »[5]. Τὰ εἴδη, τὰ ὁποῖα ἐξόχως ἐκαλλιεργήθησαν κατὰ τὴν Βυζαντινὴν

[1] Emile Bréhier, La Philosophie du Moyen âge, σελ. 433.
[2] Louis Bréhier, La civilisation byzantine, σελ. 421.
[3] Παρὰ V. Valdenberg, Sur le caractère général de la Philosophie byzantine, ἐν Revue d'Histoire de la Philosophie, τόμ. 3 (1929), σελ. 286.
[4] Β. Τατάκη, Ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 21.
[5] Steven Runciman, La civilisation byzantine, σελ. 255.

ἐποχὴν τῆς Ἑλληνικῆς Γραμματείας, εἶναι, πλὴν τῶν στενῶς θεολογικῶν, ἡ ποίησις, ἥ τε ἐκκλησιαστικὴ καὶ ἡ θύραθεν, ἡ ῥητορικὴ ὑπὸ τὰς ποικίλας μορφὰς αὐτῆς, ἡ Ἱστοριογραφία, ἡ Ἐπιστολογραφία, ἡ Ἁγιογραφία, ἡ σάτιρα, ἡ μυθιστορία, τὰ διδακτικὰ εἰς πεζὸν καὶ εἰς ἔμμετρον λόγον ἔργα κλπ.

Τὸ κεφαλαιῶδες φαινόμενον τῆς Βυζαντινῆς Γραμματείας εἶναι ὁ διχασμὸς τῆς Ἑλληνικῆς παραδόσεως. Ἐν Βυζαντίῳ διακρίνομεν δύο παραδόσεις, τὴν λογίαν καὶ τὴν δημοτικήν, αἵτινες ἀκολουθοῦν ἰδίαν ἑκάστη ἐξέλιξιν. Ἡ γλῶσσα δὲν ἀποτελεῖ τὸ μοναδικὸν κριτήριον τῆς διακρίσεως ταύτης, ἀλλὰ καὶ ἡ καθόλου σύλληψις, αἱ ῥοπαὶ καὶ οἱ λογοτεχνικοὶ τρόποι, οἱ κρατοῦντες ἐν τῷ ἔργῳ. Πρέπει νὰ παρατηρηθῇ ὅτι ὁ διχασμὸς οὗτος δὲν εἶναι φαινόμενον ἀποκλειστικῶς Ἑλληνικόν, ἀλλὰ καθολικώτερον σύμπτωμα τοῦ πνευματικοῦ βίου παντὸς ἱστορικοῦ ἔθνους. Ἡ ὀξύτης, ὑφ' ἣν τοῦτο ἐμφανίζεται ἐν Βυζαντίῳ, δικαιολογεῖται ἐκ τῆς μακρᾶς πνευματικῆς σταδιοδρομίας τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Πάντως, κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὴν δυτικὴν Εὐρώπην, ἔνθα ἡ οἰκουμενικὴ ἐπιδίωξις τῆς Ἐκκλησίας ἐδημιούργησε Γραμματείας κατὰ τὸ πολὺ ὑπερεθνικάς, ἡ μεσαιωνικὴ Ἑλληνικὴ Φιλολογία ὑπῆρξε φιλολογία ἐθνική, τοὐλάχιστον ἀφ' ἧς ἀπεσπάσθησαν αἱ νότιαι ἐπαρχίαι τῆς Συρίας, τῆς Παλαιστίνης καὶ τῆς Αἰγύπτου[1]. Λογία ἢ δημώδης, αὕτη παραμένει οὐσιωδῶς ἡ ἐκδήλωσις τοῦ πνευματικοῦ βίου τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους, οὐχὶ δὲ ἐθνῶν ἑλληνιστὶ φθεγγομένων.

Ἡ λογία παράδοσις παρήγαγε Γραμματείαν, τὴν ὁποίαν δυνάμεθα νὰ χαρακτηρίσωμεν ὡς φιλολογίαν *Ἐπιγόνων*. Διὸ συγγραφεῖς τινες θεωροῦν αὐτὴν ὡς συνέχειαν τῆς Ἀλεξανδρινῆς[2]. Ἡ *ἱστορικότης* εἶναι τὸ προέχον γνώρισμα τῆς λογοτεχνικῆς ταύτης παραγωγῆς. Ἡ καταθλιπτικὴ δουλεία τοῦ ἐνδόξου παρελθόντος διαπιστοῦται καὶ ἐν τῇ ἐξωτερικῇ μορφῇ καὶ ἐν τῇ ἐκλογῇ τῶν φιλολογικῶν εἰδῶν. Ἡ Βυζαντινὴ Φιλολογία ἀπηρνήθη τὴν ζῶσαν γλῶσσαν καὶ ἐχρησιμοποίησε γλωσσικὸν ὄργανον δεδοκιμασμένον μὲν ἀλλὰ πεπαλαιωμένον καὶ δύσκαμπτον· ἀπηρνήθη τὴν πηγὴν τῆς πραγματικῆς ἐμπνεύσεως καὶ διὰ τοῦτο συνέθλιψε τὴν πλαστικήν της ἱκανότητα ὑπὸ

[1] Πρὸ τῆς Ἀραβικῆς κατακτήσεως ἡ Ἑλληνικὴ εἶχεν ἀποβῆ ἡ φιλολογικὴ γλῶσσα τῶν λαῶν τῆς Ἀσίας καὶ τῆς Αἰγύπτου, οἵτινες ἀνῆκον εἰς τὴν Αὐτοκρατορίαν. Πρβλ. τὰ παρατηρήματα τοῦ Paul Peeters, Orient et Byzance. Le tréfonds oriental de l'Hagiographie byzantine, ἐν Βρυξέλλαις, 1950, σελ. 71 κἑ.
[2] Norman Baynes, Some Aspects of byzantine Civilisation: Byzantine Studies and Other Essays, σελ. 71 κἑ. Louis Bréhier, La civilisation byzantine, σελ. 329 κἑ. Πρβλ. καὶ τὴν παλαιοτέραν ἐργασίαν τοῦ A. Heisenberg, Die Grundlagen der byzantinischen Kultur, ἐν Neue Jahrbücher für das Klassische Altertum Geschichte und deutsche Literatur und für Pädagogik, 23 (1909), σελ. 196-208.

τὸ βάρος ἀρχαιοπρεπῶν λέξεων καὶ σκολιῶν συντακτικῶν τεχνασμάτων. Τοῦτο ἀπό τινος ἐπόψεως ἀπεμάκρυνεν αὐτὴν τῆς πραγματικῆς δημιουργίας. Ὅμως εἶναι ἱστορικῶς ἐσφαλμένη ἡ γνώμη, ὅτι ἡ προσήλωσις εἰς τὴν παράδοσιν ὑπῆρξεν ἐπιζήμιος διὰ τὴν μεσαιωνικὴν πολιτείαν καὶ τὴν κοινωνίαν τῆς Αὐτοκρατορίας. Ἐχόμενοι τῶν ἀξιῶν, τὰς ὁποίας ἐχάλκευσαν οἱ ἀρχαῖοι, στοιχοῦντες ἐπὶ τὰ ἴχνη τῶν μεγάλων πνευματικῶν ἡγετῶν τῆς Ἀρχαιότητος, οἰκειούμενοι καὶ αὐτὸ τὸ περίβλημα τῆς σκέψεώς των, οἱ Βυζαντινοὶ δὲν παρήγαγον μὲν σύνολον πρωτοτύπου καὶ πηγαίας λογοτεχνίας, ἀλλὰ διετήρησαν καὶ προέβαλον εἰς τὴν ἐκβαρβαρωθεῖσαν ἀνθρωπότητα ὡς κανόνα βίου τὰ ἀγαθὰ τοῦ Ἑλληνικοῦ πνεύματος. Οὕτω δέ, μαχόμενοι ἐπὶ μίαν χιλιετηρίδα ὑπὲρ τῆς σωτηρίας τῆς Εὐρώπης, κατώρθωσαν νὰ προδιαγράψουν τὰς μελλοντικὰς μορφὰς τῆς Εὐρωπαϊκῆς πνευματικῆς κοινότητος.

Κατὰ τὸν τρόπον τοῦτον ἡ λογία παραγωγὴ τοῦ Βυζαντίου παρουσιάζει πλοῦτον μορφῶν. Μακρὰ σειρὰ ἱστορικῶν συγγραφέων, ἀπὸ τοῦ Προκοπίου μέχρι τοῦ Χαλκοκονδύλη, κοσμεῖ τὴν Φιλολογίαν τοῦ Βυζαντίου. Οὗτοι παρέσχον ἐξαίρετα τεκμήρια ἱστορικοῦ πνεύματος, ἀντικειμενικότητος, ἱκανότητος συνθετικῆς, ἐκτάκτου ὕφους καὶ περιγραφικῆς δυνάμεως. Ὡς πρότυπα ἔσχον τοὺς μεγάλους ἱστορικοὺς τῆς Ἀρχαιότητος. Ὁ Θουκυδίδης ἠξιώθη ἰδιαιτέρας τιμῆς παρ' αὐτοῖς. Τεράστιος εἶναι ὁ ὄγκος τῆς Γραμματείας, τῆς φερομένης ὑπὸ τὸν γενικώτερον τίτλον τῆς Ρητορικῆς. Εἶναι εἰσέτι πρόωρον νὰ ἐκτιμήσωμεν δεόντως τὸ εἶδος τοῦτο, εἰς τὸ ὁποῖον περιλαμβάνομεν τὰ ρητορικὰ προγυμνάσματα, λόγους πανηγυρικούς, ἐπιταφίους, παραινετικούς, ἀπολογητικούς, ἐγκώμια ἐν γένει, τὰς «ἐκφράσεις», τὴν Ἐπιστολογραφίαν. Λυποῦν τὸν ἀναγνώστην ἡ ὅλη διατύπωσις τῶν περιτέχνων τούτων συγγραμμάτων, ὁ φόρτος τῶν λέξεων καὶ τῶν εἰκόνων, ἡ ὑπερβολή, ἡ ἀναφορὰ εἰς τὴν Ἀρχαιότητα, οἱ πλατυασμοί, οἱ κοινοὶ τόποι καὶ ἡ πλαδαρότης τῶν διανοημάτων. Οὐχ ἧττον μακροτέρα ὁπωσοῦν ἀναστροφὴ μετὰ τῶν κειμένων τούτων ἀποκαλύπτει συγγραφικὰς ἱκανότητας, ἀρχαιογνωσίαν οὐ τὴν τυχοῦσαν, δραματικότητα ἐνίοτε, βαθεῖαν ἀνθρωπιστικὴν διάθεσιν. Τινὰ τῶν ἔργων τῶν τελευταίων αἰώνων παραμένουν μέχρι τοῦ νῦν ἀξιολογώτατα μνημεῖα τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἀνθρωπισμοῦ καὶ τῆς Ἑλληνικῆς φιλοπατρίας. Ἄλλα ἀποτελοῦν σημαντικὰς ἱστορικὰς πηγάς. Ἡ σάτιρα ἔχει νὰ ἐπιδείξῃ χαρακτηριστικά τινα δείγματα καυστικότητος καὶ εἰρωνείας. Εἰς τὸν κλάδον τοῦτον ὁ Λουκιανὸς ἐχρησίμευσεν ὡς πρότυπον.

Ἡ θύραθεν λογία ποίησις, πενιχρὰ καὶ ψυχρά, ἐστερημένη ποιητικῆς πνοῆς καὶ εἰλικρινοῦς συγκινήσεως, εἶναι « τὸ μετριώτερον εἶδος, τὸ ὁποῖον παρήγαγεν ἡ Βυζαντινὴ Φιλολογία »[1]. Μετριώτατοι ποιηταί, ὁ Γεώργιος Πισίδης, ὁ Θεόδωρος ὁ Στουδίτης, ὁ Κωνσταντῖνος ὁ Ρόδιος, ὁ Ἰωάννης ὁ

[1] Louis Bréhier, Ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 371.

Κυριώτης ἢ Γεωμέτρης, ὁ Χριστόφορος ὁ Μυτιληναῖος, ὁ Ἰωάννης ὁ Μαυρόπους, ὁ Πρόδρομος, ὁ Μανουὴλ Φιλῆς, ὁ Θεόδωρος ὁ Μετοχίτης, ὁ Μελιτηνιώτης κ.ἄ., ἀνήκουν εἰς τὸ ποιητικὸν πάνθεον τοῦ Βυζαντίου, ἀλλ' οἱ στίχοι των σπανίως ἀποκαλύπτουν εἰλικρινεστέραν ποιητικὴν διάθεσιν.

Ἐν τῷ ποιητικῷ τούτῳ πανθέῳ, ἐν τῇ λογίᾳ πεζογραφίᾳ οἱ μελεταὶ τοῦ Βυζαντινοῦ πολιτισμοῦ εἰς μάτην ἀναζητοῦν τὸν ἐξέχοντα συγγραφέα ἢ ποιητήν. Τὸ Βυζάντιον δὲν παρήγαγεν Ὁμήρους καὶ Αἰσχύλους, Δάντας καὶ Σαικσπήρους, Πλάτωνας καὶ Θουκυδίδας, Pascal καὶ Goethe. Ὁ οὐρανός του εἶναι κατάσπαρτος ἀπὸ ἀστέρας, ἀπουσιάζουν ὅμως ἐξ αὐτοῦ οἱ ἥλιοι. Πᾶν ὅ,τι οἱ Ἕλληνες τῶν μέσων χρόνων κατέλιπον μέγα καὶ ἀΐδιον ἐν τῇ τέχνῃ τοῦ λόγου εὕρηται ἐν τῇ θρησκευτικῇ καὶ τῇ ἐκκλησιαστικῇ ποιήσει. Ἡ ποίησις αὕτη ὑπῆρξεν ἡ κατ' ἐξοχὴν ποίησις τῶν Βυζαντινῶν[1], ἡ γνησία ἔκφρασις τοῦ βίου καὶ τῶν ἀναζητήσεων τῆς ψυχῆς ἔθνους, τελοῦντος ὑπὸ τὴν ἐπήρειαν τοῦ χριστιανικοῦ ἰδεώδους. Ἡ καταξίωσις αὐτῆς « προέρχεται ἀκριβῶς ἀπὸ αὐτὴν τὴν γνησίαν ἔκφρασιν τῆς ἐσωτερικῆς ἀνθρωπίνης πάλης, οὐχὶ ὑπὸ τὸ πρίσμα ἡρωϊσμοῦ μοιρολατρικοῦ ἢ μηδενιστικῆς ἀντιλήψεως τῆς ζωῆς, ὅπως συμβαίνει μὲ τὴν κοσμικὴν φιλολογίαν, ἀλλ' ὑπὸ τὸ πρίσμα τῆς χριστιανικῆς κοσμοθεωρίας, ὅπως τὴν ἔζησαν εὐσεβεῖς ἄνδρες ἱερωμένοι καὶ μονασταί, οἱ ὁποῖοι ἀπηρνήθησαν τὰ ἐγκόσμια καὶ προσεπάθησαν διὰ ψυχικῆς ἀνατάσεως, μελέτης τῶν θείων καὶ μελέτης τοῦ θανάτου, διὰ τῆς προσευχῆς καὶ τῆς καταπονήσεως τοῦ κοσμικοῦ στοιχείου, τὸ ὁποῖον ἀντεπροσώπευε τὸ χοϊκὸν σῶμα, νὰ ἐπικοινωνήσουν πρὸς τὴν ἀΐδιον θείαν οὐσίαν »[2]. Ἐν τῇ ποιήσει ταύτῃ ἡ Βυζαντινὴ ἔμπνευσις, καταλύουσα τοὺς κλοιοὺς τῆς Ἑλληνιστικῆς παραδόσεως, ἀνεῦρε προσφυεῖς μορφὰς ἐκφράσεως τοῦ παλμοῦ καὶ τῆς ἀνωτέρας αὐτῆς πνοῆς. Περιλαμβάνουσα ἡ ἐκκλησιαστικὴ ποίησις ἰδεώδη ἀνώτερα, τείνουσα πρὸς τὸ ὑπέρτατον ἀγαθὸν τῆς μετὰ τοῦ θείου κοινωνίας καὶ τῆς ἐν τῷ θείῳ *συγχύσεως*, ἀνυψοῦσα τὸν λόγον εἰς τὸ μέτρον τῶν διανοημάτων, ἐκφράζουσα δ' οὐχ ἧττον τὰ συναισθήματα τῆς ἀγάπης καὶ τῆς τρυφερότητος, τὰ ὁποῖα ἡ ἐποχὴ δὲν ἐπέτρεψε νὰ ἐκδηλωθοῦν ἄλλως, ἀνεδείχθη εἰς ποίησιν πραγματικὴν καὶ μεγάλην, ὑπερτέραν τοῦ χώρου καὶ τοῦ χρόνου.

Ἡ θρησκευτικὴ καὶ ἐκκλησιαστικὴ ποίησις τῶν Βυζαντινῶν *μεσεύει*, εὑρίσκεται δηλονότι μεταξὺ τῆς λογίας καὶ τῆς δημώδους παραδόσεως, μετέχουσα ἐκείνης μὲν ὡς πρὸς τὴν μορφήν, ταύτης δὲ ὡς πρὸς τὸ περιεχόμενον καὶ τὰς γενικωτέρας ροπάς. Εἰς τὴν δημωδεστέραν παράδοσιν καὶ διὰ τὴν γλῶσσαν ἀλλὰ καὶ τὴν ἔμπνευσιν καὶ τὴν τεχνοτροπίαν καταλέγομεν τὰς χρο-

[1] Ν. Β. Τωμαδάκη, Εἰσαγωγὴ εἰς τὴν Βυζαντινὴν Φιλολογίαν, ἔκδ. β', τόμ. Α', τεῦχος β', ἐν Ἀθήναις, 1958, σελ. 161.

[2] Αὐτόθι, σελ. 338 κέ.

νογραφίας καὶ τὰ χρονικά, τὰ πλεῖστα τῶν ἔργων τῆς Ἁγιογραφίας, ποιήματα ἱστορικά, θρησκευτικὰ καὶ ἠθοπλαστικά, ἔργα σατιρικά, τὰς μυθιστορίας, τὰς εἰς πεζὸν καὶ ἔμμετρον λόγον, καὶ ὁλόκληρον τὸν ἐπικὸν κύκλον τοῦ Βυζαντίου, τοῦ ὁποίου κύριον πυρῆνα ἀποτελεῖ τὸ ἔπος καὶ τὰ ᾄσματα τοῦ Διγενῆ Ἀκρίτα.

Ἡ δημωδεστέρα Βυζαντινὴ Φιλολογία ἀπομακρύνεται τῆς αὐστηρᾶς ἐξαρτήσεως ἀπὸ τῶν κλασσικῶν σχημάτων. Νεωτερίζει καὶ ὡς πρὸς τὴν γλῶσσαν καὶ ὡς πρὸς τὰ εἴδη καὶ ὡς πρὸς τοὺς τρόπους. Λαμβάνει τὰ θέματα καὶ τὴν πρώτην ὕλην εἴτε ἐκ τοῦ καθ' ἡμέραν βίου εἴτε ἐξ ἄλλων φιλολογιῶν. Δέχεται καὶ ἐπεξεργάζεται ὀθνεῖα στοιχεῖα, γενικῶς δὲ ἀνοίγεται εὐρύτερον εἰς τὰς ἔξωθεν ἐπιδράσεις. Τὰ λαϊκὰ ἢ λαϊκότροπα μνημεῖά της ἀπευθύνονται καὶ συγκινοῦν εὐρύτερα στρώματα τῆς Ἑλληνικῆς κοινωνίας, ἡ ὁποία κατὰ τὸ μέγιστον αὐτῆς μέρος δὲν δύναται νὰ προσοικειωθῇ ἐν τῷ συνόλῳ τὴν κλασσικὴν παράδοσιν. Διὰ τῶν περὶ ἁγίων ἱστορημάτων, διὰ τοῦ Ἀκριτικοῦ ἔπους καὶ τοῦ ἐπικοῦ κύκλου, διὰ τῶν μυθιστοριῶν, τῶν παντοίων ἀφηγημάτων καὶ τῶν θρύλων, ὁ μεσαιωνικὸς Ἑλληνισμὸς ἠδυνήθη νὰ ἐκφράσῃ οὐ μόνον τὰ ἀφελέστερα συναισθήματά του, ἀλλὰ καὶ δύο ἐκ τῶν θεμελιωδῶν του συντελεστῶν: τὸ βαθὺ θρησκευτικὸν συναίσθημα καὶ τὸ ἡρωϊκὸν στοιχεῖον.

Εἶναι ἀνάγκη νὰ προστεθοῦν βραχεῖαι διευκρινήσεις ὅσον ἀφορᾷ ἰδιαίτατα εἰς τὰ ἁγιολογικὰ μνημεῖα καὶ εἰς τὰς κατὰ μίμησιν ξένων προτύπων μυθιστορίας. Ὑπὸ τὸ γενικώτερον εἶδος τῆς Ἁγιογραφίας περιλαμβάνομεν ἔργα διαφορώτατα: τοὺς βίους ἁγίων, τὰ μαρτυρολόγια, τὰ συναξάρια, τὰ ἐγκώμια, τὰ θαύματα κλπ. Ὡς εἶναι φυσικόν, ἡ Βυζαντινὴ Ἁγιογραφία τῶν πρωΐμων χρόνων ὑπέστη ἐντονωτάτας τὰς ἐπιδράσεις, ἀμέσους καὶ ἐμμέσους, τῶν χωρῶν τῆς Ἀνατολῆς, ἔνθα ἀνεπτύχθη ἐξόχως ὁ ἀσκητικὸς καὶ μοναχικὸς βίος. Διὰ τοῦ σπουδαιοτάτου βιβλίου του Orient et Byzance. Le tréfonds oriental de l'Hagiographie byzantine (ἐν Βρυξέλλαις, 1950), ὁ πατὴρ Paul Peeters προσεκόμισε ἄφθονον ὕλην καὶ παρατηρήματα καίρια εἰς τὴν ἔρευναν τοῦ θέματος. Ἡ Ἀνατολή, ἡ Αἴγυπτος, ἡ Συρία καὶ ἡ Μεσοποταμία, ἡ Ἀρμενία καὶ ἡ Ἰβηρία καὶ ἐπέκεινα τούτων ἡ Νουβία καὶ ἡ Αἰθιοπία δὲν ὑπέστησαν μόνον τὴν ἀποφασιστικὴν ἐπίδρασιν τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἀλλὰ καὶ παρέσχον εἰς τοῦτον σημαντικὰ δάνεια. «Σύροι, Ἀρμένιοι, Ἀνατολικοὶ πάσης ἐθνικότητος, ἐγκατεστημένοι ἐν τῷ Βυζαντινῷ Κράτει, δὲν θὰ ἦσαν πιστοὶ εἰς τὸ πνεῦμα τῆς φυλῆς των, ἐὰν κατέλειπον τὸν Ἑλληνικὸν κόσμον ἐν τῇ ἀγνοίᾳ τῆς δόξης τῶν Ἐκκλησιῶν των...»[1] Κατὰ τὸν τρόπον τοῦτον ἡ Βυζαντινὴ Ἁγιογραφία, ἡ ὁποία ἤνοιξε τοὺς θησαυροὺς

[1] Paul Peeters, Ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 151.

της εἰς ὅλον τὸν κόσμον, εἶναι ὀφειλέτις εἰς τὰς Ἀνατολικάς[1], ἡ δὲ ἐπίσημος ἁγιολογικὴ Γραμματεία τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας φέρει σαφῆ τὰ ἴχνη τῆς ἐπεξεργασίας ἀμοιβαίας διεισδύσεως[2]. Παραπέμπομεν τὸν ἀναγνώστην εἰς τὰς πυκνὰς σελίδας, ἔνθα ὁ διαπρεπὴς ἐρευνητὴς μετά τινος ἴσως μονομερείας ἀποδεικνύει τὰς προτάσεις του, καὶ ἀρκούμεθα νὰ παραθέσωμεν ἐνταῦθα ἀπόψεις αὐτοῦ περὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ πνεύματος ἐν τῇ Βυζαντινῇ Ἁγιογραφίᾳ. Ὁρμώμενος ἐκ τῆς διαπιστώσεως ὅτι ἁγιολογικὰ κείμενα μετεφράσθησαν ἐκ τῆς Συριακῆς διαλέκτου, ἐκ τῆς Ἀραβικῆς, τῆς Ἀρμενικῆς, τῆς Γεωργιανῆς εἰς τὴν Ἑλληνικήν, ὁ πατὴρ Peeters λέγει· ἀκόμη καὶ ἂν ἠδυνάμεθα νὰ καταρτίσωμεν πλήρη ἀναγραφὴν τῶν ἔργων τούτων, αὕτη «οὐδόλως θὰ ἐβοήθει ἡμᾶς νὰ κατανοήσωμεν καλύτερον εἰς τί κυρίως συνίσταται ἡ ὑπηρεσία, τὴν ὁποίαν ὁ Ἑλληνισμὸς ὀφείλει εἰς τὰς ὑπ' αὐτοῦ δουλωθείσας φυλάς. Πολλά, τὰ πλεῖστα ἴσως τῶν ἔργων, τὰ ὁποῖα ἡ Ἑλληνικὴ Ἁγιογραφία κατέστησε κτῆμα αὐτῆς διὰ μεταφράσεως, δὲν συνετέλεσαν εἰς τὸν πλουτισμόν της. Ἐν πάσῃ δὲ περιπτώσει, οὐδὲν προσθέτουν εἰς τὰς βαθείας πηγάς, ἐκ τῶν ὁποίων ἡ Ἑλληνικὴ μεγαλοφυΐα ἤντλησε μέρος τῆς δυνάμεως ἐπεκτάσεως καὶ τῆς καταπλησσούσης γονιμότητος»[3]. Εἰς τὴν ἰδιάζουσαν ταύτην φιλολογίαν, ἡ ὁποία εἶναι συνδεδεμένη μετὰ τῆς Ἀνατολῆς, ὁ Ἑλληνισμὸς ἔδωκε τὴν σφραγῖδα τοῦ πνεύματός του. Ἐν τελευταίᾳ ἀναλύσει ἡ Ἁγιογραφία ἔχει σχέσιν μετὰ τῆς τέχνης τοῦ λέγειν καὶ τοῦ γράφειν. Σπανίως ἡ λογοτεχνικὴ ἐπιτήδευσις ἀπουσιάζει ἐκ τῶν ἔργων τούτων. Διὸ ἐπεβλήθησαν εἰς αὐτὴν «οἱ νόμοι τῆς σοφιστικῆς, τῆς ὁποίας οἱ Ἕλληνες μόνοι κατεῖχον τὸ ἀπόρρητον. Ἐν τούτῳ δ' ἀκριβῶς οὐδεμία οὐσιώδης μεταβολὴ ἐπηνέχθη εἰς τὰς παλαιὰς ἐπιδιώξεις τοῦ Ἑλληνισμοῦ...»[4] Κατὰ τοὺς τελευταίους αἰῶνας τοῦ Βυζαντίου ἡ τοιαύτη ἐπίδρασις τοῦ Ἑλληνικοῦ πνεύματος καὶ τοῦ ἀναγεννωμένου Ἀνθρωπισμοῦ κατίσχυσε ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε ἡ ἀφελεστέρα ἁγιολογικὴ φιλολογία νὰ τραπῇ πρὸς τὴν Ρητορικήν[5]. Τὸ ἁγιολογικὸν ἔργον τοῦ Νικηφόρου τοῦ Γρηγορᾶ εἶναι ἀπὸ τῆς ἐπόψεως ταύτης διδακτικόν[6].

Ἐξ ἄλλου ἡ δημώδης Φιλολογία τῶν Βυζαντινῶν ἀσμένως ἤντλησεν ἐκ προτύπων ξένων. Καὶ ἐξ ἀνατολῶν καὶ ἐκ δυσμῶν οἱ Ἕλληνες τῶν μέσων

[1] Αὐτόθι, σελ. 49.
[2] Αὐτόθι, σελ. 152.
[3] Αὐτόθι, σελ. 50.
[4] Αὐτόθι, σελ. 76.
[5] A. Ehrhard, ἐν K. Krumbacher, Ἱστορία τῆς Βυζαντηνῆς Λογοτεχνίας, τόμ. Α', σελ. 360 κέ.
[6] Stéphane Binon, Nicéphore Grégoras, rhéteur et historien, d'après son «Eloge de Mercure», ἐν Bulletin de l'Institut histor. Belge de Rome, τόμ. 19 (1938), σελ. 144-174.

χρόνων παρέλαβον καὶ διεσκεύασαν ἔργα ἢ στοιχεῖα, τὰ ὁποῖα ἐχρησιμοποίησαν ἐν τῇ μυθιστορίᾳ. Ἐξ ἀνατολῶν κατάγεται τὸ περίφημον θρησκευτικὸν ἀφήγημα «Βαρλαὰμ καὶ Ἰωάσαφ», τοῦ ὁποίου τὴν Ἑλληνικὴν διασκευὴν ἀπέδωκε τελευταίως εἰς τὸν Ἰωάννην τὸν Δαμασκηνὸν ὁ Franz Dölger[1]. Τὸ «ἱστορικὸν Συντίπα τοῦ Φιλοσόφου» τοῦ Μιχαὴλ Ἀνδρεοπούλου ἔχει ληφθῇ ἐμμέσως ἐκ τοῦ Pantchatantra. Ἐκ τοῦ Ἰνδικοῦ τούτου ἔργου προῆλθεν ὡσαύτως ἡ ἱστορία Kalilah-va-Dimnah, τὴν ὁποίαν διεσκεύασεν ὑπὸ τὸν τίτλον «Στεφανίτης καὶ Ἰχνηλάτης» ὁ μάγιστρος Συμεὼν Σὴθ περὶ τὸ ἔτος 1080. Τινὰ τῶν ἀνατολικῶν τούτων ἔργων διεβιβάσθησαν εἰς τὴν Δύσιν διὰ τοῦ Βυζαντίου[2].

Ἡ ἐπίδρασις τῆς Δύσεως ἐπὶ τὴν δημώδη Ἑλληνικὴν Φιλολογίαν τοῦ Βυζαντίου ἐλέγχεται κυρίως ἐν ταῖς μυθιστορίαις «Τὰ κατὰ Καλλίμαχον καὶ Χρυσορρόην», «Βέλθανδρος καὶ Χρυσάντζα», «Λύβιστρος καὶ Ροδάμνη», «Φλώριος καὶ Πλατζιαφλώρα» καὶ «Ἰμπέριος καὶ Μαργαρώνα». Ἡ ἔρευνα τῶν πηγῶν τῶν λαϊκῶν τούτων μυθιστοριῶν ἀποτελεῖ ἐν τῇ συγκριτικῇ Φιλολογίᾳ σπουδαιότατον πρόβλημα. Μέχρι τοῦδε δύο μόνον ἀνήχθησαν μετ' ἀσφαλείας εἰς συγκεκριμένα δυτικὰ πρότυπα. Τὸ μυθιστόρημα «Φλώριος καὶ Πλατζιαφλώρα» στηρίζεται ἐπὶ τοῦ Τοσκανικοῦ ποιήματος τοῦ δεκάτου τετάρτου αἰῶνος «Il Cantare di Fiorio e Biancifiore», τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖ καὶ τοῦτο διασκευὴν τοῦ γνωστοῦ Γαλλικοῦ ἱστορήματος «Floire et Blanchefleur». Ἐπίσης ὁ «Ἰμπέριος καὶ Μαργαρώνα» σχετίζεται μετὰ τῆς Γαλλικῆς μυθιστορίας «Pierre de Provence et la Belle Maguelonne». Τῶν ἄλλων ἡ προέλευσις ἀμφισβητεῖται, τῶν δὲ «Τὰ κατὰ Καλλίμαχον καὶ Χρυσορρόην» ἐξαίρονται αἱ λαϊκαὶ Ἑλληνικαὶ πηγαί[3]. Ἀπὸ τῆς ἡμετέρας ἐπόψεως βλέποντες τὰ πράγματα, τοῦτο ὀφείλομεν νὰ παρατηρήσωμεν ἐνταῦθα, ὅτι οἱ ποιηταὶ ἢ διασκευασταὶ τῶν δημιουργημάτων τῆς ξένης μυθιστορίας προσήρμοσαν ταῦτα εἰς τὸ πνεῦμα τοῦ τόπου, παρεμβαλόντες στοιχεῖα, εἰλημμένα ἄλλοτε μὲν ἐκ τῆς ἀρχαιοτέρας παραδόσεως, Ἑλληνιστικῆς καὶ μεσοχρονίου, ἄλλοτε δὲ ἐκ τοῦ λαϊκοῦ μύθου. Ἐν τῇ συντόμῳ ἀλλὰ περιεκτικῇ διατριβῇ περὶ τῶν «Ἱπποτικῶν μυθιστοριῶν ἐπὶ Ἑλληνικοῦ ἐδάφους» (1911) ὁ J. B. Bury ὡς ἀκολούθως συνώψισε τὰς περὶ τῆς προελεύσεως αὐτῶν γνώμας του: «Ὅτε οἱ ἱππόται τῆς Δύσεως ἦλθον καὶ ἐγκατεστάθησαν ἐπὶ τοῦ ἐδάφους των, οἱ Ἕλληνες κατεῖχον ἤδη, ἐκτὸς τῆς ἰδίας αὐτῶν τεχνικῆς, ὅλας τὰς ἰδέας, τὴν ὕλην καὶ τὴν παρασκευὴν διὰ τὴν δημιουργίαν τῆς ἱπποτικῆς μυθιστορίας». Ἑπομένως οὐδόλως ἐκπλήσσει τὸ ὅτι, παρὰ τὴν κοινωνίαν τῶν δύο πολιτισμῶν, τοῦ δυτικοῦ καὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ, ἡ Γαλλικὴ ἱπποτικὴ Φιλολογία δὲν κατώρθωσε νὰ ἀσκήσῃ τὴν γοητείαν της ἐν ᾧ μέτρῳ ἤσκησεν αὐτὴν ἀλλαχοῦ, ἐν Γερμανίᾳ φέρ' εἰπεῖν. Ἡ μυθιστορία τῆς Δύσεως δὲν ἦλθεν ὡς ἀποκάλυψις εἰς λαόν, ὅστις εἶχεν ἤδη ἐν τῇ ἰδίᾳ Φιλολογίᾳ θέματα, ἰδεώδη καὶ παράδοσιν πλασμάτων τῆς φαντασίας. Ἡ ἀσκηθεῖσα ὑπὸ τῶν Γάλλων καὶ τῶν Ἰταλῶν ἐπίδρασις ἐχρησίμευσεν ἁπλῶς ὡς ἐρέθισμα διὰ τὴν παραγωγὴν οὐ μόνον διασκευῶν, ἀλλὰ καὶ πρωτοτύπων ἔργων, τὰ ὁποῖα ἀνταπεκρίνοντο πρὸς τὴν ζήτησιν τῆς κοινωνίας. «Οὐχ ἧττον τὰ ἔργα ταῦτα εἶναι Ἑλληνικῆς, οὐχὶ δὲ ξένης προελεύσεως· στηρίζονται οὐχὶ ἐπὶ ξένης, ἀλλὰ ἐπὶ ἐθνικῆς παραδόσεως — ἐπὶ τοῦ μεσαιωνικοῦ ἔπους καὶ τῆς ἐρωτικῆς μυθιστορίας, ἡ ὁποία ἐγεννήθη κατὰ τοὺς Ἑλληνιστικοὺς χρόνους». Ὑπολείπονται, βεβαίως, τῶν καλυτέρων Γαλλικῶν συνθέσεων. Δὲν ἔχουν τὴν σφραγῖδα τῆς κοσμοπολιτικῆς Φιλολογίας. Δὲν εἶναι ὅμως δημιουργήματα ὀθνεῖα καὶ ἐκ δευτέρας χειρός. «Ἡ δυτικὴ Εὐρώπη ἔπαιξε σημαῖνον πρόσωπον, δημιουργοῦσα τὰς κοινωνικὰς συνθήκας, ὑφ' ἃς ἀνεφάνησαν. Εἶναι ὅμως ταῦτα κατὰ τὰ καίρια αὐτῶν γνωρίσματα, κατὰ τὸ πνεῦμα καὶ τὴν ὕλην ὡς καὶ κατὰ τὴν μορφήν, ἀποτέλεσμα ἐσωτερικῆς ἀναπτύξεως, νόμιμον γέννημα Φιλολογίας, ἡ ὁποία εἶχε πάντοτε τὴν συνήθειαν νὰ λαμβάνῃ μικρὰ καὶ νὰ δίδῃ μεγάλα»[1].

---

[1] Franz Dölger, Der griechische Barlaam-Roman ein Werk des H. Johannes von Damaskos, Studia Patristica et Byzantina, herausgegeben von J. M. Hœck, 1, Ettal, 1953.

[2] Paul Peeters, Ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 164.

[3] Ἐκ τῆς νεωτάτης περὶ τῶν θεμάτων τούτων βιβλιογραφίας μνημονεύομεν τὰ ἀκόλουθα δημοσιεύματα: M. Μανούσακα, Les romans byzantins de chevalerie et l'état présent des études les concernant, ἐν Revue des études byzantines, τόμ. 10 (1952/1953), σελ. 70-83. Marcel Pichard, Sur les fondements historiques des romans «d'Imbérios et de Margarona» et «de Pierre de Provence et de la Belle Maguelonne», Αὐτόθι, σελ. 84-92. Γεωργίου Μέγα, Καλλιμάχου καὶ Χρυσορρόης ὑπόθεσις, ἐν Mélanges Octave et Melpo Merlier, τόμ. Β', ἐν Ἀθήναις, 1956, σελ. 147-172. Ἀντ. Σιγάλα, Μεθοδολογικὰ προβλήματα. Τὸ μυθιστόρημα Βέλθανδρος καὶ Χρυσάντζα καὶ ἡ ἀποκατάστασή του, Αὐτόθι, σελ. 355-377. Βυζαντινὰ Ἱπποτικὰ μυθιστορήματα, ἐπιμέλεια Ἐμμ. Κριαρᾶ, «Βασικὴ Βιβλιοθήκη», 2, ἐν Ἀθήναις, 1955. Le Roman de Callimachos et de Chrysorrhoé. Texte établi et traduit par M. Pichard, ἐν Παρισίοις, 1956. Πρβλ. Paul Lemerle, A propos d'une récente édition du roman de Callimachos et de Chrysorrhoé, ἐν Revue des études byzantines, τόμ. 15 (1957), σελ. 289-291.

Ζ'

Ὀλίγαι λέξεις πρέπει νὰ προστεθοῦν καὶ περὶ τῆς Τέχνης. Ἐν τῇ καθολικῇ ταύτῃ μορφῇ τοῦ πνευματικοῦ βίου τῶν Βυζαντινῶν οἱ συγγραφεῖς εὑρίσκουν ἀριδηλοτέραν τὴν προσφορὰν τῆς Ἀνατολῆς. «Ἡ Βυζαντινὴ

---

[1] J. B. Bury, Romances of Chilvary on Greek Soil, ἐν Ὀξφόρδῃ, 1911, σελ. 23-24.

Τέχνη, λέγει ὁ Paul Lemerle, ἔχει ὄπισθεν αὐτῆς ὁλόκληρον τὴν ἱερὰν τέχνην τῆς παλαιᾶς Ἀνατολῆς. Εἶναι ἀνατολικὴ καὶ ἐν αὐτῇ ἔτι τῇ τεχνικῇ... Εἶναι κυρίως ἀνατολικὴ ἐν τῇ ἐμπνεύσει... »[1]

Ἡ Τέχνη εἶναι ἐκ τῶν μᾶλλον ἀντιπροσωπευτικῶν καὶ ἐν ταὐτῷ πρωτοτύπων δημιουργημάτων τοῦ Βυζαντινοῦ πνεύματος, ἡ πνευματικὴ ἔκφρασις, διὰ τῆς ὁποίας τὸ Βυζάντιον κατώρθωσε νὰ ὑπερβῇ τὰ ὅρια τοῦ ἰδίου χώρου καὶ τοῦ ἰδίου χρόνου καὶ νὰ δημιουργήσῃ ἀθανάτους ἐθνικὰς καὶ ὑπερεθνικὰς ἀξίας. Ἡ ἐπέκτασις τῆς Βυζαντινῆς Τέχνης ἐν τῷ χώρῳ καὶ ἡ ἐπιβίωσις αὐτῆς πέρα τῶν ὁρίων τοῦ βίου τῆς Αὐτοκρατορίας εἶναι ἀναμφισβήτητα τεκμήρια τοῦ ὑπερεθνικοῦ τούτου χαρακτῆρος. Ἐκτὸς τῶν χωρῶν τῆς χερσονήσου τοῦ Αἵμου καὶ τῆς Ρωσίας, ἡ Τέχνη τοῦ Βυζαντίου διὰ τῶν ἀμέσων καὶ ἐμμέσων ἐπιδράσεων κατέκτησε τὴν Ἐγγὺς Ἀνατολὴν καὶ τὴν Ἰταλίαν, δὲν ἔμεινε δὲ ξένη πρὸς τὰς καλλιτεχνικὰς ροπὰς τῆς κεντρικῆς καὶ τῆς δυτικῆς Εὐρώπης.

Διὰ τοῦ συνόλου τῶν καλλιτεχνικῶν ἐκδηλώσεων, διὰ τῆς Ἀρχιτεκτονικῆς, τῆς Ζωγραφικῆς, τοῦ διακόσμου, τῆς μικρογραφίας, τῆς μικροτεχνίας, τὸ Βυζάντιον παρεσκεύασε γλῶσσαν μεταφυσικήν, ἡ ὁποία ἐγένετο καταληπτὴ καὶ ἀποδεκτὴ ὑπὸ μεγάλου τμήματος τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου. Καθόλου εἰπεῖν, ἡ Βυζαντινὴ Τέχνη ὑπῆρξε τέχνη θρησκευτική, πνευματική, τέχνη τοῦ νοητοῦ καὶ τοῦ ὑπερβατικοῦ, ἀπρόσωπος καὶ συντηρητική, ἀλλὰ καὶ τέχνη αὐτοκρατορική[2]. « Τὸ πρόβλημα, τὸ ὁποῖον τίθεται εἰς τὸν Βυζαντινὸν καλλιτέχνην, λέγει ὡσαύτως ὁ Paul Lemerle, δύναται νὰ γίνῃ καταληπτόν, μόνον ἐὰν παύσωμεν νὰ βλέπωμεν ἐν τῷ Ἀνατολικῷ Κράτει τὴν συνέχειαν καὶ τὴν παρακμὴν τοῦ Ρωμαϊκοῦ Κράτους τῆς Δύσεως... Ἡ ἔννοια αὕτη εἶναι ἱστορικῶς ψευδὴς καὶ ἐμποδίζει νὰ κατανοήσωμεν τὰ πράγματα. Μεταξὺ τοῦ Ρωμαϊκοῦ Κράτους καὶ τοῦ Βυζαντινοῦ Κράτους παρεντίθεται ἡ ἐπανάστασις τοῦ Χριστιανισμοῦ. Ἀλλ' ἰδιαίτατα ἡ Βυζαντινὴ Τέχνη προέβη περαιτέρω πρὸς τὴν κατεύθυνσιν ταύτην, διότι τῆς ἐπαναστάσεως ἐκείνης ἀπεκόμισε πληρέστερον τὰ ἀποτελέσματα. Κατὰ τοῦτο ὑπῆρξε τέχνη ὁλοκληρωτική. Δὲν εἶναι μόνον τέχνη χριστιανική, ἀλλ' ἡ μᾶλλον χριστιανικὴ ἐξ ὅλων τῶν τεχνῶν, τὰς ὁποίας ἐνέπνευσεν ὁ Χριστιανισμός »[3]. Θὰ ἠδύνατό τις νὰ προσθέσῃ ὅτι αὕτη ὑπῆρξε τὸ ἀποτέλεσμα « τοῦ διαλόγου μὲ τὸν Θεόν », ὡς θὰ ἔλεγεν ὁ André Malraux.

Δὲν εἶναι ἔργον τοῦ ἱστορικοῦ νὰ ἀσχοληθῇ ἐν τῇ γενικῇ ταύτῃ ἐκτιμή-

[1] Paul Lemerle, Psychologie de l'art byzantin, ἐν Bulletin de l'Association Guillaume Budé, Μάρτιος 1952, σελ. 57.

[2] Paul Lemerle, Le style byzantin, ἐν Παρισίοις, 1943, σελ. 19 κέ.

[3] Paul Lemerle, La psychologie de l'art byzantin, Ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 53.

σει τῶν πραγμάτων περὶ τὰ μνημεῖα καὶ τὰς τεχνοτροπίας, περὶ τὴν τεχνικήν, τὰς ἐξελίξεις καὶ τοὺς σταθμούς. Πλὴν τοῦ θέματος τῆς ἐπεκτάσεως τῶν καλλιτεχνικῶν ροπῶν κατὰ τὸν χῶρον, τὸ ὁποῖον ἔχει γενικώτερον ἱστορικὸν διαφέρον, τίθεται εἰς αὐτόν, ἀναζητοῦντα τὰς ἀφορμὰς τοῦ Κράτους καὶ πολιτισμοῦ, τὸ πρόβλημα τῆς καταγωγῆς τῆς τέχνης τοῦ Βυζαντίου. Τὸ πρόβλημα τοῦτο ἐνετοπίσθη εἰς τὸ ἐρώτημα Orient oder Rom, τὸ ὁποῖον ἔθεσεν ἀπὸ τοῦ 1901 ὁ Josef Strzygowski, ὅστις ἀρχικῶς μὲν ὑπεστήριξεν ὅτι ὃν ρόλον ἔπαιξεν ἡ Ἑλλὰς διὰ τὴν Ἀρχαιότητα ἔπαιξε καὶ τὸ Ἰρὰν διὰ τὸν γεννώμενον χριστιανικὸν κόσμον, ἀκολούθως δὲ ἐστράφη πρὸς τὴν Ἀρμενίαν, ἵνα ἀναζητήσῃ τὰ ἀπώτερα πρότυπα[1]. Ἡ ἔρευνα τῶν μνημείων καὶ τῶν τεχνοτροπιῶν ἀπέδειξε τὸ μονομερές, τὸ ἀπόλυτον καὶ ἔν τισι τὸ ἐσφαλμένον τῶν θεωριῶν τούτων. Εἰς ἀπολύτους ὡσαύτως γνώμας ἔφθασε καὶ ἡ ἀντίθετα πρεσβεύουσα Ἰταλικὴ καὶ Ἰταλιανίζουσα σχολὴ ἀπὸ τοῦ G. Rivoira καὶ ἀκολούθως, καθ' ἣν μεγίστη ὑπῆρξεν ἡ ἐπίδρασις τῆς Ρώμης καὶ τῆς Ἰταλίας ἐπὶ τὴν πρώϊμον χριστιανικὴν καὶ τὴν Βυζαντινὴν Τέχνην, ἰδίᾳ ἐν τῇ Ἀρχιτεκτονικῇ. Κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη ὁ J. B. Ward Perkins, ὁμιλῶν περὶ τοῦ Ἰταλικοῦ στοιχείου ἐν τῇ μεταγενεστέρᾳ Ρωμαϊκῇ καὶ τῇ πρωΐμῳ μεσαιωνικῇ Ἀρχιτεκτονικῇ, ἀπέκρουσε τὰς θεωρίας τοῦ Strzygowski καὶ προσεπάθησε νὰ περιορίσῃ τὴν Ἰταλιανίζουσαν θεωρίαν εἰς τὰ λογικά της ὅρια. Ἡ μείωσις τοῦ ρόλου τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἀποτελεῖ μειονέκτημα καὶ τῶν δύο σχολῶν[2]. Ἐν συνεχείᾳ ὁ E. H. Swift ἐν τῷ ἔργῳ Roman sources of Christian art, ἐν Νέᾳ Ὑόρκῃ, 1951, ὑπερβάλλει ἄνευ πρωτοτύπων παρατηρημάτων τὴν Ρωμανίζουσαν θεωρίαν: « ὁ οὕτω ὀνομαζόμενος Βυζαντινὸς ρυθμός, εἶπεν, ἀσφαλῶς μέχρι τοῦ δεκάτου αἰῶνος, θὰ ἔπρεπεν ἀκριβέστερον νὰ ὀνομασθῇ μεσαιωνικὸς Ρωμαϊκός ». Εἰς τὸ ἐρώτημα Orient oder Rom? ἀπεκρίθη ἀνεπιφυλάκτως: Rom[3].

Περισσότερον πάσης ἄλλης πνευματικῆς ἐκφράσεως ἡ Τέχνη τοῦ Βυζαντίου, ὡς πᾶσα τέχνη, καὶ αὐτὴ ἡ ἀρχαϊκὴ Ἑλληνική, παρέλαβεν ἔξωθεν στοιχεῖα, σὺν τοῖς ἄλλοις δὲ καὶ ἀνατολικά, εἴτε διὰ τοῦ Ἑλληνορρωμαϊκοῦ συγκρητισμοῦ, εἴτε ἀπ' εὐθείας. Παρὰ ταῦτα ἔναντι τῶν ἄλλων τεχνῶν διατηρεῖ αὕτη πλήρη ἀνεξαρτησίαν. Καὶ αὐτοὶ οἱ ἀνατολίζοντες ἀναγνωρίζουν τὸ πρᾶγμα. Ἡ Βυζαντινὴ Τέχνη, παρατηρεῖ ὁ Paul Lemerle, μολονότι ἔθραυσε τοὺς δεσμοὺς μετὰ τῆς Ἑλληνορρωμαϊκῆς Ἀρχαιότητος, « ὅμως δὲν ἐπανεῦρε τὴν ἱερὰν ἀγωνίαν τῆς Αἰγύπτου καὶ τῆς ἀρχαίας Ἀνατολῆς.

[1] Πρβλ. Ch. Diehl, Manuel d'art byzantin, β' ἔκδ., τόμ. Α', ἐν Παρισίοις, 1925, σελ. 18.

[2] Πρβλ. Paul Lemerle, Bulletin archéologique III, ἐν Revue des études byzantines, τόμ. 10 (1952/1953), σελ. 180 - 181.

[3] Αὐτόθι, σελ. 182.

Ὑπάρχει τι τὸ νέον, τοῦτο δὲ τὸ νέον προσέφερεν ὁ ἀνθρωπισμὸς τοῦ Χριστοῦ. Τὸ θεῖον δρᾶμα παίζεται νῦν ἐπὶ τῆς γῆς, μεταξὺ ἡμῶν. Εἰς τοῦτο δὲ ὀφείλεται τὸ ὅτι ἡ Βυζαντινὴ Τέχνη, καὶ ἔναντι ἔτι τῆς συγχρόνου τέχνης τῆς Δύσεως, δὲν δύναται ἀπολύτως, ἴσως δὲ καὶ κυρίως νὰ ὁρισθῇ ὡς ἀνατολική»[1]. Κατὰ βάσιν αὕτη ὑπῆρξε τὸ ἀποτέλεσμα τοῦ Μεσογειακοῦ συγκρητισμοῦ, εἰς τὴν διαμόρφωσιν τοῦ ὁποίου ἡ Ἑλληνιστικὴ ἐμπειρία ἔπαιξε πρωτεύοντα ρόλον. Κατὰ τὸν André Grabar, «ἡ καλλιτεχνικὴ ἐμπειρία, τὴν ὁποίαν ὀνομάζομεν Βυζαντινήν, δὲν καταλέγεται εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν αἰσθητικῶν, τῶν ἀνηκουσῶν εἰς συγκεκριμένον τινὰ λαὸν ἢ τῶν συναπτομένων μετὰ συγκεκριμένου τινὸς ἐδάφους. Ἀποτελεῖ μᾶλλον φάσιν ἐν τῇ τεταραγμένῃ ἱστορίᾳ τῶν καλλιτεχνικῶν ἐμπειριῶν τῶν Μεσογειακῶν λαῶν. Ἡ φάσις αὕτη ὑπῆρξε στενῶς συνδεδεμένη μετὰ τῆς ὑπάρξεως τοῦ μεταξὺ τοῦ 330 καὶ τοῦ 1453 ἀκμάσαντος χριστιανικοῦ Κράτους, ἐν τῷ ὁποίῳ ὑπερίσχυεν ὁ Ἑλληνισμὸς καὶ τοῦ ὁποίου ἕδρα ἦτο ἡ Κωνσταντινούπολις». Δεχόμενοι δὲ τὴν Βυζαντινὴν Τέχνην «ὡς φάσιν ἐν τῇ ἀνελίξει τῆς Μεσογειακῆς Τέχνης, ἰσχυριζόμεθα ἐν ταὐτῷ ὅτι αὕτη κατὰ τὴν ἀφετηρίαν της παρέλαβε τὰ πλεῖστα τῶν στοιχείων, ἅτινα ἐχαρακτήριζον τὸ προηγηθὲν Μεσογειακὸν ἔργον...» Ἀναφερόμενος εἰδικώτερον εἰς τὴν Ζωγραφικήν, ὁ Grabar λέγει ὅτι «οἱ Βυζαντινοὶ δὲν ἀνεζήτησαν τὰ πρότυπά των ἐν τῇ Γραφικῇ ἄλλων χωρῶν καὶ δὲν ἐφεῦρον εἴδη ἐζωγραφισμένων πινάκων, τὰ ὁποῖα ἠγνόουν οἱ καλλιτέχναι τῶν χρόνων τοῦ Αὐγούστου καὶ τοῦ Τραϊανοῦ. Καὶ τοῦτο εἶναι ἀκριβὲς οὐ μόνον περὶ τῶν πρώτων Βυζαντινῶν καλλιτεχνῶν, ἀλλὰ καὶ περὶ πάντων τῶν ζωγράφων τοῦ Βυζαντίου, μέχρι τῆς πτώσεως τοῦ Κράτους τῆς Ἀνατολῆς καὶ πέραν αὐτῆς»[2]. Πρέπει νὰ σημειωθῇ ὅτι, κατὰ τὸν αὐτὸν συγγραφέα, ἡ κλασσικὴ ἐπίδρασις συνετέλεσεν εἰς τὴν ἀναγέννησιν τῶν χρόνων τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας[3].

Η'

Ἐκ τῆς ἀνασκοπήσεως ταύτης καὶ τῶν ἀνωτέρω προσαχθέντων στοιχείων προκύπτουν γενικώτερά τινα συμπεράσματα, τὰ ὁποῖα καταχωρίζονται ἐνταῦθα ὡς ἀπόκρισις εἰς τὰ ἐρωτήματα: Orient oder Rom?, Ἀνατολὴ ἢ Δύσις;

1. Οἱ μεγάλοι πολιτισμοὶ δὲν ἀναπτύσσονται ἐν κλειστῷ χώρῳ, ἀλλὰ δέχονται καὶ ἀσκοῦν ἐπιδράσεις. Ἐν αὐτῇ τῇ ἐννοίᾳ τοῦ πολιτισμοῦ ὑπάρχει

[1] Paul Lemerle, La psychologie de l'art byzantin, σελ. 57.
[2] André Grabar, La Peinture byzantine. Les grands siècles de la Peinture, ἐν Γενεύῃ, 1953, σελ. 31 - 32.
[3] Πρβλ. Paul Lemerle, Bulletin archéologique III, Ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 177.

τὸ κεφαλαιῶδες γνώρισμα τῆς ἐπεκτάσεως εἰς τὸν χῶρον καὶ εἰς τὸν χρόνον. Ἡ πλαστικὴ καὶ ἀφομοιωτικὴ ἱκανότης πολιτισμοῦ τινος εἶναι τοσοῦτον μεγαλυτέρα καθόσον μεγαλυτέρα εἶναι ἡ δύναμις αὐτοῦ νὰ ὑποτάσσῃ τὰ δάνεια στοιχεῖα καὶ νὰ ἀποτυπώνῃ εἰς αὐτὰ τὴν σφραγῖδα τοῦ πνεύματός του.

2. Τὸ Βυζαντινὸν Κράτος καὶ ὁ Βυζαντινὸς πολιτισμὸς προῆλθον ἐκ τῆς συναντήσεως διαφόρων πραγματικῶν καὶ ἱστορικῶν συντελεστῶν. Ὡς ἐκ τούτου ἐδέχθησαν στοιχεῖα ἔξωθεν, στοιχεῖα Ἑλληνικά, Ρωμαϊκὰ καὶ ἀνατολικά. Πολλαὶ τῶν ἀνατολικῶν ἢ Ἀσιατικῶν ἐπιδράσεων ἔρχονται διὰ μέσου τῆς Ρώμης καὶ τῶν Ἑλληνιστικῶν βασιλείων. Ὅμως ἐν τῷ συνόλῳ τὰ ἀνατολικὰ στοιχεῖα «δὲν εἶναι τὰ οὐσιώδη καὶ χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα τοῦ Βυζαντινοῦ κόσμου»[1].

3. Ἡ ἀνάλυσις καὶ τρόπον τινὰ ἡ ἀνατομία τῶν συντελεστῶν τοῦ δημοσίου βίου ἀποδεικνύουν ὅτι Κράτος καὶ κοινωνία διέπονται ἐν Βυζαντίῳ ὑπὸ θεμελιωδῶν ἀρχῶν, παραδόσεων, πολιτικῶν διοικητικῶν θεσμῶν, κυβερνητικῶν καὶ οἰκονομικῶν μεθόδων, κοινωνικῶν θεσμίων, κανόνων Δικαίου — συντελεστῶν, οἵτινες ἔχουν τὴν προέλευσιν ἐκ τοῦ Ἑλληνορρωμαϊκοῦ συγκρητισμοῦ. Ἡ Ρώμη προβάλλεται ὡς συντελεστὴς τοῦ δημοσίου βίου καὶ τῶν κανόνων τῆς κοινωνικῆς συγκροτήσεως· ὅμως διὰ τῆς Ρώμης διοχετεύονται εἰς τοὺς μέσους αἰῶνας ἡ Ἑλληνικὴ καὶ ἡ Ἑλληνιστικὴ παράδοσις, καθόσον ἀπό τινος τοῦ χρόνου στιγμῆς ἡ ἱστορικὴ ἀποστολὴ τοῦ Ἑλληνισμοῦ συγχέεται μετὰ τῆς ἱστορικῆς παρουσίας τῆς Ρώμης.

4. Ὁ πνευματικὸς βίος τοῦ Βυζαντίου διέπεται εἰδικώτερον ὑπὸ δύο πρωταρχικῶν συντελεστῶν: τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Ἡ συνύπαρξις καὶ ἡ ταυτόχρονος ἐνέργεια ἀμφοτέρων τούτων ἐδημιούργησε τὸν Βυζαντινὸν Ἀνθρωπισμόν, ὁ ὁποῖος ἀφωμοίωσε τὴν Ἑλληνικὴν σκέψιν καὶ τὴν Ἑλληνικὴν παιδείαν καὶ διέπλασεν ἰδεῶδες βίου κατὰ Χριστόν. Πάντα τὰ ὀθνεῖα ἢ αὐτόνομα στοιχεῖα ὑπετάχθησαν εἰς τοὺς κανόνας τοῦ Ἀνθρωπισμοῦ τούτου.

Ὡς ἐκ τῆς προελεύσεως, τῶν σταθερῶν ἰδεολογικῶν ροπῶν αὐτῶν, ὡς ἐκ τῶν τρόπων τοῦ συναισθάνεσθαι καὶ ὡς ἐκ τῶν μεταφυσικῶν ἐνατενίσεων, ὁ Βυζαντινὸς δημόσιος βίος καὶ ὁ πολιτισμὸς — σαφῶς ἀντιτιθέμενοι πρός τε τοὺς Ἀσιατικοὺς πολιτισμοὺς καὶ πρὸς τὸν «Βαρβαρικὸν» κόσμον — ἀνήκουν εἰς τὴν μεγάλην ἐμπειρίαν καὶ παράδοσιν, τὴν ὁποίαν εἰσήγαγεν εἰς τὴν Ἀνθρωπότητα ἡ Ἑλληνορρωμαϊκὴ ἐπικράτησις ἐν τῷ Μεσογειακῷ χώρῳ. Κράτος κατ' ἐξοχὴν Μεσογειακόν, τὸ Βυζάντιον συνεχίζει ἐν τῇ ἱστορίᾳ τὸν Μεσογειακὸν συγκρητισμόν. Ἐντεῦθεν ἔρχεται εἰς στενὴν κοινωνίαν μετὰ τοῦ μεσαιωνικοῦ κόσμου τῆς Δύσεως καὶ μετὰ τῶν πολιτισμῶν τῆς Εὐρωπαϊκῆς Ἀναγεννήσεως. Ὅθεν ὀρθῶς ὁ Arnold Toynbee ἐν τῇ ταξινομήσει τῶν

[1] Norman Baynes, Byzantine Studies and Other Essays, σελ. 69.

πολιτισμῶν τοῦ ἀνθρώπου ἐθεώρησε τὸν χριστιανικὸν ὀρθόδοξον πολιτισμὸν καὶ τὸν μεσαιωνικὸν τῆς Δύσεως ὡς πολιτισμοὺς ἀδελφούς, ἀμφοτέρους δὲ ὡς κατιόντας τοῦ Ἑλληνικοῦ[1]. Ἀλλὰ τὸ Βυζάντιον προβαίνει περαιτέρω: ἐπεξεργάζεται καὶ συνθέτει ἐκ προοιμίων θεμελιώδεις τινὰς μορφάς, τρόπους τοῦ σκέπτεσθαι καὶ τοῦ συναισθάνεσθαι, τρόπους ἐνατενίσεως τῆς ζωῆς, οἱ ὁποῖοι ἀπήρτισαν τελικῶς τὴν Εὐρωπαϊκὴν πνευματικὴν κοινότητα. Διὰ ταῦτα πάντα, ἀντιστρέφοντες τὸν ἰσχυρισμὸν τοῦ W. Otto, λέγομεν: ἐν Βυζαντίῳ ἡ Εὐρώπη ἐνίκησε κατὰ τρόπον ἀποφασιστικὸν τὴν Ἀσίαν.

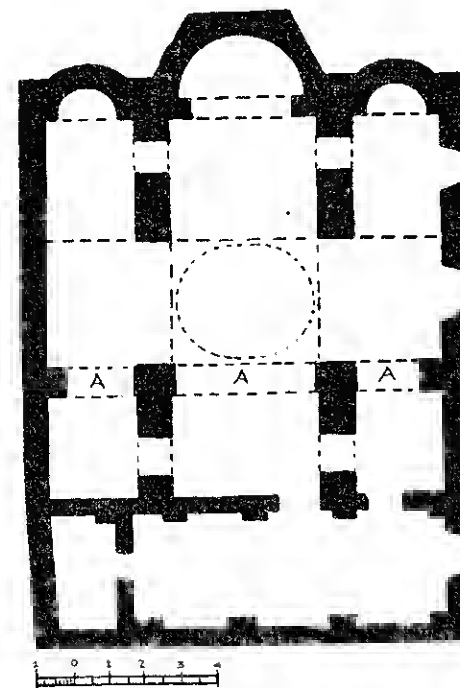
ΔΙΟΝ. Α. ΖΑΚΥΘΗΝΟΣ

[1] Arnold Toynbee, A Study of History, τόμ. Α', σελ. 63 κἑ., 129 κἑ.

22 - 1 - 1959

ΣΦΕΝΔΟΝΙΟΝ

Εἰς τὸ «Κυθήριον Χρονικὸν» τοῦ Χειλᾶ[1], τὸ συνταχθὲν πιθανῶς περὶ τὰ μέσα τοῦ 15ου αἰῶνος, ἀναφέρεται ὅτι τὸ ἐν Κυθήροις «μοναστήριον» (= ἐκκλησία) τοῦ Ἁγ. Θεοδώρου ἐκινδύνευσέ ποτε νὰ καταπέσῃ τῆς «τρούλ-

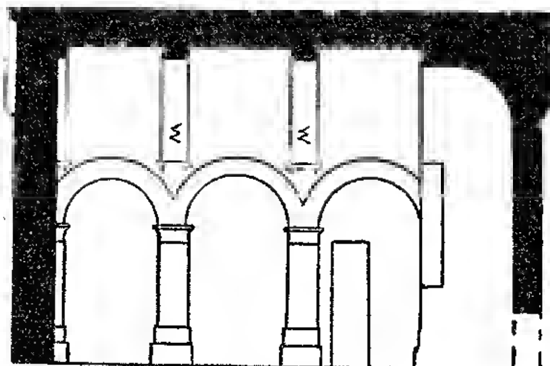
Εἰκ. 1. Ἡ κάτοψις τοῦ ναοῦ Ἁγ. Θεοδώρου τῶν Κυθήρων.

λας» αὐτοῦ ὑποστάσῃς μέγα «σχίσμα». Πρὸς ἀποτροπὴν τοῦ κινδύνου τούτου οἱ κάτοικοι τοῦ Ποταμοῦ συνελθόντες ἀπεφάσισαν τὴν συλλογὴν τῆς σχετικῆς «ἐξόδου» στερεώσεως τοῦ ναοῦ καὶ τὴν ἐκ Μονεμβασίας μετάκλησιν εἰδικῶν «μαστόρων». Οὗτοι ἐλθόντες εἰς Κύθηρα ἐπελήφθησαν τῆς συγκρα-

[1] Ἐξεδόθη τὸ πρῶτον ὑπὸ Ι. Βελούδου (Ἐνετίῃσιν 1868) εἶτα δ' ὑπὸ Κ. Hopf ἐν Chroniques Grécoromanes, Berlin 1873, σ. 346 - 358.

τήσεως τοῦ ναοῦ κατὰ τὸν ἑξῆς τρόπον, ὃν μεταφέρω ἐπὶ λέξει ἐκ τοῦ Χρονικοῦ (σ. 349): *καὶ ἐποίησαν οἱ μαστόροι τότε καμάρας εἰς τὸν ναὸν ἀπὸ κάτωθεν ἕως ἄνω καὶ διὰ μέσου σφενδόνια, καὶ περιέζωσαν τὸν ναὸν καὶ ἐκρατήθη ἀπὸ τότε καὶ στήκεται μέχρι τοῦ νῦν.*

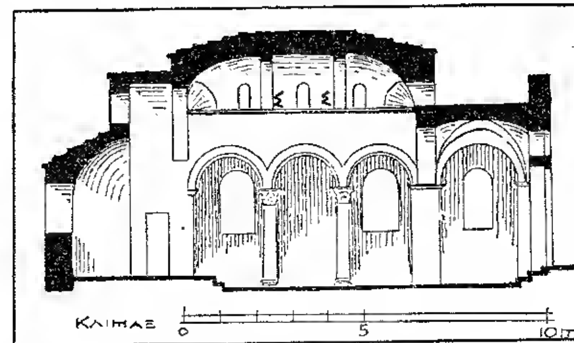
Ὁ ναὸς τοῦ «μεγάλου ἁγίου Θεοδώρου» σώζεται καὶ λειτουργεῖται εἰσέτι μέχρι σήμερον. Ἡ κάτοψίς του, ἣν παρέχομεν ἐνταῦθα (εἰκ. 1) ἐδημοσιεύθη ὑπὸ τοῦ καθηγ. κ. Γ. Σωτηρίου[1], μὴ συνοδευθεῖσα ὅμως δυστυχῶς καὶ ὑπὸ κατὰ μῆκος τομῆς. Πρόκειται περὶ ναοῦ σταυροειδοῦς ἐγγεγραμμένου, μετὰ τρούλλου στηριζομένου ἐπὶ τεσσάρων διασταυρουμένων καμαρῶν. Ἡ δυτικὴ ἐκ τῶν καμαρῶν τούτων ὡς καὶ αἱ ἑκατέρωθεν αὐτῆς μικρότεραι καμάραι τῶν πλαγίων κλιτῶν φαίνεται ὅτι παρουσίασαν σοβαρὰ ρήγματα, ἅτινα ἐπέφεραν καὶ τὸ μνημονευθὲν σχίσμα τοῦ τρούλλου καὶ ἐπεκρέμασαν τὸν κίνδυνον ὁλοσχεροῦς καταπτώσεως τοῦ ναοῦ. Πρὸς συγκράτησίν του λοιπὸν οἱ ἐκ Μονεμβασίας μετακληθέντες μαΐστορες ἀνακατεσκεύασαν, ὡς μᾶς λέγει τὸ Χρονικόν, τὰς καμάρας ἀπὸ κάτωθεν ἕως ἄνω, συνάμα δὲ κατεσκεύασαν καὶ *διὰ μέσου* ἤτοι ἐγκάρσια *σφενδόνια*. Ὁ ἄγνωστος μέχρι τοῦδε καὶ ὑπὸ τῶν λεξικογράφων ἀθησαύριστος ἀρχιτεκτονικὸς οὗτος ὅρος θὰ πρέπει ἀναμφιβόλως νὰ ἰσοδυναμῇ πρὸς ὅ,τι ἕως τώρα ὠνομάζαμεν «ἐνισχυτικὴν ζώνην» (arc doubleau) ἤτοι πρὸς ἐγκαρσίως κάτωθεν τοῦ ἐσωρραχίου τῶν κυλινδρικῶν θόλων κατ᾿ ἀποστάσεις κατασκευαζόμενα, ἡμικυκλικὰ ἢ τεθλασμένα τόξα, ἅτινα ἐσχημάτιζον τρόπον τινὰ τὸν σκελετὸν τοῦ ὅλου θόλου, χρησιμεύοντα καὶ πρὸς στήριξιν τῶν ξυλοτύπων (καλουπιῶν) ἐφ᾿ ὧν ἐστηρίζετο ἡ μεγάλη κατὰ μῆκος καμάρα (εἰκ. 2).

Εἰκ. 2. Ναὸς Ani τῆς Ἀρμενίας.

[1] Εἰς τὴν ὑπὸ Σπ. Στάθη ἐκδιδομένην Κυθηραϊκὴν Ἐπιθεώρησιν, ἐν Ἀθήναις 1923, σ. 315 εἰκ. 1α.

Τοιαῦται ἐνισχυτικαὶ κυλινδρικῶν θόλων (βαγενοκαμαρῶν) ζῶναι, πλάτους συνήθως 0.35 - 0.50 μ., ἦσαν ἐν χρήσει ἤδη ἀπὸ τῆς ρωμαϊκῆς ἐποχῆς[1], συνεχίσθησαν δ᾿ ἀργότερον εἰς τὴν βυζαντινὴν[2] (εἰκ. 2) καὶ συνηθέστερον εἰς τὴν ρωμανικὴν τέχνην[3]. Μεγάλη ὅμως χρῆσις αὐτῶν ἔγινεν ἐν Ἑλλάδι ἐπὶ Τουρκοκρατίας, ἧς παραδείγματα παρέχουσι πλεῖστοι ναοὶ τῶν Ἀθηνῶν[4] (εἰκ. 3), τῆς Ἀττικῆς[5] (εἰκ. 4 καὶ 5), τῆς Εὐβοίας[6], τῆς Ρόδου[7] κλπ. Ἀλλὰ καὶ εἰς αὐτὸν τὸν ναὸν τοῦ Ἁγ. Θεοδώρου τῶν Κυθήρων σώζονται ἕως

Εἰκ. 3. Ναὸς Παναγίας Ρόμπη Ἀθηνῶν.

[1] J. Durm, Die Baukunst der Etrusker und Römer, Stuttgart 1905, σ. 253 εἰκ. 271 (Νεμαυσοῦ καὶ Narni).

[2] A. Choisy, L'art de bâtir chez les Byzantins, Paris 1883, σ. 23 εἰκ. 19 (Χῶναι). Α. Ὀρλάνδος, Ἀρχεῖον Βυζ. Μνημ. Ἑλλάδος Ζ' (1951), σ. 156 εἰκ. 3 καὶ 4 (Καθολικὸν Μ. Περιστερῶν). Ὁ αὐτός, Α.Β.Μ.Ε: Η' (1955/6), σ. 129 εἰκ. 3 (Χριστὸς Μεσκλῶν Κρήτης). G. Gerola, Monumenti Veneti nell'isola di Creta, εἰκ. 22 καὶ 143 (Ζεβρεμιανὰ καὶ Ἀσώματος Σιναπίου). Μ. Χατζηδάκης, Κρητικὰ Χρονικὰ ΣΤ' (1952), σ. 62, 67, 68, 69, 70 (ἅγ. Γεώργιος ὁ Καβουσιώτης, ἅγ. Γεώργιος ὁ Σφακιώτης, ἅγ. Γεώργιος ὁ Ξυδᾶς, Εἰσόδια Θεοτόκου Σκλαβεροχωρίου, Παναγία Καρδουλιανῶ, Ἁγία Τριὰς Ἀρχανῶν). J. Strzygowski, Die Baukunst der Armenier und Europa, Wien 1918, εἰκ. 147 (Ani) (ἐνταῦθα εἰκ. 2), εἰκ. 159 (Schirwandschuk).

[3] C. Enlart, Manuel d'Archéologie Française, τόμ. 1, Paris 1919, σ. 34 εἰκ. 14, 15, σ. 287 εἰκ. 111. σ. 299 εἰκ. 121 κλπ.

[4] Α. Ὀρλάνδος, Ἐπ. Ἑτ. Βυζ. Σπ. Β' (1925), σ. 289 εἰκ. 1 (Μοναστηράκι), σ. 290 εἰκ. 2 (Παναγία Ρόμπη), σ. 291 εἰκ. 3 (Μετόχι Π. Τάφου).

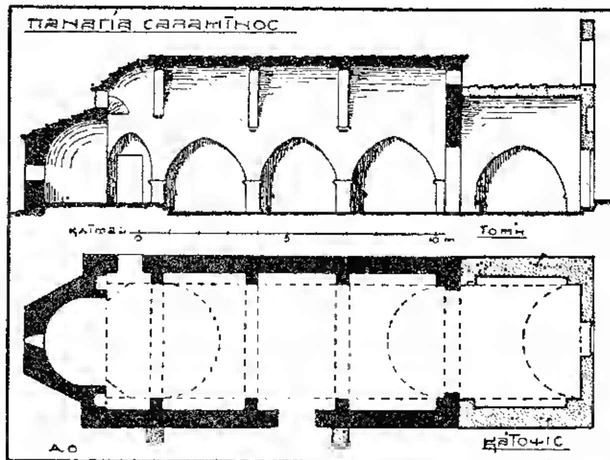
[5] Α. Ὀρλάνδος, Ε.Ε.Β.Σ. Β' (1925), σ. 299 εἰκ. 17 (ἅγ. Πέτρος Χασιᾶς), σ. 300 εἰκ. 18 (Παναγία Σαλαμῖνος), σ. 301 εἰκ. 19 (ἅγ. Δημήτριος Ἄνω Σοῦλι), σ. 303 εἰκ. 21 (ἅγ. Νικόλαος Σαρωνικοῦ).

[6] Α. Ὀρλάνδος, Α.Β.Μ.Ε Ζ' (1951), σ. 121 εἰκ. 10 (ἅγ. Νικόλαος Βάθειας), σ. 129 εἰκ. 15 (Ζωοδ. Πηγὴ Ἀγλέφερου).

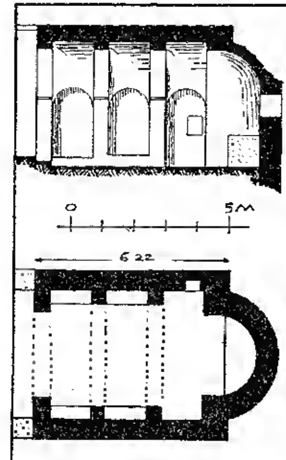
[7] Α. Ὀρλάνδος, Α.Β.Μ.Ε. ΣΤ' (1948), σ. 64 εἰκ. 51 (ἅγ. Δημήτριος Λίνδου καὶ σ. 65 εἰκ. 52 (Νεκροτ. ἅγ. Ἰσιδώρου).

σήμερον τὰ ὑπὸ τοῦ Κυθηρίου χρονικοῦ μνημονευόμενα σφενδόνια, βαίνοντα κατὰ μὲν τὸ μέσον κλῖτος ἐπὶ ἐλαφρῶς ἐξεχουσῶν παραστάδων (εἰκ. 1), κατὰ δὲ τὰ πλάγια ἐπὶ ἰσχυρῶν ποδαρικῶν (εἰκ. 1). Τὰ σφενδόνια ταῦτα δηλοῦνται εἰς τὴν παρατιθεμένην κάτοψιν διὰ τῶν γραμμάτων Α, Α, Α, εἰς δὲ τὰς εἰκόνας 2 καὶ 3 διὰ τῶν Σ, Σ.

Πρέπει δ' ἐνταῦθα νὰ σημειωθῇ ὅτι ἡ λέξις σφενδόνιον διετηρήθη ἐν

Εἰκ. 4. Ναὸς Παναγίας Σαλαμῖνος. Κάτοψις καὶ τομή.

Εἰκ. 5. Ναὸς Ἁγ. Δημητρίου εἰς Ἄνω Σοῦλι.

Κυθήροις μέχρι τῆς σήμερον ὑπὸ τὸν τύπον *σπεντόνι*, σημαίνει δὲ κατὰ τὸ ὑπ' ἀρ. 685 χειρόγραφον τοῦ ἐν τῇ Ἀκαδημίᾳ Ἀθηνῶν Ἀρχείου τοῦ Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ τῆς Νεωτέρας Ἑλληνικῆς (σ. 64) τὸ συνταχθὲν ὑπὸ τοῦ συνταξιούχου δημοδιδασκάλου Ι. Κασιμάτη: «τόξον λίθινον τῶν οἰκιῶν, ἐπὶ τοῦ ὁποίου στηρίζονται αἱ δοκοί». Ὁ αὐτὸς δὲ Κυθήριος δημοδιδάσκαλος παρέσχε συμπληρωματικῶς καὶ τὴν πληροφορίαν, ὅτι εἰς ναοὺς καὶ μεγάλα σπίτια τῶν Κυθήρων ὑπῆρχον δύο ἢ καὶ πλείονα «σπεντόνια». Κατὰ ταῦτα καὶ τὸ σφενδόνιον τοῦ Κυθηρίου χρονικοῦ ἐσήμαινε καὶ σημαίνει ἔτι καὶ σήμερον ἐν Κυθήροις ἀφ' ἑνὸς μὲν τὰς ἐνισχυτικὰς ζώνας τῶν κτιστῶν καμαρῶν τῶν ναῶν, ἀφ' ἑτέρου δὲ τὰ γνωστὰ τοξωτὰ ἐγκάρσια τοιχώματα, ἅτινα ἀλλαχοῦ καλοῦνται *καμάραι* ἢ *βόλτα* καὶ χρησιμεύουν πρὸς στήριξιν τῶν *δωμάτων* τῶν νησιωτικῶν σπιτιῶν[1] ἀκόμη δὲ καὶ τῶν σπιτιῶν χωρίων τινῶν

[1] Κυκλάδες: Κέα, Κύθνος (Δ. Βασιλειάδη, Εἰσαγωγὴ στὴν αἰγαιοπελαγίτικη λαϊκὴ ἀρχιτεκτονική, Ἀθήνα 1955, σ. 60 εἰκ. 54 καὶ σ. 65 εἰκ. 59) Μύκονος, Σίφνος (Δ. Βασιλειάδης, ἔ.ἀν., σ. 61 εἰκ. 55 καὶ σ. 62 εἰκ. 56. C. Papas, L'Urbanisme et l'architecture populaire dans les Cyclades, Paris 1957, σ. 89

τῆς Ἀττικῆς καὶ ἄλλων μερῶν. Τῶν δὲ ναῶν τὰ σφενδόνια ἦσαν, ὡς εἴπομεν, ἁπλᾶ ἐνισχυτικὰ τῶν καμαρῶν τόξα μικροῦ πλάτους 0.35 - 0.50 μ. καὶ μικρᾶς ἐξοχῆς 0.10 - 0.25 μ. τὰ ὁποῖα ἄλλοτε μὲν προεξετείνοντο ἕως τὸ ἔδαφος, σχηματίζοντα ἐπὶ τῶν τοιχωμάτων παραστάδας, ὅπως εἰς τὴν περίπτωσιν τοῦ Ἁγ. Θεοδώρου τῶν Κυθήρων (εἰκ. 1) ἄλλοτε δὲ περιωρίζοντο μόνον εἰς τὸ ἐσωρράχιον τοῦ θόλου μὲ ὑφαψίδιον κατὰ τὴν γέννησιν αὐτοῦ ὡς ὑποστήριγμά των[1] ἄλλοτε πάλιν δὲ ἔσβυναν κατὰ τὰς γεννήσεις τοῦ θόλου[2].

Πάντως ἡ λέξις σφενδόνιον καὶ λόγῳ τῆς πρὸς σφενδόνην σχήματος τοῦ τόξου, ὅπερ ἐκφράζει, καὶ λόγῳ τῆς συντομίας της, εἶναι προσφυεστάτη πρὸς δήλωσιν τοῦ ἐγκαρσίως πρὸς καμάραν ἢ ξυλίνην στέγην κατασκευαζομένου κτιστοῦ τόξου καὶ πρέπει τοῦ λοιποῦ νὰ καθιερωθῇ εἰς ἀντικατάστασιν τοῦ συνθετωτέρου ἀρχιτεκτονικοῦ ὅρου «ἐνισχυτικὴ ζώνη» τοῦ ὁποίου χρῆσις ἐγίνετο μέχρι τοῦδε.

ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ Κ. ΟΡΛΑΝΔΟΣ

εἰκ. 54 καὶ σ. 79 εἰκ. 38, 39. Νάξος, C. Papas, ἔ.ἀν., σ. 76 εἰκ. 40, σ. 77 εἰκ. 42 - 43 καὶ σ. 79 εἰκ. 44. Ἄνδρος, Α. Λοΐζος, 4 μέρες στὴν Ἄνδρο, Ἀθήνα 1948, σκίτσο 3. Δωδεκάνησος: Ρόδος, A. Orlandos, La maison paysanne dans l'île de Rhodes, ἐν L'Hellénisme contemporain, 2e série I (1947), σ. 228 εἰκ. 3 καὶ σ. 230 εἰκ. 4. Γ. Μέγας, Ἡ λαϊκὴ κατοικία τῆς Δωδεκανήσου, τ. Β' (1949), σ. 27 εἰκ. 12, σ. 28 εἰκ. 13 κλπ. Ἐκδ. Ὑπουργείου Ἀνοικοδομήσεως, ἀρ. 22. Κρήτη: Δ. Ε. Τριποδάκης, Ἡ χωρικὴ κατοικία στὸ Λασήθι, Τεχν. Χρον. 1946, τεύχη 169 καὶ 170. Κύπρος: Ἀθ. Ταρσούλη, Κύπρος, τ. Α' (1955), σ. 208.

[1] Α. Ὀρλάνδος, Ε.Ε.Β.Σ. Β' (1925), σ. 291 εἰκ. 3 (Μετόχι Π. Τάφου) καὶ σ. 301 εἰκ. 19 (ἅγ. Δημήτριος Ἄνω Σοῦλι), ἐνταῦθα εἰκ. 5. J. Strzygowski, Die Baukunst der Armenier κλπ., εἰκ. 147/48 (Ani), ἐνταῦθα εἰκ. 2.

[2] Χριστὸς Μεσκλῶν, Α. Ὀρλάνδος, Α.Β.Μ.Ε. Η' (1955 - 56), σ. 129 εἰκ. 3. Ὁ αὐτός, Ε.Ε.Β.Σ. Β' (1925), σ. 299 εἰκ. 17 (ἅγ. Πέτρος Χασιᾶς), σ. 300 εἰκ. 18 (Παναγία Σαλαμῖνος), ἐνταῦθα εἰκ. 4.

Ο ΙΕΡΟΣΟΛΥΜΩΝ ΓΕΡΜΑΝΟΣ (1534 - 1579)

Ὁ δραστηριώτατος πατριάρχης Ἱεροσολύμων Γερμανὸς[1] συνδέεται κατά τινα τρόπον πρὸς τὴν μονὴν τοῦ Φιλοσόφου, ἀλλ' ἐπὶ τῇ βάσει τῶν γνωστῶν ἱστορικῶν δεδομένων δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ καθορισθῇ ἀκριβῶς ἡ σχέσις αὐτή. Πατρὶς αὐτοῦ ἀναφέρεται Ἀράχοβα, *ἡ κειμένη ἐν τοῖς μέρεσι τῆς Τριπολιτζᾶς*[2]. Ποία εἶναι ἡ Ἀράχοβα αὕτη παραμένει ἄλυτον, ὡς φαίνεται. Διότι ἄλυτον παραμένει καὶ τὸ πρόβλημα τῆς Μεγάλης Ἀράχοβας τοῦ Χρονικοῦ τοῦ Μορέως, τῶν ἐρευνητῶν τασσομένων τῶν μὲν ὑπὲρ τῆς ἐν Λακεδαίμονι Οἰνουντιακῆς[3], τῶν δὲ ὑπὲρ τῶν ἐν τῇ Μεγαλοπολίτιδι Καρυῶν[4], ἀφοῦ ἡ σλαβικὴ λέξις *Ἀράχοβα* τόπον μὲ καρυδιὲς[5] σημαί-

[1] Γενικῶς περὶ τοῦ ἀνδρὸς ἂς σημειωθῇ ἡ ἀκόλουθος βιβλιογραφία. Πατριάρχου Ἱεροσολύμων Δοσιθέου, Ἱστορία περὶ τῶν ἐν Ἱεροσολύμοις πατριαρχευσάντων, ἐν Βουκουρεστίῳ 1715, σελ. 1165 - 1167 (ἐφεξῆς παραπομπὴ εἰς τὸ ἔργον τοῦτο θὰ γίνεται βραχυγραφικῶς: Δωδεκάβιβλος). Γρηγορίου ἱεροδιακόνου τοῦ Παλαμᾶ, Ἱεροσολυμιάς, ἤτοι ἐπίτομος ἱστορία τῆς Ἁγίας Πόλεως Ἱερουσαλήμ..., ἐν Ἱεροσολύμοις 1862, σελ. υπ' - υπε'. Κυρίλλου Ἀθανασιάδου, Βίος τοῦ ἐν μακαρίᾳ τῇ λήξει γενομένου ἀειμνήστου πατριάρχου τῶν Ἱεροσολύμων Γερμανοῦ, « Εὐαγγελικὸς Κῆρυξ », τόμ. Β' (1870), σελ. 143 κἑξ. Χρυσοστόμου Παπαδοπούλου, Ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας Ἱεροσολύμων, ἐν Ἱεροσολύμοις καὶ Ἀλεξανδρείᾳ 1910, σελ. 466 κἑξ. Εἰδήσεις ἀξιοσημειώτους διαφόρων χρονογράφων εὑρίσκομεν ἐκδεδομένας ὑπὸ Α. Παπαδοπούλου - Κεραμέως, Ἀνάλεκτα Ἱεροσολυμιτικῆς Σταχυολογίας, τόμ. Α' - Γ', ὅπου καὶ παραπομπαὶ κατὰ χώραν γίνονται. Τὰ εἰς τὰ ἐγκυκλοπαιδικὰ λεξικὰ περὶ τοῦ Γερμανοῦ ἀρθρίδια σημειοῦμεν μόνον χάριν ἐνημερότητος τοῦ παρόντος σημειώματος. Οὕτω Ε. Γ. Παντελάκης, Μεγ. Ἑλλην. Ἐγκυκλοπαιδεία, τόμ. Η' (1929), σελ. 248. Τ. Χ. Κ(ανδηλῶρος), Ἐγκυκλ. Λεξ. Ἐλευθερουδάκη, τόμ. Γ' (1928), σελ. 837. Ἀνωνύμως, Νεώτ. Ἐγκυκλ. Λεξ. « Ἡλίου », τόμ. Ε', σελ. 165 - 166.

[2] Δοσιθέσυ, Δωδεκάβιβλος, σελ. 1166. Μαξίμου Συμαίου, Οἱ ἀπὸ τῆς ἕκτης οἰκουμενικῆς Συνόδου πατριάρχαι τῆς Ἱερουσαλὴμ ἄχρις ἔτους 1810· ἐν Α. Παπαδοπούλου - Κεραμέως, Ἀνάλεκτα, τόμ. Γ', σελ. 39. Προκοπίου Ναζιανζηνοῦ, Ἱερουσαλὴμ καταπατουμένη, αὐτόθι, σελ. 131. Πρβλ. Κ. Μ. Πίτσιου, Καρυαὶ (Ἀράχοβα) Λακεδαίμονος, Ἀθήνα 1948, σελ. 141 - 142.

[3] Φαίδ. Ι. Κουκουλέ, Οἰνουντιακά, ἐν Χανίοις 1908, σελ. 34 κἑξ. Στεφ. Ν. Δραγούμη, Χρονικῶν τοῦ Μορέως τοπωνυμικά, τοπογραφικά, ἱστσρικά, ἐν Ἀθήναις 1921, σελ. 205 κἑξ. καὶ δὴ 211. Κ. Α. Ρωμαίου, Τοπογραφικὰ τῆς Φραγκοκρατίας, « Πελοποννησιακὰ », τόμ. Β' (1957), σελ. 4 κἑξ.

[4] Ι. Σ. Σαρρῆ, Τὰ « κάστρα τῶν Σκορτῶν » Ἀράκλοβον καὶ Ἅγ. Γεώργιος, « Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερίς », 1934 - 1935, σελ. 75, 76 κἑξ.

[5] Max Vasmer, Die Slaven in Griechenland, Βερολῖνον 1941, σελ. 150.

νει. Ἐπὶ πλέον καὶ ἡ σημερινὴ ἐν Γορτυνίᾳ Ἀράχοβα[1] διεξεδίκησε πρὸς στιγμὴν τὴν τιμὴν τῆς καταγωγῆς τοῦ Γερμανοῦ[2]. Καὶ τὸ πρόβλημα εἶναι ἔτι μᾶλλον δυσεπίλυτον, διὰ τὸν λόγον ὅτι ὅλαι αἱ ὁμώνυμοι κῶμαι ἠμποροῦν νὰ χαρακτηρισθοῦν ὡς κείμεναι ἐν τοῖς μέρεσι τῆς Τριπολιτζᾶς, μηδὲ τῆς γορτυνιακῆς αὐτῆς Ἀράχοβας ἑπομένως ἀποκλειομένης ὡς πατρίδος τοῦ πατριάρχου Γερμανοῦ.

Ἐκεῖνο πάντως ποὺ πρέπει νὰ θεωρηθῇ λίαν πιθανὸν εἶναι, ὅτι ἔκ τινος τῶν τριῶν κωμῶν ὁρμώμενος ὁ Γερμανὸς εἰς νεανικὴν ἡλικίαν κατέφυγεν εἰς τὴν μονὴν τοῦ Φιλοσόφου, ἥτις ὑπὲρ τὰς ἐν τῇ χώρᾳ μονὰς ἤκμαζε τότε. Πρὸς τὰ ἐκεῖ ἐκ τῆς γενετείρας του ἤχθη ὁ Γερμανὸς καὶ ἐξ ἄλλου ἰσχυροῦ λόγου, ὅτι ἡ οἰκογένειά του διεσταυρώθη δι' ἐπιγαμίας ἀπὸ τῆς προηγουμένης ἴσως γενεᾶς πρὸς οἰκογένειαν τῆς Δημητσάνης, διότι σαφῶς ἀναφέρεται ὅτι ὁ διάδοχος τοῦ Γερμανοῦ εἰς τὴν πατριαρχίαν Ἱεροσολύμων Σωφρόνιος Καρκαλᾶς, γνήσιος γόνος τῆς Δημητσάνης, ἦτο ἀνεψιός του[3]. Ἀτυχῶς ἐκ τῶν ἐν Δημητσάνῃ πηγῶν οὐδεμία ἐπαλήθευσις τῶν ὑποθέσεων καὶ εἰκασιῶν τούτων εἶναι δυνατή.

Ὁ Γερμανὸς ἐκ νεαρᾶς ἡλικίας ὑπηρέτει εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἀναστάσεως ἐν συνεχείᾳ δ' ἐμόναζεν εἰς ἀρχαίας μονὰς τοῦ Ἰορδάνου, ἀναδειχθεὶς ἡγούμενος τῆς μονῆς Ἁγίου Σάββα[4]. Εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον Ἱεροσολύμων ἀνῆλθε πιθανώτατα τὸ ἔτος 1534, εἰς διαδοχὴν Δωροθέου, παραιτηθέντος πρὸς χάριν του. Εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Σιωνίτιδος Ἐκκλησίας ὁ Γερμανός, καθὼς γενικῶς πιστεύεται, κατέστησεν ἀοίδιμον τὸ ὄνομά του. Ἀρχομένου τοῦ ΙϚ' αἰῶνος δεινὴ ἦτο ἡ θέσις τῆς Ἐκκλησίας ταύτης. Ἐκ τῶν καταστρεπτικῶν πολέμων μεταξὺ Ὀθωμανῶν καὶ Σταυροφόρων πρὸ τῶν μέσων τοῦ ΙϚ' αἰῶνος ἡ Παλαιστίνη εἶχε μεταβληθῇ εἰς ἐρείπια. Ταύτην εἶχε καταλάβει μετὰ τῆς Συρίας καὶ τῆς Αἰγύπτου ὁ σουλτάνος Σελὴμ Γ' τὸ 1517, καταλύσας τὸ κράτος τῶν Μαμλούκων. Ἀπὸ τῆς Ἁλώσεως καὶ ἐφεξῆς ἐπὶ ἔτη ἱκανὰ προσκυνηταὶ εἰς τοὺς Ἁγίους τόπους δὲν μετέβαινον, ἕνεκα τῶν ταραχῶν. Οἱ Ἕλληνες μοναχοὶ κατεδιώκοντο καὶ ἑτοιμόρροπα εἶχον καταντήσει τὰ ἱερὰ Προσκυνήματα, αἱ δ' ἐπ' αὐτῶν ἀπειλητικαὶ βλέψεις τῶν ἑτεροδόξων καθίστων δυσχερῆ ἔτι μᾶλλον τὴν θέσιν των.

[1] Τάσου Ἀθ. Γριτσοπούλσυ, Ἀράχοβα ἡ γορτυνιακὴ καὶ τὸ ἐξ αὐτῆς δημῶδες ᾆσμα τοῦ κλέφτου Δήμσυ, ἐν Ἀθήναις 1948, σελ. 23.

[2] Καὶ τοῦτο, διότι πρῶτον ἐθεωρήθη οὐχὶ ὀρθῶς ὡς ἡ Ἀράχοβα τοῦ Χρονικοῦ. Βλ. J. Buchon, La Grèce continentale et la Morée, Παρίσιοι 1843, σελ. 492 - 493. Τάκη Χ. Κανδηλώρου, Ἡ Δημητσάνα, σελ. 23. Τοῦ αὐτοῦ, Ἡ Γσρτυνία, σελ. 145. Τ. Γριτσοπούλου, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 22.

[3] Μαξίμου Συμαίου, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 40: *ὁ Γερμανὸς μέλλων ἐπιστρέφειν εἰς Ἱεροσόλυμα ἔλαβε μεθ' ἑαυτοῦ τὸν ἀδελφιδοῦν αὐτοῦ, ἱερέα ὄντα...*

[4] Αὐτόθι, σελ. 39.

Οἱ πρὸ τοῦ Γερμανοῦ πατριάρχαι Ἱεροσολύμων, ἐν οἷς καί τινες Ἄραβες, ἦσαν πτωχοὶ καὶ ἀσήμαντοι, καταφρονούμενοι ὑπὸ τῶν ἐν τοῖς πράγμασι. Κατὰ τοὺς χρόνους ποὺ ἠκολούθησαν τὴν πτῶσιν τοῦ Βυζαντίου συνδιητῶντο μετά τινων Ἰβήρων καὶ Σέρβων. Οἱ πρῶτοι τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἤσκουν ἐπιρροήν τινα εἰς Παλαιστίνην, διατηροῦντες περὶ τὰς 12 μονὰς πέριξ τῆς Ἱερουσαλήμ, οἱ δὲ Σέρβοι κατεῖχον πάντοτε τὴν μονὴν τῶν Ἀρχαγγέλων. Ὁ Γερμανὸς πατριάρχης γενόμενος δὲν εὗρε πατριαρχεῖα, ἀντὶ δὲ κατοικίας εὐρείας εὗρεν οἰκίσκον ταπεινὸν καὶ περὶ αὐτὸν σωροὺς ἐρειπίων. Ἀπὸ μέρους τῶν κρατούντων ἠσκεῖτο τυραννία, οἱ δὲ ἀποτελοῦντες τὴν Ἁγιοταφικὴν Ἀδελφότητα ἦσαν ἀμαθεῖς. Τὸ θάρρος τοῦ νέου πατριάρχου καὶ ἡ ἀναπτυχθεῖσα δραστηριότης συνετέλεσαν ὥστε νὰ μὴ ἀφανισθῇ ἡ Ἱερὰ Γῆ, τὸ θησαύρισμα τῆς ὀρθοδοξίας. Ὁ Γερμανὸς ἐγκαινιάζει τὸν ἱερὸν ἀγῶνα τῆς τετράδος τῶν Πελοποννησίων πατριαρχῶν, ποὺ ἠναλώθησαν εἰς τὴν συντήρησιν τῶν ἱερῶν Προσκυνημάτων, κατὰ τοὺς δύο κρισίμους αἰῶνας ΙϚʹ - ΙΖʹ. Ἐκ τῶν ἔργων του ὁ ἐπὶ κεφαλῆς τῆς τετράδος ἀναδεικνύεται ἐξέχουσα φυσιογνωμία, γενναῖος τὸ φρόνημα, ῥηξικέλευθος, ἀνορθωτὴς ἐν κυριολεξίᾳ τῆς Ἀδελφότητος.

Τραχὺ ἔργον ἀνέλαβεν ὁ Γερμανός. Ἀλλ' ἔφερεν ἀποτέλεσμα λαμπρόν. Τοῦτο ἔγκειται εἰς τὸ ὅτι ἐκ τοῦ μηδενὸς ἐδημιούργησεν ἄξιον τοῦ ὀνόματός του πατριαρχεῖον, ὅτι ἀνεστήλωσε τὴν παλαιὰν αἴγλην αὐτοῦ, ἐξεύρισκεν ἑκάστοτε χρήματα καὶ ἠγρύπνει διὰ τὴν μόνιμον καὶ ἀκεραίαν δόξαν του. Μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1537 - 1538 ἀπηύθυνεν ἐγκύκλιον πρὸς τὸ γένος, ζητῶν βοήθειαν ὑπὲρ τῶν Ἁγίων Τόπων[1]. Ἡ ἀναδιοργάνωσις τῆς Ἀδελφότητος ἀπῄτει ἄφθονα χρήματα, ἄνευ τῶν ὁποίων οὔτε συντήρησις τῶν Προσκυνημάτων ἦτο δυνατὴ οὔτε κατοχύρωσις τῶν προνομίων των. Ἀρκεῖ νὰ σημειώσωμεν ὅτι οἱ πρὸ τοῦ Γερμανοῦ πατριάρχαι περιήρχοντο τὴν Βηθλεὲμ καὶ τὰς πέραν τοῦ Ἰορδάνου πόλεις καὶ χωρία ὡς ἁπλοῖ ἱερεῖς, ἵνα συλλέξουν τὰ στοιχειώδη ἐφόδια τῆς ζωῆς. Αὐτὸς ὁ προκάτοχός του Δωρόθεος ἐπορίζετο τὰ πρὸς τὸ ζῆν διὰ τῶν ἰδίων του χειρῶν. Τώρα ὁ Γερμανὸς ἀναστηλώνει τὸ κῦρος τοῦ πατριαρχείου, στεγάζων αὐτὸ εὐπρεπῶς καὶ προβάλλων τὴν ἐν ὀνόματι τῆς ὀρθοδοξίας ἀκτινοβολίαν του. Περαιτέρω ἐμερίμνησεν ὑπὲρ τῆς ἀρχιεπισκοπῆς Σινᾶ. Καὶ συνέβαλεν εὐρύτερον ὑπὲρ τῆς χειμαζομένης Ἐκκλησίας. Διὰ νὰ ἐπιτύχῃ πάντα ταῦτα εὑρίσκετο διαρκῶς ἐν κινήσει, ἐπιχειρήσας συνεχεῖς περιοδείας. Καὶ ἐπέτυχε πράγματι πολλά, διότι διὰ προσωπικῶν ἐπαφῶν συνεκίνει τὸ πολυπληθὲς ἀνὰ τὴν Ἀνατολὴν ὀρθόδοξον πλήρωμα. Οὕτω κατέστησε τὸ διάγραμμα τῆς δραστηριότητος αὐτοῦ πρόγραμμα τῶν ἐπιδιώξεων τῶν διαδόχων του, ὥστε κυριολεκτικῶς σωστικαὶ διὰ τὸν Πανάγιον Τάφον ὑπῆρξαν αἱ προσπάθειαι τῶν τεσσάρων.

[1] Χρφ. 390 ΙϚʹ αἰ. ἐν Ἱεροσολύμοις, ὅπου περιέχονται ἐπιστολαὶ τοῦ Γερμανοῦ. Α. Παπαδοπούλου-Κεραμέως, Ἱεροσολυμιτικὴ Βιβλιοθήκη, τόμ. Αʹ, ἐν Πετρουπόλει 1893, σελ. 393.

Διὰ βραχέων τὸ ἔργον τοῦ Γερμανοῦ ἠμπορεῖ νὰ συνοψισθῇ ὡς ἑξῆς. Πρῶτον, ἀναδιωργάνωσε τὴν Ἁγιοταφιτικὴν Ἀδελφότητα καὶ στενῶς συνέδεσεν αὐτὴν μετὰ τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου, ὥστε νὰ καταστῇ κοινὸν ἔργον ἀμφοτέρων ἡ περὶ τὰ Προσκυνήματα καὶ τοὺς πιστοὺς ἑνιαία μέριμνα. Τοῦτο διηυκόλυνε τὰς συχνὰς ἀπουσίας αὐτοῦ τε καὶ τῶν διαδόχων του χάριν ἐλέους[1]. Ἀλλ' αἱ περιοδεῖαί του εἶχον καὶ πνευματικὸν χαρακτῆρα, διότι διέλυον τὴν ἐπικρατοῦσαν σύγχυσιν εἰς τὸ πλήρωμα ἕνεκα τῶν τελευταίων ἀνωμαλιῶν, καθώριζον τὰ ὅρια τῶν ἐπαρχιῶν καὶ τὰ ἐπ' αὐτῶν δίκαια τῆς Σιὼν καὶ ἐφρονημάτιζον τὸν λαόν.

Δεύτερον, πεισμόνως ἀντιδρῶν ἀνεχαίτιζε τοὺς παντοιοτρόπως ἐνεργοῦντας νὰ ἐγκαταστοῦν εἰς τὰ Προσκυνήματα Λατίνους καὶ Ἀρμενίους, ἐνίοτε ἐπιτυγχάνοντας διεισδύσεις καὶ παραχωρήσεις τινάς. Διὰ νὰ κατορθώνεται τοῦτο ἐχρειάζετο μόνιμος ἐπαγρύπνησις τοῦ πατριάρχου, διότι ναὶ μὲν ἐξηγοράζετο ἡ ἐλευθερία τῶν Ἁγιοταφιτῶν διὰ πολλῶν χρημάτων, ἀλλ' ἀκριβῶς ἡ φιλοχρηματία τῶν κρατούντων ἦτο τόση, ὥστε μόνον δι' αὐτῆς εἶναι δυνατὸν νὰ ἑρμηνευθῇ ἡ δι' ἀλλεπαλλήλων σουλτανικῶν διαταγμάτων ἐπικύρωσις τῶν αὐτῶν προνομίων. Ἀκόμη πρέπει νὰ προστεθῇ καὶ ἡ διάθεσις ἰσχυρᾶς προστασίας ὑπὸ τῶν ἑτεροδόξων εἰς τὰς διεκδικήσεις των. Εἰς τὸ ἔτος 1538 τίθεται ὁ πρῶτος ὁρισμὸς τοῦ σουλτάνου Σουλεϊμὰν Αʹ, ἀναφερόμενος εἰς τὸ ὑπὸ τοῦ πατρός του Σελὴμ Αʹ χορηγηθὲν προνόμιον, ἐξασφαλίζον τὴν πλήρη κυριότητα τῶν Ἑλλήνων ἐπὶ πάντων τῶν Προσκυνημάτων, ναῶν καὶ μοναστηρίων, αἰτήσει τοῦ Γερμανοῦ[2]. Καὶ ἐξεδιώχθησαν μὲν τότε οἱ Λατῖνοι καὶ οἱ Ἀρμένιοι καὶ ὑπετάγησαν εἰς τὸν πατριάρχην οἱ Ἴβηρες μοναχοί, οἱ Ἀβησσυνοὶ καὶ οἱ Κόπται καὶ οἱ Σέρβοι, ἀλλ' ἠκολούθησαν καὶ ἄλλα φερμάνια ἐπὶ τοῦ ἰδίου θέματος κατὰ τὰ ἔτη 1556 καὶ 1568, διότι εἰς τὸ μεταξὺ οἱ Λατῖνοι πλέον ἢ ἅπαξ ἥρπασαν Προσκυνήματα, π.χ. μέρος τοῦ Γολγοθᾶ καὶ τὸ Σπήλαιον τῆς Βηθλεέμ, ὑποστηριζόμενοι ποικιλοτρόπως ὑπὸ τῆς Γαλλίας[3].

Τρίτον, μετ' ἰδιαιτέρου ζήλου ἐπεδίωκε τὴν συντήρησιν τῶν ἱερῶν Προσκυνημάτων, ἀσχολούμενος ἀπὸ τοῦ ἔτους 1535 μὲ τὰς ἐπισκευάς, βελτιώσεις καὶ συντηρήσεις αὐτῶν, φθειρομένων ἕνεκα βροχῶν, σεισμῶν καὶ

[1] Χρυσ. Παπαδοπούλου, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 466 - 467. Προκοπίου Ναζιανζηνοῦ, Ἱερουσ. καταπατ., ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 133.

[2] Κυρίλλου Ἀθανασιάδου, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 159 - 161, ὅπου μετάφρασις τοῦ ὁρισμοῦ. Πρβλ. Χρ. Παπαδόπουλον, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 469 - 472.

[3] Χρ. Παπαδοπούλου, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 472 - 478, ὅπου λεπτομερέστερον τὰ γεγονότα καὶ ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία.

ἄλλων αἰτίων. Γνωστὰ εἶναι τὰ τουρκικὰ ἔγγραφα, ὑφ᾽ ὧν ἐφοδιαζόμενος ὁ πατριάρχης προέβαινεν εἰς ἐπισκευὰς τῶν μνημείων[1]. Οὕτω τὸ 1535 ἐπεσκεύασε τὸν ὑπὸ βροχῶν καταστραφέντα μέγαν τροῦλλον τοῦ Ἁγίου Τάφου τὸ κωδωνοστάσιον τῆς Ἀναστάσεως καὶ τὸν ναόν, τὴν μονὴν Ἀρχαγγέλων κλπ. Μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1560 - 1561 χοτζέτι τοῦ κριτοῦ Ἱερουσαλὴμ πρὸς τὸν Γερμανὸν διαλαμβάνει, ὅτι οὗτος φιλοτίμως ἀνῳκοδόμησεν ἐκ λίθων διαφράγματα εἰς ἱδρύματα Βηθλεὲμ καὶ Ἁγ. Σπηλαίου[2]. Διὰ ν᾽ ἀνταποκρίνεται εἰς τὰς ὑποχρεώσεις ταύτας ὁ Γερμανὸς πλὴν τῶν περιοδειῶν πρὸς ἐνέργειαν ἐράνων ἠθέλησε νὰ δημιουργήσῃ καὶ μονιμωτέρους πόρους ὑπὲρ τῆς Ἁγιοταφιτικῆς Ἀδελφότητος, ἐπιτυχὼν τὸ 1541 διάταγμα, δι᾽ οὗ ὡρίζετο ὅτι τὰ ὑπάρχοντα τῶν ἀποθνῃσκόντων Ἁγιοταφιτῶν περιήρχοντο εἰς τὸ ἐν Ἱερουσαλὴμ μοναστήριον[3]. Ἀξία ἰδιαιτέρας μνείας εἶναι ἡ κατὰ τὸ ἔτος 1569 ἀπολυθεῖσα διὰ δύο μοναχῶν ἐγκύκλιος ἔκκλησις τοῦ Γερμανοῦ πρὸς τὸ ὀρθόδοξον γένος, περὶ οἰκονομικῆς ἐνισχύσεως. Ἔγραφεν ὡμῶς ὁ πατριάρχης μεταξὺ ἄλλων: *...ναὶ αὐτὸν τὸν ἄρτον μετὰ δακρύων πολλῶν καὶ οἰμωγῆς ἐσθίομεν πολλάκις, Κύριος γινώσκει!... Ὅτι οὐδὲ εἰς αὐτὸν τὸν θεῖον καὶ ἱερώτατον ναὸν τὸν θεοβάδιστον δυνάμεθα εἰσελθεῖν, εἰ μὴ μετὰ πολλῶν κόπων χλευασμένοι καὶ ὑβρισμένοι, πολλάκις καὶ τυπτομένους ἡμᾶς ἕλκουσιν ἄκοντας ἔσωθεν...*[4].

Τέταρτον, ὁ Γερμανὸς μετ᾽ ἐνδιαφέροντος εἰλικρινοῦς ἠσχολήθη περὶ τῆς τακτοποιήσεως τοῦ θέματος τῆς ἐξαρτήσεως τῆς μονῆς καὶ ἀρχιεπισκοπῆς Σινᾶ ἐκ τῆς Ἐκκλησίας Ἱεροσολύμων, εἰς τὰ ὅρια τῆς ὁποίας ἔκειτο, προσπαθήσας νὰ ἄρῃ τὰς φιλοδόξους διεκδικήσεις ἀρχιεπισκόπων τινῶν. Ἡ διένεξις ὑπῆρξε σχεδὸν μόνιμος, εἶχεν ἀρχίσει πρὸ τοῦ Γερμανοῦ καὶ συνεχίσθη ἐφεξῆς. Κατὰ χρονολογικὴν δὲ σειρὰν ἐξελίσσεται ὡς ἑξῆς. Ἐπὶ πατριάρχου ΚΠόλεως Ἱερεμίου Α´ κατὰ Μάιον 1545 χρονολογεῖται σιγιλλιώδης γραφὴ παραγγέλλουσα τῷ Ἱεροσολύμων Γερμανῷ, *τὰς ἱερὰς διατάξεις αἰδεσθῆναι καὶ τοὺς πρὸ αὐτοῦ ἁγιωτάτους πατριάρχας Ἱεροσολύμων μιμήσασθαι καὶ μηδόλως διενοχλεῖν αὐτοὺς* (τοὺς Σιναΐτας) *πειρᾶσθαι εἰς τὸ ἑξῆς...*, διότι οὗτοι μετὰ δακρύων παρέστησαν ἐνώπιον τῆς ἐν ΚΠόλει πατριαρχικῆς Συνόδου, παραπονούμενοι ὅτι ὁ Γερμανὸς *χάριν χρηματισμοῦ ἐπήνεγκεν αὐτοῖς πλείστας ταραχὰς καὶ ὀχλήσεις, ἀναιτίως καθυποβάλλων αὐτοὺς εἰς ἀργίας, ἀρὰς καὶ ἀφορισμούς*[1].

[1] Νεοφύτου Κυπρίου, Ὑπόμνημα, ἐν Α. Παπαδοπούλου-Κεραμέως, Ἀνάλεκτα..., τόμ. Β´, σελ. 443, 445.

[2] Α. Παπαδοπούλου-Κεραμέως, Ἀνάλεκτα Ἱεροσολυμιτικῆς Σταχυολογίας, τόμ Δ´, ἐν Πετρουπόλει 1897, σελ. 443, ἀριθ. 22, σελ. 445, ἀριθ. 25, σελ. 450, ἀριθ. 1 - 6, σελ. 455, ἀριθ. 1 - 3, σελ. 468, ἀριθ. 11 - 13 κλπ.

[3] Α. Παπαδοπούλου-Κεραμέως, Ἀνάλεκτα..., τόμ. Δ´, σελ. 463 - 464, ἀριθ. 1 - 2. Χρυσ. Παπαδοπούλου, ἔνθ᾽ ἀνωτ., σελ. 473, 475.

[4] Α. Παπαδοπούλου-Κεραμέως, Ἀνάλεκτα..., τόμ. Β´, σελ. 263.

Φανερὸν εἶναι τὸ χαριστικὸν περιεχόμενον τοῦ παρόντος γράμματος, ἐρχομένου εἰς ἀντίθεσιν πρὸς σαφεῖς εἰδήσεις, καθ᾽ ἃς ἀπέστεργον μὲν οἱ Σιναΐται τὴν ὑπὸ τὴν δικαιοδοσίαν τοῦ πατριάρχου Ἱεροσολύμων ὑπαγωγήν των καὶ ἐζήτουν ἀπὸ τὸν Ἀλεξανδρείας Ἰωακεὶμ νὰ χειροτονήσῃ τὸν ἡγούμενον αὐτῶν ἐπίσκοπον, ἐδέχθησαν ὅμως τότε, ἀρνουμένου ὀρθῶς τοῦ Ἀλεξανδρείας, νὰ χειροτονήσῃ ὁ Ἱεροσολύμων Γερμανὸς τὸν ἡγούμενον Σινᾶ Σωφρόνιον (1540 - 1545) ἐπίσκοπον. Ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ Γερμανοῦ διηυθετήθη τὸ 1544 τὸ συναϊτικὸν ζήτημα διὰ συνοδικῆς ἀποφάσεως, δι᾽ ἧς χειροτονία ἐτελεῖτο ὑπὸ τοῦ Ἱεροσολύμων *ἕως οὗ ἥλιος ἐφορᾷ*[2].

Τὸ 1557 εἰς συνοδικὴν διάσκεψιν τοῦ Γερμανοῦ μετὰ τοῦ Ἀλεξανδρείας Ἰωακεὶμ εἰς Κάιρον ὑπήχθη ἐκ νέου ἡ μονὴ Σινᾶ ὑπὸ τὸν Ἱεροσολύμων, τοῦ Σιναίου Μακαρίου ἐναντιουμένου. Ἕνεκα τούτου ὁ Γερμανὸς συγκροτήσας Σύνοδον εἰς Κύπρον καθῄρεσεν αὐτόν[3]. Ἄλλο σιγίλλιον, κατ᾽ Αὔγουστον 1567, ἀποδιδόμενον ἐσφαλμένως εἰς τὸν πατριάρχην Ἱερεμίαν Α´[4], διαλαμβάνει ὅτι ὁ Ἱεροσολύμων Γερμανὸς παραγενόμενος εἰς ΚΠολιν ἐπὶ πατριάρχου Διονυσίου καὶ *ἐντυχὼν νομίμῳ βασιλικῷ παλαιῷ*, περὶ τῆς μονῆς Σινᾶ, *βεβαιωθέντι δὲ ὑπὸ τῆς τότε Συνόδου*, ἀπεδέχθη ὅπως ὁ ἡγούμενος Σινᾶ εἶναι καὶ ἐπίσκοπος, διότι ἐπὶ 20 ἔτη (1545 - 1567) ἔμενεν ἡ μονὴ χωρὶς ἐπίσκοπον[5]. Ἀλλ᾽ ἡ ἀκρίβεια τοῦ περιεχομένου τοῦ σιγιλλίου τούτου κλονίζεται ἐκ τῆς ὑπάρξεως ἐπισκόπου Σιναίου τοῦ τὸ 1557 καθαιρεθέντος Μακαρίου. Πάντως μὲ ἐπουσιώδεις τινὰς διαφορὰς τὸ περιεχόμενον τοῦ σιγιλλίου τούτου ἐπαναλαμβάνεται κατ᾽ Ἰούλιον 1575 εἰς συνοδικὸν γράμμα Ἱερεμίου Β´ τοῦ Τρανοῦ, ὑπογεγραμμένον καὶ ὑπὸ τοῦ Ἱεροσολύμων Γερμανοῦ. Δι᾽ αὐτοῦ καθωρίσθη ἡ πνευματικὴ ἐξάρτησις τῆς μονῆς καὶ τοῦ ἐπισκόπου ἐκ τῆς Ἐκκλησίας Ἱεροσολύμων[6].

[1] Γερασίμου Μαζαράκη, Συμβολὴ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς ἐν Αἰγύπτῳ ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας, Ἀλεξάνδρεια 1932, σελ. 96 - 100.

[2] Χρυσ. Παπαδοπούλου, Ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας Ἀλεξανδρείας (62 - 1934), Ἀλεξάνδρεια 1935, σελ. 607, ὅπου καὶ ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία.

[3] Αὐτόθι, σελ. 609 καὶ ἡ βιβλιογραφία. Α. Παπαδοπούλου-Κεραμέως, Ἀνάλεκτα..., τόμ. Β´, σελ. 265.

[4] Ἡ γ´ πατριαρχεία Ἱερεμίου Α' διήκει ἀπὸ τοῦ 1537 - 1545, ἀκολουθεῖ ἡ β´ Διονυσίου Β´ 1545 - 1555, ἡ τοῦ Ἰωάσαφ Β' 1555 - 1565 καὶ ἡ α' Μητροφάνους Γ' 1565 - 1572, εἰς ὃν καὶ πρέπει μᾶλλον ν᾽ ἀποδοθῇ τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος σιγίλλιον. Βλ. Μ. Ι. Γεδεών, Πατρ. πίνακες. σελ. 505 κἑξ. Σάρδεων Γερμανοῦ, Συμβολὴ εἰς τοὺς πατρ. καταλόγους, «Ὀρθοδοξία», τόμ. Θ' (1934), σελ. 74 κἑξ., 111 κἑξ.

[5] Γ. Μαζαράκη, ἔνθ᾽ ἀνωτ., σελ. 105 - 109.

[6] [Π. Νεοκλέους], Τὸ κανονικὸν δίκαιον τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου Ἱεροσολύμων ἐπὶ τῆς ἀρχιεπισκοπῆς Σινᾶ..., ἐν ΚΠόλει 1868, σελ. 4 - 10. Fr. Miklosich - J. Müller, Acta et Diplomata..., τόμ. V, Vindobonæ 1887, σελ. 240 - 245. Καλ. Δελικάνη, Τὰ ἐν τοῖς κώδιξι τοῦ πατριαρχικοῦ ἀρχειοφυλακείου...

Πέμπτον, οὐχὶ μικρᾶς σημασίας εἶναι ἡ συμβολὴ τοῦ Γερμανοῦ χάριν τῶν πραγμάτων τῆς ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας γενικώτερον. Καίτοι μακρὰν εὑρισκόμενος ὁ Γερμανὸς τῆς ΚΠόλεως καὶ ἀπησχολημένος μὲ τὰ ζητήματα τοῦ Ἁγίου Τάφου, δὲν παρέλιπεν εἰς τὰς ἑκάστοτε διδομένας εὐκαιρίας νὰ θέτῃ εἰς τὴν διάθεσιν τῆς μητρὸς Ἐκκλησίας τὸ κῦρος καὶ τὴν σύνεσιν, δι᾽ ὧν ἐκοσμεῖτο, πρὸς ρύθμισιν σοβαρῶν ζητημάτων ἀναφυομένων εἰς τὴν ἐσωτερικὴν ζωὴν αὐτῆς. Οὕτως, ἀποθανόντος τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριάρχου Ἱερεμίου Α΄ (1545), συνῆλθεν ἐν ΚΠόλει Σύνοδος ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ Ἱεροσολύμων Γερμανοῦ, ἀσχοληθεῖσα μὲ τὴν ἐπικρατοῦσαν σιμωνίαν καὶ μὲ τὸν τρόπον ἐκλογῆς οἰκουμενικοῦ πατριάρχου [1]. Κατὰ τοῦ πατριάρχου Διονυσίου Β΄ (1545 - 1555 τὸ β΄) ἐκινήθη, ὡς γνωστόν, ὁ Γερμανὸς Ἱεροσολύμων, δι᾽ ἐγκυκλίου ἐπιστολῆς αὐτοῦ καλέσας τοὺς ἁπανταχοῦ μητροπολίτας, ἐπισκόπους, ἱερεῖς καὶ κληρικοὺς Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως νὰ συγκεντρωθοῦν εἰς Σύνοδον καὶ ἐξετάσουν τὰ *ἐγκλήματα* τοῦ πατριάρχου καὶ δὴ τὴν παραδοχὴν τῆς προσθήκης τῶν φλωρίων, τῶν διδομένων προφανῶς ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας πρὸς τοὺς κρατοῦντας [2]. Κατὰ τὸν Κεραμέα, ἡ ἐπιστολὴ ἔχει γραφῆ μικρὸν μετὰ τὸν Συνοδικὸν Τόμον, τὸν συνταχθέντα ἐν ΚΠόλει κατὰ Νοέμβριον 1547 [3]. Ἐν ΚΠόλει εὑρισκόμενος τὸ 1575 ὁ Γερμανὸς μετέσχεν εἰς τὴν λῆψιν συνοδικῶν ἀποφάσεων, ἐν σχέσει πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Κύπρου [4]. Ἀναφέρεται ἀκόμη, ὅτι ὁ Γερμανὸς μετὰ τοῦ Ἀλεξανδρείας Ἰωακεὶμ κατεδίκασαν τὴν προσπάθειαν τοῦ ΚΠόλεως Ἰωάσαφ καὶ ἄλλων, πρὸς ἕνωσιν τῶν Ἐκκλησιῶν, διότι αὕτη εἶχε δημιουργήσει σκάνδαλον [5]. Ἂς σημειωθῇ ἐν τέλει, ὅτι ὁ Ἱεροσολύμων Γερμανὸς συνδέεται στενῶς μὲ

ἐκκλησιαστικὰ ἔγγραφα... πρὸς τὰς ἐκκλησίας Ἀλεξανδρείας, Ἀντιοχείας, Ἱεροσολύμων καὶ Κύπρου, ἐν ΚΠόλει 1904, σελ. 332 - 338. Βραδύτερον ὁ Σιναίου Ἀνανίας, κατὰ Δεκέμβριον 1690, ἐπεκαλεῖτο τὴν ἀνεξαρτησίαν τοῦ θρόνου τοῦ Σινᾶ ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ θεσπίσματος τοῦ Ἱερεμίου, μεθ᾽ οὗ συνέπραττον οἱ Ἀντιοχείας Ἰωακεὶμ καὶ Ἱεροσολύμων Γερμανός. Βλ. Eud. Hurmuzaki, Documente privatoare la Istoria Românilor, τόμ. XIV, μέρ. I, Βουκουρέστι 1915, σελ. 275 (ἔκδ. Jorga).

[1] Μ. Μαλαξοῦ, Ἡ πατριαρχικὴ ΚΠόλεως ἱστορία..., ἐν Μ. Crusii, Turcograeciae, ἔκδ. Βασιλείας 1598, σελ. 169. Μελετίου Ἀθηνῶν, Ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία, ἔκδ. πλουτισθεῖσα ὑπὸ Γ. Βενδότου, τόμ. Γ΄, ἐν Βιέννῃ 1784, σελ. 370. Κατὰ τοῦτον, ἡ προκειμένη Σύνοδος φαίνεται συγκροτηθεῖσα βραδύτερον, ἐπὶ Διονυσίου Β΄ τὸ πρῶτον πατριαρχοῦντος. Βλ. καὶ Μ. Γεδεών, ἔνθ᾽ ἀνωτ., σελ. 507. Χρ. Παπαδοπούλου, Ἱστορία τῆς Ἐκκλ. Ἱεροσολύμων, σελ. 473.

[2] Α. Παπαδοπούλου - Κεραμέως, Ἀνάλεκτα..., τόμ. Α΄, σελ. 216 - 219.

[3] Αὐτόθι, πρόλογος, σελ. ιβ΄. Βλ. Ém. Legrand, Notice biographie sur Jean et Theodose Zygomalas, Παρίσιοι 1889, σελ. 86.

[4] Ém. Legrand, Bibliographie Hellénique... au dix-septième siècle, τόμ. Γ΄, σελ. 275. Χρ. Παπαδοπούλου, Ἱστορία Ἐκκλ. Ἱεροσολύμων, σελ. 478.

[5] Χρυσοστόμου Παπαδοπούλου, Ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας Ἀλεξανδρείας, σελ. 609 - 610.

τὸν ἐκ Κεφαλληνίας γνωστὸν ἀσκητὴν Γεράσιμον, διότι αὐτὸς τὸν ἐχειροτόνησε διαδοχικῶς ὑποδιάκονον, διάκονον καὶ πρεσβύτερον ἐπὶ τοῦ Π. Τάφου ἀλλὰ καὶ τὸν ηὐλόγησεν εἰς τὸν Ἰορδάνην, ὅτ᾽ ἐνήστευσε καὶ ἐπὶ 40 ἡμέρας παρέμεινεν ἀσκούμενος [1].

Παραιτούμενος τοῦ θρόνου, τὸν ὁποῖον ἐπὶ μίαν 45ετίαν ἐκόσμησε καὶ μετ᾽ ἀφοσιώσεως ὑπηρέτησεν ὁ πατριάρχης Γερμανὸς τὸ ἔτος 1579 ἦτο γέρων πλέον. Χρέος ὕψιστον αὐτοῦ ἐθεώρησε νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν συνέχειαν τοῦ ἔργου του διὰ τῆς ἐκ τῶν πραγμάτων ἐπιβαλλομένης διαδοχῆς εἰς τὸν θρόνον. Ὄντως ὁ ἀνεψιός του Σωφρόνιος ὡς διάδοχός του ἀνεδείχθη ἀξιώτατος πατριάρχης [2]. Ἐκεῖνος τότε ἱκανοποιημένος διὰ τὴν ἀρίστην ἐκλογὴν τοῦ διαδόχου του ἐζήτησεν ἰσοβίως τὴν ἐπισκοπὴν Λύδδης καὶ Ῥέμλης, ἵνα ἐφησυχάσῃ. Ἄγνωστον εἶναι, ἐπὶ πόσον χρόνου διάστημα ὁ λαμπρὸς οὗτος πατριάρχης ἐπέζησε.

ΤΑΣΟΣ ΑΘ. ΓΡΙΤΣΟΠΟΥΛΟΣ

---

[1] Χρυσοστόμου Παπαδοπούλου, Ὁ ἅγιος Γεράσιμος «ὁ νέος» ἀσκητὴς Κεφαλληνίας, «Θεολογία», τόμ. ΙΗ΄ (1940), σελ. 8 - 9.

[2] Περὶ τῶν Σωφρονίου καὶ Θεοφάνους Ἱεροσολύμων πραγματευόμεθα εἰς μελέτημα ἡμῶν ἐν ΔΙΕΕΕ, τόμ. ΙΓ΄ (1958 - 1959), σελ. 218 κἑξ.

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΠΤΩΧΟΛΕΟΝΤΟΣ
(κατὰ ἀνέκδοτον παραλλαγὴν τοῦ νεαπολιτικοῦ κώδικος III. A. α. 9)

Τὸ κατωτέρω στιχούργημα[1] ἀνήκει εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν ἠθικοδιδακτικοῦ περιεχομένου στιχουργημάτων τῆς δημώδους παραγωγῆς, ἥτις ἀνεπτύχθη ἐν Βυζαντίῳ ἰδίᾳ ἀπὸ τοῦ ιβ΄ μ.Χ. αἰῶνος, μὲ ἀντιπροσωπευτικώτερον ἔργον τὸν λαϊκώτατον καταστάντα Σπανέαν[2]. Ἠθικὸν δίδαγμα τοῦ ποιήματος εἶναι, ὅτι ὁ ἀληθὴς σοφὸς καὶ τίμιος ἄνθρωπος, ὁ διατηρῶν πάντοτε τὴν ψυχικὴν αὐτοῦ γαλήνην καὶ ἠρεμίαν, οὐδέποτε ἀπόλλυται ἐν τῷ βίῳ, ἐὰν δέ, λόγῳ ἀτυχημάτων ἢ ἄλλων ἀντιξοοτήτων τῆς ζωῆς, περιπέσῃ τυχὸν εἰς δυστυχίαν καὶ στερηθῇ τῶν ἀγαθῶν αὐτοῦ, διὰ τῆς συνέσεως καὶ τῆς ἱκανότητος κατορθώνει καὶ πάλιν, τῇ βοηθείᾳ τοῦ Θεοῦ, νὰ ἐπιτύχῃ τὴν ἠθικὴν καὶ ὑλικὴν ἀποκατάστασίν του.

Ἡ ὑπόθεσις τοῦ ἔργου εἶναι ἁπλῆ[3]. Πλούσιός τις, Λέων καλούμενος, σοφὸς καὶ φρόνιμος γέρων, κατά τινα ἐπιδρομὴν κουρσάρων, ἀπεγυμνώθη ὁλοκλήρου τῆς περιουσίας του, ἐκ τοῦ γεγονότος δὲ τούτου ἀπεκλήθη Πτωχολέων. Ἵνα βοηθήσῃ τὴν πολυμελῆ οἰκογένειάν του καὶ ἐξαγάγῃ αὐτὴν τῆς θλιβερᾶς καταστάσεως τῆς πενίας, εἰς τὴν ὁποίαν εἶχε περιέλθει, συνεβούλευσε τοὺς υἱούς του νὰ τὸν πωλήσουν ἀντὶ μεγάλης τιμῆς εἰς τὴν ἀγοράν, ὡς σκλάβον, μὲ τὴν πεποίθηαιν ὅτι ὁ Θεὸς θὰ ἔλθῃ ἀρωγὸς εἰς τὰ περαιτέρω. Πράγματι ἀγοράζει αὐτὸν ἀνώτερος ἀξιωματοῦχος τῶν ἀνακτόρων, ὁ δὲ βασιλεύς, ὅστις κατ᾽ ἀρχὰς ἐκπλήσσεται διὰ τὴν καταβληθεῖσαν ὑπέρογκον τιμήν, ταχέως διαπιστώνει, ὅτι ὁ γέρων ἦτο ἀνώτερος οἱουδήποτε τιμήματος, καθ᾽ ὅτι καὶ ἐκ φύσεως εἶχε προικισθῆ μὲ πολλὰς ἀρετὰς καὶ ἐκ πείρας εἶχεν ἀποκτήσει ἐξαιρετικὴν σοφίαν καὶ ἱκανότητα, ὥστε νὰ διακρίνῃ τὴν πραγματικὴν ἀξίαν τῶν πολυτίμων λίθων, τῶν ζῴων καὶ αὐτῶν τῶν ἀνθρώπων. Οὕτω, δοθείσης εὐκαιρίας, ὁ Πτωχολέων ἀποδεικνύει εὐτελοῦς ἀξίας τὸν λίθον, τὸν ὁποῖον ἀνατολίτης πραγματευτὴς ἐπώλει ὡς πολυτιμότατον, ὡς καὶ ἐλαττωματικὸν τὸν ἵππον, τὸν ὁποῖον ἄλλος πραγματευτὴς ἐπώλει ἐξ ἴσου εἰς ὑπερβολικὴν τιμήν, ὑποστηρίζων ἐκλεκτὴν τὴν καταγωγήν του. Ὁ σοφὸς πρεσβύτης ἀποτρέπει ἐπίσης τὸν βασιλέα ἀπὸ τοῦ νὰ νυμφευθῇ νέαν, τὴν ὁποίαν οὗτος μὲν ἐνόμιζεν ἀνωτέρας πάσης ὑπονοίας, ἀντιθέτως δ᾽ ἐκεῖνος ἀποκαλύπτει καταγομένην ἀπὸ κοινὴν γυναῖκα, ἐκ φύσεως δὲ ῥέπουσαν καὶ αὐτὴν πρὸς τὸν ἔκλυτον βίον. Ὁ βασιλεύς, κατάπληκτος πρὸ τῆς μαντικῆς ἱκανότητος τοῦ γέροντος, ἐρωτᾷ τοῦτον καὶ περὶ τῆς ἰδίας αὐτοῦ καταγωγῆς, ὁ δὲ Πτωχολέων τοῦ ἀποκαλύπτει ὅτι δὲν εἶναι γνήσιον τέκνον βασιλέως, ἀλλὰ νόθος υἱὸς ἀρτοποιοῦ τινος μετὰ τοῦ ὁποίου ἡ βασίλισσα εἶχε συνάψει ἀθεμίτους σχέσεις, γεγονὸς ὅπερ καὶ ἡ μήτηρ του ἠναγκάσθη νὰ παραδεχθῇ, δικαιολογουμένη δι᾽ ἀνικανότητα τοῦ συζύγου της. Ὁ βασιλεὺς παρακαλεῖ τὸν γέροντα νὰ μὴ κοινολογήσῃ τὸ μυστικόν, εἰς ἀντάλλαγμα δὲ προσφέρει εἰς αὐτὸν πολυπληθῆ καὶ πλούσια δῶρα. Τέλος, ἀφίνει αὐτὸν ἐλεύθερον, ὅπως ἐπανέλθῃ πλησίον τῶν οἰκείων του καὶ ζήσῃ εἰς τὸ μέλλον εὐτυχής, δοξολογῶν τὸν Θεὸν διὰ τὴν πρόνοιαν καὶ τὴν φιλανθρωπίαν αὐτοῦ.

[1] Κυριωτέρα βιβλιογραφία: Κ. Κρουμβάχερ, Ἱστορία τῆς Βυζαντηνῆς Λογοτεχνίας, μεταφρασθεῖσα ὑπὸ Γ. Σωτηριάδου, Ἀθῆναι 1900, τόμ. Γ΄, σελ. 46 - 49, Ch. Gidel, Nouvelles études sur la littérature grecque moderne, Παρίσιοι 1878, σελ. 385 - 400, Ν. Πολίτου, Ἱστορία τοῦ Πτωχολέοντος, Παρθενών, 1872, σελ. 1125 - 1130, Ἠλ. Βουτιερίδη, Ἱστορία τῆς Νεοελληνικῆς Λογοτεχνίας, Ἀθῆναι 1924, τόμ. Α΄, σελ. 162 - 164, Ἰω. Καλιτσουνάκη, Τὸ μεσαιωνικὸν στιχούργημα Βίος καὶ πολιτεία τινὸς δοκιμωτάτου καὶ σοφωτάτου γέροντος, Byzantinische Zeitschrift, 1951, σελ. 304 - 314, Γ. Θ. Ζώρα, Ἱστορία τοῦ Πτωχολέοντος, Κρητικὰ Χρονικά, 1953, σελ. 267 - 295.

[2] Περὶ τῆς ἐν γένει ἠθικοδιδακτικῆς ποιήσεως βλ. προχείρως Κρουμβάχερ, Ἱστορία τῆς Βυζαντηνῆς Λογοτεχνίας, ἔνθ᾽ ἀν., σελ. 33 ἑπ.

[3] Εὑρεῖαν ἀνάλυσιν τοῦ περιεχομένου τοῦ ἔργου βλ. ἐν Ἰω. Καλιτσουνάκη, Τὸ μεσαιωνικὸν στιχούργημα Βίος καὶ πολιτεία τινὸς δοκιμωτάτου καὶ σοφωτάτου γέροντος, ἔνθ᾽ ἀν., σελ. 304 ἑπ.

Ὡς παρατηρεῖ ὁ Καλιτσουνάκης[1], « ἡ ἁπλότης τοῦ στιχουργήματος εἶναι κατάδηλος, καὶ προφανὴς ὁ σκοπός του, ἡ ὑπὲρ πᾶσαν δύναμιν, καὶ τὴν βασιλικὴν ἀκόμη, ἀνωτερότης τῆς σοφίας καὶ παιδείας. Ἡ ἐκλογὴ τῶν τεσσάρων ἀποδείξεων κατ᾽ ἀναλογίαν πρὸς τὰς « τέσσαρας τέχνας » τὰς ὁποίας εἶχεν, εἶναι ἐπιτυχὴς καὶ ἡ σειρά των κατὰ προϊοῦσαν σπουδαιότητα. Ἡ ἐκλογὴ δὲ τῶν παραδειγμάτων γενικωτέρας φύσεως: ἀνὰ ἓν παράδειγμα ἐκ τῆς ἀψύχου φύσεως, ἐκ τοῦ βασιλείου τῶν ζῴων καὶ ἔπειτα ἐκ τοῦ γένους τῶν ἀνθρώπων. Εἰς τὸ τελευταῖον τοῦτο ὁρίζεται τῆς μὲν εὐειδοῦς γυναικὸς (κόρης) τὸ παρὸν καὶ μέλλον, τοῦ δὲ ἀνδρὸς (καὶ ἰσχυροῦ βασιλέως) τὸ παρελθόν ».

Τὸ στιχούργημα, γεγραμμένον εἰς γλῶσσαν μεικτὴν καὶ εἰς μέτρον τροχαϊκὸν ὀκτασύλλαβον ἀνομοιοκατάληκτον, παρεδόθη ὑπὸ διαφόρους τίτλους, ἤτοι « Περὶ τοῦ γέροντος τοῦ φρονίμου Μουτζοκουρεμένου », « Βίος καὶ πολιτεία τινὸς δοκιμωτάτου καὶ σοφωτάτου γέροντος », « Ὁ σοφὸς πρεσβύ-

[1] Ἰω. Καλιτσουνάκη, Τὸ μεσαιωνικὸν στιχούργημα Βίος καὶ πολιτεία τινὸς δοκιμωτάτου καὶ σοφωτάτου γέροντος, ἔνθ᾽ ἀν., σελ. 307.

της», «Ριμάδα εἰς κάποιον γέροντα», ἐπεκράτησεν ὅμως ὁ τίτλος «Ἱστορία τοῦ Πτωχολέοντος», ἐκ τοῦ ὀνόματος τοῦ πλουσίου πρωταγωνιστοῦ καὶ κατόπιν ἀτυχήσαντος Πτωχολέοντος.

Τῆς «Ἱστορίας τοῦ Πτωχολέοντος», ὡς τῶν πλείστων ἔργων τῆς ἐποχῆς, ἀγνοοῦμεν τὸν συγγραφέα, τὸν τόπον καὶ τὸν χρόνον τῆς συγγραφῆς. Ἐν τούτοις περὶ τοῦ συγγραφέως ἔμμεσοί τινες ἐνδείξεις ἐξάγονται ἐκ τοῦ περιεχομένου τοῦ ποιήματος. Οὕτως ἐν τῇ βιενναίᾳ καὶ τῇ νεαπολιτικῇ παραλλαγῇ ὁ συγγραφεὺς παρουσιάζει τὸν Πτωχολέοντα ἐπικαλούμενον τὸν Ἅγιον Δημήτριον· ἐπειδὴ δὲ ὁ ἅγιος οὗτος εἶναι ὁ πολιοῦχος τῆς πόλεως Θεσσαλονίκης, δυνάμεθα νὰ εἰκάσωμεν, ὅτι ὁ ποιητὴς κατήγετο ἤ, τοὐλάχιστον, κατῴκει ἐν τῇ πόλει ταύτῃ. Δὲν ἀποκλείεται νὰ ἔζησεν ἐπί τινα ἐπίσης χρόνον καὶ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, διὰ τὴν ὁποίαν ἐπανειλημμένως ἐκφράζει ὅλως ἰδιάζοντα θαυμασμὸν καὶ ἀφοσίωσιν.

Οἱ ἐν τῷ στιχουργήματι ἀπαντῶντες στίχοι (24 - 26):

ξένον μοναχοῖς ὑπάρχει
τοῦ νὰ γράφουσι τοιαῦτα
μυθικὰ καὶ βίου λόγους,

ἐπιτρέπουν τὴν ὑπόθεσιν ὅτι συγγραφεὺς ἦτο μοναχός τις· τὴν ὑπόθεσιν δὲ ταύτην ἐνισχύει τὸ γεγονός, ὅτι ἐν τῷ ἔργῳ του παρέχει πολλάκις δείγματα τῆς χριστιανικῆς πίστεως αὐτοῦ καὶ τῆς βαθυτάτης πρὸς τὸν Θεὸν εὐσεβείας.

Χαρακτηριστικὸν εἶναι, ὅτι ὁ στιχουργὸς καταδικάζει αὐστηρότατα τὰς δολοπλοκίας καὶ τὴν ζωὴν τῶν ἀνακτόρων, ὡς καὶ τὴν ἐν γένει συμπεριφορὰν καὶ μικροπρέπειαν τῶν αὐλοκολάκων, ὑφισταμένων ἀνὰ πᾶσαν στιγμὴν παντὸς εἴδους ταπεινώσεις καὶ ἐξευτελισμοὺς ἐκ μέρους τοῦ ἡγεμόνος, γεγονὸς ὅπερ μαρτυρεῖ, ὅτι οὔτε ἀνῆκεν, ἀλλ' οὐδὲ ἠνείχετο τὸν φαῦλον κύκλον τοῦ αὐλικοῦ περιβάλλοντος. Τέλος, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν ἐποχὴν τῆς συγγραφῆς, φαίνεται ὅτι τὸ στιχούργημα ἀνάγεται κατὰ πᾶσαν πιθανότητα εἰς τὸν ιδ´ αἰῶνα.

Ἰδιαιτέρως ἀπησχόλησε τοὺς μελετητὰς ἡ καταγωγὴ τοῦ στιχουργήματος. Ὁ Κρουμπάχερ φρονεῖ, ὅτι ἡ «Ἱστορία τοῦ Πτωχολέοντος» προῆλθεν ἀπὸ παλαιότερον ἀνατολικὸν — ἴσως ἰνδικὸν — πρότυπον, ἐξ οὗ κατάγονται διάφορα συγγενῆ ἔργα, ὡς τὸ δυτικὸν ἔπος Erakles, τὸ ρωσικὸν ᾆσμα περὶ τοῦ Ἰβάν, καὶ τὸ τουρκικὸν διήγημα «Ὁ σοφὸς περιηγητὴς καὶ ὁ νόθος σουλτάνος». Τὸ τελευταῖον τοῦτο διήγημα ἀποδέχεται ὡς πρότυπον καὶ ὁ Πολίτης, ἐν μελέτῃ του δημοσιευθείσῃ ἐν τῷ περιοδικῷ «Παρθενών»[1]. Τὸ θέμα ἀπετέλεσε προσφάτως ἀντικείμενον εὐρυτέρας ἐρεύνης ὑπὸ τοῦ Γ. Μέγα[2].

[1] Διὰ πλείονας πληροφορίας βλ. Γ. Θ. Ζώρα, Ἱστορία τοῦ Πτωχολέοντος, ἔνθ' ἀν., σελ. 280 - 283.

[2] G. Megas, Die Erzählung von Ptocholeon, Ἀνακοίνωσις εἰς τὸ Ι' Διεθνὲς Βυζαντινολογικὸν Συνέδριον τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

28 - 1 - 1959

Τὸ ποίημα ἔχει ἐκδοθῆ μέχρι τοῦδε ἐκ τεσσάρων διαφόρων καὶ μεταξύ των ἱκανῶς ἀφισταμένων παραλλαγῶν, ἐξ ὧν ἡ ἀρχαιοτέρα, ἐκ 384 στίχων, καὶ ἐν τῷ ἑλληνικῷ κώδικι 390 τῆς Ἐθνικῆς βιβλιοθήκης τῶν Παρισίων σῳζομένη, ἐξεδόθη ὑπὸ τοῦ E. Legrand τῷ 1872, μετ' εἰσαγωγῆς τοῦ E. Gidel καὶ σημειώσεων τοῦ ἰδίου Legrand καὶ τοῦ Wyndham[1], ἡ δευτέρα, ἐξ 939 στίχων, εἰς τὰ μέσα τοῦ ις´ αἰῶνος ἀναγομένη καὶ ἐν τῷ βιενναίῳ κώδικι 244 σῳζομένη, ἐξεδόθη ὑπὸ τοῦ W. Wagner τῷ 1878[2], ἡ τρίτη, ἐκ 409 στίχων, εἰς τὸν ιζ´ αἰῶνα ἀναγομένη καὶ ἐν χειρογράφῳ τῆς Βυτίνης σῳζομένη, ἐξεδόθη ἐπίσης ὑπὸ τοῦ E. Legrand τῷ 1874, μετ' ἐπιστολῆς τοῦ ἀποστείλαντος αὐτὴν Ν. Πολίτου[3], καὶ ἡ τετάρτη, ἐκ 332 στίχων, εἰς τὸν ιη´ αἰῶνα ἀναγομένη καὶ ἐν ἰδιοκτήτῳ χειρογράφῳ σῳζομένη, ἐξεδόθη ὑπὸ τοῦ Γ. Ζώρα[4].

Ἐκτὸς τῶν ἀνωτέρω καὶ ἤδη ἐκδοθεισῶν παραλλαγῶν, ὑπάρχει καὶ ἑτέρα, ἥτις παρέμεινε μέχρι σήμερον ἀνέκδοτος, καίτοι ἡ ὕπαρξις αὐτῆς ἦτο ἀπὸ μακροῦ γνωστή. Σῴζεται ἐν τῷ νεαπολιτικῷ κώδικι III. A. α. 9 καὶ σύγκειται ἐξ 852 στίχων[5]. Τὸ χειρόγραφον διατηρεῖται ἐν καλῇ καταστάσει, ἡ δὲ γραφὴ εἶναι κατὰ κανόνα καθαρά, μέ τινας διορθώσεις ἐπενεχθείσας παρὰ τοῦ αὐτοῦ γραφέως. Κατὰ τὸ σύνηθες ὑπάρχουν πολλὰ σφάλματα καὶ ἀνορθογραφίαι, ἡ δὲ στίξις ἔχει τεθῆ εἰκῇ καὶ ὡς ἔτυχε. Τὸ στιχούργημα εἶναι γεγραμμένον εἰς τροχαϊκὸν ὀκτασύλλαβον ἀνομοιοκατάληκτον μέτρον, ἐν πολλοῖς σφαλερὸν καὶ ἀπειρόκαλον, καὶ εἰς γλῶσσαν μεικτὴν μετὰ πολλῶν βαρβαρισμῶν. Κατὰ τὸ περιεχόμενον — ὡς ἤδη παρετήρησε καὶ ὁ Κρουμπάχερ[6] — ἡ παραλλαγὴ εἶναι συγγενής, μὲ αἰσθητὰς ὅμως διαφοράς, πρὸς τὴν παραλλαγὴν τοῦ βιενναίου κώδικος, ὥστε δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν ὅτι ἀμφότεραι προέρχονται ἐκ κοινοῦ προτύπου.

Κατωτέρω δημοσιεύομεν τὸ κείμενον τῆς ἐν λόγῳ παραλλαγῆς:

[1] Περὶ τοῦ γέροντος τοῦ φρονίμου Μουτζοκουρεμένου, ποίημα νῦν τὸ πρῶτον ἐκ τοῦ ἐν Παρισίοις χειρογράφου ἐκδοθὲν ἐπιμελείᾳ καὶ διορθώσει Αἰμιλίου Λεγρανδίου, Collection de monuments pour servir à l'étude de la langue néo-Hellénique, n. 19, Paris 1872.

[2] W. Wagner, Carmina græca medii ævi, Lipsiæ 1878, σελ. XI - XII καὶ 277 - 303.

[3] Em. Legrand, Recueil de chansons populaires grecques. Collection de monuments pour servir à l'étude de la langue néo-Hellénique, nouvelle serie, n. 1, Athènes 1871, σελ. 257 - 285.

[4] Γ. Θ. Ζώρα, Ἱστορία τοῦ Πτωχολέοντος, ἔνθ' ἀν., σελ. 285 - 294.

[5] Κῶδιξ τῆς Ἐθνικῆς βιβλιοθήκης τῆς Νεαπόλεως III. A. α. 9, ff. 25v - 33v.

[6] Κρουμβάχερ, Ἱστορία τῆς Βυζαντηνῆς Λογοτεχνίας, ἔνθ' ἀν., τόμ. Γ', σελ. 48.

φ. 25v *Ἔλεγον οὐ μὴ νὰ γράψω*
οὐδὲ χεῖρα νὰ κινήσω
εἰς διήγησιν τοῦ λόγου
τοῦ ἀνδρὸς τοῦ σοφωτάτου
καὶ τοῦ γέροντος ἐκείνου
τοῦ πολλὰ φρονιμωτάτου·
ἡ δὲ σὴ φιλικωτάτη,
καθαρὰ φιλία λέγω,
εἵλκυσεν κἀμὲ πρὸς τοῦτον
ἐν ἀδολεσχίᾳ γράψαι,
καὶ διήγησιν ἠρξάμην
τοῦ πτωχοῦ ἀνδρὸς ἐκείνου.
Εἶ δὲ γὰρ καλῶς γινώσκω,
ἡ ὑπακοὴ τοῦ φίλου
ἐκ ζεούσης τῆς καρδίας
τοῦ γενέσθαι μᾶλλον θέλει.
Διὰ τοῦτο δέχου ταῦτα,
ὦ Θεόδωρε καὶ φίλε,
τὰ ῥησίδια τοῦ λόγου,
εἰ καὶ ἀμαθὴς ὑπάρχω·
περισσότερον εἰς τοῦτο
ἡ ἀγάπη σου, Θεοδῶρε,
ἔφερέν μοι νὰ τὰ γράψω.
Ξένον μοναχοῖς ὑπάρχει
τοῦ νὰ γράφουσι τοιαῦτα
μυθικὰ καὶ βίου λόγους.
Πλὴν ὑπήκουσά σου, φίλε,
καὶ τὴν χεῖρά μου προτείνω,
καὶ διήγησιν ἠρξάμην,
καὶ τὸ οὖς εὐήκοον ἔχε.

φ. 26r *Ἦτον ἄνθρωπος ἐν τόπῳ*
φρόνιμος πολλὰ καὶ μέγας,
ἔνδοξός τε καὶ ἀγχίνους,
πλούσιος ἐν βίοις πᾶσιν,
ἐν χρυσῷ τε καὶ ἀργύρῳ,
δούλοις ἅμα καὶ παιδίοις,

8 *λέγω* : cod. *λέγων* 22 ante *Θεοδῶρε* delevi *κυρ*

ἵπποις ἅμα τε καὶ κτήνοις
καὶ ἐν κτήμασι παντοίοις,
κινητοῖς καὶ ἀκινήτοις·
εἰς τὴν γνῶσιν μέγας λέγω.
Εἶχεν υἱοὺς καὶ θυγατέρας
καὶ γαμπροὺς μὲ τὸν ἑαυτόν του,
ἐκγονούς τε μικροτάτους,
ἄρσενάς τε καὶ θηλείας.
Κ' ἐκατήντησεν εἰς τόπον
ἐκ τῆς Πόλεως μακρόθεν
τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου·
κ' ἐσυνέφερεν ὁ χρόνος,
μὲ τὴν γνῶσιν, ὅπερ εἶχεν,
καὶ τοῦ νοῦ τὴν δεξιότην,
καὶ ἐπλούτησεν ἐκεῖσε
καὶ αὐτὸς καὶ τὰ παιδιά του.
Ὡς γοῦν ἔφερεν ὁ χρόνος,
ὁ ἀσύστατος ὁ βίος
καὶ τὸ κύλισμα τῆς τύχης,
τὸ ἀσύστατον τοῦ χρόνου,
ἦλθεν κοῦρσος εἰς τὸν τόπον,
οὐ ηὑρίσκετον ὁ γέρων·
εἶτα ἐπτώχευσεν ἐκεῖνος,
ἅμα τε καὶ τὰ παιδιά του,
εἰς πενίαν τὴν ἐσχάτην,
δυστυχίαν βαρυτάτην·
οὐ γὰρ ἄρτου βραχυτάτου
ἐκατήντησεν ὁ γέρων.
Ἀπορήσας τοίνυν οὗτος
καὶ πῶς ζήσειν οὐ καὶ ἔσχεν,
ἀλλ' οὐδ' ὑπομεῖναι πλέον
τοῦ λιμοῦ τε τὴν πεινάγραν
καὶ τὴν συμφοράν, ἣν εἶχεν,
τὸν υἱόν του παίρνει μόνον,
τὸν κρειττότερον τῶν πάντων
καὶ τὸν φρονιμώτατόν του,
εἰς κρυφὸν τινά τε τόπον
καὶ ἀπόδημον ἀνθρώπων.

37 post *ἅμα* addidi *τε καὶ κτήνοις* 43 *ἐκγονούς* : cod. *ἐκγωνάς* 56 *τοῦ* : cod. *τὸ*

Καὶ καθήσαντες ἐκεῖσε
καὶ μικρὸν ἀναπαυθέντες,
μυστικῶς τὸν συντυχαίνει,
παραβολικῶς ἀρχίζουν,
νὰ τὸν λέγῃ συντυχαίνει :
« Ἄκουσον, υἱέ μου πρῶτε,
λόγους ταπεινοῦ πατρός σου·
δέξαι τούτους μετὰ πάσης
φ. 26v *τῆς καλῆς σου προθυμίας,*
οὐ γὰρ ἔμελλεν, υἱέ μου,
φέρειν σε τοιούτους λόγους·
ὁ δ' ἀσύστατος ὁ χρόνος
καὶ ἡ βία τῶν παιδιῶν μου,
ταῦτα λέγω σοι ἐκ βίας
καὶ πολλῆς μου δυστυχίας.
Ὅταν ἅπτῃ πῦρ εἰς πλῆθος
καὶ συνάγωνται οἱ πάντες
πανταχόθεν τοῦ πυρός τε,
ἂν πηδήσῃ φῶς ἐκ ταύτης,
οἷον εὕρῃ πλέον τῶν ἄλλων
πλησιέστερον σιμά του
ἐκεινοῦ τὰ γένεια καίει
καὶ τὸ πρόσωπον τζιφλίζει,
ἀτιμώνεται παρ' ὅλους
τοὺς ἐκεῖσε καθημένους,
ἔχει δὲ τὴν ζέσιν πλέον
τὴν θερμότατην εἰς πλῆθος,
οὕτως ἔναι, τὸ παιδίν μου,
καὶ τῶν αὐθεντῶν ἡ ἀγάπη·
τοὺς κοντότερα θερμαίνουν,
ἐπὶ πλέον μεγαλύνουν
καὶ δοξάζουσιν εἰς πλοῦτος
καὶ τιμὴν ὑπὲρ τοὺς ἄλλους.
Διὰ τοῦτον οὖν τὸν φόβον
οὐ κατεπιάσθην ὅλως,
ἀλλ' οὐκ ἐδραξάμην τοῦτον,
νά 'μαι εἰς βασιλέως παλάτιν

79 *λέγῃ* : cod. *θέλῃ* 93 *ἂν πηδήσῃ* : cod. *ἐνπιδήσι* 100 post *ἔχει* addidi *δὲ* 108 post *διὰ* delevi *γὰρ* 109 *κατεπιάσθην* : cod. *κατεπιάθην*

διὰ νὰ θρέψω τὰ παιδιά μου
καὶ τὸν ἐμαυτόν μου πάντως.
Καὶ εἴ τι θέλει ὁ Θεὸς ἂς πάθω
καὶ ἂς πειρασθῶ μεγάλως !
Ἄκουσόν μου πλήν, υἱέ μου,
τὸ βουλεύομαι νὰ ποίσω
καὶ τὸ ἔχω εἰς τὴν καρδιάν μου,
ἃ σὲ φαίνεται κ' ἐσένα,
τὸν Θεὸν δὲ μᾶλλον πρῶτον,
τῷ εἰδόντι καὶ τὰ πάντα·
Ἄγωμε εἰς τὸν χαλκέαν,
τὸν κρειττότερον τῶν πάντων,
ἅλυσόν με ποῖσαι πρώτην,
στιβαρὰ χειρόψια δύσ'
ταύτην γάρ με περιθέντες,
σύ τε καὶ υἱοί μου πάντες,
καὶ καλῶς δέσετε ταύτην
χεῖρας ἅμα καὶ ποσί τε.
Ἔπαρον τοὺς ἀδελφούς σου,
μᾶλλον δὲ καὶ τοὺς γαμβρούς σου·
'ς τὴν μεγάλην Βυζαντίδα
ἄρατέ με ὡς κακοῦργον
φ. 27r *καὶ κακόβουλον στρατιώτην,*
ὁποὺ ἐχάσα τὴν γενεάν σου
παρ' οὐδὲν ἀπὸ τὸν κόσμον
μὲ τὰ συμβουλεύματά μου
τὰ παμπόνηρα, τὰ ἔχω,
καὶ τὰς δυστροπιάς, τὰς ἔχω.
Μνήσθητι ἐμοῖς τοῖς λόγοις,
ὦ παμφίλτατόν μου τέκνον,
δράμε παρευθὺς εἰς Πόλιν
μὲ τοὺς ἀδελφούς σου πάντας,
πώλησόν με ὡς κακοῦργον,
ἔπαρε χιλιάδας πέντε
ὑπερπύρων τοῦ χρυσίου·
ἄμε, θρέψον τὰ παιδιά μου
καὶ τὸν ἑαυτόν σου πάντως

120 post *Θεὸν* addidi *δὲ* 131 *γαμβροὺς* : cod. *γαυβροὺς* 132 *'ς τὴν* : cod. *εἰς τὴν* 147 *ἄμε* : cod. *ἄμα*

ἀπὸ τοῦ κινδύνου τούτου.
Μὰ τὸν ἅγιον Δημήτρην,
ἐξομολογοῦμαί σέ το
τὴν ἀλήθειαν ἀπὲ τώρα.
Ἂν οὐδὲν ποιήσης τοῦτο
ἐν σπουδῇ καὶ πάσῃ γνώσει,
πάντες ἅμα ἐκτριβῆτε
καὶ θανάτῳ προσεγγίσαι
καὶ κακοῦ πολλοῦ πλησθῆτε».
Τηνικαῦτα γοῦν ὁ υἱός του,
κατὰ λόγον τοῦ πατρός του,
τοῦ ἀνδρὸς τοῦ σοφωτάτου,
καὶ κατὰ τὸν ὁριομόν του,
ὡς φιλόστοργον παιδίν του
καὶ Θεῷ δεδουλωμένον
καὶ βουλόμενος τοῦ ζῆσαι,
ἔποικε τὸν ὁρισμόν του.
Ἁλυσώνει, χεροψιάζει,
καὶ τοὺς πάντας συναθροίζει,
ἀδελφούς, γαμβρούς, ἐγγόνους,
καὶ ἐντάμα τὸν ἐπαίρνουν
ἁλυσοχεροδεμένον·
ὡς κακοῦργον τὸν ὑπάγουν
᾿ς τὴν μεγάλην Βυζαντίδα,
τάχα ὡς ξένον νὰ πουλήσουν
τὸν καλόν τους τὸν πατέρα,
διὰ τὴν βίαν καὶ τὴν ἀνάγκην
καὶ λιμὸν καὶ δυστυχίαν,
ὅπερ ἐσυνέβην τούτοις
ἐκ τοῦ πλούτου τοῦ μεγάλου
καὶ τῆς δόξης, ὅπερ εἶχεν.

φ. 27v *Ἅμα γοῦν τὸν ἀπεσῶσαν*
εἰς τὴν Πόλιν τὴν μεγάλην,
ἔνδοξον καὶ τρισολβίαν
τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου,

---

159 ante *κατὰ* delevi *καὶ* ante *λόγον* delevi *τὸν* 168 *ἀδελφούς, γαμβρούς*: cod. *ἀδελφοὺς φοὺς γαυροὺς* 172 *᾿ς τὴν* : cod. *εἰς τὴν* 173 ante *πουλήσουν* delevi *τὸν* post *πουλήσουν* delevi : *ἄκουσόν μου πλὴν υἱέ μου τὸ βουλεύομαι ποιῆσαι καὶ τὸ ἔχο εἰς τὴν καρδίαν μου ἄσε φαίνεται καὶ σένα* 174 *τους* : cod. *σου*

ἤρξαντο νὰ τὸν πιπράσκουν
ἐν τῇ ἀγορᾷ τοῦ κάστρου,
ἐν τοῖς λεωφόροις πᾶσιν,
λόγους περισσοὺς νὰ λέγουν
εἰς συνάθροισιν τῶν πάντων
διὰ τὴν πραγματειὰν τοῦ γέρου.
Ἔμαθέ το καὶ ὁ τοπάρχης
ὑπὸ γὰρ τοῦ λογοθέτου
τοῦ μεσάζοντος τῆς Πόλης·
τηνικαῦτα τὸν ὁρίζει :
« Δράμε, ἰδὲς τὸν στρατιώτην,
πόθεν ἔναι, τί ἔν' τὸ ξεύρει
καὶ τὴν τέχνην τὴν γινώσκει
καὶ τὴν γνῶσιν, ἥνπερ ἔχει.
Ἅμα γοῦν ἰδῆς τὸν γέρον
καὶ διακρίνης ὅ,τι πρέπει,
νὰ γυρίζετε εἰς τὸ μέσον
τοῦ ἐμοῦ τοῦ παλατίου,
καὶ διὰ τιμή μας νά 'ναι,
εἴ τι λέγουν, πλήρωσέ το,
δὸς καὶ τὴν τιμήν του πᾶσαν,
ἔπαρε καὶ φέρε μάς τον ».
Εἶτα γοῦν ὁ λογοθέτης,
σὺν τὸν λόγον τοῦ τοπάρχου,
ἀπελθὼν ἐκ παλατίου,
καὶ κατὰ τὸν ὁρισμόν του,
εὗρε τοῦτον ἐν τῇ Μέσῃ
πιπρασκόμενον ὡς δοῦλον·
καὶ ἠρώτησε τοὺς παῖδας :
« Πόσον ἔναι ἡ τιμή του,
τί ἔναι ἡ τέχνη τὴν ἠξεύρει,
διὰ τὸν βασιλέα τὸν θέλω ».
Ἀπεκρίθησαν ἐκεῖνοι
τὴν τιμὴν ὁποὺ τοὺς εἶπεν
καὶ τὰς τέχνας τὰς γινώσκει
ὁ σοφώτατος ὁ γέρων.
Πρὸ μὲν πάντων τούτων ὅλων
λέγει γὰρ ὁ λογοθέτης

---

213 *πόσον* : cod. *πόθεν*

τὸν υἱόν του τὸν πρωταῖον :
« Εἰς πολλὴν τιμὴν τὸν δίδεις,
ὀλιγώτερον ἀξιάζει,
διὰ τοῦτο οὐδὲν τὸν θέλω ».
῞Αμα ἤκουσεν ὁ γέρων
τὴν λαλιὰν τοῦ λογοθέτου,
πλαγινίζει καὶ κοντένει
πρὸς τοῦ βασιλέως τὸν δοῦλον,
μυστικῶς τὸν συντυχαίνει :
« Πλέον ἀξιάζω παρ' οὗ λέγει ».
φ. 28r *Καὶ ἀκούσας ὁ μεσάζων,*
ὁ καλὸς ὁ λογοθέτης,
τὴν φωνὴν τοῦ γεροντίου,
καὶ τὴν γνῶσίν του νοήσας,
εἴ τι εἶπεν ἔδωκάν του
χιλιάδας ὅλας πέντε
ὑπερπύρων τοῦ χρυσίου·
καὶ τὸν γέροντα ἐπαίρνει,
εἰς τὸν βασιλέα τὸν πάγει,
ἔμπροσθέν του τὸν δεικνύει.
Τότε πάλιν ὁ τοπάρχης
πρὸς τὸν γέροντα ἐλάλει :
« Λέγε, γέρον, τί γινώσκεις,
τί ἔναι ἡ τέχνη τὴν ἠξεύρεις ; »
῾Ο δὲ γέρων ἀπεκρίθη,
μετὰ προσοχῆς μεγάλης :
« ῎Ακουσον, αὐθέντη, τέχνας,
τὰς γινώσκει ὁ σὸς δοῦλος.
Τέσσαρας τὰς τέχνας ἔχω·
ἄνδρας ἅμα καὶ γυναῖκας,
λίθους ἀτιμήτους πάλιν,
ἀλλὰ καὶ τῶν ἵππων φύσιν
καὶ ἠξεύρω καὶ γνωρίζω
καὶ τὴν φύσιν καὶ τὴν γνῶσιν ».
Τότε οὖν ὁ βασιλεὺς γὰρ
πρὸς τοὺς μεγιστάνους λέγει
καὶ μεγάλους τοὺς πλησίον,
τοὺς ἐγγὺς παρισταμένους :

225 *τοῦτο* : cod. *τό* 228 *κοντένει* : cod. *κοντέβη* 240 *πάγει* : cod. *ὑπάγει* 252 *ἀτιμήτους* : cod. *ἀκινίτους*

« Μὰ τὴν κεφαλήν μου, λέγω
τὸν συμβασιλεύοντά με
τοιοῦτον ἄνθρωπον ἀκόμη
ἄλλον σπίτιν μὴ τὸν ἔχῃ,
ἀλλ' οὐδ' ἄλλη βασιλεία.
Καὶ δοξάζω τὸν Χριστόν μου,
ὅτι ἦλθεν εἰς ἐμένα
ἄνθρωπος σοφὸς καὶ μέγας ».
῞Ωρισεν, ὁσπίτιν ηὗραν,
ἔβαλάν τον εἰς ἐκεῖνον·
ἀνεπαύετο ὁ γέρων,
ὁ ξενιτευμένος οὗτος.
Πρὸ μὲν πάντων τούτων ὅλων
διοίκησιν οὐδὲν τὸν δίδουν.
῏Ητον οὗτος ὁ πτωχός μου
ἐν λιμῷ καὶ δίψῃ λέγω,
τριάκοντα ποσὸν ἡμέρας
τυραννούμενος ὁ γέρων.

Εἶτα γοῦν εὑρέθην ἄλλος
ἔμπορος μακρόθεν ξένος,
πλούσιος πραγματευτής τε·
λίθον εἶχε μέγα πρῶτον
πολυτίμητον ὡραῖον
ἴσα μ' ἓν ᾠὸν στρουθίου,
φ. 28v *καὶ τὸν βασιλέαν τὸν φέρνει,*
λέγει νὰ τὸν ἀγοράσῃ.
Πραγματεύεται τὸν λίθον
ὁ τοπάρχης τοῦ ἐμπόρου,
εἰς τὸ στέμμα νὰ τὸν θέσῃ
τὸ βασιλικόν, τὸ ἐφόρει·
ὅση γὰρ τιμὴν ἐζήτει,
τότες τόση τὸν ἐδῶκεν,
καὶ τὸν λίθον ἀγοράσε.
Εἰς ἑξήκοντα χιλιάδας
ἐπουλήθη γὰρ ὁ λίθος

260 *λέγω* : cod. *λέγει* 272 *πρὸ* : cod. *πρὸ τοῦ* ante *ὅλων* addidi *τούτων* 278 post *εἶτα* addidi *γοῦν* 283 *στρουθίου* : cod. *στρουθίον* 291 post *τότες* delevi *ἔδε*

ὁ πανθαύμαστος ἐκεῖνος.
Πρὸ μὲν πάντων τούτων ὅλων
ἔλαθεν τὸν βασιλέα
νὰ ἐρωτήσῃ τὸν στρατιώτην,
τὸν ἀγοραστὸν τὸν εἶχεν,
διὰ τὴν τιμὴν τοῦ λίθου.
Καὶ ἐμίσσευσεν ἐκεῖνος
ὁποὺ ἐπούλησεν τὸν λίθον.
Ὥρισε καὶ ἠφέρασίν τον
τὸν σοφώτατον ἐκεῖνον
ἔμπροσθέν του εἰς τὸ παλάτιν,
λιμοκτονισμένον ὅλον,
καὶ τὸν λίθον τοῦ δεικνύει:
«Λέγε, γέρον, τί ἀξιάζει,
τί ἔναι ἡ τιμὴ τοῦ λίθου,
τί ἔναι ἡ τέχνη τὴν ἠξεύρεις·
πῶς τὸ λέγουν τὸ λιθάριν,
τί ν' ἀξίζῃ ἡ τιμή του,
πληροφόρησέ με τώρα».
Ἀποκρίνεται ὁ γέρων
μετὰ φόβου τε καὶ τρόμου
πρὸς τὸν βασιλέα ὡς ξένος:
«Ἄκουσόν μου, δέσποτά μου,
περὶ τὴν τιμὴν τοῦ λίθου,
πόσον ἔναι τὸ 'ξιάζει.
Οὐ γὰρ χρήζει πλέον, κύρη,
παρὰ ἓν κουφὸν καρύδιν».
Καὶ ὁ βασιλεὺς αὐτίκα,
θυμωθεὶς πολλὰ μεγάλως,
καὶ τὸ γέλως του γνωρίσας,
ἀλλὰ δὴ καὶ τὴν τιμήν του
καὶ τοσούτας χιλιάδας,
ἔφη πρὸς τὸν γέρον οὕτως:
«Δεῖξον τοίνυν πῶς ἠξεύρεις
τὴν τιμὴν τοῦ λίθου τούτου!
Μὰ τὴν κεφαλήν μου, τώρα,
εἰ οὐ δείξεις τὴν τιμήν του,
ἔβαλά σε εἰς τιμωρίαν,

296 *ὅλων*: cod. *ἄλλων* 328 post *δεῖξον* delevi *μοι*

εἰς δεινὴν καὶ πικροτάτην,
τὴν οὐκ ἔπαθες ποτέ σου,
γέρον πεπαλαιωμένε·
τὴν πραγμάτειαν, τὴν ἐποῖκα,
φ. 29r ἦρξες οὖν ἐσὺ νὰ ψέγῃς».
Ἀποκρίνεται ὁ γέρων
πρὸς τὸν βασιλέα αὐτίκα,
μετὰ προσοχῆς μεγάλης,
ἅπερ ἥρμοζεν ὡς ξένος:
«Τὰ κολάκια σὲ πρέπουν,
δέσποτά μου, παρ' ἀξίαν!
Εἰς τοιοῦτον βασιλέα,
μᾶλλον δὲ καὶ παρακάτω,
οἷον ἐσέν, καλέ μου αὐθέντη,
τὰ κολάκια οὐχ ἁρμόζουν·
μεθοδιὲς διαβόλου εἶναι·
πάντων, δέσποτά μου, μίσα.
Οὐδὲ πρέπουν κολακεῖες
εἰς τοιοῦτον βασιλέα.
Ἄλλος γὰρ σοφός τις ἔφη,
φρόνιμος ἐν δοκιμήσει:
''Κόρακες ἐσθίουν πάντα
σάρκας τε τῶν θνησιμαίων,
τῶν κτηνῶν καὶ πετεινῶν τε,
οἱ δὲ κόλακες ἐσθίουν
τῶν ἀφρόνων τὰς καρδίας''.
Διὰ τοῦτο σὲ θυμίζω,
ὅσοι οὐδὲν σὲ κολακεύουν
οὐδὲ ψέματα γινώσκουν,
ἀλλὰ τὴν ἀλήθειαν πᾶσαν
λέγουσιν τὴν βασιλειάν σου,
τούτους ἔχε πάντα φίλους,
καὶ βουλὴν καὶ πρᾶξιν πᾶσαν·
κράτει, τίμα, δέσποτά μου,
καθὼς πρέπει, καὶ ἀγάπα.
Τοῦ δὲ λίθου ἡ τιμή του
ἄκουσον αὐτὴν προθύμως:

334 *τὴν*: cod. *τὰν* 337 post *ἦρξες* addidi *οὖν* 342 *τὰ*: cod. *τί* 349 post *μου* addidi *μίσα* 352 post *ἄλλος* addidi *γὰρ*

Σκώληξ ἔναι φυτευμένος
μέσον γὰρ τοῦ λιθαρίου·
ἅμα γοῦν ἔλθῃ τὸ θέρος,
μέλλει θρίψαι τὸ λιθάριν
καὶ ὁ σκώληξ ἔβγει θέλει
καὶ ὁ λίθος τεφρωθῆναι.
Εἶ δὲ οὐδὲν μὲ τὸ πιστεύεις,
ἀλλὰ ῥαθυμεῖς μεγάλως
καὶ καιρὸν σὺ περιμένεις
εἰς τὸν λόγον, ὅνπερ λέγω,
ὅρισε καβάτωράν σου
νὰ ἔλθῃ εἰς τὸ παλάτιν
καὶ νὰ σκίσῃ τὸ λιθάριν
καὶ νὰ εὕρῃ τὸ σκωλήκιν.
Εἶ δὲ καὶ μακροθυμήσεις,
ἄφες τὸν καιρὸν νὰ ἔλθῃ,
τοῦ καλοκαιρίου λέγω,
καὶ νὰ ἴδῃς καὶ τὴν τέχνην
φ. 29v *καὶ τὴν γνῶσιν, ὅνπερ ἔχω*
ὁ πτωχὸς ὁ λιμασμένος».
Εἶτα ὁ βασιλεὺς αὐτίκα,
ῥαθυμῶν ἐν τῇ μανίᾳ,
ὥρισεν, καβάτωρ ἦλθεν
ἔμπροσθεν εἰς τὸ παλάτιν·
ἔσχισεν τὸν λίθον μέσα,
εὗρε τὸ σκωλήκιν μέσα
καὶ ἐτέφρωνέ τον ὅλον
κ' ἐκατέτρωγεν τὸν λίθον.
Θαῦμα τοίνυν ἔσχε πάντας,
τοὺς μικροὺς καὶ τοὺς μεγάλους,
εἰς τὴν γνῶσιν, ἥνπερ εἶχεν
ὁ σοφώτατος ὁ γέρων.
Καὶ τὸν δίδει ἀφρᾶτον ἕνα
καθ' ἑκάστην τὴν ἡμέραν,
εἰς διοίκησίν του τάχα
τοῦ πτωχοῦ τοῦ γεροντίου.
Εἴπαμέν το καὶ πρὸ τούτου,

386 cod. *καλοκαιρίου* ex *καλοκιρίου* 389 *λιμασμένος* : cod. *λισμασμένος* 402 *καὶ* : cod. *νὰ* 403 *διοίκησίν* : cod. *διήγησίν*

ὅτι διοίκησιν οὐκ εἶχεν
ὁ ξενούτζικος ὁ γέρων,
ὁ ἀδίκως πουλημένος.

Μετὰ ἡμέρας ἄλλας πάλιν
καὶ καιροῦ παραδραμόντος,
ἦλθέν τις πραγματευτὴς γάρ,
πλούσιος πολλὰ καὶ μέγας·
εἶχεν ἄλογον τοιοῦτον,
ἔξω φύσεως ἀλόγων,
χοντρομούρην, χοντροκότζην
καὶ βουβαλοσυνθεμένο.
Οἱ κοκκάλοι του μεγάλοι,
ἀργοκίνητον εἰς δρόμον,
στερεὸν πολλὰ παρ' ὅλα.
Ὁ δὲ βασιλεύς, ἀκούσας
περὶ τοῦ τοιούτου ἵππου,
ἀγοράσαι τοῦτον θέλων
καὶ μὴ πλανηθῇ ὡς πρῴην
τῆς τιμῆς τοῦ λιθαρίου,
ὥρισε καὶ ἠφέρασίν τον
ἔμπροσθέν τσυ εἰς τὸ παλάτιν
τὸν σοφώτατον τὸν γέρον
καὶ περὶ τοῦ ἵππου ἔφη:
«Λάλει, γέρον, πῶς ἐγένη
ἔξω φύσεως ἀλόγων
καὶ βουβαλοσυνθεμένον·
δεῖξέ μου τὴν τέχνη, γέρον,
καὶ τὴν γνῶσιν, ὅπερ ἔχεις».
Ὁ δὲ γέρων ἀπεκρίθη,
πρὸς τὸν βασιλέα λέγων:
«Ἄκουσον, αὐθέντη, τοῦτο:
Ἡ σπορὰ τοῦ ἵππου ἔναι,
ἡ δὲ ἡ τροφή του ἔναι
ἀπὸ γάλα βουβαλίνας,
φ. 30r *καὶ διὰ τοῦτο μετετράπη,*
οἷον βλέπεις ἐγεγόνει».
Καὶ ἀκούσας ὁ τοπάρχης

424 *πλανηθῇ* : cod. *πλανηθεὶς* 428 *σοφώτατον* : cod. *σοφώτον*

τὸν σοφώτατον τὸν γέρον,
ἔβαλε καὶ ἐγύρευσέ τον
νὰ ἰδῇ καὶ τὴν ἀλήθειαν.
Εἶπε γὰρ ὁποὺ τὸ 'πούλει,
ὁ πραγματευτὴς ἐκεῖνος
πρὸς τὸν βασιλέα τε οὕτως,
μετὰ πᾶσαν τὴν ἀλήθειαν:
« Ψοφισμένη γὰρ εὑρέθη
ἡ ἀγοῦν μὲ τὸ πουλάριν·
ἔσχισάν την ψοφισμένην,
ἔδωκάν το εἰς βουβαλάρην,
ἔτρεφέν το μὲ τὸ γάλα.
Ἄλλην μάννα οὐκ ἐξεύρει,
μόνον γὰρ καὶ τῆς βουβάλας.
Ἠκολούθει γὰρ βουβάλας
καὶ κατ' ἐξοχὴν ἀπ' ὅλας·
ἔτρων γὰρ τὸ γάλαν ὅλον
καὶ εἶχεν μίαν ἀπὸ ταύτας
ὡς μητέραν ἐδικήν του ».
Καὶ ἀκούσας ὁ τοπάρχης
τὴν διασάφησιν τοῦ ἵππου,
ὑπερεθαυμάστην ὅλως
μετὰ καὶ τῶν μεγιστάνων,
ἀλλὰ καὶ τοῦ παλατίου,
εἰς τὴν γνῶσίν του τὴν τόσην
τοῦ σοφοῦ τοῦ γεροντίου.
Ὥρισεν ἀφρᾶτον ἄλλον
νὰ τὸν δίδουν τὴν ἡμέρα.
Ἐνθυμίζω ὁποὺ τ' ἀκούει,
νὰ ἔχῃ τὴν ἡμέραν δύο
ἀφρατούτζια ψωμία.

Μετὰ ἡμέρας πάλιν ἄλλας,
ἔμαθεν ὁ βασιλεὺς γὰρ
παρὰ τοῦ πλησίον τούτου,
ὅτι κορασίδα ηὑρέθη
μεγιστάνου καὶ πλουσίου,

448 πραγματευτὴς : cod. πραγματευθεὶς 452 ἡ ἀγοῦν : cod. οἱαγοῦν 454 το : cod. της 464 διασάφησιν : cod. δισάφησιν

παρὰ φύσιν γὰρ τῶν ἄλλων
εὐμορφότατη ὑπῆρχεν
καὶ ὡραία τῷ εἴδει πάνυ
παρὰ πάσας τὰς γυναῖκας
εἰς τὸν τόπον του τὸν ὅλον,
τὸν αὐθέντευεν ἐκεῖνος.
Καὶ ὥρισεν ὁ βασιλεὺς γὰρ
καὶ ἔμπροσθέν του εἰς τὸ παλάτιν
τὴν ἠφέρασιν ἐκείνην,
μέγας νὰ τὴν ὑπανδρεύσῃ,
νὰ τὴν στεφανοκρατήσῃ.
Καί, ἅμα ἔμπροσθέν του ἦλθεν,
ὑπερεθαυμάστην ὅλως,
φ. 30v ἀλλὰ δὴ καὶ οἱ μεγιστάνες,
οἱ μικροί τε καὶ μεγάλοι,
εἰς τὸ κάλλος καὶ τὴν ὄψιν,
ὅπερ εἶχεν ἡ γυναῖκα
καὶ παρὰ τὴν φύσιν πᾶσαν.
Ὥρισεν ὁ βασιλεὺς γάρ,
ἔφερεν τὸν γέρον τοῦτον,
τὸν σοφώτατον τὸν γέρον,
ἔμπροσθέν του εἰς τὸ παλάτιν·
κολακεύει τοῦτον τάχα
ὁ τοπάρχης νὰ τὸν λέγῃ:
« Ἄγωμε, καλὲ πατέρα,
καλοδές την τὴν γυναῖκα
εἰς τὴν γνῶσιν καὶ εἰς τὴν φύσιν
καὶ τὴν τελεσιουργίαν,
καὶ τί γενεᾶς ὑπάρχει,
καὶ τὸ ποῦ τὴν θέλει φέρει
ὁ ἀσύστατος ὁ χρόνος
εἰς τὸ κάλλος τὸ τοσοῦτον.
Ἔλα εἰς μοναξιάν, εἰπέ την
τὴν ἀλήθειάν σου πᾶσαν,
καὶ πεπληροφόρησέ με
πῶς νοεῖς το, γέροντά μου ».
Εἶτα γοῦν ὁ γέρων πάλιν,

481 εὐμορφότατη : cod. εὐμορφώτατον 492 ὑπερεθαυμάστην : cod. ὑπερεθαυμάτην 505 καλοδές την : cod. καλιδέστην 515 νοεῖς το : cod. τὸ νόεις

τῆς χειρὸς αὐτῆς πιάσας,
εἰς τὸ σπίτιν ὑπαγαίνει
μετὰ δύο - τρεῖς γυναῖκας.
Ὥρισε καὶ ἐκδύσασίν την,
ὥσπερ γὰρ καὶ ἐγεννήθην,
ἔμπροσθέν του τὴν ἠφέραν,
οὕτως ἔφη πρὸς ἐκείνην:
« Γύρισον τὰ νώτια μέρη·
ἄμε κεῖθεν πρὸς ἐκείνας,
ἔλα πάλιν πρὸς ἐμένα ».
Καί, κατὰ τὸν ὁρισμόν του,
ἔποικέν το τὸ κορίτζιν,
οὐ γὰρ ἐπεντράπην ὅλως
καὶ αἰσχύνην νὰ προσφέρῃ,
ὡς παρθένος τάχα οὖσα,
ἀλλὰ πάντα ἀδιαντρόπως
ἔπραττεν μετ' εὐκολίας.
Ὥρισεν, ἐνδύθην πάλιν,
ὁ σοφώτατος ὁ γέρων,
εἰς τὸ σπίτιν τὴν ἀφῆκαν
μετὰ γυναικῶν ἐκείνων,
καὶ εἰς τὸν βασιλέα ὑπάγει,
ἔσωθεν εἰς τὸν κοιτῶνα,
μέσον τοῦ μεσονυκτίου,
εἰς ᾠδὰς ἀλεκτορυόνων,
νὰ ἀναφέρῃ τὸν τοπάρχην
ὅσα εἶδεν ἐν τῇ γνώσει
φ. 31r *ὁ σοφώτατος ὁ γέρων*
εἰς τὸ κάλλος τὸ τῆς κόρης.
Ἐνεπήδησεν ἐκεῖνος
ὁ τοπάρχης εἰς ἐκεῖνον:
« Λάλει, γέρον, τὴν ἀλήθειαν,
τί δοκεῖ σοι πρὸς τὴν κόρην ».
« Ἄκω τοίνυν, δέσποτά μου:
Εἴδαμέν το τὸ κορίτζιν.
Ἔν' κακοῦ τζουλούκου σπέρμα
ἀκρατίστου καὶ χυδαίου,
καὶ κακῆς κουβέλας γένος

527 *ὁρισμὸν* : cod. *οριμὸν* 529 *ἐπεντράπην* : cod. *ἐπεντράτην* 552 *ἔν'* : cod. *ἔνε*

30 - 1 - 1959

καὶ πολιτικῆς μαινάδος·
καὶ τὸ συγγενέσθαι ἄνδρα
καὶ γνωρίσαι καὶ τὴν φύσιν
τῆς γλυκύτητος ἐκείνης
μείξεως καὶ συνουσίας,
θέλει γένει ἐλευθέρα
παρὰ τὰς γυναῖκας ὅλας,
ὅσας οἶδες ἐν τῇ γῇ σου,
ἀλλὰ δὴ καὶ εἰς ἄλλον κόσμον ».
Ὁ δὲ βασιλεὺς αὐτίκα
ἀκριβῶς τὸν ἐρευνίζει,
τοὺς γονεῖς αὐτῆς ἐτάζει,
τὴν ἀλήθειαν μανθάνει,
καὶ παρὰ τοὺς γείτονάς της,
ἀλλὰ δὴ καὶ συγγενεῖς τε.
Εὗρεν τοιοῦτον ὡς τὸ εἶπεν,
ἀπαράλλακτον εἰς πάντα,
ὁ σοφώτατος ὁ γέρων.
Καί, θαυμάσας ὁ τοπάρχης
σὺν τοῖς μεγιστᾶσιν πᾶσιν
τὴν σοφίαν καὶ τὴν γνῶσιν
τοῦ πατρὸς καλοῦ ἐκείνου,
ὥρισεν καὶ ηὔξησάν τον
ἄλλον ἕνα ἀφρατίτζιν
ὁ τοπάρχης μετ' ἀγάπης
τὸν σοφώτατον τὸν γέρον:
« Νὰ μὲ ἐπιχαρῇς, πατέρα,
τὴν ἀγάπην μου νὰ ἔχῃς,
πῶς ἐνόησας αὐτίκα
ὅτι καταστρηνιάσει θέλει
τὸ κορίτζι, τὸ σὲ εἶπα,
καὶ ἔναι φύσις τζουλουκούνου
καὶ κακῆς κουρβέλας γένος,
θέλει καὶ ἐξεδώσειν μᾶλλον,
καθὼς εἶπας πρὸς ἐμέναν ;»
Εἶτα γοῦν ὁ γέρων ἔφη:
« Ἄκω, δέσποτά μου, τοῦτο,

565 *ἐρευνίζει* : cod. *εὑρενίζει* 578 *ἀφρατίτζιν* : cod. *ἀφροντίτζην* 587 *κακῆς* correxi : cod. *καλῆς* 588 *καὶ ἐξεδώσειν* : cod. *καὶ ξοδόσιν*

τὸ σὲ θέλω ἀναφέρειν:
Ὅταν τὴν ἀπῆρα λέγω
ἐκ τὸ χέριν, ὥσπερ οἶδας,
καὶ εἰς τὸ σπίτιν τὴν ὑπῆγα,
φ. 31v *καὶ ὥρισα καὶ ἐκδύσασίν την*
αἱ γυναῖκες τρεῖς καὶ πλέον,
ὥσπερ γὰρ καὶ ἐγεννήθην,
ἔμπροσθέν μου τὴν ἠφέραν.
Πάντως ἔναι τὸ κοράσιν
κατὰ φύσιν εὐγενείας
δοκιμώτατον εἰς κάλλος,
καθὼς βλέπει ἡ βασιλειά σου.
Πίστευσον ἐμοῦ τοὺς λόγους
εἰς ἀλήθειαν παντσίαν,
ἅπερ μέλλουσιν συμβαίνειν
τὸ κοράσιον ἐκεῖνον
ἀπὸ τοῦ τοσούτου κάλλους,
ὥσπερ οἶδας καὶ γινώσκεις».

Τότε γοῦν ὁ βασιλεὺς γάρ,
βουληθεὶς τοῦ νὰ γνωρίσαι
τὴν γενεάν του καὶ τὴν γνώμην,
ὅπερ εἶχε, καὶ τὴν φύσιν,
ἐκ τὸ χέριν τὸν ἐπαίρνει,
εἰς κρυφὸν τόπον ὑπάγουν
τὸν μακρότατον, ὃν εἶχεν.
Εἰς Θεὸν τὸν ἀναθέτει,
νὰ τὸν εἴπη δι' ἐκεῖνον
καὶ εἰς φύσιν καὶ εἰς γνώμην
καὶ τὸ τί γενεᾶς ὑπάρχει·
λόγον νὰ μηδὲν τοῦ κρύψη,
ἀλλὰ πᾶσαν τὴν ἀλήθειαν
τοῦτον νὰ τὴν φανερώση.
Τότε γοῦν ὁ γέρων πάλιν
πρὸς ἐκεῖνον ἀπεκρίθην:
«Ἄκουσον γάρ, δέσποτά μου,
νὰ εἰπῶ τὴν βασιλειάν σου,
δίκαιον γάρ, δέσποτά μου:
Πίασον χαρτίον ἄρτι
μὲ τὰς χεῖράς σου ἀτός σου,

ἀλλὰ δὴ καὶ καλαμάριν,
ὁρκωμοτικόν με ποῖσε
μὲ τὰς ἴδιας σου τὰς χεῖρας,
ἵνα μή, θλιβεὶς πολλάκις,
εἰς ὀργὴν μὲ μεταβάλης
καὶ κακὸ πικρὸν μὲ ποίσης,
καὶ νὰ σὲ εἴπω τὴν ἀλήθειαν
καὶ νὰ σὲ τὴν φανερώσω».
Ὁρκωμοτικὸν ἐποῖκε
μὲ τὰς ἴδιας του τὰς χεῖρας
ὁ τοπάρχης παραυτίκα.
Ἔποικεν ἀφροντισίαν
τὸν τοιοῦτον τὸν σοφόν τε.
Εἶτα λέγει μετὰ θάρρους:
«Μάγκιπος υἱὸς ὑπάρχεις,
εἶσαι φύσει χωριάτης
φ. 32r *καὶ χυδαῖος παρὰ πάντας.*
Ἄπελθε πρὸς σὴν μητέρα,
ποὺ σὲ ἐβάστασεν εἰς μήτραν,
καὶ νὰ μάθης τὴν ἀλήθειαν».
Εἶτα γοῦν ὁ βασιλεὺς γὰρ
εἰς τὴν μάνναν του ὑπαγαίνει
μοναξιὰν καὶ κατ' ἰδίαν,
ἔσω εἰς τὸν κοιτῶνα ταύτης.
Ἤρξαντο νὰ τὴν ἐλέγχη
καὶ νὰ τὴν δημοσιεύη
πρὸς τοὺς λόγους, ὅπερ εἶπεν
ὁ σοφώτατος ὁ γέρων.
Τότε γοῦν ἐθλίβη ἐκείνη
καὶ πρὸς τὸν υἱόν της ἔφη:
«Μάγκιπος υἱὸς ὑπάρχεις,
φύσει δέ γε καὶ χωριάτης.
Οἶδα γοῦν τὸν σὸν πατέρα
παῖδας οὐκ ἐδίδου πάντως
εἰς ἐμὴν κοιλίαν ὅλως
νὰ αὐθεντέψη, καὶ τοῦ κράτους
νὰ κρατήση βασιλείαν.

---

635 *μεταβάλης* : cod. *μετεβάλης* 642 *ἀφροντισίαν* : cod. *ἀφροτισίαν* 649 *ποὺ* : cod. *ὅπου* 665 *ὅλως* : cod. *ὅπως*

Δέλεαρ εἰς τοῦτο ἔχω
μάγκιπα τὸν ἐδικόν μου,
οὐ δι' ἔρωτος τὸν τρόπον,
ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν τέχνην,
νὰ μὴ χάσω βασιλείαν
ἐκ τοῦ γένους τοῦ πατρός σου.
Καὶ εἰς τοῦτο ἔχεις ὅλως
στόμα προσανοῖξαι δέ μοι,
ἔχεις πρόσωπον καὶ βλέπεις,
οὐδὲ χάριτάς μοι λέγεις
καὶ ὁμολογεῖς μεγάλως!».
Τότε γοῦν ἐθλίβη ἐκεῖνος,
ἐντροπῆς γεμίσας ὅλος
καὶ αἰσχύνης πληρεστάτης.
Πρὸς τὸν γέροντα ὑπάγει,
εἰς Θεὸν τὸν ἀναθέτει:
«Τίμιε πάτερ, δίδαξόν με
πῶς ἐνόησας τοιαῦτα,
ἀκομὴ χρόνον οὐκ ἔχεις
εἰς τὴν βασιλειάν μου ταύτην.
Μάγκιπου υἱὸς ὑπάρχω,
χωριάτου φύσιν ἔχω
καὶ κακότροπος τὴν γνώμην».
Εἶτα πάλιν πρὸς ἐκεῖνον
ἀπεκρίνεται ὁ γέρων,
μετὰ ταπεινοφροσύνης:
«Ἄκω, δέσποτά μου, τοῦτο
καὶ καλῶς νὰ τὸ διδάξω
καὶ τὸ κράτος σου ν' ἀρέσῃ.
Ὅταν εἶδα ἐγὼ τὸ ἀφρᾶτον
εἰς τὴν πρώτην μου τὴν πρᾶξιν,
φ. 32v *ἄλλο ἀφρᾶτο εἰς τὴν δευτέραν,*
εἰς τὴν τρίτην πάλιν ἄλλον,
ἔκρινά το ἐν τῷ νοΐ μου
καὶ εἶπα πρὸς τὸν ἐμαυτόν μου:
Ἄλλο ἀφρᾶτο μᾶς χαρίζουν,
ἔξοδον οὐδὲν μᾶς δίδουν,

698 *τὴν πρᾶξιν* addidi ego 699 *ἄλλο ἀφρᾶτο* : cod. *ἄλλον ἀφράτον* **703** ***ἄλλο*** : cod. *ἄλλον*

ἄλλην χάριν οὐ ποιεῖ μας!
Ἢ μαγκίπου φύσιν ἔχει
ἢ υἱὸς ἔναι μαγκίπου.
Τοῦτο φύσει βασιλέως
οὐδὲ μεγιστάνου ὑπάρχει·
ὥσπερ ἀετοῦ πουλλία
εἰς τὴν φύσιν τοῦ πατρός των
εἰς αὐτὴν τὴν φύσιν κεῖται,
οὕτως δὲ καὶ τοῦ τζικνέα·
τὰ πουλλία γὰρ τοιαῦτα,
ἐκ μικρόθεν ἡ οὐρά των
διχαλὴ καὶ τεθλασμένη,
ἅμα ἔλθῃ εἰς τὴν φύσιν
τοῦ πατρός των, μεγαλύνει,
πίπτει τὸ πτερὸν ἐκεῖνον,
ῥάσσει κρέας εἰς τροφήν του,
τρέχει φυσικῶς ἡ φύσις
πρὸς τὴν φύσιν τοῦ πατρός του.
Οὕτως γὰρ καὶ ἡ βασιλειά σου.
Εἰ δὲ θέλεις νὰ σὲ φέρω
μῦθον πρὸς τὸν λόγον τοῦτον,
ἄκουσέ τον, δέσποτά μου:
Ὁ γὰρ μύρμηξ, λέγουν ἄλλοι,
ἄνδρας γεωργὸς ὑπῆρχεν,
καί, παρὰ τὴν φύσιν πάντων,
ἔπραττεν τὴν γεωργίαν·
εἰς ἐκεῖνον οὐκ αὐτάρκει,
ἀλλ' ἐκίνησε νὰ κλέπτῃ
καὶ τὰς ξένας γεωργίας,
τὰ γενήματα τῶν πάντων
νὰ τὰ κλέπτῃ καθημέραν
καὶ τὴν νύκταν, ἂν ἠμπόρει·
νὰ μὴ ἀφίνῃ σπέρμα ὅλως
γείτονός του καὶ πλησίου
ἢ μικροῦ τε ἢ μεγάλου.
Γνοὺς ὁ Θεὸς τὴν πονηριάν του
καὶ τὴν ἀδικίαν τούτου,

735 post *νὰ* addidi *τὰ* 740 *ὁ Θεὸς τὴν πονηριάν του* : cod. *τὴν πονηρίαν του ὁ Θεὸς*

ὄργησιν φοβερωτάτην
ἔπεμψε πρὸς τὸν τοιοῦτον.
Μύρμηξ πᾶσιν ἀνεφάνη
ἀχρειότερος τῶν ζῴων.
Τὸ μὲν σῶμα κατηλλάγην,
ἡ δὲ φύσις οὐκ ἠλλάγην,
ἀλλὰ κλέπτει πάλιν πάντα
τὰ γενήματα τοῦ κόσμου.
Οὕτως γὰρ καὶ ἡ αὐθεντιά σου,
φ. 33r τὸ μὲν σῶμα ἐτιμήθην,
ἡ δὲ φύσις οὐκ ἠλλάγην.
Ἀπὲ τώρα, δέσποτά μου,
μηδαμῶς πολυλογοῦμεν,
βαρυνθῶσιν οἱ ἄνθρωποι,
ὅσοι οὐ χρήζουσιν ἀκούειν
τὰς τοιαύτας σου τὰς πράξεις,
τὰς διακρισιάς, τὰς ἔχεις.
Εὔξου γάρ μου, δέσποτά μου,
ὅπου εἶμαι καὶ ὑπάρχω
καὶ εἰς οἷον τόπον εἶμαι,
μεγαλύνειν τὸ ὄνομά σου
καὶ αὐξάνειν ἐν ταῖς χώραις.
Εἰ δὲ βουληθῇς κρατεῖν με
περισσότερον ὡς δοῦλον
καὶ τὸν ὅρκον σου παρέβῃς
καὶ κακωτικὸν μὲ ποίσῃς,
ἐν ἀμηχανίᾳ καὶ δόλῳ,
πίστευσόν μοι, δέσποτά μου,
ὅπου καὶ ἂν μὲ πουλήσῃς,
τ' ὄνομά σου θὰ δημεύσω,
ἀλλὰ δὴ νὰ φανερώσω
καὶ τὴν γνῶσίν σου, τὴν ἔχεις,
καὶ τὸ τί γενεᾶς ὑπάρχεις,
πῶς δεσπόζεις παρ' ἀξίαν
μεγιστάνους καὶ πλουσίους,
ἀλλὰ καὶ τὴν πόλιν ταύτην,

760 *ὅπου εἶμαι* : cod. *ὁπιοήμε* 766 *παρέβῃς* : cod. *παρέβην* 768 post *ἀμηχανίᾳ* delevi *τε* 770 post *ὅπου* addidi *καὶ* 771 *δημεύσω* : cod. *διαμέσω* 775 *παρ' ἀξίαν* : cod. *παραξίον*

εἰς τὸν κόσμον ὅλον λέγω.
Καί, ὡς νικᾷ τὸ φῶς ἡλίου
τοὺς ἀστέρας καὶ σελήνην,
οὕτως ἔχει καὶ τὸ νῖκος
ὅσα ὑπὸ τὴν γῆν ἐπάνω
τὸ Βυζάντιον τὸ μέγα.
Ποτὲ ἄλλον τοιοῦτον κόσμον
οὐδ' ἐποῖκεν οὐδ' ἐφάνην
ὁ Θεὸς ὁ πάντων κτίστης,
ἀλλ' οὐδ' ἄρτι γὰρ ποιῆσαι.
Συμβουλεύω σοι καὶ λέγω,
ἵνα μὲ ἀφήσῃς ἄρτι
ὑποστρέψαι εἰς τὰ παιδιά μου
καὶ τὴν σιωπὴν ἀσκήσω,
λόγους δέ γε νὰ τοὺς κρύψω,
οὕσπερ εἶπά σοι ἀρτίως».
Ὁ δὲ βασιλεὺς αὐτίκα,
μεταμεληθεὶς μεγάλως
εἰς τὰς ὕβρεις καὶ τοὺς κόπους
καὶ τὰς ἀνυποληψίας
ἃς τὸν γέροντα ἐποῖκεν,
κολακεύει τοῦτον τάχα
καὶ συχνῶς αὐτὸν ἐλάλει:
«Ἄκουσον, καλὲ πατέρα,
φ. 33v τὴν βουλήν μου νὰ τὴν εἶπω
πρὸς ἐσέν, διδάσκαλέ μου
καὶ σοφώτατε πρεσβῦτα.
Πρὶν ἀπέλθῃς ἐκ τῶν ὧδε
καὶ εἰς χώραν ἄλλην πάλιν
ἠθελήσῃς κατοικῆσαι,
τίμησόν με ὡς τοπάρχην
καὶ ὡς βασιλέαν μέγαν,
τὸ ὄνομά μου δίδαξέ το
καὶ μεγάλυνε τοῖς πᾶσιν.
Ἔχε θάρρος εἰς ἐμέναν,
στέλλε πάντας τοὺς υἱούς σου
τὰ κατ' ἔτος νὰ σὲ δίδω
χάριν σου τῆς εὐλογίας

787 *ἀλλ' οὐδ'* : cod. *ἄλλον δ'*

χίλια τῶν διδραχμάτων,
τὰ νομίσματα τῆς χώρας.
Ὕπαγε μετὰ ὑγείας
καὶ χαρᾶς ἀνεκλαλήτου.
Κύριος κατευοδώσοι
διαβήματα καὶ δρόμον
τῶν ποδῶν σου, τίμιε πάτερ.
Καὶ χαιρέτα τοὺς υἱούς σου,
ἅπαντας τοὺς ἐδικούς σου,
τοὺς μικροὺς καὶ τοὺς μεγάλους».
Τὸν δὲ λογοθέτην πάλε
ὥρισεν καὶ ἠφέρασίν τον
ὁ τοπάρχης ἔμπροσθέν του·
οὕτως ὥρισεν ἐκεῖνος:
«Δὸς αὐτῷ εὐεργεσίαν
χάριν τοῦ καλοῦ του κόπου,
ὅπερ ἦλθεν εἰς ἐμέναν
καὶ τὸν κόπον τῆς ὁδοῦς του,
ὑπερπύρων τρεῖς χιλιάδας,
νὰ ἀπέλθῃ εἰς τοὺς ἰδίους του».
Τηνικαῦτα ὁ λογοθέτης,
πρὸς τὸν λόγον τοῦ τοπάρχου
καὶ κατὰ τὸν ὁρισμόν του,
δέδωκεν ἐκεῖνον ταῦτα,
τὸ ποσὸν τῶν ὑπερπύρων.
Δουλικῶς τοίνυν ὁ γέρων
καὶ τὰς χεῖρας δεδεμένος,
προσεκύνησε καὶ εἶπεν
πρὸς τὸν βασιλέαν οὕτως:
«Εὔχου καὶ συμπάθησόν μου.
Κύριος διατηρήσοι
τὸ βασίλειόν σου κράτος
εἰς αἰῶνας, δέσποτά μου».
Ὑποτάξας οὖν τοῖς πᾶσιν
καὶ καλῶς ἐφοδιάσας,
ἀπεχώρησεν ἐκεῖθεν
καὶ ἀπῆλθεν εἰς τὰ ἴδια
ὁ σοφώτατος ὁ γέρων.

---

816 *διδραχμάτων* : cod. *διδραγμάτων* 838 post *καὶ* addidi *κατὰ* 840 *τὸ ποσὸν* : cod. *τῶν ποσῶν*

Οὕτω μετὰ τὴν ἔκδοσιν καὶ τῆς πέμπτης σῳζομένης παραλλαγῆς τῆς «Ἱστορίας τοῦ Πτωχολέοντος», ἀποβαίνει νῦν δυνατὴ ἡ μελέτη καὶ ἡ συγκριτικὴ μετὰ τῶν λοιπῶν γνωστῶν παραλλαγῶν ἔρευνα, συντελοῦσα εἰς τὴν καλυτέραν γνωριμίαν τοῦ μεσαιωνικοῦ τούτου στιχουργήματος, περὶ τοῦ ὁποίου γράφων ὁ Πολίτης, ὀρθῶς παρατηρεῖ ὅτι «ἐκ τῶν τοιούτων ἔργων οὐ μόνον πολυτίμους ἐνίοτε πληροφορίας ἀρυόμεθα, ἀλλὰ καὶ πρὸς διαφώτισιν τῆς Ἑλληνικῆς φιλολογίας τοῦ μέσου αἰῶνος καὶ τῆς ἐν γένει ἱστορίας τοῦ ἔθνους ἡμῶν πολλὰ ἐξάγομεν».

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ ΕΙΣ ΤΟ ΚΕΙΜΕΝΟΝ

(Ὁ ἐν ἀρχῇ τῶν παραγράφων ἀριθμὸς ὑποδηλοῖ τὸν ἀριθμὸν τοῦ στίχου).

1 Ἐν τῷ νεαπολιτικῷ κώδικι, τὸ στιχούργημα παραδίδεται ἄνευ τίτλου. Ἀντ' αὐτοῦ ὑπάρχει πρόλογος, οἱ πρῶτοι στίχοι τοῦ ὁποίου ὑποδηλοῦν τὴν ὑπόθεσιν: «εἰς διήγησιν... τοῦ ἀνδρὸς τοῦ σοφωτάτου καὶ τοῦ γέροντος». Περὶ τοῦ τίτλου τοῦ στιχουργήματος, βλ. Γ. Θ. Ζώρα, Ἱστορία τοῦ Πτωχολέοντος, ἔνθ' ἀν., σελ. 272 - 273.

2 Ὡς καὶ εἰς ἄλλα στιχουργήματα παρατηρεῖται, οὕτω καὶ εἰς τὸ προκείμενον, ὁ ποιητὴς ὑποστηρίζει, ὅτι οὐχὶ ἐξ ἰδίας προαιρέσεως, ἀλλὰ κατόπιν παρακλήσεως φίλου προβαίνει εἰς τὴν συγγραφὴν τοῦ στιχουργήματος. Βλ. ἐπὶ τοῦ θέματος Γ. Θ. Ζώρα, Ὁ ποιητὴς Μαρῖνος Φαλιέρος, Κρητικὰ Χρονικά, τόμ. Β', 1948, σελ. 12 - 13.

7 Ὁ ποιητὴς ἐπαναλαμβάνει κατὰ τρόπον κατηγορηματικώτερον, ὅτι ἡ «καθαρὰ φιλία» τὸν «εἵλκυσε» νὰ γράψῃ τὸ στιχούργημά του.

12 Ὁ ποιητὴς ἀναφέρει καὶ ἕτερον χαρακτῆρα τοῦ φρονιμωτάτου γέρου, ἤτοι τοῦ «πτωχοῦ ἀνδρὸς ἐκείνου». Ἄξιον μνείας ὅτι οὐδαμοῦ ἀναφέρεται τὸ πραγματικὸν ὄνομα Λέων καὶ Πτωχολέων, ὅπερ ἀπαντᾷ εἰς ἄλλας παραλλαγάς.

18 ἑπ. Ὁ στιχουργός, ἐπαναλαμβάνων ἐκ νέου, ὅτι ἡ ὑπακοὴ εἰς τὴν ὑπόδειξιν τοῦ φίλου ἀποτελεῖ δι' αὐτὸν καθῆκον, ἀναφέρει καὶ τὸ ὄνομα τοῦ φίλου «Θεόδωρος». Κατὰ τὴν παραλλαγὴν τοῦ βιενναίου κώδικος, ἀντιθέτως, οὗτος ὀνομάζεται «Ἀργυρομύτης». Δὲν γνωρίζομεν ἂν πρόκειται περὶ τοῦ αὐτοῦ προσώπου ἢ περὶ διαφόρων· δὲν ἀποκλείεται ὅμως τὸ πρόσωπον τοῦτο νὰ εἶναι καὶ ὅλως ἀνύπαρκτον.

20 *εἰ καὶ ἀμαθὴς ὑπάρχω.* Ὁ τρόπος οὗτος ἐκφράσεως ἦτο συνήθης εἰς τοὺς στιχουργοὺς τῆς ἐποχῆς, ἀνάλογοι δὲ πρὸς τὴν ἀνωτέραν ἐκφράσεις ἀπαντοῦν καὶ εἰς ἄλλα ἔργα. Βλ. Γ. Θ. Ζώρα, Κάρολος ὁ Ε' τῆς Γερμανίας καὶ αἱ πρὸς ἀπελευθέρωσιν προσπάθειαι. Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρὶς τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, 1954 - 1955, σελ. 432, στίχ. 1 - 2:

ἄπειρος δὲ εἰμὶ ἐγὼ γραμμάτων καὶ σοφίας,
πόρρω τῶν μαθηματικῶν καὶ τῆς θεολογίας.

24 *ξένον μοναχοῖς ὑπάρχει.* Ἡ ἀνωτέρω ὁμολογία, ἥτις ἀπαντᾷ καὶ ἐν τῇ παραλλαγῇ τοῦ βιενναίου κώδικος, ὑποδηλοῖ ὅτι ὁ συγγραφεὺς ἦτο μοναχός· τὴν ὑπόθεσιν δὲ ταύτην ἐνισχύει τὸ γεγονός, ὅτι, ἐπανειλημμένως ἐν τοῖς κατωτέρω, παρέχει οὗτος δείγματα τῆς χριστιανικῆς αὐτοῦ πίστεως καὶ τῆς βαθυτάτης πρὸς τὸν Θεὸν εὐλαβείας.

25 *τοῦ νὰ γράφουσι τοιαῦτα*, δηλ. νὰ ἀσχολῶνται μὲ θέματα λαϊκά.

30 Ἀπὸ τοῦ σημείου τούτου ἄρχεται ἡ κυρίως ἀφήγησις, περατωθέντος τοῦ προλόγου. Εἰς ἄλλας παραλλαγὰς δὲν ὑπάρχει πρόλογος.

31 *τόπῳ.* Ὁ ποιητὴς γράφει ἀορίστως τόπος, χωρὶς νὰ καθορίζῃ τοῦτον. Βλ.

ἐπὶ τοῦ θέματος Γ. Θ. Ζώρα, 'Ιστορία τοῦ Πτωχολέοντος, ἔνθ' ἀν., σελ. 278-279.

46 *ἐκ τῆς Πόλεως μακρόθεν.* Ὡς καὶ ἐν τῇ βιενναίᾳ παραλλαγῇ καθορίζεται, ὁ γέρων σοφὸς ἔζη εἰς τόπον μακρὰν τῆς πρωτευούσης κείμενον, καὶ ἐπομένως ἡ γενομένη ἐπιδρομὴ τῶν κουρσάρων δὲν ἀφορᾷ εἰς τὴν πόλιν ταύτην.

55 *τὸ κύλισμα τῆς τύχης.* Τὸ θέμα τῆς ἀσταθείας τῆς μοίρας εἶναι κοινὸν καὶ εἰς ἄλλα στιχουργήματα τῆς ἐποχῆς. Γράφει σχετικῶς ὁ Ξανθουδίδης ('Ερωτόκριτος, ἔκδ. 1915, σελ. 378-379): «Εἶναι κοινὸς τόπος τῆς μεσαιων. καὶ νέας 'Ελλ. ποιήσεως ὁ βίος τοῦ ἀνθρώπου νὰ εἰκονίζεται μὲ τροχὸν (κύκλον, τροχίλι) τῆς Τύχης ἢ τοῦ Χρόνου ἀενάως περιστρεφόμενον καὶ ἀνυψοῦντα αὐτὸν εἰς τὴν εὐτυχίαν ἢ καταβιβάζοντα εἰς τὴν δυστυχίαν. 'Η ἰδέα ἔχει τὴν ἀρχήν της ἀπὸ τῆς ἀρχαιότητος, μάλιστα ἀπὸ τῆς ρωμαϊκῆς ἐποχῆς, ὅτε ὁμοίως ὁ *τροχὸς* καὶ ἡ *σφαῖρα* ἦσαν πρὸς τοῖς ἄλλοις σύμβολα τῆς Τύχης (Fortuna) καὶ ὁ κύριος χαρακτὴρ τῆς Θεᾶς ἦτο ἡ ἀστάθεια καὶ τὸ εὐμετάβολον αὐτῆς. Ἄπειρα εἶναι τὰ παραδείγματα ἐν τῇ μεσαιων. 'Ελλ. ποιήσει, καὶ δὴ τῇ Κρητικῇ, ὅπου ἀναφέρεται ὁ τροχὸς τῆς τύχης». 'Ο Ξανθουδίδης ἀναφέρει καὶ παραδείγματα ἐκ τῶν ἑξῆς ποιημάτων: Σαχλίκης Γ, 9, Ζήνων Β, 98, καὶ Ε, 191, 'Ερωφίλη Α, 559 ἑξ. καὶ Α, 579-580, Διγενής Ἄνδρου, στ. 4391, Ξενιτείας, στ. 431-433, 'Αλφάβητος κατανυκτικός, στ. 14-15, Βελισσάριος Γ, 232-233, 'Ερωτόκριτος Α, 1-2, καὶ Δ, 618-619, κλ.

103 *τῶν αὐθεντῶν ἡ ἀγάπη.* 'Ο στιχουργὸς κατακρίνει αὐστηρῶς τὰς ἀνωτέρας κοινωνικὰς τάξεις καὶ τὰς συνηθείας τῶν ἀρχόντων, οἵτινες ἀρέσκονται εἰς τὰς κολακείας καὶ παντὸς εἴδους δολοπλοκίας.

108 ἑπ. Εἰδικώτερον ὁ ἄγνωστος συγγραφεὺς τοῦ ποιήματος καταφέρεται κατὰ τῆς αὐλῆς καὶ τῶν ἐν αὐτῇ μηχανορραφιῶν.

120-121 Οἱ στίχοι οὗτοι, ὡς καὶ ἄλλοι ἀνάλογοι κατωτέρω, μαρτυροῦν τὴν χριστιανικὴν εὐλάβειαν τοῦ συγγραφέως, ὅστις, ὡς ἐλέχθη, εἶναι πιθανώτατα μοναχός.

132 *'ς τὴν μεγάλην Βυζαντίδα.* 'Ο ποιητὴς ἀποκαλεῖ τὴν βυζαντινὴν πρωτεύουσαν ὁτὲ μὲν *πόλιν τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου,* ὁτὲ δὲ *μεγάλην Βυζαντίδα* ἢ καὶ ἁπλῶς *Πόλιν,* οὐδέποτε δὲ Κωνσταντινούπολιν. Τὴν πρὸς ταύτην ἀγάπην καὶ θαυμασμόν του διαδηλοῖ πολλαχοῦ τοῦ στιχουργήματος.

146 *ὑπερπύρων τοῦ χρυσίου.* Οὕτω καὶ ἡ βιενναία παραλλαγή· ἐν ταῖς ἄλλαις παραλλαγαῖς ἀπαντοῦν οἱ ὅροι «γρόσια» καὶ «ργιάλια».

150 'Η μνεία τοῦ 'Αγίου Δημητρίου, πολιούχου τῆς πόλεως τῆς Θεσσαλονίκης, ἤγαγέ τινας νὰ θεωρήσουν τὴν πόλιν ταύτην πατρίδα τοῦ ποιητοῦ.

185 *ἐν τῇ ἀγορᾷ.* 'Εν ἄλλαις παραλλαγαῖς χρησιμοποιοῦνται οἱ ὅροι «φόρος» ἢ «παζάρι».

210 *ἐν τῇ Μέσῃ.* Πρόκειται προφανῶς περὶ τῆς ὀνομασίας τῆς κεντρικῆς ὁδοῦ τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

228 *πλαγινίζει καὶ κοντένει,* δηλ. κλίνων πρὸς τὰ πλάγια, πλησιάζει.

253 ἑπ. 'Ο ποιητὴς ἀκολουθεῖ τὴν ἀξιολογικὴν σειράν, ἐνῷ ἡ σειρὰ τῆς ἀφηγήσεως ἔχει ὡς ἑξῆς: γνῶσις ὀρυκτῶν (ἀψύχου φύσεως), ζῴων (ζωϊκοῦ βασιλείου), καὶ ἀνθρώπων.

279-280 *ἔμπορος - πραγματευτής.* 'Εν ἄλλαις παραλλαγαῖς ἀπαντοῦν οἱ τύποι «μπεζεργιάνης» καὶ «μπαζαργιάνης», ἐκ τῆς περσικῆς λέξεως bazirgân (= ἔμπορος).

342 ἑπ. 'Ο ποιητὴς καταφέρεται ἐκ νέου κατὰ τῆς κολακείας, τὴν ὁποίαν θεωρεῖ ἀναξίαν συνετοῦ βασιλέως.

352 ἑπ. Οἱ στίχοι οὗτοι ἔχουν χαρακτῆρα διδακτικὸν καὶ ἀποτελοῦν παροιμιώδη φράσιν.

380 'Εν τῇ παρούσῃ, ὡς καὶ τῇ βιενναίᾳ παραλλαγῇ, ἀναλαμβάνει ὁ *καβάτωρ* νὰ ἐρευνήσῃ τὴν ἀξίαν τοῦ λίθου· ἐν ἄλλαις παραλλαγαῖς, ἀντιθέτως, ἡ δοκιμὴ γίνεται διὰ τῆς καύσεως *σπάρτου.*

416 *χοντρομούρην,* ἐν ἄλλαις παραλλαγαῖς *χοντρομέρην* (δηλ. ὁ ἔχων χοντρὸν μηρόν).

455 *βουβαλάρης,* δηλ. ὁ βουκόλος.

472 *ἐνθυμίζω·* βλ. ἀνωτέρω στίχ. 401 ἑπ.

554 *κακῆς κουβέλας.* 'Εν ἄλλαις παραλλαγαῖς γράφεται «πολιτικῆς», δηλ. κοινῆς γυναικός.

632 ἑπ. 'Ο σοφὸς γέρων, πρὶν ἀποκαλύψῃ τὴν πραγματικὴν καταγωγὴν τοῦ βασιλέως, ζητεῖ παρ' αὐτοῦ ἔνορκον διαβεβαίωσιν περὶ τῆς προσωπικῆς του ἀσφαλείας.

642 *ἐποικεν ἀφροντισίαν,* ἐνν. διὰ τῆς ἐνόρκου διαβεβαιώσεως.

645 *μάγκιπος.* Βλ. 'Ιω. Καλιτσουνάκη, ἔνθ' ἀν., σελ. 313. Περὶ τῶν ἐπαγγελμάτων παρὰ τοῖς Βυζαντινοῖς βλ. Φ. Κουκουλέ, Βυζαντινῶν βίος καὶ πολιτισμός, τόμ. Β', Ι, 'Αθῆναι 1948, σελ. 179 ἑπ.

651 'Εν ἄλλαις παραλλαγαῖς ὡς μήτηρ τοῦ βασιλέως φέρεται σουλτάνα. Σχετικῶς βλ. Γ. Θ. Ζώρα, 'Ιστορία τοῦ Πτωχολέοντος, ἔνθ' ἀν., σελ. 279-280.

710 καὶ 715 'Ο ποιητὴς ἀναφέρει δύο μύθους εἰς ἐπίρρωσιν τῶν γνωμῶν του.

766 Ἵνα εὐχερέστερον πείσῃ τὸν βασιλέα καὶ τῷ ἀποδώσῃ τὴν ἐλευθερίαν του καὶ τῷ ἐπιτρέψῃ νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν οἰκίαν του, ὁ γέρων σοφὸς ἀπειλεῖ τὸν βασιλέα, ὅτι, ἐν περιπτώσει δυστροπίας, θέλει ἀποκαλύψει εἰς πάντας τὴν πραγματικὴν αὐτοῦ καταγωγήν.

849 *ὑποτάξας,* δηλ. ὑποκλιθείς.

843 'Εν τέλει, ὁ ποιητὴς καταλήγει εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι διὰ τῆς σοφίας καὶ τῆς συνέσεως αὐτοῦ ὁ γέρων ἐπανέκτησε μεγάλην περιουσίαν καὶ ἀπῆλθεν εἰς τὰ ἴδια.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Θ. ΖΩΡΑΣ

ΣΥΜΜΕΙΚΤΑ

CORRECTIONS AUX LETTRES ANONYMES DE *LOND. ADDIT.* 36749

Le texte des ces lettres a été divisé malheureusement en deux parties; cependant il faut se réjouir de l'édition réalisée par R. Browning et B. Laourdas. En 1952, j'avais moi-même copié ces lettres; cela explique que j'ai pu faire une nouvelle collation du texte édité. Il est bon en général, mais il est cependant des erreurs qui ont échappé à une double lecture. C'est que le texte, s'il est assez facile à lire, est fort dificile à comprendre et à traduire; certains passages (par exemple la lettre 88) sont tellement abstraits qu'ils donneraient du fil à retordre aux meilleurs hellénistes.

Il est regrettable que dans la seconde partie de l'édition, dans l'Epetiris, l'on n'ait pas adopté l'usage des majuscules après le point ni même une division en paragraphes par alinéas, au moins pour les lettres un peu longues dont la lecture aurait pu être rendue plus aisée. L'usage de la majuscule me semble exigé aussi pour les mots *Θεός*, *Πνεῦμα*, dans le sens chrétien, car ils designent des personnes aussi réelles que Cléanthe ou Alcmène pour l'auteur. Les lectures que je propose ne sont pas des conjectures personnelles, mais des leçons du manuscrit. J'avoue, à la décharge des éditeurs, que j'ai trouvé dans ma copie beaucoup plus d'erreurs que je n'en ai relevé dans leur édition; la leçon du manuscrit est celle qui se trouve après les deux points.

1) ΕΕΒΣ, 27, 1957, p. 153-212.

p. 153 l. 21 *ἐστὶ* : *ἔστι*; l. 30 *πρεσβεύειν* : *πρεσβεῦ[ο]ν*
p. 154 l. 44 *παραδεχόμενος* : *-μενον*; l. 46 *ἀποπεμπόμενος* : *-μενον* (*βιβλιδάριον*); l. 47 *συλλέγων* : *συλλέγειν*; l. 61 *ἐκείνῳ* : *ἐκεῖνα*
p. 155 l. 81 *ταύτην αὖξον* : *ταύτης αὖξον*; l. 89 *δυσπιστῶ* : *δ(ια)πιστῶ*
p. 157 l. 161 *τὸ αἴτιον* : *τὸν αἴτιον... εὐεργετεῖ καιρόν·*
p. 159 l. 242 *πολυπραγμούντων* : *-μονούντων*
p. 161 l. 292 *ὄντα ὑμῖν* : (*με*) *ὄντα υ(ἱό)ν*; l. 296 *περιττὴν* : *περὶ τὴν* (*περι τὴν* cod.)

p. 167 l. 523 *τῆς* omit. cod.
p. 169 l. 597 *ὑποδείγματι* : *ὑπόδειγμά τι* (?)
p. 174 l. 770 *εἰ δι' οἷος* : *εἰ δ'...*
p. 180 l. 1001 *διισχυρίζεσθαι* : *διισχυρίζεσθε*
p. 182 l. 1048 *σὸν εἶναι τοῦτο* : *σόν· εἰ τοῦτο*; *ἀποβολῇ* : *ἀποβολή*; l. 1049 *ἐκκοπῆναι* : *ἐκκοπή σοι* (*εἰ τοῦτο τὸ δρᾶμα λοιπὸν καὶ εἰ χειρὸς ἀποβολὴ καὶ ποδὸς καὶ ὀφθαλμοῦ δεξιοῦ, εἰ σκάνδαλόν τι παρεισάγοιεν, ἐκκοπή σοι νενομοθέτηται*); l. 1052 *μεγάλην* : *μεγάλου*
p. 184 l. 1141 *ἀπροκαλύπτως* : *ἀπαρακα-*
p. 188 l. 1295 *τούτῳ* : *τοῦτο*
p. 189 l. 1311 *ἀποπλῦναι* : *ἀπαλῦναι*; l. 1319 *σοι* : *σου*
p. 191 l. 1394 *περὶ* : *ὑπὲρ*; l. 1398 *εἰ καὶ πάντων, τὴν κυρίαν ἔχει φροντίς* : *εἰ καὶ πάντων τὴν κυρίαν ἔχει, φροντίς.*
p. 194 *παρακουσθείς, παρειμένας* : *παρακουσθείς,* | *νόσον κατευξάμενος τοῖς παρακούσασιν ἔπεμψεν· ὁ καθ' ἡμᾶς δὲ γέρων εἰσακουσθεὶς* | *παρειμένας...*
p. 197 l. 1624 *ἢ* : (*τύχης*) *ἢ* (*τῶν ἐκτὸς ἔχει διορισμόν,*)
p. 198 l. 1662 *εἶχε δέ τι* : *εἶχε δ' ἔτι*
p. 199 l. 1687 *ἡσυχοῦσα* : *ἡ συσχοῦσα*
p. 200 l. 1720 *οὐ κατὰ στάχυας* : *οὐκ ἀστάχυας* (*αστάχυας* cod.)
p. 201 l. 1739 *τὸν βο* : *τὸ νῦν* (*το νῦν* cod.); l. 1749 *μεταμελήσαντας* : *μελετήσαντας*
p. 204 l. 1851 *ἀσταθεῖ* : *εὐσταθεῖ*; l. 1857 *ἐπιβέβλωσται* : *ἐπικέκλωσται*; l. 1866 *ἐπίκλημα* : *ἐπίβλημα*
p. 207 l. 1972 *οἷαν ἐπ' ὄντι* : *οἷα νέῳ ὄντι*
p. 208 l. 2011 *ἀλιπῆ* : [*ὑπολα*]*μπῆ*
p. 210 l. 2059 *πρόσθεσιν* : *πρόθεσιν*?
p. 211 l. 2093 *οὐδὲ* : *οὐ τὸ* (*οὐ χρόνος, οὐ τὸ τοῦ χρόνου*); l. 2095 *ἀνοίας, γραφῇ,* : *ἀνοίας γράφῃ* (*γράφομαι*)

2) Byzantion, 24, 1956, 397-452.

p. 441-2 (n. 8) l. 9 *δύναται* : *δύναμαι*; l. 19 *ἄξια* : *ἀξίαν* (*ἄμειψιν*)
p. 442 (n. 26) l. 4 *ἀναμένειν* : *ἀνανεύειν*; l. 22 *ὁρᾷς καιρὸν* : *ὁρᾷς τὸν καιρὸν*; l. 28 *τὸ περὶ* : *τῷ...*
p. 444 (n. 53) l. 3-4 *οὐκ ἐχούσης τῆς σελίδος* : (*οἷς εἴ τι...*) *οὐκ ἔχον, τὸ τῆς σελίδος πᾶν... δοκεῖ.*
p. 444 (n. 54) l. 7 *ἀμέριμνον.* : *ἀμέριμνον, ὅτι τὴν*; l. 10 post *δεσποτικῆς* : ;
p. 445-6 (n. 69) l. 12 *ἐκεῖνου* (?) : *ἐκεῖνοι*; l. 47 post *λύκου* adde *τινὸς*
p. 446 (n. 71) l. 3 *ἐκείνων* : *ἐκείνην*; l. 8 *συνταπεινοῦσασθαι* : *-νοῦσθαι*
p. 447 (n. 73) l. 8 *εὐηθές* : *εὐθές*

p. 448 (n. 84) l. 4 *κατέβαλον* : *κατεβάλου*
p. 449 - 50 (n. 88) l. 9 *ἀπιδόντες* : *-δόντας* ; l. 10 *προσρίπτεσθαι* : *-τεῖσθαι* ; l. 16 post *προστιθέναι* adde *γραφῇ* ; l. 30 *διορθωσόμενον* : *-σάμενον* ; l. 34 *διορθώσεως* : *ἐπιδιορ-* ; l. 36 ante *συνεπισκέψεως* adde *ἑτέρας*
p. 451 (n. 94) l. 3 post *σπουδῆς* adde *εἰπεῖν* ; l. 5 *ἰάμβοις* : *ἰάμβους* ; l. 11 *σου* : *σοι*
(n. 98) l. 1 post *μικρόν* adde *μοί* ; l. 9 *ἀνακάμπτων* : *ἀνακαλύπτων* ; l. 10 *τοῦτο* : *τούτου*
p. 452 (n. 99) l. 1 *ἀπαντλησάμενον, ἅμα* : *ἀπαντλησάμενοι νάμα*

J. DARROUZÈS

ΑΙ ΝΕΩΤΕΡΑΙ ΕΡΕΥΝΑΙ ΠΕΡΙ ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΚΑΣΤΡΙΩΤΟΥ ΣΚΕΝΔΕΡΜΠΕΗ

Ἡ κατάληψις τῆς Βαλκανικῆς χερσονήσου ὑπὸ τῶν Τούρκων κατὰ τὸν ΙΔ' καὶ ΙΕ' αἰῶνα ἀποτελεῖ ὄχι μόνον ἕνα θλιβερὸν ἐπίλογον τῆς ἱστορίας τοῦ Βυζαντίου, ἀλλὰ καὶ ἕνα ἀπὸ τὰ μεγάλα ἱστορικὰ προβλήματα τῆς νοτιοανατολικῆς Εὐρώπης.

Εἰς τοὺς ἀγῶνας τῶν Βαλκανικῶν λαῶν ἐναντίον τῶν Ὀθωμανῶν εἰσβολέων ἰδιαιτέραν ὅλως θέσιν κατέχει ὁ ἥρως Γεώργιος Καστριώτης, ὁ ὑπὸ τῶν Τούρκων ἐπικληθεὶς Σκενδέρμπεης, ὁ ὁποῖος ἐπὶ μίαν εἰκοσιπενταετίαν σχεδὸν (1443 - 1468) ἀντέστη γενναιότατα κατὰ τῶν εἰσβολέων εἰς τὴν Ἀλβανίαν χωρὶς νὰ γνωρίσῃ τὴν ἧτταν. Ἡ ἡρωϊκὴ ἀντίστασις τοῦ Σκενδέρμπεη προυκάλεσε τὸν θαυμασμὸν τόσον τῶν συγχρόνων του, ὅσον καὶ τῶν μεταγενεστέρων γενεῶν καὶ ἡ ἱστορία του ἀπετέλεσεν ἀγαπητὸν ἀνάγνωσμα ἐπὶ αἰῶνας ὁλοκλήρους, ἰδίως κατὰ τὸν ΙϚ' καὶ ΙΖ' αἰῶνα, ὁπότε ὁ τουρκικὸς κίνδυνος ἦτο ἀκόμη αἰσθητὸς εἰς τὴν Εὐρώπην.

Οὕτω σειρὰ θρύλων ἐδημιουργήθη περὶ τοῦ Σκενδέρμπεη καὶ τῶν ἀγώνων του, ὥστε ἀποτελεῖ πλέον δυσκολώτατον πρόβλημα ἡ ἀποκατάστασις τῆς ἱστορικῆς ἀληθείας. Τὸν ἀσφαλέστερον ὅμως ὁδηγὸν διὰ τὸ ἔργον τοῦτο ἀποτελοῦν ἀναμφιβόλως αἱ εἰδήσεις τὰς ὁποίας μᾶς παρέχουν τὰ σχετικὰ μὲ τὸν Σκενδέρμπεην ἔγγραφα ἐκ τῶν διαφόρων εὐρωπαϊκῶν ἀρχείων καὶ ἰδίως τῆς Ἰταλίας. Εἶναι φανερὸν λοιπὸν ὅτι ἀπαραίτητος προϋπόθεσις διὰ τὴν συγγραφὴν μιᾶς ἱστορίας τοῦ Σκενδέρμπεη μὲ σοβαρὰς ἐπιστημονικὰς ἀξιώσεις ἦτο ἡ συγκέντρωσις καὶ ἡ ἔκδοσις ὅλου αὐτοῦ τοῦ ἀρχειακοῦ ὑλικοῦ, δημοσιευθέντος ἢ ἀνεκδότου.

Ἤδη τὸ 1899 ὁ C. Jireček εἶχε συλλάβει τὴν ἰδέαν ἑνὸς τοιούτου ἔργου εἰς τὰ πλαίσια ἑνὸς εὐρυτέρου Corpus ὅλων τῶν ἐγγράφων τῶν σχετικῶν μὲ τὴν μεσαιωνικὴν Ἀλβανίαν. Μεταξὺ ἄλλων ἔγραφε τότε: Von entscheidender Wichtigkeit wäre ein solcher Codex diplomaticus Albaniae für die Geschichte des Georg Kastriota oder Skanderbeg, die erst durch eine Urkundensammlung einen festen historischen Boden gewinnen und sich des romanhaften Beiwerks entledigen wird[1]. Ἡ ἐπιθυμία αὐτὴ τοῦ Τσέχου ἱστορικοῦ δὲν ἤργησε νὰ ἀρχίσῃ νὰ πραγματοποιῆται. Μὲ τὴν πρωτοβουλίαν τοῦ Οὔγγρου ἱστορικοῦ L. v. Thallóczy καὶ τὴν συνεργασίαν τοῦ C. Jireček καὶ τοῦ Κροάτου M. Šufflay ἐξεδόθη τὸ 1913 ὁ πρῶτος τόμος τῶν Acta et diplomata res Albaniae mediae aetatis illustrantia, καλύπτων τὰ ἔτη 344 - 1343. Ὁ Σπ. Λάμπρος κρίνων τὸν τόμον αὐτὸν ἔγραφεν ὅτι «τὸ ἔργον τοῦτο προώρισται νὰ ἀποβῇ χρησιμώτατον οὐ μόνον πρὸς μελέτην τῆς ἀλβανικῆς ἱστορίας καθ' ἑαυτήν, ἀλλὰ καὶ ὡς συμβολὴ εἰς τὴν βυζαντινολογίαν, τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν καὶ τὴν ἐθνολογίαν καὶ ἱστορίαν τῶν γειτονικῶν λαῶν τῆς χερσονήσου τοῦ Αἵμου, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ αὐτῆς τῆς Ἰταλίας καὶ τῆς Τουρκίας»[2]. Τὰ ἴδια σχόλια ἰσχύουν καὶ διὰ τὸν δεύτερον τόμον, ὁ ὁποῖος καλύπτει τὴν περίοδον 1343 - 1406, καὶ ὁ ὁποῖος εἶδε τὸ φῶς τῆς δημοσιότητος τὸ 1918, μὲ ἕνα μόνον ἐκ τῶν τριῶν ἐκδοτῶν ἐν τῇ ζωῇ, τὸν M. Šufflay. Ὁ Šufflay ἐσχεδίαζεν ἔκτοτε νὰ συνεχίσῃ τὸ ἔργον μόνος του, συμπεριλαμβάνων μάλιστα ὅλα τὰ ἔγγραφα μέχρι τοῦ 1571 καὶ ὄχι μόνον μέχρι τοῦ 1479, ὡς εἶχεν ἀρχικῶς ἀποφασισθῇ[3]. Κατὰ τὰ τελευταῖα ὅμως ἔτη τῆς ζωῆς του ὁ Šufflay, ὁ ὁποῖος εὗρε τραγικὸν θάνατον τὸ 1931, ἐγκατέλειψε τὸ σχέδιον τῆς συνεχίσεως τῆς ἐκδόσεως τῶν Acta et diplomata, καὶ παρέδωκε τὸ ἀρχειακὸν ὑλικὸν τὸ ὁποῖον κατεῖχε εἰς τὸν Σέρβον ἱστορικὸν Jovan Radonić, ὁ ὁποῖος ἠσχολεῖτο τότε μὲ τὴν συλλογὴν ὑλικοῦ σχετικοῦ μὲ τὸν Σκενδέρμπεην. Ὁ Radonić ἐξηκολούθησεν ἐπιμελῶς τὰς ἐρεύνας του καὶ ἀποτέλεσμα αὐτῶν εἶναι ἡ σπουδαιοτάτη συλλογή του ἱστορικοῦ ὑλικοῦ σχετικοῦ μὲ τὸν Σκενδέρμπεην καὶ τὴν Ἀλβανίαν τοῦ ΙΕ' αἰῶνος, τὴν ὁποίαν ἐξέδωκεν ἡ Σερβικὴ Ἀκαδημία τῶν Ἐπιστημῶν τὸ 1942[4]. Ἡ ἐργασία αὐτὴ ἀποτελεῖ ἀναμφιβόλως μεγάλον σταθμὸν εἰς τὴν μελέτην τῆς μεσαιωνικῆς ἀλβανικῆς ἱστορίας.

1 C. Jireček καὶ L. v. Thallóczy, Zwei Urkunden aus Nordalbanien, Archiv für slavische Philologie, 21 (1899), 95.

2 Νέος Ἑλληνομνήμων, 9 (1912), 490.

3 Βλ. M. Šufflay, Acta Albaniæ, Archiv za arbansku starinu, jezik i etnologiju, 3 (1925), 209 - 212.

4 J. Radonić, Djuradj Kastriot Skenderbeg i Arbanija u XIV veku. Istorska gradja (Βελιγράδι 1942). Λόγῳ τοῦ πολέμου δὲν φαίνεται νὰ ἔγινε τὸ ἔργον αὐτὸ εὐρέως γνωστόν, καὶ ὡς ἐκ τούτου πολὺ ὀλίγαι βιβλιοκρισίαι ἐγράφησαν. Βλ. π.χ. τὰς συντόμους βιβλιοκρισίας ὑπὸ G. Valentini εἰς Rivista d'Albania, 4 (1943), 186 - 187, καὶ ὑπὸ Fr. Dölger εἰς Byzantinische Zeitschrift, 43 (1950), 441 - 442.

Τὸ ὅλον ἔργον, ἀποτελούμενον ἀπὸ XXV + 318 σελίδας μεγάλου σχήματος, διαιρεῖται εἰς δύο τμήματα. Τὸ πρῶτον τμῆμα, τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖ τρόπον τινὰ συνέχειαν τῶν Acta et diplomata, περιλαμβάνει 408 ἔγγραφα ἐκ διαφόρων ἰταλικῶν, ἱσπανικῶν καὶ νοτιοσλαβικῶν ἀρχείων, πολλὰ ἐκ τῶν ὁποίων δημοσιεύονται ἐδῶ διὰ πρώτην φοράν. Εἰς τὸ δεύτερον τμῆμα παραθέτει ὁ Radonić μετὰ εἰσαγωγικῶν σημειώσεων ὅλα τὰ χωρία τὰ σχετικὰ μὲ τὸν Σκενδέρμπεην καὶ τὴν Ἀλβανίαν τοῦ ΙΕ' αἰῶνος ἐκ τῶν βυζαντινῶν (Χαλκοκονδύλη, Σφραντζῆ, Κριτοβούλου), δυτικῶν (Eneas Silvius Piccolomini, Dondolo da Lezze, Antonius Bonfinius Asculanius, Musachi, Paulus Iovius), σερβικῶν (Konstantin Mihailović ἐξ Ὀστροβίτσης) καὶ τουρκικῶν ἱστορικῶν πηγῶν (Ašik-Paša-zade, Dursun Beg, Orudj ben Adil, Tevarih-i-al-i-'Osman, Saad-ed-Din, Sokal zade, Evlija Čelebi). Ὅλα αὐτὰ τὰ κείμενα παρατίθενται εἰς τὸ πρωτότυπον, ἐκτὸς τῶν τουρκικῶν, τὰ ὁποῖα δημοσιεύονται εἰς σερβικὴν μετάφρασιν, γενομένην ὑπὸ τοῦ τουρκολόγου Gliša Elezović.

Παρ' ὅλον ὅμως αὐτὸ τὸ πλούσιον περιεχόμενον, ὁ ἴδιος ὁ Radonić συνησθάνετο ὅτι ἦτο ἀνθρωπίνως ἀδύνατον νὰ εἶναι τὸ ἔργον του χωρὶς ἐλλείψεις. «Μακρὰν ἀπὸ τοῦ νὰ σκεφθῶμεν», ἔγραφεν εἰς τὴν εἰσαγωγήν του (σ. XI), «ὅτι τὸ Corpus αὐτὸ συμπεριλαμβάνει ὅλο τὸ ὑπάρχον ἀρχειακὸν ὑλικὸν περὶ τοῦ Σκενδέρμπεη καὶ τῆς Ἀλβανίας τοῦ ΙΕ' αἰῶνος, νομίζομεν ὅτι συγκεντρώνει τὸ κύριον τμῆμα τοῦ ὑλικοῦ αὐτοῦ, τὸ ὁποῖον πρόκειται νὰ διευκολύνῃ σημαντικῶς τὴν μελέτην τῆς ἱστορίας τῆς Ἀλβανίας κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην».

Λόγῳ τῆς πολεμικῆς καταστάσεως ὁ Radonić δυστυχῶς δὲν φαίνεται νὰ ἔλαβεν ἐγκαίρως γνῶσιν τοῦ σεβαστοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἀνεκδότων ἐγγράφων ἐξ ἰταλικῶν ἀρχείων τὰ ὁποῖα ἐχρησιμοποίησαν εἰς τὰς ἐρεύνας των οἱ Ἰταλοὶ ἱστορικοὶ G. M. Monti[1] καὶ A. Cutolo[2], καὶ τὰ ὁποῖα θὰ ἔπρεπε νὰ συμπεριληφθοῦν εἰς τὸ Corpus, μαζὶ μὲ τὴν ἀπὸ 8 Αὐγούστου 1451 ἐπιστολὴν τοῦ Σκενδέρμπεη πρὸς τὴν διοίκησιν τῆς Σιέννης[3]. Δυστυχῶς δὲν εἶμαι εἰς θέσιν νὰ ἐξακριβώσω ἐὰν περιλαμβάνωνται εἰς τὸ ἔργον τοῦ Radonić τὰ σχετικὰ μὲ τὸν Σκενδέρμπεην ἔγγραφα ἐκ τῶν ἀρχείων τῆς Βιέννης καὶ Νεαπόλεως, τὰ ὁποῖα ἀναφέρονται εἰς τὰς σημειώσεις τοῦ Σπ. Λάμπρου, τὰς δημοσιευθείσας ἐκ τῶν καταλοίπων του ὑπὸ Κ. Δυοβουνιώτου, λόγῳ ἐλλείψεως ἀκριβοῦς περιγραφῆς[4].

[1] La spedizione in Puglia di Giorgio Castriota Scanderbeg, Japigia, 10 (1940), τεῦχ. 3.

[2] Scanderbeg (Μιλᾶνον 1940).

[3] Ἡ ἐπιστολὴ αὐτὴ ἐδημοσιεύθη εἰς τὸ ἀλβανικὸν περιοδικὸν Hylli i Dritës, 1941, 224 - 225.

[4] Νέος Ἑλληνομνήμων, 17 (1923), 383, καὶ 20 (1928), 8.

3 - 2 - 1959

Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι πολλὰ ἄλλα παρόμοια ἔγγραφα θὰ λανθάνουν εἰς τὰ διάφορα ἀρχεῖα τόσον τῆς Εὐρώπης[1], ὅσον καὶ τῆς Τουρκίας, ἂν κρίνωμεν ἀπὸ τὸν σπουδαιότατον κατάλογον τιμαριωτῶν τῆς Ἀλβανίας μὲ χρονολογίαν 1431/1432, τὸν ὁποῖον ἀνεκάλυψε πρὸ ἐτῶν ὁ Τοῦρκος ἱστορικὸς H. Inalcik[2]. Ἂς σημειωθῇ ὅτι εἰς τὸν κατάλογον αὐτὸν ἀναφέρεται καὶ ὁ πατὴρ τοῦ Σκενδέρμπεη Ἰβὰν Καστριώτης.

Ὅσον ἀφορᾷ τὸ δεύτερον τμῆμα, εἰς τὰ βυζαντινὰ κείμενα πρέπει νὰ προστεθῇ τώρα καὶ τὸ σχετικὸν μὲ τὸν Σκενδέρμπεην χωρίον τοῦ σπουδαιοτάτου ἀνωνύμου χρονικοῦ τοῦ ΙϚ' αἰῶνος περὶ τῶν Τούρκων σουλτάνων, τὸ ὁποῖον ἐξέδωκεν ἐσχάτως ὁ καθηγητὴς Γ. Θ. Ζώρας[3]. Ἡ νέα αὐτὴ πηγή, ἡ ὁποία εἰς πολλὰς περιπτώσεις συμπληρώνει τὰς εἰδήσεις διὰ τὸν ΙΕ' αἰῶνα τῶν Χαλκοκονδύλη, Δούκα, Σφραντζῆ καὶ Κριτοβούλου[4], μᾶς δίδει μερικὰς λεπτομερείας περὶ Σκενδέρμπεη ἀγνώστους ἀπὸ ἄλλας πηγάς. Τὸ πρόβλημα αὐτὸ θὰ ἐξετάσω προσεχῶς εἰς ἰδιαιτέραν μελέτην. Τὴν σημασίαν τῶν εἰδήσεων τοῦ χρονικοῦ ἀντιλαμβάνεται κανείς, ὅταν ἀναλογισθῇ τὰς σχετικῶς πενιχρὰς πληροφορίας, τὰς ὁποίας μᾶς παρέχουν περὶ Σκενδέρμπεη αἱ σύγχρονοι βυζαντιναὶ πηγαί. Κατὰ τὴν ὀρθὴν παρατήρησιν τοῦ Κ. Παπαρρηγοπούλου, ὁ «ἥρως οὗτος τῆς Ἀλβανίας δὲν ἀπέβη παρὰ τοῖς Ἕλλησι κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους τοσοῦτο δημοτικός, ὅσον ὁ Κωνσταντῖνος Παλαιολόγος. Ὁ Θρῆνος τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τοῦ ὁποίου πρωταγωνιστὴς εἶναι ὁ Κωνσταντῖνος, ἐλεεινολογούμενος μᾶλλον ἀληθῶς ἢ ὑμνούμενος, δὶς μὲν ἐπικαλεῖται τὸν Πιάγκων, ὅστις οὐδεὶς ἄλλος εἶναι ἢ ὁ πολὺς Γιάγκος, καὶ ὀνομάζει αὐτὸν στήλην τῆς Βλαχίας, οὐδόλως δὲ μνημονεύει τοῦ Σκενδέρμπεϋ, καίτοι λαβὼν ἀφορμὴν νὰ ἀναφέρῃ τὴν Ἀλβανίαν. Ἐκ τῶν χρονογράφων παρὰ μὲν τῷ Δούκᾳ οὐδόλως ἱστορεῖται ὁ ἐκ τῆς Ἀλβανίας πρόμαχος, παρὰ δὲ τῷ Χαλ-

[1] Πρβλ. G. Valentini, Rivista d'Albania, 4 (1943), 186: «Non essendo venuto il Radonić a notizia del «Saggio di Regesto» da me pubblicato col P. Cordignano, che, per l'epoca dal Radonić illustrata, dà notizia di 550 documenti, di questi ben 510 gli sono rimasti ignoti, dei quali 51 trattano direttamente di Skanderbeg». Δυστυχῶς δὲν μοῦ εἶναι προσιτὸν τὸ βιβλίον τῶν F. Cordignano καὶ G. Valentini, Saggio di un regesto storico dell'Albania (Σκόδρα 1937 - 1940).

[2] Timariotes chrétiens en Albanie au XVe siècle, d'après un registre de timars ottoman, Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchiv, 4 (1952), 118 - 138. Τὴν τουρκιστὶ ἐργασίαν τοῦ Inalcik ἐπὶ τοῦ ἰδίου θέματος, Hicrî 835 Sûret-i Defter-i Sancak-i Arnavud (Ἄγκυρα 1954) γνωρίζω μόνον ἐκ τοῦ βιβλιογραφικοῦ σημειώματος τοῦ Κ. Treimer εἰς Südost-Forschungen, 14 (1955), 511 - 512.

[3] Γ. Θ. Ζώρα, Χρονικὸν περὶ τῶν Τούρκων σουλτάνων (Ἀθῆναι 1958), 64-66.

[4] Περὶ τῆς ἱστορικῆς ἀξίας τοῦ Χρονικοῦ βλ. Gy. Moravcsik, Byzantinoturcica^{2} (Βερολῖνον 1957), I, 296 - 299, καὶ Γ. Θ. Ζώρα, Χρονικόν, 307 κἑξ.

κοκονδύλη καὶ τῷ Φραντζῇ καὶ τῷ Κριτοβούλῳ δι' ὀλίγων μόνον ἀναφέρεται καὶ μετά τινος ψυχρότητος»[1]. Ἄς προστεθῇ ὅτι ὁ Σκενδέρμπεης ἀναφέρεται ἐπίσης εἰς τὸν βίον τοῦ Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Νήφωνος († 1508), τὸν ὁποῖον συνέγραψεν ὁ Πρῶτος τοῦ Ἁγίου Ὄρους Γαβριήλ[2].

Μεταξὺ τῶν ἰταλικῶν πηγῶν περὶ Σκενδέρμπεη ἀναφέρει ὁ Radonić (σ. 230) καὶ τὸ ἀπόσπασμα τοῦ Spandugino, τὸ ὁποῖον ἐδημοσίευσεν ὁ C. Hopf[3]. Θὰ εἶναι προτιμότερον ὅμως διὰ τὴν μελέτην τῆς ἱστορίας τοῦ Σκενδέρμπεη νὰ χρησιμοποιῆται τὸ κείμενον τοῦ Spandugino, τὸ ὁποῖον ἐξέδωκεν ὁ Κ. Σάθας[4], ὅπου ἐκτίθενται ἐκτενέστερον τὰ περὶ τοῦ Ἀλβανοῦ ἥρωος. Ὁ Κ. Σάθας ἐξέδωκεν ἐπίσης ἰταλικὸν κείμενον περὶ τῶν ἱστορικῶν γεγονότων τῆς Ἑλλάδος κατὰ τὴν περίοδον 1479 - 1497, προσγραφόμενον εἰς τὸν Βενετὸν εὐπατρίδην Stefano Magno, τὸ ὁποῖον ὁμιλεῖ καὶ περὶ τῶν ἐνεργειῶν τοῦ υἱοῦ τοῦ Σκενδέρμπεη Ἰωάννου εἰς τὴν Ἰταλίαν κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην[5].

Θὰ ἔπρεπε νομίζω ἐπίσης νὰ παραθέσῃ ὁ Radonić τὰ κείμενα ὅλων τῶν σερβικῶν ἐνθυμήσεων καὶ τῶν χωρίων τῶν βραχέων χρονικῶν, τὰ ὁποῖα ἀναφέρουν τὸν Σκενδέρμπεην[6], καὶ ὄχι μόνον δύο, ὅπως πράττει (σ. 18). Ἄν καὶ αἱ πληροφορίαι τῶν πηγῶν αὐτῶν δὲν εἶναι πάντοτε ἀκριβεῖς, μᾶς βοηθοῦν ὅμως πολλάκις νὰ λύσωμεν χρονολογικὰ ἰδίως ζητήματα.

Τέλος, ἀφοῦ ὁ Σέρβος ἱστορικὸς περιλαμβάνει μεταξὺ τῶν τουρκικῶν πηγῶν καὶ ἀποσπάσματα ἀπὸ τὸ Ὁδοιπορικὸν τοῦ Τούρκου περιηγητοῦ τοῦ ΙΖ' αἰῶνος Evlija Čelebi, δὲν νομίζω ὅτι θὰ ἦτο ἄσκοπον νὰ παραθέσῃ καὶ τὰ σχετικὰ μὲ τὸν Σκενδέρμπεην χωρία τοῦ Munadjim Bashi (1640 - 1702),

[1] Κ. Παπαρρηγοπούλου, Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους[5] (Ἀθῆναι 1925), Ε', 293. — Εἰς τὰ διάφορα βραχέα χρονικά, τὰ ἐκδοθέντα ὑπὸ Σπ. Λάμπρου κ.ἄ., εἰς μάτην ἀνεζήτησα πληροφορίας περὶ Σκενδέρμπεη.

[2] Viaţa Sfântului Nifon, o redacţiune grecească inedită, editată, tradusă şi însoţită cu o introducere de V. Grecu (Βουκουρέστι 1944), 46, 10.

[3] Chroniques gréco-romanes (Βερολῖνον 1873), 315 κέξ.

[4] Documents inédits relatifs à l'histoire de la Grèce au moyen âge (Παρίσι 1890), IX, 153, καὶ ἰδίως 164 - 165.

[5] Ἔνθ' ἀν., VI, 214 κέξ.

[6] Lj. Stojanović, Stari srpski zapisi i natpisi (Βελιγράδι 1902 - 1926), I - VI, ἀρ. 270, 271, 328, 5055, 5056, 5197, 5201, 9984, 9986, καὶ Stari srpski rodoslovi i letopisi (Βελιγράδι 1927), ἀρ. 264, 265, 267, 681, 751, 754, 757, 1208, 1443 καὶ 1447. Βλ. καὶ V. Ćorović, Jedan srpsko - slovenski rukopis sa Skenderbegovim pomenom, Šišicev zbornik (Ζάγκρεμπ 1929), 647 - 650. Ἡ ὑπὸ τοῦ Ćorović δημοσιευθεῖσα ἐνθύμησις δὲν εἶναι ἐντελῶς βέβαιον ἐὰν ἀναφέρεται εἰς τὸν Γεώργιον Καστριώτην Σκενδέρμπεην ἢ τὸν Σκενδέρμπεην Crnojević, ὁ ὁποῖος ἔζησε κατὰ τὰ τέλη τοῦ ΙΕ' καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙϚ' αἰῶνος.

ἄν καί, ὡς φαίνεται ἐκ τῆς ρωσικῆς περιλήψεως τοῦ I. S. Jastrebov, πρόκειται σχεδὸν περὶ ἁπλῆς ἐπαναλήψεως τῶν λεχθέντων ὑπὸ τῶν Ašic - Paša - zade καὶ Saad - ed - Din[1].

Εἶναι πράγματι λυπηρὸν ὅτι τὸ ἔργον αὐτὸ τοῦ Radonić, τοῦ ὁποίου τὴν μνημειώδη ἀξίαν οὐδόλως ἐπιθυμοῦν νὰ μειώσουν αἱ μικραί μου προσθῆκαι, παρέμεινεν ἄγνωστον εἰς τὸν Ἀλβανὸν κληρικὸν καὶ λόγιον F. S. Noli, ὁ ὁποῖος ἐδημοσίευσε μεταπολεμικῶς μονογραφίαν εἰς τὴν ἀγγλικὴν περὶ τοῦ Σκενδέρμπεη[2].

Τὸ νέον ἔργον τοῦ Noli εἶναι κατὰ βάσιν ἐπεξειργασμένη ἔκδοσις τῆς παλαιᾶς του βιογραφίας τοῦ Σκενδέρμπεη[3], μὲ πολὺ περισσοτέρας ὅμως ἐπιστημονικὰς ἀξιώσεις. Δυστυχῶς ὅμως δὲν ἐπιτυγχάνει τελείως τὸν σκοπόν του. Κατὰ πρῶτον λόγον, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ Corpus τοῦ Radonić, ἀγνοεῖ καὶ τὸ σπουδαῖον ἀρχειακὸν ὑλικὸν τὸ ὁποῖον ἔφεραν εἰς φῶς αἱ ἔρευναι τῶν Ἰταλῶν ἱστορικῶν G. M. Monti καὶ A. Cutolo[4]. Κατὰ δεύτερον λόγον, δὲν φαίνεται νὰ ἔχῃ γνῶσιν τῶν πορισμάτων νεωτέρων ἐρευνῶν περὶ Σκενδέρμπεη, αἱ ὁποῖαι ἐδημοσιεύθησαν μετὰ τὴν ἔκδοσιν τοῦ βιβλίου τοῦ A. Gegaj, L'Albanie et l'invasion turque au XVe siècle (Λουβαὶν - Παρίσι 1937), τὸ ὁποῖον χρησιμοποιεῖ ἐκτενῶς καὶ τοῦ ὁποίου τὰ σφάλματα ἐπαναλαμβάνει, διότι δὲν ἐγνώριζε τὴν διεξοδικὴν βιβλιοκρισίαν τοῦ Ρουμάνου ἱστορικοῦ Fr. Pall[5]. Ἐὰν ἐγνώριζε τὴν ἀξιολογωτάτην αὐτὴν βιβλιοκρισίαν, καθὼς καὶ τὰς ἐξαιρέτους ἄλλας μελέτας περὶ Σκενδέρμπεη τοῦ Fr. Pall[6], θὰ ἀπέφευγε σημαντικὸν ἀριθμὸν ἀνακριβειῶν, τὰς ὁποίας περιέχει τὸ βιβλίον

[1] I. S. Jastrebov, Stara Serbija i Albanija, Spomenik Srpske Kralj. Akademije, 41 (1904), 246 κέξ.

[2] George Castrioti Scanderbeg, 1405 - 1468 (Νέα Ὑόρκη [1947]). Τὸ 1950, ὡς πληροφοροῦμαι, ἐκυκλοφόρησε καὶ εἰς τὴν ἀλβανικὴν ὑπὸ τὸν τίτλον Historia e Gjergj Kastriotit Skënderbeut, Kryezot i Asbërisë.

[3] Historia e Skenderbeut (Gjerq Kastriot), Mbretit te Shqiperise, 1412 - 1468 (Βοστώνη 1921). Μετεφράσθη ἰταλιστὶ ὑπὸ F. Argondizza ὑπὸ τὸν τίτλον Storia di Scanderbeg (Giorgio Castriota), Re d'Albania, 1412 - 1468 (Ρώμη 1924).

[4] Βλ. ἀνωτέρω, σελ. 448, σημ. 1 καὶ 2.

[5] Une nouvelle histoire de Scanderbeg (Remarque sur le livre de M. Gegaj), Revue historique du Sud-Est Européen, 14 (1937), 293 - 306.

[6] Les relations entre la Hongrie et Scanderbeg, Revue historique du Sud-Est Européen, 10 (1933) 119 - 141· Marino Barlezio, uno storico umanista, Mélanges d'histoire générale, 2 (1938) 135 - 318· καὶ Die Geschichte Skanderbegs im Lichte der neuern Forschung, Leipziger Vierteljahrschrift für Südosteuropa, 6 (1942) 85 - 98. Εἰς τὴν βιβλιογραφίαν του ἀναφέρει ὁ Noli (σ. 176) τὰς δύο πρώτας μελέτας τοῦ Pall, ἀλλὰ οὐδεμία ἔνδειξις ὑπάρχει εἰς τὸ κείμενον ὅτι τὰς ἐμελέτησε.

του. Εὐκόλως δύναται νὰ τὰς ἐλέγξῃ κανεὶς μὲ τὰ πορίσματα τῶν μελετῶν τοῦ Pall, τὰ ὁποῖα δίδονται ἐν περιλήψει εἰς τὴν τελευταίαν του μελέτην, δι' αὐτὸν δὲ τὸν λόγον θεωρῶ περιττὸν νὰ τὰς ἀπαριθμήσω ὅλας ἐδῶ. Θὰ ἤθελα νὰ περιορισθῶ μόνον εἰς ὡρισμένα σημεῖα, τὰ ὁποῖα ἔχουν γενικωτέραν σημασίαν.

Ὁ Noli ἀκολουθῶν τὸ παράδειγμα τοῦ Gegaj χρησιμοποιεῖ τὸν Antibarensis ὡς ἀξιόπιστον πηγήν. Κατὰ τὴν γνώμην μου, ὅποιος ἔχει μελετήσει ἐπισταμένως τὰ ἐπιχειρήματα τῶν Fr. Babinger [1] καὶ K. Ohly [2], ὡς καὶ τὰς ἐπιπροσθέτους παρατηρήσεις τοῦ Fr. Pall [3], εὐκόλως πείθεται ὅτι τὸ κείμενον τῆς βιογραφίας τοῦ Σκενδέρμπεη ὑπὸ τοῦ ἀνωνύμου Antibarensis, τῆς ὁποίας ἰσχυρίζεται ὅτι ἀνεῦρε μοναδικὸν ἀντίτυπον, τυπωθὲν τὸ 1480, ὁ Ἰταλὸς ἱστορικὸς τοῦ ΙΗ' αἰῶνος Giammaria Biemmi, ὁ ὁποῖος καὶ ἐκτενῶς τὴν ἐχρησιμοποίησεν εἰς τὴν ἰδικήν του Historia di Giorgio Castriota, detto Stander-Begh, δὲν εἶναι παρὰ ἔργον αὐτοῦ τοῦ ἰδίου τοῦ Biemmi, γνωστοῦ ἄλλωστε πλαστογράφου. Δὲν νομίζω ὅμως ὅτι ὁ Babinger, ὁ ὁποῖος δὲν ἀναγνωρίζει σχεδὸν καμμίαν ἀξίαν εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ Biemmi ὡς ἱστορικὴν πηγήν, ἔχει ἀπόλυτον δίκαιον. Προτοῦ γίνῃ μία κριτικὴ ἀξιολόγησις τοῦ ἔργου αὐτοῦ τοῦ Ἰταλοῦ ἱστορικοῦ, παρομοία μὲ τὴν ἐργασίαν τοῦ Fr. Pall περὶ τῆς ἱστορίας τοῦ Barletius καὶ τῶν πηγῶν της, καὶ βεβαιωθῶμεν ὅτι ὁ Biemmi δὲν ἤντλησε τυχὸν πληροφορίας ἀπὸ ἀγνώστους εἰς ἡμᾶς σήμερον πηγάς, εἶναι πρόωρον νὰ σχηματίσωμεν τοιαύτην γνώμην.

Ὅσον ἀφορᾷ τὴν σύντομον βιογραφίαν τοῦ Σκενδέρμπεη, ἡ ὁποία ἀποδίδεται ὑπὸ τοῦ Noli καὶ τῶν προηγηθέντων αὐτοῦ ἐρευνητῶν εἰς τὸν σύντροφον τοῦ Ἀλβανοῦ ἥρωος Franco, θὰ ἤθελα νὰ σημειώσω ὅτι αἱ ἔρευναι τοῦ Pall [4] ἔχουν ἀποδείξει, νομίζω, ὅτι τὸ ἔργον αὐτὸ ἦτο ἀδύνατον νὰ ἐγράφῃ ὑπὸ τοῦ Franco, διὰ τοῦτο δὲ εὐλόγως τὸ ἀναφέρει ὡς Pseudo-Franco.

Ἰδιαιτέραν προσπάθειαν ἔκαμεν ὁ Noli νὰ διασαφηνίσῃ τὴν ἱστορίαν τῶν νεανικῶν χρόνων τοῦ βίου τοῦ Σκενδέρμπεη, τὴν ὁποίαν καλύπτει πολὺ σκότος. Ἡ θεωρία του ὅμως ὅτι ὁ Σκενδέρμπεης οὐδέποτε ἔζησεν ὡς νέος εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ Σουλτάνου Μουρὰτ Β', ὅπου εἶχε παραδοθῇ ὡς ὅμηρος, ὅπως μᾶς πληροφοροῦν ὁ Barletius καὶ οἱ ἄλλοι σύγχρονοι βιογράφοι, δὲν μᾶς πείθει. Ὅπως ὀρθῶς παρατηροῦν ὁ A. Buda [5] καὶ ἡ N. A. Čistjakova [1], τὰ ἐπιχειρήματα τοῦ Noli δὲν δύνανται νὰ ἀκυρώσουν τὴν μαρτυρίαν πλήθους πηγῶν, τὰς ὁποίας ἀπαριθμοῦν, καὶ αἱ ὁποῖαι ρητῶς ἀναφέρουν τὴν παρουσίαν τοῦ Σκενδέρμπεη εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ Μουρὰτ Β'. Εἰς τὰς πηγὰς αὐτὰς θὰ πρέπῃ νὰ προστεθῇ τώρα καὶ τὸ Χρονικὸν περὶ τῶν Τούρκων σουλτάνων, τὸ ὁποῖον μᾶς πληροφορεῖ (σ. 65, 6-10) ὅτι «εἶχε [ὁ Ἰβὰν Καστριώτης] καὶ ἕναν υἱὸν ἀνδρειωμένον καὶ τὸν ἐλέγασι Γεώργη, καὶ τοὺς ἐπῆρε κοντά του ὁ σουλτὰν Μουράτης καὶ ἐπῆρε τὴν ἀφεντία τους καὶ τὴν ὥρισε... Καὶ τὸν εἶχε [τὸν Σκενδέρμπεην] εἰς τὰ βασίλεια καὶ ἔκαμέ τον Τοῦρκο καὶ τὸν ἔλεγαν Σκεντέρη».

Ἡ ἀπορία τοῦ Noli ὅτι, ἀφοῦ ὁ Σκενδέρμπεης ἐγεννήθη κατὰ πᾶσαν πιθανότητα τὸ 1403 καὶ ὁ Μουρὰτ Β' ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον τὸ 1421, ἦτο ἀδύνατον νὰ ἦτο ἐννέα ἐτῶν ὅταν προσελήφθη εἰς τὴν σουλτανικὴν αὐλήν, ὅπως μᾶς πληροφορεῖ ὁ Barletius, λύεται, ἐὰν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν τὴν πληροφορίαν τοῦ συγχρόνου του Ἰταλοῦ ἱστορικοῦ Giovanni Pontano [2], ὁ ὁποῖος ἀναφέρει ὅτι, ὅταν ὁ Σκενδέρμπεης παρεδόθη εἰς τὸν Σουλτᾶνον, δὲν ἦτο μικρὸν παιδί, ἀλλὰ νεανίας (adolescens).

Τέλος ἡ ἐπανάληψις τῶν παλαιῶν ἀνακριβειῶν περὶ τῶν σχέσεων μεταξὺ τοῦ Σκενδέρμπεη καὶ τοῦ Οὔγγρου βασιλέως Βλαδισλάβου, καθὼς καὶ τῆς γνώμης ὅτι ὁ Σκενδέρμπεης προσέδραμεν εἰς βοήθειαν τοῦ Οὐνιάδου κατὰ τὴν ἐκστρατείαν τοῦ 1444, δὲν δικαιολογεῖται μετὰ τὴν ἀπόδειξιν τῆς πλαστότητος τῆς γνωστῆς ἀλληλογραφίας μεταξὺ τῶν δύο ἡγετῶν [3]. Ἐπίσης ὁ Pall [4] ἔχει ἀποδείξει, ἐπὶ τῇ βάσει ἐγγράφων ἐκ τῶν ἀρχείων Βενετίας καὶ Ραγούζης, ὅτι ἡ πρώτη ἐκστρατεία, τὴν ὁποίαν ἀνέλαβε προσωπικῶς ὁ Μουρὰτ Β' ἐναντίον τοῦ Σκενδέρμπεη, ἔλαβε χώραν τὴν ἄνοιξιν ἢ τὸ καλοκαίρι τοῦ 1448, καὶ ὄχι τὸ 1449, ὅπως πιστεύει ὁ Noli (σ. 43). Τὸ Χρονικὸν περὶ τῶν Τούρκων σουλτάνων (σ. 65, 26-27) μᾶς ἐπιτρέπει τώρα νὰ καθορίσωμεν ἀκριβῶς πλέον τὴν χρονολογίαν τοῦ γεγονότος αὐτοῦ: «τὸ καλοκαῖρι [1448] ἑτοίμασε τὰ φουσσᾶτα του καὶ ἐσηκώθη ἀτός του [= Μουρὰτ Β'] καὶ ἐδιάβη καταπάνω τοῦ Γεωργίου [Σκενδέρμπεη]».

[1] Die Gründung von Elbasan, Mitteilungen des Seminars für Orientalische Sprachen zu Berlin, Zweite abteilung, 34 (1931), 94-103, καὶ Ein erdichtetes Werk über Skanderbeg, Forschungen und Fortschritte, 1934, ἀρ. 11, σ. 141.

[2] Ein gefälschte Ratdoltinkunabel, Gutenberg Jahrbuch, 1933, 53-61.

[3] Marino Barlezio, 201, σημ. 1.

[4] Ἔνθ' ἀν., 231 κέξ.

[5] Fytura Skenderbeut në driten e studiemeve të reja, Buletin i Institutit të Shkencavet, 1951, τεῦχ. 3-4, 139 κέξ., καὶ Bor'ba albanskogo naroda pod voditel'strom Skanderbega protiv turecskih zavoevatelej, εἰς N. N. Rozov καὶ N. A. Čistjakova, Povest' o Skanderbege (Μόσχα-Λένινγκραδ 1957), 70. Τὴν πρώτην μελέτην τοῦ Buda γνωρίζω μόνον ἐκ τῆς ἐκτενοῦς γερμανικῆς περιλήψεως τοῦ Willy Steltner, Zur Geschichtsbild des albanischen Nationalhelden Georg Kastriota Skanderbeg, Zeitschrift für Geschichtswissenschaft, 4 (1956), 1039 κέξ.

[1] N. N. Rozov καὶ N. A. Čistjakova, Povest' o Skanderbege (Μόσχα-Λένινγκραδ 1957), 167.

[2] De bello neapolitano (Νεάπολις 1509), II, φ. 24.

[3] Fr. Pall, Les relations, 124.

[4] Une nouvelle histoire, 301.

Γενικῶς ἡ νέα ἐργασία τοῦ Noli δὲν δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς ἀξιόλογος συμβολὴ εἰς τὴν μελέτην τῆς ἱστορίας τοῦ Σκενδέρμπεη. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι, ἐν συγκρίσει μὲ τὴν βιογραφίαν τὴν ὁποίαν ἐξέδωκε τὸ 1921, τὸ νέον του ἔργον ἔχει ἐπιστημονικώτερον χαρακτῆρα, ἀλλά, ὅπως ἄλλωστε καὶ τὸ βιβλίον τοῦ Gegaj, δὲν εἶναι ἀπηλλαγμένον τῆς τάσεως πρὸς ἐξιδανίκευσιν τοῦ 'Αλβανοῦ ἥρωος καὶ τῶν ἀγώνων του. Δὲν ἠκολούθησε δυστυχῶς ὁ Noli τὴν αὐστηρὰν κριτικὴν μέθοδον τῶν Ρουμάνων ἱστορικῶν C. Marinescu[1] καὶ Fr. Pall[2], ποὺ εἶναι ἡ μόνη ὁδός, ἡ ὁποία δύναται νὰ μᾶς ὁδηγήσῃ εἰς τὴν ἀποκατάστασιν τῆς ἱστορικῆς ἀληθείας.

Κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη παρατηρεῖται εἰς τὴν 'Αλβανίαν ζωηρὸν ἐνδιαφέρον περὶ τοῦ Σκενδέρμπεη. Εἰς τὸ Δελτίον τοῦ 'Επιστημονικοῦ 'Ινστιτούτου τῶν Τιράνων (Buletin i Institutit të Shkencavet) ἐδημοσιεύθησαν μελέται σχετικαὶ μὲ τὸν Σκενδέρμπεην ὑπὸ A. Buda, H. Ceka, καὶ Gj. Komnino[3], καί, καθὼς πληροφοροῦμαι, προπαρασκευάζουν μίαν νέαν ἱστορίαν αὐτοῦ[4]. 'Ο Σκενδέρμπεης ὡς θέμα εἰς τὴν εὐρωπαϊκὴν φιλολογίαν ἔχει μελετηθῆ, ὄχι ὅμως ἐξαντλητικῶς, ὑπὸ B. B. Ashcom[5], ὁ δὲ N. N. Rozov[6] ἐμελέτησε τὸ ἴδιον ζήτημα εἰς τὴν φιλολογίαν τῶν σλαβικῶν λαῶν.

'Εδῶ πρέπει νὰ ἀναφέρω καὶ τὴν ὀγκώδη μονογραφίαν τοῦ Fr. Babinger περὶ Μωάμεθ Β', ὅπου μὲ πολὺ κριτικὸν πνεῦμα ἐξετάζει τὰς σχέσεις τοῦ Τούρκου σουλτάνου μὲ τὸν Σκενδέρμπεην. Μόνον εἰς τὸ ἑξῆς χωρίον πρέπει, νομίζω, νὰ διαφωνήσῃ κανεὶς μὲ τὸν σοφὸν τουρκολόγον: «Noch ehe der Winter 1444 zu Ende ging, hatte er [ὁ Σκενδέρμπεης] den Osmanen mit etwa 12000 Mann alles Land von der Vijossa bis zum Golf von Arta entrissen. Rasch wurden mit dem Ungarnkönig Wladislaw Verbindungen angeknüpft und im Sommer 1444 im venedischen Alessio (Oberalbanien) ein festes Kriegsbündnis aller albanischen und serbischen Häuptlinge an der Adriaküste vom südlichen Epirus bis zur bosnischen

[1] Alphonse V, roi d'Aragon et des Naples, et l'Albanie de Scanderbeg, Mélanges de l'École Roumaine en France, 1 (1923), 1-135.

[2] Βλ. ἀνωτέρω, σελ. 451, σημ. 5 καὶ 6.

[3] Βλ. τὸ ἄρθρον τοῦ Γερμανοῦ ἀλβανολόγου Max Lambertz, Das Wissenschaftliche Institut in Tirana, Südost-Forschungen, 16 (1957), 169.

[4] Βλ. I. Alibali, Istoričeskaja nauka v Albanii, Voprosy istorii, 1955, τεῦχ. 8, 233-234.

[5] Notes on the development of the Scanderbeg theme, Comparative Literature, 5 (1953), 16-29.

[6] Povest' o narodnom geroe Albanii v drevnerusskoj pis'mennosti, Izvestija Akademii Nauk SSSR. Otd. literatury i jazyka, 13 (1953), τεῦχ. 6, 497-509.

Grenze geschlossen»[1]. Ὅσον γνωρίζω, οὐδέποτε ἀναφέρεται εἰς τὰς πηγὰς ὅτι ὁ Σκενδέρμπεης ἀπέσπασεν ἀπὸ τοὺς Τούρκους ὁλόκληρον τὴν περιοχὴν τῆς 'Ηπείρου μέχρι τοῦ 'Αμβρακικοῦ κόλπου. 'Επίσης, ὡς ἀνέφερα ἀνωτέρω, ἡ ὑπάρχουσα ἀλληλογραφία μεταξὺ Σκενδέρμπεη καὶ Βλαδισλάβου ἀπεδείχθη πλαστή, καὶ ὡς ἐκ τούτου ἡ πληροφορία τοῦ Babinger σχετικῶς μὲ τὰς σχέσεις τῶν δύο ἡγετῶν δὲν ἀληθεύει. Τέλος δὲν εἶναι ἀληθὲς ἐπίσης ὅτι ἡ νότιος Ἤπειρος ἀντεπροσωπεύετο εἰς τὴν σύσκεψιν τοῦ 'Αλεσίου, ἡ ὁποία φαίνεται νὰ ἔλαβε χώραν τὸν Μάρτιον καὶ ὄχι τὸ καλοκαίρι τοῦ 1444.

Χάριν βιβλιογραφικῆς πληρότητος πρέπει νὰ μνημονεύσῃ κανεὶς τὴν μελέτην τῶν Ρώσων ἱστορικῶν N. D. Smirnova καὶ I. G. Senkevič περὶ τοῦ ἀγῶνος τῶν 'Αλβανῶν κατὰ τῶν Τούρκων κατὰ τὸν ΙΕ' αἰῶνα[2], τὴν ἐκτενῆ βιβλιογραφικὴν ἐπισκόπησιν τοῦ W. Steltner[3], καθὼς καὶ τὴν διδακτορικὴν διατριβὴν τοῦ E. B. Veselago περὶ τοῦ Χαλκοκονδύλη ὡς πηγῆς διὰ τὴν ἱστορίαν τῆς μεσαιωνικῆς 'Αλβανίας[4].

'Εσχάτως ἐδημοσιεύθη εἰς τὰς ἐκδόσεις τῆς Σοβιετικῆς 'Ακαδημίας τῶν 'Επιστημῶν ἕνα πολὺ ἐνδιαφέρον παλαιορρωσικὸν κείμενον περὶ τοῦ Σκενδέρμπεη. Πρόκειται περὶ τῆς ἐκδόσεως ὑπὸ τῶν Ρώσων ἐρευνητῶν N. N. Rozov καὶ N. A. Čistjakova μιᾶς διηγήσεως περὶ Σκενδέρμπεη, ἔργου τῶν ἀρχῶν τοῦ ΙΖ' αἰῶνος[5]. Τὸ ὅλον ἔργον συνίσταται ἐκ δύο τμημάτων. Τὸ πρῶτον ἀποτελεῖται ἀπὸ τὸ κείμενον τῆς παλαιορρωσικῆς διηγήσεως, τὸ δὲ δεύτερον ἀπὸ πέντε ἐπίμετρα. Τὸ πρῶτον ἐπίμετρον, γραφὲν ὑπὸ τοῦ 'Αλβανοῦ ἱστορικοῦ A. Buda, φέρει τὸν τίτλον «'Ο ἀγὼν τοῦ ἀλβανικοῦ λαοῦ ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν τοῦ Σκενδέρμπεη κατὰ τῶν Τούρκων κατακτητῶν». Πρόκειται περὶ μιᾶς γενικῆς ἐπισκοπήσεως, εἰς τὴν ὁποίαν ὅμως δίδεται ὑπερβολικὴ ἔμφασις εἰς τὰς κοινωνικὰς καὶ οἰκονομικὰς συνθήκας εἰς τὴν 'Αλβανίαν κατὰ τὸν ΙΕ' αἰῶνα. Φαίνεται ὅμως ὅτι ὁ συγγραφεὺς γνωρίζει μερικὰς ἀπὸ τὰς μελέτας τοῦ Pall, καὶ ὡς ἐκ τούτου δὲν χρησιμοποιεῖ ὡς πηγὰς οὔτε τὸν Antibarensis οὔτε τὸν

[1] Fr. Babinger, Mehmed der Eroberer und seine Zeit (Μόναχον [1953]), 56.

[2] Osvobotitel'naja bor'ba albanskogo naroda protiv tureckih porabotitelej v XV veke, Voprosy istorii, 1953, τεῦχ. 12, 80-97.

[3] Zur Geschichtsbild des albanischen Nationalhelden Georg Kastriota genannt Skanderberg, Zeitschrift für Geschichtswissenschaft, 4 (1956), 1033-1044.

[4] Βλ. περίληψιν τῆς ἀνεκδότου αὐτῆς διατριβῆς, φερούσης τὸν τίτλον Vizantijskij istorik XV v. Laonik Halkokondil kak istočnik po istorii srednevekovoj Albanii, εἰς Vizantijskij Vremennik, 14 (1958), 368-369.

[5] Povest' o Skanderbege, izd. podgotovili N. N. Rozov, N. A. Čistjakova (Μόσχα-Λένινγκραδ 1957).

Biemmi. Ἀπὸ τὴν ἄλλην πλευρὰν ὅμως κάμνει χρῆσιν διὰ πρώτην φορὰν τῶν σχετικῶν μὲ τὸν Σκενδέρμπεην εἰδήσεων τοῦ Τούρκου ἱστορικοῦ τοῦ ΙΕ' αἰῶνος Dursun Beg.

Εἰς τὴν μελέτην τοῦ Buda δύο σημεῖα χρήζουν ἰδιαιτέρας προσοχῆς. Τὸ πρῶτον εἶναι ἡ ἀπόρριψις τῆς γνώμης τοῦ Noli ὅτι ὁ Σκενδέρμπεης οὐδέποτε ἔζησεν εἰς τὴν σουλτανικὴν αὐλήν, περὶ τῆς ὁποίας ὡμίλησα ἀνωτέρω. Τὸ δεύτερον σχετίζεται μὲ τὸ σκοτεινὸν ζήτημα τῶν συνθηκῶν ὑπὸ τὰς ὁποίας ἐπέστρεψεν ὁ Σκενδέρμπεης εἰς τὴν Ἀλβανίαν καὶ ἤρχισε τὸν ἀγῶνα του κατὰ τῶν Τούρκων. Ὁ Buda κλίνει ὑπὲρ τῆς θεωρίας ὅτι ὁ Σκενδέρμπεης ἀπεστάλη εἰς τὴν Ἀλβανίαν ὑπὸ τοῦ Σουλτάνου μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἰβὰν Καστριώτου διὰ νὰ διαδεχθῇ τὸ πατρικὸν τιμάριον, ὁπότε, ἐνθαρρυνθεὶς ἀπὸ τὴν ἧτταν τῶν Τούρκων παρὰ τὴν Νίσσαν τὸ 1443, ἐπανεστάτησεν ἐναντίον των. Ἡ ἄποψις αὐτὴ νομίζω εἶναι ἡ πιθανωτέρα ὅλων καὶ ἐνισχύεται τώρα καὶ ἀπὸ τὰς εἰδήσεις τοῦ Χρονικοῦ περὶ τῶν Τούρκων σουλτάνων (σ. 65, 10-15). Τὸ ὅλον ὅμως ζήτημα χρήζει περαιτέρω ἐρεύνης. Ἰδίως πρέπει νὰ ἐξετασθῇ ἡ ἄποψις τοῦ H. Inalcik ὅτι ὁ ἀγὼν τοῦ Σκενδέρμπεη κατὰ μέγαν βαθμὸν δὲν ἦτο παρὰ προϊὸν τοῦ ἀνταγωνισμοῦ μεταξὺ τοῦ Σουλτάνου καὶ τῶν μεγάλων τιμαριωτῶν εἰς τὴν Ἀλβανίαν κατὰ τὸν ΙΕ' αἰῶνα[1].

Τὸ δεύτερον ἐπίμετρον ἀποτελεῖ ἡ μελέτη τοῦ N. N. Rozov περὶ τῶν πηγῶν τῆς παλαιορρωσικῆς διηγήσεως. Ἡ μελέτη αὐτὴ εἶναι σημαντικὴ καὶ ἐξαιρετικοῦ ἐνδιαφέροντος. Ὡς γνωστόν, ἡ μορφὴ τοῦ Σκενδέρμπεη διετηρήθη ζωντανὴ εἰς τὰ λαϊκὰ τραγούδια καὶ τοὺς θρύλους τῶν νοτίων Σλάβων. Ἀπὸ τὴν λαϊκὴν αὐτὴν πηγήν, καθὼς καὶ ἀπὸ τὰ ἔργα τοῦ Barletius καὶ τῶν ἄλλων συγχρόνων βιογράφων τοῦ Σκενδέρμπεη, ἤντλησε τὰς πληροφορίας του ὁ ἀνώνυμος συγγραφεὺς τῆς παλαιοσερβικῆς διηγήσεως περὶ τοῦ Ἀλβανοῦ ἥρωος, ἡ ὁποία ἦλθεν εἰς φῶς τὸν παρελθόντα αἰῶνα. Ἡ διήγησις αὐτὴ φαίνεται ὅτι ἐκυκλοφόρησεν εὐρέως μεταξὺ τῶν Σλάβων. Ἐπίσης ὁ βίος καὶ οἱ ἀγῶνες τοῦ Σκενδέρμπεη ἔγιναν γνωστοὶ εἰς τοὺς Σλάβους καὶ ἀπὸ τὸν Πολωνὸν συγγραφέα τοῦ ΙϚ' αἰῶνος M. Bielski, ὁ ὁποῖος εἰς τὴν Παγκόσμιον Ἱστορίαν του (Kronika, tho jest historia świata), δημοσιευθεῖσαν εἰς τὴν Κρακοβίαν τὸ 1564, ἀφιέρωσεν ὁλόκληρον κεφάλαιον εἰς τὸν Σκενδέρμπεην, χρησιμοποιῶν ὡς πηγὰς τὸν Barletius καὶ τοὺς συγχρόνους του βιογράφους, καθὼς καὶ τὴν σερβικὴν διήγησιν. Τὸ βιβλίον τοῦ Bielski ἤσκησε μεγάλην ἐπίδρασιν εἰς τὴν ρωσικὴν ἰδίως φιλολογίαν. Δι' αὐτὸ δὲν εἶναι περίεργον ὅτι ἀπετέλεσε βασικὴν πηγὴν διὰ τὰ περὶ Σκενδέρμπεη εἰς ρωσικὰς χρονογραφίας τοῦ ΙΖ' αἰῶνος, καθὼς καὶ διὰ τὴν παλαιορρωσικὴν διήγησιν, ἡ ὁποία ὅμως περιέχει καὶ στοιχεῖα ἀπὸ ἄλλας ἀνεξαρτήτους πηγάς. Εἶναι

[1] H. Inalcik, Timariotes, 128-129. Ὁ Inalcik ἔχει γράψει καὶ τὸ περὶ Σκενδέρμπεη ἄρθρον εἰς τὴν Islam Ansiklopedisi, ἐν λ. Iskenderbey.

μόνον κρῖμα ὅτι ὁ Rozov δὲν εἶχεν ὑπ' ὄψιν του τὰς μελέτας τοῦ Pall, ὁπότε θὰ ἀπέφευγε νὰ ἐπαναλάβῃ μερικὰς ἐσφαλμένας γνώμας περὶ Antibarensis, Barletius, Franco καὶ Biemmi.

Τὸ τρίτον καὶ τέταρτον ἐπίμετρον περιλαμβάνουν περιγραφὴν τῶν ἐννέα γνωστῶν χειρογράφων τῆς διηγήσεως μετὰ τῶν κυριωτέρων παραλλαγῶν ὑπὸ N. N. Rozov. Τὸ δὲ τελευταῖον ἐπίμετρον ἀποτελεῖται ἀπὸ πλούσιον σχολιασμὸν τοῦ περιεχομένου τῆς διηγήσεως ὑπὸ τῆς N. A. Čistjakova. Ἡ συγγραφεὺς τῶν σχολίων φαίνεται νὰ εἶναι καλὰ κατατοπισμένη εἰς τὰ διάφορα προβλήματα τοῦ θέματός της καὶ κάμνει χρῆσιν τῆς συλλογῆς τῶν ἐγγράφων τοῦ Radonić. Ἐπιφύλαξιν μόνον δύναται νὰ ἔχῃ κανεὶς διὰ τὴ συχνὴν χρῆσιν τοῦ Biemmi, τὸν ὁποῖον δὲν φαίνεται νὰ θεωρῇ ὕποπτον πηγήν. Εἰς τρεῖς περιπτώσεις θὰ ἤθελα νὰ κάμω παρατηρήσεις εἰς τὰ σχόλια τῆς Čistjakova: α) Ἐσφαλμένως γράφει (σ. 166) ὅτι «Ἤπειρος καλεῖται περιοχὴ τῆς κεντρικῆς Ἀλβανίας». β) Περαιτέρω συζητοῦσα τὸ ζήτημα τοῦ ἀριθμοῦ τῶν τέκνων τοῦ Ἰβὰν Καστριώτου γράφει (σ. 172) ὅτι «ὁ δεύτερος υἱὸς Repoš ἀπέθανεν εἰς μίαν μονὴν τῆς βορείου Ἀλβανίας». Ὡς γνωστόν, ὁ ἀδελφὸς αὐτὸς τοῦ Σκενδέρμπεη ἀπέθανεν εἰς τὴν Μονὴν Χιλανδαρίου εἰς τὸ Ἅγιον Ὄρος, ὅπου εὑρίσκεται ἀκόμη σήμερον ἐνεπίγραφος πλὰξ ἐκ τοῦ τάφου του φέρουσα τὴν χρονολογίαν 1431[1]. γ) Τέλος ἀναφέρουσα (σ. 181-182) τὰς σχέσεις μεταξὺ Σκενδέρμπεη καὶ τοῦ Οὔγγρου βασιλέως Βλαδισλάβου, παραπέμπει εἰς τὴν ἀλληλογραφίαν των ὡς πηγήν, ἐνῷ πρόκειται περὶ πλαστῶν ἐπιστολῶν, ὡς ἀνέφερα ἀνωτέρω. Εἰς τὸ τέλος τοῦ ὅλου ἔργου παρατίθεται πίναξ δυσκόλων λέξεων τοῦ κειμένου τῆς διηγήσεως.

Μετὰ τὴν γενικὴν αὐτὴν ἐπισκόπησιν τῶν δημοσιευμάτων περὶ Σκενδέρμπεη, ἀπὸ τῆς ἐμφανίσεως κατὰ τὸ 1942 τῆς σπουδαιοτάτης συλλογῆς ἀρχειακοῦ ὑλικοῦ τοῦ ἐσχάτως ἀποθανόντος Σέρβου ἱστορικοῦ J. Radonić καὶ ἐντεῦθεν, εἶναι φανερὸν ὅτι στερούμεθα ἀκόμη μιᾶς ἱστορίας τοῦ Ἀλβανοῦ ἥρωος, ἡ ὁποία θὰ κάμῃ χρῆσιν ὅλου τοῦ γνωστοῦ ἀρχειακοῦ ὑλικοῦ καὶ θὰ διαχωρίσῃ τὸν θρῦλον ἀπὸ τὴν ἱστορικὴν πραγματικότητα, ἀκολουθοῦσα τὸν δρόμον τὸν ὁποῖον ἐχάραξαν αἱ μελέται τῶν Ρουμάνων ἱστορικῶν C. Marinescu καὶ Fr. Pall. Ἡ διαπίστωσις τοῦ Pall «dass uns eine wirklich kritische Lebensgeschichte Skanderbegs — und sei es auch nur in allgemein zusammenbassenden Linien — bis heute feret»[2] διατηρεῖ ὅλην της τὴν ἐπικαιρότητα.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΧΡ. ΣΟΥΛΗΣ

[1] Βλ. V. Petković, «Arbanski pirg» u Hilandaru, Arhiv za arbansku starinu, jezik i etnologiju, 1 (1923), 196-197.

[2] Fr. Pall, Die Geschichte Skanderbegs, 96.

ΝΕΚΡΟΛΟΓΙΑΙ

ΝΙΚΟΣ Α. ΒΕΗΣ

Κορυφαῖος ἐρευνητὴς τῶν μεσαιωνικῶν καὶ νεοελληνικῶν πραγμάτων ἀπέθανεν ἐν Ἀθήναις τὴν 12 Ὀκτωβρίου 1958: ὁ Νῖκος Α. Βέης[1]. Ὁ θάνατος τοῦ σοφοῦ Ἕλληνος πανεπιστημιακοῦ διδασκάλου συγκινεῖ εὐλόγως τοὺς μαθητάς του πρὸ πάντων, διότι ἐκ τῆς μνήμης αὐτῶν τὴν στερεότητα τῶν δεσμῶν τῆς μετ' ἐκείνου ἀναστροφῆς οὐδ' ἂν ὁ πᾶς χρόνος ἐξαλείψειεν. Ἂν νοερῶς ἔστρεφέ τις τὸ βλέμμα πρὸς τὰ ὀπίσω καὶ ἔφθανεν εἰς τοὺς καλοὺς ἐκείνους χρόνους τοῦ μεσουρανήματος τοῦ Ν. Βέη ἐντὸς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, δὲν θὰ τοῦ ἦτο δυνατὸν νὰ μὴ ὁμολογήσῃ ὅτι διὰ τοὺς διώκοντας τὴν φιλολογικὴν μύησιν ἐντὸς τοῦ πανεπιστημιακοῦ χώρου ἀκαδημαϊκοὺς νέους δαψιλῶς ἐκδηλουμένη ἡ ἔντεχνος στοργὴ τοῦ καθηγητοῦ Βέη ἦτο κέντρισμα ἰσχυρὸν διὰ τὰ νεανικά των σκιρτήματα. Ἡ διδασκαλία του διὰ τὰ βυζαντινά, τὰ μεταβυζαντινὰ καὶ τὰ νεώτερα φιλολογικὰ θέματα μέσα εἰς τὴν χαρωπὴν ἐκείνην ἀτμόσφαιραν μὲ τὰς πολλὰς παρεκβάσεις καὶ τὴν ἀνεκδοτολογίαν ἐλάμβανεν ἐνθουσιώδη χαρακτῆρα. Ἔτσι ἡ προσωπικότης τοῦ ἀλησμονήτου καθηγητοῦ, προσοικειουμένη διαρκῶς τὴν ἰδανικότητα, ἐκέρδιζε μονίμως τὴν ἀφοσίωσιν τῶν μαθητῶν, φθάνουσαν πολλάκις μέχρι λατρείας. Ἡ κατ' Ἰούνιον τμηματικὴ ἐξέτασις, μορφὴν διδασκαλίας λαμβάνουσα ἐπὶ ἡμέρας συναπτὰς ἐντὸς πληθούσης αἰθούσης, ἦτο μία συμπλήρωσις τῶν τακτικῶν παραδόσεων καὶ ἐκ διδομένων ἀφορμῶν ἐπέκτασις αὐτῶν ἐντὸς τοῦ κύκλου ἰδίᾳ τῆς μεσαιωνικῆς γεωγραφίας.

Δι' ὅλους αὐτοὺς τοὺς λόγους καὶ ἄλλους ἀκόμη, φανεροὺς ἢ λανθάνοντας, τὸ πάντοτε πυκνότατον ἀκροατήριον τοῦ Ν. Βέη δὲν ἦτο πανεπιστημια-

[1] Τὸν Βέην νεκρὸν ἀπεχαιρέτησαν δι' ἐπικηδείων λόγων ἐκ μέρους τῶν πνευματικῶν ἱδρυμάτων καὶ ὀργανώσεων οἱ καθηγηταὶ Σ. Β. Κουγέας καὶ Ν. Β. Τωμαδάκης, καθὼς καὶ οἱ Ἠλ. Τσιριμῶκος, Γ. Ἀθάνας, Λ. Κουκούλας καὶ Ἀργυροκάστρου Παντελεήμων. Βλ. «Νέα Ἑστία», τόμ. ΞΔ' (1958), τ. 752, σελ. 1649-1653. Αὐτόθι, σελ. 1653-1657, δημοσιεύονται ἀρθρίδια τῶν Γ. Θ. Ζώρα, Πρῶτος πανεπιστημιακὸς διδάσκαλος τῶν νεοελληνικῶν γραμμάτων, Κ. Θ. Δημαρᾶ, Τὸ πάθος του, Ι. Μ. Παναγιωτοπούλου, Τὸ πάθος τῆς ἔρευνας, Ε. Π. Παπανούτσου, Ὁ σοφὸς τῆς λεπτομέρειας.

κὸν μόνον. Οἱ ἀναπτυσσόμενοι κατὰ τὴν φοίτησιν συναισθηματικοὶ δεσμοὶ διδάσκοντος καὶ διδασκομένων ἐγίνοντο ἄρρηκτοι καὶ διετηροῦντο καὶ ἐφεξῆς ἐπὶ χρόνον μακρόν. Ἔτσι ὁ ἀντίλαλος τῶν φιλολογικῶν σχέσεων τῆς φοιτητικῆς ζωῆς, ζωηρῶς ἐκ τῆς φύσεως αὐτοῦ ἠχῶν εἰς εὐκόλως ἐνθουσιαζομένας καρδίας, ἐγίνετο βραδύτερον ἀνταπόκρισις ψυχῶν καὶ μετέφερεν ἔκτοτε συχνὰ τὴν σκέψιν καὶ τὴν καρδίαν τῶν παλαιῶν μαθητῶν εἰς τὸ ἄφροντι πλαίσιον τῶν ἀνεπαναλήπτων ἡμερῶν, τὰς ὁποίας ἐγέμιζε κυριολεκτικῶς ἡ παρουσία τοῦ διδασκάλου, τὰς ἐφαίδρυνεν ἡ εὐπροσηγορία καὶ ἡ δημοτικότης του, δι' ὧν ηὔξανεν ὁ νεανικὸς ἐνθουσιασμὸς τῶν διδασκομένων. Τώρα ποὺ τὸν σοφὸν καθηγητὴν ἀναπαύει εἰς τοὺς κόλπους της ἡ Ἀττικὴ γῆ, ἡ ἀναπόλησις ὅλων αὐτῶν δὲν εἶναι πόνος καὶ δάκρυα διὰ τὴν ἀπώλειάν του, ἀφοῦ καὶ ἐκεῖνος ἤδη πρὸ πολλοῦ εἶχεν ἀποβάλει τὴν ἰδιότητα τοῦ πανεπιστημιακοῦ διδασκάλου, εἶναι ἀληθὲς μνημόσυνον καὶ νοσταλγία τῆς ἠρέμου καὶ ἐλπιδοφόρου ἐποχῆς, τὴν ὁποίαν ἐτόνιζεν ἡ πλουσία ἐθνικὴ καὶ πνευματικὴ δραστηριότης αὐτοῦ.

Ὁ Νῖκος Α. Βέης ἐγεννήθη εἰς Τρίπολιν τὴν 22 Δεκεμβρίου 1887, κατὰ τὴν ὑπὸ τοῦ ἰδίου διδομένην χρονολογίαν, ἀλλ' ἐμεγάλωσεν εἰς Ἀθήνας, καταγινόμενος ἀπὸ τῶν μαθητικῶν του χρόνων μὲ φιλολογικὰ θέματα εὐρυτέρου ἐνδιαφέροντος, δυνάμενα νὰ χαρακτηρισθοῦν ὡς ἐπιστημονικὰ πρωτόλεια[1]. Ἐσπούδασε φιλολογίαν εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν, ἀναγορευθεὶς διδάκτωρ τὸ 1908. Εἰς τὸ μεταξὺ εἶχεν ἀρχίσει μακρὰς καὶ ἐπιπόνους ἐρεύνας ἀνὰ τὴν Πελοπόννησον ἀρχικῶς, τὴν Θεσσαλίαν καὶ Μακεδονίαν βραδύτερον. Αἱ δημοσιευόμεναι μεθ' ἑκάστην περιοδείαν ἐντυπώσεις του εἶχον ἀξίαν λογοτεχνικὴν καὶ φιλολογικήν, συντεταγμέναι κατὰ ζῆλον Παπαδοπούλου-Κεραμέως ὡς ἐκθέσεις, περιέχουσαι τὰ πορίσματα τῶν ἐρευνῶν του[2]. Ἐκ τῶν ἐρευνῶν τούτων προῆλθον συμβολαὶ εἰς τὴν μελέτην τῶν προβλημάτων τῆς μεσαιωνικῆς ἡμῶν φιλολογίας, αἵτινες εἰς ζητήματα παλαιογραφίας, λαογραφίας, γλώσσης, ἱστορίας καὶ ἐρεύνης τοῦ μεσαιωνικοῦ πολιτισμοῦ καθ' ὅλου ἀποκαλύπτουν τὸ ἐρευνητικὸν δαιμόνιον τοῦ νεαροῦ φιλο-

[1] Ἂν ἡ χρονολογία τῆς γεννήσεως τοῦ Βέη (2 Δεκ. 1887) εἶναι ἀκριβής, οὗτος εἰς ἡλικίαν 14 ἐτῶν τὸ 1901 ἐδημοσίευσε τά πρωτόλειά του, πού ὅμως εἶναι ὡρίμου νοῦ πνευματικά προϊόντα. Τὰ δύο πρῶτα δημοσιεύματα τοῦ Ν. Βὲη εἶναι: α') Μιχαὴλ Κοντοπίδης Μάρκελλος, σύνδικος καὶ ἀντιπρύτανις τοῦ ἐν Παταβίῳ Πανεπιστημίου, «Ἁρμονία», τόμ. Β' (1901), σελ. 57-63, β') Ἔγγραφα ἀφορῶντα εἰς τὴν πολιορκίαν καὶ ἅλωσιν τῆς Τριπόλεως (1821), αὐτόθι, σελ. 227-233.

[2] Ἔκθεσις παλαιογραφικῆς καὶ ἱστοριοδιφικῆς ἐκδρομῆς εἰς τὴν ἐπαρχίαν Καλαβρύτων, «Παναθήναια», τόμ. Θ' (1904-1905), σελ. 136-141, 237-242. Ἔκθεσις ἱστοριοδιφικῶν καὶ παλαιογραφικῶν ἐρευνῶν ἐν Ζακύνθῳ, αὐτόθι, τ. ΙΔ' (1907), σελ. 158-162. Ἔκθεσις παλαιογραφικῶν καὶ τεχνικῶν ἐρευνῶν ἐν ταῖς μοναῖς τῶν Μετεώρων κατὰ τὰ ἔτη 1908 καὶ 1909, Ἀθῆναι 1910, σσ. 69.

λόγου, μὲ προσφορὰν δυσανάλογον πρὸς τὴν ἡλικίαν του. Οὕτως ἐξεδόθησαν τότε τρεῖς κατάλογοι χειρογράφων καὶ συνεκεντρώθη ὑλικὸν διὰ μελλοντικὴν ἔκδοσιν ἄλλων[1]. Πασῶν τῶν μέχρι τῆς ἀναχωρήσεως τοῦ Βέη διὰ Γερμανίαν (1909) δημοσιευθεισῶν μελετῶν ἀξιολογωτέρα θεωρεῖται ἡ ἀναφερομένη εἰς τὰς μονὰς τῶν Μετεώρων[2]. Ἡ ὑπὸ τῆς Βυζαντινολογικῆς Ἑταιρείας ἐκδοθεῖσα «Βυζαντὶς» παρέσχεν εἰς τὸν ἐκκολαπτόμενον νέον βυζαντινολόγον τὴν εὐκαιρίαν ν' ἀποκτήσῃ ἔγκυρον βῆμα ἐπισημοτέρας ἐμφανίσεως, ἀλλ' ἡ σκοπιὰ αὕτη τὸν παρέσυρεν ἐνίοτε εἰς πικρόχολα σχόλια καὶ αἰχμὰς κατ' ἀντιπάλων του, μηδὲ τῶν πανεπιστημιακῶν του καθηγητῶν ἐξαιρουμένων.

Εἰς Βερολῖνον ὁ Ν. Βέης παρέμεινε συνεχῶς μέχρι τοῦ 1925, ἀνῆκε δ' ἀπὸ τοῦ 1914 εἰς τὸ διδακτικὸν πρόσωπικὸν τοῦ πανεπιστημιακοῦ σεμιναρίου, συνεργαζόμενος στενῶς μετὰ τοῦ διδασκάλου του Adolf Deissmann. Κληθεὶς νὰ διδάξῃ Βυζαντινολογίαν εἰς τὰ πανεπιστήμια τοῦ Πόζεν καὶ Λέμπεργκ δὲν ἀπεδέχθη τὴν πρόσκλησιν, ἐκ τοῦ λόγου ὅτι εἰς Βερολῖνον ηὐδοκίμει καὶ διέπρεπεν ἐπιστημονικῶς διὰ συνεχοῦς μόχθου, δημοσιεύων μελέτας εἰς τὰ γνωστότερα εὐρωπαϊκὰ περιοδικά, μέχρις ὅτου τὸ 1920 ἵδρυσεν ἴδιον διεθνὲς περιοδικὸν ὑπὸ τὸν τίτλον «Byzantinisch - Neugriechische Jahrbücher». Τὴν ἔκδοσιν αὐτοῦ συνέχισεν ἐν 'Αθήναις, ὅπου ἐγκατέστη ἀπὸ τοῦ 1925, διορισθεὶς πρῶτος καθηγητὴς τῆς νεοσυστάτου ἕδρας τῆς Μεσαιωνικῆς καὶ Νεωτέρας Ἑλληνικῆς Φιλολογίας εἰς τὸ Καποδιστριακὸν Πανεπιστήμιον. 'Αναμφισβητήτως ἦτο ὁ πλέον ἐνδεδειγμένος διὰ τὴν θέσιν ταύτην καὶ δύναταί τις νὰ εἴπῃ ὅτι ἐπὶ μίαν εἰκοσαετίαν ἐπαξίως κατέχων αὐτὴν ἐξέθρεψε νέους φιλολόγους, ἀγωνιζόμενος νὰ τοὺς μεταδώσῃ τὴν πίστιν του ὅτι ἡ βυζαντινὴ καὶ ἡ νεωτέρα ἑλληνικὴ γραμματεία ἀπετέλουν προέκτασιν τῆς ἀρχαίας καὶ τῆς ἀλεξανδρινῆς καὶ ὅτι ἡ μελέτη αὐτῆς ἦτο ἐπιβεβλημένη

---

[1] 'Εννοοῦμεν α') τῆς μονῆς 'Αγίων Τεσσαράκοντα τῶν Θεραπνῶν Λακεδαίμονος, «'Επετηρὶς 'Παρνασσοῦ'», τ. Η' (1904), σ. 93 - 146, β') τῆς μονῆς 'Αγ. Θεοδώρων 'Αροανείας Καλαβρύτων, αὐτόθι τ. Θ' (1906), σ. 43 - 80, καί γ') τῆς Χριστιανικῆς 'Αρχαιολογικῆς Ἑταιρείας, «Δελτίον» αὐτῆς, τ. Ϛ' (1906), σ. 49 - 112. Βραδύτερον ἐξεδόθησαν τῆς σχολῆς Σοπωτοῦ, «Vizantijskij Vremennik», τ. Κ' (1913 - 1914), σ. 51 - 58, τῆς μονῆς Μ. Σπηλαίου ὁ Α' τόμος, ἐν 'Αθήναις 1915, ἡ δὲ συνέχεια εἰς τὴν «'Επετηρίδα» τοῦ Μεσαιωνικοῦ 'Αρχείου τῆς 'Ακαδημίας 'Αθηνῶν, τ. Ζ' (1957), σ. 3 - 33, τῆς μονῆς 'Αγ. 'Αθανασίου ἐν Λευκασίῳ, ΔΙΕΕ, τ. Θ' (1926), σ. 66 - 68, τῆς μητροπόλεως 'Αργυροκάστρου, ΕΜΑ, τ. Δ' (1951 - 1952), σ. 129 - 200 καὶ τῆς Δωροθέας Σχολῆς τῶν Τρικκάλων, αὐτόθι, τ. Ε' (1953), σ. 3 - 46. Εἶχεν ἀναγγείλει καὶ ἄλλων συλλογῶν τὴν ἔκδοσιν καταλόγων, μὴ πραγματοποιήσας αὐτήν.

[2] Σύνταγμα ἐπιγραφικῶν μνημείων Μετεώρων καί τῆς πέριξ χώρας μετὰ σχετικῶν ἀρχαιολογημάτων, «Βυζαντίς», τ. Α' (1909), σ. 557 - 626 (καὶ ἰδιαιτέρως ὑπὸ διάφορον τίτλον). 'Εκ τοῦ ἀρχειακοῦ τῶν Μετεώρων ὑλικοῦ εἶδον τὸ φῶς βραδύτερον καὶ ἄλλαι ἐπί μέρους ἐργασίαι.

διὰ λόγους ἐθνικοὺς καὶ οὐσιαστικούς, λόγῳ τῆς πραγματικῆς της ἀξίας. Δὲν ἐμειώθη καὶ κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ἡ συγγραφικὴ δραστηριότης τοῦ Βέη. 'Απὸ τοῦ ἔτους 1943, ἐξελέγη τακτικὸν μέλος τῆς 'Ακαδημίας 'Αθηνῶν. 'Εν παραρτήματι τοῦ περιοδικοῦ του 43 αὐτοτελεῖς μελέτας ἰδίας αὐτοῦ καὶ ἄλλων συνεργατῶν του Ἑλλήνων ἢ ξένων ἐξέδωκεν αὐτοτελῶς ἑλληνιστί, γερμανιστί, γαλλιστὶ ἢ ἀγγλιστί. Τὰ δὲ βιβλιοκριτικὰ τοῦ ἀνδρὸς σημειώματα ἰδιαιτέραν θέσιν κατέχουν εἰς ξένα ἐπιστημονικὰ περιοδικά[1].

Καίτοι δὲν παρέχεται ἡ κατάλληλος εὐκαιρία εἰς μίαν νεκρολογίαν νὰ τοποθετηθῇ τοῦ Βέη τὸ ἔργον καὶ αὐτὸς ὁ δημιουργός του, ἐν τούτοις θὰ ἔπρεπεν ἐν γενικωτάταις γραμμαῖς νὰ συνοψισθῇ ἡ προσφορὰ τοῦ σοφοῦ ἐρευνητοῦ εἰς τὸν τομέα τῆς εἰδικότητος αὐτοῦ. Καὶ πρῶτον, ὁ πανεπιστημιακὸς διδάσκαλος. Εἰσῆγε δι' ἐπιμόνου προσπαθείας τοὺς τροφίμους τῆς σχολῆς εἰς τὴν βυζαντινὴν γραμματείαν καὶ γλῶσσαν καὶ φροντιστηριακῶς ἐδίδασκε βυζαντινὰ καὶ μεταβυζαντινὰ κείμενα. Παραλλήλως περιελάμβανε σπουδαῖα κεφάλαια τῆς νέας ἑλληνικῆς φιλολογίας εἰς τὸ πρόγραμμα τῆς διδασκαλίας αὐτοῦ. Ἵδρυσε τὸ Σπουδαστήριον τῆς Βυζαντινῆς καὶ Νεοελληνικῆς Φιλολογίας καὶ ἠγάπα ὑπερβολικῶς τὸ ἔργον του. Τὸ διπλοῦν μάθημα, τὸ πρῶτον εἰσαχθὲν εἰς τὴν χώραν ἡμῶν, εὐχερῶς ὡς ἐκ τῆς φύσεώς του κατέλαβε τὴν πρέπουσαν θέσιν. 'Αλλὰ δι' ἕνα διδάσκονται ὁ κύκλος τῆς ἕδρας ἦτο ὑπερμέτρως εὐρύς. Ἡ διχοτόμησις ἦτο ἀδύνατον νὰ συντελεσθῇ ἐπὶ Βέη. Ἡ διδασκαλία του κατ' ἀμφότερα τὰ διάφορα ἀλλήλων μαθήματα ἦτο μετάδοσις γνώσεων, γραμματολογικὴ ἐξέτασις, βιβλιογραφικὴ ἐνημέρωσις, μέθοδος ἐξαντλητικῆς ἐρεύνης παντὸς θέματος. Δι' ὅλων τούτων ἀσφαλῶς παρασκευάζονται ἐπιστήμονες ἐρευνηταί. Καὶ δὲν ἠμποροῦμεν ν' ἀρνηθῶμεν ὅτι, ἀφοῦ τοιοῦτος ἦτο καὶ εἰς τὰς ἐκδιδομένας μελέτας του ὁ Βέης, πᾶς ὅστις θὰ ἐπιχειρῇ νὰ καταγίνῃ μὲ τὸν τομέα τῆς ἐπιστήμης ποὺ ἐθεράπευεν ἐκεῖνος θὰ συναντᾷ καθ' ὁδὸν καὶ ἀνὰ πᾶν βῆμα ὁδηγόν του τὸ ἔργον τοῦ Βέη. 'Αλλ' οἱ τρόφιμοι τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς ἔμελλον κατὰ μέγα ποσοστὸν νὰ πληρώσουν τὰ κενὰ τῆς Μ. 'Εκπαιδεύσεως καὶ εἶχον ἀνάγκην προτύπου καὶ ἑρμηνευτικῆς καθοδηγήσεως διὰ τὴν ἐνώπιον τῶν μαθητῶν των ἀποκρυπτογράφησιν τῶν κειμένων, τῶν βυζαντινῶν καὶ ἰδιαιτέρως τῶν νεοελληνικῶν. Καὶ αὐτὰ δὲν περιείχοντο εἰς τὸ πρόγραμμα διδασκαλίας τοῦ εἰδικοῦ τῆς ἕδρας. 'Εξ ἄλλου καὶ αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ τὸ μάθημα τῆς Βυζαντινῆς φιλολογίας κατὰ τὴν περίοδον Βέη ηὐρύνετο εἰς λεπτομερείας καὶ περιε-

---

[1] 'Επὶ τῇ εὐκαιρίᾳ τῆς ὑποψηφιότητος τοῦ Ν. Βέη διὰ τὴν 'Ακαδημίαν 'Αθηνῶν ἐξετυπώθη μερίμνῃ τοῦ ἰδίου εἰς ἐλάχιστα ἀντίτυπα *'Εκλογὴ ἐκ τῆς ἀναγραφῆς δημοσιευμάτων τοῦ καθηγητοῦ Ν. Α. Βέη (Bees)*, ἐκδοτικὸς οἶκος Εὐτυχίου Γ. Βαγιονάκη, *ἐν 'Αθήναις 1940*, σσ. 31, ὅπου, πλὴν τῶν μελετημάτων αὐτοῦ, καταχωρίζονται καὶ βιβλιογραφικὰ ὑπομνήματα, κριτικὰ ἄρθρα καὶ πίναξ τῶν ὅσων ἐδημοσιεύθησαν ὡς παραρτήματα τοῦ περιοδικοῦ του.

λάμβανε κύκλους διαφέροντος πέραν τῶν βασικῶν, ἄνευ καθωρισμένου σχεδίου καὶ ἄνευ ἀντιστοίχου πρακτικῆς ἀσκήσεως ὑποψηφίων ἑρμηνευτῶν.

Δεύτερον, ὁ ἐπιστήμων ἐρευνητής. Πλουσίαν καταλείπει ὁ Βέης ἐπιστημονικὴν παραγωγὴν μεγάλης ἀξίας, ἐγκατεσπαρμένην κυρίως εἰς ἡμέτερα καὶ ξένα περιοδικά. Λεπτολόγος, γραμματολογική, ἀκαδημαϊκὴ ἂς εἴπωμεν, ἐξέτασις καὶ κατοχύρωσις τῶν θεμάτων βιβλιογραφικῶς, μετ᾽ εὐφυοῦς ἑρμηνείας προβλημάτων ἐκ τοῦ κύκλου τοῦ Βυζαντίου καὶ τῆς νεωτέρας φιλολογίας, αὐτὸ εἶναι τὸ ἔργον τοῦ Βέη. Ποικιλία θεμάτων καὶ ἐπιστημονικὴ κατὰ πρωτότυπον τρόπον διαπραγμάτευσις αὐτῶν. Καὶ αὐτὰ τὰ εἰς ἐγκυκλοπαιδικὰ λεξικὰ ἄρθρα του καὶ τὰ ἐκλαϊκευτικὰ εἰς ἐφημερίδας ἀποτελοῦν πρότυπα γλαφυρότητος καὶ περιεχομένου. Ὅ,τι φέρει τὴν ὑπογραφήν του περιβάλλεται μὲ κῦρος αὐθεντίας.

Δικαίως ὅμως ἀνέμενέ τις ἀπὸ ἕνα ἐπιστήμονα τῆς ἀξίας τοῦ Βέη νὰ κινήσῃ τὸν βαρύτατον ὁπλισμὸν αὐτοῦ πρὸς ἔργα συνθετικὰ καὶ μονιμώτερα, καθὼς ἐπίσης ἀπὸ τὸ Σπουδαστήριον καὶ τὸ Φροντιστήριόν του νὰ προέλθουν ἐκδόσεις κειμένων μεθ᾽ ὑπομνημάτων ἐκ τοῦ βυζαντινοῦ καὶ νεοελληνικοῦ κύκλου, ἢ ἔστω νὰ σχεδιασθῇ μία ἔκδοσις τοῦ μέλλοντος τῶν λογιωτέρων ἢ δημωδεστέρων κειμένων τοῦ Βυζαντινοῦ αἰῶνος, πρὸς χρῆσιν Ἑλλήνων πρῶτον καὶ διατὶ ὄχι καὶ τῶν ξένων, ὡς εἶναι αἱ ἐκδόσεις Legrand π.χ. καὶ ἄλλων. Τοῦτο δὲν ἀπησχόλησε τὸν Βέην καὶ θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ ἐξηγηθῇ, ἂν ἀναλογισθῶμεν τὸ μέγα καὶ μόνιμον πάθος αὐτοῦ διὰ τὴν ἔρευναν μέχρι λεπτομερειακῆς γραμματολογικῆς ἐξαντλήσεως παντὸς θέματος. Ταῦτα σημαίνουν, ὅτι ὁ Βέης ἐσπατάλησεν ἑαυτὸν εἰς κατασκευὴν ἐπὶ μέρους πλείστων μελετῶν, ἀλλ᾽ ἔργον συνθετικὸν δὲν κατέλιπε θνήσκων.

Τρίτον, ὁ πατριώτης καὶ ὁ ἄνθρωπος. Ἀπὸ τὸ ἔργον αὐτοῦ κρινόμενος ὁ Ν. Βέης εἶναι ἕνας φανατικὸς Ἕλλην. Διακατέχεται εἰς πᾶσαν σελίδα τῶν μελετῶν του καὶ εἰς πᾶσαν φράσιν ἀπὸ πίστιν πρὸς τὴν Ἑλλάδα, τῆς ὁποίας τὸ μεγαλεῖον προσπαθεῖ διὰ τῶν ἐρευνῶν του νὰ προβάλῃ πειστικῶς ἐνώπιον παντὸς ἐπιστήμονος. Περὶ αὐτοῦ τούτου ἀγωνίζεται καὶ διὰ τῶν λόγων του καὶ τῆς διδασκαλίας του διὰ βίου. Αἱ βραχεῖαι παρενθέσεις τῶν πολιτικῶν ἀναζητήσεων ἂς θεωρηθοῦν παραστράτημα ἀπὸ τὴν ἀποκλειστικὴν ἐθνικήν του ἀφοσίωσιν καὶ παρέκκλισις ἀπὸ τὴν ἐπιστημονικήν του πορείαν. Ὡς ἄνθρωπος, τέλος, ἦτο χριστιανὸς καὶ ἀγαπητὸς ἀπὸ τοὺς φίλους, εὐφυολόγος καὶ εὐχάριστος εἰς τοὺς μετ᾽ αὐτοῦ ἀναστρεφομένους.

Δι᾽ ὅλους αὐτοὺς τοὺς λόγους τὸ πένθος τῆς ἑλληνικῆς ἐπιστήμης εἶναι μέγα καὶ τὸ κενὸν ποὺ ἀφήνει ὁ θάνατος τοῦ Βέη δυσαναπλήρωτον.

Περαιτέρω ἀναγράφομεν τὰ κυριώτερα τῶν μελετημάτων τοῦ Ν. Βέη, τὰ ἀναφερόμενα εἰς τὰς βυζαντινὰς σπουδάς, ἀντλοῦντες ἐκ τῆς σημειωθείσης ἐκλογῆς τοῦ ἰδίου καὶ τῶν μετὰ τὸ 1940 γνωστῶν. Χρήσιμον θὰ ἦτο νὰ συγκεντρωθῇ πλήρης καὶ λεπτομερειακὴ βιβλιογραφία τῶν δημοσιευμάτων αὐτοῦ.

1) Βυζαντιναὶ ἐπιγραφαὶ Γορτυνίας μεθ᾽ ὑπομνημάτων, « Vizantijskij Vremennik », ΙΑ΄ (1904), σ. 63 - 72, 384 - 385.

2) Προσθῆκαι καὶ διορθώσεις εἰς τὸ Plan eines Corpus der griechischen Urkunden des Mittelalters und der neueren Zeit, « Byz. Zeitschrift », XV (1905), σ. 446 - 490.

3) Ἀνέκδοτα βυζαντινὰ μολυβδόβουλλα, « Journal International d'Archéologie Numismatique », VIII (1907), σ. 49 - 54, X (1909), σ. 335 - 336, XI (1911), σ. 1 - 24.

4) Μνεῖαι τοῦ Ἄστρους κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας καὶ τὰ παρ᾽ αὐτὸ κάστρα. Τὸ τοπωνυμικὸν Ἄρια, « Byz. Zeit. », XVII (1908), σ. 92 - 107.

5) Τὸ « περὶ τῆς κτίσεως τῆς Μονεμβασίας » χρονικόν. Αἱ πηγαὶ καὶ ἡ ἱστορικὴ σημαντικότης αὐτοῦ, « Βυζαντίς », Α΄ (1909), σ. 57 - 105.

6) Πεντήκοντα χριστιανικῶν καὶ βυζαντιακῶν ἐπιγραφῶν νέαι ἀναγνώσεις, « Ἀρχαιολογ. Ἐφημερίς », 1911, σ. 177 - 185, 245.

7) Βυζαντινοὶ ζωγράφοι πρὸ τῆς Ἁλώσεως. Συμβολὴ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς βυζαντινῆς γραφικῆς, « Βυζαντίς », Β΄ (1911 - 12), σ. 457 - 473.

8) Ὑπῆρχε jus primae noctis παρὰ Βυζαντινοῖς; « Byz. Zeit. », XXI (1912), σ. 169 - 186.

9) Ὁ κῶδιξ τῆς ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας Ἄνδρου καὶ Σύρου, « Vizantijskij Vremennik », XX (1913), σ. 208 - 246.

10) Κριτικὰ καὶ διορθωτικὰ εἰς βυζαντινὰ κείμενα, αὐτόθι, σ. 58 - 69.

11) Οἱ κτίσται ἐν Σέρραις πύργου τῆς αὐγούστης Ἑλένης, αὐτόθι, σ. 302 - 319.

12) Γραφαὶ καὶ νέον τέμαχος τῆς ἐπὶ τῇ ἁλώσει τῆς ΚΠόλεως μονῳδίας τοῦ νομοφύλακος Ἰωάννου διακόνου τοῦ Εὐγενικοῦ κατὰ κώδικα τῶν Μετεώρων, αὐτόθι, σ. 319 - 327.

13) Zur Sigillographie der byzantinischen Themen Peloponnes und Hellas, αὐτόθι, XXI (1914 - 1915), σ. 90 - 110, 192 - 235.

14) Beiträge zur kirchlichen Geographie Griechenlands im Mittelalter und in der neueren Zeit, « Oriens Christianus », νέα σειρά, τ. V (1915), σ. 238 - 278.

15) Prosopographisches, Hagiographisches und Kunstgeschichtliches über den hl. Bessarion, den Metropoliten von Larissa († 1540), « Byz. - Neugr. Jahr. », IV (1923), σ. 351 - 400.

16) Sur quelques évêchés suffragants de la Métropole de Trébizonde, « Byzantion », I (1924), σ. 117 - 137.

17) Λέων - Μανουὴλ Μακρός, ἐπίσκοπος Βελλᾶς. — Καλοσπίτης, μητροπολίτης Λαρίσης. — Χρυσοβέργης, μητροπολίτης Κορίνθου, ΕΕΒΣ, Β΄ (1925), σ. 122 - 148.

18) Αἱ ἐπιδρομαὶ τῶν Βουλγάρων ὑπὸ τὸν τζάρον Συμεὼν καὶ τὰ σχετικὰ

σχόλια τοῦ Ἀρέθα Καισαρείας, «Ἑλληνικά», Α΄ (1928), σ. 337-370.
19) Αἱ πασχάλιαι ἐπιγραφαὶ τοῦ Ἁγίου Δημητρίου Θεσσαλονίκης καὶ ὁ μητροπολίτης αὐτῆς Ἰσίδωρος ὁ Γλαβᾶς († 1396), «Byz.-Neugr. Jahr.», VIII (1928-1929), σ. 140-160.
20) Ein verkannter Dorfname in der Chronik des Georgios Phrantzes, αὐτόθι, σ. 261-265.
21) Ὁ Ἑλκόμενος Χριστὸς τῆς Μονεμβασίας μετὰ παρεκβάσεων περὶ τῆς αὐτόθι Παναγίας τῆς Χρυσαφιτίσσης, αὐτόθι, X (1932-1933), σ. 199-262.
22) Ἡ μονὴ τοῦ ὁσίου Λουκᾶ τοῦ Στειριώτου καὶ ἡ ἐκκλησιαστικὴ κοινότης τῆς Παναγίας τῆς Ναυπακτιωτίσσης, ὁ Ἰωάννης Ἀπόκαυκος καὶ Κυριακὸς ὁ ἐξ Ἀγκῶνος, αὐτόθι, XI (1934-1935), σ. 179-192 δ.
23) Περὶ τοῦ ἱστορημένου χρησμολογίου τῆς Κρατικῆς Βιβλιοθήκης τοῦ Βερολίνου καὶ τοῦ θρύλου τοῦ Μαρμαρωμένου Βασιλιᾶ, αὐτόθι, XIII (1936-1937), σ. 203-244 μϛ΄.
24) Nikodemos Babatenis aus Lebadeia, weiland Bischof von Helos, αὐτόθι, σελ. 67-80.
25) Ἀντιβολαὶ βυζαντινῶν κειμένων, ΕΕΒΣ, ΙΔ΄ (1938), σ. 331-341.
26) Megara-Magara (Zu Hierokles' Synecdemos 645,12), «Byz. Neugr. Jahr.», XV (1938-1939), σ. 196-209, XVII (1944), σ. 50-52.
27) Zum Bericht des L. Chalkokondylis über den Feldzug Murads II gegen Morea, αὐτόθι, σ. 234-241.
28) Corpus der griechisch-christlichen Juschriften von Helas, τόμ. Α΄, Athen 1940, σσ. 128.
29) Τὸ «μεγάλο ρεμπελιό» τῆς Σμύρνης κατὰ νεωτάτας ἐρεύνας, «Μικρασιατικὰ Χρονικά», Δ΄ (1948), 411-422.

Ἄλλας ἀναγραφὰς βλ. ἐν ΕΕΒΣ, ΙΘ΄ (1949), σ. 363, Κ΄ (1950), σ. 360, ΚΒ΄ (1952), σ. 349 κλπ.

ΤΑΣΟΣ ΑΘ. ΓΡΙΤΣΟΠΟΥΛΟΣ

† Ἀρχιμ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ ΣΤΕΦΑΝΙΔΗΣ

Τὴν 23ην Αὐγούστου 1958 ἀπέθανεν ἐν Ἀθήναις ὁ καθηγητὴς τῆς Γενικῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας εἰς τὴν Θεολογικὴν Σχολὴν τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, Ἀρχιμανδρίτης Βασίλειος Στεφανίδης.

Ὁ ἐκλιπὼν καθηγητὴς ἐγεννήθη τὸ 1878 ἐν Μυτιλήνῃ, ὅπου ἔλαβε καὶ τὴν πρώτην αὐτοῦ ἐγκύκλιον μόρφωσιν. Εἰσήχθη ἀκολούθως εἰς τὴν Θεολογικὴν Σχολὴν Χάλκης, ἐξ ἧς ἀπεφοίτησε τὸ 1903, τὸ ἴδιον δὲ ἔτος διωρίσθη καθηγητὴς εἰς τὸ Ζάππειον Παρθεναγωγεῖον Ἀδριανουπόλεως. Εἰς τὴν

11-2-1959

νέαν του αὐτὴν θέσιν ὁ νεαρὸς Βασ. Στεφανίδης εἶχε τὴν εὐκαιρίαν νὰ ἐρευνήσῃ τὴν πλουσίαν βιβλιοθήκην τοῦ Γυμνασίου Ἀδριανουπόλεως, καρπὸς δὲ τῶν ἐρευνῶν του ὑπῆρξεν, ἐκτὸς ἄλλων μικροτέρων ἐργασιῶν, ἡ κατὰ τὸ 1905 καὶ 1907 δημοσιευθεῖσα περιγραφὴ 152 ἀγνώστων ἕως τότε κωδίκων. Τὸ 1908, ἀφοῦ ἤδη εἶχε χειροτονηθῆ εἰς διάκονον, μετέβη ὡς ὑπότροφος τοῦ Ζωγραφείου κληροδοτήματος εἰς Γερμανίαν, ὅπου παρέμεινεν ἐπὶ τετραετίαν σπουδάζων ἐν Ἰένῃ, Βερολίνῳ καὶ Ἀϊδελβέργῃ, ὑπὸ τοῦ Πανεπιστημίου τῆς ὁποίας ἀνηγορεύθη τὸ 1912 Διδάκτωρ τῆς Φιλοσοφίας διὰ τῆς διατριβῆς του «Die Stellung von Platon's Politikos zu seiner Politeia und den Nomoi».

Ἐπανελθὼν τὸ αὐτὸ ἔτος διωρίσθη καθηγητὴς τῆς Ἐκκλησ. Ἱστορίας εἰς τὴν Θεολογικὴν Σχολὴν Χάλκης, θέσιν τὴν ὁποίαν ἐκράτησε μέχρι τοῦ 1922. Κατὰ τὴν δεκαετίαν αὐτὴν ὁ Βασ. Στεφανίδης, ζῶν εἰς τὸ περιβάλλον τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἔχων εἰς τὴν διάθεσίν του πολυτίμους καὶ ἀνεξαντλήτους ἱστορικὰς πηγάς, ἐπεδόθη εἰς τὴν μελέτην τῆς ἱστορίας τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, καρπὸς τῆς ὁποίας ὑπῆρξε κυρίως ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει τὸ 1921 δημοσιευθεὶς τόμος ὑπὸ τὸν τίτλον «Συμβολαὶ εἰς τὴν Ἐκκλ. Ἱστορίαν καὶ τὸ Ἐκκλησ. Δίκαιον». Τὸ βιβλίον του ἐπῃνέθη διὰ τὴν ἐπιστημονικήν του αὐστηρότητα καὶ ἀκρίβειαν καὶ ὑπὸ ἡμετέρων καὶ ὑπὸ ξένων ἱστορικῶν, ἐν οἷς ὁ F. Haase καὶ A. Palmieri.

Μετὰ τὴν Μικρασιατικὴν καταστροφὴν καὶ τὴν ἀκολουθήσασαν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀναστάτωσιν, ὁ Βασ. Στεφανίδης ἐγκατεστάθη ἐν Ἀθήναις, ὅπου τὴν 11ην Ἰουνίου 1924 ἐξελέγη παμψηφεὶ ὑπὸ τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν τακτικὸς καθηγητὴς τῆς Γενικῆς Ἐκκλησ. Ἱστορίας, διαδεχθεὶς εἰς τὴν ἕδραν τὸν ἀείμνηστον Χρυσόστομον Παπαδόπουλον. Ἔκτοτε ἐδίδαξε τὸ μάθημά του ἀνελλιπῶς μέχρι τοῦ 1949, ὁπότε κατελήφθη ὑπὸ τοῦ ὁρίου ἡλικίας.

Ἡ εἰκοσιπενταετὴς περίοδος τῆς ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ Ἀθηνῶν διδασκαλίας ὑπῆρξεν ἀπὸ ἀπόψεως συγγραφικῆς ἐξαιρετικῶς ἀποδοτική. Ἀξία ἰδιαιτέρας σημειώσεως εἶναι ἡ κατὰ τὸ 1940 δημοσιευθεῖσα πραγματεία του «Die Visionen Konstantins des Grossen», δι' ἧς ἔλαβε μέρος εἰς τὴν μεταξὺ τοῦ Grégoire καὶ Lietzmann περὶ τῶν δραμάτων τοῦ Μ. Κωνσταντίνου διεξαγομένην συζήτησιν, εἰσηγηθεὶς πρωτοτύπους ἀπόψεις. Ἀλλὰ τὸ κατ' ἐξοχὴν ἔργον τοῦ ἀειμνήστου καθηγητοῦ εἶναι ἡ δημοσιευθεῖσα τὸ 1948 «Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία», προϊόν, ὡς ὁ ἴδιος ἐν τῷ προλόγῳ γράφει, μακρᾶς διδασκαλίας καὶ πολυετῶν μελετῶν. Πράγματι ἡ ἔκδοσις τῆς Ἐκκλησ. Ἱστορίας τοῦ Βασ. Στεφανίδου ἐχαιρετίσθη ὡς ἐπιστημονικὸν γεγονὸς καὶ διότι ἔλλειπε μέχρι τότε παρ' ἡμῖν σύγγραμμα Ἐκκλησ. Ἱστορίας συγχρονισμένον καὶ εὔχρηστον καὶ διὰ τὰς ἀρετὰς αἱ ὁποῖαι χαρακτηρίζουν τὸ βιβλίον καθ' ἑαυτό, ἤτοι σαφήνειαν, βραχυλογίαν, ἐξικνουμένην συχνὰ εἰς

κλασσικὴν ἐπιγραμματικότητα, ἀκρίβειαν, βαθεῖαν τῶν πηγῶν γνῶσιν, ἐπαρκῆ χρῆσιν τῆς βιβλιογραφίας, κυρίως γερμανικῆς, ἔστιν δ' ὅτε καὶ λεπτότατον χιοῦμορ. Καὶ μετὰ τὴν ἔκδοσιν τοῦ συνθετικοῦ αὐτοῦ ἔργου του ὁ ἐκλιπὼν καθηγητὴς συνέχισε γράφων καὶ δημοσιεύων μέχρι σχεδὸν τῆς ἐποχῆς τοῦ θανάτου του. Σημειώνω τὰς ἑπομένας ἐργασίας του, μὴ συμπεριλαμβανομένας ἢ ὡς ἀνεκδότους ἀναφερομένας εἰς τὸν ἐν τέλει τῆς Ἐκκλησ. Ἱστορίας (σ. 814 - 15) ὑπάρχοντα κατάλογον τῶν ἔργων του: «Ἱστορία τῶν ἐπισκοπικῶν τίτλων», Θεολογία, τ. 23 (1952), σ. 169 - 190 καὶ 342 - 366. «Συμπληρωματικὴ διαφώτισις τῶν πατριαρχικῶν τίτλων», αὐτόθι, τ. 24 (1953), σ. 169 - 173. «Ὁ ἀκραῖος σταθμὸς τῆς ἐξελίξεως τῶν σχέσεων ἐκκλησίας καὶ πολιτείας τοῦ Βυζαντίου καὶ τὰ ἄμεσα ἀποτελέσματα αὐτοῦ, (1416 - 1439)», Ἐπ. Ἑτ. Βυζ. Σπ., τ. 23 (1953) σ. 27 - 40. «Ἡ εἰς Κωνσταντινούπολιν μετάβασις τοῦ Ρώμης Ἰωάννου τοῦ Α΄ (525 - 526)», αὐτόθι, τ. 24 (1954), σ. 22 - 36. «Τὰ ὅρια τῆς ἐκκλησιαστικῆς νομοθεσίας τῶν Βυζ. αὐτοκρατόρων», αὐτόθι, τ. 25 (1955), σ. 12 - 27. «Ἱστορικαὶ διορθώσεις εἰς τὴν Ἐκκλησ. Ἱστορίαν τοῦ Σωκράτους», αὐτόθι, τ. 26 (1956), σ. 57 - 129.

Ὡς ἐπιστήμων ὁ Βασίλειος Στεφανίδης ὑπῆρξε νηφάλιος ἱστορικός, ξένος ἐνθουσιασμῶν ἢ προκαταλήψεων, μὴ δεχόμενος ἐν τῇ ἱστορίᾳ σκοπὸν ἄλλον ἢ τὴν διακρίβωσιν τῆς ἀληθείας (διέστελλε συχνὰ τὸ ἔργον τοῦ ἀπολογητοῦ καὶ δογματικοῦ ἀπὸ τὸ ἔργον τοῦ ἱστορικοῦ), ὡς ἄνθρωπος δὲ σεμνός, ὀλιγόλογος, συγκεντρωμένος εἰς ἑαυτόν, ἀποφεύγων τὸν θόρυβον τῶν πολλῶν καὶ πᾶν ὅ,τι ἠδύνατο νὰ τὸν ἀποσπάσῃ τῶν σκέψεων καὶ τῶν διαφερόντων του.

Αἰωνία ἡ μνήμη αὐτοῦ.

Χ. ΠΑΤΡΙΝΕΛΗΣ

ΑΝΝΑ ΑΠΟΣΤΟΛΑΚΙ

Τὴν 26ην τοῦ παρελθόντος Ἰουλίου κατόπιν μακρᾶς ἀσθενείας ἀπέθανε μία ἐξαίρετος γυναῖκα καὶ ἐπιστήμων, ἡ γνωστὴ εἰς τοὺς ἀρχαιολογικοὺς κύκλους τῆς Ἑλλάδος καὶ τοῦ ἐξωτερικοῦ Ἄννα Ἀποστολάκι.

Οἱ ἄνθρωποι τῆς Πλατείας Μοναστηρακίου ἐνθυμοῦνται μετ' ἀγάπης τὴν σεβαστὴν κυρίαν, ἡ ὁποία ἐπὶ τριάκοντα καὶ πλέον ἔτη ἀνήρχετο τὰς γραφικὰς βαθμίδας τοῦ Τζαμίου, ὅπου ἐστεγάζετο ὁ γραφικός της κόσμος, τὸ γνωστὸν Ἐθνικὸν Μουσεῖον τῶν Κοσμητικῶν Τεχνῶν. Διότι ἀπὸ τῆς ἱδρύσεως αὐτοῦ μέχρι τοῦ 1953, ὁπότε ἀπεμακρύνθη τῆς ὑπηρεσίας λόγῳ ὁρίου ἡλικίας, ἡ Ἄννα Ἀποστολάκι ὑπῆρξε κυριολεκτικῶς ἡ ψυχή του.

Ἡ Ἄννα Ἀποστολάκι ἐγεννήθη εἰς Ρέθυμνον τὸ 1880. Ἀφοῦ ἤκουσε τὰ μαθήματα τῆς στοιχειώδους καὶ μέσης ἐκπαιδεύσεως εἰς τὰ σχολεῖα τῆς

ἰδιαιτέρας της πατρίδος, συνεπλήρωσε τὰς σπουδάς της εἰς τὸ Διδασκαλεῖον Ἀθηνῶν, μετὰ ταῦτα δὲ ἐπιστρέψασα ἐδίδαξεν εἰς Κρήτην ἐπί τι χρονικὸν διάστημα ὡς διδασκάλισσα. Τὸ 1904 ἐπανελθοῦσα εἰς Ἀθήνας ἐνεγράφη εἰς τὴν Φιλοσοφικὴν Σχολὴν τοῦ Πανεπιστημίου, ὅπου ηὐτύχησε νὰ ἀκούσῃ τὴν διδασκαλίαν τῶν Τσούντα, Χατζιδάκι, Πολίτου καὶ Λάμπρου.

Ἔκτοτε ἡ Ἄννα Ἀποστολάκι, μὲ τὸν διακρίνοντα τοὺς ἀνθρώπους τῆς νήσου της ἡρωϊσμόν, ἔταξε μοναδικὸν τοῦ βίου της σκοπὸν τὴν ἐπιστήμην. Διότι ἐχρειάζετο πραγματικὸς ἡρωϊσμὸς διὰ τοιοῦτον ἐγχείρημα εἰς ἐποχὴν κατὰ τὴν ὁποίαν τὰ πρῶτα κηρύγματα τῆς χειραφετήσεως ἐξέθετον τὴν γυναῖκα εἰς τὴν ἀνδρικὴν ἀντίδρασιν καὶ τὸ σκῶμμα.

Ἐν τούτοις ἡ Ἄννα Ἀποστολάκι μὲ τὴν ἐπίμονον εἰς τὸ ἰδανικόν της προσήλωσιν καὶ τὸ ἐξαίρετον ἦθος της κατώρθωσεν ὄχι μόνον νὰ ἐπιτύχῃ, ἀλλὰ καὶ νὰ ἐπιβληθῇ.

Τὸ 1924 προσλαμβάνεται ὡς βοηθὸς τοῦ Διευθυντοῦ τοῦ κατὰ τὸ ἔτος 1918 ὑπὸ τοῦ ἀειμνήστου Γ. Δροσίνη ἱδρυθέντος Ἐθνικοῦ Μουσείου τῶν Κοσμητικῶν Τεχνῶν, εἰς τὸ ὁποῖον παρέμεινε μέχρι τῆς ἐκ τῆς ὑπηρεσίας ἀπομακρύνσεώς της. Κατ' ἀρχὰς ὡς ἄμισθος βοηθός, βραδύτερον ὡς ἔμμισθος ἐπιμελήτρια καὶ ἀπὸ τοῦ 1935 ὡς μόνιμος Διευθύντρια ἡ Ἄννα Ἀποστολάκι ἀνεζήτησε καὶ ἀνεῦρεν εἰς τὸ ἔργον τὸ ὁποῖον τῆς ἀνετέθη τὸ μέσον ἐκφράσεως τῆς ἐξαιρέτου προσωπικότητός της. Μετ' αὐταπαρνήσεως ἀσυνήθους εἰς τὴν ὑπαλληλικὴν ἰδιότητα, διαθέτουσα πολλάκις καὶ αὐτὸν τὸν μισθόν της διὰ τὴν ἐξυπηρέτησιν τῶν ἀναγκῶν τοῦ νεοσυστάτου Μουσείου, εἰργάσθη δραστηρίως διὰ τὴν ταξινόμησιν, τὴν συντήρησιν καὶ τὸν πλουτισμὸν αὐτοῦ, εἰς τρόπον ὥστε σήμερον δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι τὸ Μουσεῖον τῶν Κοσμητικῶν Τεχνῶν εἰς ἐκείνην ὀφείλει τὴν ὕπαρξίν του.

Κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ ὑπερτριακονταετοῦς ἐπιστημονικοῦ αὐτῆς βίου ἡ Ἄννα Ἀποστολάκι κατένειμε τὴν δραστηριότητά της εἰς δύο κυρίως τομεῖς: Τὴν ἔρευναν τῆς κοπτικῆς ὑφαντουργίας ἀφ' ἑνός, καὶ τὴν ἀγάπην πρὸς τὴν λαϊκὴν τέχνην τῆς ἰδιαιτέρας της πατρίδος ἀφ' ἑτέρου. Προϊὸν τῆς πρώτης αὐτῆς ροπῆς ὑπῆρξαν αἱ περὶ τὴν κοπτικὴν ὑφαντικὴν μελέται της, αἱ ὁποῖαι τὴν κατέστησαν μοναδικὴν διὰ τὴν χώραν μας ἐμπειρογνώμονα τῆς κοπτικῆς τέχνης τοῦ ὑφαίνειν, τῆς δὲ δευτέρας ἡ ὡραία συλλογὴ τῶν κρητικῶν κεντημάτων καὶ ὑφαντῶν τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου τῶν Κοσμητικῶν Τεχνῶν, ὡς καὶ ἰδιαιτέρα περὶ τῆς κρητικῆς κεντητικῆς μελέτη, τὴν ὁποίαν δυστυχῶς, προλαβόντος τοῦ θανάτου, ἀφῆκεν ἡμιτελῆ καὶ ἀνέκδοτον.

Διὰ τὴν πλουσίαν αὐτῆς συγγραφικὴν δραστηριότητα, διὰ τὴν ἐν γένει συμβολήν της εἰς τὴν πρόοδον τῆς ἀρχαιολογικῆς ἐπιστήμης, ἡ Ἀκαδημία Ἀθηνῶν ἐβράβευσε κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τὴν σοφὴν γυναῖκα καὶ ἡ βράβευσις αὕτη ὁμοῦ μετὰ τοῦ διδακτορικοῦ διπλώματος, τὸ ὁποῖον ἤδη ἀπὸ τοῦ 1937 τῆς εἶχεν ἀπονείμει ἡ Φιλοσοφικὴ Σχολὴ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν,

ὑπῆρξαν δύο ἀντάξιαι τῆς προσφορᾶς της διακρίσεις, αἱ ὁποῖαι ἐκόσμησαν τὸν ἀπέριττον, θὰ ἔλεγον ἀσκητικόν, αὐτῆς βίον.

Ὁ θάνατος τῆς Ἄννης Ἀποστολάκι ἀποτελεῖ πραγματικὴν ἀπώλειαν διὰ τὴν ἀρχαιολογίαν. Παραμένει ὅμως τὸ ἔργον της λαμπρὸν παράδειγμα ἐργατικότητος καὶ ἐπιστημονικῆς εὐσυνειδησίας δι' ἡμᾶς τοὺς νεωτέρους.

Δημοσιεύματα Ἄννης Ἀποστολάκι:

1) Τὰ Κοπτικὰ ὑφάσματα τοῦ ἐν Ἀθήναις Μουσείου Κοσμητικῶν Τεχνῶν (Ἀθῆναι 1935).
2) Εἰκὼν τοῦ Ἀράτου ἐπὶ ὑφάσματος (Ἀθῆναι 1938).
3) Ἡ Κερυνῖτις ἔλαφος ἐπὶ κοπτικοῦ ὑφάσματος (Ἀνατ. ἐκ τοῦ πανηγυρικοῦ τόμου τῆς Ἀρχαιολ. Ἐφημερίδος, Ἀθῆναι 1938).
4) Λάσια καὶ τὰ ἔχοντα σχετικὸν σχηματισμὸν ἐν τοῖς μνημείοις πτυχωτὰ καὶ στρεπτὰ ὑφάσματα (Ἀνατ. ἐκ τοῦ ϛ' τόμ. τῆς Ἐπετ. τῆς Φιλοσ. Σχολῆς, Μνημόσυνον Ν. Γ. Παπαδάκι, Θεσσαλονίκη 1948).
5) Διόνυσος Δενδρίτης (Ἀνατ. ἐκ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐφημερίδος 1942-1944, Ἀθῆναι 1948).
6) Κατοπτριζομένη (Ἀνατ. ἐκ τοῦ Byzantine Institute Inc. Boston 1950).
7) Μιθραϊκὴ πομπὴ (Ἀνατ. ἐκ τῆς Ἀρχαιολ. Ἐφημερίδος 1950-1951, Ἀθῆναι 1951).
8) Βαφική, βαφικαὶ ὗλαι καὶ χρῆσις αὐτῶν (Ἀνατ. ἐκ τῆς Λαογραφίας, τόμ. ΙΔ', Ἀθῆναι 1952).
9) Χοροὶ ἐπὶ ὑφασμάτων ἐξ Αἰγυπτιακῶν τάφων (Φιλολογικὴ Πρωτοχρονιὰ 1953, σελ. 1-6).
10) Προσευχόμενοι ὑπὸ ἀψῖδα ἐπὶ βήλου (Ἀνατ. ἐκ τοῦ ΚΓ' τόμ. τῆς Ἐπετ. τῆς Ἑταιρ. Βυζαντινῶν Σπουδῶν, «Κανίσκιον Φαίδωνι Ι. Κουκουλέ», Ἀθῆναι 1953).
11) Σασσανιδικὸν κυνήγιον (Ἀνατ. ἐκ τοῦ τόμου «Γέρας Ἀντωνίου Κεραμοπούλλου», ἔκδ. τῆς Ἑταιρ. Μακεδονικῶν Σπουδῶν, Ἀθῆναι 1953).
12) Δύο «σημεῖα» μὲ θρησκευτικὰ θέματα ἐκ τοῦ Μουσείου Μπενάκη (Ἀνατ. ἐκ τοῦ εἰς μνήμην Γ. Π. Οἰκονόμου τόμου, τῆς Ἀρχαιολ. Ἑταιρείας, Ἀθῆναι 1954).
13) Κεντήματα μάλλινα 4ου-9ου αἰῶνος ἐξ Αἰγυπτιακῶν τάφων (Ἀθῆναι 1956).

ΠΟΠΗ ΖΩΡΑ
Διευθύντρια τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου
τῶν Κοσμητικῶν Τεχνῶν

ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΣΙΑΙ

Νικολάου Β. Τωμαδάκη, δ.Φ., τακτικοῦ καθηγητοῦ τῆς Βυζαντινῆς Φιλολογίας τοῦ Ἀθήνησι Πανεπιστημίου, Εἰσαγωγὴ εἰς τὴν Βυζαντινὴν Φιλολογίαν. Τόμος Α', τεῦχος Β', ἔκδοσις δευτέρα. Μέρος τρίτον (Ἡ Βυζαντινὴ ποίησις). Ἀθῆναι 1958, σελ. 159-366, 8ον μέγα.

Ὁ καθηγητὴς τῆς Βυζαντινῆς Φιλολογίας ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ Ἀθηνῶν Νικ. Β. Τωμαδάκης, ἐπανεκδίδων τὴν τῷ 1952 τὸ πρῶτον ἐκδοθεῖσαν Εἰσαγωγὴν αὐτοῦ εἰς τὴν Βυζαντινὴν Φιλολογίαν, ἔφερεν ἤδη εἰς τὸ φῶς τῆς δημοσιότητος τὸ δεύτερον τεῦχος τοῦ Α' τόμου, διαλαμβάνον περὶ τῆς Βυζαντινῆς Ποιήσεως. Ὡς ἐν τῷ προλόγῳ τοῦ τεύχους τούτου ὁ συγγραφεὺς σημειοῖ, τὸ σύγγραμμα αὐτοῦ κυκλοφορεῖται «ἐπαρκῶς συγχρονισμένον, ἐπηυξημένον καὶ βελτιωμένον» πρὸς χρῆσιν τῶν ἀκροατῶν του (φοιτητῶν) καὶ κατατόπισίν των ἐπὶ τοῦ θέματος τῆς λογίας Βυζαντινῆς ποιήσεως. Οὐχ ἧττον τὸ βιβλίον εἶναι χρήσιμον εἰς πάντα λόγιον καὶ δὴ καὶ κληρικὸν καὶ περὶ τὰ ἱερὰ καὶ ἐκκλησιαστικὰ γράμματα ἀσχολούμενον, ὡς ἐκ τῆς πρωτοτύπου ἐν αὐτῷ διαπραγματεύσεως πολλῶν ἐπὶ μέρους σημείων τῆς Βυζαντινῆς Ποιήσεως καὶ δὴ καὶ τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ὑμνογραφίας καὶ ἐκ τῆς ἐν αὐτῷ συναγωγῆς τῆς πλουσίας ἐπὶ τοῦ θέματος βιβλιογραφίας, εἰ καὶ ὁ σ. δηλοῖ, ὅτι θὰ ἠδύνατο νὰ ἐπεκτείνῃ τὴν ὕλην διπλασιάζων τοὐλάχιστον αὐτήν. Τὸ βιβλίον προσφωνεῖται εἰς τὸν καθηγητὴν τοῦ Πανεπιστημίου, διδάσκαλον καὶ συμπολίτην τοῦ σ. Ἰωάννην Καλιτσουνάκην, ἐπὶ τῇ ὀγδοηκονταετηρίδι αὐτοῦ, συγκλείεται δὲ διὰ πίνακος κυρίων ὀνομάτων τῶν εἰς ἀμφότερα τὰ τεύχη τοῦ Α' τόμου, κεχωρισμένως δὲ τῶν ἑλληνικῶν καὶ τῶν ξένων (σσ. 346-359), διὰ πίνακος λέξεων καὶ πραγμάτων (σσ. 359-363) καὶ τέλος διὰ πίνακος περιεχομένων τοῦ Α' τόμου (σσ. 364-366). Τὸ μετὰ χεῖρας τεῦχος ἀποτελεῖ τὸ τρίτον Μέρος τῆς Εἰσαγωγῆς εἰς τὴν Βυζαντινὴν Φιλολογίαν, διαλαμβάνον, ὡς ἐδηλώθη, περὶ τῆς Βυζαντινῆς Ποιήσεως καὶ διαιρούμενον εἰς τρία Τμήματα. Ἐν τῷ πρώτῳ Τμήματι ὁ σ. διαπραγματεύεται τὸ θέμα «Θρησκευτικὴ καὶ λειτουργικὴ ποίησις» εἰς ἓξ κεφάλαια, ἐν οἷς ἐπὶ μέρους ἐξετάζει· α') ἐὰν ὑπῆρξε ποίησις εἰς τὸ Βυζάντιον, β') τὴν διάκρισιν ἐκκλησιαστικῆς καὶ θρησκευτικῆς ποιήσεως, γ') τὴν θρησκευτικὴν ποίησιν, δ') τὸ ἱερὸν ἐπίγραμμα, ε') τὴν ὑμνογραφίαν καὶ ϛ') τοὺς ποιητὰς καὶ ἐπιγραμματοποιούς. Ἐν τῷ δευτέρῳ Τμήματι διαπραγματεύεται τὸ θέμα «Τὸ πρόβλημα Ρωμανὸς» εἰς ἐννέα κεφάλαια, ἐν οἷς ἐπὶ μέρους ἐξετάζει· α') γενικὰ

περὶ Ρωμανοῦ τοῦ Μελῳδοῦ καὶ τὴν βιβλιογραφίαν, β΄) βιογραφικὰ περὶ Ρ. τοῦ Μ., γ΄) τὸ ἔργον τοῦ Ρ. τοῦ Μ., δ΄) τὴν τεχνικὴν τῶν ὕμνων Ρ. τοῦ Μ., ε΄) θέματα, πηγὰς καὶ θεολογίαν τοῦ ἔργου Ρ. τοῦ Μ., ς΄) τὸν Ρωμανὸν καὶ τὸ Θέατρον, ζ΄) τὸν ἐσωτερικὸν διάλογον τῶν ὕμνων, η΄) περὶ τοῦ Ἀκαθίστου Ὕμνου καὶ τοῦ Ρωμανοῦ καὶ θ΄) προβλήματα προκύπτοντα κατὰ τὴν ἔκδοσιν τῶν ἔργων τοῦ Ρωμανοῦ. Τέλος ἐν τῷ τρίτῳ Τμήματι διαπραγματεύεται τὸ θέμα «Ἡ μορφὴ καὶ τὸ θέμα» εἰς τρία κεφάλαια, ἐν οἷς ἐπὶ μέρους ἐξετάζει· α΄) τὸ θέμα καὶ τὴν γλῶσσαν, β΄) τὴν ρυθμοτονικὴν καὶ τὸ μέλος καὶ γ΄) τὸ περιεχόμενον καὶ καταξίωσιν τῆς βυζαντινῆς καὶ δὴ καὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς λειτουργικῆς ποιήσεως. Ἐκ τῶν τριῶν τούτων Τμημάτων, ὡς φαίνεται καὶ ἐκ τῆς εἰς κεφάλαια διαιρέσεως τῆς ὕλης, τὸ δεύτερον, ἀφορῶν εἰς τὸν Ρωμανὸν καὶ τὸ ἔργον αὐτοῦ, εἶναι τὸ ἐκτενέστερον (σσ. 227-308), περιέχον νέον ὑλικόν, κατόπιν τῆς κριτικῆς καὶ ἐκδοτικῆς ἐργασίας («Ἡ ἀθηναϊκὴ ἔκδοσις», σ. 303) τοῦ σ. καὶ τῆς περὶ αὐτὸν ὁμάδος φιλολόγων καὶ φοιτητῶν, μαθητῶν αὐτοῦ[1].

Ταῦτα ὡς πρὸς τὸ περιεχόμενον τοῦ μετὰ χεῖρας τεύχους, ἐν τῷ ὁποίῳ βλέπει ὁ ἀναγνώστης τὴν πληθὺν καὶ τὴν σπουδαιότητα τῶν ζητημάτων, τὰ ὁποῖα ἐξετάζει ὁ σ. κινούμενος ἐντὸς περιοχῆς, ἥτις παρὰ τὴν πλουσίαν βιβλιογραφίαν, ἀπὸ ἑλληνικῆς ἐπιστημονικῆς πλευρᾶς καὶ ἐκκλησιαστικῆς λειτουργικῆς τοποθετήσεως μᾶλλον πρέπει νὰ θεωρῆται ἐν πολλοῖς ἀνερεύνητος. Φυσικὸν εἶναι ὅτι οἱ ξένοι καὶ δὴ καὶ οἱ κλασσικοὶ φιλόλογοι δὲν διαθέτουν τὰς ἀναγκαίας καὶ ἀπαραιτήτους προϋποθέσεις διὰ μίαν τοιαύτην ἐργασίαν, ἐφ' ὅσον κινοῦνται ἔξω τῆς ὀρθοδόξου ἐκκλησιαστικῆς παραδόσεως, ἥτις ὅσῳ καὶ ἂν εἶναι ἀσαφὴς καὶ δὲν δύναται πάντοτε νὰ τεθῇ ὡς ἀσφαλὴς βάσις ἐπιστημονικῆς ἐργασίας, ἐν τούτοις ὡς μακρυνὴ λειτουργική, ἁγιολογικὴ καὶ συναξαριακὴ ἀπήχησις διανοίγει πολλάκις δρόμον εἰς τὸν ἐμφορούμενον ὑπὸ τοῦ πνεύματος τῆς ὀρθοδόξου λατρείας μελετητήν. Διότι ὁ μέγας ὄγκος τῆς Βυζαντινῆς Ποιήσεως εἶναι ποίησις ὄχι ἁπλῶς θρησκευτικὴ οὔτε κἂν ἐκκλησιαστική, ἀλλὰ λειτουργική, Κοντάκια, Κανόνες, Ἰδιόμελα, Προσόμοια, τὰ ὁποῖα ἐψάλλοντο ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, ὅσα δὲ ἐκ τούτων συμπεριελήφθησαν εἰς τὰς ἐντύπους ἐκδόσεις τῶν λειτουργικῶν βιβλίων ἐξακολουθοῦν νὰ ψάλλωνται. Ὡς χαρακτηριστικῶς λέγει ὁ σ. ἐν κατακλεῖδι τοῦ βιβλίου (σσ. 340-341), τὰ ἱερὰ κείμενα, ἀποτελοῦντα ἐκκλησιαστικὴν καὶ ἐθνικὴν κληρονομίαν μας εἶναι «τόσον ἰδικά μας, ὅσον καὶ τὸ αἷμα μας». Ἐντὸς λοιπὸν τῆς περιοχῆς ταύτης, τοῦ κόσμου τῆς ὀρθοδόξου πίστεως καὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς λειτουργικῆς τάξεως, ὁ σ. κινεῖται εὐχερῶς, ὄχι μόνον ὡς Ἕλλην φιλόλογος ἀλλὰ καὶ ὡς χριστιανὸς ὀρθόδοξος. Παρὰ τὴν ἐν σ. 331 τοῦ μετὰ χεῖρας τεύχους

---

1 Ἐξεδόθησαν ἤδη τρεῖς ὀγκώδεις τόμοι καὶ ἑτοιμάζεται ὁ τέταρτος, ἐν οἷς καὶ ὕμνοι τοῦ Ρωμανοῦ τό πρῶτον ἐκδιδόμενοι. Βλ. σ. 306, ὑποσ.

αὐστηρὰν αὐτοῦ περὶ τῶν μοναχῶν κρίσιν, ἔχει μίαν ὑγιᾶ μοναστικὴν διάθεσιν καὶ εἶναι αὕτη ἀκριβῶς, ἥτις ὄχι ἁπλῶς γεννᾷ εἰς τὸν ἐπιστήμονα φιλόλογον διαφέρον πρὸς τὸ ἀντικείμενον τῆς μελέτης του, ἀλλὰ καὶ ἐμπνέει εὐλαβῆ ἀγάπην πρὸς τὴν κληρονομίαν τῆς φυλῆς του καὶ τῆς Ἐκκλησίας του. Οἱ ξένοι πολὺ ὀλίγα δύνανται νὰ ἐννοήσουν καὶ καταλάβουν περὶ τῆς ἑλληνικῆς ἐκκλησιαστικῆς ποιήσεως καὶ ὑμνογραφίας, ἀναλύοντες τὸ γράμμα τῶν κειμένων καὶ συλλέγοντες ψήγματα μαρτυριῶν ἔξω τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς θείας Λατρείας, πολλάκις δὲ πολὺ ὀλιγώτερα ἐξ ὅσων δύναται νὰ γνωρίζῃ εἷς ἁπλοῦς μοναχὸς καὶ εἷς ψάλτης. Διὰ τοῦτο παρὰ τὴν ἀξιέπαινον καὶ σεβαστὴν ἐργασίαν των οἱ ξένοι περιπίπτουν καὶ εἰς μεγάλα σφάλματα, εἴτε ἐκ προκαταλήψεως εἴτε ἐκ κακῆς μεθόδου τὴν ὁποίαν ἀκολουθοῦν ἐν τῇ ἐργασίᾳ των καὶ πάντως διότι δὲν ζοῦν τὸν κόσμον τῆς ὀρθοδόξου ἐκκλησιαστικῆς παραδόσεως. Δὲν εἶναι ἄνευ σημασίας, ὅτι ἐκ τῶν περὶ τὴν Βυζαντινὴν Φιλολογίαν καὶ Ἐκκλησιαστικὴν Ὑμνογραφίαν ἐν Εὐρώπῃ εἰδικῶς ἀσχοληθέντων καὶ ἀσχολουμένων ξένων φιλολόγων καὶ μουσικολόγων οὐδεὶς εἶναι ὀρθόδοξος, ἀλλ' εἴτε ρωμαιοκαθολικοὶ εἴτε προτεστάνται, δύο δὲ ἐκ τούτων οὐδὲ κἂν χριστιανοί, ἀλλὰ ἑβραῖοι (Maas, Wellesz)[1].

---

1 Βλ. π.ἔ. σ. 305, Μανδηλαρᾶ Β., Βιβλιοκρισία, ΕΕΒΣ ΚΖ΄ (1957), σσ. 410-416. Καὶ ἡμετέραν ἀνέκδοτον ἀνακοίνωσιν ἐπὶ τῆς μουσικῆς τοῦ Ἀκαθίστου Ὕμνου, κατὰ τὴν ἔκδοσιν E. Wellesz, γενομένην ἐν τῇ σειρᾷ τῶν ἐπιστημονικῶν ἀνακοινώσεων τοῦ ἔτους 1957 (22 Μαΐου) τῆς Χριστιανικῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας. Ἐκ τῆς ἀνακοινώσεως ταύτης ἀποσπῶμεν τὰ ἑξῆς· «Δὲν ἠθέλησα ἁπλῶς νὰ σᾶς παρουσιάσω τήν ἀρχαίαν μουσικὴν τοῦ Ἀκαθίστου Ὕμνου, ἀλλ' ἐκ ταύτης λαβὼν ἀφορμὴν νά ὁμιλήσω περὶ τῆς ἐπιστημονικῆς ἐργασίας καὶ τῆς ἀξίας τῶν πορισμάτων εἰς τά ὁποῖα καταλήγουν οἱ ξένοι ἐρευνηταὶ τῶν περὶ τὴν Βυζαντινὴν Μουσικὴν προβλημάτων. Τὰ ἐπιχειρήματα, τὰ ὁποῖα προσεπάθησα νά διατυπώσω κατὰ τῆς ἐπιστημονικῆς κυρίως μεθόδου τήν ὁποίαν ἀκολουθοῦν οἱ ξένοι, ἀντλῶν ταῦτα ἐκ τῶν ἰδίων αὐτῶν λόγων, ἔχουν βεβαίως ἀξίαν μόνον ἀρνητικὴν καὶ πόρρω ἀπέχουν νὰ θέλουν καὶ νὰ δύνανται νὰ ἀποδείξουν παντελῶς ἐσφαλμένην καὶ ἄχρηστον τὴν πολυετῆ συστηματικὴν ἐργασίαν τῶν ξένων, πολύ δὲ περισσότερον νά ἀποτελέσουν γνώμονα καὶ στερεάν κρηπῖδα πρός θεμελίωσιν ἑλληνικῆς σχολῆς. Αἰσθάνομαι δὲ τὴν ἀνάγκην νά πιστεύω, ὅτι ἀκριβῶς εἰς τόν τομέα τοῦτον πρέπει νὰ ἱδρυθῇ ἑλληνικὴ σχολή, ἐπιστημονική δηλαδή κίνησις ἐν Ἑλλάδι καί ὑπὸ Ἑλλήνων, ἐπί τῇ βάσει ἑλληνικῶν ὀρθοδόξων προϋποθέσεων, ὄχι ἐκ πνεύματος μισαλλοδοξίας καί σωβινισμοῦ, ἀλλά διότι ἀκριβῶς πρόκειται περὶ πεδίου ἐρεύνης, κειμένου ἐντὸς τῆς ὀρθοδόξου ἑλληνικῆς πραγματικότητος... Εἰς τὴν ἀρχαίαν Ἀκαδημίαν δὲν εἰσήρχοντο οἱ ἀγεωμέτρητοι· εἰς τόν κόσμον τῆς παραδόσεώς μας πῶς δύνανται νὰ εἰσέλθουν οἱ ἀμύητοι; Ὅταν εἰσέρχωνται, παραμένουν ξένοι ἐν μέσῳ ξένου δι' αὐτούς κόσμου· θεαταί ἁπλῶς καί ὄχι θεωροί, πολὺ δέ ὀλιγώτερον μύσται. Ὅταν δὲν λογίζωνται ψυχρῶς, θαυμάζουν ἴσως, ἀλλὰ δέν ἐννοοῦν καί δέν ζοῦν τόν κόσμον αὐτόν, ὅταν δὲ ἐπιχειρήσουν νὰ μᾶς τόν περιγράψουν καί τόν ἀναλύσουν, τότε τὸν παρουσιάζουν εἰς ἡμᾶς ἀγνώριστον. Εἶναι ἕνας κόσμος εἰς τὰ μέτρα τὰ ἰδικά των· λατινικός ἢ προτεσταντικός, ἀλλ' ὄχι ὀρθόδοξος, βυζαντινός, ἑλληνικός».

Ἀπὸ τῆς πλευρᾶς ταύτης ἡ ἐργασία τοῦ καθηγητοῦ Ν. Τωμαδάκη, ἐκτὸς τῆς εἰδικῆς φιλολογικῆς σημασίας αὐτῆς, ἔχει ἀξίαν γενικωτέραν ἐξ ἐπόψεως ἐκκλησιαστικῆς καὶ λειτουργιολογικῆς, ὅσον ἀφορᾷ εἰδικώτερον εἰς τὴν Ὑμνογραφίαν. Ἔχων τις ὑπ' ὄψει τὴν ἑλληνικὴν βιβλιογραφίαν ἐπὶ τοῦ θέματος, βλέπει ὅτι μετὰ τοὺς Ἀθαν. Παπαδόπουλον-Κεραμέα, Σωφρ. Εὐστρατιάδην, Ἀδαμ. Διαμαντόπουλον καὶ Ἐμμ. Παντελάκην ὁ προαγαγὼν ἐν Ἑλλάδι τὰς περὶ τὴν Ἐκκλησιαστικὴν Ὑμνογραφίαν σπουδὰς εἶναι ὁ συγγραφεὺς τοῦ ὑπὸ κρίσιν ἔργου [1]. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ἡ ἐργασία τοῦ περὶ τὸν σ. Φροντιστηρίου ἐπεκρίθη [2], ἀλλ' εἶναι ἄξια σημειώσεως ὅσα ὁ σ. γράφει ἐν σσ. 305 § ζ', 306, 307 περὶ τῆς ἐργασίας ταύτης, ὅτι δηλαδὴ αὕτη βαίνει βελτιουμένη καὶ ὅτι ἤδη ἀπεφασίσθη ὅπως ἀναθεωρηθῇ ὁ πρῶτος τόμος, « διὰ νὰ συγχρονισθῇ πρὸς ὅλην τὴν χειρόγραφον παράδοσιν ». Τὸ ἀπὸ τῆς σ. 227 μέχρι σ. 308 τμῆμα τοῦ μετὰ χεῖρας τεύχους εἶναι ἐργασία στηριζομένη κυρίως εἰς τὴν ἀπὸ τοῦ 1951 ἀρξαμένην ἔκδοσιν τῶν ρωμανικῶν ὕμνων. Ἄλλως τε πολλὰ ἐν τῷ βιβλίῳ θέματα ὁ σ. ἔχει ἐξετάσει ἐν ἰδιαιτέραις μελέταις καὶ ἔχει δημοσιεύσει προγενεστέρως [3]. Τὸ δὲ τελευταῖον κεφάλαιον τοῦ βιβλίου (« Τὸ περιεχόμενον »), ὡς φαίνεται καὶ ἐκ τῆς ἐλλείψεως ὑποσημειώσεων καὶ βιβλιογραφίας, ἀποτελεῖ πρωτότυπον μελέτην, ἣν ὁ συγγραφεὺς ὡς φιλόλογος, ποιητὴς [4] καὶ κριτικὸς [5] ἐπιχειρεῖ λίαν ἐπιτυχῶς.

Χωρὶς νὰ θέλωμεν νὰ μειώσωμεν τὴν ἀξίαν τοῦ ἔργου, θὰ ἔπρεπε νὰ εἴπωμεν περί τινος ἐλλείψεως συμμετρίας εἰς τὰ μέρη τῆς συγγραφῆς, τὴν ὁποίαν ἄλλως τε ὁμολογεῖ καὶ ὁ σ. εἰς τὸν πρόλογον τοῦ μετὰ χεῖρας τεύχους. Φρονοῦμεν ὅτι καλῶς ἐπεξέτεινε τὰ εἰς τὸν Ρωμανὸν ἀφορῶντα, ἐφειδωλεύθη δὲ ὑπὲρ τὸ δέον εἰς τὰ ἄλλα καὶ δὴ καὶ τὰ πρότερα τοῦ περὶ Ρωμανοῦ μέρη. Οὕτω φοβούμεθα μήπως, παρὰ τὸν σκοπὸν τοῦ σ., οἱ ἀκροαταὶ αὐτοῦ (φοιτηταὶ) καὶ ἀναγνῶσται δὲν κατατοπίζωνται πλήρως ἐπὶ τοῦ θέματος τῆς « παραμεληθείσης » λογίας ποιήσεως τοῦ Βυζαντίου. Ἡ μεγάλη ἄγνοια, ἥτις κρατεῖ περὶ τὴν βυζαντινὴν καὶ δὴ καὶ τὴν ἐκκλησιαστικὴν λειτουργικὴν ποίησιν καὶ τὰ συναφῆ πρὸς ταύτην ζητήματα, οὐ μόνον μεταξὺ τῶν εἰς

[1] Μὲ τὴν ὑμνογραφίαν ἠσχολήθησαν οἱ καθηγηταὶ τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς Π. Τρεμπέλας καὶ Ἀ. Φυτράκης. Δὲν γίνεται λόγος περὶ τῶν Ἐμμ. Πεζοπούλου, Ι. Δ. Γιαννούτσου καὶ εἴ τινος ἄλλου, οἵτινες παρέργως ἀσχοληθέντες ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου, ἠκολούθησαν πεπλανημένην ὁδὸν ἐν τῇ ἐρεύνῃ των. Βλ. κριν. ἔργον, σ. 324, ὑποσ. 2. Ἑβδομηκονταπενταετηρὶς τῆς Ριζαρείου Ἐκκλησιαστικῆς Σχολῆς (1920), σσ. 499-516.

[2] Βλ. σσ. 306, 307 ὑποσ.

[3] Βλ. σ. 308 ὑποσ. 1, σ. 311 ὑποσ. 1, σ. 338 ὑποσ. 3 κτλ.

[4] Ἀποστολίδη Ἠ. Ν., Ἀνθολογία, ἔκδ. τρίτη, σσ. 523, 524.

[5] Δημαρᾶ Κ. Θ., Ἱστορία τῆς Νεοελληνικῆς Λογοτεχνίας, ἔκδ. πρώτη, τόμ. Β', σ. 204.

ἄλλους κύκλους ἐπιστημονικῶν καὶ φιλολογικῶν διαφερόντων ἀνηκόντων, ἀλλ' οὐχὶ σπανίως καὶ μεταξὺ αὐτῶν τῶν ἐν τῷ ἱερῷ κλήρῳ καταλεγομένων καὶ εὐμοιρούντων παιδείας τινός, γεννᾷ τὴν ἀνάγκην λεπτομεροῦς καὶ διεξοδικῆς ἐξετάσεως καὶ ἐκθέσεως τῆς ὕλης καὶ δὴ καὶ ἐν βιβλίῳ, ὅπερ θηρεύει σκοποὺς διδακτικούς. Βεβαίως δὲν παραβλέπεται ἡ ἐκ τῆς πενίας ἀδήριτος ἀνάγκη, εἰς τὴν ὁποίαν ὑπείκουν οἱ Ἕλληνες ἐπιστήμονες καὶ συγγραφεῖς, οἵτινες ὑποχρεοῦνται νὰ μετρῶσι τὴν ἔκτασιν τῶν συγγραφῶν των ὄχι πρὸς τὸν πῆχυν τῆς ἐπιστημοσύνης των, ἀλλὰ πρὸς τὸ πενιχρόν των βαλάντιον, πρὸ ὀφθαλμῶν ἔχοντες τὴν ἀπροθυμίαν τοῦ ἀναγνωστικοῦ κοινοῦ σήμερον περὶ τὴν ἀπόκτησιν καὶ μελέτην τῶν καλῶν βιβλίων.

Ὀρθῶς ὁ σ. δὲν ἀποδέχεται ὅτι ἐν τῇ βυζαντινῇ ἐκκλησιαστικῇ ποιήσει ἰσχύει ἡ ἀρχὴ τῆς δῆθεν ἰσοσυλλαβίας καὶ ὁμοτονίας (τοῦτο, ὡς πληροφορούμεθα ἐν τῇ ἐσχατιᾷ ἡμῶν, ἐγένετο ἐπὶ τέλους δεκτὸν καὶ ἐν τῷ τελευταίῳ Βυζαντινολογικῷ Συνεδρίῳ ἐν Μονάχῳ) καὶ ὀρθῶς σχετίζει τὴν στιχομετρίαν τῶν ἐκκλησιαστικῶν ὕμνων (Κοντακίων, Κανόνων, Ἰδιομέλων, Αὐτομέλων καὶ τῶν τούτοις Προσομοίων) πρὸς τὴν μουσικὴν αὐτῶν [1]. Ἀλλὰ ἡ μουσικὴ — « πρόβλημα ἐκφεῦγον τῆς ἐξετάσεως τῆς παρούσης εἰσαγωγῆς » (σ. 322), διὸ καὶ ἐλλείπει ἡ πλουσία ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου ἑλληνικὴ καὶ ξένη βιβλιογραφία — εἶναι πρόβλημα γενικώτερον τῶν βυζαντινολογικῶν σπουδῶν, κατ' ἄλλους μὲν λελυμένον, κατ' ἄλλους δὲ μὴ δεόμενον λύσεως, καθ' ἡμᾶς δὲ οὔτε ὑπὸ τῶν ξένων οὔτε ὑπὸ τῶν ἡμετέρων λυθέν, παρὰ τὴν ἐκ μέρους ἐκείνων ἐπιστημονικὴν δῆθεν βεβαιότητα, ἐκ μέρους δὲ τούτων ἀφελῆ καυχησιολογίαν, ὅτι δῆθεν δὲν ὑπάρχει πρόβλημα καὶ ὅτι πάντα ὅσα καὶ ὡς ψάλλονται σήμερον ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ἐψάλλοντο τὰ αὐτὰ ἀπαραλλάκτως καὶ ἐν τοῖς χρόνοις τοῦ Δαμασκηνοῦ καὶ πρότερον τούτου. Ὁ τρόπος διὰ τοῦ ὁποίου ἐξετάζεται τὸ ζήτημα ἀπὸ πλευρᾶς ἑλληνικῆς εἶναι ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ρητορικὸς καὶ ἐμπειρικὸς καὶ ἄρα ἥκιστα ἐπιστημονικὸς καὶ κριτικός. Πρέπει νὰ εἴμεθα πολὺ ἐπιφυλακτικοὶ σήμερον ὅταν ὁμιλῶμεν περὶ βυζαντινῆς μουσικῆς ἐν τῇ Λατρείᾳ τῶν ἑλληνοφώνων ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν, παρεκτὸς τῶν μελῶν ἐκείνων, περὶ ὧν σώζεται ὁ χαρακτηρισμὸς « μέλος ἀρχαῖον » καὶ τῶν ἐν τῇ Εἱρμολογίᾳ διασωζομένων κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον παλαιῶν μελῳδιῶν. Αὐτὸ τοῦτο τὸ ζήτημα τῶν ὀκτὼ ἤχων καὶ τῆς σχέσεως αὐτῶν καὶ τῆς ἀναγωγῆς πρὸς τοὺς τρόπους τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς μουσικῆς εἶναι ἓν ἐπὶ μέρους ἄλυτον ζήτημα, γενικῶς μὲν ἀποδιδομένου τοῦ καθορισμοῦ αὐτῶν εἰς τὴν κατὰ τὴν παράδοσιν μουσικὴν μεταρρύθμισιν Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, ἐνδείξεων ὅμως τούτων ὑπαρχουσῶν ἐπὶ ἐκκλησιαστικῶν ὕμνων παλαιοτέρας ἐποχῆς, ὡς ἐπὶ παραδείγματι ἐπὶ τῶν Κοντακίων τοῦ Ρωμανοῦ [2].

[1] Βλ. σσ. 302, 303, 304 § γ', ε', 325-327, 329.

[2] Βλ. τοῦ μετὰ χεῖρας τεύχους σσ. 198, 206, 298, 323. Αἱ ἐπὶ τῶν Κοντακίων

Συναφὲς πρὸς τὸ πρόβλημα τῆς ἀγνοουμένης βυζαντινῆς Μουσικῆς εἶναι τὸ πρόβλημα τῆς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ἐκτελέσεως (ἐὰν ἁρμόζῃ ὁ ὅρος, προκειμένου περὶ θείας Λατρείας) τῶν ρωμανικῶν ὕμνων, τὸ ὁποῖον θίγει ὁ σ., ὀρθῶς ἀπορρίπτων διαρρήδην τὴν γνώμην περὶ δῆθεν θεατρικοῦ χαρακτῆρος τῶν Κοντακίων, ἥτις μόνον εἰς ἄγνοιαν τῆς πράξεως τῆς ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας δύναται νὰ στηρίζηται καὶ παραθεώρησιν τοῦ γεγονότος, ὅτι τὰ Κοντάκια εἶναι ἁγιολογικὰ κείμενα (σ. 303). Ἐν τούτοις τὸ πρόβλημα μένει καὶ οὕτως οὐ μόνον τὴν μουσικὴν τῶν Κοντακίων ἀγνοοῦμεν, ἀλλὰ καὶ περὶ τοῦ τρόπου καθ᾽ ὃν ἐψάλλοντο ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ δὲν δυνάμεθα νὰ ἔχωμεν ἀκριβῆ γνῶσιν [1]. Ὁ τρόπος καθ᾽ ὃν ψάλλεται σήμερον ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τὸ ἀγνώστου πατρότητος Κοντάκιον τοῦ Ἀκαθίστου Ὕμνου δὲν δύναται βεβαίως νὰ ἀποτελέσῃ βάσιν πρὸς λύσιν τοῦ προβλήματος, ὅταν μάλιστα ὑπάρχουν μουσικοὶ κώδικες εἰς τοὺς ὁποίους εὑρίσκεται τονισμένον ὁλόκληρον τὸ Κοντάκιον [2]. Νομίζομεν ὅτι ἐὰν τεθῇ ὡς βάσις, ὅπερ διὰ πολλῶν ἔξωθεν καὶ ἔσωθεν μαρτυριῶν πιστοῦται, ὅτι τὸ Βυζαντινὸν ἐκκλησιαστικὸν ᾆσμα εἶναι κυρίως χορικόν, τῆς ἐκκλησίας «ἐν ἑνὶ στόματι καὶ μιᾷ καρδίᾳ» ὑμνούσης τὸν Θεόν, παρέχεται ἀμυδρά τις ἀκτὶς φωτὸς πρὸς διερεύνησιν τοῦ σκοτεινοῦ τούτου θέματος, ὅπερ κοινῶς ἀπασχολεῖ τήν τε ἐκκλησιαστικὴν Ὑμνογραφίαν καὶ τὴν Βυζαντινὴν Μουσικήν [3].

Εἰς τὸν ὀτρηρὸν ἐρευνητὴν τῆς Βυζαντινῆς Φιλολογίας καὶ εἰδικώτερον τῆς Βυζαντινῆς ἐκκλησιαστικῆς καὶ λειτουργικῆς ποιήσεως ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ Ἀθηνῶν, δημιουργήσαντα Σχολὴν περὶ ἑαυτὸν κατὰ τὴν παράδοσιν παλαιοτέρων ἀκαδημαϊκῶν διδασκάλων, ἡμέτερον δὲ ἔντιμον φίλον καὶ συνεργάτην [4] Νικόλαον Τωμαδάκην ὀφείλεται δίκαιος ἔπαινος καὶ ἐκ μέρους τῆς

ἐνδείξεις δὲν δύνανται νὰ ἔχουν πάντοτε σημασίαν διὰ τὴν ἱστορίαν τῆς βυζαντινῆς ἐκκλησιαστικῆς Μουσικῆς, ἐφ᾽ ὅσον εἶναι δυνατὸν νὰ ἐτέθησαν ἐκ τῶν ὑστέρων.

[1] Βλ. σσ. 200 ὑποσ. 6, 205, 242, 266 ὑποσ. 5, 6, 267, 294, 300 ὑποσ. 1, 323.

[2] Βλ. σσ. 292 ὑποσ. 360, 7. Καὶ σελ. 471, σημ. 1 τοῦ παρόντος.

[3] Περὶ τῶν ἐπὶ μέρους θεμάτων, τὰ ὁποῖα συγκροτοῦν πλήρη ἐπιστημονικὸν κλάδον ἐρεύνης καὶ μελέτης τῆς βυζαντινῆς ἐκκλησιαστικῆς Μουσικῆς βλ. Ἐπισκόπου Ρωγῶν Διονυσίου Ψαριανοῦ, Συμβολὴ εἰς τὸ ζήτημα τῆς ἑλληνικῆς ἐκκλησιαστικῆς ἢ βυζαντινῆς Μουσικῆς (θέσις τοῦ ζητήματος), ἐν «Δίπτυχα τῆς Ὀρθοδοξίας», τόμοι Α΄ καὶ Β΄, Ἀθῆναι 1957, σσ. 154-160, ἔνθα προσπαθοῦμεν νὰ θέσωμεν ἐπὶ ἐπιστημονικῶν βάσεων τὸ ὅλον ζήτημα καὶ νὰ ὁρίσωμεν τὴν ἀκολουθητέαν ὁδὸν ἐν τῇ ἀπὸ ἑλληνικῆς πλευρᾶς καὶ κατὰ τὰς ὀρθοδόξους ἐκκλησιαστικὰς προϋποθέσεις σπουδῇ τῆς λεγομένης Βυζαντινῆς Μουσικῆς ἐν τῇ θείᾳ Λατρείᾳ τῶν ἑλληνοφώνων κυρίως ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν.

[4] Ἀκολουθία καὶ βίος τῆς Ὁσιομάρτυρος τοῦ Χριστοῦ Μητρὸς ἡμῶν Φιλοθέης τῆς Ἀθηναίας, ψαλλομένη τῇ 19ῃ Φεβρουαρίου. Ἀνασυνταχθεῖσα καὶ διορθωθεῖσα ὑπὸ τοῦ Ἐπισκόπου Ρωγῶν Διονυσίου Ψαριανοῦ, μετ᾽ Εἰσαγωγῆς Νικ. Β. Τωμαδάκη, τακτ. καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου. Ἐν Ἀθήναις 1953.

φιλολογικῆς Ἐπιστήμης καὶ ἐκ μέρους τῆς Ἐκκλησίας διὰ τὸ ἔργον αὐτοῦ καὶ τὴν συμβολὴν εἰς τὰς περὶ τὰ «ἱερὰ γράμματα» σπουδάς, ἅμα δὲ ἐκ μέρους τῆς δευτέρας καί τις ὑλικὴ ἐνίσχυσις πρὸς ἀπρόσκοπον συνέχισιν τῆς ἀθηναϊκῆς ἐκδόσεως τοῦ Ρωμανοῦ καὶ τῶν ἄλλων ἐν τῷ μέλλοντι μελετημάτων τοῦ Φροντιστηρίου. Ἡμεῖς εὐχόμεθα, ἵνα ταχέως ἴδῃ τὸ φῶς τῆς δημοσιότητος καὶ ὁ δεύτερος τόμος τῆς Εἰσαγωγῆς εἰς τὴν Βυζαντινὴν Φιλολογίαν εἰς ὁλοκλήρωσιν συγγραφῆς χρησιμωτάτης οὐ μόνον εἰς τοὺς «ἀκροατὰς» τοῦ σ., ἀλλὰ καὶ εἰς πάντα λόγιον καὶ δὴ καὶ περὶ τὰ ἐκκλησιαστικὰ διατρίβοντα καὶ ἐν τῇ τάξει τοῦ ἱεροῦ Κλήρου καταλεγόμενον.

Ἐν τῷ ἱερῷ Ἐπισκοπείῳ Κοζάνης τῇ 15ῃ Δεκεμβρίου 1958.

† Ο ΣΕΡΒΙΩΝ ΚΑΙ ΚΟΖΑΝΗΣ ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ

Alberto M. Ammann S.J., La pittura sacra bizantina. Saggi. Roma, 1957 (Pontificium Institutum Orientalium Studiorum), σελ. 216 μετὰ 41 εἰκόνων ἐκτὸς κειμένου.

Τὸ βιβλίον τοῦτο τοῦ πατρὸς Ammann προορίζεται, ἂν δὲν ἀπατῶμαι, διὰ τοὺς σπουδαστὰς τοῦ Ἰνστιτούτου, ὅπου οὗτος διδάσκει. Τὸ ἔργον του ὁ συγγρ. χαρακτηρίζει μὲ τὸν ὑπότιτλον Δοκίμια (Saggi), σκοπὸς τῶν ὁποίων εἶναι, ὡς λέγει εἰς τὸν πρόλογόν του, νὰ ἐξηγήσουν «τὴν καλλιτεχνικὴν καὶ ἰδεολογικὴν ἐξέλιξιν τῆς θρησκευτικῆς βυζαντινῆς ζωγραφικῆς».

Τὴν ὅλην ἱστορίαν τῆς θρησκευτικῆς ζωγραφικῆς διαιρεῖ ὁ σ. εἰς τρεῖς μεγάλας περιόδους, μεταξὺ τῶν ὁποίων εὑρίσκουν θέσιν δύο παρεμβολαὶ (intermezzi) ὡς ἑξῆς: Περίοδος Α΄. Ἀπὸ τῆς ἱδρύσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως μέχρι τῆς Εἰκονομαχίας (325-727), Παρεμβολὴ Α΄: Εἰκονομαχία, Περίοδος Β΄: Ἐποχὴ τῶν Μακεδόνων καὶ τῶν Κομνηνῶν (867-1204), Παρεμβολὴ Β΄: Ἡ ἐποχὴ τῆς λατινικῆς αὐτοκρατορίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως (1204-1261), Περίοδος Γ΄: Ἐποχὴ τῶν Παλαιολόγων (1261-1453).

Ἡ πρωτοτυπία τοῦ διαγράμματος αὐτοῦ ἔγκειται κυρίως εἰς τὰς μεταξὺ τῶν τριῶν μεγάλων περιόδων δύο παρεμβολάς, αἱ ὁποῖαι ὅμως πρέπει νὰ ὁμολογηθῇ ὅτι, κατὰ τὴν γνώμην μου τοὐλάχιστον, οὐδένα πρακτικὸν σκοπὸν ἐκπληρώνουν. Εἶναι βεβαίως ἀληθὲς ὅτι τὴν παλαιοχριστιανικὴν ἐποχήν, λήγουσαν οὐσιαστικῶς μὲ τὸν θάνατον τοῦ Ἰουστινιανοῦ (565), καὶ τὴν κυρίως βυζαντινήν, ἀρχομένην μὲ τὴν ἄνοδον εἰς τὸν θρόνον τοῦ Βασιλείου Α΄ τοῦ ἱδρυτοῦ τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας (867), χωρίζει μία περίοδος, τῆς ὁποίας ἡ τέχνη δὲν δύναται νὰ χαρακτηρισθῇ οὔτε ὡς παλαιοχρι-

στιανικὴ οὔτε ὡς κυρίως βυζαντινή. Ἡ περίοδος αὐτὴ ἐπεκράτησε νὰ ὀνομάζεται μεταβατική, διότι κατὰ τὴν διάρκειαν ταύτης διαμορφοῦται ἡ τέχνη, τὴν ὁποίαν, ἀπηρτισμένην πλέον, εὑρίσκομεν ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Βασιλείου Α΄ τοῦ Μακεδόνος. Ἡ μεταβατικὴ αὐτὴ ἐποχὴ ὑποδιαιρεῖται, κατὰ τρόπον ἐντελῶς φυσιολογικόν, εἰς τοὺς σκοτεινοὺς λεγομένους αἰῶνας (565-727) καὶ εἰς τὴν περίοδον τῆς Εἰκονομαχίας (727-842). Ὁ π. Ammann τὸ μὲν πρῶτον μέρος τῆς μεταβατικῆς αὐτῆς περιόδου, τὸ δεύτερον δηλαδὴ ἥμισυ τοῦ 6ου καὶ τὸν 7ον αἰῶνα, ἐξετάζει ὡς τὸ τελευταῖον μέρος τοῦ κεφαλαίου περὶ τῆς τέχνης κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Ἰουστινιανοῦ, τὸ δὲ δεύτερον, τὴν Εἰκονομαχίαν, εἰς τὴν Α΄ Παρεμβολήν. Νομίζω ὅτι ἡ διάσπασις αὐτὴ εἶναι ἐντελῶς ἄσκοπος, συγχρόνως δὲ ἐμποδίζει τὸν σχηματισμὸν σαφοῦς ὁπωσδήποτε ἰδέας τῆς ἐξελίξεως τῆς τέχνης κατὰ τοὺς μεταξὺ τοῦ θανάτου τοῦ Ἰουστινιανοῦ καὶ τῆς ἱδρύσεως τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας αἰῶνας. Ἡ διάσπασις αὐτὴ ἐπιτείνει τὰς δυσχερείας, τὰς προερχομένας ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι τὰ ἐκ τῶν χρόνων ἐκείνων διασωθέντα μνημεῖα εἰς μὲν τὴν περιοχὴν τοῦ βυζαντινοῦ κράτους εἶναι ἐλάχιστα, τὰ δὲ εἰς τὴν Ἰταλίαν κυρίως εὑρισκόμενα δὲν εἶναι βέβαιον ὅτι ἀντικατοπτρίζουν πιστῶς τὴν τέχνην τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Ἀκόμη ὀλιγώτερον μεθοδικὸν σκοπὸν ἐκπληροῖ ἡ Β΄ Παρεμβολή, εἰς τὴν ὁποίαν ἐξετάζεται ἡ τέχνη κατὰ τὴν βραχυτάτην περίοδον τῆς λατινικῆς κατοχῆς τῆς Κωνσταντινουπόλεως (1204-1261). Κατ' αὐτὴν ἡ μὲν Βασιλεύουσα οὐδὲν μνημεῖον παρουσιάζει, τὰ δὲ ἔργα, τὰ ὑπὸ τοῦ σ. ἐξεταζόμενα εἰς τὴν Βουλγαρίαν, τὴν Σερβίαν κ.ἄ., εἴτε συνεχίζουν τὴν παλαιοτέραν τέχνην τῆς ἐποχῆς τῶν Κομνηνῶν εἴτε δεικνύουν τὰς νέας τάσεις, αἱ ὁποῖαι θὰ ἐκδηλωθοῦν κατὰ τὴν λαμπρὰν ἄνθησιν τῶν χρόνων τῶν Παλαιολόγων. Δὲν εἶναι ἐξ ἄλλου ἀκριβὴς ἡ παρατήρησις τοῦ σ. ὅτι «καθ' ὅλην αὐτὴν τὴν περίοδον (τῆς λατινικῆς κατοχῆς τῆς Κωνσταντινουπόλεως), δι' ἔλλειψιν βυζαντινῶν καλλιτεχνῶν, ἐσταμάτησεν εἰς τὸ μητροπολιτικὸν ἔδαφος τῆς Αὐτοκρατορίας ἡ ἐξέλιξις τοῦ βυζαντινοῦ πολιτισμοῦ» (σ. 139). Ἀντιθέτως, καλλιτέχναι, καὶ μάλιστα λίαν ἀξιόλογοι, δὲν ἔλειψαν κατὰ τὴν βραχεῖαν ἄλλωστε περίοδον τῆς ὑπὸ τῶν Φράγκων κατοχῆς τῆς Βασιλευούσης. Τοῦτο ἀποδεικνύεται ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι κατὰ τὴν περίοδον ἀκριβῶς αὐτὴν δημιουργεῖται ἡ λαμπρὰ τέχνη τῶν Παλαιολόγων, τὰ δὲ μνημεῖα τὰ σωζόμενα εἰς τὴν κάτω Ἑλλάδα, εἰς τὴν Μακεδονίαν καὶ εἰς τὴν Σερβίαν, δεικνύουν τὰ διαδοχικὰ στάδια τῆς ραγδαίας ἐξελίξεως πρὸς τὴν μεγάλην ἄνθησιν τῆς τέχνης αὐτῆς ἀπὸ τοῦ τελευταίου ἰδίως τετάρτου τοῦ 13ου αἰῶνος καὶ ἑξῆς.

Ἡ κατάτμησις τοῦ ὑλικοῦ εἰς μικρὰς ἑνότητας ὡδήγησε τὸν σ. εἰς ὑποδιαιρέσεις, αἱ ὁποῖαι διευκολύνουν ἴσως τοὺς σπουδαστὰς εἰς τὴν ἀποστήθισιν, ἀποκλείουν ὅμως τὴν κατανόησιν τῶν μνημείων εἰς τὸ σύνολόν των.

Οὕτω, ἐπὶ παραδείγματι, τὰ ψηφιδωτὰ τῆς περιόδου τῶν Μακεδόνων καὶ τῶν Κομνηνῶν (σ. 75 κ. ἑξ.) ὑποδιαιρεῖ ὁ σ.: 1) εἰς ἀφιερωτήρια, ἐννοῶν τὰς παραστάσεις τῶν αὐτοκρατόρων εἰς τὴν Ἁγίαν Σοφίαν τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἀλλὰ παραδόξως εἰς τὸ ἴδιον κεφάλαιον ἐξετάζει καὶ τὸ περίφημον ψηφιδωτὸν τῆς Δεήσεως, τὸ ἀνευρεθὲν εἰς τὸ νότιον ὑπερῷον τῆς ἰδίας ἐκκλησίας, ὅπως ἐπίσης καὶ τὴν παράστασιν τῆς Πεντηκοστῆς, γνωστὴν σήμερον μόνον ἀπὸ τὸ παλαιὸν σχεδίασμα τοῦ Salzenberg, θέματα δηλαδὴ ἐντελῶς ἄσχετα πρὸς τὰς εἰκόνας τῶν αὐτοκρατόρων. 2) Εἰς τὰ ψηφιδωτὰ τῶν ἀψίδων, ὅπου ἐξετάζονται οἱ διάφοροι τύποι τῆς ἐκεῖ εἰκονιζομένης Θεοτόκου. Εἰς τὸ ἴδιον ὅμως τμῆμα ἐξετάζονται καὶ αἱ εἰκόνες τοῦ Παντοκράτορος εἰς τοὺς τρούλλους. 3) Εἰς τὰ ψηφιδωτὰ τῶν μονῶν, ὅπου περιγράφονται αἱ διακοσμήσεις τοῦ Ὁσίου Λουκᾶ, τῆς Νέας Μονῆς τῆς Χίου καὶ τοῦ Δαφνιοῦ. (Εἰς τὸ τελευταῖον τοῦτο μνημεῖον ὁ σ. ἐκ παραδρομῆς ἀσφαλῶς, ἀναφέρει σκηνάς, ὅπως ὁ Ἰησοῦς πρὸ τοῦ Καϊάφα καὶ ἡ ἄρνησις τοῦ Πέτρου, αἱ ὁποῖαι δὲν ὑπάρχουν ἐκεῖ). Ἡ διακόσμησις ὅμως τῶν καθολικῶν τῶν μονῶν οὐδεμίαν διαφορὰν παρουσιάζει ἀπὸ τὴν διακόσμησιν τῶν μὴ μοναστηριακῶν ἐκκλησιῶν τῆς αὐτῆς περιόδου.

Ἀναλόγους ὑποδιαιρέσεις εἰς ψηφιδωτὰ τῆς ἀψῖδος καὶ τῶν τοίχων δημιουργεῖ ὁ σ. καὶ εἰς τὴν ἐξέτασιν τῶν ἐκκλησιῶν τῆς Σικελίας. Ἐκεῖ μάλιστα προσθέτει καὶ τὴν ὑποδιαίρεσιν Mosaici di devozione, ὅπου ἐξετάζονται αἱ προσωπογραφίαι τῶν δωρητῶν πλησίον τῆς Θεοτόκου ἢ τοῦ Ἰησοῦ, ἄλλη δηλαδὴ ὀνομασία ἀπὸ ἐκείνην, τὴν ὁποίαν εἶχε προηγουμένως δημιουργήσει ὁ σ. (Mosaici dedicatorii), προκειμένου περὶ τῶν εἰκόνων τῶν αὐτοκρατόρων εἰς τὴν Ἁγίαν Σοφίαν τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Νομίζω ὅτι δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ ἐκταθῶ περισσότερον ἐπὶ τοῦ θέματος αὐτοῦ. Ἀπὸ ὅσα ἐλέχθησαν γίνεται φανερὸν πόσον ἡ κατάτμησις αὐτὴ τῆς ὕλης εἰς ὁμάδας, περιλαμβανούσας ὄχι σπανίως μνημεῖα ἑτερόκλητα, καθιστᾷ δυσχερῆ, ἂν μὴ ἀδύνατον, τὸν σχηματισμὸν σαφοῦς ἰδέας τῆς ὅλης μορφῆς καὶ τῶν τάσεων τῆς βυζαντινῆς ζωγραφικῆς, ὅπως καὶ τῆς ἐξελίξεώς της, κατὰ τὸν μακραίωνα βίον της. Ὁ μὴ ἐνήμερος ἀναγνώστης εἶναι ἀδύνατον, νομίζω, νὰ σχηματίσῃ εὐκρινῆ κάπως εἰκόνα τῆς διὰ ψηφιδωτῶν ἢ τοιχογραφιῶν διακοσμήσεως τῶν ἐκκλησιῶν καὶ νὰ συλλάβῃ τὸ ἀπολύτως καθωρισμένον σύστημα, τὸ ὁποῖον τὴν διέπει.

Ἀλλὰ καὶ ἡ ὑποδιαίρεσις τῶν φορητῶν εἰκόνων τῆς ἐποχῆς τῶν Μακεδόνων καὶ τῶν Κομνηνῶν εἰς 1) Εἰκόνας κατεσκευασμένας διὰ τὴν παρακίνησιν εἰς εὐλάβειαν, 2) Εἰκόνας διαφανοῦς θεολογικοῦ χαρακτῆρος καὶ 3) Εἰκόνας, εἰς τὰς ὁποίας ὑπερισχύει τὸ αἴσθημα, ὅπως καὶ ἡ μεγαλυτέρα ἀκόμη κατάτμησις, προκειμένου περὶ τῶν εἰκόνων τῆς ἐποχῆς τῶν Παλαιολόγων, οὐδόλως συντελεῖ εἰς τὴν κατανόησιν τοῦ εἴδους τούτου τῶν ζωγραφικῶν ἔργων.

Αἱ ἑρμηνεῖαι τῶν διαφόρων ζωγραφικῶν μνημείων, εἰς τὰς ὁποίας ἐκτείνεται ὁ σ. ἔχουν κατὰ τὸ πλεῖστον χαρακτῆρα στενῶς θεολογικόν, πρᾶγμα ἀπολύτως δικαιολογημένον, προκειμένου περὶ βιβλίου ἀποτεινομένου κυρίως, ὅπως νομίζω, εἰς τροφίμους ἱεροσπουδαστηρίου.

Πολύτιμα ὅμως διὰ τὸν μὴ εἰδικὸν εἶναι τὰ κεφάλαια τοῦ βιβλίου τοῦ π. Ammann, εἰς τὰ ὁποῖα οὗτος ἐξετάζει τὰ ὑπὸ βυζαντινὴν ἐπίδρασιν ἢ ὑπὸ βυζαντινῶν ζωγράφων ἐκτελεσθέντα ἔργα εἰς τὴν Ἰταλίαν καὶ πρὸ πάντων εἰς τὴν Ρωσίαν καὶ τὰς ἄλλας σλαβικὰς χώρας.

Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι ὁ π. Ammann εἰργάσθη καὶ ἐκοπίασε πολὺ διὰ τὸν καταρτισμὸν τοῦ βιβλίου του. Ὡς πρὸς τοῦτο δίκαιος τοῦ ὀφείλεται ἔπαινος. Δὲν ὑπάρχει ἐπίσης ἀμφιβολία ὅτι τὸ βιβλίον του εἶναι ἐξόχως χρήσιμον ὡς πρόχειρον βοήθημα διὰ τοὺς μὴ εἰδικούς, οἱ ὁποῖοι θὰ ἐπεθύμουν νὰ εὕρουν πληροφορίας περὶ ἑνὸς μνημείου ἢ περὶ μιᾶς ὁμάδος ζωγραφικῶν ἔργων, ἡ δὲ εἰς αὐτὸ παρατιθεμένη πλουσία βιβλιογραφία δύναται ν᾿ ἀποβῇ πολύτιμος δι᾿ αὐτοὺς ὁδηγὸς πρὸς εὐρυτέρας μελέτας. Ἀπὸ τῆς ἀπόψεως δὲ ταύτης ἐξεταζόμενον τὸ βιβλίον τοῦ π. Ammann, θὰ ἠδύνατο νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς μεθοδικὸν εὑρετήριον τῶν ἐκ τῶν παλαιοχριστιανικῶν καὶ τῶν βυζαντινῶν χρόνων διασωθέντων ψηφιδωτῶν, τοιχογραφιῶν, ἱστορημένων χειρογράφων καὶ φορητῶν εἰκόνων. Ἔργον δηλαδὴ ἀνάλογον κάπως πρὸς τὰ δύο πασίγνωστα βιβλία τοῦ Dalton, τὴν Byzantine Art and Archaeology καὶ τὴν East Christian Art.

Ἡ ὠφέλεια πάντως διὰ τοὺς μὴ εἰδικοὺς ἀναγνώστας θὰ ἦτο ἀπείρως μεγαλυτέρα, ἂν ὁ σοφὸς συγγραφεὺς τοῦ βιβλίου τούτου ἠκολούθει τὸ παράδειγμα τῶν παλαιοτέρων ἱστορικῶν τῆς βυζαντινῆς τέχνης, τοῦ Millet, τοῦ Diehl, τοῦ Wulff, καθὼς καὶ τῶν νεωτέρων, ὅπως ὁ Morey καὶ ὁ Λάζαρεφ, εἰς τὰ συγγράμματα τῶν ὁποίων ἡ μέθοδος τῆς ἐξετάσεως τῆς ὕλης, ὅπως ἡ πεῖρα ἀπέδειξεν, εἶναι ἀρίστη. Ἡ ἐξέτασις τῶν μνημείων κατὰ μεγάλας ἑνότητας θὰ ἐπέτρεπε εἰς τὸν π. Ammann νὰ δώσῃ ὡλοκληρωμένην εἰκόνα τῆς θρησκευτικῆς ζωγραφικῆς τῶν Βυζαντινῶν κατὰ τὰς διαφόρους περιόδους τοῦ μακροτάτου βίου της.

Α. ΞΥΓΓΟΠΟΥΛΟΣ

Ἰωάννου Ἀναγνώστου, Διήγησις περὶ τῆς τελευταίας ἁλώσεως τῆς Θεσσαλονίκης. Μονῳδία ἐπὶ τῇ ἁλώσει τῆς Θεσσαλονίκης. Εἰσαγωγὴ - κείμενο - μετάφραση - σχόλια Γιάννη Τσάρα. Θεσσαλονίκη 1958, 8°, σσ. λβ΄+104.

Πρὸ πολλοῦ κατέστη ἀναγκαῖον νὰ ἐπανεκδοθοῦν (καὶ δὴ κριτικώτερον) τὰ κείμενα τ᾿ ἀφορῶντα εἰς τὰς τύχας τῆς Θεσσαλονίκης, ὡς τὰ τοῦ Ἰωάννου Κανανοῦ, τοῦ Εὐσταθίου καὶ τὸ κρινόμενον ἤδη τοῦ Ἰωάννου Ἀναγνώστου. Τὸ ἐγχείρημα τοῦτο ἀνέλαβεν ὁ κ. Ἰ. Τσάρας, μαθητὴς τοῦ ἄλλοτε συναδέλφου κ. Ἀντ. Σιγάλα, πρὸς τὸν ὁποῖον ἀφιερώνεται ἡ ἔκδοσις, διὰ τῆς τυπώσεως τῆς Ἰω. Ἀναγνώστου «*Διηγήσεως περὶ τῆς τελευταίας ἁλώσεως τῆς Θεσσαλονίκης, συντεθείσης πρός τινα τῶν ἀξιολόγων, πολλάκις αἰτήσαντα περὶ ταύτης, ἐν ἐπιτόμῳ*».

Μετὰ πρόλογον καὶ βιβλιογραφικὸν σημείωμα ἕπεται ἡ εἰσαγωγή, ὅπου ἐξετάζονται τὰ κατὰ τὴ παράδοσιν τῆς Θεσσαλονίκης εἰς τοὺς Ἑνετοὺς (1423) καὶ τὴν ἑνετοκρατίαν (-1430) συντομώτατα, αἱ προετοιμασίαι τῶν Τούρκων πρὸς κατάληψιν τῆς Θεσσ. καὶ εἶτα τὰ τοῦ Χρονικοῦ (παράδοσις - ἐκδόσεις Ἀλλατίου, Bekker, P.G. - χαρακτηρισμός, ὕφος - γλῶσσα, διασκευὴ τῶν κειμένων). Εἶτα ὁ ἐκδότης πραγματεύεται περὶ τῶν μονῳδιῶν τῶν γραφεισῶν ἐπὶ τῇ ἁλώσει τῆς Θεσσ. καὶ ἄλλων τινῶν ἱστορικῶν κειμένων, ἐκθέσεων καὶ ἐνθυμήσεων (σσ. ζ΄-λα΄).

Εἰς τὸ β΄ μέρος ἐκδίδεται τὸ κείμενον ἐν ἀντιπαραβολῇ μεταφράσεως εἰς τὴν δημώδη γλῶσσαν, τὴν ὁποίαν ἐπεχείρησεν ὁ ἐκδότης καὶ ἐν ὄψει τοῦ χει/φου (Vatic. Gr. 172 ff. 97-136) καὶ τῶν ἐκδόσεων, ὑποσημειουμένων τῶν γραφῶν (1-69). Κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον ἐκδίδεται Ἰωάννου Ἀναγνώστου «*Κατὰ δύναμιν μονῳδία ἐπὶ τῇ ἁλώσει τῆς Θεσσαλονίκης*» (70-77). Ἕπονται παρατηρήσεις ἐπὶ τοῦ κειμένου καὶ τῆς διασκευῆς (ὡς τὴν φαντάζεται ὁ ἐκδότης) (σσ. 78-91) καὶ Παράρτημα περὶ τῆς ἱστορίας καὶ παραδόσεως περὶ ἁλώσεως τῆς Θεσσ. εἰς τοὺς Τούρκους (92-102), ὅπου ὁ ἐκδότης συζητεῖ ἰδίᾳ τὰς ἀπόψεις τοῦ κ. Κ. Μέρτζιου. Τὸ βιβλίον κλείει πίναξ περιεχομένων (ἀναζητεῖται γλωσσικός τις πίναξ ἢ ὀνοματικός, ἀπαραίτητος εἰς τὰς ἐκδόσεις).

Δὲν θὰ ἐπιμείνω συζητῶν τὴν ἔκδοσιν τὴν ὁποίαν δὲν ἐπεχείρησεν εἰδικός. Δὲν δύναμαι ὅμως παρὰ νὰ παρατηρήσω, ὅτι ἡ μετάφρασις εἶναι λίαν ἐλευθεριάζουσα, μέχρι σημείου νὰ παρεξηγῇ ὁ ἐκδότης τὸν συγγραφέα καὶ νὰ τὸν παρερμηνεύῃ. Ἐξ ἄλλου χρησιμοποιοῦνται πρὸς ἀπόδοσιν τῶν λογίων ἐκφράσεων τοῦ Ἀναγνώστου ἥκιστα κατάλληλοι νεοελληνικαί:

σ. 12: «πρὸς συμπλοκάς τε καὶ μάχας αἷς τὸ τῶν Τούρκων κέχρηται γένος» ἀποδίδεται «πῶς πολεμοῦν καὶ χάνονται οἱ Τοῦρκοι καὶ (νὰ) τὰ καταφέρνουν»!

α. 14: «σαλεύοντες ἦμεν καὶ περιεσκοποῦμεν νύκτωρ καὶ μεθ' ἡμέραν τὴν ἔφοδον τῶν βαρβάρων», ἀποδίδεται «καὶ καρασουλίζαμε (!) νύχτα - μέρα καὶ τοὺς καρτερούσαμε» (ποίους;).

σ. 16: «καὶ κακῶς τὴν πόλιν ἁλῶναι» μεταφράζεται «καὶ νὰ πάρει τὴν πολιτεία κακοτροπῆς»!

σ. 20: τοὺς *Τζεταρίους* τοῦ κειμένου, ὅπου παλαιὰ παρεμβολὴ ἡρμήνευσε «λῃστῶν δ' ἦσαν οὗτοι σύνταγμα ἐκ διαφόρων τόπων συναθροισθέντες», ἀποδίδει μὲ τὸ μικρασιατικὸν *τσέτες* «ἕνα μπουλούκι πλιατσικατζῆδες καὶ κάθε καρυδιᾶς καρύδι»! καὶ ἐν σ. 38 τὸ «τζεταρίων ὀλίγοι» ἀποδίδεται «λίγοι τσέτες πλιατσικατζῆδες»!

α. 20 (παίειν τὸ τεῖχος) «τῇ χειροποιήτῳ τοῦ λίθου βροντῇ» ἀποδίδεται (προστάζει νὰ χτυποῦν) «μὲ χεροκάμωτες πέτρινες μπάλες».

σ. 30: «Εὐαλωτότερον δὲ τὸ κατ' ἀνατολὰς ἐθεάσαντο μέρος, οἷα δὴ *ασθρότερον* ἐν πολλοῖς τυγχάνον τοῖς μέρεσιν» ἀποδίδεται «...γιατὶ τύχαινε νάναι *μπόσικο* σὲ πολλὲς μεριές»!

σ. 30: «οἱ τοιούτων [τῶν Τούρκων] στρατηγοὶ» (γράφε «οἱ *τούτων* στρατηγοὶ») ἀπεδόθη «οἱ στρατηγοί τους».

σ. 34: «πολλαί τινες προὔκειντο δωρεαὶ καὶ ὑποσχέσεις μυρίαι» ἀποδίδεται «ἔταξε πολλὰ μπαξίσια καὶ μύρια καλά»!

σ. 34: τὸ ἐπίρρ. «*δυνατῶς*» μεταφράζεται «τῆς προκοπῆς» ἀντὶ «ἀποτελεσματικῶς».

σ. 42: τὸ ἐπίρρ. «*ἐλεεινῶς*» μεταφράζεται «σπαραχτικὰ» (=κατὰ τρόπον ποὺ ἐπροκάλει τὸν ἔλεον, λυπητερά).

σ. 72: «καὶ τὸ προφητικὸν εἰπεῖν» (=διὰ ν' ἀναφέρω τὴν ῥῆσιν τοῦ προφήτου, Ἱερεμίου), μετεφράσθη «γιὰ νὰ μιλήσω σὰν τὸν προφήτη»!

σ. 72: «σεμνῶν ἀνδρῶν καταγώγια» (=σεμνεῖα, μοναστήρια!) μεταφράζεται «τῶν ἁγίων Πατέρων τὰ κελιά», ἐνῷ ἡ ἔκφρασις «θέατρον εὔδαιμον» (=ἀξιοθέατον, προκαλοῦν εὐτυχίαν εἰς τὸν θεώμενον) ἀποδίδεται «χαρούμενο θέατρο»· καὶ ταῦτα περὶ τῆς ἱερᾶς πόλεως τοῦ ἁγίου Δημητρίου!

σ. 74: «φωνῶν νῦν αἴρεται ἀσήμων κραυγὴ» (=τώρα ἀκούονται φωνὲς χωρὶς νόημα, δηλαδὴ ξενόγλωσσοι) μεταφράζεται «τώρα ὑψώνεται κραυγὴ τῶν ἀντίχριστων»!

α. 76: τὸ γραφικὸν «ἐπορεύθητε πρὸς ἐμὲ *πλάγιοι*, κἀγὼ πορεύομαι πρὸς ὑμᾶς ἐν θυμῷ πλαγίῳ» (Λευϊτικὸν) ἀπεδόθη «ἤρθατε κοντά μου δολεροί, γιαυτὸ κι' ἐγὼ θάρθω κοντά σας μὲ δόλο» (=ἤλθατε πρός με ὕπουλοι, διπρόσωποι, δι' αὐτὸ καὶ ἐγὼ θὰ ἔλθω πρὸς σᾶς μὲ θυμὸν ὀξὺν!).

α. 76: «Θεὸν γὰρ ἐξιλεοῦν χρὴ» ἀπεδόθη «εἶναι ἀνάγκη νὰ καλοπιάσουμε τὸ Θεό»!, ἐνῷ ἡ *παλινῳδία* τοῦ στ. 20 ἀποδίδεται «πάλι τὸν ἴδιο ὕμνο». Ἀντιθέτως ὁ συγγρ. καταλήγει τὴν μονῳδίαν ὑποσχόμενος ὅτι, ἂν οἱ ἀκροαταί του ἀλλάξουν ζωήν, θὰ ἔλθῃ ὥρα ποὺ ἀντὶ θρήνων θὰ ψάλουν ᾆσμα χαρᾶς!

23 - 2 - 1959

Μολονότι τὸ βιβλίον ἔχει «Παροράματα», ταῦτα δὲν εἶναι τὰ μόνα. Προχείρως σημειῶ εἰς τὸ κείμενον: σ. 26 στ. 24: *Μυροβλύτι Μάρτυρι* (ἀντὶ *μυροβλύτῃ μ.*). 36,25 *ἐννάτην* (ἀντὶ *ἐνάτην*). 66,5 *θυμηδείας* (ἀντὶ *θυμηδίας*. 10,8 *ψυχήν, ὅσα περ ἐς ἀθυμίαν ἐμβάλλει*... ἀντὶ *ψυχὴν ὅσαπερ ἐς ἀθυμίαν ἐμβάλλει*,... 70,15-16 *ὁπωςτοιοῦν* ἀντὶ *ὁπωςτιοῦν*, 70,21 *ἀπαλελαυκέναι* ἀντὶ *ἀπολελαυκέναι*. 74,8 *θεοστυγῇ* ἀντὶ *θεοστυγῆ*. 76,3 *ἀβίωτος* ἀντὶ *ἀβίοτος*.

Ἐκ τῶν ἄλλων σφαλμάτων σημειῶ: σ. 37 ἀντὶ «20 τοῦ Μάρτη» γράφε «29 τοῦ Μάρτη», α. 40,23 «*ἐλώρια δέ... πᾶσι*» πρόσθες εἰς τὰ testimonia Ὅμηρος Α 4-5.

Μετὰ τὰς ἀνωτέρω παρατηρήσεις, δὲν δύναμαι νὰ ἐπαινέσω τὸ ἐγχείρημα τοῦ κ. Τσάρα. Ἐλπίζω δ' ὅτι, ἂν ἐπιμείνῃ νὰ ἐκδίδῃ καὶ μεταφράζῃ βυζαντινοὺς συγγραφεῖς, θὰ εἶναι εἰς τὸ μέλλον προσεκτικώτερος.

ΝΙΚΟΛΑΟΣ Β. ΤΩΜΑΔΑΚΗΣ

Bibliotheca Hagiographica Graeca. Troisième édition mise à jour et considérablement augmentée par François Halkin, Bollandiste. Tome I Aaron - Ioannes Baptista, 8°, σσ. XVIII+284. Tome II Ioannes Calybita - Zoticus, 8°, σσ. 322. Tome III Supplément, Appendices et Tables, 8°, σσ. 350 (+2). Société des Bollandistes, Bruxelles 1957 (Subsidia Hagiographica No 8a).

Ἡ ἔνδοξος Ἑταιρεία τῶν Βολλανδιστῶν, ἀποβλέπουσα εἰς τὴν μελέτην τῶν ἁγιολογικῶν κειμένων τῆς ὅλης Ἐκκλησίας, ἑπομένως καὶ τῆς Ἑλληνικῆς, καὶ εἰς κριτικὴν ἔκδοσιν πάντων τῶν βίων, τῶν θαυμάτων, τῶν συναξαρίων, τῶν ἐγκωμίων καὶ τοῦ ἄλλου ὑλικοῦ, διέθετε πάντοτε ἀρίστους ἐλληνιστάς, παρεσκευασμένους εἰς τὴν τοιαύτην ἐργασίαν, ὡς ὁ ἀείμν. πατὴρ Ἱππόλυτος Delehaye (1859 - 1941). Ἐκτὸς τῆς συνεχίσεως τῶν Acta Sanctorum καὶ τοῦ λαμπροῦ περιοδικοῦ τῆς Ἑταιρείας Analecta Bollandiana, πλῆθος ἐκδόσεων αὐτῆς περιέχει ὕλην ἢ θέματα σχετικὰ μὲ τὴν Ἑλληνικὴν Ἐκκλησίαν (πρὸ καὶ μετὰ τὸ σχίσμα), ἰδιαιτέρως δὲ βοηθητικοὶ διὰ τὴν ἔρευναν εἶναι ἀφ' ἑνὸς μὲν οἱ κατάλογοι τῶν ἀνὰ τὸν κόσμον ἁγιολογικῶν χειρογράφων καὶ τὰ Subsidia Hagiographica, ὅπου περιελήφθησαν βασικὰ βοηθήματα, οἷα ἡ BAG (Βιβλιογραφία τῶν Ἑλληνικῶν Ἀκολου-

θιῶν, τῶν μὴ περιεχομένων εἰς τὰ βασικὰ λειτουργικὰ βιβλία) ὑπὸ τοῦ ἄλλοτε ἐν Ἀθήναις Λατίνου ἀρχιεπ. L. Petit καὶ ἡ BHG (Βιβλιοθήκη Ἁγιογραφίας Ἑλληνικῆς), δηλονότι τὰ κατὰ ἁγίους γραφέντα ἐνδεικτικῶς σημειούμενα, ὑπὸ τοῦ προρρηθέντος Delehaye (α´ ἔκδ. 1895, β´ ἔκδ. 1909). Τοῦ πολυτίμου τούτου βιβλίου ἦτο ἀναγκαία οὐχὶ ἁπλῶς ἐπανέκδοσις ἢ συμπλήρωσις, ἀλλ' ἀνασκευὴ καὶ ἀνασύνταξις, λόγῳ τῆς μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1909-1957 προόδου τῶν ἁγιολογικῶν μελετῶν, περιγραφῆς πολλῶν νέων χειρογράφων καὶ ἐκδόσεως καταλόγων αὐτῶν. Τὸ ἔργον τοῦτο ἀνέλαβεν ὁ πατὴρ Φραγκῖσκος Halkin, ἀνὴρ ἔμπειρος μὲν περὶ τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν καὶ τὰ κριτικὰ καὶ ἐκδοτικὰ προβλήματα, φυσικὰ δὲ καὶ περὶ τὴν θεολογίαν καὶ τὴν ἁγιολογίαν τῆς ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας εἰδικώτατος, ἀπὸ δὲ τοῦ 1935 παρακολουθῶν διὰ τῶν AB τὰς προσφάτους δημοσιεύσεις τῆς Ἑλληνικῆς Ἁγιογραφίας καὶ καταγράφων τὰ σχετικὰ δημοσιεύματα. Αἱ ἐπισκοπήσεις αὗται ἐχρησίμευον ὡς συμπληρώματα τῆς BHG^2, μολονότι ἄφηναν κενὸν τῶν ἐτῶν 1909-1935, εἰς τὰ ὁποῖα δὲν ἀνεφέροντο. Ἡ γενικὴ συμπλήρωσις καὶ ἑνοποίησις τοῦ ἔργου ἦτο ἀναγκαία, ἐγένετο δὲ μὲ ταχὺν ρυθμὸν καὶ ἀτρύτους κόπους, τοὺς ὁποίους δὲν εἶναι ἀπαραίτητον νὰ εἶναι εἰδικός τις διὰ νὰ ἐννοήσῃ, ἀρκεῖ νὰ χρησιμοποιῇ τὸ βιβλίον μετ' ἐπιγνώσεως.

Εἰς τὰ προλεγόμενα μᾶς ἐξηγεῖ ὁ ἴδιος τὸν τρόπον τῆς ἐργασίας του. Αὕτη ἀφορᾷ α´) εἰς συμπλήρωσιν τῶν ἐνδείξεων τῶν παλαιῶν ἐκδόσεων τῶν ἁγιογραφικῶν κειμένων, β´) εἰς καταγραφὴν οὐ μόνων τῶν σχετικῶν μὲ τὴν Θεοτόκον ὁμιλιῶν, ἀλλὰ καὶ τῶν κυριωτέρων ἑορτῶν (Χριστουγέννων, Θεοφανείων, Ὑπαπαντῆς κλπ.), δεδομένου ὅτι αἱ ὁμιλίαι αὗται ἐπεῖχον ἐν τῇ βυζαντινῇ λειτουργικῇ τὴν αὐτὴν θέσιν τῶν βίων τῶν ἁγίων. Ὀρθῶς εἰσήγαγεν ὁ ἐκδότης τὴν κατηγορίαν αὐτῶν τῶν λημμάτων. γ´) Εἰς τὴν εἰσαγωγὴν τῶν ἐνδείξεων ὅλων τῶν ἀνεκδότων κειμένων τῶν σημειωθέντων εἰς τὸ περίφημον ἔργον τοῦ Ehrhard, Überlieferung I-III (1937-1952). Ἡ καινοτομία αὕτη ὑπῆρξε σημαντικὴ καὶ λίαν χρήσιμος. δ´) Εἰς ἀναγραφὴν πάντων τῶν ὀνομάτων τῶν μαζικῶς ἀναφερομένων ἁγίων, καὶ παραπομπὴν εἰς τὸ κύριον λῆμμα (π.χ. 42 μάρτυρες οἱ ἐν Ἀμορίῳ). Ὁ νέος ἐκδότης ἔλυσε τὸ θέμα τῆς ἀριθμήσεως, διατηρήσας τὴν παλαιὰν τοῦ 1909, εἰς τὴν ὁποίαν μυριάκις ἤδη παρέπεμψαν μέχρι τοῦ 1957 οἱ μελετηταί, παρεμβαλὼν δὲ τὰ νέα λήμματα ὑπὸ ἐκθέτας (π.χ. 255, 255^a, 255^b, 255^c). Ὁμοίως τὸ θέμα τῆς ἀναφορᾶς τῶν χειρογράφων ἐκεῖ ὅπου τὸ κείμενον εἶναι ἤδη ἐκδεδομένον, καὶ τῆς παραπομπῆς εἰς καταλόγους χει/φων πέραν τῶν βασικῶν διὰ τὰ ἁγιολογικὰ κείμενα. Ἑπόμενον εἶναι ὅτι οὔτε οἱ ἐκδεδομένοι χειρ/φων κατάλογοι, οὔτε τὸ βιβλίον τοῦ Ehrhard εἶναι ἐξαντλητικά, ἑπομένως θὰ ὑπάρχῃ πάντοτε δυνατότης νὰ προστεθοῦν νέαι ἐνδείξεις χει/φου παραδόσεως εἰς τὰς ἤδη σημειουμένας (καὶ δὴ μετὰ ἐπιμελεστέραν παλαιογραφικὴν ἔρευναν ἢ περιγραφὴν γνωστῶν ἤδη

κωδίκων), τούτου δ' ἔχει πλήρη ἐπίγνωσιν ὁ ἐκδότης. Οὗτος προσεπάθησεν ἀκόμη νὰ λύσῃ ἑνιαίως τὰ χρονολογικὰ ζητήματα τῆς ἡμερομηνίας θανάτου τῶν ἁγίων, τῆς λατρείας, ὡς καὶ τὰ τῶν συγγραφέων (πατρότης τῶν κειμένων).

Ἐνδιαφέροντα καὶ χρήσιμα εἶναι τὰ ἑπτὰ Παραρτήματα τοῦ βιβλίου, λήμματα ἀναφερόμενα εἰς τὰ κείμενα τὰ σχετικὰ μὲ τὸν Σταυρόν, τὸν Χριστόν, τὴν Θεοτόκον, τὰς Ψυχωφελεῖς διηγήσεις, τὰς ἑορτὰς τῆς Ὀρθοδοξίας καὶ τὴν τιμὴν τῶν εἰκόνων, τοὺς Βίους καὶ ἀποφθέγματα τῶν Πατέρων (ἁγίων μοναστῶν) τῆς Συρίας, Αἰγύπτου, Ἰταλίας καὶ τέλος τὰς ὁμιλίας εἰς τὰς ἀκινήτους ἑορτὰς τοῦ Σωτῆρος, κείμενα μὴ ἁγιολογικὰ ὑπὸ τὴν στενὴν ἔννοιαν τοῦ ὅρου. Τὰ παραρτήματα κατέλαβον τὸ κύριον μέρος τοῦ τρίτου τόμου. Τοῦ πρώτου τόμου προηγοῦνται αἱ βραχυγραφίαι τῆς βιβλιογραφίας καὶ τῶν ὅρων. Τὸ ὅλον ἔργον κατακλείουν Πίνακες συγγραφέων ἀπὸ τοὺς ὁποίους ἐγράφησαν τὰ καταγραφέντα λήμματα, ἐκδοτῶν τῶν ἐν λόγῳ κειμένων, καὶ τῆς ἀρχῆς τῶν κειμένων (initiorum), καθὼς addenda τινὰ καὶ errata.

Διὰ τῆς ἐπιτελέσεως τῆς τρίτης ταύτης ἐκδόσεως (ἡ ὁποία δὲν πρόκειται ἀσφαλῶς νὰ εἶναι ἡ τελευταία), ἐξυπηρετεῖται τὰ μέγιστα ἡ φιλολογικὴ ἐπιστήμη. Διότι ἡ BHG^3 χρησιμεύει ἀμέσως οὐ μόνον εἰς ἐξακρίβωσιν τοῦ τί ἐγράφη ἢ ἐδημοσιεύθη περί τινος ἁγίου ἢ ἑορτῆς τῆς Ἑλλην. Ἐκκλησίας, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν διαπίστωσιν τῆς πατρότητος τῶν γραφέντων βοηθεῖ, παραλλήλως πρὸς τὰ Initia Patrum τοῦ πατρὸς Χρυσ. Baur. Ἐν πάσῃ περιπτώσει δ' εἶναι τὸ βασικὸν σῶμα εἰς τὸ ὁποῖον δύναται νὰ ἐπιφέρῃ ὁ εἰδικὸς μελετητὴς τὰς προσθήκας καὶ παρατηρήσεις του.

Ἀπό τινων ἐτῶν ἀσχολούμενος εἰς τὴν ἔκδοσιν τῶν Ὕμνων Ρωμανοῦ τοῦ Μελῳδοῦ, βασανίζων δὲ τὸ θέμα τῆς βυζαντινῆς ὑμνογραφίας (κοντακίων κοινῶς καλουμένων — ἐννοῶ τὰ ἀκέραια ἢ σχεδὸν ἀκέραια καὶ ὄχι τὰ εἰς τὰ σημερινὰ λειτουργικὰ βιβλία περικεκομμένα ἢ μεταγενέστερα), γνωρίζω τὴν σχέσιν τὴν ὁποίαν ἔχει ἡ ἁγιογραφία, καὶ δὴ τὰ συναξάρια, πρὸς τοὺς ἁγιολογικοὺς ὕμνους. Τινὲς τούτων, φερόμενοι ὡς τοῦ Ρωμανοῦ, δὲν ἀνήκουν εἰς τὸν Μελῳδόν, εἶναι ἀναμφισβητήτως νόθοι, ἀλλ' οὐχὶ ὅσοι συνήθως ἐνομίζετο ἄλλοτε. Ἀλλ' αὐτοὶ οἱ ὕμνοι οἵ τε νόθοι καὶ οἱ ρωμανικοί, καθὼς καὶ οἱ μὴ γραφέντες ὑπὸ πρωΐμου ποιητοῦ (ς´ αἰ.) ἀλλὰ μετὰ ταῦτα (καὶ μέχρι τοῦ ἐνάτου ἢ δεκάτου αἰ.) εἶναι λίαν ἐνδιαφέροντες ἀπὸ ἁγιολογικῆς ἀπόψεως. Τοῦτο ὀφείλεται εἰς τὸ ὅτι ἢ διασκευάζουν πατερικὰς ὁμιλίας ἢ συναξαρικὰ κείμενα, ἢ εὐρέως χρησιμοποιοῦν αὐτά, χωρὶς νὰ εἴμεθα πάντοτε βέβαιοι ὅτι αὐτούσια τὰ κείμενα ταῦτα ἐσώθησαν μέχρις ἡμῶν καὶ δὴ εἰς τὴν πρώϊμον (προμεταφραστικήν των) μορφήν. Ἀπὸ τῆς ἀπόψεως αὐτῆς καὶ ἡ σύνταξις τοῦ καταλόγου τῶν ἁγίων τῶν πατμιακῶν κοντακαρίων (Ρωμανοῦ Ὕμνοι, τόμος Β´ ὑπὸ Μ. Ναουμίδου καὶ Π. Νικολοπούλου) καὶ

τῶν σιναϊτικῶν κοντακαρίων (αὐτόθι, τόμος Γ' ὑπὸ Ν. Λιβαδάρα), καὶ ἡ λεπτομερεστάτη (ἄνευ προηγουμένου) περιγραφὴ τῶν ἐν λόγῳ πέντε κωδίκων, εἶναι ἔργον ἁγιολογικόν, ὅπερ δὲν πρέπει οὐδ' ἀμνημόνευτον καὶ ἀπαρατήρητον νὰ μένῃ οὐδ' ἀνεκμετάλλευτον. Ἴσως ὁ πατὴρ Halkin θὰ ἔπρεπε νὰ σκεφθῇ τὴν σύνταξιν ἑνὸς νέου Appendix Hymnographicus, στηριζομένου ἰδίᾳ εἰς τὰς δημοσιεύσεις τοῦ Pitra, τοῦ Krumbacher, τοῦ Maas, τοῦ Εὐστρατιάδου καὶ τῶν ἡμετέρων συνεργατῶν Λιβαδάρα, Νικολοπούλου, Ναουμίδου. Εἰς τὸ παράρτημα αὐτὸ φυσικὰ θὰ ἔπρεπε νὰ καταγραφοῦν μόνον οἱ ἁγιολογικοὶ ὕμνοι (καὶ δὴ οἱ ἀκέραιοι ἢ σχεδὸν ἀκέραιοι μόνον), ἀνεξαρτήτως γνησιότητος αὐτῶν, ἀρκεῖ νὰ ἐγράφησαν πρὸ τῆς κατὰ τὸν ια' αἰ. μεταρρυθμίσεως τῶν (χει/φων) λειτουργικῶν βιβλίων τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας, εἴτε εἰς τὴν Ἀνατολὴν ἐγράφησαν εἴτε εἰς τὴν Δύσιν (ὑπὸ Ἰταλιωτῶν). Θὰ ἤμην εὐτυχὴς ἂν ἡ πρότασίς μου αὕτη εὕρισκεν εἰς τὸ μέλλον ἀπήχησιν: Ἡ ρητορικὴ καὶ ἡ ὑμνογραφία ἔχουν τὴν αὐτὴν συγγένειαν πρὸς τὴν ἁγιολογίαν καὶ ἡ τῆς δευτέρας (τῆς ὑμνογρ.) δὲν ἀνεγνωρίσθη ὅσον ἔπρεπεν.

Ἐν τῷ μεταξὺ τὰ συγχαρητήριά μας ἑνώνονται μὲ τὰς εὐχαριστίας μας πρὸς τὸν πατέρα Halkin δι' ἓν τόσον ἐπίπονον καὶ χρήσιμον ἔργον.

ΝΙΚΟΛΑΟΣ Β. ΤΩΜΑΔΑΚΗΣ

Sévérin Salaville et Eugène Dalleggio, Karamanlidika. Bibliographie analytique d'ouvrages en langue turque imprimés en caractères grecs. I, 1584-1850. Athènes 1958, 8°, σσ. XI+325 (+3). Collection de l'Institut Français d'Athènes. Centre d'Études d'Asie Mineure - Archives musicales de Folklore dirigés par Mme Melpo Merlier.

Οἱ δύο συνεργάται τῆς ΕΕΒΣ, εἰς τοὺς ὁποίους ὀφείλεται ὁ νέος βιβλιογραφικὸς ἆθλος, γνωστοὶ ὁ μὲν πατὴρ S. Salaville ἀπὸ τὰς λειτουργικὰς μελέτας του, αἱ ὁποῖαι ἐτιμήθησαν ἐσχάτως διὰ τοῦ τελευταίου τόμου XVI (1958) τῆς RÉB ὅστις τῷ ἀφιερώθη, ὁ δὲ κ. Dalleggio ἀπὸ τὰς βυζαντινολογικὰς καὶ ἱστοριοδιφικὰς ἐργασίας του, ἀναφερομένας καὶ εἰς τὴν νεωτέραν Ἑλλάδα, ἐξηγοῦν εἰς τὸν πρόλογον πρῶτα τὸν ὅρον Καραμανλίδικα τὸν ὁποῖον ἐχρησιμοποίησαν διὰ νὰ στεγάσουν τὴν δίτομον συλλογὴν τῶν βιβλιογραφικῶν ἀναγραφῶν ὅσων βιβλίων ἐτυπώθησαν τουρκιστὶ δι' ἑλληνικῶν χαρακτήρων. Ὄντως (ὅπως ἀλλοῦ ἐχρησιμοποιήθησαν τὰ φραγκοχιώτικα, ἑλληνικὴ γλῶσσα διὰ λατινικῶν χαρακτήρων) εἰς εὐρεῖαν μικρασιατικὴν περιοχήν, περιλαμβάνουσαν κατὰ τοὺς ὀθωμανικοὺς χρόνους τὴν ἀκτὴν ἀπὸ τοῦ κόλπου τῆς Ἀλεξανδρέττας μέχρι τοῦ τῆς Μάκρης, εἰς τὴν Καραμανίαν, ὀνομασθεῖσαν δ' οὕτω παλαιότερον ἀπὸ τοῦ Καραμάνου ἐκείνου βέη (1243) τοῦ ἱδρυτοῦ τοῦ ἐμιράτου τοῦ περιλαβόντος τὰς ἐπαρχίας τῆς Λυκαονίας, τῆς Μ. Φρυγίας, τῆς Παμφυλίας, τῆς Ἰσαυρίας, τῆς Καππαδοκίας καὶ τῆς Δυτικῆς Κιλικίας, μὲ πρωτεύουσαν τὸ Ἰκόνιον, ἐχρησιμοποιήθη τὸ σύστημα τοῦτο, ἀφοῦ ἡ γλῶσσα τοῦ κατακτητοῦ ἐπεβλήθη εἰς τοὺς κατοίκους. Οὐ μόνον ἐν μέσῃ Κωνσταντινουπόλει κατὰ τὸν παρελθόντα αἰῶνα οἱ τουρκόφωνοι οὗτοι διετήρουν ἴδια ξενοδοχεῖα, ἀλλὰ καὶ ἡ Μ. Ἐκκλησία ἔγραφεν αὐτοῖς δι' ἑλληνικῶν χαρακτήρων τουρκιστί.

Τὸ πρῶτον κείμενον τοῦ εἴδους, ἔκθεσις περὶ τῆς ὀρθοδόξου πίστεως τοῦ πατριάρχου Γενναδίου (σωζόμενον καὶ διὰ κωδίκων, π.χ. τοῦ Πατμ. 287, πρβλ. ΕΕΒΣ ΚΕ', 1955, σσ. 28 ἑξ.) πρὸς Μωάμεθ Β' τὸν πορθητήν, ἐδημοσιεύθη διὰ τῆς Turcograecia τοῦ Crusius (Βασιλεία, 1584).

Ἀπὸ τοῦ 1718 ἤρχισεν ἡ κανονικὴ διὰ τοῦ τύπου ἔκδοσις θρησκευτικῶν ἰδίᾳ βιβλίων (λειτουργικῶν, κατηχητικῶν, ἀσκητικῶν, προσευχηταρίων, ὁμιλιῶν τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας, προσκυνηταρίων τοῦ Ἄθω, τοῦ Σινᾶ, τῆς Σουμελᾶ, τῆς Κύκκου), πρὸς ἐνημέρωσιν τῶν τουρκοφώνων Ἑλλήνων ὀρθοδόξων. Σεραφεὶμ ἐκ Πισιδίας ὁ κατόπιν μητροπ. Ἀγκύρας (1773-1779), μοναχὸς τῆς ἐν Κύπρῳ ἱ. μονῆς τοῦ Κύκκου, δεσπόζει τῆς περιόδου ταύτης. Ὅμως ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ ιθ' αἰ. ἐκδίδονται καὶ γραμματικά, διδακτικὰ βιβλία, ἢ σχέσιν ἔχοντα μὲ τὴν ἱστορίαν, τὴν γεωγραφίαν, τὴν ἰατρικὴν κλπ. ἀλλὰ καὶ μυθιστορήματα καὶ ποιήματα. Ἡ προτεσταντικὴ προπαγάνδα χρησιμοποιεῖ τὰ καραμανλίδικα εἰς τὰς ἐκδόσεις της. Ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει Εὐαγγελινὸς Μισαηλίδης χάριν τῶν συμπατριωτῶν του φροντίζει διὰ τὰς μεταφράσεις τῶν τουρκοφώνων.

Τὰ ἔντυπα ταῦτα εἶναι διεσπαρμένα εἰς διαφόρους μεγάλας βιβλιοθήκας, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἐν Ἀθήναις ἡ Ἐθνική, τὸ Γεννάδειον καὶ ἡ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, ὅπου ὑπάρχουν περὶ τὰ 500. Πρόσφυγες ἐκ Μ. Ἀσίας κατέχουν ἄλλα. Οἱ συντάκται τοῦ παρουσιαζομένου βιβλίου ἐπωφελήθησαν ὅλου αὐτοῦ τοῦ ὑλικοῦ καὶ θὰ ἦσαν εὐγνώμονες πρὸς ὅν τινα θὰ τοῖς ὑπεδείκνυε, φυσικὰς ἄλλως τε, παραλείψεις. Γνωρίζουν ἐξ ἄλλου τὰ σχετικὰ δημοσιεύματα, μεταξὺ τῶν ὁποίων εἶναι τὸ τοῦ Θεοδοσίου Χουδαβερδόγλου ἐν τῇ ΕΕΒΣ Ζ', 1930, σσ. 306-307, ὅπου ὑπεδείχθησαν συντετμημένοι 71 τίτλοι.

Εἰς τὴν εἰσαγωγὴν ὑποδεικνύουν τὴν μέθοδον τῆς ἀναγραφῆς τῶν βιβλίων, εὐχαριστοῦν δ' ὅσους τοὺς ἐβοήθησαν εἰς τὸ ἀναληφθὲν ἔργον. Ἕπονται 113 τίτλοι (-1950) λεπτομερῶς περιγραφόμενοι, παρατιθεμένων πολλάκις καὶ φωτοτυπιῶν τῶν ἐξωφύλλων των κλπ., χρονολογικὸς πίναξ τῶν περιγραφομένων βιβλίων, καὶ τῶν εἰκόνων τῶν ἐν τῷ Α' τόμῳ. Πλουσιώτατος

Index ὀνομάτων κατακλείει τὸ βιβλίον (καὶ ὀλίγα errata et addenda).

Ἀπὸ τὰ περιγραφόμενα βιβλία ἄλλα ἐτυπώθησαν εἰς τὴν Ἑνετίαν, τὴν Λειψίαν, τὴν Βασιλείαν, τὴν Βιέννην καὶ ἄλλα εἰς Κωνσταντινούπολιν, Σμύρνην, Σύραν, Βουκουρέστι καί, φυσικά, τὰς Ἀθήνας. Ἑπομένως ἄλλα εἰσήγοντο ἔξωθεν καὶ ἄλλα ἐτυποῦντο ἐντὸς τῶν ὁρίων τῆς Ὀθωμ. αὐτοκρατορίας, ἀφ' ἧς αὕτη εἶχεν ἰδίας τυπογραφίας (τὰ τυπογραφεῖα βλ. συγκεντρωτικῶς ἐν σ. 314).

Ἐκ τῶν καταγραφέντων βιβλίων τὰ πλεῖονα εὑρίσκονται εἰς τὴν συλλογὴν τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, τοῦ Γενναδείου καὶ τὰς βιβλιοθήκας τοῦ Ἁγίου Ὄρους ἢ τοῦ ἀειμν. βιβλιοφίλου Γεωργίου Ἀρβανιτίδου. Ἐλάχιστα εἶχον περιληπτικῶς προπεριγραφῆ ἐν τῇ BH τοῦ É. Legrand (XVIII s.).

Δὲν ἔχω εἰδικότητα εἰς τὴν τουρκόφωνον φιλολογίαν, οὐδὲ προσθήκας ἐπὶ τοῦ παρόντος, ἑπομένως οὐδὲ παρατηρήσεις νὰ ἐπιφέρω ἐπὶ τῆς παρουσιάσεως τοῦ ὡς ἄνω βιβλίου. Ἁπλῶς θέλω νὰ ἐξάρω τὴν σημασίαν τοῦ ἐγχειρήματος τῶν Salaville-Dalleggio, διὰ τοῦ ὁποίου ἐκαλύφθη τὸ κενὸν τῆς βιβλιογραφίας τῶν τουρκοφώνων δι' ἑλληνικῶν χαρακτήρων βιβλίων. Ἁπλῆ φυλλομέτρησις τοῦ βιβλίου δεικνύει πῶς, καὶ μετὰ τὴν ἀπώλειαν τῆς γλώσσης, ἡ θρησκεία συνεκράτησε τοὺς ἀποκεκομμένους αὐτοὺς Ἕλληνας καὶ διεφέρθη οὐ μόνον νὰ πληροῦν τὰ χριστιανικὰ αὐτῶν καθήκοντα, ἀλλὰ καὶ νὰ παιδεύωνται καὶ διαπλάσσωνται ὀρθοδόξως διὰ τῶν οἰκείων εἰς τοὺς ἑλληνοφώνους ἀδελφούς των γνώσεων, ἐπιστημῶν καὶ λογοτεχνημάτων. Οὕτω βλέπομεν π.χ. μεταφραζόμενα χάριν τῶν τουρκοφώνων τούτων οὐ μόνον τὰς Γραφάς, τοὺς βίους τῶν ἁγίων, τὸν ἱερὸν Χρυσόστομον, ἀλλὰ καὶ τὴν Θυσίαν τοῦ Ἀβραὰμ (πρβλ. ἀρ. 81), τὸ κρητικὸν θεατρικὸν ἔργον τοῦ ιζ' αἰ.! Ἔγραψα καὶ ἐγὼ ἄλλοτε περὶ τῶν τουρκικῶν μεταφράσεων τοῦ Ἐρωτοκρίτου.

Ἰδιαιτέρως σημειῶ τὴν μετάφρασιν τῆς βυζαντινῆς ὑ μ ν ο γ ρ α φ ί α ς τουρκιστὶ (πρβλ. σ. 48 κοντάκιον τοῦ Ἀκαθίστου, σ. 260 τὴν τοῦ Παρακλητικοῦ κανόνος τοῦ αὐτοκρ. Θεοδώρου Λασκάρεως, σ. 271 τὴν τοῦ Παρακλ. κανόνος Νικοδήμου Ἁγιορείτου). Καὶ ἀπὸ ἁ γ ι ο λ ο γ ι κ ῆ ς ἐπόψεως τὸ βιβλίον ἔχει ἐνδιαφέρον διὰ τὴν ἐξακρίβωσιν τῶν κειμένων ἐξ ὧν μετεφράσθησαν τουρκιστὶ οἱ ἑλλ. βίοι τῶν ἁγίων.

Ἐλπίζω, ὅτι εἰς τὸν δεύτερον τόμον οἱ συγγραφεῖς θὰ θελήσουν νὰ προσθέσουν πίνακα τῶν τουρκοελληνικῶν ὅρων, δεικνύοντα τὴν εἰσαγωγὴν πλήθους λέξεων εἰς τὴν τουρκικὴν γλῶσσαν πρὸς δήλωσιν ἀντικειμένων τῆς λατρείας κτλ. Τὸν δεύτερον τόμον τοῦτον ἀνυπομόνως ἀναμένοντες, χαιρετίζομεν τὴν ἔκδοσιν τοῦ παρόντος μὲ τὰ πλέον εἰλικρινῆ αἰσθήματα.

ΝΙΚΟΛΑΟΣ Β. ΤΩΜΑΔΑΚΗΣ

G y u l a M o r a v c s i k, Byzantinoturcica, II Sprachreste der Türkenvölker in den byzantinischen Quellen; Zweite durchgearbeitete Auflage. Akademie-Verlag, Berlin 1958. DM 68, σελ. 376.

Ἡ Γερμανικὴ Ἀκαδημία τῶν Ἐπιστημῶν τοῦ (Ἀνατολικοῦ) Βερολίνου καὶ ἀκριβῶς τὸ ὑπ' αὐτὴν Ἰνστιτοῦτον ἐρεύνης τῆς Ἑλληνικῆς καὶ Ρωμαϊκῆς Ἀρχαιότητος (Institut für Griechisch-Römische Altertumskunde) περιέλαβεν εἰς τὴν σειρὰν τῶν Βερολινείων Βυζαντινῶν Μελετῶν ὡς δεύτερον τόμον τὸ ὑπὸ τὸν ἀνωτέρω τίτλον ἔργον τοῦ διαπρεποῦς Οὔγγρου βυζαντινολόγου κ. Μοράβτσικ, καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Βουδαπέστης, φίλου τῆς Ἑλλάδος καὶ ἱδρυτοῦ τῶν Οὐγγροελληνικῶν Μελετῶν εἰς τὴν οὐγγρικὴν πρωτεύουσαν. Τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος ἔργον ἐξεδόθη τὸ πρῶτον κατὰ τὸ 1942 εἰς δύο τόμους, τὸν 20ὸν καὶ 21ον τῆς σειρᾶς τῶν Οὐγγροελληνικῶν Μελετῶν. Εἰς τὸν πρῶτον τόμον γίνεται λόγος σύντομος μὲν περὶ τῶν διαφόρων τουρκικῶν φύλων, τὰ ὁποῖα ἦλθον εἰς ἐπαφὴν μὲ τὴν αὐτοκρατορίαν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, διεξοδικὸς δὲ περὶ τῶν Βυζαντινῶν ἐκείνων συγγραφέων τῶν ὁποίων τὸ ἔργον ἀποτελεῖ πηγὴν διὰ τὴν ἱστορίαν τῶν τουρκικῶν λαῶν. Τὰ ὅσα περὶ ἑνὸς ἑκάστου τῶν συγγραφέων ἐκείνων καθὼς καὶ τὰ ὅσα περὶ τῶν εἰς τὸ θέμα ἀφορωσῶν ἱστορικῶν πηγῶν παρατίθενται, βασίζονται ἐπὶ τῶν τελευταίων πορισμάτων τῆς φιλολογικῆς καὶ ἱστορικῆς ἐρεύνης. Εἰς τὸν δεύτερον τόμον ὁ λόγος εἶναι περὶ τῶν γλωσσικῶν στοιχείων τουρκικῶν φύλων τῶν ὁποίων μνεία γίνεται εἰς τοὺς Βυζαντινοὺς συγγραφεῖς. Τῆς πρώτης ἐκείνης ἐκδόσεως ἐξαντληθείσης, ἡ Γερμανικὴ Ἀκαδημία τῶν Ἐπιστημῶν τοῦ Βερολίνου ἐπανεξέδωσε τοῦτο εἰς δευτέραν ἀναθεωρηθεῖσαν ἔκδοσιν κατὰ τὸ λῆγον ἔτος 1958. Εἰς τὸ παρὸν σημείωμα ὁ λόγος θὰ εἶναι περὶ τοῦ δευτέρου τόμου, τοῦ καὶ μόνου εἰς τὴν διάθεσιν ἡμῶν τεθέντος.

Ὁ ἐκ 376 σελίδων δεύτερος τόμος ἀναλύεται εἰς τὰ ἑξῆς ἐπὶ μέρους: Ε ἰ σ α γ ω γ ὴ σ. 1-49. Γ λ ω σ σ ι κ ὰ λ ε ί ψ α ν α τῶν τουρκικῶν φύλων ἐν ταῖς βυζαντιναῖς πηγαῖς σ. 51-350. Π α ρ ά ρ τ η μ α: Γλωσσικὰ λείψανα διασωθέντα εἰς μὴ ἑλληνικὰς πηγὰς σ. 351-358. Π ί ν α ξ λ έ ξ ε ω ν, ὅπου κεχωρισμένως παρατίθενται ἡ ἑλληνικὴ μορφὴ τῶν τουρκικῶν λέξεων καὶ ἡ ἀντίστοιχος τουρκικὴ σ. 359-376. Ἂς σημειωθῇ δὲ ὅτι τῶν ὡς ἄνω σελίδων τοῦ δευτέρου τόμου προτάσσεται ἐκτενὴς Π ί ν α ξ Β ρ α χ υ γ ρ α φ ι ῶ ν (σ. VII-XXV), αἱ ὁποῖαι ἀπαντοῦν εἰς τὸν ἀνὰ χεῖρας τόμον, μὲ τὴν πρακτικὴν προσθήκην τοῦ χρόνου εἰς τὸν ὁποῖον ἀνήκει ἡ περὶ ἧς ὁ λόγος ἱστορικὴ πηγή.

Ἡ παραβολὴ τῆς Εἰσαγωγῆς μεταξὺ τῆς πρώτης καὶ δευτέρας ἐκδόσεως ἄγει εἰς τὴν διαπίστωσιν πλήρους ἀναζυμώσεως τῶν ὅσων εἰς τὴν δευτέραν λέγονται.

Τὰ θέματα τὰ ὁποῖα ὁ συγγραφεὺς εἰς τὴν Εἰσαγωγὴν διαπραγματεύεται εἶναι ποικίλα. Ἐξετάζεται ὁ τρόπος καθ' ὃν τὰ γλωσσικὰ τουρκικὰ λείψανα εἰσῆλθον εἰς τὴν γλῶσσαν τῶν Βυζαντινῶν, ἡ μορφὴ τὴν ὁποίαν ταῦτα προσελάμβανον καὶ πλεῖστα ἄλλα συναφῆ ζητήματα. Ἐπειδὴ μία ἀπὸ τὰς σημαντικωτέρας ὁδοὺς εἰσόδου τῶν ξένων ἐκείνων στοιχείων εἰς τὴν ἑλληνικὴν ἱστοριογραφίαν τῶν Μέσων Χρόνων εἶναι ἡ τῆς διπλωματίας, ὁ συγγρ. θεωρεῖ ἀναγκαῖον, καὶ ὀρθῶς, νὰ εἴπῃ ὀλίγα τινὰ καὶ διὰ τὰς μεταξὺ Βυζαντίου καὶ Τούρκων, νοουμένου τοῦ ὅρου τούτου ἐν τῇ εὐρυτάτῃ αὐτοῦ σημασίᾳ, διπλωματικὰς σχέσεις. Αἱ διαπραγματεύσεις διεξήγοντο, ὡς εἶναι εὐνόητον, διὰ διερμηνέων, ἐντεῦθεν ἡ ἀφορμὴ νὰ γίνεται ἔστιν ὅτε καὶ μνεία λέξεων καὶ ὅρων βαρβαρικῶν. Αἰχμάλωτοι καὶ φυγάδες χαρακτηρίζουν τὸν διεθνῆ βίον καὶ τῶν χρόνων ἐκείνων. Ἰδοὺ ἄλλοι φορεῖς γλωσσικῶν τουρκικῶν στοιχείων. Δὲν εἶναι δὲ ὀλίγαι αἱ περιπτώσεις ἐπιγαμιῶν μεταξὺ γόνων τοῦ βασιλεύοντος ἐν Κωνσταντινουπόλει οἴκου, ἢ καὶ μελῶν τῆς ἀνωτάτης κοινωνικῆς τάξεως τῆς αὐτοκρατορίας μὲ θυγατέρας βαρβάρων ἡγεμόνων. Ἐκεῖναι μέχρι τοῦ ἐξελληνισμοῦ των παρεῖχον τὴν ἀφορμὴν εἰς μνείαν λέξεων τῆς μητρικῆς ἐκείνων γλώσσης. Τέλος γνωστὴ εἶναι ἡ ἐποικιστικὴ πολιτικὴ τῶν Βυζαντινῶν, συμφώνως πρὸς τὴν ὁποίαν βαρβαρικὰ στοιχεῖα ἐγκαθίσταντο εἰς ἐπίκαιρα στρατηγικῶς σημεῖα τοῦ κράτους, ἢ ἀκόμη καὶ ἀπεσπῶντο διὰ λόγους ἀσφαλείας ἀπό τινα περιοχὴν διὰ νὰ μεταφερθοῦν πρὸς ἐγκατάστασιν εἰς ἄλλο, ὅπου ὁ ἐξ αὐτῶν κίνδυνος θὰ ἦτο μικρότερος διὰ τὴν ἀσφάλειαν τοῦ κράτους. Ἰδοὺ αἱ κυριώτεροι ὁδοὶ εἰσόδου τουρκικῶν γλωσσικῶν στοιχείων εἰς τὰς ἱστορικὰς πηγὰς τοῦ Βυζαντίου. Ἡ παρουσία τῶν γλωσσικῶν ἐκείνων στοιχείων δὲν σημαίνει ὅτι οἱ ταῦτα παραθέτοντες συγγραφεῖς εἶχον καὶ τὴν παραμικρὰν γνῶσιν τουρκικῆς τινος γλώσσης. Εἰς τὴν τελευταίαν ταύτην διαπίστωσιν ὁ κ. Moravcsic εἶναι κατηγορηματικός.

Ὁ συγγ. ἔχων ὡς μητρικὴν γλῶσσαν τουρκικήν, τὴν οὐγγρικήν, τυγχάνων τουρκολόγος ἐκ τῶν διαπρεπεστέρων, κατέχων δὲ τέλος τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν καὶ ἱστορίαν τῶν Μέσων Χρόνων, ἐρευνᾷ τὸν τρόπον μὲ τὸν ὁποῖον οἱ Βυζαντινοὶ ἀπέδιδον εἰς τὴν γλῶσσαν των θεσμοὺς καὶ ὀργάνωσιν τῶν βαρβάρων τουρκικῶν φύλων. Οἱ ὅροι *ἄρχων, ῥήξ, κράλης, λογάδες* κλπ. *γένη, φυλαί, μεγάλη Βουλγαρία, παλαιὰ Βουλγαρία, μαύρη Βουλγαρία* κλπ. ἀποτελοῦν ὅλα αὐτὰ ἀπόδοσιν ὅρων καὶ λέξεων τῆς γλώσσης τοῦ λαοῦ εἰς τὸν ὁποῖον ἀναφέρονται.

Μέσῳ τῶν γλωσσικῶν λειψάνων ἀναζητεῖ νὰ εὕρῃ συνθήκας καὶ τρόπους ζωῆς, θεσμοὺς κλπ. τῶν τουρκικῶν φύλων. Δὲν εἶναι δὲ ὀλίγα τὰ πρὸς τοῦτο ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν συγγραφέων παρεχόμενα στοιχεῖα. Ἀκόμη καὶ τὴν διάσωσιν ἐν μεταφράσει βαρβαρικῶν παροιμιῶν διαπιστώνει ὁ συγγ.

Ἐξετάζεται ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖον οἱ Βυζαντινοὶ συγγραφεῖς ὠνόμαζον τοὺς βαρβάρους λαούς. Οὕτω ἄλλους μὲν ὠνόμαζον βάσει τῆς ἱστορικῆς

παραδόσεως, δηλ. διὰ τῆς χρήσεως ὀνομάτων, τὰ ὁποῖα ἀπαντοῦν εἰς ἀρχαίους Ἕλληνας συγγραφεῖς, ὡς *Σκύθαι, Μασσαγέται,* ἄλλους ἐκ τοῦ ἀρχαίου ὀνόματος τῆς χώρας εἰς τὴν ὁποίαν αὐτοὶ εὑρίσκοντο ἐγκατεστημένοι (Παίονες, Δάκες κλπ.), ἄλλους μὲ γενικὰ βαρβαρικὰ ὀνόματα, ἀδιαφοροῦντες διὰ τὸ ἀποκλειστικόν των ὄνομα, π.χ. Οὖννοι γενικῶς, Τοῦρκοι ὁμοίως, μολονότι ἐπρόκειτο περὶ Βουλγάρων, Κουτριγούρων κλπ. εἴτε περὶ Οὔγγρων κλπ. Συχνὰ δὲ ἀποβαίνει δύσλυτον τὸ πρόβλημα περὶ τίνων ἀκριβῶς βαρβάρων ἐπρόκειτο. Τὸ πῶς τέλος ἐμφανίζονται τὰ ὀνόματα τῶν διαφόρων βαρβάρων λαῶν ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὸ μορφωτικὸν ἐπίπεδον τοῦ συγγραφέως. Τάσις ἀρχαϊστικὴ ἀκμάζει κατὰ τοὺς 5ον καὶ 6ον αἰῶνας, ἐκ νέου δὲ πάλιν κατὰ τὸν 11ον, διὰ νὰ ἀποκορυφωθῇ κατὰ τὸν 15ον εἰς τὸν Χαλκοκονδύλην. Τὴν ἐντεῦθεν ἀσάφειαν ἡ νεωτέρα ἔρευνα συχνὰ αἴρει βασιζομένη εἰς τὴν ἔρευναν τῶν εἰς τοὺς λαοὺς ἐκείνους ἀποδιδομένων ὑπὸ βυζαντινῶν συγγραφέων γλωσσικῶν λειψάνων.

Ὁ συγγ. δὲν περιορίζεται εἰς τὴν ἐξέτασιν τῶν αὐτουσίων γλωσσικῶν βαρβαρικῶν στοιχείων. Σταματᾷ καὶ εἰς τὰ στοιχεῖα ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα ἀποτελοῦν χωρὶς ἀμφιβολίαν μετάφρασιν τουρκικῶν λέξεων καὶ φράσεων, καθὼς ἐπίσης καὶ τὰ ἀρχαϊστικὰ ὀνόματα φύλων. Ἀντιπαρέρχεται τὰ στοιχεῖα μόνον ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα ἀποτελοῦν τι τὸ ἀντίστοιχον τουρκικῶν λέξεων. Τὰ αὐτούσια βαρβαρικὰ γλωσσικὰ λείψανα ἐρευνῶνται εἰς πᾶσαν δυνατὴν ἔκτασιν. Ταῦτα διακρίνονται εἰς δύο κατηγορίας: α) Σποραδικὰ γλωσσικὰ λείψανα, δηλ. ὀνόματα λαῶν καὶ φύλων, τοπωνύμια, ὀνόματα προσώπων καὶ προσωνυμίαι, β) Γλωσσικὰ λείψανα, τὰ ὁποῖα δὲν ἀπαντοῦν μεμονωμένως ἀλλὰ εἰς φράσεις. Ἐπειδὴ δὲ εἰς τὰ τελευταῖα αὐτὰ παρεντίθενται λέξεις, αἱ ὁποῖαι δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ χωρισθοῦν μὲ βεβαιότητα, οὔτε ἡ σημασία των εἶναι βεβαία, οὔτε ἡ ἐπιστημονική των ἐκτίμησις εἶναι εὐχερὴς μεμονωμένως, δηλ. χωρὶς τὴν ὅλην φράσιν, ὁ Μ. παραθέτει αὐτούσια τὰ λείψανα αὐτά. Παραθέτει ὁμοίως τὴν ἑρμηνείαν των ὡς συνόλου, καὶ ὡς ἐπὶ μέρους λέξεων, μὲ τὴν ἐπ' αὐτῶν βιβλιογραφίαν (σ. 18 - 22).

Ὁ συγγ. ἐξετάζει (σ. 23 ἑξ.) τὸν τρόπον μὲ τὸν ὁποῖον τὰ περὶ ὧν ὁ λόγος γλωσσικὰ λείψανα μεταγράφονται εἰς τὴν ἑλληνικήν. Τοῦτο δὲ διότι οἱ Βυζαντινοὶ συγγραφεῖς δὲν ἀκολουθοῦν ὁμοιόμορφον σύστημα μεταγραφῆς τῶν τουρκικῶν λέξεων. Ὁ τρόπος ποικίλλει ἀναλόγως πρὸς τὴν προσωπικότητα τοῦ συγγραφέως, τὴν μόρφωσίν του, ἀκόμη δὲ καὶ ἀναλόγως πρὸς τὸν χαρακτῆρα τῆς συγγραφῆς. Οὕτω ἀρχαΐζοντες συγγραφεῖς προσπαθοῦν μεταγράφοντες ὀνόματα βαρβαρικοῦ τινος φύλου νὰ περιβάλλουν τοῦτο μὲ ὅσον τὸ δυνατὸν ἑλληνοφανεστέραν μορφήν. Ἄλλοι τοὐναντίον συγγραφεῖς καὶ ἰδίως ἐκεῖνοι οἱ ὁποῖοι ἐπιδιώκουν νὰ προσφέρουν εἰδήσεις περὶ βαρβάρων δὲν ἐνοχλοῦνται ἀπὸ τὸ ἐὰν τὸ μεταγραφόμενον βαρβαρικὸν ὄνομα δὲν ἔχῃ ἑλληνοπρεπῆ ἐμφάνισιν. Τὸ τελευταῖον ἰσχύει πρὸ παντὸς διὰ συγγραφεῖς

ἀνήκοντας εἰς τὴν δημώδη λογοτεχνίαν. Οὗτοι γράφουν τὰ ξένα **ὀνόματα** ὅπως ἀκριβῶς τὰ ἤκουον. Συχνὰ ἀπαντᾷ ἡ συσχέτισις τοῦ ἐν χρήσει ὀνόματος μὲ τὸ ἀρχαιοπινές, π.χ. *Μυσοὶ οἱ νῦν καλούμενοι Βούλγαροι, Σκύθαι ἤτοι οἱ Κόμανοι, Παιόνων ἤγουν Οὔγγρων*, κοκ. Ὅταν δὲ πρόκειται νὰ γίνῃ συνταύτισις τουρκικοῦ τινος φύλου ὄχι πρὸς ἀρχαϊκόν τι ἀλλὰ πρὸς ἕνα οἱονδήποτε οὐννοτουρκικόν, τότε γίνεται χρῆσις καὶ τοῦ ἑξῆς μεταξὺ ἄλλων τρόπου: *τούτους δὲ τοὺς Οὔννους Οὔζους ἀπεκάλεσεν ἡ ἰδιῶτις γλῶσσα, Οὔννων ἤτοι Βουλγάρων, Οὔννων... τῶν λεγομένων Ἀβάρων*, κοκ.

Προκειμένου περὶ τοπωνυμίων συχνὰ γίνεται συσχέτισις τοῦ ἀρχαϊκοῦ (ἑλληνικοῦ) μὲ τὸ ἐν ἰσχύϊ, π.χ. *εἰς τὸ Ἱπποδρόμιον, τὸ ὁποῖον λέγεται τὴν σήμερον Ἀτμεϊντάνι, Λυκαονίας... τῆς νῦν Καραμανίας* κλπ. Ἐνίοτε Βυζαντινοὶ συγγραφεῖς παραθέτοντες βαρβαρικὰ τοπωνύμια προσθέτουν καὶ τὴν ἑρμηνείαν του, π.χ. *Σάρκελ... ὅπερ ἑρμηνεύεται μὲν Λευκὸν Οἴκημα, Κὰς τὰγ ἤτοι Βουνὸς τῶν Χηνῶν*, κλπ. Τὸ αὐτὸ ἰσχύει καὶ περὶ προσηγορικῶν προκειμένου, π.χ. *πεσκέσιον ἤτοι κανίσκιον, δερβίσης ἤτοι μοναχὸς* κλπ.

Ἕτερον θέμα μὲ τὸ ὁποῖον ἀσχολεῖται ὁ συγγ. εἶναι ὁ τρόπος ἀποδόσεως εἰς τὴν ἑλληνικὴν τῶν διαφόρων τουρκικῶν φθόγγων. Καὶ κατὰ τοῦτο παρατηρεῖται διαφορὰ μεταξὺ τῶν συγγραφέων. Ἄλλοι, οἱ ἀρχαΐζοντες, προσέχουν ὥστε ἡ εἰκὼν τῆς λέξεως νὰ μὴ ἀφίσταται τῶν ἑλληνικῶν λέξεων, ἐνῷ ἄλλοι ἀδιαφοροῦν. Ἐπιδιώκεται ἐν πάσῃ περιπτώσει ἡ ὅσον τὸ δυνατὸν πιστοτέρα ἀπόδοσις τῶν τουρκικῶν φθόγγων. Ὅπου δὲ δὲν ἀπαντᾷ ἀντιστοιχία, ἀναζητεῖται ὁ συγγενέστερος φθόγγος τῆς ἑλληνικῆς πρὸς ἀπόδοσιν τοῦ τουρκικοῦ. Φθόγγοι εἰς δυσπρόφερτα συμπλέγματα παραλείπονται, οὐχὶ δὲ σπανίως παρεμβάλλονται φωνήεντα, ὥστε ἡ λέξις νὰ γίνῃ εὐπρόφερτος. Ἐνίοτε δυσπρόφερτα συμπλέγματα φθόγγων ἀντικαθίστανται δι' ἄλλων εὐπροφέρτων. Δὲν σπανίζουν καὶ αἱ περιπτώσεις ἀντιμεταθέσεως φθόγγων.

Τὸν τονισμὸν τῶν τουρκικῶν λέξεων οἱ Βυζαντινοὶ προσήρμοζον εἰς τοὺς κανόνας τῆς ἰδίας των γλώσσης, ὡς ἄλλως τε συμβαίνει καὶ εἰς οἱανδήποτε γλῶσσαν δεχομένην ξένα στοιχεῖα.

Εἰς ὅ,τι ἀφορᾷ τὴν μορφὴν τῶν περὶ ὧν ὁ λόγος λειψάνων, ὁ Μ. παρατηρεῖ δύο τρόπους μορφολογικοῦ ἐξελληνισμοῦ: αἱ ξέναι λέξεις ὁτὲ μὲν προικίζονται μὲ ἑλληνικὴν κατάληξιν, ὁτὲ δὲ ὄχι. Τὸ πρῶτον ἀκολουθοῦν οἱ ἀρχαΐζοντες συγγραφεῖς, τὸ δεύτερον ἀποκλειστικῶς οἱ χρησιμοποιοῦντες δημωδεστέραν γλωσσικὴν μορφήν. Τὰ ὀνόματα τουρκικῶν φύλων προσλαμβάνουν μεταγραφόμενα εἰς τὴν ἑλληνικὴν τὰς καταλήξεις τοῦ πληθυντικοῦ *-οι* καὶ *-αι*. Τὰ ὀνόματα βαρβαρικῶν χωρῶν ἄνευ ἐξαιρέσεως δέχονται τὴν κατάληξιν *-ία*. Τέλος δὲ τὰ βαρβαρικὰ κύρια ὀνόματα προσλαμβάνουν τὴν κατάληξιν *-ος, -ας, -ης, -ους, -ων*.

Ὁ Μ. προβαίνει ἐν συνεχείᾳ καὶ εἰς τὴν ὀρθὴν παρατήρησιν. Κατὰ τὴν ἔρευναν ξενικῶν γλωσσικῶν στοιχείων ἁπαντώντων εἰς τὰς ἑλληνικὰς

πηγὰς πρέπει νὰ παρακολουθῶμεν καὶ τὴν χειρόγραφον παράδοσιν τοῦ σχετικοῦ χωρίου τοῦ κειμένου ὅπου ἡ ξένη λέξις, διότι δὲν ἀποκλείεται νὰ ἐπισυνέβησαν μεταβολαὶ κατὰ τὴν ἀντιγραφὴν τοῦ χειρογράφου. Μόνον κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον θὰ καταστῇ δυνατὴ ἡ ἐπιτυχὴς ἀναζήτησις καὶ ἐξακρίβωσις τῆς ἀρχικῆς μορφῆς τῆς οἱασδήποτε ξενικῆς λέξεως.

Τὴν μακρὰν ἐκ 50 σελίδων Εἰσαγωγήν, τῆς ὁποίας βραχεῖαν περίληψιν ἀποτελοῦν τὰ μέχρι τοῦδε παρατεθέντα, ἀκολουθεῖ ἡ λεξικογραφικὴ παράθεσις κατ' ἀλφαβητικὴν σειρὰν παντὸς στοιχείου, τὸ ὁποῖον κατὰ τὸν συγγραφέα ἀνήκει εἰς γλῶσσαν τῶν πολλῶν τουρκικῶν φύλων μὲ τὴν ἱστορίαν τῶν ὁποίων συνδέεται ἡ τῆς αὐτοκρατορίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ὀνόματα λαῶν, χωρῶν, προσώπων, ὀνομασίαι ἀξιωμάτων καὶ οἱαδήποτε γενικῶς λέξις τουρκικῆς προελεύσεως κατέλαβον θέσιν εἰς τὰς σελίδας 51-350 τοῦ δευτέρου τόμου τῶν Byzantinoturcica τοῦ καθηγητοῦ κ. Moravcsik. Ἕκαστον λῆμμα ἀκολουθεῖται ἀπὸ ἱστορικὸν προσδιορισμόν, ἐφ' ὅσον πρόκειται περὶ προσώπου ἢ λειτουργήματος, καὶ ἐν συνεχείᾳ ἀπὸ γλωσσικὴν ἑρμηνείαν μὲ συσχέτισιν τῆς λέξεως πρὸς τὴν ὅθεν προέρχεται τουρκικήν. Ἕκαστον λῆμμα παρατίθεται μὲ τὴν ἀναγραφὴν τῶν χωρίων μιᾶς ἑκάστης τῶν ἑλληνικῶν πηγῶν, συχνὰ καὶ ἀνατολικῶν, ὅπου ἡ λέξις ἀπαντᾷ.

Ὁ Μ. δὲν ἀρκεῖται εἰς τὴν παράθεσιν ὀνομάτων τουρκικῶν προσώπων. Παραθέτει καὶ ὀνόματα ἑλληνοχριστιανικά, ἐφ' ὅσον ταῦτα ἔφερον πρόσωπα φυλετικῶς τουρκικά, π.χ. Αἰκατερίνη, Βουλγαρὶς πριγκήπισσα, σύζυγος τοῦ αὐτοκράτορος Ἰσαακίου Κομνηνοῦ, Ἀλέξανδρος, υἱὸς τοῦ Βουλγάρου ἡγεμόνος Ἀσὰν κλπ.

Τὴν ὡς ἄνω ἀνάλυσιν τοῦ ἔργου τοῦ Οὔγγρου ἱστορικοῦ κλείομεν μὲ τὴν γενικὴν παρατήρησιν, ὅτι πρόκειται περὶ λαμπροῦ ἐπιτεύγματος, τὸ ὁποῖον θ' ἀποτελέσῃ τὸν ἀσφαλῆ ὁδηγὸν παντὸς ὁ ὁποῖος θὰ θελήσῃ νὰ προωθήσῃ ἔτι περαιτέρω τὰς τουρκολογικὰς μελέτας. Ἂς ἔχωμεν δὲ ὑπ' ὄψιν μας ὅτι τὴν πρώϊμον ἱστορίαν τῶν τουρκικῶν φύλων, καὶ δὴ ἐπὶ σειρὰν αἰώνων, μέσῳ κυρίως τῶν ἑλληνικῶν πηγῶν δυνάμεθα νὰ γνωρίσωμεν.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Τ. ΚΟΛΙΑΣ

Aus der byzantinischen Arbeit der Deutschen Demokratischen Republik, II, Berlin, Akademie-Verlag, 1957, DM 44, σελ. 360.

Εἰς τὴν αὐτὴν μὲ τὸ προηγούμενον ἔργον τοῦ G. Moravcsik σειρὰν τῶν ἐκδόσεων τοῦ Ἰνστιτούτου ἐρεύνης τῆς Ἑλληνικῆς καὶ Ρωμαϊκῆς Ἀρχαιότητος (Institut für Griechisch-Römische Altertumskunde) τῆς Γερμανικῆς Ἀκαδημίας τῶν Ἐπιστημῶν τοῦ Βερολίνου ἀνήκει καὶ ὁ περὶ

οὗ ὁ λόγος εἰς τὸ παρὸν σημείωμα τόμος, ἀκριβέστερον τὸ δεύτερον μέρος τούτου. Ὁ ἐκ δύο ἡμιτόμων 6ος τόμος τῆς σειρᾶς ἀποτελεῖ συλλογικὸν ἔργον. Ὁ πρῶτος ἡμίτομος, ἤδη ἐξηντλημένος, περιέχει πραγματείας ἀναφερομένας εἰς τὴν γλῶσσαν, τὴν φιλολογίαν, τὴν ἱστορίαν, τὴν θεολογίαν καὶ ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν τοῦ Βυζαντίου. Ὁ δεύτερος ἐξ ἄλλου περιέχει πραγματείας ἀναφερομένας εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς τέχνης, τὰς ἐπιστήμας καὶ τὴν τεχνικὴν τοῦ Βυζαντίου, τέλος δὲ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Βυζαντινολογίας.

Εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς τέχνης ἀναφέρονται αἱ κάτωθι μελέται: Hermann Weidhaus, Ὁδὸς καὶ Βασιλικὴ (σ. 1 - 95). Klaus Wessel, Περὶ τῆς οὐσίας τῆς τέχνης τῶν χρόνων τοῦ Ἰουστινιανοῦ (σ. 96 - 109). Heinz Michaelis, Ὁ οὐρανὸς τοῦ αὐτοκρατορικοῦ θρόνου (110 - 119). Günter Ristow, Περὶ τῆς προσωποποιήσεως τοῦ Ἰορδάνου εἰς τὰς παραστάσεις βαπτίσεως πρωΐμου χριστιανικῆς τέχνης (σ. 120 - 126). Hanna Jursch, Τὸ θρησκευτικὸν περιεχόμενον τῆς ρωσσικῆς εἰκόνος (127 - 147). Regine Dölling, Βυζαντινὰ στοιχεῖα εἰς τὴν τέχνην τοῦ 16ου αἰ. (148 - 186). Heinz Ladendorf, Κατάλογος τῶν ἔργων Φιλίππου Σβάϊνφουρτ (Schweinfurth) κατὰ χρονολογικὴν τάξιν (σ. 187 - 205).

Εἰς τὰς ἐπιστήμας καὶ τὴν τεχνικὴν τῶν Βυζαντινῶν ἀναφέρονται αἱ μελέται: Rudolf Joerges, Περὶ τῆς ἐννοίας τοῦ Δικαίου καὶ τῆς Δικαιοσύνης. Κατὰ πόσον εἶναι οἱ Ρωμαῖοι νομομαθεῖς θεμελιωταὶ τῆς ἐπιστήμης τοῦ Δικαίου; (σ. 206 - 252). Walter Putzger, Ἀναμνήσεις Βυζαντινῶν ἀπὸ τὴν ἀρχαίαν ἰατρικὴν φιλολογίαν (253 - 263). Lukas Richter, Γεωμέτρης καὶ Μουσικὸς (σ. 264 - 281). Arthur Suhle, Ἡ βυζαντινὴ ἐπίδρασις ἐπὶ τῶν νομισμάτων τῆς Μέσης Εὐρώπης (σ. 282 - 292). Gerhard Perl, Παρατηρήσεις ἐπὶ τοῦ ἔργου τοῦ M. Richard, Πίναξ βιβλιοθηκῶν καὶ καταλόγων ἑλληνικῶν χειρογράφων (σ. 293 - 300).

Εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Βυζαντινολογίας τέλος ἀναφέρονται τὰ περιλαμβανόμενα εἰς τὰς σελίδας 301 - 352. Αὐτόθι διάφοροι συνεργάται τοῦ Ἰνστιτούτου ἐκθέτουν τὰ πεπραγμένα τῶν διαφόρων τούτου τομέων. Οὕτω παρατίθενται Ἐκθέσεις ἐπὶ τῶν πεπραγμένων τῶν ὁμίλων ἐπὶ τῆς Πατρολογίας, ἐπὶ τῆς Καινῆς Διαθήκης, ἐπὶ τῆς Βυζαντινολογίας. Ἐκτενῆ εἶναι τὰ ὅσα (σ. 301 - 331) περὶ τῆς Βερολινείου Ἀκαδημίας καὶ τῆς συμβολῆς της εἰς τὴν ἔρευναν τοῦ Βυζαντίου γράφει ὁ Johannes Irmscher.

Ὁ Weidhaus εἰς τὴν ὡς ἄνω διεξοδικὴν μελέτην του ἐξετάζει τὴν γένεσιν τοῦ γνωστοῦ ἀρχιτεκτονικοῦ τύπου τῆς βασιλικῆς. Αὐτόθι κάμνει λόγον περὶ τῆς σχέσεως τοῦ ἀρχαίου θεάτρου καὶ τῆς θείας λειτουργίας, περὶ τῆς ἀρχῆς τῆς χριστιατικῆς βασιλικῆς, περὶ τῆς σχέσεως βασιλικῆς καὶ στοᾶς (Porticus), περὶ τῶν πρὸ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου χριστιανικῶν τόπων λατρείας, περὶ τῆς βασιλικῆς τῶν εἰδωλολατρῶν μὲ ἀκάλυπτον τὸ μέσον κλίτος, περὶ τῆς ὑπὸ στοῶν πλαισιουμένης ὁδοῦ, περὶ τῆς σχέσεως τῆς χριστιανικῆς λατρείας πρὸς τὴν δημοσίαν ἐπίσημον ὁδὸν καὶ τὴν βασιλικήν, περὶ βασιλικῶν τῶν χρόνων τοῦ Μ. Κωνσταντίνου μὲ ἀκάλυπτον τὸ μέσον κλίτος, περὶ τῆς νίκης τοῦ ἀρχιτεκτονικοῦ τύπου τῆς βασιλικῆς, περὶ τῆς βασιλικῆς ὡς χώρου, περὶ τῶν σχέσεων τῆς γερμανικῆς στοᾶς (Halle) πρὸς τὴν βασιλικὴν κλπ. Τὸ γενικὸν τούτου συμπέρασμα εἶναι ὅτι ὁ γνωστὸς τύπος βασιλικῆς ἀνάγει τὰς ρίζας του εἰς τοὺς ἀρχαίους εἰδωλολατρικοὺς χρόνους, δὲν ἀποτελεῖ δὲ ἐξέλιξιν ἑνὸς καὶ μόνου ὡρισμένου τύπου. Ἡ ἱστορία τῆς ἀρχιτεκτονικῆς διακρίνει διαφόρους τύπους βασιλικῆς κατὰ τοὺς ἀρχαίους εἰδωλολατρικοὺς χρόνους.

Κατὰ τὸν Wessel τὰ στοιχεῖα τὰ ἐπιτρέποντα εἰς ἡμᾶς νὰ συλλάβωμεν τὴν οὐσίαν τῆς τέχνης καὶ γενικώτερον τοῦ πολιτισμοῦ τῶν χρόνων τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἐνυπάρχουν εἰς τὰ μνημεῖα τὰ ὁποῖα ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος ἐκείνου ἀνηγέρθησαν, ὡς εἰς τὴν Ἁγίαν Σοφίαν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, εἰς μωσαϊκὰ τῶν ἐκκλησιῶν Ἅγιος Βιτάλιος καὶ Ἅγιος Μιχαὴλ εἰς τὴν Ραβένναν, ἀκόμη εἰς μικρογραφίας καὶ εἰς ἔργα μικροτεχνίας τῶν χρόνων τοῦ αὐτοῦ αὐτοκράτορος. Τὸ συμπέρασμα τοῦ συγγραφέως εἶναι ὅτι ἡ ἐποχὴ τοῦ Ἰουστινιανοῦ εὑρίσκεται εἰς τὸ μεταίχμιον τῶν δύο κόσμων, τοῦ ἀρχαίου καὶ τοῦ νέου, τοῦ μεσαιωνικοῦ. Τὰ μνημεῖα της ἀνήκουν καὶ εἰς τὰς δύο ἐκείνας, τὴν μίαν διαδεχομένην τὴν ἄλλην, ἐποχάς. Δὲν εἶναι δὲ μόνον τὰ μνημεῖα τέχνης, τὰ ὁποῖα ὁμιλοῦν περὶ ἐποχῆς μὲ ἰδιαίτερα γνωρίσματα, ἀλλὰ καὶ ὡρισμένα μεγάλα πολιτικά, πολιτιστικὰ καὶ στρατιωτικὰ γεγονότα.

Ὁ Michaelis εἰς τὴν μελέτην του ἀναπτύσσει τὸν εἰς τὸν «οὐρανὸν» τοῦ αὐτοκρατορικοῦ θρόνου ἐνυπάρχοντα συμβολισμόν. Ὁ «οὐρανὸς» δὲν ἀποτελεῖ ἁπλῶς διακοσμητικὸν στοιχεῖον τοῦ αὐτοκρατορικοῦ θρόνου, ἀποτελεῖ συνάμα καὶ ἔκφρασιν τῆς περὶ ἀνωτάτου ἄρχοντος, αὐτοκράτορος, βασιλέως, τῶν χρόνων ἐκείνων ἀντιλήψεως. Συμφώνως πρὸς τὴν ἀντίληψιν τῶν Μέσων Χρόνων, τῆς ὁποίας τὰς ρίζας ἀνευρίσκομεν εἰς τὴν Ἀνατολὴν τοῦ μεγάλου βασιλέως τῶν Περσῶν καὶ εἰς τὴν Αἴγυπτον τῶν Φαραὼ καὶ τῶν Πτολεμαίων, ὁ βασιλεὺς εἶναι ὁ ἀπεσταλμένος τοῦ Θεοῦ, εἶναι ὁ χάριτι ἐκείνου κύριος τῶν ἐγκοσμίων, εἶναι ἡ ἐπὶ τῆς γῆς ἀπεικόνισις τοῦ ἐπουρανίου ἄρχοντος. Ὑπεράνω αὐτοῦ κολποῦται ὁ αὐτὸς οὐρανός, ὁ ὁποῖος ἀποτελεῖ τὸν θρόνον καὶ τὸ ἐνδιαίτημα τοῦ Πατρὸς τῶν ὅλων.

Ἡ προσωποποίησις τοῦ Ἰορδάνου ποταμοῦ ἀπαντᾷ τὸ πρῶτον κατὰ τὸν 4ον αἰ. εἰς παραστάσεις τῆς ἀναλήψεως τοῦ προφήτου Ἠλιού, ἀπὸ δὲ τοῦ 5ου αἰ. εἰς παραστάσεις τῆς βαπτίσεως τοῦ Ἰησοῦ. Ἡ προσωποποίησις τοῦ Ἰορδάνου ὡς διακοσμητικὸν στοιχεῖον τῆς βαπτίσεως τοῦ Θεανθρώπου μὲ ἀφετηρίαν τὴν Συρίαν, Παλαιστίνην καὶ Αἴγυπτον διεδόθη εὐρύτατα ἀνὰ τὴν Ἀνατολὴν καὶ τὴν Δύσιν. Τὰ σωζόμενα μνημεῖα εἶναι πολλά, ὁ δὲ τρόπος παραστάσεως ὄχι ὁμοιόμορφος. Εἰς τὸν τρόπον παραστάσεως ἀνευρίσκονται στοιχεῖα, τὰ ὁποῖα συνδέουν ταύτην πρὸς ἀναλόγους ἐκδηλώσεις τῆς εἰδωλολατρικῆς τέχνης. Εἰς σωζόμενα μνημεῖα τέχνης μὲ τὴν προσωποποίη-

σιν τοῦ Ἰορδάνου διακρίνει ὁ συγγραφεὺς τῆς μνημονευθείσης μελέτης Ristow δύο τύπους: τὸν δυτικὸν τῆς πρὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ περιόδου καὶ τὸν ἀνατολικὸν τῆς μετὰ τὸν αὐτοκράτορα ἐκεῖνον ἐποχῆς.

Ἡ Hanna Jursch εἰς τὴν ὡς ἄνω μελέτην της ἀναλύει αἰσθητικῶς, δογματικῶς καὶ ἱστορικῶς εἴκοσι δύο διαφόρων θεμάτων εἰκόνας ρωσσικάς, διὰ νὰ καταλήξῃ εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ ρωσσικὴ τέχνη δὲν ἀποτελεῖ τυφλὴν συνέχειαν τῆς βυζαντινῆς. Παρ' ὅλους τοὺς πρὸς ἐκείνην δεσμούς της συγκεντρώνει στοιχεῖα, τὰ ὁποῖα τὴν ἀποσποῦν ἀπὸ τὴν ἀντίληψιν τῆς ξηρᾶς ἀντιγραφῆς βυζαντινῶν προτύπων. Βεβαίως τὸ πνευματικὸν βάθρον παραμένει ἀπαρασάλευτον, οὐχ ἧττον ὅμως ἡ ρωσσικὴ τέχνη δὲν στερεῖται τοῦ χαρίσματος τῆς ζωντανῆς περαιτέρω ἐξελίξεως καὶ τῆς ἐπιτρεπτῆς μεταπλάσεως τοῦ ἀρχικοῦ πνεύματος.

Τὰ ἐπὶ μέρους θέματα, τὰ ὁποῖα ἡ R. Dölling εἰς τὴν περὶ τῶν βυζαντινῶν στοιχείων εἰς τὴν τέχνην τοῦ 16ου αἰ. μελέτην της πραγματεύεται, εἶναι τὰ ἀκόλουθα: Βυζαντινίζουσαι εἰκόνες τῆς Θεομήτορος κατὰ τὸν 16ον αἰ. εἰς τὴν δυτικὴν Εὐρώπην. Βυζαντινὰ στοιχεῖα εἰς εἰκόνας τῆς Παναγίας κατὰ τὸν 15ον αἰ. (Αἱ δυνατότητες μεταφορᾶς τούτων μέσῳ τῆς Ἰταλίας. Βυζαντινίζουσαι εἰκόνες τῆς Παναγίας εἰς τὴν Βοημίαν, τὴν Γερμανίαν, τὴν Ἰταλίαν καὶ τὰς Κάτω Χώρας). Ὀλίγα τινὰ περὶ τῆς παραδόσεως τοῦ Εὐαγγελιστοῦ Λουκᾶ ὡς πρώτου ζωγραφίσαντος τὴν Παναγίαν. Ἡ ἀχειροποίητος εἰκὼν τοῦ Χριστοῦ καὶ ἡ θεολογική της σημασία. Ἡ εἰκονογράφησις τοῦ Ἁγίου Μανδηλίου κατὰ τὸν 15ον καὶ 16ον αἰ. εἰς τὴν ζωγραφικήν, πλαστικήν, εἰς τὸ ἰχνογράφημα. Εἰκόνες τοῦ Χριστοῦ ἐν σχέσει πρὸς τὴν ἀχειροποίητον. Ἡ αὐτοπροσωπογραφία τοῦ Dürer τοῦ ἔτους 1500 ἐν συναρτήσει πρὸς τὰς εἰκόνας τοῦ Ἁγίου Μανδηλίου. Διάφοροι ἄλλαι εἰκονογραφικαὶ παραστάσεις μὲ βυζαντινὴν ἐπίδρασιν. Αἱ παρατιθέμεναι 134 φωτογραφίαι εἰκόνων σχετικῶν πρὸς τὸ θέμα καθιστοῦν παραστατικωτέραν τὴν ἀνάπτυξιν τούτου.

Ἡ πραγματεία τοῦ R. Joeres, Περὶ τῆς ἐννοίας τοῦ δικαίου καὶ τῆς δικαιοσύνης, ἀνήκει εἰς τὴν φιλοσοφίαν τοῦ δικαίου καὶ προφανῶς κατ' οἰκονομίαν περιελήφθη εἰς τὸν παρόντα τόμον.

Ὁ W. Putzger εἰς τὴν μελέτην του ὑπὸ τὸν τίτλον Ἀναμνήσεις Βυζαντινῶν ἀπὸ τὴν ἀρχαίαν ἰατρικὴν φιλολογίαν, ἐξετάζει τὰς σχέσεις, αἱ ὁποῖαι ὑπάρχουν μεταξὺ δύο ἀγνώστου συγγραφέως τῶν βυζαντινῶν χρόνων συγγραφῶν, τῆς μιᾶς ὑπὸ τὸν τίτλον: Περὶ γεννήσεως ἀνθρώπου καὶ γονῆς, τῆς ἑτέρας: Ἀνωνύμου τῆς περὶ τοῦ κόσμου κατασκευῆς καὶ τῆς τοῦ ἀνθρώπου (ἔκδ. Ideler, Physici et Medici Graeci Minores) καὶ τῶν δύο περιφήμων ἔργων τοῦ Ἱπποκράτους, Περὶ φύσιος παιδίου καὶ Περὶ φύσιος ἀνθρώπου, τὰ ὁποῖα ἦσαν καὶ τὰ πρότυπα. Ἡ ἀντιπαραβολὴ ἐκείνη ἄγει τὸν συγγραφέα εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι καὶ εἰς τὸ Βυζάντιον ἐπέζη ἡ ἀρχαία ἑλληνικὴ ἰατρικὴ ἐπιστημονικὴ παράδοσις.

Ἡ συνεργασία τοῦ L. Richter, Γεωμέτρης καὶ Μουσικός, ἀναφέρεται εἰς τὰς περὶ μουσικῆς ἀντιλήψεις τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων τῶν ὁποίων ἡ ἐπίδρασις ἐπεκτείνεται καὶ εἰς τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους.

Μετὰ σύντομον ἐξιστόρησιν τῆς ἐξελίξεως τοῦ βυζαντινοῦ νομίσματος ἀπὸ τῆς συστάσεως τῆς αὐτοκρατορίας μέχρι καὶ τοῦ 12ου αἰῶνος ὁ A. Surle ἐξετάζει τὰ στοιχεῖα ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα μαρτυροῦν ἐπίδρασιν τῆς βυζαντινῆς νομισματικῆς ἐπὶ τῆς τῶν κρατῶν τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης κατὰ τοὺς 10ον, 11ον καὶ 12ον αἰῶνας. Λόγοι πολιτικοί, οἰκονομικοὶ καὶ ἱστορικοὶ συνετέλεσαν ὥστε τὸ νόμισμα τοῦ Βυζαντίου ν' ἀποτελέσῃ τὸ πρότυπον διὰ πλεῖστα ὅσα νομίσματα κρατῶν τῆς Δύσεως. Ἡ αὐτοκρατορία τῆς Κωνσταντινουπόλεως εἶναι ἡ συνέχεια τῆς ρωμαϊκῆς, ἐπὶ σειρὰν αἰώνων ἡ πόλις τοῦ Βοσπόρου εἶναι τὸ ἐπίκεντρον τῆς οἰκονομικῆς ζωῆς τῆς ὅλης εὐρωπαϊκῆς ἠπείρου, τὸ δὲ βυζαντινὸν νόμισμα ἀπετέλει τὸν χρυσοῦν κανόνα εἰς τὰς διεθνεῖς τῆς ἐποχῆς συναλλαγάς, τέλος πλεῖστοι ἦσαν οἱ μισθοφόροι ἐκ τῆς Δύσεως καὶ τοῦ Βορρᾶ, οἱ ὁποῖοι ἐπιστρέφοντες εἰς τὰ ἴδια μετὰ μακρὰν συνήθως ὑπηρεσίαν εἰς τὰς ἐνόπλους δυνάμεις τῶν αὐτοκρατόρων τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἔφερον μεθ' ἑαυτῶν τὰς ἀπολαβάς των. Ἰδοὺ αἱ ὁδοὶ εἰσόδου τοῦ βυζαντινοῦ νομίσματος εἰς τὴν Δύσιν, καθὼς καὶ ἡ ἑρμηνεία τῆς ἐπιδράσεως τῆς βυζαντινῆς νομισματικῆς ἐπὶ τῆς τῶν κρατῶν τῆς Δύσεως.

Καὶ ἀπὸ τὸ ἀνὰ χεῖρας δημοσίευμα τῆς Γερμανικῆς Ἀκαδημίας τῶν Ἐπιστημῶν συνάγεται ἡ ἔκτασις καὶ ἡ σοβαρότης τῆς εἰς τοὺς κόλπους ἐκείνης ἐπιτελουμένης ἐργασίας εἰς ὅ,τι ἀφορᾷ εἰς τὸν καθόλου βίον τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας. Δίκαιος δὲ ἔπαινος ἀνήκει εἰς τοὺς ἐπὶ τοῦ τομέως τούτου συνεργάτας.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Τ. ΚΟΛΙΑΣ

Γεωργίου Α. Πετροπούλου, Νοταριακαὶ πράξεις Παξῶν διαφόρων νοταρίων τῶν ἐτῶν 1658 - 1810 = Μνημεῖα τοῦ Μεταβυζ. Δικαίου. 2. = Παράρτημα τῆς Ἐπιστ. Ἐπετηρίδος τῆς Νομικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν. Ἀθῆναι, 1958. Εἰς 8ον, σ. λα' + 566.

Ὁ κ. Π., συνεχίζων ἀξιεπαίνως τὴν ἔκδοσιν συμβολαίων τοῦ Μεταβυζ. Δικαίου, ἀφ' οὗ ἐδημοσίευσε, τὸ 1956, 104 συμβόλαια ἐκ Σίφνου (τῶν ἐτῶν 1684 - 1835) καί, τὸ 1957, 860 συμβόλαια τοῦ νοταρίου Ἀθηνῶν Πούλου (1822 - 1833), ἐκδίδει τώρα «κατ' ἐπιλογὴν» 629 συμβόλαια 16 νοταρίων τῶν Παξῶν, τῶν ἐτῶν 1658 - 1810. Τὰ συμβόλαια δημοσιεύονται ὁλόκληρα, ἄνευ ὅμως σχολίων. Τὰ ἐν τέλει τέσσαρα εὑρετήρια (κυρίων ὀνομάτων, τοπω-

νυμιῶν, ἑλληνικῶν καὶ ξένων λέξεων) βοηθοῦν μεγάλως εἰς τὴν χρῆσιν τοῦ ὀγκώδους τόμου. Ἡ ἀντιγραφὴ τῶν συμβολαίων τούτων πᾶν ἄλλο ἢ εὐχερὴς ἦτο, λόγῳ τῆς κακογραφίας καὶ κυρίως τῶν ἀπείρων ὀρθογραφικῶν σφαλμάτων τῶν πρωτοτύπων συμβολαίων, ἀποτελεῖ δὲ πραγματικὸν ἆθλον ἡ ἔκδοσις τούτων ὑπὸ τοῦ κ. Π. Νομίζω, ὅτι καὶ μετὰ τὴν ἔκδοσιν ταύτην, οὐδεὶς ὑπάρχει λόγος ν' ἀναθεωρήσω τὰς ἐν τῇ Ἐπετηρίδι ταύτῃ (ΚΖ'/1957, σ. 402-404) σκέψεις μου, ἃς εἶχον διατυπώσει ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῶν ἀνωτέρω μνημονευομένων ἐκδόσεων τοῦ κ. Π., σκέψεις ἀφορώσας τὰ χορηγοῦντα τὰς σχετικὰς δαπάνας ἐκδόσεως Ἱδρύματα· φαίνεται δέ, ὅτι θὰ ἐπακολουθήσουν ἄλλοι πέντε τόμοι, μὲ συμβόλαια Κεφαλληνίας, Μυκόνου, Χίου, Καστελλορίζου, Ἠπείρου καὶ Αἰτωλίας (πρβλ. τοῦ ἰδίου: Correspondance échangée entre M. Fr. Dölger et M. G. A. Pétropoulos [1958], σ. 5). Ὁ ἀναγγελλόμενος σήμερον τόμος ἀφιεροῦται εἰς τὴν μνήμην τοῦ Ἀντωνίου Μομφερράτου, ὡς ἑπτανησίου καὶ ὡς πρωτοπόρου εἰς τὴν ἔρευναν τῆς ἱστορίας τοῦ ἑλλ. Δικαίου· σημειωτέον, ὅτι εἶναι ἡ δευτέρα φορά, καθ' ἣν ὁ κ. Π. ἀφιερώνει ἐργασίαν του εἰς τὸν ἀείμνηστον Μομφερρᾶτον (πρβλ. τοῦ ἰδίου: Ἡ ἑλληνικὴ συμβολὴ εἰς τὴν ἔρευναν τῆς ἱστορίας τοῦ ἑλλ. Δικαίου. Ἀθ. 1945). Πάντως, χωρὶς νὰ θέλω νὰ μειώσω διόλου τὴν ἀξίαν τοῦ Μομφερράτου, ἀλλὰ διὰ λόγους δικαιοσύνης, θὰ παρετήρουν, ὅτι, ἐὰν ἠθέλαμεν ν' ἀκριβολογήσωμεν, ὁ Μ. δὲν εἶναι «πρωτοπόρος» εἰς τὴν ἔρευναν ταύτην, διότι νομίζω, ὅτι τοιοῦτον θὰ ἔπρεπε νὰ χαρακτηρίσωμεν τὸν Λεωνίδαν Σγούταν, δημοσιεύσαντα εἰς τὸ περιοδικόν του «Θέμις» (1846-1861), πλὴν διαφόρων ἀξιολόγων μελετῶν του, ὀκτὼ ἀνέκδοτα κείμενα τοῦ βυζαντινοῦ καὶ μεταβυζαντινοῦ Δικαίου.

Ὡς πρὸς τὸ ἐν τῷ προλόγῳ μνημονευόμενον ἀντίγραφον τῆς Βακτηρίας Ἀρχιερέων, οὗτινος ἀγνοεῖται ἡ τύχη μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μ., θὰ ἤθελα νὰ προσθέσω, ὅτι τὸ χφ. ἐξ οὗ τὸ ἀπολεσθὲν ἀντίγραφον, εἶναι τὸ ὑπ' ἀριθ. 1373 ΕΒΕ, λίαν εὐανάγνωστον, συνεπῶς δυνάμενον εὐχερῶς ν' ἀντιγραφῇ ἐκ νέου ὑφ' οἱουδήποτε, ἔχοντος στοιχειώδεις κἂν γνώσεις τῆς παλαιογραφίας· συνεπῶς ἡ δυσχέρεια δὲν ἔγκειται εἰς τὴν ἀντιγραφήν, ἀλλ' εἰς τὴν ἐξεύρεσιν τῆς δαπάνης ἐκδόσεως· σημειωτέον ὅμως, ὅτι πρόκειται περὶ παραλλαγῆς τῆς Βακτηρίας, τοῦ 1703, ὑπό τινος μοναχοῦ Νεοφύτου («ἐπὶ Λέσβου»), ἐν ᾧ ἡ ἀρχικὴ Βακτηρία (τοῦ 1645) εὑρίσκεται εἰς ἄλλα χφ. (πρβλ. ἐμὸν Περίγραμμα, ἐν Ἐπετηρίδι 26/1956, σ. 174, εἰς ἃ χφ. δέον νὰ προστεθῇ τὸ ὑπ' ἀριθ. 9 χφ. τῆς Μητροπόλεως Νικοπόλεως καὶ Πρεβέζης)· συνεπῶς μία κριτικὴ ἔκδοσις τῆς Βακτηρίας θὰ ἔπρεπε νὰ γίνῃ ἐπὶ τῇ βάσει τῶν 18 σωζομένων χφ. τῆς Βακτηρίας, ἢ τοὐλάχιστον τῶν προσιτωτέρων ἐκ τούτων.

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ Σ. ΓΚΙΝΗΣ

---

24 - 2 - 1959

Scriptores Byzantini I. Ducas, Istoria turco-bizantină (1341-1462). Ediţie critică de Vasile Grecu, Editura Academiei Republicii Populare Romîne [Bucureşti], 1958, 8ον, 508 σελ.

Ἐκ τῶν σπουδαιοτέρων πηγῶν τῆς ἱστορίας τῶν τελευταίων βυζαντινῶν χρόνων εἶναι, ὡς γνωστόν, τὸ Χρονικὸν τοῦ Δούκα. Κριτικὴ ἔκδοσις αὐτοῦ, ἑπομένως, ἦτο ἀναγκαιοτάτη. Ὁ καθηγητὴς τῆς βυζαντινῆς φιλολογίας ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ Βουκουρεστίου Vasile Grecu[1] ἀνέλαβε νὰ συμπληρώσῃ τὸ κενὸν τοῦτο, κατόπιν δὲ πολυετοῦς ἐργασίας[2] παρουσίασε κατὰ τὸ λῆξαν ἔτος ὑπὸ τὸν ὡς ἄνω τίτλον ὀγκῶδες σύγγραμμα, ἐκδοθὲν ὑπὸ τῆς Ρουμανικῆς Ἀκαδημίας. Αἱ 508 σελίδες αὐτοῦ περιέχουν πλούσιον περιεχόμενον, τὸ ὁποῖον δυνάμεθα νὰ διαιρέσωμεν εἰς τρία μέρη: τὸ πρῶτον συναπαρτίζεται ἐκ τῆς Εἰσαγωγῆς (σελ. 5-22), ἐν τῇ ὁποίᾳ ἐξετάζεται 1) ὁ βίος τοῦ Δούκα, 2) ἡ «θέσις» αὐτοῦ εἰς τὸ ζήτημα τῆς ἑνώσεως Ἀνατολικῆς καὶ Δυτικῆς Ἐκκλησίας, 3) ὁ Δοῦκας ὡς πατριώτης καὶ λόγιος, 4) ὡς ἱστορικὸς καὶ φιλόλογος, 5) τὸ ἔργον του, 6) οἱ Ρουμᾶνοι ἐν τῷ Χρονικῷ του, 7) αἱ ἐκδόσεις τοῦ ἔργου του, 8) τὰ χειρόγραφα, 9) ἡ παλαιὰ ἰταλικὴ μετάφρασις τοῦ Χρονικοῦ του, 10) μία παλαιὰ νεοελληνικὴ ἐπιτομή του, 11) ἡ νέα κριτική του ἔκδοσις καὶ 12) ὁ κριτικὸς ὑπομνηματισμός της. Τὸ δεύτερον μέρος περιέχει συνοπτικὸν βιβλιογραφικὸν πίνακα μετὰ τῶν Sigla καὶ βραχυγραφιῶν, τὸ ἑλληνικὸν κείμενον μετὰ ρουμανικῆς μεταφράσεως, σημειώσεις ἱστορικοῦ ἐνδιαφέροντος καὶ κριτικὸν ὑπόμνημα (σελ. 23-437). Τὸ τρίτον, καὶ τελευταῖον μέρος, περιλαμβάνει γραμματικὰς καὶ συντακτικὰς ἰδιορρυθμίας τοῦ Δούκα (σελ. 439-445), πίνακα λέξεων (σελ. 445-453), πίνακα ὀνομάτων καὶ πραγμάτων ἑλληνιστὶ καὶ ρουμανιστὶ (σελ. 453-497), 8 φωτοτυπικοὺς πίνακας ἐκ τῶν ἑλληνικῶν χειρογράφων, δι' ὧν παραδίδεται τὸ κείμενον, πίνακα περιεχομένων καὶ errata (σελ. 505-507).

Περὶ τῆς ζωῆς τοῦ Δούκα δὲν γνωρίζομεν εἰμὴ ὅσα δυνάμεθα νὰ σταχυολογήσωμεν ἐκ τοῦ ἰδίου του ἔργου. Εἶναι πιθανόν, λέγει ὀρθῶς ὁ Gr., ἀκολουθῶν τὸν Krumbacher, ὅτι οὗτος ὠνομάζετο Μιχαήλ, ὡς καὶ ὁ πάππος του, διότι εἴς τι μεταγενέστερον ἠπειρωτικὸν χρονικόν, ἀντιγράφον τὴν ἀρχὴν τοῦ Χρονικοῦ τοῦ Δούκα, παρέχεται ὁ τίτλος: *Ἱστορία τῆς Ἠπείρου*

---

[1] Ὁ V. Grecu διεδέχθη τὸν Δημοσθ. Ροῦσσον εἰς τὴν ἕδραν τῆς βυζαντινῆς φιλολογίας ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ Βουκουρεστίου κατὰ τὸ 1939. Βλ. Δ. Β. Οἰκονομίδου, Μία διάλεξις περὶ Δημοσθ. Ρούσσου, ἐφημ. Ἶρις, ἔτ. 74ον, περίοδ. Β', ἀρ. φ. 74, Βουκουρέστιον 17 Φεβρουαρίου 1939. Τοῦ ἰδίου, Ἡ «Ἑρμηνεία τῆς ζωγραφικῆς τέχνης» ἐν Ρουμανίᾳ, Ἀθηνᾶ, τόμ. 57 (1953), σ. 38 κἑξ.

[2] Τὴν παρασκευὴν τῆς ἐκδόσεως ταύτης ἀνήγγειλε κατὰ τὸ 1947.

Μιχαὴλ νεπότα τοῦ Δουκός. Ὁ ἀκριβὴς τόπος καὶ χρόνος τῆς γεννήσεώς του μᾶς εἶναι ἄγνωστα. Ἀλλ' ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι οὗτος διετέλεσε γραμματεὺς τοῦ Giovanni Adurno κατὰ τὸ 1421 πρέπει νὰ συμπεράνωμεν, ὅτι ἐγεννήθη περὶ τὸ 1400, ἵνα μὴ εἴπωμεν ὀλίγον πρότερον. Ἐπίσης ἄγνωστον παραμένει τὸ ἔτος τοῦ θανάτου του. Πάντως οὗτος ἔζησε μεταξὺ τοῦ 1400 καὶ 1470.

Σχετικῶς μὲ τὴν « θέσιν » τοῦ Δούκα εἰς τὸ ζήτημα τῆς ἑνώσεως τῶν Ἐκκλησιῶν ὁ V.G. γράφει, ὅτι « οὗτος, ὡς συνάγεται ἐκ τοῦ ἔργου του, ὑπῆρξεν εἰλικρινὴς καὶ πιστὸς ὀπαδὸς τῆς ἑνώσεως. Εἰς τοῦτο, λέγει, θὰ ἐπηρεάσθη ὑπὸ τοῦ γεγονότος, ὅτι οὗτος ἔζησε καὶ εἰργάσθη ὑπὸ ἰταλικὴν διοίκησιν καὶ ὅτι εἰς τὴν ἕνωσιν ταύτην διέβλεπε μεγάλην βοήθειαν ἐκ μέρους τῆς Δύσεως διὰ τὸν λαόν του ἐναντίον τοῦ τουρκικοῦ κινδύνου » (σελ. 6). Ὅθεν, κατ' ἐμέ, μᾶλλον ἡ πολιτικὴ σκοπιμότης κατέστησεν αὐτὸν φιλενωτικόν. Ἡ ἄποψις αὐτὴ εἶναι ὀρθοτέρα τῆς παλαιότερον ἐκφρασθείσης γνώμης ὑπὸ τοῦ ἰδίου τοῦ Gr., καθ' ἣν ὁ Δοῦκας δὲν ὡδηγήθη ὑπὸ πολιτικῶν κριτηρίων εἰς τὸν φιλενωτισμόν, ἀλλ' ὅτι ἡ ὀρθόδοξος συνείδησίς του δὲν παρεβιάζετο ἀπὸ τὴν ἐπιχειρηθεῖσαν ἐν Φλωρεντίᾳ ἕνωσιν. (V. Grecu, Pour une meilleure connaissance de l'historien Doukas, ἐν Mémorial Louis Petit, Mélanges d'histoire et d'archéologie Byzantines, Bucarest, 1948, σελ. 138)[1]. Τὴν διὰ λόγους πολιτικῆς σκοπιμότητος φιλενωτικὴν « θέσιν » τοῦ Δούκα ὑπεστήριξε παλαιότερον ὁ καθηγητὴς Ν. Β. Τωμαδάκης εἰς τὴν μελέτην του *Δοῦκας ὁ ἱστορικὸς τῆς ἁλώσεως* (Ἀθηνᾶ 54 (1950), σελ. 53)[2], τὴν ὁποίαν δὲν γνωρίζει ὁ V. Grecu.

Ὁ Δοῦκας, καίτοι ὑπηρέτησε τοὺς Φράγκους τῆς Ἀνατολῆς, ἐν τούτοις ὑπῆρξε καλὸς πατριώτης, ἔλαβε δὲ παιδείαν ἑλληνικὴν καὶ ἐγνώριζε καλῶς τόσον τοὺς ἀρχαίους τῆς Ἑλλάδος ἱστορικούς, ὅσον καὶ τοὺς βυζαντινούς. Πλὴν δὲ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης, οὗτος ἐγνώριζε καὶ τὴν τουρκικήν, πιθανῶς δὲ καὶ τὴν ἰταλικὴν καὶ λατινικήν. Ὑπὸ τῶν πολλῶν ἐξετιμήθη ὡς ἱστορικός, παραλλήλως ὅμως πρέπει νὰ ἐκτιμᾶται καὶ διὰ τὸ λογοτεχνικόν του ὕφος τὸ ὁποῖον, λέγει ὁ Gr., εἶναι ἁπλοῦν καὶ φυσικόν, συγχρόνως δὲ ζωντανόν, βαθέως συγκινητικὸν καὶ δραματικόν. « Ἐξ ὅλων τῶν συγχρόνων τῆς ἁλώσεως συγγραφέων οὗτος μᾶς ἀφῆκε τὴν ὡραιοτέραν καὶ συγκινητικωτέραν περιγραφὴν περὶ αὐτῆς » (σελ. 7). Ἡ εἰς τὸ ἔργον τοῦ Δούκα παρατηρουμένη διγλωσσία ὀφείλεται κατὰ τὸν Gr. εἰς τὸ ὅτι « οὗτος γνωρίζει μὲν καὶ χρησιμοποιεῖ τὴν ἀρχαΐζουσαν βυζαντινὴν γλῶσσαν, ἀλλὰ τὸ ἐξαιρετικόν του

---

[1] Δυστυχῶς δὲν εἴδομεν τὴν ἐν τῇ ρουμανικῇ μελέτην τοῦ V. Grecu, Istoricul bizantin Duca. Omul şi opera sa. An. Acad. Rom. Mem. Secţiun. Ist. Ser. III, t. XXIX, mem. 16, σ. 591-661.

[2] Βλ. Τοῦ ἰδίου, Οἱ συγγραφεῖς τῆς ἁλώσεως, Ἀθῆναι 1953, σ. 29.

τάλαντον ὡς συγγραφέως τὸν ὠθεῖ πολλάκις νὰ ἐπιζητῇ τὴν κατάλληλον ἔκφρασιν καὶ λέξιν, ποὺ ὁμιλοῦν εἰς τὴν ψυχήν. Ἦτο δὲ φυσικὸν τὰς ἐκφράσεις καὶ τὰς λέξεις ταύτας ν' ἀντλῇ ὁ Δοῦκας ἀπὸ τὴν λαϊκὴν γλῶσσαν » (σελ. 7).

Κατ' ἐμὴν γνώμην πλὴν τοῦ ὄντως σοβαροῦ τούτου λόγου καὶ ἄλλοι παράγοντες πιθανῶς συνετέλεσαν εἰς τὴν διγλωσσίαν τοῦ Δούκα: α) ὁ βυζαντινὸς οὗτος συγγραφεύς, ὡς δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν ἐκ τῆς μελέτης τοῦ ἔργου του, διεκρίνετο δι' ἀνατολικὴν ἀφέλειαν καὶ ἁπλότητα, εὐνοοῦσαν τὴν χρῆσιν καὶ τῆς δημώδους, β) τὸν χαρακτηρίζει ἀντικειμενικότης καὶ ἀφηγηματικὴ χάρις περὶ τὴν ἐξιστόρησιν τῶν γεγονότων, εἰς ταύτας δ' ἀποδίδει μεγαλυτέραν προσοχὴν παρὰ εἰς τὴν γλῶσσαν καὶ γ) τὸ μεικτὸν γλωσσικὸν ὕφος ἀποτελεῖ συνήθειαν καὶ εἰς τὰς διπλωματικὰς σχέσεις τῶν χρόνων ἐκείνων (Κ. Κρουμβάχερ, Ἱστορ. τῆς βυζ. λογοτ., ἑλλ. μετάφρ. Γ. Σωτηριάδου, τόμ. Α', 1897, σελ. 619).

Ἐξετάζων κατόπιν ὁ Gr. τὸ Χρονικὸν τοῦ Δούκα ἀπὸ ἀπόψεως περιεχομένου χαρακτηρίζει τοῦτο ἐπιτυχῶς ὡς « περιεκτικὴν καὶ καλῶς πληροφορημένην τουρκο-βυζαντινὴν ἱστορίαν (ἐντεῦθεν ἐξηγεῖται καὶ ὁ τίτλος τῆς συγγραφῆς του: Ducas, Istoria turco-bizantina) μετὰ σημαντικῶν ἀναφορῶν εἰς τὴν Σερβικήν, Οὐγγρικήν, Ρουμανικήν, Γενουατικὴν καὶ Ἑνετικὴν ἱστορίαν » (σελ. 8). Περί τινων δὲ ἀνακολουθιῶν καὶ ἀντιφάσεων τοῦ Δούκα δὲν δύναταί τις νὰ εἴπῃ μετὰ βεβαιότητος ἐὰν αὗται ὀφείλονται εἰς τὸν συγγραφέα ἤ τινα ἀντιγραφέα τοῦ Χρονικοῦ του. Λίαν ἐνδιαφέροντα τὴν ρουμανικὴν ἱστορίαν τοῦ α' ἡμίσεος τοῦ 15ου αἰῶνος εἶναι ὅσα ἀναφέρονται εἰς τὰς σχέσεις τῶν Βλάχων μετὰ τοῦ Βυζαντίου καὶ τῶν Τούρκων. Π.χ. ἐκ τῆς μελέτης περὶ τῆς παρὰ τοῖς Τούρκοις διαδοχῆς τῶν Σουλτάνων δύναται ὁ ἱστορικὸς ν' ἀντιληφθῇ τὸν τρόπον τῆς διαδοχῆς τοῦ ἡγεμόνος εἰς τὰς Ρουμανικὰς χώρας κατὰ τοὺς παρελθόντας αἰῶνας.

Ἀκολούθως ὁ V. Gr. ποιεῖται λόγον διὰ τὰς ἐκδόσεις τοῦ Χρονικοῦ ἢ μᾶλλον τὴν ὑπὸ τοῦ Bullialdus ἔκδοσιν τούτου, γενομένην ἐν Παρισίοις τῷ 1649. Αἱ κατόπιν ἐκδόσεις ἀποτελοῦν ἀνατυπώσεις οὕτως εἰπεῖν τῆς πρώτης ταύτης ἐκδόσεως. Δυστυχῶς οὐδεὶς τῶν ἀνατυπωσάντων κατέφυγεν εἰς τὸ χειρόγραφον, ὁ δὲ τελευταῖος, ὁ Im. Bekker, ἐπέφερε διορθώσεις τινὰς εἰς τὴν ἔκδοσιν τῆς Βόννης (1834), ἀλλὰ τοῦτο ἐπερίττευεν ὅλως, ἐφ' ὅσον εἰς τὸ χειρόγραφον ἀπαντῶμεν τὴν ὀρθὴν γραφὴν καὶ ἔκφρασιν. Τὸ πλῆθος τῶν σφαλμάτων τῆς α' ἐκδόσεως, αἱ ὑπερπηδήσεις λέξεων καὶ φράσεων, αἱ παρανοήσεις καὶ αἱ κακαὶ ἀντιγραφαί, ἐπαναλαμβανόμεναι εἰς τὰς ἀνατυπώσεις, ἐπέβαλλον πρὸ πολλοῦ τὴν κριτικὴν τοῦ Χρονικοῦ ἔκδοσιν ἐπὶ τῇ βάσει τῆς χειρογράφου παραδόσεως. Τὸ κακὸν εἶναι ὅτι τὸ Χρονικὸν διεσώθη εἰς ἓν μόνον χειρόγραφον, ἐν τῷ ὑπ' ἀριθ. 1310 ἑλληνικῷ κώδικι τῆς Βιβλιοθήκης τῶν Παρισίων (φ. 288^r - 391^r) τῶν μέσων τοῦ 16ου αἰῶνος κατὰ τὴν χρο-

νολόγησιν τοῦ V. Gr., καὶ μίαν ἰταλοελληνικὴν μετάφρασιν τούτου. Ἕτερος ἑλληνικὸς κῶδιξ τῆς Παρισινῆς Βιβλιοθήκης ὑπ' ἀριθ. 1766 (φ. 19r - 409v)[1] περιλαμβάνει πιστὸν ἀντίγραφον τοῦ προηγουμένου. Τὸ χ/φον τοῦτο, κατὰ τὸν ἐκδότην, ἀνήκει εἰς τὸν 18ον αἰῶνα. Εἰς ἀμφότερα δ' ἐλλείπει ἡ ἀρχὴ καὶ τὸ τέλος τοῦ Χρονικοῦ. Τὸ χάσμα ἀναπληροῦται μερικῶς ἀπὸ τὴν ἰταλοενετικὴν μετάφρασιν αὐτοῦ ἀναγομένην εἰς τὸν 16ον ἢ τὸν 15ον αἰῶνα. Ἡ μετάφρασις αὕτη ἀνακαλυφθεῖσα ὑπὸ τοῦ ἱστορικοῦ L. Ranke ἐν τῇ Μαρκιανῇ Βιβλιοθήκῃ τῆς Ἑνετίας ἐδημοσιεύθη ὑπὸ Im. Bekker ἐν τῇ ἐκδόσει τῆς Βόννης τῷ 1834, σελ. 349 - 512. Παρὰ τὰς ἐλλείψεις της ἡ παλαιὰ αὐτὴ μετάφρασις χρησιμεύει ἐνίοτε εἰς τὴν ἀποκατάστασιν τοῦ κειμένου.

Ἡ εἰς νεοελληνικὴν γλῶσσαν ἐπιτομὴ τοῦ Χρονικοῦ τοῦ Δούκα, εὑρισκομένη ἐν τῷ ὑπ' ἀρ. 4 χ/φῳ κώδικι τῆς Βιβλιοθ. τῆς Ρουμανικῆς Ἀκαδημίας (βλ. C. Litzica, Catal. manuscr. greceşti, Bucur. 1909, σελ. 7 - 8), ἐγένετο ἐκ τοῦ κειμένου τῆς α' ἐν Παρισίοις ἐκδόσεως Bullialdus, παρουσιάζει δὲ τὰς ἐλλείψεις καὶ τὰ σφάλματα τῆς ἐν λόγῳ ἐκδόσεως. Ὅθεν ὑπῆρξεν ἄχρηστος εἰς τὴν κριτικὴν τοῦ κειμένου ἀποκατάστασιν, ἀλλὰ χρήσιμος διὰ τὴν εἰς τὴν ρουμανικὴν γλῶσσαν μετάφρασιν. Βιβλιογραφικῶς ἀναφέρει ὁ Gr. καὶ τὴν κατὰ τὸ 1685 ἐν Παρισίοις γενομένην γαλλικὴν μετάφρασιν τοῦ Δούκα ὑπὸ Cousin ἐκ τῆς ἐκδόσεως Bullialdus.

Εἶτα ἀναφερόμενος εἰς τὴν ὑπ' αὐτοῦ ἔκδοσιν σημειώνει τὰς δυσχερείας τοῦ ἀναληφθέντος ἔργου, διότι ὁ ἐκδότης οὐσιαστικῶς εἶχεν εἰς τὴν διάθεσίν του ἓν μόνον χειρόγραφον καὶ μίαν ἰταλοενετικὴν μετάφρασιν. Ἡ κατάστασις αὕτη τῆς χειρογράφου παραδόσεως τοῦ κειμένου δὲν ἀπέβη πρὸς διευκόλυνσιν τοῦ ἐκδότου. Ἀντιθέτως, ἐὰν ὑπῆρχον περισσότερα χ/φα, θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ καταστῇ εὐκολώτερον καὶ ἀποτελεσματικώτερον τὸ ἔργον τῆς κριτικῆς τοῦ κειμένου ἀποκαταστάσεως, ὡς συμβαίνει συχνὰ εἰς κείμενα τῆς παλαιοτέρας ἢ καὶ τῆς μεταγενεστέρας ἀρχαιότητος.

Ὁ ἐκδότης ἀκολουθῶν τὰς ὑποδείξεις, τὰς δημοσιευθείσας ὑπὸ τῆς Διεθνοῦς Ἀκαδημαϊκῆς Ἑνώσεως (βλ. νεωτέραν ἔκδ. ὑπὸ A. Delatte καὶ A. Severyns, 1938), σημειώνει ἐν τῷ κριτικῷ ὑπομνήματι πάσας τὰς μεταβολὰς καὶ διορθώσεις, ἀποδοχὰς διαφόρων γραφῶν κλπ. Σιωπηρῶς διορθώνει ὀρθογραφικὰ σφάλματα, ὧν ἱκανὰ ἀπαντῶσιν ἐν τῷ ὡς ἄνω Παρισινῷ χ/φῳ, ἀποκαθιστᾷ δὲ τὸν ὀρθὸν τονισμὸν καὶ τὰ πνεύματα ἀρκετῶν λέξεων χωρὶς σχετικὴν μνείαν ἐν τῷ appar. crit. Ἐκ τῆς γενομένης ἀποκαταστάσεως τοῦ τονισμοῦ πολλῶν πρωτοκλίτων λέξεων ἐν τῇ ληγούσῃ τοῦ πληθυντικοῦ διὰ περισπωμένης ἔχομεν νὰ παρατηρήσωμεν τοῦτο: ὅτι δὲν ἐχρειάζετο πάντοτε ὁ τονισμὸς ἐν τῇ πτώσει ταύτῃ ν' ἀκολουθήσῃ τὸν γραμματικὸν κανόνα τῆς

[1] Ὁ V. Gr. ἐν σελ. 15 τῆς *Εἰσαγωγῆς* του γράφει «φ. 19r - 409v» ἐν δὲ τῇ σελ. 25 γράφει «φ. 19r - 410». Ποία ἐκ τῶν δύο παραπομπῶν εἶναι ὀρθοτέρα;

ἀρχαίας γλώσσης, διότι πολλὰ πρωτόκλιτα ὀνόματα τονιζόμενα ἐν τῇ γεν. τοῦ πληθ. εἰς τὴν παραλήγουσαν προδίδουν δημώδη προέλευσιν. Οὕτω π.χ. δὲν ἐχρειάζετο νὰ διορθωθῇ ἡ γενικὴ *νησιώτων, Σκύθων, Ἀλβανίτων* εἰς *νησιωτῶν, Σκυθῶν, Ἀλβανιτῶν* κ.τ.ὅ.

Εἰς τὸ ἑλληνικὸν κείμενον διέφυγε τὴν προσοχὴν τοῦ συγγραφέως ἱκανὸς ἀριθμὸς γραμματικῶν κυρίως σφαλμάτων, τῶν ὁποίων τὴν διόρθωσιν ἀποκαθιστᾷ εἰς τὰς ἄν. ἀρ. σελ. 505 - 507 τοῦ ἔργου του. Εἰς τὰ errata ταῦτα ἂς μοῦ ἐπιτραπῇ νὰ προσθέσω καὶ τὰ ἑπόμενα, τὰ ὁποῖα ἐσημείωσα διεξελθὼν τὸ ἑλληνικὸν κείμενον τοῦ Δούκα μὲ συνεχῆ ἀναδρομὴν εἰς τὸν app. crit. καὶ τοὺς πίνακας λέξεων καὶ πραγμάτων. Σημειωτέον δ' ὅτι πρὸς ἀποφυγὴν διογκώσεως τῆς βιβλιοκρισίας ταύτης δὲν ἀναφέρω εἰμὴ σπανίως τὸ ἐσφαλμένον, περιοριζόμενος ν' ἀναγράψω μόνον τὸ ὀρθόν, παραπέμπων εἰς τὸ ἑλληνικὸν κείμενον διὰ δύο ἀριθμῶν. Ἐκ τούτων ὁ πρῶτος δηλοῖ τὴν σελίδα τοῦ κειμένου, ὁ δ' ἕτερος τὸν στίχον αὐτοῦ.

Οὕτω 33,9 *κτίσεως* (πρβλ. 307,18 ἔνθα γράφ. ὀρθῶς)· 33,22 *ἐπέκεινα*· 35,8 *ἤρξαντο*· 35,24 *ἀπέπεμπε*· 37,29 *οὐδείς*· 37,34 *ἀγνοοῦντος* (παρὰ τὴν ἐσφαλμένην γρ. *ἀναγνοοῦντος* ὁ συγγρ. μεταφράζει ὀρθῶς neştiind)· 41,10 *φυλακῆς* (τοῦτο παραθέτων ἐν τῷ app. crit. λέγει «fortasse φυλακῆς»· διατί fortasse! ἐφ' ὅσον κατὰ γενικὴν οὐχὶ δὲ κατ' αἰτιατικὴν πρέπει νὰ τεθῇ ἐν τῷ κειμένῳ ἡ λ. διὰ νὰ ἔχωμεν νόημα)· 43,6 *ἀπαγγέλλουσι*· 43,10 *ἀποκρούσει*· 44,34 (σημ. 5) *τῆς νέας μονῆς*· 47,6 *ἀνάπλεως*· 53,2 *ἐπεθύμει*· 53,29 *ὥσπερ*· 55,30 *καταπολεμήσῃ*· 55,32 *Καντακουζηνοῦ*· 57,9 *ἐξιᾶσι* (οὐχὶ ἐξίασι, ὡς ἐπίσης *ἀφιᾶσιν*, ὡς ὀρθῶς διώρθωσεν ὁ Χ. Χαριτωνίδης, Εἰς Μιχ. Δούκαν, Πλάτων, 4 (1952), σελ. 99)· 57,15 *μαχαίρας*· 59,14 *μειγνύμενον*· 59,17 *αὐτόγλωττον*· 59,28 *Χάροντας*· 61,21 *καυχωμένων*· 61,22 *μειξοβάρβαρον*· 65,5 *ὁρμαθός*· 69,4 *συνέθλατον* (ὡς ἔχει ὁ Παρισινὸς κῶδιξ 1310 καὶ οὐχὶ συνεθλᾶτον)· 69,31 *ἀγαλλόμενοι*· 73,15 *μείγδην*· 75,18 *ἐμπιμπρᾷ* (πρβλ. 91,15)· 77,19 *ἠβούλετο*· 79,3 *Ἀχαΐαν* 79,12 *οἶνον*· 81,15 *συμμείξαντες*· 91,8 *ἡ ῥίς*· 91,32 *Καππαδοκίαν*· 93,5 *⟨ἀ⟩πληκεύων*· 95,12 *ἄθροισμα*· 95,20 *μορμολύκειον*· 97,9 *χῶρος*· 99,31 *σκάκου* (= ζατρικίου): Ἡ φράσις ὁλόκληρος ἔχει οὕτως: «ἡττηθεὶς ἐν τῷ τοῦ σκάκου (ὄχι σκάκῳ) παιγνίῳ παρὰ τοῦ υἱοῦ»· 101,7 *παρηγορήσας*· 105,6 *καθείς*· 105,7 *εἵλκυσαν*· 139,2-3 *προάστια*· 141,34: Ὀρθῶς ὁ συγγρ. προτιμᾷ τὴν γραφὴν τοῦ Παρισινοῦ χ/φου *πιττακοκομιστοῦ* πρὸς τὴν ὁποίαν ἐπλησίασεν ἡ κριτικὴ ὀξυδέρκεια τοῦ Χ. Χαριτωνίδου, σημειώσαντος τὴν λ. *πιττακομιστοῦ* ἀντὶ τοῦ ἐσφαλμένου τῆς Βόννης *πυκτακομιστοῦ* (βλ. Πλάτων, ἔνθ' ἄν., σελ. 99)· 155,5 *κορυφαίου*· 155,20: Προτιμητέα κατ' ἐμὲ καὶ σύμφωνος πρὸς τὸν νοῦν τοῦ χωρίου εἶναι ἡ διόρθωσις τοῦ Χ. Χαριτωνίδου (Πλάτων, ἔνθ' ἄν., σελ. 99) διὰ τοῦ ὀρθοῦ *πυριφλέκτους* ἀντὶ τοῦ *πυριφλεγέθους* τοῦ Παρισινοῦ κώδικος (τὴν γραφὴν τοῦ Παρισ. κώδικος ἐδέχθη ὁ V. Gr.) καὶ τοῦ *πυριφλεγέτους* τῆς ἐκδόσεως

Bekker (Βόννη 1834). Τοιουτοτρόπως τὸ χωρίον δέον ν' ἀποκατασταθῇ: «Ἐλθὼν δὲ καὶ πολλὰς πόλεις καὶ κώμας πυριφλέκτους ἀναδείξας ἔφθασεν εἰς Ἰκόνιον»· 175,22 *ἄρξομαι*· 179,15 *χοιροβοσκούς*· 189,19 *Θεσσαλονίκης*· 213,5 *διχόνοια*· 245,5 *ἐχθρωδῶς*· 299,31 *ἐταλάνιζον*· 303,9 *καθ' ἑκάτην*· 307,17 *πολιχνίου*· 313,17 *σταθερῶς*· 321,22 *Ἀχελὸν* (= Ἀγχίαλον καὶ οὐχὶ Ἀχελῷον). Ὁ V.G. γράφει *Ἀχελῷον* ἐν τῷ ἑλλην. κειμένῳ καὶ μεταφράζει Aheloon (σελ. 320). Κατωτέρω εἰς τὸν ἑλληνιστὶ συντεταγμένον πίνακα ὀνομ. καὶ πραγμάτων γράφει: «Ἀχελῷον Bulgariae urbs in litore Ponti Euxini sita 321,22. Hodierna Achialos urbs?» (σελ. 455). Καὶ κατωτέρω εἰς τὸν ρουμανιστὶ συνταχθέντα πίνακα τῶν αὐτῶν ὀνομ. καὶ πραγμάτων (σελ. 472) λέγει τὰ αὐτά. Νομίζω, ὅτι, ἂν προσέξῃ κανεὶς τὸ κείμενον τοῦ Δούκα, ἔνθα ἀναφέρεται τὸ τοπωνύμιον, ἔχον «ἦν γὰρ ὁ Καρατζιάπεγις πρὸ καιροῦ σταλθεὶς σὺν δυνάμει εἰς τὰ τοῦ Πόντου κάστρα, ἤγουν Μεσέμβριαν, Ἀχελῷον, Βυζὸν καὶ τὰ λοιπὰ καὶ πρὸς ἑαυτὸν ἐποιήσατο», δὲν θὰ ἀμφιβάλλῃ ὅτι πρόκειται περὶ τῆς Ἀγχιάλου, Ἀχελοῦ· 325,18 *εὐγενής*· 355,24 *νύκτα*· 371,1 *Ρωμαίοις*· 371,15 *πλατείαις*· 407,2 *εἴτε*· 415,12 *Τρῳάδα, Τρῳάδος*· 415,23 *ἀ⟨νέ⟩πεμψαν* (ἀντὶ τοῦ ἐσφαλμένου *ἀπέμψαν*)· 419,14 *Φώκαιαν* καὶ 431,11 *ἀποκρισιάριον*. Πλὴν τούτων διορθώνω καί τινα ἀβλεπτήματα παρεισφρήσαντα εἰς τοὺς πίνακας: 446· ἀρχηγία, 452 συννεφώδης, 458 Θράκη, 465 Ὀθμάν, Ὀθμανίδες, Ὀθμάνων καὶ 469 Περσοτοῦρκοι.

Ἡ εἰς τὴν ρουμανικὴν μετάφρασις τοῦ ἑλληνικοῦ κειμένου τοῦ Δούκα ἀποδίδει ἐπιτυχῶς τό τε περιεχόμενον καὶ τὸ ὕφος αὐτοῦ. Εἴς τινα δὲ σημεῖα τὸ ρουμανικὸν κείμενον φθάνει τὸ πρωτότυπον, ὡς δύναταί τις νὰ διαπιστώσῃ ἀναγινώσκων τὴν περιγραφὴν τῆς ἁλώσεως. Περιορίζομαι εἰς τρία μόνον παραδείγματα:

1) σ. 351: «Τὸ δὲ τὴν πόλιν σοι δοῦναι, οὔτ' ἐμόν ἐστιν οὔτ' ἄλλου τῶν κατοικούντων ἐν ταύτῃ· κοινῇ γὰρ γνώμῃ πάντες αὐτοπροαιρέτως ἀποθανοῦμεν καὶ οὐ φεισόμεθα τῆς ζωῆς ἡμῶν».

σ. 350: «Cît despre oraş să ţi-l dau, nu e nici în puterea mea nici a altcuiva din locuitorii lui, căci, cu toţii într-un gînd, din propria noastră voinţă, mai bine vom muri şi viaţa nu ne vom cruţa-o».

2) σ. 361: «Ὁ βασιλεὺς οὖν ἀπαγορεύσας ἑαυτόν, ἱστάμενος βαστάζων σπάθην καὶ ἀσπίδα, εἶπε λόγον λύπης ἄξιον· «Οὐκ ἔστι τις τῶν χριστιανῶν τοῦ λαβεῖν τὴν κεφαλήν μου ἀπ' ἐμοῦ»; Ἦν γὰρ μονώτατος ἀπολειφθείς».

σ. 360: «Atunci împăratul istovit de tot, stînd cu sabia şi cu scutul în mîini, a spus un cuvînt de durere vrednic: «Nu e oare nici un creştin să-mi ia capul?!» — Căci rămăsese singur-singurel».

3) σ. 385: «Καὶ ἦν ἰδεῖν τὴν ἅπασαν Πόλιν ἐν ταῖς σκηναῖς τοῦ φωσάτου, τὴν δὲ πόλιν ἔρημον, νεκρὰν κειμένην, γυμνήν, ἄφωνον, μὴ ἔχουσαν εἶδος οὐδὲ κάλλος.

Ὦ Πόλις, Πόλις, πόλεων πασῶν κεφαλή· ὦ Πόλις, Πόλις, κέντρον τῶν τεσσάρων τοῦ κόσμου μερῶν· ὦ Πόλις, Πόλις, χριστιανῶν καύχημα καὶ βαρβάρων ἀφανισμός· ὦ Πόλις, Πόλις, ἄλλη παράδεισος φυτευθεῖσα πρὸς δυσμάς, ἔχουσα ἔνδον φυτὰ παντοῖα βρίθοντα καρποὺς πνευματικούς».

σ. 384: «Şi toată Constantinopolea era de văzut în corturile din tabără, iar oraşul pustiu şi mort, gol şi fără de glas, neavînd nici chip nici frumuseţe.

O Ţarigrad, o Ţarigrad, cap al tuturor oraşelor. O Ţarigrad, o Ţarigrad, centrul al celor patru parţi ale lumii! O Ţarigrad, o Ţarigrad, fala creştinilor şi moartea barbarilor! O Ţarigrad, o Ţarigrad, al doilea rai sădit spre apus cu pomi de tot felul înăuntrul său încărcaţi de roade spirituale».

Ἀνεξαρτήτως πρὸς τὰ ὡς ἄνω σημειωθέντα σφάλματα καὶ τυπογραφικὰ ἀβλεπτήματα, ἡ ἐργασία τοῦ V.G., προϊὸν ἀξιαγάστου μόχθου καὶ εὐσυνειδησίας, σημαντικὰς ὑπηρεσίας προσφέρει εἰς τὴν πρόοδον τῶν βυζαντινῶν μελετῶν καὶ τῆς ἱστορίας ἐν Ρουμανίᾳ, παρέχουσα εἰς τοὺς ἐρευνητὰς ἔν τε τῷ πρωτοτύπῳ καὶ ἐν μεταφράσει ἀξιολογώτατον ἔργον τῆς βυζαντινῆς ἱστοριογραφίας.

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ Β. ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΗΣ

Scriptores Byzantini II. Laonic Chalcocondil, Expuneri Istorice in romîneşte de Vasile Grecu. Editura Academiei Republicii Populare Romîne [Bucureşti], 1958, 8ον, VIII+357 σελ.

Ὁ προκείμενος τόμος, ἀνήκων, ὡς καὶ ὁ προηγούμενος, εἰς τὸν κάλαμον τοῦ καθηγητοῦ Vasile Grecu, ἀποτελεῖ μετάφρασιν εἰς τὴν ρουμανικὴν γλῶσσαν τοῦ ἔργου «*Ἀποδείξεις ἱστοριῶν*» Λαονίκου τοῦ Χαλκοκονδύλη. Ἡ συγγραφὴ αὕτη τοῦ διακεκριμένου Ρουμάνου ἐπιστήμονος ἐκδοθεῖσα ἐν Βουκουρεστίῳ ὑπὸ τῆς Ρουμανικῆς Ἀκαδημίας περιλαμβάνει: α΄) σύντομον πρόλογον, β΄) εἰσαγωγὴν εἰς τὸν βίον καὶ τὸ ἔργον τοῦ Χαλκοκονδύλη (σελ. 3-32), γ΄) τὴν μετάφρασιν (σελ. 25-315) καὶ δ΄) πλουσιώτατον πίνακα ὀνομάτων καὶ πραγμάτων (σελ. 317-349).

Ὁ συγγραφεὺς λέγει ἐν τῷ Προλόγῳ, ὅτι τὴν μετάφρασίν του ἔκαμεν ἐκ τῆς τελευταίας ἐν Βουδαπέστῃ ὑπὸ Eug. Darkó ἐκδόσεως τοῦ Χαλκοκονδύλη (τόμ. I 1922, τόμ. II μέρ. α΄ 1923 καὶ β΄ 1927), ἐθεώρησε δὲ καλὸν νὰ σημειώσῃ εἰς τὰ περιθώρια ἐν ἀντιστοιχίᾳ τὰς σελίδας τῆς κατὰ τὸ 1843 ὑπὸ Im. Bekker γενομένης ἐκδόσεως τῆς Βόννης, ἵνα καταστῇ δυνατὸν νὰ

εὑρίσκῃ τις εὐκόλως ἐν οἱαδήποτε ἄλλῃ ἐκδόσει τὰ χωρία, εἰς τὰ ὁποῖα γίνονται αἱ σχετικαὶ παραπομπαί.

Λόγον ποιούμενος ὁ V. Grecu ἐν τῇ Εἰσαγωγῇ περὶ τοῦ βίου καὶ τοῦ ἔργου τοῦ Χαλκοκονδύλη, ἐμφανίζει ἐξαιρετικὴν βιβλιογραφικὴν ἐνημερότητα. ('Απὸ ἑλληνικῆς πλευρᾶς καλὸν θὰ ἦτο ἐὰν ἐλάμβανεν ὑπ' ὄψιν καὶ τὴν ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ Νικολάου Τωμαδάκη σύντομον μέν, ἀλλὰ περιεκτικὴν βιογραφίαν τοῦ 'Αθηναίου ἱστορικοῦ· βλ. Οἱ συγγραφεῖς τῆς ἁλώσεως, 'Αθῆναι, 1953, σελ. 207-213). Συνοψίζων δὲ τὰ πορίσματα τῶν William Miller, Δ. Γρ. Καμπούρογλου, G. Gammelli, E. Darkó καὶ K. Güterbock, ὁ Vas. Grecu μετὰ πολλῆς ἐπιμελείας ἀνασυνθέτει τὰ περὶ τοῦ βίου καὶ τοῦ ἔργου τοῦ Χαλκοκονδύλη.

Περὶ τῆς μεταβολῆς τοῦ χριστιανικοῦ του ὀνόματος ἀπὸ *Νικολάου* εἰς *Λαόνικον* δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία, ἐφ' ὅσον μάλιστα ἐκ τῶν πολυαρίθμων χειρογράφων, διασῳζόντων τὸ ἔργον του, μερικὰ φέρονται ὑπὸ τὸ *Νικόλαος*, οὐχὶ δὲ τὸ *Λαόνικος*. 'Αλλὰ καὶ ἡ μαρτυρία τοῦ σχεδὸν συγχρόνου του Antonius Sabellicus, ὅστις τὸν ὀνομάζει *auctor gravissimus Nicolaos Chalcocondyles*, διασαφηνίζει ἔτι περισσότερον τὰς περὶ τὸ ὄνομα τοῦ ἀνδρὸς γνώσεις μας. Ὡς πρὸς τὴν ἐτυμολογίαν τοῦ ἐπωνύμου *Χαλκοκονδύλης* ὁ Gr. ἁπλῶς ἀναφέρει τὴν γνώμην τοῦ Darkó, ὑποστηρίζοντος τὴν ἐκ τοῦ «κανδήλα ἐκ χαλκοῦ» παραγωγήν, παραπέμπων εἰς τὰς ἀντιθέτους ἀπόψεις τοῦ Gerland (BNJb. 5 (1926/27) σελ. 431) χωρὶς νὰ ἐκφέρῃ ἰδίαν γνώμην. Σχετικῶς δὲ μὲ τὸν χρόνον τῆς γεννήσεως τοῦ ἀνδρὸς δὲν γνωρίζομεν ἀκριβῶς. Πιθανῶς οὗτος ἐγεννήθη, λέγει, ὀλίγον πρὸ τοῦ 1423, ὡς συνάγεται ἐκ τοῦ ἰδίου του ἔργου καὶ ἐκ τῆς πληροφορίας Κυριακοῦ τοῦ ἐξ 'Αγκῶνος, καθ' ἣν «ὁ Λαόνικος, καίτοι νέος, κατ' 'Ιούλιον τοῦ 1447 ἦτο ἐγκρατὴς τῆς ἑλληνικῆς καὶ λατινικῆς παιδείας». Ὁ πατήρ του Γεώργιος ἐστάλη παρὰ τῆς χήρας τοῦ ἡγεμόνος τῶν 'Αθηνῶν Μαρίας 'Ατσαγιόλη, τὸ γένος Μελισσηνοῦ, συγγενοῦς του, πρὸς Μουρὰτ τὸν Β'. Ὁ ἱστορικὸς Λαόνικος ἀναφερόμενος εἰς τὴν πρεσβείαν ταύτην δίδει μόνον τὸ ἐπώνυμον τοῦ πρέσβεως «Χαλκοκονδύλης», καθὼς ὅμως φαίνεται, πρόκειται κατὰ τὸν Gr. περὶ τοῦ πατρὸς τοῦ ἱστορικοῦ. 'Εξωσθεὶς κατόπιν ἐξ 'Αθηνῶν ὁ Γεώργιος Χαλκοκονδύλης κατέφυγεν εἰς Πελοπόννησον, ἐκεῖθεν δὲ φαίνεται ὅτι ἀπεστάλη παρὰ Κωνσταντίνου τοῦ Παλαιολόγου ὡς πρέσβυς πρὸς τὸν αὐτὸν Μουρὰτ τὸν Β' ὁ υἱὸς τοῦ Γεωργίου Λαόνικος μὲ σκοπὸν τὴν μεταξὺ τῶν δύο ἡγεμόνων συνεννόησιν. Τὴν τελευταίαν ταύτην γνώμην στηρίζει ὁ Gr. εἰς πληροφορίαν τοῦ ἰδίου Λαονίκου Χαλκοκονδύλη, ὅστις, λέγει, μετ' ἀκριβείας προσονομάζει τὸν πρέσβυν, καθ' ὃν τρόπον γράφει περὶ τοῦ ἑαυτοῦ του ἀρχόμενος τῆς ἱστορίας του· «ἦν δ' ὁ πρέσβυς Χαλκοκονδύλης 'Αθηναῖος». 'Εκ μόνης ὅμως τῆς πληροφορίας ταύτης δὲν δυνάμεθα, νομίζω, νὰ συναγάγωμεν ἀσφαλὲς συμπέρασμα περὶ τῆς πρεσβείας τοῦ ἱστορικοῦ, διότι καὶ ὁ

πατήρ του ἦτο 'Αθηναῖος, ὡς καὶ πᾶν ἄλλο μέλος τῆς οἰκογενείας του. Ἄλλως τε παλαιότεροι καὶ νεώτεροι ἐρευνηταὶ δὲν συμφωνοῦν περὶ τοῦ ποῖος ἀκριβῶς τῶν Χαλκοκονδυλῶν ἀπεστάλη ὑπὸ Κωνσταντίνου Παλαιολόγου πρὸς Μουρὰτ τὸν Β'. Οὕτως οἱ K. Krumbacher καὶ N. Τωμαδάκης δέχονται, ὅτι εἰς ἀμφοτέρας τὰς πρὸς τὸν ὡς ἄνω Τοῦρκον ἡγεμόνα ἀποστολὰς ὁ Λαόνικος ἐστάλη ὡς ἀντιπρόσωπος τῆς Μαρίας 'Ατσαγιόλη καὶ τοῦ Κωνσταντίνου Παλαιολόγου. 'Αντιθέτως, οἱ W. Miller καὶ Darkó εἶναι τῆς γνώμης, ὅτι εἰς ἀμφοτέρας τὰς πρεσβείας ἔλαβε μέρος ὁ Γεώργιος. Πρὸς τὴν γνώμην ταύτην κλίνουν καὶ οἱ K. Güterbock καὶ Δ. Γρ. Καμπούρογλους. Ἄλλοι ἐρευνηταὶ νομίζουν, ὅτι δὲν ἀποκλείεται καὶ ἄλλος τις ὑπὸ τὸ αὐτὸ ὄνομα πλὴν τῶν ἀνωτέρω ν' ἀπεστάλη ὡς πρέσβυς πρὸς τὸν Τοῦρκον Σουλτᾶνον. Ὁ Λαόνικος κατὰ τὸν Gr. ἀπέθανε τῷ 1464 ἢ 1465, ὡς ὑπεστηρίχθη καὶ ὑπ' ἄλλων ἐρευνητῶν. Καθὼς δ' ἐξάγεται ἐκ τοῦ ἔργου του, οὗτος ἐκέκτητο πολλὰς καὶ ποικίλας γνώσεις. Ὑπὸ ποίας δὲ συνθήκας ἀπέκτησεν αὐτάς, ἀγνοοῦμεν.

Κατόπιν ὁ Gr., ἀναλύων τὸ ἔργον τοῦ Χαλκοκονδύλη, λέγει, ὅτι τοῦτο «τείνει διὰ μιᾶς τουρκο-βυζαντινῆς ἱστορίας, νὰ γίνῃ κατὰ μέγα μέρος μία παγκόσμιος ἱστορία τῆς ἐποχῆς του» (σελ. 10). Δὲν νομίζω, ὅτι ἡ ἄποψις αὕτη διαφέρει τῆς παλαιότερον ὑπὸ Krumbacher ἐκφρασθείσης, καθ' ἣν «τὸ τουρκικὸν κράτος ἀποτελεῖ τὸ κέντρον περὶ ὃ συνείρεται ἡ διήγησις» ('Ιστορ. τῆς Βυζ. Λογοτεχν., μετάφρ. Γ. Σωτηριάδου, τ. Α' (1897), σελ. 610). Ἦτο δὲ φυσικὸν ὁ Λαόνικος νὰ περιγράψῃ διαφόρους ὑπὸ τὴν τουρκικὴν κυριαρχίαν λαοὺς καὶ χώρας μετὰ τῶν ἠθῶν αὐτῶν καὶ τῶν ἐθίμων.

'Εκ τῶν ἀρχαίων ἱστορικῶν ὁ Χαλκοκονδύλης ἐγνώριζε τὸν Ἡρόδοτον καὶ τὸν Θουκυδίδην. Τὸν Ἡρόδοτον ἐμιμήθη καὶ περιγράφει, ὡς ἐκεῖνος, χώρας ἀγνώστους. Τοῦ Θουκυδίδου μιμεῖται τὴν γλῶσσαν καὶ τὸ ὕφος, ἀλλὰ κατὰ τρόπον ψυχρὸν καὶ ἀναφομοίωτον. Παλαίων δ' οὗτος, προσθέτομεν ἡμεῖς, πρὸς εὕρεσιν τῆς φράσεως χάνει πολλάκις τὴν κυρίαν λέξιν. Πλὴν τούτου ἡ γλῶσσα του φαίνεται ὑπείκουσα εἰς ὅλως νεώτερον πνεῦμα· ἀρχαῖα ἑλληνικὰ εἶναι μόνον οἱ τύποι καὶ αἱ λέξεις τοῦ βυζαντινοῦ τούτου συγγραφέως, ἐνῷ οἱ σύνδεσμοι τοῦ λόγου, ἡ φρασεολογία καὶ ὁ τρόπος τοῦ σκέπτεσθαι ἀνήκουν εἰς τοὺς νεωτέρους χρόνους.

'Εκ τῶν βυζαντινῶν ἱστοριογράφων ἐγνώριζε τὸν Νικηφόρον Γρηγορᾶν καί τινα ἄγνωστον πηγὴν κοινὴν εἰς αὐτὸν καὶ τὸν Δούκαν. Πιθανῶς, κατὰ τὸν Gr., πολλὰς τῶν πληροφοριῶν του διὰ τοὺς λαοὺς τῆς Δύσεως ἔλαβεν ἐκ λατινικῶν χρονικῶν, ἐφ' ὅσον κατὰ τὸν Κυριακὸν τὸν ἐξ 'Αγκῶνος οὗτος ἦτο κάτοχος, πλὴν τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς, καὶ τῆς λατινικῆς γλώσσης. Τὰς περισσοτέρας ὅμως πληροφορίας του ἔλαβεν ἀπὸ τὴν προφορικὴν παράδοσιν, ὡς ὁ ἴδιος λέγει. Ἡ δὲ «τοσαύτης ἐκτάσεως ἀνθρωπογνωσία τοῦ Λαονίκου εἰς ἐποχήν, καθ' ἣν δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ταξιδεύῃ τις εὐκόλως (οὐ μόνον διὰ

τὰ μέσα, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν ἀνώμαλον κατάστασιν τοῦ κόσμου) δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ προήρχετο ἐξ αὐτοψίας· ἑπομένως καὶ τὰ πολεμικὰ γεγονότα τὰ ὑπὸ τοῦ Χαλκοκονδύλη περιγραφόμενα εἶναι, ὡς ἐπὶ τὸ πολύ, ξένα πρὸς τὴν ἰδίαν ἐμπειρίαν, καὶ αὐτὴ ἡ ἅλωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως εἶναι γνωστὴ μέσῳ τοῦ Δούκα καὶ ἄλλων πληροφορητῶν». (Ν. Β. Τωμαδάκη, Οἱ συγγραφεῖς τῆς ἁλώσεως, σελ. 209).

Σημαντικὴ εἶναι παρ' αὐτῷ ἡ διάκρισις Ρωμαίων καὶ Ἑλλήνων. «Οἱ Ἕλληνες δὲν εἶναι πλέον οἱ ἀρχαῖοι «εἰδωλολάτραι», ἀλλ' οἱ βυζαντινοί. Οἱ Ρωμαῖοι ἀπεναντίας εἶναι οἱ ἀρχαῖοι καὶ οἱ λατῖνοι» (Αὐτόθι, σελ. 209). Ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον παρέλειψεν ὁ V.G. ν' ἀναφέρῃ ἐν τῇ Εἰσαγωγῇ του εἶναι τὸ πολὺ σημαντικὸν διὰ τὸν νεώτερον Ἑλληνισμὸν ζήτημα τῆς «θέσεως» τοῦ Χαλκοκονδύλη ἀπέναντι τοῦ ζητήματος τῆς συνεχείας τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Οὗτος, ὡς ἐμφαίνεται ἐκ τοῦ ἔργου του, συνέδεσε τὸν νεώτερον πρὸς τὸν ἀρχαῖον Ἑλληνισμὸν διὰ μέσου τοῦ βυζαντινοῦ.

Ἐν τέλει τῆς Εἰσαγωγῆς του ὁ V.G., ἀναφέρων σχετικὰ χωρία ἐκ τοῦ ἔργου τοῦ Χαλκοκονδύλη ἀφορῶντα εἰς τὸ παρελθὸν τῶν Ρουμανικῶν χωρῶν, ἐξαίρει τὴν σημασίαν τούτου ὡς πηγῆς διὰ τὴν ἱστορίαν τῆς πατρίδος του. Ἐνταῦθα ὁ V.G. θὰ ἔπρεπε, νομίζω, νὰ ὑποβάλῃ εἰς ἔλεγχον κρίσεις τινὰς τοῦ βυζαντινοῦ ἱστοριογράφου, ἀφορώσας εἰς τὸ παρελθὸν τῶν Ρουμανικῶν χωρῶν. Ὅταν λέγῃ π.χ. ὁ Χαλκοκονδύλης, ὅτι δὲν γνωρίζει πόθεν ἦλθον εἰς τὴν Δακίαν οἱ λατινόγλωσσοι, θὰ ἠδύνατό τις νὰ παραπέμψῃ αὐτὸν εἰς τὸν Εὐτρόπιον X, 7 («ex toto orbe Romano»· βλ. Ἀντ. Κεραμοπούλλου, Τί εἶναι οἱ Κουτσόβλαχοι, Ἐν Ἀθήναις, 1939, σελ. 27, σημ. 2). Ὁμοίως ἐχρειάζετο κριτικὴν βάσανον τὸ χωρίον τὸ σχετικὸν μὲ τὴν ἐκ Δακίας κάθοδον τῶν Βλάχων τῆς Πίνδου (βλ. Ἀντ. Κεραμόπουλλον, ἔνθ' ἀν., σελ. 24). Ὅσον δ' ἀφορᾷ εἰς τὰς ποικίλας μυθώδεις ἐθνογραφικὰς περιγραφάς του, πρέπει νὰ προστεθῇ, ὅτι τοῦτο ὀφείλεται κυρίως εἰς τὴν δυσκολίαν τῆς συλλογῆς πληροφοριῶν κατὰ τοὺς τελευταίους βυζαντινοὺς αἰῶνας, καθ' οὓς ἡ διεύθυνσις τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας ἐξέφυγεν ἀπὸ τὰς χεῖρας τῶν βυζαντινῶν καὶ περιῆλθεν εἰς ξένους λαούς, καὶ τὴν χρησιμοποίησιν πληροφοριῶν εἰλημμένων ἐκ τῆς ἀνευθύνου προφορικῆς παραδόσεως.

Ὁ V.G. μεταφράσας ρουμανιστὶ τὸ ἔργον τοῦ Χαλκοκονδύλη μεγίστας συνήντησε δυσχερείας. Ἐάν, λέγει, ἐν τῇ ρουμανικῇ μεταφράσει θὰ συναντήσῃ τις χωρία σκοτεινά, ὀφείλει νὰ γνωρίζῃ, ὅτι οὕτως ἔχουσι καὶ ἐν τῷ ἑλληνικῷ κειμένῳ. Πρὸς διασάφησιν δὲ τούτων προσέθηκεν ὑποσελιδίους σημειώσεις καὶ σχόλια. Ὁ Ρουμᾶνος καθηγητὴς προσεπάθησε νὰ παραμείνῃ πιστὸς κατὰ τὸ δυνατὸν εἰς τὸ ἑλληνικὸν κείμενον. Καὶ ἐμόχθησε, πράγματι, διὰ νὰ «μεταφράσῃ» οὐχὶ δὲ νὰ «ἑρμηνεύσῃ» τὸν Χαλκοκονδύλην. Καὶ ἐπέτυχε ν' ἀποδώσῃ διὰ πρώτην φορὰν εἰς τὴν ρουμανικὴν γλῶσσαν οὐ μόνον τὰ πράγματα, ἀλλ' ἔν τινι μέτρῳ καὶ τὸ ὕφος τοῦ βυζαντινοῦ ἱστορικοῦ.

Ἡ μετάφρασις αὐτὴ μετὰ τῶν ἀξιολόγων πινάκων της θ' ἀποτελέσῃ ἀπαραίτητον βοήθημα εἰς τοὺς ἐν Ρουμανίᾳ ἐρευνητὰς τῆς ἱστορίας τῶν ὑστέρων βυζαντινῶν χρόνων. Ὅθεν χάριτες ὀφείλονται εἰς τὸν V. Grecu, ὅστις οὐδενὸς ἐφείσθη κόπου πρὸς συγγραφὴν τοιούτου ἔργου, καὶ εἰς τὴν Ρουμανικὴν Ἀκαδημίαν, ἥτις ἀνέλαβε τὴν δημοσίευσιν αὐτοῦ.

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ Β. ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΗΣ

Francis Dvornik, *The Idea of Apostolicity in Byzantium and the Legend of the Apostle Andrew, Harvard University Press, Cambridge Mass., 1958*, σ. X+342.

Εἶναι γνωστὸς εἰς τοὺς Ἕλληνας βυζαντινολόγους ὁ καθηγητὴς Dvornik καὶ ἐκ τῶν παλαιοτέρων ἐπὶ τῆς μεσαιωνικῆς ἱστορίας τῶν Σλάβων μελετῶν του, μάλιστα δὲ ἐκ τοῦ πρό τινων ἐτῶν δημοσιευθέντος ἔργου του περὶ Φωτίου καὶ Ἐκκλησιαστικοῦ Σχίσματος τοῦ 867.

Εἰς τὸ μετὰ χεῖρας βιβλίον ὁ καθηγ. Dvornik μελετᾷ τὴν ἐμφάνισιν, ἐξέλιξιν καὶ τὸν ρόλον τὸν ὁποῖον διεδραμάτισεν εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Ἐκκλησίας ἡ ἰδέα τῆς ἀποστολικότητος, τῆς τιμητικῆς δηλαδὴ διακρίσεως ἐκκλησιῶν τινων, τῆς πηγαζούσης ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι αὗται ἱδρύθησαν ὑπό τινος τῶν Ἀποστόλων (sedes apostolica). Τὸ ὅλον θέμα ἐρευνᾶται, ὡς ὁ τίτλος δηλοῖ, ἐν σχέσει πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Βυζαντίου καὶ ἰδιαιτέρως τὸ Πατριαρχεῖον Κωνσταντινουπόλεως, τὸ ὁποῖον, ἐν τῇ ἀμύνῃ του ἔναντι τοῦ τὴν Πέτρειον καταγωγὴν τοῦ θρόνου του ἐπικαλουμένου καὶ ἀπόλυτον μοναρχίαν ἐπὶ τῆς Ἐκκλησίας ἀξιοῦντος ἐπισκόπου Ρώμης, ἐδέχθη καὶ ἀνέπτυξε παλαιὰν παράδοσιν, καθ' ἣν ὁ Πρωτόκλητος τῶν Ἀποστόλων Ἀνδρέας ὑπῆρξεν ὁ ἱδρυτὴς τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Βυζαντίου.

Εἰς τὴν οὐσίαν ἡ πρώϊμος διάστασις μεταξὺ Ρώμης καὶ Κωνσταντινουπόλεως ἀπήχει δύο διαφορετικὰς ἀντιλήψεις περὶ ἐκκλησιαστικῆς ὀργανώσεως καὶ διοικήσεως. Εἰς τὴν Ἀνατολήν, ὡς ὁ συγγραφεὺς ἀναλύει ἐν τῷ πρώτῳ κεφαλαίῳ (σ. 3-38), ὡς βάσις τῆς κατὰ τὸν τρίτον αἰῶνα ἐμφανισθείσης διαιρέσεως τῆς Ἐκκλησίας εἰς Μητροπόλεις, Ἐξαρχίας καὶ ἀργότερον εἰς Πατριαρχεῖα ἐτέθη ἡ φυσικὴ καὶ διοικητικὴ διαίρεσις τοῦ κράτους. Ἡ ἀρχὴ αὐτὴ τῆς προσαρμογῆς τῆς διοικητικῆς διαιρέσεως τῆς ἐκκλησίας πρὸς τὴν πολιτικὴν διαίρεσιν τοῦ κράτους ἔφερε τὸν ἐπίσκοπον Κωνσταντινουπόλεως, ὡς προκαθήμενον τῆς ἐκκλησίας τῆς πρωτευούσης τοῦ κράτους, εἰς ἐκτάκτως τιμητικὴν θέσιν.

Εἰς τὴν Δύσιν ὅμως ἴσχυον ἄλλα μέτρα καὶ σταθμά. Ὡς βάσις τῆς

ἱεραρχίας καὶ διαιρέσεως τῆς ἐκκλησίας δὲν ἐλαμβάνετο κυρίως ὁ γεωγραφικὸς ἢ πολιτικὸς παράγων, ἀλλὰ ἡ ἀρχαιότης καὶ μάλιστα ἡ ἀποστολικότης τῶν κατὰ τόπους ἐκκλησιῶν (κεφ. II, σ. 39 - 105). Ὁ κανὼν αὐτὸς ἀνήγαγε εἰς περίοπτον θέσιν τὸν ἐπίσκοπον Ρώμης, ὡς μόνον ἐν τῇ Δύσει κατέχοντα ἕδραν ἀποστολικὴν καὶ δὴ τὴν ἕδραν τοῦ κορυφαίου τῶν Ἀποστόλων Πέτρου. Οἱ πάπαι εἰς πᾶσαν εὐκαιρίαν δὲν παρέλειπον νὰ ἐξάρουν τὸ γεγονὸς ὅτι ἦσαν successores Petri, ἰδιαιτέρως εἰς τὰς σχέσεις των μετὰ τῶν ἐκκλησιῶν τῆς Ἀνατολῆς, ὅπου ἐξετιμᾶτο μὲν ἡ ἀποστολικότης, ἀλλὰ δὲν ἐθεωρεῖτο ὡς τίτλος προσπορίζων προνόμια. Οὕτω κατὰ τὴν πρὸ τῆς Δ' ἐν Χαλκηδόνι Οἰκουμενικῆς Συνόδου περίοδον καὶ μετὰ ταύτην, ἰδίως κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ Ἀκακιανοῦ Σχίσματος (484 - 519 μ.Χ.), προεβλήθη μὲ ἰδιαιτέραν ἔμφασιν ἡ Πέτρειος καταγωγὴ τῆς ἐκκλησίας τῆς Ρώμης καὶ τὰ ἐξ αὐτῆς ἀπορρέοντα προνόμια τῶν παπῶν (κεφ. III, σ. 106 - 137). Ὅθεν, διὰ νὰ κατοχυρώσῃ τὴν ἔναντι τῆς Δυτικῆς ἐκκλησίας θέσιν του, ὁ πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως προσέλαβε, ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ 7ου αἰῶνος, τὸν τίτλον «ἀποστολικός», βασίζων αὐτὸν εἰς παλαιὰν παράδοσιν καθ' ἣν ὁ Ἀπόστολος Ἀνδρέας ὑπῆρξεν ὁ ἱδρυτὴς τῆς ἐκκλησίας τοῦ Βυζαντίου.

Τὴν παράδοσιν αὐτὴν ἐξετάζει ἐν τῷ δευτέρῳ μέρει τοῦ βιβλίου του ὁ συγγραφεύς. Ἐν ἀρχῇ ἀναπτύσσει τὰς ἱστορικὰς περιστάσεις αἱ ὁποῖαι ἔφερον εἰς τὸ προσκήνιον τὴν παράδοσιν αὐτὴν (κεφ. IV, σ. 138 - 180), κατόπιν δὲ ἐπιχειρεῖ σύντομον κριτικὴν ἐξέτασιν τῶν πηγῶν τῆς περὶ τοῦ Ἀποστόλου Ἀνδρέου παραδόσεως, καὶ καταλήγει εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι δὲν ἀποκλείεται μὲν νὰ εἶναι ἀληθὴς ἡ παράδοσις αὐτή, δὲν δύναται ὅμως νὰ ἀποδειχθῇ ἱστορικῶς βάσει τῶν ὑπαρχουσῶν μαρτυριῶν (κεφ. V, σ. 181 - 222). Ἐν συνεχείᾳ ὁ συγγραφεὺς περιγράφει τὴν κατὰ τὸν 9ον αἰῶνα ἀνάπτυξιν καὶ πλήρη διαμόρφωσιν τῆς περὶ τοῦ Ἀνδρέου παραδόσεως (κεφ. VI, σ. 223 - 264), τέλος δὲ τὸν ρόλον τὸν ὁποῖον διεδραμάτισεν εἰς τὰς μεταξὺ Ρώμης καὶ Κωνσταντινουπόλεως διενέξεις, ἀπὸ τοῦ Σχίσματος τοῦ 867 ἕως τῆς Συνόδου τῆς Φλωρεντίας (1439).

Ἕπονται πίνακες βραχυγραφιῶν, ἀνεκδότων χειρογράφων χρησιμοποιηθέντων ὑπὸ τοῦ συγγραφέως, ἐκτενὴς βιβλιογραφία τῶν πηγῶν (σ. 303 - 313) καὶ νεωτέρων ἐπὶ τοῦ θέματος βοηθημάτων (σ. 313 - 328), ἐν τέλει δὲ πίναξ ὀνομάτων καὶ πραγμάτων.

Αὐτὸ τὸ ὁποῖον χαρακτηρίζει καὶ τὰ προηγούμενα καὶ τὸ παρὸν βιβλίον τοῦ καθηγητοῦ Dvornik εἶναι ἡ πλήρης γνῶσις καὶ ἐξαντλητικὴ ἐξέτασις τῶν πηγῶν καὶ τῆς βιβλιογραφίας, ὡς καὶ ἡ μεθοδικότης καὶ σαφήνεια ἐν τῇ ἀναπτύξει τοῦ θέματός του.

Παρὰ ταῦτα, εἰς ὡρισμένα δευτερευούσης ἴσως σημασίας θέματα, θὰ ἠδύνατό τις νὰ διατυπώσῃ ἐπιφυλάξεις ἢ προτείνῃ διαφορετικὴν γνώμην. Συγκεκριμένως σημειώνω τὰ ἑξῆς:

1) Ἐν τῇ σ. 79 ὁ συγγραφεύς, ἐπισκοπῶν τὴν ἄνοδον τοῦ γοήτρου τοῦ ἐπισκόπου Ρώμης ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, ἰδίως κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς Δ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου (451), γράφει ὅτι πρέπει νὰ ἀποδοθῇ ἰδιαιτέρα σημασία εἰς «λίβελλόν» τινα ἀπευθυνθέντα πρὸς τὸν πάπα Λέοντα καὶ τοὺς ἐν Χαλκηδόνι πατέρας ὑπό τινων κληρικῶν τῆς Ἀλεξανδρείας. Ἐν αὐτῷ ὁ πάπας ἀποκαλεῖται «ἁγιώτατος καὶ θεοφιλέστατος οἰκουμενικὸς ἀρχιεπίσκοπος καὶ πατριάρχης». Ὁ συγγραφεὺς παρατηρεῖ ὅτι «αὐτὴ εἶναι ἴσως ἡ πρώτη χρῆσις τοῦ τίτλου τὸν ὁποῖον ἀργότερον υἱοθέτησαν οἱ πατριάρχαι Κωνσταντινουπόλεως». Ἐπ' αὐτοῦ σημειώνω ὅτι ὁ μὲν τίτλος «πατριάρχης» ἀπεδίδετο ἐν τῇ Ἀνατολῇ εἰς τοὺς ἐξάρχους καὶ ἐπισκόπους ἤδη πρὸ τῆς Δ' Οἰκουμ. Συνόδου (βλ. Α. Διομήδους - Κυριακοῦ, Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία (β' ἔκδ., 1897) I, 436 - 437), ὁ δὲ τίτλος «οἰκουμενικὸς» ἐπίσης εἶχεν ἤδη χρησιμοποιηθῇ διὰ τὸν Κωνσταντινουπόλεως Ἀττικὸν (406 - 425 μ.Χ.) ὑπὸ τοῦ Ἀρμενίου ἐπισκόπου Ἰσαακίου (βλ. σημείωσιν Π. Καρολίδου ἐν Ἱστορίᾳ Παπαρρηγοπούλου (ε' ἔκδ., 1925), III, 149).

2) Ἐν τῇ σ. 121 ὁ συγγραφεὺς παρατηρεῖ ὅτι ὁ ἀγὼν τοῦ πάπα Γελασίου I (492 - 496) νὰ ἐπιβληθῇ ὡς ὑπάτη ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἀρχὴ προεκάλεσε μὲν ἀντίδρασιν ἐν τῇ Ἀνατολῇ, ὁπωσδήποτε ὅμως ἐνεποίησεν ἐντύπωσιν εἰς πολλοὺς ἐκ τῶν Ἀνατολικῶν, οἱ ὁποῖοι ἀπὸ τῆς ἐποχῆς αὐτῆς ἀρχίζουν ὁλονὲν καὶ ζωηρότερον νὰ τονίζουν τὴν ἀποστολικότητα καὶ τὴν ἡγετικὴν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ θέσιν τῆς Ρώμης. Κατ' ἀρχὴν ὑπενθυμίζω ὅτι ὁ χαρακτηρισμὸς τοῦ θρόνου τῆς Ρώμης ὡς ἀποστολικοῦ ἐκ μέρους ἀνατολικῶν τινων συγγραφέων δὲν σημαίνει ἀποδοχὴν τῶν ἀξιώσεων τὰς ὁποίας ὁ πάπας ἐβάσιζεν ἐπ' αὐτοῦ, ὡς ὁ συγγραφεὺς ἀφίνει νὰ ἐννοηθῇ (σ. 124, 125, 127 καὶ ἀλλαχοῦ).

Ἐν τούτοις ὁ συγγραφεὺς παραθέτει κείμενά τινα διὰ νὰ στηρίξῃ τὴν γνώμην ὅτι πράγματι μία μερὶς ἐκ τῶν Ἀνατολικῶν συνεμερίζετο καὶ ἐπλειοδότει εἰς τὰς φιλοδοξίας τοῦ ἐπισκόπου Ρώμης. Μερικαὶ ἁπλαῖ παρατηρήσεις ὅμως νομίζω ὅτι μειώνουν τὴν σημασίαν τῶν μαρτυριῶν αὐτῶν.

Ὡς πρῶτον ἐπιχείρημα (σ. 122) προσάγεται ἐπιστολὴ τῶν ἐπισκόπων Δαρδανίας, μέρους τῆς διοικήσεως Ἰλλυρικοῦ, εἰς τὴν ὁποίαν ὁ πάπας Γελάσιος προσαγορεύεται «Dominus, sanctus, apostolicus et beatissimus pater patrum». Αἱ ἐκφράσεις αὐταὶ δεικνύουν μὲν σεβασμόν, ἀλλὰ κατ' οὐδένα τρόπον ὑπαινίσσονται ἀναγνώρισιν ἐκτάκτων προνομίων.

Τὸ Ἰλλυρικὸν ἐξ ἄλλου, ὡς ὁ ἴδιος ὁ συγγραφεὺς σημειώνει (σ. 122), ἐξηρτᾶτο ἐκκλησιαστικῶς ἐκ τῆς Ρώμης, γεγονὸς τὸ ὁποῖον δικαιολογεῖ ὑπερβολήν τινα τιμητικῶν ἐκφράσεων ἐκ μέρους ὑποκειμένων τῷ πάπᾳ ἐπισκόπων.

Ὡς δευτέραν μαρτυρίαν ὁ συγγρ. παραθέτει (σ. 122 - 124) ἐπιστολὴν σταλεῖσαν πρὸς τὸν πάπαν Σύμμαχον (498 - 514) ὑπὸ ὀρθοδόξων ἐπισκόπων τῆς Ἀνατολῆς, οἱ ὁποῖοι εἶχον ἐξωσθῇ τῶν θρόνων των ὡς ἀρνούμενοι νὰ

δεχθοῦν τὸ «Ἑνωτικὸν» τοῦ Ζήνωνος καὶ τὰς μονοφυσιτιζούσας ἀπόψεις τοῦ Κωνσταντινουπόλεως Ἀκακίου καὶ τῶν ὁμοφρόνων του ἐν Ἀλεξανδρείᾳ καὶ Ἀντιοχείᾳ πατριαρχῶν. Εἰς τὴν ἐπιστολὴν αὐτὴν πράγματι ἀναγνωρίζεται εἰς τὸν πάπαν προνομιοῦχος θέσις ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ. Ἀλλὰ εἶναι φυσικὸν ὅτι κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτήν, εἰς τὰ ὄμματα παντὸς ὀρθοδόξου ὁ πάπας ἦτο ἡ μόνη ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ κεφαλή, ἐφ' ὅσον οἱ λοιποὶ τρεῖς πατριαρχικοὶ θρόνοι τῆς Ἀνατολῆς κατείχοντο ὑπὸ αἱρετικῶν πατριαρχῶν, καταδιωκόντων μάλιστα τοὺς ὀρθοδόξους χριστιανούς.

Τὸ γεγονὸς τοῦτο ἐξηγεῖ ἐπίσης καὶ τὸ ἄκρως κολακευτικὸν διὰ τὸν πάπαν ὕφος τῆς ἐπιστολῆς τοῦ μητροπολίτου Θεσσαλονίκης Δωροθέου (σ. 124), ὡς καὶ τὴν περίπτωσιν τῶν Σύρων ἐκείνων ὀρθοδόξων μοναχῶν, τῶν καταδιωκομένων ὑπὸ τοῦ μονοφυσίτου πατριάρχου Ἀντιοχείας καὶ ἐπικαλεσθέντων τὴν προστασίαν τοῦ πάπα Ὁρμίσδα (σ. 127 - 128).

Ἐν τῇ ἐπιστολῇ τέλος τοῦ αὐτοκράτορος Ἀναστασίου πρὸς τὸν Ρώμης Ὁρμίσδα, τὴν ὁποίαν παραθέτει ὡς ἐπιχείρημα ὁ συγγραφεὺς (σ. 124 - 125), ἀναγνωρίζεται μὲν ἡ ἀποστολικότης καὶ ἡ Πέτρειος καταγωγὴ τοῦ θρόνου τῆς Ρώμης, ἀλλ' αὐτὸ ἀπέχει πολὺ ἀπὸ τοῦ νὰ σημαίνῃ παραδοχὴν τῶν παπικῶν ἀξιώσεων.

Ἀλλ' αἱ ἀνωτέρω ἀντιρρήσεις ἢ ἐπιφυλάξεις δὲν δύνανται νὰ ἀμφισβητήσουν τὸ πνεῦμα ἀντικειμενικότητος τοῦ συγγραφέως, τὸ ὁποῖον διαφαίνεται εἰς τὸ βιβλίον ἐν τῷ συνόλῳ του.

Πολὺ δὲ περισσότερον πρέπει νὰ ἐκτιμηθῇ τοῦτο, ἂν σκεφθῶμεν ὅτι παρόμοια θέματα, ἁπτόμενα τῶν σχέσεων Ἀνατολικῆς καὶ Δυτικῆς Ἐκκλησίας, ὑπῆρξαν συχνὰ ὀλισθηρὸν ἔδαφος διὰ παλαιοτέρους Ρωμαιοκαθολικοὺς συγγραφεῖς.

Χ. ΠΑΤΡΙΝΕΛΗΣ

Μ. Ἰ. Μανούσακα, Χειρόγραφα καὶ ἔγγραφα τοῦ Ἁγίου Ὄρους, Ἀθῆναι 1958, σελ. 28.

Ἡ νέα ἐργασία τοῦ κ. Μανούσακα εἶναι ἀνατύπωσις μετὰ προσθηκῶν τοῦ ἄρθρου του περὶ τῶν βιβλιοθηκῶν τῶν μονῶν τοῦ Ἄθω εἰς τὸ Συμπλήρωμα τῆς Μεγάλης Ἑλληνικῆς Ἐγκυκλοπαιδείας. Δὲν πρόκειται ὅμως περὶ συνήθους ἄρθρου ἐγκυκλοπαιδικοῦ λεξικοῦ, καὶ διὰ τὸν λόγον αὐτὸν πρέπει νὰ γίνῃ γνωστὸν εἰς τοὺς ἐρευνητάς. Ὁ μεγάλος βιβλιογραφικός του πλοῦτος ἰδίως, τὸ καθιστᾷ μοναδικὸν βοήθημα δι' ὅλους ὅσοι ἀσχολοῦνται μὲ τὰ χειρόγραφα καὶ τὸ ἀρχειακὸν ὑλικὸν τῶν μονῶν τοῦ Ἁγίου Ὄρους.

Τὸ ὅλον ἄρθρον διαιρεῖται εἰς δύο τμήματα, ἐκ τῶν ὁποίων τὸ πρῶτον

ἀσχολεῖται μὲ τοὺς χειρογράφους κώδικας καὶ τοὺς καταλόγους αὐτῶν. Ἡ σύντομος ἐπισκόπησις τῶν διαφόρων ἐργασιῶν πρὸς περιγραφὴν τῶν ἁγιορειτικῶν κωδίκων καὶ σύνταξιν καταλόγων αὐτῶν ἀπὸ τῆς ἐμφανίσεως τοῦ διτόμου καταλόγου τοῦ Σπ. Λάμπρου κατὰ τὸ 1895 - 1900 καὶ ἐντεῦθεν, τὴν ὁποίαν παρέχει ὁ κ. Μανούσακας, ἀποτελεῖ θαυμάσιον συμπλήρωμα τοῦ λαμπροῦ ἄρθρου περὶ τῶν ἁγιορειτικῶν βιβλιοθηκῶν τοῦ πατρὸς C. Korolevskij εἰς τὸ Dictionnaire d'histoire et de géographie ecclésiastiques, V, 113 - 118. Μετὰ τὴν ἐπισκόπησιν αὐτὴν ἀκολουθεῖ συστηματικὴ βιβλιογραφία τῶν μέχρι σήμερον ἐκδοθέντων καταλόγων τῶν ἁγιορειτικῶν χειρογράφων κατὰ μονάς. Ἁπλῆ παραβολὴ μὲ τοὺς καταλόγους τοὺς ὁποίους ἀναφέρει ὁ πατὴρ M. Richard εἰς τὸ Répertoire (σελ. 20 - 23 καὶ 117) ἀρκεῖ διὰ νὰ φανῇ κατὰ πόσον εἶναι πλουσιωτέρα καὶ πληρεστέρα ἡ βιβλιογραφία τοῦ κ. Μανούσακα.

Τὸ δεύτερον μέρος ἀναφέρεται ἀποκλειστικῶς εἰς τὰ ἔγγραφα. Μετὰ σύντομον ἐπισκόπησιν καὶ ἐδῶ τῶν διαφόρων ἐρευνῶν αἱ ὁποῖαι ἔγιναν κατὰ καιροὺς εἰς τὰ ἀρχεῖα τοῦ Ἄθω, ἀκολουθεῖ πάλιν πλουσιωτάτη βιβλιογραφία τῶν καταλόγων καὶ ἐκδόσεων ἐγγράφων κατὰ μονάς.

Εἰς τὸν βιβλιογραφικὸν πλοῦτον τοῦ κ. Μανούσακα θὰ ἤθελα νὰ ἐπιφέρω τὰς ἀκολούθους μικρὰς προσθήκας[1].

Περὶ τῶν ἁγιορειτῶν βιβλιογράφων ἔχει γράψει ἐκτενῆ μελέτην καὶ ὁ Porfirij Uspenskij, Afonskie Knižniki, Čtenija v Obšč. ljub. duh. prosvěšč., 1883, τεῦχ. 1, σελ. 142 κἑξ., τεῦχ. 3 - 4, σελ. 268 - 305. Αἱ ἐργασίαι τῆς ἀποστολῆς τῆς Βιβλιοθήκης τοῦ Κογκρέσσου εἰς τὸ Ἅγιον Ὄρος κατὰ τὸ 1952 - 1953 περιγράφονται λεπτομερῶς εἰς τὸ ἄρθρον τοῦ E. W. Saunders, Operation microfilm at Mt. Athos, Biblical Archaeologist, 18 (1955), 22 - 41. Μελέτην πολὺ ἀξιόλογον περὶ τῶν ἁγιορειτικῶν ἐγγράφων ἐν γένει ἐδημοσίευσεν ὁ Ρῶσος βυζαντινολόγος P. Bezobrazov, Afonskie dokumenty, Vizantijskoe Obozrěnie, 1 (1915), 50 - 76. Εἰς τοὺς γενικοὺς καταλόγους ἁγιορειτικῶν ἐγγράφων πρέπει νὰ προστεθοῦν καὶ οἱ κατάλογοι ἑλληνικῶν ἐγγράφων τοὺς ὁποίους παραθέτει εἰς τὸ ὁδοιπορικόν του ὁ V. Grigorevič, Očerk učenago putešestvija po europejskoj Turtsii, Učenyja zapiski izdavaemyja Imp. Kazanskim Universitetom, 1848, Knižka III, Kazan 1848. Ὡς γνωστόν, ὁ Grigorevič εἶχεν ἐπισκεφθῆ τὸ Ἅγιον Ὄρος δι' ἐρεύνας τὸ 1844 - 1845, ἓν ἔτος πρὶν ἀπὸ τὴν πρώτην ἐπίσκεψιν τοῦ περιφήμου Porfirij Uspenskij (1845 - 1846). Ἐπίσης ἐδῶ

---

[1] Αὗται ἀναφέρονται ἰδίᾳ εἰς σλαβικὰ δημοσιεύματα, ἄγνωστα ἢ ἀπρόσιτα εἰς ἐκεῖνον. Ὁ κ. Μαν. δὲν ἔκρινεν ὅτι ἔπρεπε ν' ἀναφέρῃ πολλὰ δημοσιεύματα ἅτινα ἐγνώριζεν, ἀλλ' ἐθεώρει ἢ περιττὰ ἢ ἀσήμαντα ἢ παλαιωθέντα. Καὶ αὐτὰ προστίθενται ἐδῶ ὑπ' ἐμοῦ.

θὰ ἔπρεπε νὰ ἀναφερθῇ καὶ τὸ ὄνομα τοῦ Γάλλου ἐρευνητοῦ Lebarbier, ὁ ὁποῖος ἐπεσκέφθη τὸ Ἅγιον Ὄρος τὸ 1856 καὶ ἄφησεν ἀνέκδοτον κατάλογον πολλῶν ἁγιορειτικῶν ἐγγράφων (βλ. A. Guillou καὶ J. Bompaire, Recherches au Mont-Athos, Bulletin de Correspondance Hellénique, 82 [1958], 174).

Θὰ ἦτο καλόν, νομίζω, νὰ ἀναφέρωνται εἰς μίαν συστηματικὴν βιβλιογραφίαν ὅπως αὐτὴ τοῦ κ. Μανούσακα καὶ συλλογαὶ ἁγιορειτικῶν ἐγγράφων αἱ ὁποῖαι εὑρίσκονται σήμερον μακρὰν ἀπὸ τὰς μονὰς τοῦ Ἄθω, διότι διὰ τὸν ἐρευνητὴν ἔχουν ἀκριβῶς τὴν ἰδίαν ἀξίαν ὅπως καὶ αἱ ἄλλαι. Τοιαύτην περίπτωσιν ἀποτελεῖ ἡ συλλογὴ ἐγγράφων τοῦ Porfirij Uspenskij, ἡ ὁποία εὑρίσκεται σήμερον εἰς τὴν Δημοσίαν Βιβλιοθήκην τοῦ Λένινγκραδ, καὶ τῆς ὁποίας κατάλογον ἔχει δημοσιεύσει ὁ Ρῶσος βυζαντινολόγος V. G. Vasil'evskij, Opisanie Porfirievskago sbornika vizantijskih dokumentov (Greč., no. CCL), Otčet Imp. Publičnoj Biblioteki za 1883 g., S.-Peterburg 1885, Priloženie IV, 1-30. Πρβλ. καὶ τὸν κατάλογον τῶν χρονολογημένων ἑλληνικῶν χειρογράφων τῆς συλλογῆς Uspenskij εἰς V. K. Jernstedt, Opuscula, S.-Peterburg 1907, 241-255.

Εἰς τὰ περὶ τῆς περιφήμου συλλογῆς φωτογραφιῶν ἁγιορειτικῶν ἐγγράφων τοῦ P. J. Sevast'janov, ὁ ὁποῖος ἐπεσκέφθη τὸ Ἅγιον Ὄρος τὸ 1859-1860 καὶ ἐφωτογράφησε μέγαν ἀριθμὸν χειρογράφων καὶ ἐγγράφων, πρέπει παρὰ τὸ βιβλίον τοῦ T. Florinskij νὰ σημειωθῇ καὶ ὁ κατάλογος τῶν χειρογράφων καὶ φωτογραφιῶν ἁγιορειτικῶν ἐγγράφων τὰ ὁποῖα περιῆλθον τὸ 1874 εἰς τὸ Μουσεῖον Rumjancev τῆς Μόσχας καὶ δὲν ἀναφέρονται ὑπὸ τοῦ Florinskij. Περὶ τῆς σημερινῆς καταστάσεως τῆς συλλογῆς Sevast'janov βλ. A. P. Každan, Vizantijskij Vremennik, 2 (1949), 312-313.

Μεταξὺ τῶν συλλογῶν καὶ ἐκδόσεων ἐγγράφων ἐκ πλειόνων μονῶν θὰ ἔπρεπε νομίζω νὰ ἀναφερθῇ ὅτι πολλὰ ἔγγραφα περιλαμβάνονται ἀποσπασματικῶς ἢ ἐν ὁλοκλήρῳ εἰς τὰ περὶ τοῦ Ἄθω ἔργα τῶν Ρώσων Barskij καὶ Uspenskij, καθὼς καὶ εἰς τὸ βιβλίον τοῦ Σμυρνάκη, μερικὰ μάλιστα τῶν ὁποίων δὲν ὑπάρχουν εἰς ἄλλην ἔκδοσιν (π.χ. τὸ ἑλληνικὸν χρυσόβουλλον τοῦ Σέρβου δεσπότου Ἰωάννου Οὔγκλεση εἰς Σμυρνάκη, Τὸ Ἅγιον Ὄρος, 93-94). Ἐκ πλειόνων μονῶν ἀνέκδοτα ἑλληνικὰ ἔγγραφα ἐδημοσίευσεν ἐπίσης καὶ ὁ Σέρβος βυζαντινολόγος D. Anastasijević, ὁ ὁποῖος πολλάκις ἐπεσκέφθη τὸ Ἅγιον Ὄρος δι' ἐρεύνας, εἰς τὸ περιοδικὸν Starinar, 12 (1937), 3 κἑξ. ὑπὸ τὸν τίτλον Nekoliki neizdati grčki tekstovi.

Εἰς τὴν κατὰ μονὰς βιβλιογραφίαν ἔχω νὰ προσθέσω τὰ ἑξῆς:

Μονὴ Βατοπεδίου. — M. Laskaris, Povelje srpskih vladara u grčkim publikacijama, Prilozi, 8 (1928), 185-192. — A. Solovjev, Nepoznata povelja despota Stefana Vatopedu, Jugoslovenski istoriski časopis, 1 (1935), 477-484.

27-2-1959

Μονὴ Διονυσίου. — Χρυσόβουλλον αὐτοκράτορος Τραπεζοῦντος Ἀλεξίου Γ' Κομνηνοῦ εἰς J. Ph. Fallmerayer, Original Fragmente, Chroniken, Inschriften und anderes materiele zur Geschichte des Kaiserthums Trapezunt, Abhandl. der Histor. Cl. der Bayer. Akad. der Wiss., Bd. III, Abt. 3. — J. Dräseke, Vom Dionysios-Kloster auf dem Athos, Byzantinische Zeitschrift, 2 (1893), 79-95.

Μονὴ Ζωγράφου. — O. Bodjanskij, Akt Zografskago monastyrija na Afonĕ 980-981 goda, Čtenija v Imp. Obščestvĕ istorii i drevnosti rossijskih pri Moskovskom Universitetĕ, 84 (1873), τμ. III, 1-10. — P. Bezobrazov, Ob aktah Zografskago monastyria, Vizantijskij Vremennik, 17 (1910), 403-414.

Μονὴ Ἰβήρων. — I. I. Sreznevskij, Iz obozrenija glagolicheskih pamjatnikov. (Iverskaja gramota 922 g. Kirillovskie rukopisi XV v.), Izvĕstija Imp. Arheol. Obščestva, 3 (1861), 6 κἑξ., μετὰ φωτογραφιῶν ἐκ τῆς συλλογῆς Sevast'janov. — P. Uspenskij, Suždenie ob afono-iberskom akte 982 goda i o glagoličeskoj podpisi na nem popa Giorgija, Izvĕstija Imp. Arheol. Obščestva, 5 (1863), 14-17. — G. Ostrogorski, Dve beleške o Dušanovim hrisovuljama svetogorskom manastiru Ivironu, Zbornik Matice Srpske, serije društvenih nauka, 13-14 (1956), 75-84.

Μονὴ Μεγίστης Λαύρας. — V. G. Vasil'evskij, Hrisovul imperatora Aleksěa I Komnina Velikoj Lavrĕ sv. Afanasija na Afonĕ (avgust 1084 g.), Vizantijskij Vremennik, 3 (1896), 121 κἑξ. — G. Rouillard, Les actes de Laura à l'époque des Paléologues, Studi Bizantini e Neoellenici, 5 (1939), 300-307. — G. Ostrogorski, Razmena poseda i seljaka u hrisovulji cara Aleksija I Komnina svetogorskoj Lavri iz 1104 godine, Istoriski Časopis, 5 (1954-1955), 19-25. — V. Laurent, Une donation du Prince Alexandre Mavrocordato à la Skyte Athonite de Kavsokalyvi, Bulletin de la Sect. hist. de l'Académie Roumaine, 24 (1943), 1-13.

Μονὴ Ξηροποτάμου. — D. Anastasijević, Dve Dušanove grčke hrisovulje, Spomenik, 55 (1922), 32-36.

Μονὴ Παύλου. — A. P. Každan, Dva pozdnevizantijskih akta iz sobranija P. I. Sevast'janova, Vizantijskij Vremennik, 2 (1949), 313-321.

Μονὴ Χιλανδαρίου. — A. Solovjev, Povelje cara Uroša u Hilandarskom arhivu, Bogoslovlje, 2 (1927), 281-293. — R. Grujić, Jedno grčko hilandarsko pismo iz XVIII v. s minaturama, Zbornik za istoriju Južne Srbije, 1 (1936), 389-394. — V. Mošin, Beleške o hiland. praktiku, Zbornik u čast A. Belića, Beograd 1937, 255-256.

Ὁ κ. Μανούσακας πολὺ δικαίως ἀναφέρει εἰς τὴν βιβλιογραφίαν του καὶ μερικὰς σημαντικὰς βιβλιοκρισίας τῶν μεγάλων ἐκδόσεων ἁγιορειτικῶν ἐγγράφων. Τοιούτου εἴδους βιβλιοκρισίαι, ὅπου συζητοῦνται ζητήματα τυχὸν πλαστότητος, χρονολογίας ἢ φιλολογικῆς ἀποκαταστάσεως ὡρισμένων ἐγγράφων, ἀποτελοῦν μέγα βοήθημα διὰ τοὺς ἐρευνητάς. Εἰς αὐτὰς τὰς ὁποίας ἀναφέρει ὁ κ. Μανούσακας θὰ ἤθελα νὰ προσθέσω καὶ τὰς κάτωθι, τὰς ὁποίας ἐκεῖνος γνωρίζει μέν, ἀλλὰ δὲν καταγράφει: Ἐκτενεῖς βιβλιοκρισίας μὲ πολλὰς παρατηρήσεις καὶ προσθήκας περὶ τῶν Diplomata graeca reguum et imperatorum Serbiae τῶν Solovjev καὶ Mošin, ἔγραψαν οἱ D. Anastasijević (Bogoslovlije, 12 [1937], 325 κἑξ. βλ. γαλλικὴν περίληψιν εἰς Byzantion, 12 [1937], 625-638), M. Λάσκαρις (Revue internat. des études balkaniques, 3 [1937], 268-272), F. Dölger (Historische Zeitschrift, 37 [1937], 170-172, καὶ Byzantinische Zeitschrift, 37 [1937], 510-512) καὶ St. Binon (Deux contributions importantes à l'histoire de la Saint Montagne, Revue d'hist. eccl., 34 [1938], 299-319). Διὰ τὴν ἔκδοσιν τῶν ἐγγράφων τῆς Μεγίστης Λαύρας ὑπὸ Rouillard καὶ Collomp βλ. τὰς βιβλιοκρισίας τοῦ St. Binon εἰς Byzantion 12 (1937), 607-625 καὶ Revue d'hist. eccl., 34 (1938), 299-319. Διὰ τὸ βιβλίον τοῦ Binon περὶ τῶν μονῶν Ξηροποτάμου καὶ Ἁγίου Παύλου βλ. V. Grumel, Légende et l'histoire à l'Athos. Un cas typique: les monastères de Xéropotamou et de Saint-Paul, Études Byzantines, 2 (1944), 248-254. Τέλος βλ. τὴν βιβλιοκριτικὴν ἐπισκόπησιν τοῦ G. Ostrogorski, Nove publikacije vizantiskih povelja, Istoriski Časopis, 2 (1949-1950), 199-206, ὅπου κρίνει τὰς τελευταίας ἐκδόσεις ἁγιορειτικῶν ἐγγράφων ὑπὸ Lemerle, Dölger καὶ Mošin.

Ὁ κ. Μανούσακας περιορίζεται εἰς τὴν ἐργασίαν του εἰς τὰ ἑλληνικὰ χειρόγραφα καὶ ἔγγραφα καὶ μόνον παρεμπιπτόντως ἀναφέρει μερικὰς ἐκδόσεις σλαβικῶν ἐγγράφων. Δι' αὐτὸν τὸν λόγον ἐσημείωσα εἰς τὰς προσθήκας ἀνωτέρω μόνον δημοσιεύματα τὰ ὁποῖα ἀναφέρονται εἰς ἑλληνικοὺς κώδικας ἢ ἔγγραφα. Θὰ ἦτο ὅμως εὐχῆς ἔργον ἐὰν σλαβολόγος τις μᾶς ἔδιδε μίαν συστηματικὴν βιβλιογραφίαν τῶν καταλόγων καὶ ἐκδόσεων τῶν σλαβικῶν χειρογράφων καὶ ἐγγράφων τοῦ Ἁγίου Ὄρους. Τὸ τμῆμα περὶ τῶν καταλόγων σλαβικῶν χειρογράφων τοῦ Ἁγίου Ὄρους εἰς D. Djaparidzé, Mediaeval Slavic Manuscripts; a Bibliography of Printed Catalogues, Cambridge, Mass. 1957, σ. 100-102, εἶναι μία πρώτη ἀξιέπαινος προσπάθεια, ἀλλὰ δὲν ἐξαντλεῖ τὸ θέμα. Διὰ τὰ σλαβικὰ ἐν γένει καὶ ἰδίως τὰ σερβικὰ ἔγγραφα τοῦ Ἁγίου Ὄρους χρησιμωτάτη εἶναι ἡ ἐπισκόπησις τῶν γενομένων κατὰ καιροὺς ἐρευνῶν εἰς τὸ Ἅγιον Ὄρος ὑπὸ Σλάβων ἐρευνητῶν εἰς St. Stanojević, Istorija srpskog naroda u srednjem veku, I Beograd 1937, 44-98. Συμπλήρωμα τρόπον τινὰ αὐτῆς τῆς ἐπισκοπήσεως ἀποτελεῖ ἡ ἔκθεσις περὶ τῆς κατὰ τὸ 1952 γιουγκοσλαβικῆς ἐπιστημονικῆς ἀποστολῆς εἰς τὸ Ἅγιον Ὄρος ὑπὸ Dj. Sp. Radojičić, Srpske arhivske i rukopisne zbirke na Svetoj Gori, Arhivist, 2 (1955), 3-20.

Διὰ τὰ ρουμανικὰ ἔγγραφα βλ. τὴν βιβλιογραφίαν εἰς τὴν μελέτην τοῦ E. Turdeanu, Legăturile româneşti cu mânăstirile Hilandar şi Sfântul Pavel dela Muntele Athos, Cercetări Literare, 4 (1940), 60-113, καθὼς καὶ ὑπὸ τοῦ ἰδίου συγγραφέως, Nouveaux documents concernant des dons roumains au monastère de Hilandar du Mont Athos, Revue des études roumaines, 3-4 (1957), 230-233. Τέλος διὰ τοὺς καταλόγους καὶ τὰς διαφόρους ἐρεύνας σχετικὰς μὲ τὰ γεωργιανὰ χειρόγραφα βλ. τὴν εἰσαγωγὴν εἰς R. P. Blake, Catalogue des manuscrits géorgiens de la Bibliothèque de la Laure d'Iviron au Mont Athos, Revue de l'Orient chrétien, 28 (1931-1932), 289-361, 29 (1933-1934), 114-159, 225-271.

(Washington) ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΧΡ. ΣΟΥΛΗΣ

Répertoire des Bibliothèques et des catalogues de manuscrits grecs par M a r c e l R i c h a r d, déuxième édition, Paris 1958.

Ὑπὸ τὸν ὡς ἄνω τίτλον καὶ εἰς τὴν σειρὰν τῶν Publications de l'Institut de Recherche et d'Histoire des Textes ὁ καθηγητὴς κ. Marcel Richard ἔδωκε νέον δεῖγμα τῆς ἀκαμάτου δραστηριότητος καὶ τῆς γνωστῆς εἰς πάντας, ὅσοι καὶ ἐκ τοῦ πλησίον τὸν γνωρίζουν, εὐχερείας μετὰ τῆς ὁποίας κινεῖται περὶ τὴν παλαιογραφίαν. Τὸν κ. Richard ἐγνώρισα τὸ 1953 εἰς Πάτμον, ὅτε μετέβην ἐκεῖ μετὰ τοῦ διδασκάλου μου κ. N. B. Τωμαδάκη πρὸς μελέτην χειρογράφων, τυχαίως δὲ συνηντήθημεν καὶ εἰς Ἅγιον Ὄρος κατ' Αὔγουστον τοῦ 1957. Εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς μὲ κατέπληξεν ἡ ἐπιμονὴ καὶ ὁ ζῆλος μεθ' οὗ εἰργάζετο ἀπὸ πρωΐας μέχρις ἑσπέρας, σχεδὸν ἀδιακόπως, ἐρευνῶν καὶ φωτογραφίζων τοὺς ἐν τῷ προγράμματί του κώδικας. Ἐπισκεφθεὶς τὴν Ἱσπανίαν, Ἰταλίαν, Τουρκίαν καὶ κατ' ἐπανάληψιν τὴν Ἑλλάδα, γνωρίζει ἀσφαλῶς περισσότερον παντὸς ἄλλου τὰς συλλογὰς καὶ τὰς βιβλιοθήκας χειρογράφων. Αἱ ἐκθέσεις δὲ αὐτοῦ περὶ τῶν ἀποστολῶν του μαρτυροῦν τὸν ἀκαταπόνητον ἐργάτην, ὅστις δὲν φείδεται οὐδενὸς κόπου, προκειμένου νὰ φέρῃ εἰς πέρας τὸ ἔργον του.

Ἡ δευτέρα αὐτὴ ἔκδοσις τοῦ Répertoire, ἐπηυξημένη κατὰ πολὺ τῆς πρώτης, ἔρχεται νὰ προσθέσῃ εἰς τὴν διεθνῆ βιβλιογραφίαν ἓν ἔργον προάγον τὴν παλαιογραφικὴν ἐπιστήμην καὶ παρέχον εἰς τοὺς θεράποντας αὐτῆς

βοήθημα, ὅπερ, παρὰ τὴν ὁσημέραι αὐξανομένην μετ᾽ ἐκπληκτικοῦ ρυθμοῦ βιβλιογραφίαν, θὰ παραμείνῃ ἡ βάσις δι᾽ οἱανδήποτε μελλοντικὴν προσθήκην καὶ ἡ ἀρχὴ διὰ πᾶσαν ἄλλην σχετικὴν ἐργασίαν.

Τοῦ Répertoire προτάσσονται δύο εἰσαγωγαί, ἡ μία τῆς πρώτης, ἡ ἑτέρα τῆς παρούσης ἐκδόσεως. Ἀκολουθοῦν τέσσαρα μέρη, ἐξ ὧν τὸ τελευταῖον, τὸ ὀγκωδέστερον, ἀποτελεῖ τὸ κατ᾽ ἐξοχὴν ἔργον, διότι ἀναφέρονται οἱ κατάλογοι συλλογῶν χειρογράφων κατὰ πόλεις ἢ ἄλλους τόπους.

Μεταξὺ τῶν σσ. V - XIII περιλαμβάνεται ἡ εἰσαγωγὴ τῆς πρώτης ἐκδόσεως. Ὁ συγγραφεὺς ἀναφέρεται ἀρχικῶς εἰς τὴν ἀνάγκην, ἥτις ἐπέβαλε τὴν δημιουργίαν καταλόγων συλλογῶν χειρογράφων καὶ τὴν ἐξέλιξιν αὐτῶν. Ἀκολούθως ποιεῖται μνείαν τῶν εὑρετηρίων τῶν V. Gardthausen: *Sammlungen und Cataloge griechischer Handschriften*, Leipzig 1903, O. Schissel: *Kataloge griechischer Handschriften*, Graz 1924, W. Weinberger: *Wegweiser durch die Sammlungen altphilologischer Handschriften*, ἐν Sitzungsberichte der Akademie der Wissenschaften in Wien, Philos.-hist. kl., vol. 209, 4 (1930), ἐκθέτων τὰ τῆς σημασίας, τοῦ σκοποῦ καὶ τῆς σπουδαιότητος ἑνὸς ἑκάστου. Ἐν συνεχείᾳ ὡς πρὸς τὴν ἰδικήν του ἐργασίαν παρατηρεῖ ὅτι τὸ Répertoire, τὸ ὁποῖον παρουσιάζει, πλησιάζει περισσότερον τὸ τοῦ Schissel. Καθορίζει ἀκολούθως τὰ ὅρια τῆς ἐρεύνης περιορίζων ταῦτα «aux bibliothèques actuelles de manuscrits grecs et aux catalogues en usage à l'exclusion de ceux que l'on peut considérer comme périmés». Ἀναφέρεται εἰς τὴν ἐκλογὴν τῆς ὕλης καὶ ἐν συνεχείᾳ λέγει ὅτι δὲν δύναται νὰ ἀρκεσθῇ μόνον εἰς τὴν ἐμφάνισιν ἑνὸς ἁπλοῦ καταλόγου καταλόγων. Θεωρεῖ ἐκτὸς τῶν ἀριθμῶν ἐξ ἴσου ὠφέλιμον καὶ τὴν περιγραφήν, ἐν τῷ μέτρῳ τοῦ δυνατοῦ, τῆς πραγματικῆς καταστάσεως τῶν βιβλιοθηκῶν, ἡ ὁποία ἐν τελευταίᾳ ἀναλύσει ἐνδιαφέρει περισσότερον τὸν φιλόλογον, τὸν ἐκδότην κειμένων ἢ τὸν ἱστορικὸν τῆς ἑλληνικῆς φιλολογίας, τῆς κλασσικῆς ἢ τῆς βυζαντινῆς. Μία περιγραφή, λέγει, χειρογράφου τοῦ χρησιμεύει ὀλίγον, ὅταν ἀγνοῇ ποῦ εὑρίσκεται ὁ τόμος οὗτος. Δικαιολογεῖ τὴν ἄποψίν του καὶ ἀναφέρεται εἰς τὴν κατάστασιν τῶν βιβλιοθηκῶν τῆς Ἀνατολικῆς Εὐρώπης καὶ τῆς Τουρκίας. Πόλεμοι, πυρκαϊαί, μετακινήσεις χειρογράφων, μεταβάλλουν τὴν μορφὴν τῶν βιβλιοθηκῶν τῶν ὡς ἄνω χωρῶν κατ᾽ ἀντίθεσιν πρὸς τὰς βιβλιοθήκας τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης, αἱ ὁποῖαι ἐμφανίζονται μᾶλλον ἀμετάβλητοι. Ἀκολούθως ὁ συγγραφεὺς ἀναφέρεται εἰς τὸ ἐμπόριον χειρογράφων, ἐν συνεχείᾳ δ᾽ εἰς λεπτομερείας ἀφορώσας εἰς τὴν ὕλην. Ἀναφέρει ὅτι ἐκτὸς τῶν ἄλλων ἔλαβεν ὑπ᾽ ὄψει καὶ ὅσας προσφάτους πληροφορίας, βιβλιογραφικὰς ἢ ἄλλας, ἠδύνατο νὰ συγκεντρώσῃ, ὑποδεικνύει δὲ κατὰ τὸ δυνατὸν τὸν ἀριθμὸν τῶν παρ᾽ ἑκάστῃ βιβλιοθήκῃ χειρογράφων, τοὐλάχιστον ἐκείνων τὰ ὁποῖα ἔχουν περιληφθῇ εἰς καταλόγους. Μετὰ ταῦτα ἀναφέρεται εἰς τὰς οὐσιώδεις συλλογάς, τῶν ὁποίων οὐδεὶς κατάλογος ἔχει ἐπὶ τοῦ παρόντος δημοσιευθῇ, ἀλλ᾽ εἶναι γνωσταὶ εἰς τὸν ἐπιστημονικὸν κόσμον, κατόπιν δ᾽ εἰς τὰς ἀγνώστους εἰς τὸν ἐπιστημονικὸν κόσμον συλλογὰς καὶ λέγει ὅτι προσεπάθησε νὰ τὰς ἐπισημάνῃ καί, εἰ δυνατόν, νὰ προσδιορίσῃ τὴν σημασίαν των καὶ ὑπὸ εὐνοϊκωτέρας περιστάσεις νὰ δώσῃ ἕνα ἀκριβῆ ἀριθμὸν τῶν χειρογράφων. Κατατοπίζει ἀκολούθως τὸν μελετητὴν εἰς τὸν τρόπον τῆς καταγραφῆς τῶν πληροφοριῶν ἑνὸς καταλόγου εἰδικοῦ, ἀφιερωμένου εἰς ἕνα περιωρισμένον τομέα τῆς ἑλληνικῆς φιλολογίας (Γραφή, Ἀλχημεία, Ἀστρολογία, Ἁγιογραφία κλπ.). Ἀναφέρεται ἐν συνεχείᾳ εἰς ἄλλας λεπτομερείας τῆς καταγραφῆς χειρογράφων. Εἶτα λέγει ὅτι πολλοὶ ἀριθμοί, τοὺς ὁποίους δίδει, εἶναι κατὰ προσέγγισιν, διότι, διὰ νὰ ὑπολογισθῇ μὲ ἀκρίβειαν ὁ ἀριθμὸς τῶν ἑλληνικῶν χειρογράφων μιᾶς συλλογῆς, θὰ ἔπρεπε κατ᾽ ἀρχὰς νὰ καθορισθῇ μὲ ἀκρίβειαν ὅ,τι ἐννοεῖ τις διὰ τῆς φράσεως «χειρόγραφον ἑλληνικόν», πρᾶγμα τὸ ὁποῖον δὲν εἶναι εὔκολον. Ἕνα λ.χ. ἀπόσπασμα παπύρου δὲν δύναται νὰ χαρακτηρισθῇ διὰ τῆς φράσεως «ἑλληνικὸν χειρόγραφον». Διό, πρὸς ὑπέρβασιν τοῦ προβλήματος, ἀμελεῖ πᾶν σχετικὸν μὲ τὴν παπυρολογίαν καὶ παραμερίζει ἐκ τῆς βιβλιογραφίας του τὰς δημοσιεύσεις τὰς ἀφιερωμένας ἀποκλειστικῶς εἰς ἔγγραφα.

Ἡ λύσις ἄλλων ὅμως προβλημάτων εἶναι ὀλιγώτερον εὔκολος. Εἰς τὰς συλλογὰς τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης περιλαμβάνεται ἱκανὸς ἀριθμὸς ἀντιγράφων παλαιῶν κωδίκων, κλασσικαὶ σχολιασμέναι ἐκδόσεις καὶ ἄλλαι ἐργασίαι λογίων τοῦ 17ου - 20οῦ αἰῶνος, μάλιστα δὲ καὶ φωτογραφίαι. Ὁ συγγραφεὺς συμφωνεῖ ὅτι πᾶσα αὕτη ἡ ὕλη, ὡς κτῆμα ἑλληνικόν, δύναται νὰ περιληφθῇ εἰς ἕνα κατάλογον χειρογράφων. Τὸ τοιοῦτον ὅμως δημιουργεῖ πρόβλημα. Πιστεύει ἐν τούτοις ὅτι εἶναι δυνατὸς ὁ διαχωρισμὸς τῆς ὕλης ταύτης καὶ ἀναφέρει τὸ παράδειγμα τῶν ἐκδοτῶν τοῦ καταλόγου τῶν χειρογράφων τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Cambridge, οἵτινες ἀφιέρωσαν ἓν εἰδικὸν ἔργον διὰ τὰς ἐργασίας λογίων.

Ἀκολούθως ἀναφέρεται εἰς τὸ πρόβλημα τῶν βιβλιοθηκῶν τῆς Ἀνατολικῆς Εὐρώπης, καθ᾽ ὅ, λόγῳ τῆς συνεχείας τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης, πρόσφατα χειρόγραφα τοῦ 18ου - 20οῦ αἰῶνος ταυτίζονται πρὸς μεσαιωνικὰ καὶ τῆς Ἀναγεννήσεως. Ἐνῷ δὲ ὁ ἀριθμὸς τῶν τελευταίων ἐλαττοῦται, ὁ ἀριθμὸς τῶν ἄλλων διαρκῶς αὐξάνει καὶ δεσπόζει, κατὰ τρόπον πολλάκις ἐκπληκτικόν, τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἀρχαίων χειρογράφων. Ἐδῶ, λέγει ὁ συγγραφεύς, πρέπει νὰ γίνεται διάκρισις τοῦ βυζαντινοῦ ἀπὸ τοῦ νεοελληνικοῦ.

Ἐν συνεχείᾳ συζητεῖ τὴν ὑπὸ τοῦ Weinberger ἐκφρασθεῖσαν γνώμην (ἐν *Berliner philologische Wochenschrift*, t. XXIII, 1903, σσ. 848 - 854), καθ᾽ ἣν ὁ Cardthausen, τὸ βιβλίον τοῦ ὁποίου κρίνει ὁ Weinberger, θὰ ἐκέρδιζεν εἰς σαφήνειαν, ἐὰν παρεμέριζεν ἀπὸ τὸ βιβλίον του τὰς μικρὰς βιβλιοθήκας. Ἐκείνας λ.χ. αἱ ὁποῖαι περιέχουν χει/φα ὀλιγώτερα τῶν πέντε.

Ἀναφερόμενος ὁ Richard εἰς τὸ Répertoire λέγει ὅτι προσπάθησε νὰ καταστήσῃ τοῦτο, ὅσον ἠδύνατο, πλῆρες. Ἀναγνωρίζει δ᾽ ὅτι τὸ τοιοῦτο πιθανὸν νὰ προσφέρῃ ἐνοχλητικὴν ὑπηρεσίαν εἰς τοὺς λογίους, διότι ἐπισύρει τὴν προσοχήν των εἰς μερικὰς μικροσκοπικὰς ἢ κακῆς ποιότητος συλλογάς, καὶ μάλιστα ὅταν αἱ συλλογαὶ αὐταὶ καὶ ἰδίᾳ οἱ γενικῶς πολὺ περιληπτικοὶ κατάλογοι, οἵτινες μᾶς τὰς περιγράφουν, εἶναι ἀπρόσιτοι. Πιστεύει ὅμως ὅτι τὸ ἐμπόδιον τοῦτο δὲν αἴρεται διὰ τοῦ παραμερισμοῦ τῶν μικρῶν συλλογῶν, ὡς προτείνει ὁ Weinberger, ἀλλὰ μᾶλλον διὰ τῆς συντάξεως περιληπτικοῦ εὑρετηρίου τῶν μικροτέρων βιβλιοθηκῶν, ὅπερ καὶ προτίθεται νὰ συντάξῃ. Ἀκολούθως εἰσέρχεται εἰς τὸ θέμα τῆς πολυπλόκου βιβλιογραφίας καὶ ὁμιλεῖ περὶ τοῦ διαχωρισμοῦ αὐτῆς διὰ τῆς δημιουργίας καταλόγων καθ᾽ ὁμάδας κατὰ τὸν τρόπον τῶν παλαιῶν Bibliothecae bibliothecarum. Ἐν συνεχείᾳ δὲ λέγει ὅτι θὰ ἦτο ἐξ ἴσου καλὸν νὰ συσταθοῦν σύντομα καὶ προσωρινὰ εὑρετήρια τῶν διεσπαρμένων εἰς μεικτὰς συλλογὰς ἑλληνικῶν χειρογράφων, τὰ ὁποῖα δὲν ἔχουν περιληφθῆ εἰς εἰδικοὺς καταλόγους. Ἀκολούθως κατονομάζει τὰς χώρας εἰς τὰς ὁποίας ἔχει ἐπιτευχθῆ ἡ ἐργασία αὐτή. Κατόπιν ὁ συγγραφεὺς ὁμιλεῖ περὶ τῶν βοηθημάτων του, λέγει δὲ ὅτι οἱαδήποτε καὶ ἂν ἦσαν ταῦτα, ἦτο ὑποχρεωμένος νὰ ἐπαληθεύσῃ πάσας τὰς πληροφορίας του ἀνατρέχων εἰς τοὺς ἰδίους τοὺς καταλόγους. Ἡ ἐργασία ὅμως αὐτὴ τοῦ ἐπέτρεψεν ὄχι μόνον νὰ συμπληρώσῃ, ἀλλὰ καὶ νὰ διορθώσῃ τὰς σημειώσεις τῶν πρὸ αὐτοῦ ἐργασθέντων. Ἀναφέρεται ἔπειτα εἰς τοὺς συνεργάτας του καὶ εἰς ὅσους τὸν ἐβοήθησαν εἰς τὴν ἐπίτευξιν τοῦ πραγματικῶς κολοσσιαίου του ἔργου, πρὸς τοὺς ὁποίους ἐκφράζει τὴν εὐγνωμοσύνην του. Τέλος μνημονεύει τὸν Εὐστρατιάδην, ἀπὸ τὴν περὶ τὰς βιβλιοθήκας τῆς Μέσης Ἀνατολῆς πεῖραν τοῦ ὁποίου τὰ μέγιστα ὠφελήθη.

Μεταξὺ τῶν σσ. XV - XIX διαλαμβάνεται σημείωσις ἀναφερομένη εἰς τὴν δευτέραν ἔκδοσιν. Ἐκτίθεται ὁ λόγος ὅστις ἐπέβαλε τὴν ἔκδοσιν ταύτην. Μετὰ τὴν πρώτην ἔκδοσιν, ἀπὸ τοῦ 1948 ἡ ἐργασία εὑρετηρίου συλλογῶν χειρογράφων προώδευσε κατὰ πολύ. Ἀναφέρονται αἱ χῶραι εἰς τὰς ὁποίας ἔχουν ἐπιτευχθῆ σχετικαὶ ἐργασίαι. Τοῦτο ἀποτελεῖ καὶ τὸν πλέον ἐνδιαφέροντα νεωτερισμὸν τοῦ Répertoire. Ἐν συνεχείᾳ ὁ συγγραφεὺς ποιεῖται μνείαν τῶν συνεργατῶν των καὶ τῶν βοηθησάντων αὐτὸν εἰς τὴν παροῦσαν ἔκδοσιν. Ἀκολούθως ὁμιλεῖ περὶ τοῦ τρόπου συλλογῆς τῶν πληροφοριῶν του, τῆς ἐργασίας του γενικῶς καὶ καταλήγει: «un souci trop scrupuleux de perfection nous aurait donc conduit inévitablement à retarder indéfiniment la publication de cette seconde édition». Ἀναφέρει κατόπιν παραδείγματα τῶν δυσκολιῶν τὰς ὁποίας συνήντησε. Διαπραγματεύεται ἔπειτα περὶ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν χειρογράφων ἐκείνων, τὰ ὁποῖα περιπλανῶνται ἢ εἶναι κεκρυμμένα καὶ περὶ ἐκείνων τὰ ὁποῖα εἶναι ἀνεπαρκῶς περιγεγραμμένα. Καταλήγων τέλος λέγει ὅτι ἡ κωδικολογία ἔχει ἔμπροσθέν της βαρὺ

ἔργον, ἡ δὲ ἡμέρα καθ᾽ ἣν θὰ φανῇ γενικὸς κατάλογος ὅλων τῶν ὑπαρχόντων χειρογράφων, εἶναι ἀκόμη μακράν.

Τὸ Répertoire ἄρχεται ἀπὸ τῆς σχετικῆς βιβλιογραφίας, διαλαμβανομένης ἐν σσ. 1 - 2. Ἀκολούθως ἀπὸ τῆς σ. 3 καὶ μέχρι τῆς σ. 7 καταγράφεται ἡ βιβλιογραφία τῶν εἰδικῶν καταλόγων τῶν ἀναφερομένων εἰς χειρόγραφα Ἀλχημείας, Ἀστρολογίας, Γραφῆς, ὡς καὶ εἰς χειρόγραφα κεχρονισμένα, ἁγιογραφικά, λειτουργικά, ἰατρικά. Ἐν συνεχείᾳ, ἀπὸ τῆς σ. 7 καὶ μέχρι τῆς σ. 12, ἀκολουθεῖ, ὡς III Κεφάλαιον, πίναξ ἐπαρχιακῶν καταλόγων καὶ κατανομὴ τῶν πόλεων καὶ ἄλλων τόπων κατὰ χώρας διαλαμβανομένων ἐν τῷ ἑπομένῳ IV κεφαλαίῳ. Τὸ τελευταῖον τοῦτο, περιλαμβανόμενον μεταξὺ τῶν σσ. 23 - 241, εἶναι τὸ σημαντικώτερον καὶ ὀγκωδέστερον τῆς ὅλης ἐργασίας, διότι, ἐκτὸς τοῦ ὅτι περιέχει τὴν κατὰ πόλεις ἢ τόπους ἀναφορὰν τῶν δημοσιευθέντων καταλόγων κωδίκων, παρέχει καὶ πληροφορίας περὶ τῆς καταστάσεως τῶν χειρογράφων καὶ τοῦ ἀριθμοῦ αὐτῶν.

Τὴν βιβλιογραφίαν του ὁ συγγραφεὺς ἀριθμεῖ μεμονωμένως ἢ ἐνίοτε καὶ καθ᾽ ὁμάδας, ὥστε εἰς τὸ τέλος φθάνομεν τὸν ἀριθμὸν 884. Ἀκολούθως τὸ ἐν σσ. 246 - 252 πρῶτον παράρτημα περιλαμβάνει πίνακα τῶν βιβλιογραφικῶν ἀναγραφῶν τῶν δύο ἐκδόσεων, καθ᾽ ὃν παρέχεται εἰς τὴν δευτέραν στήλην ὁ αὔξων ἀριθμὸς τῶν ἀναγραφῶν τῆς β´ ἐκδόσεως, ὁ ἀντιστοιχῶν εἰς τὸν αὔξοντα ἀριθμὸν τῆς πρώτης. Τὸ II παράρτημα περιλαμβάνει ἀλφαβητικῶς πίνακα τῶν Revues et Actes académiques cités. Ἀκολουθεῖ πίναξ ἐν σσ. 261 - 276 ὀνομάτων διαλαμβανομένων ἐν τῷ Répertoire.

Ὀρθότατα ὁ κ. Richard θεωρεῖ πρόβλημα ὕλης τὴν καταγραφὴν πάσης τῆς βιβλιογραφίας τῆς ἀναφερομένης εἰς χειρόγραφα. Ἐν τούτοις, παρὰ τὴν ὀρθότητα τῆς ἀπόψεως ταύτης, νομίζω ὅτι τοὐλάχιστον αἱ μεμονωμέναι περιγραφαὶ χειρογράφων ἔπρεπε νὰ ληφθοῦν ὑπ᾽ ὄψει. Ἂς μοῦ ἐπιτραπῇ νὰ διαφωνήσω ὡς πρὸς τὸ ὅτι «une description de manuscrit lui (τοῦ ἐρευνητοῦ) servira peu, s'il ne sait pas où se trouve ce volume». Νομίζω ὅτι ἀντιθέτως εἶναι ἄχρηστος ἡ γνῶσις τοῦ ποῦ εὑρίσκεται τὸ χειρόγραφον, ὅταν ἀγνοῆται ἡ ὑπάρχουσα λεπτομερὴς περιγραφὴ αὐτοῦ. Ἐξ ἄλλου ἡ δευτέρα γνῶσις προϋποθέτει τὴν πρώτην. Βεβαίως, ὡς προελέχθη, δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ περιληφθῇ εἰς τὸ Répertoire πᾶν, ὅπερ ἀναφέρεται εἰς ἑλληνικὰ χειρόγραφα. Θὰ ἦτο δὲ εὐχῆς ἔργον ἐάν, ὡς καὶ ὁ ἴδιος ὁ συγγραφεὺς παρατηρεῖ, γίνῃ μεθοδικὸς διαχωρισμὸς τῆς ὕλης διὰ τῆς δημιουργίας καταλόγων ἀναφερομένων εἰς ἄλλα ἐπὶ μέρους τμήματα τῆς ἐρεύνης τῶν χειρογράφων. Ἓν παράδειγμα· εἰς τὸ ἐσχάτως ἐκδοθὲν βιβλίον τοῦ Alexander Turyn: *The Byzantine manuscript tradition of the tragedies of Euripides*, Urbana 1957, περιέχεται ἐν σσ. 3 - 9 General List of the manuscripts of Euripides. Εἶναι ἀπαραίτητον λοιπὸν νὰ γίνῃ κατάλογος τῶν ὑπαρχόν-

των χειρογράφων κατὰ συγγραφεῖς[1], ἐργασία ἥτις θὰ βοηθήσῃ πολὺ τοὺς ἐκδότας κειμένων καὶ θὰ προαγάγῃ τὴν φιλολογικὴν κριτικήν.

Τὸ Répertoire, παρὰ τὴν τελειότητά του, ὡς ἐκ τῆς φύσεως τῆς ὕλης του εἶναι, δύναμαι νὰ εἴπω, στατικόν, λόγῳ τῆς διαρκῶς ἀναπτυσσομένης βιβλιογραφίας. Ἤδη, ἐνῷ τοῦτο θὰ ἐξετυποῦτο εἰσέτι ἢ μόλις θὰ εἶχε κυκλοφορήσει, ἐνεφανίσθησαν νέοι κατάλογοι μὴ περιλαμβανόμενοι εἰς αὐτό: Γέροντος Παντελεήμονος Λαυριώτου: *Συμπληρωματικὸς κατάλογος χειρογράφων κωδίκων Ἱ. Μονῆς Μεγίστης Λαύρας Ἁγίου Ὄρους*, εἰσαγωγὴ Ν. Β. Τωμαδάκη, πίνακες Κ. Α. Μανάφη, ΕΕΒΣ, ΚΗ΄ (1958), σσ. 87-203, καὶ Valentinus Capocci: *Codices Barberiniani graeci, tomus I, codices 1-163*, εἰς τὴν σειράν: Bybliothecae Apostolicae Vaticanae Codices manuscripti recensiti iussu Ioannis XXIII pontificis maximi. Εἰς τὴν γενικὴν δὲ βιβλιογραφίαν τοῦ III κεφαλαίου ἔχομεν νὰ προσθέσωμεν: Μ. Ἰ. Μανούσακα: *Χειρόγραφα καὶ Ἔγγραφα τοῦ Ἁγίου Ὄρους*, Ἀθῆναι 1958 (πρβλ. καὶ ἐν τῷ τόμῳ τούτῳ, σσ. 510-515, βιβλιοκρισίαν τοῦ κ. Γ. Σούλη).

Ἐν τούτοις ἡ ἐργασία τοῦ κ. Richard εἶναι μνημειώδης διὰ τὴν καταπληκτικὴν αὐτῆς ἐνημέρωσιν. Δυνάμεθα δὲ νὰ εἴπωμεν ὅτι ἀποτελεῖ τὴν βάσιν δι' οἱανδήποτε ἐπὶ χειρογράφων ἐργασίαν, διότι πρέπει πρωτίστως νὰ εἶναι γνωσταὶ αἱ βιβλιοθῆκαι εἰς ἃς ὑπάρχουν χειρόγραφα καθὼς καὶ οἱ κατάλογοι τούτων, ἐργασία εἰς ἣν ἀπέβλεψεν ὁ κ. Richard, διὰ νὰ εἶναι δυνατὸς ὁ περαιτέρω διαχωρισμὸς τῆς ὕλης δι' εἰδικωτέρων καταλόγων. Εἰς τοιαύτας ἐργασίας τὸ ἔργον τοῦ κ. Richard ἀποτελεῖ τὴν ἀρχὴν καὶ δίδει τὸ παράδειγμα διὰ μίαν προσπάθειαν ἥτις, ἐὰν εὐδοκιμήσῃ, θὰ προαγάγῃ τὴν παλαιογραφίαν, ἐνῷ οἱ φιλόλογοι θὰ εὕρουν θέματα τῶν ὁποίων ἡ λύσις δὲν θὰ προσκρούῃ πλέον εἰς τὴν ἄγνοιαν τῶν χειρογράφων.

Ν. Α. ΛΙΒΑΔΑΡΑΣ

Ἀνδρέου Ξυγγοπούλου, Σχεδίασμα ἱστορίας τῆς θρησκευτικῆς ζωγραφικῆς μετὰ τὴν ἅλωσιν, Ἀθῆναι 1957, σελ. ϛ' + 380, πίν. 72. Βιβλιοθήκη τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας, ἀριθ. 40.

Ὁ καθηγητὴς Ξυγγόπουλος εἰς τὴν μακρὰν σειρὰν τῶν πολυτίμων προσφορῶν του πρὸς τὴν ἑλληνικὴν ἐπιστήμην προσέθηκεν ἔργον μνημειῶδες. Θεραπεύων ἀπὸ μακροῦ τὰς σπουδὰς περὶ τὴν ζωγραφικὴν ὡς ἐκαλλιεργεῖτο εἰς τὸν ἑλληνικὸν χῶρον κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους καὶ τὴν Τουρκοκρατίαν παρέχει ἤδη τὴν πρώτην συστηματικὴν ἱστορίαν τῆς θρησκευτικῆς ζωγραφικῆς μετὰ τὴν ἅλωσιν, ἐπιγράφων αὐτὴν διὰ τοῦ μετριόφρονος τίτλου «σχεδίασμα», ἐξ ἀφορμῆς τῆς ἐπὶ τοῦ παρόντος ἐλλιποῦς γνώσεως τῶν μνημείων καὶ τῶν δυσχερειῶν ὅσας, κυρίως ἕνεκα ταύτης, συναντᾷ ἡ συγγραφὴ τοιούτου ἔργου.

---

[1] Τὴν σύνταξιν τοῦ καταλόγου τούτου ἔχω κατὰ νοῦν νὰ ἐπιχειρήσω εἰς τὸ ἀπώτερον μέλλον.

Τοῦ ὀγκώδους βιβλίου, μετὰ τὸν πρόλογον, τὸν πίνακα τῶν περιεχομένων καὶ τὸν κατάλογον τῶν 159 δημοσιευομένων εἰκόνων, ὧν πολλαὶ βλέπουν διὰ πρώτην φορὰν τὸ φῶς τῆς δημοσιότητος, προτάσσεται πολυσέλιδος περίληψις καὶ πίναξ βιβλιογραφικῶν συντμήσεων. Ἀκολουθεῖ τὸ κείμενον διαιρούμενον εἰς πέντε μέρη.

Εἰς τὸ πρῶτον μέρος ἐρευνῶνται αἱ πηγαὶ τῆς μεταβυζαντινῆς ζωγραφικῆς, αἱ ἀναγόμεναι εἰς τοὺς Παλαιολογείους χρόνους. Δι' αὐτὸ καὶ γίνεται λόγος διὰ τὰς δύο σχολὰς τῆς ἐποχῆς, τὴν Μακεδονικὴν καὶ τὴν Κρητικήν. Ἡ Κρητικὴ σχολή, ἡ μόνη ἐπικρατοῦσα μετὰ τὴν ἅλωσιν, ἔχει προβληματικὴν τὴν προέλευσιν. Ὅθεν διερευνῶνται τὰ σχετικὰ πρὸς τὴν γένεσιν καὶ διαμόρφωσίν της προβλήματα καὶ διαστέλλονται αἱ περίοδοι τῆς ἱστορίας της. Ὁρμώμενος ὁ κ. Ξυγγόπουλος ἀπὸ τοῦ G. Millet, καθ' ὃν ἡ Κρητικὴ σχολὴ ἔχει τὴν ἰδίαν τεχνικὴν μὲ τὰς φορητὰς λατρευτικὰς εἰκόνας, μελετᾷ τὴν ἐξέλιξιν τῆς τεχνικῆς των ἀπὸ τοῦ 12ου αἰῶνος ἐπὶ τῇ βάσει ἐπιτυχοῦς ἐκλογῆς τῶν ἀσφαλέστερον χρονολογουμένων ἔργων καὶ ἀνιχνεύει τὰ διάφορα στάδια τῆς ἐπιδράσεως ἐπὶ τὴν τοιχογραφίαν αὐτῆς τῆς τεχνικῆς. Οὕτως ἀνατέμνει τὴν τεχνικὴν τοιχογραφιῶν, ἐν αἷς εἶναι σαφὴς ἡ τοιαύτη ἐπίδρασις, ἄλλων τε καὶ τῆς Περιβλέπτου τοῦ Μυστρᾶ, τὴν ὁποίαν θεωρεῖ διακοσμηθεῖσαν ὑπὸ δύο ὁμάδων ἁγιογράφων κατὰ τὸ διάστημα 1375-1385. Ἡ Παντάνασσα τοῦ Μυστρᾶ ἔχει διὰ τὴν ἔρευνάν του ἰδιάζουσαν σημασίαν. Εἰς τὰς τοιχογραφίας της διακρίνει δύο εἴδη τεχνικῆς, ἀντιπροσωπεύοντα δύο ζωγράφους. Εἰς τὸν ἕνα, τὸν εἰκονίσαντα τοὺς μεμονωμένους ἁγίους, συναντᾶται καὶ ἡ παλαιὰ τεχνική, ὅπου ἡ γραμμὴ ἔχει βασικὴν σημασίαν. Ἡ γραμμικὴ τεχνική, οὐδέποτε ἐκλιποῦσα, ἐκαλλιεργεῖτο παραλλήλως πρὸς τὴν μεγάλην τέχνην. Ἀπαντᾷ εἰς σειρὰν τοιχογραφιῶν λαϊκοῦ καὶ μοναχικοῦ χαρακτῆρος (Ὄμορφη Ἐκκλησιὰ Αἰγίνης, Σωτὴρ Μεγάρων, Ζέμεν Βουλγαρίας). Εἰς τὴν Παντάνασσαν τοῦ Μυστρᾶ γίνεται ἡ συνένωσις τριῶν εἰδῶν τεχνικῆς, δηλ. τῆς Μακεδονικῆς, τῆς τεχνικῆς τῶν εἰκόνων καὶ τῆς παλαιᾶς γραμμικῆς ζωγραφικῆς. Ἀπὸ τὴν συνένωσιν αὐτὴν γεννᾶται ἡ τεχνικὴ τῆς Κρητικῆς σχολῆς τῶν μετὰ τὴν ἅλωσιν χρόνων.

Ἐν συνεχείᾳ ὁ συγγραφεὺς ἐξετάζει τὴν καταγωγὴν τῆς τεχνοτροπίας ὅπως αὕτη παρουσιάζεται εἰς τὰ δημιουργήματα τῆς Κρητικῆς Σχολῆς, ἅτινα ἀπὸ ἀπόψεως μορφῆς συγγενεύουν πρὸς τὴν βυζαντινὴν τέχνην τὴν παλαιο-

τέραν τῶν Παλαιολόγων. Παραλλήλως πρὸς τὴν Μακεδονικὴν ζωγραφικὴν καλλιεργεῖται κατὰ τοὺς ἰδίους χρόνους καὶ ρεῦμα τέχνης μὲ χαρακτῆρα περισσότερον συντηρητικὸν καὶ λαϊκόν. Ἐξ αὐτοῦ πηγάζει ἡ τεχνοτροπία τῆς Κρητικῆς σχολῆς. Παρατίθενται παραδείγματα μνημείων, ἀνηκόντων εἰς τὸ ἀνωτέρω ρεῦμα, χρονολογουμένων ἀπὸ τοῦ 13ου, 14ου καὶ τῶν ἀρχῶν τοῦ 15ου αἰῶνος καὶ ἑρμηνεύεται ἡ παρουσία των ὡς ἔκφρασις τῆς ἀντιδράσεως τῆς συντηρητικῆς Ἐκκλησίας εἰς τοὺς νεωτερισμοὺς τῶν Παλαιολόγων. Τῆς ἀντιδράσεως αὐτῆς φορεῖς ἦσαν οἱ μοναχοί, εἰς οὓς ἀποδίδει ὁ συγγραφεὺς κατὰ μέγιστον μέρος τὴν ἐπικράτησιν τῆς Κρητικῆς σχολῆς, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐξαφάνισιν τῆς Μακεδονικῆς, ἧς ἡ ὀρθοδοξία ἐθεωρήθη ὕποπτος. Ἡ πτῶσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἡ ὑποδούλωσις τοῦ Βυζ. Κράτους τῷ 1453 δὲν ἤσκησαν, κατὰ τὸν κ. Ξυγγόπουλον, ἀποφασιστικὴν ἐπίδρασιν ἐπὶ τὴν ἐξέλιξιν τῆς θρησκευτικῆς τέχνης.

Εἰς τὸ δεύτερον μέρος τοῦ βιβλίου ἐξετάζεται ἡ περίοδος τῆς διαμορφώσεως τῆς Κρητικῆς σχολῆς, ἡ μεσολαβοῦσα μεταξὺ τῆς ἁλώσεως καὶ τῶν ἀρχῶν τοῦ 16ου αἰῶνος. Ἀφοῦ πρῶτον γίνῃ λόγος διὰ τὰ σύγχρονα μνημεῖα τῆς Μακεδονικῆς σχολῆς, τῆς προσλαμβανούσης χαρακτῆρα ὁλονὲν καὶ περισσότερον λαϊκόν, διὰ τοιχογραφίας τοῦ 15ου αἰῶνος καὶ διὰ φορητὰς εἰκόνας, ὡς ἡ ἐν Ρώμῃ Mater de perpetuo succursu (ἔργον τοῦ τέλους τοῦ 16ου αἰ.) καὶ ἡ λειψανοθήκη τοῦ Βησσαρίωνος (ἴσως τοῦ 14ου αἰ.), αἵτινες εἶχον θεωρηθῆ ὡς ἀνήκουσαι εἰς αὐτὴν τὴν ἐποχήν, ἀκολουθεῖ σύντομος ἐξέτασις τοιχογραφιῶν τῆς Κρήτης καὶ δὴ τῆς Μονῆς Βαρσαμονέρου, τοῦ ναΐσκου τῶν Εἰσοδίων εἰς τὸ Σκλαβεροχώρι, τοῦ Ἁγίου Κωνσταντίνου Ἀβδοῦ. Ἐκ τῶν τελευταίων φαίνεται ὅτι ἡ Κρητικὴ ζωγραφικὴ τοῦ τοίχου καὶ τῶν φορητῶν εἰκόνων εἶχε διαμορφωθῆ ἐν Κρήτῃ ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ 15ου αἰ. Τῆς Κρητικῆς σχολῆς κοιτὶς ὑπῆρξεν ἡ Κωνσταντινούπολις. Ἐντεῦθεν δ' ἴσως διὰ τοῦ Μυστρᾶ ἦλθεν εἰς Κρήτην, ἔνθα ἔγινεν ἡ τελική της διαμόρφωσις.

Συνοψίζων τὰ συμπεράσματα αὐτοῦ ὁ συγγραφεὺς ἐπιλέγει ὅτι «ἡ συνένωσις τῆς τεχνικῆς τῆς προελθούσης ἀπὸ τὴν ἐπὶ τῆς Μακεδονικῆς τοιχογραφίας ἐπίδρασιν τῆς φορητῆς εἰκόνος μὲ τὴν συντηρητικὴν μοναχικὴν τεχνοτροπίαν, τὴν συνεχίζουσαν τὴν παλαιὰν παράδοσιν, εἶχεν ὡς ἀποτέλεσμα τὴν διαμόρφωσιν τῆς ἰδιοτύπου τέχνης, τὴν ὁποίαν ὀνομάζομεν Κρητικὴν» (σ. 92). Διὰ τὴν εἰκονογραφίαν τῆς σχολῆς δὲν γίνεται λόγος, ἐπειδὴ κατὰ τὴν περίοδον τῆς γενέσεως καὶ διαμορφώσεως εἶναι αὐτὴ ἣν εἶχε δημιουργήσει ἡ τέχνη τῶν Παλαιολόγων.

Εἰς τὸ τρίτον μέρος ὁ κ. Ξυγγόπουλος πραγματεύεται διὰ τὴν μεγάλην ἀκμὴν τῆς Κρητικῆς ζωγραφικῆς κατὰ τὸν 16ον αἰῶνα. Ἐξετάζει πρῶτον τὴν τοιχογραφίαν ἀρχόμενος ἀπὸ τοῦ κατ' ἐξοχὴν ἐκπροσώπου τῆς σχολῆς Θεοφάνους τοῦ Κρητός, οὗτινος ἡ ἀκτινοβολία γίνεται αἰτία νὰ διαστείλῃ ὁ συγγραφεὺς τὸν αἰῶνα εἰς τὴν ἐποχὴν τοῦ Θεοφάνους καὶ τὴν μετ' αὐτόν. Πρῶτον γνωστὸν ἔργον τοῦ Θεοφάνους ἡ διακόσμησις τοῦ καθολικοῦ τῆς Μονῆς τοῦ Ἁγίου Νικολάου Ἀναπαυσᾶ τῶν Μετεώρων. Ὁ ζωγράφος ἐν αὐτῷ φωρᾶται χρησιμοποιῶν δύο εἴδη τεχνικῆς. Δὲν εἶχεν εἰσέτι διαμορφώσει τὸν ἰδιάζοντα χαρακτῆρα τῆς τέχνης του. Τὸ ἓν εἶδος τῆς τεχνικῆς χαρακτηρίζει τὴν ζωγραφικὴν τοῦ Θεοφάνους ὡς ἐμφανίζεται εἰς τὰ κατόπιν ἔργα του, ἐν οἷς ἡ τυποποίησις καὶ ἡ ἐπιδίωξις διακοσμητικῶν σχημάτων ἔχουν ἀποβῆ κανών. Ἀκολουθεῖ ἡ ἐξέτασις τῶν τοιχογραφιῶν τοῦ ἐν Ἁγίῳ Ὄρει καθολικοῦ τῆς Λαύρας (1535), ἐν αἷς ἔχει διαπιστωθῆ ἐπίδρασις Ἰταλικῶν χαλκογραφιῶν, ἣν ὅμως ὁ ζωγράφος ἔχει τὴν δύναμιν ν' ἀφομοιώνῃ. Εἰς τὸν Θεοφάνην ἀποδίδει ὁ συγγραφεὺς καὶ τὴν διακόσμησιν τοῦ καθολικοῦ τῆς Μονῆς Σταυρονικήτα καὶ τῆς Τραπέζης τῆς Λαύρας τοῦ Ἄθω.

Ἐν συνεχείᾳ γίνεται λόγος διὰ τὸν Φράγκον Κατελάνον, τὸν διακοσμήσαντα τὸ 1560 τὸ παρεκκλήσιον τοῦ Ἁγ. Νικολάου εἰς τὴν Λαύραν τοῦ Ἁγίου Ὄρους. Οὗτος πρέπει νὰ διασταλῇ ἄλλου ζωγράφου λεγομένου Φράγκου Λικοτάρη, ἀδελφοῦ τοῦ Γεωργίου ἱερέως· οἱ δύο ἀδελφοὶ διεκόσμησαν τὸν νάρθηκα τῆς Μονῆς Βαρλαὰμ τῶν Μετεώρων. Ὁ Κατελάνος ἐζωγράφησε κατὰ τὸν κ. Ξυγγόπουλον καὶ τὸν κυρίως ναὸν τῆς Μονῆς Βαρλαὰμ τῶν Μετεώρων. Τὰ δάνειά του ἐκ τῆς δυτικῆς τέχνης εἶναι περισσότερα. Ἡ δυτ. ἐπίδρασις εἶναι κυρίως αἰσθητὴ εἰς τὰς συνθέσεις. Ὁ Κατελάνος ἐκπροσωπεῖ τὴν ἀντίδρασιν πρὸς τὴν ἐξηρτημένην ἀπὸ τοῦ Θεοφάνους τέχνην καὶ τὴν ἐξέλιξιν. Ἡ τέχνη του κυριαρχεῖ τὸν 17ον αἰῶνα.

Ἐκ τῶν φορητῶν εἰκόνων τοῦ 16ου τινὲς ἐμμένουν εἰς τὴν Παλαιολόγειον παράδοσιν, ὡς αἱ εἰκόνες τοῦ Μαυρογορδάτου καὶ ἐν Ἁγίῳ Ὄρει αἱ τῆς Μεγάλης Δεήσεως, μεταξὺ τῶν ὁποίων τὰ ἔργα τοῦ ἱερέως Εὐφροσύνου. Εἰς τὴν φορητὴν εἰκόνα τὴν ὁριστικὴν μορφὴν τῆς τεχνικῆς δίδει ὁ Κρὴς Μιχαὴλ Δαμασκηνός, κυριαρχῶν εἰς τὴν ζωγραφικὴν κατὰ τὸ β' ἥμισυ τοῦ 16ου αἰῶνος. Τὰ ἔργα τοῦ Δαμασκηνοῦ κατατάσσει ὁ συγγραφεὺς ἐπὶ τῇ βάσει τῶν διαφορῶν τῆς τεχνοτροπίας, ἀλλὰ καὶ κυρίως τῆς τεχνικῆς εἰς πέντε ὁμάδας, αἵτινες δεικνύουν καὶ τὴν ἐξέλιξιν τῶν καλλιτεχνικῶν ἀντιλήψεων τοῦ ζωγράφου. Εἰς τὰ πρῶτά του ἔργα ἐμπνέεται ἀπὸ Μακεδονικὰς ἀλλὰ καὶ Κρητικὰς τοιχογραφίας. Τὴν εἰκόνα τῶν ἐφίππων στρατιωτικῶν ἁγίων τῆς Συλλογῆς Σταθάτου καὶ πέντε εἰκόνας εὑρισκομένας εἰς τὸν ναὸν τοῦ ἁγίου Μηνᾶ Ἡρακλείου Κρήτης, ἔργα ἰταλίζοντα, ὁ κ. Ξυγγόπουλος θεωρεῖ ὡς γενόμενα κατὰ τὸν χρόνον τῆς εἰς Ἑνετίαν παραμονῆς τοῦ ἁγιογράφου. Κατὰ τὴν λογιζομένην ὡς τελευταίαν περίοδον (1584 - 1591) τοῦ Δαμασκηνοῦ ἡ προσκόλλησίς του εἰς τὴν Παλαιολόγειον ζωγραφικὴν εἶναι ἔντονος. Ἡ γ' ὁμὰς (1570 - 1579) τῶν ἔργων του δεικνύει τὴν ὡρίμανσιν τῆς τέχνης του. Κατ' αὐτὴν οἱ πίνακές του ἀποκτοῦν τὴν αὐστηρότητα τῆς

πραγματικῆς Κρητικῆς σχολῆς. Ὁ Δαμασκηνὸς ἀσκεῖ ἐπὶ τοὺς ἔπειτα ἁγιογράφους φορητῶν εἰκόνων οἵαν ἐπίδρασιν καὶ ὁ Θεοφάνης ἐπὶ τὴν τοιχογραφίαν. Οἱ ζωγράφοι τοῦ 17ου καὶ 18ου αἰῶνος ἀντιγράφουν κυρίως τὰς ἰταλιζούσας εἰκόνας του.

Μετὰ τὸν Δαμασκηνὸν γίνεται λόγος διὰ τοὺς ἀκολουθοῦντας τὴν Παλαιολόγειον ζωγραφικὴν τῶν φορητῶν εἰκόνων ἁγιογράφους Ἰωάννην Κύπριον, Φίλιππον ἱερομόναχον, Ἀνδρέαν Ρίτζον, διὰ τοὺς ἀκολουθοῦντας τὴν παλαιὰν τοιχογραφίαν Ἐμμ. Λαμπάρδον, Ἄγγελον καὶ τοὺς ἰταλίζοντας ζωγράφους Ἐμμανουὴλ Τζανφουρνάρην, Ἀνδρέαν Παβίαν, Γεώργιον Κλόντζαν. Εἰς τὸ ἑπόμενον κεφάλαιον ἐξετάζεται ἡ εἰκονογραφικὴ ἐξάρτησις τῆς Κρητικῆς σχολῆς ἀπὸ τὴν Μακεδονικὴν καὶ ἰδιαιτέρως τοῦ Θεοφάνους, τοῦ Δαμασκηνοῦ, τοῦ Φράγκου Κατελάνου, τῶν ζωγράφων εἰκόνων τοῦ τέλους τοῦ 16ου αἰῶνος. Ἡ εἰκονογραφικὴ ἐξάρτησις εἶναι τόση, ὥστε νὰ θεωρηθῇ ὁ Θεοφάνης μαθητὴς τοῦ Πανσελήνου. Ἐν τέλει τοῦ κεφαλαίου γίνεται λόγος διὰ τὸ εἰκονογραφικὸν θέμα τῆς Παναγίας τοῦ Πάθους.

Τὸ τέταρτον μέρος τοῦ βιβλίου καταλαμβάνει ἡ μελέτη τοῦ 17ου αἰῶνος, ὅστις διακρίνεται διὰ τὴν στροφήν του πρὸς τὴν Δύσιν. Ἡ τοιχογραφία ἀποβαίνουσα λαϊκὴ μιμεῖται μηχανικῶς τὰ ἔργα τῶν Μεγάλων Κρητῶν ἁγιογράφων τοῦ 16ου αἰ. ἢ διὰ τοῦ Δημητρίου Κακαβᾶ μεταφέρει εἰς τὸν τοῖχον τὴν τεχνικὴν τῶν φορητῶν εἰκόνων. Ἑρμηνεύεται ἡ κατάπτωσις τῆς τοιχογραφίας, ἡ ἀντιτιθεμένη πρὸς τὴν σύγχρονον ἀκμὴν τῆς ζωγραφικῆς φορητῶν εἰκόνων, αἵτινες διακρίνονται διὰ τὴν ἐπ᾿ αὐτῶν δυτικὴν καὶ ἰδιαιτέρως ἰταλικὴν ἐπιρροήν. Παρὰ τοῦτο ἁγιογράφοι τινές, τοὐλάχιστον ἐν τῇ ἀρχῇ τοῦ σταδίου των, παρουσιάζουν ἰσχυρὰν προσκόλλησιν εἰς τὴν παράδοσιν. Μεταξὺ αὐτῶν ὁ Κωνσταντῖνος Παλαιόκαπας, ὁ Φιλόθεος Σκοῦφος, ὁ Βίκτωρ ὁ Κρής, διακριτέος ἀπὸ τοῦ Κερκυραίου ἱερέως Βίκτωρος.

Ὁ σημαντικώτερος ἁγιογράφος τῆς ἐποχῆς εἶναι κυρίως ὁ Ἐμμ. Τζάνες. Δυϊσμὸς χαρακτηρίζει τὴν τέχνην του ἀπὸ τῶν πρώτων ἔργων. Τὸ ἴδιον παρατηρεῖται καὶ κατὰ τὴν περίοδον τῆς ἐγκαταστάσεώς του εἰς Βενετίαν. Ὁ Τζάνες εἶναι δημιουργὸς νέων συνθέσεων, ὧν μιμητὰς πολλοὺς εὗρεν ἡ εἰκὼν τοῦ Ἁγίου Γοβδελαᾶ. Κατὰ τὸν κ. Ξυγγόπουλον ὁ Τζάνες οὐ μόνον ἐδανείσθη ἐκ τῆς ἰταλικῆς τέχνης στοιχεῖα διὰ τὰς δημιουργίας του καὶ τὰς μετασκευὰς παλαιῶν εἰκονογραφικῶν τύπων, ἀλλ᾿ ἤχθη μέχρι τῆς ἀντιγραφῆς αὐτουσίων βενετικῶν πινάκων. «Τὴν τέχνην τῆς παραδόσεως ἂν καὶ τὴν ἐγνώριζε κάλλιστα, οὐδέποτε φαίνεται ἠγάπησεν... Ἡ τέχνη τῆς προτιμήσεώς του ἦτο ἀναμφισβητήτως ἡ ἰταλική» (σ. 238). Ὁ Τζάνες ἐσυνειδητοποίησε τὰ ρεύματα καὶ τὴν αἰσθητικὴν τῆς ἐποχῆς του. Ἐκ τῶν συγχρόνων ἁγιογράφων, οἵτινες ἐπηρεάζονται ὑπὸ τοῦ ἔργου του, γίνεται λόγος διὰ τοὺς μᾶλλον ἀντιπροσωπευτικούς, Ἠλίαν Μόσκον καὶ Θεόδωρον Πουλάκην. Ὁ Μόσκος, ἤρεμος καὶ γλυκὺς ἁγιογράφος, ὡραιοποιῶν τὰς μορφάς, χρησιμοποιεῖ δυτικὰ πρότυπα εἰς τὰς λεπτομερείας τῆς συνθέσεως χωρὶς εἰς τὸ γενικὸν σχῆμα αὐτῆς νὰ ἐκφεύγῃ οὐσιωδῶς ἀπὸ τὴν παλαιὰν παράδοσιν. Ὀλιγάριθμος εἶναι ἡ ὁμὰς τῶν εἰκόνων τοῦ Πουλάκη, αἵτινες ἔχουν καθαρῶς δυτικὴν τεχνοτροπίαν. Εἰς ὅλα του ὅμως τὰ ἔργα φαίνεται κατὰ μείζονα ἢ ἐλάσσονα βαθμὸν ἡ χρησιμοποίησις δυτικῶν προτύπων καὶ δι᾿ αὐτὰ τὰ ἀπὸ μακρῶν αἰώνων καθιερωμένα θέματα. Δύναται νὰ θεωρηθῇ ὁ πρόδρομος τῶν ἰσχυρῶς ἰταλιζόντων ἁγιογράφων τοῦ 18ου αἰῶνος. Δεῖγμα τῆς ἐπιδράσεως ἣν ἤσκησεν ἐπ᾿ αὐτὸν ἡ τέχνη τῆς Δύσεως εἶναι ἡ κατὰ τὸν συγγραφέα δημιουργία ἰδίου ἀνδρικοῦ τύπου, ἀπαντῶντος εἰς τὰ ἔργα του καὶ ἀποδίδοντος τοὺς χαρακτῆρας τοῦ ἰδίου τοῦ ζωγράφου.

Ἐν συνεχείᾳ ἐξετάζεται ἡ ἐξέλιξις τῆς δυτικῆς ἐπιδράσεως ἐπὶ τὴν ὀρθόδοξον ἁγιογραφίαν ὡς ἐμφανίζεται εἴς τε τὴν Μακεδονικὴν τοιχογραφίαν κατὰ τὰς παραμονὰς τοῦ θανάτου της, ἀλλὰ κυρίως εἰς τὴν Κρητικὴν ζωγραφικήν, καὶ μάλιστα ἰδιαιτέρως κατὰ τὸν 16ον καὶ τὸν 17ον αἰῶνα. Ὁ Ἐμμανουὴλ Τζάνες καὶ ὁ Πουλάκης ἀνάγουν εἰς σύστημα τὴν ἀντιγραφὴν δυτικῶν προτύπων. Οἱ σπουδαιότεροι ἁγιογράφοι τοῦ 17ου αἰῶνος ἐπεσκέφθησαν τὴν Βενετίαν, ἐγνώρισαν τὴν τέχνην της, ἐμάνθανον νὰ ζωγραφίζουν κατὰ τὴν δυτικὴν τεχνοτροπίαν. Εἰς τὴν Βενετίαν ἦσαν ἐγκατεστημένοι Ἕλληνες ἁγιογράφοι ἐργαζόμενοι κατ᾿ ἀμφοτέρους τοὺς τρόπους. Οἱ Ἕλληνες ζωγράφοι ἀπὸ τῶν δανείων ἐπροχώρησαν εἰς τὴν ἀπόδοσιν τῆς ἀνατομίας τῶν γυμνῶν σωμάτων, εἰς τὴν προοπτικὴν σχεδίασιν τῶν κτηρίων. Οἱ ἁγιογράφοι τοῦ 17ου αἰῶνος εἰργάζοντο καὶ κατὰ τὸν ὀρθόδοξον τρόπον, ἐπειδὴ τὰ ἔργα τὰ σύμφωνα πρὸς τὴν παράδοσιν ἐξετιμῶντο καὶ ἦσαν ἀντικείμενα σεβασμοῦ. Ἡ ἀνανέωσις τῆς Κρητικῆς ζωγραφικῆς ἐπεζητεῖτο διὰ τῆς εἰσαγωγῆς εἰς αὐτὴν τῆς φυσικότητος. Τὴν τάσιν αὐτὴν ἀντιπροσωπεύει ἡ λεγομένη scuola bizantina migliorata.

Εἰς τὸ πέμπτον μέρος τοῦ βιβλίου γίνεται λόγος διὰ τὴν παρακμὴν τῆς ζωγραφικῆς κατὰ τὸν 18ον αἰῶνα. Ἡ ἔρευνα ἄρχεται ἀπὸ τῆς τοιχογραφίας. Οἱ πλεῖστοι τῶν καλλιεργητῶν της εἶναι τώρα Πελοποννήσιοι. Σπουδαιότερος ὁ Ἀργεῖος Γεώργιος Μάρκου, ἐπισκεφθεὶς πιθανῶς τὴν Ἑνετίαν, ἀλλὰ καὶ μαρτυρῶν ἐπιστροφὴν πρὸς τὴν αὐστηρὰν τέχνην τοῦ 16ου αἰῶνος. Τὸ ἴδιον πνεῦμα χαρακτηρίζει ἄλλως τε καὶ τὸν ἐκ Φουρνᾶ Διονύσιον· τούτου ἀναλύεται ἡ περίφημος Ἑρμηνεία τῆς ζωγραφικῆς, ἧς καταλέγονται αἱ πηγαί. Τὸ δεύτερον τμῆμα τῆς Ἑρμηνείας ὀφείλεται ἐξ ὁλοκλήρου σχεδὸν εἰς τὸν Διονύσιον. Τὸν μέγαν ἀριθμὸν τῶν περιγραφομένων σκηνῶν εὗρεν εἰς τὰς πολυαρίθμους ἐκκλησίας τοῦ Ἁγίου Ὄρους ἢ ἐδημιούργησεν ὁ ἴδιος. Ἡ Ἑρμηνεία δὲν συνδέεται πρὸς τὴν εἰκονογραφικὴν παράδοσιν τῶν βυζαντινῶν χρόνων. Τοιαῦτα βιβλία ἐξυπηρετοῦν ἀνάγκας ἐποχῶν παρακμῆς. Εἶναι πρόβλημα ἂν ὑπῆρχεν ἀνάλογόν τι κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους. Τὸ κήρυ-

γμα τοῦ Διονυσίου περὶ ἐπιστροφῆς εἰς παλαιὰ πρότυπα, καὶ δὴ εἰς τὸν Πανσέληνον, εἶχεν ἀρκετὴν ἀπήχησιν.

Περαιτέρω εἰς τὸ δεύτερον κεφάλαιον ἐξετάζεται ἡ φορητὴ εἰκὼν κατὰ τὸν 18ον αἰῶνα. Προηγοῦνται οἱ ἁγιογράφοι τῆς παραδόσεως. Ἡ ζωγραφικὴ προσανατολίζεται ὁλονὲν καὶ περισσότερον πρὸς τὴν Δύσιν. Μεταβατικὴ εἶναι ἡ τεχνοτροπία τοῦ Κωνσταντίνου Κονταρίνη, τοῦ Στεφάνου Τζαγκαρόλα τοῦ κατὰ κόσμον Σπυρίδωνος. Κατὰ τὰς πρώτας δεκαετίας τοῦ 18ου αἰ. ἀντιγράφονται αὐτούσιοι δυτικοὶ πίνακες. Ἡ προσπάθεια τῶν Ἑπτανησίων καὶ ἰδίως τῶν Ζακυνθίων ζωγράφων ν' ἀπομιμηθοῦν διὰ τῆς τεχνικῆς τοῦ ὠοῦ τὴν ἐλαιογραφίαν ἀποτελεῖ τὸ τελευταῖον στάδιον πρὸς ἐξιταλισμὸν τῆς ὀρθοδόξου ἁγιογραφίας. Περὶ τὰ μέσα τοῦ 18ου αἰ. ἡ ὀρθόδοξος ἁγιογραφία μὲ τὴν κατάργησιν τῆς τεχνικῆς τοῦ ὠοῦ, παύει πλέον οὐσιαστικῶς νὰ ὑφίσταται. Τὴν θέσιν τῆς πατροπαραδότου ἁγιογραφίας καταλαμβάνει εἰς τὴν ἑπτάνησον ἡ ἐξιταλισμένη τέχνη, οὐχὶ εὐκόλως ἐπικρατήσασα. Ἀξιοπρόσεκτον ὅτι ἡ τέχνη αὕτη δὲν ἐξηπλώθη πέραν τῶν Ἰονίων.

Ἐν συνεχείᾳ ἐξετάζονται τὸ ζωγραφικὸν καὶ συγγραφικὸν ἔργον τοῦ Παναγιώτη Δοξαρᾶ καὶ οἱ μετ' αὐτὸν ἁγιογράφοι Ι. Πλακωτός, Ν. Δοξαρᾶς, Ν. Κουτούζης, Ν. Καντούνης. Εἰς τὸ τελευταῖον κεφάλαιον ὁ λόγος διὰ τὴν ἐκκλησιαστικὴν ζωγραφικὴν μετὰ τὸ 21. Ἡ παλαιὰ παράδοσις εἶχε σχεδὸν ἐκλείψει. Οἱ πρῶτοι ζωγράφοι, σπουδάσαντες εἰς τὴν Ἑσπερίαν ἐπιχειροῦν νὰ διορθώσουν τὴν βυζ. ζωγραφικήν, ὡς ὁ Κ. Φανέλλης, ὁ Λ. Θείρσιος. Ἀπολογητὴς τῆς τάσεως ἦτο ὁ Γρ. Παπαδόπουλος. Ἐσχάτως πολλοὶ σημερινοὶ ἁγιογράφοι στρέφονται πρὸς τὴν παλαιὰν παράδοσιν.

Εἰς τὸν *ἐπίλογον* παρέχεται ὡς ἐπιστέγασμα τῆς ὅλης συγγραφῆς σύντομος καὶ χρησιμωτάτη ἐπισκόπησις « τῆς πορείας ποὺ ἔκαμεν ἡ θρησκευτικὴ ζωγραφικὴ ἀπὸ τῶν χρόνων τῶν Παλαιολόγων μέχρι τῶν ἡμερῶν μας ». Ἓν ἐκ τῶν μᾶλλον ἐνδιαφερόντων συμπερασμάτων εἶναι ὅτι « ἡ κατὰ τοὺς μετὰ τὴν Ἅλωσιν αἰῶνας κυριαρχήσασα τεχνοτροπία, τὴν ὁποίαν ἐπεκράτησε νὰ ὀνομάζουν Κρητικήν, εἶναι τεχνοτροπία ἀπολύτως ἑλληνική ».

Εἰς τὴν διάρθρωσιν τοῦ βιβλίου, οὕτινος παρέσχον ἀνωτέρω μακρὰν περίληψιν, ἔχει θέσει τὴν σφραγῖδά της ἡ πεῖρα τοῦ πανεπιστημιακοῦ διδασκάλου. Ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν συνοπτικαὶ ἐπαναλήψεις συναχθέντων συμπερασμάτων χρησιμεύουν ὡς μίτος διὰ νὰ παρακολουθῇ ἀνέτως ὁ ἀναγνώστης τὴν πορείαν τῆς σκέψεως τοῦ συγγραφέως. Ὁ κ. Ξυγγόπουλος, ὡς ἀναφέρει εἰς τὸν πρόλογον, ἀνιχνεύων τὰς τάσεις τῆς ζωγραφικῆς καὶ τὰ καλλιτεχνικὰ ρεύματα κατὰ τοὺς μετὰ τὴν ἅλωσιν χρόνους, ἐξετάζει « κυρίως τὸ ἔργον τῶν μεγαλυτέρων ἀντιπροσώπων τῆς θρησκευτικῆς ζωγραφικῆς, οἱ ὁποῖοι συνειδητοποιήσαντες τὰς καλλιτεχνικὰς τάσεις τῆς ἐποχῆς των ἤσκησαν διὰ τῆς τέχνης των ἰσχυρὰν ἐπιρροὴν ἐπὶ τῶν συγχρόνων των ἁγιογράφων ». Ἐν τῇ ἐρεύνῃ του ὁ συγγραφεὺς γίνεται ἀληθὴς ἀνατόμος τῆς τεχνικῆς, ἡ ὁποία διακρίνει φορητὰς εἰκόνας καὶ τοιχογραφίας, ἑδραιώνων ὅσον εἶναι δυνατὸν ἐπὶ στερεοῦ ἐδάφους τὰ συμπεράσματά του. Μετὰ τὴν « Συμβολὴ στὴ μελέτη τῆς μεταβυζαντινῆς ζωγραφικῆς » τοῦ Μανόλη Χατζηδάκη, ἡ ὁποία ἐξήτασε τὰ καλλιτεχνικὰ κέντρα, ἡ Ἑλληνικὴ Ἐπιστήμη πλουτίζεται τώρα μὲ τὴν ἱστορίαν τῆς μετὰ τὴν ἅλωσιν ζωγραφικῆς. Τὸ ἔργον θ' ἀποτελῇ τοῦ λοιποῦ ἀσφαλῆ ἀφετηρίαν τοῦ θέλοντος ν' ἀσχοληθῇ μὲ θέμα ἐμπῖπτον εἰς τὴν περιοχὴν τῆς ζωγραφικῆς τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας μετὰ τὴν ἅλωσιν. Ἀλλὰ καὶ οἱ σχολάζοντες περὶ τὴν κυρίως βυζαντινὴν ζωγραφικὴν ἔχουν πολλὰ νὰ ὠφεληθοῦν ἀπὸ τὴν ἐν ἀρχῇ τοῦ συγγράμματος ἀπηκριβωμένην καὶ κατὰ τὰ νεώτερα πορίσματα ἔκθεσιν ζητημάτων ἀφορώντων εἰς τὴν Παλαιολόγειον τοιχογραφίαν καὶ τέχνην τῶν φορητῶν εἰκόνων. Αἱ σπουδαὶ περὶ τὴν ζωγραφικὴν μετὰ τὴν ἅλωσιν εὑρίσκονται εἰς τὰς ἀρχάς των. Τὸ ἔργον τῶν κυριωτέρων ζωγράφων δὲν εἶχε μέχρι τοῦδε ἀκριβῶς ἐξετασθῆ, οὐδ' εἶναι εἰσέτι πλήρως γνωστόν. Ὁ συγγραφεὺς ἦτο ὑποχρεωμένος οὐ μόνον νὰ ἐπιχειρήσῃ γενικὴν θεώρησιν, ἀλλὰ νὰ προβῇ ὁ ἴδιος καὶ εἰς πλείστας ἐπὶ μέρους κοπιώδεις ἐρεύνας. Ἆθλος ὄντως οὐ μικρός. Ὄχι μόνον διὰ τοὺς δευτερεύοντας, ἀλλὰ καὶ διὰ τοὺς σπουδαιοτέρους ζωγράφους στερούμεθα μονογραφιῶν. Εἶναι φυσικὸν νὰ λανθάνουν ἀκόμη ἔργα ἰδίᾳ τῶν ἁγιογράφων φορητῶν εἰκόνων καὶ νὰ πλουτισθοῦν ὅσα γνωρίζομεν δι' αὐτούς. Οὕτω π.χ. τὰ μέχρι τοῦδε γνωστὰ τελευταῖα ἔργα τοῦ Ἐμμ. Τζάνε ἐχρονολογοῦντο ἀπὸ τοῦ 1686. Ἀλλ' ὅταν πρό τινων ἐτῶν παρέμεινα ἐπὶ τρεῖς μῆνας εἰς Ἐνετίαν, μοὶ ἐδόθη ἡ εὐκαιρία, μελετῶν τοὺς πίνακας τοῦ Ἐμμ. Τζάνε, τοὺς ἀποκειμένους εἰς τὴν Συλλογὴν τῆς Ἑλληνικῆς Κοινότητος, νὰ ἀποκαλύψω ἐπὶ μεγάλης εἰκόνος, ἥτις παριστάνει τὸν Ἰησοῦν καὶ τὴν Σαμαρείτιδα (S. Marconi, La raccolta di icone veneto-cretesi della Comunità greco-ortodossa di Venezia, ἐν Atti dell'Istituto Veneto di Scienze, Lettere ed Arti, 1948-1949, σ. 252, ὑπ' ἀριθ. 142) τὴν ὑπογραφήν :

...(;) πόνος γηραιοῦ πρεσβυτέρου ἐμανουήλου
...(;) ῥηθυμναίου (τ)οῦ λεγομένου Μπουνιαλῆ
‚αχπθ'

Ὥστε ὁ Τζάνες ἐζωγράφιζεν ἀκόμη τὸ 1689, ἓν ἔτος πρὸ τοῦ θανάτου του, εἰς ἡλικίαν 79 περίπου ἐτῶν. Καὶ ἡ ἀναδίφησις εἰς τὰ Κρατικὰ Ἀρχεῖα τῆς Βενετίας, ἣν προοιωνίζεται ἡ ἵδρυσις τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἰνστιτούτου Βενετίας, ἱκανὰ πρέπει νὰ συνεισφέρῃ ἀκόμη εἰς τὴν ἀκριβεστέραν γνῶσιν τῆς ζωῆς καὶ τοῦ ἔργου ἀρκετῶν μετὰ τὴν ἅλωσιν ἁγιογράφων. Καὶ ἡ μελέτη τῆς Κρητικῆς ζωγραφικῆς κατὰ τὸν 16ον καὶ 17ον αἰῶνα ὡς φαινομένου παραλλήλου πρὸς τὴν κρητικὴν λογοτεχνίαν θὰ συμβάλῃ, νομίζω, εἰς τὴν ἀκριβεστέραν διασάφησιν προβλημάτων τῆς πρώτης. Ἐπὶ τοῦ παρόντος ὁ Ἕλλην ἀναγνώστης ἔχων πρὸ αὐτοῦ θαυμασίαν ἀκόμη καὶ ἀπὸ ἐκδοτικῆς

ἀπόψεως προσφοράν, διαθρύπτουσαν τὴν ἐθνικήν του φιλοτιμίαν, εὐγνώμων εὐχαριστεῖ καὶ τὸν συγγραφέα καὶ τὴν ἐκδώσασαν τοιοῦτον ἔργον Ἀρχαιολογικὴν Ἑταιρείαν.

Ν. Β. ΔΡΑΝΔΑΚΗΣ

Μοναστηριακὴ Ἀρχιτεκτονική. Κείμενον καὶ σχέδια Ἀ ν α σ τ α σ ί ο υ Κ. Ὀ ρ λ ά ν δ ο υ. *Δευτέρα ἔκδοσις, ηὐξημένη. Ἀθῆναι, 1958, σελ. 179.*

Ἡ Μοναστηριακὴ Ἀρχιτεκτονικὴ τοῦ ἀκαδημαϊκοῦ κ. Ἀ. Ὀρλάνδου, διαλαμβάνουσα περὶ τῶν ἐκτὸς τῶν ναῶν μοναστηριακῶν κτισμάτων κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς καὶ τοὺς μετὰ τὴν ἅλωσιν χρόνους, εἶχε πληρώσει τὸ πρῶτον ἐκδιδομένη (1927) κενὸν ἐν τῇ περιοχῇ τῆς χριστιανικῆς ἀρχαιολογίας. Τὸ βιβλίον τυχὸν λίαν εὐμενοῦς κριτικῆς ἐξηντλήθη καὶ ὁ πονήσας αὐτὸ ἀκάματος ἐρευνητὴς εἶχεν ἐν τῷ μεταξὺ συλλέξει νέον ὑλικόν. Ἤδη προβαίνει εἰς δευτέραν ἔκδοσιν ἐπὶ ἀρίστου στιλπνοῦ χάρτου, ἀρτιωτέραν τῆς πρώτης, προσθέσας «πολλὰς νέας φιλολογικὰς καὶ ἱστορικὰς πηγὰς καὶ μαρτυρίας, ἀφορώσας ἰδίως εἰς τὸν συσχετισμὸν τῶν βυζαντινῶν πρὸς τὰς παλαιοχριστιανικὰς μονὰς τῆς Ἀνατολῆς», καταλέξας ἀρκετὰ ἀκόμη βυζαντινὰ καὶ μεταβυζαντινὰ ἀρχιτεκτονικὰ μνημεῖα, συμπεριλαβὼν νέα κεφάλαια. Εἰς τὸ τέλος τοῦ συγγράμματος προσέθεσε πολὺ χρήσιμον λεπτομερὲς εὑρετήριον, συνιστάμενον ἐκ πίνακος ἀρχαίων καὶ βυζ. συγγραφέων, πίνακος προσώπων, νεωτέρων συγγραφέων, γεωγραφικῶν ὀνομάτων, πραγμάτων, τῶν ἐν τῷ κειμένῳ βυζαντινῶν ὅρων καὶ τῶν μνημονευομένων ἐν αὐτῷ Μονῶν. Ἐπὶ τούτοις ἡ νέα ἔκδοσις ἐπλουτίσθη διὰ πολλῶν νέων σχεδίων καὶ εἰκόνων, ὥστε, ὅπως φαίνεται καὶ ἐκ τοῦ ἐπακολουθοῦντος εἰς τὸ εὑρετήριον καταλόγου τῶν εἰκόνων, ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν ν' ἀνέρχηται ἤδη εἰς 177.

Ἐν ἀρχῇ τοῦ βιβλίου, μετὰ τοὺς προλόγους τῆς πρώτης καὶ τῆς δευτέρας ἐκδόσεως, γίνεται λόγος διὰ τὸν ἐξωτερικὸν χαρακτῆρα καὶ τὴν μορφὴν τῶν μοναστηρίων, ἅτινα, ἀποτελοῦντα μικρογραφίαν πόλεως, περιεβάλλοντο πάντοτε ὑπὸ ἰσχυρῶν καὶ ὑψηλῶν τειχῶν. Ἐξετάζεται ἔπειτα τὸ γενικὸν σχέδιον τοῦ περιβόλου, οἱ πυλῶνες, ἡ γενικὴ διάταξις τοῦ ἐσωτερικοῦ τῶν μονῶν, ὧν ἡ αὐστηρὰ ὀργάνωσις περὶ τὸ καθολικὸν τὸ ὀρθούμενον ἐν τῷ μέσῳ τοῦ ὀρθογωνίου περιβόλου φαίνεται ὅτι ἐπεκράτησεν ἀπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ καὶ ἐντεῦθεν. Γίνεται λόγος ἀκολούθως διὰ τὴν διάταξιν καὶ τὴν μορφὴν τῶν κελλίων, τὰς στοὰς καὶ τὸν διάκοσμον τῆς προσόψεως αὐτῶν, τὰς κλίμακας, ἄλλοτε ξυλίνας τοποθετουμένας ἐντὸς τῆς στοᾶς καὶ ἄλλοτε λιθίνας καὶ ἐξωτερικάς, τὰ εἰς ἕκαστον ὄροφον καὶ εἰς ἑκάστην πλευρὰν ἀποχωρητήρια, τὰς

τραπέζας κατὰ τὴν γενικὴν διάταξιν αὐτῶν, τὸ ἐσωτερικὸν καὶ τὴν ἐξωτερικὴν διαμόρφωσίν των, τὰς ἑστίας, ὧν εἶναι ἐνδιαφέρων ὁ τρόπος τῆς στεγάσεως. Ἕπονται κεφάλαια διὰ τὰ φωτανάμματα, χώρους εἰς οὓς συνήρχοντο οἱ μοναχοὶ διὰ νὰ θερμανθοῦν, τὰ μαγκιπεῖα, τὰ δοχεῖα, ἅτινα ἦσαν διαμερίσματα πρὸς φύλαξιν τιμαλφῶν ἢ ἄλλων ἀντικειμένων τῆς Μονῆς, ὧν τὰς κλεῖδας ἐκράτουν εἰδικοὶ μοναχοί, οἱ δοχειάριοι. Τὰ δοχεῖα διακρίνονται εἰς σκευοφυλάκια, ταμεῖα, βεστιάρια, δοχεῖα πρὸς φύλαξιν ἐδωδίμων καὶ ποσίμων τροφῶν, πιθῶνας πρὸς ἀποθήκευσιν ἐλαίου ἐντὸς πίθων βεβυθισμένων κατὰ τὸ ἥμισυ ἐντὸς τοῦ ἐδάφους ἢ ἐντὸς κτιστῶν βάθρων, βαγεναρεῖα δι' ἐναπόθεσιν ὀγκωδῶν βυτίων οἴνου. Ἐν συνεχείᾳ ἐξετάζονται τὰ νοσοκομεῖα, ὧν ἴδιον ἐκέκτητο ἑκάστη Μονή, καὶ οἱ ξενῶνες. Μοναστηριακὰ νοσοκομεῖα διετηρήθησαν δύο εἰς τὰ Μετέωρα. Ἐπὶ τῇ βάσει τυπικοῦ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Μονῆς τοῦ Παντοκράτορος παρέχεται ἀναπαράστασις καὶ ἑρμηνεία τῆς κατόψεως τοῦ λαϊκοῦ ξενῶνος τῆς Μονῆς καὶ κρίνεται σχέδιον καταρτισθὲν ὑπὸ ἄλλων. Ἀκολουθεῖ κεφάλαιον διὰ τὰ γηροκομεῖα, ὧν ἓν διασώζεται παρὰ τὴν Μονὴν Πεντέλης, διὰ τὰ λουτρὰ καὶ τὸ σχέδιον αὐτῶν. Ἐπὶ τούτοις παρατίθενται τὰ περὶ ἀλουσίας χωρία καὶ ἀνασκευάζεται ἡ ἀντίληψις περὶ καθολικῆς ἀλουσίας τῶν μοναχῶν. Ἐκ τῶν μοναστηριακῶν λουτρῶν ἐσώθη ἓν παρὰ τὸ χωρίον Δερβενοσάλεσι τοῦ Κιθαιρῶνος εἰς ἐγκαταλελειμμένην Μονὴν τοῦ 11ου αἰῶνος. Γίνεται περιγραφὴ τοῦ λουτροῦ, δημοσιευθέντος ἤδη εἰς τὸν πρῶτον τόμον τοῦ Α.Β.Μ.Ε. (1936) ὑπ' αὐτοῦ τοῦ συγγραφέως, καὶ παρέχεται τούτου προοπτικὴ ἀναπαράστασις. Ἕτερος λουτρὼν ἐσώθη εἰς τὴν Καισαριανήν, ἄλλην Μονὴν τοῦ 11ου αἰῶνος, ἀτόπως μέχρι τοῦδε θεωρούμενος ὡς παρεκκλήσιον ἢ ἁγίασμα, ἐσχάτως ἀπαλλαγεὶς τῶν ὕπερθεν προσκτισμάτων. Καὶ τούτου παρέχεται κάτοψις, τομὴ καὶ φωτογραφία.

Ἔπειτα γίνεται λόγος διὰ τὰς βιβλιοθήκας, τὰς φιάλας, τὰς κινστέρνας, τὰς κρήνας. Ἀναφέρεται ποῦ αἱ τελευταῖαι ἱδρύοντο, τίνα ἀρχιτεκτονικὴν μορφὴν παρουσίαζον, τίς ἡ διαμόρφωσις τῶν τμημάτων αὐτῶν καὶ ὁ διάκοσμος ὃν ἔφερον. Ἀφοῦ ἐξετασθοῦν τὰ βορδοναρεῖα τῶν Μονῶν (στάβλοι), ἀκολουθεῖ ἡ μελέτη τῶν πύργων τῶν κωδωνοστασίων, οἵτινες ἦσαν ὑψηλότεροι καὶ καλλιτεχνικώτεροι τῶν ἐνισχυόντων τὸν περίβολον. Θίγεται τὸ θέμα τῆς εἰσαγωγῆς τῶν κωδώνων κατὰ τὸν 9ον αἰῶνα εἰς τὴν Ἀνατολὴν καὶ τὸ τῆς ἐπιδράσεως τῶν Σταυροφόρων, εἰς ἣν κατὰ τὸν συγγραφέα δυνατὸν νὰ ὀφείλεται ἡ τοποθέτησις τοῦ πύργου τοῦ κωδωνοστασίου ἐπὶ τοῦ ναοῦ. Ἕπεται κεφάλαιον διὰ τοὺς ὀχυροὺς πύργους καὶ τέλος διὰ τὰ ἐξωμοναστηριακὰ κτήρια, πλυντήρια, ἀρσανάδες καὶ νεκρικοὺς ναΐσκους. Τὸ τμῆμα περὶ πλυντηρίων ὡς καὶ τὰ περὶ κρηνῶν καὶ σκευοφυλακίων (βλ. ἀνωτέρω) ἀποτελοῦν προσθήκην τῆς ἀνὰ χεῖρας ἐκδόσεως. Πλυντηρίου παράδειγμα ἔχει συναντήσει ἓν μόνον ὁ συγγραφεύς, εἰς τὴν ἁγιορειτικὴν Μονὴν τοῦ

Χελανδρίου (περὶ αὐτοῦ ἔγραψεν ἤδη εἰς τὸν Η΄ τόμον (1955 - 1956) τοῦ Α.Β.Μ.Ε.). Τούτου ἐξετάζεται ἐνταῦθα ἰδιαιτέρως ἡ κεραμοπλαστικὴ διακόσμησις καὶ ἡ ἐσωτερικὴ διάταξις τῶν σκαφῶν.

Ἡ θαυμαστὴ σαφήνεια ἡ διακρίνουσα τὴν Μοναστηριακὴν Ἀρχιτεκτονικὴν τοῦ κ. Ὀρλάνδου, ἡ θεμελίωσις αὐτῆς κυρίως ἐπὶ πληθύος μνημείων, ἅτινα ὁ ἴδιος ἀνεζήτησε, συνέλεξε καὶ ἐμελέτησεν, ἡ κατὰ τὸ δυνατὸν πληρότης τοῦ βιβλίου καὶ τὸ εὔχρηστον αὐτοῦ, ἰδίᾳ μετὰ τὴν προσθήκην εἰς τὴν δευτέραν ἔκδοσιν τοῦ ἐν τέλει εὑρετηρίου, καθιστᾷ τὸ σύγγραμμα κλασσικὸν εἰς τὸ εἶδός του. Εἴθε ἡ νέα ἔκδοσις, διαδιδομένη εὐρέως καὶ εὑρίσκουσα ἀπήχησιν μεταξὺ τῶν ἀρχόντων τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας, νὰ συντελέσῃ εἰς τὴν ἀνακοπὴν τῆς καταστροφῆς τῶν ὡραίων παλαιῶν μοναστηριακῶν κτηρίων, ὥστε ὁ συγγραφεὺς νὰ μὴ λογίζηται εὐτυχής, ὡς λέγει ἐν τῷ ἐπιλόγῳ, μόνον ἐπειδὴ διέσωσεν αὐτὰ τοὐλάχιστον ἐπὶ τοῦ χάρτου. Πρέπει ἄλλωστε ὁ συγγραφεὺς νὰ λογίζηται εὐτυχής, ἀφοῦ τόσα μνημεῖα ἔχει περισώσει δι' αναστηλώσεως, ὡς ἐπὶ μακρὸν προστὰς τῆς οἰκείας διευθύνσεως τοῦ Ὑπουργείου Παιδείας.

Ν. Β. ΔΡΑΝΔΑΚΗΣ

Robert L. Scranton, *Mediaeval Architecture in the Central Area in Corinth (Corinth: Results of excavations conducted by the American School of Classical Studies at Athens, vol. XVI), Princeton New Jers. 1957, σελ. I - XVI + 1 - 147 + πίν. 1 - 16 + σχέδ. I - VII.*

Αἱ ἀνασκαφικαὶ ἔρευναι, αἱ διενεργούμεναι ἀπὸ ἑξήκοντα καὶ πλέον ἐτῶν ἐν Κορίνθῳ ὑπὸ τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀμερικανικῆς Σχολῆς Κλασσικῶν Σπουδῶν καὶ διεξαγόμεναι κυρίως εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Ἀγορᾶς τῆς ἀρχαίας πόλεως, προσέκρουσαν ἐξ ἀρχῆς εἰς τὰ λείψανα τῆς ζωῆς τῆς πόλεως κατὰ τοὺς ὑστάτους ρωμαϊκοὺς μέχρι καὶ τῶν τουρκικῶν χρόνων, βαθμηδὸν δ' ἀπέδωσαν ἄφθονον ἀρχαιολογικὸν ὑλικόν, προερχόμενον ἐκ τῶν χρόνων τούτων. Ἐκ τοῦ ἐν λόγῳ μεσαιωνικοῦ ὑλικοῦ ἔχουν ἤδη προσφερθῆ ἡ βυζαντινὴ κεραμεικὴ (Corinth XI [1942], The Byzantine Pottery, ὑπὸ Charles H. Morgan) καὶ τὰ μικροτεχνήματα (εἰς τὸν τόμον Corinth XII [1952], The Minor Objects, ὑπὸ Gladys R. Davidson). Ὁ παρὼν τόμος, δέκατος ἕκτος τῆς σειρᾶς Corinth, διὰ τῆς ὁποίας ἀπὸ τοῦ ἔτους 1930 παρουσιάζονται συστηματικῶς τὰ ἀποτελέσματα τῶν ἐν Κορίνθῳ ἀμερικανικῶν ἀνασκαφῶν, συνταχθεὶς ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ R. Scranton, εἶναι ἀφιερωμένος εἰς τὴν ἀρχιτεκτονικὴν τῆς ἐν γένει μεσαιωνικῆς περιόδου τῆς Κορίνθου.

Πρέπει ἐξ ἀρχῆς νὰ σημειωθῇ ὅτι τὸ μέγιστον μέρος τῶν κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς τῆς Κορίνθου ἀπαντηθέντων μεσαιωνικῶν οἰκοδομημάτων δὲν σώζεται πλέον, διότι τὰ λείψανά των ἀπεμακρύνθησαν, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, διαλυθέντα κατὰ τὴν εἰς βάθος πρόοδον τῆς ἀνασκαφικῆς ἐρεύνης, ἀποσκοπούσης εἰς τὴν ἀναζήτησιν μνημείων τῆς ρωμαϊκῆς καὶ τῆς ἀρχαίας πόλεως. Διὰ τοῦ προκειμένου δὲ τόμου παρουσιάζεται κυρίως τὸ ὑλικὸν τὸ διασωθὲν εἰς φωτογραφίας καὶ σχέδια καὶ εἰς τὰ ἡμερολόγια τῶν ἀνασκαφῶν, ἰδίως ἀφ' ὅτου ἡ τεχνικὴ τῶν ἀνασκαφῶν προήχθη βαθμηδὸν εἰς μέθοδον τείνουσαν νὰ ἱκανοποιήσῃ εὐρυτέρας ἐπιστημονικὰς ἀπαιτήσεις. Ὑπὸ τὰς προϋποθέσεις δὲ ταύτας ὑπῆρξε δύσκολον τὸ ἐγχείρημα τοῦ συγγραφέως, ἀναλαβόντος, δι' ἀναδιφήσεων εἰς ἡμερολόγια ἀνασκαφῶν κατὰ τὸ πλεῖστον μὴ ἰδικά του, νὰ προσφέρῃ καὶ νὰ ἐξηγήσῃ ὑλικὸν ἐν πολλοῖς μὴ ὑπάρχον πλέον.

Εἰς τὸν τόμον τοῦτον ὁ κ. Scranton παρακολουθεῖ τὴν ἀνέλιξιν τῆς πολεοδομικῆς μορφῆς καὶ τῆς ἐσωτερικῆς ἱστορίας τῆς μεσαιωνικῆς Κορίνθου. Μετὰ σύντομον εἰσαγωγὴν περὶ τῆς ἱστορίας καὶ τῆς τοπογραφίας τῆς πόλεως κατὰ τοὺς πρώτους χριστιανικοὺς χρόνους μέχρι τοῦ τέλους τοῦ 4ου αἰ., ὁ σ. διαιρεῖ τὸ βιβλίον του εἰς δύο μέρη: Εἰς τὸ πρῶτον περιγράφει κατὰ χρονολογικὴν τάξιν τὰ εἰς διαφόρους θέσεις τοῦ κεντρικοῦ ἀρχαιολογικοῦ χώρου τῆς Κορίνθου εὑρεθέντα ἀρχιτεκτονικὰ λείψανα· εἰς τὸ δεύτερον μέρος ἀναλύει τοὺς ἐν γένει ἀρχιτεκτονικοὺς χαρακτῆρας των καὶ δημοσιεύει μέγαν ἀριθμὸν τεμαχίων ἐκ τοῦ ἐν Κορίνθῳ εὑρεθέντος μεσαιωνικοῦ μαρμαρίνου ὑλικοῦ. Ἀρχίζει μὲ τὴν ἐξέτασιν τῶν μνημείων τοῦ κεντρικοῦ χώρου τῆς Κορίνθου κατὰ τοὺς παλαιοχριστιανικοὺς χρόνους (μεταξὺ τῶν ἐτῶν 395 - 610) (σελ. 6 - 26)· ἀκολούθως ἐξετάζει τὰ κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ βαρβαρισμοῦ (610 - 802) (σελ. 27 - 33), κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς βυζαντινῆς ἀνόδου (802 - 1057) (σελ. 34 - 49), τὰ κατὰ τὴν περίοδον τῆς πλήρους ἀναπτύξεως τῆς πόλεως κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους (1059 - 1210) (σελ. 50 - 83), τὰ κατὰ τὴν φραγκικὴν περίοδον (1210 - 1458) (σελ. 84 - 87) καὶ τέλος τὰ κατὰ τὴν τουρκικὴν περίοδον μέχρι τῆς ὁλικῆς καταστροφῆς τῆς πόλεως κατὰ τοὺς σεισμοὺς τοῦ ἔτους 1858 (1458 - 1858) (σελ. 88 - 96). Ἀναλύων δὲ τὰς ἀρχιτεκτονικὰς μορφάς, ἐξετάζει λεπτομερείας τῆς τεχνικῆς τῶν δομήσεων (τοιχοδομίαν, ὑλικὰ δομῆς, θύρας, παράθυρα, δάπεδα, στέγας, κλίμακας κλπ.) (σελ. 97 - 102), περιγράφει διάφορα μαρμάρινα ἀρχιτεκτονικὰ καὶ διακοσμητικὰ μέλη (σελ. 103 - 122), ἀναλύει τὰ σχέδια καὶ τοὺς τύπους τῶν οἰκοδομημάτων καὶ ἐξηγεῖ τὸν προορισμόν των (ἐμπορικῶν, ἀστικῶν, θρησκευτικῶν, κατοικιῶν, βοηθητικῶν κατασκευῶν κλπ.) (σελ. 123 - 133), ἀναλύει τὸν πολεοδομικὸν χαρακτῆρα τῆς μεσαιωνικῆς Κορίνθου (σελ. 133 - 136) καὶ τέλος, εἰς δύο ἐπίμετρα, δημοσιεύει ἀφ' ἑνὸς χαράγματα

ἀπεικονίζοντα τείχη πόλεως καὶ πλοῖα (σελ. 137 - 138) καὶ ἀφ' ἑτέρου τρεῖς σιγμοειδοῦς μορφῆς μαρμαρίνας τραπέζας τοῦ τύπου τῶν τραπεζῶν μαρτύρων (σελ. 139 - 140). Τὸ κείμενον συμπληροῦται δι' ἀρκετῶν πινάκων καὶ σχεδίων.

Ἡ ἐργασία τοῦ κ. Scranton φαίνεται ἐκ πρώτης ὄψεως ἄχαρις· ἀλλ' εἶναι ἐκτάκτου ἐνδιαφέροντος, καθὼς παρουσιάζει τὴν μεσαιωνικὴν πόλιν τῆς Κορίνθου νὰ ἀναδύεται εἰς διαδοχικὰς φάσεις, μὲ τὰς δραματικὰς περιπετείας της καὶ μὲ τὴν ἐσωτερικὴν ἱστορίαν της ἀναδεικνυομένην ζωηρῶς διὰ τῶν ἀνασκαφικῶν ἀποκαλύψεων. Εἰς τὴν παροῦσαν ἀνάλυσιν θὰ ἐπεθύμει ὁ ὑποφαινόμενος νὰ μεταφέρῃ τὰ κυριώτερα ἐκ τῶν συμπερασμάτων τοῦ κ. Scranton περὶ τῶν φάσεων τῆς πολεοδομικῆς ἱστορίας τῆς μεσαιωνικῆς Κορίνθου· προτιμᾷ ὅμως νὰ συζητήσῃ σημεῖα τινὰ τῶν πορισμάτων τοῦ συγγραφέως.

Ὡς εἴπομεν, ἡ ἱστορία τῆς πολεοδομικῆς μορφῆς τῆς Κορίνθου καὶ ἡ ἐν γένει ἐσωτερικὴ ἱστορία τῆς πόλεως ἀποκαθίστανται ὑπὸ τοῦ κ. Scranton ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἀποτελεσμάτων τοῦ κεντρικοῦ πεδίου τῶν ἐν Κορίνθῳ ἀνασκαφῶν, ἤτοι: τῆς περιοχῆς τῆς ἀρχαίας Ἀγορᾶς καὶ τῆς βορείως τῆς Ἀγορᾶς ἀνασκαφείσης περιοχῆς, δηλαδὴ τῆς ὁδοῦ Λεχαίου μετὰ τῶν ἑκατέρωθεν αὐτῆς καὶ τοῦ ἐξάρματος τοῦ ἀρχαϊκοῦ ναοῦ (τοῦ Ἀπόλλωνος) μετὰ τῆς βορείως τούτου περιοχῆς. Εἰς τὸν χῶρον τοῦτον ἡ παλαιοχριστιανικὴ πόλις διετήρησε τὸ πολεοδομικὸν ὕφος τῆς ἀρχαίας· ἀκόμη καὶ κατὰ τὸν 12ον αἰ. αἱ ἐμπορικαὶ ὁδοὶ κινοῦνται ἐπὶ τῶν αὐτῶν κατευθύνσεων, ὡς καὶ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, ἐκκινοῦσαι ἐκ μικρᾶς πλατείας, διαδεχθείσης τὴν ἀρχαίαν Ἀγορὰν εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ χώρου της, μὲ καταστήματα, μὲ κτήρια δι' ἐπαγγελματικὰς ἀπασχολήσεις, μὲ βιοτεχνικὰ ἐργαστήρια, μὲ ἐκκλησίας καὶ μὲ κατοικίας. Τὸ βασικὸν δὲ συμπέρασμα τοῦ σ. εἶναι ὅτι ὁ ἀνασκαφεὶς χῶρος γενικῶς τῆς Ἀγορᾶς — μετὰ τῆς γύρω περιοχῆς της — ὑπῆρξεν ἡ ἑστία τῆς ζωῆς τῆς πόλεως καθ' ὅλας τὰς περιόδους της, ἀνεξαρτήτως τῶν διακυμάνσεων τῆς ἱστορίας της καὶ τῶν διακυμάνσεων ἀπὸ τῆς ἐπόψεως μεγέθους τοῦ χώρου τοῦ κέντρου τούτου τῆς πόλεως καὶ τῆς ἐν αὐτῷ δραστηριότητος (σ. 133 κέ.).

Νομίζω ὅτι ὁ ὑπὸ τοῦ σ. ὑποστηριζόμενος ἐντοπισμὸς τοῦ κέντρου τῆς ζωῆς τῆς ἐν γένει μεσαιωνικῆς πόλεως τῆς Κορίνθου εἰς τὸν χῶρον τῆς ἀρχαίας Ἀγορᾶς της εἶναι προϊὸν προώρου ἀκόμη γενικεύσεως, μὴ ἐπιτρεπομένης οὔτε ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε ἀποτελεσμάτων τῶν ἐν Κορίνθῳ ἀνασκαφῶν οὔτε καὶ ἐκ τῶν ἐνδείξεων ἐκ τῆς ἀρχαιολογικῆς φυσιογνωμίας τοῦ ὅλου χώρου τῆς παλαιοχριστιανικῆς καὶ μεσαιωνικῆς πόλεως. Τὰ δεδομένα δὲ ταῦτα δὲν εὐνοοῦν οὔτε ὡρισμένα ἐκ τῶν ἐπὶ μέρους συμπερασμάτων τοῦ συγγραφέως.

Οὕτω ὁ κ. Scranton, διερωτώμενος περὶ τῆς θέσεως τῆς ἀρχαιοτέρας καθεδρικῆς ἐκκλησίας τῆς Κορίνθου (σ. 9), διατυπώνει τὴν γνώμην ὅτι ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ 4ου ἢ τῶν ἀρχῶν τοῦ 5ου αἰ. ὡς καθεδρικὴ ἐκκλησία τῆς πόλεως ἐχρησίμευσεν ἡ κατὰ τὸ ἀνατολικὸν ἄκρον τῆς Ἀγορᾶς Ἰουλιανὴ Βασιλική, μετατραπεῖσα εἰς χριστιανικὴν ἐκκλησίαν. Ἐν τούτοις αἱ μέχρι τοῦδε ἐξ ἀνασκαφῶν γνωσταὶ τέσσαρες παλαιοχριστιανικαὶ βασιλικαὶ τῆς Κορίνθου, ἔξω τῶν τειχῶν[1], ἐπίσης δ' ἡ βασιλικὴ τῆς γειτονικῆς Σικυῶνος, παρουσιάζουν μεγέθη — ἀσυνήθως μεγάλα — καὶ διατάξεις καὶ ἀναλογίας τῶν μερῶν των μὴ ἀνταποκρινόμενα πρὸς ὅσα ὁ σ. προτείνει εἰς ἀποκατάστασιν τῆς μορφῆς τῆς χριστιανικῆς περιόδου τῆς Ἰουλιανῆς Βασιλικῆς. Τὸ πλέον δ' ἐνδεικτικὸν εἶναι ὅτι, εἰς ἐποχὴν ἀνθήσεως τῆς ἀρχιτεκτονικῆς ἐν Κορίνθῳ, ὡς ἡ κατὰ τὸν 5ον αἰ., χαρακτηριζομένη διὰ τῆς χρησιμοποιήσεως ἀφθόνου μαρμαρίνου ὑλικοῦ, ἐκ τῆς ὑποτιθεμένης ταύτης καθεδρικῆς ἐκκλησίας ἐν τῇ Ἰουλιανῇ Βασιλικῇ δὲν ἔχομεν μαρμάρινα μέλη. Συνεπῶς, ἂν ὑπῆρξε κάποτε ἐκκλησία ἐπὶ τῆς θέσεως αὐτῆς — καὶ εἶναι πιθανὸν ὅτι ὑπῆρξεν — αὐτὴ πρέπει νὰ χρονολογηθῇ εἰς σχετικῶς ὑστέρους καὶ πτωχοὺς χρόνους (πιθανῶς μετὰ τοὺς σεισμοὺς τοῦ 6ου αἰ.). Κατ' ἀκολουθίαν ἀστήρικτος εἶναι καὶ ἡ ὑπόθεσις ὅτι τὸ νοτίως τῆς Ἰουλιανῆς Βασιλικῆς ρωμαϊκὸν «Νοτιοανατολικὸν Οἰκοδόμημα» μετετράπη τότε εἰς μητροπολιτικὴν κατοικίαν. Νομίζω ὅτι ὁ χριστιανισμὸς ἐν Κορίνθῳ δὲν ἐπέδειξεν ἐνδιαφέρον διὰ τὸν χῶρον τῆς Ἀγορᾶς οὔτε καὶ διὰ τὰ ἐθνικὰ μνημεῖα τῆς περιοχῆς τῆς Ἀγορᾶς. Ἐνδιεφέρθη μόνον ἡ πολιτεία διὰ τῆς κατασκευῆς, κατὰ τὸν 5ον αἰῶνα, τῶν μνημειώδους χαρακτῆρος κλιμάκων εἰς τὴν θέσιν τῶν ἑκατέρωθεν τοῦ Βήματος παλαιοτέρων καταστημάτων (σ. 12 κ.ἑ.), διὰ τῆς πιθανῆς ἀναμορφώσεως τῶν προπυλαίων (σ. 14 καὶ 117) καὶ διὰ τῶν ἐξωραϊστικῶν ἐργασιῶν εἰς τὴν Πειρήνην κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Ἰουστινιανοῦ (σ. 22 κέ.).

Ἀτυχῶς ἔξω τῆς Ἀγορᾶς ἔχει ἐπισημανθῆ μέχρι τοῦδε — ἀνατολικῶς τῆς Ἀγορᾶς — μία μόνον ἐκκλησία, μάλιστα δ' ἐφωδιασμένη, ὡς λέγεται, διὰ ψηφιδωτῶν δαπέδων· ἐξ αὐτῆς ὅμως σήμερον δὲν εἶναι τίποτε ὁρατόν, παρὰ δὲ τοῦ κ. Scranton χρονολογεῖται πολὺ μετὰ τὸν 6ον αἰ. (σελ. 9). Προσεκτικὴ ὅμως παρατήρησις ἀνὰ τὸν χῶρον τῆς Παλαιᾶς Κορίνθου πείθει ὅτι τὰ κέντρα τῆς θρησκευτικῆς ζωῆς τῆς παλαιοχριστιανικῆς πόλεως δέον νὰ ἀναζητηθοῦν ἔξω τῆς Ἀγορᾶς. Οὕτω ἀνατολικώτερον, περίπου εἰς τὴν θέσιν ὅπου εἶχεν εὑρεθῆ ἡ τράπεζα Μουσείου Κορίνθου ἀριθ. 1380 (Scranton σελ. 139 πίν. 36,4) — ἔσω καὶ βορείως τῆς πύλης τοῦ τείχους τοῦ 4ου αἰ. — διαφαίνονται καὶ ἐν μέρει διασῴζονται ὑπὲρ τὸ ἔδαφος τὰ ἐρείπια ἐπιβλητικῆς παλαιοχριστιανικῆς ἐκκλησίας. Μικρὰ δοκιμαστικὴ τομὴ εἰς τὴν θέσιν

[1] Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ἡ τετάρτη ἐκ τῶν βασιλικῶν τῆς Κορίνθου — ἡ τοῦ Λεχαίου — δὲν ἦτο ἐπαρκῶς γνωστὴ εἰς τὸν συγγραφέα.

αὐτήν, ἐπιχειρηθεῖσα ὑπὸ τοῦ γράφοντος, ἔφερεν εἰς φῶς μέγα κιονόκρανον καὶ ἄλλο μαρμάρινον ὑλικὸν τῆς ἐν λόγῳ ἐκκλησίας. Ἄλλου σημαντικοῦ παλαιοχριστιανικοῦ (;) οἰκοδομήματος τὰ ἐρείπια διαφαίνονται ὑπὸ τὸ ἔδαφος βορείως τοῦ νεκροταφείου τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς δυτικῶς τῆς Ἀγορᾶς. Καὶ βεβαίως δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ εἶναι μόνον αὗται — μόνον δύο — αἱ θέσεις παλαιοχριστιανικῶν μνημείων ἐντὸς τῆς πόλεως τῆς Κορίνθου, ἥτις, ὡς συνάγεται ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε δεδομένων, ἀναδεικνύεται εἰς πρώτης σειρᾶς κέντρον τῆς παλαιοχριστιανικῆς τέχνης ἐν Ἑλλάδι.

Πόσον παραπειστικὴ δύναται νὰ εἶναι ἡ περὶ τῆς ἐν γένει μεσαιωνικῆς Κορίνθου ἐντύπωσις, ἡ σχηματιζομένη μόνον ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἐνδείξεων ἐκ τῶν ἀνασκαφῶν τῆς Ἀγορᾶς, φαίνεται καὶ ἐκ τοῦ συμπεράσματος τοῦ κ. Scranton (σελ. 26), ὅτι κατὰ τὸν $5^{ον}$ αἰ. παρατηρεῖται ὑποχώρησις τῆς δημοσίας δραστηριότητος. Πλησιέστερον πρὸς τὰ πράγματα θὰ εὑρίσκετο ἡ διατύπωσις ὅτι κατὰ τοὺς παλαιοχριστιανικοὺς καὶ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους εἶχε μειωθῆ ἡ σπουδαιότης τῆς ἀρχαίας Ἀγορᾶς διὰ τὴν ζωὴν τῆς πόλεως, μετατεθείσης τῆς δραστηριότητος ἔξω τῆς περιοχῆς τῆς Ἀγορᾶς. Ἡ μετατροπὴ αὕτη φαίνεται καθαρώτερον κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ βαρβαρισμοῦ· καὶ δὲν διέφυγε τοῦτο τὴν προσοχὴν τοῦ σ. (σελ. 31 - 32).

Ἀξιοσημείωτα εἶναι τὰ συμπεράσματα τοῦ κ. Scranton ὅτι κατὰ τοὺς σκοτεινοὺς χρόνους — τοῦ βαρβαρισμοῦ — διετηρήθη ἡ ζωὴ εἰς τὸν χῶρον τῆς Ἀγορᾶς τῆς Κορίνθου, ἔστω ἠλαττωμένης ζωτικότητος (σελ. 27 κἑ.). Παραλλήλως ὅμως κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Ἀγορᾶς ἠχρηστεύθη ἡ σπουδαιοτέρα ἐκ τῶν κρηνῶν τῆς πόλεως, ἡ Πειρήνη, περικλεισθεῖσα κατὰ τὸν $9^{ον}$ - $10^{ον}$ αἰ. ἐντὸς τῆς αὐλῆς ναϋδρίου (σελ. 77). Νομίζω ὅτι καὶ ἡ λεπτομέρεια αὕτη ἀποτελεῖ ἔνδειξιν περὶ μεταθέσεως τῆς δραστηριότητος μακρὰν τῆς Ἀγορᾶς. Χαρακτηριστικὸν δ' εἶναι ἐπίσης ὅτι, κατὰ τὴν ἀπὸ τοῦ $9^{ου}$ μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ $13^{ου}$ αἰ. περίοδον ἀνακτήσεως τῆς ζωτικότητος ἐν τῇ περιοχῇ τῆς Ἀγορᾶς (μετὰ τῆς ἐμπορικῆς ἀρτηρίας τῆς Ὁδοῦ Λεχαίου), δὲν ἀπαντῶνται ἐνταῦθα σημαντικὰ ἐκκλησιαστικὰ κτήρια, μολονότι γνωρίζομεν ὅτι κατὰ τὸν $12^{ον}$ αἰ. ὑπῆρχεν ἐν Κορίνθῳ ἡ ὀνομαστὴ διὰ τὸν πλοῦτον καὶ διὰ τὴν πρὸς αὐτὴν τιμὴν ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου Θεοδώρου (Scranton σελ. 51)[1]. Ὑπῆρχε καὶ μία ἐκκλησία πρὸς τιμὴν τῆς Θεοτόκου, ὡς συνάγεται ἐκ τῶν ἐν Κορίνθῳ εὑρεθέντων μολυβδοβούλλων, ἐπὶ τῶν ὁποίων εἰκονίζεται ἡ Θεοτόκος[2], πρὸ πάντων δ' ἐξ ἑνὸς

---

[1] Περὶ τῆς τιμῆς ἐνδεικτικὰ εἶναι τὰ ἐν Κορίνθῳ εὑρεθέντα μολυβδόβουλλα, τὰ φέροντα παράστασιν τοῦ Ἁγίου Θεοδώρου τοῦ Στρατηλάτου (Corinth XII, σελ. 358 ἐν λ. Theodore. Πρβλ. ἰδίως τὸ ἐν σελ. 323 ἀριθ. 2760 μολυβδόβουλλον, συνδεόμενον ρητῶς πρὸς τὴν Κόρινθον).

[2] Corinth XII σελ. 358 ἐν λ. Virgin. Πρβλ. ἰδίως τὸ μολυβδόβουλλον ἀριθ.

μολυβδοβούλλου ἐπιγραφομένου εἰς τὴν Θεοτόκον τὴν Παναγιώτισσαν καὶ συνδεόμενον πρὸς σημαντικὴν ἐκκλησίαν τῆς Θεοτόκου (Corinth XII σελ. 326 ἀριθ. 2799), προφανῶς ἐν Κορίνθῳ. Τὰ ἐρείπια δὲ τῶν βυζαντινῶν τούτων ἐκκλησιῶν πρέπει νὰ ἀναζητηθοῦν ἔξω τῆς περιοχῆς τῆς Ἀγορᾶς.

Πρὸς τὸ ἴδιον συμπέρασμα ὁδηγεῖ καὶ ὁ ἔλεγχος τῶν ἀφθόνων τεμαχίων παλαιοχριστιανικῶν καὶ βυζαντινῶν μαρμαρίνων ἀρχιτεκτονικῶν καὶ διακοσμητικῶν μελῶν, τῶν ἀποκειμένων ἐν τῷ χώρῳ τῆς Ἀγορᾶς. Ταῦτα εὑρέθησαν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐντετειχισμένα εἰς κτήρια χρονολογούμενα ἀπὸ τοῦ $12^{ου}$ αἰ. μέχρι καὶ τῶν νεωτέρων χρόνων (Scr. σελ. 103), δὲν κατέστη δὲ δυνατὸν νὰ ἀποδοθοῦν εἰς συγκεκριμένα κτήρια ἐκ τῶν ἐν τῷ χώρῳ τῶν ἀνασκαφῶν ἀποκαλυφθέντων. Σημαίνει δὲ τοῦτο ὅτι τὸ πλεῖστον τοῦ μαρμαρίνου τούτου ὑλικοῦ προέρχεται ἐξ οἰκοδημημάτων κειμένων ἔξω τῆς περιοχῆς τῆς Ἀγορᾶς. Ὁ ὄγκος τοῦ ὑλικοῦ τούτου — ὁ κ. Scranton ἐμέτρησε περὶ τὰ πεντακόσια τοιαῦτα τεμάχια ἐντὸς τῆς ἐν γένει περιοχῆς τῆς Κορίνθου μετὰ τοῦ Ἀκροκορίνθου (σελ. 103) — καὶ ἡ συχνὰ καλὴ ποιότης του μαρτυροῦν ὅτι προέρχονται ἐξ ἀξιολόγων — καὶ εἰς ἀριθμὸν καὶ εἰς σημασίαν — παλαιοχριστιανικῶν καὶ βυζαντινῶν οἰκοδομημάτων κειμένων ἔξω τῆς περιοχῆς τῆς Ἀγορᾶς.

Συνεπῶς τὰ ἀσήμαντα ναΰδρια τὰ κτισθέντα εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Ἀγορᾶς τῆς Κορίνθου προσφέρουν, ὡς νομίζω, μαρτυρίαν ὄχι περὶ τῆς κατὰ τὸν $12^{ον}$ αἰ. καταπτώσεως τῆς Κορίνθου, ὡς δέχεται ὁ Scr. (σελ. 73), ἀλλὰ περὶ τῆς μειωμένης σημασίας τῆς περιοχῆς τῆς Ἀγορᾶς ὡς κέντρου τῆς ζωῆς τῆς ἐν γένει μεσαιωνικῆς πόλεως. Ἡ ἀπὸ δὲ τοῦ $9^{ου}$ αἰ. ἀναφαινομένη ἐν τῇ περιοχῇ τῆς Ἀγορᾶς ρωμαλέα κοινωνία (σελ. 49 κἑ.) πρέπει, κατὰ τὴν γνώμην μου, νὰ θεωρηθῇ ὡς προέκτασις τῆς ζωῆς τῆς πόλεως πρὸς τὴν περιοχὴν τῆς Ἀγορᾶς, ἀκριβέστερον νὰ θεωρηθῇ ὡς ἐπάνοδος εἰς αὐτήν. Ἐπιτυχῶς δὲ περὶ τοῦ προκειμένου παρατηρεῖ ὁ Scr. (σελ. 83) ὅτι κυρίως ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ $11^{ου}$ αἰ. εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Ἀγορᾶς ἐγκατεστάθησαν ἔμποροι καὶ τεχνῖται ἐπήλυδες· διότι ἐργαστήρια ὑπῆρχον ἀσφαλῶς καὶ ἔξω τῆς περιοχῆς τῆς Ἀγορᾶς[1]. Εἶναι δὲ ἴσως ἐνδεικτικὸν καὶ διὰ τὴν παλαιοτέραν ἐποχὴν τὸ ὅτι τὸ κέντρον τῆς ζωῆς τῆς πόλεως κατὰ τοὺς τουρκικοὺς χρόνους εὑρίσκετο ἀνατολικῶς τῆς Ἀγορᾶς (Scr. σελ. 92 καὶ 96).

Καταχωρίζω κατωτέρω λεπτομερειακάς τινας παρατηρήσεις:

2798 συνδεόμενον ρητῶς πρὸς τὴν Κόρινθον (ἀπεικονίζονται ἡ Θεοτόκος καὶ ὁ Πρόδρομος (;)).

[1] Ὑπὸ τοῦ γράφοντος ἐπεσημάνθη ἡ ὕπαρξις κεραμεικοῦ κλιβάνου ὡραίων γραπτῶν (γραμμικῶν καὶ στικτῶν) ἀγγείων ($11^{ου}$; αἰ.) εἰς ἀπόστασιν περίπου 200 μ. βορείως τῆς Ἀγορᾶς (ἐντὸς τοῦ οἰκοπέδου τοῦ Α. Ρουμελιώτη εἰς ἀπόστασιν δεκάδων τινων μέτρων βορειοδυτικῶς τοῦ Ἐφορείου Ἀρχαιοτήτων). Θὰ ἀνασκαφῇ προσεχῶς.

—Ὁ ἐν σελ. 7 ἀναφερόμενος Ἐπιφάνιος, τοποθετούμενος μεταξὺ τῶν ἐπισκόπων τοῦ 6ου αἰ., εἶναι ἀνύπαρκτος ὡς ἐπίσκοπος Κορίνθου· ἡ παρένθεσίς του ὀφείλεται εἰς αὐθαίρετον ἐξήγησιν τῆς ἐπιγραφῆς Corpus Griech. - Christl. Inschr. v. Hellas ἀριθ. 7.

— Εἰς τὴν ἀσήμαντον μεσοβυζαντινὴν ἐκκλησίαν τοῦ Ἰωάννου Θεολόγου εἶναι παρακινδυνευμένον τὸ νὰ ἀναγνωρισθῇ, μεταξὺ τῶν προσκτισμάτων της, βαπτιστήριον καὶ ἀποδυτήριον (Scr. σελ. 65)· τὸ ἴδιον παρατηρητέον καὶ περὶ τῆς ἐπὶ τοῦ Βήματος ἐκκλησίας (σελ. 72).

—Ἡ ὑπὸ τοῦ Scr. σελ. 14 καὶ 117 προτεινομένη εἰς τὸν 6ον αἰ. χρονολόγησις τῶν κοσμητῶν ἢ ἐπικράνων ἀριθ. 142 πίν. 31, τῶν πιθανῶς προερχομένων ἐκ τῶν προπυλαίων τῆς Ἀγορᾶς, νομίζω ὅτι εἶναι κάπως προχωρημένη· προσφορωτέρα εἶναι ἴσως ἡ χρονολόγησίς των εἰς τὸν 5ον αἰ.

— Τὸ ἐν σελ. 87 πίν. 13, 1 μνημονευόμενον πεταλόμορφον τόξον (τοῦ παρὰ τὰ προπύλαια κατὰ τὴν δυτικὴν πλευρὰν τῆς ὁδοῦ Λεχαίου καταστήματος) καὶ χρονολογούμενον ὑπὸ τοῦ σ. εἰς τοὺς φραγκικοὺς χρόνους εἶναι καθαρῶς βυζαντινὸν τοῦ 11ου - 12ου αἰ. (πρβλ. παραδείγματα ἐν Α. Ὀ ρ λ ά ν δ ο υ, Τὸ πεταλόμορφον τόξον ἐν τῇ βυζαντινῇ Ἑλλάδι, Ἐπετ. Ἑτ. Βυζ. Σπ. ΙΑ', 1935, 411 κέ.).

— Τὸ γλυπτὸν σελ. 104 ἀριθ. 2 AM 352 πίν. 19 νομίζω ὅτι εἶναι ἐπίκρανον καὶ ὄχι θωράκιον.

—Ἐπὶ τοῦ θωρακίου σελ. 105 ἀριθ. 13 AM 299 πίν. 22 ἡ ὀρθὴ ἀνάγνωσις τῆς ἐπιγραφῆς εἶναι ἀναμφιβόλως ΝΙ-ΚΑ.

—Ἐπὶ τοῦ θωρακίου σελ. 105 ἀριθ. 15 AM 79 πίν. 21 τὸ γράμμα Π ἐπὶ τοῦ δίσκου δεξιὰ τοῦ σταυροῦ πιθανῶς ἀναγινώσκεται « Π(ίστεως) », ἤτοι « [Ἀ(ρχὴ)] - Π(ίστεως) » καὶ ὄχι « [Θ(εὸς)] - Π(ατήρ) ».

— Τὸ θωράκιον σελ. 106 ἀριθ. 19 AM 391 πίν. 22 δὲν προέρχεται ἐκ τῆς βασιλικῆς τοῦ Κρανείου, ἀλλ' ἐξ ἀνασκαφῆς δυτικῶς τοῦ Ὠδείου.

—Ἐπὶ τῆς εἰς ὑψηλὸν ἀνάγλυφον εἰργασμένης πλακὸς σελ. 106 ἀριθ. 21 AM 399 πίν. 21 παριστάνεται ὄχι ἄγγελος, ἀλλὰ πιθανώτατα ὁ Διγενὴς Ἀκρίτας, φορῶν θώρακα καὶ χλαμύδα (λωρίκιον καὶ ἐπιλωρίκιον) καὶ παλαίων πρὸς λέοντα. Πρβλ. τὸ ἐκ Θεσσαλονίκης παράδειγμα ἐν S t. P e l e k a n i d i s, Un bas-relief byzantin de Digenis Akritas, Cahiers Archeol. VIII, 1956, 215 κέ. εἰκ. 2 - 3. Τὸ ἔπος τοῦ Διγενῆ φαίνεται νὰ ἦτο ἀγαπητὸν εἰς τὸν λαὸν τῆς Κορίνθου (πρβλ. τὰ παραδείγματα Corinth XI ἀριθ. 1279 σελ. 292 πίν. XLIII 1, ἀριθ. 1498 σελ. 315 πίν. L C, ἀριθ. 1502 σελ. 315 εἰκ. 131, ἀριθ. 1531 σελ. 318 εἰκ. 129, ἀριθ. 1532 σελ. 319 πίν. XLIXa καὶ ἀριθ. 1685 σελ. 333 πίν. LII. Ἡ ἐξήγησίς των ἐκ τοῦ ἀκριτικοῦ ἔπους παρὰ A. F r a n t z, Digenis Akritas Epic and its Illustrations, Byzantion, XV, 1940 - 1941, σελ. 87 κέ.).

— Τὸ μαρμάρινον μέλος σελ. 109 ἀριθ. 49 AM 95 πίν. 24 πρέπει νὰ καταταχθῇ μεταξὺ τῶν κιονοκράνων διαχωριστικῶν κιονίσκων παραθύρων.

— Τὰ ἀνθεμιοειδῆ φύλλα ἀκάνθου ἐπὶ τοῦ ἐπιθήματος σελ. 111 ἀριθ. 74 AM 66 πίν. 26, ὡραῖον παράδειγμα τοῦ εἴδους των, νομίζω ὅτι χρονολογοῦνται εἰς τὸν 5ον αἰ.

— Τὸ ἐν σελ. XV καὶ 110 ὄνομα τοῦ συγγραφέως τῶν Kapitellstudien εἶναι *Kautsch* καὶ ὄχι Krautsch.

Αἱ ἀνωτέρω ἐκ καθήκοντος σημειωθεῖσαι παρατηρήσεις εἰς τὸ βιβλίον τοῦ κ. Scranton εἶναι ἀσήμαντοι ἐν συγκρίσει πρὸς ὅ,τι κατώρθωσεν οὗτος νὰ παρουσιάσῃ: ἤτοι, ἓν ἐνδιαφέρον σύνολον μεσαιωνικοῦ ἀρχαιολογικοῦ ὑλικοῦ, τὴν ὕπαρξιν τοῦ ὁποίου μόνον ἀποσπασματικῶς ἐγνωρίζομεν μέχρι τοῦδε· καὶ τὸ πολεοδομικὸν ὕφος καὶ τὴν ἐσωτερικὴν ζωὴν μιᾶς ἐκ τῶν σημαντικῶν ἑλλαδικῶν μεσαιωνικῶν πόλεων, ὡς ἡ Κόρινθος, κατὰ τὰ διαδοχικὰ στάδια τῆς ἱστορικῆς διαδρομῆς της. Πάντα ὅμως ταῦτα συνιστοῦν καὶ καρπὸν τῶν ὑποδειγματικῶν ἀνασκαφῶν τῆς Ἀμερικανικῆς Σχολῆς Κλασσικῶν Σπουδῶν.

Δ. Ι. ΠΑΛΛΑΣ

H e n r y a n d R e n é e K a h a n e - A n d r e a s T i e t z e, The lingua Franca in the Levant. Turkish Nautical Terms of Italian and Greek Origin. University of Illinois Press, Urbana 1958, pp. XIII - 752.

Εἰς τὴν ἐργασίαν ταύτην περιλαμβάνονται τὰ ἑξῆς μέρη: *Πρόλογος*, σ. VII - VIII. *Οἱ Τοῦρκοι καὶ ἡ θάλασσα.* Εἰσαγωγικαὶ σημειώσεις, σ. 3 - 45. 1) Πρῶται ἐπαφαὶ μέχρι τοῦ 1400, σ. 3 - 10. 2) Ἡ Ὀθωμανικὴ ναυτικὴ αὐτοκρατορία κληρονόμος τῆς Βυζαντινῆς θαλασσίας δυνάμεως (1400 - 1500), σ. 10 - 17. 3) Ἡ Ὀθωμανικὴ ναυτικὴ αὐτοκρατορία (1500 - 1600), σ. 17 - 29. 4) Οἱ μεταγενέστεροι αἰῶνες. Παρακμὴ τῆς Ὀθωμανικῆς θαλασσίας δυνάμεως, σ. 29 - 38. 5) Δάνειαι τουρκικαὶ ναυτικαὶ λέξεις, σ. 38 - 45. *Οἱ ναυτικοὶ ὅροι* (§ 1 - 878), σ. 49 - 597.

Παράρτημα, σ. 599 - 752. Ι. *Πηγαί*, σ. 600 - 615. II. *Βοηθήματα*, σ. 616 - 638. III. *Πίναξ πραγμάτων*, σ. 639 - 646. IV. *Πίναξ λέξεων*, σ. 647 - 752. 1) Λατινικαί, σ. 648 - 649. 2) Ρωμανικαί, σ. 649 - 683. 3) Ρουμανικαί, σ. 683 - 684. 4) Δαλματικαί, σ. 684 - 685. 5) Σλαυϊκαί, σ. 686. 6) Ἀλβανικαί, σ. 686 - 688. 7) Ἑλληνικαί, σ. 688 - 702. 8) Κελτικαί, σ. 702. 9) Γερμανικαί, σ. 702 - 703. 10) Ἰρανικαί, σ. 703. 11) Ἀραβικαί, σ. 703 - 712. 12) Βερβερικαί, σ. 712. 13) Κοπτικαί, σ. 712. 14) Τουρκικαί. α) Διὰ λατινικοῦ ἀλφαβήτου, σ. 712 - 735. β) Δι' ἀραβικοῦ ἀλφαβήτου, σ. 736 - 752. 15) Ἀζερμπαϊζάν, σ. 752.

Οἱ συγγραφεῖς ἐν τῷ προλόγῳ τοῦ ἔργου των ἐκθέτουν τὸν σκοπὸν τῆς ἐκδόσεως αὐτοῦ, διαγράφουν ὡρισμένους περιορισμούς, καθορίζουν τὸν τρόπον τῆς διαπραγματεύσεως ἑκάστου τῶν ναυτικῶν ὅρων, τὸν τρόπον τῆς γραφῆς τῶν τουρκικῶν τύπων, ἀναφέρουν τοὺς πρότερον ἐργασθέντας ἐπὶ παρομοίων θεμάτων καὶ εὐχαριστοῦν τοὺς συντελέσαντας εἰς τὴν ἀρτιωτέραν ἐμφάνισιν τῆς μελέτης των.

Ὡς σκοπὸς τῆς ἐκδόσεως τῆς ἐργασίας ταύτης τίθεται ἡ ἑρμηνεία ὡρι-

σμένου τμήματος τοῦ Τουρκικοῦ λεξιλογίου σημασιολογικῶς καὶ ἱστορικῶς καλῶς προσδιοριζομένου καὶ ἡ παρουσίασις ὑπὸ μορφὴν μικρῶν ἐτυμολογικῶν σκιαγραφιῶν τῆς γλωσσικοπολιτιστικῆς ἑνότητος τῆς Μεσογείου. Ἐξετάζεται δηλ. ἡ ἱστορία καὶ ἡ διάδοσις ἑκάστου ναυτικοῦ ὅρου εἰς τὰς χώρας τῆς Μεσογείου.

Ἐκ τῶν συγγραφέων ὁ τουρκολόγος καθηγητὴς εἰς τὸ Πανεπιστήμιον ΚΠόλεως A. Tietze συνέλεξεν ἐκ πλουσιωτάτης βιβλιογραφίας ναυτικοὺς ὅρους χρησιμοποιουμένους εἰς τὴν τουρκικὴν γλῶσσαν, οἱ ὁποῖοι ὅμως, κατὰ τὴν γνώμην του, δὲν εἶναι Τουρκικῆς προελεύσεως. Δι᾿ ἕκαστον τῶν ὅρων τούτων συνεκέντρωσεν ἐπίσης ὅσον τὸ δυνατὸν περισσοτέρους τουρκικοὺς τεχνικοὺς καὶ φιλολογικοὺς τύπους ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὸ σχετικὸν ἀραβικὸν ὑλικόν.

Οἱ H. καὶ R. Kahane ἐξ ἄλλου κατήρτισαν ἐκ τῶν ὅρων αὐτῶν πίνακα ἐκείνων οἵτινες, κατὰ τὴν γνώμην των, ἦσαν Ἰταλικῆς ἢ Ἑλληνικῆς καταγωγῆς καὶ καθώρισαν κατόπιν τὴν ἐξάπλωσιν καὶ τὴν ἱστορίαν ἑκάστου ὅρου εἰς τὰς χώρας τῆς Μεσογείου, προσπαθοῦντες νὰ ἀποκαταστήσουν αὐτὸν εἰς τὴν ἀρχικήν του μορφήν.

Παρ᾿ ὅλας τὰς προσπαθείας των εἰς τὴν ἔρευναν ταύτην οἱ συγγραφεῖς ὁμολογοῦν ὅτι μία ἀποτελεσματικὴ ἐργασία ἐπὶ τοῦ ὑλικοῦ αὐτοῦ διὰ μίαν τόσον ἐκτεταμένην καὶ πολύπλοκον περιοχήν, ὅσον εἶναι ἡ περὶ τὴν Μεσόγειον, ἔχει ἀνάγκην συνεργασίας πολλῶν ἀτόμων.

Τὸν ὅρον « Φραγκικὴ γλῶσσα » χρησιμοποιοῦν κάπως ὑπὸ περιωρισμένην ἔννοιαν, δηλ. μόνον εἰς τὸ λεξιλόγιον τῶν ναυτικῶν ὅρων τοὺς ὁποίους ἐδανείσθησαν οἱ Τοῦρκοι ἀπὸ τὴν Δύσιν κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς τουρκικῆς ναυσιοπλοΐας εἰς τὴν Μεσόγειον κατὰ τὸν 13ον - 15ον αἰῶνα. Αὕτη συνεχίσθη καὶ μέχρι τοῦ 18ου αἰ., ὅταν ἡ μεσογειακὴ ναυτικὴ ὁρολογία ἦτο ἀνεπηρέαστος ἀπὸ τὴν διεθνῆ τοιαύτην τῶν νεωτέρων τεχνικῶν, ἡ ὁποία ὑπεισέρχεται τὸν 19ον αἰ. Τὸ τουρκικὸν ὑλικὸν καλύπτει ὁλόκληρον τὴν Ὀθωμανικὴν αὐτοκρατορίαν, προέρχεται δὲ καὶ ἀπὸ διαλέκτους. Τὸ Βορειοαφρικανικὸν ὑλικὸν περιλαμβάνεται εἰς τὸ τουρκικὸν ὁσάκις παρόμοιον ὑλικὸν προήρχετο καὶ ἐκ τουρκικῆς πηγῆς. Ἀπὸ τὰς μὴ ὀθωμανικὰς διαλέκτους τοῦ Β. Εὐξείνου Πόντου περιλαμβάνουν τὸ πρὸ τοῦ 13ου αἰ. ὑλικόν. Δηλαδὴ περιελήφθη κάθε ὅρος τὸν ὁποῖον ἔχουν δανεισθῆ οἱ Τοῦρκοι πρὸ τοῦ τέλους τοῦ 18ου αἰ.

Ὁ ὅρος « ναυτικὸς » θεωρεῖται κάπως αὐθαίρετος. Κατὰ τοὺς συγγραφεῖς μία λέξις θεωρεῖται « ναυτική », ἀρκεῖ νὰ εἶναι καταγεγραμμένη εἰς τὰ καθιερωμένα ναυτικὰ λεξικὰ καὶ ἐγχειρίδια. Ἀποκλείονται αἱ Σλαυϊκαὶ λέξεις καὶ ὅλαι αἱ Ἀραβικαὶ τὰς ὁποίας ἐδανείσθησαν οἱ Τοῦρκοι ἀπ᾿ εὐθείας ἀπὸ τὴν Ἀραβικὴν γλῶσσαν.

Τέλος οἱ συγγραφεῖς περιλαμβάνουν καὶ τὴν ἑλληνικὴν ἁλιευτικὴν ὁρολογίαν, διότι αὕτη ἦτο ἡ διὰ πολλοὺς αἰῶνας ἐπικρατοῦσα καθ᾿ ὅλην τὴν περιοχὴν τῆς Α. Μεσογείου μὲ σαφεῖς κατευθύνσεις πρὸς τὴν Β. Ἀφρικήν, ἀλλ᾿ ἀποκλείουν τὰ ὀνόματα τῶν ἰχθύων καὶ τοὺς ποιητικοὺς καὶ λογοτεχνικοὺς τύπους. Κυρίως ἀσχολοῦνται μὲ ναυτικὰς λέξεις τὰς ὁποίας ἐδανείσθησαν οἱ Τοῦρκοι ἀπὸ τὰς Ρωμανικὰς γλώσσας (ἐκτὸς τῆς Ρουμανικῆς) ἢ ἀπὸ τὴν Ἑλληνικήν[1] καὶ σημειώνουν ὅτι τὸ βιβλίον των εἶναι μία ἐπίδειξις τῆς ἐπιρροῆς τοῦ Δυτικοῦ καὶ Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ ἐπὶ τὸν Τουρκικὸν — « The book is, after all, a demonstration of the influence of the Western and Greek civilizations on the Turkish » (σ. VIII).

Τὸ δεύτερον μέρος: *Οἱ Τοῦρκοι καὶ ἡ θάλασσα* εἶναι μία ἱστορικὴ κυρίως ἀλλὰ καὶ γλωσσικὴ εἰσαγωγή, ἐνημερωμένη καὶ βιβλιογραφικῶς, ἡ ὁποία κατατοπίζει τὸν ἀναγνώστην διὰ τὴν πρώτην ἐπαφὴν τῶν Τούρκων μὲ τὴν θάλασσαν καὶ τοὺς Μεσογειακοὺς λαούς, ὡς καὶ διὰ τὴν μετὰ ταῦτα πρὸς αὐτοὺς ἐπικοινωνίαν, ἐξ ὧν παρέλαβον καὶ τὴν εἰς τὸ τρίτον μέρος ἐξεταζομένην ναυτικὴν ὁρολογίαν. Τὰ πρῶτα στοιχεῖα τῶν μεσογειακῶν ναυτικῶν λέξεων δεικνύουν ὅρους, οἱ ὁποῖοι ἐχρησιμοποιοῦντο μεταξὺ τῶν Τουρκικῶν φυλῶν τοῦ Βορείου Πόντου. Αἱ πρῶται τουρκικαὶ φυλαὶ δὲν ἐγνώριζον τὴν θάλασσαν. Ἡ ναυτική των ἱστορία καὶ αἱ ἐπαφαί των μὲ τοὺς Ἰταλοὺς ἐμπόρους ἤρχισαν εἰς τὸν 13ον αἰ., μετὰ τὴν κατάληψιν δηλ. ὑπὸ τῶν Τούρκων τοῦ λιμένος τῆς Ἀτταλείας εἰς τὸ νότιον μέρος τῆς Μ. Ἀσίας καὶ τῆς Σινώπης πρὸς βορρᾶν, ἔλαβε δὲ μεγάλην ἀνάπτυξιν μετὰ τὴν κατὰ τὸ τελευταῖον τμῆμα τοῦ 14ου αἰ. κατάληψιν τοῦ λιμένος τῆς Καλλιπόλεως, ὅστις παρέμεινεν ὡς ἡ κυριωτέρα ναυτική των βάσις μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ 16ου αἰ.

Τὸ δεύτερον τοῦτο μέρος διαιρεῖται εἰς ἐπὶ μέρους κεφάλαια (βλ. ἀν.), εἰς ἕκαστον τῶν ὁποίων μετὰ μίαν μικρὰν εἰσαγωγὴν ἐξετάζονται ἀρκετὰ ἐπὶ μέρους καὶ ἐν γενικαῖς γραμμαῖς προβλήματα, ὡς π.χ. ἡ ναυτικὴ ὁρολογία πρὸ τοῦ 1400, οἱ ναυτικοὶ ὅροι οἱ δανεισμένοι ἀπὸ τὴν Ἑλληνικὴν καὶ Λατινικὴν — οἱ ἐκ τῶν Σλαυϊκῶν γλωσσῶν εἶναι ἐλάχιστοι —, ἡ ναυτικὴ ὁρολογία τοῦ 15ου αἰ., ἡ αὐτὴ τοῦ 16ου αἰ. ὡς καὶ ἡ ἀπὸ τοῦ 1600 καὶ ἐντεῦθεν τοιαύτη κ.ἄ. Πάντα ταῦτα ἐξετάζονται βάσει πολλῶν τουρκικῶν πηγῶν καὶ σχετικῶν βοηθημάτων (γεωγραφικῶν, ναυτικῶν, ἱστορικῶν ἐργασιῶν, ποικίλων χρονικῶν) καὶ λοιπῶν στοιχείων, χωρὶς νὰ ἀποκλείωνται ἐνίοτε καὶ ποιητικὰ ἔργα. Παραλλήλως δὲ καὶ ἀντιστοίχως κατὰ κεφάλαια ἀναγράφεται καὶ σχετικὴ ναυτικὴ ὁρολογία (Ἑλληνικὴ - Ἰταλικὴ - Τουρκική).

---

[1] Διὰ τὰ δάνεια τῆς τουρκικῆς ἐκ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης γενικώτερον βλ. A. Tietze, Griechische Lehnwörter im Anatolischen Türkisch, Oriens (Journal de la Société Internationale d'Études Orientales) Leiden v. VIII No 2 (1955), p. 204 - 257, Α. Α. Παπαδοπούλου, Τὰ ἐκ τῆς ἑλληνικῆς δάνεια τῆς τουρκικῆς, Ἀθηνᾶ 44 (1932), σ. 3 - 27, Ε. Μπόγκα, Τὰ εἰς τὴν τουρκικήν, περσικὴν καὶ ἀραβικὴν δάνεια τῆς ἑλληνικῆς, Αὐτόθι 55 (1951), σ. 67 - 113.

Γενικῶς παρατηρεῖται ὅτι ἀπὸ τοῦ 15ου - 18ου αἰ. οἱ Τοῦρκοι ὄχι μόνον δανείζονται ναυτικοὺς ὅρους ἀπὸ τοὺς Ἕλληνας καὶ τοὺς Ρωμανικοὺς λαοὺς ἀλλ' εἶναι συγχρόνως καὶ οἱ κυριώτεροι μεσάζοντες διὰ τὴν διάδοσιν τῶν ὅρων αὐτῶν εἰς τὰς διαλέκτους τῶν Ἀραβικῶν παραλίων. Τὰ Ἑλληνικὰ καὶ Ρωμανικὰ στοιχεῖα εἰσῆλθον εἰς τὴν Τουρκικὴν εἴτε δι' ἀπ' εὐθείας δανεισμοῦ εἴτε διὰ μεταφράσεως αὐτῶν. Εἰς τὴν ἀναφερθεῖσαν ἐργασίαν των οἱ συγγραφεῖς ἀσχολοῦνται μὲ τὴν πρώτην περίπτωσιν καὶ συμπτωματικῶς μόνον μὲ τὴν δευτέραν.

Τὸ βάρος τῆς μελέτης πίπτει ἐπὶ τοῦ *Τρίτου μέρους* (σ. 49 - 597), ὅπου γίνεται ἡ διαπραγμάτευσις 878 ναυτικῶν ὅρων. Τοῦτο χωρίζεται εἰς δύο τμήματα· εἰς ἓν μὲ τὸ Ἰταλικὸν λῆμμα, ἔνθα καταγράφονται 723 ὅροι (1 - 723, σ. 49 - 475) ὡς ἔχοντες Ρωμανικὴν (κυρίως Ἰταλικὴν) τὴν προέλευσιν καὶ εἰς ἕτερον μὲ τὸ Ἑλληνικόν, περιλαμβάνον 155 ὅρους (724 - 878, σ. 476 - 597).

Ὑπὸ τὸ Ἰταλικὸν τμῆμα καταγράφονται Ἰταλικοὶ ὅροι οἱ ὁποῖοι ἔφθασαν εἰς τὴν Τουρκικὴν εἴτε ἀπ' εὐθείας εἴτε διὰ μεσολαβήσεως τῆς Ἑλληνικῆς (ἐπειδὴ τὸ δεύτερον τοῦτο εἶναι δύσκολον νὰ διαπιστωθῇ), ὁμοίως Ἑλληνικοὶ ὅροι, οἵτινες ἔφθασαν εἰς τὴν Τουρκικὴν διὰ τῆς Ἰταλικῆς. Ἐπίσης ὑπὸ τὸ Ἰταλικὸν λῆμμα καταγράφονται ὅροι Πορτογαλλικοί, Ἱσπανικοί, Καταλανικοί, Προβηγκιανοὶ καὶ Γαλλικῆς καταγωγῆς. Ἡ Βενετικὴ προέλευσις μιᾶς τουρκικῆς λέξεως σημειώνεται ὅταν ἡ μορφὴ καὶ ἡ ἱστορία της δεικνύουν Βενετίαν. Παρουσιάζεται δηλ. ἡ Ἰταλικὴ ὡς ὁ κυριώτερος δότης ὅρων εἰς τὴν Τουρκικήν. Παρ' ὅλα ταῦτα οἱ συγγραφεῖς σημειώνουν ἰδιαιτέρως ὅτι ἡ Ἑλληνικὴ γλῶσσα ἔπαιξε σπουδαῖον ρόλον καὶ ὡς δότης Ἰταλικῶν ὅρων, ὑπάρχουν δὲ περιπτώσεις εἰς ἃς ἡ Τουρκικὴ ὁμιλουμένη παρουσιάζει μορφάς, αἱ ὁποῖαι ἀποδεικνύουν χωρὶς ἀμφιβολίαν τὴν ὕπαρξιν Ἑλληνικοῦ βάθρου εἰς αὐτάς.

Περιλαμβάνονται ἐπίσης Ἀραβικαὶ λέξεις εἰσελθοῦσαι εἰς τὴν τουρκικὴν διὰ τῆς Ἰταλικῆς ἐνῷ ἀποκλείονται Ἑλληνικαὶ λέξεις ἐγγραφεῖσαι εἰς τὴν Τουρκικὴν διὰ τῆς Ἀραβικῆς.

Ἕκαστον ἄρθρον ἀποτελεῖται ἀπὸ τέσσαρα τοὐλάχιστον τμήματα. Εἰς τὸ *πρῶτον* δίδεται τὸ ἔτυμον τοῦ ὅρου Ἰταλικὸν ἢ Ἑλληνικόν. Βενετικὴ ἢ Γενουατικὴ καταγωγὴ αὐτοῦ ὑποδηλώνεται. Ἡ ἔλλειψις παρομοίου καθορισμοῦ ὑπονοεῖ ὅτι ὁ Τουρκικὸς ὅρος ἔχει ληφθῆ ἀπὸ κλασσικὸν Ἰταλικὸν ἢ στηρίζεται εἰς μορφὴν διαλέκτου κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον παρομοίαν μὲ μορφὴν τῆς κλασσικῆς γλώσσης. Ἐπίσης ὑποδεικνύονται μεταξὺ τῶν ἐτυμολογικῶν Ἑλληνικῶν μορφῶν αἱ ἀρχαῖαι ἢ βυζαντιναί. Ἐὰν τοῦτο δὲν συμβαίνῃ τότε ὁ τύπος εἶναι ἢ σύγχρονος ἢ τύπος διὰ τὸν ὁποῖον δὲν ἔχομεν παλαιὰν μαρτυρίαν.

Εἰς τὸ *δεύτερον* Τμῆμα, τὸ Τουρκικόν, καταγράφονται αἱ μορφαὶ τῶν ὅρων μεταγεγραμμέναι εἰς τὸ λατινικὸν ἀλφάβητον, ἐνίοτε καὶ χωρὶς τὴν ἔνδειξιν τῶν πηγῶν, ἐνῷ δι' ὑποσημειώσεως δίδεται ἡ γραφὴ εἰς τὴν Ἀραβικήν. Προστίθεται ὑλικὸν προγενέστερον τοῦ 1840 ἢ προερχόμενον ἀπὸ Ἀρχεῖα πρὸ τοῦ 1800, ἐνῷ συμπληρώνεται ἀπὸ παρόμοιον ἐκ τῆς συγχρόνου φιλολογίας. Δίδονται ἀκόμη καὶ σύνθετοι Τουρκικαὶ ἐκφράσεις.

Εἰς τὸ *τρίτον* Τμῆμα παρέχεται ἡ ἱστορία τοῦ σχετικοῦ ὅρου εἰς τὴν Μεσόγειον, ἡ παλαιοτάτη ἐτυμολογία αὐτοῦ, ἡ χρονολογία τῆς ἐμφανίσεως τοῦ ὅρου ὡς ναυτικοῦ εἰς τὴν Μεσόγειον, χρονολογία ὅμως ἡ ὁποία καθορίζει μόνον τὸν terminum ante quem τῆς ὑπάρξεως αὐτοῦ καὶ ὄχι τὴν κυρίως περίοδον τῆς γενέσεώς του. Ὁμοίως σημειώνεται ἡ ἐξάπλωσις τοῦ ὅρου εἰς τὴν Μεσόγειον μὲ σειρὰν ἐκ δυσμῶν πρὸς ἀνατολάς.

Εἰς τὸ *τέταρτον* Τμῆμα, μὴ περιλαμβανόμενον πάντοτε εἰς ὅλα τὰ λήμματα, δίδονται ποικίλαι σημειώσεις καὶ ἡ ἀναγραφὴ τοῦ ὅρου δι' ἀραβικῶν χαρακτήρων ὅπως συναντᾶται εἰς τὰς πηγάς.

Ἡ κατανομὴ τῆς ὕλης τοῦ μέρους τούτου ὡς καὶ ἡ διαπραγμάτευσις αὐτῆς εἶναι λίαν μεθοδική. Οἱ συγγραφεῖς ὅμως, ἐν ὄψει τῶν δυσχερειῶν τὰς ὁποίας πολλάκις παρουσιάζει ἡ πλήρης καὶ ἐκτενὴς ἐξέτασις ἑκάστου τῶν ὅρων, ὁμολογοῦν ὅτι διὰ πολλὰς περιπτώσεις εὑρέθησαν εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ παρουσιάσουν ἁπλῶς τὸ ὑλικόν, δι' ἄλλας δὲ νὰ καταγράψουν τὰς ὑπὸ ἄλλων μελετητῶν ἐπὶ τοῦ θέματος προταθείσας ἑρμηνείας χωρὶς νὰ λάβουν οἱ ἴδιοι ἐπ' αὐτοῦ θέσιν. Τέλος ἀποφαίνονται ὅτι διὰ μίαν ἀποτελεσματικὴν ἐργασίαν ἐπὶ ὑλικοῦ τόσον ἐκτεταμένης καὶ πολυπλόκου περιοχῆς, ὡς εἶναι ἡ περὶ τὴν Μεσόγειον, ἀπαιτεῖται ἡ συνεργασία πολλῶν ἀτόμων.

Τοῦτο εἶναι ἐνδεικτικὸν τῆς εὐσυνειδησίας μεθ' ἧς οἱ συγγραφεῖς τοῦ παρόντος ἔργου εἰργάσθησαν. Διὰ μίαν ὅμως τόσον ἐκτενῆ ἐργασίαν ἡ πλήρης ἐπὶ μέρους βιβλιογραφικὴ ἐνημέρωσις ὡς καὶ ἡ πλήρης ἀναγραφὴ τῶν τύπων τῶν ὅρων, ἰδίᾳ τῶν διαλεκτικῶν, εἶναι ἀληθὲς δυσκολώτατον πρᾶγμα. Οὕτω π.χ. ὡς πρὸς τὸ ἑλληνικὸν τμῆμα τοῦ βιβλίου σημειώνομεν ὅτι περὶ τῆς λ. *σαβούρα* (§ 837, σ. 561) ἐνδιαφέρουσαι εἶναι αἱ μελέται τῶν Γ. Χατζιδάκι [1] καὶ Β. Φάβη, Σαβούρρα - σάβουρρος [2], ὁμοίως περὶ τῶν λ. *σόκος* - *σοκίζω* κ.λ. (§46, 595, σ. 79 - 80. 402 - 403) σχετικὴ εἶναι ἡ ἡμετέρα μελέτη, Μεσαιωνικὰ καὶ Νέα Ἑλληνικὰ *(Σῶκος - σωκάρι - Σωκαρᾶς)* [3]. Διὰ τοὺς ἐν τῇ Ἑλληνικῇ τύπους τῶν ὅρων σημειώνομεν ἐπίσης ὅτι π.χ. ὁ τύπ. *ἀργάτης* (§ 769, σ. 507 - 508) ὑπὸ τὴν ἔννοιαν τῆς τροχαλίας, δι' ἧς ἀνασύρεται ἡ ἄγκυρα τῶν ἱστιοφόρων, δὲν ἀπαντᾷ μόνον εἰς τὸν Πόντον ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν Ἄνδρον. Ὁμοίως τὸ *μποζαργάτης* (Μεγ. Ἑλλ. Ἐγκ.) καὶ *μποτζαργάτης* (Ἠπίτης).

---

[1] Ἀθηνᾶ 22 (1910), σ. 223 - 227.
[2] Αὐτόθι 51 (1941), σ. 113 - 120.
[3] Αὐτόθι 59 (1955), σ. 40 - 44.

Ἐπὶ τῆς αὐτῆς σημασίας λέγεται καὶ ἀλλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος καὶ μάλιστα ὑπὸ τοὺς τύπους *μποτζαργάτης* (Ἄνδρος· ἐνταῦθα καὶ παροιμία ἐπὶ τοῦ ἰσχυρογνώμονος: τὸ *κεφάλι του δὲ γυρίζει μηδὲ μὲ τὸ μποτζαργάτη*), *μποτζεργάτης* (Ἀνατ. Θράκη), *ποτζαργάτης* (Βιθυνία) καὶ *μποτζαργάτ'* τὸ (Προποντίς). Ὡς στροφεῖον ἐν τῷ ἐλαιοτριβείῳ λέγεται *μποτζαργάτης* ἐν Χίῳ καὶ Κρήτῃ. Ἐπίσης ἡ λ. *διακαμὸς* (§ 763, σ. 505 - 506) πλὴν τῆς Σωζοπόλεως ἀπαντᾷ καὶ εἰς τὴν Προποντίδα (Μηχανιῶνα - Ἀρτάκην). Λέγεται ὅμως καὶ *γιακαμὸς* Προποντὶς (Μάδυτος) ΚωνΠολις[1]. Ἐν Προποντίδι λέγεται καὶ ρ. *διακαμίζω* (φωσφορίζω· ἐπὶ τῶν ἰχθύων ἰδίᾳ, παλαμίδος, σαρδέλλας, κολλιοῦ).

Ὁμοίως διὰ τὸν ὅρον *παπαφίγος* (§ 464 papafigo, σ. 332) σημειώνομεν ὅτι πλὴν τῶν ἀναγραφομένων τύπων ἔχομεν καὶ τοὺς ἀκολούθους κατὰ τόπους: *μπαμπαφίκος* (Ἄνδρος) *μπαμπαφίος* (Κεφαλληνία), *παμπαφίγκος* (Μεγίστη, Κάσος, Σύμη), *μπαμπαφίγκος* (Προποντίς, Σκίαθος), *μπαμπαφίγος* Λεξικὸν Βάιγελ (1804) *μπαμπαφίνγκος* (Λεξικὸν Βυζαντίου 1874), *βαμβαφίγκος* (Τομπάζη Ἰ., Ἀδελφοὶ Ἰάκωβος καὶ Μανώλης Τομπάζης. Ἐν Ἀθήναις 1902, σ. 174).

Ἐνίων ἐκ τῆς Ἰταλικῆς Ἑλληνικῶν λέξεων ἐνῷ ὑπάρχει ὁ τύπος, δὲν ὑπάρχει ἡ σημασία αὐτοῦ ὡς ναυτικοῦ ὅρου ἀλλ' ὡς ὅρου δηλωτικοῦ ἄλλης σημασίας π.χ. ἡ λ. *καβαλλέττο* (§ 183 cavalletto, σ. 162) εἰς τὴν ἑλληνικὴν δὲν ὑπάρχει ὡς ναυτικὸς ὅρος, λέγεται ὅμως διὰ νὰ δηλώσῃ τὸν ξύλινον τρίποδα τῆς κλίνης (Ἤπειρος, Λευκάς, Στερεὰ Ἑλλάς, Καλάβρυτα) ἢ ξύλινον τρίποδα, ἐργαλεῖον τῶν σαγματοποιῶν ἢ παρόμοιον τῶν βυρσοδεψῶν (Ἀθῆναι).

Ἴσως ἐπὶ παρομοίων περιπτώσεων τοῦ ἑλληνικοῦ τμήματος σημειώσωμεν προσεχῶς καὶ ἄλλα τινά.

Πλουσιώτατον εἶναι τὸ *τέταρτον* τμῆμα, τὸ βιβλιογραφικὸν δηλ. τμῆμα τῶν *Πηγῶν* καὶ τῶν *Βοηθημάτων*. Ἀναγράφονται αἱ *Πηγαὶ* 1) Διὰ τὸ *Τουρκικον γλωσσικὸν ὑλικὸν* (σ. 600 - 610), δηλ. λεξικὰ καὶ γλωσσάρια, συλλογαὶ δημωδῶν ναυτικῶν ἐκφράσεων, γλωσσάρια παλαιῶν ὅρων συμπληρωθέντα κατὰ τὸν 19ον καὶ 20ὸν αἰῶνα, διαλεκτικὰ λεξικὰ καὶ γλωσσάρια, αἱ νεώτεραι ἱστορικαὶ ναυτικαὶ μελέται, ἐπίσης ἁλιευτικαὶ καὶ σπογγαλιευτικαὶ ἐργασίαι, συλλογαὶ ναυτικῶν νομικῶν ὅρων, τοπωνύμια, τοπογραφικαὶ ἐργασίαι καὶ σύγχρονοι φιλολογικαί, λογοτεχνικαὶ καὶ λαογραφικαὶ συγγραφαί. 2) Διὰ τὰς *Ἀραβικὰς λέξεις* (σ. 610 - 613) ἀναφέρονται λεξικὰ καὶ ἐργασίαι περὶ τῆς Ἀραβικῆς γλώσσης, περὶ γλώσσης τῆς Μάλτας, τῆς Β. Ἀφρικῆς, τοῦ Μαρόκκου, τῆς Ἀλγερίας, τῆς Τυνησίας, τῆς Τριπολίτιδος, τῆς Αἰγύ-

[1] Ἀλλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος (Εὔβοιαν, Σκίαθον, Σκόπελον) ἡ λ. *διακαμὸς* σημαίνει τὸν διαγραφόμενον καὶ ταχέως ἐξαφανιζόμενον ἤσκιον ἀνθρώπου ἢ ζῴου.

πτου, τῆς Ἐρυθρᾶς Θαλάσσης, τῆς Συρίας, τοῦ Λιβάνου, τοῦ Ἰρὰκ καὶ τῆς Βερβερίας. 3) Διὰ τὰς *Ἑλληνικὰς λέξεις* (σ. 613 - 615) οἱ συγγραφεῖς ἔχουν ὑπ' ὄψιν των τὰς ἐργασίας τῶν: Α. Παλάσκα, Γαλλοελληνικὸν λεξικὸν τῶν ναυτικῶν ὅρων καὶ τῶν συναφῶν ἐπιστημῶν ταξινομηθὲν καὶ συμπληρωθὲν ὑπὸ Μ. Γούδα, Ἐν Ἀθήναις 1898 - 1908, Α. Ἠπίτη, Λεξικὸν Ἑλληνογαλλικὸν τῆς λαλουμένης ἑλληνικῆς γλώσσης, Ἐν Ἀθήναις 1908 - 1910, Σ. Λυκούδη, Διάφορα σχετικὰ ἄρθρα εἰς τὴν Μεγ. Ἑλλην. Ἐγκυκλ. A. Jal, Glossaire nautique, Paris 1848, N. C. Apostolides, La pêche en Grèce, Athènes 1883, Γ. Δροσίνη, Τὸ ψάρεμα, Ἐν Ἀθήναις 1904, Κ. Μπαστιᾶ, Τ' Ἁλιευτικά, Ἀθήνα, 1935. Ἐκ τῶν διαλεκτικῶν μελετῶν χρησιμοποιοῦν τοῦ Α. Παρασκευοπούλου, Ἡ ψαρικὴ στὴ Σωζόπολι, Ἀρχ. Θρακ. Λαογρ. καὶ Γλωσσ. Θησαυροῦ, 2 (1934/1935), σ. 69 - 95 καὶ ὑλικὸν ἐκ Κεφαλληνίας τὸ ὁποῖον γνωρίζουν οἱ συγγραφεῖς Kahane.

Διὰ τὴν ἀρχαίαν ἐποχὴν σημειώνουν τὴν ἐργασίαν τοῦ A. Cartault, La Trière atheniénne, Paris 1881, διὰ τὴν Βυζαντινὴν τοῦ A. Dain, Naumachica, Paris 1943, τὰς μελέτας τοῦ Φ. Κουκουλὲ καὶ διὰ τοὺς μετὰ ταῦτα αἰῶνας τὰ Χρονικὰ τοῦ Μορέως (13 - 14 αἰ.), τοῦ Μαχαιρᾶ (15 αἰ.), τοῦ Μάτεση (17 αἰ.), τοῦ Γαλαξειδίου (18 αἰ.), τὸν Βοστρώνιον (17 αἰ.), τοῦ Κ. Σάθα, Τουρκοκρατουμένη Ἑλλὰς 1453 - 1821, Ἀθήνησι 1869 (17 - 18 αἰ.), τὸ Λεξικὸν τοῦ Σομαβέρα (1709) καὶ τοῦ A. Delatte, Les Portulans grecs, Liège - Paris 1947 (16 αἰ.). Διὰ τὰς ἐκ τῆς Ἰταλικῆς λέξεις τῆς Ἑλληνικῆς σημειώνουν τοῦ E. Meyer, Neugriechische Studien, III, Die lateinischen Lehnwörte im Neugriechischen, Wien 1895, M. Triandaphyllidis, Lehnwörther der mittelgriechischen Vulgärliteratur, Strassbourg 1909, D. C. Hesseling, Les mots maritimes empruntés par le grec aux langues romanes, Amsterdam 1903. Τέλος χρησιμοποιοῦνται καὶ προγενέστεραι σχετικαὶ ἐργασίαι τῶν H. καὶ R. Kahane[1]. Οἱ συγγραφεῖς ἰδιαιτέρως σημειώνουν ὅτι ἐλα-

[1] Οἱ συγγραφεῖς οὗτοι ἔχουν ἀσχοληθῆ εἰδικῶς περὶ τὴν μελέτην τῶν ναυτικῶν λέξεων τῶν περὶ τὴν Μεσόγειον χωρῶν, ἐκ δὲ τῶν σχετικῶν ἐργασιῶν των ἀναγράφομεν μερικάς, ὡς: 1) Italienische Ortsnamen in Griechenland. Texte und Forschungen zur byzantinisch - neugriechischen Philologie 36, Athen 1940 [πβ. D. Georgacas, Italian Place - Names in Greece and Place - Names from Italian Loanwords, Beiträge zur Namenforschung 1950, σ. 149 - 170]. 2) Italienische Marinewörter im Neugriechischen anlässlich, ἐν D. C. Hesseling, Les mots maritimes, Archivium Romanicum 22 (1938), p. 510 - 582. 3) Zur neugriechischen Seemannssprache anlässlich Vidos, Parole marinaresche, Byz. Neugr. Jahrb. 15 (1939), p. 91 - 129. 4) Turkish Nautical terms of Italian Origin, Journal of the American Oriental Society, 62 (1942), p. 238 - 261 (περιλαμβάνει 208 λήμματα). 5) Toponyms as Anemonyms, Names 5 (1957), p. 241 - 245. 6) Two nautical terms of Greek origin, Etymologica 1958, p. 417 -

βον ὑπ' ὄψιν τὸ πλουσιώτατον ὑλικόν, τὸ ὑπάρχον εἰς τὰ 'Αρχεῖα τοῦ 'Ιστορικοῦ Λεξικοῦ τῆς 'Ακαδημίας 'Αθηνῶν. Εἰς αὐτὰ οἱ Η. καὶ R. Kahane εἰργάσθησαν κατὰ τὸν χειμῶνα τοῦ 1932 - 1933. Διὰ τὰς γλώσσας τῶν χωρῶν τῆς 'Αν. Μεσογείου, δηλ. Βενετίαν, Δαλματίαν, 'Αλβανίαν καὶ τέλος Ρουμανίαν, χρησιμοποιοῦν ἀναλόγους μελέτας.

Πλουσιώτατον ἐπίσης εἶναι καὶ τὸ τμῆμα τῶν *Βοηθημάτων*. Εἰς 530 περίπου ἀνέρχονται οἱ ἀναγραφόμενοι τίτλοι τῶν ἐργασιῶν τὰς ὁποίας εἶχον ὑπ' ὄψιν κατὰ τὴν σύνταξιν τοῦ μνημονευθέντος ἔργου των. Μεταξὺ αὐτῶν φυσικὰ καταγράφονται καὶ μερικὰ τῆς 'Ελληνικῆς γλώσσης λεξικὰ καθὼς καί τινες γλωσσικαὶ πραγματεῖαι.

Παρὰ ταῦτα ὅμως εἰς τὸ τμῆμα τοῦτο τῶν πηγῶν καὶ ἰδίως τῶν βοηθημάτων ἡ 'Ελληνικὴ βιβλιογραφία ἐν σχέσει πρὸς τὴν Τουρκικὴν εὑρίσκεται εἰς μειονεκτικὴν θέσιν. Τοῦτο νομίζω ὅτι συμβαίνει ὄχι δι' ἔλλειψιν σχετικοῦ γλωσσικοῦ ὑλικοῦ, ἀλλὰ μᾶλλον ἐξ αἰτίας μιᾶς ὀλιγώτερον ἐπιμεμελημένης βιβλιογραφικῆς ἀναγραφῆς τῶν 'Ελληνικῶν πηγῶν καὶ ἰδίως τῶν βοηθημάτων.

'Η μελέτη αὕτη τῶν Kahane καὶ Tietze νομίζω ὅτι θέτει ἐκ νέου τὸ ζήτημα τῆς ἀνάγκης τῆς συντάξεως ἑνὸς πλήρους 'Ελληνικοῦ ναυτικοῦ ὀνοματολογίου περιλαμβάνοντος καὶ τοὺς κατὰ καιροὺς χρησιμοποιηθέντας δημώδεις ὅρους.

Δυστυχῶς ἐν 'Ελλάδι, πλὴν τῆς ἐργασίας τοῦ Λ. Παλάσκα, δὲν ἔχομεν ἓν νεώτερον καὶ πλῆρες λεξικὸν τῶν ναυτικῶν ὅρων ἐν τῇ εὐρείᾳ χρήσει αὐτῶν. 'Η προσπάθεια τοῦ ναυάρχου καὶ 'Ακαδημαϊκοῦ Σ. Λυκούδη[1] πρὸς τὴν κατεύθυνσιν αὐτὴν ἐπέτυχε μόνον τὴν ἐν ἔτει 1933 ὑπὸ τοῦ 'Υπουργείου Ναυτικῶν συγκρότησιν ἐξ εἰδικῶν ἐπιτροπῆς πρὸς μελέτην καὶ σύνταξιν Λεξικοῦ τῶν ἐπιστημονικῶν καὶ τεχνικῶν ναυτικῶν ὅρων. Δὲν γνωρίζομεν ποίαν ἔκτασιν καὶ μορφὴν θὰ εἶχε τὸ ἐν λόγῳ Λεξικὸν (ἂν δηλ. θὰ περιελάμβανε καὶ τὰς ἰδιωματικὰς ναυτικὰς λέξεις), διότι ἡ ἐπιτροπὴ ἐκείνη οὐδὲν τὸ θετικὸν ἀπέδωσε.

439. 7) H. and R. Kahane - O. Koshansky, Venetian nautical terms in Dalmatia, Romance Philology 7 (1953 - 1954), p. 156 - 170, 333 - 342.

[1] Περὶ τοῦ παρ' ἡμῖν ναυτικοῦ ὀνοματολογίου καὶ τῆς ἐνεστώσης θέσεως αὐτοῦ, Πρακτικὰ 'Ακαδημίας 'Αθηνῶν 14 (1940), σ. 102. Τοῦ Λεξικοῦ τοῦ Μπαλάσκα, χειρόγραφον ἀντίγραφον εὑρίσκεται εἰς τὴν βιβλιοθήκην τῆς Ναυτικῆς Σχολῆς Δοκίμων. Τοῦτο περιλαμβάνει πίνακα 2050 περίπου ἐπισημοποιητέων ὅρων καὶ 1650 περίπου κοινοβαρβαρικῶν. Βλ. Σ. Λυκούδη, ἔνθ' ἀν., σ. 98 σημ. Ναυτικούς τινας ὅρους εὑρίσκει τις καὶ εἰς Ν. Βρυώνη, 'Εξέτασις τῶν μαθητῶν περὶ ναυτιλίας..., 'Εν Σύρᾳ 1831, σ. ς' - 194. Τοῦ αὐτοῦ, Μαθήματα τῆς ναυτικῆς ἐπιστήμης..., 'Εν 'Ερμουπόλει 1839, σ. η' - 125 καὶ ἐν Θ. Ρ. τοῦ Μ., Μαθήματα τῆς ναυτικῆς ἐπιστήμης ἐκ τῆς γαλλικῆς εἰς τὴν κοινὴν τῶν 'Ελλήνων διάλεκτον μεταφρασθέντα..., 'Εν Βονωνίᾳ τῆς 'Ιταλίας 1806, τόμοι 1 - 2.

5 - 3 - 1959

Ἓν Λεξικὸν τῆς 'Ελληνικῆς ναυτικῆς γλώσσης ἀσφαλῶς θὰ ἦτο χρησιμώτατον. Θὰ ἠδυνάμεθα νὰ παρακολουθήσωμεν τὴν ναυτικήν μας ὁρολογίαν ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν ἀρχαίαν, πρὸς τὴν μεταγενεστέραν, πρὸς τὴν Βυζαντινὴν καὶ πρὸς τὴν κατὰ τὴν περίοδον τῆς Τουρκοκρατίας ἰσχύσασαν. Οὕτω θὰ διεκρίναμεν σαφέστερον τὴν ἐπίδρασιν τῶν 'Ελλήνων ἐπὶ τοὺς Τούρκους ὡς καὶ τὴν ἐπὶ τοὺς Ἕλληνας ἐπίδρασιν τῶν ξένων, ἰδίως τῶν Βενετῶν. « 'Η μακραίων — γράφει ὁ Σ. Λυκούδης[1] — εἰς τὴν γαληνοτάτην νύμφην τοῦ 'Αδρία ὑποταγὴ τῶν τε νήσων καὶ τῶν παραλίων μας καὶ ἡ διαρκούσης ταύτης ναυτολογία τῶν ναυτικῶν μας εἰς τὰ τσοῦρμα τῶν γαλερῶν εἴτε ἐθελουσία εἴτε ὑποχρεωτικὴ καὶ βιαία διέπλασαν ἰδίαν ναυτικὴν γλῶσσαν, ἐπιβληθεῖσαν διὰ τῆς χρήσεως καὶ ὑπὸ τῆς ἀνάγκης καὶ ὑποκατέστησαν τὴν τὴν τελείως λησμονηθεῖσαν καὶ ἐν πολλοῖς ἀγνοουμένην Βυζαντινὴν τοιαύτην, ἀπετελέσθη δὲ αὕτη ἐξ ὅρων ἱσπανικῶν καὶ ἰταλικῶν κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον ἑλληνοποιηθέντων τὴν κατάληξιν, εἰς οὓς δὲ προσετέθησαν διὰ τῆς ἀλλαγῆς τοῦ κυριάρχου καὶ πολλαὶ Τουρκικαί, πάντως ὅμως ἐπεκράτουν ἐν τῇ ναυτικῇ μας γλώσσῃ οἱ ἑνετικοὶ ὅροι ». Καὶ συνεχίζει[2]: « Πάντες οἱ κλάδοι τοῦ ναυτικοῦ ἔχουν τὸ μὴ ἐπισήμως θεσπισμένον, οἱονεὶ αὐτοσχέδιον ὀνοματολόγιόν των, χρῇζον βεβαίως θεωρήσεως καὶ ἀνασκευῆς, ἀλλὰ πάντως δυνάμενον νὰ παράσχῃ μεγίστην διευκόλυνσιν εἰς τοὺς ἐπεξεργασομένους αὐτὸ γραμματικοὺς ἢ γλωσσολόγους 'Ακαδημαϊκοὺς καὶ τοὺς εἰδικοὺς ἐν ἑκάστῳ κλάδῳ ἀξιωματικούς ».

Λίαν ἐνδιαφέροντα εἶναι ὅσα ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου παρατηρεῖ ὁ Π. Σεγδίτσας[3] λέγων: « 'Εξυπακούεται ὅτι μεγαλυτέραν δυσκολίαν θὰ παρουσίαζεν ἡ παρακολούθησις τῶν μεταβολῶν ἅστινας ὑπέστησαν αἱ ἰταλικαὶ ναυτικαὶ λέξεις, ἀφ' ἧς ἐχρησιμοποιήθησαν εἰς τὴν 'Ελλάδα, ὁ δὲ τυχὸν ἐπιληφθησόμενος τούτου θὰ ἔπρεπε νὰ ᾖ εἰδικὸς γλωσσολόγος λατινιστής, βαθεῖαν γνῶσιν ἔχων καὶ τῶν λατινογενῶν γλωσσῶν, ρωμανικῶν ἀλλέως καλουμένων, ἀλλὰ καὶ τῶν κατὰ τόπους ἑλληνικῶν ἰδιωμάτων, ἐπὶ πλέον δὲ πεῖραν ἐκτεταμένην τῶν ναυτικῶν πραγμάτων κεκτημένος, ἂν μὴ ναυτικὸς ὁ ἴδιος, διαθέτων δὲ καὶ ὅλον τὸν καιρὸν διὰ τὴν συγκέντρωσιν τοῦ ἀπαιτουμένου ὑλικοῦ, ὄχι μόνον ἐκ τῆς ἀπαραιτήτου ἱκανῆς βιβλιογραφίας, ὡς πρὸς τὸ παρελθόν, ἀλλὰ καὶ δι' ἰδίας ἀτομικῆς ἐρεύνης μεταξὺ τῶν ναυτικῶν τῆς 'Ελλάδος κέντρων, διὰ τὸ παρόν, διὰ νὰ ἀποκτήσῃ σαφῆ καὶ πλήρη εἰκόνα τῆς ὅλης ἐξελίξεως ».

Δὲν εἶναι τοῦ παρόντος μία πλήρης 'Ελληνικὴ ναυτικὴ βιβλιογρα-

[1] Ἔνθ' ἀν., σ. 93 - 94.

[2] Ἔνθ' ἀν., σ. 101 - 102.

[3] 'Η ἐπιρροὴ τῶν Λατινογενῶν γλωσσῶν ἐπὶ τοῦ κοινοῦ ναυτικοῦ γλωσσαρίου μας, 'Αθῆναι 1940, σ. 8.

φία[1], ἐξ ἧς θὰ δυνηθῶμεν νὰ ἀντλήσωμεν τὸ ναυτικὸν γενικῶς ὀνοματολόγιον. Συμπληρωματικῶς ὅμως πρὸς ὅσα οἱ συγγραφεῖς ἀναφέρουν, παρατηροῦμεν ὅτι τὰ Ἀρχεῖα τοῦ Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ τῆς Ἀκαδημίας, μετὰ τὸ 1933, ὅτε οἱ H. καὶ R. Kahane εἰργάσθησαν εἰς αὐτά, ἐπλουτίσθησαν ἐκ τῆς μέχρι καὶ σήμερον συνεχιζομένης ἀποδελτιώσεως ἐντύπων ἐργασιῶν καὶ χειρογράφων γλωσσικῶν συλλογῶν, διὰ πολλῶν χιλιάδων δελτίων — σχεδὸν ἐδιπλασιάσθησαν —, ἐπίσης ὅτι καὶ τὸ Λαογραφικὸν Ἀρχεῖον τῆς Ἀκαδημίας ἐν τῷ κύκλῳ τῶν ἰδίων ἐνδιαφερόντων του ἔχει καταρτίσει Ἀρχεῖον τοῦ Ἑλληνικοῦ ναυτικοῦ γενικῶς βίου, ἔνθα πολλά τις τὰ ἐνδιαφέροντα εὑρίσκει.

Ἀξιοσημείωτον ἐπίσης εἶναι, καθὼς ἀναφέρει ὁ Σ. Λυκούδης[2], ὅτι «ὁ πλωτάρχης οἰκονομικὸς Π. Σεγδίτσας κατήρτισε πλήρη συναγωγὴν μεθ᾽ ἑρμηνείας — ἀλφαβητικὸν οἱονεὶ λεξιλόγιον μὲ στοιχεῖον εἰσόδου τὸν Ἑλληνικὸν ὅρον καὶ μὲ ἀντιστοίχους τὸν Γαλλικόν, Ἀγγλικόν, Γερμανικὸν καὶ Ἰταλικὸν — πάντων τῶν ὁπωσδήποτε πρὸς τὴν ναυτικὴν ἐπιστήμην σχετιζομένων ὅρων, τόσον ἀπὸ τοῦ ἐπισήμου ὀνοματολογίου ὅσον καὶ τῶν μὴ θεσπισμένων ἢ ἀναγεγραμμένων πλὴν δοθέντων ἀπὸ στόματος εἰς στόμα καὶ ἐπιβληθέντων διὰ τῆς χρήσεως, ἀλλὰ καὶ ἐκείνων οἵτινες εἰς οὐδετέραν τῶν κατηγοριῶν ὑπαγόμενοι ἐδημιουργήθησαν ὑπὸ τῶν συγγραφέων τῶν εἰς ἃ ἀπαντῶσι συγγραμμάτων, πολλὰ τῶν ὁποίων τὸ ὑπουργεῖον ἔχει ἐγκρίνει ἢ ἐκδώσει ἀσχέτως τοῦ ἐπιτυχῶς ἢ μὴ τῶν μέσῳ αὐτῶν καινουργηθέντων ὅρων».

Τὸ Λεξικὸν αὐτὸ εἶδον ἐν χειρογράφῳ παρὰ τῷ συγγραφεῖ, περιλαμβάνει δὲ ὑπὲρ τὰς 20 χιλιάδας ναυτικῶν λέξεων τὰς ὁποίας οὗτος συνεκέντρωσεν ἐκ ναυτικῶν συγγραμμάτων ἀλλὰ κυρίως ἐξ ἐπισκέψεως ναυτικῶν μερῶν τῆς Ἑλλάδος, καθ᾽ ὃ ναυτικὸς ὁ ἴδιος. Τοῦτο ἔχει ἰδιαιτέραν σημασίαν διὰ τὴν πληρότητα καὶ ἀκρίβειαν τῆς ἐργασίας. Αἱ λέξεις καταγράφονται μὲ τὸν ἐπίσημον ναυτικὸν ὅρον (ὡς καὶ μὲ τὸν ἀντίστοιχον Γαλλικόν, Ἀγγλικόν, Γερμανικόν, Ἰταλικὸν καὶ Ἱσπανικὸν) ἀλλὰ καὶ μὲ τὸν νῦν ἰδιωματικόν.

Ὁ συγγραφεὺς ἔχει καταρτίσει κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον καὶ *Λεξικὸν ἁλιευτικῶν ὅρων*, τὸ ὁποῖον περιλαμβάνει ἄνω τῶν 5 χιλιάδων λέξεις ἁλιευτικὰς

---

[1] Περὶ τούτου βλ. G. Meyer, Neugriechische Studien IV (1895). H. καὶ R. Kahane, Mediterranean Bibliography. Italian Loan-Words in Modern Greek, Annuaire de l'Institut de Philologie et d'Histoire Orientales et Slaves, vol. VII (1939-1944), pp. 187-228. Δ. Β. Βαγιακάκου, Συμβολὴ εἰς τὴν γλωσσικὴν βιβλιογραφίαν τῶν ἐτῶν 1939-1947, Λεξικογραφικὸν Δελτίον (Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν) 4 (1942-1948), σ. 155-176. Τοῦ αὐτοῦ, Γλωσσικὴ βιβλιογραφία 1939-1956, Ἀθηνᾶ 61 (1957), σ. 104-222. Ἐπίσης βλ. τὴν Λαογραφικὴν Βιβλιογραφίαν (1921-1953) τῶν Ἐπετηρίδων τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου τῆς Ἀκαδημίας, τόμ. 5 (1945-1949) [1950], σ. 181-183. 8 (1948-1955) [1956], σ. 198-201 καὶ 9-10 (1955-1957) [1959], σ. 179-184.

[2] Ἔνθ᾽ ἀν., σ. 103.

καὶ ὀνόματα ἰχθύων τῆς Μεσογείου. Τὰ δύο ὅμως ταῦτα σπουδαιότατα λεξικὰ παραμένουν ἀνέκδοτα. Θὰ ἦτο εὐχῆς ἔργον, ἂν τὸ Γενικὸν Ἐπιτελεῖον Ναυτικοῦ ἢ τὸ Ὑπουργεῖον Ἐμπορικῆς Ναυτιλίας ἢ ἄλλος τις Μαικήνας ἤρχετο χορηγὸς διὰ τὴν δημοσίευσιν αὐτῶν, διότι ταῦτα θὰ ἀποβοῦν χρησιμώτατα ὄχι μόνον εἰς ναυτικοὺς γενικῶς ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν σύνταξιν τοῦ Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ τῆς Νέας Ἑλληνικῆς, τοῦ ἐκδιδομένου ὑπὸ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν. Εἶναι γνωστὸν ὅτι ἡ παλαιὰ ναυτικὴ ὁρολογία βαίνει ὁλονὲν πρὸς ἐξάλειψιν[1], συναποθνήσκουσα μετὰ τοῦ ἄλλοτε Ναυτικοῦ τὸ ὁποῖον τοσοῦτον καὶ ἐπὶ τοσοῦτον ἐξυπηρέτησε.

Σημειώνομεν κατωτέρω τοὺς τίτλους μερικῶν μελετῶν αἱ ὁποῖαι πολλὰ δύνανται νὰ προσφέρουν εἰς τὸν μέλλοντα νὰ ἀσχοληθῇ μὲ τὸ Ἑλληνικὸν ναυτικὸν ὀνοματολόγιον ἢ γενικώτερον μὲ τὸ Λεξικὸν τῶν ναυτικῶν μας λέξεων. Αἱ μελέται αὗται δὲν ἀναγράφονται εἰς τὸ βιβλιογραφικὸν τμῆμα τοῦ μνημονευθέντος ἔργου τῶν H. καὶ R. Kahane - A. Tietze.

Γενικῶς χρήσιμα διὰ τοὺς Ἰταλικοὺς (Βενετικοὺς) ὅρους εἶναι πλὴν τοῦ Λεξικοῦ τοῦ G. Boerio καὶ τὰ τῶν: Scarabelli, Vocabolario universale della lingua Italiana, Venezia 1878. Fincati, Dizionario di Marina, Genova-Turino 1870. S. Stratico, Vocabulaire de Marine (François-Anglois-Italien) Milano 1813. P. Contarini, Dizionario Veneziano, Venezia 1844. C. F. Mutinelli, Lessico Veneto, Venezia 1852. G. Biundi, Dizionario Siciliano-Italiano, Palermo 1857. Prete Francesco Fontanella, Vocabolario Greco-Italiano, Italiano-Greco, Venezia 1821.

Ἐπὶ πλέον μνημονεύομεν καὶ τὰς κατωτέρω ἐργασίας:

Jules Var, L'art nautique dans l'antiquité et spécialement en Grèce, Paris.

G. De la Landelle, Le langage des marins. Recherches historiques et critiques sur le vocabulaire maritime. Expressions figurées en usage parmi les marins. Recueil d'expressions techniques et pittoresques, Paris 1886.

Cecil Torr, Ancient ships, Cambridge 1894.

E. Jurien de la Gravière, La marine des Ptolemées et la marine des Romains. vol. 1-2.

Argyropoulos P., Les Grecs et la mer. Étude publiée dans la

---

[1] Μετὰ τὴν λῆξιν τοῦ Ἀγῶνος εἶχεν ἐκδηλωθῆ τάσις πρὸς ἐπικράτησιν ἐν τῷ ναυτικῷ ἀρχαϊζόντων ὅρων. Παρὰ ταῦτα τῷ 1840 ὑπεβλήθη εἰς τὸ Ὑπουργεῖον Ναυτικῶν πίναξ ὀνοματολογίου ὑλικῶν ἀπογεγραμμένων εἰς τὰ βιβλία τοῦ Ναυσταθμου μὲ ἰταλικάς, τουρκικάς, καὶ ἄλλας διεφθαρμένας ὀνομασίας, βλ. Σ. Λυκούδη, ἔνθ᾽ ἀν., σ. 96.

revue «L'Hellénisme» (No 6-11). Publication revue et augmantée, Athènes 1904, σσ. 76.

Π. Ε. Σεγδίτσα, Κωπήρη καὶ ἱστιοφόρα πλοῖα, Ἀθῆναι 1940, σσ. 279. [Σύντομος ἱστορικὴ ἐπισκόπησις ἀπὸ τῆς ἐμφανίσεως τῶν πρωτογόνων πλωτῶν μέσων μέχρι σήμερον μετὰ 160 εἰκόνων, σχεδιαγραμμάτων, φωτογραφιῶν κ.λ.π.].

Διὰ τὴν βυζαντινὴν περίοδον, πλὴν τῶν μελετῶν τοῦ Φ. Κουκουλέ, ναυτικοὺς ὅρους καὶ ἄλλας εἰδήσεις περιέχουν καὶ αἱ κάτωθι μελέται:

Γούδα Μ., Τὸ ναυτικὸν τοῦ Βυζαντίου κατὰ τὸν Ι' αἰῶνα, Ἀθῆναι 1909.

Ράδου Κ., Τὸ ναυτικὸν τοῦ Βυζαντίου. Ὑλικόν, ὀργάνωσις, τακτική, ἱστορία, Ἀθῆναι 1920, σσ. 151.

Σακελλαρίου Α.-Πιλάτου, Τὸ πυροβολικὸν κατὰ τὴν δύσιν τῆς μεσαιωνικῆς ἡμῶν αὐτοκρατορίας. Ἔκδ. Ναυτικῆς Ἐπιθεωρήσεως 1928.

Πασπάτη Α., Πολιορκία καὶ Ἅλωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Ὀθωμανῶν, Ἐν Ἀθήναις 1890.

— Τὸ ἐμπόριον τῶν Γεννουησίων ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ Εὐξείνῳ Πόντῳ κατὰ τὸν μεσαίωνα, Περιοδικὸν Ἑλλην. Φιλολ. Συλλ. ΚΠόλεως 6 (1873), σ. 138-165, 7 (1874), σ. 82-126, 8 (1874), σ. 152-163 [= Τοῦ αὐτοῦ, Βυζαντιναὶ μελέται, ΚΠολις 1877, σ. 127-176].

Σαράφη Κ. Α.-Πιτζιπιοῦ, Ὁ ἑλληνικὸς αὐτοκρατορικὸς στόλος, Ἀθῆναι 1907. Πβ. καὶ Βυζαντινὰ ναυτικὰ ζητήματα, ΕΕΒΣ 5 (1928), σ. 193-199.

Ἀλεξανδρῆ Κ. Α., Ἡ θαλασσία δύναμις εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας, Ἀθῆναι 1957, σσ. 526 [Κρίσεις Γ. Κόλια, ΕΕΒΣ 27 (1957), σ. 407-410].

Διὰ τὴν μετὰ ταῦτα περίοδον καὶ μέχρι σήμερον εὑρίσκει τις ὑλικὸν εἰς τὰ κατὰ καιροὺς ἐκδοθέντα ἔγγραφα διαφόρων Ἀρχείων (Ὕδρας, Κυκλάδων, Ἑπτανήσου καὶ Κρήτης) ὡς καὶ τὰ Ἡμερολόγια πλοίων. Ἐνδιαφέροντα προσέτι εἶναι καὶ τὰ περιοδικὰ Ναυτικὴ Ἐπιθεώρησις, Ναυτικὴ Ἑλλάς, Δελτίον Ὑδροβιολογικοῦ Σταθμοῦ Φαλήρου, Ἐπιθεώρησις Ἐμπορικοῦ Ναυτικοῦ, Ἁλιευτικὴ καὶ ἄλλα τοπικὰ τοιαῦτα, εἰς ἃ δύναταί τις νὰ εὕρῃ ναυτικὰς γενικῶς μελέτας. Ἐκ τῆς ὑπαρχούσης βιβλιογραφίας σημειώνομεν κατωτέρω μόνον μερικὰ ἐνδιαφέροντα:

Ἀνανιάδου Κ., Ἡ λίμνη τοῦ Ἁγίου Βασιλείου. Συμβολὴ εἰς τὴν μελέτην τῶν ἰχθυοτρόφων λιμνῶν τῆς Μακεδονίας, Δελτίον Ἐμποροβιομηχανικοῦ Ἐπιμελητηρίου Θεσσαλονίκης 1947, σ. 82-83 [ὄργανα ἁλιείας].

Ἀνωνύμου, Ἡ ζωὴ στὰ παληὰ καράβια, Ναυτ. Ἑλλὰς 1950, τεῦχ. 217, σ. 7.

Α. Ο., Οἱ καλαφάτηδες καὶ ἡ τέχνη τους, Αὐτόθι 7 (1935), σ. 3379.

Βασματζῆ Θ. Β., Γοργόνες καὶ ἀκρόπρωρα. Ἡ διακοσμητικὴ στὰ καράβια, Αὐτόθι 8 (1936), σ. 3655-3656.

Βογιατζίδου Ἰω., Ὁ ναυτικὸς καὶ ἁλιευτικὸς βίος τῶν Ἀνδρίων, Ἀνδριακὰ Χρονικὰ 3 (1956), σ. 302-320 καὶ 4 (1957), σ. 19-66.

Breart Ε.-Κανελλοπούλου Η. Φ., Ἐγχειρίδιον ἐξαρτισμοῦ καὶ χειρισμοῦ, Ἐν Ἀθήναις 1870.

Γεροντοπούλου Ι., Σφουγγαράδικα ἔθιμα καὶ γράμματα, Ναυτ. Ἑλλὰς 1949, τεῦχ. 202, σ. 6.

Ἐγχειρίδιον τοῦ Οἰακιστοῦ, Ἐν Ἀθήναις, σ. 97 [ἔκδ. Γεν. Ἐπιτελείου Ναυτικοῦ].

Ζάππα Τ., Πῶς ψαρεύουν οἱ Καλύμνιοι, Ναυτ. Ἑλλὰς 2 (1929/1930), σ. 268.

Ζάχου Α., Τὰ καράβια τῆς Καστοριᾶς, Μακεδονικὸν Ἡμερολόγιον 12 (1936), σ. 161-166.

Ζώτου Π., Ἡ ἀνὰ τὰς ἀφρικανικὰς ἀκτὰς διὰ σκαφάνδρων σπογγαλιεία, Ἐπιστημονικὴ Ἠχὼ 4 (1910), σ. 62-65, 77-81, 106-108, 126-127.

Κανελλοπούλου Η. Φ., Μαθήματα ναυτιλίας πρὸς χρῆσιν Ναυτικῆς Σχολῆς Δοκίμων (Λιθογρ. ἔκδ.) 1892.

Κανονισμὸς τῆς ἐπὶ τῶν βασιλικῶν πλοίων ὑπηρεσίας. Ἐν Ἀθήναις 1837.

Κανονισμὸς τῆς θαλασσίου ὑπηρεσίας τῆς Ἑλληνικῆς ἀτμοπλοΐας. Ἐν Ἑρμουπόλει Σύρου 1862, σσ. β'-157.

Κανονισμὸς ἐσωτερικῆς ὑπηρεσίας πλοίων. 1889.

Καρανικόλα Σ., Τὸ μούδιασμα (ἀμμούδιασμα) τῶν σφουγγαριῶν, Δωδεκαν. Ἐπιθεώρ. 1 (1947), σ. 425-427.

Κατηφόρη Π., Σίφουνες καὶ Ἀλκυονίδες, Ἀθήνα 1938, σσ. 204.

Κεφαλᾶ Ν., Ὁδηγία θαλάσσιος θεωρητικὴ καὶ πρακτική, συναθροισμένη ἀπὸ διαφόρους ἐπιστήμονας συγγραφεῖς θαλασσίους καὶ πλουτισμένη μὲ διαφόρους εἰδήσεις παρὰ τοῦ θαλασσοπόρου Καπετὰν Νικολάου Κεφαλᾶ ἐκ νήσου Ζακύνθου. Ἐν Βιέννῃ τῆς Αὐστρίας 1817, σσ. 227.

Κοτσοβίλη Γ. Ι., Περὶ τοῦ ἐξαρτισμοῦ τῶν πλοίων. Ἐν Ἑρμουπόλει Σύρου 1894.

Κουλούρα Γκίκα Ν., Συνθῆκαι καὶ ὅροι τῆς ζωῆς τῶν ἱστιοφόρων, Τὸ Μέλλον τῆς Ὕδρας 9 (1949), ἀριθμ. 4, σ. 71-72.

Κωνσταντινίδου Π., Ἡ ναυπηγικὴ τῶν Σουρμαίνων, Ποντιακὰ Φύλλα 2 (1938), τεῦχ. 24, σ. 490-491.

Λυκούδη Ἐμμ., Ψαράδικες ἱστορίες. Ἡ ψαρικὴ εἰς τὸν τόπον μας. Ἐν Ἀθήναις 1921.
Λυκούδη Σ., Περὶ τοῦ παρ' ἡμῖν ναυτικοῦ ὀνοματολογίου καὶ τῆς ἐνεστώσης θέσεως αὐτοῦ, Πρακτ. Ἀκαδ. Ἀθηνῶν 14 (1940), σ. 88-103.
— Καμποῦνι [ὀνοματολόγιον ναυτικῶν ὅρων], Ναυτ. Ἑλλὰς 11 (1940), σ. 1615-1617.
— Τὸ ψάρεμα μὲ τὸ καλαμίδι, Ἑλληνικὴ Ἐπιθεώρησις 18 (1924/1925), τεῦχ. 26, σ. 2-6.
— Τὸ ψάρεμα μὲ καθετὴ ἢ χανικό, Τὸ Μέλλον τῆς Ὕδρας 6 (1938), σ. 334-363.
— Ὀλίγα τινὰ διὰ τὸν μέγαν τοῦ ναυτικοῦ μας εὐεργέτην τὸν ποτὲ Λεωνίδαν Χ. Παλάσκαν, πλοίαρχον τοῦ Β.Ν. Πρακτ. Ἀκαδ. Ἀθηνῶν 13 (1938), σ. 452-469.
Μαμμέλη Α., Θαλασσινά, Ἀθῆναι 1925.
Μάνεση Στ. Τὸ ψάρεμα μὲ καλαμίδι, Ὁ Πὰν 18 (1948), σ. 73-74, 80.
— Ἀπὸ τὰ θέλγητρα τῆς ψαρικῆς. Μὲ τὸ μπράγκο καὶ μὲ τὸ καλαμίδι, Αὐτόθι 21 (1950), σ. 165-166.
— Πούντα-πουντὶ-κάβος, Δωδεκαν. Ἐπιθεώρησις 2 (1928), σ. 137-139.
Μαρσέλλου Θ. Ν., Τὸ ψάρεμα καὶ τὰ ψάρια. Τέχνη-θεωρία, πρακτικὴ ἐφαρμογὴ μὲ λεπτομερῆ μελέτη τοῦ καιροῦ. Πρακτικὴ πρόγνωσις καὶ σημερινὴ ἐξέλιξις τῆς μετεωρολογικῆς Ἐπιστήμης, Ἀθῆναι 1948, σσ. 285. [Κρίσεις Σ. Δοντᾶ, Πρακτ. Ἀκαδ. Ἀθην. 25 (1952), 249-251].
— Τὰ πρῶτα ψαρέματα, Κυνηγετικὰ Νέα 1948 ἀριθμ. 201 (11), σ. 342-343.
— Τὸ ψάρεμα μὲ παραγάδια, Αὐτόθι, ἀριθμ. 202 (12), σ. 373-375.
— Ἀκόμα λίγα γιὰ τὰ παραγάδια, Αὐτόθι ἀριθμ. 203 (1), σ. 23-24.
— Πῶς πιάνομε τὰ ζωντανὰ δολώματα, Αὐτόθι, ἀριθμ. 204 (2). σ. 55-56.
— Τὰ ψιλοπαράγαδα, Αὐτόθι, ἀριθμ. 206 (4), σ. 119. 207 (5), σ. 151.
— Πότε καὶ πῶς δολώνονται τὰ ψιλοπαράγαδα, Αὐτόθι, ἀριθμ. 209 (7), σ. 217.
Μελέντη Γ., Βαφὴ καὶ συντήρησις διχτυῶν, Σκῦρος 1947, τεῦχ. 5, 6, 121.
Μεσ-ς, Σφουγγαρᾶδες, Ναυτ. Ἑλλὰς 1 (1928), σ. 11-12, 30-31.
Μπαμπούρη Ἐπ. Τὸ σκάρωμα καὶ ρίξιμο τῶν καραβιῶν στὴ θάλασσα, ὡραῖα ἤθη καὶ ἔθιμα, Αὐτόθι, 1948, τεῦχ. 194, σ. 7.
Ὀρλάνδου Α., Ναυτικά, ἤτοι ἱστορία τῶν κατὰ τὸν ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας τῆς Ἑλλάδος ἀγῶνα πεπραγμένων ὑπὸ τῶν τριῶν ναυτικῶν νήσων, ἰδίως δὲ τῶν Σπετζῶν. Ἐν Ἀθήναις 1869, τόμ. 1-2.
Παλάσκα Λ.-Κουμελᾶ Δ.-Ἰωάννου Φ., Ὀνοματολόγιον ναυτικόν. Ἐν Ἀθήναις 1858.

Παναγιωτοπούλου Π., Ἰχθυοτροφία. Ἐν Ἀθήναις 1915 [ἐκ τοῦ Δελτίου τοῦ Ὑπουργείου Ἐθνικῆς Οἰκονομίας] (ὄργανα ἁλιείας, σ. 258-270).
Πασχάλη Δ., Τὸ ψάρεμα καὶ τὸ κυνήγιον εἰς τὴν νῆσον Ἄνδρον, Ἀνδριακὸν Ἡμερολόγιον 1 (1925), σ. 23-44.
Περίδη Π. Μ., Λεξικὸν ἑλληνικὸν καὶ ἰταλικόν. Ἐν Ἑρμουπόλει Σύρου 1854.
Ποταμιάνου Θ., Ἁλιευτικὰ ἐργαλεῖα, Ναυτ. Ἑλλὰς 6 (1933-1934), σ. 1804, 1810, 1845-1846, 1876. 7 (1935), σ. 1981-1982.
— Ψάρεμα μὲ συρτή, Μεγ. Ἑλλην. Ἐγκυκλ. Περιοδ. Ε-2 (1928) φύλλ. 141, σ. 6.
— Ψάρεμα μὲ καθετή, Αὐτόθι, φύλλ. 138, σ. 6-7.
— Τὸ παραγάδι, Αὐτόθι, φύλλ. 131, σ. 7-8.
— Μὲ τὸ γυαλὶ τοῦ ψαρᾶ, Ἀθῆναι 1952, σσ. 270.
— Ἐδῶ βυθός, Ἀθῆναι 1951, σσ. 211.
— Στὰ ρηχὰ καὶ στὰ βαθειά, Ἀθῆναι 1955, σσ. 184.
Ράδου Κ., Ναυτικὴ τακτικὴ τῶν ἀρχαίων. Χειρόγραφον τῆς Ἀμβροσιανῆς βιβλιοθήκης. Εἰσαγωγή, κείμενον. [Γλωσσικαὶ παρατηρήσεις ὑπὸ K. Müller]. Ἐν Ἀθήναις 1898, σσ. 91.
— Ἱστορία τοῦ ναυτικοῦ τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων. Προλεγόμενα. Σημειώσεις. Ἐν Ἀθήναις 1890.
— Μικρὰ συμβολὴ εἰς τὴν ναυτικὴν ἀρχαιολογίαν. Τὸ παρ' Ὁμήρῳ *ξυστὸν ναύμαχον*. Ἡ Ὀδυσσέως σχεδία. Ἐν Ἀθήναις 1895.
Ράλλη-Τζελεπῆ Ζ., Πῶς ψαρεύεται καὶ καλλιεργεῖται ὁ ἀστακός, Ἥλιος 9 (1949), σ. 552.
Σακελλαρίου Α., Ἐγχειρίδιον ἁρμενιστοῦ, Ἀθῆναι 1915, σσ. ις'-584. [ἔκδ. Ὑπουργ. Ναυτικῶν, σ. 555-572 Σύντομον ναυτικὸν ὀνοματολόγιον. Ἐπίσημον-Κοινόν].
Σεγδίτσα Π. Ε., Ἡ ἐπιρροὴ τῶν Λατινογενῶν γλωσσῶν ἐπὶ τοῦ κοινοῦ Ναυτικοῦ γλωσσαρίου μας, Ἀθῆναι, 1940, σ. 30. [Ἀνάτυπον ἐκ τῆς Ἐπιθεωρήσεως Ἐμπορικοῦ Ναυτικοῦ, Ἰούνιος 1940].
Σηματολόγιον πρὸς χρῆσιν τῶν ἑλληνικῶν πλοίων. Ἐν Ἀθήναις 1861.
Σπάλα Π., Τράτες στὸ Σαρωνικό, Ἐργατικὴ Ἑστία 1948 ἀριθμ. 3 (15), σ. 58.
Συρίου Δ., Τὰ θαλασσινά. Ναυτικὴ νησιώτικη λαογραφία, Σύρα 1949, σσ. 40.
Ταρσούλη Ἀθηνᾶς, Οἱ σφουγγαρᾶδες, Δωδεκαν. Ἐπιθεώρ. 1 (1947), τεῦχ. 2, σ. 53-56.
— Κάλυμνος, τὸ νησὶ τῶν σφουγγαράδων, Δωδεκάνησα 2 (1948), σ. 213-231.

Ταρσούλη Ἀθηνᾶς, Ἀπὸ τὴ ζωὴ καὶ τὰ βάσανα τῶν σφουγγαράδων, Αὐτόθι, 3 (1950), σ. 270-275.
Τζωρτζάκη Φωτεινῆς, Ἀνδρέας Καρκαβίτσας, Ἀθῆναι 1950, σσ. 112.
Τσοπανάκη Α., Τὸ ἰδίωμα τῆς Χάλκης Δωδεκανήσου, Ρόδος 1949, σ. 124-127.
Φαλτάϊτς Κ., Οἱ Σκοπελῖτες καραβομαραγκοί, Ναυτ. Ἑλλὰς 1 (1928), φ. 29, σ. 94.
— Οἱ ψαρᾶδες καὶ οἱ ψαροφάγοι τῆς Ἑλλάδος, Αὐτόθι, σ. 16.
— Κουρσάροι καὶ κοντραμπατζῆδες, Αὐτόθι 2 (1929/1930), σ. 486.
— Οἱ φιγοῦρες τῶν παλιῶν καραβιῶν, Αὐτόθι, σ. 541-542.
— Τὰ Ἑλληνικὰ καράβια καὶ οἱ Ταρσανᾶδες, Αὐτόθι, σ. 513-514, 536.
— Οἱ ἀστακοψαρᾶδες τῆς Σκύρου, Αὐτόθι, σ. 576-577.
— Τὰ θαλασσινὰ ἐπαγγέλματα, Αὐτόθι 3 (1930/1931), σ. 633-634.
— Κάθε τόπος μὲ τὰ θαλασσινά του ἐπαγγέλματα, Αὐτόθι, σ. 607-608.
— Οἱ Εὐβοεῖς ναυτικοὶ καὶ ψαρᾶδες, Αὐτόθι, 4 (1931/1932), σ. 1072-1073.
— Οἱ ψαρᾶδες τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς, Αὐτόθι, σ. 1104-1109.
— Τὸ σλέπι, Αὐτόθι, σ. 1121.
— Διχτυάρηδες, ἀνεμοτρατάρηδες-γριγριά, Αὐτόθι 5 (1932/1933), σ. 1186-1187.
— Οἱ Ψαριανοὶ καλαφάτηδες καὶ ἡ τέχνη τοῦ πυρπολητοῦ, Αὐτόθι 7 (1935), σ. 2288.
Φλόγελ Καρ. Σπογγαλιευτικὰ ποικίλα, Γεωργικὴ Ἀνθοδέσμη, ἀριθμ. 6.
Φωκᾶ Δ., Χρονικὰ τοῦ Ἑλληνικοῦ Βασιλικοῦ Ναυτικοῦ 1833-1873. Ἔκδ. Γεν. Ἐπιτελ. Ναυτικοῦ, Ἀθῆναι 1923.

Ἐκ τῶν Ἡμερολογίων τῶν πλοίων σημειώνομεν τὸ Ἡμερολόγιον τοῦ βριγαντίνου «Ἀθηνᾶ» ναυαρχίδος τοῦ Γ. Δ. Σαχτούρη κατὰ τὸν Ἀγῶνα, τὸ τοῦ «Φιλοκτήτου», Ψαριανῆς ναυαρχίδος τοῦ Σκανδάλη[1] καὶ τὴν μελέτην τοῦ Α. Λιγνάδη, Ἀναφορὰ ἐκ ναυτικοῦ ἡμερολογίου τοῦ ἔτους 1799[2].

Διὰ τὰς ἀνάγκας τῆς σημερινῆς ἐποχῆς ἔχουν δημοσιευθῆ τελευταίως δύο Λεξικὰ τῶν ναυτιλιακῶν ὅρων, ἀλλὰ μὲ στοιχεῖον εἰσόδου τὸν Ἀγγλικὸν ὅρον. Ταῦτα εἶναι: Ν. Κουρμπέλη, Ἀγγλοελληνικὸν Λεξικὸν ναυτιλιακῶν ὅρων, ναυτικῶν, ναυτεμπορικῶν, τεχνικῶν, μετεωρολογικῶν κ.λ.π. ἔκδ. 4η ἐπηυξημένη, ἐν Πειραιεῖ 1953, σσ. 920 (σ. 691-920 ἑλληνοαγγλικὸν εὑρετήριον ναυτιλιακῶν ὅρων) καὶ Κ. Δ. Καμαρηνοῦ, Ἀγγλοελληνικὸν Λεξικὸν ναυτιλιακῶν ὅρων, περιλαμβάνον πλῆρες ναυτικὸν ὀνοματολόγιον καὶ ὅρους ναυτιλιακούς, ἐπιστημονικούς, ἐμπορικοὺς τεχνικούς, Ἀθῆναι 1948, σσ. 270.

[1] Σ. Λυκούδη, ἔνθ' ἀν., σ. 95. Διὰ τὸ δεύτερον βλ. Κ. Ράδου, Τὸ ἡμερολόγιον τοῦ «Φιλοκτήτου», Ψαριανῆς μοιραρχίδος 1821-1824, ΔΙΕΕ 9 (1926), σ. 323-362.
[2] Νέον Ἀθήναιον 1 (1955), σ. 103-114.

Εἰς τὰ δύο ταῦτα λεξικὰ εὑρίσκει τις παρὰ τὸν ἐπίσημον (λόγιον) ὅρον ἐνίοτε καὶ τὸν δημώδη, οἷον: bowline = πλαγία *(μπουρίνα)*, σχοινίον εἰς τὰ πλάγια τῶν ἱστίων, bow painter = πεισμάτιον *(μπαρούμα)*, caulking = *(καλαφάτισμα)*, chesstree ποδωτὴρ τῆς μεγίστης *(μούρα τῆς μαΐστρας)*, davit = ἐπανωτὶς *(καπόνι)*, peak bulknead = διάφραγμα *(μπουλμές)*, skeek = ἀντλίον *(σέσουλα)* κ.λ.π.

Ἀπὸ τῆς ἀπόψεως λοιπὸν τῶν δημωδῶν ὅρων τὰ δύο ταῦτα λεξικὰ ὡς καὶ ἡ ἀναγραφεῖσα προχείρως βιβλιογραφία νομίζω ὅτι θὰ ἦσαν χρήσιμα βοηθήματα εἰς τὸ ἔργον τῶν Η. καὶ R. Kahane-A. Tietze. Ἐκτὸς δὲ τούτου τὸ ἱστορικὸν τῆς ἐξελίξεως τῶν ναυτικῶν ὅρων (τῆς ναυτικῆς γενικῶς γλώσσης) ἐπιβάλλει μίαν νέαν ἀπὸ πλευρᾶς Ἑλληνικῆς λεξιλογικὴν ἐργασίαν, ὥστε, ἐν συνδυασμῷ μὲ τὰ ὑπὸ τοῦ Π. Σεγδίτσα καταρτισθέντα λεξικά, ἂν ταῦτα ἐκδοθοῦν, νὰ καταστῇ δυνατὴ ἡ σύνταξις ἑνὸς πλήρους Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ τῆς ναυτικῆς μας γενικῶς γλώσσης.

Εἰς τὸν *Πίνακα Πραγμάτων* (σ. 639-646) γίνεται μία κατὰ κατηγορίας ταξινόμησις καὶ ἀναγραφὴ τῶν λέξεων τοῦ κειμένου μετὰ τοῦ ἀντιστοίχου ἀριθμοῦ, ὥστε παρέχεται εἰς τὸν ἀναγνώστην ἀμέσως εἰκὼν τοῦ συγκροτήματος τῶν συγγενῶν λέξεων. Καταγράφονται δηλ. ὁμοῦ αἱ λέξεις αἱ δηλοῦσαι, ἄνεμον θάλασσαν, παραλίαν, λιμένα, ὄργανα ναυτικὰ κ.λ.π. Καὶ ὁ πίναξ οὗτος καθιστᾷ τὸ βιβλίον λίαν εὔχρηστον.

Τέλος εἰς τὸν *Πίνακα τῶν λέξεων* (σ. 647-752) καταχωρίζονται ἀλφαβητικῶς αἱ λέξεις καὶ κατὰ ἐθνικότητας (Λατινικαί, Ρωμανικαί, Ἑλληνικαί, Τουρκικαὶ κ.λ.π.). Εἰς τὰς Ρωμανικὰς λέξεις σημειώνεται ἐντὸς παρενθέσεως καὶ ἡ ἐπὶ μέρους γλῶσσα εἰς ἣν ὁ ὅρος ἀπαντᾷ (δηλ. Ἱσπανική, Ἰταλική, Καταλανική, Βενετικὴ κ.λ.π.). Διὰ τὰς λέξεις τῆς Ἀραβικῆς γίνεται χρῆσις τοῦ Λατινικοῦ ἀλφαβήτου καὶ παρατίθεται ἐπίσης ἐντὸς παρενθέσεως ἡ ἐπὶ μέρους γλῶσσα (οἷον Μαρόκκου, Μάλτας, Αἰγύπτου, Ἀλγερίας κ.λ.π). Τέλος διὰ τὰς Τουρκικὰς ὑπάρχει διπλοῦς πίναξ, εἷς μὲ τὸ Λατινικὸν ἀλφάβητον καὶ ἕτερος μὲ τὸ Ἀραβικόν.

Οἱ συγγραφεῖς τοῦ παρόντος ἔργου, τὸ ὁποῖον εἶναι προϊὸν μακροχρονίου καὶ κοπιώδους ἐργασίας, κωδικοποιοῦσι τρόπον τινὰ τὰ συμπεράσματα τῶν προηγουμένων σχετικῶν μελετῶν των ὡς καὶ τὰ τῶν ἄλλων ἐπὶ παρομοίων θεμάτων ἐρευνητῶν καὶ οὕτω παρέχουσιν ἓν Ἱστορικὸν Λεξικὸν ναυτικῶν ὅρων τῆς Μεσογείου μὲ ποικιλίαν τύπων, σημασιῶν καὶ μὲ χρονολογικὸν ὡς ἔγγιστα προσδιορισμὸν αὐτῶν.

Ἀπὸ Ἑλληνικῆς πλευρᾶς νομίζομεν ὅτι μία λεπτομερεστέρα ἔρευνα τῶν

πηγῶν καὶ βοηθημάτων θὰ ἐπλούτιζε περισσότερον τὴν ἐργασίαν ταύτην. Ἀσχέτως ὅμως πρὸς αὐτό, ἡ μέθοδος ἐρεύνης, ὁ πλοῦτος τῶν τύπων τῶν ὅρων, αἱ ἐπ' αὐτῶν παρατηρήσεις τῶν συγγραφέων καὶ ἡ πλουσία μὴ ἑλληνικὴ βιβλιογραφία καθιστοῦν τὸ βιβλίον τοῦτο θεμελιῶδες καὶ μοναδικὸν εἰς τὸ εἶδος του.

ΔΙΚΑΙΟΣ Β. ΒΑΓΙΑΚΑΚΟΣ

Μελέτιος Πηγᾶς, Χρυσοπηγή. Εὐαγγελικῆς διδασκαλίας περίοδος. Ἀνέκδοτοι λόγοι γραμμένοι στὰ 1586 - 1587 καὶ ἐκφωνημένοι στὸ ναὸ τῆς Χρυσοπηγῆς καὶ Παμμακαρίστου Κωνσταντινουπόλεως (κατὰ τὸν Ἀθηναϊκὸν κώδικα). Ἀναστύλωσε [sic] *Γ. Βαλέτας. Ἐκδόσεις Πηγὴ Ὀρθ. Βιβλίου. 1958, Ἀθῆναι.*

Σχ. 8ον, σσ. 440.

Τὸ νέον τοῦτο ἔργον τοῦ ἀκαταπονήτου ἐργάτου τῶν νεοελληνικῶν γραμμάτων κ. Γ. Βαλέτα περιλαμβάνει μερικὴν καὶ ἐνιαχοῦ ἀποσπασματικὴν ἔκδοσιν τῶν ἐκκλησιαστικῶν ὁμιλιῶν τοῦ ἐπιφανοῦς Κρητὸς λογίου καὶ πατριάρχου Ἀλεξανδρείας Μελετίου Πηγᾶ (1549 - 1601) κατὰ τὸν ἀθηναϊκὸν κώδικα, ἤτοι τὸ ὑπ' ἀριθ. 27 χειρόγραφον τοῦ Θεολογικοῦ Σπουδαστηρίου τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν. Τῆς ἐκδόσεως τοῦ κειμένου (σ. 49 - 400) προτάσσονται πρόλογος καὶ ἐκτενὴς εἰσαγωγή, ἐπιτάσσονται δὲ σημειώσεις περὶ τῶν κωδίκων, πίναξ κυρίων ὀνομάτων, γλωσσάριον καὶ γραμματικαὶ παρατηρήσεις.

Πρὸ ὀλίγων ἐτῶν ἔσχομεν τὴν εὐκαιρίαν, εἰς μελέτημα ὑπὸ τὸν τίτλον «*Ὁ ὑπ' ἀριθ. 1254 παρισινὸς ἑλληνικὸς κῶδιξ καὶ ἡ χειρόγραφος παράδοσις τῶν ὁμιλιῶν τοῦ Μελετίου Πηγᾶ*» («Ἐπετηρὶς τοῦ Μεσαιωνικοῦ Ἀρχείου» τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, τόμ. 3 (1951), σ. 3 - 26), νὰ διαλάβωμεν περὶ τῶν πέντε γνωστῶν εἰς ἡμᾶς κωδίκων τῶν ὁμιλιῶν τοῦ Πηγᾶ, ἤτοι τοῦ παρισινοῦ (*Paris. gr.* 1254, τοῦ ὁποίου καὶ παρέσχομεν λεπτομερῆ περιγραφήν), τοῦ τῆς Χάλκης (Θεολογ. Σχολῆς 46), τοῦ Ἀλεξανδρινοῦ (Πατριαρχ. 3 - ΤϞΑ'), τοῦ τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἁγιοταφικοῦ Μετοχίου (ἀριθ. 254) καὶ τοῦ ἀνωτέρω ἀθηναϊκοῦ, νὰ παραθέσωμεν συγκριτικὸν πίνακα ἀντιστοιχίας τῶν ὁμιλιῶν τῶν κωδίκων τούτων καὶ νὰ προβῶμεν εἰς μίαν πρώτην ἀξιολόγησιν τῆς χειρογράφου παραδόσεως, μὲ τὴν ἐλπίδα ὅτι τὴν προεργασίαν ἡμῶν ταύτην θὰ ἠξιοποίει εὐμεθόδως ὁ μέλλων κριτικὸς αὐτῶν ἐκδότης. Ἐκ τῶν πέντε ὡς ἄνω κωδίκων ὁ ἀθηναϊκὸς εἶχε κινήσει ἔτι ἐνωρίτερον τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ σημερινοῦ ἐκδότου. Τὸν κώδικα τοῦτον, ἀνεπίγραφον ὄντα, εἶχε τὸ πρῶτον καταστήσει γνωστὸν ὁ εὑρὼν καὶ δωρήσας αὐτὸν εἰς τὸ Θεολογικὸν Σπουδαστήριον ἀείμνηστος καθηγητὴς Κωνστ. Δυοβουνιώτης διὰ μελετήματός του ἐν «Ἀναπλάσει», τόμ. 48 (1935), σ. 174 - 177 ὑπὸ τὸν τίτλον «*Μελετίου ἱερομονάχου ὁμιλίαι εἰς τὰς εὐαγγελικὰς περικοπάς*», περιέγραψε δ' ἔπειτα λεπτομερῶς ὁ Ἀ. Φυτράκης (*Κατάλογος τῶν χειρογράφων τοῦ Θεολογικοῦ Σπουδαστηρίου Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν*, ἐν Ἀθήναις 1937, σ. 48 - 55), ὅστις καὶ ὑπεσημείωσεν (αὐτόθι, σ. 48, σημ. 1) ὅτι ὁ καθηγ. Δυοβουνιώτης εἶχεν ἐν τῷ μεταξὺ, ὡς τῷ ἀνεκοίνωσε, «καταλήξει εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι ἐνταῦθα πρόκειται περὶ ὁμιλιῶν τοῦ Μελετίου Πηγᾶ». Ἀλλὰ τὸ ζήτημα τῆς πατρότητος τῶν ὁμιλιῶν τοῦ κώδικος ἐξήτασε μετὰ ταῦτα αὐτὸς ὁ Βαλέτας εἰς ἄρθρον του ὑπὸ τὸν τίτλον «*Τὰ ρητορικὰ προοίμια τοῦ Πηγᾶ*» («Νέα Ἑστία», τόμ. 36 (1944), σ. 769 - 771), ἔνθα καὶ παρέσχε τὴν διαβεβαίωσιν ὅτι αὐτὸς πρῶτος εἶχεν ἀνακοινώσει εἰς τὸν ἐν τῷ μεταξὺ θανόντα Δυοβουνιώτην ὅτι αἱ ὁμιλίαι εἶναι τοῦ Πηγᾶ. Τὴν διαβεβαίωσιν ταύτην ἡμεῖς οὔτε ἠθελήσαμεν (βλ. σ. 22 τῆς ἡμετέρας μελέτης) οὔτε θέλομεν νὰ θέσωμεν ἐν ἀμφιβόλῳ καὶ ἀπορροῦμεν διατί ὁ Βαλέτας ἐν τῷ κρινομένῳ βιβλίῳ του (σ. 12, σημ.*) αἰσθάνεται τὴν ἀνάγκην ν' ἀποκρούσῃ διεξοδικῶς κατηγορίαν μὴ ἀποδοθεῖσαν εἰς αὐτόν, ἐπικαλούμενος τὴν μαρτυρίαν καὶ ἑτέρου ἀειμνήστου καθηγητοῦ, τοῦ Γρ. Παπαμιχαήλ. Τοὐναντίον ἀνεγνωρίσαμεν ὅτι ἡ εἰς τὸν Πηγᾶν ἀπόδοσις τῶν ὁμιλιῶν εἶναι ἐπιτυχὴς καὶ ἐπηληθεύσαμεν μάλιστα τὴν ἐπὶ ἀνεπαρκῶν ἐνδείξεων μόνον στηριχθεῖσαν εἰκασίαν ταύτην διὰ τῆς μόνης ἀσφαλοῦς βασάνου, ἤτοι διὰ τῆς παραβολῆς τῶν ἐν τῷ ἀθηναϊκῷ κώδικι ὁμιλιῶν πρὸς τὰς τῶν τεσσάρων ἄλλων κωδίκων, οἵτινες ἀποδεδειγμένως περιέχουν ὁμιλίας τοῦ Πηγᾶ. Τὴν ὕπαρξιν τῶν κωδίκων τούτων ἠγνόει τότε προφανῶς ὁ Βαλέτας καὶ τοῦτο ἐξηγεῖ, ὡς ἐγράψαμεν (σ. 22, σημ. 5 τῆς ἐργασίας μας), διατί, διὰ τῆς ἀποδόσεως τοῦ ἀθηναϊκοῦ κώδικος εἰς τὸν Πηγᾶν, ἐνόμισε καὶ ὑπεστήριξεν ὅτι αὐτὸς πρῶτος ἀπεκάλυψε τὸ ὁμιλητικὸν τούτου ἔργον. Διὰ τὸν αὐτὸν λόγον ἐπανέλαβε ρητῶς καὶ βραδύτερον, γράφων περὶ Πηγᾶ ἐν τῇ «*Ἀνθολογίᾳ τῆς Δημοτικῆς Πεζογραφίας*», τόμ. Α', Ἀθήνα 1947, σ. 593 - 594, ὅτι «οἱ λόγοι του ἦταν χαμένοι, τελευταῖα ὅμως ἀναγνωρίστηκε ἕνας κώδικας τοῦ Θεολογικοῦ Σπουδαστηρίου Ἀθηνῶν (ἀριθ. 27)», καὶ ὅτι, ὅταν ἐκδώσῃ ἐκ τῶν λόγων τούτων τὴν ἐκλογὴν τὴν ὁποίαν ἑτοιμάζει, «τότε θὰ φανεῖ τί λιοντάρι εἶχε καταχωνιασμένο τόσα καὶ τόσα χρόνια ὁ λογιωτατισμὸς καὶ κινδύνεψε νὰ τὸ φάει, γιατὶ μόνο σ' αὐτὸ τὸ ἀνώνυμο κακὸ ἀντίγραφο μᾶς σώθηκε ἀπὸ τύχη, καὶ νὰ τὸ χρωστοῦμε χάρη στὴν ἀνωνυμία του!». Εἶναι λοιπὸν καὶ πάλιν ἀπορίας ἄξιον πῶς ὁ Βαλέτας, παραλαμβάνων ἐν τῷ κρινομένῳ ἔργῳ του (σ. 401 - 414) ἐκ τῆς προειρημένης ἡμετέρας ἐργασίας τὰ κατὰ τοὺς λοιποὺς κώδικας τῶν ὁμιλιῶν τοῦ Πηγᾶ, προσπαθεῖ μετ' ἐπιμονῆς (σ. 10 - 11 καὶ 403 - 404) νὰ πείσῃ ὅτι, μολονότι δὲν ἐμνημόνευσε τούτους οὔτε ἐν τῇ «Ἀνθολογίᾳ» του

τῷ 1947, τοὺς ἐγνώριζεν ἐν τούτοις καὶ ὅτι ἀδίκως τὸν παρεστήσαμεν ὡς ἀγνοοῦντα αὐτούς! Ἀλλ' αἱ ἀνωτέρω περικοπαὶ τῶν ἐκεῖ γραφομένων του εἶναι σαφεῖς καὶ δὲν ἐπιδέχονται ἄλλην ἑρμηνείαν. Εἶναι ἐξ ἄλλου προφανὲς ὅτι μόνον ἂν τοὺς ἠγνόει — ὡς ἐπιστεύσαμεν καὶ ἐξακολουθοῦμεν, πρὸς ἰδικόν του ὄφελος, νὰ πιστεύωμεν — τότε καὶ μόνον ἀποκτᾷ δικαιολογίαν τὸ ὑπ' αὐτοῦ τότε ἐξαγγελθὲν ὅτι αὐτὸς ἀπεκάλυψε τὰς ἠφανισμένας ὁμιλίας τοῦ Πηγᾶ, ἐνῷ, ἂν ἀντιθέτως δεχθῶμεν ὅτι τοὺς ἐγνώριζεν, ὡς βεβαιοῖ σήμερον, τότε διατρέχει τὸν κίνδυνον νὰ κατηγορηθῇ ὅτι, διὰ νὰ ἐξάρῃ τὸν ἐπιτυχῆ ταυτισμόν του ὑπὲρ τὸ δέον, παρουσίασεν ἀπὸ σκοποῦ κείμενα ἀπὸ πολλοῦ καὶ πολλαχόθεν γνωστὰ ὡς ἄγνωστα καὶ ἠφανισμένα ἀπὸ τὸν ἀθῷον ἐν προκειμένῳ λογιωτατισμόν.

Ἀλλ' ἀνεξαρτήτως τοῦ ἂν ἐγνώριζεν ἢ μὴ τότε ὁ Βαλέτας καὶ τοὺς ἄλλους ὑφ' ἡμῶν καταγραφέντας κώδικας τῶν ὁμιλιῶν τοῦ Πηγᾶ, ἐν κατέστη προφανὲς ἀπὸ τῆς δημοσιεύσεως τῆς περὶ τούτων ἡμετέρας ἐργασίας, ὅτι πᾶσα κριτικὴ ἔκδοσις τῶν ὁμιλιῶν τούτων ἦτο ἀπαραίτητον νὰ στηριχθῇ ἐπὶ τοῦ συνόλου τῆς χειρογράφου παραδόσεως, ἤτοι ἐπὶ πάντων τῶν γνωστῶν κωδίκων, οἵτινες ἀλληλοσυμπληροῦνται καὶ ἀλληλοδιαφωτίζονται. Εἶναι δυστύχημα ὅτι ὁ Βαλέτας, μολονότι φαίνεται ἐνιαχοῦ ἔχων συναίσθησιν τῆς μεθοδικῆς ταύτης ἐπιταγῆς (βλ. πρόλογόν του σ. 7 καὶ 9, ὡς καὶ τὰς σ. 41 καὶ 414), προέκρινεν ἐν τούτοις τὴν ἥσσονα προσπάθειαν, ἀρκεσθεὶς εἰς τὴν χρησιμοποίησιν μόνου τοῦ εἰς αὐτὸν προχείρου ἀθηναϊκοῦ κώδικος. Ἀλλ' ὁ κῶδιξ οὗτος οὐδὲ κἂν πλεονεκτεῖ ἐν γένει ἔναντι τῶν ἄλλων σωζομένων. Διότι οὔτε αὐτόγραφος τοῦ συγγραφέως εἶναι, ὡς εἶναι ὁ ἀλεξανδρινὸς (ἡ ἐν σ. 406 ὑπόθεσις τοῦ ἐκδότου, καθ' ἣν ὁ ἐκ τῶν δύο ἀντιγραφέων γράψας τὰ πρῶτα 27 φύλλα εἶναι ἴσως αὐτὸς ὁ Πηγᾶς, εἶναι ἀστήρικτος, ὡς προδίδει καὶ ἡ ἐν σ. 13 φωτοτυπία τοῦ φ. 9r), οὔτε σύγχρονος καὶ ἐκ τοῦ περιβάλλοντος τοῦ συγγραφέως προερχόμενος, οἷος ὁ καὶ θαυμασίως καλλιγραφημένος παρισινός, ἀλλὰ τοὐναντίον φέρεται γεγραμμένος, σχεδὸν ἀπ' ἄκρου εἰς ἄκρον (φ. 27 - 613) ὑπὸ μεταγενεστέρου ἀμαθοῦς ἀντιγραφέως, ὅστις, καὶ κατ' αὐτὸν τὸν ἐκδότην (σ. 401), εἶναι «μισογράμματος [sic], ἀνορθόγραφος, κακογράφος..., ἀκάτεχος ἀπὸ εὐαγγελικὰ χωρία, διαβάζει δύσκολα, δὲν προσέχει, πέφτει σὲ ἀσυγχώρητα λάθη...» κλπ., διὰ τοῦτο δὲ ὁ κῶδιξ, ὡς ὁμολογεῖ πάλιν ὁ ἐκδότης (σ. 413), «ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῆς καλῆς παράδοσης τοῦ κειμένου ὑστερεῖ». Ἓν μόνον — σημαντικὸν βεβαίως — πλεονέκτημα ἐφαίνετο διατηρῶν μέχρι τοῦδε ἔναντι τῶν λοιπῶν ὁ ἀθηναϊκὸς κῶδιξ, ὅτι ἦτο πολὺ πληρέστερος, διότι, ἐνῷ δύο μόνας ὁμιλίας σωζομένας εἰς ἄλλους κώδικας παραλείπει (καὶ οὐχὶ μίαν, ὡς γράφει ὁ Βαλέτας, σ. 405), περιλαμβάνει ἀντιθέτως (φ. 361 - 613) 38 ὅλας μοναδικὰς ὁμιλίας (τὰς κατὰ τὴν ἐν σ. 409 - 411 ἰδιαιτέραν καταγραφὴν αὐτῶν ὑπὸ Βαλέτα ὑπ' ἀριθ. α' - λη', κατὰ δὲ τὸν κατάλογον Φυτράκη ὑπ' ἀριθ. 31 - 67). Καὶ ἂν μὲν τὰς

μοναδικὰς ταύτας ὁμιλίας ἐξέδιδεν, ἐν ὅλῳ ἢ ἐν μέρει, ὁ Βαλέτας, τότε βεβαίως θὰ εἶχεν ἐπιτελέσει χρήσιμον καὶ ἀναγκαῖον ἔργον. Οὗτος ὅμως ὄχι μόνον οὐδεμίαν ἐξ αὐτῶν περιέλαβεν εἰς τὴν ἔκδοσίν του (δύο τούτων, αἱ ὑπ' ἀριθ. ιϛ' καὶ ιζ', ἔχουν ἤδη ἐκδοθῇ [ὑπὸ Κ. Κούρκουλα] ἐν «Ἀναπλάσει» 1954, φ. 22 καὶ 23, Ὀκτωβρίου καὶ Νοεμβρίου, σ. 318 - 319 καὶ 334 - 335, ἀλλὰ τοῦτο διέλαθε τὸν Βαλέταν), ἀλλὰ καὶ αὐτὴν τὴν πατρότητά των ἔθεσεν ἐν ἀμφιβόλῳ! Οὕτω παρετήρησε περὶ τῶν λόγων τούτων ἐν ἄλλοις καὶ τὰ ἑξῆς (σ. 406 - 407): «Οἱ περισσότεροι εἶναι μικροί. Μοιάζουν μὲ περιλήψεις λόγων. Ἄλλοι εἶναι προοίμια, εἰσαγωγὲς λόγων. Δὲν ἔχουν καμμιὰν ὁμοιότητα μὲ τοὺς Πολίτικους λόγους μὲ τὰ ἀρχαϊκὰ προοίμια... Ἐδῶ δὲν ὑπάρχει κανένα ἀπ' τὰ βασικὰ γνωρίσματα τῶν λόγων τοῦ Πηγᾶ... Οὔτε ἡ Πόλη, οὔτε «ὦ ἄνδρες ἀδελφοί», οὔτε σοφία, οὔτε ρητά, οὔτε ἀρχαιότητα, οὔτε κρητικισμοί..., οὔτε Μελέτιος ν' αὐτοσυσταίνεται μὲ τ' ὄνομά του... οὔτε οἱ μύδροι καὶ οἱ κεραυνοὶ ἐνάντια στοὺς κακοὺς ποιμένες, ἐνάντια στὶς κοινωνικὲς πληγὲς καὶ προλήψεις. Τίποτ' ἀπ' αὐτά. Μόνο διδασκαλία ἁπλῆ, ἤρεμη, ἀτάραχη». Δυστυχῶς τὸ ὑπ' αὐτοῦ διὰ πρώτην φορὰν τιθέμενον ζήτημα γνησιότητος τοῦτο τῶν ἀνωτέρω μοναδικῶν ὁμιλιῶν δὲν ἠδυνήθη, ὡς ὁμολογεῖ, νὰ ἐπιλύσῃ ὁ Βαλέτας, διὸ καὶ κατέγραψεν ἰδιαιτέρως αὐτὰς ὡς «ἀνεξακριβώτους». Ἀσφαλῶς θὰ παραστῇ ἀνάγκη μεθοδικωτέρας ἐξ ὑπαρχῆς ἐξετάσεως τοῦ κώδικος πρὸς συναγωγὴν βεβαιοτέρων συμπερασμάτων, διότι ὁ ἐκδότης ἀλλαχοῦ μὲν (σ. 8) γράφει περὶ τῶν λόγων τούτων: «ἔφτασα περίπου στὴ βεβαιότητα ὅτι δὲν εἶναι γραμμένοι ἀπὸ τὸν Πηγᾶ», ἀλλαχοῦ δὲ (σ. 40), ἀντιφάσκων πρὸς ἑαυτόν, γράφει ὅτι οἱ λόγοι οὗτοι «καὶ ἂν τελικὰ ἀποδειχτοῦν δικοί του (κι αὐτὸ εἶναι τὸ πιθανότερο, παρ' ὅλη τὴν ἀπόστασή τους ἀπ' τοὺς ἄλλους), ὅμως δὲν ἔχουν ἐκφωνηθῆ στὴν Πόλη». Ὁπωσδήποτε, ὁ ἐκ τῆς ἐκδόσεως — δεδικαιολογημένος ἢ μὴ — ἀποκλεισμὸς τῶν ὁμιλιῶν τούτων αἴρει καὶ τὸν μοναδικὸν λόγον, δι' ὃν θὰ ἠδύνατο νὰ συγχωρηθῇ ἡ προτίμησις καὶ μεμονωμένη ἔκδοσις τοῦ ἀθηναϊκοῦ κώδικος.

Ἴδωμεν ὅμως νῦν ἂν ἔστω καὶ τοῦ ἀθηναϊκοῦ τούτου κώδικος ἡ ἔκδοσις ἀνταποκρίνεται εἰς τὰς ἐπιστημονικὰς ἀπαιτήσεις. Δυστυχῶς, μὲ ὅσην ἐπιείκειαν καὶ ἂν θελήσωμεν νὰ κρίνωμεν ταύτην, ἡ ἀπάντησις δὲν δύναται παρὰ νὰ εἶναι ἀρνητική. Κατωτέρω θὰ σημειώσωμεν τὰς κυριωτέρας μόνον ἐλλείψεις αὐτῆς καὶ ὀλίγα μόνον ἐκ τῶν πολλῶν σφαλμάτων.

Πρώτη ἔλλειψις τῆς ἐκδόσεως εἶναι ὅτι δὲν εἶναι πλήρης. Ἐκ τῶν ἐν τῷ κώδικι 68 ὁμιλιῶν ἐκδίδονται μόνον αἱ πρῶται 30, διότι, ὡς ἐλέχθη ἤδη, αἱ τελευταῖαι 38 ἤγειραν εἰς τὸν ἐκδότην ἀμφιβολίας περὶ τὴν πατρότητά των καὶ δὲν περιελήφθησαν διὰ τοῦτο εἰς τὴν ἔκδοσιν (ἐξαιρέσει πέντε ὀλιγοστίχων incipit, ἅτινα παρετέθησαν ὡς δείγματα ἐν σ. 412 - 413). Ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν τριάκοντα ἐκδιδομένων μόναι αἱ 16, ἤτοι αἱ Α' - ΙΓ' (σ. 49 - 292) καὶ αἱ

ΚΕ΄ ⟨bis⟩, ΚϚ΄ καὶ ΚΖ΄ (σ. 351 - 396) παρέχονται ἀκέραιαι, αἱ δὲ λοιπαὶ 14, ἤτοι αἱ ΙΔ΄- ΚΕ΄ (σ. 293 - 348) καὶ αἱ ΚΗ΄ (396 - 398) καὶ Λ΄ (σ. 406) ἀποσπασματικῶς. Ὁ λόγος τῆς αὐθαιρέτου ταύτης περικοπῆς δὲν ἐξηγεῖται.

Δεύτερον μειονέκτημα τῆς ἐκδόσεως εἶναι ἡ ἄνευ οἱασδήποτε τάξεως παράθεσις τῶν ὁμιλιῶν. Διότι οὔτε ἡ ἐν τῷ κώδικι σειρὰ τούτων ἐτηρήθη, οὔτε καὶ ἄλλη τις, ὡς ὁμολογεῖ αὐτὸς ὁ ἐκδότης, γράφων ἐν σ. 401: «Ὅλοι οἱ λόγοι καὶ τ' ἀποσπάσματα τοῦ τόμου αὐτοῦ εἶναι παρμένα κατ' ἐκλογὴν (χωρὶς νὰ κρατηθῇ καμμιὰ σειρὰ οὔτε τοῦ κώδικα, οὔτε τοῦ Κυριακοδρομίου)». Ἡ δήλωσις αὕτη δὲν δύναται βεβαίως ν' ἀποτελέσῃ καὶ δικαιολογίαν τῆς ἀταξίας. Ἀλλὰ καὶ ἡ μόνη γινομένη διάκρισις τῶν ὁμιλιῶν εἰς γεγραμμένας τὸ μὲν «ἀπὸ μισογράμματο ἀντιγραφέα» (Α΄- ΚΕ΄), τὸ δὲ «ἀπὸ λόγιο ἀντιγραφέα» (ΚΕ΄⟨bis⟩ - Λ΄) εἶναι ἄστοχος, διότι εἶναι ὅλως ἐξωτερική. Σημειωτέον ὅτι οὐδαμοῦ παρὰ τὸ ἐκδιδόμενον κείμενον σημειοῦνται καὶ τὰ ἀντίστοιχα φύλλα τοῦ κώδικος, μόνον δὲ ἐν τῇ ἐν σ. 407 - 411 καταγραφῇ καὶ ἐν τῷ πίνακι περιεχομένων σημειοῦται τὸ πρῶτον ἢ καὶ τὸ τελευταῖον φύλλον ἑκάστης ὁμιλίας.

Τρίτον τῆς ἐκδόσεως μειονέκτημα εἶναι ἡ παντελὴς ἔλλειψις κριτικοῦ ὑπομνήματος. Τὰ ἐν τέλει (σ. 437) φερόμενα ὡς «Διορθωτικὰ» εἶναι ἁπλῶς διορθώσεις ὀλίγων μόνον ἐκ τῶν πολυαρίθμων τυπογραφικῶν παροραμάτων τῆς ἐκδόσεως, μόνον δὲ τέσσαρα ἢ πέντε ἐξ αὐτῶν φαίνονται ἀπόπειραι ἐκ τῶν ὑστέρων διορθώσεως τοῦ κειμένου, καὶ αὗται οὐχὶ πάντοτε ἐπιτυχεῖς (οὕτω τὸ ἐν σ. 218, § 21, στ. 10 *φωνιάζει* ἔχει καλῶς, ὡς διαλεκτικὸς κρητικὸς τύπος καὶ δὲν πρέπει νὰ διορθωθῇ εἰς *φωνάζει*).

Ὁ ἐκδότης γράφει (σ. 8 καὶ 401) ὅτι συνήντησε μεγάλας δυσκολίας περὶ τὴν ἀποκατάστασιν τοῦ κειμένου, ἕνεκα τῶν πολλῶν σφαλμάτων τοῦ χειρογράφου καὶ προσθέτει (σ. 8): «Προσπάθησα νὰ σταθῶ ὅσο μποροῦσα πιὸ κοντὰ στὸ ἀθηναϊκὸ χειρόγραφο, νὰ δώσω τὰ κείμενά του μὲ ἀπόλυτη ἀκρίβεια καὶ προσήλωση στὴ γραφή του, κάνοντας διορθώσεις μόνο ὅπου παρουσιαζόταν ὁλοφάνερα λάθη». Τὰ λάθη ταῦτα, γράφει (σ. 411), τὰ διώρθωσε σιωπηρῶς, δηλαδὴ χωρὶς νὰ παραθέσῃ κριτικὸν ὑπόμνημα. «Ἂν ἔβαζα λεπτομερειακὸ κριτικὸ ὑπόμνημα — γράφει ἐν σ. 8 — θὰ χρειαζόταν πολλὲς σελίδες καὶ ἡ ἔκδοση θὰ ἔπαιρνε μεγάλη ἔκταση». Ἀλλὰ τοιουτοτρόπως, χάριν τῆς ἐξοικονομήσεως τῶν σελίδων τούτων (καὶ κυρίως τοῦ ἀναλόγου μόχθου!), τὸ κείμενον ἐμφανίζεται τελείως ἀναξιόπιστον. Διότι ὁ ἀναγνώστης δὲν δύναται νὰ γνωρίζῃ δι' οὐδεμίαν λέξιν ἢ τύπον αὐτοῦ ἂν παραδίδεται οὕτω ὑπὸ τοῦ κώδικος ἢ ἂν ὀφείλεται εἰς διόρθωσιν (ἢ καὶ εἰς σφάλμα) τοῦ ἐκδότου, ἄρα οὐδὲ νὰ κρίνῃ τὸ εὔστοχον ἢ μὴ τῶν διορθώσεων τούτων. Τὸ κείμενον τοῦτο θὰ εἶναι ἐπίσης ἄχρηστον καὶ εἰς τὸν μέλλοντα κριτικὸν ἐκδότην τῶν ὁμιλιῶν ἐπὶ τῇ βάσει πάντων τῶν κωδίκων, διότι δὲν θὰ τὸν ἀπαλλάξῃ τῆς ἀναδρομῆς εἰς τὸν ἀθηναϊκὸν κώδικα.

Ἕνεκα τῆς ἐλλείψεως ταύτης κριτικοῦ ὑπομνήματος, ὁ μόνος τρόπος, δι' οὗ δυνάμεθα νὰ ἐλέγξωμεν τὸ ποιὸν τῆς ἐπὶ τοῦ κειμένου φιλολογικῆς ἐργασίας τοῦ ἐκδότου, εἶναι ἡ ἀντιβολὴ τῶν ἐν σ. 13 - 16 παρατιθεμένων ὑπὸ τούτου τεσσάρων πανομοιοτύπων τῶν φύλλων 14^{α} (γράφε: 9^{α}), 335^{α} - 335^{β} καὶ 352^{α} τοῦ κώδικος πρὸς τὸ ἐν σ. 351 - 353, 231 - 232 καὶ 340 ἀντιστοίχως ἐκδεδομένον κείμενον. Ἐπιχειρήσαντες τὴν ἀντιβολὴν ταύτην, ὡδηγήθημεν δυστυχῶς εἰς θλιβερὰς διαπιστώσεις: Ἐνῷ μίαν καὶ μόνην ἐπιτυχῆ διόρθωσιν (τὴν ἐν σ. 231, στ. 23 *παρακλήσεσιν* ἀντὶ *παρακαλέσοσιν* τοῦ κώδικος) καὶ μίαν ὀρθὴν συμπλήρωσιν (τὴν αὐτόθι στ. 7 *ἀνήρ*, εὐχερῆ ἄλλως τε ὡς ἀνήκουσαν εἰς εὐαγγελικὸν χωρίον) παρετηρήσαμεν, ἀντιθέτως συνηντήσαμεν μέγα πλῆθος σοβαρῶν σφαλμάτων περὶ τὴν ἀνάγνωσιν (μολονότι τὸ χειρόγραφον εἶναι λίαν εὐανάγνωστον) καὶ τὴν ἀποκατάστασιν τοῦ κειμένου. Καταγράφομεν ταῦτα κατὰ σειράν.

α) Ἐκδ. τοῦ φ. 9^{α} (καὶ οὐχὶ 14^{α}, βλ. τὸ ἐν σ. 13 πανομοιότυπον, ἔνθα ὁ ἀριθμὸς 9 τοῦ φύλλου εἶναι εὐδιάκριτος) ἐν σ. 351 - 353: — σ. 351, στ. 3 (ἐκ τῶν κάτω) *ἀκολούθει μ ο υ* (ὁ κῶδιξ: *ἀκολούθει μ ο ι*)· — σ. 352, στ. 15 - 16 *τὸ ἱερὸν εὐαγγέλιον* (ὁ κῶδιξ: *ε ἰ ς τὸ ἱ. εὐ.*)· — στ. 17 *ἔγραψεν* (ὁ κῶδιξ: *ἔγραψε*)· αὐτόθι *εὑρήκαμεν ε ἰ ς* (ὁ κῶδιξ: *εὑρήκαμεν Ἰ η σ ο ῦ ν*· ὁ ἐκδότης παρανέγνωσε τὴν κοινὴν βραχυγραφίαν *Ἰν̅*)· — στ. 18 *καὶ ὁ μ α θ η τ ὴ ς ε ἰ ς α ὐ τ ὸ λέγει* (ὁ κῶδιξ: *καὶ ὁ Ν α θ(α ν α ὴ λ) ἐ ρ ω τ ᾷ λ έ.!*)· αὐτόθι *ἐκ Ναζαρὲτ* (ὁ κῶδιξ: *ἐκ Ναζαρὲτ δ ύ ν(α τ α ι)*)· — στ. 21 *ὁ λόγος τοῦ Φ ι λ ί π π ο υ* (ὁ κῶδιξ: *ὁ λόγος τοῦ Ἰ ω ά ν ν ο υ*· ὁ ἐκδότης, ἐπειδὴ προηγουμένως φέρεται ὁ Φίλιππος ὁμιλῶν, διώρθωσεν ἀτόπως εἰς *Φιλίππου*, μὴ ἐννοήσας ὅτι ὡς *λόγος τοῦ Ἰωάννου* νοεῖται ὑπὸ τοῦ Πηγᾶ τὸ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιον, ἐξ οὗ ἡ προκειμένη γνωστοτάτη περικοπή!)· — στ. 22 *τὸν βυθὸν ἐκεί ν η ς* (ὁ κῶδιξ: *τὸν βυθὸν ἐκεῖ ν ο ν*)· — στ. 25 - 26 *νὰ ἔβγῃ* (ὁ κῶδιξ: *δ ι ὰ νὰ εὔγῃ*)· — στ. 26 *τὸ «εὕρηκα» τοῦ Φιλίππου* (ὁ κῶδιξ: *τὸ εὕρεμα τοῦ Φιλίππου*, ἤτοι ἡ ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ εὕρεσις τοῦ Φ. καὶ ὄχι ἡ ὑπὸ Φ. ἀναφώνησις «*εὕρηκα!*», ὡς παρενόησεν ὁ ἐκδότης!)· — σ. 353, στ. 5 (*ὅσους θεωρεῖτε ἐδῶ εἰς τὴν*) *ἀ κ ρ ό π ο λ ι ν τοῦ θείου λόγου* (ὁ κῶδιξ: (*ὅσους... εἰς τὴν*) *ἀ κ ρ ό α σ ι ν τοῦ θείου τ ο ύ τ ο υ λόγου*).

β) Ἐκδ. τοῦ φ. 335^{α} - 335^{β} (βλ. πανομοιότ. σ. 14 - 15) ἐν σ. 231 - 232: — σ. 231, στ. 4 *τ ο ῦ Λουκᾶ* (ὁ κῶδιξ: *Λουκᾶ*)· — στ. 5 *ζ΄ Λουκᾶ* (ὁ κῶδιξ: *Λουκᾶ ζ΄*)· — στ. 6 *Εὐαγγέλιον* (ὁ κῶδιξ: *Εὐαγγέλιον τ ο ῦ κ α τ ὰ Λ ο υ κ ᾶ ν*)· — στ. 15 *ταραττόντων* (ὁ κῶδιξ: *ταραττόντων κ α ὶ χ ε ι μ α ζ ό ν τ ω ν*). — στ. 16 *χηρεύσασα* (ὁ κῶδιξ: *χηρεύουσα*)· — στ. 17 - 19 *τ ο ῖ ς προαιρουμέν ο ι ς* (ὁ κῶδιξ: *τ ο ὺ ς προαιρουμέν ο υ ς*)· — στ. 19 *ὃν καὶ* (ὁ κῶδιξ: *ὅς υἱόν*· τὸ χωρίον δεῖται ἀποκαταστάσεως)· — στ. 21 *προσήκει* (ὁ κῶδιξ παραλείπει τὴν λέξιν, ἧς ἡ προσθήκη δὲν εἶναι ἀναγκαία)· — στ. 22 *ἁμαρτίαν* (ὁ κῶδιξ: *σωτηρίαν!*)· — στ. 26 *τοῦθ'* (κατὰ τὸν κώδικα: *ταῦθ'*)· — στ. 29 *πρῶτον ἐπαινῶ* (ὁ κῶδιξ: *πρῶτον μ ὲ ν ἐπαινῶ*)· — σ. 232, στ. 2 *ψόγου* (ὁ κῶδιξ: *ψέγους*)· — στ. 3 *τὴν εὐλάβειαν* (ὁ κῶδιξ: *τὴν εὐλάβειαν τ ὴ ν ἔ χ ε τ ε*)· — στ. 12 *οὗτος* (ὁ κῶδιξ: *αὐτός*).

γ) Ἐκδ. τοῦ φ. 352^{α} (βλ. πανομοιότ. σ. 16) ἐν σ. 340: — στ. 11 *πρέπει* (ὁ κῶδιξ: *πρέπει κ α ὶ ε ἰ ς ὑ μ ᾶ ς*)· — στ. 14 *συντρίψει* (ὁ κῶδιξ: *στρέψουσιν*· ἡ διόρθωσις τοῦ νοσοῦντος χωρίου ἀνεπιτυχής· διορθωτέον *στερέψουσιν*)· — στ. 15 *καὶ νοερὸν* (ὁ κῶδιξ: *καὶ ἀ π ὸ τ ὸ ν νοερόν*).

Ἡ θλιβερὰ αὕτη συγκομιδὴ τοσούτων καὶ τοιούτων σφαλμάτων, σταχυολογηθέντων ἐκ τεσσάρων καὶ μόνον τυχαίων σελίδων τῆς ἐκδόσεως, εὐλόγως ἀναγκάζει ἕκαστον νὰ διερωτᾶται ὁπόσα καὶ ὁποῖα θὰ συνελέγοντο, ἂν ὁ ἔλεγχος ἦτο δυνατὸν ἢ σκόπιμον νὰ ἐπεκταθῇ καὶ εἰς τὰς λοιπὰς ὑπερτριακοσίας σελίδας τοῦ ἐκδιδομένου κειμένου. Καὶ μόνα ὅμως τὰ ἀνωτέρω φρονοῦμεν ὅτι ἀρκοῦν διὰ νὰ μορφώσῃ τις ἰδέαν τῆς προχειρότητος καὶ τῆς ἀνεπιστασίας τῆς ἐκδόσεως.

Ἂς παρατηρηθῇ προσέτι ὅτι οὐδεμία παραπομπὴ εἰς τὰ συχνάκις ἐντὸς τοῦ σώματος τῶν ὁμιλιῶν μνημονευόμενα χωρία τῆς Γραφῆς προσετέθη ὑπὸ τοῦ ἐκδότου, μολονότι οὗτος γράφει (σ. 8) ὅτι ἤλεγξε ταῦτα τῇ βοηθείᾳ καὶ εἰδικοῦ θεολόγου, καὶ οὕτω δὲν θὰ τοῦ ἦτο δύσκολον νὰ σημειώσῃ αὐτά. Ἀλλὰ καὶ σχολίων στερεῖται παντελῶς ἡ ἔκδοσις (τὰ ἐν σ. 401 - 414 φερόμενα ὡς « Κριτικὰ ἑρμηνευτικὰ σχόλια » ἢ — κατὰ τὸν ἐπίτιτλον — « Κριτικὰ ὑπομνήματα » δὲν εἶναι κατ' ἀλήθειαν ἢ πληροφορίαι περὶ τῶν διαφόρων κωδίκων). Ἐν τούτοις πολλὰ σημεῖα τῶν ὁμιλιῶν εἶχον προφανῶς ἀνάγκην ἱστορικῶν ἢ φιλολογικῶν ἐπεξηγήσεων, χρήσιμος δὲ θὰ εἶχεν ἀποβῇ καὶ ἡ συναγωγὴ τῶν διὰ τῶν ὁμιλιῶν παρεχομένων (εὐαρίθμων ἄλλως τε) ἱστορικῶν πληροφοριῶν περὶ τοῦ συγγραφέως καὶ τῶν προσώπων καὶ πραγμάτων τῆς ἐποχῆς του (πρβλ. τὴν ἀνάλογον ἡμετέραν ἐργασίαν περὶ τῶν ὁμιλιῶν τοῦ Νεκταρίου Ἱεροσολύμων εἰς « Κρητικὰ Χρονικά », τόμ. 7 (1953), σ. 163 - 193).

Ἀνάλογα μεθοδολογικὰ σφάλματα παρατηροῦνται καὶ εἰς τὸ ἐπιτασσόμενον τῆς ἐκδόσεως γλωσσάριον, ὡς καὶ εἰς τὴν προτασσομένην ταύτης εἰσαγωγήν.

Τὸ γλωσσάριον (σ. 417 - 435) εἶναι βεβαίως χρήσιμον, διότι, μολονότι περιλαμβάνει καὶ πολλὰς κοινοτάτας καὶ περιττὰς λέξεις (ὡς π.χ. *ἀνοίγω, ἀπόλαυση, ἀφανίζω, ἄφοβα, ἄωρος, βόδια, γδύνω, γκρεμίζω, ἐμεῖς, ἐρωτῶ, ἐσᾶς, εὑρίσκω, θηρίον, κἂν* κλπ.), παρέχει εἰς ἡμᾶς εἰκόνα τῆς γλώσσης τοῦ Πηγᾶ, ἰδίᾳ δὲ τῶν ὑπ' αὐτοῦ χρησιμοποιουμένων σπανίων λέξεων καὶ κρητικῶν διαλεκτικῶν τύπων. Δυστυχῶς αἱ πλεῖσται τῶν λέξεων καταλείπονται ὅλως ἀνερμήνευτοι καὶ πολλαὶ ἑρμηνεύονται οὐχὶ ὀρθῶς (πρβλ. « *εὐθηνία* τοῦ λόγου 388 (20) ἡ ὠφέλεια », ἀντὶ ἡ πτωχεία, ἡ εὐτέλεια· « *πλαστρακώνω* 335 (8) βάφομαι ὑπερβολικὰ » ἀντὶ ἐπαλείφω κλπ.), πολλάκις δέ, ἐξ ἀγνοίας τῆς κρητικῆς διαλέκτου, τίθενται ὡς λήμματα τύποι ἐσφαλμένοι καὶ ὅλως ἀνύπαρκτοι, ὡς π.χ. ῥηματικαὶ καταλήξεις εἰς *-ουμαι* ἀντὶ *-ομαι* (*δσλώνσυμαι, δουλεύουμαι, δύνουμαι, κλέβγουμαι, κολάζουμαι, ὀρέγουμαι* κλπ.) ἢ ἄλλαι (*βοσκιέμαι* ἀντὶ *βόσκομαι, μιμᾶμαι* ἀντὶ *μιμοῦμαι* κλπ.), τὸ ἐπίθ. *βαρὸς* ἀντὶ *βαρύς*, ἡ ἀντων. *ὀδένας* ἀντὶ *ὀδεῖνας* κλπ. Ἀνύπαρκτος εἶναι καὶ ἡ λ. *διάφορον*, τὸ (ἐν τῷ κειμένῳ, σ. 68, στ. τελευτ., γραπτέον *μεγάλη διαφορὰ* καὶ ὄχι *μεγάλα διάφορα*), ὡς καὶ ἡ λ. *καπίκιν*, ἥτις δέον νὰ διορ-

θωθῇ εἰς *καπίνιν*. Ἀτόπως δὲ ἐν λ. *οκύλος* προτείνεται (πρβλ. καὶ σ. 46) ἡ διόρθωσις *στύλος* διὰ τὸ σαφὲς χωρίον τῆς σ. 333, παρ. 3. Ἡ ἀλφαβητικὴ σειρὰ ἔχει σαλευθῆ δεινῶς: αἱ λ. *ἐκειὸς - ἐκεῖνος* φέρονται πρὸ τῆς λ. *δουλωμένος* (σ. 421), ἡ λ. *σμίξις* μεταξὺ τῶν λ. *ὁλόφωτος* καὶ *ὁμολογῶ* (σ. 428), ἡ λ. *κακοθανατώνω* (ἥτις διορθωτέα ἴσως εἰς *κακοθανατίζω*) πρὸ τῆς λ. *κάκητα* κλπ.

Ἐν τῇ εἰσαγωγῇ, τέλος, (σ. 17 - 48β) ἐξετάζονται « Ἡ μορφὴ καὶ ἡ λογογραφία τοῦ Πηγᾶ ». Καὶ διὰ μὲν τῶν βιογραφικῶν (σ. 17 - 37) δὲν παρέχεταί τι τὸ νέον, ἀλλ' ἁπλῶς ἐκτίθενται, εἰς ἐπαγωγὸν καὶ ὄντως ζωηρὸν λογοτεχνικὸν ὕφος, τὰ μέχρι τοῦδε περὶ τοῦ βίου καὶ τῆς δράσεως τοῦ σπουδαίου τούτου ἀνδρὸς γνωστά, προτασσομένης (ἐν ὑποσημειώσει τῶν σ. 17 - 19) καὶ ἐκτενοῦς βιβλιογραφίας. Ἡ βιβλιογραφία αὕτη εἶναι κάπως ἀμέθοδος καὶ οὐχὶ πλήρης. Οὕτω π.χ., ἐνῷ περιλαμβάνει δημοσιεύματα ἀνάξια λόγου, ὡς περίληψιν διαλέξεως τοῦ Λ. Καρασμάνη ἐν ἐφημ. « Βραδυνῇ » τῆς 29 - 7 - 1958, παραλείπει τὴν μελέτην τοῦ Ν. Β. Τωμαδάκη, *Μελέτιος ὁ Πηγᾶς καὶ ἡ ἐξάρτησις τῆς Ἐκκλησίας Κρήτης ἐκ τοῦ Πατριαρχείου Ἀλεξανδρείας*, ἐν « Tome commémoratif du millénaire de la Bibliothèque Patriarcale d'Alexandrie », 1953, σ. 37 - 46 καὶ τὴν πρόσφατον διατριβὴν τοῦ Κωνστ. Κ. Κούρκουλα, *Ἡ θεωρία τοῦ κηρύγματος κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Τουρκοκρατίας*, Ἀθῆναι 1957, ἔνθα (σ. 19 - 20) καὶ περὶ Πηγᾶ ὡς ἐκκλησιαστικοῦ ῥήτορος. Ἐπίσης, ἐνῷ γράφει (σ. 18 - 19, σημ.) περὶ τοῦ ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Πηγᾶ τυπωθέντος ὑπὸ Νινολάκη ἔργου κατὰ τῆς ἀρχῆς τοῦ Πάπα ὅτι « ἀνήκει στὸ Ναθαναὴλ Χύχα καὶ τυπώθηκε ἀπ' τὸ Δημητρακόπουλο, ἀλλὰ γιὰ τὸ ζήτημα τῆς πατρότητος χρειάζεται νέα ἔρευνα », βεβαιοῖ ἀντιθέτως περαιτέρω (σ. 35) ὅτι τὸ ἔργον τοῦτο « πέρασε γιὰ ἔργο τοῦ Ναθαναὴλ Χύχα, ποὺ ἴσως νὰ εἶναι ἕνας ἁπλὸς ἀντιγραφέας του, ποὺ ἄλλαξε τοὺς κρητικισμοὺς τοῦ Πηγᾶ (καὶ ὄχι ὅλους), δὲ μπόρεσε ὅμως ν' ἀλλάξῃ τὸ ὕφος καὶ τὴ σκέψη του... Ἂν δὲν εἶναι αὐτούσιο, εἶναι ὁπωσδήποτε παραλλαγμένο ἔργο τοῦ Πηγᾶ, καὶ ἡ ἔρευνα θὰ τὸ δείξῃ ». Ἀλλ' ἡ ἔρευνα αὕτη ἔχει γίνει ἤδη ὑφ' ἡμῶν εἰς ἐργασίαν ὑπὸ τὸν τίτλον *Ναθαναὴλ Χίκας ὁ Ἀθηναῖος καὶ τὰ ἀνέκδοτα ἔργα αὐτοῦ* (« Ἐπετηρὶς τοῦ Μεσαιωνικοῦ Ἀρχείου » τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, τόμ. 4 (1952), σ. 3 - 48), τὴν ὁποίαν δὲν σημειοῖ ἐνταῦθα ὁ Βαλέτας, μολονότι ἐν τέλει τοῦ βιβλίου του (σ. 403) παραπέμπει εἰς αὐτήν, οὐχὶ ὅμως διὰ τὸ δῆθεν ἔργον τοῦτο τοῦ Πηγᾶ, ἀλλὰ διὰ νὰ συζητήσῃ ἀκαίρως περὶ τοῦ φαινομένου τῆς διγλωσσίας! Τὰ ἀκολουθοῦντα πάντως περὶ τῶν ὁμιλιῶν τοῦ Πηγᾶ (σ. 37 - 48β), καὶ δὴ τῆς γλώσσης, τοῦ περιεχομένου, τοῦ ὕφους, τῆς τεχνικῆς καὶ τῆς ἀξίας αὐτῶν ἐν γένει, παρὰ τὰς ἀγαπητὰς εἰς τὸν συγγραφέα ὑπερβολὰς (πρβλ. τὸ ἐν σ. 38 γραφόμενον ὅτι « ἀπὸ τὰ χρόνια τοῦ Δημοσθένη κανεὶς ῥήτορας δὲν ἄγγιξε τόσο βαθιὰ τὴ λαϊκὴ ψυχή, ὅσο τὴν ἄγγιξε ὁ Πηγᾶς μὲ

τὰ δημοτικά του κηρύγματα»), εἶναι λίαν ἐνδιαφέροντα, ἐκτίθενται διὰ πρώτην φορὰν καὶ ἀποτελοῦν τὸ μοναδικὸν πρωτότυπον καὶ ἀξιοπρόσεκτον μέρος τοῦ ὅλου ἔργου.

Ἐν συμπεράσματι, τὸ βιβλίον τοῦ Βαλέτα εἶναι μὲν ἔργον μόχθου καὶ ἐνθουσιασμοῦ, δι' ἃ εἶναι ἄξιος παντὸς ἐπαίνου ὁ συγγραφεύς, ἀλλὰ συγχρόνως καὶ ἔργον προχειρότητος καὶ σπουδῆς, τὸ ὁποῖον ὑπὸ ἐκλαϊκευτικὴν ἔποψιν δύναται ἴσως νὰ εἶναι χρήσιμον, ὀλίγιστα ὅμως προσφέρει ὑπὸ ἔποψιν αὐστηρῶς ἐπιστημονικήν. Θὰ ἦτο δὲ καὶ περιττὸν νὰ κριθῇ ἐνταῦθα, ἂν δὲν προεβάλλετο μὲ ἐπιστημονικὸν φαινομενικῶς ἐξοπλισμὸν καὶ μὲ ἀξιώσεις φιλολογικῆς ἐργασίας καὶ ἂν συγγραφεὺς αὐτοῦ δὲν ἦτο ὁ Γ. Βαλέτας, ὁ φιλόλογος καὶ μελετητής, εἰς τοῦ ὁποίου τὴν θαυμαστὴν ἐργατικότητα, ὡς καὶ τὸν ἐνθουσιασμὸν καὶ τὸ πάθος διὰ τὴν πρόοδον τῶν νεοελληνικῶν σπουδῶν ὁμολογουμένως ὀφείλομεν τόσα πολλά. Ἡ παροῦσα βιβλιοκρισία ἐγράφη μὲ εἰλικρινῆ θλῖψιν, ἀλλὰ καὶ μὲ τὴν ἐλπίδα ὅτι θὰ συντελέσῃ ἴσως εἰς τὸ νὰ τὸν πείσῃ πόσον ἐπιστημονικῶς ἐπιζήμιον ἀποβαίνει καὶ δι' αὐτὸν καὶ διὰ τὴν ἔρευναν, ὅταν παρασύρεται εἰς τοιαύτας ἐκδόσεις καὶ θυσιάζῃ τὸ ποιὸν χάριν τοῦ ποσοῦ.

Μ. Ι. ΜΑΝΟΥΣΑΚΑΣ

Α΄) *Vitalien Laurent, La vie merveilleuse de Saint Pierre d'Atroa (†837), éditée, traduite et commentée par —. Société des Bollandistes, Bruxelles 1956, 8ον, σελ. 246 (Subsidia hagiographica, nº 29).*

Β΄) *Vitalien Laurent, La vita retractata et les miracles posthumes de Saint Pierre d'Atroa. Texte grec édité, traduit et commenté par —. Société des Bollandistes, Bruxelles 1958, 8ον, σελ. 186 (Subsidia hagiographica, nº 31).*

Εἰς ἀμφότερα τὰ δημοσιεύματα ταῦτα τῶν Βολλανδιστῶν ὁ βαθὺς μελετητὴς τῆς βυζαντινῆς καθόλου γραμματείας πατὴρ Vit. Laurent ἐκδίδει τὸν βίον τοῦ ὁσίου Πέτρου τοῦ ἐν τῇ Ἀτρώᾳ ἐν Βιθυνίᾳ, ἀσχολούμενος συγχρόνως καὶ περὶ τὰ φιλολογικὰ τῆς ἐκδόσεως τοῦ κειμένου ζητήματα ὡς καὶ μὲ τὴν ἐξέτασιν τῶν ἐν τούτῳ εἰδήσεων, ἱστορικῶν, ἐκκλησιαστικῶν, τοπογραφικῶν, τοῦ λαϊκοῦ βίου κ.ἄ.

Ὁ ὅσιος Πέτρος, γεννηθεὶς τῷ 773 εἰς τὴν κώμην Ἐλαίαν, κειμένην παρὰ τὰς ἐκβολὰς τοῦ Καΐκου ποταμοῦ, ἀφιερώθη ἀπὸ παιδικῆς ἡλικίας ὑπὸ τῶν γονέων του εἰς τὴν Ἐκκλησίαν.

Γενόμενος μοναχός, ἔφυγεν, ὁδηγηθεὶς ὑπὸ ὀνείρου, εἰς Φρυγίαν ὅπου συναντήσας τὸν γέροντα Παῦλον ἐγένετο ἀκόλουθος καὶ μαθητής του.

Οὗτος, ὁ ὅσιος Παῦλος, ἐλθὼν ἀργότερον μετὰ τοῦ Πέτρου εἰς τὰς ὑπωρείας τοῦ Βιθυνικοῦ Ὀλύμπου, ἵδρυσεν ἐν τῷ εὐκτηρίῳ τοῦ προφήτου Ζαχαρίου Μονὴν εἰς τὴν ὁποίαν ἀποθνήσκων ἀφῆκεν ὡς διάδοχόν του, ἡγούμενον τῆς ἀδελφότητος, τὸν ὅσιον Πέτρον.

Τὴν πρώτην δεκαετίαν τῆς ἐν τῇ μονῇ ταύτῃ ἐπιστασίας του διῆλθεν οὗτος ἡσύχως, κατόπιν ὅμως ὑπομένει, ἀμυνόμενος ἐν τῇ Ὀρθοδοξίᾳ, μετὰ τῆς ἀδελφότητος τὰς διώξεις τῶν εἰκονομάχων, μετακινεῖται δ' ἕνεκα τούτων εἰς διαφόρους θέσεις τῆς περιοχῆς καὶ εἰς ἐρημικὰ ἡσυχαστήρια.

Ταχέως διεδόθη ἡ φήμη περὶ αὐτοῦ ὡς ἔχοντος τὸ χάρισμα ἐκ τοῦ Θεοῦ τῆς προγνώσεως τοῦ μέλλοντος, κυρίως δὲ τῆς θεραπείας ἀσθενῶν. Οὕτω εἰς τὸν ἐκδιδόμενον ἐνταῦθα βίον του παρουσιάζεται ὁ ὅσιος Πέτρος οὐ μόνον ἀγωνιστὴς ὑπὲρ τῆς προσκυνήσεως τῶν εἰκόνων ἀλλὰ καὶ θαυματουργὸς μὲ πλῆθος θαυμάτων παρ' αὐτοῦ ἐν ζωῇ καὶ μετὰ θάνατον.

Τὸν βίον τοῦτον τοῦ Ὁσίου συνέγραψεν ὀλίγον μετὰ τὸν θάνατόν του, τῷ 837, ὁ μαθητὴς αὐτοῦ μοναχὸς Σάβας.

Εἰς τὸ ἀνωτέρω Α΄ δημοσίευμα ἐκδίδεται τὸ ἐν λόγῳ κείμενον ἐκ τοῦ μόνου γνωστοῦ μέχρι τοῦ 1956 κώδικος τῆς Μαρκ. Βιβλιοθήκης. Εἰς τὴν εἰσαγωγὴν (σ. 1-61) ὁ L. συζητεῖ λεπτομερῶς περὶ τοῦ συγγράψαντος τὸν βίον μοναχοῦ καὶ ἁγιογράφου Σάβα (σ. 9 ἑξ.), εἶτα (σ. 18 ἑξ.) περὶ τῆς ἐπιχειρουμένης ἐνταῦθα ἐκδόσεως καὶ τῶν ἐν τῷ κειμένῳ διαφόρων χρονολογιῶν (σ. 24 ἑξ.). Ἐν συνεχείᾳ παρέχεται ἐν συντόμῳ ἀνάλυσις τῶν ἀναφερομένων ἐν τῷ βίῳ προσώπων καὶ γεγονότων (σ. 29-35), γίνεται λόγος περὶ τῶν μοναστικῶν ἱδρυμάτων τῶν σχετιζομένων πρὸς τὸν βιογραφούμενον Ὅσιον (Μονὴ τοῦ προφήτου Ζαχαρίου, τοῦ ἁγίου Πορφυρίου (σ. 35 ἑξ.), τῆς Βαλεντίας (σ. 40)), περὶ τοῦ ἀσκητικοῦ βίου αὐτοῦ εἰς τὸ Καλὸν Ὄρος τῆς Λυδίας (σ. 41 ἑξ.) κλπ., τῆς λατρείας (σ. 48 ἑξ.) καὶ τέλος περὶ τῆς ὑπαρχούσης εἰς αὐτὸν θαυματουργοῦ δυνάμεως, τῆς θεραπείας ἐκ δαιμονικῆς ἐπηρείας καὶ ἄλλων νόσων, τῆς ἀναρρύσεως αἰχμαλώτων, ἀπελευθερώσεως φυλακισμένων, ἀπελάσεως βλαβερῶν ἐντόμων καὶ ἄλλων χαρισμάτων εἰς αὐτόν. Ἀκολουθοῦν (σ. 62-63) δύο τοπογραφικὰ σχεδιάσματα τῆς περιοχῆς τῆς δράσεως τοῦ Ὁσίου, εἶτα δὲ (σ. 64-225) τὸ ἐκδιδόμενον κείμενον μὲ μετάφρασιν ἀντιστοίχως τούτου εἰς τὴν γαλλικήν.

Εἰς τὸ τέλος τοῦ βιβλίου τούτου (σ. 226-246) προστίθενται πίνακες τῶν ἀξιοσημειώτων γλωσσικῶν ὅρων καὶ πραγμάτων εἰς τὸ κείμενον (σ. 226-234), τῶν κυρίων ὀνομάτων καὶ τοπωνυμιῶν (σ. 235-239) ὡς καὶ πίναξ (σ. 240-246) γραμματικὸς (φωνητικῆς, τυπικοῦ, συντάξεως κ.ἄ.).

Ὁ ἐκδιδόμενος βίος, σῴζων κείμενον εἰς ἀρχαιότητα ἐκ τῶν χρόνων τῶν πρὸ τοῦ Μεταφράστου, εἶναι μεγάλης σπουδαιότητος οὐ μόνον ἐκ τῆς σημασίας του διὰ τὴν πληρεστέραν γνῶσιν τῆς μοναστικῆς πολιτείας εἰς τὴν περὶ τὸν Βιθυνικὸν Ὄλυμπον περιοχήν, περὶ τῆς ὁποίας ἡ εἰδικὴ ἐργασία τοῦ

B. Menthon (L'Olympe de Bithynie. Ses Saints, ses couvents, ses sites. Paris 1935), ἀλλ' ἔτι καὶ ἐκ τῶν ὑπαρχουσῶν ἐν τούτῳ εἰδήσεων, ἀναφερομένων εἰς ἐκκλησιαστικὰ πράγματα τῆς περιφερείας ταύτης ἀλλὰ καὶ τῶν γειτονικῶν τῆς Λυδίας καὶ Φρυγίας (μοναστήρια, ἐπισκοπαί, ἐκκλησιαστικοὶ ἄρχοντες), πρὸς δὲ εἰς τὴν πολιτικὴν ἱστορίαν, τὸ δίκαιον, τὴν τοπογραφίαν, τὸν λαϊκὸν βίον (λαϊκὴ ἰατρική, κοινωνικὰ ἔθιμα, ἔνδυμα κλπ.).

Ὀλίγον μετὰ τὴν ἐμφάνισιν τῆς ἐκδόσεως ταύτης ἐγένετο γνωστὴ ὑπὸ τοῦ πατρὸς Fr. Halkin (Anal. Boll. 75, 1957, σ. 68-69) ἡ ἀνακάλυψις ὑπὸ τοῦ ἀββᾶ M. Richard εἰς τὴν βιβλιοθήκην τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Γλασκώβης κώδικος εἰς τὸν ὁποῖον περιέχεται ἐπίσης ὁ ὑπὸ συζήτησιν βίος, συμπληρούμενος μάλιστα εἰς τὸν ἐπίλογον μὲ τὰ μετὰ τὸν θάνατον θαύματα τοῦ Ὁσίου.

Ἐπὶ τῇ βάσει του νέου τούτου κειμένου τὸ ὁποῖον ἀνεγνωρίσθη ὅτι ἀποτελεῖ δευτέραν ἔκδοσιν τοῦ βίου τοῦ ὁσ. Πέτρου ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ μοναχοῦ Σάβα, συμπεπληρωμένην καὶ ἐπηυξημένην μὲ τὰ μετὰ τὸν θάνατον θαύματα, ὁ πατὴρ Laurent προβαίνει εἰς τὸ ὡς ἄνω δημοσίευμα Β' εἰς ἐπανεξέτασιν τοῦ ἐκδεδομένου εἰς τὸ Α' δημοσίευμα βίου τούτου καὶ τὴν παράθεσιν ἐνταῦθα, κατόπιν ἀντιβολῆς τῶν κειμένων, τῶν διαφερουσῶν γραφῶν τοῦ κώδ. τῆς Γλασκ., τὴν ἐξ ὁλοκλήρου δ' ἔκδοσιν τῶν εἰς τοῦτον νέων κειμένων.

Εἰς τὴν προτασσομένην καὶ ἐνταῦθα ἐκτενῆ εἰσαγωγὴν ὁ συγγρ. ἀναφέρει περὶ τοῦ νέου χ/φου καὶ τοῦ ἐν τούτῳ βίου, ὅστις εἶναι ἐνταῦθα ἐλλιπὴς εἰς τὰς παραγρ. 18-36 καὶ 53-77 ἕνεκα ἐκπτώσεως τῶν σχετικῶν φύλλων τοῦ κώδικος, γραφέντος, κατὰ τὸν ἐκδ. (σ. 15), τὸ πρῶτον ἥμισυ τοῦ 10ου αἰ. Περαιτέρω γίνεται λόγος περὶ τοῦ ἀντιγραφέως τοῦ βίου (σ. 17) ὡς καὶ περὶ τοῦ συντάκτου αὐτοῦ, ὅστις ταυτίζεται μὲ τὸν συγγρ. τοῦ βίου τοῦ Μαρκιανοῦ χ/φου, δηλαδὴ τὸν μοναχὸν Σάβαν. Οὗτος κατὰ τὴν γνώμην τοῦ L. ἐπεχείρησεν εἰς τὸν δεύτερον τοῦτον βίον διόρθωσιν καὶ συμπλήρωσιν τῆς πρώτης βιογραφίας διὰ τῆς προσθήκης ἰδίᾳ ἐν παραγρ. 87-115 τῶν μετὰ θάνατον θαυμάτων τοῦ Ὁσίου (σ. 19-26).

Εἰς τὸ ΙΙ κεφ. τῆς εἰσαγωγῆς του (σ. 26-35) ὁ L. ἐξετάζων τὰ τῆς ἱστορίας τοῦ κειμένου τούτου τοποθετεῖ χρονικῶς τὴν πρώτην σύνθεσιν τοῦ βίου τούτου εἰς τὴν περίοδον μεταξὺ τοῦ 847-850 (σ. 28) καὶ παρακολουθεῖ τὴν τύχην τοῦ ἐν λόγῳ χ/φου ἀπὸ τοῦ 17ου αἰ. εἰς χεῖρας τοῦ ἰατροῦ Jacques du Poirier εἰς τὸ Tours (σ. 33-34, 55-65) μέχρι τοῦ 1805, ὅτε τοῦτο ἐμφανίζεται εἰς τὸν κατάλογον τῆς βιβλιοθήκης τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Γλασκώβης.

Εἰς τὸ ΙΙΙ κεφ. (σ. 35-49) ἐξετάζονται τὰ ἱστορικὰ στοιχεῖα εἰς τὸν βίον, βιογραφικὰ καὶ ἄλλα, ἐν συνεχείᾳ δὲ εἰς τὸ κεφ. IV (σ. 49-54) τὰ ἀφορῶντα εἰς τὴν λατρείαν τοῦ Ὁσίου καὶ τὰ μετὰ θάνατον θαύματα αὐτοῦ.

Εἰς δύο ἐν τέλει παραρτήματα γίνεται λόγος περὶ τοῦ, ὡς ἀνωτέρω, ἰατροῦ Jacques du Poirier (σ. 55-65) καὶ τῶν τοπωνυμίων Μεσόνησος καὶ Μαλάγινα (σ. 66-74).

Εἰς τὸ β' μέρος τοῦ βιβλίου (σ. 75-171) περιλαμβάνεται ὁ βίος κατὰ τὸ κείμενον τοῦ χ/φου τῆς Γλασκ. Ὡς ἐλέχθη, ὁ ἐκδότης παραθέτει ἐνταῦθα μόνον τὰς διαφορὰς ἐκ τοῦ κειμένου τοῦ Μαρκ. χ/φου (σ. 76-132) συζητῶν ἔτι καὶ διάφορα φιλολογικὰ ζητήματα ἐκ τῆς μελέτης τῶν δύο κειμένων, ἐκδίδει δ' ἔτι ἐξ ὁλοκλήρου τὸ κείμενον εἰς πέντε παραγράφους καὶ τὸ τῆς συλλογῆς τῶν μετὰ θάνατον θαυμάτων (σ. 133-171).

Ὁ συγγρ. μὲ εὐρεῖαν καὶ πλήρη γνῶσιν τῆς ἱστορίας, πολιτικῆς καὶ ἐκκλησιαστικῆς, τοῦ Βυζαντίου ὡς καὶ τῶν θεσμῶν τοῦ Κράτους καὶ τῆς σχετικῆς βιβλιογραφίας διευκρινεῖ μὲ ἑρμηνευτικὰ σχόλια ἀρκετὰς ἐν τῷ βίῳ τούτῳ εἰδήσεις, ἀναφερομένας εἰς τὴν τοπογραφίαν τῆς Βιθυνίας καὶ τῶν ὁμόρων ἐπαρχιῶν τὸν 9ον αἰῶνα, τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν, θεσμοὺς τοῦ δημοσίου βίου καὶ ἐκδηλώσεις τοῦ συγχρόνου λαϊκοῦ βίου, ἰδίᾳ εἰς τὴν θρησκευτικὴν λαογραφίαν κ.ἄ.

Ὀρθὴ ὑπῆρξεν ἡ συντηρητικότης τοῦ ἐκδότου εἰς τὸ ζήτημα τῆς διορθώσεως γλωσσικῶν ἀνωμαλιῶν εἰς τὸ κείμενον σχετικῶν πρὸς τὴν ὀρθογραφίαν, τὸ τυπικὸν καὶ τὴν σύνταξιν, διότι τίθεται ἐπ' αὐτῶν τὸ πρόβλημα μήπως αὗται προέρχωνται ἐκ τῆς γραφίδος τοῦ μοναχοῦ Σάβα, τοῦ συγγραφέως τοῦ βίου. Ἐν τούτοις λαμβανομένης ὑπ' ὄψιν τῆς ὅλης γλωσσικῆς μορφῆς τοῦ βίου καὶ τῆς ἐξ αὐτῆς ἀναμφισβητήτου μορφώσεως τοῦ συντάκτου αὐτοῦ, μοναχοῦ Σάβα, νομίζω ὅτι δυνάμεθα νὰ θεωρήσωμεν ὡς σφάλματα τοῦ ἀντιγραφέως ἐξ ἀπροσεξίας, οὕτω δὲ νὰ διορθώσωμεν τὴν ὀρθογραφίαν λέξεων ὡς π.χ.: καθημένον (ἐνν. τὸν ὄχλον) (§ 8, 7. Α', σ. 87) εἰς: *καθήμενον*· φοβερὸν ὄφιν... ἐνειλημένον τῷ σώματι (§ 24, 47. Α', σ. 123) εἰς: *ἐνειλιμένον*· σιδηρὰ δεσμὰ (§ 39, 29. Α', σ. 151) εἰς: *σιδηρᾶ δεσμά*· ἐν κώμῃ Πηγαδία (§ 61, 5. Α', σ. 185) εἰς: *ἐν κώμῃ Πηγάδια*· ἀψῖδας (§ 81, 10. Α', σ. 215) εἰς: *ἀψῖδας*· θλίψιν (§ 83, 32. Α', σ. 219) εἰς: *θλῖψιν* κλπ.

Εἰς τὴν 7ην παράγρ. τοῦ βίου (Α', σ. 85-86. Β', σ. 92) ὑπάρχει ἡ διήγησις περὶ ἐρίφου πλανωμένου περὶ τὸ ἑσπέρας πλησίον τῆς Μονῆς τῆς Θεοτόκου ἐν τῷ ὄρει Φιλαργύρου τῆς Φρυγίας καὶ τῆς διασώσεως αὐτοῦ διὰ τῆς ἀλωποῦ, ἡ ὁποία ἤρχετο κατὰ συνήθειαν τὴν ὥραν ταύτην εἰς τὴν Μονήν.

Α', σ. 85, στ. 9 ἐξ. «...*Ὁ δὲ Ὅσιος λέγει... «Κάλεσον τὴν κατὰ συνήθειαν ἐρχομένην ἀλωπὸν καὶ εἰπὲ αὐτῇ. Ὁ γέρων λέγει σοι. Παραλαβοῦσα τὸν ἔριφον διάσωσον αὐτὸν ἐν τῇ μάνδρᾳ αὐτοῦ». Ἡ δὲ παραυτὰ εἰσελθοῦσα, αὐτῇ τῇ ὥρᾳ ἐπιλαβομένη τὸν ἔριφον, διέσωσεν αὐτὸν διὰ τῆς νυκτὸς ἐν τῇ μάνδρᾳ αὐτοῦ... ἐκπεπλήρωκεν τὴν ἀποστολὴν* (*τὴν ἐπιστολήν*:

χ/φον Μαρκ.: *τὴν ἐντολήν* : χ/φον Γλασκ.) *αὐτοῦ τὸ ἀλογώτατον κτῆνος*».

Ὁ ἐκδ., εἰς τὸν ὁποῖον τὸ ὄνομα: ἡ *ἀλωπὸς* παρέσχε δυσκολίαν ὡς πρὸς τὸ ζῷον εἰς τὸ ὁποῖον τοῦτο ἀναφέρεται, ἐνῷ τὸ ταυτίζει (σ. 84 ὑποσημ. 3) πρὸς τό: ἀλώπηξ, θεωρεῖ τὸ ζῷον τοῦτο ὡς bête domestique.

Νομίζω ὅτι τὸ κατὰ συνήθειαν εἰς τὴν Μονὴν προσερχόμενον ζῷον τοῦτο ἦτο ἡ *ἔλαφος*.

Ὁ ἀντιγραφεὺς θὰ εἶχε πιθανώτατα πρὸ ὀφθαλμῶν κείμενον μὲ παρατονισμένην ἴσως τὴν λέξιν ταύτην, οἷον: *ἐλαφόν*, τὴν ὁποίαν καὶ διεστρέβλωσεν εἰς: ἀλωπόν, ὡς ἀκριβῶς συνέβη εἰς τὸ κείμενον τοῦ χ/φου τῆς Γλασκ. εἰς τὴν εἰς τὸν τελευταῖον στίχον, ὡς ἀνωτέρω, τοῦ κεφαλ. τούτου λέξιν: *ἐντολήν*, ἥτις ἔχει μεταβληθῆ ὑπὸ τοῦ ἀντιγραφέως τοῦ Μαρκ. χ/φου εἰς: *ἐπιστολήν* (βλ. καὶ τὴν παρατήρησιν τοῦ ἐκδ. ἐν τῇ Β΄, σ. 92). Τὴν ἀπορίαν σήμερον τοῦ ἐκδ. ἐπὶ τῆς λέξ. ταύτης φαίνεται ὅτι ἀντιμετώπισε καὶ ὁ ἀντιγραφεὺς τοῦ κώδ. τῆς Γλασκ., ὅστις διώρθωσε ταύτην εἰς τὸν τίτλον τῆς διηγήσεως εἰς ὄνομα ἀρσενικόν: ὁ ἀλωπός· «*περὶ τῆς διασώσεως τοῦ ἐρίφου ὑπὸ τοῦ ἀλωποῦ*», ἐνῷ ἀφῆκεν αὐτὴν εἰς τὸ κείμενον κατὰ θηλ. γένος.

Ἡ ἀλώπηξ - ἀλωπὸς οὐδαμοῦ, ὅσον γνωρίζω, τῆς ἁγιολογικῆς γραμματείας ἀπαντᾷ ὑπηρετοῦσα εἰς τοὺς μοναχοὺς ἢ ἄλλους, ἡ ὁποία ἀντιθέτως χαρακτηρίζεται ὡς πανοῦργον ζῷον (Φ. Κουκουλές, Βυζαντινὸς βίος καὶ πολιτισμός, τόμ. 6, 1957, σ. 318). Ἡ ἔλαφος ὅμως μαρτυρεῖται καὶ εἰς ἁγιολογικὰ κείμενα (Βίος Ἀθηνογένους καὶ Συμεὼν τοῦ Στυλίτου βλ. παρὰ Στίλπ. Κυριακίδη, Θυσία ἐλάφου ἐν νεοελληνικῇ παραδόσει καὶ συναξαρίοις. Λαογρ. 6, 192 κέξ.) καὶ εἰς νεοελληνικὰς παραδόσεις τοῦ λαοῦ (Στίλπ. Κυριακίδης, ἔνθ' ἀν., σ. 189 κέξ. Δημ. Οἰκονομίδης, Ἡ Ἁγία Παρασκευὴ εἰς τὸν βίον τοῦ ἑλληνικοῦ καὶ τοῦ ρουμανικοῦ λαοῦ. Ἐπετ. τοῦ Λαογραφ. Ἀρχείου Ἀκαδημ. Ἀθηνῶν, τόμ. 9 - 10 (1955 - 1957), σ. 90 - 91) ὡς κατὰ συνήθειαν ἐρχομένη εἰς ὡρισμένας ἑορτὰς καὶ προσφέρουσα εἰς τοὺς χριστιανοὺς τὸν νεβρὸν αὐτῆς ἢ ἑαυτὴν πρὸς θυσίαν. Οὕτω εἰς τὸν βίον τοῦ ὁσ. Ἀθηνογένους: «...τὴν δὲ ὑπαντήσασαν αὐτῷ (= τῷ Ἀθηνογένει πορευομένῳ πρὸς τὴν Μονὴν) ἔλαφον ἣν ἀνεθρέψατο καὶ ἐπηύξατο μὴ ἀγρευθῆναι αὐτήν τε καὶ τὸ σπέρμα ὑπὸ τῶν κυνηγῶν, ἀλλὰ καθ' ἕκαστον χρόνον ἐν τῇ μνήμῃ αὐτοῦ, αὐτήν τε καὶ τὰς ἐξ αὐτῆς μελλούσας φύεσθαι, νεβρὸν προσάγειν ἕνα ὃ καὶ γέγονεν. Ὡρᾶτο γὰρ μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν τῶν ἁγίων Εὐαγγελίων ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ εἰσερχομένη ἡ ἔλαφος...» (βλ. παρὰ Στ. Κυριακίδη, ἔνθ' ἀν., σ. 192).

Περαιτέρω ἀναφέρεται ἡ ἔλαφος, εἰς τὸν βίον τοῦ ἁγ. Εὐσταθίου, Θεοπίστης καὶ τῶν υἱῶν Ἀγαπίου καὶ Θεοπίστου (Acta S. Sept. 6, 124, κεφ. 3 - 4), ἐμφανισθεῖσα εἰς τὸν καταδιώκοντα αὐτὴν εἰδωλολάτρην Πλακίδαν μὲ σταυρὸν ἐν μέσῳ τῶν κεράτων της· «ὑπὲρ τὴν λαμπρότητα τοῦ ἡλίου λάμποντα, μέσον δὲ τῶν κεράτων τὴν εἰκόνα τοῦ θεοφόρου σώματος». Περισσό-

τερον ὅμως διδακτικὴ νομίζω ὅτι εἶναι ἡ μαρτυρία περὶ τοῦ ζῴου εἰς τὸ μαρτύριον τοῦ ἐπὶ Διοκλητιανοῦ μαρτυρήσαντος Ἀρτέμονος, πρεσβυτέρου εἰς τὴν Λαοδίκειαν τῆς Φρυγίας· (ἔκδ. τοῦ μαρτυρίου ἐν Archiv f. Slav. Philologie 20 (1898) 185 - 197 καὶ συντόμου ἐκ μηναίου διηγήσεως περὶ αὐτοῦ εἰς Act. S. Octob. IV, σ. 41 - 45).

Λέγεται ἐνταῦθα περὶ τοῦ διώκτου τῶν Χριστιανῶν Πατρικίου, ὅστις, ὁδεύων ἐκ Λαοδικείας πρὸς Καισάρειαν, συνήντησε καθ' ὁδὸν τὸν πρεσβύτερον Ἀρτέμονα, ἐπανερχόμενον ἀπὸ κυνηγίου. Οὗτος δὲ «τὰ γὰρ ἄγρια ζῷα ἦν θηρεύων τῇ ἐπικλήσει τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. *Ἠκολούθησαν δὲ αὐτῷ τῇ ἐπικλήσει τοῦ Ἰησοῦ δύο ἔλαφοι καὶ ἓξ αἴγαγροι ὡς καὶ ἀπήεισαν πρὸς τὸν ἐπίσκοπον Σισίννιον*· εἶχεν γὰρ ὁ ἐπίσκοπος Σισίννιος παράδεισον καὶ πᾶν ζῷον ἄγριον ἦν ἐγκεκλεισμένον ἐκεῖ». (Arch. f. S. Phil., ἔνθ' ἀν., σ. 187).

Ὁ Ἀρτέμων συλληφθεὶς ὑπὸ τοῦ Πατρικίου καὶ ὁδηγούμενος εἰς Καισάρειαν «*κελεύει τοὺς ἓξ αἰγάγρους καὶ τὰς δύο ἐλάφους ἀπελθεῖν πρὸς τὸν ἐπίσκοπον Σισίννιον ἐν τῷ παραδείσῳ τῷ ὄντι αὐτῷ· ἅτινα μετὰ σπουδῆς ἀπελθόντα ἔστησαν πλησίον τοῦ παραδείσου*». Ἰδὼν ὁ ἐπίσκοπος τὰ ζῷα ταῦτα καὶ ἐρωτήσας τὸν θυρωρὸν πῶς εἰσῆλθον εἰς τὸν κῆπον, «εὐθέως μία τῶν ἐλάφων, ἀνοίξασα τὸ στόμα αὐτῆς, ἀνθρωπίνην ἐλάλησεν φωνὴν καὶ εἶπεν, ὅτι «ὁ δοῦλος τοῦ Θεοῦ Ἀρτέμων, κρατηθεὶς ὑπὸ τοῦ μιαρωτάτου κόμητος, δέσμιος ἀπέρχεται ἐν Καισαρείᾳ, δυσὶ στρατιώταις παραδοθείς. *Ἡμᾶς δὲ ἐκέλευσεν ἐλθεῖν ἐν τῷ παραδείσῳ σου*» (ἔνθ' ἀν. σ. 187). Ἀργότερον δέ, ὅτε ἐπρόκειτο νὰ μαρτυρήσῃ ὁ Ἀρτέμων, «μία τῶν ἐλάφων τῶν ὄντων ἐν τῷ παραδείσῳ Λαοδικείας ἐν τῷ ἐπισκοπίῳ, ἐξιχνιάσασα τὰ ἴχνη αὐτοῦ, ἦλθεν ἐν Καισαρείᾳ καὶ εἰσελθοῦσα ἐν μέσῳ τοῦ ὄχλου προσπίπτει τοῖς ποσὶν τοῦ ἁγίου Ἀρτέμονος ὑπολείχουσα τούτους καὶ στᾶσα ἀντικρὺς τοῦ κόμητος φωνῇ ἀνθρωπίνῃ λέγει...» (ἔνθ' ἀν., σ. 189).

Αἱ μαρτυρίαι αὗται περὶ τῆς ἐλάφου, κατὰ συνήθειαν ἐρχομένης πρὸς θυσίαν ἢ ἐκτελούσης ὑπηρεσίαν κατ' ἐντολήν, εἶναι, πιστεύω, ἀρκούντως ἐνδεικτικαὶ ὅτι καὶ ὑπὸ τὸ ὄνομα: ἡ *ἀλωπὸς* ἐν τῷ ὑπὸ συζήτησιν βίῳ τοῦ ὁσ. Πέτρου πρόκειται περὶ ἐλάφου, ἐκτελούσης κατ' ἐντολὴν ὑπηρεσίαν ἐν τῇ ὡς ἄνω Μονῇ τῆς Θεοτόκου.

Τὸ ἀπὸ τοῦ 7ου ἰδίᾳ αἰῶνος ἀπαντῶν πλέον εἰς κοινὴν χρῆσιν ὄνομα Πόλις πρὸς δήλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως (βλ. Δημ. Λουκάτου, «Ἡ Πόλη» στὴ γλῶσσα καὶ τὰ κείμενα τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ. Νέα Ἑστία, ἔτ. ΚΖ΄ (1953) (Ἀφιέρωμα 1453 - 1953), σ. 833 ὑποσ. 4) ἀπαντᾷ ἐπίσης εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Βιθυνίας κατὰ τὰ μέσα τοῦ 9ου αἰ. ὡς λαϊκὸν ὄνομα· «τὸν ὅσιον πατέρα παρακαλέσω καὶ πρὸς τὴν βασιλεύουσαν καταλάβω πόλιν... Ὦ ἀδελφοί, ὁ ἀββᾶς Σάβας καταλιπεῖν ἡμᾶς βούλεται καὶ πρὸς τὰ ἴδια εἰς τὴν Πόλιν ἀπελθεῖν (§ 48, στ. 10 - 11, 15 - 17. Α΄, σ. 165). Ἂς σημειωθῇ

ὅτι εἰς τὸ Β´ χ/φον παραλείπεται ἡ φράσις: εἰς τὴν Πόλιν (Β´, σ. 122).

Εἰς τὸ ὑπ' ἀριθμ. 112 (Β´, σ. 167) θαῦμα ἀναφέρεται περὶ μοναχοῦ ἐν Φρυγίᾳ ὁ ὁποῖος «ἐπὶ εἴκοσι καὶ τρία ἔτη βήσσων εἰς ἑκτικὸν ἐνέπεσεν πυρετὸν καὶ θανάσιμον» (στ. 3-4).

Τὸ ἐπίθετον *ἑκτικὸς* ἐνταῦθα νομίζω ὅτι δὲν κεῖται μὲ τὴν σημασίαν: συνεχής, ἀδιάκοπος πυρετός, ὡς πιστεύει ὁ ἐκδότης μεταφράζων: il tomba dans une fièvre continue et mortelle, ἀλλὰ μὲ τὴν ἔννοιαν: φυματικός, φθισικός, δηλαδὴ φθισικὸς πυρετός. Πρὸς τὴν σημασίαν ταύτην συντρέχει καὶ τὸ ὅτι ὁ ἀσθενὴς ἔβηχεν ἐπὶ ἔτη, γνώρισμα χαρακτηριστικὸν τῆς φυματιώσεως.

Αἱ ὀλίγαι παρατηρήσεις αὗται δὲν ἀποβλέπουν εἰς τὴν κατά τινα τρόπον μείωσιν τῆς μὲ πολὺν κόπον ἀλλὰ κυρίως μὲ βαθεῖαν γνῶσιν τῶν σχετικῶν ζητημάτων τοῦ κειμένου τούτου ἐξαιρετικῆς αὐτοῦ ἐκδόσεως ὑπὸ τοῦ πατρὸς V. Laurent.

Γ. Κ. ΣΠΥΡΙΔΑΚΗΣ

Ρωμανοῦ τοῦ Μελῳδοῦ, *Ὕμνοι. Ἔκδοσις κριτική. Τόμος τρίτος. Μέρος Α´ Κονδακάρια τοῦ Σινᾶ. Μέρος Β´ Ὕμνοι ΚΘ´-ΛϚ´. Μετὰ εἰσαγωγῶν, σχολίων, μεταφράσεως καὶ πινάκων. Ἀφιέρωμα εἰς τὸν Ν. Β. Τωμαδάκην. Ἀθῆναι 1957. Σελ. I-VII + α´-υξ´ + 1-400. Σχ. 8ον μέγα.*

Τρίτος εἰς τὴν σειρὰν βλέπει τὸ φῶς τῆς δημοσιότητος ὁ ὡς ἄνω ὀγκώδης τόμος, ὑπὸ τῶν συνεργατῶν τοῦ Φροντιστηρίου Ρωμανοῦ, τοῦ ὑπὸ τὸν καθηγητὴν Νικ. Τωμαδάκην, «πρωτεργάτην τῆς ἐκδόσεως», εἰς ὃν αὕτη καὶ προσφωνεῖται ἐπὶ τῇ πεντηκονταετηρίδι αὐτοῦ (1907-1957). Προτάσσονται ἐκτὸς κειμένου ἐν φωτοτυπίᾳ ἐπιστολαὶ τῆς Α.Θ.Π. τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου κ. Ἀθηναγόρα, τοῦ Μακαρ. Ἀρχιεπισκόπου Κύπρου κ. Μακαρίου καὶ τοῦ Μακαρ. Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν (ὡς Προέδρου τῆς Ἱερᾶς Συνόδου) κ. Θεοκλήτου. Ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς ταύταις ἐξαίρεται ἡ σημασία καὶ ἡ ἀξία τῆς περὶ τὸν Ρωμανὸν φιλολογικῆς ἐργασίας, δι' ἧς παρέχεται σαφὴς εἰκὼν τῆς λειτουργικῆς ποιήσεως τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας καὶ εἰδικῶς τῆς ποιήσεως τοῦ Ρωμανοῦ. Ἡ κριτικὴ ἔκδοσις τῶν ρωμανικῶν ὕμνων περιποιεῖ τιμὴν εἰς τὸν καθηγητὴν καὶ τοὺς συνεργάτας τοῦ Φροντιστηρίου, προσφέρει χαρὰν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν καὶ προσφέρει μέγα ἐπιστημονικὸν ὄφελος εἰς τὴν Βυζαντινὴν Φιλολογίαν καὶ τὴν θεολογικὴν Ἐπιστήμην. Ἐν τῷ τόμῳ τούτῳ συνεργάζονται οἱ ἑξῆς κατ' ἀλφαβητικὴν σειρὰν φιλόλογοι καὶ καθηγηταί, τινὲς μὲν ἐν Ἑλλάδι, τινὲς δὲ ἐν τῷ Ἐξωτερικῷ, Ἀθανασοπούλου Λυδία, Δρόσος Ἰωάννης, Κομίνης Ἀθανάσιος, Κυριακάκη Ἕλλη, Λιβαδάρας Νικόλαος, Μανδηλαρᾶς Βασίλειος, Μοραγλῆς Γεώργιος, Ναουμίδης Μᾶρκος, Νικολόπουλος Παναγιώτης, Παπαδημητρίου Σοφία καὶ Ρούσσας Διονύσιος.

Ὅλον τὸ Α´ Μέρος ἀποτελεῖ ἐργασίαν τοῦ Νικολ. Λιβαδάρα, μετὰ συνεργασίας μόνον εἰς τοὺς πίνακας τοῦ Γεωργ. Μοραγλῆ (σ. τιη´) καὶ εἶναι περιγραφὴ Κονδακαρίων τοῦ Σινᾶ, ἤτοι τῶν κωδίκων 925, 926 καὶ 927. Ἡ περιγραφὴ τῶν τριῶν τούτων ἑλληνικῶν λειτουργικῶν σιναϊτικῶν κωδίκων «ἀποτελεῖ συνέχειαν τῆς ἐγκαινιασθείσης διὰ τῆς περιγραφῆς τῶν πατμιακῶν κοντακαρίων προσπαθείας [βλπ. ἐν τόμ. Β´ τῶν Ὕμνων 212 καὶ 213 πατμ. κώδικας] ὅπως λεπτομερῶς περιγραφοῦν οἱ περιέχοντες ὕμνους κώδικες πρὸς συγκριτικὴν μελέτην καὶ ἐπίλυσιν διαφόρων ὑμνογραφικῶν προβλημάτων» (σ. ε´). Ἡ περιγραφὴ γίνεται ἐπὶ τῇ βάσει μικροταινιῶν (ἐσωτερικὴ περιγραφή, ἤτοι τοῦ περιεχομένου τῶν κωδίκων), μειονεκτεῖ δὲ βεβαίως, καθ' ὁμολογίαν τοῦ σ. «εἰς ἐκτὸς περιεχομένου ζητήματα καὶ δὴ εἰς τὸν καθορισμὸν ὡρισμένων ἐξωτερικῶν στοιχείων τοῦ κώδικος» (σ. ζ´). Τὸ γεγονὸς ὅμως τοῦτο δὲν μειώνει τὴν ἐπιστημονικὴν ἀξίαν τῆς ἐργασίας, ἐφ' ὅσον σκοπὸς τῆς περιγραφῆς εἶναι μετὰ τῶν ἄλλων καὶ ἡ συμβολὴ «εἰς τὴν λύσιν τοῦ προβλήματος τῆς γνησιότητος τῶν ἁγιολογικῶν ὕμνων τοῦ Ρωμανοῦ, ὡς καὶ τοῦ προβλήματος τῶν διπλῶν κοντακίων τῶν ὕμνων» (αὐτ.) καὶ ἐφ' ὅσον ἄνευ τῆς ἔσω καὶ ἐκ μικροταινιῶν περιγραφῆς ταύτης, διὰ διαφόρους λόγους, κινδυνεύει νὰ μείνῃ διὰ παντὸς ἄγνωστον τὸ περιεχόμενον τῶν κωδίκων.

Ὁ 925 σιναϊτικὸς κῶδιξ («Κονδακάριν...») τοποθετεῖται χρονολογικῶς μεταξὺ τοῦ τέλους τοῦ Ι´ καὶ τοῦ ΙΑ´ ὁλοκλήρου αἰ., καθὼς ἐξ ἐσωτερικῶν μαρτυριῶν συνάγεται (σ. γ´), περιέχει δὲ ὕμνους εἰς τὰς δεσποτικὰς ἑορτὰς καὶ τὰς τῶν ἐπισήμων ἁγίων. Ὁ 926, τοποθετούμενος χρονολογικῶς εἰς ΙΑ´ τοὐλάχιστον αἰ., εἶναι κατεστραμμένος κατὰ τὸ πρῶτον μέρος, στερεῖται δὲ μεγάλης ἀξίας, «ἐφ' ὅσον οὐδὲν τὸ νέον εἰς τὴν διερεύνησιν τῶν βασικῶν προβλημάτων τῆς Ὑμνογραφίας προσφέρει, καταγράφεται δ' ἐξ ἄλλου [ἐν αὐτῷ] ἐξ ἑκάστου ὕμνου μόνον τὸ κονδάκιον [προοίμιον] καὶ εἷς κατὰ κανόνα οἶκος. Ἐν τούτοις ἀρκετὰ κονδάκια καὶ οἶκοι ἄγνωστοι προσφέρονται καὶ ὑποβοηθεῖται ἐν πολλοῖς ἡ κριτικὴ μερικῶς διερεύνησις ὕμνων» (σ. ρι´). Ὁ 927, γραφεὶς τῷ 1285 (σημείωσις τοῦ ἀντιγραφέως), διασώζεται σχεδὸν ἀκέραιος καὶ περιέχει τὸ «κονδάκιον» (προοίμιον) καὶ ἕνα κατὰ κανόνα οἶκον ἀκινήτων καὶ κινητῶν ἑορτῶν τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ἔτους. Ἡ ἀξία τοῦ κώδικος ἔγκειται εἰς τὸ γεγονός, ὅτι ἐλάχιστοι μὲν ἀκέραιοι ὕμνοι περιέχονται εἰς αὐτόν, ἀναφαίνονται ὅμως νέοι ἔστω καὶ κεκολοβωμένοι, προστίθενται πλεῖστοι ἄγνωστοι οἶκοι εἰς γνωστοὺς ὕμνους καὶ καταγράφονται ἐν αὐτῷ νέαι ἄγνωστοι ἑορταὶ (σ. ρπβ´). Τὴν περιγραφὴν

τῶν τριῶν τούτων σιναϊτικῶν κωδίκων ἀκολουθοῦν εἰς συμπλήρωσιν τοῦ Α΄ Μέρους 1) Πίναξ ἁγίων τῶν περιλαμβανομένων εἰς τοὺς τρεῖς περιγραφέντας κώδικας, 2) Πίναξ κονδακίων, 3) Πίναξ οἴκων, τῶν ἐν τοῖς σιναϊτικοῖς καὶ πατμιακοῖς κοντακαρίοις, 4) Πίναξ ἐφυμνίων τῶν εἰς τὰ πατμιακὰ καὶ τὰ περιγραφέντα σιναϊτικὰ κονδακάρια ὕμνων καὶ 5) Πίναξ τῆς παραδόσεως τῶν ὕμνων τῶν περιγραφέντων σιναϊτικῶν κονδακαρίων.

Τὸ Β΄ Μέρος περιλαμβάνει τὴν κριτικὴν ἔκδοσιν ὀκτὼ ὕμνων τοῦ Ρωμανοῦ (ΚΘ΄-ΛΣΤ΄), τινῶν τὸ πρῶτον ἐκδιδομένων ἐπὶ τῇ βάσει ὅλης τῆς χει/φου παραδόσεως. Τοῦ κειμένου τῶν ὕμνων προτάσσεται πάντοτε Εἰσαγωγή, ἐν ᾗ ἐξετάζονται ζητήματα ἀφορῶντα εἰς τὴν παράδοσιν τοῦ κειμένου, εἰς τὸ περιεχόμενον καὶ τὴν χρονικὴν τοποθέτησιν τῶν ὕμνων, εἰς τὴν δομήν, ἀνάλυσιν καὶ ἀξιολόγησιν τῶν ὕμνων, εἰς τὴν λειτουργικὴν χρῆσιν τῶν ὕμνων, εἰς μετρικά, αἰσθητικὰ καὶ γλωσσικὰ προβλήματα, εἰς τὸν ἰδεολογικὸν καὶ ἠθικὸν κόσμον τοῦ Ρωμανοῦ κτλ. Ὡσαύτως ἐν τῇ Εἰσαγωγῇ ἢ ὑπὸ τὸ κείμενον τῶν ὕμνων παρατίθενται τὰ κείμενα τῶν πηγῶν, ἐκ τῶν κανονικῶν βιβλίων τῆς Ἁγ. Γραφῆς ἢ ἐκ τῶν ἀποκρύφων, καθὼς καὶ ἐκ τῶν ἱερῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας, συνοδεύεται δὲ τὸ κείμενον τῶν ὕμνων κάτωθεν δι' ἐλευθέρας μεταφράσεως, ὅπερ ἀποτελεῖ πρωτοτυπίαν τοῦ Γ΄ τόμου, ὀφειλομένην εἰς πρωτοβουλίαν τοῦ διευθύνοντος τὸ Φροντιστήριον καθηγητοῦ (σ. VI).

Κατὰ σειρὰν οἱ ἐκδιδόμενοι ὕμνοι εἶναι οἱ ἑξῆς: 1 (ΚΘ΄) «Ὕμνος εἰς τὴν Ἀνάστασιν τοῦ Κυρίου». Ἐκ τοῦ 213 πατμ. κώδικος, τὸ πρῶτον ἐκδιδόμενος, ἐκδιδόντος Βασ. Γ. Μανδηλαρᾶ. 2 (Λ΄) «Ρωμανοῦ αἶνος εἰς τὸ Πάθος καὶ τὴν Ἀνάστασιν». Ἐκ τοῦ 213 πατμ. κώδικος, «νῦν τὸ πρῶτον ὁλόκληρος ἐκδιδόμενος», ἐκδιδόντος Ἀναστ. Δ. Κομίνη. 3 (ΛΑ΄) «Ὕμνος εἰς τὴν Καινὴν Κυριακὴν καὶ τὸν Θωμᾶν». Ἐκ τοῦ 213 πατμ. κώδικος, ἐκδιδούσης Σοφ. Δ. Παπαδημητρίου. 4 (ΛΒ΄) «Ὕμνος εἰς τὸν πρωτομάρτυρα Στέφανον». Ἐκ τοῦ 212 πατμ. κώδικος, ἐκδιδόντος Διον. Δ. Ρούσσα. 5 (ΛΓ΄) «Ὕμνος εἰς τὰ Βαΐα», «ἐκ τῶν καλλιτέρων τοῦ Ρωμανοῦ». Ἐκ τοῦ 213 πατμ. κώδικος, ἐκδιδούσης Ἑλ. Κ. Κυριακάκη. 6 (ΛΔ΄) «Κοντάκιον τῶν ἁγίων τριῶν Παίδων», «ἐκ τῶν καλλιτέρων καὶ δημοφιλεστέρων τοῦ Ρωμανοῦ». Ἐκ τοῦ 212 πατμ. κώδικος, ἐκδιδόντος Μάρκ. Α. Ναουμίδου, ἀκολουθήσαντος «ἰδίαν μέθοδον εἰς τὴν ἔνδειξιν τῆς χειρογραφικῆς παραδόσεως» (σ. 4, ὑποσ.). 7 (ΛΕ΄) «Ὕμνος εἰς Ὁσίους Μοναχοὺς Ἀσκητὰς καὶ Μοναζούσας». Ἐκ τοῦ 213 πατμ. κώδικος, ἐκδιδόντος Παναγ. Γ. Νικολοπούλου. 8 (ΛΣΤ΄) «Ἕτερον κοντάκιον εἰς τὴν ἁγίαν Γέννησιν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ». Ἐκ τοῦ 212 πατμ. κώδικος, ἐκδιδούσης Λυδ. Β. Ἀθανασοπούλου.

Καὶ τὸ Β΄ τοῦτο Μέρος κατακλείουν πίνακες, καταρτισθέντες ὑπὸ Ἰωάν. Δρόσου, ἤτοι Α΄ Κυρίων ὀνομάτων καὶ Β΄ Γλωσσικοί: I Λεξιλόγιον,

II Ἀδόκιμοι γραμματικοὶ τύποι, III Ἀσυνήθεις συντάξεις, IV Διάφορα συντακτικὰ φαινόμενα. Εἰς τοὺς πίνακας τούτους προστίθενται τρεῖς ἀκόμη πίνακες, ἤτοι προσθῆκαι εἰς τὸ Α΄ καὶ Β΄ μέρος, παραρτήματα καὶ περιεχόμενα.

Τοῦτο ἐν ἁδροτάτῃ περιγραφῇ καὶ μεγίστῃ συντομίᾳ τὸ περιεχόμενον τοῦ ὀγκώδους τρίτου τόμου τῶν Ὕμνων Ρωμανοῦ τοῦ Μελῳδοῦ, κριτικῶς ἐκδιδομένων ὑπὸ τοῦ φιλολογικοῦ Φροντιστηρίου τοῦ καθηγητοῦ Νικ. Τωμαδάκη. Προκειμένου περὶ «συλλογικῆς» ἐκδόσεως, ὡς ἡ μετὰ χεῖρας, ἀνακύπτει ἀμέσως τὸ θέμα τῆς ἑνότητος αὐτῆς, ἥτις ἔρχεται εἰς ἀντίθεσιν πρὸς τὴν ἀπαραίτητον ἐπιστημονικὴν ἐλευθερίαν, ἥτις παρέχεται εἰς τοὺς συνεργάτας κατὰ τὴν ὑπὸ ἑνὸς ἑκάστου ἀντιμετώπισιν τοῦ τρόπου τῆς διαπραγματεύσεως τοῦ θέματός του. Παρὰ τοῦτο, ἡ ἑνότης αὕτη δὲν εἶναι χαλαρά, ἀντιμετωπισθέντων ἐνιαίως ὑπὸ τοῦ Φροντιστηρίου θεμάτων, ὡς τὸ περὶ στέμματος τῶν κωδίκων καὶ τὸ περὶ μέτρου τῶν ὕμνων. Ὡς πρὸς τὸ πρῶτον ἐγένετο ἀποδεκτὴ ἡ ἀρχή, ὅτι στέμμα «μόνον κατὰ μεμονωμένους ὕμνους (καὶ οὐχὶ κατὰ κώδικας) εἶναι δυνατὸν νὰ συνταχθῇ», ὡς πρὸς δὲ τὸ δεύτερον, ὅτι «ἡ ἀρχὴ τῆς ἀπολύτου ὁμοτονίας καὶ ἰσοσυλλαβίας ἀντίκειται πρὸς τὴν χειρόγραφον παράδοσιν» (σ. VI, VII). Ἡ αὐθαίρετος παραδοχὴ τῆς ἀρχῆς τῆς ὁμοτονίας καὶ ἰσοσυλλαβίας εἰς παλαιότερον γενομένας ἐκδόσεις ὕμνων ἤγαγεν εἰς διορθώσεις καὶ δῆθεν ἀποκαταστάσεις (ἀλλοιώσεις) τῶν κειμένων, εἰκοτολογίᾳ χρωμένων τῶν ἐκδοτῶν ἢ εἰσαγόντων γραφὰς κώδικος ἔστω καὶ ἀδοκίμους (βλπ. σσ. 184, 185, 240 κτλ.). Τὸ περὶ τοῦ μέτρου τῶν ὕμνων πρόβλημα παραμένει βεβαίως ἀνοικτόν, πρέπει ὅμως νὰ ὑπογραμμισθῇ, ὅτι ἡ «ἀθηναϊκὴ ἔκδοσις» τῶν ὕμνων τοῦ Ρωμανοῦ «ἔθεσε τὸ πρόβλημα τοῦ μέτρου ἐπὶ ἐντελῶς νέας βάσεως, καταργοῦσα τὰς παλαιὰς ἀντιλήψεις περὶ ἰσοσυλλαβίας καὶ ὁμοτονίας καὶ προώθησε τὰ μέγιστα τὴν λύσιν του» (σ. 359). Κυρίως δὲν πρέπει νὰ λησμονῆται, ὅτι «προκειμένου περὶ βυζαντινῆς ἐκκλησιαστικῆς ποιήσεως σπουδαιοτάτης σημασίας ἦτο τὸ στοιχεῖον τῆς μουσικῆς» (αὐτ.). Ἔχονται ἀπολύτου ὀρθότητος καὶ ἀληθείας αἱ παρατηρήσεις, τὰς ὁποίας ἀνεπιφυλάκτως προσυπογράφομεν, ὅτι εἰς τοὺς κώδικας αἱ «μεταξὺ φράσεων καὶ οἴκων τελεῖαι καθορίζουν μουσικὰς τομὰς καὶ τίθενται πρὸς διευκόλυνσιν τῶν ψαλτῶν... ὁ στίχος εἶναι μουσικὴ φράσις. Αἱ μουσικαὶ τομαὶ καθορίζουν τοὺς στίχους ἐν τῇ ὑμνογραφίᾳ, τὸ δὲ μέτρον εἶναι μουσικοτονικόν, καθοριζόμενον ὑπὸ τοῦ μέλους» (σ. ιβ΄, ὑποσ. 1)[1].

[1] Ἀποτελεῖ αὐθαίρετον καὶ ἀπαράδεκτον γνώμην τινῶν ἐκ τῶν συγχρόνων Ἑλλήνων περὶ τὴν ἐκκλησιαστικὴν μουσικὴν ἐμπειρικῶς μᾶλλον ἢ ἐπιστημονικῶς ἀσχολουμένων, ὅτι πολλὰ δῆθεν ἀρρύθμως καὶ ἀμέτρως ἐν τῇ ἱερᾷ ψαλμῳδίᾳ ἔχοντα καὶ μὴ πρὸς τὴν ἔννοιαν τοῦ κειμένου συντακτικῶς προσαρμοζόμενα, δέον νὰ διορθωθοῦν, διὰ νὰ μὴ καταστρέφωνται δῆθεν τὰ νοήματα τῶν ψαλλομένων. Ἀνεκάλυψαν οἱ ἄνθρωποι τὴν σύνταξιν τῆς ἑλληνικῆς γραμματικῆς, τὴν ὁποίαν ἠγνόουν οἱ

Δυστυχῶς ἀγνοοῦμεν σήμερον τὸ μέλος τῶν ὕμνων, αἱ δὲ μουσικαὶ καὶ ψαλτικαὶ ἐπ' αὐτῶν ἐνδείξεις, καὶ ὅταν ὑπάρχουν εἰς τοὺς κώδικας, μικράν τινα ἀξίαν ἔχουν, ἐφ' ὅσον εἶναι μᾶλλον βέβαιον ὅτι ἐτέθησαν μεταγενεστέρως.

Περὶ τῆς ἀξίας καὶ τῆς σημασίας καὶ τῆς ἐκδόσεως ταύτης εἰς τὴν σειρὰν τῶν τόμων τῆς « Ἀθηναϊκῆς ἐκδόσεως » τῶν ὕμνων Ρωμανοῦ τοῦ Μελῳδοῦ ὑπὸ τῶν συνεργατῶν τοῦ Φροντιστηρίου τοῦ καθηγητοῦ Νικολ. Τωμαδάκη, ἐκτὸς τῶν ὅσων ὀρθῶς καὶ δικαίως λέγονται εἰς τὰ ἀρχιεπισκοπικὰ Γράμματα, περὶ ὧν ἐν ἀρχῇ τοῦ παρόντος, ἐπαναλαμβάνομεν ὅσα ἡ Ἐπιτροπὴ τῆς ἐκδόσεως τοῦ τόμου ἐν τέλει τῶν προλεγομένων λίαν χαρακτηριστικῶς καὶ σεμνῶς γράφει, ὅτι « ἡ ἔκδοσις τῶν ἔργων τοῦ Ρωμανοῦ καὶ ἡ ἀποκατάστασις τῆς ἀξίας τῆς Ὀρθοδόξου Ὑμνογραφίας ἀνελήφθη παρὰ τοῦ διδασκάλου μας καὶ παρ' ἡμῶν ὡς ἔργον *ἑλληνικὸν* καὶ *ὀρθόδοξον* » (VII). Ὄντως τιμᾷ τὰ ἑλληνικὰ Γράμματα καὶ ὡραΐζει τὴν Ὀρθόδοξον Ἐκκλησίαν. Ἡ νέα Ἑλλὰς δὲν συνδέεται μὲ τὴν ἀρχαίαν, παρὰ διὰ τοῦ Βυζαντίου καὶ τὰ νεοελληνικὰ Γράμματα δὲν εὑρίσκονται εἰς σχέσιν μὲ τὴν γλῶσσαν καὶ τὴν διανόησιν τῆς κλασσικῆς ἀρχαιότητος, παρὰ διὰ τῶν Γραμμάτων τοῦ Βυζαντίου, τὰ ὁποῖα κυρίως εἶναι « ἱερὰ Γράμματα », εἴτε ὡς πεζὰ πατε-

---

Ἕλληνες ἐκκλησιαστικοὶ ὑμνογράφοι! Ἡ γνώμη αὕτη καὶ ἡ ἀδεῶς (πρόαθες καὶ ἀδαῶς) ἐπιχειρουμένη, καθ' ὅλως ἀντιεπιστημονικὴν ἀρχήν, διόρθωσις καὶ μετάθεσις τῶν τόνων καὶ τῶν τομῶν τῶν μουσικῶν φράσεων, οὐ μόνον τὰς ἐκκλησιαστικὰς μελῳδίας (ὡς αὗται τοὐλάχιστον παρεδόθησαν) καταστρέφει, ἀλλὰ καὶ τὰ μέτρα καὶ τοὺς στίχους τῶν ἱερῶν ποιητικῶν κειμένων ἀλλοιώνει, ὥστε νὰ μὴ δυνάμεθα εἰς τέλος νὰ διαχωρίσωμεν μεταξὺ πεζοῦ καὶ ποιητικοῦ (ρυθμικῶς καὶ τονικῶς) λόγου. Καλῶς λοιπὸν οὐ μόνον εἰς τοὺς κώδικας, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς ἐντύπους ἐκδόσεις τῶν λειτουργικῶν βιβλίων τίθενται αἱ τελεῖαι καὶ τὰ ἄλλα σημεῖα στίξεως, μὴ πληροῦντα πάντοτε τὸν ἐν τῇ Γραμματικῇ ὁριζόμενον σκοπὸν αὐτῶν, ἀλλὰ δεικνύοντα μουσικὰς φράσεις καὶ ὑπ' αὐτὰς καὶ σὺν αὐταῖς ποιητικοὺς στίχους. Θὰ ἦτο δυνατόν, ἐὰν εἶναι πάντως ἀνάγκη τὰ σημεῖα στίξεως νὰ ἐπανεύρουν τὸν γραμματικὸν προορισμόν των εἰς τὰ ἐκκλησιαστικὰ λειτουργικὰ (ψαλτικὰ) κείμενα, νὰ καθιερωθοῦν εἰδικὰ σημεῖα εἰς ἔνδειξιν τῶν μουσικῶν φράσεων καὶ τῶν στίχων τῶν ὕμνων (ἡ λέξις ὑπὸ τὴν γενικὴν αὐτῆς σημασίαν), ὡς καὶ παρατηρεῖται ἤδη εἰς τὰς ὑπὸ τῶν ρωμαιοκαθολικῶν καὶ δὴ καὶ τῶν μοναχῶν τῆς Μονῆς Κρυπτοφέρρης (Grottaferrata) γινομένας ἐκδόσεις λειτουργικῶν βιβλίων τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας, ἔνθα αἱ μουσικαὶ φράσεις καὶ οἱ στίχοι ἢ τὰ ἡμιστίχια δηλοῦνται δι' ἐρυθροῦ ἀστερίσκου. Τὰ σημεῖα στίξεως θὰ ἠδύναντο νὰ ἐπανεύρουν τὴν γραμματικήν των θέσιν εἰς τὰ ὑμνογραφικὰ κείμενα τῆς Ἐκκλησίας, δι' ἀθετήσεως τῆς χειρογράφου καὶ ἐκδοτικῆς παραδόσεως τῶν λειτουργικῶν βιβλίων, εἰς τὰ ὁποῖα οἱ ὕμνοι ἐκτυποῦνται « καταλογάδην » καὶ οὐχὶ « στιχηδόν ». Τοιαύτην ἀθέτησιν καὶ νεωτερισμὸν ἐτόλμησεν ὁ γράφων, ἐπὶ τῶν μουσικῶν φράσεων ἀκριβῶς στηριχθεὶς κατὰ τὴν στιχομέτρησιν τῶν ὕμνων, ἐν τῇ ὑπ' αὐτοῦ γενομένῃ συμπληρώσει καὶ « στιχηδὸν » ἐκδόσει τῆς Ἀκολουθίας τῆς Ὁσιομάρτυρος Φιλοθέης. Ἐν τούτοις εἶναι ζήτημα ἐὰν καὶ οἱ ἱεροὶ ὑμνογράφοι ἔγραψαν κατὰ στίχους, ἐφ' ὅσον οἱ ποίησις αὐτῶν εἶναι μακρὰν τῶν κλασσικῶν μέτρων (αὐτ.).

ρικὰ συγγράμματα εἴτε ὡς ποίησις ἁπλῶς θρησκευτική, κυρίως δὲ ἐκκλησιαστικὴ καὶ λειτουργική. Ὅθεν ἡ μελέτη καὶ ἔρευνα τῆς Βυζαντινῆς Φιλολογίας καὶ ἐν προκειμένῳ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ποιήσεως, δι' ἀποκαταστάσεως καὶ κριτικῆς ἐκδόσεως τοῦ Πινδάρου τῆς ἐκκλησιαστικῆς ποιήσεως, ὡς προσφυῶς ὠνομάσθη ὁ Ρωμανός, ἀποτελεῖ οὐ μόνον σπουδαίαν συμβολὴν εἰς τὴν φιλολογικὴν ἐπιστήμην, ἀλλὰ καὶ ἱερὰν προσφορὰν εἰς τὸν Ἑλληνισμὸν καὶ τὴν Ὀρθοδοξίαν. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ εἰλικρινὴς εὐχὴ ὅλων ὅσοι αἰσθάνονται ζωντανὰς μέσα των τὰς δύο ταύτας ἐννοίας, καὶ μάλιστα εἰς τὴν κρίσιμον ταύτην διὰ τὸν πολιτισμόν μας ἐποχήν, εἶναι ἵνα τὸ φιλολογικὸν Φροντιστήριον Ρωμανοῦ, ὑπὸ τὴν φιλότιμον καὶ ἐνθουσιώδη πνοὴν τῶν συνεργατῶν του καὶ τὴν πολύτιμον καὶ σοφὴν καθοδήγησιν τοῦ καθηγητοῦ Νικ. Τωμαδάκη, συνεχίσῃ τὸ ἀρξάμενον ἔργον εἰς ὁλοκλήρωσιν μιᾶς ἱστορικῆς νεοελληνικῆς κριτικῆς ἐκδόσεως.

† Ο ΣΕΡΒΙΩΝ ΚΑΙ ΚΟΖΑΝΗΣ ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΑ ΣΗΜΕΙΩΜΑΤΑ

A n t o n í n S a l a č, Constantinople et Prague en 1452 (Pourparlers en vue d'une union des Eglises).
Rozpravy Československé Akademie Věd, Ročník 68. 1958. Sešit 11, 8⁰, σσ. 111+ πίνακες καί φωτοτυπίαι τοῦ ἐγγράφου εἰς φυσικόν μέγεθος.

Ὁ συγγραφεύς ἀσχολεῖται μὲ τάς συνεννοήσεις αἵτινες ἔλαβον χώραν μεταξὺ τῆς Ἐκκλησίας Κωνσταντινουπόλεως (ἰδίᾳ τοῦ κατόπιν πατριάρχου Γενναδίου) καί τῆς Ἐκκλησίας τῆς Βοημίας μέσον τοῦ Βοημοῦ ἱερέως Κωνσταντίνου (Πέτρος *Platrys* alius Zesis), μεταστραφέντος εἰς τήν Ὀρθοδοξίαν. Τὰ ἐκδιδόμενα σχετικά κείμενα εἶναι: α') *ἐπιστολή* (σσ. 16 - 19) *πρὸς τὴν κοινότητα τῆς Πράγας* καὶ τοὺς κοσμικοὺς καὶ ἐκκλησιαστικούς της ἄρχοντας ὑπογραφομένη ὑπὸ τῶν μητροπολιτῶν Νικομηδείας, Τορνόβου, Φιλιππουπόλεως, Δέρκων (*δέρκων ἐν τῷ κειμένῳ*, παραλείπεται τοῦτο ἐν σ. 18!) καὶ τριῶν γνωστοτάτων ἐκκλησιαστικῶν ἀρχόντων τοῦ Βαρθολομαίου Συροπούλου, Θεοδώρου Ἀγαλλιανοῦ καὶ Γενναδίου Σχολαρίου. Διὰ τῆς ἐπιστολῆς ἐπιζητεῖται ἡ ἕνωσις τῶν δύο ἐκκλησιῶν, ἀναγνωριζομένων τῶν βοημικῶν ἐθίμων. Ἡ ἐν λόγῳ ἐπιστολὴ δημοσιεύεται κριτικῶς εἰς τὸ ἑλληνικὸν καὶ λατινικὸν κείμενον, μεταφράζεται γαλλιστὶ καὶ σχολιάζεται· β') *Ἀπὸ τοῦ λιβέλλου τῆς πίστεως*, ὃν ἔδωκεν ὁ Κωνσταντῖνος ἱερεὺς ἀπὸ Ἀγγλίας καὶ Μποέμων ἐλθὼν εἰς Κωνσταντινούπολιν τὸ ,ϛϠξ' ἔτος (6960 = 1452). Τὸ κείμενον δημοσιεύεται κριτικῶς εἰς τὴν ἑλληνικήν, ἀντιστοίχως καταχωρίζεται γαλλικὴ μετάφρασις. γ') λατινιστὶ ἡ *ἀπάντησις τῶν Βοημῶν* πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Κωνσταντῖνον Παλαιολόγον καὶ τὸν (κατόπιν) πατριάρχην Γεννάδιον Σχολάριον (14 Νοεμβρίου 1452). Τῶν κειμένων προτάσσεται εἰσαγωγή, ἱστορικὴ διαπραγμάτευσις τοῦ θέματος καὶ τῆς ἐκδόσεως αὐτῶν, ἕπονται δὲ ἐκδιδόμενα ἄλλα σχετικὰ κείμενα, πίνακες καὶ περιλήψεις.

Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἐφωτίσθη μία, γνωστὴ ἄλλως, ὑπόθεσις, καὶ κατέστησαν προσιτὰ τὰ σχετικὰ δοκουμέντα. Ἐλαχίστας παρατηρήσεις θὰ εἶχον νὰ κάμω σχετικῶς μὲ τὴν ἔκδοσίν των.

Οὕτως ἐν σ. 46,3 ἀναγνωστέον: *κατησχυμμένας... δόξης* (ἀντὶ κατισχυμένας... δόξης)· σ. 48,4: *ἐξαρχῆς* ἀντὶ ἐξαρχῆς. Δὲν ἐννοῶ διατί ἔθηκε τὸ sic, ἐκπληττόμενος ὁ ἐκδότης, εἰς περιπτώσεις οἷαι: *τελεωτέρας* (παρὰ τό: τέλεον!) τῆς σ. 48, *κατ' ἐνέργειαν* (σ. 50), *χρησιμώτατόν τε* (σ. 54), *ἄλλων ἁγίων εἰκόνας* (σ. 56).

Τό *εἰλισμένη* τῆς σ. 52 διώρθωσεν εἰς *ἡλισμένῳ* μεταφράζων τό *μηδὲ ὕδατι ἡλισμένῳ* εἰς «que l'eau ne contienne pas d'huile (?)». Ἀλλὰ τότε πρέπει νὰ γραφῇ *ἠλισμένῳ* (ἐλαιοῦμαι, ἤλισμαι!) N. B. T.

C h a r l e s D i e h l, I grandi problemmi della storia bizantina. Introduzione di A r m a n d o S a i t t a.
Editori Latterza - Bari 1957 (Biblioteca di Cultura Moderna N. 524), 8⁰, σσ. 236 (+4).

Σημειῶ τὴν ὡς ἄνω μετάφρασιν τῆς τελευταίας μελέτης τοῦ ἀειμν. Καρόλου Diehl, Les grands problèmes de l'histoire byzantine ἐκ τῆς γαλλικῆς εἰς τὴν

ἰταλικήν, τῆς ὁποίας προτάσσεται ἐμβριθὴς εἰσαγωγὴ τοῦ ἐν Πίσῃ καθηγητοῦ τῆς νεωτέρας Ἱστορίας κ. A. Saitta, μὲ τὴν πληροφορίαν ὅτι καὶ παρ' ἡμῖν ὁ καθηγητὴς κ. Ἀλ. Παπαγεωργίου ἔχει ἑτοίμην μετάφρασιν εἰς τὴν νεοελληνικήν.

Ὁ Ἰταλὸς μεταφραστὴς δὲν συνεπλήρωσε τὸ βιβλίον, ὅπερ εἶχεν ἀνάγκην συγχρονισμοῦ, οὐδ' ἀνεπληρώθη κατὰ πάντα ἡ τοιαύτη ἔλλειψις διὰ τῆς εἰσαγωγῆς τοῦ κ. Saitta, μὴ εἰδικοῦ, οὐδὲ γνωρίζοντος λεπτομερῶς τὴν βιβλιογραφίαν (καὶ δὴ τὴν πέραν τῶν συγγραφῶν τῶν κ.κ. Ἀμάντου καὶ Ζακυθηνοῦ). Πάντως δίδεται μία καλὴ εἰκὼν τῶν βυζαντινῶν ἱστορικῶν σπουδῶν (κατὰ Vasiliev, ὡς ἐπὶ τὸ πολύ) καὶ βιογραφία τοῦ Γάλλου συγγραφέως. Τὸ πνεῦμα τοῦ κ. Saitta εἶναι γενικῶς πνεῦμα θαυμασμοῦ πρὸς τὸν Ἑλληνισμὸν καὶ τὰς ὑπηρεσίας τοῦ Βυζαντίου.

N. B. T.

Un lexique Macédonien du XVI siècle par C i r o G i a n n e l l i avec la collaboration de A n d r é V a i l l a n t.
Paris, Institut d'Études Slaves de l'Université de Paris 1958, 8⁰, σσ. 69 (+3) + πίναξ.

Τὸ χει/φον εἰς τὸ ὁποῖον εὑρίσκεται τὸ ἐκδιδόμενον ἑλληνοσλαβικὸν λεξιλόγιον, ἀποκείμενον νῦν εἰς τὴν Βατικανήν, ἀφιέρωσεν ὁ πρωτοσύγκελλος Ἱεροσολύμων Σίλβεστρος εἰς τὴν Ρώμην, ὁ ὁποῖος καὶ τὸ εἶχεν ἀγοράσει διὰ τὸν Ἅγιον Τάφον, ἐγράφη δὲ ὑπὸ Γγίνου ἱερέως καὶ οἰκονόμου Πωγωΐαννῆς (sic). Ἀπὸ f. 184v: *ἀρχ(ὴ) ἐν Βουλγαρίοις ῥιμάτου, εἰς κινῆ γλότα ἐρχομένη* σημειοῦνται τὰ σλαβικὰ λήμματα καὶ ἡ νεοελληνικὴ αὐτῶν ἀντιστοιχία: *πέτελ - πετνός, νὰ πλαστοβιάνη - τοῦ εὐαγγελισμοῦ* κλπ., ἐκδιδόμενα μὲ τὴν ἀντίστοιχον μεταγραφὴν τῶν σλαβικῶν καὶ γαλλικὴν μετάφρασιν καὶ σχόλια. Τὰ λήμματα 256 - 301 κατεχωρίσθησαν ἄνευ μεταφράσεως εἰς τὴν νεοελληνικήν.

Ἀπὸ τῆς σ. 45 ὁ κ. A. Vaillant μελετᾷ τὴν σλαβικὴν γλῶσσαν τοῦ γλωσσαρίου τούτου. Τὸ βιβλίον κατακλείουν δύο πίνακες λέξεων, σλαβικῶν λημμάτων ἀφ' ἑνὸς καὶ τῶν συζητηθέντων νεοελληνικῶν.

Τὸ πρόβλημα εἶναι διατί ἐγράφη τὸ λεξιλόγιον. Νομίζω ὅτι ὁ γραφεὺς ἔζη εἰς δίγλωσσον περιοχὴν καὶ διὰ νὰ συνεννοῆται μὲ τοὺς κατοίκους, ἱερωμένος αὐτός, ἐσχημάτισε τὸ ὡς ἄνω πρόχειρον γλωσσάριον λέξεων καὶ φράσεων. Ὁ Giannelli ὑποθέτει ὅτι τοῦτο ἐγράφη εἰς Βογατσικὸν καὶ ἔχει ἠπειρωτικὴν ἐπίδρασιν (σ. 21).

N. B. T.

S. G. K a p s o m e n o s, Die griechische Sprache zwischen Koine und neugriechisch. München 1958, 8⁰, 39 (+1).

Εἰσήγησις εἰς τὸ XI Βυζαντινολογικὸν Συνέδριον τοῦ Μονάχου.

N. B. T.

Γ ε ω ρ γ ί ο υ Τ. Κ ό λ ι α, Κεφάλαια Ἱστορίας τῶν Μέσων Χρόνων.
Ἀθῆναι 1958, 8⁰, σσ. 153 (+3).

Ὁ ἄλλοτε καθηγητὴς τῆς Βυζαντινῆς Ἱστορίας ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τῆς Θεσσαλονίκης συνάδελφος κ. Γ. Κόλιας συνεξέδωκεν ὑπὸ τὸν ὡς ἄνω τίτλον μελέτας του αἱ ὁποῖαι «ἀπετέλεσαν καὶ θέματα σειρᾶς ὁμιλιῶν εἴτε εἰς τὴν Σχολὴν Ἐπιμορφώσεως ἀνωτάτων στελεχῶν τῶν ἐνόπλων δυνάμεων καὶ τῆς διοικήσεως, εἴτε εἰς τὴν Ἑταιρείαν τῶν Φίλων τοῦ Λαοῦ εἴτε ἀλλοῦ που» (σ. 4). Κατὰ κεφάλαια τὰ θέματα ταῦτα εἶναι:

Α'. Ἡ συμβολὴ τοῦ πολιτιστικοῦ καὶ γεωγραφικοῦ παράγοντος πρὸς σχηματισμὸν τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας (σσ. 5 - 18).
Β'. Βάρβαροι ἐπιδρομεῖς κατὰ τοὺς πρωΐμους χρόνους τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας (σσ. 19 - 39).
Γ'. Ἀπὸ τὰς μεταξὺ Ἀττίλα καὶ Κωνσταντινουπόλεως σχέσεις (σσ. 40 - 58).
Δ'. Ἡ Μέση Ἀνατολὴ κατὰ τοὺς Ε' καὶ ϛ' αἰῶνας (σσ. 59 - 89).
Ε'. Ἄβαροι, τελευταῖοι ἀσιᾶται ἐπιδρομεῖς τῶν Μέσων χρόνων (90 - 103).
ϛ'. Τὸ ἐγκόλπιον τοῦ Βυζαντινοῦ διπλωμάτου (σσ. 104 - 117).
Ζ'. Ἀπὸ τὰ ἀπίστευτα διπλωματικῆς ἀποστολῆς [περὶ Λέοντος Χοιροσφάκτου] (σσ. 118 - 136).
Η'. Συνέπειαι τῆς ἐκτροπῆς τῆς Δ' σταυροφορίας ἐν συναρτήσει πρὸς τὴν γεωγραφικὴν σύνθεσιν τῆς Αἰγαιίδος (σσ. 137 - 153).

Ὡς φαίνεται ἐκ τῶν τίτλων τῶν περιεχομένων, ὁ συγγρ. ἐξικνεῖται χρονικῶς μὲν ἀπὸ τῆς ἱδρύσεως τῆς Βυζ. αὐτοκρατορίας μέχρι τῆς ὑπὸ τῶν Φράγκων ἁλώσεως, τοπικῶς δὲ εἰς τὸν μεσοανατολικὸν καὶ βαλκανικὸν χῶρον, ἐνῷ ἐξετάζει θέματα σχέσιν ἔχοντα μὲ τὰς ἐπιδρομὰς τῶν βαρβάρων, διαπραγματεύσεις συνθηκῶν (ὑπὸ σύγχρονον ὅλως πνεῦμα) καὶ τὰς συνεπείας τῶν ἐπιδρομῶν. Παραλλήλως θίγονται ποικίλα ζητήματα.

Ἡ ὅλη ἔκθεσις εἶναι εὔληπτος καὶ σαφής, ἐνημερωμένη βιβλιογραφικῶς καὶ κατατοπιστικὴ διὰ τὸν εἰσαγόμενον εἰς τὸ θέμα τῶν ἐπιδρομῶν τῶν βαρβάρων κατὰ τοῦ Βυζαντίου καὶ τῆς σημασίας τοῦ γεωγραφικοῦ καὶ πολιτιστικοῦ παράγοντος εἰς τὸν σχηματισμὸν τοῦ μεσαιωνικοῦ ἑλληνικοῦ κράτους.

N. B. T.

Traité d'Études Byzantines, I: La Chronologie par V. Grumel (Préface de Paul Lemerle).
Bibliothèque Byzantine, Presses Universitaires de France, Paris 1958, 4° σσ. XII + 487.

Ὁ συνάδελφος κ. Lemerle, προλογίζων τὸ ἔργον προαναγγέλλει τὴν ἔκδοσιν β' τόμου ὑπὸ A. Bataille ἀναφερομένου εἰς τὸν πάπυρον, τρίτου εἰς τὰ χειρόγραφα ὑπὸ A. Dain καὶ ἄλλων ἀκόμη εἰς τὰς ἐπιγραφάς, τὴν σιγιλλογραφίαν, τὴν νομισματικήν, τὰς φιλολογικὰς πηγὰς καὶ τὴν γλῶσσαν. Ἡ γαλλικὴ βυζαντινολογικὴ Σχολὴ εἶναι φανερὸν ὅτι τείνει ν' ἀναλάβῃ τὴν πρώτην θέσιν εἰς τὰς βυζαντινὰς σπουδάς, τὴν ὁποίαν ἄλλοτε εἶχε τὸ Μόναχον, καὶ τοῦτο φαίνεται φυσικόν, ἂν ἐνθυμηθῶμεν τὴν μεγάλην παράδοσιν τοῦ ιζ' αἰ.

Ὁ πρῶτος τόμος, ἀναφερόμενος εἰς τὴν Βυζαντινὴν Χρονολογίαν, ὀφείλεται εἰς πολύμοχθον καὶ πολυετῆ προσπάθειαν κρατίστου μελετητοῦ, τοῦ πατρὸς V. Grumel τοῦ ἐν Παρισίοις Γαλλικοῦ Ἰνστιτούτου Βυζαντινῶν Σπουδῶν (τῶν Ἀσσομπσιονιστῶν).

Κατόπιν συντόμου εἰσαγωγῆς εἰς τὸ πρῶτον μέρος τοῦ βιβλίου (1 - 158) ἐξετάζεται ἡ παγκόσμιος καὶ ἡ χριστιανικὴ χρονολογία εἰς τοὺς συγγραφεῖς τῶν πρώτων αἰώνων, ἡ χρονολογία τῆς ζωῆς καὶ τοῦ πάθους τοῦ Κυρίου κατὰ τοὺς τρεῖς πρώτους αἰῶνας, ὁ σεληνιακὸς πασχάλιος κύκλος τῶν 19 ἐτῶν (30 - 55), αἱ περὶ τῆς ἀρχῆς τῆς χρονολογίας θεωρίαι, ἡ πρωτοβυζαντινὴ χρονολογία — οἱ τροχοὶ τοῦ Πασχαλίου Χρονικοῦ, ἡ Ἀλεξανδρινή, αἱ ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ μεταβολαί, ὁ σχηματισμὸς τῆς Βυζαντινῆς Χρονολογίας, ὁ ἡλιακὸς κύκλος τῶν 28 καὶ ὁ πασχάλιος τῶν 532 ἐτῶν, ἡ ἐθνικὴ χρονολογία καὶ ὁ πασχάλιος κύκλος τῶν Ἀρμενίων, ἡ χρονολο-

9 - 3 - 1959

γία τῶν Γεωργιανῶν, ἕπεται τὸ Συμπέρασμα ἐκ τῆς συνεξετάσεως τῶν ἐν λόγῳ τρόπων χρονολογήσεως τῶν τε Ρωμαίων καὶ τῶν ἀνατολικῶν λαῶν.

Εἰς τὸ δεύτερον μέρος (159 - 235) ἐξετάζονται ἰδίᾳ ὁ χρόνος ἐντὸς τοῦ ἔτους (ἡμέρα, ἑβδομάς, μήν, κατὰ τὰ διάφορα καλενδάρια), οἱ κύκλοι ἢ περίοδοι τοῦ ἐνιαυτοῦ, ἑπομένως αἱ ἰνδικτιῶνες, αἱ ἀστρονομικαί, πολιτικαὶ κλπ. χρονολογήσεις κατὰ τόπους, ἐν αἷς καὶ ἡ τῆς Ἐγίρας κλπ. Ἕπεται βιβλιογραφία τοῦ θέματος.

Εἰς τὸ τρίτον μέρος (237 - 481) εὑρίσκει τις τοὺς Χρονολογικοὺς Πίνακας, δηλονότι συγκριτικοὺς πίνακας, ἤτοι τοὺς ἀπὸ Χριστοῦ Γεννήσεως, τῶν Ὀλυμπιάδων μέχρι τοῦ 347, ἀπὸ κτίσεως Ρώμης μέχρι 580 μ.Χ. κλπ. ἄλλους τῶν πασχαλίων, ἡλιακῶν καὶ σεληνιακῶν κύκλων εἰς τὴν Χριστιανικήν, Βυζαντινὴν καὶ Ἀλεξανδρινὴν χρονολογίαν, συγκριτικὸν πίνακα ἀντιστοιχίας μεταξὺ τῶν ἐτῶν τῆς Ἐγίρας καὶ τῶν τῆς Χριστιαν. χρονολογίας, δεκαὲξ εἰδικοὺς πίνακας συντομωτέρους, εἶτα τῶν Λειτουργικῶν Καλενδαρίων τῶν Ἐκκλησιῶν Ἑλληνικῆς, Ἀρμενικῆς, Κοπτικῆς, Ἰακωβιτικῆς, Νεστοριανῆς, καὶ πίνακα τῶν κυριωτέρων μουσουλμανικῶν ἑορτῶν. Καταλόγους ἱστορικοὺς τοῦ Βυζαντίου περιλαμβάνοντας τοὺς ὑπάτους, ρωμαίους καὶ ἕλληνας αὐτοκράτορας, τὰς δυναστείας καὶ τοὺς βασιλεῖς δεσπότας κλπ. Τραπεζοῦντος, Θεσσαλονίκης, Ἠπείρου, Νέων Πατρῶν, Μυστρᾶ, κατὰ τοὺς ἀσφαλεστέρους ὑπάρχοντας καταλόγους (οἱ ὁποῖοι πάντοτε δὲν εἶναι τελειωτικοί), Καταλόγους ἀναλόγους ἀφορῶντας εἰς τὴν Περσίαν, τὸν Καύκασον καὶ τοὺς Μωαμεθανοὺς ἡγεμόνας (χαλίφας (προ - μετα) σελτζουκίδας, ὀθωμανοὺς καὶ μογγόλους. Καταλόγους Σλάβων ἡγεμόνων (καὶ Βουλγάρων), ἄλλους τῆς Λατινικῆς Ἀνατολῆς (Ἱερουσαλήμ, Ἀντιοχείας, ἑλληνικῶν περιοχῶν κλπ.), ἄλλους τῆς Δύσεως (αὐτοκράτορες Φράγκοι, ἡγεμόνες ὀστρογότθων, λομβαρδῶν, βανδάλων, ἄρχοντες ἰταλικῶν χωρῶν μέχρι καὶ τῶν δουκῶν τῆς Ἑνετίας). Ἕπονται κατάλογοι ἐκκλησιαστικῶν ἀρχόντων ἤτοι τῶν παπῶν, τῶν πατριαρχῶν τῶν ἀνατολικῶν πατριαρχείων (καὶ τῶν προσκαίρως λατίνων), ὡς καὶ τῶν συνόδων καὶ τέλος φυσικῶν φαινομένων ἤτοι ἐκλείψεων, ἐμφανίσεως κομητῶν, σεισμῶν.

Τὸ μέγα τοῦτο πλῆθος τῶν πληροφοριῶν δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἐλεγχθῇ ἄλλως ὑπὸ τοῦ συγγραφέως, εἰμὴ διὰ τῆς προτιμήσεως τῆς ἀσφαλεστέρας βιβλιογραφίας, ἑπομένως οἱ ἐπωφελούμενοι τοῦ σπουδαίου τούτου ἐγχειριδίου θὰ προσθέτουν ἑκάστοτε τὰς ἐξακριβώσεις τῶν νεωτέρων μελετητῶν, ἢ θ' ἀναπληρώνουν τὰς παραλείψεις τοῦ βιβλίου (ἐνῷ π.χ. ὑπάρχουν οἱ φράγκοι ἡγεμόνες τῆς Νάξου δὲν καταγράφονται οἱ 1210 - 1669 δοῦκες τῆς ἐνετοκρατηθείσης Κρήτης). Τοῦτο δὲν ἐμποδίζει τὸ βιβλίον νὰ εἶναι χρησιμώτατον, ἀκριβῶς διὰ τὸν συγκριτικόν του χαρακτῆρα καὶ τὸ προτέρημά του ὅτι κινεῖται μεταξὺ τῶν λαῶν τῆς Ἀνατολικῆς Μεσογείου, ὅπου ἔζησε τὸ Βυζάντιον ἢ ἦλθεν εἰς καλὰς ἢ κακὰς σχέσεις μὲ ἄλλους εὐρωπαϊκούς, ἀνατολικοὺς καὶ βαρβάρους λαούς.

N. B. T.

διακόνου Χρυσοστόμου Κωνσταντινίδου, Ἡ ἑορτὴ τῆς Ὑπαπαντῆς τοῦ Κυρίου, Ἰσταμποὺλ 1945, 8° σσ. 49.

Καθυστερημένως σημειῶ τὴν ἀρίστην ταύτην μελέτην τοῦ καθηγητοῦ τῆς Θεολογικῆς τῆς Χάλκης κ. Κωνσταντινίδου, ἐν ᾗ ἐξετάζεται τὸ θέμα γραφικῶς καὶ ἱστορικῶς ἀλλὰ καὶ ἀπὸ ἀπόψεως τέχνης καὶ λειτουργικῆς (ἡ ἐν Βλαχέρναις σύναξις) ἡ ἑορτὴ τῆς 2 Φεβρουαρίου.

N. B. T.

Νικολάου Ἀθ. Ἀντωνοπούλου, Ἡ συνταγματικὴ προστασία τοῦ ἁγιορειτικοῦ καθεστῶτος. Διατριβὴ ἐπὶ διδακτορίᾳ. Ἀθῆναι 1958, 8° σσ. 298.

Τὰ τρία πρῶτα κεφάλαια (— σ. 100) τοῦ βιβλίου ἔχουν ἱστορικὸν χαρακτῆρα,

ἀναφέρονται δ' εἰς τὴν μέχρι τοῦ 1430, 1912 καὶ 1923 ἐποχὴν αὐτοῦ, ἐνῷ τὸ Δ' ἐξετάζει τὸ ἁγιορειτικὸν δίκαιον καὶ τὴν ἐφαρμογήν του, τὴν συγκρότησιν καὶ νομικὴν θέσιν τοῦ Ἁγίου Ὄρους, τὰ ὄργανα καὶ τὰς λειτουργίας νομοθετικήν, διοικητικὴν καὶ δικαστικήν, καὶ τὰς ἀτομικὰς ἐλευθερίας καὶ τὰ προνόμια ἐν τῇ ἁγιορειτικῇ πολιτείᾳ. Πλουσία εἶναι ἡ ἐν τέλει βιβλιογραφία.

N. B. T.

Ἐ π α μ ε ι ν ώ ν δ α Χ ρ υ σ α ν θ ο π ο ύ λ ο υ, Τὰ βιβλία θαυμάτων τοῦ Ἁγίου Δημητρίου, τὸ Χρονικὸν τῆς Μονεμβασίας καὶ αἱ σλαβικαὶ ἐπιδρομαὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ἱστορικὴ μονογραφία (ἀνάτυπον ἐκ τῆς « Θεολογίας » ΚΔ' - ΚΕ').
Ἀθῆναι 1958, 8⁰ 2σ. 157 (+ 3).

Ὁ συγγρ., ἐπανερχόμενος εἰς τὸ θέμα, ἀπορρίπτει τὴν κάθοδον Σλάβων εἰς τὴν Ἑλλάδα κατὰ τὰ τέλη ς' αἰ. ἐπὶ Μαυρικίου, δεχόμενος ὅτι μαζικῶς μόλις κατὰ τὰ μέσα τοῦ η' αἰ. κατῆλθον, ἀραιοὶ δὲ κατὰ τὸν ἕβδομον. Δέχεται ὅτι ληστρικῆς τινος ἐπιδρομῆς μέχρι Κορίνθου ἐπὶ Μαυρικίου ἡ ἀνάμνησις ἐδημιούργησε τὸν μῦθον περὶ τῆς ἐπὶ 218 ἔτη σλαβικῆς κατοχῆς. Ἐνδιαφέρουσα εἶναι ἡ γλωσσικὴ διαπραγμάτευσις, δι' ἧς καταλήγει ὁ συγγρ. ὅτι « ἡ ἐπικράτησις τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης εἰς τὸ σύνολον σχεδὸν τῆς Πελοποννήσου, ἐξαιρέσει περιοχῶν τῆς Ἀργολίδος, Κορινθίας καὶ Τροιζηνίας, ὅπου διατηρεῖται εἰσέτι ἡ ἀλβανική, ἀποτελεῖ ἀδιαφιλονείκητον μαρτυρίαν ὅτι ὁ ἀρχαῖος ἑλληνικὸς πυρήν, ἰσχυρότερος ἑκάστοτε πρὸς τὰ ἀναμιχθέντα μετ' αὐτοῦ ξενικὰ στοιχεῖα, ἀφωμοίωσε ταῦτα, χωρὶς νὰ ἀφήσουν (τὰ ἐν λόγῳ στοιχεῖα) ὄπισθέν των ὡς μαρτυρίαν τῆς διαβάσεώς των ἄλλο τι εἰμὴ ἑκατοντάδας τινὰς ξενικῶν τοπωνυμιῶν ».

N. B. T.

Three Early Byzantine Hymns and their place in the Liturgy of the Church of Constantinople, ὑπὸ R. A. Fletcher. Oxford, BZ 51, 1958, 53 - 64.

Ὁ συγγραφεὺς τοῦ ἄρθρου τούτου ἠθέλησε νὰ συσχετίσῃ τὸν ΙΔ' Ὕμνον Εἰς τὸν Εὐαγγελισμὸν τῆς Θεοτόκου τῆς Ἀθηναϊκῆς ἐκδόσεως Ρωμανοῦ τοῦ Μελῳδοῦ πρὸς τὸν Ἀκάθιστον Ὕμνον. Μία τόσον ἐπίπονος μελέτη δὲν ἐπιτρέπεται νὰ ἀγνοῇ τὴν βιβλιογραφίαν, καὶ ἐν προκειμένῳ ὁ κ. Fletcher (ἀσθενέστατα ἀντιλαμβανόμενος τὰ λειτουργικὰ προβλήματα τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας) μένει μόνον μὲ τὸ κείμενον καὶ τὴν εἰσαγωγὴν τοῦ πρώτου ἐκδότου κ. Ἰω. - Θεοφάνους Παπαδημητρίου (1952), ἀγνοῶν ὅτι συνεζήτησα τὸ θέμα τοῦ ὕμνου τούτου διατυπῶν τὴν θεωρίαν περὶ ἐ σ ω τ ε ρ ι κ ο ῦ δ ι α λ ό γ ο υ εἰς τὸν Ρωμανόν, εἰς τὸν ΚϚ' τόμον (1956) τῆς Ἐπετηρίδος, καὶ ὅτι τὸ αὐτὸ θέμα, καθὼς καὶ τὸ τοῦ Ἀκαθίστου, μὲ ἀπησχόλησεν εἰς τὴν Εἰσαγωγὴν εἰς τὴν Βυζαντινὴν Φιλολογίαν Α'², 1958 (πρβλ. σσ. 269 - 290 καὶ 290 - 300). Ἄλλως θ' ἀντελαμβάνετο τὸ θέμα ὁ κ. Fletcher, ἂν ἐγνώριζε τὰς δημοσιεύσεις μου ἐκείνας καὶ τὴν διάφορον (πρὸς τὸν πρῶτον ἐκδότην τοῦ ΙΔ' ὕμνου) ἐκτίμησίν μου τῆς ἀξίας τοῦ κειμένου τούτου.

Εἶμαι περίεργος πῶς ἡ διεύθυνσις τῆς BZ, ἡ κατὰ τὰ ἄλλα μὴ παραλείπουσα ποτὲ νὰ ὑποδεικνύῃ εἰς τοὺς Ἕλληνας μελετητὰς ἀσημάντους βιβλιογραφικὰς παραλείψεις, παρέλειψεν ἐν προκειμένῳ νὰ ὑποδείξῃ εἰς τὸν συνεργάτην της τὴν βασικὴν βιβλιογραφικὴν ἐνημέρωσιν. Ἐκτὸς ἂν ἀμφότεροι ἔχωσι τὴν πεπλανημένην γνώμην ὅτι εἶναι παραμελητέα ἡ ἑλληνικὴ βιβλιογραφία, ἧς ἄνευ ὅμως οὐδὲν εἶναι δυνατὸν νὰ γραφῇ λυσιτελὲς καὶ φρόνιμον !

N. B. T.

1) Ν. Β. Τ ω μ α δ ά κ η, Βυζαντινὴ ὁρολογία Α' Ἐκκλησιαστικά τινα βιβλία, Ἀθηνᾶ ΞΑ', 1957, σσ. 3 - 16.
Β' Τὰ εἰς -άρχης -άρχος, αὐτόθι ΞΒ', 1958, σσ. γ' - ς', 1 - 16.
2) Β α σ. Γ. Μ α ν δ η λ α ρ ᾶ, Λόγιαι ἀθησαύριστοι λέξεις ἐκ Βυζαντινῶν κειμένων, αὐτόθι ΞΒ', σσ. 320 - 368.

Τὰ τρία ὡς ἄνω δημοσιεύματα σχετίζονται κατὰ τοῦτο: δεδομένου ὅτι εἶναι ἀνάγκη ἡ σύνταξις ἑνὸς λεξικοῦ συμπληροῦντος τὸ τοῦ Κ ο υ μ α ν ο ύ δ η, Συναγωγὴ λέξ. ἀθησαυρίστων, 1883, καὶ τὸν S o p h o c l e s, 1887, καὶ τὰς μικροτέρας ἐργασίας τῶν Ἐμμ. Πεζοπούλου, Α. Α. Παπαδοπούλου, Φ. Κουκουλὲ κἄ., ἐπεβάλλετο νὰ καταδειχθῇ ἡ ἔκτασις τὴν ὁποίαν θὰ λάβῃ ἡ σχετικὴ γραμματικὴ καὶ λεξικογραφικὴ ἐργασία. Ἐκ τῶν ὡς ἄνω μελετῶν, αἱ ὁποῖαι παραπέμπουν καὶ εἰς παλαιοτέρας τοῦ 1888 μελέτας ἀλλ' ἰδίᾳ εἰς ἑκατοντάδα ἐκδόσεων γενομένων μετὰ ταῦτα, ἐν αἷς τῆς φραγκοκρατίας καὶ τῶν παλαιολογείων χρόνων (1204 - 1453), ἐποχὴν ἣν δὲν συμπεριέλαβεν ὁ Sophocles εἰς τὴν ἐργασίαν του, κατεφάνη ἡ σημασία τῆς ἐργασίας ὄχι μόνον διὰ τὴν λογίαν γλῶσσαν (δι' ἣν ἀποδεικνύεται ὅτι εἶχε καταπληκτικὴν δυναμικότητα νὰ πλάττῃ νέας λέξεις), ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν ἀρχαίαν λεξικογραφίαν. Πολλάκις πράγματι λέξεις γνωσταὶ μόνον ἐκ *γλωσσῶν* τοῦ Ἡσυχίου ἢ δευτερευουσῶν μαρτυριῶν πιστοῦνται ἐκ συγγραφέων καὶ δὴ προγενεστέρων τῶν ἤδη γνωστῶν, πλῆθος δὲ νέων (καὶ νέων σημασιῶν καὶ ἀποχρώσεων τῶν γνωστῶν) συναντῶνται. Ἄλλαι λέξεις θεωρηθεῖσαι ὡς πλασθεῖσαι μετὰ τὴν Ἅλωσιν (Κ ο υ μ α ν ο ύ δ η, Συναγωγὴ νέων λέξεων, 1900), διαπιστοῦνται ὅτι ἐκυκλοῦντο ἤδη πρὸ αἰώνων !

Τὰ δύο μελετήματά μου εἶναι ἡ ἀρχὴ μόνον τῆς διαπραγματεύσεως. Ὁ δὲ μαθητής μου κ. Μανδηλαρᾶς, ἐργασθεὶς κατ' ἔμπνευσίν μου, δημοσιεύει μόλις τὸ Α τῆς συναγωγῆς του, ὅπου ἐν τούτοις ἐκτὸς τῶν ἀθροιστικῶς καταχωρισθεισῶν συνεζητήθησαν 358 λέξεις ! Ταύτας θὰ ἠδύνατο ν' αὐξήσῃ κατὰ πολύ, ἂν προέφθανε πρὸ τῆς δημοσιεύσεως νὰ προβῇ εἰς ἀποδελτίωσιν πολλῶν ἄλλων συγγραφέων, ὅπως τοῦ Θ ε ο δ ώ ρ ο υ Β' Λ α σ κ ά ρ ε ω ς (Festa), τοῦ Δ. Κ υ δ ώ ν η ἢ τοῦ Ἰ ω σ ή φ Β ρ υ ε ν ν ί ο υ, διὰ νὰ περιορισθῶμεν εἰς τὴν τελευταίαν βυζαντινὴν περίοδον. Μετὰ τὴν δημοσίευσιν τῆς ὡς ἄνω μελέτης διὰ τῆς ὑπ' ἐμοῦ διευθυνομένης « Ἀθηνᾶς » (τὴν ὁποίαν οἱ βυζαντινολόγοι πρέπει νὰ παρακολουθοῦν ὡς ἔχουσαν πάντοτε βυζαντινὴν ὕλην), ἀναγνώσας τὴν ὑπὸ Ν ε ί λ ο υ γραφεῖσαν Τυπικὴν διάταξιν τῆς ἐν Κύπρῳ μονῆς Παναγίας τοῦ Μαχαιρᾶ, ἐν Πειραιεῖ 1929 ἐκδοθεῖσαν ὑπὸ Σίμου Μενάρδου, ἐσημείωσα τὰς ἀκολούθους ἀπὸ τοῦ Α λέξεις, αἱ ὁποῖαι πρέπει νὰ περιληφθοῦν εἰς τὰ λεξικά: *ἀκοινώνητος*[3] (ἐπὶ τῆς θείας μεταλήψεως). *ἀνακρωτηρίαστος*[3] (ἐπὶ κτημάτων μονῆς). *αὐτοκίνητα* (ἀφιερώματα), τά' *ἀριστήριον* (μονῆς), τὸ = ἡ τράπεζα. *ἀποταγή*, ἡ (ἀποταγῆς καιρός). *ἀνάδοχοι* λογισμῶν (= πνευματικοί). *ἀβρωσία*, ἡ (ἀβρωσίας ἐπιτίμιον, νηστεία). *ἀγελάρχης*, ὁ (= ἡγούμενος). *ἀργύρεια* σκεύη, τά. *ἀποθηκάτωρ*, ὁ. *ἀρτοκοπίον*, τό. *ἀνάγνωσις*, ἡ (ἐν τῷ ὄρθρῳ κλπ.). *ἀκρόασις*, ἡ (ἀ. ἀναγνώσεως, ἄλλη ἀπὸ τὰς ἀ κ ρ ο ά σ ε ι ς τῶν ἔργων Σιλεντιαρίου ἢ Πισίδου !). *ἀπαράτρωτος*[3]. *ἀρχιτεκτονία* (τοῦ Πνεύματος), ἡ. *ἀποστολικοὶ* (μοναχοί). *ἀποκείρεσθαι* (μοναχούς). *ἀπαρεμποδίστως* ἐπίρρ. *ἀνυστερήτως* ἐπίρρ. *ἀντίκτησις*, ἡ (εἰς ἀκηδίας ἀντίκτησιν). *ἀμνησία*, ἡ (= λήθη). Πιθανὸν δὲ διέφυγον καὶ ἄλλαι ἢ ὅλως ἀθησαύριστοι ἢ καταλεκτέαι ὡς παραδείγματα ἐν τοῖς λεξικοῖς, μετὰ τῶν χωρίων ὅπου ἀπαντῶνται, ἅτινα ἐδῶ παραλείπω. Τοῦτο σημειῶ διὰ νὰ τονίσω, ὅτι, ὅταν ἡ Ἀκαδημία Ἀθηνῶν ἀποφασίσῃ νὰ ἀναλάβῃ τὸ ἔργον τῆς ἀποπληρώσεως τοῦ λογίου λεξικοῦ τῆς Μεσαιωνικῆς γλώσσης, θὰ ἀντιληφθῶμεν καλῶς καὶ τὴν ἔκτασιν ἣν τοῦτο θὰ λάβῃ καὶ τὴν μέθοδον διὰ τῆς ὁποίας θὰ γίνῃ· ἀλλ' ἴσως εἴμεθα μακρὰν ἀκόμη τοιούτου

ἐγχειρήματος. Ἐν τῷ μεταξὺ ἡ συνέχισις τῆς δημοσιεύσεως τῆς συναγωγῆς Μανδηλαρᾶ καὶ ἐμπλουτίσεως τοῦ καταλόγου τῶν νέων ἐκδόσεων ἃς λαμβάνει ὑπ' ὄψιν θὰ εἶναι ἔργον ἐπιτακτικῆς χρησιμότητος.

N. B. T.

N. B. Τωμαδάκη, Ἐπισκοπὴ καὶ Ἐπίσκοποι Κυδωνίας. « Κρητικὰ Χρονικὰ » ΙΑ', 1957, σσ. 1 - 42.

Ἐξαντλητικὴ βιβλιογραφία καὶ προσωπογραφία τῶν βυζαντινῶν, τῆς φραγκοκρατίας καὶ τουρκοκρατίας μέχρις ἡμῶν ἐπισκόπων, λογίων ἱερωμένων κλπ. τῆς ἀρχαιοτάτης ταύτης ἐπισκοπῆς, τῶν μοναστηρίων ἑλλην. καὶ λατινικῶν καὶ ἱστορικὴ ἔκθεσις.

N. B. T.

Γεωργίου Ἐ. Κωσταρᾶ, Δικηγόρου, Τὸ ἠθικὸν στοιχεῖον ἐν τῇ συμβάσει τῆς ἐν ζωῇ δωρεᾶς. Ἀθῆναι 1957, 8⁰, σελ. 83.

Τὸ βιβλίον τοῦτο ἀποτελεῖ συμβολὴν εἰς τὴν ἔρευναν τῆς ἐπιβολῆς τοῦ ἠθικοῦ κανόνος ἐν τῷ Ἑλληνικῷ Ἀστικῷ Κώδικι τοῦ 1946 καὶ εἰδικῶς εἰς τὰς διατάξεις τὰς ἀφορώσας εἰς τὴν ἐν ζωῇ δωρεὰν τῶν ἄρθρων 496 - 512 τοῦ Κώδικος.

Μετὰ τὸν πρόλογον (σελ. 9 - 10), ἀκολουθεῖ εἰσαγωγή, ὑπὸ τὸν τίτλον « Ὁ ἠθικὸς κανὼν ἐν ταῖς νεωτέραις περὶ δικαίου θεωρίαις καὶ τῷ Ἀστικῷ Κώδικι » (σελ. 11 - 21). Ἐν συνεχείᾳ παρατίθεται τὸ πρῶτον κεφάλαιον, ὑπὸ τὸν τίτλον « Ὁ ἠθικὸς κανὼν ἐν τῇ συμβάσει τῆς ἐν γένει δωρεᾶς » (σελ. 23 - 53). Ἐπακολουθοῦν τὸ δεύτερον κεφάλαιον, ὑπὸ τὸν τίτλον « Ἡ ἐπίδρασις τῆς χριστιανικῆς ἠθικῆς ἐπὶ τῆς συμβάσεως δωρεᾶς » (σελ. 55 - 72) καὶ τὸ τρίτον κεφάλαιον, ὑπὸ τὸν τίτλον « Γενικὴ συγκριτικὴ ἐπισκόπησις καὶ γενικὰ συμπεράσματα » (σελ. 72 - 79). Εἰς τὸ πρῶτον τῶν κεφαλαίων τούτων ἀναλύονται τὰ ἄρθρα 496 - 512 ΑΚ. καὶ ἀποκαλύπτεται τὸ ἠθικὸν στοιχεῖον τούτων (παρ. 1 - 7), εἰς δὲ τὸ δεύτερον ἐξετάζεται ἡ ἱστορικὴ ἐξέλιξις τῆς δωρεᾶς ἀπὸ τῶν Ρωμαϊκῶν μέχρι τῶν νεωτέρων χρόνων καὶ ἡ ἐπὶ ταύτης ἐπίδρασις τῆς χριστιανικῆς ἠθικῆς, τῇ βοηθείᾳ τῶν κλασσικῶν καὶ νομικῶν κειμένων καὶ τῶν συναφῶν νεωτέρων ἐργασιῶν (παρ. 1 - 4).

Πρόκειται περὶ πρωτοτύπου διατριβῆς ὑποβληθείσης ἐπὶ διδακτορίᾳ εἰς τὴν Νομικὴν Σχολὴν τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν. Ὁ συγγραφεὺς ἀκολουθεῖ τὴν δογματικὴν μέθοδον καὶ παραθέτει ἱκανὴν διεθνῆ βιβλιογραφίαν, ἐνίοτε ὅμως προβαίνει καὶ εἰς ἱστορικὴν ἔρευναν τοῦ θέματος. Συγκεκριμένως εἰς τὸ δεύτερον καὶ τρίτον κεφάλαιον ὁ συγγραφεύς, στηριζόμενος ἐπὶ τῶν κειμένων τῆς βυζαντινῆς νομοθεσίας, ὡς καὶ ἐπὶ ἐργασιῶν ἡμετέρων καὶ ξένων ἱστορικῶν, διατυπώνει ὡρισμένας ἱστορικὰς ἑρμηνείας καὶ συμπεράσματα ἐν σχέσει μὲ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ χριστιανισμοῦ εἰς τὸ δίκαιον ἀπὸ τῶν βυζαντινῶν μέχρι τῶν νεωτέρων κωδικοποιήσεων.

N. B. T.

Bernard M. W. Knox, The Ziskind Collection of greek manuscripts, ἐν The Yale University Library Gazette, τ. 32 (1952, October), number 2, σ. 39 - 56.

Ὁ καθ. Knox περιγράφει 61 χφ. ἑλληνικὰ περιελθόντα εἰς τὴν βιβλιοθήκην τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Yale ἐκ δωρεᾶς τοῦ Ἰακώβου Ziskind· τὰ πλεῖστα τῶν χφ. τούτων περιέχουν ἀρχαίους ἕλληνας συγγραφεῖς· ἐνδιαφέρον φαίνεται νὰ εἶναι τὸ ἐν σ. 48 συντομώτατα περιγραφόμενον χφ., περιέχον ἐπίσημα ἔγγραφα τοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως, τῶν ἐτῶν 1631 - 1690. Ἐπισημαίνω τὴν ὕπαρξίν του, διὰ τοὺς Ἕλληνας ἐρευνητάς, οἵτινες θὰ διήρχοντο τυχὸν ἐκ τοῦ Πανεπιστημίου τούτου·

θὰ ἦτο καλὸν νὰ εἴχομεν ἐν πρώτοις λεπτομερῆ περιγραφὴν τῶν περιεχομένων ἐγγράφων, μήπως μεταξὺ τούτων εὑρίσκονται καὶ ἀνέκδοτα τοιαῦτα.

ΔΗΜ. Σ. ΓΚΙΝΗΣ

Νικολάου Ι. Πανταζοπούλου, Ἑλλήνων συσσωματώσεις κατὰ τὴν τουρκοκρατίαν. Ἀθῆναι 1958, σ. 39. [Ἀνάτυπον ἐκ τοῦ π. « Γνώσεις »].

Ὁ σ. ἀναπτύσσει πῶς αἱ τέσσαρες αὐτόνομοι μορφαὶ τῆς συσσωματώσεως ἐν τῇ Ἀρχαίᾳ Ἑλλάδι διετηρήθησαν κατὰ τὰ κύρια αὐτῶν γνωρίσματα καὶ ἐπὶ τουρκοκρατίας: συσσωματώσεις θρησκευτικαὶ (Κλῆρος), πολιτικαὶ (Κοινότητες), στρατιωτικαὶ (καπετανᾶτα κλπ.) καὶ οἰκονομικαὶ (ἐσνάφια κλπ.). Ἡ θρησκευτικὴ συσσωμάτωσις, μὲ ἐπὶ κεφαλῆς τὸν οἰκουμενικὸν Πατριάρχην, εἰς ὃν ὁ Κατακτητὴς παρεχώρησεν ὡρισμένα « προνόμια », παρηγκώνισεν, ἰδίως κατὰ τοὺς δύο πρώτους μετὰ τὴν Ἅλωσιν αἰῶνας, τὰς λοιπὰς μορφὰς συσσωματώσεως· ὁ Κλῆρος, ἐπωφελούμενος τῆς ἰσχύος του, ἐπέβαλε τὸ ἐπίσημον Δίκαιον (ρωμαϊκὸν) εἰς βάρος τοῦ δημώδους Δικαίου. Αἱ Κοινότητες, ἀρχικῶς καταργηθεῖσαι, κατώρθωσαν βαθμηδόν, ἔναντι οἰκονομικῶν ἀνταλλαγμάτων, νὰ ἐπιτύχουν ἴδια « προνόμια », νὰ ἐπεκτείνουν τὰς φορολογικὰς δικαιοδοσίας των καὶ ἐπὶ τοῦ δικαστικοῦ πεδίου, ἀναγνωρισθέντος αὐταῖς βαθμιαίως τοῦ θεσμοῦ τῆς τοπικῆς αὐτοδιοικήσεως. Αἱ Κοινότητες, κατὰ τὴν ἐκδίκασιν τῶν ὑποθέσεων τῶν μελῶν των, ἐφαρμόζουν ἐθιμικὸν Δίκαιον, συχνὰ κωδικοποιούμενον. Μικροτέρας ἐκτάσεως ἦτο ἡ τρίτη μορφὴ συσσωματώσεως: ἡ στρατιωτική, ἐφαρμοσθεῖσα ἰδίως ἐν Μάνῃ, ἀλλὰ καὶ ἐν Χειμάρρᾳ, Σουλίῳ, Ἀγράφοις, Σφακίοις κλπ. Οἱ καπετάνοι συγκεντρώνουν εἰς χεῖρας των καὶ τὴν δικαστικὴν ἐξουσίαν, ἐφαρμόζοντες ἐθιμικὸν Δίκαιον. Αἱ οἰκονομικαί, τέλος, συσσωματώσεις (ἐσνάφια, ρουφέτια, κομπανίαι, τσελιγκᾶτα, συντροφοναυτῶν) ἦσαν σημαντικώταται, ἐκ τούτων δὲ συνεκροτήθησαν αἱ ἑλληνικαὶ κοινότητες τοῦ ἐξωτερικοῦ. Ἡ ὡραία μελέτη τοῦ σ. — καθηγητοῦ ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ Θεσσαλονίκης — τεκμηριοῦται διὰ πλουσιωτάτης βιβλιογραφίας (σ. 25 - 39).

ΔΗΜ. Σ. ΓΚΙΝΗΣ

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ἰδίᾳ τῶν κατὰ τὰ ἔτη 1957 - 1958 ὑπὸ 'Ελλήνων δημοσιευθεισῶν μελετῶν σχετιζομένων κατά τινα τρόπον μὲ τὸν ὑπὸ τῆς 'Επετηρίδος ἐπιδιωκόμενον σκοπόν[1].

ΒΡΑΧΥΓΡΑΦΙΑΙ

ΑΒΜΕ	='Αρχεῖον Βυζαντινῶν Μνημείων τῆς 'Ελλάδος ('Α. 'Ορλάνδου), περ., 'Αθῆναι.
ΑΕΚΔ	='Αρχεῖον 'Εκκλ. καὶ Κανον. Δικαίου (περ.), 'Αθῆναι.
'Αθηνᾶ	= (περ.), 'Αθῆναι.
ΑΘΛΓΘ	='Αρχεῖον Θρᾳκικοῦ Λαογραφικοῦ καὶ Γλωσσικοῦ Θησαυροῦ· (περ.), 'Αθῆναι.
'Ακτῖνες	= (περ.), 'Αθῆναι.
'Αναγέννησις	= (περ.), Χανιά.
ΑΠ	='Αρχεῖον Πόντου (περ.), 'Αθῆναι.
ΑΠΞ	="Αγιος Παῦλος ὁ Ξηροποταμίτης· (περ.), "Αγιον "Ορος.
Γεν.Στρ.'Επ.	= Γενικὴ Στρατιωτικὴ 'Επιθεώρησις (περ.), 'Αθῆναι.
ΓΠ	= Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς (περ.), Θεσσαλονίκη.
ΔΑ	= Δωδεκανησιακὸν 'Αρχεῖον (περ.), 'Αθῆναι.
ΔΙΕΕ	= Δελτίον 'Ιστορικῆς 'Εθνολογικῆς 'Εταιρείας (περ.), 'Αθῆναι.
Δίπτ.'Ορθ.	= Δίπτυχα 'Ορθοδοξίας (περ.), 'Αθῆναι.
ΕΕΘΣΠΘ	='Επιστ. 'Επετηρὶς Θεολογ. Σχολῆς Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης.
ΕΘΣΑ	='Επιστ. 'Επετηρὶς Θεολογ. Σχολῆς Πανεπιστημίου 'Αθηνῶν.
'Εκκλησία	= (περ.), 'Αθῆναι.
'Ελληνικά	= (περ.), Θεσσαλονίκη.
ΕΜΑ	='Επετηρὶς Μεσαιωνικοῦ 'Αρχείου ('Ακαδημίας 'Αθηνῶν).
'Εφημέριος	= (περ.), παράρτημα περ. « 'Εκκλησία », 'Αθῆναι.
ΕΦΘΣ	='Επετηρὶς Φοιτητικοῦ Θεολ. Συνδέσμου (Πανεπ. 'Αθηνῶν).
ΕΦΣΑ	='Επιστ. 'Επετηρ. Φιλοσοφ. Σχολῆς Πανεπιστημίου 'Αθηνῶν (περ.).
ΗΕ	='Ηπειρωτικὴ 'Εστία (περ.), 'Ιωάννινα.
HLC	= L'Hellénisme Contemporain (περ.), 'Αθῆναι.
'Ηλειακά	= (περ.), Λεχαινά.
Θεολογία	= (περ.), 'Αθῆναι.
Θρᾳκικά	= (περ.), 'Αθῆναι.
Κερ.Χρ.	= Κερκυραϊκὰ Χρονικά (περ.), Κέρκυρα.
Κρ.Ε.	= Κρητικὴ 'Εστία (περ.), Χανιά.
Κρ.Χρ.	= Κρητικὰ Χρονικά (περ.), 'Ηράκλειον.

1 Συνετάχθη ὑπὸ τῶν φ.Φ. Κωνστ. Α. Μανάφη καὶ Δημ. Ν. Παγκάλου.

Κυκλαδικά	= (περ.), 'Ερμούπολις.
Κυπρ.Σ	= Κυπριακαὶ Σπουδαί (περ.), Λευκωσία.
Μακεδονικά	= (περ.), Θεσσαλονίκη.
Μικρ.Χρον.	= Μικρασιατικὰ Χρονικά (περ.), 'Αθῆναι.
ΝΕ	= Νέα 'Εστία (περ.), 'Αθῆναι.
ΝΣ	= Νέα Σιών (περ.), 'Ιεροσόλυμα.
'Ορθοδοξία	= (περ.), Κωνσταντινούπολις.
'Ορθ.Σκ.	='Ορθόδοξος Σκέψις (περ.), 'Αθῆναι.
ΠΑΑ	= Πρακτικὰ 'Ακαδημίας 'Αθηνῶν.
ΠΒΣΘ	= Πεπραγμένα τοῦ Θ' Διεθνοῦς Βυζαντινολογικοῦ Συνεδρίου Θεσσαλονίκης (Παράρτημα περ. 'Ελληνικά, ἀρ. 7), Θεσσαλονίκη.
Πελ.	= Πελοποννησιακά (περ.).
ΠΕ	= Ποντιακὴ 'Εστία (περ.), Θεσσαλονίκη.
ΠΕΠ	= Πρακτικὰ Α' συνεδρίου τοῦ 'Ελληνοχριστιανικοῦ Πολιτισμοῦ.
Πλάτων	= (περ.), 'Αθῆναι.
SBN	= Studi Bizantini e Neoellenici (περ.), Ρώμη.
Σκουφᾶς	= (περ.), "Αρτα.
Συλλέκτης	= (περ.), 'Αθῆναι.

Α' - ΓΕΝΙΚΑ

ΒΕΗ ΝΙΚΟΥ. Κατάλογος τῶν ἑλληνικῶν χειρογράφων κωδίκων τῆς ἐν Πελοποννήσῳ Μονῆς τοῦ Μεγ. Σπηλαίου, ΕΜΑ, Ζ', 1957, 3 - 33.

ΓΕΡΟΜΙΧΑΛΟΥ ΑΘΑΝ. Κωνσταντῖνος Οἰκονόμος ὁ ἐξ Οἰκονόμων ΕΕΘΣΠΘ, Β', 1957, 291 - 322.

ΒΕΛΛΑ Β. Βασίλειος Στεφανίδης, ΕΘΣΑ, 'Αθῆναι 1958, κθ' - λβ'.

ΔΗΜΑΡΑ Κ. Θ. Νῖκος Α. Βέης (νεκρολογία). Τὸ πάθος του, ΝΕ, 64, 1958, 1655 - 1656.

ΔΥΟΒΟΥΝΙΩΤΟΥ Κ. Ι. Τὰ ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τοῦ Ξ. Α. Σιδερίδου κατάλοιπα αὐτοῦ, Θεολογία, ΚΗ' (1957), 329 - 345, 493 - 508, ΚΘ' (1958), 5 - 17, 183 - 194, 347 - 355.

ΘΕΟΚΛΗΤΟΥ ΔΙΟΝΥΣΙΑΤΟΥ, μοναχοῦ. "Αγιος Νικόδημος ὁ 'Αγιορείτης. 'Ο βίος καὶ τὰ ἔργα του 1749 - 1809, 'Αθῆναι 1959, 379.

ΖΩΡΑ ΓΕΩΡ. Θ. Πρῶτος πανεπιστημιακὸς διδάσκαλος τῶν Νεοελληνικῶν Γραμμάτων. Νῖκος Α. Βέης (νεκρολογία), ΝΕ, 64, 1958, 1653 - 1654.

ΚΟΝΙΔΑΡΗ ΓΕΡ. 'Ο καθηγητὴς 'Αρχ. Βασίλειος Κ. Στεφανίδης, ΕΘΣΑ, 'Αθῆναι 1958, θ' - κζ'.

ΚΟΝΤΟΓΛΟΥ Φ. "Ορη "Αγια, 'Εκκλησία, ΛΕ', 1958, 54 - 57.

ΚΟΥΓΕΑ Σ. Β. Νῖκος Α. Βέης (νεκρολογία), ΝΕ, 64, 1958, 1649 - 1650.

ΜΑΝΟΥΣΑΚΑ Μ. Ι. Προσθῆκαι καὶ συμπληρώσεις εἰς τὴν 'Ελληνικὴν Βιβλιογραφίαν τοῦ E. Legrand, ΕΜΑ, Ζ', 1957, 34 - 83.

ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΥ Ι. Μ. Νῖκος Α. Βέης (νεκρολογία). Τὸ πάθος τῆς ἔρευνας, ΝΕ, 64, 1958, 1656 - 1657.

† ΠΑΝΤΕΛΕΗΜΟΝΟΣ ΑΡΓΥΡΟΚΑΣΤΡΟΥ. Νῖκος Α. Βέης (νεκρολογία), ΝΕ, 64, 1958, 1652 - 1653.

ΠΑΠΑΝΟΥΤΣΟΥ Ε. Π. 'Ο σοφὸς τῆς λεπτομέρειας, Νῖκος Α. Βέης (νεκρολογία), ΝΕ, 64, 1958, 1657.

[ΠΕΤΡΟΠΟΥΛΟΥ Γ.] Correspondance échangée entre monsieur Fr. Dölger, professeur à l'Université de Munich et monsieur G. A. Petropoulos professeur à l'Université d'Athènes, 8⁰, 33.
POLITIS L. Eine Schreiberschule im Kloster Τῶν 'Οδηγῶν, BZ, 51, 1958, 17 - 36, 261 - 287.
ΣΠΥΡΙΔΩΝΟΣ, ΜΗΤΡ. ΡΟΔΟΥ. Κῶδιξ 'Απολλώνων, Τιμητικὸς τόμος 'Α. 'Αλιβιζάτου, 'Αθῆναι 1958, 439 - 448.
ΤΣΑΚΟΠΟΥΛΟΥ ΑΙΜΙΛΙΑΝΟΥ. Περιγραφικὸς κατάλογος τῶν χειρογράφων τῆς Βιβλιοθήκης τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου· τόμ. Γ', τμῆμα χειρογράφων 'Ι. Θεολογικῆς Σχολῆς Χάλκης, 'Ορθοδοξία, ΛΓ', 1958, 52 - 61, 199 - 204, 321 - 328.
ΤΣΙΡΙΜΩΚΟΥ ΗΛΙΑ. Νῖκος Α. Βέης (νεκρολογία), ΝΕ, 64, 1958, 1651 - 1652.
ΤΩΜΑΔΑΚΗ Ν. Β. 'Αγαθάγγελος Ξηρουχάκης (1872 - 1958). Βιογραφικὸν καὶ βιβλιογραφικὸν σημείωμα, Κρ.Χρ., ΙΑ', 1957, ιγ' - λα'.
— Νῖκος Α. Βέης, ΝΕ, 64 (1 Νοεμβρ. 1958), 1651.
ΦΡΟΝΙΜΟΥ ΕΥΑΓΓ. 'Ο Γκιουζέπε Γκερόλα, Κρ.Ε., Ι', 1958, τεῦχος 77, 14 - 16.

Β' - ΓΛΩΣΣΑ ΚΑΙ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑ

ΑΜΑΝΤΟΥ Κ. Γεωγραφικὰ ὀνόματα, ΕΕΒΣ, ΚΗ', 1958, 3 - 10.
ΑΝΑΓΝΩΣΤΟΥ ΙΩΑΝ. Διήγησις περὶ τῆς τελευταίας ἁλώσεως τῆς Θεσσαλονίκης, 8⁰, 'Αθῆναι 1958. — Κρίσις ὑπὸ Ν. Β. Τωμαδάκη, ΕΕΒΣ, ΚΗ', 1958.
ANTONIADIS SOPHIE. Étude stylistique sur les lettres de Nicolaos Mysticos, ΠΒΣΘ, 1958, 69 - 98.
ΑΝΩΝΥΜΟΥ. *Ασμα παλαιὸν ἀφιερωμένον εἰς τὸν στρατηγὸν Γαβρᾶν (1098), ΠΕ, ΙΧ, 4935 - 4940.
ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΝΕΟΚΑΙΣΑΡΕΙΑΣ: (βλέπε ΩΡΙΓΕΝΗΣ).
ΔΑΛΛΑ Ιω. (Γιάννη). 'Ο Ρωμανός, ἀπὸ τὸ πάθος στὴν ἔκσταση, ΝΕ, 63, 1958, τεῦχ. 733, 102 - 107.
ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ: (βλέπε ΩΡΙΓΕΝΗΣ).
ΖΩΡΑ ΓΕΩΡΓΙΟΥ Θ. 'Η τελευταία δημηγορία τοῦ Παλαιολόγου καὶ ὁ Βαρβερινὸς ἑλληνικὸς κῶδιξ 111, 8⁰, 20. 'Ανάτυπον ἀπὸ τὸν τιμητικὸν τόμον 'Αμίλκα 'Αλιβιζάτου.
— 'Ιστορία τοῦ Πτωχολέοντος (κατὰ ἀνέκδοτον παραλλαγὴν τοῦ νεαπολιτικοῦ κώδικος ΙΙΙ. Α. α. 9), ΕΕΒΣ, ΚΗ', 1958, 414 - 443.
ΙΟΥΛΙΟΣ ΑΦΡΙΚΑΝΟΣ: (βλέπε ΩΡΙΓΕΝΗΣ).
CARATZAS STAM. C. L'origine des dialectes néo - grecs de l'Italie méridionale. Collection de l'Institut d'Études Byzantines et Néo - Helléniques, 1958, 333.
ΚΑΨΩΜΕΝΟΥ ΣΤΥΛ. Γ. *Ερευναι εἰς τὴν γλῶσσαν τῶν ἑλληνικῶν παπύρων. (Σειρὰ πρώτη), 8⁰, Θεσσαλονίκη 1957.
— Die griechische Sprache zwischen Koine und neugriechisch, München 1898, 8⁰, 39 (+1).
— 'Η μαρτυρία τοῦ λεξιλογίου γιὰ τὴν ἐπιβίωση τοῦ 'Ελληνισμοῦ στὴ Μεσημβρινὴ 'Ιταλία, ΠΒΣΘ, 1958, 299 - 324.
ΚΟΥΓΕΑ Σ. Β. Βερολίνειος παραλλαγὴ τοῦ περὶ νηστείας ἐμμ. κανόνος Λουκᾶ τοῦ Χρυσοβέργη, Τιμητικὸς τόμος 'Α. 'Αλιβιζάτου, 1958, 216 - 226.

ΚΟΥΚΟΥΛΕ ΦΑΙΔ. 'Ο Θεσσαλονίκης Εὐστάθιος ὡς γραμματικός (περίληψις), ΠΒΣΘ, 1958, 159.
ΚΡΙΑΡΑ Ε. 'Ο λαϊκότροπος χαρακτήρας τῆς κρητικῆς λογοτεχνίας, οἱ λογοτεχνίες τῆς 'Αναγέννησης καὶ ἡ βυζαντινὴ παράδοση (περίληψις), ΠΒΣΘ, 1958, 325.
— 'Ο τάφος τοῦ Διγενῆ 'Ακρίτα σὲ μιὰ γέφυρα τοῦ Εὐφράτη (περίληψις), ΠΒΣΘ, 1958, 160.
— *Ενα νέο χειρόγραφο τοῦ Χρονικοῦ τοῦ Λεοντίου Μαχαιρᾶ, ΕΦΣΘ, Ζ', 1957, 43 - 47.
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΕΙΡΗΝΟΥΠΟΛΕΩΣ. Μιχαὴλ 'Ακομινάτος ὁ Χωνιάτης, 'Αρχιεπίσκοπος 'Αθηνῶν, 'Ορθοδοξία, ΛΓ', 1958, 389 - 394.
ΜΑΝΔΗΛΑΡΑ ΒΑΣ. Λόγιαι ἀθησαύριστοι λέξεις ἐκ βυζαντινῶν κειμένων, 'Αθηνᾶ, ΞΒ', 1958, 320 - 368.
ΜΠΟΝΗ Κ. Γ. Σωφρόνιος 'Ιεροσολύμων ὡς θεολόγος, ἐγκωμιαστὴς καὶ ὑμνογράφος, Τιμητικὸς τόμος 'Α. 'Αλιβιζάτου, 1958, 269 - 292.
— 'Ο *Αγιος Δημήτριος εἰς τὴν Βυζαντινὴν λογοτεχνίαν, 'Ορθ.Σκ., Α', 19, 1958, 268 - 270.
ΝΙΚΟΛΟΠΟΥΛΟΥ ΠΑΝ. Γ. 'Επὶ τῆς ἐπιγραφῆς καὶ τοῦ προοιμίου τοῦ εἰς τὸ Σάββατον τῆς Τυροφάγου ὕμνου Ρωμανοῦ τοῦ Μελῳδοῦ, ΠΒΣΘ, 1958, 184 - 187.
— *Υμνοι (Κοντάκια) σῳζόμενα εἰς χ/φα τῆς Βαλλικελλιανῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ρώμης, ΕΕΒΣ, ΚΗ', 1958, 286 - 323.
ΞΥΔΗ ΘΕΟΔΩΡΟΥ. Προσῳδιακὰ χριστιανικὰ ποιήματα, ΝΕ, 64, 1958, 1198 - 1206.
— 'Εγκώμια, ΠΒΣΘ, 1958, 277 - 287.
ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ Γ. Α. Αἱ πηγαὶ τῆς 'Ακριτηΐδος καὶ ἡ σημασία των διὰ τὴν διαφώτισιν τῶν ζητημάτων τοῦ ποιήματος, ΠΒΣΘ, 1958, 200.
ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ Ιω. Παρατηρήσεις ἐπὶ τῆς χειρογράφου παραδόσεως τῆς ἱστορίας τοῦ Δούκα, ΠΒΣΘ, 1958, 201.
ΣΑΚΑΛΗ Ι. Τὰ «'Επιτάφια» τοῦ Γρηγ. τοῦ Ναζιανζηνοῦ, 'Αφιέρ. 'Αλ. Γκιάλα, 'Αθῆναι 1958, 325 - 341.
ΣΙΓΑΛΑ ΑΝΤΩΝΙΟΥ. Προβλήματα συστηματικῆς ἔκδοσης βυζαντινῶν καὶ μεταβυζαντινῶν δημοτικῶν κειμένων (περίληψις), ΠΒΣΘ 1958, 249 - 250.
ΣΥΝΔΙΚΑ Α. Παρατηρήσεις σὲ δυὸ ὁμιλίες τοῦ Λέοντος τοῦ Σοφοῦ, ΕΦΣΘ, Ζ', 1957, 209 - 214.
ΤΣΟΠΑΝΑΚΗ Α. Γ. Βυζαντινὰ διαλεκτικὰ στοιχεῖα στὴν Κωνσταντινούπολη (περίληψις), ΠΒΣΘ, 1958, 276.
ΤΩΜΑΔΑΚΗ ΝΙΚ. Β. 'Ανθολόγιον Βυζαντινῆς 'Υμνογραφίας, ἤτοι κείμενα Ρωμανοῦ καὶ ἄλλων ποιητῶν κριτικῶς ἐκδεδομένα, ἐπιμελείᾳ — ἐν 'Αθήναις 1958, 8⁰, η' + 152.
— Εἰσαγωγὴ εἰς τὴν Βυζαντινὴν Φιλολογίαν, τόμος Α', ἔκδοσις δευτέρα, τεῦχος 2 'Η Βυζαντινὴ ποίησις, 'Αθῆναι 1958, 8⁰, 151 - 366.
— Αἰσθητικὴ διαφοροποίησις θρησκευτικῆς καὶ ἐκκλησιαστικῆς 'Υμνογραφίας, ΕΕΒΣ, ΚΗ', 1958, 65 - 86.
— Invocations des hymnographes aux Muses et aux Saints pour obtenir l'inspiration, RÉB, XVI, 1958 (Mélanges Sévérin Salaville), 250 - 252.
— Βυζαντινὴ ὁρολογία Β'. Τὰ εἰς -άρχης -άρχος, 'Αθηνᾶ, ΞΒ', 1958, γ' - ς' καὶ 1 - 16.
ΧΡΗΣΤΟΥ Π. Κ. 'Η φυγὴ τοῦ Γρηγορίου, Τιμητικὸς τόμος 'Α. 'Αλιβιζάτου, 1958, 507 - 515.

ΩΡΙΓΕΝΗΣ. — Βιβλιοθήκη Ἑλλήνων Πατέρων καί Ἐκκλησ. Συγγραφέων. Ἔκδοσις Ἀποστολικῆς Διακονίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος.
— Μέρος Ε' (Βιβλιοθ. Ἑλλ. Πατέρων, τ. 13), Ἀθῆναι 1957, 8⁰, 457.
— Μέρος ϛ' (» » » τ. 14), Ἀθῆναι 1958, 8⁰, 445.
— Μέρος Ζ' (» » » τ. 15), Ἀθῆναι 1958, 8⁰, 446.
— Μέρος Η' (» » » τ. 16), Ἀθῆναι 1958, 8⁰, 444.
— Μέρος Θ' - Ἰούλιος Ἀφρικανός - Διονύσιος Ἀλεξανδρείας - Γρηγόριος Νεοκαισαρείας. (Βιβλιοθήκη Ἑλλήνων Πατέρων καί Ἐκκλησ. Συγγραφέων, 17), Ἀθῆναι 1958, 8⁰, 420.

Γ' - ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

ΖΑΚΥΘΗΝΟΥ ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ, Τό Βυζάντιον μεταξύ Ἀνατολῆς καί Δύσεως, ΕΕΒΣ, ΚΗ', 1958, 367 - 400.
— Σκέψεις τινές περί Εἰκονομαχίας, Τιμητικός τόμος Ἀ. Ἀλιβιζάτου, 1958, 90 - 102.
ΗΛΙΑΔΟΥ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ Σ. Ὁ Ἅγιος Δημήτριος καί οἱ Σλάβοι, ΠΒΣΘ, 1958, 128 - 140.
ΘΕΟΧΑΡΙΔΟΥ Γ. Μιχαήλ Δούκας Γλαβᾶς Ταρχανειώτης, ΕΦΣΘ, Ζ', 1957, 183 - 206.
KARAYANNOPULOS J. Entstehung und Bedeutung des Nomos Georgikos, BZ, 51, 1958, 356 - 373.
ΚΟΛΙΑ ΓΕΩΡΓ. Τ. Συνοπτική ἐξιστόρησις τῶν γεγονότων τῆς Βυζαντινῆς Ἱστορίας ἀπό 325 μέχρι 1453 μ.Χ., Γεν.Στρ.Ἐπ., Θ', ἀρ. 2, 1958, 22 - 32.
— Οἱ θεσμοί τοῦ Βυζαντινοῦ Κράτους, Γεν.Στρ.Ἐπ., Θ', ἀρ. 2, 1958, 17 - 21.
— Κεφάλαια ἱστορίας τῶν μέσων χρόνων, 8⁰, 153.
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΕΙΡΗΝΟΥΠΟΛΕΩΣ (Ἐπισκ.). Αἱ νῆσοι Ὀξεῖα καί Πλάτη κατά τήν βυζαντινήν ἐποχήν, Ὀρθοδοξία, ΛΓ', 1958, 278 - 280.
— Τό Καδήκιοϊ κατά τήν βυζαντινήν ἐποχήν, Ὀρθοδοξία, ΛΓ', 1958, 7 - 11.
ΛΑΔΑ Γ. Γ. Βιογραφικαί τινες σημειώσεις περί τῶν Καματηρῶν, καί τῶν ἐν τῷ πατριαρχικῷ σιγιλλίῳ τῆς Μονῆς τοῦ Παντοκράτορος τῆς Ταῶ ἀναφερομένων ἀττικῶν ἀνδρῶν, Συλλέκτης, Β', 1957, 64 - 74.
ΛΑΟΥΡΔΑ ΒΑΣ. Κύριλλος καί Μεθόδιος, οἱ ἱεραπόστολοι τῶν Σλάβων, ΝΕ, 63, 1958, τεῦχ. 734, 149 - 156.
ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΗ ΝΙΚ. Α. Αἱ χρονολογίαι εἰς τό Χρονικόν Μιχαήλ τοῦ Παναρέτου, Ἀθήναιον, Β', 1957, 71 - 85.
ΡΑΜΦΟΥ ΙΩΑΝΝΟΥ. Μνῆμαι Σεισμῶν, Τιμητικός τόμος Ἀ. Ἀλιβιζάτου, Ἀθῆναι 1958, 593 - 617.
ΣΟΥΛΗ ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΧΡ. Αἱ νεώτεραι ἔρευναι περί Γεωργίου Καστριώτου Σκενδέρμπεη, ΕΕΒΣ, ΚΗ', 1958, 444 - 457.
ΤΩΜΑΔΑΚΗ ΝΙΚ. Β. Φραγκοκρατουμένη Κρήτη, Κρ.Ε., Γ', τεῦχος 78, 1958, 5 - 6.
— Τό ΟΧΙ τοῦ 1940 καί ἡ ἐθνική ἀντίστασις ἐν Ἠπείρῳ κατά τόν ιγ' αἰῶνα, ΕΦΣΠΑ, 1958 - 1959, 161 - 172 (καί αὐτοτελῶς, 8⁰, 18+2 λ.).
ΧΑΤΖΗΨΑΛΤΗ Κ. Ἡ Κύπρος, τό Βυζάντιον καί τό Ἰσλάμ, Κυπριακαί Σπουδαί, Κ', 1956, 15 - 29.
ΧΡΥΣΑΝΘΟΠΟΥΛΟΥ ΕΠΑΜΕΙΝΩΝΔΑ. Τά βιβλία θαυμάτων τοῦ Ἁγίου Δημητρίου, τό χρονικόν τῆς Μονεμβασίας καί αἱ Σλαβικαί ἐπιδρομαί εἰς τήν Ἑλλάδα, Ἀθῆναι 1958, 157.

Δ' - ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

ANASTOS M. V. Ἐκκλησία καί πολιτεία κατά τήν πρώτην περίοδον τῆς εἰκονομαχίας (726 - 787), Τιμητικός τόμος Ἀ. Ἀλιβιζάτου, 1958, 8 - 21.
ΑΝΩΝΥΜΟΥ. Χρονογραφική καί τοπογραφική ἱστορία τοῦ Ἁγίου Ὄρους Ἄθω. Ἱερά Μονή Ἁγίου Παύλου, ΑΠΞ, 1958, ἀρ. 65, 6 - 11, 41 - 48.
— Ἱερά Μονή Σίμωνος Πέτρας, ΑΠΞ, Θ', 1958, ἀρ. 67, 86 - 87.
— Χρονογραφική καί τοπογραφική ἱστορία τοῦ Ἁγίου Ὄρους Ἄθω. Ἱερά Μονή Ἁγίου Παύλου, ΑΠΞ, Θ', Ἰούλ. - Σεπτ. 1958, 72 - 85.
ΒΑΓΙΑ ΚΩΣΤΑ ΧΑΡ. Θεοχάρης καί Ἀπόστολος Ντουΐας. Οἱ ἐν Ἄρτῃ ἐν ὁσιότητι διαπρέψαντες, Σκουφᾶς 1ον, 1955, 14 - 17.
ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΠΡ. ΛΗΜΝΟΥ. Ἡ ἐν τῇ Μητροπόλει Θηβῶν ἐκκλησιαστική κατάστασις κατά τήν περίοδον τῆς Ἑλλ. Ἐπαναστάσεως, Ἀθῆναι 1958, 49.
— Ἡ Ἱερά Μητρόπολις Λήμνου διά μέσου τῶν αἰώνων, ΑΕΚΔ, ΙΓ', 1958, 27 - 42, 93 - 108, 157 - 170.
ΒΙΤΑΛΗ ΦΙΛΑΡΕΤΟΥ, ΑΡΧΙΜ. Φιλόθεος ὁ Σίφνιος, Μητροπολίτης Καισαρείας καί Καππαδοκίας (1750 - 1816), Ἀθῆναι, 1958, 27.
ΓΕΡΟΜΙΧΑΛΟΥ ΑΘΑΝ. ΓΡ. Κωνσταντῖνος Οἰκονόμος ὁ ἐξ Οἰκονόμων, ΕΘΣΘ, Β', 1957, 293 - 322.
ΓΡΙΤΣΟΠΟΥΛΟΥ ΤΑΣΟΥ ΑΘ. Οἱ πατριάρχαι Ἱεροσολύμων Σωφρόνιος καί Θεοφάνης, ΔΙΕΕ, ΙΓ', 1959, 218 - 240.
— Ὁ Ἱεροσολύμων Γερμανός (1534 - 1579), ΕΕΒΣ, ΚΗ', 1958, 406 - 413.
— Ἡ Μονή Φιλοσόφου μετά τά Ὀρλωφικά, ΑΕΚΔ, ΙΓ', 1958, 49 - 64.
— Ἕνωσις Μονῆς Φιλοσόφου μετά τῆς Σχολῆς Δημητσάνης, ΑΕΚΔ, ΙΓ', 1958, 109 - 116.
— Ὕστεροι χρόνοι Μονῆς Φιλοσόφου, ΑΕΚΔ, ΙΓ', 3, Ἀθῆναι 1958, 179 - 199.
— Κύριλλος Γ' Σπανός, ὁ ἐπιβάτης τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου, Θεολογία, ΚΘ', 1958, 92 - 104, 407 - 417 (= 271 - 282).
ΔΟΥΛΓΕΡΑΚΗ ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ Ι. Συμβολή εἰς τήν ἱστορίαν τῆς Μονῆς Βροντισίου, Κρ.Χρ., ΙΒ', 1958, 117 - 170, τεῦχος 1.
ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΔΟΥ ΕΥΘΥΜΙΟΥ ΑΡΧΙΜ. Οἱ πρόμαχοι τοῦ Συμβόλου τῆς Νικαίας. Ὁ Ἅγιος Ἀλέξανδρος, Ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, Ἐκκλησία, ΛΕ', 1958, 423 - 426.
ΘΕΟΛΟΓΙΤΟΥ ΑΝΘΙΜΟΥ. Θεοφάνης Καρύκης ὁ ἐξ Ἀθηνῶν, Ἐφημέριος, Ζ', 1958, 565 - 569.
ΘΕΟΧΑΡΙΔΟΥ Γ. Ι. Σύντομος ἱστορία τοῦ Ἁγίου Ὄρους (Διάλεξις). Ἔκδοσις Ἱδρύματος Μελετῶν τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἴμου, ἀριθ. 23, Θεσσαλονίκη 1958, 8⁰, 24.
ΚΟΛΛΑΡΟΥ ΙΩΑΝΝΟΥ Γ. Ἱερά Μονή Τήνου Κυρίας τῶν Ἀγγέλων. Ἱστορία, εὕρεσις εἰκόνος Εὐαγγελιστρίας, κειμήλια - ὁδηγός, 8⁰, 72.
ΚΟΝΙΔΑΡΗ ΓΕΡ. Ι. Ἡ ἄρσις τοῦ Βουλγαρικοῦ Σχίσματος, συμβολή εἰς τήν σύγχρονον Γεν. Ἐκκλ. Ἱστορίαν. Β' ἔκδοσις, Ἀθῆναι 1958, 134.
— Ἡ σπουδαιότης τῶν περί τό πολίτευμα τῆς Ἀρχεγόνου Ἐκκλησίας ἐρευνῶν, Τιμητικός τόμος Ἀ. Σ. Ἀλιβιζάτου, 1958, 189 - 215.
ΛΑΔΑ Γ. Γ. Δημήτριος Ἀναδραμάρης, ὁ κτήτωρ τῆς ἐν τῷ Ὄρει τῶν Ἀμώνων Μονῆς τοῦ Γενεσίου τῆς Θεοτόκου (νῦν Ἁγίας Παρασκευῆς) καί ἄλλων ἐπί τοῦ Πεντελικοῦ ὄρους Μονῶν, Συλλέκτης, Β', 1957, 75 - 92.

ΜΠΟΝΗ ΚΩΝ. Γ. Ὁ Ἅγιος Ἰγνάτιος ὁ θεοφόρος καὶ αἱ περὶ ἐκκλησίας ἀντιλήψεις αὐτοῦ, Ἀθῆναι 1958, 8°, 26.

ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΕΠΙΣΚ. ΑΞΩΜΗΣ. Ἐκκλησία Αἰθιοπίας καὶ οἱ Κανόνες τῆς πρώτης ἐν Νικαίᾳ Οἰκουμενικῆς Συνόδου, Ἐκκλησία, ΙΓ', 1958, 163 - 164, 195 - 197, 215 - 217.

ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΠΑΝ., ΠΡΩΘΙΕΡΕΩΣ. Μονῆς Ἁγίων Θεοδώρων (Ἐπισκοπῆς Κερνίκης) ἐθνικαὶ ἐκδουλεύσεις, Ἐκκλησία, ΛΕ', 1958, 250 - 252.

— Βρεσθένης Θεοδωρήτου κληρονόμων αἴτησις, Ἐκκλησία, ΛΕ', 1958, 349 - 350.

— Ἀπὸ τὴν ἄγνωστον ἱστορίαν τοῦ 1821. Σαλώνων Ἡσαΐου αἴτησις κληρονόμων, Ἐκκλησία, ΛΕ', 1958, 427 - 429.

† ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤ. Σελίδες ἐκ τῆς ἱστορίας τῆς ἐκκλησίας Κωνσταντινουπόλεως κατὰ τὸν ΙΘ' αἰῶνα, Τιμητικὸς τόμος Ἀ. Σ. Ἀλιβιζάτου, Ἀθῆναι 1958, 354 - 359.

ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΥ ΣΟΦ. Ἡ συμβολὴ τοῦ Μιχ. Ψελλοῦ εἰς τὸ πεδίον τῶν Μαθημ. ἐπιστημῶν. Ἀφιέρ. Ἀλ. Γκιάλα, Ἀθῆναι 1958, 343 - 357.

ΣΠΑΘΑΡΗΣ ΑΥΡ. Τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον, Ἀθῆναι 1958, 8°, 30.

ΤΣΑΚΟΠΟΥΛΟΥ ΑΙΜΙΛΙΑΝΟΥ ΑΡΧ. Ἐπισκοπικοὶ κατάλογοι κατὰ τοὺς κώδικας τῶν Ὑπομνημάτων τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, Ὀρθοδοξία, ΛΓ', 1958, 12 - 35, 150 - 173, 281 - 304, 395 - 420.

ΤΩΜΑΔΑΚΗ ΝΙΚ. Β. Ἐκλογὴ ἀρχιερέων Κρήτης ἔξω τῆς ἕδρας τῆς Μητροπόλεως κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους, Τιμητικὸς τόμος Ἀμίλκα Ἀλιβιζάτου, 1958, 507 - 515, καὶ ἀνάτυπον 14.

— Ἐπισκοπὴ καὶ Ἐπίσκοποι Κυδωνίας (Ἁγιᾶς, Κυδωνίας (καὶ Κισάμου) καὶ Ἀποκορώνου), Κρ.Χρ., ΙΑ', 1957, 1 - 42.

ΦΙΛΙΠΠΑΙΟΥ ΘΕΟΚΛΗΤΟΥ ΑΡΧΙΜ. Ἔγγραφα ἐπισκοπῆς Αἰγίνης λόγου ἄξια, Θεολογία, ΚΘ', 1958, 55 - 65, 218 - 233.

ΦΙΛΙΠΠΟΥ ΧΡ. Πρωτόκολλον ἐκταφῆς τῶν ὀστῶν τῆς Ἁγίας Θεοδώρας, Σκουφᾶς, Α', 1956, 165 - 168.

ΧΑΤΖΗΨΑΛΤΗ Κ. Ἐκ τῆς ἱστορίας τῆς ἐκκλησίας Κύπρου κατὰ τὴν Φραγκοκρατίαν. Α' Τρόπος ἐκλογῆς Ἑλλήνων ἐπισκόπων. Β' Ἕλληνες ἐπίσκοποι Λευκαρίων, Κυπρ.Σπ., ΚΒ', 1958, 13 - 26.

Ε' - ΘΕΟΛΟΓΙΑ

ΑΝΑΓΝΩΣΤΟΠΟΥΛΟΥ Β. Ἡ περὶ τῆς Θεοτόκου διδασκαλία τοῦ Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, Τιμητικὸς τόμος Ἀ. Σ. Ἀλιβιζάτου, Ἀθῆναι 1958, 570 - 578.

DENTAKIS BASILIOS L. Ioannes Kyparissiotes Stoicheiodes ekthesis ton theologikon theseon, Θεολογία, ΚΘ', 1958, 115 - 125, 301 - 312.

ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΔΟΥ ΕΥΘ. Τὸ Μυστήριον τῆς Σωτηρίου θείας οἰκονομίας κατὰ τὰ ἐν τῇ Ὀκτωήχῳ τροπάρια Ἰω. τοῦ Δαμασκηνοῦ, Ἐκκλησία, ΛΕ', 1958, 470.

EXARCHOS BASIL. Das soziale Problem als ein innerkirchliches Problem. Τιμητικὸς τόμος Ἀ. Σ. Ἀλιβιζάτου, Ἀθῆναι 1958, 579 - 592.

ΙΑΚΩΒΟΥ ΜΗΤΡ. ΜΕΛΙΤΗΣ. Ὁ ἄνθρωπος τῆς ὀρθοδόξου ἀνθρωπολογίας, Ἀκτῖνες, ΚΗ', 1958, 197 - 202.

ΚΑΡΜΙΡΗ ΙΩ. Ἡ ἐκκλησιολογία τοῦ Μεγ. Βασιλείου, ΕΘΣΑ, Ἀθῆναι 1958, 103 - 139.

— Ἐκ τῆς ἐκκλησιολογίας τοῦ Μεγ. Βασιλείου, Ἐκκλησία, ΛΕ', 1958, 211 - 213, 246 - 249, 271 - 273, 286 - 288, 303 - 305.

ΚΛΗΡΙΔΗ ΝΕΑΡΧΟΥ. Κυπριακὴ Ἁγιογραφία. Προλεγόμενα καὶ κείμενο τῆς ἀκολουθίας τοῦ ἁγίου καὶ ἐνδόξου μεγαλομάρτυρος Ἀρτεμίου τοῦ θαυματουργοῦ, Κυπρ.Σπ., ΚΒ' 1958, 29 - 66.

ΚΟΝΙΔΑΡΗ ΓΕΡ. Ι. Ἡ σπουδαιότης τοῦ θεσμοῦ τῆς ἐκκλησίας εἰς τὴν ἱστορίαν καὶ ζωὴν τοῦ Χριστιανισμοῦ, Ὀρθ.Σκ., 3, 1958, 35 - 36.

ΛΙΒΕΡΙΑΔΗ ΕΥΕΛ. Προβλήματα θρησκευτικῆς φιλοσοφίας, Ἀθῆναι 1958, 8°, 135.

ΛΩΛΗ ΣΟΦ. Δ. Μεταφυσικαὶ πηγαὶ αἰσιοδοξίας τῆς χριστιανικῆς θρησκείας, Ὀρθ. Σκ., 7 - 8, 1958, 117 - 118.

— Ἐσχατολογία καὶ Ἱστορία, ΕΕΘΣΠΘ, Β', 1957, 225 - 260.

ΜΙΚΡΑΓΙΑΝΝΑΝΙΤΟΥ ΓΕΡΑΣΙΜΟΥ. Ἀπολυτίκια, Κοντάκια καὶ Μεγαλυνάρια τοῦ ἐνιαυσίου Μηνολογίου, Ἀθῆναι 1957, 200.

— Ἀκολουθία τοῦ παιδίου Ἰησοῦ, Δίπτ.Ὀρθ., Α', 1956.

— Ἀκολουθία τοῦ ἁγίου ἐνδόξου μεγαλομ. Μάμαντος, Ἀθῆναι 1958, 20.

ΜΟΥΡΑΤΙΔΟΥ Κ. Δ. Ἡ οὐσία τῆς Ἐκκλησίας κατὰ τὴν διδασκαλίαν Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, Θεολογία, ΚΘ', 1958, 65 - 92, Κ' 233 - 271.

ΜΠΟΝΗ ΚΩΝΣΤ. Μεγάλου Βασιλείου «Πρόσεχε Σεαυτῷ», ΕΘΣΑ, Ἀθῆναι 1958, 233 - 261.

— Ὁ Ἅγιος Ἰγνάτιος ὁ θεοφόρος καὶ αἱ περὶ ἐκκλησίας ἀντιλήψεις αὐτοῦ, Ὀρθ.Σκ., Α', 1958, 10 - 12, 21 - 22, 39 - 41.

— Ἡ κοινωνικὴ δικαιοσύνη κατὰ τοὺς Πατέρας τῆς Ἐκκλησίας, Ὀρθ.Σκ., Α', 1958, 254 - 257.

— Βασιλείου τοῦ Μεγάλου εἰς τὸ «Πρόσεχε Σεαυτῷ», Ἀθῆναι 1958, 8°, 33.

ΜΠΡΑΤΣΙΩΤΟΥ ΠΑΝ. Ἡ ἐργασία κατὰ τοὺς τρεῖς Ἱεράρχας, ΕΘΣΑ, Ἀθῆναι 1958, 3 - 22.

— Κωνσταντῖνος ὁ ἐξ Οἰκονόμων ὡς ἑβδομηκοντολόγος, Ἐκκλησία, ΙΓ', 1958, 161 - 162.

ΜΥΤΙΛΗΝΑΙΟΥ ΕΜΜ. Γ. Ἡ Παλαιὰ Διαθήκη ἐν τῇ Ὀρθοδόξῳ Λατρείᾳ, Ὀρθ.Σκ., Α', 22 - 24, 1958, 320 - 323.

ΜΩΡΑΪΤΟΥ ΔΗΜ. Ἡ ὁμιλία καὶ ὁ λόγος, Τιμητικὸς τόμος Ἀ. Σ. Ἀλιβιζάτου, Ἀθῆναι 1958, 334 - 368.

— Ἡ ἀρχαιοτέρα μορφὴ τῶν λειτουργιῶν τοῦ Μ. Βασιλείου καὶ τοῦ Χρυσοστόμου, ΕΕΘΣΠΘ, Β', 1957, 1 - 38.

— Τὸ κήρυγμα ἐν τῇ Ἀνατολῇ κατὰ τὸν χρυσοῦν αἰῶνα τῆς Ἐκκλησίας καὶ μέχρι τῶν χρόνων τοῦ Ἰω. Χρυσοστόμου, ΕΕΦΣΠΘ, Β', 1957, 261 - 290.

ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ ΧΡΥΣ. ΑΡΧΙΕΠ. Περὶ Ἱερωσύνης, Ἐκκλησία, ΛΕ', 1958, 492 - 493.

ΣΙΩΤΟΥ ΜΑΡΚΟΥ ΑΝΤ. Αἱ περὶ θείας εὐχαριστίας πληροφορίαι τῆς Καινῆς Διαθήκης ὑπὸ τὸ φῶς τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἑρμηνείας, ΕΕΘΣΠΘ, Β', 1957, 155 - 223.

ΣΤΑΥΡΙΔΟΥ ΒΑΣ. Θ. Αἱ Ὠριγενικαὶ ἔριδες, Θεολογία, ΚΘ', 1958, 37 - 45, 195 - 208.

— Ἡ Ἀλεξανδρινὴ Σχολὴ μετὰ τὸν Ὠριγένη, Ὀρθοδοξία, ΛΓ', 1958, 36 - 51, 191 - 198, 305 - 320, 442 - 450.

ΤΡΕΜΠΕΛΑ ΠΑΝ. Ἡ μήτηρ τοῦ Λυτρωτοῦ, ΕΘΣΑ, Ἀθῆναι 1958, 217 - 229.

ΤΣΙΚΝΟΠΟΥΛΟΥ ΙΩΑΝΝ. Π. Τὸ συγγραφικὸν ἔργον τοῦ Ἁγίου Νεοφύτου, Κυπρ.Σπ., ΚΒ', 1958, 69 - 214.

ΤΣΙΠΙΡΠΑΝΛΗ ΑΙΜ. Ἡ συμβολὴ Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ εἰς τὴν φιλοσοφίαν τῆς θεολογίας, Ἀκτῖνες, ΚΑ', 1958, 441 - 449.

ΦΟΥΣΚΑ Κ. Ἀπὸ τὰς ἐπιστολὰς Ἰγνατίου τοῦ Θεοφόρου, Ἀκτῖνες, ΚΑ', 1958, 169 - 174.

ΦΥΤΡΑΚΗ ΑΝΔΡΕΟΥ. Ἡ ἀξία τῆς ἀνθρωπίνης προσωπικότητος κατὰ τοὺς τρεῖς Ἱεράρχας, ΕΘΣΑ, Ἀθῆναι 1958, 59 - 99.
ΧΡΗΣΤΟΥ ΠΑΝ. Κ. Νικήτα τοῦ Στηθάτου, ἀνέκδοτα μυστικὰ συγγράμματα, ΕΕΘΣΠΘ, Β', 1957, 39 - 130 [καὶ ἔκδοσις τοῦ λόγου Περὶ ψυχῆς].

Ζ' - ΤΕΧΝΗ

ΑΝΩΝΥΜΟΥ. Ἱερὰ μονὴ Φιλοθέου, ΑΠΞ, 1958, ἀρ. 66, 49 - 51.
— Ἱερὰ μονὴ Καρακάλλου, ΑΠΞ, 1958, ἀρ. 65, 12 - 15.
ΒΑΡΝΑΒΑ ΜΗΤΡΟΠΟΛ. Ἡ βυζαντινὴ ἐκκλησιαστικὴ μουσική, Ἐκκλησία, ΛΕ', 1958, 490 - 491.
ΒΑΣΙΛΕΙΑΔΗ Δ. Ἀπὸ τὰς ἐκκλησίας τῆς νήσου Κύθνου, ΕΕΒΣ, ΚΗ', 1958, 324 - 361.
ΒΑΣΙΛΕΙΑΔΗ ΔΗΜ. Β. Ἡ λαϊκὴ ἀρχιτεκτονικὴ τῆς Αἰγίνης, Λαογραφία, ΙΖ', 1958, 105 - 170, 197 - 254.
ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΠΑΝΟΥ. Ἡ ἁγία Τριάδα Εὐρυτανίας (ἐπιγραφὲς ἐκκλησιῶν καὶ εἰκόνων της). Μὲ εἰσαγωγ. σημείωμα διὰ τὴν τουριστικὴν ἀξιοποίησιν τῆς Εὐρυτανίας, τεῦχος Β', 8⁰, 22.
ΓΡΙΤΣΟΠΟΥΛΟΥ ΤΑΣΟΥ ΑΘ. Ἡ μονὴ τοῦ Φιλοσόφου κατὰ τοὺς ΙϚ' - ΙΖ' αἰῶνας, ΔΙΕΕ, ΙΒ', 1957 - 1958, 103 - 136.
ΔΡΑΝΔΑΚΗ Ν. Β. Ἡ κτιτορικὴ ἐπιγραφὴ ναΐσκου τοῦ Μυστρᾶ, ΕΕΒΣ, ΚΗ', 1958, 362 - 366.
— Ἡ ἱστορικὴ μονὴ Κλεισούρας, παρὰ τὸν Βρονταμᾶν Λακεδαίμονος, Ἀφιέρ. Ἀλ. Γκιάλα, Ἀθῆναι 1958, 121 - 129+πίν. 14.
ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΚΡΗΤΙΚΩΝ ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ. Ἡ ἀποκατάστασις τοῦ ναοῦ τοῦ ἁγίου Μάρκου τοῦ Χάνδακος, Ἡράκλειον 1958, 8⁰, 23, φωτ. 5, σχέδια 6.
ΗΛΙΑΔΗ ΒΑΣ. Ἕνας ναὸς τοῦ Γαλατᾶ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ποὺ κατηδαφίσθη διὰ νὰ ἐξυπηρετήσῃ τὰ ἐξωραϊστικὰ σχέδια τοῦ Μεντερές, Ἐφημέριος, Ζ', 1958, 404 - 406.
ΚΑΒΑΡΝΟΥ Κ. Ἡ βυζαντινὴ ἐκκλησιαστικὴ μουσική. Ὁ χαρακτὴρ καὶ ἡ ἀξία της, Ἐκκλησία, ΙΓ', 1958, 200 - 202.
ΚΟΥΚΚΟΥ Ε. Τὰ παλαιοχριστιανικὰ καὶ βυζαντινὰ μνημεῖα τῆς Κύπρου, Ἀκτῖνες, ΚΑ', 1958, 76 - 81.
ΚΩΝΣΤΑ Κ. Σ. Ἡ μεταβυζαντινὴ τέχνη στὸ Κάρλελι, Ρουμελ. Ἡμερολ., Γ', 1958, 23 - 28.
ΛΑΔΑ Γ. Γ. Ἱστορία τοῦ ἐπὶ τοῦ Πεντελικοῦ ὄρους μονυδρίου τοῦ Ἁγίου Νικολάου τῶν Καλησίων, Συλλέκτης, Β', τεῦχ. 2, 1958, 93 - 109.
— Ἱστορία τῆς μονῆς τοῦ Παντοκράτορος Σωτῆρος Χριστοῦ τῆς ἐπιλεγομένης Ταώ - Πεντέλη (Νταοῦ - Πεντέλη), Συλλέκτης, Β', 1957, 20 - 63.
— Περὶ δῆθεν ἀμιγῶν βυζαντινῶν τοιχογραφιῶν, ἐμπειρίας περὶ τὴν ἀνάγνωσιν ἐπιγραφῶν κ.τ.τ., ἤτοι ἀπάντησις εἰς ἐπικρίσεις τῶν βυζαντινολόγων καθηγητῶν, ἀκαδημαϊκῶν κ.τ.λ. κ.κ. Γ. Α. Σωτηρίου καὶ Α. Κ. Ὀρλάνδου, Συλλέκτης, Β', 1957, 1 - 19.
ΛΑΣΣΙΘΙΩΤΑΚΗ Κ. Σφακιανὰ σπίτια, Ἡράκλειον, 12⁰, 61, πίνακες ΙϚ'.
ΜΑΚΡΗ ΚΙΤΣΟΥ Α. Ἡ ξυλογλυπτικὴ τοῦ Πηλίου. Ξυλογραφίες Ντόρας Λιβανοῦ - Χρυσοχοΐδου, Βόλος 1958, 8⁰, 28+24 εἰκ.
ΜΑΣΤΡΟΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΥ ΗΛ. ΑΡΧ. Οἱ βυζαντινοὶ ναοὶ τῆς Ἑλλάδος, Ἀθῆναι 1958, 8⁰, 121.

ΜΠΑΣΤΙΑ ΚΩΣΤΗ. Ὀρθοδοξία καὶ τέχνη, Πελ.Πρωτ., Γ', 1959, 19 - 22.
ΞΥΓΓΟΠΟΥΛΟΥ ΑΝΔΡΕΟΥ. Σχεδίασμα ἱστορίας τῆς θρησκευτικῆς ζωγραφικῆς μετὰ τὴν ἅλωσιν, 4⁰, μη'+384+πίν. 72. (Βιβλιοθήκη τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας, ἀρ. 40).
— Συλλογὴ Ἑλένης Α. Σταθάτου. Κατάλογος περιγραφικὸς τῶν εἰκόνων, τῶν ξυλογλύπτων καὶ τῶν μεταλλίνων ἔργων τῶν βυζαντινῶν καὶ τῶν μετὰ τὴν ἅλωσιν χρόνων, 4⁰, η'+48+πίν. 27. (Βιβλιοθήκη τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας, ἀρ. 31).
— Κινστέρνα καὶ φρέαρ βυζαντινῶν χρόνων εἰς τὴν Θεσσαλονίκην, ΕΦΣΘ, Ζ', 1957, 51 - 60.
ΟΡΛΑΝΔΟΥ ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΥ Κ. Μοναστηριακὴ ἀρχιτεκτονική, Β' ἔκδοσις ηὐξημένη, Ἀθῆναι 1958, 4⁰, 179.
— Σφενδόνιον, ΕΕΒΣ, ΚΗ', 1958, 401 - 405.
ΠΑΛΛΑ Δ. Ι. Στέφανοι ἀνηρτημένοι ὑπεράνω τῆς Ἁγίας Τραπέζης, Τιμητικὸς τόμος Α. Σ. Ἀλιβιζάτου, Ἀθῆναι 1958, 339 - 353.
— Μία ἀνώνυμη ἐκκλησία τοῦ Ἀκροκορίνθου καὶ ἡ Φανερωμένη τῆς Σαλαμίνας, Πελ. Πρωτ., Γ', 1959, 39 - 48.
ΠΑΠΑΓΡΗΓΟΡΑΚΗ ΙΔΟΜ. Παναγία ἡ «Καλομοιριανὴ» τοῦ Ροδοβανίου καὶ ἡ ἐν αὐτῷ ἱστορικὴ τοιχογραφία τοῦ Γεωρ. Καντανολέου, Κρ.Ε., Θ', 1958, τεῦχος 75, 19 - 22 καὶ τεῦχος 76, 19 - 25.
ΠΑΠΑΝΤΩΝΙΟΥ ΖΑΧ. Ἅγιον Ὄρος. Εἰκόνες Εὐθ. Παπαδημητρίου, 8⁰, 220.
ΣΑΒΒΑ ΣΑΒ. Ι. Ἡ σπουδαιότης τῶν χειρογράφων ἐν τῇ χριστιανικῇ τέχνῃ, Ὀρθ. Σκ., 14 - 15, 1958, 214 - 216, 16 - 17, 1958, 239 - 241.
ΣΙΓΑΛΑ ΑΝΤ. Mitteilung über einige spätere (der 18 und 19 Jahrh.) Handschriften der Ἑρμηνεία τῆς Ζωγραφικῆς ΠΒΣΘ, 1958, 251.
ΣΠΑΘΟΠΟΥΛΟΥ ΘΩΜΑ. Τὸ ἐρημοκλῆσι τοῦ Ἠλιᾶ στὸ Καταχῶριν Νικοπόλεως, ΠΕ, ΙΧ, 4959 - 4960.
ΣΤΙΚΑ ΕΥΣΤ. Une église des Paléologues aux environs de Castoria, BZ, 51, 1958, 100 - 112.
ΣΩΤΗΡΙΟΥ Γ. ΚΑΙ Μ. Εἰκόνες τῆς Μονῆς Σινᾶ, τόμ. Β', Ἀθῆναι 1958, 4⁰, 247.
ΧΑΤΖΗΔΑΚΗ ΓΕΩΡΓΙΟΥ Ι. Κρητικὴ Μουσική. Ἱστορία, μουσικὰ συστήματα, τραγούδια καὶ χοροί. Πρόλογος τοῦ ἀκαδημαϊκοῦ Μαν. Καλομοίρη, 8⁰, 237.
ΧΑΤΖΗΔΑΚΗ Μ. Ἡ Βυζαντινὴ Ἀθήνα, Ἀθῆναι 1958, 8⁰, 14+133 εἰκ.
ΧΡΗΣΤΟΥ ΠΑΝΑΓ. Κ. Ἡ ἐκκλησιαστικὴ μουσική, Ὀρθ.Σκ., 14 - 15, 1958, 206 - 207.

Η' - ΛΑΟΓΡΑΦΙΑ

ΚΟΥΚΟΥΛΕ ΦΑΙΔ. Μνεία δεισιδαιμονιῶν τινων καὶ μαγικῶν συνηθειῶν εἰς νομοκάνονας, Ἀνάτυπον τιμητικοῦ τόμου Α. Ἀλιβιζάτου, 1958, 14.
ΚΥΡΙΑΚΙΔΟΥ ΣΤ. Forschunsbericht zum Akritas - Epos, München 1958, 8⁰, 33 (+1).
— Τὰ κόκκινα ἀβγὰ τοῦ Πάσχα, ΠΒΣΘ, 1958, 5 - 13.
ΛΟΥΚΑΤΟΥ Δ. Σ. Πόλη καὶ Κωνσταντινούπολη στὶς ἐκφράσεις καὶ τὰ κείμενα τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ (περίληψις), ΠΒΣΘ, 1958, 14 - 15.
ΜΕΓΑ ΓΕΩΡΓΙΟΥ Α. Παλαιὰ ἱστορικὰ τραγούδια τοῦ Πόντου, Λαογραφία, ΙΖ' (1957 - 1958), 373 - 382.
— Ὁ Μιχαὴλ Ψελλὸς ὡς λαογράφος (περίληψις), ΠΒΣΘ, 1958, 16.

MEGAS GEORGIOS A. Der um sein schönes Weib Beneidete (Aa. - Th. 465). Hessische Blätter für Volkskunde. Bd. 49/50 (Textteil), 1958, 137 - 150.
ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΟΥ Δ. Β. Ἡ ἁγία Παρασκευὴ εἰς τὸν βίον τοῦ ἑλληνικοῦ καὶ τοῦ ρουμανικοῦ λαοῦ, ΕΛΑ, 9ος - 10ος (1955 - 1957), 65 - 104.
ΠΙΕΡΙΔΟΥ ΑΓΓ. Γ. Κυπριακὴ λαϊκὴ τέχνη. Λευκαρίτικα κεντήματα, Κυπρ.Σ., ΚΒ', 1958, 253 - 259+3 πίν.
ΡΗΓΑ ΓΕΩΡΓΙΟΥ Α. Σκιάθου λαϊκὸς πολιτισμός, τεῦχος Α' Δημώδη Ἄσματα (Παράρτημα Ἑλληνικῶν, ἀρ. 11), Θεσσαλονίκη 1958, 8⁰, η'+288.
ΡΩΜΑΙΟΥ Κ. Ἡ πάλη τοῦ Διγενῆ καὶ τοῦ Χάρου, ΑΠ, ΚΒ', 1958, 167 - 178.
— Δημοτικὰ τραγούδια καὶ ἀρχαία ἑλληνικὴ τέχνη, ΠΒΣΘ, 1958, 46 - 64.
— Τρεῖς βυζαντινοὶ ἄρχοντες στὰ σημερινὰ δημοτικὰ τραγούδια. Βάρδας Φωκᾶς, Νικηφόρος, Στραβοτράχηλος, ΠΒΣΘ, 1958, 25 - 45.
ΣΑΛΑΜΑΓΚΑ Δ. Γιαννιώτικα λαογραφικὰ μελετήματα, Γιάννινα 1958, 8⁰.
ΣΠΥΡΙΔΑΚΗ Γ. Κ. Περὶ δυσοιώνου σημείου πρὸ τῆς θανατώσεως τοῦ Καίσαρος Βάρδα (866) (περίληψις), ΠΒΣΘ, 1958, 65 - 66.

Θ' - ΔΙΚΑΙΟΝ

ΑΛΙΒΙΖΑΤΟΥ ΑΜΙΛΚΑ. Τὸ πολίτευμα τῆς Ἐκκλησίας, ὁ μητροπολίτης ἐπίσκοπος καὶ ἰδίᾳ ὁ Ρώμης, Ἐν Ἀθήναις 1958, 8⁰, 14.
— Ἡ κωδικοποίησις τῶν ἱ. κανόνων «τῶν Ἀνατολικῶν Ἐκκλησιῶν» τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας, Θεολογία, Δ', 1958.
— Ἡ ἐν Ἑλλάδι ἐκκλησιαστικὴ νομοθεσία, Ὀρθ.Σκ., 7 - 8, 1958, 105 - 107, 9, 1958, 130 - 131.
ΑΝΤΩΝΟΠΟΥΛΟΥ ΝΙΚ. ΑΘ. Ἡ συνταγματικὴ προστασία τοῦ Ἁγιορειτικοῦ καθεστῶτος, Ἀθῆναι 1958, 8⁰, 298.
ΓΚΙΝΗ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ Σ. Διορθώσεις εἰς τὴν «Πεῖραν» Εὐσταθίου τοῦ Ρωμαίου, ΕΕΒΣ, ΚΗ', 1958, 248 - 263.
ZEPOS PAN. J. Die byzantinische Jurisprudenz zwischen Justinian und den Basiliken. Berichte zum XI. Internationalen Byzantinisten - Kongress V, 1, München 1958, 8⁰, 1 - 27.
ΜΑΡΙΔΑΚΗ Γ. Σ. Ἡ ἐν Γλαρέντζα δίκη (1276) μεταξὺ Βιλλεαρδουΐνου, «Πρίγκηπα τοῦ Μορέως», καὶ τῆς Ντάμας Μαργαρίτας τοῦ Πασσαβᾶ. Ἐπίσημοι λόγοι ἐκφωνηθέντες κατὰ τὸ 1957 - 1958, Ἀθῆναι 1958, 77 - 98.
ΜΑΤΣΗ ΝΙΚΟΛΑΟΥ Π. Ἀνάλεκτα ἐκ τῆς Ἐκλογῆς τῶν Ἰσαύρων, ΕΕΒΣ, ΚΗ', 1958, 264 - 285.
— Ἐκ τῆς ἐπὶ τοῦ Ἀστικοῦ Δικαίου νομολογίας τοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως κατὰ τὸν ΙΔ' αἰῶνα, ΑΕΚΔ, ΙΓ', 1958, 117 - 123.
ΜΟΥΡΑΤΙΔΗ ΚΩΝΣΤ. Ἡ μοναχικὴ ὑπακοὴ ἐν τῇ ἀρχαίᾳ ἐκκλησίᾳ. Συμβολὴ εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ κανονικοῦ δικαίου τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας, 8⁰, 124.
— Ἡ οὐσία καὶ τὸ πολίτευμα τῆς Ἐκκλησίας κατὰ τὴν διδασκαλίαν τοῦ Χρυσοστόμου. Συμβολὴ εἰς τὰ θεμελιώδη προβλήματα κανονικοῦ δικαίου, 8⁰, 253.
ΣΙΣΚΟΥ ΑΝΘΙΜΟΥ (μητροπ. Νουβίας). Ὁ χαρακτὴρ τοῦ πολιτεύματος τῆς Ὀρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας, ΕΕΘΣΠΘ, Β', 1957, 131 - 152.
ΤΩΜΑΔΑΚΗ ΝΙΚ. Β. Ἐκλογὴ ἀρχιερέων Κρήτης ἔξω τῆς ἕδρας τῆς Μητροπόλεως κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους, Ἀνάτυπον ἐκ τοῦ τιμητικοῦ τόμου Α. Ἀλιβιζάτου, 1958, 14 (507 - 515).

17 - 3 - 1959

ΧΑΤΖΗΨΑΛΤΗ Κ. Ἐκκλησιαστικὰ δικαστήρια Κύπρου ἐπὶ Φραγκοκρατίας. Μία «Πληρεστάτη Ἀπόφασις» τοῦ ἐπισκόπου Σολίας Λεοντίου (1306 μ.Χ.) εἰς ὑπόθεσιν τελείας μνηστείας, Κυπρ. Σ., ΙΘ', 1955, 25 - 34.
ΧΡΙΣΤΟΦΙΛΟΠΟΥΛΟΥ ΑΝΑΣΤ. Π. Τὸ ἑλληνικὸν ὀρθόδοξον ἐκκλησιαστικὸν δίκαιον κατὰ τὸ ἔτος 1956, Θεολογία, ΚΘ', 1958, 125 - 136, 312 - 323.

ΕΙΔΗΣΕΙΣ

ΤΟ ΙΑ΄ ΔΙΕΘΝΕΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΛΟΓΙΚΟΝ ΣΥΝΕΔΡΙΟΝ ΕΝ ΜΟΝΑΧΩ

Τό ἐν Μονάχῳ ἀπό 15 - 20 παρελθόντος Σεπτεμβρίου 1958 συνελθόν Διεθνές Βυζαντινολογικόν Συνέδριον εἶναι τό ἑνδέκατον ἀφ' ὅτου κατά τήν διάρκειαν τοῦ ἐν Βρυξέλλαις τῷ 1923 συνελθόντος Ε΄ Διεθνοῦς Συνεδρίου τῶν Ἱστορικῶν Ἐπιστημῶν, ἀπεφασίσθη ἡ ὀργάνωσις αὐτοτελῶν διεθνῶν συνεδρίων βυζαντινῶν σπουδῶν. Ἔκτοτε τά βυζαντινὰ ταῦτα συνέδρια, τῶν ὁποίων ἡ ἔκτασις καί τὸ διαφέρον ἐσημείωσαν σταθερὰν ἐπιτυχίαν, συνῆλθον κανονικῶς, κατά διετίαν ἢ τριετίαν, πλήν τῆς περιόδου τοῦ τελευταίου παγκοσμίου πολέμου, εἰς τάς ἑξῆς πόλεις: Α΄, 1924, εἰς Βουκουρέστιον, Β΄, 1927, εἰς Βελιγράδιον, Γ΄, 1930, εἰς Ἀθήνας, Δ΄, 1933, εἰς Σόφιαν, Ε΄, 1936, εἰς Ρώμην, Ϛ΄ καί Ζ΄, 1948 (ἐν συνεχείᾳ) εἰς Παρισίους καί Βρυξέλλας, Η΄, 1951, εἰς Παλέρμον, Θ΄, 1953, εἰς Θεσσαλονίκην καί Ι΄, 1955, εἰς Κωνσταντινούπολιν (μὲ ἀποχήν τῶν Ἑλλήνων, ἕνεκα τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει κατά τὸ ἔτος ἐκεῖνο γνωστῶν βιαιοπραγιῶν κατά τοῦ ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ).

Ἡ ἐκλογή τοῦ Μονάχου ὡς ἕδρας Βυζαντινολογικοῦ Συνεδρίου ὑπῆρξεν ἰδιαιτέρως ἐπιτυχής. Πολλοί δεσμοί συνδέουν τήν παλαιάν ταύτην καί ἱστορικήν πόλιν τῆς Βαυαρίας μὲ τὴν Βυζαντινήν ἐπιστήμην καί τήν Ἑλλάδα. Εἶναι γνωστὸν ὅτι ἡ πόλις αὕτη ὑπῆρξε τὸ πρῶτον καὶ ἐπί μακρά ἔτη τό μόνον σημαντικὸν κέντρον, τὸ ὁποῖον συστηματικῶς ἐπεμελήθη τήν καλλιέργειαν τῆς βυζαντινῆς ἐπιστήμης καί ὅτι ἐν αὐτῇ ὁ μέγας Κρουμπάχερ, εἰς ἐποχήν καθ' ἣν οἱ πλεῖστοι ἐξηκολούθουν μετὰ περιφρονήσεως νά ὁμιλοῦν περὶ τῆς ἑλληνικῆς μεσαιωνικῆς αὐτοκρατορίας, ἔθετε τὰς ἀσφαλεῖς βάσεις ἐπί τῶν ὁποίων οἱ ἀνά τόν κόσμον σήμερον συνεχισταί τοῦ ἔργου του ἠδυνήθησαν νὰ στηρίξουν τάς περαιτέρω ἐρεύνας των. Εἰς τὸ Μόναχον ἐμυήθησαν εἰς τήν βυζαντινὴν ἐπιστήμην καί ἀπὸ τοῦ Μονάχου ἐξαπελύθησαν πρός πάσας τὰς κατευθύνσεις οἱ μεγαλύτεροι βυζαντινολόγοι τῆς παρελθούσης γενεᾶς, ἐκ τῶν ὁποίων ὀλίγοι εὑρίσκονται ἀκόμη σήμερον ἐν ζωῇ. Ἀλλά καί τό γεγονός ὅτι τό ἐγκυρότερον βυζαντινολογικόν περιοδικόν, ἡ γεραρὰ Byzantinische Zeitschrift, συνεπλήρωνε κατά τό παρελθόν ἔτος 60 συναπτά ἔτη ἐκδόσεως, ἀντιπροσωπεύουσα οὕτω τό πλουσιώτερον βιβλιογραφικόν ἀρχεῖον τῆς βυζαντινῆς ἐπιστήμης, συνέβαλεν εἰς τὴν ἐν Μονάχῳ σύγκλησιν τοῦ συνεδρίου.

Τό συνέδριον εἶχε τεθῆ ὑπό τήν ἐπίτιμον προεδρίαν τοῦ προέδρου τῆς Γερμανικῆς Ὁμοσπονδιακῆς Δημοκρατίας καθηγητοῦ Θεοδώρου Heuss, ἡ δέ ὀργάνωσις εἶχεν ἀνατεθῆ εἰς γνωστούς βυζαντινολόγους τῆς Γερμανίας, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἰδιαιτέρως πρέπει νά μνημονευθοῦν ὁ Πρόεδρος τῆς ὀργανωτικῆς ἐπιτροπῆς καθηγητής Φραγκῖσκος Dölger, καί ὁ Γεν. Γραμματεύς καθηγητής Χάνς - Γεωργ. Beck. Ἀκάματοι ἀμφότεροι, πάντοτε πρόθυμοι καί πανταχοῦ παρόντες, ὑπῆρξαν οἱ κύριοι ὀργανωταί καὶ ἐμψυχωταί τοῦ Συνεδρίου. Εὐχάριστος διά τούς συνέδρους ὑπῆρξεν ἡ διαπίστωσις τῆς πλήρους ἀποκαταστάσεως τῆς ὑγείας τοῦ πρώτου, ὅστις, παρὰ τό γεγονός τῆς μακρᾶς ἀσθενείας του, οὐδὲν παρέλειψε διά τήν ἀρτιωτέραν ἐπιτυχίαν τοῦ συνεδρίου.

Τό συνέδριον τοῦ Μονάχου ἦτο ἑπόμενον νά συγκεντρώσῃ ἀπό ὅλον τόν κόσμον συνέδρους, τῶν ὁποίων ὁ ἀριθμός ὑπῆρξε σεβαστός. Πολυαριθμοτέρα, ὡς ἦτο φυσικόν, ὑπῆρξεν ἡ ἑλληνική ἀντιπροσωπεία, μέ τήν συμμετοχήν ἐκπροσώπων διαφόρων γενεῶν ἐρευνητῶν, ἀπό τοῦ πρυτάνεως τῶν Ἑλλήνων Βυζαντινολόγων Κ. Ἀμάντου μέχρι τῶν νεαρῶν ἀκόμη τροφίμων τοῦ Πανεπιστημίου μας. Μετέσχον ἐνεργῶς τῶν ἐργασιῶν οἱ καθηγηταί τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν Ζακυθηνός, Ζέπος, Ζώρας, Κονιδάρης, Μπόνης, Ὀρλάνδος, οἱ καθηγηταί τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης Βακαλόπουλος, Καψωμένος, Κριαρᾶς, Κυριακίδης, Ξυγγόπουλος, Πολίτης, Φραγκίστας, οἱ κ.κ. Ἠλιοπούλου, Καραγιαννόπουλος, Λαμψίδης, Μανούσακας, Παναγιωτάκος, Σπυριδάκης, Χατζηδάκης, Χατζηνικολάου, καθώς καί πολλοί ὁμογενεῖς εὑρισκόμενοι ἐν τῇ ξένῃ, ὡς οἱ κ.κ. Γλύκατζη, Καμαρινέα, Παπασταύρου, Καρατζᾶς, Κομίνης, Κύρρης, Νικολόπουλος, Νυσταζοπούλου, Οἰκονομίδης, Παπούλια, Σαβράμης, Σπετσιέρη, Χατζηψάλτης κ.ἄ.

Παρόντες ἦσαν καί οἱ γνωστότεροι Βυζαντινολόγοι ὁλοκλήρου τοῦ κόσμου, παλαιότεροι καί νεώτεροι, καλλιεργηταί ὅλων τῶν κλάδων τῆς Βυζαντινῆς ἐπιστήμης. Αἰσθητή ἡ συμμετοχή καί συνέδρων ἀπό τὸ παραπέτασμα, οὐχὶ τόσον εἰς ἀριθμόν ὅσον εἰς ἀγωνιστικότητα.

***

Τελεία ὀργάνωσις εἰς πάσας τάς λεπτομερείας καί στρατιωτική πειθαρχία καὶ ἀκρίβεια εἰς τήν ἐφαρμογήν τοῦ προγράμματος ἀπετέλεσε τό χαρακτηριστικὸν τοῦ συνεδρίου τοῦ Μονάχου. Δὲν ἐσημειώθη ἡ παραμικρά ἀπόκλισις, δὲν παρετηρήθη μία μόνη ἀταξία. Τά πάντα εἶχον ρυθμισθῆ εἰς τὴν ἐντέλειαν καὶ ἐφαίνετο ὡς νά ὑπακούουν εἰς ἀόρατον δύναμιν. Σεμνή καί ἀπέριττος ἦτο ἡ τελετή τῆς ἐνάρξεως. Πάντες οἱ σύνεδροι συνεκεντρώθησαν εἰς τήν μεγάλην αἴθουσαν τῶν τελετῶν τοῦ Πανεπιστημίου, ὅπου ὡμίλησαν κατά σειράν ὁ Πρόεδρος τοῦ συνεδρίου καθηγητής Dölger, ὁ πρύτανις τοῦ Πανεπιστημίου, ὁ Βαυαρός ὑπουργός Θρησκευμάτων καὶ Ἐκπαιδεύσεως, ὁ Δήμαρχος τῆς πόλεως τοῦ Μονάχου, ὁ καθηγητής Beck, καὶ ὁ καθηγητής Dain, ἐκ μέρους τῆς Διεθνοῦς Ἑνώσεως Βυζαντινῶν Σπουδῶν. Ἀκολούθως ἤρχισαν αἱ ἐργασίαι τοῦ συνεδρίου ἐπὶ τῶν γενικῶν καί εἰδικῶν θεμάτων. Τὸ συνέδριον εἶχε διαιρεθῆ εἰς τά ἑξῆς τμήματα: α΄) Ἱστορίας, β΄) Φιλολογίας καί ἱστορίας τῆς Λογοτεχνίας, γ΄) Θεολογίας καί ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας, δ΄) Ἀρχαιολογίας καί ἱστορίας τῆς τέχνης, ε΄) Εἰδικῶν κλάδων, καί ϛ΄) Κωδικολογίας, ἐπίσημος δέ γλῶσσα εἶχε καθιερωθῆ ἡ ἑλληνική, ἡ γερμανική, ἡ γαλλική, ἡ ἀγγλική καί ἡ ρωσική. Διά πρώτην φοράν εἰσήχθη σύστημα, προβλέπον δι' ἕκαστον τμῆμα, παρά τάς συνήθεις εἰδικάς ἀνακοινώσεις, καί γενικά θέματα προκαθωρισμένα καί μέ εἰδικούς εἰσηγητάς, δύο ἢ τρεῖς τόν ἀριθμόν δι' ἕκαστον θέμα. Τά γενικά ταῦτα θέματα, αἱ εἰσηγήσεις ἐπί τῶν ὁποίων εἶχον ἤδη διανεμηθῆ εἰς τούς συνέδρους προκαταβολικῶς, ἦσαν κατά τμήματα τά ἑξῆς:

Α΄) *Ἱστορίας*: Ὁ θεσμός τῶν θεμάτων ἐν Βυζαντίῳ (Εἰσηγηταί: Pertusi καί Ostrogorsky).

Β΄) *Φιλολογίας καί ἱστορίας τῆς λογοτεχνίας*: α΄) Ἡ Ἑλληνική γλῶσσα μεταξὺ τῆς Κοινῆς καί τῆς Νεοελληνικῆς (Εἰσηγηταί: Καψωμένος, Tabachovitz καί Irmscher), β΄) Θέσις καί προβλήματα ἐν τῇ ἐρεύνῃ τοῦ ἔπους περί τοῦ Διγενῆ Ἀκρίτα (Εἰσηγηταί: Κυριακίδης καί Grégoire).

Γ΄) *Θεολογίας καί ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας*: α΄) Μάξιμος ὁ Ὁμολογητής καί ἡ διδασκαλία τοῦ Ὠριγένους (Εἰσηγηταί: Sherwood, Hansherr καί Ivanka), β΄) Αἱ νέαι περί τόν Φώτιον ἔρευναι (Εἰσηγηταί: Dvornik, Στεφάνου, Μπόνης).

Δ') *Ἀρχαιολογίας καί ἱστορίας τῆς τέχνης*: α') Ἡ βυζαντινή τέχνη ἀπό τοῦ Ἰουστινιανοῦ μέχρι τῆς Εἰκονομαχίας (Εἰσηγηταί: Kitzinger, Biacrchi - Bandinelli, Nordhager), β') Ἡ γένεσις τῆς Παλαιολογείου τεχνοτροπίας ἐν τῇ ζωγραφικῇ (Εἰσηγηταί: Demus, Radojčic, Ξυγγόπουλος, Σωτηρίου).

Ε') *Εἰδικοί κλάδοι*: α) Ἡ βυζαντινή νομική ἐπιστήμη ἀπό τοῦ Ἰουστινιανοῦ μέχρι τῶν Βασιλικῶν (Εἰσηγηταί: Ζέπος, Scheltema, Malafosse), β') Βυζαντινά στοιχεῖα ἐν τῇ μουσικῇ τῶν Καρολιδῶν (Εἰσηγηταί: Jammers, Schlötterer, Schmid, Waeltner, Wellesz), γ') Ἡ βυζαντινή πόλις (Εἰσηγηταί: Kirsten, Lemerle, Ζακυθηνός).

Ϛ') *Κωδικολογίας*: Προβλήματα κωδικολογίας (Εἰσηγηταί: Dain, Giannelli, Hunger).

Παραλλήλως πρός τά γενικά ταῦτα θέματα, ἐπί τῶν ὁποίων αἱ εἰσηγήσεις ἐγίνοντο εἰς γενικάς συνεδριάσεις καί αἱ ὁποῖαι εἵλκυσαν εὐρύτερον τό ἐνδιαφέρον τῶν συνέδρων, ἐγένοντο κατά τό σύνηθες καί ἀνακοινώσεις ἐπί εἰδικῶν θεμάτων κατ' ἐκλογήν. Αἱ ἀνακοινώσεις αὗται, ἱκαναί εἰς ἀριθμόν, διεξήχθησαν ἐν πλήρει τάξει, μετά μαθηματικῆς ἀκριβείας, ἐντός τῶν προκαθορισθέντων ὁρίων χρόνου. Οἱ γραμματεῖς τῶν τμημάτων εἶχον λάβει αὐστηροτάτας ἐντολάς, τάς ὁποίας ἐφήρμοσαν εὐσυνειδήτως. Αἱ ἀνακοινώσεις ἐγίνοντο κατά τάς ἀπογευματινάς ὥρας, ἐνῷ αἱ πρωϊναί ὧραι εἶχον διατεθῆ εἰς τήν συζήτησιν τῶν γενικῶν θεμάτων. Καί ἐδῶ οἱ Ἕλληνες εἶχον τό προβάδισμα. Σχεδόν πάντες οἱ συμμετασχόντες εἰς τό συνέδριον προέβησαν εἰς ἀνακοινώσεις ἐπί ποικίλων θεμάτων, οἱ πλεῖστοι προτιμήσαντες τήν ἰδίαν αὐτῶν γλῶσσαν. Ἀναφέρομεν ἰδιαιτέρως τάς ἀνακοινώσεις τῶν κ.κ. Ἀμάντου, Βακαλοπούλου, Μανούσακα εἰς τό ἱστορικόν τμῆμα, Ζώρα, Κριαρᾶ, Μέγα, Σπυριδάκη, Λαμψίδου εἰς τό τμῆμα φιλολογίας καί ἱστορίας τῆς Λογοτεχνίας, Ἀλιβιζάτου, Κονιδάρη, Χατζηψάλτη, Κομίνη, Νικολοπούλου, Κύρρη εἰς τό τμῆμα θεολογίας καί ἱστορίας τῆς ἐκκλησίας, Ὀρλάνδου, Ξυγγοπούλου, Χατζηδάκη, Χατζηνικολάου εἰς τό τμῆμα ἀρχαιολογίας καί ἱστορίας τῆς τέχνης, Καραγιαννοπούλου, Γλύκατζη, Παναγιωτάκου εἰς τό τμῆμα εἰδικῶν κλάδων κ.λ. Πολλοί Ἕλληνες ἀντιπρόσωποι ἐκλήθησαν νά προεδρεύσουν εἰς συνεδρίας τῶν κλάδων, ἤτοι Ἱστορίας Ἄμαντος καί Ζακυθηνός, Φιλολογίας Ζώρας καί Πολίτης, Θεολογίας Μπόνης καί Κονιδάρης, Ἀρχαιολογίας Ὀρλάνδος, Εἰδικῶν κλάδων Ζέπος καί Παναγιωτάκος, Μεθοδολογίας Ζώρας, κ.ἄ.

Ἐπίσης μεταξύ τῶν μονίμων γραμματέων ἦσαν καί δύο νεαροί Ἕλληνες ἐπιστήμονες, ἤτοι ὁ Βασίλειος Φόρης καί ὁ Βίκτωρ Τιφτιξόγλου.

Παραλλήλως πρός τάς συνεδρίας, αἱ ὁποῖαι ἐκάλυψαν τό μεγαλύτερον μέρος τῶν ἐργασιῶν τοῦ συνεδρίου, ἡ ἐπιτροπή ἔλαβε μέριμναν, ὅπως οἱ σύνεδροι ἐπισκεφθοῦν κατ' ἰδίαν τά κυριώτερα μουσεῖα καί ἀξιοθέατα τῆς πόλεως, διωργάνωσε δέ καί ὁμαδικάς ἐπιστημονικάς ἐκδρομάς. Τέλος εἰς τιμήν τῶν συνέδρων ἐγένοντο ἐπίσημοι δεξιώσεις ἐκ μέρους τοῦ προέδρου τοῦ Συνεδρίου καί τῆς κυρίας Dölger, τῆς πόλεως τοῦ Μονάχου κ.λ.

***

Τό συνέδριον ἔληξε τήν 20ήν Σεπτεμβρίου δι' ἐπισήμου τελετῆς, κατά τήν ὁποίαν ὁ Πρόεδρος τοῦ Συνεδρίου καθηγητής Dölger ἔκαμε τόν ἀπολογισμόν τῶν ἐργασιῶν, ὑπογραμμίσας τά κυριώτερα ἐπιτεύγματα αὐτοῦ. Ὁ καθηγητής Dain, γενικός γραμματεύς τῆς Διεθνοῦς Ἑνώσεως Βυζαντινῶν Σπουδῶν, ἐξέφρασε τά συγχαρητήρια τῶν συνέδρων διά τήν παραδειγματικήν ὀργάνωσιν τοῦ συνεδρίου καί ἀνήγγειλεν, ὅτι τό προσεχές Βυζαντινολογ. συνέδριον θά συνέλθῃ εἰς Γιουγκοσλαβίαν. Ὁ καθηγητής

Ostrogorsky, εὐχαριστῶν διά τήν ἐκλογήν ταύτην, διεβεβαίωσεν ὅτι θά καταβληθῇ πᾶσα προσπάθεια ὅπως καί τό προσεχές συνέδριον στεφθῇ ὑπό ἐπιτυχίας. Συγκινητική ὑπῆρξεν ἡ παρεμβολή τοῦ προέδρου τῆς Διεθνοῦς Ἑνώσεως Βυζαντινῶν Σπουδῶν Grégoire, ὅστις ἀνεφέρθη εἰς τήν ἐποχήν κατά τήν ὁποίαν ὑπό τήν καθοδήγησιν τοῦ σοφοῦ Κρουμπάχερ ὅμιλος νεαρῶν ἐρευνητῶν ἀπό διάφορα κράτη ἀνελάμβανε τόν τραχύν δρόμον τῶν βυζαντινῶν μελετῶν. Ἀπό τόν ὅμιλον ἐκεῖνον ὀλίγοι εἶναι πλέον οἱ ἐπιζῶντες, ὅμως τό ἔργον δέν ἀπέβη ἐπί ματαίῳ. Τόν πρῶτον ἐκεῖνον πυρῆνα διεδέχθησαν σήμερον πολλοί ἐρευνηταί καί αἱ βυζαντιναί σπουδαί βαίνουν διαρκῶς ἐπεκτεινόμεναι. Ὑπό τό αὐτό πνεῦμα ὡμίλησε καί ὁ παριστάμενος Ἕλλην ἀντιπρόσωπος, ἐπίσης μαθητής τοῦ Κρουμπάχερ, Κ. Ἄμαντος.

Τό ΙΑ' Διεθνές Βυζαντινολογικόν Συνέδριον τοῦ Μονάχου ὑπῆρξεν ἐκ τῶν σημαντικωτέρων εἰς συμμετοχήν συνέδριον καί εἰς ὄγκον ἐργασίας. Τά ἐπιτεύγματα αὐτοῦ θά καταστοῦν ἔτι μᾶλλον καταφανῆ, ὅταν ἐκδοθοῦν — καί εὐχόμεθα ταχέως — τά Πρακτικά τοῦ Συνεδρίου μετά τῶν γενομένων κατ' αὐτό ἀνακοινώσεων*.

Γ. Θ. ΖΩΡΑΣ

ΤΟ ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΝ ΜΟΥΣΕΙΟΝ

Τό ἐν Ἀθήναις Βυζαντινόν Μουσεῖον ἐπλουτίσθη κατά τό λῆξαν ἔτος 1958 διά τῶν ἑξῆς ἀντικειμένων:

Α') Ἐκ *δωρεῶν* τό Μουσεῖον ἀπέκτησεν:

1) Μεγάλην ἀξιολογωτάτην εἰκόνα τοῦ Ἀρχαγγέλου Μιχαήλ, τέχνης Κωνσταντινουπόλεως τοῦ 14ου αἰῶνος.

2) Δύο μεταβυζαντινάς εἰκόνας α') τῆς Θεοτόκου καί β') τοῦ ἀρχαγγέλου Μιχαήλ, κάτωθεν τοῦ ὁποίου εἰκονίζεται ὁ ἅγιος Γεώργιος ἔφιππος.

3) Νόμισμα χρυσοῦν τοῦ αὐτοκράτορος Θεοφίλου.

4) Εἰλητάριον ἀραβικόν μέ ἔγχρωμον ἀπεικόνισιν τοῦ Ὄρους Σινᾶ τοῦ ἔτους 1759.

Ἐδωρήθησαν ἐπίσης πολλαί χαλκογραφίαι:

1) Δύο εἰκονίζουσαι τό Ὄρος Σινᾶ.

2) Τριάκοντα ἐννέα ἀπό Προσκυνητάριον τοῦ Παναγίου Τάφου.

3) Χαλκογραφία τοῦ Πατριάρχου Γρηγορίου τοῦ Ε'.

4) Χαλκογραφία τοῦ Ἀνθίμου Γαζῆ.

Προσέτι ἐδωρήθησαν διάφορα ξυλόγλυπτα τεμάχια ἐκ τέμπλων 18ου καί 19ου αἰῶνος καί ἄλλα μικρά ἀντικείμενα.

Β') Ἐξ *ἀγορᾶς* τό Βυζαντινόν Μουσεῖον ἀπέκτησεν:

1) Εἰκόνα τοῦ Ἀκαθίστου Ὕμνου μέ χρονολογίαν 1726.

2) Εἰκόνα τῆς Θεοτόκου ἐν μέσῳ τῶν προφητῶν εἰς τήν παράστασιν τῆς Ρίζης τοῦ Ἰεσσαί (17ου αἰ.).

3) Εἰκόνα μεταβυζαντινήν τοῦ Ἁγίου Ἰακώβου μέ τήν ὑπογραφήν τοῦ Ἀνδρέου Καραντινοῦ.

Κατά τό λῆξαν ἔτος ἐγένοντο ἐπίσης ἐν τῷ Βυζαντινῷ Μουσείῳ αἱ κάτωθι ἀνακοινώσεις ὑπό μελῶν τῆς Χριστιανικῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας:

* [Σημείωσις Διευθύνσεως. Ὁ καθηγητής τῆς Βυζαντινῆς Φιλολογίας τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν καί διευθυντής τῆς Ἐπετηρίδος Ν. Β. Τωμαδάκης δέν μετέσχε τοῦ Συνεδρίου. Ἡ Ἑταιρεία Βυζαντινῶν Σπουδῶν ἀντεπροσωπεύθη διά τῶν συμβούλων της καθηγητῶν κ.κ. Ὀρλάνδου, Ζακυθηνοῦ, Ζώρα καί Ζέπου].

1) Ὁ καθηγητὴς κ. Α. Ξυγγόπουλος ὡμίλησε «περὶ τῆς βασιλικῆς τῆς Ἐπισκοπῆς Σκοπέλου».

2) Ὁ καθηγητὴς κ. Β. Τατάκης «περὶ τῆς βυζαντινῆς φιλοσοφίας» καὶ ὁ διευθυντὴς τοῦ Μουσείου Μπενάκη κ. Χατζηδάκης «περὶ τῶν τοιχογραφιῶν τοῦ Ὁσίου Λουκᾶ».

3) Ὁ διευθυντὴς τοῦ Μεσαιωνικοῦ Ἀρχείου κ. Μ. Μανούσακας α') «περὶ τῆς χρονολογίας τῆς ἐπιγραφῆς τῆς Μητροπόλεως τοῦ Μυστρᾶ» καὶ β') «περὶ τῶν ἐπισκόπων Μεθώνης, Κορώνης καὶ Μονεμβασίας περὶ τὸ 1500».

4) Ὁ διευθυντὴς Ἀναστηλώσεως κ. Ε. Στίκας «περὶ τῆς τραπέζης τοῦ Ὁσίου Λουκᾶ» καὶ ὁ ἐπιμελητὴς βυζαντινῶν ἀρχαιοτήτων κ. Π. Λαζαρίδης «περὶ τῶν μωσαϊκῶν δαπέδων τῆς Δωδεκανήσου».

5) Ὁ κ. Ἰ. Καραγιαννόπουλος «περὶ τῶν βυζαντινῶν θεμάτων» καὶ ὁ κ. Θ. Ξύδης «περὶ τῶν ἀπηχημάτων τῆς βυζαντινῆς ὑμνογραφίας».

ΕΡΓΑΣΙΑΙ ΑΝΑΣΤΗΛΩΣΕΩΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΜΝΗΜΕΙΩΝ

Διὰ τῆς ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ καθηγητοῦ Ἀν. Ὀρλάνδου καὶ τοῦ ἐπιθεωρητοῦ ἀρχιτέκτονος Εὐστ. Στίκα Ὑπηρεσίας Ἀναστηλώσεων τοῦ Ὑπουργείου Θρησκευμάτων καὶ Ἐθνικῆς Παιδείας ἐξετελέσθησαν κατὰ τὸ 1958 δαπάναις τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας, τοῦ Κράτους καὶ τῶν Δημοσίων Ἐπενδύσεων, αἱ κάτωθι ἐργασίαι ἀναστηλώσεως, στερεώσεως καὶ συντηρήσεως βυζαντινῶν μνημείων τῆς Ἑλλάδος.

1) Εἰς τὴν *Μονὴν Δαφνίου*. Ἐστερεώθησαν τὰ ψηφιδωτά. Ἐπλακοστρώθη διὰ μαρμαρίνων πλακῶν τὸ δάπεδον τοῦ καθολικοῦ. Ἀποκατεστάθη τὸ ἀνατολικὸν τμῆμα τοῦ νοτίου τοίχου τοῦ καθολικοῦ, ἀποτειχισθέντος τοῦ μεγάλου τριλόβου παραθύρου, δι' οὗ ἐφωτίζετο τὸ νότιον παρεκκλήσιον. Ἀφῃρέθησαν ἐκ τῆς στέγης ὄγκοι χωμάτων καὶ κατεσκευάσθη κάτωθεν αὐτῆς πλινθίνη ὀδοντωτὴ ταινία καὶ τέλος ἐστερεώθησαν καὶ συνεπληρώθησαν τὰ παράθυρα τοῦ Β. καὶ Ν. ἀετώματος.

2) Εἰς τὴν *"Ομορφην Ἐκκλησιὰν* ἐκαθαρίσθησαν διὰ τοῦ καλλιτέχνου Φ. Κόντογλου αἱ τοιχογραφίαι τοῦ κυρίως ναοῦ καὶ τοῦ νοτίου παρεκκλησίου, ἀπεκαλύφθησαν δὲ καὶ νέαι.

3) Εἰς τὴν *Ἐλευσῖνα* ἐκαθαρίσθη καὶ ἐτακτοποιήθη ὁ χῶρος τῆς παλαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς τοῦ Ἁγ. Ζαχαρίου.

4) Εἰς τὸν *Ὠρωπὸν* ἀπετειχίσθησαν διὰ τοῦ εἰδικοῦ καλλιτέχνου Φ. Ζαχαρίου ἐκ τοῦ ἱεροῦ τοῦ ἠρειπωμένου ναοῦ τοῦ Ἁγ. Γεωργίου ἓξ μεγάλαι μορφαὶ ἱεραρχῶν καὶ μία διακόνου, στερεωθεῖσαι δὲ μετεκομίσθησαν εἰς τὸ Βυζαντινὸν Μουσεῖον Ἀθηνῶν. Ἐπίσης ἀπετειχίσθη ἐκ τοῦ ναοῦ τοῦ κοιμητηρίου τοῦ Σχηματαρίου, ὅστις εἶχεν ὑποστῆ ἐκ τῶν σεισμῶν μεγάλας ρωγμάς, μεγάλη τοιχογραφία τοῦ Παντοκράτορος, μετακομισθεῖσα καὶ αὐτὴ εἰς τὸ Βυζαντινὸν Μουσεῖον.

5) Εἰς *Εὔβοιαν* ἐστερεώθησαν οἱ ναοί: Παναγίας Ἀλιβερίου, Ἁγίας Θέκλης τῆς Κοιμήσεως Θεοτόκου Σπηλιῶν. Ἐπίσης ἐκαθαρίσθησαν καὶ συνετηρήθησαν αἱ τοιχογραφίαι τοῦ μεταβυζαντινοῦ ναοῦ τῆς Ριζοκαστριωτίσσης καὶ τῶν Φύλλων καὶ αἱ βυζαντιναὶ τοιχογραφίαι Σπηλιῶν καὶ Πυργίου, διὰ τῶν καλλιτεχνῶν Φ. Ζαχαρίου καὶ Ἐπ. Λιώκη. Ἐστερεώθη ὡσαύτως ὁ ναὸς Ἁγ. Δημητρίου Μακρυχωρίου. Τέλος ἐπεσκευάσθη ὁ τροῦλλος τοῦ ἐν Χαλκίδι ὀθωμανικοῦ τεμένους, προκειμένου τοῦτο νὰ χρησιμοποιηθῇ ὡς βυζαντινὸν μουσεῖον Χαλκίδος.

6) Εἰς τὴν *Μονὴν Ὁσίου Λουκᾶ τῆς Φωκίδος* ἐστερεώθησαν τὰ ψηφιδωτὰ τῆς

νοτίας πλευρᾶς τοῦ καθολικοῦ, ἐπεσκευάσθη δὲ καὶ ἐκαθαρίσθη ἡ ὀρθομαρμάρωσις. Κατὰ τὰς ἐργασίας ἀπεκαλύφθη βορείως τοῦ βήματος ὁλόκληρος μέγας γύψινος διάτρητος φεγγίτης μετὰ βυζαντινῶν κοσμημάτων. Ἐπερατώθη ἐπίσης ἡ ἀναστήλωσις τῆς βυζαντινῆς τραπέζης τῆς Μονῆς. Εἰς τὸν γυναικωνίτην τοῦ καθολικοῦ ἀπεκαλύφθησαν νέαι τοιχογραφίαι ἱεραρχῶν τοῦ 11ου αἰῶνος.

7) Εἰς *Εὐρυτανίαν* συνεχίσθησαν αἱ ἐργασίαι κατασκευῆς ἀναλήμματος προστατευτικοῦ τοῦ βυζαντινοῦ ναοῦ τῆς Ἐπισκοπῆς (10ου αἰ.) ἀπὸ τῶν πλημμυρῶν τοῦ παραρρέοντος ποταμοῦ Μέγδοβα.

8) Εἰς *Καρύτσαν* τῶν Ἀγράφων ἐστερεώθη ὁ μεταβυζαντινὸς ναὸς Παναγίας τῆς Πελεκητῆς.

9) Εἰς τὴν *Φθιώτιδα* ἐστερεώθησαν ὁ ναὸς τοῦ Ἁγ. Δημητρίου Μαυρίλλου καὶ τῆς Παντανάσσης (Πανάσαρη) κατὰ τὴν Γραβιάν. Εἰς δὲ τὴν Λαμίαν ἐγένετο, διὰ τοῦ ἐπιμελητοῦ Π. Λαζαρίδη, στερέωσις τῶν τειχῶν καὶ τῆς πύλης τοῦ αὐτόθι μεσαιωνικοῦ φρουρίου.

10) Εἰς *Θεσσαλονίκην* ἐξετελέσθη τολμηρὰ ἀπόφασις τῆς Διευθύνσεως Ἀναστηλώσεως περὶ πλήρους ἀποκαταστάσεως τοῦ ναοῦ τοῦ Προφήτου Ἠλία, ὅστις, κακῶς ἀρχῆθεν ἐκτισμένος, ἐξέκλινε τῆς κατακορύφου ἀπὸ μακροῦ καὶ εἶχε τούτου ἕνεκα πάλαι ἤδη ὑποστηριχθῆ δι' ὀγκωδῶν καὶ ἀκαλαισθήτων ἀντηρίδων. Ἤδη αἱ ἀντηρίδες ἀπεμακρύνθησαν, ὁ δὲ ναὸς ἐστερεώθη δι' ὑποθεμελιώσεως καὶ συγκρατήσεως τῶν τοίχων καὶ τοῦ τρούλλου του. Οὕτω τὸ μνημεῖον ἀνέκτησε τὴν παλαιάν αὐτοῦ ὄψιν, ἀποκατασταθείσης καὶ τῆς λιτῆς αὐτοῦ. Κατὰ τὴν ἐκτέλεσιν τῶν ἐργασιῶν ἀπεκαλύφθησαν τέως ἄγνωστα πλευρικὰ παρεκκλήσια.

Ἐστερεώθησαν ἐπίσης καὶ τὰ βυζαντινὰ τείχη τῆς Θεσσαλονίκης. Ἀμφότεραι αἱ ἐργασίαι ἐξετελέσθησαν διὰ τοῦ ἀρχιτεχνίτου τῆς ἀναστηλώσεως Νικ. Κορωνιοῦ καὶ τῇ συνεργασίᾳ τοῦ ἐφόρου βυζαντινῶν ἀρχαιοτήτων Στ. Πελεκανίδου, κατὰ τὰς ὁδηγίας τοῦ ἐπιθεωρητοῦ ἀρχιτέκτονος Ε. Στίκα.

11) Εἰς τὰς *Σέρρας* ἐστερεώθη ἡ παλαιὰ βυζαντινὴ μητρόπολις, ἥτις ἐκχωσθεῖσα ἀπὸ τῶν περιβαλλουσῶν αὐτὴν ἐπιχώσεων ἀνεδείχθη σημαντικῶς. Ἀνακατεσκευάσθησαν ἐπίσης καί τινα παράθυρα αὐτῆς.

12) Εἰς τὸ *Ἅγ. Ὄρος* κατεσκευάσθη νέον Σκευοφυλάκιον εἰς τὴν Μ. Μ. Λαύρας, ἐπεσκευάσθη ὁ ξενὼν αὐτῆς καὶ ἀποκατεστάθη καταστραφὲν τμῆμα τοῦ περιβόλου αὐτῆς. Ἐστερεώθησαν ὡσαύτως, διὰ τοῦ ἀρχιτεχνίτου Ν. Κορωνιοῦ, ὁ πύργος τῆς Μ. Σταυρονικήτα, ἡ Μ. Ἐσφιγμένου καὶ τὸ καθολικὸν τῆς Μονῆς Τ. Προδρόμου (Ρουμανικὴ Σκήτη).

13) Εἰς *Βέροιαν* ἀνεστηλώθη ὁ βυζαντινὸς ναὸς τοῦ Χριστοῦ ὁ περιέχων τοιχογραφίας τοῦ ζωγράφου Καλιέργη.

14) Εἰς *Ἄρταν* ἐγένετο μικρὰ ἀναστήλωσις τῆς Τραπέζης τῆς Μ. Παρηγορητίσσης, προκειμένου αὕτη νὰ χρησιμοποιηθῇ ὡς βυζαντινὸν μουσεῖον Ἄρτης. Ἐστερεώθησαν ἐπίσης τὰ ψηφιδωτὰ τοῦ τρούλλου τῆς Παρηγορητίσσης, τῶν ὁποίων ἔγχρωμα ἀντίγραφα ἐφιλοτεχνήθησαν ὑπὸ τοῦ ζωγράφου Φ. Ζαχαρίου.

Εἰς Ἅγ. Νικόλαον τῆς Ροδιᾶς ἀνακατεσκευάσθησαν τὰ δίλοβα παράθυρα τοῦ τρούλλου, ἐγένετο εὐρεῖα ἐκχωμάτωσις πέριξ τοῦ ναοῦ καὶ ἀποκατεστάθησαν αἱ στέγαι, τὰ παράθυρα καὶ ἡ ἐφθαρμένη τοιχοποιΐα του.

Εἰς τὴν Παναγίαν Βελλᾶς Βουργαρελίου (Κόκκινην Ἐκκλησιάν) ἐγένοντο ἐργασίαι στερεώσεως, εἰς δὲ τὸ καθολικὸν τῆς Μ. τῶν Βλαχερνῶν ἐξετελέσθη ἀνακεράμωσις τῆς στέγης ἐποπτείᾳ τοῦ ἐκτάκτου ἐπιμελητοῦ ἀρχαιοτήτων Ἄρτης Ἠλ. Χουλιάρα.

15) Εἰς τὴν *Ἤπειρον* ἐστερεώθησαν βυζαντινὰ μνημεῖα τῆς Κονίτσης καὶ τοῦ Ζαγορίου, ὡς καὶ ἡ μονὴ τῆς Μολυβδοσκεπάστου.

16) Εἰς τὴν *Κεφαλληνίαν* ἐπερατώθησαν αἱ ἐργασίαι στερεώσεως καὶ ἀποκαταστάσεως τῆς πύλης τοῦ Κάστρου 'Αγ. Γεωργίου.

'Εργασίαι στερεώσεως ἐγένοντο ἐπίσης εἰς τὸν ἐκ τῶν σεισμῶν τοῦ 1953 παθόντα σταυρικὸν ναὸν (13ου αἰ.) τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου τοῦ χωρίου Βαρέος, εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ ὁποίου ἀπεκαλύφθησαν καὶ τοιχογραφίαι.

17) Εἰς τὴν *Ζάκυνθον* συνεπληρώθη ἡ ἀναστήλωσις τοῦ ἱστορικοῦ ναοῦ τῆς Παναγίας τῶν 'Αγγέλων.

18) Εἰς τὸν *Μυστρᾶν* ἐστερεώθησαν ἑτοιμόρροποί τινες τοῖχοι οἰκιῶν καὶ ναῶν.

19) Εἰς τὴν *Μονεμβασίαν* ἐγένοντο σημαντικαὶ ἐργασίαι στερεώσεως καὶ ἀναστηλώσεως τοῦ βυζ. ναοῦ τῆς 'Αγ. Σοφίας καὶ τῶν τειχῶν τῆς πόλεως. Εἰς τὴν 'Αγ. Σοφίαν ἐπισκευαζομένων τῶν κονιαμάτων ἀπεκαλύφθησαν τοιχογραφίαι (στηθάρια) ἁγίων ἐπὶ τῶν ἑκατέρωθεν τῶν ἡμιχωνίων σφαιρικῶν τριγώνων. 'Απεκαλύφθησαν ὡσαύτως καὶ δύο τέως πεφραγμένα τρίλοβα παράθυρα τῆς Β. πλευρᾶς καὶ ἀνεστηλώθησαν τὰ παράθυρα τοῦ ἱεροῦ ὡς καὶ τὸ δίλοβον τῆς Ν. πλευρᾶς.

20) Παρὰ τὴν *Σπάρτην* ἐστερεώθησαν οἱ τοῖχοι καὶ αἱ τοιχογραφίαι τοῦ παρὰ τὸν Βρονταμᾶν ἱστορικοῦ ναϋδρίου τῆς Παλιοπαναγιᾶς.

21) Εἰς *Κοντοβάζαιναν* ἐστερεώθησαν ἡ μονὴ τῆς Παναγίας Κλειβωκᾶς καὶ ὁ ναὸς 'Αγ. Νικολάου.

22) Εἰς *Στεμνίτσαν* ('Υψοῦντα) ἐγένετο στερέωσις καὶ συντήρησις μεταβυζαντινῶν μνημείων.

23) Εἰς *Λέσβον* ἐξετελέσθησαν ἐργασίαι στερεώσεως καὶ συντηρήσεως τῆς Μ. Περιβολῆς.

24) Εἰς *Θήραν* ἐστερεώθη τὸ κωδωνοστάσιον τοῦ βυζαν. ναοῦ τῆς 'Επισκοπῆς.

25) Εἰς *Πάτμον* ἐστερεώθη ὁλόκληρον τὸ ἐκ σεισμῶν παθὸν φρουριακὸν συγκρότημα τῆς Μ. 'Αγ. 'Ιωάννου τοῦ Θεολόγου. Συνεκρατήθησαν αἱ νεωστὶ ἀποκαλυφθεῖσαι ἀρχαιότεραι τοιχογραφίαι (12ου αἰ.) τοῦ παρεκκλησίου τῆς Παναγίας διὰ τοῦ καλλιτέχνου Φ. Ζαχαρίου, ἠνοίχθησαν τὰ παράθυρα τοῦ τρούλλου τῆς Τραπέζης καὶ ἐγένετο ἔναρξις τῶν ἐργασιῶν κατασκευῆς νέου Σκευοφυλακίου, Βιβλιοθήκης καὶ Ξενῶνος ὡς καὶ στερεώσεως καταστραφέντος τμήματος τῆς Μονῆς.

Συνειργάσθησαν ὁ ἔφορος 'Ι. Κοντῆς καὶ ἡ ἐπιμελήτρια βυζ. ἀρχαιοτήτων Κ. Φατούρου.

26) Εἰς *'Ηράκλειον Κρήτης* ἀποκατεστάθη εἰς τὴν ἀρχικὴν αὐτῆς μορφὴν ἡ μέχρι τοῦδε ὡς αἴθουσα κινηματογράφου χρησιμοποιουμένη βασιλικὴ τοῦ 'Αγ. Μάρκου. Τὰς ἐργασίας ἐπέβλεψεν ὁ ἔφορος ἀρχαιοτήτων Κρήτης Ν. Πλάτων.

ΤΑ ΓΕΝΙΚΑ ΑΡΧΕΙΑ ΤΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ

Κατὰ τὸ ἔτος 1958 τὸ προσωπικὸν ηὐξήθη διὰ τοῦ διορισμοῦ δύο ταξινόμων, τοῦ Δημητρίου Λουκᾶ (11 - 6 - 1958) καὶ τῆς Βασιλικῆς Παρασκευοπούλου (28 - 7 - 1958), κατόπιν διαγωνισμοῦ.

Ἤδη ἡ ταξινόμησις τῶν ἀρχειακῶν συλλογῶν ἐνεργεῖται κανονικῶς ὑπὸ τῶν πέντε ταξινόμων καθοδηγουμένων ὑπὸ τοῦ Γραμματέως καὶ βοηθουμένων καὶ ὑπὸ τῶν δύο κλητήρων.

1) 'Επερατώθη ἡ ταξινόμησις τοῦ 'Αρχείου Οἰκονομίας τοῦ Καποδιστρίου καὶ μικροῦ τμήματος τῶν μετὰ ταῦτα ἐτῶν.

2) 'Εταξινομήθη κατὰ ἔτη τὸ 'Αρχεῖον Στρατιωτικῶν - Ναυτικῶν τῶν ἐτῶν 1828 - 1834, τῶν δ' ἐτῶν 1828 - 1830 καὶ κατὰ μῆνας καὶ ἡμέρας.

3) 'Επερατώθη ἡ ταξινόμησις τοῦ 'Αρχείου Μάμουκα.

4) 'Επερατώθη ἡ ταξινόμησις καὶ καταγραφὴ 800 Πρωτοκόλλων καὶ ἄλλων Βιβλίων τοῦ 'Αγῶνος καὶ Καποδιστρίου.

5) 'Επερατώθη ἡ ἀποδελτίωσις τῶν ἐντύπων τῆς Συλλογῆς Βλαχογιάννη.

6) Συνετάγη ἡ συγκεντρωτικὴ κατάστασις τῶν ἀπαντήσεων τῶν 'Υπηρεσιῶν τοῦ 'Υπουργείου 'Εσωτερικῶν, Νομαρχιῶν, Δήμων καὶ Κοινοτήτων τῆς 'Επικρατείας, ἐκ τῆς ὁποίας παρουσιάζεται ἀνάγλυφος ἡ κατάστασις τῶν δημοσίων ἀρχείων αὐτῶν.

7) 'Εταξινομήθησαν καὶ κατεγράφησαν τὰ νέα προσκτήματα τῶν ἀρχείων καὶ τῆς Βιβλιοθήκης.

8) 'Εν γένει ἡ ὑπηρεσία ἐλειτούργησε κανονικῶς:

'Ενηργήθησαν ἐπιθεωρήσεις ἀρχείων πρὸς καταστροφὴν τῆς Γ.Δ.Δ.Λ., τοῦ 'Υπουργείου Συγκοινωνιῶν καὶ Δημοσίων Ἔργων (Πολεοδομικὸν Γραφεῖον), τοῦ 'Εθνικοῦ Μετσοβίου Πολυτεχνείου, τῆς Υ.Ε.Κ.Α., τοῦ 'Υπουργείου 'Εσωτερικῶν, διαφόρων Οἰκονομικῶν 'Εφοριῶν, τῆς 'Υπηρεσίας 'Εμπορίου 'Αθηνῶν, τοῦ 'Ελεγκτικοῦ Συνεδρίου. 'Επίσης ἠλέγχθησαν τὰ δικαιολογητικὰ καταστροφῆς ἀχρήστων ἀρχείων Νομαρχιῶν, Οἰκονομικῶν 'Εφοριῶν καὶ ἄλλων ὑπηρεσιῶν τῶν 'Επαρχιῶν.

'Εξυπηρετήθησαν οἱ ἐρευνηταὶ καὶ τὸ κοινὸν διὰ παροχῆς πληροφοριῶν καὶ ἄλλων στοιχείων. 'Εξεδόθησαν ἀντίγραφα τῶν ἐν τοῖς ΓΑΚ παλαιῶν συμβολαίων. 'Εστάλησαν αἱ ἀναγκαῖαι πληροφορίαι ἐπὶ τῇ βάσει σχετικοῦ ἐρωτηματολογίου περὶ τῶν ἐν 'Ελλάδι 'Αρχείων εἰς τὴν ἐν Λισαβῶνι μέλλουσαν νὰ συνέλθῃ 4ην Διεθνῆ Στρογγύλην Τράπεζαν τῶν 'Αρχείων. 'Εστάλησαν εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τῆς Γενεύης βιογραφικὰ στοιχεῖα περὶ 'Ελλήνων σπουδαστῶν ἐν αὐτῷ ἐπ' εὐκαιρίᾳ τοῦ ἑορτασμοῦ τῆς 200ετηρίδος αὐτοῦ.

'Ηγοράσθησαν 14 μεταλλικαὶ ἀρχειοθῆκαι τῶν 4 συρταρίων ἐκ τῆς ἐγχωρίου βιομηχανίας καὶ δύο δίδυμοι μεταλλικαὶ δελτιοθῆκαι. 'Ετοποθετήθησαν εἰς τὸ Ταξινομητήριον, τὸ 'Αναγνωστήριον καὶ τὸν Διάδρομον φωτιστικὰ σώματα.

Δι' ἐνεργειῶν τῆς ὑπηρεσίας ἐνεκρίθη ὑπὸ τῆς Τεχνικῆς 'Υπηρεσίας τοῦ 'Υπουργείου Παιδείας πίστωσις δραχμῶν 13.000 εἰς βάρος τοῦ λογαριασμοῦ ἐπισκευῆς τοῦ κτηρίου τῆς 'Ακαδημίας, διὰ τῆς ὁποίας ἐγένετο μερικὴ ἐπισκευὴ τῶν Γραφείων, Διαδρόμων καὶ κοινοχρήστων τῆς ὑπηρεσίας.

Κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο ἠγοράσθησαν αἱ ἑξῆς ἀρχειακαὶ συλλογαί:

α') Τμῆμα 'Αρχείου τοῦ Δημητρίου Σταμ. Μπουντούρη (1828 - 1865) ἐξ 730 τεμαχίων ἐπιστολῶν καὶ ἄλλων στοιχείων.

β') Δύο ἔγγραφα τῶν ἐτῶν 1844 καὶ 1845 ἀναφερόμενα εἰς τοὺς ἀγωνιστὰς 'Ηλίαν Τσανέαν τὸ πρῶτον καὶ 'Αγγελῆν 'Ιωάννου Σμυρναῖον τὸ δεύτερον.

γ') Δέκα τέσσαρα (14) ἔγγραφα τῶν ἐτῶν 1804 - 1834 ἀναφερόμενα ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἰς τὸν 'Ι. Μαρσάν, σύνδεσμον μεταξὺ τοῦ Καποδιστρίου καὶ τοῦ Maizon.

δ') Κῶδιξ ἀραβοτουρκικὸς χαρτῷος ἐκ φφ. 348 διαστ. 0,29 × 0,20 μ. τοῦ 17ου αἰ. ἀναφερόμενος εἰς τὸν Μωάμεθ.

ε') Ἕνδεκα ἔγγραφα τῆς ἡγεμονίας τῆς Σάμου (1833 - 1834).

ς') Δύο κώδικες χαρτῷοι διαστ. 0,24 × 0,17 μ. ἐκ φφ. 257 καὶ 546 ἐκ Πάτμου τῶν μέσων τοῦ 18ου αἰ. περιέχοντες κυρίως κείμενα ἐκ τῶν ἀρχαίων 'Ελλήνων συγγραφέων καὶ τῶν Πατέρων τῆς 'Εκκλησίας μετὰ ψυχαγωγίας ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον (μαθητικὰ σχεδάρια).

ζ') 'Ογδοήκοντα ἐννέα (89) νοταριακὰ ἔγγραφα ἐκ Νάξου (1625 - 1820).

η') Τριάκοντα τέσσαρες (34) ἐπιστολαὶ καὶ ἄλλα γραπτὰ τοῦ 'Αλεξ. Μωραϊτίδου πρὸς τὴν ἐν Τήνῳ μοναχὴν Θεοδώραν (1915 - 1919).

θ') Τρία (3) ἔγγραφα τῶν ἐτῶν 1818 - 1822, ἤτοι λογαριασμὸς τοῦ Γ. Ταμπα-

κοπούλου ἐν Κωνσταντινουπόλει τῇ 1 - 5 - 1818, ἔγγραφον τῆς Πελοποννησιακῆς Γερουσίας ἐκ Τριπόλεως τῇ 1 - 6 - 1822 πρός τοὺς Ἐπιστάτας τῆς Δημοπρασίας Πωλήσεως Ἐθν. Εἰσοδημάτων Μυστρᾶ καὶ ἀχρονολόγητον τουρκικόν.

ι') Ἐννέα (9) ἔγγραφα ἐκ Πολυκάνδρου (1799 - 1834) ἀναφερόμενα εἰς μονήν ταύτης καί ναούς.

ια') Ἄριστον ἀντίτυπον τῆς Χάρτας τοῦ Ρήγα Φεραίου ἐκ δώδεκα φύλλων.

ιβ') Δημοσιεύματά τινα ἀρχειακοῦ περιεχομένου παρά τοῦ Ἰταλικοῦ ἐκδοτικοῦ οἴκου Bottega d'Erasmo ἐν Τουρίνῳ.

Διά δωρεᾶς εἰσήχθησαν:

α') Παρὰ τοῦ κ. Μιλτ. Σταμούλη πέντε φάκελοι περιέχοντες τουρκικὰ χαρτονομίσματα πρό τοῦ 1880, φύλλον τῆς ἐφημερίδος τοῦ Μετώπου τοῦ 1922 « Ἀρβύλα », ἔντυπα τοῦ Κόμματος τῶν Προοδευτικῶν Φιλελευθέρων τοῦ Γ. Καφαντάρη τοῦ 1926, καὶ συλλογή μυστικοῦ τύπου καὶ συνθημάτων τῆς Κατοχῆς (1941 - 1944).

β') Παρά τοῦ κ. Νικ. Β. Σταματάκη δέκα ἐννέα (19) νοταριακὰ ἔγγραφα ἐκ Νάξου (1696 - 1908).

γ') Παρά τοῦ κ. Χαρ. Ζυμβρακάκη ὀκτώ (8) Πίνακες καὶ τεσσαράκοντα δύο (42) Χάρται τοῦ ἐκ Μόσχας φιλέλληνος ἱστορικοῦ συγγραφέως Πετρώφ ἀναφερόμενα εἰς τόν Ἀγῶνα τῆς Ἀνεξαρτησίας.

δ') Παρὰ τοῦ κ. Εὐ. Μπλέσσα ἐν συνεχείᾳ παλαιοτέρων δωρεῶν εὐγενεῖ φροντίδι τοῦ καθηγητοῦ κ. Γ. Πετροπούλου, μέλους τῆς Ἐπιτροπῆς τῶν ΓΑΚ, ἱστορικὸν ἔγγραφον ἀχρονολόγητον ἐκ Κεφαλληνίας πρὸς τόν ἐκεῖ Ρῶσον Πρύτανιν τῆς Νήσου κατὰ τὴν ρωσικὴν κατοχήν.

ε') Παρὰ τοῦ κ. Ἀλεξ. Βογιατζῆ ἓξ (6) ἔγγραφα τῶν ἐτῶν 1693, 1801, 1814, 1821 καὶ ἀχρονολόγητα, ἀναφερόμενα εἰς τὸν Γεν. Πρόξενον τῆς Ἑπτανησιακῆς Δημοκρατίας ἐν Ἀλεξανδρείᾳ Γ. Σιβίνην, τὸν Σ. Σιβίνην κ.ἄ.

ϛ') Παρά τοῦ κ. Ἀναστ. Σπ. Γαβαλᾶ τρία νοταριακά ἔγγραφα ἐκ Λευκάδος (1795 - 1796), ἓν τοπογραφικὸν σχεδιάγραμμα κτημάτων καὶ τόμος περιέχων περί τὰ πεντήκοντα ἔγγραφα τῶν ἐτῶν 1702 - 1777 συνεσταχωμένα ὑπό τόν τίτλον « Per D. Bernardo Gavala contro il Sign. Antonio Settini » ἰταλιστί, ἀναφερόμενα εἰς τὴν ἐν Λευκάδι Ἐνετοκρατίαν.

ζ') Παρὰ τοῦ κ. Νικ. Τσιριντάνη κατάστασις δυνάμεως τῶν ἀξιωματικῶν τῆς Ἐθν. Ἀμύνης κατὰ τὸ Κίνημα Βενιζέλου ἐν Θεσσαλονίκῃ.

η') Παρὰ τοῦ κ. Παναγῆ Γ. Λυκιαρδοπούλου τρία (3) ἔγγραφα τῶν ἐτῶν 1799 - 1822, ἤτοι πιστοποιητικὸν ὅτι οἱ Λυκιαρδόπουλοι εἶναι ἐγγεγραμμένοι εἰς τὴν Χρυσῆν Βίβλον τῶν Εὐγενῶν, διαταγή τοῦ Προέδρου τοῦ Ἐκτελεστικοῦ ἐκ Κορίνθου 11 - 5 - 1822 καὶ τοῦ Μινίστρου τοῦ Πολέμου ἐξ Ἄργους 18 - 6 - 1822 πρός τόν Γεράσιμον Λυκιαρδόπουλον.

θ') Παρά τοῦ κ. Πέτρου Γ. Δασκαλοπούλου δύο (2) σπάνια ἔντυπα καὶ πέντε (5) ἔγγραφα ἐξ Ὕδρας (1783 - 1821), καί

ι') Παρὰ τοῦ κ. Ἰω. Κ. Πέτροβα ἔγγραφον τοῦ Θ. Κολοκοτρώνη ἀπὸ Βυτίναν τῇ 27 - 4 - 1822 πρὸς τοὺς πολιορκητὰς τῶν Παλ. Πατρῶν.

Τό Ἀναγνωστήριον ἐλειτούργησε κανονικῶς, πλήν τοῦ μηνός Αὐγούστου, καί ἐσημειώθησαν 667 παρουσίαι ἀναγνωστῶν, Ἑλλήνων καί ξένων. Εἰς τήν Βιβλιοθήκην εἰσήχθησαν αὐτοτελῆ βιβλία ἐξ ἀγορᾶς καὶ ὡς ἐπὶ τό πλεῖστον ἐκ δωρεᾶς 125 καὶ ἀρκετοὶ τόμοι παλαιοτέρων σειρῶν.

Ὁ Διευθυντής κατόπιν τῆς ὑπ' ἀριθ. 25830/420 ἀπό 3 - 7 - 1958 διαταγῆς Ὑπουργείου Ἐθνικῆς Παιδείας μετέβη εἰς Ρόδον καί ἐπεθεώρησε τὸ ἐκεῖ Ἱστορικὸν Ἀρχεῖον Δωδεκανήσου.

Τοπικά Ἀρχεῖα. Κατόπιν ἐγκρίσεως τῆς Ἐπιτροπῆς τῶν ΓΑΚ ἐχορηγήθησαν εἰς τό Ἱστορικόν Ἀρχεῖον Μακεδονίας δραχμαί 2.000, εἰς τό τῆς Ὕδρας 1.000, εἰς τό τῆς Ἰονίου Γερουσίας 1.000 καὶ εἰς τὸ τῆς Χίου 1.000.

Ἐνεκρίθη πίστωσις ἐπισκευῆς τοῦ κτηρίου τοῦ Ἱστορικοῦ Ἀρχείου Ὕδρας, τοῦ Ἀρχειοφυλακείου Λευκάδος καί τοῦ κτηρίου Ἰσχακῆ Λεών ἐν Χανίοις Κρήτης πρὸς ἐγκατάστασιν τοῦ Ἱστορικοῦ Ἀρχείου Κρήτης.

Δυστυχῶς ἡ μή λειτουργία πάντων τῶν ἱδρυμένων Ἱστορικῶν Ἀρχείων καί ἡ ἔλλειψις τοιούτων εἰς ἅπαντας τούς Νομούς τοῦ Κράτους παρέχει τεραστίας δυσκολίας εἰς τὰ ΓΑΚ πρός διάσωσιν τῶν δημοσίων ἀρχείων τῶν Ἐπαρχιῶν. Ἡ ὑπηρεσία ἔκρουσεν ἁρμοδίως τόν κώδωνα τοῦ κινδύνου καί προέτεινε μέτρα θεραπείας τοῦ κακοῦ, νῦν δ' ἀπόκειται οὐ μόνον εἰς τάς διοικητικὸς ἀρχάς ἀλλά καί εἰς τόν πνευματικόν κόσμον, τὰ ὄργανα τῆς τοπικῆς αὐτοδιοικήσεως καὶ τάς διαφόρους ὀργανώσεις νὰ κατανοήσουν τήν ἀξίαν τῶν ἱστορικῶν ἀρχείων διὰ τήν ἐθνικήν ἱστορίαν καὶ νά ἀγαπήσουν καὶ περισώσουν ταῦτα ἄνευ ἀναβολῆς.

ΤΑ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΑ ΑΡΧΕΙΑ ΤΗΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ

α') Τὸ Μεσαιωνικὸν Ἀρχεῖον.

Τὰ κατά τὸ ἔτος 1958 πεπραγμένα τοῦ Μεσαιωνικοῦ Ἀρχείου ἔχουν ὡς ἑξῆς:

I. Συνεχίσθη καὶ κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο ἡ ἀποδελτίωσις κειμένων καὶ μελετῶν ἀναγομένων εἰς τήν ὑπὸ τοῦ Μεσαιωνικοῦ Ἀρχείου ἐρευνωμένην ἱστορικὴν περίοδον (1453 - 1821), τὸ δὲ συλλεγέν ὑλικὸν ἐταξινομήθη μεθοδικῶς εἰς τὰς οἰκείας δελτιοθήκας. Μετὰ τὴν κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος συντελεσθεῖσαν, καθ' ὁλοκληρίαν σχεδόν, ἀποδελτίωσιν τῶν ἑλληνικῶν βιβλιογραφιῶν (Βρετοῦ, Legrand, Petit, Γκίνη - Μέξα κλπ.), κατά τὸ λῆγον ἔτος ἰδιαιτέρα φροντὶς κατεβλήθη ὅπως ἀποδελτιωθοῦν κατάλογοι ἑλληνικῶν χειρογράφων κωδίκων ἀποκειμένων εἰς βιβλιοθήκας τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς ἀλλοδαπῆς. Οὕτω, ἀπεδελτιώθησαν κατάλογοι ἑλληνικῶν ἐγγράφων καὶ χειρογράφων κωδίκων τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Μεγάλης τοῦ Γένους Σχολῆς καὶ τοῦ Ζωγραφείου (Ἀ. Παπαδοπούλου - Κεραμέως), τῆς ἐν Πετρουπόλει συλλογῆς Likhatcheff (Ἀ. Παπαδοπούλου - Κεραμέως), τῶν Ἰταλικῶν βιβλισθηκῶν Μιλάνου, Παλέρμου, Πάρμας, Παβίας, Κρεμώνας, Φερράρας, Γενούης, Νεαπόλεως κλπ. (E. Martini), ὡς καὶ Βενετίας (Mingarelli καὶ Zanetti) καὶ Φλωρεντίας (Bandini), τῶν βιβλιοθηκῶν τῆς Μαδρίτης (Iriarte), τῆς Βιέννης (Nessel), τοῦ Βουκουρεστίου (Litzica), τῆς Μονῆς τοῦ Σινᾶ (Beneševič) κ.ἄ.

Παραλλήλως, κατὰ τήν ταξινόμησιν τοῦ συναγομένου ὑλικοῦ, συνεχίζεται ἑκάστοτε τὸ ἔργον τῆς ἑνοποιήσεως ἢ τοῦ συσχετισμοῦ δελτίων καὶ λημμάτων, τῆς ἀποσυμφορήσεως καὶ ἀνακατατάξεως τῶν δελτισθηκῶν. Εἰς ταύτας ἐτοποθετήθησαν ἐφέτος ἔγχρωμα δελτία (ὁδηγοί) κατ' ἀποστάσεις μέ τὰ κυριώτερα λήμματα, πρός εὐχερεστέραν ἀνεύρεσιν τοῦ ἑκάστοτε ζητουμένου.

II. Ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ ἐν ταῖς δελτιοθήκαις ἀποκειμένου ὑλικοῦ, ἐνίοτε δέ καὶ κατόπιν ἰδιαιτέρων ἐρευνῶν, τό ἡμέτερον Ἀρχεῖον παρέσχε καί κατά τό ἔτος τοῦτο ποικίλας πληροφορίας ἐπί θεμάτων τῆς ἁρμοδιότητός του εἰς πολλούς ἐρευνητάς, Ἕλληνας καὶ ξένους, προσδραμόντας εἰς αὐτό ἀμέσως ἢ δι' ἀλληλογραφίας. Ἐξ ἄλλου τό ἀποθησαυρισθέν ἐν τῷ Μεσαιωνικῷ Ἀρχείῳ γλωσσικόν ὑλικόν ἐξακολουθεῖ πάντοτε νά λαμβάνεται ὑπ' ὄψιν ὑπὸ τῶν συντακτῶν τῶν ἄρθρων τοῦ ὑπὸ τῆς Ἀκαδημίας ἐκδιδομένου « Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ τῆς Νέας Ἑλληνικῆς Γλώσσης ».

III. Ἡ « *Ἐπετηρὶς τοῦ Μεσαιωνικοῦ Ἀρχείου* », περιλαμβάνουσα ἱστορικὰς καὶ φιλολογικὰς πραγματείας τοῦ ἀειμνήστου ἀκαδημαϊκοῦ Νίκου Βέη, τοῦ διευθυντοῦ καὶ τῶν συντακτῶν τοῦ Ἀρχείου, ἐξεδόθη καὶ ἐφέτος (τόμος Ἕβδομος), ἐπετεύχθη δὲ ἡ κανονικὴ ἀνταλλαγὴ αὐτῆς μὲ τὰ ἀξιολογώτερα ἐπιστημονικὰ περιοδικὰ τοῦ αὐτοῦ κλάδου, ἑλληνικὰ καὶ ἰδίᾳ ξένα.

IV. Εἰς τὸν κυκλοφορηθέντα ἕβδομον τόμον τῆς « Ἐπετηρίδος » ἐπιτάσσεται ἐν παραρτήματι ὁ καὶ αὐτοτελῶς ἐκτυπωθεὶς « *Κανονισμὸς Ἀποδελτιώσεως* » τοῦ Μεσαιωνικοῦ Ἀρχείου. Ὁ Κανονισμὸς οὗτος, προϊὸν ἐπανειλημμένων κατὰ καιροὺς ἐπεξεργασιῶν, διαμορφωθεὶς τελικῶς μὲ τὴν πεῖραν τῆς ἐπὶ σειρὰν ἐτῶν ἐφαρμογῆς του, ἐνεκρίθη προσφάτως ὑπὸ τῆς ἐξ ἀκαδημαϊκῶν Ἐφορευτικῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ Μεσαιωνικοῦ Ἀρχείου καὶ ἐψηφίσθη ὑπὸ τῆς Ὁλομελείας τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν κατὰ τὴν ὑπ᾽ ἀριθ. 684 τῆς 14ης Νοεμβρίου 1957 συνεδρίαν αὐτῆς. Τὸ ἐκτυπωθὲν κείμενον τοῦ Κανονισμοῦ ἐπλουτίσθη ὑπὸ τοῦ διευθυντοῦ τοῦ Ἀρχείου διὰ μεθοδικοῦ Εὑρετηρίου καὶ διὰ Προλεγομένων, εἰς τὰ ὁποῖα ἐκτίθενται τὸ ἱστορικὸν καὶ ὁ σκοπὸς τῆς ἱδρύσεως τοῦ Μεσαιωνικοῦ Ἀρχείου, ἡ πορεία τῆς ἐργασίας καὶ τὸ μέχρι τοῦδε συντελεσθὲν ἔργον ἐν τῷ ἐπιστημονικῷ τούτῳ ἱδρύματι τῆς Ἀκαδημίας.

V. Ἡ βιβλιοθήκη καὶ αἱ συλλογαὶ τοῦ Μεσαιωνικοῦ Ἀρχείου ἐπλουτίσθησαν σημαντικῶς κατὰ τὸ διαρρεῦσαν ἔτος. Εἰς τὴν βιβλιοθήκην εἰσήχθησαν ἑκατὸν ἐνενήκοντα τόμοι ἐπιστημονικῶν ἔργων ἢ περιοδικῶν, προελθόντες ἐκ δωρεᾶς, ἀνταλλαγῆς ἢ ἀγορᾶς (ἀριθ. καταλ. εἰσαγωγῆς 622 - 812). Εἰς τὰς συλλογὰς δὲ τοῦ Ἀρχείου προσετέθη πολύτιμος χειρόγραφος κῶδιξ μεγάλου σχήματος, περιέχων τὴν ἀπογραφὴν τῶν κατοίκων καὶ τὸ ἐπίσημον κτηματολόγιον (μετὰ τοπογραφικῶν σχεδιαγραμμάτων) τῆς περιοχῆς τοῦ Ναυπλίου καὶ τῶν ἐγγὺς αὐτοῦ χωρίων κατὰ τὴν δευτέραν ἐν Πελοποννήσῳ Βενετοκρατίαν (1687 - 1715), δωρηθείς, ὁμοῦ μετ᾽ ἐγγράφων τῆς Κρητικῆς οἰκογενείας Χορτάτση, ὑπὸ τῶν ἀπογόνων ταύτης μελῶν τῆς οἰκογενείας Whittall, κατόπιν σχετικῶν ἐρευνῶν καὶ ἐνεργειῶν τοῦ διευθυντοῦ τοῦ Ἀρχείου. Τέλος, ἡ εἰς τὴν Ἀκαδημίαν Ἀθηνῶν δωρηθεῖσα (1952 - 1953) πολύτιμος βιβλιοθήκη τοῦ ἀειμνήστου Γεωργίου Ἀρβανιτίδου (1876 - 1953), ἥτις τελεῖ, κατὰ τὴν βούλησιν τοῦ δωρητοῦ, ὑπὸ τὴν ἐπιμέλειαν τοῦ διευθυντοῦ τοῦ Μεσαιωνικοῦ Ἀρχείου καὶ χρησιμωτάτην παρέχει βοήθειαν εἰς τὴν ἐν αὐτῷ συντελουμένην ἐργασίαν, ἐπλουτίσθη διὰ συμπληρωματικῆς δωρεᾶς, γενομένης ὑπὸ τῆς Κυρίας Καίτης Ἀρβανιτίδου κατὰ τὸν παρελθόντα Ἰούνιον. Πρόκειται κυρίως περὶ παλαιῶν ἑλληνικῶν ἐκδόσεων τοῦ 16ου, 17ου καὶ 18ου αἰῶνος, αἱ ὁποῖαι παρέμενον ἀβιβλιογράφητοι μέχρι σήμερον καὶ τῶν ὁποίων ἐδημοσιεύθη εἰς τὴν ἐφετεινὴν « Ἐπετηρίδα τοῦ Μεσ. Ἀρχείου » ὑπὸ τοῦ διευθυντοῦ αὐτοῦ λεπτομερὴς βιβλιογραφικὴ περιγραφή.

VI. Καὶ κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο ἀνετέθησαν εἰς τὴν διεύθυνσιν καὶ τὸ προσωπικὸν τοῦ Μεσαιωνικοῦ Ἀρχείου πρόσθετα καθήκοντα: Δι᾽ ἀποφάσεως τῆς Συγκλήτου (συνεδρία 607/29 - 1 - 1958) ἀνετέθη εἰς τὸν διευθυντὴν ἡ ἐποπτεία τῆς βιβλιοθήκης τῆς Ἀκαδημίας καὶ ἡ παρακολούθησις τῆς ἐν αὐτῇ συντελουμένης ἐργασίας, ἐν συνεχείᾳ δὲ (συνεδρία 610/13 - 3 - 58) ὁ ἔλεγχος τῶν ἐν αὐτῇ βιβλίων, ἀποσπασθέντος εἰς τὸ εἰδικῶς πρὸς τοῦτο συγκροτηθὲν συνεργεῖον καὶ ἑνὸς συντάκτου τοῦ ἡμετέρου Ἀρχείου.

VII. Τὸ Μεσαιωνικὸν Ἀρχεῖον προσεκλήθη ἐπισήμως καὶ μετέσχε τοῦ εἰς Μόναχον συγκληθέντος κατὰ τὸν παρελθόντα Σεπτέμβριον 11ου Διεθνοῦς Συνεδρίου Βυζαντινῶν Σπουδῶν, εἰς τὸ ὁποῖον ἐξεπροσωπήθη ὑπὸ τοῦ Διευθυντοῦ, προβάντος καὶ εἰς ἰδίαν ἐπιστημονικὴν ἀνακοίνωσιν.

VIII. Ἀλλὰ τὸ σημαντικώτερον, ἐξ ὅσων ἔχομεν ν᾽ ἀναφέρωμεν εἰς τὸν παρόντα ἐτήσιον ἀπολογισμόν, εἶναι τὸ γεγονὸς ὅτι ἀπὸ τοῦ ἔτους τούτου ἐπετεύχθη ἡ

ἀπὸ μακροῦ ἀναμενομένη ἀνάθεσις εἰς τὸ προσωπικὸν τοῦ Μεσαιωνικοῦ Ἀρχείου ἐρευνητικῶν ἀποστολῶν, ἀναλόγων πρὸς τὰς εἰς τοὺς συντάκτας τῶν ἄλλων ἐπιστημονικῶν Ἀρχείων τῆς Ἀκαδημίας κατ᾽ ἔτος ἀνατιθεμένας. Τὰ λίαν ἱκανοποιητικὰ ἐπιτεύγματα τῶν δύο πρώτων πραγματοποιηθεισῶν ἀποστολῶν, τὰ ὁποῖα ὑπερέβησαν πᾶσαν προσδοκίαν ὡς πρὸς τὸν πλοῦτον καὶ τὴν σπουδαιότητα τοῦ συγκομισθέντος ὑλικοῦ, ἐπιτρέπουν νὰ πιστεύωμεν ὅτι ἡ γενομένη ἐφέτος ἀρχὴ δὲν θὰ μείνῃ ἄνευ συνεχείας, ἀλλ᾽ ὅτι θὰ ληφθῇ πᾶσα μέριμνα, ὅπως αἱ τοιαῦται ἀποστολαὶ (εἰς τὸ ἐσωτερικὸν καὶ τὸ ἐξωτερικὸν) καθιερωθοῦν καὶ ἐπεκταθοῦν, ἐπὶ τῇ βάσει προγράμματος, συνεχιζόμεναι καὶ εἰς τὸ μέλλον, πρὸς μεγίστην ὠφέλειαν τῆς ἐπιστημονικῆς ἐρεύνης καὶ διεύρυνσιν τῆς ἐν τῷ Μεσαιωνικῷ Ἀρχείῳ συντελουμένης ἐργασίας.

α´) Ὁ συντάκτης τοῦ Μεσαιωνικοῦ Ἀρχείου Λέανδρος Βρανούσης, κατόπιν αἰτήσεώς του καὶ σχετικῆς ἀποφάσεως τῆς Συγκλήτου τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν (συνεδρία 612/8 - 5 - 1958), μετέβη κατὰ τὰς θερινὰς διακοπὰς εἰς Ρουμανίαν καὶ Γιουγκοσλαβίαν πρὸς ἔρευναν χειρογράφων καὶ ἀρχείων ἀναφερομένων εἰς τὴν δρᾶσιν τοῦ πρωτομάρτυρος τῆς Ἐλευθερίας Ρήγα Βελεστινλῆ ἢ Φεραίου.

Διαμείνας ἐπὶ ἕνα μῆνα εἰς Βουκουρέστιον, εἰργάσθη εἰς τὴν Βιβλιοθήκην καὶ τὰ Ἰνστιτοῦτα τῆς Ρουμανικῆς Ἀκαδημίας, ἡ ὁποία τοῦ ἐξησφάλισε τοὺς καλυτέρους ὅρους διαβιώσεως καὶ ἐρεύνης. Πέραν δὲ τῶν προσωπικῶν του ἐνδιαφερόντων καὶ τοῦ εἰδικοῦ ἀντικειμένου τῆς ἀποστολῆς του (Ρήγας κλπ.), ὁ ἐν λόγῳ συντάκτης ἐνδιεφέρθη γενικώτερον νὰ γνωρίσῃ καὶ νὰ καταστήσῃ ἡμῖν γνωστὸν πᾶν ὅ,τι ἐμπίπτει εἰς τὰ πλαίσια τῶν ἐργασιῶν τοῦ Μεσαιωνικοῦ Ἀρχείου καὶ ὅ,τι ἀφορᾷ εἰς τὰ κατάλοιπα τοῦ Ἑλληνισμοῦ τῶν παραδουναβείων χωρῶν καὶ τὴν διερεύνησιν τοῦ ἱστορικοῦ παρελθόντος των. Κατετοπίσθη ἐπὶ τῶν ἐργασιῶν καὶ τῶν ἐκδόσεων τοῦ ἐν Βουκουρεστίῳ Ἰνστιτούτου Ἱστορίας, ἐπεσήμανεν ἄφθονον ἀρχειακὸν ὑλικὸν (ἑλληνικὰ ἔγγραφα) εἰς τὰ ἐκεῖ Ἀρχεῖα, καὶ κυρίως εἰργάσθη εἰς τὸ Τμῆμα Χειρογράφων τῆς Ρουμανικῆς Ἀκαδημίας, ὅπου εὗρε καὶ ἠρεύνησε χιλίους πεντακοσίους περίπου ἑλληνικοὺς κώδικας. Ἐκ τούτων οἱ ἔντυποι κατάλογοι (Litzica καὶ Camariano) περιγράφουν μόνον τοὺς 1066. Τοὺς ὑπολοίπους τετρακοσίους κώδικας παρέστη ἀνάγκη νὰ τοὺς φυλλομετρήσῃ ἕνα πρὸς ἕνα. Τοιουτοτρόπως ἡ ἔρευνα διεξήχθη κατὰ μέγα μέρος ἐπὶ παρθένου ἐδάφους. Ἡ δὲ συγκομιδὴ ὑπῆρξε πλουσιωτάτη: Εἰς ἄνω τῶν δύο χιλιάδων (2000) σελίδων (ἑκατοντάδες μέτρων μικροφίλμ) ὑπολογίζονται τὰ ὑπ᾽ αὐτοῦ φωτογραφηθέντα κείμενα, μεταξὺ τῶν ὁποίων: ἄγνωστα καὶ ἀνέκδοτα ἀπομνημονεύματα γνωστῶν Φιλικῶν καὶ ἀγωνιστῶν τοῦ 1821· πλῆθος ἐπιστολῶν καὶ ἄλλα κείμενα λογίων τῆς Τουρκοκρατίας, διδασκάλων τοῦ Γένους (ἰδίᾳ Λάμπρου Φωτιάδου, Νεοφύτου Δούκα, Βενιαμὶν Λεσβίου κ.ἄ.), φιλικῶν καὶ ἀγωνιστῶν τοῦ Εἰκοσιένα· στιχουργήματα, κωμῳδίαι καὶ σάτιραι τῆς Φαναριωτικῆς περιόδου· λογοτεχνικὰ καὶ ἐθνεγερτικὰ κείμενα, ἰδίᾳ δὲ θούρια καὶ ᾄσματα τοῦ Ρήγα καὶ τῶν ὀπαδῶν ἢ μιμητῶν του, καταγεγραμμένα μὲ τὴν μουσικήν των εἰς δεκάδας κωδίκων· σύντομα χρονικά, σιγίλλια καὶ διάφορα ἔγγραφα ἀναφερόμενα εἰς τὰ ἐκκλησιαστικὰ καὶ μοναστηριακὰ πράγματα τῆς Ἠπείρου· δύο κώδικες περιέχοντες τὰ ἅπαντα, οὕτως εἰπεῖν, τοῦ πατριάρχου τῆς ἐν Μολδοβλαχίᾳ ἀνακαινιστικῆς κινήσεως, διδασκάλου τοῦ Ρήγα καὶ γνωστοῦ προδρόμου τοῦ Νεοελληνικοῦ Διαφωτισμοῦ, Δημητρίου Καταρτζῆ· δεκάδες μικρογραφιῶν ἐξ ἱστορημένου χειρογράφου τοῦ « Ἐρωτοκρίτου », καὶ πολλὰ ἄλλα. Ἐπὶ πλέον, ἐπέτυχε τὴν δωρεὰν σειρᾶς ὁλοκλήρου, ἱστορικῶν κυρίως, ἐκδόσεων τῆς Ρουμανικῆς Ἀκαδημίας, ἐκ τῶν ὁποίων ὑπερεκατὸν τόμοι περιῆλθον ἤδη εἰς τὴν ἡμετέραν Ἀκαδημίαν.

Ἐν Γιουγκοσλαβίᾳ, ὅπου ὁ λόγῳ συντάκτης παρέμεινε μίαν μόνον ἑβδομάδα, περιωρίσθη εἰς μίαν πρώτην ἀναγνώρισιν τοῦ ἐδάφους, ἐπισκεφθεὶς τὸ Βελιγράδιον,

τὸ Σεμλῖνον (Ζὲμωνα) καὶ τὸ Novi Sad. Ἐπεσήμανεν ἀρχειακὸν ὑλικόν, ἐπιγραφικὰ μνημεῖα κλπ., σχετικὰ μὲ τὰ κατάλοιπα τῶν Ἑλληνικῶν Κοινοτήτων τῆς παλαιᾶς Αὐστρουγγαρίας, ἔλαβε φωτογραφίας ἀπὸ τὸν τόπον τοῦ μαρτυρίου τοῦ Ρήγα καὶ τῶν σὺν αὐτῷ μαρτυρησάντων, εἰς δὲ τὴν πόλιν Novi Sad (Neusatz, Νεόφυτον) ἐφωτογράφησε δύο μικροὺς χειρογράφους κώδικας περιὲχοντας θοὺρια καὶ ἀποκειμὲνους εἰς τὴν Βιβλιοθήκην τῆς Matica Srpska (Σερβικῆς Κυψὲλης).

β') Ὁ διευθυντὴς τοῦ Μεσαιωνικοῦ Ἀρχείου Μ. Ἰ. Μανούσακας, κατόπιν τῆς ὑπ' ἀριθ. 48285/24 - 4 - 1958 ἀποφάσεως τοῦ Ὑπουργείου Παιδείας καὶ σχετικῆς ἀποφάσεως τῆς Συγκλήτου, μετέβη κατὰ τὸ φθινόπωρον εἰς Ἰταλίαν ὡς ὁ πρῶτος φιλοξενούμενος ἐπιστήμων τοῦ ἐν Βενετίᾳ Ἑλληνικοῦ Ἰνστιτούτου Βυζαντινῶν καὶ Μεταβυζαντινῶν Σπουδῶν, πρὸς ἔρευναν τῶν Βενετικῶν ἀρχείων καὶ τῶν χειρογράφων τῆς Μαρκιανῆς Βιβλιοθήκης.

Ἐν Βενετίᾳ παρέμεινεν ἐπὶ τρίμηνον σχεδὸν, ἐπωφελήθη δὲ τῆς εὐκαιρίας, ἵνα μεταβῇ ἐπ' ὀλίγας ἡμὲρας καὶ εἰς Ρώμην καὶ Φλωρεντίαν καὶ ἐργασθῇ εἰς τὰς βιβλιοθήκας τοῦ Βατικανοῦ καὶ τὴν Λαυρεντιανήν.

Εἰς τὰ Κρατικὰ Ἀρχεῖα τῆς Βενετίας, ἔνθα κατὰ κύριον λὸγον εἰργὰσθη, ἐμελέτησε συστηματικῶς σημαντικὸν τμῆμα τοῦ οὐδόλως σχεδὸν ἠρευνημένου (εἰς κακὴν δὲ κατάστασιν διατηρουμένου) πολυτίμου Ἀρχείου τοῦ Δουκὸς τῆς Κρήτης, ἠρεύνησε δ' ἐκλεκτικῶς καὶ τὰ νοταριακὰ ἀρχεῖα τῆς Κρήτης, σειράς τινας τοῦ Senato Mar, τῶν Misti τοῦ Συμβουλίου τῶν Δέκα κ.ἄ. Ἐκ τῆς μελέτης καὶ τῆς ἐρεύνης ταύτης ἀνεῦρεν, ἀντέγραψε καὶ ἐφωτογράφησε πολυάριθμα ἄγνωστα ἔγγραφα (ἐν οἷς καὶ πολλὰ ἑλληνικὰ) διαφωτίζοντα τὴν ἐν γένει ἱστορίαν τοῦ νεωτέρου Ἑλληνισμοῦ καὶ ἰδίᾳ τῆς βενετοκρατουμένης Κρήτης (ἐπανάστασις Σήφη Βλαστοῦ, διαδοχὴ πρωτοπαπάδων κλπ.) ἢ ἀναφερόμενα εἰς τὴν δρᾶσιν ἐξεχόντων λογίων καὶ κληρικῶν τῶν 14ου - 18ου αἰώνων (Λεονάρδου Ντελλαπόρτα, Ἰωάννου Πλουσιαδηνοῦ, Ἀρσενίου Ἀποστόλη, Χορτατσῶν κ.ἄ.). Ἐνδιαφέρον ὑλικὸν συνεκέντρωσε καὶ ἐκ χειρογράφων καὶ σπανίων ἐκδόσεων τῆς Μαρκιανῆς Βιβλιοθήκης. Ἐκ δὲ τῶν ἐν τῷ Ἑλληνικῷ Ἰνστιτούτῳ Βενετίας ἀποκειμένων ἀρχείων τῆς Ἑλληνικῆς Κοινότητος, ἐμελὲτησεν ἰδιαιτὲρως, μετὰ προθυμίας πρὸς τοῦτο ὑπὸ τῆς διευθύνσεως τοῦ Ἰνστιτούτου παραχωρηθέντα, πολύτιμον κώδικα τῆς ἀρχιερατείας τοῦ μητροπολίτου Φιλαδελφείας καὶ ἐπιφανοῦς λογίου Γερασίμου Βλάχου (1680 - 1685), περιέχοντα ἐν ἄλλοις καὶ ἀνεκδότους τούτου ἐπιστολὰς πρὸς τὸν Οἰκουμενικὸν Πατριάρχην Διονύσιον Δ' κ.ἄ. Τὸ οὕτω συναχθὲν ὑλικὸν θέλει δημοσιευθῇ προσεχῶς διὰ τῶν τόμων τῆς « Ἐπετηρίδος τοῦ Μεσαιωνικοῦ Ἀρχείου » ἢ καὶ εἰς τὰς ἐκδόσεις τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἰνστιτούτου Βενετίας.

IX. Τὸ προσωπικὸν τοῦ Μεσαιωνικοῦ Ἀρχείου, ὀλιγὰριθμον ἤδη ὄν, ἐμειώθη κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο : Ὁ συντάκτης Π. Πατριαρχέας, διορισθεὶς ἔκτακτος καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, ἔπαυσε προσερχόμενος ἀπὸ τοῦ παρελθόντος Ἀπριλίου. Ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ δὲ μηνὸς ὁ συντάκτης Βασίλειος Σφυρόερας τελεῖ προσωρινῶς ἐν ἀποσπάσει, ἀπασχολούμενος εἰς τὸν ἔλεγχον καὶ τὴν ἀπογραφὴν τῶν βιβλίων τῆς βιβλιοθήκης τῆς Ἀκαδημίας.

Τέλος, δὲν δύναται νὰ ἀποσιωπηθῇ τὸ γεγονὸς ὅτι τὸ προσωπικὸν τοῦ Ἀρχείου, ὅπως καὶ τῶν ἄλλων ἐπιστημονικῶν Ἀρχείων τῆς Ἀκαδημίας, ἔχει περιέλθει εἰς τὴν ἐσχάτην ἀπόγνωσιν, ἐξ αἰτίας τῆς παρατεινομένης ἐπὶ πολλὰ ἤδη ἔτη ἐγκαταλείψεώς του εἰς μισθολογικὰ ἐπίπεδα ἀπιστεύτως χαμηλά. Ἡ ἀπόγνωσις αὐτη, ἐπιτεινομένη ἀπὸ τὴν ἠθικὴν μείωσιν, ἣν δεδικαιολογημένως συναισθάνονται ὥριμοι ἐπιστήμονες, ἐπιλεγέντες ὅπως προσφέρουν τὰς ὑπηρεσίας των εἰς τὸ Ἀνώτατον Πνευματικὸν Ἵδρυμα τῆς Χώρας καὶ γλισχρότατα ἀμειβόμενοι, ἐξωθεῖ ἤδη πολλοὺς ἐκ τῶν συντακτῶν (ἐπιστημὸνων εἰδικευμὲνων καὶ ἀναντικαταστάτων) εἰς τὴν ἀναζήτησιν

καὶ ἐξεύρεσιν ἄλλης βιοποριστικῆς ἐργασίας. Τοῦτο ἀποτελεῖ σοβαρώτατον κίνδυνον διὰ τὸ μέλλον τῶν ἐπιστημονικῶν ἱδρυμάτων τῆς Ἀκαδημίας, τὸν ὁποῖον μόνη ἡ ἄμεσος νομοθετικὴ ρύθμισις τοῦ ζητήματος δύναται ν' ἀποτρέψῃ.

β') Τὸ Λαογραφικὸν Ἀρχεῖον.

Α'. Τὸ Λαογραφικὸν Ἀρχεῖον εἰργάσθη κατὰ τὸ ἔτος 1958 μὲ ἐπιστημονικὸν προσωπικὸν τούς : Γ. Κ. Σπυριδάκην Διευθυντήν· Δημ. Πετρόπουλον, Μαρίαν Ἰωαννίδου - Μπαρμπαρίγου, Δημ. Λουκᾶτον καὶ Δημ. Οἰκονομίδην συντάκτας· Σπυρ. Περιστέρην μουσικὸν τῆς Ἐθνικῆς Μουσικῆς Συλλογῆς· καὶ μὲ γραφεῖς τούς : Γρηγ. Δημητρόπουλον καὶ Ἐλευθερίαν Δήμου - Παπαδοπούλου.

Ἐκ τοῦ προσωπικοῦ τούτου ὁ μὲν Δημ. Οἰκονομίδης ἔχει ἀποσπασθῇ ἀπὸ τῆς 1ης Ἀπριλίου 1958 εἰς τὴν Κεντρικὴν Βιβλιοθήκην τῆς Ἀκαδημίας, ἀσχολούμενος εἰς τὸν ἔλεγχον καὶ παραλαβὴν αὐτῆς ὑπὸ τοῦ Βιβλιονόμου, ἡ δὲ Μαρία Ἰωαννίδου - Μπαρμπαρίγου, ὑποβαλοῦσα παραίτησιν, ἀπεχώρησεν ἐκ τοῦ Λαογρ. Ἀρχείου ἀπὸ τῆς 1ης Δεκεμβρίου.

Β'. Ἡ συλλογὴ λαογραφικῆς ὕλης τοῦ Ἀρχείου ἐπλουτίσθη δι' 23 νέων χειρογράφων ἐκ σελ. 4137. Ἐκ τούτων 4 προέρχονται ἐκ τῶν λαογραφικῶν καὶ μουσικῶν ἀποστολῶν τοῦ Ἀρχείου (Γ. Κ. Σπυριδάκη εἰς Λέρον, Δημ. Λουκάτου εἰς Μεγανήσι Λευκάδος, Δημ. Οἰκονομίδου διὰ χορηγίας τῆς Παγκείου Ἐπιτροπῆς εἰς Σουλιωτοχώρια Ἠπείρου καὶ Σπυρ. Περιστέρη εἰς Κῶ καὶ Ρόδον), τὰ δὲ ὑπόλοιπα ἐκ δωρεῶν ὑπὸ δημοδιδασκάλων, καθηγητῶν, φοιτητῶν κλπ.

Γ'. Εἰς τὰ ἀρχεῖα τῶν δημοτικῶν τραγουδιῶν καὶ τῶν παροιμιῶν συνεχίσθη ἡ μετ' ἀρχειακὴν ἐπεξεργασίαν κατάταξις τῆς σχετικῆς λαογραφικῆς ὕλης, ὡς καὶ ἡ παρασκευὴ τῆς ἐκδόσεως Ἐκλογῆς ἐκ τῶν δημοτικῶν τραγουδιῶν, τῆς ὁποίας ἡ ἔκδοσις προβλὲπεται νὰ ἀρχίσῃ ἐντὸς τοῦ ἔτους 1959.

Ὑπὸ τῶν Γ. Κ. Σπυριδάκη καὶ Δημ. Οἰκονομίδη ἐπερατώθη ἡ σύνταξις τῆς βιβλιογραφίας τῆς Ἑλληνικῆς λαογραφίας τῆς περιόδου 1921 - 1933 ἥτις καὶ δημοσιεύεται εἰς τὸν τόμον 9 καὶ 10 τῆς Ἐπετηρίδος τοῦ Ἀρχείου.

Δ'. Ἡ *Ἐθνικὴ Μουσικὴ Συλλογὴ* τοῦ Λαογρ. Ἀρχείου ἐπλουτίσθη διὰ τῆς μουσικῆς ἐπὶ ταινιῶν μαγνητοφώνου 655 δημοτικῶν τραγουδιῶν καὶ χορῶν.

Ἐκ τούτων 99 ἠχογραφήσεις ἐκ Σιατίστης ἀντεγράφησαν ἐν τῷ Λαογρ. Ἀρχείῳ ἐκ τῆς εὐγενῶς διατεθείσης πρὸς τοῦτο ὑπὸ τοῦ Δήμου Σιατίστης μουσικῆς συλλογῆς του, 10 ᾄσματα ἐκ Καρπάθου ἀντεγράφησαν ἐκ τῆς ἠχογραφημένης συλλογῆς τοῦ κ. Γ. Γεωργίου, 235 ᾄσματα καὶ χοροὶ ἠχογραφήθησαν ἐν Ρόδῳ καὶ Κῶ ὑπὸ τοῦ μουσικοῦ Σπ. Περιστέρη, 230 ὑπὸ τοῦ Δημ. Οἰκονομίδου εἰς τὰ Σουλιωτοχώρια τῆς Ἠπείρου, τὰ δὲ ὑπόλοιπα 80 ἐξ Ἀστυπαλαίας, Ψερίμου, Κύθνου, Δυτ. Κρήτης (Ἐπαρχ. Σελίνου) καὶ Πελοποννήσου ἠχογραφήθησαν ἐν τῷ Λαογρ. Ἀρχείῳ ἐξ ὀργανοπαικτῶν καὶ τραγουδιστῶν ἐκ τῶν τόπων τούτων. Ἓν τέλος ᾆσμα ἐκ τῆς περιοχῆς τοῦ Παλέρμου τῆς Σικελίας, σωζόμενον ἐκεῖ ἐκ τῶν ἐκ Πελοποννήσου ἀποίκων τοῦ 15ου αἰῶνος, ἠχογραφήθη ἐν τῷ Λαογρ. Ἀρχείῳ, ἐκτελεσθὲν ὑπὸ τοῦ Giuseppe Schirò, καθηγητοῦ ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τῆς Παδούης.

Πρὸς τούτοις ἡ Μουσικὴ Συλλογὴ ἐπλουτίσθη ἔτι δι' 70 λαϊκῶν ᾀσμάτων, ἰδίᾳ θρησκευτικῶν καὶ τῆς Συναγωγῆς τῶν ἰσραηλιτικῶν παροικιῶν τῶν Ἰωαννίνων καὶ τῆς Κερκύρας ἐκ δωρεᾶς τοῦ ἰσραηλινοῦ μουσικολόγου κ. Levy καὶ τέλος διὰ 18 ἐκκλησιαστικῶν μελῶν ἐκτελεσθέντων ἐν τῇ αἰθούσῃ τοῦ Φιλολ. Συλλ. « Παρνασσὸς » τὴν 23ην Νοεμβρίου 1958 ὑπὸ τῆς χορῳδίας τοῦ Συλλόγου τῶν Ἱεροψαλτῶν Ἀθηνῶν - Πειραιῶς ἐνώπιον τῆς Ἱεραρχίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος.

Εἰς τὸ τμῆμα τοῦτο τοῦ Λαογρ. Ἀρχείου κατεγράφη εἰς τὸ βιβλίον Εἰσαγωγῆς κατὰ τίτλους ἡ εἰσαχθεῖσα, ὡς ἄνω, νέα μουσικὴ ὕλη, συνεχίσθη δὲ καὶ ἡ ἐργασία τῆς καταγραφῆς τῆς μουσικῆς ἐκ τῶν ταινιῶν μαγνητοφώνου εἰς τὴν εὐρωπαϊκὴν μουσικὴν γραφὴν πρὸς τὸν σκοπὸν ἐκδόσεως αὐτῆς.

Ε΄. Ἡ *Βιβλιοθήκη τοῦ Λαογρ. Ἀρχείου,* περιλαμβάνουσα τὴν πληρεστέραν ἐν Ἀθήναις συλλογὴν λαογραφικῶν δημοσιευμάτων, ἐπλουτίσθη τὸ 1958 δι' 92 τόμων καὶ φυλλαδίων, αὐτοτελῶν δημοσιευμάτων, περιοδικῶν καὶ ἀνατύπων μελετῶν, προερχομένων ἐξ ἀγορᾶς, ἀνταλλαγῆς πρὸς τὴν Ἐπετηρίδα τοῦ Ἀρχείου καὶ προσωπικῶν δωρεῶν.

Ϛ΄. Ἡ *Μουσειακὴ Συλλογή*, περιλαμβάνουσα ἀντικείμενα τοῦ βίου τοῦ λαοῦ καὶ δὴ τῆς λαϊκῆς τέχνης, ἐπλουτίσθη διὰ 30 νέων ἀντικειμένων, ἐξ ὧν 10 ἐξ ἀγορᾶς, τὰ δ' ὑπόλοιπα ἐκ δωρεῶν.

Ζ΄. Εὑρίσκεται ὑπὸ ἐκτύπωσιν ὁ τόμος 9ος καὶ 10ος (1955 - 1957) τῆς Ἐπετηρίδος τοῦ Ἀρχείου.

Τὸ Λαογρ. Ἀρχεῖον ἀντεπροσωπεύθη διὰ τοῦ διευθυντοῦ του, Ὑφηγητοῦ, Γ. Κ. Σπυριδάκη εἰς τὸ XI Διεθνὲς Βυζαντινολογικὸν Συνέδριον ἐν Μονάχῳ (15 - 20 Σεπτεμβρίου 1958).

Τὰς συλλογὰς καὶ τὴν βιβλιοθήκην τοῦ Λαογρ. Ἀρχείου ἐχρησιμοποίησαν διὰ σχετικὰς μελέτας των ἡμεδαποὶ καὶ ἀλλοδαποὶ λαογράφοι καὶ μουσικολόγοι. Οὕτω μεταξὺ ἄλλων εἰς τὸ Λαογρ. Ἀρχεῖον φιλοξενεῖται ἀπὸ τοῦ Ὀκτωβρίου 1958 δι' ἓν ἔτος ὁ ἐκ τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Καλιφορνίας τῶν Ἡνωμ. Πολιτειῶν Ἀμερικῆς μουσικολόγος κ. Σωτήριος Τσιάνης (Sam. Tsianis) πρὸς παρασκευὴν ἐναισίμου διατριβῆς ἐπὶ τῆς μουσικῆς τῶν τσιάμικων τραγουδιῶν. Ἐπίσης κατὰ τὸ θέρος τοῦ 1958 παρεσχέθη ὑπὸ τοῦ Λαογρ. Ἀρχείου βοήθεια πρὸς τὴν ἀμερικανίδα μουσικολόγον Barbara Krader ἐλθοῦσαν εἰς τὴν Ἑλλάδα πρὸς συλλογὴν καὶ μελέτην τῆς δημώδους ἑλληνικῆς μουσικῆς· ἡ ἐπιστημονικὴ δ' αὕτη συνδρομὴ πρὸς τὴν ἐν λόγῳ μουσικολόγον συνεχίζεται.

ΓΛΩΣΣΟΛΟΓΙΚΟΝ ΔΙΑΓΩΝΙΣΜΑ ΕΙΣ ΜΝΗΜΗΝ ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΧΑΤΖΙΔΑΚΙ

Τὸ Πανεπιστήμιον τῶν Ἀθηνῶν προκηρύσσει Διαγωνισμὸν πρὸς βράβευσιν τῆς καλυτέρας πραγματείας τῆς προαγούσης τὴν ἔρευναν τῆς Μεσαιωνικῆς καὶ Νέας Ἑλληνικῆς Γλώσσης, ἀθλοθετηθέντα ὑπὸ τῆς κ. Ἑλένης Ἀναγνωστοπούλου εἰς μνήμην τοῦ ἀοιδίμου Καθηγητοῦ Γεωργίου Χατζιδάκι.

Τὸ βραβεῖον τοῦ διαγωνισμοῦ τούτου ἀνέρχεται εἰς δραχμὰς 10.000 (δέκα χιλιάδας) περίπου, δύναται δέ, κρινομένης τῆς σημασίας τῆς ἐπιστημονικῆς προσφορᾶς, ἢ νὰ ἀπονεμηθῇ ὁλόκληρον εἰς ἕνα συγγραφέα ἢ νὰ κατανεμηθῇ, βραβευομένων κατ' ἀναλογίαν περισσοτέρων.

Αἱ πρὸς κρίσιν πραγματεῖαι, ἐκτάσεως δύο τοὐλάχιστον τυπογραφικῶν φύλλων, ὑποβάλλονται εἰς τὸ Πανεπιστήμιον (Γλωσσολογικὸν Σπουδαστήριον) εἴτε χειρόγραφοι εἴτε ἔντυποι, ἀλλ' ὑπὸ τὸν ὅρον ὅτι θὰ ἔχωσι δημοσιευθῆ κατὰ τὰ ἔτη 1958 ἢ 1959.

Προθεσμία ὑποβολῆς τῶν ἔργων ὁρίζεται ἡ 31η Δεκεμβρίου 1959.

Η ΕΚΔΟΣΙΣ ΤΟΥ ΡΩΜΑΝΟΥ

Κατὰ τὸ 1958 ἐσυνεχίσθη ἡ ἐργασία διὰ τὴν ἔκδοσιν τῶν Ὕμνων Ρωμανοῦ τοῦ Μελῳδοῦ ὑπὸ τοῦ φροντιστηρίου τοῦ καθηγητοῦ κ. Ν. Β. Τωμαδάκη. Αὕτη ἀφορᾷ τὸ μὲν εἰς τὴν ἔκδοσιν τοῦ Δ΄ τόμου (ὅστις συνεχίζεται), τὸ δὲ εἰς τὴν προπαρασκευὴν τοῦ Ε΄, διὰ τὸν ὁποῖον ἐπελέγησαν νέοι συνεργάται. Παραλλήλως θὰ συνεχισθῇ ἡ ἐργασία διὰ τὴν ἐπανέκδοσιν τοῦ Α΄ τόμου.

Ἡ συνεργάτις κυρία Ἥβη Ἀντωνοπούλου - Δανιὴλ ἐτελείωσε τὴν κατάταξιν τῶν φύλλων τοῦ κατεστραμμένου κώδικος Taurinensis, ἀποκαταστήσασα τὴν σαλευθεῖσαν σειράν. Ἡ δὶς Ἁγνὴ Βασιλικοπούλου ἤρχισε περιγράφουσα τὸν Mosquensis, τοῦ ὁποίου ἔχει πρὸ ὀφθαλμῶν φωτογραφίας. Ὁ κ. Νικ. Α. Λιβαδάρας ἐπροχώρησεν εἰς τὴν διατύπωσιν τῆς διατριβῆς του περὶ τῆς γνησιότητος τῶν ἁγιολογικῶν ὕμνων. Ὁ κ. Παν. Γ. Νικολόπουλος ἠρεύνησε πλῆθος λειτουργικῶν κωδίκων ἐν Ρώμῃ, ἀναζητῶν τὴν χει/φον παράδοσιν τῶν ὕμνων ἐκτὸς τῶν κοντακαρίων.

Η ΕΚΔΟΣΙΣ ΤΟΥ ΘΕΟΔΟΣΙΟΥ ΔΙΑΚΟΝΟΥ

Ὁ πτυχιοῦχος τῆς Φιλολογίας κ. Νικόλαος Παναγιωτάκης (ἐν Ἡρακλείῳ) ἔφερεν εἰς πέρας κριτικὴν ἔκδοσιν μετὰ μακρᾶς ἐμπεριστατωμένης εἰσαγωγῆς τοῦ περὶ ἁλώσεως τῆς Κρήτης ποιήματος Θεοδοσίου τοῦ Διακόνου. Τὴν ἔκδοσιν ἀνέλαβεν ἡ Ἑταιρεία Κρητικῶν Μελετῶν. Προλογίζει ὁ καθηγητὴς κ. Ν. Β. Τωμαδάκης, ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψιν τοῦ ὁποίου ἐγένετο ἡ ἐργασία.

ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ ΜΕΘ' ΩΝ ΑΝΤΑΛΛΑΣΣΕΤΑΙ Η ΕΠΕΤΗΡΙΣ

Ἀθηνᾶ, τόμος ΞΒ', 1958 (Ἀθῆναι).
Ἀνάλεκτα, ἐτησία ἔκδοσις Ἰνστιτούτου Ἀνατολικῶν Σπουδῶν τῆς Πατριαρχικῆς Βιβλιοθήκης Ἀλεξανδρείας, ἀρ. 7, Ἀλεξάνδρεια 1958.
Analecta Bollandiana, tomus LXXVI, 1958 (Bruxelles).
Ἀρχεῖον τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ Δικαίου, τόμ. ΙΓ', 1958 (Ἀθῆναι).
Bulletin Analytique de Bibliographie Hellénique, XVI, 1955, Athènes 1957.
Byzantinische Zeitschrift, τόμος 51, 1958 (Μόναχον).
Byzantinoslavica, XIX, 1958 (Prague).
Bollettino della B. Greca di Grottaferrata, n. serie, vol. XIII, 1958 (Grottaferrata).
Dacia, revue d'archéologie et d'histoire ancienne, Bucarest, nouvelle série I, 1957.
Δελτίον τῆς Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἑταιρείας τῆς Ἑλλάδος, ΙΒ', 1957 - 1958.
Dumbarton Oaks Papers, No 12, 1958, Harvard Univ. Cambridge (U.S.A.).
Ἑλληνικά, 17, 1957, Θεσσαλονίκη.
Emerita, tomo XXVI, 1958 (Ἱσπανία).
Ἐπετηρὶς τοῦ Μεσαιωνικοῦ Ἀρχείου Ἀκαδημ. Ἀθηνῶν, ἔτος Ζ', 1957 (Ἀθῆναι).
Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρὶς Φιλ. Σχολ. Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, τόμος 8, 1957 - 1958 (Ἀθῆναι).
Ἠλειακά, τριμηνιαῖον περιοδικόν, Λεχαινά.
Θεολογία, ΚΘ', 1958 (Ἀθῆναι).
Irénikon, tome XXXI, 1958 (Chevetogne, Belgique).
Jahrbuch der österreichischen byzantinischen Gesellschaft, VIII, 1958.
Κρητικὰ Χρονικά, ΙΑ', 1957, ΙΒ', τεῦχος Α', 1958, Ἡράκλειον.
Κυπριακαὶ Σπουδαί, ΚΒ', 1958 (Λευκωσία).
Mitteilungen des Deutschen Arch. Inst., sezione Romana, vol. 65, 1958 (Roma).
Monographies, tome CCXCI, Institut d'Études Byzantines, Beograd 1957 (σερβιστί).
Nouvelle Revue Théologique, 90 année, 1958 (Louvain).
Ὀρθοδοξία, ἔτος ΛΓ', 1958 (Οἰκουμεν. Πατριαρχ. Κωνσταντινουπόλεως).
Orientalia Christiana Periodica, XXIV, 1958, Roma.
Proceedings of the Royal Irish Academy, vol. 59, section C, Dublin 1958.
Ποντιακὴ Ἑστία, ἔτος 9ον, 1958 (Θεσσαλονίκη).
Recueil de Travaux, tome LIX, Institut d'Études Byzantines, No 5, Beograd 1958 (σερβιστί).
Revue des Études Byzantines, tome XVI, 1958 (Paris).
Studii, Revista de istorie, X, 1957 (Bucarest).
Studii şi Cercetări de Istorie veche, anul IX, 1958 (Bucarest).
Vizantiniskij Vremennik, XIII, 1958, Moskva (ρωσσιστί).
Φιλιατρά, περιοδικὴ ἔκδοσις, ἔτος Β', 1958.

ΤΑ ΥΠΟ ΤΟΥ ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ ΤΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΚΑΤΑ ΤΟ 1958 ΠΕΠΡΑΓΜΕΝΑ

Φίλοι Ἑταῖροι,

Κατὰ τὸ παρελθὸν ἀπὸ τῆς τελευταίας γενικῆς συνελεύσεως (30ὴν Μαρτίου 1958) διάστημα ἡ Ἑταιρεία ἡμῶν ἀπησχολήθη εἰς τὰ ἑξῆς ζητήματα:

1) Τὴν ἐξασφάλισιν πόρων πρὸς συντήρησιν ἑαυτῆς καὶ δὴ τὴν ἔκδοσιν τῆς Ἐπετηρίδος. Πλὴν τῆς εἰσπράξεως τῶν συνδρομῶν τῶν ἑταίρων, εἰς τοὺς ὁποίους παραδίδεται ὁ τόμος τοῦ ἔτους δωρεάν, κατεβλήθη φροντὶς νὰ διατεθῶσι σειραὶ ἢ μεμονωμένοι τόμοι. Εὐτυχῶς ἡ ζήτησις τῆς Ἐπετηρίδος ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τῆς Ἑλλάδος ὑπῆρξεν ἱκανοποιητική. Ἀλλὰ τὰ ἔσοδα ταῦτα δὲν θὰ ἠδύναντο νὰ καλύψωσι τὰς τακτικὰς ἡμῶν δαπάνας (ἐνοίκιον κλπ.) καὶ τὰ τῆς ἐκτυπώσεως τῆς Ἐπετηρίδος, εἰ μὴ ἤρχοντο ἀρωγοὶ α') ἡ Πάγκειος Ἐπιτροπή, ἐνεργείαις τοῦ ἑταίρου κ. Φ. Δραγούμη, διὰ ποσοῦ δρ. 12.000, β') ἡ ἐν Ἀθήναις Φιλεκπαιδευτικὴ Ἑταιρεία, ἡ ὁποία διὰ τοῦ προέδρου αὐτῆς κ. Π. Πουλίτσα, πάνυ προθύμως εἰσέφερε καὶ πάλιν δρ. 10.000, γ') ἡ ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία, εἰσηγήσει ἰδίᾳ τοῦ ἀντιπροέδρου αὐτῆς κ. Γ. Βέλτσου, ἡμετέρου συμβούλου, διὰ ποσοῦ δρ. 15.000 καὶ δ') ὁ Σύλλογος τῶν Συμβολαιογράφων Ἀττικῆς καὶ Νήσων, εἰσηγήσει τοῦ ἑταίρου ἡμῶν κ. Διονυσίου Λειβαθηνοῦ, διὰ ποσοῦ δρ. 3.000. Οὕτως αἱ εἰσφοραί, ἀνελθοῦσαι συνολικῶς εἰς τὸ ποσὸν δρ. 40.000, προβλεπόμεναι δὲ καὶ διὰ τὸ διανυόμενον ἔτος, κατέστησαν εὐκολωτέραν τὴν ἀντιμετώπισιν τῶν δαπανῶν. Δυστυχῶς δὲν ἐνισχύθημεν ὑπὸ τοῦ Κράτους οὐδὲ κατὰ τὸ 1958, ἐλπίζομεν ὅμως ὅτι τοῦτο θὰ ἐπιτευχθῇ ἐντὸς τοῦ ἀρξαμένου ἔτους.

2) Εἰς τὴν ὀργάνωσιν τῶν ὁμιλιῶν τῆς Ἑταιρείας, αἵτινες (ἐλλείψει ἰδίας αἰθούσης) ἐνεσωματώθησαν εἰς τὰς διαλέξεις τοῦ Λαϊκοῦ Πανεπιστημίου τῆς γεραρᾶς καὶ προθύμου Ἑταιρείας τῶν Φίλων τοῦ Λαοῦ, τὸ Δ.Σ. τῆς ὁποίας καὶ ἐντεῦθεν εὐχαριστοῦμεν. Οὕτω ὡμίλησαν τὴν μὲν 28ην Ἰανουαρίου ὁ ἑταῖρος καθηγητὴς κ. Τάσος Ἀθ. Γριτσόπουλος περὶ τοῦ χαρακτῆρος τῆς Ἑλληνικῆς παραδόσεως, τὴν δὲ 7ην Νοεμβρίου καὶ 16ην Δεκεμβρίου 1958 ὁ γ. γραμματεὺς καθηγητὴς κ. Ν. Β. Τωμαδάκης περὶ τῶν Βυζαντινῶν ἱστορικῶν καὶ τῆς σχέσεως τῆς μεσαιωνικῆς ἡμῶν ἱστοριογραφίας πρὸς τὴν ἀρχαίαν.

Παραλλήλως ἐκαλέσαμεν τοὺς μέλλοντας νὰ ἐπισκεφθῶσι τὰς Ἀθήνας τὸ τρέχον ἔτος ἐπιτίμους ἑταίρους καθηγητὰς κ. G. Moravcsik (Βουδαπέστης) καὶ C. Giannelli (Ρώμης), ὅπως ὁμιλήσωσι δημοσίᾳ ἐκ μέρους τῆς Ἑταιρείας ἡμῶν, οἵτινες καὶ ἀπεδέχθησαν εὐγενῶς καὶ προθύμως.

3) Εἰς τὴν ἔκδοσιν τῆς Ἐπετηρίδος 1958, ὁ ΚΗ' τόμος τῆς ὁποίας ὀγκωδέστερος παρὰ πάντα μεταπολεμικὸν (ἐκτὸς τοῦ ΚΓ', ὃν ἀφιερώσαμεν εἰς τὸν ἀείμνηστον Φ. Κουκουλέν), ἐκ 40 τυπογραφικῶν φύλλων, περιέλαβεν

ἐκδόσεις κειμένων, μελέτας ἀναγομένας εἰς τὴν φιλολογίαν, ἱστορίαν, ἀρχαιολογίαν, τὸ δίκαιον, τὸν συμπληρωματικὸν κατάλογον τῆς Μ. Λαύρας, πολλὰς βιβλιοκρισίας, βιβλιογραφίαν τῶν ὑπὸ Ἑλλήνων δημοσιευθέντων κατὰ τὸ ἔτος 1958 καὶ ἀναφερομένων εἰς τὸ Βυζάντιον καὶ ἄλλην συνήθη ὕλην. Οὕτως ἡ Ἐπετηρίς, ὀφειλομένη εἰς τριάκοντα συνεργάτας, ἀντιπροσωπεύει τὴν ἀξιόλογον παρ' ἡμῖν μελέτην καὶ ἔρευναν τοῦ Βυζαντίου καὶ συνδέει ἡμᾶς πρὸς τοὺς ξένους μελετητὰς τοὺς ἐρευνῶντας τὸν Μεσαιωνικὸν Ἑλληνισμόν.

Ἡ Ἐπετηρὶς ἀντηλλάγη πρὸς πλεῖστα περιοδικὰ τοῦ ἐσωτερικοῦ καὶ ἐξωτερικοῦ, τῶν ὁποίων βλέπει τις ἐν αὐτῷ κατάλογον. Καὶ πολλὰ δημοσιεύματα ἀπεστάλησαν διὰ τὴν βιβλιοθήκην ἡμῶν, ὡς τὰ τῆς Ρουμανικῆς Ἀκαδημίας (περιοδικὰ καὶ ἐκδόσεις ἀναφερόμεναι εἰς τὴν Ἑλλάδα) καὶ σειρὰ τῶν ἐκδόσεων τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ περιπύστου Πανεπιστημίου τῆς Παδούης, εἰσηγήσει τοῦ κατὰ Δεκέμβριον 1958 ἐπισκεφθέντος τὴν Ἑλλάδα φίλου καθηγητοῦ κ. Ἰωσὴφ Schirò.

Ἡ Ἑταιρεία εὐχαρίστως ἐπανασυνέδεσε τὰς σχέσεις αὐτῆς μετὰ τοῦ ἐν Βουκουρεστίῳ ἐπιτίμου ἑταίρου ἀκαδημαϊκοῦ κ. N. Bănescu, πρὸς ὃν καὶ ἀπέστειλε τοὺς μεταπολεμικῶς ἐκδοθέντας τόμους τῆς Ἐπετηρίδος.

4) Τὸ ζήτημα τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ἑταιρείας δὲν προωθήθη κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος. Τὰ νέα βιβλία συγκεντροῦνται εἰς τὴν ἀποθήκην τῆς Ἑταιρείας (Ἁρμοδίου 12), ἐνῶ ἡ Μυστακίδειος Βιβλιοθήκη παραμένει εἰς τὴν Θεολογικὴν Σχολήν, ὡς περιεγράψαμεν κατὰ τὰ πεπραγμένα τοῦ 1957 (πρβλ. ΕΕΒΣ ΚΖ', 1957, σ. 468-469). Ἐπειδὴ ὅμως τὴν 30ὴν Ἀπριλίου 1958 λήγει τὸ συμβόλαιον τῆς τριετοῦς μισθώσεως τῆς ἀποθήκης ταύτης (1956-1959), τὸ Δ.Σ. ἀπεφάσισεν ὅπως ἀναζητήσῃ καταλληλότερον μίσθιον, δυνάμενον νὰ περιλάβῃ καὶ τὴν Μυστακίδειον βιβλιοθήκην.

Κατὰ τὸ λῆξαν ἔτος ἐνεγράφησαν δύο τακτικὰ μέλη, διεγράφησαν δ' οἱ ἀρνηθέντες τὴν καταβολὴν τῆς πρὸς τὴν Ἑταιρείαν συνδρομῆς αὐτῶν. Ὁ θάνατος ἀφήρπασεν ἑταίρους καὶ συνεργάτας τῆς Ἐπετηρίδος, μεταξὺ τῶν ὁποίων μνημονεύομεν τὸν ἀρχιμανδρίτην Βασίλειον Στεφανίδην, διατελέσαντα καθηγητὴν τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας ἐν τῇ Θεολογικῇ Σχολῇ τοῦ Πανεπ. Ἀθηνῶν, τὸν ἀκαδημαϊκὸν καὶ πολυγράφον ἐρευνητὴν Νικόλαον Α. Βέην καὶ τὴν τέως διευθύντριαν τοῦ Μουσείου Διακοσμητικῶν Τεχνῶν Ἄνναν Ἀποστολάκη. Καὶ τῶν τριῶν τούτων μορφῶν δημοσιεύουν νεκρολογίας ἁρμόδιοι συνεργάται. Τῶν ἀοιδίμων νεκρῶν καὶ ἀκαταπονήτων μελετητῶν τοῦ Βυζαντίου εἴη αἰωνία ἡ μνήμη.

Ταῦτα εἶναι, φίλοι Ἑταῖροι, τὰ πεπραγμένα τῆς Ἑταιρείας ἡμῶν κατὰ τὸ λῆξαν ἔτος. Ὁ δὲ ταμίας κ. Γ. Κ. Σπυριδάκης θὰ ἀναγνώσῃ τὸν ἀπολογισμὸν τῆς χρήσεως.

Ὁ Πρόεδρος
Π. ΠΟΥΛΙΤΣΑΣ

Ὁ Γεν. Γραμματεὺς
Ν. Β. ΤΩΜΑΔΑΚΗΣ

ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΑΠΟΛΟΓΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΧΡΗΣΕΩΣ ΤΟΥ ΕΤΟΥΣ 1958

ΕΣΟΔΑ

		Δρχ.
1. Ὑπόλοιπον ἐκ τῆς οἰκονομικῆς χρήσεως τοῦ ἔτους 1957		37.806.80
2. Ἐκ συνδρομῶν τῶν ἑταίρων		15.700
3. Ἐκ πωλήσεων τόμων τῆς Ἐπετηρίδος		21.595.15
4. Ἐκ πωλήσεως ἀντιτύπων τοῦ Λευκώματος Βυζαντ. σχεδίων		50
5. Ἐκ τόκου καταθ. τῆς Ἑταιρείας ἐν τῇ Ἐθν. Τραπέζῃ Ἑλλάδος		2.255
6. Ἐκ χορηγιῶν:		
α') Τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας	15.000	
β') Τῆς ἐν Ἀθήναις Φιλεκπαιδευτικῆς Ἑταιρείας	10.000	
γ') Τῆς Παγκείου Ἐπιτροπῆς	12 000	
δ') Τοῦ Συμβολαιογραφικοῦ Συλλόγου Ἀθηνῶν	3.000	40.000
Σύνολον		117.406.95

ΔΑΠΑΝΑΙ

	Δρχ.
1. Ἐξόφλησις τοῦ λογαριασμοῦ ἐκτυπώσεως τοῦ ΚΖ' τόμ. τῆς Ἐπετηρίδος	13.000
2. Προμήθεια χάρτου διὰ τὴν ἐκτύπωσιν τοῦ ΚΗ' τόμου τῆς Ἐπετηρίδος	5.000
3. Ἐκτύπωσις καὶ βιβλιοδεσία τοῦ ΚΗ' τόμου τῆς Ἐπετηρίδος	35.000
4. Ἀμοιβαὶ τρίτων (μεταλλογραφήματα, ποσοστὰ εἰσπράκτορος συνδρομῶν, μεταφοραί, διορθωτικά, φιλοδωρήματα κλπ.)	5.689.20
5. Ἔντυπα καὶ ταχυδρομικὰ ἔνσημα	1.295.60
6. Ἐνοίκιον τῆς ἀποθήκης τῆς Ἑταιρείας διὰ τὸ ἔτος 1958	14.832
Σύνολον	74.816.80
Ὑπόλοιπον εἰς νέον, μετρητὰ καὶ καταθέσεις παρὰ τῇ Ἐθνικῇ Τραπέζῃ Ἑλλάδος καὶ Ἀθηνῶν	42.590.15
Σύνολον	117.406.95

Ἐν Ἀθήναις τῇ 31 Δεκεμβρίου 1958
Ὁ Ταμίας
ΓΕΩΡΓ. Κ. ΣΠΥΡΙΔΑΚΗΣ

ΤΟ ΠΡΩΤΟΝ ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟΝ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΝ ΤΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

Πρόεδρος
† Ο ΑΘΗΝΩΝ ΜΕΛΕΤΙΟΣ †

Ἀντιπρόεδροι
Ι. Μ. ΔΑΜΒΕΡΓΗΣ †
ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΤΣΟΚΟΠΟΥΛΟΣ †

Γεν. Γραμματεὺς
ΦΑΙΔΩΝ ΚΟΥΚΟΥΛΕΣ †

Ταμίας
ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΤΙΠΑΛΔΟΣ †

Σύμβουλοι

ΙΩ. ΖΕΡΒΟΣ †
ΣΠΥΡΟΣ ΘΕΟΔΩΡΟΠΟΥΛΟΣ
ΑΙΜΙΛΙΑ ΚΑΛΛΙΓΑ †
ΝΙΚ. Δ. ΚΑΛΟΓΕΡΟΠΟΥΛΟΣ
ΠΑΝ. Δ. ΚΑΛΟΓΕΡΟΠΟΥΛΟΣ †
ΑΡΙΣΤ. ΚΟΥΖΗΣ
† ΑΡΧ. ΧΡ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ †
Κ. Ν. ΡΑΔΟΣ †
ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΣΩΤΗΡΙΟΥ

ΤΟ ΝΥΝ ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟΝ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΝ

Πρόεδρος
ΠΟΥΛΙΤΣΑΣ ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ

Ἀντιπρόεδροι
ΟΡΛΑΝΔΟΣ ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ
ΜΠΡΑΤΣΙΩΤΗΣ ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ

Γεν. Γραμματεὺς
ΤΩΜΑΔΑΚΗΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ Β.

Ταμίας
ΣΠΥΡΙΔΑΚΗΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ Κ.

Σύμβουλοι

ΒΕΛΤΣΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ
ΓΚΙΝΗΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ
ΖΑΚΥΘΗΝΟΣ ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ
ΖΕΠΟΣ ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ Ι.
ΖΩΡΑΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ Θ.
ΚΟΛΙΑΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ Τ.
ΚΟΡΡΕΣ ΣΤΥΛΙΑΝΟΣ
ΜΕΓΑΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ Α.
ΜΠΟΝΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ
ΦΩΤΙΑΔΗΣ ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ

ΤΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΙΔΡΥΤΑΙ

ΑΜΠΟΤ Ε.
ΒΟΛΙΔΗΣ Θ. †
ΔΑΜΒΕΡΓΗΣ Ι. †
ΔΑΡΑΛΕΞΗΣ Χ. †
ΔΕΛΗΓΙΑΝΝΗΣ Π. †
ΖΕΡΒΟΣ Ι. †
ΖΩΓΡΑΦΟΥ ΕΥΓΕΝΙΑ
ΗΛΙΑΔΟΥ ΕΥΦΗ †
ΘΕΟΔΩΡΟΠΟΥΛΟΣ ΣΠ.
ΙΩΑΝΝΙΔΗΣ ΕΥΑΓΓ. †
ΚΑΛΟΓΕΡΟΠΟΥΛΟΣ Ν.
ΚΑΛΟΓΕΡΟΠΟΥΛΟΣ Π. Δ. †
ΚΑΛΟΓΕΡΟΠΟΥΛΟΥ ΤΟΥΛΑ
ΚΟΥΚΟΥΛΕ ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ †
ΚΟΥΚΟΥΛΕΣ Φ. †
ΛΑΜΠΙΚΗΣ Β. †
ΛΟΥΚΙΔΗΣ Γ.
ΜΑΘΙΟΠΟΥΛΟΣ Π.
ΞΕΝΟΠΟΥΛΟΣ ΓΡ. †
† Ο ΑΘΗΝΩΝ ΜΕΛΕΤΙΟΣ †
ΠΑΠΑΜΙΧΑΛΟΠΟΥΛΟΣ Κ. †
ΣΑΡΟΓΛΟΥΣ Π. †
ΣΙΜΩΝΙΔΗΣ Β.
ΣΚΟΥΤΑΡΗ ΝΕΛΛΗ †
ΤΙΠΑΛΔΟΣ Γ. †
ΤΣΟΚΟΠΟΥΛΟΣ Γ. †

ΜΕΓΑΛΟΙ ΕΥΕΡΓΕΤΑΙ

ΑΒΡΑΜΙΔΗΣ ΙΩΑΝΝΗΣ
† ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ ΜΕΛΕΤΙΟΣ †
Η ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ
ΔΕΛΤΑΣ ΣΤΕΦΑΝΟΣ †
Ο ΔΗΜΟΣ ΑΘΗΝΑΙΩΝ
Ο ΔΗΜΟΣ ΠΕΙΡΑΙΩΣ
ΛΑΜΠΙΚΗ ΣΟΦΙΑ
ΛΑΜΠΙΚΗΣ ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ †
ΟΙΚΙΑΔΗΣ ΜΙΧ. †
ΜΠΕΝΑΚΗΣ ΑΝΤΩΝΙΟΣ †
ΜΠΕΝΑΚΗΣ ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ †
ΜΥΣΤΑΚΙΔΗΣ ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ
ΕΘΝΙΚΗ ΤΡΑΠ. ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ
ΠΑΓΚΕΙΟΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗ
ΤΟ ΠΑΝΕΠ. ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ
ΡΑΚΤΙΒΑΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ †
ΤΡΑΠΕΖΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΝ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΕΘΝΙΚΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΝ ΔΙΟΙΚΗΣΕΩΣ ΠΡΩΤΕΥΟΥΣΗΣ
ΧΩΡΕΜΗ ΑΛΕΞΑΝΔΡΑ †

ΕΥΕΡΓΕΤΑΙ

ΤΟ ΑΘΗΝΗΣΙ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΝ
ΑΚΙΛΟΓΛΟΥΣ ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ
ΑΜΠΟΤ ΕΥΓΕΝΙΑ
ΒΕΝΙΖΕΛΟΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΟΣ †
ΔΕΛΤΑ ΠΗΝΕΛΟΠΗ †
ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΟΝ ΤΑΜΕΙΟΝ
ΕΜΠΕΙΡΙΚΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ
ΚΑΜΠΑΝΗΣ ΛΕΩΝΙΔΑΣ †
ΚΑΣΔΑΓΛΗΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ †
ΚΟΡΚΟΔΕΙΛΟΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ
ΚΟΥΚΟΥΛΕΣ ΦΑΙΔΩΝ †
ΚΤΕΝΑ ΟΛΓΑ †
ΛΑΪΚΗ ΤΡΑΠΕΖΑ
† ΑΡΧ. ΛΙΑΝΑΣ ΖΑΧΑΡΙΑΣ †
ΛΟΒΕΡΔΟΣ ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ †
MILLER WILLIAM †
ΝΟΜΙΚΟΣ ΧΡΙΣΤΟΦΟΡΟΣ
ΠΟΥΡΗΣ ΜΙΛΤΙΑΔΗΣ
ΡΟΥΣΣΟΣ ΝΙΚΗΤΑΣ †
ΣΙΔΕΡΙΔΗΣ ΞΕΝΟΦΩΝ †
ΤΡΑΠΕΖΑ ΑΘΗΝΩΝ
ΤΡΙΚΟΓΛΟΥ ΙΩΑΝΝΗΣ
ΧΩΡΕΜΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ

ΔΩΡΗΤΑΙ

ΒΕΛΙΣΣΑΡΙΟΣ ΙΩΑΝΝΗΣ †
ΓΕΝΙΚΗ ΤΡΑΠΕΖΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ
ΕΜΠΕΙΡΙΚΟΣ ΣΤΑΜΑΤΙΟΣ †
ΕΥΓΕΝΙΔΗΣ ΣΤΕΦΑΝΟΣ
ΘΕΟΔΩΡΑΚΑΚΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ †
ΙΓΓΛΕΣΗΣ ΙΩΑΝΝΗΣ †
ΚΑΜΠΕΡΟΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ
ΚΑΡΑΜΑΝΟΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ
† Ο ΚΙΤΙΟΥ ΝΙΚΟΔΗΜΟΣ †
ΚΥΤΙΚΑΣ ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ †
ΝΙΚΟΛΑΪΔΗΣ ΙΩΑΝΝΗΣ
ΠΑΠΑΘΕΟΛΟΓΟΥ ΣΤΕΡΓΙΟΣ

ΤΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΜΕΛΗ ΕΠΙΤΙΜΑ

† Ο ΑΘΗΝΩΝ ΧΡΥΣΑΝΘΟΣ †
† Ο ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ ΜΕΛΕΤΙΟΣ †
ALBERTONI ALDO †
ANASTASIJEVIĆ DRAG. †
BABINGER FRANZ
BǍNESCU N.
BENEŠEVIČ V. †
ΒΕΝΙΖΕΛΟΣ ΕΛ. †
BRECCIA EV.
BRÉHIER L. †
BROUWER FRANC. DE SIMONE †
BURY J. B. †
BYRON R. †
CADAFALCH J. P. †
COLLINET PAUL †
DAIN A.
DANIÉLOU JEAN
DARKÓ E. †
DAWKINS R. M. †
DELEHAYE HIPPOL. †
DIEHL CHARLES †
DÖLGER FR.
EBERSOLT J. †
EHRHARD ALBRET †
FERRARI DALLE SPADE GIAN. †
GERLAND E. †
GIANNELLI CIRO
GRÉGOIRE HENRI
GUILLAND RODOLPHE
JERPHANION GUIL. DE †
HALKIN FR.
HEISENBERG A. †
HESSELING D. †
HOFMANN GEORG †
IORGA N. †
KURTZ ED. †
LAURENT VIT.
LEMERLE PAUL
LOENERTZ R.-J.
MARSHALL F. H.
MERCATI SILVIO GIUSEPPE
MERTEN ERICH
MILLER WILLIAM †
MILLET G. †
MORAVCSIK G.
MURATI FR. †
ΜΥΣΤΑΚΙΔΗΣ Β. Α. †
NOAILLES PIERRE DE †
PALMIERI AUR. †
PAVOLINI PAOLO †
PERNOT H. †
† Ο ΠΡΟΥΣΗΣ ΔΩΡΟΘΕΟΣ †
RODD SIR RENNELL
ΡΟΥΣΣΟΣ ΔΗΜ. †
SCHELTEMA H.
SCHLUMBERGER G. †
Α.Μ. ΧΑΪΛΕ ΣΕΛΑΣΙΕ
SOKOLOV I. †
STRZYGOWSKI JOS. †
TAFRALI O. †
USPENSKIJ F. †

ΤΑ ΜΕΛΗ ΤΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

Α΄ ΤΑΚΤΙΚΑ

Ἀγαπητὸς Γεώργιος
Ἀθανασιάδης-Νόβας Γεώργιος
Ἀλεξόπουλος Γεώργιος
Ἀλιβιζᾶτος Γεράσιμος
Ἄμποτ Εὐγενία
Ἀνδρικοπούλου Ἀσπασία
Ἀντωνακάκης Γεώργιος
Ἀντωνοπούλου-Δανιὴλ Ἥβη
Ἀποστολᾶτος Σπῦρος
Ἀραβαντινὸς Γ.
Ἀρβιλιᾶς Κωνσταντῖνος
Ἀτέσης Βασίλειος

Βάλληνδας Πέτρος
Βάλληνδας Στυλιανὸς
Βάρτσος Ἰωάννης
Βασιλείου Σπῦρος
Βασιλικοπούλου Ἁγνὴ
Βέλλας Βασίλειος
Βελουδίου Μαρία
Βέλτσος Γεώργιος
Βερναρδάκης Κωνστ.
Βλασόπουλος Γεώργ.
Βουκίδης Τιμολέων

Γαβαλᾶς Ἀναστάσιος
Γαλάτης Στέφανος
Γερουλᾶνος Ἰωάννης
Γερωνυμάκης Ἀντώνιος
Γκητᾶκος Μιχαὴλ
Γκίκας Χαράλαμπος
Γκίνης Δημήτριος
Δασκαλάκης Ἀπόστολος
Δασκαλόπουλος Νικόλαος

Δημάκης Ἰωάννης
Δημακοπούλου Φωφὼ
Δημαρᾶς Ἰωάννης
Δημαρᾶς Κωνσταντῖνος
Δοανίδου Σοφία
Δοβλέτης Γεώργιος
Δραγούμης Φίλιππος
Δρίτσας Σταμάτιος

Ἐλεόπουλος Νικηφόρος
Ἐλευθερουδάκης Κωνσταντῖνος

Ζακυθηνὸς Διονύσιος
Ζαλοκώστας Κωνσταντῖνος
Ζαλοκώστας Χρῖστος
Ζαμπατῆς Ἐμμ.
Ζέπος Παναγιώτης
Ζουμπουλίδης Νικόλαος
Ζώρα Πόπη
Ζώρας Γεώργιος

Θέμελης Χρυσόστομος
Θεοδωρακόπουλος Ἰωάννης
Θεοφανίδης Ἰάσων
Θεοχάρη Μαρία Σ.
Θεοχάρης Κωνσταντῖνος
Θρουβάλας Ἀντώνιος

Καλβοκορέσης Δημήτριος
Καλλαντζῆς Εὐστράτιος
Καλλιγᾶς Μαρῖνος
Καλποῦζος Ἰωάννης
Καμπανάκης Ἰωάννης
Καναρέλλη Νίτσα

Κανδρῆς Εὐθύμιος
Καπερώνης Νικόλαος
Καραναστάσης Ἀναστάσιος
Καργιωτάκης Νικόλαος
Καρώνης Δημήτριος
Κασιμάτης Γρηγόριος
Κεραμόπουλλος Ἀντώνιος
Κόλιας Γεώργιος
Κολοκοτρώνης Βλαδίμηρος
Κομίνης Ἀθανάσιος
Κονιδάρης Γεράσιμος
Κορρὲς Στυλιανὸς
Κοτζιᾶς Δαμασκηνὸς
Κούζης Ἀριστοτέλης
Κούκκου Ἑλένη
Κουκουλὲς Ἰωάννης
Κουρμούλης Γεώργιος
Κούρσης Νικόλαος
Κουτσοκώστα Δάφνη
Κουτσοῦκος Μανόλης
Κουτσοχέρας Στάθης
Κρεκούκιας Δημήτριος
Κρητικὸς Παναγιώτης
Κυριαζοπούλου Μαρία
Κυριαζοπούλου Παναγιώτα
Κυριάκης Κυριάκος
Κυριακόπουλος Κ.
Κωνσταντόπουλος Νικόλαος
Κωτούλας Κωνσταντῖνος

Λαζαρῆς Θεόδωρος
Λαμψίδης Ὀδυσσεὺς
Λαχανᾶς Βασίλειος
Λειβαθηνὸς Διονύσιος
Λιβαδάρας Νικόλαος
Λιβεριάδης Εὐελπίδης

Μαμώνη Κυριακὴ
Μανάφης Κωνστ.
Μανδηλαρᾶς Βασίλειος
Μανῆς Εὐάγγελος
Μανουηλίδης Στέφανος
Μανούσακας Μανοῦσος
Μαργαρίτης Ἀλκιβιάδης
Μαρινᾶτος Σπυρίδων
Μαρκουΐζος Ἰωάννης
Ματθίας Ἀνδρέας
Ματορῖκος Παναγιώτης
Μάτσης Νικόλαος
Μαυρομμάτης Κωνσταντῖνος
Μαυρομμάτης Χαράλαμπος
Μέγας Γεώργιος
Μελαχρινοῦ Ὄλγα
Μελισσουργὸς Ἠλίας
Μενέγας Σπῦρος
Μιράσγεζῆς Δημοσθένης
Μιχαὴλ Θεόδωρος
Μουσούρης Σπῦρος
Μουτούση Ἀντιγόνη
Μπαλόγλους Σοφοκλῆς
Μπάρλα Χαρίκλεια
Μπαρμπάτη - Βάρτσου Εὐθαλία
Μπίτζιος Κωνσταντῖνος
Μπόνης Κωνσταντῖνος
Μπουγκέας Σπυρίδων
Μπουμπουλίδης Φαίδων
Μπουσούλας Νικ.
Μπρατσιώτης Παναγιώτης

Ναουμίδης Μᾶρκος
Νειάδας Βασίλειος
Νικολαΐδης Σοφοκλῆς
Νικολόπουλος Παναγιώτης
Νομικὸς Γεώργιος

Ξανάλατος Διογένης
Ξυγγόπουλος Ἀνδρέας
Ξύδης Θεόδωρος

Οἰκονόμου Μαρία

Οἰκονόμου Παναγιώτης
Ὀλυμπίου Μαρίκα
Ὀρλάνδος Ἀναστάσιος

Πάγκαλος Δημήτριος
Παλαιολόγος - Δράγασης Ἰωάννης
Παναγιωτᾶκος Παναγιώτης
Παναγόπουλος Ἰωάννης
Παπαϊωάννου Κωνσταντῖνος
Παπανδρικόπουλος Γεώργιος
Παπαντωνίου Ἀγησίλαος
Πατριαρχέας Παναγιώτης
Παυλόπουλος Κανάρης
Πέππα Ἀδαμαντία
Πέρδικας Παναγιώτης
Πέτροβιτς Νατάλης
Πετρόπουλος Δημήτριος
Πλακίδης Σταῦρος
Πολίτου Δανάη
Πουλίτσας Παναγιώτης
Ποῦλος Ἰωάννης
Πουρῆς Μιλτιάδης

Ράμφος Ἰωάννης
Ραφτόπουλος Γεώργιος
Ρωμαῖος Κωνσταντῖνος

Σαββίδου Σοφία
Σαραντῆς Μιλτιάδης
Σαρρῆς Ἀλέξανδρος
Σεργόπουλος Γεώργιος
Σερπιέρης Ἰω. Βαπτιστὴς
Σιμωνίδης Βασίλειος
Σιφναῖος Τάκης
Σμπαρούνης Ἀθανάσιος
Σούρλας Κίμων
Σοφιανόπουλος Λεωνίδας
Σπυριδάκης Γεώργιος Κ.
Σταθοπούλου Ἐλευθερία
Σταματιάδου Εἰρήνη
Σταμίρης Γεώργιος
Σταυρόπουλος Ἰάσων
Στεφανάκης Κωνσταντῖνος
Στεφανίδης Μάνος
Στίκας Εὐστάθιος
Στρατηγὸς Ἀναστάσιος
Στράτος Ἀνδρέας
Σωτηρίου Γεώργιος
Σώτροπος Γεώργιος
Σωφρονόπουλος Γεώργιος

Ταρσούλη Ἀθηνᾶ
Τεγοπούλου Ἀλεξάνδρα
Τραυλὸς Ἰωάννης
Τρεμπέλας Παναγιώτης
Τρουλλινὸς Ἐμμανουὴλ
Τσαλίκης Κωνσταντῖνος
Τσάλλη Μίνα
Τσαμαδοῦ Χριστίνα
Τσαντίλης Περικλῆς
Τσάτσος Θεμιστοκλῆς
Τσάτσος Ἰωάννης
Τωμαδάκης Νικόλαος

Φαρλέκας Ἐμμανουὴλ
Φουρκιώτης Κωνσταντῖνος
Φωτιάδης Εὐάγγελος

Χατζηγιαννάκης Δημοσθένης
Χατζημιχάλη Ἀγγελικὴ
Χατζηνικολάου Ἄννα
Χατζηπάνος Πάνος
Χατζῆς Παναγιώτης
Χριστοφιλόπουλος Ἀναστάσιος

Β΄ ΑΝΤΕΠΙΣΤΕΛΛΟΝΤΑ

Βαφείδης Σάββας
Βεζανῆς Λεωνίδας
Βλάχος Παναγιώτης

Γκιουζέλογλου Καλλίνικος
Γρίβας Κωνσταντῖνος
Γριτσόπουλος Τάσος

Δάμτσας Νικόλαος
Δαπόλας Φραγκῖσκος
Δρανδάκης Ν. Β.

Ἐξερτζόγλου Νικόλαος
Ἐφραιμίδης Στέφανος

Ζάκος Γεώργιος

Θεοφανείδης Θεοφ.
Θεοχάρης Δημ.

Καλούμενος Δημήτριος
Κατσουρὸς Ἀντώνιος
Καψωμένος Στυλιανὸς
Κουντούρης Χρῖστος
Κούρνιας Κωνσταντῖνος
Κριαρᾶς Ἐμμανουὴλ
Κωνσταντινίδης Χρυσόστομος
Κωνσταντῖνος Εἰρηνουπόλεως

Μέντζος Θεοφάνης
Μιρμίρογλου Βλαδίμηρος
Μούτσογλου Σταῦρος
Μουτσόπουλος Νικ.
Μυστακίδης Ἀθανάσιος

Νομίδης Μιλτιάδης

Πάλλας Δημ.
Πατριαρχέας Γεώργιος
Πελεκανίδης Στυλιανὸς
Πρεμετίδης Γαβριὴλ

Σγουρδαίου Πολῖνα
Σιδερίδης Παναγιώτης
Σιμαλαρίδου Αἴγλη
Σοφιανὸς Δημήτριος

Τούντας Νικόλαος

Χαβιαρόπουλος Δημήτριος
Χόλλεμπαχ Γεώργιος

Ψαριανὸς Διονύσιος
Ψυχογιὸς Κωνσταντῖνος

RÉSUMÉ DU VOLUME XXVIII, 1958

Const. Amantos, Noms géographiques, pp. 3-10.

L'auteur traite les noms Μαύρη Θάλασσα, Θεσσαλία, Ἀσία, Παλλήνη - Κασσάνδρεια - Βέρροια, Πενταδάκτυλον, Λάμπη, Κώρικος, Δράκων etc.

Ant. Garzya, Theodori Studitae Epigrammata, recensuit —. Praefatio - Sigla - Editio, pp. 11-64.

N. B. Tomadakis, Distinction esthétique entre l'hymnographie religieuse et l'hymnographie ecclésiastique, pp. 65-86.

L'auteur fait la distinction entre la poésie religieuse, en général, qui est personnelle, et la poésie ecclésiastique, voire liturgique, qui exprime les sentiments de la communauté des fidèles. Pour mettre en évidence cette différence esthétique entre ces deux genres de poésie, il analyse, du point de vie technique, linguistique et esthétique, des textes poétiques ayant trait à la fête de l'Hypapanté du Seigneur (2 février): il s'agit de l'hymne composé pour cette fête par Sophrone, de l'hymne XXVII de Romanos le Mélode (dont le dialogue intérieur, fort vivant, est souligné par l'auteur) et du canon à l'Hypapanté écrit par Cosmas Maïouma; les textes de ces hymnes sont ajoutés à la fin, d'après les éditions les plus récentes.

Pantél. Lavriotés, Catalogue supplémentaire des manuscrits du monastère de Lavra, pp. 87-203.

Précédée d'une notice introductive de N. B. Tomadakis sur les différents catalogues des manuscrits de Lavra, est fournie ici une description de 128 nouveaux manuscrits appartenant à la bibliothèque et au catholicon de ce monastère athonite. Suit un index alphabétique des acolouthies, tant manuscrites qu'imprimées. Les tables des noms et des sujets, des auteurs, copistes, possesseurs et des manuscrits datés ont été rédigés pas Const. Manaphis.

Raymondus-J. Loenertz, Chronicon Breve de Graecorum imperatoribus, ab anno 1341 ad annum 1453 e codice Vaticano graeco 162, edidit —, pp. 204 - 215.

Préface, texte (avec apparat critique), commentaire (en latin).

R. Guilland, Études sur le grand palais de Constantinople, pp. 216 - 247 (en français).

D. S. Ghinis, Corrections à la « Πεῖρα » d'Eustache Rhomaios, pp. 248 - 257.

L'auteur propose des corrections au texte de « Πεῖρα » (11ème siècle) de l'édition Zachariä von Lingenthal.

Du même, Additions à l'«Esquisse d'une histoire du droit post-byzantin», pp. 258 - 263.

L'auteur avait publié (dans les tomes précédents XXII et XXVI de la présente 'Επετηρίς) une liste des travaux concernant l'histoire du droit post-byzantin (380 numéros); aujourd'hui il la complète en ajoutant 41 nouveaux numéros.

N. B. Matsis, Quelques sujets de l' « 'Εκλογή » des Isauriens, pp. 264 - 285.

L'auteur traite les sujets suivants: φροντίς, ἔξοδος, une correction sur 'Εκλ. XII, 3, une Nouvelle isaurienne reconnue, l' 'Εκλογή et le Cod. Bodleinnus 3399, l'obligation de la mère à doter sa fille, le legs oral, l'Eglise et les affranchis, la responsabilité du vendeur pour les vices réels de l'objet vendu, la responsabilité du dépositaire, la communauté des biens entre frères et le problème de l'origine historique du droit contenu dans l' 'Εκλογή.

Pan. G. Nicolopoulos, Hymnes (kontakia) conservés dans des manuscrits de la Bibliothèque Vallicellane de Rome, pp. 286 - 323.

L'auteur a examiné les manuscrits grecs de la Bibliothèque Vallicellane et dressé la liste des hymnes qu'ils contiennent.

D. Vassiliadis, Quelques, églises de l'île de Kythnos, pp. 324 - 361.

L'auteur publie a) l'église de Taxiarche de « Velidi » et b) l'église de la Vierye de « Nicos », en donnant les plans et les photos. Les problèmes de la chronologie, de l'architecture, de la decoration etc. de ces monuments sont posés et examinés.

Nic. B. Drandakis, L'inscription d'une petite église de Mistra, pp. 362 - 366.

D. A. Zakythinos, Byzance entre l'Orient et l'Occident, pp. 367 - 400.

Au prix d'efforts assidus et de recherches patientes l'Empire byzantin et sa civilisation ont été rébabilités dans l'ensemble de l'Histoire universelle. Néanmoins, bien des aspects de sa complexe physionomie restent encore à élucider, aspects de détail comme aspects généraux. Des théories et des appréciations, dues d'ailleurs à des écrivains de marque, tendent à orienter la recherche vers des voies fausses. On souligne tout particulièrement les chapitres que M. Claude Cahen vient de consacrer à Byzance dans le tome III de l'*Histoire générale des civilisations*, publiée sous la direction de Maurice Crouzet (Paris, 1955). L'articulation de la matière comme les lignes générales et les idées-maîtresses appellent des réserves très graves. La civilisation byzantine y est pour ainsi dire présentée en marge de la civilisation de l'Orient islamique. Cette façon de voir et des parallélismes plus que douteux risquent de déformer aux yeux d'un public peu compétent auquel s'adresse l'*Histoire générale des civilisations*, la vraie figure de l'Empire byzantin et le caractère essentiel de sa civilisation.

Partant de ces considérations générales, l'auteur de cet article apporte certaines précisions sur le problème de la place qu'occupe Byzance entre l'Orient et l'Occident. Après avoir noté le sens peu défini du terme *Orient*, il s'attache, en premier lieu, à élucider la « théorie byzantine ». De l'analyse de quelques textes caractéristiques il résulte que les Byzantins, se sentaient complètement étrangers vis-à-vis de leurs voisins orientaux, Perses, Arabes ou Turcs. Ils considéraient leurs propres moeurs et leur civilisation incompatibles avec la civilisation et les moeurs des Sassanides ou de l'Islam. Par contre, malgré leur égocentrisme, malgré les dissensions qui ont séparé les deux parties de l'Empire romain, les Grecs du Moyen âge se considéraient liés d'une étroite parenté avec le monde chrétien d'Occident. Celui-ci

comme ceux-là avaient été les successeurs du même Empire qu'a régénéré la même foi chrétienne ; ils avaient hérité de la même culture. Aussi leurs civilisations étaient-elles des soeurs germaines. La défense de ce patrimoine incombait donc à eux comme une dette commune.

Venant ensuite au problème *Orient ou Occident?*, l'auteur soutient que non point les éléments extérieurs, mais seule l'anatomie des institutions politiques et sociales, ainsi que l'étude des origines de la vie intellectuelle et spirituelle, nous aideraient à aboutir à des appréciations objectives. Aussi s'efforce-t-il de mettre en relief les traits saillants de la vie publique et sociale, de la culture et de la civilisation des Byzantins. Sous cet angle précis, sont examinés dans cet article la théorie byzantine de l'Etat et du pouvoir, l'influence du Droit sur la vie publique et privée, la structure de la société, la famille, le droit de la propriété, la place de la femme etc. Des paragraphes spéciaux sont consacrés à l'instruction et la culture, à la pensée et ses origines, à la production littéraire, ecclésiastique et profane, savante et populaire, enfin aux origines et au caractère de l'art byzantin.

Les conclusions auxquelles l'auteur aboutit sont les suivantes: 1. Les grandes civilisations ne se développent pas en vase clos; elles reçoivent des éléments étrangers et exercent, à leur tour, des influences sur d'autres civilisations ; 2. L'Empire byzantin et la civilisation byzantine sont nés de la rencontre de divers facteurs, matériels et historiques. En conséquence, ils ont reçu des éléments grecs, romains, orientaux. Ces derniers viennent pour la plupart du temps par le canal du syncrétisme gréco-romain. Ainsi que le remarquait Norman Baynes, ils ne constituent pas les caractéristiques essentielles du monde byzantin ; 3. L'analyse et, pour ainsi dire, l'anatomie des différents facteurs de la vie publique montrent que, à Byzance, Etat et société sont régis par certains principes fondamentaux, par des traditions, institutions politiques et administratives, institutions sociales, par certaines règles de droit qui ont leur origine à la tradition gréco-romaine; 4. Tout particulièrement, la vie intellectuelle et spirituelle de Byzance est dominée par deux facteurs primordiaux: le christianisme et l'hellénisme. L'influence de ceux-ci contribua à former un humanisme byzantin qui associe la pensée et la culture grecques à l'idéal chrétien.

D'une façon générale, de par ses origines, par ses tendances idéologiques, par ses manières d'être et ses visions métaphysiques, la vie publique et la civilisation des Byzantins — nettement opposées aux civilisations asiatiques et au monde « barbare » — appartiennent à la

grande expérience qu'introduisit dans l'histoire de l'Humanité la prédominance gréco-romaine dans la région méditerranéenne. Etat par excellence méditerranéen, Byzance poursuit le syncrétisme méditerranéen. Elle vient par là en un contact intime avec le monde chrétien d'Occident et avec les civilisations de la Renaissance européenne. Non sans raison, Arnold Toynbee, dans sa classification des cultures de l'homme, concidère la civilisation orthodoxe et celle de l'Occident médiéval comme des civilisations soeurs, descendantes de l'hellénique. Bien plus: Byzance, grâce à son attachement aux traditions du passé, élabore déjà certains traits essentiels, certaines manières de penser et de sentir, certaines visions de la vie sur lesquels sera plus tard basée la communauté intellectuelle et spirituelle de l'Europe.

A. C. Orlandos, *Σφενδόνιον*, pp. 401-405.

Il s'agit d'un terme technique byzantin inconnu jusqu'ici et contenu dans la Chronique de Cythère de Cheilas (15e s.). L'auteur prouve qu'il doit être regardé comme l'équivalent du français *arc doubleau*, à cause de la forme de ces arcs qui ressemble à une fronde (σφενδόνη). Le même terme est usité aujourd'hui encore à Cythère pour désigner aussi bien une arcade demi-circulaire soutenant une voûte en berceau que pour l'arcade médiane soutenant un plafond en bois, telle qu'on la rencontre dans les Cyclades, en Crète et en Chypre.

T. A. Gritsopoulos, *Le patriarche Germain de Jérusalem (1534-1579)*, pp. 406-413.

Étude biographique de ce savant prélat, originaire d'Arachova de Tripolitza, qui avait été moine dans le fameux monastère de Philosophe.

G. A. Zoras, *Histoire de Plocholéon*, pp. 414-443.

Édition d'une version inédite, d'après le cod. Napolit. gr. III. A. a. 9, avec introduction et commentaire.

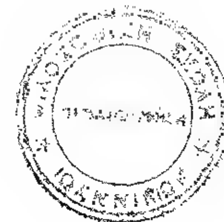
Mélanges :

J. Darrouzès, *Corrections aux lettres anonymes du Lond. Addit. 36749* (éditées par R. Browning et B. Laourdas) (en français), pp. 444-446.

ΠΑΡΟΡΑΜΑΤΑ ΚΑΙ ΠΡΟΣΘΗΚΑΙ

Σ. 82 στ. 1 ἐκ τῶν ἄνω ἀντὶ πεζοντοποροῦντι γραπτέον πεζοποντοποροῦντι
» 87 σειρὰ 7 ἐκ τῶν κάτω ἀντὶ 'Αλεξάνδρου Λαυριώτου γράφε Χρυσοστόμου Λαυριώτου
» 112 στ. 12 ἀντὶ 'Εξεκίου γράφε 'Εζεκίου
» 196β στ. 19 ἀντὶ 'Εξέκιος γράφε 'Εζεκίας
» 536 στ. 4 ἐκ τῶν κάτω ν' ἀναγνωσθῇ: Kautzsch καὶ ὄχι Krautzsch
» 592 στ. 20 προσθετέαι αἱ σελ. 475 - 496
» 593 ἐν τέλει νὰ προστεθοῦν τὰ ἑξῆς λήμματα ἐκ τοῦ Δ' τεύχους τοῦ περ. Θεολογία, τόμος ΚΘ' (1958), κυκλοφορηθέντος μετὰ τὴν τύπωσιν τοῦ ἐν λόγῳ τυπογραφικοῦ:

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Ο ΠΑΡΩΝ ΤΟΜΟΣ ΕΞΕΤΥΠΩΘΗ
ΕΝ ΤΩ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΩ ΜΥΡΤΙΔΗ
ΤΗΝ 24ην ΜΑΡΤΙΟΥ 1959

Ἐξεδόθη ἐπιμελείᾳ Καθηγητοῦ Ν. Β. Τωμαδακη